Universitatea de Studii Europene din Moldova

CULEGEREA DE LUCRĂRI

Volumul I

Conferința Științifică Internațională

PROMOVAREA VALORILOR SOCIAL-ECONOMICE ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE,
Ediția a 8-a
din
04-05 decembrie, 2025
Chișinău, Republica Moldova

CHIȘINĂU 2025

Petre Andrei University of Iași | **Transilvania University** | **INFOR ELEA Smart Business Academy** | **University of European Studies of Moldova** | **DANUBIUS University of Galati** | **Baku Business University** | **Iasi University of Life Sciences (IULS)** | **WSG University in Bydgoszcz**

Universitatea de Studii Europene din Moldova

CULEGEREA DE LUCRĂRI

Volumul I

Conferința Științifică Internațională

PROMOVAREA VALORILOR SOCIAL-ECONOMICE ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

Ediția a 8-a
din
04-05 decembrie 2025
Chișinău, Republica Moldova

CHIȘINĂU, 2025

Sectiunile conferintei

1. ***Drept***
2. ***Științe economice***
3. ***Repații internaționale***
4. ***Psihologie***

Culegerea de lucrări a Conferinței științifice Internaționale PROMOVAREA VALORILOR SOCIAL-ECONOMICE ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE, Ediția a 8-a

Coordonatorul ediției

Șargu Lilia conferențiar universitar, doctor

Comitetul de redacție

Sedlețchi Iurie profesor universitar, doctor în drept Republica Moldova

1. ***PUȘCA Andy, Ph.D. in Law, Associate Professor, president of DANUBIUS University of Galati (Romania)***
2. ***COLOMBA Carlo, PhD in Economics, President and CEO, Infor Elea, (Italy)***
3. ***SICORA Filip PhD in Economics, University of Economy in Bydgoszcz, (Poland)***
4. ***BOURGET Renaud, Professeur en droit public, Directeur du département de droit et de science politique, Université Côte d'Azur, Nice, (France)***
5. ***NUȚA Florian, PhD. Ass. Prof, DANUBIUS University of Galati (Romania)***
6. ***ABBASOVA Maleyka Nazim PhD., Ass. Prof., Baku Business University (Baku, Azerbaijan)***
7. ***COJOCARU Daniela, PhD, habil., Prof., "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi (Romania)***
8. ***IGNAT Gabriela PhD., Prof., „Ion Ionescu de la Brad” University of Life Scients, Iași (Romania)***
9. ***JITĂREANU Andy Felix PhD, Ass.. „Ion Ionescu de la Brad” University of Life Scients, Iași (Romania)***
10. ***AVARVAREI Simona Catrinel PhD, Ass. Prof., „Ion Ionescu de la Brad” University of Life Scients, Iași (Romania)***
11. ***HLACIUC Elena, PhD, habil., Prof., USV, Stefan cel Mare University of Suceava (Romania)***
12. ***COMAN Claudiu, PhD, habil., Prof., University Transylvania of Brasov, (Romania)***
13. ***PRELIPCEAN Teodora-Liliana PhD, habil., Prof., University Petre Andrei, Iasi (Romania)***
14. ***MUNTEANU Florentina, PhD, habil., Prof., University Aurel Vlaicu of Arad (Romania)***
15. ***CUC Lavinia Denisia PhD, habil., Ass. Prof., University Aurel Vlaicu of Arad (Romania)***

DESCRIEREA CIP ACAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

"Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene", conferință științifică internațională (8; 2025; Chișinău). Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene", Ediția a 8-a din 4-5 decembrie 2025, Chișinău : Culegerea de lucrări / coordonatorul ediției: Șargu Lilia ; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (președinte) (Moldova), Puşca Andy (România) [et al.]. – Chișinău : USEM, 2025 (Pulsul Pieţei) – . – ISBN 978-9975-3709-0-5.

Vol. 1. – 2025. – 534 p. : fig., tab. color. – Antetit.: Universitatea de Studii Europene din Moldova [et al.]. – Texte, rez.: lb. rom., engl., fr., etc. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – [100] ex. – ISBN 978-9975-3709-1-2.

3(082)=00

P 94

© USEM

Autorii poartă responsabilitate pentru conținutul materialelor publicate

Comitetul Științific

președinte

SEDLEȚCHI Iurie prof. univ., dr., Rector Universitatea de Studii Europene din Moldova

membrii

1. *PUŞCA Andy, Ph.D. in Law, Associate Professor, president of DANUBIUS University of Galati (Romania)*
2. *COLOMBA Carlo, PhD in Economics, President and CEO, Infor Elea, (Italy)*
3. *SICORA Filip PhD in Economics, University of Economy in Bydgoszcz, (Poland)*
4. *BOURGET Renaud, Professeur en droit public, Directeur du département de droit et de science politique, Université Côte d'Azur, Nice, (France)*
5. *NUȚA Florian, PhD. Ass. Prof, DANUBIUS University of Galati (Romania)*
6. *ABBASOVA Maleyka Nazim PhD., Ass. Prof., Baku Business University (Baku, Azerbaijan)*
7. *COJOCARU Daniela, PhD, habil., Prof., "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi (Romania)*
8. *IGNAT Gabriela PhD., Prof., „Ion Ionescu de la Brad” University of Life Scients, Iași (Romania)*
9. *JITĂREANU Andy Felix PhD, Ass.. „Ion Ionescu de la Brad” University of Life Scients, Iași (Romania)*
10. *AVARVAREI Simona Catrinel PhD, Ass. Prof., „Ion Ionescu de la Brad” University of Life Scients, Iași (Romania)*
11. *HLACIUC Elena, PhD, habil., Prof., USV, Stefan cel Mare University of Suceava (Romania)*
12. *COMAN Claudiu, PhD, habil., Prof., University Transylvania of Brasov, (Romania)*
13. *PRELIPCEAN Teodora-Liliana PhD, habil., Prof., University Petre Andrei, Iasi (Romania)*
14. *MUNTEANU Florentina, PhD, habil., Prof., University Aurel Vlaicu of Arad (Romania)*
15. *CUC Lavinia Denisia PhD, habil., Ass. Prof., University Aurel Vlaicu of Arad (Romania)*
16. *STRATAN Alexandru, correspondent member ASM, PhD., habil. Prof., ASEM, (Republic of Moldova)*
17. *TIMUŞ Angela, PhD., Ass. Prof., INCE, (Republic of Moldova)*
18. *COBZARI Ludmila, PhD., habil., Prof., Academy of Economic Studies of Moldova, (Republic of Moldova)*
19. *STIHI Ludmila, PhD., Ass. Prof., Academy of Economic Studies of Moldova, (Republic of Moldova)*
20. *MIHĂILĂ Svetlana PhD., Ass. Prof., Academy of Economic Studies of Moldova, (Republic of Moldova)*
21. *HĂMURARU Maria, PhD..,Ass. Prof., State University of Moldova (Republic of Moldova)*
22. *ŞARGU Lilia PhD., Ass. Prof., University of European Studies of Moldova (Republic of Moldova)*
23. *CATAN Petru, PhD., habil., Prof., University of European Studies of Moldova (Republic of Moldova)*
24. *AIRAPETEAN Artur, PhD., Ass. Prof., University of European Studies of Moldova (Republic of Moldova)*

25. *BĂIEŞU Aurel, PhD., habil, Prof., University of European Studies of Moldova (Republic of Moldova)*
26. *ȚONCU Sanda, PhD..,Ass. Prof., State University of Moldova (Republic of Moldova)*
27. *CATAN Anastasia PhD. Ass. Prof., University of European Studies of Moldova (Republic of Moldova)*
28. *VIZDOGA Tatiana, PhD..,Ass. Prof., State University of Moldova (Republic of Moldova)*
29. *EŞANU Adriana, PhD..,Ass. Prof., State University of Moldova (Republic of Moldova)*
30. *BÎTCA Ion, PhD. Ass. Prof., University of European Studies of Moldova (Republic of Moldova)*

Comitetul organizatoric

Președinte
ȘARGU Lilia conf. univ., dr.
Membrii
NUȚA Florian, prof. univ., dr. hab. Universitatea DANUBIUSdin Galati (România)
ONOFREI Victoria Universitatea DANUBIUSdin Galati (România)
IGNAT Gabriela prof. univ. dr. hab. Universitatea de Științele Vieții Iași (Romania)
JITĂREANU Andy Felix conf. univ., dr. Universitatea de Științele Vieții Iași (Romania)
COMAN Claudiu, prof. univ., dr. hab. Universitatea Transilvania din Brasov, (Romania)
MIHAI Ana-Iuliana, MPhil, Universitatea DANUBIUSdin Galati (România)
COCA Carmen-Elena dr.Universitatea TOMIS din Constanța (România)
CATAN Petru prof. univ., dr. hab Universitatea de Studii Europene din Moldova
BÎTCA Ion conf. univ., dr., Universitatea de Studii Europene din Moldova
TIMUȘ Angela, conf. univ., dr., Institutul Național de Cercetări Economice
BURBULEA Rodica conf. univ., dr., Universitatea Tehnică a Moldovei
SEDLEȚCHI Nicolae, Universitatea de Studii Europene din Moldova
SITARI Daniela, Universitatea de Studii Europene din Moldova

MULȚUMIM PENTRU SUSȚINERE

Asociației Colegiul Consilierilor juridici Suceava, membră a Federației ORDINUL CONSILIERILOR JURIDICI DIN ROMÂNIA, cu sediul în jud. Suceava, loc. Suceava, România

CUPRINS

	Plenara	
Dmytro KRYSANOV	Європейський вектор сталого розвитку сільських територій україни: ретроспектива, сьогодення та перспектива	11
Natalia CWICINSKAJA	Гарантии социальных прав в европейском союзе – вызовы для государств-кандидатов	22
Людмила ЛИПКОВА	Политика сплочённости Европейского Союза и Словацкой Республики	29
Victor JUC	Moldova: noi provocari ale parcursului european	35
Lidiia KARPENKO **Dmytro KAZAVCHYNSKYI**	Transformation of the odessa region's tourism infrastructure in the context of current political challenges: investment determinants and european support	44
Radu-Dumitru PENTIUC **Pavel ATANĂSOAE** **Constantin UNGUREANU** **Eugen HOPULELE**	Planuri de acțiune pentru eficiența energetică și decarbonizare	58
Andrian ULINICI	Application of game theory in agricultural economy: strategic ideas for modern agribusiness	67
Aurelia COJOCARU	Intervenția Psihologică și Evaluarea Riscului: O Analiză a Predicției Recidivei la Infractorii cu Tulburări de Personalitate în Contextul Sistemului Penitenciar din Republica Moldova	74
	Secțiunea Drept	
Artur AIRAPETEAN **Adrian TABÎRȚA**	Vérification et évaluation des résultats de la présentation en vue de la reconnaissance	80
Sanda ȚONCU **Petru PĂUN**	The sentence to terminate the criminal trial	84
Gheorghe RENIȚĂ	Este permisă aplicarea forței letale pentru protecția proprietății?	89
Angela CUCIURCA	Analiza reglementării juridice naționale și internaționale privind infracțiunea de răpire a unei persoane	98
Virginia ZAHARIA **Angela CUCIURCA**	Implicarea republicii moldova în combaterea criminalității internaționale	108

Elena SEDLEȚCHI **Lenuța GIURGEA**	Accesul la resurse digitale esențiale: provocări de reglementare între proprietate intelectuală și concurență	121
Mariana-Alina ZISU **Rodica-Raluca ȘTEFĂNOAIA**	Timpul ca judecător al dreptului: reflecții filosofico-juridice asupra uzucapiunii și echității	131
Cristian-Mihai MARINESCU **Carmen ION**	Reglementarea sprijinului pentru economia „verde” și dimensiunea sa comercial internațională	139
Roman MOSCALU **Ion BÎTCĂ**	Clauza de confidențialitate și limitele sale	147
Ion BÎTCĂ	Opozabilitatea antecontractelor în legislația Republicii Moldova	160
Cristina GHEGHEȘ	Contribuția jurisprudenței internaționale la definirea statutului juridic al individului	172
Cristina LIBONI **Varvara Licuța COMAN**	Respectarea dreptului omului în contextul reformării onu și al menținerii păcii și securității internaționale	183
Ion FRUNZE **Elena MAXIM** **Nelu NIȚĂ**	Încadrarea juridică a dezordinilor interne și a stărilor de tensionare	189
Sergiu BIVOL **Maricica TUDOSE**	Interesul comun în contractul de franciză și distribuție	194
Daniel BĂNCILĂ **Iurie MOVILĂ**	Intervenția comunitară în sprijinul probațiunii: analiza eficacității în procesul de reintegrare și reducere a recidivei	205
Vera LUPAȘCO	Capacitatea juridică a persoanelor juridice	214
Viorica CĂRARE **Constanța TIUHTII**	Analiza comparativă a normelor de concurență în parte ce ține de înțelegerile de cartel ca încălcare anticoncurențială în republica moldova, republica kîrghâză, și uniunea europeană	222
Anastasia CATAN	Activitatea curții europene a drepturilor omului în contextul conflictelor armate	231
Aurel BĂIEȘU	Forța obligatorie a convenției de arbitraj internațional	241

Vadim COJOCARI **Olga TATAR**	Lobby-ul ca instrument al guvernanței democratice: abordări conceptuale și relevanța pentru democrațiile de tranziție	246
	Sectiunea economie	
Olena BOKIY **Kateryna DANYLOVA**	Plant processing enterprises in ukraine: war and european integration	254
Olha KOVALENKO **Hanna LYSENKO**	Ukraine in the global meat market	263
Alexandra NOVAC	Performanța îmm-urilor în industria prelucrătoare. Cazul Republicii Moldova	270
Olga SÂRBU	Ageing workforce and the vulnerability of critical sectors in the context of contemporary demographic transformations	278
Petra Violeta BALAZS	Reconfiguration of human capital in digital agriculture: competencies, adaptability, and performance	292
Maia GRÎU **Mariana Rodica ȚÎRLEA**	Controlul financiar în activitatea bancară: perspective teoretice și aplicative	299
Svetlana BOGDANOVA **Diana MEMET**	Transformation of the republic of moldova’s logistics supply chains under the impact of the military crisis in Ukraine	304
Elena MOROI **Rodica BURBULEA**	Analysis of the impact of foreign investments on the economic growth of the Republic of Moldova	309
Gabriela IGNAT **Ioan PRIGOREANU**	Sustainability of companies' investments following the implementation of European non-reimbursable funds	323
Alina ȚURCANU	Evaluarea externă a calității programelor de studii superioare de licență și master din domeniul general de studiu 041 științe economice. Studiu de caz: Universitatea De Studii Europene Din Moldova	331
Lilia CHIRIAC **Carmen Adina PASTIU** **Ludmila PASCARI** **Valentina CHILDESCU**	The evolution of customer loyalty strategies in the context of digital transformation	341

Ala OBERST **Mihaela NEGRU**	Moldova-affordable consulting-driven digital transformation model (macd-tm) as a solution for sme digitalization	348
Rodica BURBULEA **Sergiu MÎRZA**	Experiential marketing as a strategic tool for increasing loyalty and brand image	360
Carmen Elena COCA **Oana BOCANETE**	Evaluation of the link between talent and potential of human resources	368
Daniel DĂNECI PĂTRĂU **Cristian MOSNEANU**	Functions and importance of organizational culture in railway companies	375
Daniela Simona NENCIU **Carmen Elena COCA**	Soluții inovatoare pentru promovarea eficienței economice și gestionarea responsabilă a resurselor	382
Ștefan NICA **Grigore DUHLICHER**	Investițiile în infrastructura rurală ca motor al creșterii economice	387
Daniela DASCALIUC	Repere teoretice privind incidența presiunii fiscale asupra rentabilității activității antreprenoriale	395
	Secțiunea Relatii internationale	
Ștefan PURICI	Metamorfozele societății: de la socialismul sovietic la integrarea în Uniunea Europeană: Republica Moldova Și ucraina după 1991	401
Grigore PÎRȚAC	The necessity of amending the legislation of the Republic of Moldova regarding ai-generated crimes	407
Serghei SPRINCEAN **Inga GRIGORIU** **Marco LISI**	Asigurarea securității umane ca preocupare prioritară în epoca provocărilor geopolitice	410
Serghei SPRINCEAN **Daniela SÎTARI** **Andrius PUKSAS**	Democratizarea socială prin politici publice educaționale în contextul necesității asigurării progresului și securității umane	421
Vasile GUȚU **Claudiu COMAN**	Argumentarea ca formă de comunicare instrumentală	428
Elena HODENCO **Rahman NURKOVIC**	Rolul comunicării în procesul negocierilor diplomatice	432
Ana PLEȘCA **Anastas DZUROVSKI**	Conotațiile și funcțiile metaforei conceptuale în discursul politic	441

Andrei BĂȚ **Elena-Ana DUDA**	Rolul instituțiilor financiare internaționale în susținerea economiei ecologice	444
Valentin BENIUC	The theoretical sources of political realism: the views of thucydides, niccolò machiavelli, thomas hobbes, and carl von clausewitz	450
Vasile ANDRIEȘ **Daniela SÎTARI** **Dr Sumesh SASIDHARAN**	European union strategies in the field of higher education	468
Diana HÎRBU **Ayse DELIKTAS DEMIRCI**	De la apărarea tradițională la securitatea națională: Evoluția percepțiilor privind amenințările	474
Antonín KORAUŠ **Peter IHNATIŠIN** **Ľuboš LITTERA**	The impact of innovative approaches and technological solutions on increasing the effectiveness of public information during crisis situations	479
Antonín KORAUŠ **Ľuboš LITTERA** **Peter IHNATIŠIN**	Regional aspects of public administration revenues and expenditures in the slovak republic	489
Antonín KORAUŠ **Peter IHNATIŠIN** **Patrik KRAUSPE**	Crisis management as part of the state security system	495
	Secțiunea Psihologie	
Aurelia COJOCARU **Maria DIȚA** **Angela GROZA**	Securitatea psihologică a angajaților în contextul noilor standarde europene privind bunăstarea la locul de muncă	500
Viorica CERNEAVSCHI	Contribuția activităților de ergoterapie la incluziunea școlară și autonomia copiilor cu cerințe educaționale speciale	507
Maria POPESCU	Shame and psychological safety: an integrative model of vulnerability and emotional regulation	516
Ольга TATAP	Психология в системе современных наук	522

Secțiunea plenară

UDC: 338.43.02(477)
УДК: 338.43.02(477)

EUROPEAN VECTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN UKRAINE: RETROSPECTIVE, PRESENT AND PROSPECTIVE

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВА, СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА

Dmytro KRYSANOV
Bila Tserkva National Agrarian University, Soborna Square 8/1,
Bila Tserkva, Ukraine
d_krysanov@ukr.net; orcid.org/0000-0002-9065-3325

Резюме. *Науковий супровід теоретичних обґрунтувань і практичних заходів по їх реалізації показали наступне. Починаючи з кінця 1960-их років відбулася трансформація вихідних установок й принципів управління перспективним розвитком сільських населених пунктів і їх скасування у 1970-ті та заміна у 2000-их і наступних роках на теоретико-методичні підходи по регулюванню формування сучасної моделі розвитку сільського господарства та сільських територій. На цьому шляху найпродуктивними були друга половина 1980-их років, коли на вирішення соціальних проблем українського села спрямовувалися вагомі капітальні вкладення з державного бюджету та значна частина прибутків колективних і державних аграрних підприємств. З кінця 1991 р. відбувався перехід на сучасну модель господарювання на умовах приватної власності, який розтягнувся на усі 90-ті роки і отримав назву трансформаційного спаду. Із завершенням формування нової економічної системи належна науково-методична основа приділяється сільським проблемам: дві останні стратегії (на 2015-2020 роки; на період до 2030 року) спрямовані на забезпечення сталого сільського розвитку, тобто сільського господарства та сільських територій.*

Ключові слова: *сільська територія, концепції та стратегії розвитку, сталий сільський розвиток, сільські громади, сільське господарство.*

Вступ. Починаючи з 26.01.2024, згідно Закону України щодо вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою [1], закріплена за селищними (435 од.) та сільськими (625 од.) громадами територія відноситься до сільської території. До введення у дію означеного закону селища міського типу (СМТ) вважалися міськими населеними пунктами, а закріплена за ними територія відносилася до міської. Отже лише один пункт зазначеного закону (міста є міськими, а селища та села - сільськими населеними пунктами [1, ст. 1 п. 6]; СМТ буде мати статус «селище») матиме наступні наслідки: усі 881 СМТ, де проживає 3367,2 тис. осіб, за винятком 29 селищ з людністю понад 10 тис. осіб і контентом 391,6 тис. жителів, які відповідно до нового Закону [1] набудуть статус міста, поповнять сільське населення, якого нараховувалося 12473,6 тис. осіб (станом 01.01.2022). У результаті проведення відповідних адміністративно-територіальних змін частка сільського населення збільшиться з 30,3% до 37,5% ((12473,6 + 3367,2 – 391,6) : 41167,3 = 0,37528). Але усі перелічені Законом [1] адміністративно-територіальні зміни можуть бути практично реалізовані лише після закінчення війни.

Сільська територія, крім вище згаданих селищ, включає 28369 сіл [2, с. 11], з них деяка частина знаходиться у складі міських територіальних громад (409 од.), тобто у правовому відношенні вони не включаються до сільської території, але в кожному окремому випадку формально

мають право відноситися до сільської місцевості. Це пояснюється тим, що ***сільська територія*** відчутно відрізняється від ***сільської місцевості***. Видатний сучасний теоретик українського села професор О. І. Павлов підкреслює, що ***«сільські території»*** - це місце розвитку, перебування фізичних, біологічних та антропних тіл (філософська ідея космізму), простір виробничо-господарської, соціальної, духовно-культурної, політичної діяльності, включаючи органи самоврядування та громадські організації, поселенську мережу, природний ландшафт, сільськогосподарські та інші угіддя і життєве середовище, а термін ***«сільська місцевість»*** доцільно використовувати до кожного окремого поселенського симплекса - хутора, села, селища, - але не «***сільських територій»*** як їх сукупності [3, с. 23], тобто ***ці терміни*** відносяться між собою ***як спільне та одиночне (****на англ.* *- **joint and several: rural territory and rural area)***. Таким чином, ***"спільне"*** (загальне) ***та "одиничне"*** - ключові філософські категорії, які описують зв'язок між одиничними предметами та властивостями, що їх об'єднують. ***Одиничне*** - це конкретний, унікальний предмет, обмежений у просторі й часі, тоді як ***спільне*** (загальне) - це сукупність властивостей, ознак і законів, спільних для багатьох одиничних явищ. ***Проміжний рівень*****:** між одиничним і загальним знаходиться категорія ***"особливе"***, - єдність одиничного та загального, що описує предмет у його конкретній цілісності. Для нашого випадку: ***спільне*** - сільські території вкупі з сільським розселенням та сільським господарством, ***одиночне*** – хутір чи село із особистими селянськими господарствами та прилеглою територією, ***особливе*** – гірське село, селище або село з курортною, рекреаційно-лікувальною, транспортно-складською, «спальною» чи іншою одиночною, але відмінною від сільськогосподарської домінанти, функцією.

За нинішніх умов постає питання щодо перспективи і напрямів розвитку сільських територій, приймаючи до уваги, що сільське господарство, аграрний сектор і національна економіка України неухильно рухається по шляху інтеграції з агропродовольчою сферою (продовольчим ринком) та економікою Європейського Союзу. Отже вектор руху нашої держави по шляху євроінтеграції визнано і законодавчо закріплено у Конституції України, яка встановлює курс на членство в Європейському Союзі як стратегічну мету. Цей курс підтверджений на найвищому рівні, зокрема рішенням про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС 23.06.2022 і початком переговорів про вступ з 25.06.2024.

Водночас сільські території України, які в сукупності уособлюють власне сільську територію та аграрний сектор, пройшли дуже складний шлях, на якому тенденції попередніх суперечливих коригувань та заборон процесів розвитку і дотепер знаходять своє відображення та негативно впливають на перспективний розвиток. Йдеться про те, щоб проаналізувати генезис концепцій розвитку сільського сектора (села, продуктивних сил, аграрного та сільського розвитку, пізніше - розвитку сільського господарства та сільських територій) і на цій основі розкрити основні складові сучасної концепції сталого розвитку сільських територій України у контексті їх інтеграції до технологій САП ЄС.

Матеріали та методи. При підготовці наукового матеріалу до 8-ої Міжнародної наукової конференції на тему «***Просування соціально-економічних цінностей у контексті європейської інтеграції»*** були використані: наукові публікації з питань перспективного розвитку аграрного сектора та сільських територій, статистичні матеріали Державної служби статистики України за 1960-2025 роки, звітні матеріали обстежень домогосподарств, робочої сили і сільських населених пунктів за різні періоди, прогнози та перспективні плани розвитку регіонів й територіальних громад.

Результати та обговорення. Нинішній етап розвитку сільських територій та сільського господарства характеризується тим, що інтегрується до європейського вектору у цій площині, і, за оцінками вітчизняних фахівців, очікується, що всі ключові елементи Спільної аграрної політики (САП) в Україні запрацюють не пізніше 2028 року. Отже аграрний сектор вкупі із сільськими територіями поступово освоює ключові напрями, механізми та інструменти ЄС, які запроваджуються при реалізації пріоритетів та цілей САП. Але агропродовольчий сектор та

сільські території України перебувають у надзвичайно складному становищі, для об’єктивної оцінки змін у якому необхідно проаналізувати відповідні концепції розвитку та результати, що були при цьому отримані. Об’єктивно, оскільки найбільш руйнівні наслідки мала практика виділення у сільському розселенні ***категорії «неперспективних сіл»*** та в довершення до неї на зламі 60-70 років була спроба реалізувати ***концепцію розвитку «перспективних» сільських населених пунктів***, то і необхідно з цього починати. Фактично йшлося про концентрацію сільського розселення і матеріальної бази сільськогосподарського виробництва, що зумовило посилення міграції сільського населення та збезлюднення багатьох сіл. Це призвело до скорочення сільської мережі на понад 12 тис. од.: зселили 6 тис. поселень, об’єднали з міськими населеними пунктами півтори тис., решту приєднали до існуючих сіл [4, с. 58].

Оскільки практика підтвердила хибність цієї концепції, то на зміну концепції «точкової» концентрації сіл, виробничої і соціальної сфер у другій половині 70-их років прийшла ***концепція розосередженого розміщення продуктивних сил*** у функціонуючій системі сільського розселення та розширення на цій основі міжселенних зв’язків між різними типами поселень. Теоретично це сприяло переходу від «точкової» концентрації до територіальної, а виробництво стали розглядати як складний, розгорнутий у просторі й тривалий у часі технологічний процес вирощування сільськогосподарської продукції. Реалізація цієї концепції співпала у часі з реалізацією Продовольчої програми (прийнята у 1982 р.) та приймаючи до уваги, що під неї виділялися значні капітальні вкладення з бюджету, були досягнуті вагомі результати: гальмувалася міграція сільського населення, до частини сіл поверталася молодь із міст. Враховуючи значний позитивний ефект від реалізації завдань, які були висунуті у Продовольчій програмі, вітчизняні вчені сформулювали і науково обґрунтували ***доктрину багатогалузевого та багатофункціонального розвитку села***. У другій половині 80-их років у результаті потужного патерналізму держави до села та збільшення виділення коштів аграрними підприємствами було забезпечено реальне покращання умов життя для сільських жителів, стабільний та ефективний розвиток сільського господарства як гаранта продовольчої безпеки України. Така ситуація продовжувалася майже до кінця 1991 р. [5, с. 13-31]

Розвал і дезорганізація колишнього Союзу та проголошення незалежності Україною супроводжувалося розривом міжреспубліканських зв’язків; також стихійно і безсистемно проходили економічні й соціальні процеси. Перехід від директивної економіки до ринкової продовжувався практично усі 1990-ті роки (цей ***період*** отримав у науці назву ***трансформаційного спаду***) і мав наслідком формування сільського господарства на приватній основі: ліквідовувалися колгоспи та радгоспи, відбулося розпаювання землі і виробничих підрозділів, а потім створювалися нові підприємства на умовах об’єднання індивідуальних часток (паїв), підсобні господарства селян та виділені їм земельні наділи трансформувалися в фермерські й особисті селянські господарства. У результаті глибоких трансформацій виробництво продукції сільського господарства і харчової промисловості зменшилося удвічі, майже три млн селян залишилися без роботи – статистика віднесла їх до зайнятих у особистих господарствах. Руйнація аграрних підприємств і різке скорочення доходів державного бюджету супроводжувалося згортанням фінансування соціальної сфери села: багато закладів та установ припинили свою діяльність або перейшли на скорочений графік. *Доходи сільського населення різко зменшилися, біля 60% домашнього бюджету спрямовувалося на потреби харчування, на селі появилися групи бідних та голодуючих.* Економічна й аграрна криза привели до інфляції та масового зубожіння сільських жителів, а ці негативні наслідки не подолані дотепер: у 2021 р. налічувалося понад 1,7 млн неформально зайнятого сільського населення, з них 2/3 – у первинному виробництві (1235 тис. осіб), безробітних - 580 тис. осіб, а чисельність зайнятих у сільській місцевості 4835 тис. осіб - 53,6% від населення віком 15-70 років (9020 тис. осіб). Подолання трансформаційного спаду почалося у 2000-ні роки, але докризові обсяги виробництва продукції сільського господарства були досягнуті у 2018 р.

Офіційно активні відносини з Євросоюзом розпочалися з підписання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС 14.06.1994, яку було ратифіковано 01.03.1998. В Угоді зазначається, що цілями УА Україна-ЄС, між іншим, є:
- запровадити умови для посилених економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у т. ч. завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов’язані з торгівлею») цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до acquis ЄС; та ін.
Отже, в УА Україна-ЄС закріплено курс на завершення формування діючої ринкової економіки, запровадження сучасних регуляторних механізмів й інструментів, які адаптовані до функціонуючих на території ЄвроСоюзу, в т.ч. й в аграрному секторі.

У 2007 р. розпочалися переговори щодо більш поглибленої Угоди про асоціацію. У 2014 р. було підписано політичну (березень) та економічну (червень) частини Угоди про асоціацію, а у 2017 р. УА та Поглиблена і всеосяжна зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) набули чинності в повному обсязі. Вона передбачала гармонізацію українського законодавства та політик, зокрема й у сфері сільського господарства, з нормами ЄС. Після 2017 р. відбувалося поглиблення інтеграції та адаптація українського аграрного сектору до стандартів ЄС відповідно до положень УА та в рамках програми підтримки ЄС.

Після завершення трансформаційного періоду спаду вітчизняними вченими активно проводилася теоретична робота щодо оцінки ситуації в аграрному секторі та опрацювання напрямів сільського розвитку. Наприкінці 2000-их років отримала значне поширення і стала майже офіційною доктриною ***концепція багатофункціонального розвитку сільського господарства***, на базі якої була сформована ***Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року***, а вже після неї – ***Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки.*** Аналіз проблем і напрямків реалізації програмних документів засвідчив, що відповідальність за їх практичне впровадження спочатку покладалася на місцевих підприємців, місцеві ради, а також державу, а у другій половині 2010-их років і пізніше – більшою мірою на територіальні громади і державу. Зазначимо, що українські вчені ***під сільським розвитком*** в одних випадках розуміли розвиток села у його буквальному розумінні, у других - розвиток сільської місцевості, у третіх - розвиток сільських територій (академіки О.М. Онищенко та В.В. Юрчишин). Є й інші визначення, зокрема, академіка О.М. Бородіної: ***сільський розвиток*** це такий процес, при якому забезпечується гармонійний соціоекономічний прогрес сільської місцевості на основі самоорганізації сільських громад із максимально можливим використанням чинників ендогенного розвитку (місцевих активів) при їх поєднанні із зовнішніми можливостями. І в другому місці ця ідея проводиться значно ширше. Отже, ***сільський розвиток на базі громад*** – це цілеспрямована зміна інституційних, економічних, екологічних, демографічних, соціальних, культурних, побутових та інших умов у сільській місцевості у напрямі зростання рівня та якості життя населення. Зміни здійснюються самими громадами на основі наділення їх правами власності/користування, ефективного використання і контролю над локальними ресурсами, забезпечують подолання бідності, а не більш комфортне існування в її умовах [6, с.3].

Подальші зрушення пов’язані з прийняттям різних регіональних програм розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2027 р., які були спрямовані на зростання виробництва сільськогосподарської продукції, покращення інфраструктури та впровадження сучасних технологій.. Основні напрямки включають підвищення продуктивності через ***інтенсивний розвиток***, який базується на науково-технічному прогресі та ефективному використанні ресурсів, а також на підтримку ***екстенсивного шляху***, зокрема розширення оброблюваних земель. ***Основні цілі програм включають:***

- ***зростання виробництва:*** досягнення щорічного приросту валової продукції сільського господарства (на 0,3% або більше, за даними однієї з обласних програм);

- ***інтенсивний розвиток:*** впровадження сучасних технологій та досягнень НТП; застосування ефективних засобів виробництва та кваліфікованої робочої сили;

- ***екстенсивний розвиток:*** розширення посівних площ, зміна відробіткової ренти;

- ***розвиток сільських територій:*** створення умов для покращення якості життя на селі; ефективне використання природно-ресурсного потенціалу та трудових ресурсів;

- ***спеціалізація:*** розвиток рослинництва (зернові, технічні, овочеві, баштанні, картопля, сади, виноградники); розвиток тваринництва.

На цьому етапі було встановлено, що ключовий напрям формування перспективної динаміки сучасних змін характеризується наступним чином: ***сталий сільський розвиток*** - це процес розширеного відтворення сільських територій, що забезпечує гармонійне зростання економічної, соціальної та екологічної сфери. При чому до економічної складової слід віднести, крім розвитку сільськогосподарських, і розвиток промислових підприємств, що розміщені на сільських територіях, або ж пов’язані з сільськогосподарським виробництвом.

У кінці 2024 р. схвалено ***Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій*** в Україні на період до 2030 року. Задача реалізувати *стратегічну ціль*. **Створення умов для розвитку сільських територій** [7, с. 41-45] на основі:

- 1. Новий підхід до сільського розвитку за напрямом ***“Розвиток місцевих сільських територіальних громад”***. На основі децентралізації розробляються програми розвитку сільських територій для боротьби з депопуляцією та їх занепадом. Рамкова політики на базі програм сільського розвитку ЄС допоможе мобілізувати додаткові ресурси. Основна увага зосереджена на “місцях”, а не на секторах, і на інвестиціях замість субсидій;

- покращення умов життя сільського населення та диверсифікація економічної діяльності для гармонізованого екологічного, соціального та економічного розвитку. Доступ до сучасних засобів комунікацій та створення робочих місць, особливо для жінок і молоді, розвиток трудомістких ініціатив (органічне виробництво, вирощування та переробка фруктів, тваринництво, біогаз, циркулярна біоекономіка, агротуризм), розвиток сільського бізнесу. Це позитивно впливатиме на аграрну економіку та інші сфери діяльності, полегшить доступ до фінансування та започаткування нових бізнесів;

- розвиток територіальних громад відіграватиме важливу роль в сільській економіці та якості сільського життя. Потреби місцевих громад і гнучкі механізми підтримки активізують і зміцнюють місцеві ініціативи та можливості самодопомоги, майбутні заходи підтримки Програми обміну та партнерства сільських громадських організацій, сільських органів місцевого самоврядування та асоціацій фермерів з державами-членами ЄС;

- 2. Сприяння підтримки фермерів-початківців за напрямом ***“Формування умов для започаткування бізнесу на селі”***. Підвищення рівня знань для ведення фермерського бізнесу та консультаційні послуги з питань сільського господарства допоможуть фермерам-початківцям у розвитку життєздатного фермерського бізнесу;

- формування кредитної історії фермерів-початківців, доступ до кредитних гарантій, знань і досвіду, пряма підтримка новостворених фермерських господарств та фермерів-початківців, покращення доступу до кредитів для новостворених сімейних фермерських господарств (керівники віком до 35 років). Особлива увага ветеранам війни, які зможуть інвестувати в сільське господарство та мають пільговий доступ до державних програм;

- 3. Гендерна рівність за напрямом ***“Покращення гендерної ситуації”***. Жінки відіграють важливу роль у розвитку сільських територіальних громад, але вони стикаються з більшими труднощами, ніж чоловіки, під час отримання та збереження стабільної роботи та участі в прийнятті рішень. Необхідно залучити жінок до процесу прийняття рішень та доступ до необхідних послуг, сприяти зайнятості, зростанню, участі в сільськогосподарському бізнесі, соціальному залученню та місцевому розвитку

Крім завдань щодо сільських територій програмою передбачені заходи по мінімізації негативних трансформацій у сільському господарстві [7, с. 29-34], що обумовлені як військовими діями, так і змінами в природних умовах. Це сприятиме удосконаленню управління сталим розвитком сільських територій шляхом реалізації ряду завдань, а саме:

Стратегічна ціль. **Ефективне використання земель, їх розмінування, проведення земельної реформи** з метою забезпечення функціонування ринку землі на умовах прозорості та відкритості, сталого та ефективного використання земель на основі:

- 2. Сприяння сталому розвитку та ефективному використанню ґрунту, повітря та води за напрямом ***“Стале управління природними ресурсами”***. Це ключовий пріоритет для аграрного та сільського розвитку. Деградація природних ресурсів посилюється мінуванням і забрудненням земель. Для підтримання належних сільськогосподарських та екологічних умов (GAEC) на основі досвіду ЄС виробниками визначені мінімальні вимоги, зокрема: ґрунтово-кліматичні умови, системи ведення сільського господарства, землекористування, сівозміни, методи ведення сільського господарства та структури ФГ.

Стратегічна ціль. **Кліматично орієнтоване сільське господарство: пом’якшення наслідків змін клімату та адаптація до них**. Повоєнний розвиток аграрного сектора проводиться *з урахуванням* змін клімату, *ощадливого* використання природних ресурсів; *відповідності* внесення добрив та засобів захисту рослин згідно вимог ЄС та рівня їх в державах-членах ЄС; *збільшення* площ земель під органічне виробництво та обсягів виробництва органічної продукції; *посилення* контролю за використанням ГМО, а саме:

Сприяння пом’якшенню наслідків змін клімату та адаптації до них за напрямами:

- напрям ***“Водопостачання для зрошення земель”***. У 2023 р. в Україні зрошувалося лише 136 тис. га проти понад 500 тис. га у 2021 р., але обліковується 5,48 млн га меліорованих земель, з них 2,17 млн га зрошуваних і 3,3 млн га осушуваних земель з меліоративною мережею та гідротехнічними спорудами (водосховища, магістральні та розподільні канали, захисні дамби, насосні станції, трубопроводи, басейни добового регулювання, колекторно-дренажна мережа та інші гідротехнічні споруди та об’єкти). Дефіцит природного вологозабезпечення зростає внаслідок змін клімату і зменшення запасів поверхневих вод, придатних для зрошення. Отже для адаптації до змін клімату необхідно після війни забезпечити сталий розвиток меліоративних мереж, вжиття заходів із рекультивації земель й відновлення меліоративної мережі. Передбачається інвестування у 500 тис. га осушуваних та 1 млн га зрошуваних земель. Для реалізації цього плану відновлення греблі Каховської гідроелектростанції відіграватиме вирішальну роль;
- напрям ***“Кліматично орієнтоване сільське господарство”***. Ініціатива ЄК “Європейський зелений курс” від 11.12.2019 спрямована на те, щоб ЄС став кліматично нейтральним до 2050 р., а Європа стала першим кліматично нейтральним континентом. Завдання: *забезпечення* охорони природного середовища, *стимулювання* виробників до ведення сталого тваринництва, *застосування* енергозберігаючих та метанопоглинаючих технологій, *будівництво* потужностей з виробництва біогазу (біометану), *просування* та підтримка органічного виробництва, *використання* біотехнологій, кліматично орієнтованого сільського господарства та лісового господарства для скорочення викидів парникових газів і адаптації до змін клімату, *збереження* та примноження біорізноманіття, *вимірювання* кліматичного впливу, *стимулювання* методів регіонального розміщення та адаптивного ведення сталого сільського господарства, зокрема сталого тваринництва, з урахуванням змін клімату, *застосування* вдосконалених технологій внесення добрив, *розвиток* відновлюваних джерел енергії, включаючи біоетанол та біометан, *підтримка* та стимулювання розвитку зрошення, *використання* малопродуктивних і деградованих земель для вирощування багаторічних біоенергетичних культур, що запобігатиме їх подальшій деградації. Для адаптації до змін клімату будуть застосовані різні стратегії економії добрив, пестицидів, води та енергії. Передача знань про доступні технології та вдосконалені методи ведення сільського господарства буде мати вирішальне значення для

мінімізації негативного впливу галузі на зміну клімату. Передбачено сприяння розвитку ринку консультаційних та дорадчих послуг, впровадженню водозберігаючих технологій;
- напрям ***“Органічне виробництво”***. Воно потребує більших витрат порівняно з традиційним виробництвом. Серед операторів органічного виробництва 70% - агровиробники. Механізм державної підтримки визначено у проекті “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції” (Законопроєкт № 13204). Але унаслідок скорочення бюджету через війну з рф кошти з держбюджету сюди не виділяються. Органічний сектор - один із пріоритетів аграрної політики України, тому підтримка його розвитку як шляхом фінансування, так і вдосконалення державного регулювання у сфері виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Ведеться робота з адаптації законодавства України у цій сфері до нового Регламенту ЄП і Ради (ЄС) № 2018/848 від 30.05.2018 про органічне виробництво і маркування органічних продуктів, який набрав чинності у січні 2022 року, та належна імплементація норм якого і делегованих та імплементаційних актів в національне законодавство сприятимуть розвитку вітчизняного органічного сектору, підвищенню якості органічної продукції і довіри споживачів та євроінтеграційному процесу України;
- напрям ***“Циркулярна біоекономіка”***. Стратегію біоекономіки ЄС розроблено для *забезпечення* продовольчої безпеки і безпечності харчових продуктів, *сталого управління* природними ресурсами, *зменшення* залежності від невідновлюваних, несталих ресурсів для обмеження та адаптації до змін клімату, а також *посилення* конкурентоспроможності та *створення* робочих місць. Стратегія сприяє реалізації “Європейського зеленого курсу”, інноваційним стратегіям промисловості, циркулярної біоекономіки, чистої енергії. Україна забезпечить функціонування циркулярної біоекономіки за напрямами: *відновлення* ресурсів, *забезпечення* рециклінгу і переходу до використання відновлюваних джерел енергії. Перспективні напрями управління циклічними ланцюгами створення вартості в аграрному секторі: *створення умов* для розширення інтеграційних і технологічних зв’язків між агровиробниками і підприємствами переробної промисловості для об’єднання їх в циклічному ланцюгу створення вартості; *прискорення* інноваційно-технологічного розвитку переробної промисловості та її перехід до вищих щаблів у глобальних ланцюгах створення вартості; *державна допомога* впровадженню ресурсоефективних, “зелених” виробництв, екологічно безпечних технологій, стимулювання переробки відходів; *перегляд та уточнення* смарт-спеціалізації і цифровізації ланцюгів створення вартості в аграрному секторі, що покращить відстеження харчових продуктів у ланцюгу, забезпечить більш ефективне використання ресурсів;
- напрям **“*Біоенергетика*”**. Україна має значний потенціал для виробництва енергії з біомаси: це задовільнить 11% потреб у природному газі і 19% в електроенергії. Відходи та побічні продукти аграрного та харчового виробництва дешеві та доступні на місцевому рівні. Виробництво біоенергії з біомаси підвищує енергетичну безпеку країни, економить енерговитрати і приносить додатковий дохід виробникам. Біомаса пом’якшує негативні наслідки аграрного виробництва унаслідок зниження викидів від сільського господарства. Вигоди від скорочення викидів парникових газів: 8,2 млн тонн еквіваленту CO2;
- напрям ***“Запобігання утворенню відходів”***. Це один із пріоритетних напрямів циркулярної біоекономіки, спрямований на досягнення 12-ї цілі “Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання та виробництва” із 17 затверджених ООН Цілей сталого розвитку. Згідно ст. 5 Закону України від 20.06.2022 № 2320-IX “Про управління відходами” передбачено такі заходи для запобігання утворенню відходів: *заохочення* та підтримка сталого виробництва і споживання продукції; *заохочення* проектування, виробництва та використання ресурсоефективної та більш довговічної продукції, зокрема подовження строку її використання, а також продукції, придатної до ремонту, повторного використання та модернізації; *виділення* з відходів сировини, яка може бути використана повторно; *забезпечення* доступності запасних

частин, інструкцій з експлуатації, технічної інформації чи інших інструментів, обладнання або програмного забезпечення, що дають змогу проводити ремонт і забезпечують повторне використання продукції без зниження рівня її якості та безпечності функціонування; *зменшення* обсягів утворення відходів з урахуванням впровадження найкращих доступних технологій і методів управління у процесі промислового виробництва; *зменшення* вмісту небезпечних речовин у продукції відповідно до технічних регламентів; *зменшення* утворення відходів, непридатних з технічних чи економічних причин до рециклінгу або інших операцій з відновлення відходів; визначення продукції, яка є основним джерелом засмічення навколишнього природного середовища, та вжиття відповідних заходів для запобігання та зменшення утворення відходів такої продукції; *проведення* інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громадськості з питань запобігання утворенню відходів та забрудненню навколишнього природного середовища; *створення* суб’єктами господарювання, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування відповідно до компетенції та забезпечення діяльності пунктів приймання відходів продукції для ремонту та підготовки їх до повторного використання; *зменшення* обсягів утворення відходів харчових продуктів у роздрібних та інших торговельних мережах, закладах громадського харчування та домогосподарствах;

- напрям ***“Біорізноманіття”***. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року є комплексним довгостроковим планом із захисту природи та припинення деградації екосистем. Вона передбачає до 2030 року створити умови для відновлення біорізноманіття Європи і містить конкретні заходи та зобов’язання. Спрямована на запобігання втраті біорізноманіття, покращення екосистемних послуг і збереження середовищ існування та ландшафтів. Це основна частина Європейської зеленої угоди. Однією з цілей зазначеної Стратегії є розширення загальноєвропейської мережі природоохоронних територій на суші та на морі. ЄС розширить мережу природоохоронних територій (Natura 2000), забезпечуючи суворий захист зон із надзвичайно високим рівнем біорізноманіття та важливих для клімату. Ця Стратегія також спрямована на збільшення біорізноманіття у фермерських господарствах завдяки підвищенню щільності ландшафтних особливостей та вздовж сільськогосподарських ділянок і покращення землекористування. Це може призвести до збільшення площі сільськогосподарських земель, відведених під живоплоти, ряди дерев, полезахисні лісові смуги на землях сільськогосподарського призначення, ставки або перелоги, а також до заборони розорювання постійних пасовищ та вирізання живоплотів і дерев під час сезону розмноження птахів та вирощування їх потомства.

Україна зобов’язалася сприяти цілям збереження біорізноманіття. Завдання по її реалізації: *запуск* інформаційно-аналітичної системи накопичення та оприлюднення екологічної інформації, *належне інформування* громадськості про стан якості навколишнього природного середовища, *удосконалення заходів* щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, *визначення* зон, вразливих до (накопичення) нітратів, *посилення роботи* за напрямами збереження, відновлення і сталого використання торфовищ водно-болотних, лучних, степових та інших цінних екосистем, *сприяння* впровадженню принципів екологічно збалансованого землекористування, *розроблення Стратегії* з біорізноманіття до 2030 року, *виконання* ратифікованого Нагойського протоколу про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл вигоди від їх використання відповідно до Конвенції про біологічне різноманіття, *створення* системи центрів моніторингу біорізноманіття та ведення державних кадастрів рослинного і тваринного світу, *сприяння* дотриманню належної практики сівозміни, *запобігання* вирощуванню невеликої кількості видів рослин на великих площах угідь, *підтримка* рекультивації земель, пошкоджених внаслідок військових дій. Військова агресія рф і знищення складських приміщень для зберігання генетичних матеріалів, викликали занепокоєння щодо стану генетичних активів і ресурсів, життєво важливих для збереження природної та культурної спадщини і підтримання біорізноманіття. Отже необхідно активно

сприяти збереженню генетичних ресурсів рослин і тварин. Ще загроза: інвазійні чужорідні види, ризики яких підвищуються через зростання глобальної торгівлі та зміни клімату. В країні реалізуються заходи щодо запобігання поширенню інвазійних видів, включаючи збереження традиційних практик землекористування, зокрема, передбачається розроблення програмного документа щодо поводження з інвазійними чужорідними видами флори і фауни в Україні до 2030 року.

Таким чином ***європейський вектор сталого розвитку сільських територій України*** спирається нині на національну програму розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 року. Ця програма базується на обширному, інклюзивному (можливості для всіх) та потужному фундаменті Європейської законодавчої бази у різних секторах, зокрема: *САП, Зеленого курсу, біорізноманіття та біоресурсів, спільного ринку, ринку землі, природно-заповідного фонду, національного геопорталу, органічного виробництва, генетичних ресурсів, природоохоронних територій, генетично модифікованих організмів, цифровізації, сільськогосподарської дорадчої служби, територіальних громад, фермерських господарств, харчових продуктів, розмінування земель, управління відходами, географічних зазначень* та ін. Національне законодавство у різних секторах економіки, суспільних і міждержавних відносин, навколишнього природного середовища та інших складових формувалося на основі гармонізації з європейським і навіть міжнародним, а також вітчизняних політик з нормами ЄС, причому цей процес відбувається з кінця 1990-их років і дотепер. Але формування сучасного законодавства це лише перший етап, а наступний – його запровадження в практику економічної діяльності та суспільних відносин. Впровадження європейських норм, які постійно збагачувалися та удосконалювалися, у вітчизняну практику відбувається постійно і спонукає до інклюзивного стану сільських територій різних регіонів і країн.

У цьому відношенні важливо наступне. Україна офіційно отримала статус кандидата в члени Європейського Союзу 23.06.2022, а 25.06.2024 розпочала переговори про вступ до ЄС. Для країн, які перебувають у процесі вступу до Європейського Союзу, передбачено допомогу для розвитку сільських територій (IPARD III*) [8]. IPARD зосереджується конкретно на сільських районах та агропромислових секторах країн, які перебувають у процесі вступу до ЄС. Програми IPARD III охоплюють період 2021-2027 років. Ця допомога також сприяє поступовому приведенню у відповідність до правил спільної сільськогосподарської політики ЄС. Пріоритети та цілі IPA III визначені в програмі IPA (інструмент допомоги перед вступом до ЄС) через п'ять тематичних напрямів, які відображають групи розділів переговорів. Напрям 4-ий ***«Конкурентоспроможність та інклюзивне зростання»*** має на меті сприяти зміцненню економічного та соціального розвитку, включаючи сільське господарство та розвиток сільських територій. За допомогою IPARD ЄС надає країнам-бенефіціарам конкретну фінансову та технічну допомогу для досягнення збалансованого територіального розвитку шляхом підвищення соціальних, екологічних та економічних стандартів у сільських районах з метою:

- посилити конкурентоспроможність та життєздатність агропромислового сектору шляхом створення сільського господарства, здатного конкурувати з ринковими силами;
- забезпечити стале управління природними ресурсами та підвищити стійкість до зміни клімату.

Країни, які наразі отримують підтримку в рамках IPARD III: Албанія, Чорногорія, Північна Македонія, Сербія та Туреччина. ЄС виділив на ці потреби 990 млн євро.

Допомога IPA III (2021-2027) для розвитку сільських територій сприятиме досягненню таких цілей:

- підвищення конкурентоспроможності АПК шляхом поступового приведення його у відповідність до стандартів ЄС (ветеринарних, харчової безпеки та фітосанітарних), підвищення ефективності та стійкості виробництва на фермах, що забезпечить кращу відповідь на суспільні потреби у безпечних, поживних та стійких харчових продуктах;

- сприяння розвитку бізнесу, зростання зайнятості в сільських районах, поліпшення становища фермерів у ланцюжку створення вартості, залучення молодих фермерів до сільського господарства,

- сприяння пом’якшенню наслідків зміни клімату та адаптації до них, заохочення сталого управління природними ресурсами, сприяння захисту навколишнього середовища,

- поліпшення розвитку громад та соціального капіталу в сільських районах, створення сучасних органів державного управління для сільського господарства та розвитку сільських районів з дотриманням принципів належного врядування.

***IPARD III** — це інструмент фінансової допомоги Європейського Союзу для підтримки країн-кандидатів у підготовці до вступу до ЄС шляхом розвитку їхніх сільських територій та сталого сільського господарства. Він надає підтримку через різні напрямки, такі як стратегії місцевого розвитку, розбудова соціального капіталу громад через підхід "Лідер" та інвестиції в сільську інфраструктуру. Ця програма має багаторічний досвід успішного впровадження, яке розпочалося у 2007 році.*

IPA III та IPARD III мають на меті допомогти країнам-бенефіціарам розпочати перехід до стабільних продовольчих систем. Це стає все більш важливим для приведення у відповідність до правил ЄС щодо безпеки харчових продуктів та стратегії ЄС «Від ферми до столу», що лежить в основі «Зеленого курсу» ЄС, покликаного зробити продовольчі системи справедливими, здоровими та екологічними. Допомогу IPA III для розвитку сільських територій має бути заплановано і у 2028-2034 роках, а тому ***Україні необхідно набути статус країни-бенефіціара для отримання IPA III та IPARD III.***

Висновки. Проведений аналіз поступового (поетапного) переходу від статичних концепцій до територіальних перспективних стратегій («перспективних» сіл – продуктивних сил – багатостороннього розвитку села – трансформаційного спаду – багатофункціонального розвитку сільського господарства - розвитку українського села – розвитку сільського господарства та сільських територій) засвідчив, що в ретроспективі відбувався ***перехід від огульного кількісно-якісного підходу до існуючої сільської мережі розташування населення з метою її скорочення*** як застарілого до принципово нового цілісного підходу, в основі якого було ***сприйняття функціонуючої мережі розміщення сільських жителів у сукупності з первинним виробництвом та іншими видами діяльності як праісторичного, системного та багаторівневого територіально-виробничо-розселенського утворення, а метою регулювання розвитку є забезпечення її відтворення у новій якості з дотриманням принципу максимального збереження***. З початку 2000-их років постала комплексна проблема раціонального збереження існуючих сільських територій, сільських місцевостей, сіл та селищ на основі формування сучасних умов життєдіяльності: виробничої бази, соціальної сфери, комунально-побутових й інших видів обслуговування сільського населення. В останні десятиліття загострення уваги до цієї проблеми переплітається із забезпеченням інклюзивного та сталого розвитку сільських територій, Зеленого курсу ЄС, сталого управління природними ресурсами та ін.

Список літератури.

1. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України. (2023). Закон України від 28.07.2023 №3285-20 (3285-IX). *Офіційний вісник України.* 2023. №98.

2. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2022 року. (2022). Стат. збірник. Київ: Держстат України, 2022. 84 с.

3. Павлов О. І. (2010). Теоретико-методологічні засади сучасної парадигми управління сільськими територіями. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. Випуск 3 (2). С. 23–27. URL: http://academy. gov.ua/ej/ej2/txts/ region/05poiust.pdf (дата звернення: 17.11.2025).

4. Крисанов Д. Ф. (1988). Сельское расселение: социально-экономический аспект. Киев: Наукова думка, 1988. 143 с.
5. Сільський сектор Київської області в умовах суспільних трансформацій: колективна монографія. (2020)/ А.С. Даниленко, О.М. Варченко, Д.Ф. Крисанов та ін. Біла Церква: БНАУ, 2020. 306 с.
6. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наукова доповідь. За ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук О.М. Бородіної, чл..-кор. НААН України д-ра екон. наук І.В. Прокопи, д-ра екон. наук О.Л. Попової. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2015. 136 с.
7. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. (2024). Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2024. № 1163-р. 54 с. URL: file:///D:/Users7/admin/Downloads/6745a97754294876240129%20(2).pdf.
8. Overview of EU pre-accession assistance for rural development (IPARD III). (2025). URL: https://agriculture.ec.europa.eu/international/international-cooperation/enlargement/pre-accession-assistance/overview_en.

ГАРАНТИИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАВ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ – ВЫЗОВЫ ДЛЯ ГОСУДАРСТВ-КАНДИДАТОВ

Cwicinskaja NATALIA
Adam Mickiewicz University, ul. Wieniawskiego 1, Poznań, Poland
nc@amu.edu.pl
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-9169-2847

Аннотация. *Социальные права являются неотъемлемым элементом правовой и ценностной системы Европейского союза (ЕС) и занимают центральное место в процессе европейской интеграции. Целью настоящего исследования является комплексный анализ механизмов гарантий социальных прав в ЕС и выявление ключевых вызовов, с которыми сталкиваются государства-кандидаты при адаптации к социальному acquis communautaire. Методология исследования основана на догматическом анализе первичного и вторичного права ЕС, институциональном и сравнительном анализе, а также на изучении ежегодных отчётов Европейской комиссии о прогрессе стран-кандидатов. В статье подробно рассматривается опыт Хорватии, Черногории, Сербии, Северной Македонии и Албании как репрезентативных примеров различных этапов интеграционного процесса. Результаты исследования показывают, что формальная гармонизация законодательства является лишь начальным этапом, тогда как реальное обеспечение социальных прав требует устойчивых институтов, достаточного финансирования и эффективных механизмов исполнения. Сделан вывод о том, что социальные права выступают не только правовой обязанностью, но и критерием политической и административной зрелости государств-кандидатов.*
Keywords: *candidate countriesб enlargement policy, European Union, social acquis, social rights,*
JEL: *K31, K39, J38*

ВВЕДЕНИЕ

Социальное измерение Европейского союза традиционно рассматривается как один из наиболее сложных и в то же время фундаментальных аспектов европейской интеграции. В отличие от экономических свобод, которые изначально составляли ядро интеграционного проекта, социальные права формировались постепенно, в ответ на необходимость обеспечения социальной легитимности общего рынка и защиты работников в условиях углубляющейся экономической интеграции. Как отмечает Ф. Шарпф, социальная политика ЕС всегда находилась в состоянии напряжённого баланса между рыночной логикой и принципами социальной справедливости (F.W. Scharpf, 2010, 211-213).

В последние десятилетия социальные права приобрели особое значение в контексте расширения ЕС. Для государств-кандидатов они стали не просто элементом правового сближения, но и показателем способности государства функционировать в рамках европейской модели социального государства. Европейская комиссия всё чаще подчёркивает, что соблюдение социальных стандартов является неотъемлемым условием устойчивого членства, наряду с верховенством права и демократическими институтами (European Commision, 2013, 2-3,67,13).

Актуальность настоящего исследования обусловлена тем, что в научной литературе процесс расширения ЕС традиционно анализировался преимущественно через призму политических и правовых реформ, тогда как социальное измерение нередко оставалось вторичным (J. Zeitlin, B. Vanhercke, 2018). Между тем именно социальные права оказываются одной из наиболее проблемных сфер адаптации, требующей длительных институциональных и финансовых трансформаций. Опыт последних волн расширения демонстрирует, что недостаточное внимание к социальной политике на этапе подготовки может привести к серьёзным структурным проблемам уже после вступления в ЕС.

Целью статьи является анализ системы гарантий социальных прав в Европейском союзе и выявление ключевых вызовов, возникающих у государств-кандидатов в процессе имплементации социального acquis. В рамках исследования выдвигается тезис о том, что

социальные права выполняют двойную функцию: с одной стороны, они являются юридическим обязательством, а с другой — инструментом оценки институциональной зрелости и устойчивости государства.

Статья структурирована следующим образом. В первой части анализируются правовые основы социальных прав в ЕС и методологические подходы к их исследованию. Во второй части проводится детальный анализ требований ЕС к государствам-кандидатам и практических проблем их реализации на примере отдельных стран. В заключении формулируются обобщающие выводы и рекомендации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Методологическая основа исследования носит междисциплинарный характер и сочетает правовой, институциональный и социально-экономический подходы. Центральным методом является догматический анализ норм первичного и вторичного права ЕС, включая Договор о Европейском союзе (ДЕС), Договор о функционировании Европейского союза (ДФЕС), Хартию фундаментальных прав Европейского союза (Хартия ЕС) и нормативные акты, регулирующие социальную политику и трудовые отношения.

Вторым ключевым методом является сравнительный анализ, применяемый для сопоставления опыта государств-кандидатов на разных стадиях интеграционного процесса. Особое внимание уделяется Хорватии как последнему государству, прошедшему полный цикл присоединения, а также странам Западных Балкан, находящимся на различных этапах переговоров.

Эмпирической базой исследования служат ежегодные отчёты Европейской комиссии о прогрессе государств-кандидатов, материалы Европейского семестра, а также официальные документы ЕС, касающиеся Европейского столпа социальных прав и предприсоединительной помощи. Дополнительно используются научные публикации в области европейского социального права, политики расширения и институционального развития.

Применение институционального анализа позволяет оценить не только формальное соответствие законодательства нормам ЕС, но и фактическую способность государственных структур обеспечивать реализацию социальных прав. Такой подход представляется особенно важным, учитывая акцент ЕС на принципе «эффективного исполнения» (effective implementation), который всё чаще фигурирует в оценках прогресса стран-кандидатов.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

1. Социальные права в правовой архитектуре Европейского союза

Социальные права занимают центральное место в системе ценностей ЕС и закреплены на уровне его учредительных договоров. В соответствии со статьёй 2 ДЕС, ЕС основан на ценностях уважения человеческого достоинства, равенства, прав человека и правового государства. Эти ценности носят неделимый характер и включают в себя как гражданские и политические, так и социальные права.

Статья 3 ДЕС конкретизирует социальное измерение интеграционного проекта, закрепляя цели ЕС в области социальной справедливости, социальной защиты, полной занятости и борьбы с социальной исключенностью. Таким образом, социальные права выводятся за рамки вспомогательной политики и становятся структурным элементом интеграции. Как подчёркивает А. Супиот, европейская социальная модель, сформировавшаяся в рамках европейской традиции трудового права, основана на признании труда не только экономическим фактором, но и социальной ценностью, требующей правовой защиты (Supiot, 2020, 10-25).

Договор о функционировании Европейского Союза институционализирует социальную политику через статьи 151–153, которые определяют цели и инструменты Союза в сфере условий труда, охраны здоровья, равенства и социальной интеграции. Именно на основании

этих положений принимается основная часть директив, составляющих социальный acquis communautaire, обязательный для государств-кандидатов.

Особое значение имеет Хартия фундаментальных прав ЕС, которая после вступления в силу Лиссабонского договора приобрела юридически обязательный характер. Раздел IV Хартии содержит комплекс социальных прав, включая право на справедливые и безопасные условия труда, социальную защиту, охрану здоровья и коллективные переговоры. Для государств-кандидатов Хартия выступает ориентиром минимального уровня защиты, к которому должно стремиться национальное законодательство.

Наконец, Европейский столп социальных прав, принятый в 2017 году, сформировал новую парадигму социальной политики ЕС. Несмотря на отсутствие формально обязательной силы, его принципы активно используются Европейской комиссией в рамках Европейского семестра и при оценке прогресса государств-кандидатов (Copeland&Daly, 2018, 1006-1010). Это позволяет говорить о трансформации «мягкого права» в инструмент фактического регулирования.

2. Гармонизация законодательства как первый этап адаптации: опыт Хорватии

Гармонизация национального законодательства с правом Европейского союза традиционно рассматривается как ключевой и формально измеримый этап подготовки государства к членству. В сфере социальной политики этот процесс является особенно сложным, поскольку включает десятки директив, регулирующих условия труда, охрану здоровья, равенство, защиту работников и социальную безопасность. Опыт Хорватии, последнего государства, завершившего процесс присоединения, позволяет проследить этот путь в динамике и оценить его реальные последствия.

Процесс сближения хорватского законодательства с социальным acquis начался ещё в начале 2000-х годов в рамках Соглашения о стабилизации и ассоциации. На данном этапе реформы носили фрагментарный характер и были направлены преимущественно на формальное соответствие базовым требованиям ЕС. Однако с открытием переговоров о членстве в октябре 2005 года начался интенсивный период правовой трансформации, в ходе которого социальная политика стала одним из приоритетных направлений (Stubbs& Zrinščak, 2007, 98-99).

Особое значение имела глава 19 переговорного процесса «Социальная политика и занятость». В течение 2005–2011 годов Хорватия была вынуждена провести комплексную реформу трудового законодательства, включая полную переработку Трудового кодекса, внедрение директив о рабочем времени, охране труда и защите работников с семейными обязанностями, а также принятие антидискриминационного законодательства и закона о гендерном равенстве. Эти изменения сопровождались активным социальным диалогом, участием профсоюзов и работодателей, а также значительной экспертной поддержкой со стороны ЕС.

Заключительный этап 2011–2013 годов был посвящён мониторингу и проверке фактического исполнения принятых норм. Таким образом, от начала системных реформ до вступления Хорватии в ЕС прошло около восьми–десяти лет, что подтверждает тезис о длительном характере гармонизации социальной политики.

Вместе с тем опыт Хорватии наглядно демонстрирует, что гармонизация законодательства является лишь отправной точкой. После вступления в ЕС страна столкнулась с рядом структурных проблем, включая острую нехватку рабочей силы в ключевых секторах экономики, рост эмиграции молодых квалифицированных специалистов и увеличение нагрузки на пенсионную и социальную системы (Commision Staff Working Document, 2025). Это позволяет сделать вывод о том, что формальное соответствие нормам ЕС не гарантирует автоматического решения социальных вызовов и требует долгосрочной стратегии пост-акцессийного развития.

3. Институциональная способность как критический фактор реализации социальных прав

Если гармонизация законодательства представляет собой формально измеримый процесс, то институциональная способность государства остаётся значительно менее очевидной, но не менее важной составляющей адаптации к стандартам ЕС. Европейская комиссия всё чаще подчёркивает, что наличие правовых норм без эффективных механизмов исполнения делает социальные права декларативными (Zeitlin&Vanhercke, 2018, 168-169).

Примеры Черногории и Северной Македонии иллюстрируют системные проблемы институционального характера. Несмотря на значительный прогресс в принятии законодательства, обе страны сталкиваются с ограниченной способностью государственных органов обеспечивать соблюдение социальных стандартов на практике.

В Черногории переговоры о членстве были открыты в 2012 году (Commision Staff Working Document Montenegro, 2012) и за более чем двенадцать лет страна добилась определённого нормативного сближения с ЕС. Однако, **несмотря на принятие в Черногории в 2021 году масштабных изменений в трудовом и социальном законодательстве в рамках пакета реформ «Europe Now», Европейская комиссия указывает на сохраняющийся разрыв между нормативным сближением и практической реализацией принятых норм**. В частности, отмечаются ограниченная административная ёмкость органов рынка труда и социальной защиты, недостаточная координация между службами занятости, социальными и налоговыми органами, а также незавершённость процессов цифровизации. **Комиссия также подчёркивает, что эффективность активной политики занятости, работы инспекций и механизмов социального диалога остаётся ограниченной,** что снижает реальное воздействие проведённых реформ и свидетельствует о структурных институциональных проблемах (Commision Staff Working Document Montenegro, 2022). Эти факторы существенно ограничивают эффективность правового регулирования и подрывают доверие работников к механизмам защиты.

Северная Македония сталкивается с ещё более выраженными институциональными ограничениями. Нехватка административного персонала, ограниченные финансовые ресурсы и политическая зависимость инспекционных органов препятствуют формированию устойчивой системы контроля (Commision Staff Working Document North Macedonia, 2021). Несмотря на принятие ряда важных законов и развитие сети лицензированных поставщиков социальных услуг, Европейская комиссия подчёркивает, что способность государства обеспечить реальное выполнение норм остаётся ключевым вызовом.

Таким образом, институциональная устойчивость не может быть достигнута исключительно через законодательные реформы. Она требует долгосрочных инвестиций в человеческий капитал, обучение, цифровизацию и организационное укрепление государственных структур.

4. Экономические ограничения и пределы социальной конвергенции: пример Албании

Социальная политика по своей природе является ресурсозатратной сферой, и финансовые ограничения государств-кандидатов существенно влияют на темпы и глубину реформ. Албания представляет собой наглядный пример того, как ограниченные бюджетные возможности сдерживают реализацию социальных стандартов ЕС.

Несмотря на статус кандидата, полученный в 2014 году (Albania Progress Report, 2014), и постепенное продвижение переговорного процесса, Албания сталкивается с устойчивыми финансовыми ограничениями, которые напрямую отражаются на уровне социальных пособий, развитии социальных услуг и охвате программ активной занятости. По оценкам Европейской комиссии, существующие меры социальной поддержки остаются недостаточными для эффективной защиты уязвимых групп населения, особенно на местном уровне (Commision Staff Working Document Albania, 2022).

В последние годы в стране были предприняты шаги по расширению программ социальной помощи, лицензированию поставщиков социальных услуг и внедрению пилотных цифровых решений (Commision Staff Working Document Albania, 2023). Однако масштаб этих реформ остаётся ограниченным по сравнению с требованиями ЕС. Это подтверждает вывод о том, что даже при наличии политической воли выполнение социальных стандартов невозможно без устойчивого финансирования и перераспределения бюджетных приоритетов.

5. Социальное равенство и недискриминация как долгосрочный вызов: Сербия

Особое место в системе гарантий социальных прав занимает принцип недискриминации и равенства, который ЕС рассматривает как неотъемлемый элемент социальной справедливости (Barnard, 2012, 27-32). Пример Сербии демонстрирует, что именно эта сфера остаётся одной из наиболее проблемных для государств-кандидатов (Commision Staff Working Document Serbia, 2022).

Несмотря на принятие законов о равноправии и недискриминации, практическая реализация этих норм в Сербии остаётся ограниченной. Европейская комиссия указывает на сохраняющийся гендерный разрыв в оплате труда, слабость антидискриминационных органов и недостаточную защиту работников в секторах с высокой долей неформальной занятости.

Дополнительной проблемой является низкий уровень осведомлённости работников о своих правах и ограниченное доверие к существующим механизмам защиты. Это подчёркивает, что обеспечение социального равенства требует не только правовых и институциональных изменений, но и более глубоких культурных трансформаций.

Заключение

Проведённый анализ системы гарантий социальных прав в Европейском союзе, а также опыта государств-кандидатов, однозначно свидетельствует о том, что социальные права не являются лишь вспомогательным элементом экономической интеграции, а выступают её конститутивной составляющей. Современная политика расширения ЕС всё более отчётливо подтверждает, что способность государства обеспечивать эффективную защиту трудовых и социальных прав рассматривается как показатель его институциональной зрелости, политической стабильности и устойчивости проводимых реформ.

Во-первых, анализ первичного и вторичного права ЕС показывает, что социальные права закреплены на высшем нормативном уровне. Договор о Европейском союзе, Договор о функционировании Европейского союза, а также Хартия фундаментальных прав ЕС формируют целостную систему, в рамках которой социальная защита, равенство, недискриминация и достойные условия труда признаются фундаментальными ценностями. Европейский столп социальных прав, несмотря на свой «мягкий» правовой характер, на практике выполняет функцию нормативного ориентира, оказывая реальное влияние на процесс оценки прогресса государств-кандидатов.

Во-вторых, опыт Хорватии убедительно подтверждает, что гармонизация законодательства в сфере социальной политики представляет собой длительный и многоэтапный процесс, который, как правило, занимает от восьми до двенадцати лет. При этом сам момент вступления в ЕС не означает завершения реформ. Напротив, после присоединения проявляются новые структурные вызовы, такие как эмиграция рабочей силы, кадровый дефицит в публичных секторах, а также рост нагрузки на пенсионные и системы социальной защиты. Это свидетельствует о том, что социальная политика должна рассматриваться как непрерывный процесс, а не как закрытый этап переговоров.

В-третьих, ключевым выводом, вытекающим из анализа случаев Черногории и Северной Македонии, является значение институциональной способности государства. Даже наиболее тщательно разработанные правовые нормы остаются на практике неэффективными, если они не подкреплены надлежащим образом функционирующими инспекциями труда, независимыми органами по вопросам равенства, эффективным трудовым правосудием и устойчивыми

административными структурами. Институциональная слабость приводит к фрагментарному применению права и подрывает общественное доверие к государству как гаранту социальных прав.

В-четвёртых, пример Албании наглядно демонстрирует фундаментальную роль экономических факторов в процессе социальной конвергенции. Ограниченные бюджетные ресурсы являются одной из ключевых преград для внедрения европейских стандартов в сфере социальной защиты, социальных услуг и активной политики рынка труда. В этом контексте следует подчеркнуть, что реализация социального acquis ЕС невозможна исключительно посредством нормативных реформ и требует долгосрочной финансовой стратегии и инвестиционной поддержки.

В-пятых, анализ ситуации в Сербии показывает, что обеспечение реального равенства и эффективной защиты от дискриминации остаётся одним из наиболее сложных интеграционных вызовов. Формальное принятие антидискриминационного законодательства не гарантирует его действенного применения при отсутствии достаточных институциональных ресурсов, общественной осведомлённости и доверия к механизмам правовой защиты. В этом смысле социальные права требуют не только правовых изменений, но и глубоких культурных и социальных трансформаций.

Подводя итог, можно констатировать, что социальные права в процессе расширения ЕС выполняют тройственную функцию: выступают нормативным обязательством, инструментом оценки реформ и средством долгосрочной социальной стабилизации. Опыт государств-кандидатов однозначно подтверждает, что успех европейской интеграции зависит не только от темпов гармонизации законодательства, но прежде всего от качества его реализации, устойчивости институтов и способности государства обеспечивать защиту наиболее уязвимых социальных групп. В связи с этим гарантии социальных прав должны оставаться одним из центральных ориентиров политики расширения Европейского союза.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Albania Progress Report. (2014). *European Commission. Enlargement.* Available online: https://enlargement.ec.europa.eu/2014-progress-report-albania_en (accessed on 18 December 2025).
2. Barnard C. (2012). EU Employment Law. 4th Edition: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-969291-0
3. Commission staff working document Montenegro 2012 progress report accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. (2012). Available online: https://www.ecoi.net/en/file/local/1330027/1226_1350307379_montenegro-rapport-2012-en.pdf (accessed on 18 December 2025).
4. Commission staff working document North Macedonia 2021 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. (2021). Available online: https://eur-lex.europa.eu/legal content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021SC0294 (accessed on 18 December 2025).
5. Commission staff working document Albania 2022 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. (2022). Available online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022SC0332 (accessed on 18 December 2025).
6. Commission staff working document Montenegro 2022 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.(2022). Available online:

https://www.ecoi.net/en/file/local/2082845/Montenegro+Report+2022.pdf (accessed on 18 December 2025).

7. Commission staff working document Serbia 2022 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. (2022). Available online: https://enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2022_en (accessed on 18 December 2025).
8. Commission staff working document Albania 2023 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. (2023). Available online: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf (accessed on 18 December 2025).
9. Commission staff working document 2025 Country Report - Croatia Accompanying the document Recommendation for a Council Recommendation on the economic, social, employment, structural and budgetary policies of Croatia. (2025). Available online: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f86d1870-4155-11f0-b9f2-01aa75ed71a1/language-en (accessed on 18 December 2025).
10. Copeland, P., Daly, M. (2018). *The European Semester and EU social policy*. *Journal of Common Market Studies*, 56(4), 1001–1018. https:/doi.org/:10.1111/jcms.12703
11. Scharpf, F. W. (2010). The asymmetry of European integration, or why the EU cannot be a ‘social market economy’. *Socio-Economic Review*, 8(2), 211–250. https:/doi.org/10.1093/ser/mwp031
12. Stubbs, P., Zrinščak, S. (2012). Croatia. In: Deacon, B., Stubbs P. (eds.), Social Policy and International Interventions in South East Europe. Edward Elgar, 85-102. ISBN 978 1 84720 096 9
13. Supiot, A. (2015). *The Spirit of Philadelphia: Social Justice vs. the Total Market*. 1st Edition. Verso. ISBN-13:978-1844677542
14. Zeitlin, J., Vanhercke, B. (2018). *Socializing the European Semester: EU social and economic policy co-ordination in crisis and beyond*. Journal of European Public Policy, 25(2), 149–174. https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1363269

ПОЛИТИКА СПЛОЧЁННОСТИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И СЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Людмила Липкова
Проф. CSc. Тренчинский университет Александра Дубчека в Тренчине
: Штудентская 2, 911 01 Тренчин, Словацкая Республика
ludmila.lipkova@tnuni.sk
https://orcid.org/0000-0002-2063-8429

Аннотация *Одна из первоначальных политик Европейского экономического сообщества - региональная политика - позже преобразована в политику сплочённости. Эта политика была направлена на поддержку развития бедных регионов. Далее она была расширена также на поддержку экономического развития бедных государств Европейского союза. Более половины государств-членов Европейского союза согласно определению относятся к так называемым бедным государствам, которые используют средства Фонда сплочённости на инфраструктурные и экологические проекты. Финансовая поддержка из фондов ЕС должна способствовать гармоничному развитию бедных регионов и новых государств-членов, которые вступали в Европейский союз после 2004 года. Словакия и три из её четырёх регионов являются получателями финансовых средств из фондов ЕС.*
Ключевые слова: *политика сплочённости, региональная политика ЕС, Словакия*
Annotation *One of the first policies of the European economic community - regional politics - later transformed into cohesion policy. This policy was aimed at supporting the development of poor regions. Then it was extended also to support the economic development of the poor states of the European Union. According to the definition, more than half of the member states of the European Union belong to the so-called poor states that use the funds of the Cohesion Fund for infrastructure and environmental projects. Financial support from EU funds should contribute to the harmonious development of poor regions and new member states that joined the European Union after 2004. Slovakia and three of its four regions are recipients of EU funds.*
Ключевые слова: *cohesion policy, regional policy EU, Slovakia*

Введение

Региональная политика Европейского экономического сообщества сформировалась как реакция на существующие региональные различия внутри государств-членов. Её целью было и остаётся снижение экономических и социальных неравенств в рамках регионов. Позднее региональная политика была преобразована в политику сплочённости, и её целью, помимо поддержки выравнивания социальных и экономических различий между бедными и богатыми регионами, является выравнивание этих различий также между бедными и богатыми государствами-членами.

Бедное государство в рамках Европейского союза определяется как государство, в котором валовой национальный продукт на душу населения в паритете покупательной способности ниже 90% среднего показателя Европейского союза. Большинство государств-членов Европейского союза являются так называемыми бедными государствами. Сегодня из 27 государств-членов к ним относится 15, среди них также Словакия.[1]

При основании Европейского экономического сообщества в экономических центрах находились преимущественно богатые регионы, такие как Брюссель, Париж, Гамбург[2] и другие. Периферийные регионы, особенно на юге Италии, относились к бедным регионам.

Дискуссия

Европейская политика сплочённости, или региональная политика, зародилась в в Римском договоре 1957 года, которым было основано Европейское экономическое сообщество. Эта политика требовала «специальных интервенций» для поддержки «гармоничного развития» всех территорий Сообщества.

[1] Cohesion Fund. European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/cohesion-fund_en
[2] The stronget economic EU regions 2021. D Statis. Statistisches Bundesamt. https://www.destatis.de/Europa/EN/Topic/General-regional-statistics/_Graphic/_Interaktiv/GDP_Top20_regions.html

При основании Европейского экономического сообщества в 1958 году его составляли только шесть западноевропейских государств (Бельгия, Франция, Нидерланды, Люксембург, Италия и Германия). Все эти государства были экономически высокоразвитыми. В их рамках, однако, находились и относительно отсталые регионы. Стремлением Европейского экономического сообщества было выравнивание экономических различий между богатыми и бедными регионами.

С целью реализации региональной политики было создано несколько фондов. Уже в 1958 году это был Европейский социальный фонд. Его целью было поддерживать занятость и обеспечивать равные трудовые возможности в регионах тогдашнего Европейского экономического сообщества[3]. Позже, в 1975 году, был основан Европейский фонд регионального развития, из которого появилась возможность получать средства только так называемые бедные регионы[4].

В рамках Европейского союза бедный регион определяется по уровню валового национального продукта на одного жителя, который ниже 75% среднего показателя Европейского союза[5].

В этой связи хотим указать на тот факт, что указанный ВНП на одного жителя в паритете покупательной способности рассчитывается по произведённому ВНП в данном регионе конкретным числом занятых, соответственно официальным числом жителей, зарегистрированных в данном регионе. Здесь необходимо подчеркнуть реальное различие между доходом, произведённым в данном бедном регионе, и фактически потреблённым ВНП.

Особенно в бедных регионах многие члены домохозяйств работают, участвуют в создании ВНП в богатых регионах и отправляют часть своего дохода членам семьи в бедных регионах. Таким образом возникает статистический парадокс, при котором реальный доход жителей бедных регионов неофициально увеличивается, а реальный доход жителей богатых регионов уменьшается на финансовые суммы, которые трансферируются между жителями этих регионов.

Из этого следует вывод, что население в бедных регионах реально богаче, чем это показывают официальные статистические данные, а население в богатых регионах является по сравнению с официальными статистическими данными беднее.

В качестве примера можно привести Словакию, где Братиславский край относится к богатым европейским регионам, а, например, Восточно-Словацкий край относится к бедным европейским регионам. Десятки тысяч жителей Восточно-Словацкого края работают в Братиславском крае, и часть ВНП, созданного в богатом словацком крае, трансферируется в бедный словацкий край.

Аналогичная ситуация существует в рамках всего Европейского союза и даже во всём мире. В самых богатых регионах работают жители из бедных регионов и создают здесь ВНП, которым увеличивают официальный ВНП на одного жителя. Его часть, однако, потребляется в бедных регионах и тем самым повышает уровень жизни местного населения, увеличивает местный спрос и поддерживает развитие местного производства и услуг.

В 1985 году в рамках Европейских сообществ была проведена ревизия выполнения цели региональной политики, и было установлено, что различия между богатыми и бедными регионами ещё увеличились[6]. Богатые регионы развивались быстрее, чем бедные регионы.

[3] European Social Fund. Ministry od Education, Research Development and Youth of Slovak republic. https://www.minedu.sk/european-social-fund/

[4] European Regional development Fund. European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/erdf_en

[5] Os my region coverd? European commission. Available on: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/how/is-my-region-covered_en

[6] Regional inequalities in EU. European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637951/EPRS_BRI(2019)637951_EN.pdf

Благодаря построенной инфраструктуре и квалифицированному населению каждое одно евро в богатых регионах оценивается значительно больше, чем в бедных регионах.

В рамках скептического лагеря, который не поддерживает финансирование бедных регионов, часто раздаются голоса, что речь идёт о потерянных деньгах в бедных регионах и что экономически выгоднее инвестировать в богатые регионы. Здесь хотим отметить, что в рамках Европейского союза должен быть интерес не только поддерживать наиболее эффективные расходы и ориентироваться на конечный экономический результат. Европейский союз, так же как и его отдельные государства-члены, является не только экономическим проектом, но и проектом социальным, который должен поддерживать гармоничное развитие всех государств-членов и всех регионов, прежде всего отсталых и бедных.

Региональная политика также называется структурной политикой, её инструментом являются структурные фонды, основной задачей которых является изменение экономической структуры бедных регионов и тем самым повышение дохода на одного жителя, проживающего на данной территории.

В рамках современного Европейского союза было создано несколько структурных фондов, которые должны помогать изменять экономическую и социальную структуру бедных государств и регионов. Это следующие фонды: Европейский социальный фонд, Европейский фонд регионального развития, Европейский сельскохозяйственный фонд поддержки развития сельской местности, Европейский морской и рыбный фонд; фонд, который не предназначен регионам, а бедным государствам - Фонд сплочённости.[7]

Политика сплочённости

Подписанием Договора о функционировании Европейского союза, так называемого Маастрихтского договора, государства-члены, за исключением Соединённого Королевства, Швеции и Дании, обязались подготовить условия для их включения в Европейский валютный союз и ввести общую валюту евро. Кандидаты на членство в Европейском валютном союзе должны выполнять так называемые Маастрихтские критерии. Одним из условий введения евро вместо национальной валюты является поддержание финансового равновесия публичных финансов в части государственного бюджета, дефицит которого не должен достигать уровня 3 %.

Фонд сплочённости был создан в 1994[8] году в связи с тогдашними четырьмя бедными государствами, а именно: Греция, Португалия, Ирландия и Испания. Для того, чтобы они как можно быстрее выполнили условия вступления в Европейский валютный союз, прежде всего в части дефицита государственного бюджета. Из Фонда сплочённости эти государства финансировали прежде всего проекты транспортной инфраструктуры и экологические проекты, что значительно сократило расходы их государственных бюджетов.

Далее к получателям финансовых средств из Фонда сплочённости присоединились и другие государства, которые вступали в Европейский союз и выполняли критерий бедного государства. Сегодня это Болгария, Кипр, Чешская Республика, Эстония, Греция, Хорватия, Литва, Латвия, Венгрия, Мальта, Польша, Португалия, Румыния, Словакия и Словения.

Политика сплочённости Европейского союза в значительной степени дотируется из общего бюджета Европейского союза. В 2021–2027 годах было выделено 392 миллиарда евро на проекты в рамках этой политики[9]. Общая сумма семилетнего бюджета (многолетней финансовой рамки Европейского союза на 2021–2027 годы) составляет 1074 миллиарда евро,

[7] EU Cohesion Policy: European Structural and Investment Funds supported SMEs, employment of millions of people and clean energy production. European commission. 31. 1.2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_389

[8] Cohesion fund. European commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/glossary/cohesion-fund_en

[9] Available budget of Cohesion Policy 2021 – 2027. European commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/available-budget_en

что означает, что на политику сплочённости выделено почти 37% расходов европейского бюджета[10].

Словакия и Фонд сплочённости

Поскольку Словакия относится к бедным государствам Европейского союза, она является получателем финансовых средств из Фонда сплочённости. Европейские фонды являются одним из наиболее значимых инструментов политики сплочённости в Словакии. Несмотря на определённую административную сложность, они остаются важной частью словацких инвестиций и предлагают возможности финансирования различных проектных намерений, будь то города и муниципалитеты, малые и средние предприятия или некоммерческие организации.

Благодаря использованию средств из европейских фондов с момента вступления Словацкой Республики в ЕС в 2004 году качество жизни в Словакии во многих областях значительно улучшилось.

Словакия уже двадцать лет использует средства Европейского социального фонда для поддержки занятости, прежде всего молодёжи, и средства Европейского фонда регионального развития для поддержки бедных регионов, где модернизируются школы всех уровней - детские сады, начальные и средние школы, а также высшие учебные заведения.

Из средств Европейского фонда регионального развития финансируются проекты в трёх словацких краях, а именно в Западно-Словацком, Центрально-Словацком и Восточно-Словацком. Модернизируется инфраструктура - например, здания железнодорожных и автобусных вокзалов, местные музеи и библиотеки и тому подобное.

Общественный пассажирский железнодорожный транспорт в Словакии имеет более чем 160-летнюю традицию и длительное время служил основным средством перевозки лиц и грузов. В настоящее время, однако, его технический уровень отстаёт от развитых стран и утрачивает свои конкурентные преимущества. Это неблагоприятное состояние постепенно меняется, прежде всего благодаря финансированию из Европейского союза.

С момента вступления Словакии в ЕС было модернизировано более 121 километра железнодорожных линий, и с помощью средств ЕС закупаются новые пригородные и региональные поезда. После успешного завершения нескольких проектов, направленных на обновление железнодорожных транспортных средств, в настоящее время более 50 % региональных перевозок осуществляется с использованием новых или модернизированных поездов[11].

Благодаря нашему членству в Европейском союзе мы имеем возможность использовать финансовую поддержку для выравнивания региональных различий посредством европейских фондов. Эти фонды способствуют улучшению Словакии и помогают нашей стране становиться более современной.

«Политика сплочённости уже более 20 лет является ключевым инструментом развития наших регионов и стоит за большинством общественных инвестиций, которые мы видим в городах и муниципалитетах. Оценивается, что до 80 % всех общественных инвестиций в Словакии финансируется из европейских фондов. Благодаря им мы модернизируем инфраструктуру, улучшаем качество жизни, поддерживаем предпринимательство, развитие человеческого капитала и создаём новые рабочие места», - заявил министр инвестиций Рихард Раши, добавив, что европейские средства являются ключевым источником развития страны. «Поэтому нашей целью является обеспечить, чтобы они продолжали поступать в Словакию. Их

[10] The 2021 – 2027 Multiannual Financial Framework adopted. European Commission. https://fedarene.org/the-2021-2027-multiannual-financial-framework-adopted/

[11] Slovensko získalo 135 mil eur na modernizáciu železníc a zvýšenie bezpečnosti. 5.11.2025. FinWeb. https://hnonline.sk/finweb/ekonomika/96244001-slovensko-ziskalo-135-milionov-eur-z-eu-na-modernizaciu-zeleznic-a-zvysenie-bezpecnosti

значение является незаменимым для сбалансированного и устойчивого развития наших регионов», - добавил он[12].

Заключение

Политика сплочённости ЕС с момента своего возникновения представляет собой ключевой инструмент обязательства ЕС по достижению общей процветающей Европы. Она представляет собой значительное проявление солидарности между государствами-членами посредством перераспределительной программы из общего бюджета Европейского союза.

Её задачей является снижение экономических, социальных и региональных различий между государствами-членами Европейского союза и между регионами, которые являются бедными и находятся в отдельных государствах-членах Европейского союза.

Словакия как страна, которая со своим ВНП на душу населения в размере 17 883 евро находится ниже значения 90 % среднего показателя Европейского союза, который составляет 32417 евро[13], с момента своего вступления в ЕС использует финансовые средства как из структурных фондов, так и из Фонда сплочённости. Также благодаря этим финансовым средствам было построено на территории Словакии.

Использованная литература

1. Cohesion Fund. European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/cohesion-fund_en
2. The stronget economic EU regions 2021. D Statis. Statistisches Bundesamt. https://www.destatis.de/Europa/EN/Topic/General-regional-statistics/_Graphic/_Interaktiv/GDP_Top20_regions.html
3. European Social Fund. Ministry od Education, ResearchDevelopment and Youth of Slovak republic. https://www.minedu.sk/european-social-fund/
4. European Regional development Fund. EuropeanCommission. https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/erdf_en
5. Is my region coverd? European commission. Available on: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/how/is-my-region-covered_en
6. Regional inequalities in EU. European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637951/EPRS_BRI(2019)637951_EN.pdf
7. EU Cohesion Policy: European Structural and Investment Funds supported SMEs, employment of millions of people and clean energy production. European commission. 31. 1.2023.
8. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_389
9. Cohesion fund. European commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/glossary/cohesion-fund_en
10. Available budget of Cohesion Policy 2021 – 2027. European commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/available-budget_en
11. The 2021 – 2027 Multiannual Financial Framework adopted. European Commission. https://fedarene.org/the-2021-2027-multiannual-financial-framework-adopted/
12. Slovensko získalo 135 mil eur na modernizáciu železníc a zvýšenie bezpečnosti. 5.11.2025. FinWeb. https://hnonline.sk/finweb/ekonomika/96244001-slovensko-ziskalo-135-milionov-eur-z-eu-na-modernizaciu-zeleznic-a-zvysenie-bezpecnosti

[12] Budúcnosť eurofondov na Slovensku. 19.11.2024. Ministerstvo regionálneho rozvoja a investícií. https://mirri.gov.sk/aktuality/ministerstvo/buducnost-eurofondov-na-slovensku-narodne-kohezne-forum-odstartovalo-diskusiu-o-smerovani-po-roku-2027/

[13] List of Member state of relevant GNI per capita. https://hadea.ec.europa.eu/system/files/2023-07/GNI%20per%20Member%20State.pdf

13. Budúcnosť eurofondov na Slovensku. 19.11.2024. Ministerstvo regionálneho rozvoja a investícií. https://mirri.gov.sk/aktuality/ministerstvo/buducnost-eurofondov-na-slovensku-narodne-kohezne-forum-odstartovalo-diskusiu-o-smerovani-po-roku-2027/
14. List of Member state of relevant GNI per capita. https://hadea.ec.europa.eu/system/files/2023-07/GNI%20per%20Member%20State.pdf

MOLDOVA: NOI PROVOCARI ALE PARCURSULUI EUROPEAN

JUC Victor,
dr. hab. în științe politice, prof. univ., academician al AȘM.
Director al Institutului Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (ICJPS) al USM,
juc.victor@gmail.com

Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice

Rezumat. *Evoluția amenințărilor hibride au accelerat reconfigurarea paradigmelor de securitate și au evidențiat limitările securității statale în gestionarea riscurilor contemporane. Securitatea devine o condiție fundamentală, pentru atingerea scopului general de supraviețuire a omului, în numele căruia scopurile, compromisurile sau concesiile posibile se înregimentează într-un context securitar, modelat și flexibil, în funcție de parcursul optim către atingerea scopului general. Razboiul hibrid este un război diferit față de cel tradițional sau convențional. Se utilizează alte instrumente și metode care sunt menite să se înfrângă adversarul. Concomitent cu anexarea Crimeei de Federația Rusă în 2014, au fost drelansate dezbaterile referitoare laconceptul de „război hibrid“. Cu atât mai mult pentru Republica Moldova subiectul rămâne în atenţia experţilor şi academicienilor, cu cât aceast concept a intrat sigur în discursurile politicienilor și ofiialilor din UE și din Republica Moldova. Unii analişti pun la îndoială această sintagmă, în timp ce alţii o văd ca pe un nou mod de a conduce războiul. Războiul hibrid reprezintă dorința unui stat de a impune altui stat sau grup de state voință sa politică printr-un set de măsuri politice, economice, informaționale, fără a declara război oficial, în conformitate cu dreptul internațional. Securitatea umană ca concept nou, din perspectiva definirii componentelor sale de bază: libertatea necesităților, libertatea fricii și dreptul de a trăi cu demnitate, susține îndeplinirea obiectivelor concepției dezvoltării durabile și a soluționării pericolelor de securitate.*
Cuvinte-cheie: *securitate umană, război hibrid, supraviețuire, securitate națională, siguranță personală, criză globală*

Abstrasct. *The evolution of hybrid threats has accelerated the reconfiguration of security paradigms and highlighted the limitations of state-centric security in managing contemporary risks. Security becomes a fundamental condition, for achieving the general goal of human survival, in the name of which possible goals, compromises or concessions are regimented in a security context, shaped and flexible, depending on the optimal path towards achieving the general goal. Hybrid warfare is a different kind of warfare from traditional or conventional warfare. Other tools and methods are used that are intended to defeat the adversary. Concurrently with the annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014, debates were launched regarding the concept of “hybrid warfare”. The subject remains all the more in the spotlight for the Republic of Moldova, as this concept has certainly entered the discourses of politicians and officials from the EU and the Republic of Moldova. Some analysts question this phrase, while others see it as a new way of waging war. Hybrid warfare represents the desire of a state to impose its political will on another state or group of states through a set of political, economic, and informational measures, without officially declaring war, in accordance with international law. Human security as a new concept, from the perspective of defining its basic components: freedom of needs, freedom from fear and the right to live with dignity, supports the achievement of the objectives of the concept of sustainable development and the resolution of security hazards.*
Keywords*: human security, hybrid war, survival, national security, personal safety, global crisis*

Războiul hibrid reprezintă dorința unui stat de a impune altui stat sau grup de state voință sa politică printr-un set de măsuri politice, economice, informaționale, fără a declara război oficial, în conformitate cu dreptul internațional. Razboiul hibrid este un război diferit față de cel tradițional sau convențional [1, p. 92]. Se utilizează alte instrumente și metode care sunt menite să se înfrângă adversarul [2, p. 121]. Concomitent cu anexarea Crimeei de Federația Rusă în 2014, au fost drelansate dezbaterile referitoare laconceptul de „război hibrid“ [3, p. 1171].

Particularitatea acestui tip de conflict, numit şi „război de nouă generaţie“ constă în desfăşurarea de acţiuni agresive sub acoperirea unor formaţiuni militare ilegale (neoficiale), concomitent cu utilizarea unui spectru larg de acţiuni politice, economice (inclusiv energetice şi comerciale) şi informaţionale cu care, de regulă, începe „războiul hibrid“ şi care continuă pe întreaga perioadă a desfăşurării operaţiunilor militare [4, p. 204; 5, p. 161].

Războiul hibrid combină metode convenționale și neconvenționale, inclusiv operațiuni militare, război cibernetic, campanii de dezinformare și presiune economică [6, p. 32]. Războiul neliniar, pe de altă parte, se referă la o strategie care perturbă câmpul de luptă tradițional, ceea ce face dificilă distincția între combatanți și civili sau între perioadele de război și cele de pace [7, p. 370; 8, p. 193]. Aceste strategii au devenit din ce în ce mai răspândite în secolul XXI, pe măsură ce actorii statali și nestatali caută să obțină avantaje strategice fără a recurge la război convențional la scară largă [9, p. 41; 10, p. 56].

Procesele de securitate sunt supuse unor tendințe constante de democratizare, în virtutea proceselor globale în care valorile democratice câștigă tot mai mult teren [11, p. 34]. Cu toate acestea, democratizarea este un proces fluctuant și discontinuu, care poate progresa, stagna sau regresa [12, p. 81]. Procesul sociopolitic de democratizare devine continuu și progresiv doar în anumite condiții care îndeplinesc securitatea sistemului, sustenabilitatea generală a mediului sociopolitic sau/și prezența vectorului strategic spre o dezvoltare durabilă a societății implicate în procesul de democratizare, cu toate componentele sale constitutive ale comportamentului social [13, p. 126]. O condiție obligatorie a democrației sociopolitice se referă în mod direct la procedura de identificare și desemnare a elitelor, factorilor de decizie și conducătorilor care exercită puterea politică în virtutea mandatului primit de la cetățeni [14, p. 512].

Promovarea valorilor specifice securității umane în condiții de insecuritate politică în condițiile fortificării și accelerării procesului de democratizare a societăţii umane sunt direct legate de necesitatea elaborării şi impunerii unui nou model de abordare faţă de fenomenul securitar în contextul amplificării insecurității și incertitudinii în relațiile internaționale [15, p. 522]. Această nouă abordare este în acord deplin cu perspectiva modificării accentelor în domeniul securității de la securitatea statului și de la cea națională, la securitatea umană și la siguranța persoanei [16, p. 102]. Societatea umană conține un set de valori şi modele cu privire la contracararea pericolelor şi riscurilor de securitate bazată pe respectul pentru demnitatea omului, pe nevoia asigurării siguranței personale a acestuia [17, p. 81]. Astfel, siguranţa persoanei ocupă un loc primordial în spectrul larg al preocupărilor pentru domeniul securității [18, p. 231]. În contextul procesului de globalizare, considerăm că este necesar să fie amplificată și cultura securității, mai ales că societatea contemporană este una a riscurilor, pentru care progresul reprezintă o provocare fundamentală dublată de un șir de pericole, riscuri și amenințări securitare [19, p. 89]. Concepţia securităţii umane care pune accent pe dimensiunile non-militare ale securităţii, presupune, de asemenea, şi promovarea protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului. [20, p. 537].

De cele mai multe ori, ținta unui război hibrid este un stat care se află în vizorul unui alt stat agresor, deci un stat agresor încearcă prin mai multe metode să slăbească, să vulnerabilizeze, să scadă din capacitatea de luptă a celuilalt stat [21, p. 550]. Termenul hibrid – este menit să îmbine mai multe elemente care sunt utilizate de către statul agresor [22, p. 17]. În acest caz putem avea atacuri cibernetice, putem avea instrumente de dezinformare, putem avea de exemplu sistări de energie, de gaz, curent electric, putem avea inclusiv alte mecanisme cu care operează statul agresor, precum de exemplu finanțarea unor partide politice care, prin intermediul alegerilor – organizate de altfel într-un mod democratic – ar trebui să preia puterea și să răspundă comenzilor statului agresor [23, p. 104].

În cazul Republicii Moldova, ca să fim mai exacți, vorbim despre un stat agresor la ora actuală, care este Rusia, și care încearcă de mai mulți ani, prin diferite metode, prin diferite instrumente pe care le-am enumerat anterior să slăbească, să înfrângă, să vulnerabilizeze și să-și aducă la cheremul său un stat victimă, care în cazul nostru este Republica Moldova [24, p. 208]. Deci, războiul hibrid, în experiența RM din ultimii ani se manifestă pe mai multe paliere și a reușit mai mult sau mai puțin să vulnerabilizeze statul RM care în ultimul an, cel puțin încearcă să-și recapete din capacitatea de răspuns, de luptă, încearcă să-și consolideze mai multe capacități care în trecut îi lipseau [25, p. 119].

Unul din grupurile țintă care a căzut victimă a acestui tip de război este populația Republicii Moldova [26, p. 39]. Nu atât guvernarea, nu atât instituțiile care conduc statul, ci mai degrabă populația, pentru că statul agresor (nr. Federația Rusă) dorește să influențeze gândirea, deciziile, opțiunile de vot

ale populației [27, p. 184]. Asta și este diferența față de un război convențional cu scopul de a înfrânge pe câmpul de luptă armata statului advers [28, p. 601]. În acest caz, Federația Rusă nu are ca scop să ocupe Republica Moldova prin dislocarea aici a unor forțe armate. Astăzi, singura opțiune pe care o are la îndemână Federația Rusă este să obțină controlul din punct de vedere politic al RM, care i-ar permite să utilizeze Republica Moldova așa cum utilizează Belarusul, ca stat satelit al Federației Ruse în contextul agresiunii împotriva Ucrainei [29, p. 608].

Una dintre dificultățile legate de forma hibridă a războiului constă în înțelegerea etapei de declanșare, de instrumentalizare, de dezvoltare a acest tip hibrid de război [30, p. 101]. În domeniul energiei, de exemplu, la un moment dat se poate observa că din Federația Rusă nu ajunge cantitatea de gaze pe care companiile din Republica Moldova au contractat-o [31, p. 234]. O asemenea decizie de limitare a transportului de gaze daca e luată în pragul iernii, când cetățenii din Republica Moldova sunt dependenți de aceste resurse de gaz din Federația Rusă din perspectiva costurilor, concomitent multe partide, grupuri sau mișcări exploatează foarte abil acest subiect prin intermediul diferitor posturi de televiziune, prin intermediul site-urilor, diferite bloguri ș.a.m.d. și încearcă să pună această problemă în cârca guvernării de la Chișinău, atunci devine clar că RM se confruntă mai mult decât cu o simplă încercare de limitare a transportului de gaze, fiind o încercare a Federației Ruse de a utiliza această problemă pentru a slăbi din autoritatea, din încrederea, din suportul politic de care se bucură guvernarea de la Chișinău [32, p. 162].

O acțiune din cadrul unei oprațiuni de destabilizare poate presupune, de exemplu, că la o emisiune din Federația Rusă, la un moment dat apare o știre despre Republica Moldova precum că aici ar exista anumite proteste, anumite incidente la nivel local sau național și, ulterior, exact aceeași știre este preluată de către anumite site-uri, politicieni, jurnaliști din Republica Moldova și este exploatată în sensul în care să infecteze spațiul informațional cu informații false, care nu sunt verificate, care nu sunt susținute de dovezi [33, p. 268]. O astfel de încercare de a promova o știre falsă nu este un eveniment izolat, ci este practic o încercare de a dezinforma și crea senzația că în RM situația este una gravă, că, în această situație, guvernarea nu mai deține controlul asupra situației interne [34, p. 313].

După 24 februarie 2022, după invadarea Ucrainei de către trupele milotare ruse zeci de știri false, informații false au circulat pe site-urile de socializare aveau țintă populația din RM, de exemplu, a fost promovată informația precum că în Republica Moldova ar fi devenit obligatorie înrolarea în armată și că acest lucru urmează să se întâmple în câteva zile, că coloane de tancuri au intrat în Republica Moldova și pot fi văzute pe drumurile naționale - informații care erau menite să crească această stare de îngrijorare, să genereze panică și frică în societatea din RM și să creeze tulburări sociale, să creeze o stare de neîncredere, incertitudine, care să se răsfrângă evident asupra guvernării și stabilității ordinii publice [35, p. 373].

Prin urmare, războiul hibrid utilizează pe larg mecanisme de influențare psihologică a maselor pentru ca acestea să nu mai aibă încredere în cei care guvernează că aceștia își fac datoria cum trebuie [36, p. 203]. Cetățenii, astfel, sunt demotivați să respecte legea, fiind tentați să plece, să fugă, să găsească o soluție ca să părăsească acest teritoriu pe care nu-l consideră sigur [37, p. 365]. Acesta ar fi unul din efectele pe care și-ar dori să-l atingă Federația Rusă, mai ales în contextul războiului din Ucraina, ca să crească această neîncredere, nesiguranța, frica nu neapărat în actuala guvernare, ci în general în capacitatea Republicii Moldova de a-și susține, menține și coordona domeniile-cheie de activitate [38, p. 88].

RM are mai multe vulnerabilități care pot fi exploatate în cadrul unor conflicte hibride și unul dintre ele ține de faptul că la ora actuală RM nu posedă instrumente eficiente care să ajute în lupta împotriva diverselor mainifestări ale unui război hibrid [39, p. 162]. Activitatea de combatere a unor acțiuni de destabilizare, de atac împotriva Republicii Moldova în ultimii ani, nu a avut un caracter hotărât și eficient, cel puțin până nu a început războiul din Ucraina în 2022 [40, p. 60].

Dacă ar fi să analizăm în detaliu conceptul de securitate umană, considerăm important să remarcăm că această noțiune are un caracter eminamente sintetic și complementar cu cel puțin alte două concepte, cum ar fi drepturile omului, pe de o parte, și, pe de altă parte, problema dezvoltării umane [41, p. 31].

Împreună, cele trei noțiuni: securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană reprezintă un complex conceptual armonios menit să elucideze și să explice procesele de evoluție și transformare umană în contextul lumii contemporane, cu toate provocările, pericolele și amenințările pe care le implică pentru persoana umană [42, p. 282]. Fără securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea își pierd conținutul și nu mai pot atinge obiectivul pentru care au fost propuse – crearea unui mediu adecvat evoluției atât pentru persoana umană, cât și pentru comunitățile umane [43, p. 192]. Dintr-o altă perspectivă, asigurarea securității umane și a drepturilor omului în afara paradigmei dezvoltării reprezintă o ocupație inutilă, agățată de o situație statică și nesustenabilă [44, p. 130]. De asemenea, realizarea dezvoltării umane și a securității individului uman fără un nivel adecvat de asigurare a respectului pentru drepturile omului devine desuetă, întrucât drepturile și libertățile individuale sunt considerate mai puțin importante sau secundare drepturilor comunitare, prioritate fiind acordată securității și dezvoltării statului în detrimentul și pe seama cetățeanului [45, p. 59]. Dintre cele trei elemente legate organic: securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană, primul dintre acestea apare cel mai târziu în circuitul social și academic, cronologic vorbind [46, p. 83]. Securitatea umană, de fapt, a venit să perfecționeze concepția despre progresul civilizației umane contemporane, bazată pe bunăstare, toleranță și libertăți individuale [47, p. 203].

Securitatea, în sensul cel mai larg, ca preocupare umană tradițională, atât la nivel individual, cât și, mai ales, la nivel macrosocial, denotă un caracter evident reactiv [48, p. 24]. Preocuparea pentru securitate ca fenomen și ca stare de echilibru sistemic durabil al societății apare concomitent cu conștientizarea pericolelor și/sau amenințărilor de diferite tipuri, de origine fie intrasistemică, fie extrasistemică, cauzate de diverse erori și inexactități legate de sistematizarea, coagularea ideologică sau articularea scopului, metodelor și căilor sau instrumentelor utilizate pentru atingerea obiectivului urmărit [49, p. 53]. Presiunea și influența politică au fost specifice, încă din cele mai vechi timpuri, structurilor organizaționale ale societății umane [50, p. 14]. În scrierile antice ale autorilor greci sau chinezi sunt atestate strategii de influențare discretă a deciziilor politice cu unele protoelemente ale societății civile și implicarea acestora în procesul decizional politic [51, p. 28]. Înțelegerea mecanismelor democratice ale presiunii politice este primordială, precum și a exceselor acesteia, a diferențelor dintre societățile tradiționale și cele moderne și a căii către o guvernare fezabilă [52, p. 84].

Una dintre cele mai eficiente arme de protecție în contextul unui război hibrid ține, de informare [53, p. 114]. Acesta este punctul cel mai sensibil și mai vulnerabil și din păcate această problemă a informării incomplete, uneori denaturate a publicului, dar și a factorilor de decizie își lasă amprenta asupra deciziilor politice și opțiunilor publicului, inclusiv cele electorale [54, p. 489].

În cazurile cele mai des întâlnite, victima directă a oricărui război hibrid este populația mai degrabă decât instituțiile statului sau clasa politică [55, p. 151]. Această concluzie se impune după o analiză a metodelor și instrumentelor cu care operează statul agresor, în cazul nostru Federația Rusă [56, p. 272]. Principala preocupare a agresorului, în Republica Moldova, să controleze clasa politică, funcțiile-cheie în stat, puterea legislativă și executivă, să controleze deciziile politice [57, p. 83].

Prin urmare, cu cât populația și societatea vor fi capabile, prin informare și educare, să posede o capacitate sporită de înțelegere a faptului că reprezintă ținta unor operațiuni hibride ostile ca parte a unui război hibrid mai amplu, cu atât acestea vor fi mai bine protejate și securizate în condițiile unui război hibrid.

Fortificarea coeziunii sociale printr-o participare a fiecărui cetățean la viața socială, incluziunea fiecărui membru al societății și îmbunătățirea climatului social, a păcii civice, educarea gandirii critice la masele largi ale populației, o informare mai bună a diverselor categorii sociale în funcție de specificul lor cultural, experineța acumulată, educația mediatică, cultivarea cunoașterii spațiului informațional și dezvoltarea spiritului analitic, o cunoaștere mai bună a vieții politice, economice și sociale, dar mai ales a pericolelor și riscurilor de securitate, au ca consecință diminuarea vulnerabilităților societății în ansamblu.

BIBLIOGRAFIE

1. SPRINCEAN, S. *Securitatea umană și bioetica. Monografie*. Chișinău: F.E.P. ”Tipografia Centrală”. 2017, 304 p.
2. SPRINCEAN, S. *Politica securității umane în condițiile pandemiei Covid-19*. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale, Ediţia a 3-a, 06-07 noiembrie 2020 / colegiul de redacție: Vitalie Ojovanu (redactor responsabil și coordonator). Chișinău: Print-Caro, 2020, p. 119-125.
3. NEWMAN, Edward. Human Security: Reconciling Critical Aspirations with Political ‘Realities’. In: The British Journal of Criminology, Volume 56, Issue 6, 2016, Pages 1165–1183, https://doi.org/10.1093/bjc/azw016
4. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I.; GUIGOV, A. *Protecția refugiaților în Republica Moldova: reglementare, instituții naționale și organizații locale*. În: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională: Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, 10 aprilie 2025, Chişinău / coordonator: Svetlana Slusarenco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 197-215.
5. SPRINCEAN, Serghei. Importanța respectării intereselor și siguranței persoanei în contextul depășirii clivajelor macrosociale. In: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective*, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene "Constantin Stere", 2022, 1, pp. 160-165.
6. SPRINCEAN, S. *The importance of the inter-correlation between industrial symbiosis and security symbiosis for ensuring the macro-social sustainability*. In: Industrial Symbiosis from a business perspective: challenges and opportunities. Proceedings Book. WG2 Workshop & Conference. Izmir, May 21 2025. Yecla, Spain: Technological Centre of Furniture and Wood of the Region of Murcia (CETEM). COST Action CA22110 - LIAISE. 2025, p. 31-35.
7. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I.; GUIGOV, A. *Reglementări și mecanisme internaționale ale protecției refugiaților în Republica Moldova.* În: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională: Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, 10 aprilie 2025, Chişinău / coordonator: Svetlana Slusarenco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 359-374.
8. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană ca obiectiv de modernizare a Uniunii Europene.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 189-202.
9. SPRINCEAN, S. Perspective de ajustare a principiilor securității umane în condițiile unui nou context geopolitic. In: *Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*, Ed. Volumul X, 7 iunie 2023. Cahul: Tipografia „CentroGrafic” SRL, 2023, Vol.10, Partea I, pp. 40-44.
10. SPRINCEAN, Serghei. *Researching security issues in the context of methodological and conceptual adjustment needs to new geopolitical realities*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chişinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 53-58.
11. BADESCU, C. *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights*. London: Routledge, 2010, p. 212.
12. SPRINCEAN, S. *Perspective de fortificare a securității regionale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: L. Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 73-86.
13. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană și unitatea națională: tangențe și perspective.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în

asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 118-133.

14. SPRINCEAN, Serghei; SÎTARI, Daniela. *Politici educaționale universitare europene ca imperative ale dezvoltării durabile și securității umane.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediția a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (președinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 507-520.
15. SPRINCEAN, Serghei; TOCARJEVSCHI, Alexandru. *Exercitarea controlului asupra sectorului de securitate de către instituțiile politice.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene", Ediția a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (președinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 521-530.
16. SPRINCEAN, S. Siguranța persoanei în contextul sistemului de asigurare a securității umane. In: *Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității*, Ed. 16, 31 martie - 1 aprilie 2023. Chișinău: "Print-Caro" SRL, 2023, 1, p. 98-105.
17. BATTERSBY, P., SIRACUSA, J. M. *Globalization and Human Security.* New York: Rowman & Littlefield Publishers. 2009. 252 p.
18. SPRINCEAN, S. Dezvoltarea umană și siguranța persoanei în contextul preocupărilor pentru securitatea umană. In: *Studii şi cercetări juridice*, Ed. 7-8. Chişinău: CEP USM, 2024, Partea 7-8, p. 231-239.
19. SPRINCEAN, S. *Perspective filosofice asupra fenomenelor și proceselor securitare.* În: Filosofia şi perspectiva umană: culegere de articole de la conferinţa ştiinţifică consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei. 21 noiembrie 2024. Ediţia 21. Chişinău / coordonatori ştiinţifici: Ana Pascaru, Andrei Perciun. Chişinău: Artpoligraf. 2025, p. 86-102.
20. SPRINCEAN, Serghei; GRIGORIU, Inga. *Perspective civilizaționale în procesul de asigurare a securității umane.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediția a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (președinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 531-541.
21. SPRINCEAN, Serghei. *Evoluția metodologiei de cercetare în studiile de securitate în contextul noilor provocări geopolitice*. În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediția a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (președinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 542-553.
22. SPRINCEAN S. *Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităţilor de securitate şi asigurare a parcursului european. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne şi externe la adresa securităţii naţionale (Partea a III-a). / Red. şt. Natalia Albu. Chişinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice (ÎS FEP “Tipografia Centrală”). 2019. Cap. 1, p. 5-20.
23. GIDDENS, A. *Fate, Risk and Security*. In: A. Giddens „Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age”. Cambridge: Stanford University Press. 1991, 264 p.
24. SPRINCEAN S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societăţii în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. şt. V. Juc. Chişinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice (F.E.-P. “Tipografia Centrală”). Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.

25. SPRINCEAN, Serghei. *Development of conceptual apparatus of the contemporary security studies for better analysis of securing good governance and democracy*. In: Election Integrity and the Quality of Democracy: Challenges and Pathways to Good Governance. The work of the materials of the international scientific conference. / editors: Natalia Putină, Mariana Iaţco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 110-123.
26. SPRINCEAN, S. *Simbioza securităţii şi interesele Republcii Moldova în perspectiva extinderii UE.* Republica Moldova în contextul noii arhitecturi de securitate regională. Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale, 24 mai 2024 / coord.: I. Coropcean; colegiul de redacţie: C. Manolache [et al.]. Chişinău: AMFA, 2025, p. 32-44.
27. THOMAS, N.; TOW, T. W. *The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention.* In: Security Dialogue, nr. 33 (2). 2002, p. 177- 192.
28. SPRINCEAN, Serghei. *Valenţe geostrategice şi securitare ale crizei energetice din regiunea transnistreană a Republicii Moldova*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 597-603.
29. SPRINCEAN, Serghei. *Incursiuni securitare de soluționare a conflictului transnistrean în contextul crizei energetice*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 604-610.
30. SPRINCEAN, S. *Asigurarea securității umane prin fortificarea siguranței persoanei.* În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale, USMF, Ediţia a 5-a, 7-8 octombrie 2022 / redactor responsabil și coordonator: Vitalie Ojovanu. Chișinău: Print-Caro, 2022, p. 97-103. ISBN 978-9975-165-12-9.
31. SPRINCEAN, S. Dezvoltarea umană și siguranța persoanei în contextul preocupărilor pentru securitatea umană. In: *Studii şi cercetări juridice*, Ed. 7-8. Chişinău: CEP USM, 2024, Partea 7-8, p. 231-239.
32. SPRINCEAN, S. *Corelații ale problematicii siguranței persoanei și securității umane cu domeniul drepturilor omului.* În: *Studii și cercetări juridice* / Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice; colegiul de redacție: Valeriu Cușnir (coordonator științific) [et al.]. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). Partea a 6-a. Subcap. 7.1. 2023, p. 157-170.
33. SUHRKE, A. *Human Security and the Interests of States.* In: Security Dialogue, vol. 30, no. 3, 1999, p. 265-276.
34. SPRINCEAN, S. *Prioritățile de securitate națională prin prisma obiectivelor de securitate umană în contextul perspectivei de extindere a UE.* În: Conferința Internațională Jean Monnet “Mecanisme și modele de adoptare a deciziilor la nivel local/regional/central”,19-20 aprilie 2024, Chișinău / Coord. L. Roșca. Chișinău: Print-Caro, 2024, p. 309-318.
35. SPRINCEAN, S. *Noi riscuri și amenințări la adresa siguranței persoanei în epoca intensificării biopericolelor globale*. În: Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective. Conferința științifică națională cu participare internațională**.** Ediția a 4-a, 26-27 iunie 2020 / colegiul redacțional: Valeriu CAPCELEA (coor donator) [et al.]. Bălți: Tipogr. „Indi gou Color”, 2020, p. 372-378.
36. SPRINCEAN, S. Provocări contemporane la adresa securității umane și siguranței persoanei. In: *Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală*, 1 decembrie 2023. Chișinău: CEP USM, 2023, Volum 1, p. 202-209.

37. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I.; GUIGOV, A. *Reglementări şi mecanisme internaţionale ale protecţiei refugiaţilor în Republica Moldova.* În: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională: Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, 10 aprilie 2025, Chişinău / coordonator: Svetlana Slusarenco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 359-374.
38. SPRINCEAN, S. *Problematica securității umane în contextul evoluției societății contemporane*. În: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. / Coord. Vitalie Varzari. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, p. 77-94.
39. SPRINCEAN, S. *Corelații ale problematicii siguranței persoanei și securității umane cu domeniul drepturilor omului.* În: *Studii și cercetări juridice* / Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice; colegiul de redacție: Valeriu Cuşnir (coordonator ştiinţific) [et al.]. Chişinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). Partea a 6-a. Subcap. 7.1. 2023, p. 157-170.
40. БЕК, У. *Общество риска. На пути к другому модерну* / Пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой: Москва: Прогресс-Традиция, 2000, p. 384.
41. SPRINCEAN, S. *Imperativele securitare ale societății contemporane*. În: Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației / Prospects and problems of research and education integration into the European area. Conferință științifică internațională, ediția a VI-a, 6 iunie 2019. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul. Volu mul VI. Partea 1, 2019, p. 29-33.
42. BELL, D. *The coming of Post- Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. 2nd ed. New York: Basic Books. 1976, p. 507.
43. SPRINCEAN S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societăţii în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. şt. V. Juc. Chişinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice (F.E.-P. “Tipografia Centrală”). Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
44. SPRINCEAN, Serghei, LISNIC, Victoria. Evaluarea impactului programelor-cadru și monitorizarea domeniului de cercetare și inovare. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2025, nr. 3(183), p. 128-136.
45. SPRINCEAN, Serghei; PÎRȚAC, Grigore. *Security identity in support of sustainable human development*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chişinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 58-62.
46. SPRINCEAN, Serghei. Consecințe securitare ale recunoașterii independenței Transnistriei în contextul „Crizei energetice” de la începutul anului 2025. În: *State, security and human rights: in digital era*, 12-13 decembrie 2024, Chişinău. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universităţii de Stat din Moldova, 2025, pp. 79-90.
47. BUZAN, Barry. Popoarele, Statele şi Frica. O agendă pentru studii de securitate internaţională în epoca de după Războiul Rece. Săndulescu, Vivia (trad.). Chişinău: Cartier, 2000. 385 p. ISBN 978-997579727-6.
48. SPRINCEAN, Serghei. *Deepening human security and industrial symbiosis in the context of the EU enlargement*. In: Industrial Symbiosis from a technical perspective: challenges and opportunities. Proceedings Book. WG1 worskhop & conference, Bruxelles, September 10, 2024. Editors: Aleksandar Erceg, Josip Juraj Strossmayer, Pawel Krzeminski. Yecla, Spain: Technological Centre of Furniture and Wood of the Region of Murcia (CETEM). COST Action CA22110 Cooperation, development and cross-border transfer of Industrial Symbiosis among industry and stakeholders (LIAISE). 2024, p. 21-27.
49. THAKUR, R. *From National to Human Security*. În: Asia-Pacific Security: The Economics-Politics Nexus. / Eds. St. Harris and A. Mack. Sydney: Allen & Unwin, 1997, p. 53-54.

50. SPRINCEAN, S. *Contribuţii ale concepţiei securităţii umane la fortificarea spaţiului european de securitate*. În: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Spaţiul european de securitate: provocări, oportunităţi, perspective de integrare”. 11 octombrie 2019. Chişinău: Tipogr. “Print Caro”, 2019, p. 9-20.
51. SPRINCEAN, S. Aspecte securitare ale procesului de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. In: *Securitatea umană şi socială în statul democratic*, 27 octombrie 2023, Chişinău. Chişinău: Tipografia "Print-Caro", 2023, p. 25-32.
52. KEANE, J. *Global civil society?* Cambrige: Cambrige University Press, 2005, 220 p.
53. SPRINCEAN, S. *Aspecte politice şi bioetice ale problematicii biosecurităţii.* În: Revista de Filozofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice [Chişinău], nr. 3, 2010, p. 112-120.
54. SPRINCEAN, S. *Politica securității umane în Republica Moldova în contextul provocărilor și oportunităților mediului regional de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. / red. şt. Valeriu CUŞNIR. Chișinău: Tipografia Centrală. Subcap. 5.2. 2019, p. 477-497.
55. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI T.-S. *Human security and personal safety approaches to the contemporary East-European security challenges.* In: Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матеріали Міжнародної XI науково-практичної конференції, Чернівці, 27 травня 2021 року. Чернівці: Технодрук, 2021. с. 149-156.
56. MACLEAN, G. *Instituting and Projecting Human Security: a Canadian Perspective*. In: Australian Journal of International Affairs, nr. 54 (3). 2000, p. 269-275.
57. SPRINCEAN, S. *Impactul pandemic al maladiei COVID-19 asupra calităţii guvernării prin prisma asigurării securităţii umane*. În: Republica Moldova în contextul necesităţilor de modernizare şi dezvoltare sub impactul negativ al crizei de pandemie COVID-19: Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 25 mai 2021. / Coord. V. Juc. Chișinău: Tipografia Centrală. 2021, p.82-116.

TRANSFORMATION OF THE ODESSA REGION'S TOURISM INFRASTRUCTURE IN THE CONTEXT OF CURRENT POLITICAL CHALLENGES: INVESTMENT DETERMINANTS AND EUROPEAN SUPPORT

Lidiia Karpenko
ORCID: 0000-0002-2888-2477
Dmytro Kazavchynskyi
ORCID: 0000-0001-7793-3667
Institute of Public Service and Administration
of the Odesa Polytechnic National University,
Genueska 22, 65000, Odesa, Ukraine, e-mail: Lidiiako888@gmail.com

Abstract: Based on investment factors and European support, the essay analyses the contemporary global problems for the development of tourism infrastructure in the Odessa region. The report outlines how the state controls the tourism sector, arranges models of state control over tourism-related activities, identifies current trends in the sector, and evaluates how these trends affect the Odessa region. The implementation of planned target programs, the state of the nation’s tourist potential, the monitoring of the internal and external environment, and changes in the nation’s economic and social policies are all covered by strategic regulation. The author of the piece focuses on contemporary military tourism. In light of the Sustainable Development Goals, the purpose of the military tourism study is to ascertain the economic potential of military tourism as a tool for regional development and post-war reconstruction of Ukraine. The author argues that, particularly in view of population growth and macroeconomic prosperity, Ukraine must develop regional investment and tourism programs. The creation of favourable circumstances for investors, the execution of clear and efficient systems for supporting investments, and the active participation of private capital in the construction of tourism infrastructure are the primary tactics for enhancing the region’s appeal.

Keywords: investment policy, military tourism, tourist attractiveness, tourism infrastructure, state regulation, municipal program.

JEL Classification: H00, E22, M21

1 Introduction

The tourism industry is one of the most significant areas of the global economy. Numerous nations have designated the tourism industry as a top priority for the advancement of their economies and cultures.

At the current stage of integration, the development of the tourism and recreation industry is one of the most dynamic processes, which is due to globalization, increasing living standards in economically developed countries, large-scale investments in attractive tourist regions, and increasing population mobility. In Ukraine, the tourism industry is at the stage of renewed development, but its functioning has a significant impact on the economy and is quite promising. Our state has quite real opportunities and conditions for increasing and activating tourism potential, in particular, due to the presence in the country of unique natural and recreational resources, historical and cultural monuments, rich flora and fauna, and areas of various forms of recreation. Particularly relevant in modern conditions is the improvement of methods of organizational and financial and resource support for the development of tourism at the macro-, meso-, and micro-levels. Accordingly, the activation of tourism enterprises should be based on expanding the capabilities of regional management of investment processes in this direction and combining effective state regulation of the economy with market self-regulation[14].

Odessa region is one of the leading tourist centres of Ukraine, which is distinguished by significant potential for the development of the tourism sector due to its geographical location, the presence of the sea coast, historical and cultural heritage and natural resources. However, to realize this potential, effective coordination between public administration bodies, investors and local

[14] FABOZZI, F. J. (2008): Investment management. New Jersey: Prentice Hall, 2008. 837 pp. ISBN 0-13-889155-9.

communities is necessary, ensuring a systematic approach to planning and modernization of tourism infrastructure, as well as active attraction of financial resources. In the current conditions of globalization processes, economic instability, as well as the impact of pandemics, military conflicts and climate change, the issue of effective public management of tourism infrastructure development is gaining particular importance. Investments are becoming a critically important factor in ensuring sustainable development of the region, as they allow modernizing the existing infrastructure, introducing modern technologies, increasing the competitiveness of tourist facilities and creating favourable conditions for the long-term development of the tourism industry.

In order to put these decisions into practice, tourist flows must be efficiently managed at the regional level, specifically within the European Union. The European Regional Development Fund, which is funded by the EU budget, and the Committee on Regional Policy of the EU Council of Ministers are the primary organizations in charge of overseeing the tourism sector in the various EU countries. It is advisable to use a system of priority potential sources of investment policy in the tourism industry in order to draw in both domestic and foreign investment capital by regional economic organizations. Though there are many issues that must be resolved, the military confrontation with Russia is regrettably a top concern for the growth of the regional economy[15].

In order to enhance the quality of the nation's tourism offers and better serve visitors, national tourism standards should be brought into compliance with international and European standards. The current issue that has to be resolved is the liberalization of the visa system, particularly for citizens of the countries that Ukraine targets. Overcoming existing unfavorable trends and establishing comprehensive and systemic requirements for the expansion of tourism and resorts in the state should be one of the top goals in order to increase employment, modernize the economy structurally, and fill all levels of budgets. The most sophisticated regional tourist complexes might constitute a network of special economic zones and areas of priority development for tourism and recreation in Ukraine. Creating a favorable investment climate for both domestic and foreign investors is essential to implementing long-term investments and establishing stable working conditions.

Organizational, legal, financial, and economic processes of governmental regulation of the tourist industry are traditionally separated, according to Ukraine’s tourism and resort development strategy for the years 2026-2027. It is particularly important to note that the general principles of the development of the organizational mechanism of state regulation for the Ukrainian tourism industry are determined by the impact of state and local authorities at various levels[16].

2 Literature review

Important aspects of studying the experience of using mechanisms of state regulation in the tourism sector of Ukraine are highlighted by many Ukrainian and foreign scholars. Features of the Development of the Tourism Industry in Ukraine are analysed in the scientific works of a number of authors: Melnychenko O. (2017), Shvedun V. (2017), Yurkevych O. (2012), and others. An international tourism, formation of the system of fair business practice of the company under conditions of corporate responsibility, the purpose of public administration, the need to establish efficient state regulatory frameworks, and the use of effective instruments and techniques for state investment policy in the travel and tourism industry are discussed in the works of Bozhydarnyk T. (2019), Karpenko, L. (2019), Bouton L. (2020), and others.

Author Font X. wrote in 2016 critical review of certification and accreditation in sustainable tourism governance. With a focus on poor nations, this study aims to contribute to conversations about

[15] KARPENKO, L. (2018): Base alternatives and the paradigm of impact investing development in the coordinates of globalization changes and euro integration. In: Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VSB Technical University of Ostrava, 2018, pp.659-668. ISBN 978-80-248-4169-4.

[16] MELNYCHENKO O.A., SHVEDUN V.O. (2017): Features of the Development of the Tourism Industry in Ukraine: monograph. - Kharkiv: NUCSU Publishing House, 2017. - 153 p.

the viability and merits of employing agency money for accreditation and certification as instruments for sustainable development. This document intends to show why a cost-benefit analysis of certification as a tool for sustainable development in poor nations is essential.

More specifically, Fabozzi F. (2008). proposes investment management and investment modelling of territorial attractiveness. The topics of modern portfolio theory and current investment analysis in various fields are researched by such scholars as Elton E., Gruber M., Brown L., and Getzmann R. (2014). Modern research in the context of globalization and developments in European integration, the problems of fundamental alternatives and the investment paradigm impact development were investigated by Karpenko L. (2019).

In the scientific works of the authors Karpenko and Rudolf (2025) questions regarding the impact of international grants and programs on the development of the tourism industry in Ukraine are explored.

Numerous experts and academics, both local and foreign, concentrate their studies on issues pertaining to regional investment plans in the travel and tourist industry. The writings of both local and foreign economists and experts address a wide range of themes pertaining to tourist research and attracting foreign investments to improve the investment climate. As a result, the subject is pertinent and needs more research, as numerous academic and real-world studies have demonstrated.

3 Research goal, methods and research base

The goal is to study the practice of using mechanisms of state regulation for the tourism sector, systematize existing models of state regulation in tourism activities, identify modern trends in the tourism industry and their impact in the Odessa region.

The theoretical, methodological, and applied concepts of creating investment strategy tools and organizing investments for territorial growth are the main areas of interest for this work. The studies approach is based on the fundamental concepts of public administration theory, Ukraine's primary legal frameworks, and scholarly works by national and international authorities on issues related to investment area regulation.

The studies information base comprised data from the Ukrainian Ministry of Economic Development and Trade, the Verkhovna Rada, the State Statistics Service, the Cabinet of Ministers, bibliographic sources, and the author’s own calculations.

4 Data and methodology

The implementation of cluster initiatives is contingent upon the establishment of a favourable macroeconomic, informational, and legal environment as well as active state regional policy intervention in the clustering space. Establishing a reliable information platform, conducting a comprehensive analysis and coordination of cluster policy at each step of the process, and coordinating the efforts of government, the private sector, and state agencies are all crucial to promoting the development of clusters in Ukraine.

Ukraine has rich tourist and recreational resources, which, if properly used, can contribute to the highly effective development of the tourism industry. Despite some progress, the development of tourism is hampered by many reasons, the most significant of which are the lack of proper condition in the tourism infrastructure, the slow growth rate of financing for the development of the material and technical base of tourism[17]. According to estimates by the World Economic Forum, held in 2020, Ukraine took first place in the ranking of countries with the smallest share of the tourism industry in

[17] BOUTON, L. (2020): Trends in Private Investments in Developing Countries. Statistics for 1970–1998. International Finance Corporation. – Available at: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/13986/multi0page.pdf

GDP, which amounted to only 1.5%. At a time when the tourism industry in the world GDP is about 10%.

Financing is one of the main conditions through which the foundation of a market economy is built and the desired result from the tourism industry of Ukraine is achieved. Accordingly, first of all, this is profit (income) in the country`s economy and social effect. Financial support for the tourism industry has a number of features and specific features, primarily related to the mechanism of its functioning. The mechanism for implementing the state's tourism policy includes: drawing up target programs for the development of tourism at the state and regional levels; developing specific measures to achieve the set goal; state regulation of the development of the tourism sector; components of an organizational and economic nature.

For the gradual and regulated development of this industry, only the implementation of systematic measures by the state that will promote the development of tourism will contribute. Where the country`s tourism development strategy plays an important role. A tourism strategy is the development of a general concept of development and target programs, the implementation of which requires time and significant financial resources.

In 2017, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved a strategy for the development of tourism and resorts for the period until 2026. The creation of a strategic program for the development of tourism was facilitated by the inability of Ukraine to compete with developed tourist states, despite the resource availability and unlimited potential tourism opportunities of the country. The only way to solve systemic problems in the field of tourism and resorts is a strategically oriented state policy, the main task of which is to define tourism as one of the main priorities of the state, to implement economic and legal mechanisms for the successful conduct of tourism business, investment mechanisms for the development of tourism infrastructure, information marketing measures to form the tourist image of Ukraine[18].

Issues of *military tourism* are being raised in Ukraine today. Military tourism is considered a promising direction of development for the tourism industry, which plays an important role in the restoration of the affected regions of Ukraine. Despite the active development of military tourism in the world, in Ukraine it remains insufficiently researched and requires a comprehensive approach to its development. The significance of military tourism lies not only in the preservation of historical memory, but also in the creation of economic opportunities for affected communities[19].

The purpose of the military tourism study is to determine the economic potential of military tourism as a tool for regional development and post-war reconstruction of Ukraine in the context of the Sustainable Development Goals. To achieve this goal, the following hypotheses have been formulated:

Hypothesis 1: Military tourism contributes to the economic growth and restoration of the affected regions of Ukraine by stimulating small businesses, creating new jobs and developing infrastructure;

Hypothesis 2: Adapting international experience in the development of military tourism will allow accelerating the process of restoration for the affected territories of Ukraine and will contribute to attracting foreign tourists and investors;

Hypothesis 3: The main obstacles to the development of military tourism in Ukraine are active hostilities, insufficient legislative and state support, lack of developed tourist infrastructure and security problems;

[18] FORIS, D., POPESCU, M., FORIS T. (2017): A Comprehensive Review of the Quality Approach in Tourism. Mobilities, Tourism and Travel Behavior - Contexts and Boundaries. Available at: https://www.intechopen.com/chapters/56858

[19] KARPENKO, L. − KUCHARCÍK, R. (2025). The Impact of International Grants and EU Programs on the Development of the Tourism Industry in Ukraine. OIDA International Journal of Sustainable Development, 18 (07), 81-92, 2025. Number of pages: 12Posted 06 May 2025. Available at: https://oidaijsd.com/wp-content/uploads/2025/05/18-07-07-15-3-UR-IJSD-25.pdf /Scopus/

Hypothesis 4: The development of military tourism in Ukraine will contribute to the achievement of the Sustainable Development Goals, in particular economic growth (SDG 8), infrastructure development (SDG 9) and the formation of sustainable cities and communities (SDG 11).

5 Key research findings

The service sector is crucial to the growth of the economy and the well-being of the state in the light of the international economy's increasing integration and globalization, particularly in the tourism industry. Many nations rely on tourism as their primary source of income, which helps explain the industry's explosive growth on a global scale. The growth of tourism is essential to the nation's reputation and its significance in the international community.

The tourist cluster is a specific economic mechanism for the interaction of companies in the social, tourism, and material and non-material production sectors that profit from providing services to tourists. The development and provision of tourism services is the main duty of the tourist cluster. The functional-sectoral structure of the tourism cluster is the result of the services provided by several companies. The main reason for the cluster model's success in the travel sector is the creation of a critical mass for competitive advantages. If small and medium-sized enterprises operate independently, they will never be able to achieve the same success and benefits as clusters.

Territorial organizations known as tourism clusters support both the tourism sector and the overall economic development of the area. A tourist cluster's combined competitive advantages maximize impact by minimizing expenses, unlike independently operating businesses that often fail to survive competition in both domestic and international markets from more powerful business units or foreign companies and shut down.

In addition to opportunities to penetrate domestic or foreign markets, attract investments to increase competitive advantages and improve service quality, and receive legal and marketing guidance, joining a tourism business cluster provides members with access to a multitude of information on a range of themes. To grasp the nuances of running a firm, management personnel from business units (tourist enterprises) also go to seminars.

The study’s next phase is thought to be suitable for examining the destination's visitor appeal, specifically the hotel and restaurant industries. One of the key elements of Ukraine's economy, as well as that of its regions and travel destinations, is the hotel and restaurant industry. The development and execution of a tourism product is a crucial precondition for the escalation of international relations, and the efficient operation of this sector is a sign of favorable changes in the state and regional economies. Consumption of a tourist product takes place in a location selected by the traveler, which is territorially defined and may be considered a tourist destination. A more thorough examination of this idea leads us to the conclusion that the idea of a tourist destination is still relatively new in the scientific writings of both local and international authors, and there is no universally accepted definition. For instance, according to domestic scientists, a tourist destination is "a specific location that has a real or imaginary border (city, region, district, island, etc.), which attracts tourists due to its tourist and recreational resources, attractive opportunities, and necessary infrastructure, brought to the consumer in the form of a formed and prepared for sale tourist product by modern means of marketing communications in the system of levers of integrated management of business entities."[20].

In addition, a tourist destination is regarded by the World Tourism Organization (UNWTO) as the primary destination of a journey, a location whose visit plays a crucial role in the decision to travel. Broadly speaking, a tourist destination is defined as a location with amenities and services to satisfy visitors' demands. The presence of all infrastructural components is one of the requirements that must be met for a location to be deemed a destination. One of these components is the existence of lodging,

[20] ELTON, E.J. – GRUBER, M.J. (2014): Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 7-th ed. New York: New York University, 2014. 728 p. .

dining, entertainment, and recreational spaces in this area is very significant. All of this may be summed up as the operations of a single system, which is a complex of hotels and restaurants that offers a wide range of services to visitors. As an essential component of a tourist destination, the hotel and restaurant industry is one of the stabilizing and stimulating elements in the growth of the local economy.

Both domestic and foreign investors may find this aspect of the company to be very appealing for investment. Investment and efficient administration can help make the area more appealing, which will increase the number of visitors. It should be remembered that the hotel and restaurant sectors are evolving annually in response to shifting customer demands. Competition is the primary issue in this regard, as the market is growing increasingly competitive and offerings are increasing. A tourism destination must consider the most recent trends and comprehend the factors that are significantly impacting the market in order to remain competitive. 2020 will see a rise in the digital transformation of business, which will enable you to develop more individualized and targeted solutions. Messengers are becoming a more convenient way for customers to communicate than face-to-face interactions with employees. With the advancement of virtual and augmented reality, selecting a hotel and dining complex is becoming simpler. This makes it feasible to alter where and how consumers engage with companies and how they shop. Every year, social networks and other online communities have a greater impact on consumers' decisions because they are the primary source of reviews and open commentary[21].

Speaking of trends, one should take into account such a concept as the “sharing economy”, which includes the private sector, in particular the Airbnb platform, which is a serious threat to the hotel industry and makes the competitive landscape tougher than ever. However, one should remember the generation gap in demand and remember not only about the latest technologies, but also about what consumers will always value: professionalism and level of competence of employees. Based on the above, we can conclude that for the attractiveness of the hotel and restaurant business and the tourist destination of the region as a whole, it is not enough to carry out only ordinary operational activities and take into account the latest trends, but also to use them as a positive aspect to increase competitiveness and increase investment attractiveness, which will contribute to the development of the destination infrastructure[22].

To sum up, the macroeconomic factors of investment activity include:

− intensity of processes for formation of savings in the economy in the country;
− the level of use of society`s savings in the investment process;
− interest rate and its dynamics;
− technological process;
− inflation rate;
− cyclicality of economic dynamics;
− the level of investment market development;
− the country`s investment climate[23].

Proposals for optimizing public management of tourism infrastructure development in the Odessa region.

For the effective development of tourism infrastructure in the Odessa region, it is necessary to comprehensively apply administrative, financial, regulatory, and organizational and economic instruments of public management. Optimization of these mechanisms will allow to increase the

[21] BOZHYDARNYK, T. (2019): International Tourism: Study Guide - Kyiv: Center for Educational Literature, - 321 p.
[22] CASIDY, R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector In: *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketin,* 2014, 26, 2, pp. 142-161. https://doi.org/10.1080/10495142.2014.901004
[23] KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modelling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management, 2019, V.95, pp. 349-354.

efficiency of management decisions, attract investments and ensure sustainable development of the tourism sector.

Administrative measures are aimed at coordinating and managing infrastructure development processes. Among the proposals, we will consider the following and describe them in detail.

Creation of a centralized coordination body under the Odessa regional administration, which would be engaged in planning, monitoring and control of all aspects of tourism infrastructure, including hotels, beaches, cultural and recreational facilities, transport hubs and services[24].

Unification and simplification of permit procedures for entrepreneurs and investors - reducing bureaucratic barriers, reducing the time for obtaining licenses, certificates and other permits, which creates a favourable environment for business and investment.

Development of strategic plans for the development of tourism infrastructure for 5–10 years with the definition of priority areas of development, resource provision and indicators of the effectiveness of project implementation.

Monitoring the quality of services through systems of control and surveying tourists to increase service standards and promptly respond to problems.

Optimization of public management of the development of tourism infrastructure in the Odessa region requires an integrated approach aimed at increasing the efficiency of the use of available resources, improving the quality of services and increasing revenues to local budgets. Below are key proposals structured by main areas[25].

Direction 1. Strategic planning and coordination.

It is necessary to update and develop a long-term Strategy for the Development of Tourism in the Odessa Region, which will include clear goals, indicators of success and mechanisms for their achievement. This strategy should be integrated with urban planning documentation and take into account the specifics of all tourist locations in the region (sea coast, historical centre, rural tourism, health and recreation). An important step is the creation of a single coordination centre or platform (for example, a Regional Tourist Council with representation of the authorities, business and the public), which will ensure the consistency of actions of various authorities (regional, city, district) and stakeholders.

Direction 2. Improving financial and budgetary mechanisms.

The issue of de-shadowing tourism activities and increasing the efficiency of collecting tourist taxes and rental payments is acute. To do this, it is necessary to introduce transparent and effective electronic systems for recording tourists and tourism entities, as well as review the mechanisms for renting beach infrastructure, setting economically justified and controlled rates. Part of the collected funds should be specifically directed to the development of tourism infrastructure (repair of roads to tourist sites, improvement of beaches, development of information centers), which will stimulate business to legalize.

Direction 3. Development of infrastructure and accessibility.

The key directions are to improve transport accessibility both intra-regional (condition of roads, public transport to remote sites) and external (development of air, rail and sea connections). It is necessary to standardize and modernize beach infrastructure, ensuring its safety, cleanliness, accessibility for low-mobility groups of the population, as well as the availability of high-quality rescue and medical points. Special attention should be paid to the development of information infrastructure: the creation of interactive maps, mobile applications, modern tourist information centers and high-quality information provision in foreign languages.

Direction 4. Human resources policy and quality of services.

[24] YURKEVYCH O. M. (2012): Assessment of the level of investment security in Ukraine. International Economic Policy. - 2012.- Vol. 2. - P. 402 – 407.

[25] FONT X. (2016): Critical Review of Certification and Accreditation in Sustainable Tourism Governance. URL: http://www.crrconference.org/Previous_conferences/downloads/font.pdf

To ensure high quality tourism services, it is necessary to develop regional training programs for hospitality and service workers, including language courses and service standards. In the management sector, it is necessary to attract qualified specialists with experience in tourism and project management. Regular certification and monitoring of service quality (for example, through the "mystery shopper" system) will help maintain high standards.

Direction 5. Creating investment attractiveness.

Optimization includes removing administrative barriers for investors in the tourism sector and simplifying permit procedures. The authorities should propose clear and transparent investment projects (for example, construction of new hotels, development of campsites, reconstruction of historical sites for tourism needs) and use public-private partnership mechanisms for the development of large infrastructure projects.

These proposals, provided their consistent and coordinated implementation, can significantly increase the efficiency.

Optimization of tourism infrastructure management tools in the Odessa region involves the comprehensive use of administrative, financial, regulatory, and organizational and economic mechanisms. The proposals include the creation of coordination structures, simplification of permit procedures, development of strategic plans, stimulation of investments through grants and tax breaks, formation of tourist clusters and implementation of monitoring systems. The implementation of these measures will allow to increase the efficiency of management, attract investments and ensure sustainable development of the tourism sector in the Odessa region[26].

Modern development of tourism infrastructure is impossible without the active use of digital technologies, analytical systems and concepts of “smart tourism”. These approaches allow to increase the efficiency of tourism flow management, improve the quality of service, optimize the use of resources and create an interactive and personalized experience for vacationers.

One of the key areas of implementation of digital solutions is the creation of integrated online platforms. For example, the region's unified tourist portals contain up-to-date information about hotels, restaurants, transport services, cultural and recreational facilities. Such portals allow tourists to plan a trip, book services and receive recommendations based on their own interests.

Mobile applications - interactive maps, routes, booking systems and services for tourists, providing convenient and quick access to information. Applications may include notification functions about events, promotions, weather conditions and the state of tourist areas.

Information and analytical systems for managing tourist infrastructure - allow you to track the occupancy of hotels, beaches, cultural facilities, assess demand and plan infrastructure development based on data.

The introduction of modern technologies allows you to create a richer tourist experience. Virtual tours and augmented reality (AR/VR) allow you to get acquainted with historical monuments, museums and tourist routes remotely or during a visit, increasing the attraction and interest of tourists. Interactive information stands and kiosks are placed at transport hubs, tourist routes and in cultural centres to provide up-to-date information about services and events. Digital guides and multimedia resources offer interactive excursions with audio and video materials, personalized routes and recommendations based on the tourist profile.

The use of digital solutions allows you to effectively manage tourist flows and plan infrastructure development. Tourist activity monitoring systems - track the number of visitors, the occupancy of beaches, cultural sites and transport hubs, which allows you to quickly make management decisions. Forecasting and planning based on data on past seasons, events and trends can predict tourist flows, seasonal fluctuations and needs for infrastructure development. Resource and service optimization

[26] WORLD ECONOMIC FORUM. (n.a.) (2018): The Global Competitivness Report. [Online.] In: World Economic Forum, n.a. Available at: https://www.weforum.org/reports/the-global-competitveness-report-2018

presupposes that digital systems help distribute personnel, transport and other resources according to the occupancy, increasing management efficiency.

Smart tourism involves the integration of digital technologies, environmental practices and a high level of service. Eco-initiatives - monitoring and management of environmental indicators of tourist areas, pollution control and implementation of energy-efficient technologies in hotels and recreational facilities. Personalization of the tourist experience - digital platforms analyse the interests of tourists and offer individual routes, activities and services. Integration of “smart transport” - use of electronic tickets, GPS trackers and navigation systems to facilitate the movement of tourists and reduce the load on the transport infrastructure. Increased safety - monitoring and notification systems for emergencies, medical and fire incidents, ensuring the comfort and safety of tourists.

Optimization of public management of tourism infrastructure in the Odessa region is a strategically important step to increase the efficiency, competitiveness and sustainability of the tourism industry. Implementation of comprehensive management, financial, regulatory, organizational and digital measures allows us to expect a number of positive results both for the region and for its economic, social and cultural development.

Also, optimization of public management of tourism infrastructure in the Odessa region allows us to achieve a comprehensive effect: increasing the efficiency of management processes, attracting investments, improving the quality of service, developing digital and innovative solutions, ensuring sustainable and environmentally friendly development, forming a positive brand of the region and increasing socio-economic benefits for the population. A systematic approach to optimizing management tools will become the foundation for the long-term development of the Odessa region as a leading tourist centre of Ukraine.

The analysis shows that the development of the tourism infrastructure of the Odessa region in conditions of war and economic instability faces complex problems:

–low coordination between state and local authorities;

- limited funding and low level of investment attractiveness;
- complex legal regulation and lack of effective support for public-private partnership;
- the impact of external risks and crisis factors;
- the need to take into account socio-cultural and environmental constraints.

To increase the efficiency of public management of the development of tourism infrastructure in the region, it is recommended to:

1) introduce an integrated system of strategic planning and coordination between regional and local authorities;

2) promote the training and improvement of managerial personnel in the field of tourism and project management;

3) expand financing mechanisms through public-private partnerships and attracting international investments, taking into account the risks of wartime;

4) optimize regulatory procedures to accelerate the construction and reconstruction of tourist facilities;

5) implement anti-crisis management strategies to adapt the tourist infrastructure to external shocks;

6) integrate environmental and social standards into the process of planning and implementing tourist projects.

Effective public management in these conditions will allow not only to preserve the potential of the tourism industry of the Odessa region, but also to ensure its gradual development, the creation of new jobs and increasing the economic stability of the region in the long term.

The article’s **practical portion analyzes** a number of issues with the Odesa region’s tourism infrastructure and identifies prospects for the sector's growth in light of contemporary worries. Let’s look at the problem of creating investment policy's strategic aims and objectives. Financial and real investments are the two primary categories of investments that are necessary for economic growth.

The goal of real investments is to build or improve production facilities that grow physical capital. This can entail hiring employees, remodeling current facilities, and building new ones. However, financial investment uses financial instruments like stocks, bonds, and funds rather than creating new assets physically. In this situation, investors typically rely on qualified managers rather than taking part in the management of actual assets. Additionally, the term "consumer investment" describes the funds that purchasers spend on real estate and long-term goods. Since these costs are investments rather than sources of income or capital gains, they could be viewed as a form of savings[27].

Using a variety of techniques to analyze how tourist and recreational clusters operate encourages expansion, profitability, and favorable results for the management decision-making area. Although statistical data on cluster functioning results allow us to practically agree that there are some obstacles in Ukraine, all the conditions required for its implementation are present because the cluster model of economic development is not yet widely accepted in Ukraine as a business organization form.

A thorough examination of the ecological issues in the Odesa Region, which have an impact on population health and are connected to the region's 2023 socioeconomic and cultural development plan, was recently carried out by the Department of Ecology and Natural Resources of the Odesa Regional State Administration. Emissions from stationary sources of pollution have increased significantly. In the Odesa region, industries that generate gas, electricity, steam, and air conditioning account for around three-quarters of total pollutant emissions (70.4%), with processing companies accounting for 15.9%. "Odesa Cultural Development Strategy 2025-2035" is a strategic document that defines the development of culture in the city for the next 10 years, aimed at supporting the sustainable development of cultural infrastructure, creative industries, heritage preservation and strengthening international cooperation. The strategy was officially presented at the Odesa Economic Revival Forum and was expected to be adopted by the Odessa City Council in the fall of 2024.

The Table 1 shows the passport of Municipal city program for tourism development in Odessa in 2021-2025 years. And in continuation the Table 2 shows the resource provision of the municipal target program for tourism development in Odessa for the next period 2025-2027 years.

Table 1: PASSPORT Municipal city program for tourism development in Odessa, 2021-2025

Initiator of the Program development	Department of Culture and Tourism of the Odessa City Council
Program Developer	Department of Culture and Tourism of the Odessa City Council
Responsible Executor Budget funds of the Odessa Urban Territorial Community	Department of Culture and Tourism of the Odessa City Council (2021 – 2022 years), Department of Culture, International Cooperation and European Integration of the Odessa City Council (2023-2025 years)
Program Implementation Period	2021 – 2025 years
Total amount of financial resources required for the implementation of the Program, total, including:	22 945.4 thousand UAH
Budget funds of the Odessa Urban Territorial Community	22 945.4 thousand UAH

Source: processed by author according to Ukrstat (2025)

Table 2: Resource provision of the Municipal Target Program for Tourism Development in Odessa for 2025-2027

Sources of funding proposed for the implementation of the Program	Years of Program Implementation	Total costs for the

[27] KARPENKO, L. – Shevchenko, I. (2025): Development of the Regulatory Framework for Market Integration in the Context of Economic Globalisation. Pak. j. life soc. Sci. 22(2): 9825-9836 E-ISSN: 2221-7630;P-ISSN: 1727-4915 – URL: https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2024_2/9825-9836.pdf /Scopus/

	2025	2026	2027	implementation of the Program (thousands UAH)
Total, including:				
Budget of the Odessa urban territorial community, total,	116343.8	11685.8	11689.0	35 018.6
including the main budget administrators:				
Department of Culture and Tourism of the Odessa City Council	11497.0	11533.0	11533.0	34563.0
Executive Committee of the Odessa City Council	146.8	152.8	156.0	455.6

Source: processed by author according to processed by author according to Ukrstat (2025)[28]

There are some points of program activities and measures. The Program will be implemented in the following areas:

- creation of a comfortable environment for tourists in Odessa;
- marketing and promotion of the tourist attractiveness of Odessa;
- development of various types of tourism, creation of "tourist magnets";
- development of the film industry of Odessa.

The Table 3 shows economic and statistical data in Ukraine.

Table 3: Reality vs Expectations in Ukraine, 2025

Current state of the tourism industry in Ukraine, 2025	Expected without war
700 million dollars in revenue	1.75 billion dollars in revenue
600 thousands jobs	1.31 million jobs

Source: processed by author according to Global Economy Company (2023)[29].

Conclusions

Since investments are crucial to the nation's stability and sustainable economic growth, Ukraine’s current investment attractiveness is one of the key measures of how well the state’s economy functions.

They provide innovative technologies, management expertise, and other resources in addition to finance. Furthermore, foreign investments have an impact on any company entity since they decide its development possibilities, financial stability, and market competitiveness. Therefore, with extensive reforms, integration into the European market, and the growth of the economy’s main sectors, Ukraine has a good chance of attracting investors in 2026. However, conquering important obstacles will be necessary for success. And the only way Ukraine’s investment climate can advance to a completely new level is through the concerted efforts of the government, corporate sector, and civil society.

Tourist infrastructure is a multi-component system that includes objects, communications, institutional and information components. It directly affects the formation of tourist regions, provides a high level of service to tourists and stimulates the development of related sectors of the economy. Effective development of this infrastructure is possible only under the condition of a strategic, systemic approach in public administration and taking into account the interests of all key actors.

[28] UKRSTAT. (2025): Statistics. [Online.] In: Ukrstat, 2025. [Cited 12.10.2025.]. Available online: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/energ/ en_bal/arh_2012.htm>.

[29] GLOBAL ECONOMY COMPANY. (2023): Investment freedom – classification of counties. Business and economic data for 200 countries. [Online.] In: The Global Economy Company, 2023. [Cited 10.10.2025.]. Available online: <https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/herit_investment_freedom/>

The Odessa region has significant tourism potential due to the unique combination of natural, historical and cultural, ethnocultural and socio-economic resources. The geographical position, the presence of seaports, an airport and a transport network ensure the development of various types of tourism: marine, cruise, domestic and international. Cultural heritage, a multinational population and a high level of urbanization contribute to the development of cultural, ethnographic, gastronomic and event tourism.

Regional tourist infrastructure is characterized by multifunctionality and strategic significance for the economy. Among the strengths are a favorable geographical location, developed ports, an airport, and the Odessa tourism brand. Weaknesses include partial deterioration of infrastructure, seasonality, and bureaucratic barriers. Development opportunities include cruise, eco-, gastro-, and medical tourism, the creation of tourism clusters, and public-private partnerships. The main threats are the military situation, economic instability, and competition from other regions.

To increase the competitiveness of the region, it is necessary to modernize hotel and recreational infrastructure, sanatoriums, create cultural, gastronomic, and festival clusters, improve transport accessibility, and digitize tourism services. Particular attention should be paid to the middle and premium segments, inclusive and ecological tourism, and the development of recreational and water areas.

Effective public administration is a key factor in attracting investment and optimizing tourism infrastructure. The implementation of strategic planning, the creation of coordination bodies, the simplification of permit procedures, the formation of tourism clusters and private-public partnerships ensure the sustainable development of the tourism sector. Digital tools, the concept of "smart tourism" and innovative technologies improve the quality of service, optimize resources and create a modern tourism environment.

The comprehensive implementation of these approaches will allow the Odessa region to strengthen its competitive position, increase tourist flows, stimulate the development of small and medium-sized businesses, provide a multiplier economic effect and create a socially oriented tourism environment capable of adapting to modern economic, social and environmental challenges.

The general conclusions that summarize the need and directions for optimizing public management of the development of tourism infrastructure in the Odessa region are as follows:

1. Strategic imperative.

The Odessa region has exceptional natural, historical and cultural potential for tourism development, but this potential is not used effectively enough due to gaps in management. Management optimization is not only an administrative but also a strategic economic task, key to diversifying the regional economy and increasing its sustainability. Management decisions must move from situational to long-term, scientifically based and integrated into the overall regional development plan.

2. The need for institutional changes.

The need to strengthen coordination and create a single center of responsibility is critical. The dispersion of powers between different levels and authorities hinders the implementation of large infrastructure projects. The introduction of an effective Regional Tourism Council and the creation of an up-to-date, coordinated Strategy with clear KPIs (key performance indicators) are the first steps to overcome this barrier.

3. Financial efficiency and transparency.

A significant part of the tourism business remains in the "shadow", which leads to a lack of funds by local budgets that could be invested in infrastructure. Optimization requires the introduction of transparent accounting and collection mechanisms (for example, through digitalization of processes), as well as guarantees of the targeted use of the tourist fee. Attracting private capital through transparent mechanisms of public-private partnership is necessary for large-scale development.

4. Comprehensive infrastructure development.

The development of tourism infrastructure should not be limited to the coast. It should be comprehensive, including improving transport accessibility to all tourist sites in the region,

standardizing the quality of beach services and ensuring barrier-free access. Significant investments are needed in digital and information infrastructure (mobile applications, navigation, information centres) to increase the convenience and attractiveness of the region for foreign tourists.

5. Focus on quality and personnel.

Management should be focused on sustainability and quality. This requires regular monitoring of the quality of services and systematic investments in personnel training. Improving skills and introducing industry standards of service is a direct path to increasing the competitiveness of the region and tourist satisfaction.

Thus, optimizing public administration is a key lever that will allow the Odessa region to transform from a region with potential into a leader in the tourism industry, ensuring stable economic development and improving the quality of life of the population.

References:

1. FABOZZI, F. J. (2008): Investment management. New Jersey: Prentice Hall, 2008. 837 pp. ISBN 0-13-889155-9.

2. KARPENKO, L. (2018): Base alternatives and the paradigm of impact investing development in the coordinates of globalization changes and euro integration. In: Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VSB Technical University of Ostrava, 2018, pp.659-668. ISBN 978-80-248-4169-4.

3. MELNYCHENKO O.A., SHVEDUN V.O. (2017): Features of the Development of the Tourism Industry in Ukraine: monograph. - Kharkiv: NUCSU Publishing House, 2017. - 153 p.

4. BOUTON, L. (2020): Trends in Private Investments in Developing Countries. Statistics for 1970–1998. International Finance Corporation. – URL: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/13986/multi0page.pdf

5. FORIS, D., POPESCU, M., FORIS T. (2017): A Comprehensive Review of the Quality Approach in Tourism. *Mobilities, Tourism and Travel Behavior - Contexts and Boundaries*. Available at: https://www.intechopen.com/chapters/56858

6. KARPENKO, L. − KUCHARCÍK, R. (2025). The Impact of International Grants and EU Programs on the Development of the Tourism Industry in Ukraine. OIDA International Journal of Sustainable Development, 18 (07), 81-92, 2025. Number of pages: 12Posted 06 May 2025. URL: https://oidaijsd.com/wp-content/uploads/2025/05/18-07-07-15-3-UR-IJSD-25.pdf /Scopus/

7. ELTON, E.J. – GRUBER, M.J. (2014): *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. 7-th ed. New York: New York University, 2014. 728 p.

8. BOZHYDARNYK, T. (2019): International Tourism: Study Guide - Kyiv: Center for Educational Literature, - 321 p.

9. CASIDY, R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector In: *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketin,* 2014, 26, 2, pp. 142-161. https://doi.org/10.1080/10495142.2014.901004

10.KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modelling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models. *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management,* 2019, V.95, pp. 349-354.

11.YURKEVYCH O. M. (2012): Assessment of the level of investment security in Ukraine. *International Economic Policy.* - 2012.- Vol. 2. - P. 402 – 407.

12.FONT X. (2016): Critical Review of Certification and Accreditation in Sustainable Tourism Governance. URL: http://www.crrconference.org/Previous_conferences/downloads/font.pdf

13.WORLD ECONOMIC FORUM. (n.a.) (2018): The Global Competitivness Report. [Online.] In: *World Economic Forum*, n.a. Available at: https://www.weforum.org/reports/the-global-competitveness-report-2018

14.KARPENKO, L. – Shevchenko, I. (2025): Development of the Regulatory Framework for Market Integration in the Context of Economic Globalisation. Pak. j. life soc. Sci. 22(2): 9825-9836 E-ISSN: 2221-7630;P-ISSN: 1727-4915 – URL: https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2024_2/9825-9836.pdf /Scopus/

15.UKRSTAT. (2025): Statistics. [Online.] In: Ukrstat, 2025. [Cited 12.10.2025.]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/energ/ en_bal/arh_2012.htm>.

16.GLOBAL ECONOMY COMPANY. (2023): Investment freedom – classification of counties. Business and economic data for 200 countries. [Online.] In: *The Global Economy Company*, 2023. [Cited 10.12.2025.]. URL: <https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/herit_investment_freedom/>.

PLANURI DE ACȚIUNE PENTRU EFICIENȚA ENERGETICĂ ȘI DECARBONIZARE

PENTIUC Radu-Dumitru
profesor universitar, doctor habilitat
ORCID: 0000-0002-2149-9299
ATANĂSOAE Pavel
conferențiar universitar, doctor
ORCID : 0000-0003-0552-7816
UNGUREANU Constantin
conferențiar universitar, doctor
ISBN : 0000-0002-6793-8226
HOPULELE Eugen
șef lucrări universitar doctor
ORCID : 0000-0001-5626-6834
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România.
Contact: radu.pentiuc@usm.ro.

Rezumat. *Tranziția către un sistem energetic eficient și cu emisii reduse de carbon reprezintă o prioritate strategică la nivel global și european. Acest articol prezintă un set coerent de planuri de acțiune pentru creșterea eficienței energetice și accelerarea proceselor de decarbonizare, cu accent pe politici publice, soluții tehnologice, mecanisme financiare și implicarea actorilor economici și sociali. Sunt analizate sectoarele-cheie (clădiri, industrie, transport, energie) și sunt propuse indicatori de performanță, etape de implementare și beneficii cuantificabile.*

Abstract. *The transition to an efficient and low-carbon energy system is a strategic priority at global and European level. This article presents a coherent set of action plans to increase energy efficiency and accelerate decarbonization processes, focusing on public policies, technological solutions, financial mechanisms and the involvement of economic and social actors. Key sectors (buildings, industry, transport, energy) are analyzed and performance indicators, implementation stages and quantifiable benefits are proposed.*

1. Introducere

Schimbările climatice, volatilitatea prețurilor la energie și dependența de importuri impun transformări structurale ale sistemelor energetice. Eficiența energetică este recunoscută drept „prima sursă de energie”, în timp ce decarbonizarea urmărește reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră (GES) prin electrificare, integrarea surselor regenerabile și tehnologii cu emisii scăzute.

Obiectivul acestui articol este de a oferi un cadru practic de planificare și implementare a măsurilor de eficiență energetică și decarbonizare, adaptabil la nivel național, regional sau organizațional.

2. Cadrul strategic și legislativ

2.1. Repere europene și internaționale

• Pactul Verde European (Green Deal)
• Pachetul legislativ „Fit for 55”
• Acordul de la Paris
• Directivele UE privind eficiența energetică (EED) și performanța energetică a clădirilor (EPBD)

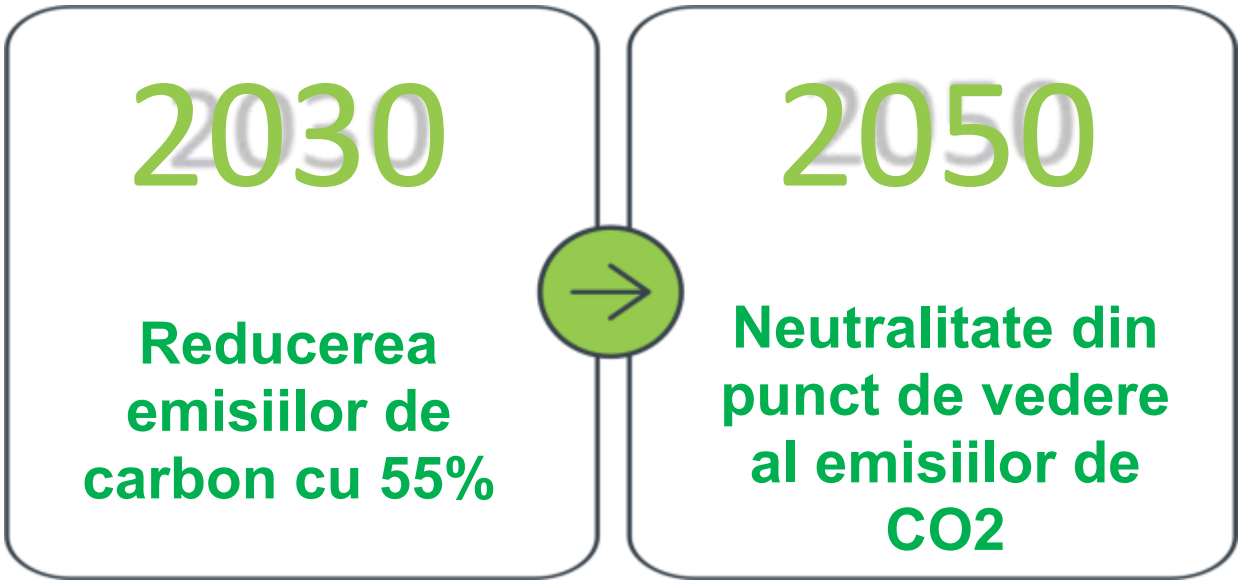

2.2. Repere naționale

România a stabilit o serie de documente strategice care ghidează aceste eforturi la nivel național:

• Planul Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice (PNIESC): Documentul principal care stabilește obiectivele și acțiunile pentru perioada 2021-2030, acoperind dimensiunile securității energetice, decarbonizării, eficienței energetice, pieței interne și cercetării.

• Strategia Energetică a României: Oferă viziunea pe termen lung, până în 2050, pentru creșterea sectorului energetic românesc.

• Planul Național de Acțiune pentru Eficiență Energetică (PNAEE): Stabilește ținte și acțiuni specifice pentru economiile de energie.

2.3. Obiective generale

Reducerea consumului final de energie

Creșterea ponderii energiei regenerabile

Reducerea emisiilor GES

Creșterea securității energetice

Statele membre ale Uniunii Europene vor fi obligate ca până în 2040 să reducă emisiile de gaze cu efect de seră cu 90% faţă de nivelul anului 1990, urmând ca până în 2050 să atingă aşa-numita neutralitate climatică.

Consiliul şi Parlamentul European au ajuns la un acord în acest sens, după mai multe luni de negocieri. Textul aprobat introduce însă posibilitatea ca o țară a Uniunii să apeleze și la credite internaționale de carbon certificate de ONU, dacă nu reușește să atingă ținta de 90% în 2040.

Concret, statele membre cel mai puțin ambițioase au posibilitatea de a reduce cu 80% emisiile pe teritoriul lor. Încă 5% pot reprezenta certificate internaționale care reflectă reducerea emisiilor în altă zonă a globului începând cu 2036. Iar printr-o permisiune suplimentară aprobată de instituțiile europene mai pot achiziționa certificate echivalente cu încă 5%.

În teorie, orice reducere a emisiilor globale nu contează în ce parte a lumii este făcută, pentru că ea influențează pozitiv întreg globul. Însă critica activiștilor de mediu este că aceste certificate internaționale de carbon nu pot fi evaluate corect în anumite state din afara Uniunii, care pot truca sistemul, și există riscul să nu reflecte o reducere reală a emisiilor.

Progresul de reducere a emisiilor va fi evaluat la fiecare doi ani, iar măsurile vor fi ajustate în funcție de evoluție. Ultimele analize ale Comisiei Europene arată că Uniunea este pe traiectoria necesară pentru a atinge prima țintă asumată pentru 2030, în speță reducerea emisiilor cu 55%, o țintă de care depind toate măsurile ulterioare până în 2050.

3. Politici și măsuri pentru eficiență energetică și decarbonizare

3.1. Evoluția emisiilor de gaze cu efect de seră (GES)

Evoluția emisiilor de gaze cu efect de seră (GES) și a consumului de energie finală în România pentru perioada 2010–2035 este marcată de trecerea de la un scenariu de referință („With Existing Measures” - WEM) la unul de politici active („With Additional Measures” - WAM), conform versiunii actualizate a Planului Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice (PNIESC) din **2025**.

România și-a accelerat țintele de decarbonizare, vizând **neutralitatea climatică până în 2045**.

Până în 2030: Scenariul de politici active (WAM) prevede o reducere a emisiilor nete de GES cu **85%** față de nivelul anului 1990. În sectorul energetic, reducerea vizată este de **87%** în 2030.

Perspective 2035: Scenariul activ se bazează pe eliminarea totală a cărbunelui până în **2032** și înlocuirea acestuia cu surse regenerabile și energie nucleară (inclusiv reactoare modulare mici - SMR).

Diferența de scenarii: În timp ce scenariul de referință menține o traiectorie mai lentă, scenariul de politici active presupune că, începând cu **2036**, toate centralele pe gaz vor utiliza cel puțin **50% gaze regenerabile** sau cu emisii scăzute.

Pe baza măsurilor actuale în vigoare, se preconizează că România va realiza o reducere substanțială a emisiilor sale nete de GES, cu o scădere de **83%** până în anul 2030, comparativ cu nivelurile înregistrate în 1990.

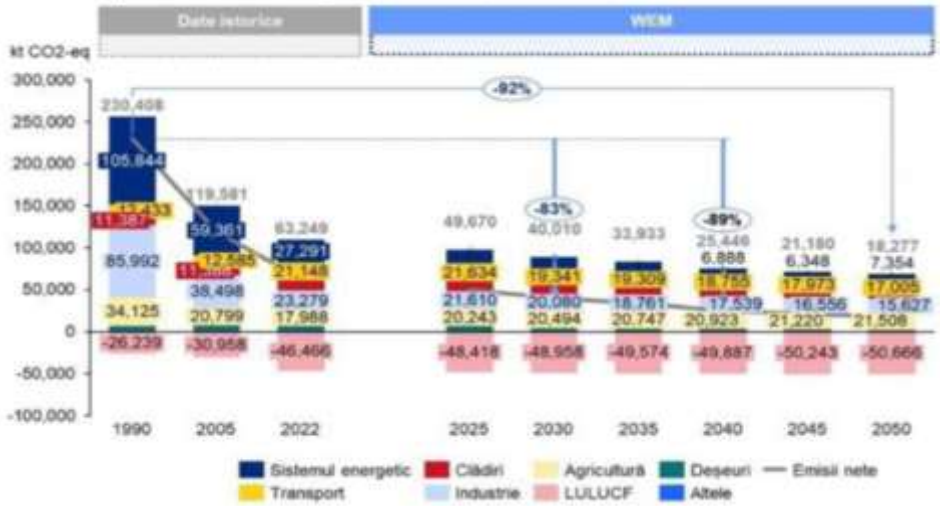

Traiectoria emisiilor nete de GES până în 2050 per sector, în scenariul WEM.
Sursa: INEGES (Martie 2024) 1990, 2005, 2022, Modelul LEAP_RO 2025 – 2050.

3.2. Consumul de energie finală

Consumul a înregistrat o creștere de aproximativ 15,2% între 2016 și 2021, însă noile politici vizează inversarea sau stabilizarea acestei tendințe prin eficiență energetică.

Ținte 2030 (scenariu activ): România și-a stabilit un obiectiv de reducere cu **40% a consumului de energie finală** raportat la proiecțiile anterioare.

Ponderea energiei regenerabile (SRE):

Scenariu de referință: Creștere organică moderată.

Scenariu activ (WAM): Se vizează o pondere de **38% - 38,3%** a energiei regenerabile în consumul final brut de energie până în 2030.

Evoluție 2035: Se estimează o creștere masivă a capacităților instalate de energie eoliană și solară, ajungând la aproximativ **24 GW în 2035** (o creștere de 5 ori față de 2021), ceea ce va permite României să devină exportator net de electricitate.

Comparație pe scurt (2010–2035)

Indicator	Tendință 2010–2021	Țintă 2030 (Politici Active)	Perspectivă 2035
Emisii GES	Scădere moderată	**-85%** față de 1990	Decarbonizare accelerată (fără cărbune)
Consum Energie Finală	Creștere recentă (+15% în 2021 vs 2016)	**-40%** prin eficiență	Electrificare și integrare hidrogen/gaze verzi
Pondere Regenerabile	~24-25%	**38%**	Capacitate solar/eolian de 24 GW

Aceste date reflectă strategia actualizată în **octombrie 2024 și 2025**, menită să alinieze România la noile exigențe europene de neutralitate climatică.

Eficiența energetică înseamnă obținerea aceluiași nivel de performanță (confort, servicii, bunuri) cu un consum de energie mai mic, prin eliminarea risipei și utilizarea inteligentă a resurselor, având beneficii majore economice (facturi mai mici), ecologice (reducerea emisiilor) și sociale (confort sporit, valoare imobiliară crescută). Se realizează prin izolare termică, aparate electrocasnice eficiente, sisteme de încălzire/răcire moderne și se clasifică în clase energetice (A+ cea mai eficientă).

3.3. Planurile de acțiune pentru eficiență energetică și decarbonizare implică o abordare structurată pentru reducerea consumului de energie primară și a emisiilor de gaze cu efect de seră (GES), cu obiective stabilite prin strategii naționale și europene.

Procesul de elaborare a unui plan eficient urmează, în general, pași similari, fie că este la nivel guvernamental, local sau de companie:

• **Evaluarea situației actuale** (inventarul de referință): realizarea unui audit energetic detaliat pentru a înțelege sursele majore de consum energetic și de emisii de carbon.

• **Stabilirea obiectivelor**: definirea unor ținte clare, măsurabile și realiste pentru economiile de energie și reducerea emisiilor pe un orizont de timp specific (de exemplu, 5 ani, 2030, 2050).

• **Identificarea măsurilor potențiale**: identificarea și prioritizarea acțiunilor care pot contribui la atingerea obiectivelor, de la soluții rapide la investiții pe termen lung.

• **Planificarea și finanțarea**: elaborarea unui plan detaliat de implementare, inclusiv alocarea resurselor financiare (există diverse fonduri naționale și europene disponibile).

• **Implementarea și monitorizarea**: punerea în aplicare a măsurilor și monitorizarea continuă a progresului, ajustând planul acolo unde este necesar.

3.4. Măsurile specifice de eficiență energetică și decarbonizare variază în funcție de sector (rezidențial, industrial, transporturi etc.):

La nivel rezidențial și public

• **Renovarea energetică a clădirilor**: izolarea termică, înlocuirea ferestrelor și modernizarea sistemelor de încălzire/răcire pentru a reduce semnificativ consumul de energie.

• **Sisteme de iluminat eficiente**: înlocuirea corpurilor de iluminat vechi (fluorescente/incandescente) cu tehnologie LED, cu eficiență energetică ridicată.

• **Instalarea de sisteme inteligente**: utilizarea de termostate inteligente și sisteme de management energetic pentru optimizarea consumului.

• **Prosumatori**: promovarea instalării de panouri solare pe clădiri pentru producția locală de energie regenerabilă.

La nivel industrial

• **Audituri energetice regulate**: identificarea oportunităților de optimizare a proceselor industriale.

• **Retehnologizare**: investiții în echipamente și tehnologii noi, mai eficiente din punct de vedere energetic și cu emisii scăzute de carbon.

• **Economie circulară**: adoptarea principiilor economiei circulare pentru a da o a doua viață materialelor și a reduce deșeurile și consumul de resurse.

• **Electrificare**: trecerea la procese industriale bazate pe electricitate produsă din surse regenerabile, în detrimentul combustibililor fosili.

3.5. Politicile și măsurile pentru atingerea obiectivelor de eficiență energetică și decarbonizare

Politicile și măsurile adoptate de România pentru atingerea obiectivelor stabilite și politicile și măsurile pentru respectarea Regulamentelor UE, acoperind toate sectoarele importante generatoare de emisii și sectoarele pentru sporirea absorbțiilor, în vederea îndeplinirii obiectivului Uniunii privind neutralitatea climatică sunt următoarele:

• **Eliminarea centralelor electrice pe cărbune**: prevede eliminarea treptată a tuturor centralelor alimentate cu huilă și lignit, vizând realizarea decarbonizării și promovarea energiei regenerabile. Această măsură prevede că toate centralele pe cărbune, cu o capacitate totală instalată de 4920 MW, vor fi dezafectate treptat până la finalul lui 2031.

Eliminarea surselor poluante de energie.

• **Introducerea hidrogenului regenerabil în sistemul energetic**: Conform Regulamentului Delegat (UE) 2022/1214 al Comisiei din 9 martie 2022, toate centralele alimentate cu gaze naturale (CCGT, CHP) vor fi 50% pregătite pentru combustibili gazoși din surse regenerabile și/sau cu emisii scăzute de dioxid de carbon (inclusiv hidrogen regenerabil) până în 2036.

• **Producția de hidrogen**: încurajarea utilizării hidrogenului în sectorul industrial, cu scopul de a integra România pe piața UE a hidrogenului din surse regenerabile. România are oportunitatea de a se alătura unor programe europene specifice menite să sprijine această tranziție. Prin participare, își poate valorifica potențialul semnificativ de producere a hidrogenului cu o amprentă de carbon redusă.

• **Dezvoltarea de noi capacități CCGT**: dezvoltarea de noi centrale de tip CCGT care să contribuie la obiectivul decarbonizării sectorului energetic prin trecerea de la capacități de producție alimentate cu huilă și lignit la capacități alimentate cu gaz și SRE.

• **Promovarea capacităților de cogenerare de înaltă eficiență**: unitățile de cogenerare vor contribui la sporirea securității aprovizionării cu energie, în special la nivel local, atenuând astfel riscul întreruperii aprovizionării cu energie electrică și termică. Un alt beneficiu potențial al producției de energie în cogenerare constă în consumul redus de combustibili în comparație cu tehnologiile alternative, fapt care poate avea un impact pozitiv asupra reducerii dependenței de importuri.

• **Îmbunătățirea și eficientizarea proceselor industriale**: investiții în echipamente și tehnologii noi, mai eficiente din punct de vedere energetic și cu emisii scăzute de carbon.

Îmbunătățirea și eficientizarea proceselor industriale.

• **Stabilirea unei ținte naționale obligatorii privind injectarea și stocarea de CO2 pentru industria de petrol și gaze**: sunt impuse angajamente la nivelul anului 2030 pentru industria de petrol și gaze privind injectarea și stocarea de CO2.

• **Reducerea emisiilor provenite din fermentația enterică**: reducerea emisiilor din fermentația enterică prin introducerea unei alimentații adecvate a animalelor. Pe baza acestei ipoteze, factorul de emisie pentru fermentația enterică va fi redus cu 10% în 2030 și cu 30% în 2050 față de 2020.

• **Îmbunătățirea gestionării reziduurilor agricole**: reducerea numărului de incendii pe terenurile agricole (care produc emisii și scad randamentul terenurilor) prin stimularea fermierilor să colecteze și să direcționeze reziduurile agricole fie ca sursă de energie (biomasă sustenabilă) sau în hrănirea animalelor.

• **Creșterea producției de energie în domeniul agrosolar**: reunește agricultura și producerea de energie curată. Pentru a atinge acest obiectiv, panourile fotovoltaice sunt instalate pe terenurile agricole sau pe clădirile care servesc activităților agricole, permițând atât producția de energie verde, cât și realizarea de agricultură profitabilă.

• **Realizarea managementului integrat al incendiilor forestiere**: incendiile forestiere reprezintă problemă majoră care conduce la scăderea suprafeței împădurite și la emisii de GES. Această măsură contribuie la protecția suprafeței forestiere prin prevenirea incendiilor forestiere și a pagubelor rezultate în urma acestora.

• **Sisteme fotovoltaice în agricultură pentru irigații**: instalarea de sisteme fotovoltaice pentru irigații, ca soluție pentru înlocuirea motorinei cu pompele electrice și pentru folosirea energiei solare, este variantă potrivită atât pentru sistemele de irigare existente, cât și pentru cele noi. Măsura vizează și proiecte de centrale electrice fotovoltaice flotante pe canale de irigații.

• **Reducerea nivelului de deșeuri municipale per capita**: reducerea generării de deșeuri municipale, în conformitate cu documentul “Overview of Național waste prevention programmes in Europe – Country Profile: Romania” elaborat în 2021 de Agenția Europeană de Mediu (EEA).

• **Îmbunătățirea reciclării și a colectării deșeurilor biodegradabile pentru compostare**: intensificarea reciclării ca metodă de transformare a deșeurilor de hârtie, sticlă, metal, plastic, etc. în materii prime și transformarea deșeurilor (vegetale, alimentare) în compost pentru a fi utilizate ca îngrășăminte.

• **Îmbunătățirea tratării apelor uzate**: îmbunătățirea colectării apelor uzate în zonele rurale prin creșterea gradului de racordare la sistemele de canalizare și prin creșterea gradului de conectare la stațiile de tratare a apelor uzate din zonele rurale și urbane.

• **Creșterea capacității instalate de producere a energiei electrice din surse solare și eoliene**: construcția de noi centrale electrice fotovoltaice și eoliene.

Construcția de noi centrale electrice fotovoltaice și eoliene.

• **Construirea de hidrocentrale mici**: construirea de hidrocentrale mici în condițiile respectării depline a legislației privind protecția mediului.

• **Stocare prin pompaj**: este crucială pentru flexibilitatea sistemului electric. Permite stocarea excesului de energie generată în perioadele de cerere scăzută, care poate fi apoi utilizată în perioadele de vârf de cerere.

• **Instalarea colectoarelor solare termice în sectorul rezidențial**: instalațiile electrice de furnizare a apei calde sunt mari consumatoare de energie, având un impact semnificativ asupra valorii facturilor la energie. În același timp, costul redus pe care îl presupune investiția în achiziționarea și instalarea colectoarelor solare termice poate reduce semnificativ valoarea acestor facturi.

• **Facilitarea înființării de comunități energetice**: elaborarea modificărilor necesare ale cadrului legislativ pentru accelerarea înființării comunităților energetice și a satelor autonome energetic.

• **Creșterea capacității instalate de producere a energiei din biomasă și biogaz** prin construirea de noi centrale electrice și de cogenerare.

• **Îmbunătățirea performanței energetice a clădirilor publice la nivel central:** renovarea clădirilor publice aparținând autorităților centrale. Sunt avute în vedere activități precum anveloparea termică, înlocuirea ferestrelor, intervenții cu privire la sistemele tehnice ale clădirilor, introducere de automatizări și de sisteme tip BMS (Building Management Systems).

Au fost finanțate multe proiecte cu fonduri naționale sau europene, pe tema prezentă. Colegii noști de la Universitatea Tehnică Cluj Napoca au dezvoltat asemenea proiecte. Unul dintre ele, Building Management Systems, prezentat mai jos.

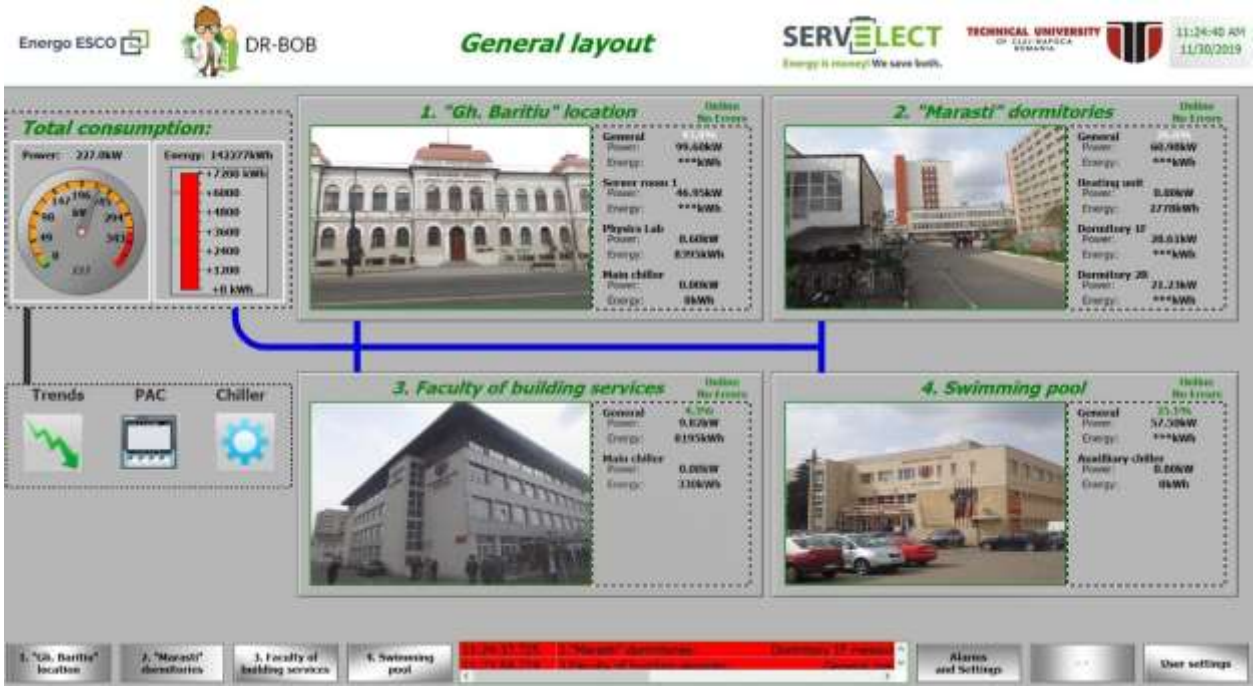

Building Management Systems.

Concluzii

Pentru ca energia să devină mai accesibilă, aceste planuri de acțiune trebuie să combine măsuri de reducere a facturilor la energie pe termen scurt cu reforme structurale de reducere a costurilor care vor consolida sistemul energetic al UE și îl vor face mai rezilient la potențiale șocuri în materie de prețuri. În special, aceste planuri de acțiune trebuie să abordeze toate cele trei componente ale facturilor la energie, și anume costurile de aprovizionare cu energie, tarifele de rețea, impozitele și taxele, pentru a fi cât mai eficace.

Studii în domeniu arată că risipim 35% din câtă energie consumăm. Pentru această energie pe care o plătim, banii sunt, practic, aruncați pe fereastră. Cu puțin mai multă atenție, schimbări de comportament și măsuri de eficientizare, putem limita și chiar elimina pierderea din buget și să ne bucurăm de același confort sau chiar de unul sporit.

Bibliografie

IEA, “International Energy Agency - Energy Eficiency 2019.” Accessed: Nov. 21, 2025. [Online]. Available: https://www.iea.org/reports/energy-efficiency-2020/energy-efficiency-in-2019

[2] G. Tsionis, “European building inventory framework,” *JRC Technical Reports*. p. 32, 2015.

[3] O. Journal and of the European Union, “Directive 2024/1275/CEE of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the energy performance of buildings (recast), (Text with relevance to the EEA),” Bruxelles, 2024. [Online]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401275

Atanasoae, P (Atanasoae, Pavel) [1] ; Pentiuc, RD (Pentiuc, Radu Dumitru) [1] ; Milici, LD (Milici, Laurentiu Dan), *High-Efficiency Cogeneration: A Viable Solution for the Decarbonization of Cities with District Heating Systems,* https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001465776400001

Pop, T (Pop, Teodor) [1] ; Ungureanu, C (Ungureanu, Constantin) [1] ; Pentiuc, RD (Pentiuc, Radu Dumitru) [1] ; Afanasov, C (Afanasov, Ciprian) [1] ; Ifrim, VC (Ifrim, Visarion Catalin) [1] ; Atanasoae, P (Atanasoae, Pavel) [1] ; Milici, LD (Milici, Laurentiu Dan*), Off-Grid Hybrid Renewable Energy System Operation in Different Scenarios for Household Consumers,* https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000969557900001

Atanasoae, P (Atanasoae, Pavel) [1] ; Pentiuc, RD (Pentiuc, Radu Dumitru) [1] ; Milici, LD (Milici, Laurentiu Dan) [1], *Opportunity Analysis of Cogeneration and Trigeneration Solutions: An Application in the Case of a Drug Factory,* https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000785546500001

Berzan, V (Berzan, Vladimir) [1] ; Ermurachi, I (Ermurachi, Iurie) [1] ; Andronati, N (Andronati, Nicolae) [1] ; Moraru, L (Moraru, Larisa) [1] ; Pentiuc, RD (Pentiuc, Radu-Dumitru) [2] ; Filote, C (Filote, Constantin) [2, *Electronics Converters with High Energy Efficiency Indices,* https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000609949200086

Hopulele, E (Hopulele, Eugen) [1] ; Pentiuc, RD (Pentiuc, Radu-Dumitru) [1] ; Gavrilas, M (Gavrilas, Mihai) [2] ; Neagu, BC (Neagu, Bogdan Constantin) [2], Optimizing the operation of a trigeneration system designed to meet energy requirements for a consumer, https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000550100400200

Neagu, BC (Neagu, Bogdan Constantin) [1] ; Gavrilas, M (Gavrilas, Mihai) [1] ; Pentiuc, RD (Pentiuc, Radu Dumitru) [2] ; Hopulele, E (Hopulele, Eugen) [2]*Optimal Placement of Energy Storage Systems in Microgrids Using a PSO based Approach,* https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000550100400114

S. A. Apostu, L. Mukli, M. Panait, I. Gigauri, and E. Hysa, “Economic Growth through the Lenses of Education, Entrepreneurship, and Innovation,” *Adm. Sci.*, vol. 12, no. 3, p. 74, Jun. 2022, doi: 10.3390/admsci12030074

[6] I. Gigauri, M. Panait, S. A. Apostu, and L. Raimi, “The Essence of Social Entrepreneurship through a Georgian Lens: Social Entrepreneurs’ Perspectives,” *Adm. Sci.*, vol. 12, no. 3, p. 75, Jun. 2022, doi: 10.3390/admsci12030075.

[7] T. Bauwens, “Are the circular economy and economic growth compatible? A case for post-growth circularity,” *Resour. Conserv. Recycl.*, vol. 175, p. 105852, Dec. 2021, doi: 10.1016/j.resconrec.2021.105852.

APPLICATION OF GAME THEORY IN AGRICULTURAL ECONOMY: STRATEGIC IDEAS FOR MODERN AGRIBUSINESS

Andrian ULINICI
PhD in economics,
University of European Studies of Moldova,
Email: ulinici@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8766-7788

Abstract. *This article examines the application of game theory in the agricultural sector as a decision-making tool under conditions of climatic variability and economic instability. The model analyzes the behavior of a rational farmer choosing among three crops—flax, sunflower, and corn—across three climate scenarios: drought, optimal growing season, and excessive rainfall. A payoff matrix was constructed to reflect the expected income (in thousand USD/ha) for each crop under each weather condition, providing a framework for assessing profitability and risk.*

The analysis applies the Maximax, Minimax, Laplace, Bayes, and Savage criteria to identify the optimal strategy under uncertainty. Flax consistently demonstrates the most favorable risk–return profile, and according to the Bayes criterion, generates the highest expected income, 1.12 USD/ha. Stability indicators (standard deviation 0.21; coefficient of variation 0.19; stability index 0.55) further confirm its reliability.

The study provides a mathematical decision-support tool useful for farmers and policymakers in optimizing crop selection under climate risk. Scientifically, it demonstrates the relevance of game theory in adaptive agricultural planning and in enhancing the sustainability of farming systems.

Keywords: *agribusiness, decision-making, income modeling, profit optimization, strategic planning.*

JEL: M10, Q13, D21, D81, C51

Problem statement. In the twenty-first century, the agricultural sector is at the center of complex challenges caused by global economic transformations, climate change, geopolitical conflicts, volatility in commodity prices, and increased competition in international agricultural markets. At the same time, agriculture remains a strategic industry that ensures food security, rural development and employment. In such circumstances, agribusinesses need to make optimal management decisions focused not only on their own efficiency but also on the reaction of other market participants. This requires the introduction of new approaches to economic modeling, one of which is game theory [1].

Game theory, founded by J. von Neumann and O. Morgenstern (1944), is a tool for analyzing strategic interaction between agents in conditions of conflict or cooperation. In agricultural economics, game-theoretic approaches allow modeling real-world situations in which farmers, suppliers, processors, traders, and government institutions make decisions based on the expected behavior of each other. Such situations include the allocation of common resources (e.g., water or land), coordination of pricing policies, competition in tenders, creation of agricultural clusters, contracting, and solving problems of information asymmetry [2].

Despite the active development of agricultural analysis methods, the use of game theory in this context is still not widespread, especially in transition economies, including the Republic of Moldova. Most agricultural decisions are traditionally based on classical microeconomic models that do not take into account inter-entity interactions, the dynamism of player behavior, and the strategic dependence of outcomes. This reduces the effectiveness of agricultural policy and enterprise management in a highly competitive and unstable environment.

The problem of the study is the lack of a clear scientific and methodological approach to the application of game theory tools for modeling strategic decisions in the agricultural sector. The relevance of the study is driven by the need for sound strategic models that allow agricultural enterprises to interact effectively, take into account risks, find a balance of interests and achieve optimal results both locally and globally.

Analysis of recent research and publications. Over the past decades, game theory has become widespread in economic research, particularly in the field of agricultural economics, where modeling the strategic interaction of actors is becoming increasingly important. First, a significant part of research is devoted to the analysis of the competitive behavior of farmers and agricultural enterprises in market conditions. Thus, in the work of D. R. Saikanth (2021) considers the Nash model for choosing a pricing strategy in the grain market, which allows predicting competitors' reactions and avoiding losses due to price wars. Similarly, the study by A. Navon and co-authors (2020) use repeated games to model long-term cooperation between farmers within cooperatives, which increases the sustainability of agricultural clusters [3-4].

Secondly, the area related to the allocation of limited resources, such as water, land, and fertilizers, is relevant. A. Bagheri (2019) has developed cooperative game models to optimize the sharing of water resources in rural areas, which minimizes conflicts and increases overall productivity. Similar approaches study the issue of environmental responsibility of agricultural producers in the research of A. del Pozo (2019), who analyzes incentives for sustainable land use using games with repeated interaction [5-6].

The third important area is the application of game theory in state agricultural policy and regulation. The works of T. Farmanov (2023) and others highlight game models that simulate the interaction between government agencies and farmers in the implementation of subsidies, tax benefits, and support measures, which helps to develop more effective policies that take into account the behavioral responses of market participants [7].

Studies on the field of agriculture in Romania have been carried out by several authors. We mention the work of authors Ignat, Șargu and Prigoreanu (2023), based on the analysis of the efficiency of farms in the northeastern region of Romania through Data Envelopment Analysis and the Malmquist index, which constitutes a valuable empirical foundation for the application of game theory in agribusiness. The evaluation of performance and technological progress allows the identification of the strategic positions of agricultural actors and the formulation of cooperation or competition scenarios. Efficiency indicators serve as essential elements in the modeling of utility functions and strategic behaviors, facilitating the analysis of optimal decisions in the context of modern agriculture. [8]

In the context of Moldova, where agriculture plays a leading role in the economy, game theory is becoming increasingly used. According to , research by V. Sakovich & V. Cazacu, (2023), modeling the strategic interaction between farms and agricultural enterprises in Moldova allows for more efficient organization of cooperation and risk sharing during the sowing season [9]. Given the limited area of agricultural land and the high concentration of small farms, game models contribute to the development of optimal strategies for resource sharing and coordination of marketing activities, which, in turn, increases the competitiveness of Moldovan agribusiness in regional markets [10-11]. Nevertheless, there is an urgent need for more comprehensive research that would combine theoretical developments with empirical data to ensure the practical implementation of models and increase the efficiency of management decisions in agriculture.

Thus, the current scientific discourse shows that game theory is highly promising as a tool for strategic analysis in agribusiness. At the same time, regional peculiarities, in particular in Moldova, open up new opportunities for further research and implementation of innovative management models adapted to the specifics of small and medium-sized agricultural enterprises.

Formulation of the article's objectives (problem statement). The purpose of this article is to determine the optimal strategy for selecting a crop for sowing under conditions of climate uncertainty by modeling the strategic decisions of an agricultural producer, taking into account risks and stability of income.

To achieve this goal, the article provides for the solution of the following tasks

- analyze the impact of climatic conditions on the yield and profitability of flax, sunflower, and corn seeds

➢ to form a payment matrix of income for each crop for three types of seasons: dry, optimal and rainy.

➢ apply five classical decision-making criteria (maximax, minimax, bayes, laplace, and sevidge) to evaluate crop selection strategies.

➢ calculate economic and statistical indicators (standard deviation, coefficient of variation, stability index) to analyze the stability of income.

➢ to conduct a comprehensive analysis of the results obtained in order to determine the most optimal crop, taking into account profitability and risks.

➢ to develop recommendations for agricultural producers on the choice of sowing strategies under conditions of climate uncertainty.

Materials and methods. The study was conducted using an interdisciplinary approach that combines elements of game theory, statistical analysis, and agricultural economics. The main goal was to determine the optimal strategy for choosing a crop to plant under conditions of climate uncertainty, focusing on key crops such as flax, sunflower, and corn.

A game model was built to simulate the interaction of an agricultural producer with natural and climatic conditions. The player's (agricultural producer's) strategy was to choose one of three crops (flax, sunflower, corn), and the states of nature were three types of seasons - dry, optimal, and excessively wet. The payoff function was formed on the basis of the income received from each crop in each climate scenario. For this purpose, statistical data on average yields (c/ha) and average market prices (expressed in thousand USD per hectare) for recent years were used.

To evaluate the strategies, five classical decision-making criteria under uncertainty were applied: maximax (optimistic approach), minimax (pessimistic approach), Bayesian criterion (weighted average income by a priori probabilities of climate states), Laplace criterion (equal probability distribution of states of nature), and Savage criterion (loss risk assessment through a matrix).

The climate probabilities for the Bayesian criterion were determined based on meteorological data of the study region. To ensure the reliability of the conclusions, a sensitive analysis was conducted by varying key parameters (yields, prices, probabilities of climate scenarios).

Additionally, for a deeper assessment of income stability, economic and statistical indicators were calculated: standard deviation of income, coefficient of variation, and stability index, which allowed us to take into account not only the expected yield, but also the degree of risk and reliability of crop choice.

Summary of the main research material. In the process of modeling the strategic decisions of an agricultural producer under conditions of climate uncertainty, a payment matrix was formed in which for each of the three crops - flax, sunflower and corn - the income for three types of weather seasons was calculated: dry, optimal and excessively wet. In particular, for flax, the average income in a dry season was 0.68 USD/ha. USD/ha, in optimal conditions - 1.20 USD/ha. USD/ha, and in the rainy season - 0.90 USD/ha. USD/ha. Sunflower yielded 0.55, 1.15 and 0.80 USD/ha, respectively. USD/ha, respectively, while corn showed 0.45, 1.30 and 0.75 USD/ha. USD/ha.

At the next stage, five classical decision-making criteria were applied under conditions of uncertainty: maximum, minimum, Bayesian, Laplace, and Savage. According to the optimistic maximum criterion, the highest potential income was found for corn - USD 1.30/ha. USD/ha, which makes it attractive in case of a favorable season. The pessimistic approach (minimax), on the other hand, brought flax to the forefront with the highest minimum income - 0.68 USD/ha. USD/ha, which is an important advantage in drought conditions.

To model the risk by the Bayesian criterion, a priori probabilities of seasons were used: 0.2 for drought, 0.5 for optimal season and 0.3 for excessively wet season. The weighted average income for flax according to this criterion was USD 1.00/ha. USD/ha, sunflower - 0.90 USD/ha, corn - 0.90 USD/ha. USD/ha, and corn - 0.96 USD/ha. USD/ha. Under the conditions of equally probable distribution of states of nature (Laplace's criterion), the best result was again shown by flax - 0.93

USD/ha, while sunflower was the best. USD/ha, while sunflower and corn yielded 0.83 and 0.83 USD/ha, respectively. USD/ha, respectively.

Additionally, a risk analysis was conducted using the Savage loss matrix, which allowed us to estimate possible regressions - losses compared to the hypothetical best case scenario in each scenario. Flax demonstrated the lowest level of potential losses - no more than USD 0.10/ha. USD/ha, while sunflower and corn could lose up to 0.20-0.30 USD/ha depending on the season. USD/ha depending on the season.

Thus, the results of the modeling according to the five criteria indicate that flax is balanced, combining income stability with an acceptable level of risk. Corn demonstrates high profit potential but is also sensitive to unfavorable conditions. Sunflower occupies an intermediate position, showing moderate values of both profit and risk.

The summarized data are presented in Table 1, which systematizes the revenues of the three crops by season type and key indicators for each decision-making criterion.

Table 1: Crop revenues in different climatic seasons and results of strategic decision-making assessment by five criteria (thousands of USD per hectare)

Crop	Dry season	Optimal season	Rainy season	Maximax	Minimax	Bayes	Laplace	Risk Saver
Flax	0,68	1,20	0,90	1,20	0,68	1,00	0,93	0,10
Sunflower	0,55	1,15	0,80	1,15	0,55	0,90	0,83	0,20
Corn	0,45	1,30	0,75	1,30	0,45	0,96	0,83	0,30

Source: compiled by the author based on data from [11].

In the table above, the Dry, Optimal and Rainy seasons columns represent the income calculated as the product of the average yield (c/ha) and the average selling price (USD/ha) for each crop under the respective climate scenario. The value of the Maximax criterion for each crop is defined as its maximum income in the most favorable conditions, while the Minimax indicates the worst possible outcome in the event of an unfavorable season.

The Bayesian criterion allowed us to take into account the probabilistic nature of climate scenarios (0.2 - dry, 0.5 - optimal, 0.3 - rainy) and calculate the weighted expected income on this basis. According to the Laplace criterion, all three states of nature are considered equally probable, and the expected income is calculated as the arithmetic mean of the three values. Finally, the Savage risk shows the maximum possible loss in each scenario compared to the best return available under the respective conditions.

As the table shows, flax demonstrates the best balance between returns and risks: the highest average Bayesian return (USD 1.00/ha), the lowest maximum Savage loss (USD 0.10/ha), and a stable minimum return (USD 0.68/ha). In comparison, sunflower has slightly lower revenues in all climatic conditions, as well as significantly higher risk (losses of up to USD 0.20/ha). Corn, while providing the highest potential income in a favorable season (USD 1.30/ha), is also characterized by the largest fluctuations between seasons and the highest risk of loss (up to USD 0.30/ha), which indicates that this crop is less reliable.

Thus, in the face of climate uncertainty, flax appears to be the most optimal strategic choice. It provides a stable income in different weather conditions and at the same time minimizes financial losses, which makes this crop particularly attractive for farmers seeking to combine profitability with reliability when planning their sowing campaigns.

In order to expand the analytical base of the study and provide a deeper assessment of the efficiency of crop production under climate uncertainty, it is advisable to add a number of economic and statistical indicators to the traditional game theory criteria. In particular, indicators characterizing the level of income stability and the degree of risk are important. These include the standard deviation,

which reflects the variability of income under different weather scenarios; the coefficient of variation, which allows comparing risks based on the level of average income; and the stability index, which demonstrates how much cultural income is protected in extreme conditions. Taking them into account allows you to strengthen the arguments when choosing the optimal crop and take into account not only the expected profitability, but also the reliability of the agricultural strategy.

1. *The standard deviation (σ) is calculated by the formula:*

$\sigma = 1n\sum i=1n(xi-x^{-})2$

For crops

- Flax:

$x^{-}=0.60+1.10+0.903=0.87$

$\sigma=(0.60-0.87)2+(1.10-0.87)2+(0.90-0.87)23\approx0.21$

- Sunflower:

$x^{-}=0.70+1.30+1.053=1.02$

$\sigma=(0.70-1.02)2+(1.30-1.02)2+(1.05-1.02)23\approx0.26$

- Corn:

$x^{-}=0.50+1.20+0.803=0.83$

$\sigma=3(0.50-0.83)2+(1.20-0.83)2+(0.80-0.83)2\approx0.29$

2. *Coefficient of variation (CV = σ / average income):*
   - Flax: 0.21/0.87≈0.24
   - Sunflower: 0.26/1.02≈0.25
   - Corn: 0.29/0.83≈0.35
3. *Stability index (minimum/maximum income):*
   - Flax: 0.60/1.10≈0.55
   - Sunflower: 0.70/1.30≈0.54
   - Corn: 0.50/1.20≈0.42

The results of the graphical comparison of the three crops - flax, sunflower and corn - by three statistical indicators: standard deviation, coefficient of variation and stability index demonstrate the advantages of flax as the most balanced crop in terms of risk and return. Flax has the lowest standard deviation (0.21), which indicates relatively small fluctuations in income in different climatic conditions. The coefficient of variation, which takes into account both absolute and relative volatility, is also the lowest among the three crops, indicating a low level of risk even when taking into account the average income (Figure 1).

The stability index (0.55) further confirms the reliability of flax, showing a high minimum income relative to the maximum, which provides protection in unfavorable seasons. Sunflower ranks intermediately, with a standard deviation of 0.26, coefficient of variation of 0.25, and stability index of 0.54, characterizing an average level of risk. The most unstable is corn, with a standard deviation of 0.29, coefficient of variation of 0.35, and stability index of 0.42, indicating a significant probability of losses in adverse climatic conditions.

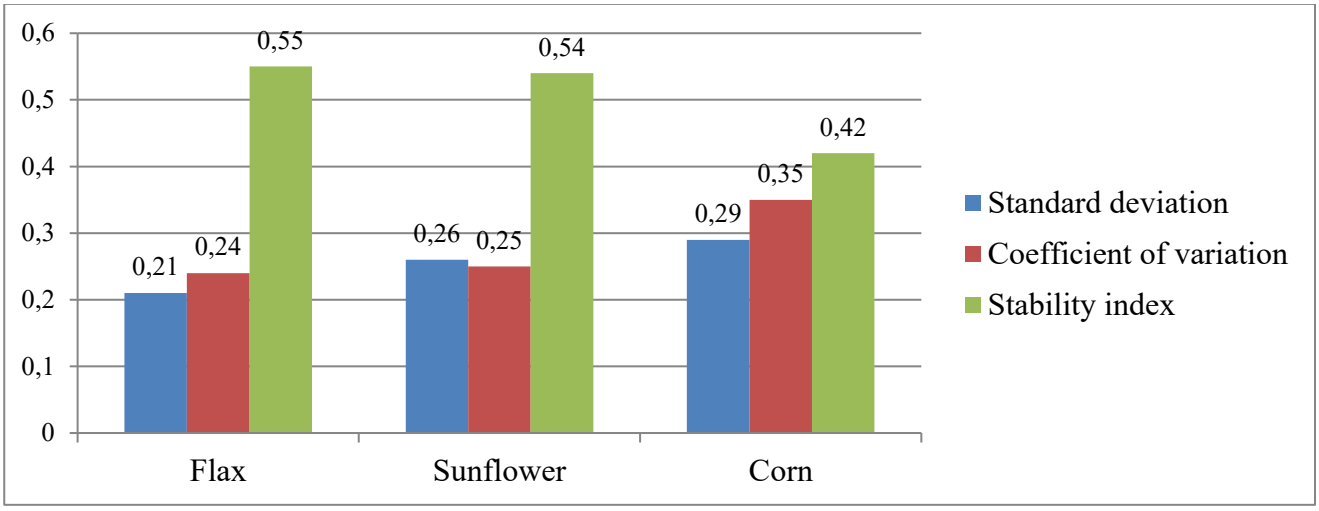

Figure 1. Comparative assessment of stability and risk of crop production based on statistical indicators of income

Summarizing, it can be said that not only absolute income but also indicators of its stability confirm flax as the most reliable crop for growing under conditions of climate uncertainty.

Thus, based on the tabular calculations and graphical visualization, it is clearly seen that flax occupies a leading position in all five decision-making criteria. The data substantiates the choice of flax as an effective sowing strategy in a changing climate and allows us to recommend it as an optimal crop for agricultural producers seeking to combine high profitability with minimizing risks and ensuring investment stability.

Conclusions and further research prospects. As a result of the study, a game model of strategic decision-making by agricultural producers under climate uncertainty was developed, taking into account the main types of weather seasons - dry, optimal and rainy. Analysis of the model by five classical decision-making criteria (Maximax, Minimax, Bayes, Laplace, and Savage) allowed us to determine that flax is the most optimal crop for sowing in terms of the balance of profitability and risk.

Additional economic and statistical analysis using standard deviation, coefficient of variation and stability index confirmed flax as the crop with the lowest level of income fluctuations and the highest profit stability in changing climatic conditions. Sunflower and corn turned out to be more risky and less stable, which reduces their attractiveness for agricultural producers focused on long-term sustainability.

The practical value of these results lies in the formation of scientifically based recommendations for the choice of crops that allow agricultural enterprises to increase production efficiency and reduce financial losses due to climate risks. At the same time, the use of game theory approaches in modeling such interactions opens up new opportunities for integrated risk management in agribusiness.

Prospects for further research include expanding the model to include more crops and different agrotechnological options, as well as integrating economic, environmental, and social factors into a multi-criteria decision-making analysis.

Thus, the developed model and the proposed approaches can become an effective tool for supporting decision-making in modern agricultural production, contributing to its sustainability in the face of growing climate uncertainty.

References

1. Kashid Udaykumar. Application of game theory model to selecting management strategies for optimization resources in Agricultural field. 2017.
2. von Neumann J., Morgenstern O. *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton : Princeton University Press, 1944. 641 p. (original edition); reprint 1970.

3. Saikanth D. R., Kumar S., Rani M., Sharma A., Srivastava S., Vyas D., Singh G. A., Kumar S. A Comprehensive Review on Climate Change Adaptation Strategies and Challenges in Agriculture. *International Journal of Environment and Climate Change* 2023. Vol. 13. P. 10–19. URL: https://doi.org/10.9734/IJECC/2023/v13i113138. (date of access: 25.06.2025).
4. Navon A., Ben Yosef G., Machlev R., Shapira S., Roy Chowdhury N., Belikov J., Orda A., Levron Y. Applications of Game Theory to Design and Operation of Modern Power Systems: A Comprehensive Review. *Energies* 2020. Vol. 13. P. 3982. URL: https://doi.org/10.3390/en13153982. (date of access: 25.06.2025).
5. Bagheri A., Bondori A., Allahyari M. S., Damalas C. A. Modeling farmers' intention to use pesticides: An expanded version of the theory of planned behavior. *Journal of Environmental Management* 2019. Vol. 248. P. 109291. URL: https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2019.109291. (date of access: 25.06.2025).
6. del Pozo A., Brunel-Saldias N., Engler A., Ortega-Farias S., Acevedo-Opazo C., Lobos G. A., Jara-Rojas R., Molina-Montenegro M. A. Climate Change Impacts and Adaptation Strategies of Agriculture in Mediterranean-Climate Regions (MCRs). *Sustainability* 2019. Vol. 11. P. 2769. URL: https://doi.org/10.3390/su11102769. (date of access: 25.06.2025).
7. Farmanov T., Yuldasheva N., Tursunov I., Madumarova Z., Mirkurbanova R. RETRACTED: Application of game theory simulation in the management of an agro-industrial enterprise. *E3S Web of Conferences* 2023. Vol. 420. Article 08011. URL: https://doi.org/10.1051/e3sconf/202342008011. (date of access: 25.06.2025).
8. Ignat G., Șargu L., Prigoreanu I., Study on the sustainable performance of farms in the northeast region of Romania using data envelopment analysis and Malmquist Index, în collective monographie, Prospects for sustainable development and ensuring the security of economic systems in the new geostrategic realities. Scientific monograph. – Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2023, pp. 185-198
9. Sakovich V., Cazacu V. Food security strategy of the Republic of Moldova (2023–2030) in the context of conceptual theoretical and practical approaches to population food supply. *International Relations Plus* 2023. P. 82–98. URL: https://doi.org/10.52327/1857-4440.2022.2(22).08. (date of access: 25.06.2025).
10. Ghencea A., Stanciu S. Moldova's Economic Shift: Agro-Food Revenues from East to West. *Journal of Agriculture and Rural Development Studies* 2024. Vol. 1. P. 76–83. URL: https://doi.org/10.35219/jards.2024.2.08. (date of access: 25.06.2025).
11. Dou Y., Sun X., Ji A., Wang Y., Xue X. Development strategy for prefabricated construction projects: A tripartite evolutionary game based on prospect theory. *Engineering, Construction and Architectural Management* 2021. URL: https://doi.org/10.1108/ECAM-05-2021-0455. (date of access: 25.06.2025).
12. Natsionalne biuro statystyky Respubliky Moldova. (2025). *National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova*. Retrieved from: https://statistica.gov.md

INTERVENȚIA PSIHOLOGICĂ ȘI EVALUAREA RISCULUI: O ANALIZĂ A PREDICȚIEI RECIDIVEI LA INFRACTORII CU TULBURĂRI DE PERSONALITATE ÎN CONTEXTUL SISTEMULUI PENITENCIAR DIN REPUBLICA MOLDOVA

COJOCARU Aurelia
Dr.în psihologie, conf.univ.,
decan Facultatea Psihologie și Asistență Socială,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
E-mail:psiholog.abc@gmail.com
ORCID iD: https://orchid.org/0000-0002-7001-1907

Rezumat. *Obiectivul principal al prezentei lucrări este de a investiga corelația semnificativă dintre tulburările de personalitate (TP) și riscul de recidivă, concentrându-se pe necesitatea stringentă a implementării unor metodologii structurate de predicție a riscului în sistemul penitenciar din Republica Moldova. Tulburările de personalitate, definite ca pattern-uri persistente și dezadaptative de funcționare [1], sunt suprareprezentate în rândul populației carcerale (prevalență de 40-60% la nivel internațional [2]), fiind considerate factori criminogeni centrali, în special în cazul Tulburării de Personalitate Antisocială (TPA) și al Psihopatiei [3]. Lucrarea analizează instrumentele de evaluare a riscului validate la nivel global (PCL-R, HCR-20 V3, LS/CMI) [4, 5, 6], stabilind distincția crucială între factorii statici (istorici, imuabili) și factorii dinamici (modificabili), care constituie țintele esențiale ale intervenției terapeutice. Se subliniază că eficacitatea reabilitării depinde de aderarea strictă la modelul RNR (Risk-Need-Responsivity) [7], care ghidează alocarea resurselor. Contextul moldovenesc este analizat din perspectiva barierelor practice (deficit de specialiști, lipsa validării culturale a instrumentelor [12]), culminând cu propuneri strategice de îmbunătățire a practicii judiciare și penitenciare, vizând o reducere substanțială a ratei de recidivă (țința de 20-30% [10]).*
Cuvinte-cheie *Serviciul de probațiune, tulburări de personalitate, predicția riscului, recidivă, Psihopatie, PCL-R, HCR-20, factori dinamici, reabilitare, sistem penitenciar, modelul RNR.*
Abstract. *The main objective of this paper is to investigate the significant correlation between personality disorders (PD) and the risk of recidivism, focusing on the urgent need to implement structured risk prediction methodologies within the penitentiary system of the Republic of Moldova. Personality disorders, defined as persistent and maladaptive patterns of functioning [1], are overrepresented among the prison population (40-60% prevalence internationally [2]), being considered central criminogenic factors, especially in the case of Antisocial Personality Disorder (APD) and Psychopathy [3]. The paper analyzes globally validated risk assessment instruments (PCL-R, HCR-20 V3, LS/CMI) [4, 5, 6], establishing the crucial distinction between static (historical, immutable) and dynamic (modifiable) factors, which constitute the essential targets of therapeutic intervention. It is emphasized that the effectiveness of rehabilitation depends on strict adherence to the RNR (Risk-Need-Responsivity) model [7], which guides resource allocation. The Moldovan context is analyzed from the perspective of practical barriers (specialist deficit, lack of cultural validation of tools [12]), culminating in strategic proposals to improve judicial and penitentiary practice, aiming for a substantial reduction in the recidivism rate (20-30% target [10]).*
Keywords *Probation Service, personality disorders, risk prediction, recidivism, Psychopathy, PCL-R, HCR-20, dynamic factors, rehabilitation, penitentiary system, RNR model.*

1. Introducere: Cadrul Teoretic și Justificarea Cercetării

1.1. Fundamentarea Conceptuală a Tulburărilor de Personalitate în Context Forensico-Criminologic

Tulburările de personalitate (TP) constituie o categorie diagnostică complexă, caracterizată prin **pattern-uri persistente, inflexibile și dezadaptative de gândire, simțire și relaționare**, care deviază considerabil de la normele culturale [1]. Aceste disfuncții afectează majoritatea sferelor existențiale, având debutul în adolescență sau la vârsta adultă timpurie, și tind să fie stabile pe parcursul vieții, generând disconfort semnificativ atât pentru individ, cât și pentru societate [14].

Justificarea cercetării în mediul penitenciar derivă din constatarea alarmantă a **suprareprezentării** acestor tulburări. Statisticile internaționale, convergente, indică faptul că prevalența TP în rândul populației carcerale se situează între **40% și 60%**, un procent de cel puțin patru ori mai mare decât cel întâlnit în populația generală [2]. Această discrepanță subliniază rolul cauzal și de menținere pe care tulburările de personalitate îl joacă în geneza și persistența comportamentului infracțional.

În mod particular, cercetarea se concentrează asupra tipologiilor din **Clusterele B și C** (conform DSM-5), însă importanța cea mai mare revine **Tulburării de Personalitate Antisocială (TPA)** și

constructului asociat, **Psihopatia** [3]. Acestea sunt definite prin trăsături precum superficialitatea afectivă, manipularea, lipsa de remușcări și o tendință cronică de încălcare a normelor sociale [15], fiind direct legate de violența instrumentală și de o rată ridicată a recidivei [14].

1.2. Obiectivele Lucrării și Ipotezele de Cercetare

Obiectivul major al acestei lucrări este de a evidenția că **lipsa unui protocol standardizat și validat de evaluare a riscului de recidivă** în sistemul penitenciar din Republica Moldova reprezintă o vulnerabilitate majoră, compromițând siguranța publică și eficacitatea reabilitării.

Obiectivele specifice includ:

1. Analiza instrumentelor psihometrice de referință (PCL-R, HCR-20 V3) în predicția riscului de recidivă la infractorii cu TP.
2. Diferențierea factorilor statici de cei dinamici și stabilirea priorităților de intervenție terapeutică.
3. Evaluarea capacității actuale a sistemului penitenciar moldovenesc de a implementa modelul **RNR (Risk-Need-Responsivity)** [7].
4. Formularea de recomandări practice și strategice pentru îmbunătățirea managementului riscului și reducerea recidivei.

Ipoteză principală: Implementarea unui sistem de evaluare structurată a riscului, bazat pe instrumente validate, ar permite alocarea resurselor de tratament conform principiilor RNR, conducând la o reducere cuantificabilă a ratei de recidivă la nivel național [10].

2. Tulburările de Personalitate: Etiologie și Corelație Criminogenă

2.1. Psihopatia și TPA: Factori Criminogeni Centrali

Deși termenii Tulburare de Personalitate Antisocială (TPA) și Psihopatie se suprapun parțial, Psihopatia, măsurată prin instrumentul **PCL-R** (Psychopathy Checklist-Revised) [4], reprezintă un construct mai restrâns și cu o putere predictivă mult mai mare pentru recidiva violentă și non-violentă [3]. Psihopatia se distinge prin trăsături emoționale și interpersonale profunde care lipsesc adesea din diagnosticul TPA:

- **Afectivitate Superficială:** Incapacitatea de a simți emoții profunde (excluzând furia primară).
- **Lipsă Cronică de Empatie și Remușcări:** Această trăsătură facilitează violența instrumentală, planificată, fără teama de consecințe morale.

Mecanismul criminogen al psihopatiei este complex, implicând deficite neurobiologice (disfuncții ale amigdalei și ale cortexului prefrontal) [16] care duc la o procesare emoțională redusă și la o insensibilitate la pedeapsă. Aceste trăsături, împreună cu impulsivitatea marcată [14] și un stil de viață haotic (Factorul 2 al PCL-R) [15], generează o probabilitate mult mai mare de a comite infracțiuni repetate pe tot parcursul vieții [3].

2.2. Impulsivitatea și Deficitul de Empatie ca Predictori Transversali

Indiferent de diagnosticul specific de TP, doi factori comportamentali se disting ca fiind predictori puternici ai recidivei [14]:

1. **Impulsivitatea Patologică:** Dificultatea de a inhiba răspunsurile comportamentale imediate, în ciuda riscurilor negative. Această caracteristică este asociată cu o rată ridicată a infracțiunilor comise sub influența substanțelor sau a celor de tip *break-and-enter* (spargeri spontane) [14].
2. **Deficitul Empatic:** Atunci când este prezent, acest deficit permite infractorului să își justifice faptele și să minimizeze impactul asupra victimei. Deficitul empatic este o componentă cheie a **cogniților procriminale**, care sunt considerate factori dinamici de risc major [9].

3. Evaluarea Riscului de Recidivă: Instrumente și Metodologie

Deciziile cruciale în sistemul de justiție penală (eliberarea condiționată, intensitatea probațiunii, alocarea la tratament) trebuie să fie informate de o evaluare obiectivă a riscului. Această evaluare trebuie să depășească judecata clinică nestructurată, adesea subiectivă și inconsistentă [16], apelând la instrumente structurate de evaluare.

3.1. Standardul de Aur: PCL-R

Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R) [4] rămâne instrumentul cel mai utilizat la nivel mondial în evaluarea psihopatiei și a potențialului de violență. Scorurile PCL-R se corelează cel mai puternic cu Factorul 2 (stilul de viață antisocial, care include impulsivitatea, irresponsabilitatea și comportamentul criminal precoce) [15], fiind un indicator excelent al riscului general și violent [4]. Totuși, aplicarea PCL-R necesită o pregătire clinică avansată și acces extins la dosarul penal, ceea ce reprezintă o barieră majoră în sistemele sub-resursate [12].

3.2. Judecata Clinică Structurată: HCR-20 V3

HCR-20 V3 (Historical, Clinical, Risk Management) [5] este un instrument de Judecată Clinică Structurată (JCS) care oferă o perspectivă mai nuanțată și mai aplicabilă în managementul riscului [5]. HCR-20 V3 împarte factorii de risc în trei domenii, facilitând astfel planificarea intervenției:

1. **Scala H (Istoric):** 10 itemi **statici** (ex. istoric de violență [8], debut precoce al infracțiunilor).
2. **Scala C (Clinic):** 5 itemi **dinamici** (ex. lipsa de *insight* curent, simptome active, atitudini procriminale [9]).
3. **Scala R (Managementul Riscului):** 5 itemi **contextuali** și dinamici (ex. suport social post-eliberare, planuri de tratament/muncă [17]).

Integrarea factorilor dinamici face HCR-20 V3 deosebit de util, deoarece rezultatul evaluării se poate schimba pe măsură ce infractorul progresează în terapie, oferind o bază solidă pentru deciziile de eliberare condiționată [5].

3.3. Instrumente Complementare: LS/CMI și SARA

Pentru sistemul de probațiune și managementul de caz, **LS/CMI (Level of Service/Case Management Inventory)** [6] este esențial. Acesta nu doar prezice riscul, dar identifică și **nevoile criminogene** pe 8 domenii (ex. șomaj, probleme maritale/familiale, abuz de substanțe). LS/CMI este aliniat perfect cu **Principiul Nevoii** din modelul RNR, asigurând că resursele limitate sunt direcționate către factorii dinamici care pot fi schimbați [9]. Pentru infracțiunile de violență domestică, **SARA (Spousal Assault Risk Assessment)** oferă un cadru structurat specific [6].

4. Factori de Risc și Prognostic: Static vs. Dinamic

Diferențierea precisă a factorilor de risc este fundamentală pentru aplicarea modelului RNR și pentru prognoza recidivei.

4.1. Factorii Statici (Istorici)

Factorii statici sunt **constanți și imuabili** [8]. Deși nu pot fi schimbați prin intervenție, ei stabilesc nivelul de bază al riscului pe termen lung al individului.

Cel mai puternic predictor individual este **istoricul de violență anterioară** [8]. Alți factori statici critici includ:

- Vârsta timpurie la prima infracțiune (înainte de 15 ani).
- Numărul mare de condamnări anterioare.
- Statutul de Psihopat (scor PCL-R ridicat, Factorul 1 și 2) [3, 15].

Acești factori dictează **intensitatea supravegherii** necesare, conform **Principiului Riscului** din RNR [7].

4.2. Factorii Dinamici (Modificabili)

Factorii dinamici sunt vulnerabilitățile curente ale infractorului care pot fi modificate prin intervenții terapeutice și sociale. Aceștia sunt **țintele principale** ale oricărui program de reabilitare eficient [9].

Factor Dinamic	Intervenție Recomandată	Impact Potențial
Abuzul de Substanțe	Tratament integrat (dependență și TP) [13]	Reduce riscul cu 25-35%
Cogniții Procriminale	Terapie Cognitiv-Comportamentală (CBT) [9]	Reduce riscul cu 15-25%

Factor Dinamic	Intervenție Recomandată	Impact Potențial
Lipsa de Abilități Vocaționale	Training vocațional și plasament de muncă [9]	Angajarea stabilă reduce recidiva cu 30-40%
Asocieri Antisociale	Dezvoltarea rețelei de suport prosocial [9]	Crește rata de succes post-eliberare [17]

Gestionarea eficientă a riscului presupune monitorizarea continuă a acestor factori dinamici. O degradare a lor (ex. reluarea consumului de substanțe) semnalează o creștere imediată a riscului de recidivă, necesitând o reacție promptă a serviciului de probațiune [17].

5. Provocările Sistemului Penitenciar din Republica Moldova

Republica Moldova se confruntă cu obstacole sistemice semnificative în calea implementării unor practici de reabilitare bazate pe dovezi [11].

5.1. Bariere Instituționale și de Resurse

Deși există o conștientizare a necesității de reformă, implementarea este blocată de **bariere practice critice** [12]:

- **Deficitul de Personal Calificat:** Sistemul se bazează pe un număr insuficient de psihologi clinicieni (adânc sub standardele internaționale) [12], aceștia fiind supraîncărcați și neavând timpul necesar pentru a aplica evaluări structurate și complexe precum PCL-R sau HCR-20.
- **Lipsa Validării Culturale a Instrumentelor:** Instrumentele de evaluare a riscului (PCL-R, HCR-20, LS/CMI) nu sunt validate în limba română pentru contextul criminologic și cultural moldovenesc. Utilizarea lor fără validare poate duce la rezultate inexacte și decizii judiciare eronate [12].
- **Insuficiența Programelor de Tratament Specific:** Programele de reabilitare existente sunt, adesea, generale și nu sunt adaptate nevoilor criminogene specifice (TP, dependențe), eșuând în a adera la **Principiul Responsivității** din modelul RNR [7].

5.2. Neajunsuri în Procesul Decizional

În prezent, deciziile critice, cum ar fi eliberarea condiționată sau stabilirea intensității supravegherii post-penale, se bazează excesiv pe factori simpli (durata pedepsei executate, comportamentul disciplinar) și pe **judecata clinică nestructurată** [16]. Acest proces este subiectiv și nu ia în considerare predicția statistică a riscului viitor, ducând la eliberarea unor persoane cu risc înalt de recidivă [16], fapt ce subminează siguranța publică și încrederea în sistem.

6. Programe de Intervenție și Reabilitare Eficace (Modelul RNR)

Intervențiile terapeutice eficiente necesită o aliniere strictă la modelul RNR [7].

6.1. Tratamentul Tulburărilor de Personalitate: Adaptări Necesare

Tratamentul tulburărilor de personalitate, în special a TPA și a Psihopatiei, necesită programe intensive, pe termen lung (18-24 luni) [13], adesea organizate în **Comunități Terapeutice Structurate** [13].

- **Abordarea Cognitiv-Comportamentală (CBT):** Este baza oricărui program eficient, axată pe modificarea cogniților procriminale (ex. justificare, minimizare) și pe dezvoltarea abilităților de rezolvare a problemelor și de autocontrol [9].
- **Terapia Dialectic-Comportamentală (DBT):** Deși inițial dezvoltată pentru Tulburarea Borderline (TBP), DBT este adaptată în mediul penitenciar pentru a îmbunătăți reglarea emoțională și a reduce incidentele disciplinare și comportamentul de automutilare [13].
- **Tratamentul Integrat al Comorbidităților:** Deoarece 70-80% dintre infractorii cu TP prezintă și abuz de substanțe [13], programele trebuie să trateze ambele condiții simultan.

6.2. Principiul Responsivității și Fidelitatea Programului

Principiul Responsivității [7] impune adaptarea metodelor de predare la stilul de învățare al infractorului (ex. utilizarea de materiale vizuale, sesiuni scurte, exerciții practice) și abordarea barierelor cognitive și motivaționale.
Fidelitatea Programului este vitală [7]. Chiar și cele mai bune programe (cele bazate pe CBT) își pierd eficacitatea dacă nu sunt implementate strict conform manualului și de către personal cu training continuu [7]. Programele implementate cu fidelitate pot reduce recidiva cu **20-35%** [10].

7. Concluzii și Recomandări Strategice

7.1. Concluzii Generale

Predicția riscului de recidivă la infractorii cu tulburări de personalitate este o sarcină complexă, dar realizabilă prin adoptarea unor standarde de practică bazate pe dovezi. Tulburările de personalitate, în special Psihopatia, sunt corelate intrinsec cu un risc ridicat de reîncălcări [2]. Succesul în gestionarea acestui risc depinde de capacitatea sistemului de justiție penală de a se alinia la modelul RNR [7], utilizând instrumente structurate pentru a identifica factorii dinamici modificabili. Sistemul moldovenesc se află în fața unor bariere serioase de resurse umane și metodologice [11, 12], dar are potențialul de a aduce îmbunătățiri substanțiale prin pași strategici.

7.2. Recomandări Strategice

Pentru a atinge ținta de reducere a recidivei cu 20-30% [10], se impun următoarele acțiuni strategice [20, 21]:

1. **Standardizarea Evaluării Riscului:** Crearea unui **Protocol Național Standardizat** de evaluare a riscului, care să includă obligatoriu validarea culturală a HCR-20 V3 și a LS/CMI [20]. Aceste instrumente trebuie să devină baza oricărei decizii de eliberare condiționată sau de management de caz.
2. **Investiții în Resurse Umane și Formare:** Recrutarea și formarea accelerată a unui corp de **psihologi clinicieni și forensici** [19]. Training obligatoriu și supervizare continuă pentru toți specialiștii care aplică instrumentele de risc.
3. **Dezvoltarea Programelor Specifice RNR:** Elaborarea și implementarea de programe de intervenție intensive, bazate pe CBT/DBT, care să vizeze nevoile criminogene majore ale populației carcerale (TP, dependențe, cogniții procriminale) [13].
4. **Asigurarea Continuității Îngrijirii (Continuity of Care):** Crearea unor mecanisme formale de colaborare între penitenciare, serviciul de probațiune și serviciile comunitare de sănătate mintală, asigurând că tratamentul început în detenție continuă neîntrerupt după eliberare [17].
5. **Angajament Politic și Colaborare Intersectorială:** Succesul necesită nu doar resurse, ci și un angajament politic ferm și o colaborare extinsă între Ministerul Justiției, Ministerul Sănătății și mediul academic [21].

Prin implementarea acestor măsuri, Republica Moldova poate dezvolta un sistem de justiție penală mai uman, mai echitabil și, cel mai important, mai eficient în protejarea societății de riscul recidivei [18].

Bibliografie

1.WHO, International Classification of Diseases (ICD-11), Global Health Statistics, 2024.
2.Fazel, S., & Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23 000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. The Lancet, 359(9306), 545-550.
3.Hare, R. D. (2003). The Psychopathy Checklist—Revised (PCL-R) (2nd ed.). Multi-Health Systems.
4.Hare, R. D., & Neumann, C. S. (2008). Psychopathy as a clinical and empirical construct. Annual review of clinical psychology, 4, 217-246.
5.Douglas, K. S., Hart, S. D., Webster, C. D., & Belfrage, H. (2013). HCR-20 V3: Assessing risk of violence. Version 3. Simon Fraser University, Mental Health, Law, and Policy Institute.
6.Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). The psychology of criminal conduct (5th ed.). Routledge.
7.Andrews, D. A., Bonta, J., & Hoge, R. D. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. Criminal Justice and Behavior, 17(1), 19-55.

8. Monahan, J. (2002). The scientific basis of violence risk assessment. Psychiatric Clinics of North America, 25(1), 21-36.
9. Bonta, J. (2002). Offender risk assessment: Theory and practice. Crime and Justice, 29, 397-440.
10. Lipsey, M. W., & Cullen, F. T. (2007). The effectiveness of correctional rehabilitation: A review of systematic reviews. Annual Review of Law and Social Science, 3, 297-320.
11. Raport de Evaluare, (2023). Situația Drepturilor Omului în Sistemul Penitenciar din Republica Moldova.
12. Cojocaru, A. (2024). Bariere lingvistice și de resurse în psihologia judiciară din Estul Europei. Revista Psihologiei Aplicative, Vol. 30 (1).
13. Kois, L. E., Lowman, C. L., & Miller, W. R. (2020). Psychopathy and treatment: A meta-analysis. Psychology, Public Policy, and Law, 26(3), 329–348.
14. Viding, E., Blair, R. J., Moffitt, T. E., & Plomin, R. (2005). Evidence for substantial genetic risk for psychopathy in young people. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46(6), 592-597.
15. Coid, J. W., Yang, M., Ullrich, S., Roberts, A., Moran, P., Bebbington, P., ... & Kallis, C. (2009). The relationship between psychopathy and violence: a cross-sectional national survey. Acta Psychiatrica Scandinavica, 120(5), 369-378.
16. Skeem, J. L., & Monahan, J. (2011). Current directions in violence risk assessment. Current Directions in Psychological Science, 20(1), 38-42.
17. Taxman, F. S. (2008). No net widening here: The future of justice is smart. Criminology & Public Policy, 7(1), 93-108.
18. Recomandarea Rec(2003)22 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre privind eliberarea condiționată.
19. Raport al Comisiei Europene (2023). Nevoia de dezvoltare a resurselor umane în serviciile de probațiune din statele membre est-europene.
20. Ghidul de Bune Practici (2025). Evaluarea Risc/Nevoie în Justiția Penală. Ministerul Justiției, Republica Moldova.
21. Rezoluția Națională (2024). Consiliul Superior al Magistraturii: Necesitatea colaborării intersectoriale în vederea reformei sistemului de executare penală.

Secțiunea drept

VÉRIFICATION ET ÉVALUATION DES RÉSULTATS DE LA PRÉSENTATION EN VUE DE LA RECONNAISSANCE

AIRAPETEAN Artur
Docteur en droit, professeur agrégé.
Université d'études européennes de Moldavie
a.airapetean@mail.ru
https://orcid.org/0000-0002-1029-8731

TABÎRȚA Adrian
Docteur en droit, maître de conférences
Université d'études européennes de Moldavie
adriant@mail.ru
https://orcid.org/0000-0003-1671-1221

Rezumat: *Verificarea și aprecierea rezultatelor prezentării pentru recunoaștere implică validarea conformității unui produs, sistem sau a unei persoane cu cerințele și standardele stabilite. Acest proces este esențial în mai multe domenii, de la juridic la tehnic, și implică evaluarea obiectivă a probelor sau a caracteristicilor prezentate. În contextul unui proces penal, verificarea și aprecierea rezultatelor prezentării spre recunoaștere a unei persoane, a unui obiect sau a unui cadavru este o etapă crucială.*

Cuvinte-cheie*: proces penal, prezentarea spre recunoaștere, identificarea unei persoane.*

Résumé: *La vérification et l'évaluation des résultats de la présentation en vue de l'identification consistent à valider la conformité d'un produit, d'un système ou d'une personne aux exigences et normes établies. Ce processus est essentiel dans de nombreux domaines, juridiques et techniques, et implique l'évaluation objective des preuves ou caractéristiques présentées. Dans le cadre d'un procès pénal, la vérification et l'évaluation des résultats de la présentation en vue de l'identification d'une personne, d'un objet ou d'un cadavre constituent une étape cruciale..*

Mots clés: *criminal process, présentation pour identification, identification d'une personne.*

JEL Classification: K14, K19, K39

INTRODUCTION

Dans le cadre d'un procès pénal, la vérification et l'évaluation des résultats de la présentation en vue de l'identification d'une personne, d'un objet ou d'un cadavre constituent une étape cruciale.

Points clés:

Fidélité de la perception: L'évaluation repose sur la capacité du témoin ou de la victime à percevoir et à retenir les détails de la personne ou de l'objet d'origine.

Conditions objectives et subjectives: L'autorité judiciaire doit analyser les facteurs susceptibles d'avoir influencé le processus d'identification, tels que les conditions de visibilité, l'état émotionnel de la personne ayant procédé à l'identification et le temps écoulé depuis l'incident.

Valorisation de la preuve: Le résultat de l'identification sera évalué au regard des autres éléments de preuve, tels que les déclarations des témoins, les rapports d'experts et les preuves matérielles, afin d'établir sa valeur probante.

RÉSULTATS ET DISCUSSION

L'évaluation des résultats de la présentation aux fins d'identification consiste à établir la certitude de la source des preuves, à prouver ou à réfuter les faits, et à déterminer l'importance de ces faits pour la cause.

La validité de la présentation aux fins d'identification peut également être vérifiée par une expérience de reconnaissance de personnes, afin d'établir la possibilité de reconnaître la personne qui la reconnaît dans des conditions concrètes. L'identification du corps peut être effectuée grâce à l'expertise médico-légale, si des photographies du corps prises de son vivant sont mises à sa disposition.

Lors de l'examen médico-légal, des traces d'interventions chirurgicales ou de maladies dont la personne a souffert peuvent être relevées. Dans ce cas, si les documents médicaux correspondants sont mis à la disposition des médecins légistes, il sera possible d'établir si le corps est bien la personne désignée dans ces documents[30].

Les résultats de la présentation aux fins d'identification doivent être vérifiés et corrélés avec les autres éléments du dossier criminel. La reconnaissance dépend directement du moment perceptif initial, c'est-à-dire de la mesure dans laquelle les éléments caractéristiques de la personne ou des objets à identifier ont été perçus et conservés en mémoire par la personne appelée à procéder à la reconnaissance, suite à un contact antérieur. La richesse de la perception initiale étant influencée non seulement par des facteurs objectifs, mais aussi, et dans une large mesure, par les capacités psycho-physiologiques du témoin ou de la victime, par leurs prédispositions et aptitudes du moment, la reconnaissance peut être précise, mais aussi incertaine, erronée, voire, dans le cas de personnes ayant intérêt à résoudre l'affaire d'une certaine manière, délibérément fausse. Par conséquent, pour que les résultats de cette démarche contribuent à établir la vérité et à un règlement équitable de l'affaire, ils doivent être vérifiés et évalués avec la plus grande prudence[31]. Ainsi, les résultats de la présentation aux fins de reconnaissance peuvent être définis comme des données factuelles, qui constituent le fondement de l'établissement de la vérité dans le cadre d'une procédure pénale et qui ont une valeur probante[32]. Les déclarations de la personne qui avoue, comme toute autre preuve, doivent être appréciées par le procureur et le juge. Cette appréciation se déroule en deux étapes :

a) l’appréciation de la certitude des déclarations ;

b) l’appréciation de leur valeur probante.

Ces deux étapes consistent à étudier les déclarations lors de l’audience préliminaire, à écouter les aveux et à observer la personne qui avoue lors de sa comparution pour identification, à analyser les éléments présentés et à examiner les autres preuves recueillies au cours de l’enquête. C’est sur la base de ces éléments que la conclusion relative à la valeur probante des déclarations de la personne qui avoue est établie[33].

Lors de l’appréciation, il convient de tenir compte de l’état mental et physique de la personne qui avoue au moment de la comparution. Ainsi, les émotions fortes ressenties à la vue des personnes présentées, notamment l’auteur de l’infraction ayant causé un préjudice moral à la personne ou à ses proches, peuvent entraîner une erreur d’identification. Dans certaines situations, déterminer les capacités perceptives de la personne ayant procédé à la reconnaissance requiert une expertise : médico-légale – pour déterminer l’état physiologique et le fonctionnement des organes sensoriels ; psychologique ou psychiatrique – afin d’établir le niveau de développement spirituel du témoin ainsi que ses capacités de perception et de mémorisation, caractéristiques indispensables à la reconnaissance de personnes et d’objets.

Par conséquent, pour évaluer la qualité des déclarations de la personne ayant effectué la reconnaissance, il convient de tenir compte des circonstances de l’observation de l’objet, ainsi que des particularités psychologiques du sujet. Le résultat de la procédure sera également évalué en fonction du degré de perception et de l’intensité de l’observation, de la mémoire et des capacités professionnelles.

[30] Andreev I.S., Gramovich G.I., Porubov N.I., Cours de sciences médico-légales, Minsk 2000, p. 150.
[31] Doraș S., Sciences médico-légales, Vol. II, Chisinau, 1995.
[32] Ginzburg A.Ya., Tactiques de présentation pour l'identification, Moscou, 1971, p. 58.
[33] Tsvetkov P.P., Parade d'identification dans les procédures pénales soviétiques, Leningrad, 1962, p.96.

La reconnaissance peut être de plusieurs types. Ainsi, la reconnaissance est moins certaine lorsque le sujet déclare que l'objet présenté lui semble familier, sans pouvoir l'identifier à un objet vu précédemment. Dans d'autres cas, au contraire, le sujet reconnaît avec certitude dans l'objet celui observé antérieurement.

Une telle confession a une valeur probante suffisante. Toutefois, il est possible que la personne qui confesse se trompe en identifiant la personne visée, déclarant reconnaître une personne totalement différente, qui lui est en réalité parfaitement inconnue. Il peut également arriver que la confession soit intentionnellement erronée, généralement pour les raisons suivantes : la personne craint des représailles, a subi des influences extérieures ou a intérêt à ne pas avouer.

L'appréciation du résultat de la présentation des aveux comme preuve relève du pouvoir discrétionnaire et de la liberté d'appréciation des personnes habilitées. Cependant, dans l'exercice de leurs fonctions, l'officier d'enquête, le procureur et le juge doivent tenir compte de toutes les conditions dans lesquelles se déroule la présentation des aveux, de la législation, de la pratique et des règles scientifiques établies par les doctrines de la procédure pénale et de la médecine légale.

Une autre condition d'appréciation est que le résultat obtenu lors de la présentation des aveux corresponde aux éléments de preuve accumulés au dossier, ne suscitant aucun doute. Toutefois, des contradictions ne sont pas exclues et, le cas échéant, les circonstances qui les engendrent doivent être élucidées. L'auteur Tvetcov P., évoquant la nécessité d'évaluer les déclarations de la personne ayant avoué, précise que ces déclarations peuvent être considérées comme des preuves directes et indirectes dans une affaire pénale. Par exemple, les déclarations de la personne qui avoue avoir vu directement la personne visée au moment des faits et l'avoir reconnue constituent des preuves directes. Les déclarations de la personne qui avoue ne pas avoir vu la personne reconnue pendant la commission du crime, mais l'avoir observée dans d'autres circonstances faisant l'objet de l'enquête, constituent des preuves indirectes[34].

Selon Ginzburg, si la reconnaissance elle-même est incontestable, mais contredit d'autres éléments de preuve établis dans le dossier, il convient de vérifier les preuves accumulées, d'examiner de nouveaux éléments de preuve, afin d'éliminer les contradictions et d'en trouver l'explication. Cependant, si les contradictions persistent, il est impossible de poursuivre l'accusation[35].

Ainsi, comme toute autre preuve, le résultat de la présentation des éléments de preuve relatifs à la reconnaissance est soumis à une comparaison avec d'autres éléments de preuve, conformément aux règles générales. Les résultats des présentations en vue de la reconnaissance de personnes sont souvent soumis à vérification. Des doutes peuvent survenir lorsque la personne reconnue a été vue ou entendue par le témoin au moment des faits reprochés, dans des conditions défavorables à la perception (faible luminosité, distance, etc.). Dans ce cas, afin d'établir la capacité de perception de cette personne dans des conditions défavorables, une expérience judiciaire peut être organisée.

Lors de cette expérience, il est nécessaire de donner au témoin la possibilité de voir ou d'entendre la personne participant à l'expérience, pendant le même laps de temps et dans les mêmes conditions qu'au moment des faits reprochés (il est important que la personne participant à l'expérience possède les mêmes caractéristiques que la personne reconnue). Après l'expérience, la personne ayant participé à l'expérience est présentée à d'autres personnes, dans un environnement familier. Si la personne ayant participé à l'expérience judiciaire est elle-même reconnue, cela confirmera en grande partie la validité de la première reconnaissance. Si la présentation pour reconnaissance s'avère négative et que la personne ayant procédé à la reconnaissance déclare ne reconnaître personne parmi les personnes présentes, une nouvelle audience est nécessaire afin de lui demander pourquoi elle n'a reconnu personne. Il arrive souvent qu'elle ait reconnu la personne, mais qu'elle ait, pour une raison ou une autre, hésité à le déclarer.

[34] Tsvetkov P.P., Parade d'identification dans les procédures pénales soviétiques, Leningrad, 1962, p.105.
[35] Ginzburg A.Ya., Tactiques de présentation pour l'identification, Moscou, 1971, p. 62.

Comme indiqué précédemment, l'organisme d'enquête criminelle peut ordonner un examen médical afin d'établir l'état de santé d'une personne, notamment celui de ses organes sensoriels : la vue, l'ouïe, la présence ou l'absence de daltonisme, etc. Un examen psychiatrique permet de déterminer si la personne, compte tenu de son état psychologique, est capable de percevoir correctement les faits observés et de les relater fidèlement. Chez les mineurs, un examen psychologique est nécessaire pour évaluer leur degré de développement.

L'expertise médico-légale peut également permettre l'identification d'un corps, à condition que l'expert dispose de photographies d'identification du corps, ainsi que de photographies prises du vivant de la personne présumée décédée. De même, si des photographies prises du vivant de la personne montrent des tatouages, l'expertise médico-légale peut permettre d'identifier le défunt grâce à ces tatouages.

La validité de l'identification de différents objets peut être vérifiée, selon leur nature, au moyen de différents types d'expertise. L'expertise médico-légale permet d'identifier un objet, par exemple à partir d'une partie de celui-ci, éventuellement conservée par la personne qui l'a reconnu, ou à partir d'une photographie de l'objet, si elle existe.

L'expertise de marchandises peut, dans certains cas, confirmer indirectement ou infirmer catégoriquement la conclusion de la personne qui a déclaré avoir reconnu un objet, notamment lorsqu'il est possible d'établir si l'objet reconnu est de même nature que le reste des objets conservés par cette personne.

La véracité de l'identification de vêtements peut être vérifiée par une expérience très simple : on demande à la personne qui en revendique la propriété de les essayer. Si les vêtements portés correspondent à sa taille, son affirmation est largement confirmée. On peut partiellement accepter cette hypothèse, mais il peut aussi s'agir d'une simple coïncidence[36].

Des résultats contraires à cette expérience jettent le doute sur la véracité de l'identification. Il est possible que la personne ayant procédé à l'identification ait conservé des documents attestant que les objets identifiés lui appartiennent (copie du reçu d'achat, étiquettes, passeports, fiches techniques, etc.). Ces documents doivent être examinés et, le cas échéant, versés au dossier.

La validité de l'identification des animaux peut souvent être confirmée par la présence de marques et autres marquages sur leur corps, indiqués lors de l'audition par la personne ayant procédé à l'identification.

La vérification des résultats de la présentation pour identification, leur comparaison avec d'autres éléments et faits, permet aux services d'enquête criminelle de se forger leur propre opinion sur l'identité des personnes et des objets liés, d'une manière ou d'une autre, à l'infraction commise ou avec son concours, afin de contribuer à la résolution de l'affaire[37].

Par ailleurs, parallèlement aux poursuites pénales, la vérification des résultats de la présentation pour identification peut également être effectuée dans le cadre d'enquêtes opérationnelles.

BIBLIOGRAPHIE

1. Code de procédure pénale de la République de Moldavie : n° 122-XV du 14 mars 2003. Dans : Journal officiel de la République de Moldavie, 2003, n° 104-110/447, p. 4-208 ; republié dans : Journal officiel de la République de Moldavie, 2013, n° 248-251/699, p. 3-120.
2. Andreev I.S., Gramovich G.I., Porubov N.I., Cours de sciences médico-légales, Minsk 2000.
3. Doraș S., Sciences médico-légales, Vol. II, Chisinau, 1995.
4. Ginzburg A.Ya., Tactiques de présentation pour l'identification, Moscou, 1971.
5. Tsvetkov P.P., Parade d'identification dans les procédures pénales soviétiques, Leningrad, 1962.

[36] Andreev I.S., Gramovich G.I., Porubov N.I., Cours de sciences médico-légales, Minsk 2000, p. 150.
[37] Doraș S., Sciences médico-légales, Vol. II, Chisinau, 1995, p. 224.

THE SENTENCE TO TERMINATE THE CRIMINAL TRIAL

ȚONCU Sanda
Doctor în drept, conferențiar universitar
Universitatea de Stat din Moldova
sanda.toncu@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0002-8381-0484

Petru PĂUN
Doctorand
Universitatea de Studii Europene din Moldova
paunpetru@gmail.com
https://orcid.org/0009-0003-5804-2692

Rezumat: *Sentința de încetare a procesului penal este o hotărâre pronunțată de instanță prin care procesul penal se oprește definitiv, fără a se trece la judecarea fondului vinovăției, deoarece a intervenit unul dintre cazurile prevăzute de lege care împiedică continuarea sau punerea în mișcare a acțiunii penale. În această lucrarea vom vorbi despre sentința de încetare a procesului penal, și nu în ultimul rând vom relata despre temeiurile de încetare.*
Cuvinte-cheie*: proces penal, încetarea procesului penal, sentința de încetare a procesului penal.*
Abstract: *The sentence to terminate the criminal trial is a court decision by which the criminal trial is definitively stopped, without proceeding to the trial of the merits of the guilt, because one of the cases provided for by law has occurred that prevents the continuation or initiation of the criminal action. In this paper we will talk about the sentence to terminate the criminal trial, and last but not least we will talk about the grounds for termination.*
Key words: *criminal process, termination of the criminal process, the sentence to terminate the criminal trial.*

JEL Classification: K14, K19, K39

INTRODUCTION

A sentence to terminate criminal proceedings is a court decision by which a court ends the criminal proceedings, without pronouncing a decision to convict or acquit the defendant. It can be adopted for various reasons, provided for by law.

Reasons for terminating criminal proceedings

According to the Code of Criminal Procedure of the Republic of Moldova, criminal proceedings can be terminated by sentence in several situations:

Death of the defendant: The death of the accused is a reason for terminating criminal proceedings.

Withdrawal of the complaint or reconciliation of the parties: In the case of offenses permitted by law, the proceedings may be terminated if the injured party withdraws his complaint or if the parties reach an agreement.

Lack of complaint by the injured party: For certain offenses, the proceedings cannot be started or continued without the prior complaint of the victim.

Prescription of criminal liability: When the legal limitation period has expired, the court may terminate the proceedings, but this can only be done with the consent of the accused.

Amnesty or pardon: These legislative acts can extinguish criminal liability and lead to the termination of the trial.

The prosecutor's withdrawal of the accusation: If the prosecutor drops the charges against the defendant, the court can pronounce a sentence of termination.

Failure to meet the constitutive elements of the crime: If the court finds that the act committed does not constitute a crime, it will pronounce a sentence of termination of the criminal trial, but the reason is different from that of the acquittal.

Effects of the sentence of termination

The trial ends: Once the sentence becomes final, the criminal trial against the person concerned ends.

Right to rehabilitation: Depending on the grounds for termination, the person may be rehabilitated. Termination for non-rehabilitative reasons (for example, prescription, if the defendant did not agree to the termination) does not exclude the presumption of guilt and can be challenged on appeal by the parties.

Civil action: The termination of the criminal proceedings does not usually resolve the related civil action (regarding damages). The injured party may continue his action for the recovery of damages through civil means.

Maintenance or annulment of preventive measures: The court decides on the fate of the preventive measures taken against the defendant.

Appeal and rescission: The termination sentence may be challenged in appeals, including in rescission, by the interested parties.

RESULTS AND DISCUSSION

The sentencing phase is the last and decisive phase of the judicial debates. The sentence is the decision of the court panel issued in the judicial session regarding the guilt or innocence of the defendant, as well as the application or non-application of the criminal punishment. Only following a sentence remaining in force can the person be found guilty of committing a crime and only by sentence can he be subjected to a criminal punishment. The sentence is an act of the judicial state power. According to art. 289 of the Code of Criminal Procedure, all courts of the Republic of Moldova issue sentences on behalf of the Republic of Moldova.

However, the sentence does not create legal norms, the sentence is an act of law enforcement. By its nature, "the sentence, like other decisions in the criminal process, presents a specific act of law enforcement in specific legal relations". With the issuance of the sentence, the examination of the case in the trial of the first instance ends. The issued sentence enters into force after the expiration of the established term or after the examination by the higher court of the appeal or cassation filed for the annulment of the sentence. With regard to the sentence that has entered into force, the presumption that this sentence is true applies. Therefore, the annulment of the sentence is possible only in cases strictly regulated by law.

The sentence that has entered into force is executed regardless of how it was assessed by the defendant or other participants in the criminal trial. According to art. 384 para. (3) of the Code of Criminal Procedure, the sentence must be legal, well-founded and reasoned. The sentence is considered legal if it was issued in accordance with the provisions of the substantive and procedural law.

The concordance of the sentence with the substantive law means that the sentence must resolve the issues of the correct application of the provisions of the Criminal Code, such as the qualification of the offense, the type and severity of the punishment, the recovery of material damage, etc. At the same time, in some cases, the provisions of labor law, civil law and civil procedural law must be correctly applied. The legality of the sentence from the point of view of procedural law means that the provisions of procedural law must be observed not only when issuing the sentence, but also during judicial debates and during criminal prosecution. Serious violation of procedural law always leads to the annulment of the sentence.

Only a sentence that was issued in compliance with procedural law throughout the entire criminal process from the initiation of the trial to the entry into force of the judicial act can be legal. Only a sentence that was issued based on the factual data obtained as a result of examining the evidence in the judicial hearing in accordance with the provisions of the law can be well-founded. A sentence that was issued outside the evidence examined during the judicial investigation, or if the evidence in the file was not put into debate during the judicial investigation, and the trial did not highlight the essential circumstances for discovering the truth, will be called unfounded.

The legality and the validity of the sentence are two very closely related concepts. An unfounded sentence is at the same time illegal, since the law provides for the issuance of only well-founded sentences. Any unfounded conclusions based on the sentence will be considered a serious violation of

the criminal procedural law and will simultaneously lead to a violation of the substantive criminal law. It should be noted that if the sentence is illegal in connection with the violation by the court of the provisions of the procedural law, for example, the defendant and the defense attorney did not participate in the court hearing, the sentence may be considered unfounded, calling into question all the results of the judicial investigation.

The sentence must be motivated, and this means that the judge will argue his conclusions in the sentence in accordance with the norms of law and logical principles, which will indisputably establish the truth of these conclusions. An unmotivated sentence cannot be justified or legal.

The panel of judges or the judge, when trying the case alone, deliberates first on the issues of fact and then on the issues of law. The deliberation is made on the issues provided for in art. 385 of the Code of Criminal Procedure. If during the deliberation the court finds that a certain circumstance requires concretization for the fair resolution of the case, the court may resume the judicial investigation by reasoned conclusion.

Upon resumption of the judicial investigation, in case of failure of the parties to appear at the hearing, the court shall appoint a new date for the hearing, which may not exceed the term of 15 days from the date set for the hearing, with the summons of the parties and interested persons.

After the completion of the additional judicial investigation, the court listens to the judicial debates again and offers the last word to the defendant.

The court decides on the accusation submitted to the defendant by adopting the sentence of conviction, acquittal or termination of the criminal trial.

The sentence is adopted in the name of the law.

The court's sentence must be legal, well-founded and motivated.

The court bases its sentence only on the evidence that was examined in the court hearing.

If the preliminary hearing established the grounds provided for in art. 332 of the Code of Criminal Procedure, the court, by reasoned sentence, terminates the criminal trial in the respective case (art. 350 of the Code of Criminal Procedure).

Once the criminal trial is terminated, the court also decides on the issues provided for in art. 285 para. (6) of the Code of Criminal Procedure, i.e., if applicable, it shall also take the necessary measures for:

1) revoking the preventive measure and other procedural measures in the manner provided by law;

2) returning the bail in the cases and in the manner provided by law;

3) applying security measures;

4) collecting legal expenses or other actions provided by law.

A copy of the sentence terminating the criminal proceedings shall be handed over to the parties and interested persons, explaining to them the manner and order of appeal.

If, during the trial of the case, any of the grounds provided for in art. 275 points 5) –9), 285 paragraph (2), as well as in the cases provided for in art. 53-60 of the Criminal Code, the court, by reasoned sentence, terminates the criminal proceedings in the respective case (art. 332 paragraph (1) of the Code of Criminal Procedure).

Based on what is stated in art. 332 paragraph (1) of the Code of Criminal Procedure, we conclude that during the trial of the criminal case, the criminal process may be terminated if:

1. the perpetrator has died, except in cases of rehabilitation

2. the victim's complaint is missing in cases where the criminal prosecution begins, according to art. 276 of the Code of Criminal Procedure, only on the basis of his complaint;

3. there is a final court decision regarding a person in relation to the same accusation or by which the impossibility of criminal prosecution on the same grounds was found;

4. there is an uncancelled decision regarding a person not to initiate criminal prosecution or to terminate criminal prosecution on the same charges;

5. there are other circumstances provided for by law that condition the exclusion or, as the case may be, exclude criminal prosecution.

6. the preliminary complaint was withdrawn by the injured party or the parties have reconciled - in cases where criminal prosecution can be initiated only on the basis of the preliminary complaint or the criminal law allows reconciliation;

7. there is at least one of the causes, provided for in art. 35 of the Criminal Code, which removes the criminal nature of the act:

• self-defense;
• state of extreme necessity;
• physical or mental coercion;
• detention of the offender;
• well-founded risk.

8. the person committed a prejudicial act while in a state of irresponsibility and the application of medical coercive measures is not necessary;

9. there is a final decision of the criminal prosecution body or the court in relation to the same accusation or by which the impossibility of criminal prosecution on the same grounds was found.

10. in cases where the act of the suspect or accused constitutes an administrative offense.

Simultaneously with the termination of the criminal proceedings, the court shall take the respective measures provided for in Articles 54 and 55 of the Criminal Code, namely:

• apply one of the coercive measures of an educational nature provided for in Article 104 of the Criminal Code in the event of the release of the minor from criminal liability;
• release from criminal liability the person subject to administrative liability;
• as well as decide on the issues provided for in Article 285 paragraph (6) of the Code of Criminal Procedure.

The sentence to terminate the criminal proceedings shall be adopted if:

1) there is no complaint from the injured party, the complaint has been withdrawn or the parties have reconciled;

2) the defendant has died;

3) the person has not reached the age of criminal liability;

4) there is a final court decision on the same person for the same act;

5) there is a decision of the criminal investigation body on the same person for the same act to terminate the criminal investigation, to remove the person from criminal investigation or to close the criminal case;

6) there are other circumstances that exclude or condition the initiation of criminal investigation and criminal liability; as well as

7) In the cases provided for in art. 54-56 of the Criminal Code.

In the case provided for in art. 332 paragraph (2) of the Criminal Procedure Code, the court terminates the criminal case, applying the administrative sanction provided for in the Code of Contraventions.

The operative part of the sentence terminating the criminal case.

The operative part of the sentence terminating the criminal case must include:

1) the surname, first name and patronymic of the defendant;

2) the order to acquit the defendant or to terminate the criminal case and the reason on which the acquittal or termination of the case is based;

3) the order to revoke the preventive measure, if such a measure has been applied;

4) the order to revoke the measures to secure the civil action and any special confiscation, if such measures have been taken.

If the defendant has been acquitted or released from punishment, or released from serving the punishment, or sentenced to a non-custodial sentence, or the criminal proceedings have been

terminated in respect of him, the court, if the defendant is in custody, shall immediately release him in the courtroom.

The sentence to terminate the criminal proceedings may be appealed.

BIBLIOGRAPHY

1. Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova: No. 122-XV of March 14, 2003. In: Official Gazette of the Republic of Moldova, 2003, No. 104-110/447, pp. 4-208; republished In: Official Gazette of the Republic of Moldova, 2013, No. 248-251/699, pp. 3-120.
2. Criminal Code of the Republic of Moldova: No. 985-XV of April 18, 2002. In: Official Gazette of the Republic of Moldova, 2002, No. 128-129/1012, pp. 2-63; republished In: Official Gazette of the Republic of Moldova, 2009, No. 72-74/195, pp. 6-60.

ESTE PERMISĂ APLICAREA FORȚEI LETALE PENTRU PROTECȚIA PROPRIETĂȚII?

Gheorghe RENIȚĂ
Universitatea de Stat din Moldova, Alexei Mateevici 60, Chișinău, Republica Moldova
gheorghe.renita@usm.md
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2722-009X

Abstract
This article provides an answer to the following question: is the use of lethal force permitted for the protection of property? The analysis is made through the lens of the jurisprudence of the European Court of Human Rights. It is emphasized that the primary duty on the State to secure the right to life entails, in particular, putting in place an appropriate legal and administrative framework defining the limited circumstances in which law enforcement officials may use force and firearms, in the light of the relevant international standards. Therefore, following the study conducted, it is concluded that the answer to the question posed is negative. European Convention of Human Rights does not allow the use of lethal force for the protection of property as such. This view must be valid for all member states of the Council of Europe and not only.

Keywords: *legitimacy, lethal force, proportionality, right to life, right to property.*

JEL Classification: K14, K19

INTRODUCERE

Proprietatea poate fi protejată sau apărată printr-o serie de remedii. Alegerea remediului potrivit trebuie să se facă în funcție de circumstanțele fiecărui caz. Doar oare este permisă aplicarea forței letale pentru protecția proprietății? În cele ce urmează voi încerca să ofer un răspuns la această întrebare, valorificând jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului[38].

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Cazul *Nika v. Albania* pune în discuție problematica aplicării forței letale pentru protecția proprietății[39]. Situația de fapt din acest caz poate fi rezumată după cum urmează.

Reclamanții sunt membri ai familiei (respectiv soția și fiicele) lui AN, care a decedat în urma unei răni prin împușcare la cap, suferită la 21 ianuarie 2011 în timpul unui protest în fața clădirii în care se află biroul Prim-ministrului Albaniei („biroul Prim-ministrului”)[40].

Cu câteva zile înainte de protest, Partidul Socialist Albanez, pe atunci principalul partid de opoziție, a anunțat că protestul va avea loc în fața sediului Prim-ministrului, situat pe bulevardul principal din Tirana. La 19 ianuarie 2011, Direcția de Poliție din Tirana i-a scris președintelui Partidului Socialist, informându-l că organizatorul protestului avea obligația de a transmite poliției o notificare scrisă cu privire la protest. Ca răspuns, Partidul Socialist a transmis poliției o notificare în aceeași zi. A doua zi, Direcția de Poliție din Tirana a solicitat mai multe detalii despre organizarea protestului, punctele de adunare ale protestatarilor și itinerariul acestora. Partidul Socialist a furnizat detaliile solicitate în aceeași zi[41].

La 19 ianuarie 2011, comandantul șef al Gărzii Naționale (garda de onoare oficială a statului, însărcinată cu asigurarea protecției înalților funcționari ai statului și a anumitor proprietăți de stat, inclusiv a biroului Prim-ministrului) a ordonat diferitelor unități ale Gărzii Naționale să fie în alertă și

[38] Pentru o analiză temeinică referitoare la exigențele aplicării forței letale, a se vedea: Stephen Skinner. *Lethal Force, the Right to Life and the ECHR: Narratives of Death and Democracy*. Oxford: Hart Publishing, 2019. 224 p., ISBN: 9781849464062; Stuart Casey-Maslen and Sean Connolly. *Police Use of Force under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 423 p., ISBN: 9781108186575.

[39] Case of *Nika v. Albania*, Application no. 1049/17, Judgment of 14 November 2023. Available online: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-228850 (accessed on 27 November 2025).

[40] *Ibidem*, § 5.

[41] *Ibidem*, § 7.

să ia măsuri specifice și să pregătească planuri detaliate pentru protejarea biroului Prim-ministrului de orice acte de violență în timpul protestului. Comandanții diferitelor unități ale Gărzii Naționale și-au pregătit planurile respective, care au fost ulterior aprobate de comandantul șef al Gărzii Naționale. În special, comandantul „Unității Speciale” a pregătit un plan care prevedea că: „un grup compus din șase ofițeri va fi în așteptare, gata să deschidă focul în cazul unei încălcări a cordoanelor dintre Unitatea a Doua și Unitatea Specială”. În ceea ce privește logistica, planurile Gărzii Naționale prevedeau ca, pe lângă echipamentul de protecție, cum ar fi veste speciale, căști, măști anti-gaz, ofițerii să fie echipați cu puști de asalt, inclusiv muniție oarbă și reală[42].

În mod similar, Poliția din Tirana a pregătit un „plan de măsuri” pentru garantarea ordinii înainte, în timpul și după protestul din 21 ianuarie 2011. Planul respectiv a stabilit detaliile diferitelor sarcini specifice atribuite fiecărei direcții și departamente de poliție în legătură cu protestul; în special, le-a instruit să planifice dinaintea protestului[43].

La 21 ianuarie 2011, protestatarii au început să se adune în jurul orei 11:00 în piața principală a orașului; în același timp, comandanții Gărzii Naționale le-au dat ofițerilor lor ultimele instrucțiuni, inclusiv o reamintire a prevederilor Legii armelor de foc (Legea nr. 8290 din 24 februarie 1998 privind utilizarea armelor de foc) și ale Legii Gărzii Naționale (Legea nr. 8869 din 22 mai 2003 privind Garda Națională). Ulterior, ofițerii Gărzii Naționale și-au ocupat pozițiile în jurul biroului Prim-ministrului. Reprezentanți ai numeroaselor instituții media au fost, de asemenea, poziționați în diferite părți ale biroului Prim-ministrului. În jurul orei 14:00, protestatarii au ajuns la biroul Prim-ministrului, în fața intrării principale, unde existau două cordoane de poliție. În jurul orei 14:30, unii dintre protestatari au început să arunce cu obiecte dure asupra primului cordon de polițiști, iar situația a escaladat. Al doilea cordon de ofițeri (care era compus din forțe speciale de poliție) a folosit gaze lacrimogene. Drept urmare, protestatarii s-au dispersat temporar, iar ofițerii de poliție din primul cordon, care nu erau echipați cu măști de gaze lacrimogene, și-au părăsit și ei pozițiile. Protestatarii au continuat să arunce cu pietre și diverse obiecte dure din lateralele clădirii. De asemenea, s-au regrupat în fața acesteia. Autoritățile au folosit tunuri cu apă pentru a-i dispersa. Mai mulți copaci și mașini au fost incendiate de protestatari, care au aruncat cocktailuri Molotov asupra clădirii Prim-ministrului. Mai mulți ofițeri de poliție și ai Gărzii Naționale au fost răniți[44].

La o oră nespecificată (în jurul orei 16:00), un număr relativ mic de protestatari au luat cu asalt poarta din fontă pentru mașini din partea de nord a clădirii și au intrat 20 sau 30 de metri în curtea de dincolo (adică în zona dintre balustradele de protecție și clădirea în sine). O mașină condusă de un protestatar a încercat să forțeze trecerea prin poarta pentru mașini, dar s-a izbit de o barieră ridicată pentru a preveni astfel de intruziuni. Un ofițer al Gărzii Naționale a folosit un megafon pentru a-i avertiza pe protestatari în următorii termeni: „Cetățeni, încălcați regulile, încălcați legea, ați intrat în zonele de siguranță; se vor lua măsuri împotriva dumneavoastră în conformitate cu legea”. Ulterior, un grup de ofițeri ai Gărzii Naționale echipați cu scuturi și bastoane a intervenit și i-a împins pe protestatari afară din curte[45].

La o oră nespecificată, mai mulți ofițeri ai Gărzii Naționale au început să folosească armele de foc, trăgând cu gloanțe oarbe, dar și cu gloanțe reale, se presupune că pentru a-i descuraja pe protestatari să continue atacurile asupra clădirii. În jurul orei 16:10, în urma împușcăturilor, trei protestatari au murit pe loc. AN, care în acel moment se afla aproape de trotuarul vizavi de biroul Prim-ministrului și nu era implicat în acte violente, a fost lovit în cap de un glonț. În mod similar, celelalte trei victime se aflau în curtea biroului Prim-ministrului și niciuna dintre ele nu se angaja în acte violente. Aproximativ patruzeci și cinci de cetățeni, optzeci și unu de ofițeri ai Gărzii Naționale și douăzeci și șapte de polițiști au fost răniți în urma confruntărilor[46].

[42] *Ibidem*, § 8-9.
[43] *Ibidem*, § 10.
[44] *Ibidem*, § 11-12.
[45] *Ibidem*, § 13-14.
[46] *Ibidem*, § 15-16.

După încetarea violențelor, doi medici de la Spitalul de Traumatologie din Tirana – răspunzând la întrebările presei – au declarat că aproximativ treizeci de persoane au solicitat îngrijiri medicale la spital. Aceștia au afirmat că trei protestatari au murit din cauza rănilor care par să fi fost cauzate de arme ușoare trase de la mică distanță[47].

Într-o conferință de presă, la câteva ore după protest, SB, pe atunci prim-ministrul, a declarat că rapoartele preliminare privind incidentul indicau faptul că victimele fuseseră împușcate de la mică distanță cu arme de un tip diferit de cele folosite de poliție și Garda Națională. De asemenea, el i-a invitat pe procurori să investigheze incidentul[48].

Spre sfârșitul serii aceleiași zile, un canal de știri de televiziune a difuzat o înregistrare video care prezenta, se pare, momentul în care unul dintre protestatari (altul decât AN) a fost ucis. În videoclip se vedea victima, înainte de a fi împușcată, stând pe bulevard, la câțiva metri de poarta pentru mașini, la nord de biroul prim-ministrului, și privind cum un alt protestatar, aflat în curte, arunca un obiect spre clădire. Dintr-o dată, victima a căzut la pământ, iar alți protestatari s-au apropiat și apoi l-au dus. De asemenea, în videoclip se părea să se vadă un ofițer al Gărzii Naționale trăgând cu arma de la o fereastră a demisolului clădirii.

În ceea ce-l privește pe AN, acesta a primit îngrijiri medicale inițiale la Spitalul de Traumatologie din Tirana și a fost ulterior transferat pentru îngrijiri specializate în Istanbul, unde a decedat la 4 februarie 2011[49].

A fost inițiată o anchetă penală, care era pendinte de doisprezece ani, însă care nu a condus la identificarea persoanei vinovate de împușcarea lui AN[50].

Între timp, mai mulți membri ai familiei lui AN, inclusiv reclamanții, au depus o acțiune civilă pentru despăgubiri împotriva Gărzii Naționale și a Ministerului de Interne la Tribunalul administrativ din Tirana. Tribunalul în discuție a admis cererea și a acordat fiecărui reclamant 12.834.097 de lek-uri (aproximativ 103.524 de euro). Instanța a considerat că autoritățile au acceptat că moartea protestatarilor din 21 ianuarie 2011 a survenit ca urmare a unor acțiuni sau omisiuni ilegale din partea agenților statului. Instanța a constatat în continuare că, la 21 ianuarie 2011, ofițerii Gărzii Naționale și-au folosit armele cu încălcarea Legii privind armele de foc. Hotărârea respectivă nu a fost contestată, iar daunele au fost plătite[51].

În fața Curții Europene a Drepturilor Omului, reclamanții s-au plâns de faptul că utilizarea forței de către autorități împotriva lui AN în timpul protestului din 21 ianuarie 2011 a constituit o încălcare a aspectului material al articolului 2 din Convenție (care garantează dreptul la viață). De asemenea, aceștia s-au plâns de ineficacitatea anchetei privind decesul membrului familiei lor[52].

Curtea Europeană a examinat, mai întâi, dacă a fost respectat art. 2 din Convenție, sub aspect procedural, i.e., dacă a fost efectuată o anchetă efectivă. În acest sens, Curtea a reamintit că interdicție legală generală a uciderii arbitrare de către agenții statului ar fi ineficientă, în practică, dacă nu ar exista o procedură de control a legalității utilizării forței letale de către autoritățile statului. Obligația de a proteja dreptul la viață în baza art. 2 din Convenție, coroborată cu datoria generală a statului în baza art. 1 din Convenție de a „garanta tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția sa drepturile și libertățile definite în Convenție”, impune implicit existența unei forme de anchetă oficială eficientă atunci când persoane au fost ucise ca urmare a utilizării forței de către, printre alții, agenți ai statului. Prin urmare, statul trebuie să asigure, prin toate mijloacele de care dispune, un răspuns adecvat – judiciar sau de altă natură – astfel încât cadrul legislativ și administrativ instituit pentru protejarea dreptului la viață să fie pus în aplicare în mod corespunzător, iar orice încălcare a acestui drept să fie reprimată și pedepsită. Pentru a fi „eficientă”, așa cum trebuie înțeleasă această expresie în contextul articolului 2 din

[47] *Ibidem*, § 17.
[48] *Ibidem*, § 18.
[49] *Ibidem*, § 19-20.
[50] *Ibidem*, § 66-82.
[51] *Ibidem*, § 88.
[52] *Ibidem*, § 97.

Convenție, o anchetă trebuie, în primul rând, să fie adecvată. Aceasta înseamnă că trebuie să poată conduce la stabilirea faptelor, la stabilirea dacă forța utilizată a fost sau nu justificată în circumstanțele date și la identificarea și – dacă este cazul – pedepsirea celor responsabili. Aceasta nu este o obligație de rezultat, ci de mijloace. Mai mult, în cazul în care a existat o utilizare a forței de către agenți ai statului, ancheta trebuie să fie eficientă, în sensul că poate duce la stabilirea faptului dacă forța utilizată a fost sau nu justificată în circumstanțele cazului. Pot exista obstacole sau dificultăți care împiedică progresul unei anchete într-o anumită situație. Cu toate acestea, un răspuns prompt din partea autorităților în investigarea utilizării forței letale poate fi, în general, considerat esențial pentru menținerea încrederii publicului în respectarea statului de drept și pentru prevenirea oricărei aparențe de complicitate sau de toleranță la acte ilegale[53].

La caz, Curtea a identificat deficiențe generale în primele etape ale anchetei penale (e.g., ștergerea unor înregistrări video), punând la îndoială angajamentul autorităților statului față de o anchetă amănunțită. Au fost observate eșecuri în investigarea responsabilității comandanților, posibilitatea ca manifestanții să fie vizați și absența unei anchete privind deficiențele de planificare și coordonare. Deficiențe specifice în ancheta privind moartea AN, cum ar fi lipsa unei expertize medico-legale, au subminat și mai mult eficacitatea generală a anchetei. Astfel, Curtea a decis că ancheta efectuată în acest caz nu poate fi considerată una eficientă, capabilă să conducă la identificarea și pedepsirea celor responsabili de presupusele evenimente și la stabilirea adevărului. Prin urmare, Curtea a conchis că a avut loc o încălcare a art. 2 din Convenție, sub aspectul său procedural[54].

Cu privire la respectarea aspectului substanțial al art. 2 din Convenție, Guvernul a susținut că reclamanții și-au pierdut calitatea de victimă, deoarece Tribunalul administrativ a recunoscut că autoritățile statului au fost responsabile pentru decesul rudei lor apropiate, AN (că forța utilizată de agenții statului la 21 ianuarie 2011 a fost disproporționată), și, în acest sens, a acordat fiecărui reclamant despăgubiri (aproximativ 103.524 de euro) cu titlu de prejudiciu moral. La rândul său, Curtea Europeană a notat că în domeniul utilizării ilegale a forței de către agenți ai statului – și nu al simplei culpe, omisiuni sau neglijențe – procedurile civile sau administrative care vizează exclusiv acordarea de daune (mai degrabă decât asigurarea identificării și pedepsirii celor responsabili) nu constituie căi de atac adecvate și eficiente, capabile să ofere repararea plângerilor bazate pe aspectul material al articolelor 2 și 3 din Convenție. Acest lucru se datorează faptului că, dacă autoritățile ar putea să își limiteze reacția la incidentele de utilizare ilegală a forței de către agenții statului la simpla plată de despăgubiri (fără a face suficient în ceea ce privește urmărirea penală și pedepsirea celor responsabili), ar fi posibil, în unele cazuri, ca agenții statului să abuzeze de drepturile celor aflați sub controlul lor cu o impunitate practică, iar interdicțiile legale generale privind uciderea, tortura și tratamentele inumane și degradante, în ciuda importanței lor fundamentale, ar fi ineficiente în practică. Posibilitatea de a solicita și de a primi despăgubiri constituie doar una dintre măsurile necesare pentru a repara prejudiciul pentru decesul rezultat în urma utilizării ilegale a forței de către agenții statului. Cealaltă cale de atac necesară este constituită de obligația statului de a efectua o anchetă eficientă, capabilă să conducă la identificarea și pedepsirea celor responsabili[55].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului notat, de asemenea, că, deși Guvernul a recunoscut că „violența disproporționată a fost folosită de Garda Națională”, acesta nu a acceptat că moartea lui AN a fost rezultatul unui act de omor intenționat. Curtea a hotărât că, în cazul în care nu se stabilește clar de la bun început că un deces a rezultat în urma unui accident sau a unui alt act neintenționat și în cazul în care ipoteza omorului ilegal este cel puțin argumentabilă pe baza faptelor, Convenția impune efectuarea unei anchete care să îndeplinească pragul minim de eficacitate pentru a clarifica circumstanțele decesului. Faptul că o anchetă acceptă în cele din urmă ipoteza unui accident nu are nicio relevanță asupra acestei chestiuni, deoarece obligația de a investiga are ca scop în mod specific infirmarea sau

[53] *Ibidem*, § 107.
[54] *Ibidem*, § 108-129.
[55] *Ibidem*, § 133-134.

confirmarea uneia sau alteia ipoteze. În cazul de față, circumstanțele morții lui AN nu au fost stabilite de la bun început într-un mod suficient de clar. Diverse explicații erau posibile, iar niciuna dintre ele nu era în mod vădit improbabilă în etapele inițiale. Prin urmare, statul avea obligația de a efectua o anchetă completă. În acest sens, Curtea a observat, de asemenea, că, deși Tribunal administrativ a găsit autoritățile statului responsabile pentru moartea lui AN, aceasta nu a clarificat circumstanțele morții lui AN într-un mod semnificativ pentru a stabili în mod clar dacă utilizarea forței letale fusese justificată. În schimb, a concluzionat doar superficial, fără nicio evaluare a faptelor cauzei, că statul fusese responsabil pentru pierderea vieții lui AN „nu numai în temeiul dreptului albanez, ci și în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului, deoarece nu luase toate măsurile necesare pentru a preveni pierderea vieții decedatului”, fără a specifica care ar fi trebuit să fie aceste măsuri preventive. O astfel de abordare nu poate compensa în niciun fel lipsa unei anchete eficiente. Prin urmare, în accepția Curții Europene, plata daunelor, având în vedere circumstanțele cauzei de față, nu poate absolvi statul de obligațiile care îi revin în temeiul art. 2 din Convenție de a efectua o anchetă eficientă, capabilă să conducă la identificarea și pedepsirea celor responsabili. Curtea a considerat că aceste obligații ar deveni iluzorii dacă statutul de victimă al unui reclamant ar fi remediat doar prin acordarea de daune[56].
După aceste clarificări, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a analizat dacă statul pârât a luat măsurile legislative, administrative și de reglementare necesare pentru a reduce pe cât posibil consecințele negative ale utilizării forței. Aici Curtea a reiterat că articolul 2 § 1 din Convenția Europeană obligă statul nu numai să se abțină de la luarea intenționată și ilegală a vieții, ci și să ia măsuri adecvate pentru a proteja viața celor aflați sub jurisdicția sa. Obligația principală a statului de a garanta dreptul la viață implică, în special, instituirea unui cadru juridic și administrativ adecvat care să definească circumstanțele limitate în care reprezentanții forțelor de ordine pot utiliza forța și armele de foc, în lumina standardelor internaționale relevante. Potrivit principiului proporționalității stricte inerent art. 2 din Convenția Europeană, cadrul juridic național trebuie să condiționeze recurgerea la arme de foc de o evaluare atentă a situației. În plus, legislația națională care reglementează operațiunile de poliție trebuie să asigure un sistem de garanții adecvate și eficiente împotriva arbitrariului și abuzului de forță și chiar împotriva accidentelor evitabile[57].
În continuare, Curtea Europeană a semnalat că principiile fundamentale privind utilizarea forței și a armelor de foc de către funcționarii însărcinați cu aplicarea legii, adoptate de cel de-al VIII-lea Congres al ONU pentru prevenirea criminalității și tratamentul infractorilor (Havana, Cuba, 1990), prevăd, printre altele, că „organismele de aplicare a legii vor adopta și aplica reguli și reglementări privind utilizarea forței și a armelor de foc împotriva persoanelor de către funcționarii însărcinați cu aplicarea legii”. Principiile menționate mai indică faptul că legile și prevederile care reglementează utilizarea forței ar trebui să fie suficient de detaliate și ar trebui să prevadă, printre altele, tipurile de arme și muniții permise. Așa fiind, Curtea a examinat cadrul juridic (din Albania) al utilizării forței letale, pe care reclamanții l-au considerat inadecvat[58].
La momentul evenimentelor în cauză, dispozițiile relevante privind utilizarea armelor de foc erau prevăzute în Legea armelor de foc din 1998 și în Legea Gărzii Naționale din 2003. Prima se aplica Forțelor Armate ale Republicii Albania, altor polițiști înarmați instituiți prin lege (care nu erau membri ai Forțelor Armate) și gărzilor civile înarmate; cea de-a doua se referea doar la Garda Națională. Acestea erau complementare. Curtea a notat că articolul 2 din Legea armelor de foc definea circumstanțele în care utilizarea armelor de foc era permisă și oferea garanții în acest sens – de exemplu, utilizarea armelor de foc trebuia să constituie un răspuns la un atac nedrept, real și imediat și să fie proporțională cu riscul întâmpinat. Cu toate acestea, atât Legea armelor de foc, cât și Legea Gărzii Naționale, astfel cum erau în vigoare la momentul relevant, permiteau utilizarea armelor de foc (și, prin urmare, a forței potențial letale) pentru protejarea proprietății. În acest context, Curtea a observat

[56] *Ibidem*, § 135-137.
[57] *Ibidem*, § 146.
[58] *Apud: ibidem*, § 147-148.

că Legea privind armele de foc prevedea că „daunele cauzate nu trebuie să fie mai mari decât daunele respinse”. Având în vedere formularea dreptului intern cu privire la acest aspect, s-ar putea argumenta că daunele aduse proprietății în sine nu pot fi, în general, considerate „mai mari” decât riscul pentru viața unei persoane. Cu toate acestea, Curtea a considerat problematic faptul că, la momentul relevant, legea relevantă autoriza utilizarea armelor de foc pentru protejarea proprietății fără a oferi detalii suplimentare cu privire la tipul de circumstanțe excepționale în care utilizarea armelor de foc ar putea fi justificată. Cel mai relevant pentru cazul în cauză este faptul că Legea Gărzii Naționale permitea, de asemenea, utilizarea „armelor” „atunci când exista un atac împotriva clădirilor care sunt păzite”[59].

În plus, Legea privind armele de foc, chiar dacă a interzis în general utilizarea armelor de foc „în locuri publice unde există adunări de persoane și viața altora este pusă în pericol”, a permis unele excepții în acest sens – în special pentru protejarea proprietății. Chiar dacă utilizarea armelor de foc pentru protejarea proprietății în locuri publice unde există adunări de persoane a fost restricționată de anumite garanții (cum ar fi stipulația că armele de foc pot fi folosite numai împotriva persoanelor care comit acte de violență vizibile ce constituie încălcări grave ale legii și numai atunci când alte măsuri restrictive nu au dat rezultatele dorite), Curtea a notat că articolul 2 din Convenție nu permite utilizarea forței letale pentru protejarea proprietății ca atare. Ca o paranteză, Curtea a observat că noul cadru juridic din Albania (amendamente din 2014, după incidentul din speță) se referă în continuare la „respingerea unui atac împotriva unui bun protejat”, dar conține o condiție adițională – aceea că viața personalului însărcinat cu apărarea bunului respectiv (sau viața altor persoane) este în mod clar în pericol[60].

Având în vedere circumstanțele cauzei de față, Curtea a remarcat că protejarea proprietății – și anume, a biroului Prim-ministrului – a fost una dintre justificările invocate de autorități pentru utilizarea armelor de foc. Mai mult, Curtea a observat, de asemenea, că legile citate nu prevedeau că înainte de a se trage focuri de armă direct asupra persoanelor, ar trebui să se dea un avertisment verbal și să se tragă un foc de avertisment în aer[61].

După radiografierea dispozițiilor relevante privind utilizarea armelor de foc, Curtea Europeană a examinat dacă utilizarea forței letale a fost justificată.

În această privință, Curtea a reiterat că utilizarea forței nu trebuie să fie mai mult decât „absolut necesară” pentru atingerea unuia dintre scopurile enunțate la literele a) (pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenţei ilegale), b) (pentru a efectua o arestare legală sau a împiedica evadarea unei persoane legal deţinute) sau c) (pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecţie) de la art. 2 § 2 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Utilizarea termenului „absolut necesar” indică faptul că trebuie utilizat un test al necesității mai strict și mai convingător decât cel aplicabil în mod normal atunci când se stabilește dacă acțiunea statului este „necesară într-o societate democratică” în temeiul paragrafelor 2 ale articolelor 8-11 din Convenție. În special, forța utilizată trebuie să fie strict proporțională cu atingerea obiectivelor enunțate la lit. a), b) și c) ale articolului 2 § 2 din Convenția Europeană. În plus, având în vedere importanța acestei prevederi într-o societate democratică, Curtea trebuie, în efectuarea evaluării sale, să supună privarea de viață celui mai atent examen, în special în cazul în care se utilizează deliberat forța letală, luând în considerare nu numai acțiunile agenților statului care administrează efectiv forța, ci și toate circumstanțele aferente, inclusiv aspecte precum planificarea și controlul acțiunilor examinate. Utilizarea forței de către agenții statului în urmărirea unuia dintre scopurile prevăzute la paragraful 2 al art. 2 din Convenție poate fi justificată în temeiul acestei prevederi atunci când se bazează pe o convingere sinceră care este percepută, din motive întemeiate, ca fiind validă la momentul respectiv, dar care ulterior se dovedește

[59] *Ibidem*, § 150.
[60] *Ibidem*, § 151.
[61] *Ibidem*, § 152.

a fi eronată. A decide altfel ar însemna să se impună o sarcină nerealistă statului și personalului său de aplicare a legii în îndeplinirea datoriei lor, posibil în detrimentul vieții lor și a celorlalți[62].
La caz, prima întrebare care trebuie abordată este dacă utilizarea armelor de foc împotriva manifestanților din 21 ianuarie 2011 a urmărit oricare dintre cele trei obiective legitime menționate mai sus prevăzute la § 2 al art. 2 din Convenție.
Potrivit Curții Europene, este clar că motivele de la lit. b) art. 2 § 2 din Convenția Europeană nu erau aplicabile în prezenta cauză. În ceea ce privește motivele de la lit. a) și c) din art. 2 § 2 din Convenția Europeană, Curtea a observat că în jurul orei 14:30, unii dintre protestatari au început să arunce cu obiecte dure, inclusiv pietre, asupra primului cordon de ofițeri de poliție obișnuiți și că unii dintre ofițeri au suferit răni. Cu toate acestea, utilizarea armelor de foc de către Garda Națională a început la scurt timp după ora 16:00, când un grup mai mic de protestatari rămași a luat cu asalt curtea biroului Prim-ministrului. În opinia Curții, a rămas neclar la ce anume au început ofițerii să-și descarce armele de foc, deoarece protestatarii care au străpuns perimetrul de securitate fuseseră deja împinși de un grup de ofițeri echipați cu scuturi și bastoane. Având în vedere cronologia acestor evenimente și celelalte dovezi disponibile în dosarul cauzei, nu s-a stabilit că, în momentul în care s-au tras gloanțe reale, grupul relativ mic de protestatari violenți reprezenta un pericol grav și imediat pentru orice persoană – inclusiv pentru ofițerii Gărzii Naționale înșiși sau pentru orice oficiali ai statului care s-ar fi putut afla în interiorul clădirii. Într-adevăr, se pare că principalul motiv invocat în timpul procedurii naționale a fost acela că armele de foc fuseseră folosite în apărarea securității clădirii. Totuși, acest lucru în sine nu poate fi considerat, în circumstanțele date, ca reprezentând motive legitime pentru utilizarea forței letale. Mai mult, nu a existat nicio indicație că exista un risc imediat și real pentru persoanele din clădire sau pentru orice alte persoane[63].
Curtea a notat, de asemenea, că nu s-a susținut niciodată că AN ar fi reprezentat o amenințare serioasă pentru personalul Gărzii Naționale sau pentru incinta păzită. Într-adevăr, s-a stabilit că AN stătea pe trotuarul de peste bulevard (vizavi de clădirea Prim-ministrului) și nu există nicio indicație că ar fi fost implicat în vreun fel în acte de violență. Chiar dacă Curtea acceptă că ofițerii nu au făcut altceva decât să tragă focuri de avertisment în aer, nu s-a demonstrat că acest lucru a fost efectuat într-un mod conform cerințelor art. 2 din Convenția Europeană. În acest sens, Curtea Europeană a reiterat că, prin definiție, focurile de avertisment trebuie trase în aer, cu arma aproape verticală, pentru a se asigura că ținta nu este atinsă. Acest lucru era cu atât mai esențial în prezenta cauză, cu cât era vorba de o demonstrație la care au participat un număr mare de persoane, iar orice acțiune neglijentă din partea ofițerilor gărzii naționale în utilizarea armelor de foc ar fi putut avea un rezultat fatal. Prin urmare, este dificil de imaginat că tragerea în aer la un unghi prudent ar fi putut lovi victima aflată la nivelul străzii în cap, chiar și ca urmare a unui ricoșeu. Prin urmare, Curtea a considerat că, chiar presupunând că AN a fost ucis de un glonț tras în aer, tragerea respectivă a fost executată prost; nu s-a luat nicio măsură pentru a reduce la minimum pe cât posibil orice risc pentru viața martorilor non-violenți, până la punctul de a constitui neglijență gravă. Într-adevăr, în baza legislației în vigoare în Albania, tragerea în aer este interzisă ca metodă de dispersare a mulțimii[64].
În fine, cu privire la faptul – dacă organizarea și planificarea operațiunilor de poliție au fost compatibile cu obligația de a proteja viața, care decurge din articolul 2 din Convenție –, Curtea Europeană a subliniat că pentru ca responsabilitatea statului în baza Convenției să fie angajată, trebuie să se stabilească faptul că decesul a rezultat din neluarea de către autoritățile naționale a măsurilor care se puteau aștepta în mod rezonabil de la ele pentru a evita un risc real și imediat la adresa vieții de care aveau sau ar fi trebuit să aibă cunoștință. Curtea a trebuit să examineze planificarea și controlul unei operațiuni de poliție care a dus la moartea uneia sau mai multor persoane pentru a evalua dacă, în circumstanțele specifice ale cauzei, autoritățile au luat măsurile adecvate pentru a se asigura că orice

[62] *Ibidem*, § 153.
[63] *Ibidem*, § 159.
[64] *Ibidem*, § 161-163.

risc pentru viață a fost redus la minimum și nu au fost neglijente în alegerea acțiunii lor. Utilizarea forței letale de către ofițerii de poliție poate fi justificată în anumite circumstanțe. Cu toate acestea, articolul 2 din Convenția Europeană nu acordă c*arte blanche*. Acțiunile nereglementate și arbitrare ale agenților statului sunt incompatibile cu respectarea efectivă a drepturilor omului. Aceasta înseamnă că operațiunile de poliție trebuie să fie reglementate suficient de dreptul național, în cadrul unui sistem de garanții adecvate și eficiente împotriva arbitrarului și abuzului de forță. Prin urmare, Curtea trebuie să ia în considerare nu doar acțiunile agenților statului care au administrat efectiv forța, ci și toate circumstanțele aferente, inclusiv aspecte precum planificarea și controlul acțiunilor examinate. Ofițerii de poliție nu ar trebui să fie lăsați într-un vid atunci când își îndeplinesc atribuțiile: un cadru juridic și administrativ ar trebui să definească circumstanțele limitate în care reprezentanții forțelor de ordine pot utiliza forța și armele de foc, în lumina standardelor internaționale elaborate în acest sens. În special, agenții forțelor de ordine trebuie să fie instruiți să evalueze dacă există sau nu o necesitate absolută de a utiliza arme de foc, nu numai pe baza literei regulamentelor relevante, ci și ținând cont de preeminența respectului pentru viața umană ca valoare fundamentală[65].

Din această perspectivă, Curtea a observat că autoritățile, Garda Națională și poliția nu aveau de-a face cu o operațiune neplanificată și spontană. Poliția și Garda Națională au formulat planuri pentru a proteja biroului Prim-ministrului de orice posibile acte de violență în timpul protestului. Totuși, în ziua în cauză, se pare că au fost date doar instrucțiuni foarte puține în legătură cu posibilitatea utilizării forței letale - și anume, că un grup compus din șase ofițeri ar fi pregătit, gata să deschidă focul în cazul unei încălcări a cordoanelor respective formate de Unitatea a Doua și Unitatea Specială. Nu există nicio indicație că au fost furnizate instrucțiuni precise și clare cu privire la măsuri specifice de control al mulțimii sau că a existat o coordonare prealabilă adecvată în ceea ce privește acești doi factori între Garda Națională și poliție[66].

În ceea ce privește disponibilitatea măsurilor neletale de control al mulțimii care pot fi utilizate împotriva protestatarilor violenți, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a remarcat că ofițerii aveau la dispoziție doar o anumită cantitate de gaze lacrimogene și un tun cu apă. Acest lucru a fost în mod clar insuficient pentru a asigura dispersarea unei mulțimi fără a se recurge la măsuri potențial letale, deoarece mulțimea nu a fost dispersată și a continuat să organizeze un atac caracterizat de un anumit grad de violență. Utilizarea gazelor lacrimogene a paralizat aparent cordonul polițienesc obișnuit de lângă perimetrul de securitate al biroului Prim-ministrului, deoarece poliția nu a primit suficiente echipamente de protecție chimică (sub formă de măști de gaze lacrimogene), iar unii dintre ei au fost, de asemenea, răniți în timpul confruntării cu protestatarii. În consecință, unele unități de poliție s-au retras în spatele clădirii și nu s-au întors la pozițiile lor principale de control al mulțimii. Acest lucru a lăsat unitățile armate ale Gărzii Naționale să se ocupe singure de toate măsurile de control al mulțimii – în imediata apropiere a unui grup violent[67].

De asemenea, se pare că nu au fost furnizate instrucțiuni clare și precise cu privire la cine ar fi dat ordinul de utilizare a forței letale (adică gloanțe adevărate) și cine ar fi evaluat dacă utilizarea armelor de foc era absolut necesară. În acest sens, Curtea Europeană a remarcat că ofițerii au susținut că au acționat din proprie inițiativă, fără a primi niciun ordin de a trage; dacă este adevărat, acest lucru indică în sine modul haotic în care armele de foc au fost utilizate efectiv de ofițerii Gărzii Naționale. Absența unui lanț de comandă clar ar fi fost un factor care, prin însăși natura sa, ar fi crescut riscul ca unii ofițeri de poliție să tragă în mod eratic. Posibilitatea ca, într-o situație atât de volatilă, comandanții de pe teren să nu fi dat ordine adecvate, așa cum au afirmat ofițerii în timpul procedurii naționale, ridică, de asemenea, întrebări cu privire la caracterul adecvat al planificării și al gestionării directe a operațiunilor din 21 ianuarie, inclusiv în ceea ce privește utilizarea forței potențial letale[68].

[65] *Ibidem*, § 164.
[66] *Ibidem*, § 165-166.
[67] *Ibidem*, § 168.
[68] *Ibidem*, § 169.

Curtea a notat, de asemenea, că avertismentul verbal dat înainte de utilizarea armelor de foc nu menționa în mod explicit că ofițerii vor trage, ci doar că se vor lua „măsuri” „în conformitate cu legea”. În opinia Curții, un astfel de avertisment era vag și imprecis și nu putea fi considerat ca fiind un avertisment adecvat înainte de utilizarea armelor potențial letale[69].

Din aceste considerente, Curtea a concluzionat că utilizarea forței letale de către ofițerii Gărzii Naționale, care a dus la moartea rudei apropiate a reclamanților, AN, nu a fost în conformitate cu cerințele stricte ale articolului 2 din Convenție. Curtea a constatat deficiențe în cadrul juridic care reglementează utilizarea armelor potențial letale în legătură cu operațiunile de control al mulțimii în general, deficiențe grave în planificarea și controlul evenimentului examinat și neîndeplinirea obligației de a demonstra că utilizarea forței letale de către ofițerii Gărzii Naționale, care a dus la moartea membrului familiei reclamantului, a fost absolut necesară, date fiind circumstanțele. Într-adevăr, Guvernul pârât a acceptat că o astfel de utilizare a forței a fost disproporționată. Prin urmare, a existat o încălcare a aspectului substanțial al articolului 2 din Convenție[70]. Mai mult, Curtea a considerat că autoritățile ar trebui să continue (în măsura în care acest lucru se dovedește fezabil) eforturile de elucidare a circumstanțelor morții lui AN și de identificare și pedepsire a celor responsabili, acolo unde este cazul[71].

Așadar, mesajul Curții Europene este următorul: folosirea forței letale pentru protecția proprietății încalcă dreptul la viață.

CONCLUZII

Aplicarea forței letale pentru protecția proprietății generează un conflict între dreptul la viață și, respectiv, dreptul de proprietate. Acest conflict trebuie soluționat în favoarea dreptului la viață, pentru că are o pondere mai mare. Cu alte cuvinte, balanța trebuie să încline spre dreptul la viață. Prin urmare, este interzisă folosirea forței letale pentru protecția proprietății. În caz contrar, se va încălca dreptul la viață. Cazul *Nika v. Albania* reprezintă o dovadă în acest sens.

REFERINȚE

1. Case of *Nika v. Albania*, Application no. 1049/17, Judgment of 14 November 2023. Available online: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-228850 (accessed on 27 November 2025).
2. Casey-Maslen, S., and Connolly, S. (2017), *Police Use of Force under International Law*, Cambridge: Cambridge University Press. 423 p., ISBN: 9781108186575.
3. Skinner, S. (2019), *Lethal Force, the Right to Life and the ECHR: Narratives of Death and Democracy*, Oxford: Hart Publishing. 224 p., ISBN: 9781849464062.

[69] *Ibidem*, § 170.
[70] *Ibidem*, § 171.
[71] *Ibidem*, § 178.

ANALIZA REGLEMENTĂRII JURIDICE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE PRIVIND INFRACȚIUNEA DE RĂPIRE A UNEI PERSOANE

Angela CUCIURCA
Tehnical University of Moldova,
Chisinau, Republic of Moldova
E-mail: cuciurcaangela@mail.ru
ORCID: 0009-0005-5202-6467

Rezumat

Studiul efectuat este unul actual, fiind determinat de faptul că infracțiunea prevăzută la art 164 CP al RM, ce face parte din Capitolul III „Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei” reprezintă un pericol social vădit, întrucât întotdeauna are loc aplicarea violenței față de victimă. Prin aceasta se și deosebește de celelalte infracțiuni incriminate în același capitol de infracțiuni, cum ar fi privațiunea ilegală de libertate (art. 166 CP al RM). Respectiv, cea mai importantă deosebire dintre infracțiunea de răpire a unei persoane și privațiunea ilegală de libertate este că ultima nu presupune schimbarea locului de aflare a victimei, ci doar reținerea acesteia în locul unde se află aceasta de bună voie. Această infracțiune este realizată prin constrângere. De aceea, este calificată drept infracțiune gravă.

Articolul științific analizează reglementarea juridică națională și internațională privind infracțiunea de răpire a unei persoane, dintr-o perspectivă multiaspectuală, bazându-ne pe normele naționale și internaționale în materie, prin prisma amendamentelor menționate.

Valoarea aplicativă a studiului constă în realizarea unei analize și interpretări a legislaţiei privind infracţiunea prevăzută la art. 164 CP al RM pentru a favoriza soluţionarea mai multor probleme condiţionate de lacunele întâlnite în reglementările naţionale din domeniu; rezultatele pot contribui la o mai corectă calificare a acestei infracțiuni; elaborarea unor recomandări practice, orientate spre perfecţionarea legislației în vigoare.

Cuvinte-cheie: *pericol social vădit, violență față de victimă, normele naționale și internaționale, perfecţionarea legislației în vigoare, forme de constrângere, recomandări practice, perfecţionarea legislației în vigoare, lacune în reglementările naţionale, calificarea infracțiunii.*

Abstract

The study conducted is a current one, being determined by the fact that the crime provided for in Article 164 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, which is part of Chapter III „Crimes against freedom, honor and dignity of the person” represents a clear social danger, since violence against the victim always occurs. This distinguishes it from other crimes incriminated in the same chapter of crimes, such as illegal deprivation of liberty (Article 166 of the Criminal Code of the Republic of Moldova). Accordingly, the most important difference between the crime of kidnapping a person and illegal deprivation of liberty is that the latter does not involve changing the victim's location, but only detaining him in the place where he is of his own free will. This crime is committed by coercion. Therefore, it is qualified as a serious crime.

The scientific article analyzes the national and international legal regulation regarding the crime of kidnapping a person, from a multi-aspect perspective, based on national and international norms in the field, through the prism of the mentioned amendments.

The applicative value of the study consists in carrying out an analysis and interpretation of the legislation regarding the crime provided for in art. 164 of the Criminal Code of the Republic of Moldova in order to favor the solution of several problems caused by the gaps encountered in the national regulations in the field; the results can contribute to a more correct qualification of this crime; the elaboration of practical recommendations, oriented towards the improvement of the legislation in force.

Keywords: *obvious social danger, violence against the victim, national and international norms, improvement of the legislation in force, forms of coercion, practical recommendations, improvement of the legislation in force, gaps in national regulations, qualification of the crime.*

JEL: Cod K14, K33, K42

INTRODUCERE

Actualitatea şi importanţa temei cercetate constă în faptul că, conceptul de libertate presupune libertatea individului de a se deplasa și de a acționa potrivit propriilor nevoi sau dorințe, libertate manifestată de bună seamă, în limitele statornicite de lege. Astfel, art. 25 din Constituția Republicii Moldova, spune că libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile. În acest sens, apar și

prevederile Codului penal al Republicii Moldova prin intermediul art. 164 „Răpirea unei persoane”, precum și altor articole, care țin să protejeze libertatea individuală a persoanei.

Răspunderea pentru respectiva infracțiune a început să apară odată cu intrarea în vigoare a Codului penal al Republicii Moldova din 12.06.2003. Până la acel moment nu a existat o prevedere legală în ceea ce privește răpirea unei persoane, această infracțiune fiind pedepsită conform infracțiunii de privațiune ilegală de libertate, care este momentan incriminată în art. 166 CP al RM. Cu toate acestea, Codul penal al Republicii Moldova nu prevede o definiție pentru răpirea unei persoane, fiind o problemă în momentul delimitării acestei infracțiuni de celelalte infracțiuni.

Pe de altă parte, legiuitorul a introdus norme noi în care răpirea apare în calitate de acțiune principală a laturii obiective. De exemplu, atacul asupra persoanei care beneficiază de protecţie internaţională (art. 142 CP al RM); răpirea minorului de către rudele apropiate (art. 164 prim CP al RM).

Infracțiunea prevăzută la art 164 CP al RM, face parte din Capitolul III „Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei”. Această infracțiune reprezintă un pericol social vădit, întrucât întotdeauna are loc aplicarea violenței față de victimă. Prin aceasta se și deosebește de celelalte infracțiuni incriminate în același capitol de infracțiuni, cum ar fi privațiunea ilegală de libertate (art. 166 CP al RM). Respectiv, cea mai importantă deosebire dintre infracțiunea de răpire a unei persoane și privațiunea ilegală de libertate este că ultima nu presupune schimbarea locului de aflare a victimei, ci doar reținerea acesteia în locul unde se află aceasta de bună voie. Această infracțiune este realizată prin constrângere. De aceea, este calificată drept infracțiune gravă.

Aplicativitatea studiului constă în realizarea unei interpretări a legislaţiei privind infracţiunea prevăzută la art. 164 CP al RM pentru a favoriza soluționarea mai multor probleme condiționate de lacunele întâlnite în reglementările naţionale din domeniu; rezultatele pot contribui la o mai corectă calificare a acestei infracțiuni; elaborarea unor recomandări practice, orientate spre perfecţionarea legislației în vigoare.

MATERIALE ȘI METODE

Studiul efectuat s-a realizat pe materiale documentare constituite dintr-o combinație de surse normative, doctrinare și analitice, selectate în scopul examinării aprofundate a reglementării juridice naționale și internaționale privind infracțiunea de răpire a unei persoane.

Procesul de documentare s-a axat pe analiza actelor internaționale la care Republica Moldova este parte, în special Convenţia Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale, Declarația Universală a Drepturilor Omului, Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului, Pactul internațional cu privire la drepturile civile şi politice, pe un șir de coduri penale ale altor state, ș.a.

Cercetarea realizată în prezentul studiu a fost materializată prin aplicarea metodei construcţiei abstracte, a interpretării logice a normelor de drept, metoda analitică, precum şi metoda comparării. Îmbinarea acestor metode oferă o perspectivă în elaborarea unui instrumentariu juridic prompt şi necesar de identificare a deficienţelor ce caracterizează reglementările referitoare la infracțiunea cercetată și formularea soluțiilor în vederea aplicării legii penale în conformitate cu principiul legalității, precum şi eliminării lacunelor existente în legea penală națională, fapt ce ar permite asigurarea consecvenței normelor juridico-penale.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

În rezultatul analizei cadrului legal privind infracțiunea de răpire a unei persoane, relatăm că dreptul la libertate, de rând cu celelalte drepturi fundamentale ale persoanei, este protejat atât de actele internaţionale, cât şi de cele naţionale. Pentru apărarea dreptului persoanelor la libertate, legiuitorul autohton incriminează distinct faptele de privaţiune ilegală de libertate şi de răpire a unei persoane. Menţionăm că dreptul la libertate reprezintă posibilitatea persoanei de a se deplasa şi de a acţiona după propria sa voinţă şi dorinţă, ceea ce reprezintă o condiţie esenţială în raport cu activitatea sa şi cu relaţiile sale în societate [48, p. 34-37]. Este de menţionat că dreptul la libertate, alături de celelalte drepturi fundamentale ale omului, este protejat de un şir de acte internaţionale, printre care:

- Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului [3], care în art.4 defineşte libertatea ca posibilitate de a face tot ceea ce nu face rău altora: astfel, dreptul fiecărui om nu are limite, cu excepţia acelora care asigură celorlaltor membri ai societăţii exercitarea aceloraşi drepturi. Aceste limite pot fi determinate numai prin lege (art.7);

- Declaraţia Universală a Drepturilor Omului [2], potrivit căreia dreptul la libertate şi securitate este plasat la un nivel cu dreptul la viaţă, fiind prevăzute de un articol unic (art.3);

- Convenţia Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale [1], care, pe lângă faptul că apără dreptul fiecărei persoane la libertate şi siguranţă, distinge situaţiile legale ce reprezintă excepţii de la acest drept fundamental (art.5);

- Pactul internaţional cu privire la drepturile civile şi politice [4], care apără nu doar dreptul la libertate (art.9), ci stabileşte şi semnul distinct al libertăţii, şi anume: dreptul de a circula liber şi de a-şi alege liber reşedinţa (art.12); etc.

Republica Moldova, ca stat de drept, asigură dreptul la libertate tuturor persoanelor prin crearea unui cadru legislativ ajustat la standardele internaţionale. În acest sens, menţionăm art.25 din Constituţia Republicii Moldova [5], care garantează inviolabilitatea libertăţii individuale şi siguranţei persoanei, şi anume: faptul că persoana are dreptul de a circula liber, fără nicio restricţie, şi dreptul de a nu fi reţinută, arestată sau deţinută, cu excepţia cazurilor şi procedurii prevăzute în mod expres în lege. Instrument de protejare a dreptului la libertate este şi legea penală, care incriminează un şir de fapte ce atentează la acest drept constituţional al persoanelor, printre care se numără şi răpirea unei persoane, infracţiune ce va fi supusă investigaţiei sub aspecte comparate [47, p. 369-380].

Ce ține de legislația națională menționăm că odată cu intrarea în vigoare, la data de 12.06.2003 [6], a Codului Penal al Republicii Moldova a început să fie aplicată răspunderea, inclusiv, pentru infracţiunea de răpire a unei persoane (art.164 CP al RM). Până la acel moment, nu a existat o incriminare „nomen juris” cu privire la fapta de răpire a unei persoane. Conform art.113 CP al RM din 1961 [7], se prevedea răspunderea pentru răpirea (sau substituirea) nu a oricărei persoane, dar numai a unui copil [44, p. 81-88].

Astfel, conform art. 164 al CP al RM în vigoare, „(1) Răpirea unei personae se pedepseşte cu închisoare de la 3 la 6 ani. (2) Aceeaşi acţiune săvârşită: b) asupra a două sau mai multor persoane; c) cu bună ştiinţă asupra unui minor sau a unei femei gravide ori profitînd de starea de neputinţă cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vîrstei înaintate, bolii, dizabilităţii ori altui factor; e) de două sau mai multe persoane; f) din interes material; g) cu aplicarea armei sau altor obiecte folosite în calitate de armă; h) din motive de prejudecată se pedepseşte cu închisoare de la 6 la 10 ani. (3) Acţiunile prevăzute la alin.(1) sau (2), care: a) au fost săvârşite de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală; b) au cauzat din imprudenţă o vătămare gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii ori decesul victimei, se pedepsesc cu închisoare de la 10 la 13 ani”. După legislația națională, prin infractiune de răpire a unei persoane se înțelege capturarea ei contrar dorinţei sau voinţei sale, însoţită de schimbarea locului de reşedinţă ori de aflare temporară în alt loc şi de privarea ei de libertate (art.164). Răpirea persoanei are loc prin îmbinarea ei cu alte acţiuni infracţionale: ameninţări, violenţă, privarea de libertate, viol, şantaj etc. [43, p. 52-64].

Prevederi identice cu cele naționale, stabilite la art. 164 al CP al RM, se regăsesc în legislaţia penală a Federaţiei Ruse [8] (răpirea persoanei (art.126)), a republicilor Tadjikistan [9] (răpirea persoanei (art.130)), Azerbadjan [10] (răpirea persoanei (art.144), Kazahstan [11] (răpirea persoanei (art.125)) şi a altor state din spaţiul ex-sovietic.

Este de menţionat că şi în CP al Bulgariei [12], în Secţ. IV. „Răpirea şi privaţiunea ilegală de libertate”, dispoziţia normelor este simplă. Astfel, în conformitate cu alin.(1) art.142, persoana poartă răspundere pentru răpirea unei persoane şi privaţiunea ilegală de libertate, iar în acord cu alin.(1) art.142a – pentru lipsirea ilegală de libertate.

A trezit interes analiza legislaţiilor penale ale statelor ce consacră dispoziţii descriptive acestor infracţiuni [45, p. 58-64]. Din această categorie ne-a atras atenţia art.182 din CP al Bielorusiei [13], în care prin „răpire a unei persoane” legiutorul subînţelege: acţiunea ascunsă, deschisă, prin înşelăciune

sau abuz de încredere ori îmbinată cu violenţă sau cu ameninţarea aplicării ei ori cu alte forme de constrângere, de capturare ilicită a unei persoane, în absenţa elementelor componenţei de infracţiune prevăzute la art.291 (luarea de ostatici). Analogic este construită şi norma de incriminare a răpirii unei persoane consacrată în CP al Armeniei [14] (art.131). Din analiza acestor prevederi observăm că, în pofida faptului că dispoziţia normelor este discriptivă, este oarecum dificil a delimita infracţiunea de răpire a unei persoane de privaţiunea ilegală de libertate, deoarece capturarea victimei poate fi realizată şi la locul aflării ei fără deplasarea ulterioară a acesteia în alt loc, iar plasarea ei în orice încăpere se poate realiza şi cu deplasarea acesteia [46, p. 229-237].

În conformitate cu §234 din CP al Germaniei [15], persoana poartă răspundere penală (§234 Menschenraub), dacă, prin aplicarea violenţei, ameninţarea cu aplicarea violenţei semnificative sau prin înşelăciune, capturează o persoană, pentru a o pune într-o stare de neputinţă sau pentru a o supune serviciului într-o instituţie militară ori cvasimilitară în străinătate. De fapt, în legislaţia Germaniei remarcăm o diversitate de norme ce incriminează răpirea: §234a Verschleppung – răpirea cu scoaterea persoanei în afara teritoriului de aplicabilitate a legii; §235 Entziehung Minderjähriger – răpirea minorilor; §239a Erpresserischer Menschenraub – răpirea în scop de extorcare.

Potrivit art.160 din CP al Portugaliei [16], persoana poartă răspundere pentru răpire în cazul în care, prin violenţă, ameninţare sau înşelăciune, răpeşte o altă persoană cu intenţia de a: supune victima la extorcare; comite o crimă împotriva libertăţii şi autodeterminării sexuale a victimei; obţine o răscumpărare ori recompensă; constrânge o autoritate publică sau o terţă persoană la o anumită acţiune sau de a omite săvârşirea acţiunii, fie de a sprijini o activitate.

Merită atenţie şi prevederile CP al Israelului [17], care incriminează, la art.369, infracţiunea de răpire a unei persoane ca fiind obligarea unei persoane prin forţă sau ameninţări, precum şi seducerea prin înşelăciune să părăsească locul în care acesta se află, iar la art.377 privaţiunea ilegală de libertate este definită ca arestarea ilegală a persoanei sau privarea ei de libertate. Din conţinutul acestor norme putem surprinde un traseu clar de delimitare a infracţiunilor: pentru existenţa infracţiunii de răpire a unei persoane este necesară scoaterea acesteia de la locul aflării sale.

În CP al Spaniei [18], facem trimitere la alin.(1) art.163 ce incriminează fapta de încarcerare sau reţinere a unei persoane cu privarea ei de libertate şi la art.164, unde se stipulează că răpirea unei persoane reprezintă orice situaţie ce impune condiţii pentru eliberarea ei.

Reglementările CP al Franţei [19], în cadrul Secţiunii 1bis a Cap. IV prevăd răspunderea penală pentru „Răpirea şi privarea ilegală de libertate”. Atentate asupra libertăţii persoanei surprindem art.224-1 ce incriminează fapta de arestare fără ordinul autorităţilor constituite şi, cu excepţia cazurilor prevăzute de lege, de răpire, reţinere sau sechestrare a unei persoane. Din aceste prevederi rezultă că modalitatea de atentare la libertatea persoanei nu are importanţă la încadrarea faptei, ci doar la individualizarea pedepsei penale. Aceeaşi modalitate de incriminare este prezentă şi în Codul penal al Elveţiei [20]. Astfel, la art.183 privaţiunea ilegală de libertate şi răpirea persoanei reprezintă capturarea ilegală a persoanei sau ţinerea ei în captivitate sau altă modalitate de lipsire ilegală de libertate, răpirea ei prin aplicarea violenţei, înşelăciune sau ameninţare. Din acelaşi grup de state face parte şi Ucraina, aceasta deoarece dispoziţia normei prevăzute la art.149 din CP al Ucrainei [21] incriminează fapta de privaţiune ilegală de libertate sau răpirea unei persoane.

Noul CP al României [22] la art. 205 prevede: „(1) Lipsirea de libertate a unei persoane în mod ilegal se pedepseşte cu închisoarea de la unu la 7 ani. (2) Se consideră lipsire de libertate şi răpirea unei persoane aflate în imposibilitatea de a-şi exprima voinţa ori de a se apăra. (3) Dacă fapta este săvârşită: a) de către o persoană înarmată; b) asupra unui minor; c) punând în pericol sănătatea sau viaţa victimei, pedeapsa este închisoarea cuprinsă între 3 şi 10 ani. (4) Dacă fapta a avut ca urmare moartea victimei, pedeapsa este închisoarea de la 7 la 15 ani şi interzicerea exercitării unor drepturi. (5) Tentativa la infracţiunile prevăzute în alin. (1)-(3) se pedepseşte. Astfel, răpirea unei persoane constituie o agravantă a infracțiunii de „Lipsire de libertate în mod ilegal”.

Făcând referire la CP al României din 1968 (abrogat) [23] în care răpirea persoanei a fost prevăzută ca circumstanţă agravantă a infracţiunii de lipsire de libertate în mod ilegal (alin.(2) art.189),

este firească întrebarea: De ce în Noul CP al României legiuitorul le reuneşte într-o dispoziţie unică (art.205)? [42, p. 352]. Spunând într-o dispoziţie unică nu am comis nicio eroare, în pofida faptului că în doctrină există opinia precum că dispoziţia de la alin.(2) art.205 din Noul CP al României este circumstanţă agravantă a privaţiunii ilegale de libertate [40, p. 302]. Pentru argumentare facem referire la conţinutul acestui alineat, şi anume: se consideră lipsire de libertate şi răpirea unei persoane aflate în imposibilitatea de a-şi exprima voinţa ori de a se apăra, care de fapt este nu altceva decât o notă inclusă în scop de concretizare, adică, răpirea oricărei persoane (chiar şi răpirea unei persoane aflate...) este o lipsire de libertate în mod ilegal (sublinierea ne aparţiene) şi nu în calitate de circumstanţă agravantă, deoarece aceasta nu conţine o sancţiune ce agravează pedeapsa prevăzută la alineatul (1), fapt recunocut şi în literatura de specialitate [38, p. 231].

Să înţelegem că aglutinarea acestor fapte a fost generată de faptul că atât privarea ilegală de libertate, cât şi răpirea unei persoane aduc atingere aceleiaşi valori sociale – libertăţii fizice a persoanei? Sau poate legiuitorul a asigurat prin aceasta excluderea posibilităţii de încadrare juridică eronată? [37, p. 79]. Cu toate acestea, în literatura de specialitate este criticată această reuniune de fapte, fiind propusă disjungerea lor în norme separate [49, p. 126-132], opinie cu care suntem de acord. Ne bazăm pe doi factori primordiali: materialitatea şi prejudiciabilitatea faptelor. Demonstrând această poziţie, pornim de la etimologia conceptelor „a răpi” şi „a priva”. Astfel, în DEXLR noţiunea „a răpi” este definită ca a lua cu sila pe cineva, a duce cu sine în mod silnic pe cineva, a fura, iar „a priva” semnifică: a împiedica pe cineva să se bucure de un avantaj, de un drept care i se cuvine, de ceva necesar [40, p. 254]. Deci, linia principală de demarcare constă în faptul luării şi deplasării, acţiuni specifice doar răpirii. În aceeaşi ordine de idei, analizând literatura de specialitate [41, p. 236], [38 p. 325], [39, p. 287]) am ajuns la concluzia că elementul material al infracţiunii de răpire a persoanei are un caracter etapizat, şi anume: 1) capturarea pe ascuns sau deschis a unei persoane însoţită de aplicarea violenţei fizice sau psihice, înşelare, abuz de încredere sau cu folosirea de starea de neputinţă a victimei, 2) urmată de luarea şi deplasarea, împotriva voinţei acesteia, într-un alt loc de unde se afla cu 3) ulterioara ei reţinere ilegală. Din această conjunctură derivă complexitatea infracţiunii de răpire a unei persoane vis-à-vis de privaţiunea ilegală de libertate, iar faptul că victima este scoasă din micromediul obişnuit de trai (locul aflării ei) sporeşte periculozitatea infracţiunii.

În acelaşi context, analizăm şi prevederile legilaţiei penale a unor state din cadrul Statelor Unite ale Americii. Pornind de la cercetarea conţinutului legal al infracţiunii de răpire a unei persoane, identificăm existenţa acesteia atât în CP Model al SUA, cât şi în codurile penale ale statelor. Astfel, în conformitate cu prevederile CP Model [30] (secţ. 212.3), privarea ilegală (falsă) de libertate reprezintă reţinerea cu bună ştiinţă a unei persoane în mod ilegal, astfel încât se intervine substanţial în libertatea acesteia. Iar cu referire la legislaţia penală a statelor ce au fost studiate, consemnăm că, în marea lor majoritate „privaţiunea ilegală de libertate sau răpirea persoanei” este reglementată asemănător şi este definită ca limitarea libertăţii unei alte persoane.

Incriminarea faptei de răpire a unei persoane (kidnapping) în legislaţia statelor este cu mult mai diferenţiată de la stat la stat. Prima modalitate de incriminare o întâlnim în CP al Statului New York [31] (secţ.135.20), în CP al Statului Texas [32] (lit.a) secţ.20.03) şi în CP al Statului Alabama [24] (secţ. 13 A-6-44), în care se stabileşte că persoana săvârşeşte infracţiunea de răpire a unei persoane dacă aceasta răpeşte (abducts) o altă persoană, definind „răpirea” în norme ce formulează noţiunile generale, ca: lipsire de libertate cu intenţia de a împiedica liberarea persoanei, săvârşită: a) prin ascundere sau reţinerea ei într-un loc greu de găsit; ori b) cu aplicarea sau ameninţarea cu aplicarea forţei fizice mortale. Astfel, iarăşi suntem în situaţia când este dificilă distingerea acestor fapte, căci este subtilă diferenţa dintre limitarea libertăţii şi lipsirea de libertate. În plus, aceste coduri incriminează infracţiunea de privaţiune ilegală de libertate de gradul întâi (circumstanţă agravantă a privaţiunii de libertate) ce reprezintă limitarea libertăţii persoanei, când ea este supusă riscului vătămării grave a integrităţii corporale [24].

Un alt model de consacrare a infracţiunii de răpire a unei persoane îl regăsim în legislaţia penală a statelor americane, caracterizându-se prin existenţa unor anumite scopuri, şi nu prin descrierea

modalităţilor normative. Asemenea prevederi (cu unele excepţii, în sensul că codurile se deosebesc prin scopurile stipulate) le regăsim în CP al Statului Delawere [27] (secţ. 783) al Statului Arizona [25] (lit. a) secţ. 13-1304) al Statului Hawai [29] (§707-720) al Statului Virginia [33] (§61-2-14a) şi în Statutul Revizuit al Statului Missouri [34] (secţ. 565.110). Astfel, în conformitate cu aceste norme, o persoană este vinovată de răpirea unei persoane, dacă lipsirea de libertate se săvârşeşte cu intenţia (în scopul): de a reţine o altă persoană pentru răscumpărare, recompensă sau concesiune; de a utiliza o altă persoană în calitate de scut sau ostatic; de a facilita săvârşirea unei felonii sau a unei ulterioare evadări; sau cu intenţia de a: provoca vătămări corporale, de a viola victima sau de a săvârşi alte acţiuni cu caracter sexual, de a teroriza victima ori o altă persoană sau de a captura ori ademeni un minor care nu a atins vârsta de 16 ani de sub supravegherea părinţilor, tutorelui sau administratorului. Prin urmare, privaţiunea ilegală de libertate se distinge de răpirea unei persoane doar prin existenţa scopurilor enumerate supra. Din punctul nostru de vedere, aceasta este nu altceva decât o privaţiune de libertate cu circumstanţe agravante, adică felonie de gradul întâi [50, p. 239].

Aceeaşi modalitate de agravare a răpirii unei persoane în raport cu privaţiunea ilegală de libertate o găsim şi în CP al Statului Indiana [28], însă reglementările acestor fapte diferă de cele menţionate supra, astfel prezentând interes pentru studiul dat. Aceasta deoarece în afară de faptul că privaţiunea de libertate reprezintă lipsirea cu bună ştiinţă şi intenţionată de libertate a unei persoane fără consimţământul acesteia (pct.(1) lit.a) secţ. 35-42-3-3), modalitate normativă a infracţiunii (ceea ce nu a fost întâlnit în legislaţiile anterioare) este şi deplasarea cu bună ştiinţă şi intenţionată a unei persoane prin înşelăciune, convingere, violenţă sau ameninţarea cu aplicarea acesteia, dintr-un loc în altul (pct.(2) lit.a) secţ.35-42-3-3). Iar în conformitate cu secţ.35-42-3-2, prin răpirea unei persoane se înţelege săvârşirea aceloraşi acţiuni: 1) în scopul de a primi o recompensă; 2) în procesul răpirii mijlocului de transport; 3) în scopul de a obţine libertatea sau cu intenţia de a ajuta la evadarea unei persoane din închisoare; ori 4) cu scopul de a folosi persoana reţinută în calitate de scut sau ostatic [28].

În conformitate cu CP al Statului Wiscons [35] (sect. 940.31), manifestarea exterioară de săvârşire a infracţiunii de răpire a unei persoanei poate lua forma uneia dintre cele trei modalităţi: (a) deplasarea persoanei dintr-un loc în altul fără consimţământul acesteia, prin aplicarea forţei sau ameninţarea aplicării unei forţe iminente şi cu intenţia/scopul de a o limita de libertate sau de a o închide în secret ori de a o duce în afara statului său, fie de a o ţine să acorde servicii împotriva voinţei sale; ori b) prinderea sau limitarea unei persoane fără consimţământul acesteia, prin aplicarea forţei sau prin ameninţarea cu aplicarea unei forţe iminente şi cu intenţia de o limita de libertate sau de a o închide în secret ori de a o duce în afara statului său, fie de a o ţine să acorde servicii împotriva voinţei sale; ori c) determinarea unei persoane prin înşelăciune de a merge dintr-un loc în altul cu intenţia de a o limita de libertate sau de a o închide în secret ori de a o duce în afara statului său, fie de a o ţine să acorde servicii împotriva voinţei sale. Deşi după conţinutul său această normă diferă de formulările anterioare, în esenţă ea este similară, cu excepţia incidenţei unui scop special, şi anume: scoaterea victimei în afara statului şi/sau ţinerea acesteia în servitute. Similar este incriminată această infracţiune şi în §21-741 din Statutul Statului Oklahoma. [36]

Revenind la analiza prevederilor CP Model [26], observăm semne obiective ale infracţiunii de răpire a unei persoane (secţ.212.1) ce nu au fost preluate de codurile penale ale statelor. Aceste semne le determinăm din dispoziţia normei: o persoană este vinovată de răpire în cazul în care aceasta elimină/scoate în mod ilegal o altă persoană de la locul său de reşedinţă sau de serviciu/ocupaţie, sau o deplasează la o distanţă considerabilă de la locul unde se află, sau în cazul în care o limitează de libertate în mod ilegal pentru o perioadă substanţială de timp într-un loc izolat, cu oricare din următoarele scopuri: (a) să o deţină pentru răscumpărare sau recompensă ori ca un scut sau ostatic; sau (b) să faciliteze comiterea unei felonii sau ulterioarei evadări; sau (c) de a provoca vătămări corporale sau teroriza victima ori o altă persoană; sau (d) pentru a interveni în activitatea guvernamentală sau politică. Mai mult, legiuitorul, concretizează, în sensul acestei secţiuni, că o eliminare sau izolare este ilegală în cazul în care se realizează cu aplicarea forţei, prin ameninţare sau înşelăciune ori se îndreaptă

împotriva unei persoane care este sub vârsta de 14 ani ori asupra unei persoane iresponabile, dacă se realizează fără consimţământul unui părinte, tutore sau altei persoane responsabile de supravegherea generală a bunăstării acesteia. Cu toate că această normă conţine în calitate de acţiune alternativă privaţiunea ilegală de libertate, ea prevede unele semne ce nu a fost întâlnite până acum, şi anume: scoaterea persoanei de la locul aflării ei şi deplasarea acesteia la o distanţă considerabilă, iar în raport cu privaţiunea de libertate se impune condiţia ca aceasta să fie pe un timp substanţial [49, p. 126-136].

CONCLUZII

În **concluzii** concretizăm că nu are importanţă după care model (nomen iuris sau combinat) legiuitorul incriminează infracţiunea de răpire a unei persoane și de privare ilegală de libertate. Relevant este faptul ca în momentul adoptării normelor ele să aibă un conţinut clar şi precis, astfel respectând imperativul *lex certa* al principiului legalităţii.

Multiplele omiteri ale doctrinarilor au marcat formularea *problemei de cercetare* ce constă în fundamentarea științifică a elementelor constitutive și circumstanțiale agravante ale infracţiu- nii prevăzute la art.164 CP RM și, nu în ultimul rând, în elaborarea unui instrumentariu juridic prompt şi necesar de identificare a deficienţelor ce caracterizează reglementările referitoare la infracțiunea cercetată, fapt ce ne-a determinat să formulăm soluții în vederea aplicării legii pena-le în conformitate cu principiul legalității, precum şi eliminării lacunelor existente în legea pena- lă, ceea ce ar permite asigurarea consecvenței normelor juridico-penale.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Convenţia Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale, adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.54-55/502.
2. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10.12.1948, adoptată și proclamată de Adunarea generală a O.N.U. prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. În: Tratate Internationale Nr. 1 art. 12 din 30-12-1998.
3. Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului din 1793. În: Tratate Internationale Nr. 1 art. 14 din 12-10-1998.
4. Pactul internațional cu privire la drepturile civile şi politice din 16.12.1966; ratificat prin Hotărîrea Parlamentului nr. 217-XII din 28. 07. 90, în vigoare pentru Republica Moldova din 26 aprilie 1993. În: Buletinul Oficial nr. 146 din 20 noiembrie 1974.
5. Constituția Republicii Moldova din 29.07. 1994, publicat: 12.08.1994. În: Monitorul Oficial nr. 1 din 12.08.1994, în vigoare din 27.08.1994.
6. Codul penal al Republicii Moldova, nr.985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.72-74 din 14.04.2009.
7. Codul Penal al Republicii Moldova din 24.03.1961 (abrogat din 12.06.2003) în redacția din 1961. În: Veștile, 1961, nr.010, abrogat prin Legea nr.1160-XV din 21.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.128.
8. Уголовный кодекс Российской Федерации. Disponibil: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_ 10699/ [accesat 2025-10-19].
9. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Disponibil: https://continentonline.com/Document/?doc_id=30397325 [accesat 2025-10-19].
10. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Disponibil: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353 [accesat 2025-11-09].
11. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Disponibil: https://adilet.zan.kz/rus/dock/K1400000226 [accesat 2025-10-19].
12. Codul penal al Bulgariei. Disponibil: https://www. refworld.org/legal/legislation/ natlegbod/1968/en/37489 [accesat 2025-10-19].

13. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Disponibil: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30414984 [accesat 2025-11-03].
14. Уголовный кодекс Республики Армения. Disponibil: https://faolex.fao.org/docs/pdf/arm197602.pdf [accesat 2025-11-03].
15. Codul penal al Germaniei. Disponibil: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/index.html [accesat 2025-11-03].
16. Codul penal al Portugaliei. Disponibil: https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675 [accesat 2025-11-03].
17. Codului penal al Israelului. Disponibil: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2013/05/Israel-Penal-Law-5737-1977-eng.pdf [accesat 2025-11-03].
18. Codul penal al Spaniei. Disponibil: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444 [accesat 2025-11-03].
19. Codului penal al Franţei. Disponibil: http://www.legifrance.gov.fr/codex/texte_lLEGITEXT000006070719/2020 [accesat 2025-11-03].
20. Codul penal al Elveţiei. Disponibil: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_7899/en [accesat 2025-11-03].
21. Уголовный кодекс Украины. Disponibil: https:// online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109 [accesat 2025-11-03].
22. Noul Cod penal al României. Disponibil: https://lege5.ro/Gratuit/gezdmnrzgi/codul-penal-din-2009 [accesat 2025-11-03].
23. Codul penal al României din 1968 (abrogat). Disponibil: https://lege5.ro/gratuit/heydinrt/codul-penal-din-1968#:~:text=%C3%8En%20vigoare%20de%20la%2016,document1968#%20poate%20poate%20avea%20modific%C4%83ri%20ulterioare [accesat 2025-11-03].
24. Alabama Code – Section 13A-6-44: Kidnapping in the second degree. Disponibil: https://codes.findlaw.com/al/title-13a-criminal-code/al-code-sect-13a-6-44.html [accesat 2025-11-03].
25. Arizona State Legislature. Title 13. Criminal Code. Disponibil: https://www.azleg.gov/ [accesat 2025-11-03].
26. Бюллетень Верховного Суда РФ, 2006, №12. Disponibil: http://www.vsrf.ru/second .php [accesat 2025-11-03].
27. Delaware Criminal Code – Section 783: Kidnapping in the second degree. Disponibil: https://codes.findlaw.com/de/title-11-crimes-and-criminal-procedure/de-code-sect-11-783.html?/ [accesat 2025-11-03].
28. Indiana Criminal Code. Section 35-42-3-3: Criminal Confinement. Disponibil: https://codes.findlaw.com/in/ [accesat 2025-11-03].
29. Hawai Criminal Code. Part IV. Kidnapping and related offenses; criminal coercion. Disponibil: https://www.womenslaw.org/laws/hi/statutes/part-iv-kidnapping-and-related-offenses-criminal-coercion [accesaat 2025-11-03].
30. Model Penal Code Annotated. Kidnapping and related offenses. Disponibil: https://www.law.upenn.edu/faculty/paul-robinson/clrgcodes/MPC.html [accesat 2025-11-03].
31. New York Penal Code. Section 135.20: Disponibil: Kidnapping in the second degree. https://codes.findlaw.com/ny/penal-law/pen-sect-135-20.html?/ [accesat 2025-11-03].
32. Texas Penal Code. Section 20.03 – Kidnapping. Disponibil: https://codes.findlaw.com /tx/penal-code/penal-sect-20-03.html?/ [accesat 2025-11-03].
33. West Virginia Code. Chapter 61. Crimes and their punishment. Disponibil: https://code.wvlegislature.gov/?chap=61&art=2#02 [accesat 2025-11-03].
34. Missouri Revised Statutes. Chapter 565: Offenses Against the Person. Disponibil: https://law.justia.com/codes/missouri/title-xxxviii/chapter-565/ [accesat 2025-11-03].

35. Wisconsin Statutes updated though 2013 Wis. Act 380 and all Supreme Court Orders entered before June 30, 2014. Disponibil: https://docs.legis.wisconsin.gov/statutes/statutes/940/31 [accesat 2025-11-03].
36. Oklahoma Statutes. Title 21. Crimes and punishments. Disponibil: https://www.law.cornell.edu/wex/table_criminal_code [accesat 2025-11-03].
37. Antoniu, Gh. Explicaţii preliminare ale noului Cod penal. Vol.III (Articolele 188-256). București: Editura Universul Juridic, 2019. 105 p. ISBN: 978-606-673-341-0.
38. Barbăneagră A.; Gh. Alecu și V. Berliba. Codul Penal al Republicii Moldova: Comentariu. (Cu toate modificările operate până la republicare în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.72-79/195 din 14.04.2009. Adnotat cu jurisprudenţa CEDO şi a instanţelor naţionale). Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN: 978-7275- 105-24-0.
39. Borodac, A. Manual de drept penal. Partea Specială. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 424p. ISBN: 9975-9788-7-8.
40. Brânză, S.; V. Stati. Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1298 p. ISBN 9775-935-37-0.
41. Brânză, S.; V. Stati. Drept penal. Partea Specială. Vol. I. Chişinău: Tipografia Centrală, 2011. 1062 p. ISBN 9375-975-38-0.
42. Hotca, N. A. Noul Cod penal. Note. Corelaţii. Explicaţii. Bucureşti: Editura C.H. Beck, 2024. 402 p. ISBN 978-606-18-0328-6.
43. Chirița, V; I. Hadji. Delimitarea răpirii unei persoane de infracţiunile corelative în legislaţia Republicii Moldova. În: Revista Națională de Drept nr. 6-7, 2011, pp. 52-64. ISSN 2587-411X.
44. Cuciurcă A., Prodan S. Aspecte practice privind aplicarea răspunderii penale pentru infracțiunea de răpire a unei persoane. În: Materialele Conferinţei Științifico- Practice Internaționale on-line „Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации”, Ucraina, 2025, p.81-88, 1,0 c.a. Disponibil: http://confscientific.webnode.com.ua [accesat 2025-10-19].
45. Cuciurca A. Aplicarea și executarea pedepsei privative de libertate față de minori în legislația altor state. În: *Materialele Conferinţei internaţionale ştiinţifico-practică „Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene”.* USEM, 2020, p.58-64, 1,0 c.a. ISBN 978-9975-3287-6-0. Disponibil: https://usem.md/md/evenimente/conferinta-stiintifica-internationala-cu-tema-promovarea-valorilor-socio-economice-in-contextul-integrarii-europene/ [accesat 2025-10-19].
46. Cuciurcă A. Zaharia V. Analysis of the impact of the european court of human rights' judgments on national systems. În: ConsGeoCad 2024 Scientific symposium with national and international, Vol. II, UTM, Chișinău, 2025, pp. 229-237, 1,0 c.a. ISBN 978-9975-64- 528-7, ISBN 978-9975-64-530-0. Disponibil: httpt://consgeocad.utm.md/wp-content/uploads/2025/03/Conferinta-CGC Vol 2.pdf [accesat 2025-11-03].
47. Cuciurcă A., Zaharia V. Implementarea și impactul hotărârilor Curții Europene a drepturilor omului asupra sistemelor juridice ale Republicii Moldova: beneficii, provocări și perspective În: Materialele Conferinţei științifice Internaționale, Ediția a 7-ea „Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene”, USEM, Chișinău, 2025, pp. 369-380, 1,0 c.a. ISBN 978-9975-3611-4-9. Disponibil: https://usem.md/uploads/files/News/Conferin%C8%9Be/2024/6-7%20decembrie%202024/Materiale%20confe rintei%206-7%20decembrie%202024%20USEM.pdf [accesat 2025-11-03].
48. Cuciurcă A., Duda E.-A., Prodan S. Evoluția istorică a reglementărilor legale privind infracțiunile contra integrității corporale și sănătății persoanei. În: Revista științifico-practică „VECTOR EUROPEAN”, nr. 1, Chișinău, 2025, pp. 34-37, 1,0 c.a. ISSN 2345-1106 E-ISSN 2587-358X. Disponibil:

https://usem.md/uploads/files/Activitate_%C8%98tiin%C8%9Bific%C4%83_USEM/Vector/Vector_European_2025_1.pdf [accesat 2025-11-03].

49. Gurev, D. Aspecte de drept comparat privind privaţiunea ilegală de libertate şi răpirea unei persoane. În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale) Numărul 3(83), 2020, pp. 126-132. ISSN 1857-498X.
50. Лукашина, Е. А. Права человека. Учебник для вузов. Москва: Юридическая литература, 1998. 245 с.

IMPLICAREA REPUBLICII MOLDOVA ÎN COMBATEREA CRIMINALITĂȚII INTERNAȚIONALE

Virginia ZAHARIA
Trade Co-operative University of Moldova,
Moldova State University,
Chisinau, Republic of Moldova
E-mail: virginica.zaharia@yahoo.com
ORCID iD: https://orcid.org.0000-0002-4822-026X

Angela CUCIURCA
Tehnical University of Moldova,
Chisinau, Republic of Moldova
E-mail: cuciurcaangela@mail.ru
ORCID iD: https://orcid.org.0009-0005-5202-6467

Rezumat *Articolul analizează participarea Republicii Moldova (RM) la eforturile de prevenire și combatere a criminalității internaționale din perspectivă juridică și instituțională. Sunt examinate instrumentele normative naționale și angajamentele internaționale (tratate ONU, convenții europene) relevante pentru combaterea criminalității transnaționale, evidențiindu-se alinierea legislației RM la standardele globale. De asemenea, sunt prezentate abordările instituționale, rolul autorităților statului (poliție, procuratură, vamă etc.) și cooperarea acestora atât interinstituțional, cât și cu parteneri externi (INTERPOL, EUROPOL, EUROJUST, inițiative regionale). Pe baza constatărilor, sunt formulate recomandări de politici publice: consolidarea cadrului legal și instituțional, intensificarea cooperării internaționale și regionale, creșterea capacităților operaționale (inclusiv în domenii emergente precum criminalitatea informatică) și implementarea eficientă a strategiilor naționale recente. Tonul lucrării îmbină analiza teoretică cu aspecte aplicative, subliniind necesitatea unui echilibru între dezvoltarea doctrinară și măsurile practice pentru o combatere mai eficientă a criminalității internaționale de către RM.*
Cuvinte-cheie: *criminalitate, internațional, cooperare, mecanism, instituțional, prevenire, combatere, transnațional.*

Abstract *This article examines the Republic of Moldova's (RM) involvement in combating international crime from legal and institutional perspectives. It reviews the national and international legal framework (including UN treaties and European conventions) relevant to fighting transnational crime, highlighting Moldova's alignment of domestic legislation with global standards. The country's institutional approaches are also analyzed the role of state authorities (police, prosecution, customs, etc.) and their cooperation both inter-agency and with external partners (INTERPOL, EUROPOL, EUROJUST, regional initiatives). Based on these findings, public policy recommendations are proposed: strengthening the legal and institutional framework, intensifying international and regional cooperation, enhancing operational capacities (including in emerging areas like cybercrime), and effectively implementing recent national strategies. The article balances theoretical analysis with applied aspects, underlining the need for a synergy between doctrinal development and practical measures for the RM to more effectively combat international crime.*
Keywords: *crime, international, cooperation, mechanism, institutional, prevention, combating, transnational.*

JEL: Cod K14, K33, K42, F53, H56

INTRODUCERE

Criminalitatea transnațională s-a afirmat, în perioada contemporană, drept una dintre cele mai acute provocări la nivel global, amplificată de procesele de globalizare economică și de liberalizare a circulației transfrontaliere [28]. Fenomene infracționale, precum migrația ilegală, traficul de ființe umane și organe, spălarea banilor, traficul de droguri și armament sau terorismul internațional au căpătat o amploare fără precedent, depășind capacitatea unui singur stat de a le controla eficient. În acest context, cooperarea internațională în prevenirea și combaterea criminalității transfrontaliere s-a impus ca o necesitate obiectivă, consfințită în numeroase tratate, convenții și acorduri multilaterale la care au aderat statele lumii (inclusiv RM) [28]. Prin intermediul acestei cooperări, eforturile și capacitățile instituțiilor abilitate ale fiecărei țări sunt consolidate pentru a face față unui fenomen infracțional din ce în ce mai complex [17, p.303].

Pentru RM combaterea formelor grave de criminalitate cu caracter internațional reprezintă atât o prioritate internă, cât și un imperativ al politicii externe. Prevenirea și contracararea crimelor transnaționale precum traficul de ființe umane, contrabanda, criminalitatea informatică sau finanțarea terorismului au devenit direcții prioritare în strategiile naționale de securitate, acestea fiind strâns legate de obiectivul integrării europene a RM. Parcursul de asociere și aderare la UE impune alinierea RM la standardele UE în materie de justiție și afaceri interne – inclusiv cooperarea strânsă cu statele membre și instituțiile europene în domeniul combaterii criminalității organizate, corupției, terorismului și altor amenințări transfrontaliere [1]. Astfel, implicarea activă în rețelele internaționale de cooperare polițienească și judiciară nu este doar o opțiune, ci o condiție esențială pentru asigurarea securității naționale și îndeplinirea angajamentelor europene.

Scopul acestui studiu este examinarea modului în care RM participă la eforturile de combatere a criminalității internaționale, prin prisma a două dimensiuni principale:

- cadrul juridic – evoluția și armonizarea legislației naționale cu instrumentele juridice internaționale relevante;
- abordările instituționale – măsura în care structurile statului contribuie la prevenirea și combaterea criminalității transnaționale, atât pe plan intern (prin cooperare interinstituțională), cât și extern (prin parteneriate cu organizații și rețele internaționale).

De asemenea, cercetarea integrează elemente doctrinare, evidențiind perspectivele științifice asupra conceptului de criminalitate transnațională și relația sa cu securitatea națională, precum și importanța cooperării internaționale în doctrină.

MATERIALE ȘI METODE

Materialul documentar utilizat în acest studiu este alcătuit dintr-o combinație de surse normative, doctrinare și analitice, selectate în scopul examinării aprofundate a implicării RM în combaterea criminalității internaționale. În procesul de documentare au fost analizate tratatele internaționale la care RM este parte, în special convențiile ONU și ale Consiliului Europei, cu accent pe instrumentele juridice privind criminalitatea transnațională, criminalitatea organizată, spălarea banilor, corupția, traficul de persoane și criminalitatea informatică.

Cercetarea a fost completată prin consultarea rapoartelor anuale și tematice elaborate de organizații internaționale și regionale: INTERPOL, EUROPOL, UNODC, GRECO, MONEYVAL și Eurojust, contribuind astfel la contextualizarea eforturilor RM într-un cadru de cooperare transfrontalieră. Sursele doctrinare au permis integrarea unei perspective teoretice asupra evoluției conceptului de criminalitate internațională și a instrumentelor juridice de combatere.

Metodologia de cercetare îmbină analiza juridică cu interpretarea comparativă și evaluarea instituțională, fiind aplicată metoda analizelor calitative asupra normelor și documentelor strategice, fiind utilizate tehnici de analiză critică pentru a surprinde atât progresele, cât și lacunele actuale din mecanismul național de reacție la criminalitatea internațională. Prin această îmbinare de metode, studiul oferă o perspectivă comprehensivă și echilibrată asupra capacității RM de a se adapta exigențelor internaționale și de a-și consolida rolul în arhitectura globală a securității juridice.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Cadrul juridic al RM în vederea combaterii criminalității internaționale. RM și-a dezvoltat treptat un cadru normativ intern adecvat prevenirii și combaterii formelor grave de criminalitate, pe măsură ce fenomenul infracțional a evoluat și s-a globalizat. Codul penal al RM [4] incriminează în mod expres o serie de infracțiuni cu caracter transnațional (spre exemplu, trafic de ființe umane – art.165 CP, trafic de copii – art.206 CP, terorism – art.278 CP, spălare de bani – art.243 CP etc.), multe dintre aceste dispoziții fiind introduse sau amendate pentru a reflecta definițiile agreate la nivel internațional. Un exemplu este tratamentul distinct al traficului de persoane adulte față de traficul de minori, conform cerințelor instrumentelor internaționale în materie [35, p.9]. De asemenea, legislatorul național a operat modificări menite să faciliteze cooperarea juridică internațională, precum prevederile privind extrădarea, transferul de proceduri penale sau recunoașterea hotărârilor străine au fost armonizate cu convențiile relevante la care RM este parte [14, p.232]; [15, p.371].

Un rol important în cadrul intern îl au actele normative speciale și strategiile naționale. Au fost adoptate legi speciale, cum ar fi Legea nr. 20/2009 privind prevenirea și combaterea criminalității informatice [23] (care transpune dispozițiile Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică) [7] sau Legea privind prevenirea și combaterea terorismului [24], care reglementează măsuri de cooperare internațională în materie de combatere a terorismului. Totodată, autoritățile au elaborat planuri și strategii pe termen mediu, menite să orienteze eforturile instituționale în acest domeniu. Spre exemplu, Strategia națională de prevenire și combatere a crimei organizate 2011–2016 [20] a reprezentat primul document de politici care a evaluat riscurile de criminalitate organizată și a stabilit măsuri de întărire a capacităților de răspuns. În ultimii ani, focusul strategic a fost integrat în documente mai largi de politici de ordine publică, precum Strategia națională de ordine și securitate publică pentru 2017–2020 [19] și Strategia de dezvoltare a domeniului afacerilor interne pentru anii 2022-2030 [34] printre altele, au inclus obiective de consolidare a cooperării polițienești internaționale și de aliniere la practicile UE în materie [25, p.204-205]. Aceste strategii, sprijinite adesea prin asistență externă și fonduri de la parteneri europeni, au condus la îmbunătățirea cadrului instituțional și normativ (de ex., crearea unor unități specializate, perfecționarea procedurilor de investigație, implementarea programelor de protecție a martorilor etc.).

Cadrul juridic internațional în vederea combaterii criminalității internaționale. Pe plan extern, RM este parte la majoritatea instrumentelor juridice internaționale esențiale în domeniul combaterii criminalității transnaționale. La nivel universal, țara noastră a aderat la Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate [10] este primul tratat global care a stabilit conceptele-cheie ale cooperării internaționale în materie penală (inclusiv definiția grupului infracțional organizat, măsuri de extrădare, asistență juridică reciprocă, confiscarea produselor infracțiunii ș.a.) [3, p.32-33]. RM a ratificat această convenție prin Legea nr. 15-XV din 17.02.2005 [22], asumându-și obligațiile de criminalizare și cooperare prevăzute de tratat. De asemenea, RM este parte la Convenția ONU împotriva corupției [11], un instrument global ce vizează atât prevenirea și sancționarea corupției, cât și facilitarea cooperării internaționale în recuperarea activelor rezultate din infracțiuni de corupție. Implementarea acestor convenții ONU în legislația națională s-a reflectat în incriminarea actelor de corupție la standarde internaționale, introducerea răspunderii penale a persoanelor juridice, extinderea regimului confiscării extinse etc.

Pe lângă tratatele ONU, RM este parte la numeroase convenții ale Consiliului Europei în domeniul cooperării juridice internaționale și al combaterii infracționalității: Convenția europeană de extrădare [9] și Convenția europeană de asistență judiciară în materie penală [8], ambele fiind ratificate la scurt timp după aderarea țării la Consiliul Europei; Convenția Consiliului Europei privind combaterea traficului de ființe umane [6]; Convenția privind criminalitatea informatică [7] ș.a. Aderarea la aceste instrumente implică recunoașterea reciprocă a măsurilor investigative și probelor, standarde comune în protecția victimelor și martorilor, precum și participarea la mecanismele multilaterale de cooperare [13, p.25-26] (rețele de puncte de contact 24/7, grupuri de lucru internaționale etc.).

Nu în ultimul rând, în contextul parcursului european, Acordul de Asociere dintre RM și UE a instituit un cadru contractual care prevede cooperarea strânsă în materie de justiție și afaceri interne. Capitolul dedicat cooperării polițienești și de securitate subliniază angajamentul reciproc de a colabora în gestionarea frontierelor, prevenirea migrației ilegale, precum și în lupta împotriva criminalității organizate, corupției, terorismului, spălării banilor și traficului de droguri [1]. Implementarea Acordului de Asociere a dus la armonizarea multor acte legislative din RM cu acquis-ul UE și la participarea țării, în calitate de partener, la diverse inițiative europene de securitate regională, aspect detaliat în secțiunile următoare.

Cooperare națională și internațională. Succesul combaterii criminalității internaționale depinde nu doar de existența actelor normative, ci și de eficiența instituțiilor în vederea aplicării lor și de gradul de cooperare între acestea, atât pe plan intern, cât și extern. În RM, mai multe structuri ale

statului au competențe în domeniul prevenirii și combaterii infracțiunilor transnaționale, fiecare jucând un rol specific în mecanismul general:

- Ministerul Afacerilor Interne (MAI) – prin subdiviziunile sale, în special Inspectoratul General al Poliției (IGP) și Poliția de Frontieră a RM, are responsabilitatea investigării criminalității organizate și asigurării ordinii publice. În cadrul IGP funcționează unități specializate, precum Direcția politici de prevenire și combatere a criminalității [16] sau Serviciul Tehnologia informației și securitate cibernetică a RM. Poliția de Frontieră, la rândul său, se ocupă de combaterea migrației ilegale, a traficului de contrabandă și a altor infracțiuni la frontieră, în cooperare directă cu omologii din țările vecine. Cooperarea interinstituțională internă se realizează prin grupuri de lucru comune (poliție-vamă-procuratură), centre de comandă operațională în caz de operațiuni majore, precum și prin schimb de informații în timp real între agenții.
- Serviciul Vamal al RM – fiind autoritatea cu atribuții la frontiera de stat în domeniul supravegherii vamale, contribuie la detectarea și contracararea traficului ilicit de mărfuri, inclusiv droguri, arme, produse accizabile etc. Vama cooperează strâns cu Poliția și Poliția de Frontieră în echipe mixte de control. De asemenea, Serviciul Vamal este conectat la rețele internaționale prin intermediul Organizației Mondiale a Vămilor și participă la operațiuni coordonate regional (spre exemplu, acțiuni simultane pe „ruta balcanică” a traficului de droguri, la care participă și RM alături de alte state).
- Procuratura RM – joacă un rol central în coordonarea investigațiilor penale și în asigurarea asistenței juridice internaționale. În special, Procuratura pentru Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale (PCCOCS), creată în 2016, este specializată în investigarea cazurilor complexe de crimă organizată transnațională (rețele de trafic, grupări de crimă organizată, finanțare a terorismului ș.a.). Totodată, Procuratura Anticorupție abordează cazurile de corupție mare și spălare de bani, deseori cu elemente transfrontaliere (implicând jurisdicții străine pentru transferul fondurilor ilicite). Procuratura Generală, prin Secția cooperare internațională, gestionează cererile de asistență juridică (rogatorii, extrădări) și asigură relația cu rețelele de cooperare judiciară internațională.
- Alte instituții: în funcție de natura infracțiunilor, pot fi implicate și Serviciul de Informații și Securitate (SIS) – în cazuri de terorism, crime transfrontaliere ce țin de securitatea națională, acesta furnizează informații operative și analize de inteligență; Centrul Național Anticorupție (CNA) – în cauze de corupție și finanțare ilegală cu ramificații internaționale, colaborând cu rețeaua INTERPOL [29] anti-corruption și cu Platforma Națională din RM a Parteneriatului Estic; autoritățile de supraveghere financiară – pentru detectarea fluxurilor financiare suspecte și cooperarea în cadrul grupului Egmont a unităților de informații financiare (din care face parte și Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor din RM).

Pe palierul cooperării internaționale, RM s-a integrat activ în rețelele și mecanismele de colaborare polițienească și judiciară existente, consolidându-și statutul de partener de încredere în regiune:

- Cooperarea polițienească: RM este membră a Organizației Internaționale a Poliției Criminale (INTERPOL) încă din anii ’90, beneficiind de acces la bazele de date globale privind persoane căutate, documente furate, vehicule, opere de artă etc. Biroul Național Central INTERPOL (subordonat MAI) asigură schimbul operativ de informații cu celelalte 194 de state membre. În 2022, a fost lansată inițiativa de Asistență Operațională în RM, un proiect comun cu INTERPOL care sprijină agențiile de aplicare a legii din țară în combaterea crimei organizate, terorismului și traficului de arme, precum și în dezvoltarea cooperării de lungă durată în regiune. Acest proiect, finanțat de parteneri europeni, a pus accent pe domenii prioritare precum combaterea traficului de migranți, a traficului de ființe umane, protecția împotriva exploatării sexuale, lupta contra terorismului și a traficului de armament. În cadrul inițiativei, s-au desfășurat operațiuni coordonate la frontiere, exerciții de verificare biometrică în puncte de control și schimburi de bune practici analitice pentru destructurarea grupărilor infracționale. Un exemplu de succes al acestei cooperări a

fost o operațiune internațională din septembrie 2023, când prin eforturi coordonate INTERPOL și EUROPOL, alături de autoritățile din RM și Ucraina au fost salvate două victime și arestați doi infractori implicați într-o rețea de asasinat la comandă, demonstrând importanța schimbului de informații și a acțiunilor transfrontaliere concertate.

– EUROPOL: Deși RM nu este stat membru UE, cooperarea cu Oficiul European de Poliție (Europol) a evoluat semnificativ în ultimul deceniu. Un prim Acord de cooperare strategică a fost semnat încă din 2007 [26], permițând schimbul de informații strategice și de bună practică. După liberalizarea regimului de vize cu UE și semnarea Acordului de Asociere, colaborarea a fost aprofundată [25, p.204-205]. În decembrie 2014, RM a semnat la Chișinău Acordul de cooperare operațională și strategică cu Europol, devenind primul stat din cadrul Parteneriatului Estic care a încheiat un asemenea acord cu agenția europeană [18]. Guvernul RM a ratificat acordul în 2015, considerându-l o confirmare a modernizării sectorului de aplicare a legii în conformitate cu standardele UE. Acordul (în vigoare din 2017) permite schimbul de date operative, inclusiv date cu caracter personal referitoare la suspecți de crimă organizată, și participarea ofițerilor RM la analiza comună a informațiilor prin Europol [2]. Pentru implementarea eficientă a cooperării, a fost instituit la nivelul MAI un Punct Național de Contact Europol, care să asigure legătura dintre autoritățile naționale competente și agenția europeană. RM a detașat încă din 2013 un ofițer de legătură la Haga, în sediul Europol, consolidând prezența sa în rețelele de cooperare polițienească europeană [27]. Rolul Europol este de a sprijini și consolida acțiunile statelor în prevenirea și combaterea criminalității grave care depășește frontierele, acționând ca hub de schimb de informații și coordonare. Deși formal țară terță, RM beneficiază de prevederea din Regulamentul (UE) 2016/794 (Europol) care permite relații de cooperare cu state non-membre, în măsura necesară îndeplinirii atribuțiilor Europol [25, p.204-205]. În practică, cooperarea poliției RM cu Europol s-a concretizat în participarea la inițiative precum EMPACT (Platforma multidisciplinară europeană împotriva amenințărilor infracționale), spre exemplu, RM s-a implicat în acțiunile EMPACT pe priority crime areas (trafic de droguri, de persoane, fraude etc.), alături de state UE, ceea ce a permis accesul la operațiuni comune și schimb de date în timp real. Un indicator al cooperării aprofundate este și includerea RM, în 2022, în Centrul de Sprijin al UE pentru Securitate Internă și Managementul Frontierelor – inițiativă menită să consolideze legătura de securitate a țărilor din imediata vecinătate a UE, RM fiind privită ca o veritabilă „centură extinsă de securitate” a Uniunii Europene [32].

– EUROJUST: Un progres remarcabil în planul cooperării judiciare l-a constituit relația cu Agenția UE pentru Cooperare Judiciară în Materie Penală (Eurojust). RM a semnat un Acord de cooperare cu Eurojust în iunie 2014 (ratificat prin lege în 2015), punând bazele asistenței reciproce în investigarea infracțiunilor grave transfrontaliere și participării la echipe comune de investigație. Implementarea efectivă a acestui parteneriat s-a accelerat recent: la 25 iulie 2023, în temeiul acordului, a fost numit primul Procuror de Legătură al RM la Eurojust, decizie menită să consolideze asistența juridică în materie penală cu statele UE [30]. Activitatea procurorului de legătură s-a materializat imediat în rezultate. Dacă în 2023, prin platforma Eurojust, RM participa la 5 echipe comune de investigație (Joint Investigation Teams – JITs) [21] împreună cu state membre, în 2024 numărul acestora a crescut cu 180%. Per total, în perioada 2013–2024, cu suportul Eurojust au fost formate 48 de echipe comune de investigații la care RM a contribuit active. Datorită acestui nivel de implicare, raportul Eurojust o plasează pe RM pe locul 8 din 39 de țări (27 state UE + 12 partenere) în clasamentul participării la JITs în 2024 [30] – o performanță notabilă pentru o țară non-UE. Țările cu care autoritățile RM au cooperat în aceste echipe includ România, Franța, Cehia, Ucraina, Letonia, Ungaria ș.a., acoperind o paletă largă de investigații: de la trafic de persoane și droguri, la spălare de bani și infracțiuni cibernetice. Mai mult, în 2024 procurorul de legătură a facilitat organizarea a 21 de reuniuni de coordonare între procurori și ofițeri din RM și omologii lor din UE, dublu față de anul precedent. În cadrul acestor reuniuni, echipe mixte (procurori din Procuratura Anticorupție și PCCOCS, împreună cu ofițeri de investigație de la Serviciul Vamal și Inspectoratul Național de Investigații) au lucrat cot la cot cu partenerii europeni pentru a stabili cele

mai bune metode de investigare și pentru a planifica acțiuni comune de urmărire penală în cazuri de criminalitate organizată transfrontalieră. Astfel de eforturi au dus la destructurarea unor rețele infracționale de rezonanță, mediatizate atât în spațiul UE, cât și în RM. Este de menționat că intensificarea utilizării instrumentelor de cooperare juridică internațională (precum comisiile rogatorii, echipele comune de anchetă, schimbul spontan de informații) în cazurile de crimă organizată și corupție figurează printre condiționalitățile stabilite de Comisia Europeană în Avizul privind cererea de aderare a RM la UE [30]. Progresele înregistrate de procuratura RM în acest domeniu indică determinarea de a îndeplini aceste obiective, consolidând totodată statul de drept.

– Inițiative regionale și bilaterale: Din punct de vedere geopolitic, RM participă la cooperarea regională în Europa de Sud-Est în calitate de membru fondator al Centrului Sud-Est European de Aplicare a Legii (SELEC) – organizație succesoare a pactului SECI, care reunește 11 state din regiune într-o platformă de schimb de informații și coordonare a luptei împotriva criminalității transfrontaliere. RM este membră a SELEC din 1999 [33] și a contribuit de-a lungul anilor la numeroase operațiuni comune sub egida centrului (operațiuni ce vizează traficul de droguri, furturile de autoturisme, contrabanda cu tutun etc.), alături de țări precum România, Ucraina, statele balcanice. Tot la nivel regional, RM cooperează în cadrul organizației GUAM (Georgia-Ucraina-Azerbaijan-RM), care include o Inițiativă de Cooperare în domeniul aplicării legii ce vizează combaterea terorismului, criminalității organizate și distribuirea informațiilor între agențiile de aplicare a legii din cele patru țări. În plus, cooperarea bilaterală cu țările vecine are o importanță practică: cu România (stat membru UE) există acorduri bilaterale active privind asistența juridică reciprocă, patrule comune de frontieră, schimb direct de ofițeri de legătură – inclusiv un ofițer român de poliție detașat la Chișinău și un ofițer din RM la București pentru coordonarea investigațiilor transfrontaliere; cu Ucraina, eforturile comune în ultimii ani (cu sprijinul UE prin misiunea EUBAM, lansată în 2005) au condus la întărirea securității frontierei de est, prin acțiuni concertate împotriva contrabandei, traficului de arme și a altor activități ilegale de-a lungul frontierei moldo-ucrainene.

Considerăm, că la nivel instituțional, RM a realizat progrese considerabile în integrarea în rețelele internaționale de cooperare împotriva criminalității. Prin eforturi conjugate – ale poliției, procuraturii, vămii și altor organe – și prin valorificarea parteneriatelor cu organizațiile globale (Interpol, ONU), regionale (Consiliul Europei, SELEC) și ale UE (Europol, Eurojust, EUBAM, EMPACT etc.), țara își depășește limitările impuse de resursele interne modeste și contribuie la combaterea eficientă a fenomenelor infracționale care nu cunosc granițe. Rămâne însă crucială adaptarea continuă a acestor instituții la noi provocări și menținerea sprijinului politic pentru participarea activă la inițiativele internaționale, aspect abordat în secțiunile următoare privind viziunile doctrinare și recomandările de îmbunătățire.

În literatura de specialitate, criminalitatea internațională, în special forma sa predominantă, criminalitatea organizată transnațională a fost obiectul multor analize menite să clarifice conceptele și să contureze caracteristicile distinctive ale fenomenului. Adoptarea Convenției ONU împotriva criminalității transnaționale organizate în 2000 [10], deși nu a inclus o definiție exhaustivă a „crimei transnaționale”, a oferit un punct de pornire pentru gândirea juridică, stabilind parametrii cooperării între state (de ex., definiția grupului infracțional organizat, noțiunea de infracțiune transnațională, prevederi privind jurisdicția, extrădarea ș.a.) [3, p.32-33]. Ulterior, doctrinarii au propus diverse definiții și interpretări pentru a surprinde evoluțiile fenomenului. Unii autori subliniază că globalizarea, progresul tehnologic și creșterea mobilității au condus la metamorfozarea criminalității: grupările infracționale și-au extins aria de acțiune dincolo de frontiere, diversificându-și activitățile (exemple: carteluri de droguri care operează simultan pe mai multe continente, rețele de trafic de persoane care mută victime dintr-o țară în alta, grupări de criminalitate informatică ce acționează în spațiul virtual global). Astfel, linia de demarcație dintre criminalitatea „internă” și cea „externă” devine tot mai difuză, numeroase infracțiuni având *elemente de extraneitate* sau conexiuni cu rețele transfrontaliere.

Savanții O.Balan și F.Lecari menționează în studiul lor evoluția conceptului de criminalitate organizată transnațională post-2000, evidențiind că doctrina a identificat treptat trăsăturile esențiale: structură organizată ierarhic sau în rețea, scopul obținerii de profituri ilicite majore, capacitatea de a corupe și infiltra instituții, precum și caracterul transfrontalier al activității (implicând două sau mai multe jurisdicții) [3, p.32-33]. Ei arată că, deși conceptul a luat naștere în anii ’90 în paralel cu fenomenul globalizării, comunitatea internațională a reușit să delimiteze elementele sale abia prin convenția din 2000 și instrumentele subsecvente, lăsând însă loc doctrinarilor să umple golurile definitorii. Diferitele abordări doctrinare converg asupra ideii că esența criminalității transnaționale constă în coordonarea activităților infracționale peste granițe pentru a exploata diferențele dintre sisteme (legislative, economice, de aplicare a legii) și a maximiza șansele de profit și impunitate.

O altă direcție doctrinară importantă subliniază legătura intrinsecă dintre criminalitatea transnațională și securitatea națională. În viziunea multor experți, amenințările generate de rețelele infracționale transfrontaliere, și anume, de la traficul de arme ce poate alimenta conflicte, la spălarea banilor care poate submina economia, sau la ingerințele cibernetice în infrastructurile critice pot atinge nivelul unor riscuri de securitate națională. Astfel, cooperarea internațională în materie penală nu mai este privită doar ca un instrument tehnic, ci ca parte integrantă a politicilor de securitate. Autorii A.Drăgulean și C.Anghel accentuează că poliția internațională și colaborarea judiciară au devenit procese mult mai complexe în contemporaneitate, fiind strâns legate de asigurarea ordinii și securității fiecărui stat [17, p.303], considerând că organizarea, coordonarea și implementarea în comun a acțiunilor de prevenire și combatere a infracțiunilor de către state și organizații internaționale aduce beneficii directe tuturor partenerilor implicați, în primul rând cetățenilor acelor state [17, p.304], de aceea, securitatea internă a unui stat nu mai poate fi separată de contextul cooperării regionale și globale împotriva criminalității.

În mod similar, doctrina juridică a RM susține abordarea conform căreia participarea activă la mecanismele internaționale sporește capacitatea națională de răspuns. Numeroase studii autohtone pun accent pe necesitatea armonizării cadrului juridic național cu standardele internaționale (inclusiv implementarea recomandărilor organismelor precum GRECO (Grupul de state contra corupției), MONEYVAL (Comitetul CoE pentru spălare de bani, sau Comitetul ONU contra Terorismului). În același timp, se remarcă în doctrină importanța dezvoltării capacităților administrative și umane: participarea la instruiri internaționale, schimbul de ofițeri de legătură, cunoașterea limbilor străine de circulație în rândul personalului de aplicare a legii, toate acestea fiind precondiții pentru o cooperare eficientă.

Nu în ultimul rând, abordările teoretice recente evidențiază apariția unor forme noi și emergente de criminalitate transnațională, cum ar fi criminalitatea cibernetică avansată (atacuri ransomware la scară globală), traficul de substanțe opioide sintetice prin piețe online, contrabanda cu produse de faună protejată etc. care necesită actualizarea continuă a instrumentelor de cooperare. Prin urmare, doctrinarii pledează pentru flexibilitate și inovație în mecanismele juridice internaționale (crearea de echipe investigative virtuale, schimbul rapid de dovezi digitale prin canale securizate, armonizarea procedurilor de obținere a probelor electronice între state ș.a.).

În ansamblu, din perspectivă doctrinară, se conturează ideea că efortul de combatere a criminalității internaționale trebuie abordat holistic, combinând: *măsuri normative adecvate* (legi și convenții actualizate), *instituții capabile și cooperante* la nivel transfrontalier și *înțelegere teoretică profundă* a fenomenului, pentru a anticipa tendințele și a elabora politici proactive.

În lumina analizei efectuate pe parcursul prezentei cercetări, se impun o serie de măsuri și direcții de acțiune pentru consolidarea implicării RM în combaterea criminalității internaționale. Recomandările urmăresc atât întărirea cadrului juridic și instituțional intern, cât și maximizarea beneficiilor cooperării internaționale, cu accent pe echilibrul dintre prevenție și represiune. Iată principalele propuneri:

– Armonizarea legislativă continuă și implementarea eficientă a normelor internaționale: Se recomandă ca RM să își actualizeze constant cadrul legal în funcție de evoluțiile internaționale.

Aceasta include ratificarea eventualelor instrumente noi (de exemplu, Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică [7], protocoale adiționale la convențiile ONU etc.) și transpunerea promptă a obligațiilor în legislația internă. Totodată, este esențial ca legile adoptate să fie aplicate riguros, de aceea se sugerează elaborarea de ghiduri practice și instruiri pentru anchetatori și procurori privind utilizarea instrumentelor juridice internaționale (ghiduri despre cum se formulează o cerere de comisie rogatorie sau cum se constituie o echipă comună de investigație). Implementarea integrală a convențiilor la care statul este parte va fi monitorizată de organismele internaționale, iar un grad ridicat de conformitate va spori credibilitatea RM în rândul partenerilor externi.

- Consolidarea capacităților instituționale și a cooperării inter-agenții: Este necesară întărirea continuă a instituțiilor de aplicare a legii implicate în combaterea criminalității transnaționale. Aceasta poate implica *alocarea de resurse suplimentare* (financiare, tehnologice, umane) pentru unitățile specializate (ex: dotarea poliției de frontieră cu echipamente moderne de scanare, crearea la Procuratură a unei baze de date unificate pentru cererile de asistență internațională, etc.). Se recomandă instituirea unor platforme permanente de cooperare inter-instituțională (de tip task-force național) care să reunească reprezentanți ai poliției, vamă, procuratură, servicii de informații, unitatea de informații financiare, pentru a coordona schimbul intern de informații despre grupările infracționale și a planifica reacții comune. Exercitarea unor simulări și exerciții comune periodice (de ex., simularea unui caz complex ce implică trafic de persoane prin aeroport, care necesită implicarea simultană a Poliției de Frontieră, Serviciului Vamal, MAI și Procuraturii) ar putea evidenția lacunele de coordonare și ar permite adoptarea de protocoale clare de cooperare internă.
- Dezvoltarea resurselor umane și a expertizei: Un aspect cheie este pregătirea profesională a personalului implicat în cooperarea internațională. Recomandăm intensificarea programelor de training specializat – ateliere cu participare internațională, cursuri oferite de CEPOL (Colegiul European de Poliție) sau de Institutele regionale de instruire (Programul European de Formare pentru Procurori). Tematicile ar trebui să acopere atât cunoașterea procedurilor (completarea cererilor de asistență, standarde de probă în țări diferite), cât și noile tendințe (investigații financiare paralele, tehnici de urmărire a criptomonedelor folosite de rețele criminale etc.). De asemenea, se recomandă stimularea competențelor lingvistice și digitale ale ofițerilor, investiția în cursuri de limbi străine (engleză, franceză, etc.) și familiarizarea cu platformele de cooperare (de ex. SIENA – Secure Information Exchange Network Application a Europol) sunt esențiale pentru comunicare rapidă și eficace cu partenerii externi.
- Valorificarea deplină a parteneriatelor internaționale existente: RM ar trebui să folosească la maximum instrumentele de cooperare la care are acces. În contextul Europol, spre exemplu, se recomandă extinderea participării ofițerilor RM în proiectele EMPACT, nu doar ca beneficiari, ci și inițiind acțiuni punctuale (RM ar putea propune, în cooperare cu România și Ucraina, o acțiune EMPACT focalizată pe o rută de trafic ce o traversează). Prin Eurojust, ar fi util ca autoritățile RM să inițieze ele însele constituirea de echipe comune de investigație în domenii unde au expertiză (spre ex., în investigarea *traficului de copii*, unde RM are legislație și practică robustă, să propună o JIT cu țări din UE afectate de acest fenomen). De asemenea, continuarea detașării de ofițeri de legătură, nu doar la Haga pentru Europol, ci și la Viena (pe lângă UNODC) sau la Lyon (INTERPOL) ar întări prezența țării în rețelele de cooperare. În context regional, se sugerează ca RM să sprijine activ inițiativele SELEC (spre exemplu, să candideze pentru a găzdui un *Task Force* regional pe o anumită temă, precum contrabanda de țigări, dat fiind impactul acesteia în regiune).
- Intensificarea cooperării cu UE pe calea aderării: Având în vedere perspectiva negocierilor de aderare la UE, este imperativ ca RM să îndeplinească condiționalitățile legate de justiție și afaceri interne. Una din cerințele identificate de Comisia Europeană este creșterea utilizării instrumentelor de cooperare juridică internațională în cazurile de crimă organizată și corupție [30] se recomandă menținerea acestui trend ascendent, printr-un *plan de acțiune* dedicat, coordonat de Procuratura Generală, cu ținte trimestriale privind numărul de cereri de asistență inițiate, de echipe comune

stabilite etc. (Acest plan deja există conform Planului național pentru implementarea celor 9 condiții ale Avizului CE din 2022 [5], dar e nevoie de monitorizare strictă). De asemenea, odată cu deschiderea negocierilor de aderare, se recomandă inițierea unor programe de *twinning* instituțional cu state membre ale UE, spre exemplu, un program de înfrățire între PCCOCS și o structură similară dintr-un stat membru pentru schimb de experiență, sau între Inspectoratul General al Poliției și o agenție de aplicare a legii din UE specializată. Astfel de parteneriate vor facilita transferul de know-how și vor pregăti instituțiile RM să opereze la standarde europene.

- Abordarea integrată a prevenției și combaterii: Politicile publice ar trebui să îmbine măsurile preventive (sociale, educative, de întărire a rezilienței comunităților) cu cele represive. Se recomandă elaborarea, în paralel cu eforturile de aplicare a legii, a unor campanii de informare și sensibilizare privind riscurile infracțiunilor transnaționale (spre exemplu, informarea publicului asupra pericolelor traficului de persoane, îndemnarea la raportarea cazurilor suspecte de exploatare, conștientizarea riscurilor infracțiunilor cibernetice precum fraudele online transfrontaliere). Implicarea societății civile și a mediului academic în dezbateri și cercetări pe tema criminalității transnaționale poate genera idei noi de politici [12, p.433-434]. De asemenea, colaborarea cu organizații internaționale precum Oficiul ONU pentru Droguri și Criminalitate (UNODC) în proiecte preventive (ex. programe anti-trafic, anti-drog în școli) va asigura o abordare holistică.
- Combaterea corupției și creșterea integrității instituționale: Un aspect transversal care influențează capacitatea statului de a combate eficient criminalitatea organizată este nivelul corupției interne. Rețelele criminale internaționale profită adesea de complicități locale – de aceea, eforturile anticorupție trebuie intensificate, în special în sectoarele de frontieră, poliție, justiție. Recomandăm implementarea strictă a strategiei naționale anticorupție, combinată cu mecanisme de *vetting* și verificare periodică a integrității personalului din instituțiile de forță. Cooperarea cu partenerii externi în investigarea cazurilor de corupție transnațională (cazurile de *bribery* ce implică companii străine) ar trebui, de asemenea, consolidată. O agenție curată și credibilă va colabora mult mai ușor cu omologii externi și va elimina vulnerabilitățile exploatate de crima organizată.

Prin implementarea acestor recomandări, RM și-ar putea îmbunătăți considerabil atât cadrul intern de combatere a criminalității internaționale în concordanță cu Programul Național de prevenire și combatere a criminalității pentru anii 2026-2030 [31], cât și profilul în rețelele globale de cooperare. Subliniem că voința politică și alocarea resurselor adecvate sunt factori decisivi în materializarea acestor propuneri. De asemenea, progresul trebuie monitorizat prin indicatori clari (de ex., numărul de dosare transnaționale soluționate, valoarea bunurilor confiscate în cooperare internațională, gradul de îndeplinire a recomandărilor GRECO/MONEYVAL etc.), pentru a asigura un ciclu de *feedback* și ajustare a politicilor în termeni rezonabili.

Concluzii. Republica Moldova și-a asumat un rol activ în eforturile regionale și internaționale de combatere a criminalității, reușind în ultimele decenii să creeze un cadru juridic și instituțional tot mai aliniat la standardele globale și europene. Analiza de față a evidențiat multiple progrese: ratificarea principalelor convenții ONU și europene a condus la ajustări legislative importante; la nivel instituțional, au fost înființate structuri specializate și s-au consolidat mecanismele de cooperare inter-agenții; parteneriatele cu organizații precum Europol și Eurojust au trecut de la faza simbolică la rezultate tangibile (echipe comune de investigație, operațiuni transfrontaliere de succes, recuperarea bunurilor provenite din infracțiuni). Toate acestea demonstrează că, în pofida constrângerilor de resurse și a unor vulnerabilități interne [23, p.23], RM și-a sporit considerabil capacitatea de a contracara amenințările infracționale transnaționale, contribuind la securitatea regională. Cu toate acestea, provocările rămân. Evoluția permanentă a fenomenelor infracționale cere o adaptabilitate continua, și anume moduri moderne de operare ale grupărilor (în mediul online, pe piețe ilicite emergente) impun actualizarea cunoștințelor și tehnicilor investigative. Corupția endemică și interesele oligarhice, acolo unde persistă, pot submina din interior eforturile, de aceea menținerea și aprofundarea reformelor statului de drept sunt indispensabile. De asemenea, apropierea de UE aduce oportunitatea integrării în

sistemul european de securitate, dar și responsabilitatea de a atinge standarde înalte în justiție și aplicarea legii – un proces complex ce necesită timp, determinare și sprijin extern.

Un element esențial subliniat în articol este necesitatea menținerii unui echilibru între abordarea doctrinară și cea aplicativă prin dezvoltarea conceptuală și normativă (legi, strategii, studii) trebuie însoțită de acțiuni concrete, operaționale, pe teren. Doar prin această dublă abordare se poate asigura eficacitatea. RM are de câștigat din continuarea cooperării strânse cu partenerii internaționali – nu ca un beneficiar pasiv, ci ca un contributor proactiv la securitatea comună. Așa cum s-a menționat, implicarea RM în platforme ca INTERPOL, SELEC, Europol sau Eurojust a generat beneficii mutuale și a demonstrat că țara poate fi un partener de încredere, capabil să-și aducă aportul la investigarea unor cazuri complexe cu ramificații internaționale.

Implementarea noului Program național de prevenire și combatere a criminalității 2026–2030 [31] oferă ocazia integrării lecțiilor învățate și a celor mai bune practici internaționale în politicile interne. Monitorizarea obiectivelor stabilite în program (reducerea anumitor tipuri de infracțiuni, sporirea numărului de operațiuni reușite în cooperare externă, creșterea gradului de încredere a publicului în instituțiile de drept) va indica măsura succesului demersurilor propuse. În același timp, perspectiva aderării la UE reprezintă un puternic stimulent pentru continuarea reformelor – lupta împotriva criminalității organizate fiind una dintre condițiile-cheie evaluate de Bruxelles.

CONCLUZII

Considerăm, că implicarea Republicii Moldova în combaterea criminalității internaționale a evoluat de la nivelul declarativ la cel operațional, țara demonstrând atât voință politică, cât și capacitate instituțională de a se alinia eforturilor globale. Consolidarea acestor tendințe și abordarea lacunelor rămase sunt pași necesari nu doar pentru a îndeplini angajamentele externe, ci în primul rând pentru a proteja cetățenii și a asigura ordinea de drept pe plan intern. Combaterea eficientă a criminalității transnaționale este, în esență, o investiție în viitorul democratic și european al RM.

Referințe bibliografice:

1. Acord de asociere între UE și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (Euratom) și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte. https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/association-agreement-with-moldova.html#:~:text=,bani%20%C8%99i%20a%20drogurilor%20ilegale [accesat 2025-11-01].
2. Acord între Organizația Internațională a Poliției Criminale (INTERPOL) și Guvernul Republicii Moldova. https://www.legis.md/UserFiles/Image/RO/LP/acord_md%20LP%20Nr_%20163%20din%2026_07_2018_ro.pdf [accesat 2025-11-09].
3. Balan Oleg, Lecari Fdedolin. Criminalitatea transnațională organizată. Concept și particularități. În: Administrarea Publică, nr.3, 2022, pp.31-38, p.32-33. https://oaji.net/articles/2022/8641-1666604229.pdf#:~:text=%C3%8En%20prezentul%20demers%20%C8%99tiin%C8%9Bific%20ne,prin%20reliefarea%20tr%C4%83s%C4%83turilor%20distinctive%20ale [accesat 2025-11-10].
4. Cod penal al Republicii Moldova nr.985 din 18.04.2002. Publicat: 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195. *Modificat LP98 din 11.06.20, MO153-158/26.06.20 art.288; în vigoare 26.06.20*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121991&lang=ro [accesat 2025-11-05].
5. Comisia Europeană. Raportul pe 2023 privind Republica Moldova Care însoțește documentul Comunicarea Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Economic și Social și Comitetul Regiunilor Comunicarea din 2023 privind politica de extindere a UE. Bruxelles, 8.11.2023 SWD(2023) 698 final. https://mfa.gov.md/sites/default/files/2023_comisia_europeana_pachet_de_extindere_ro.pdf [accesat 2025-11-10].

6. Convenția Consiliului Europei privind combaterea traficului de ființe umane (Varșovia, 2005, ratificată în 2006). https://www.antitrafic.gov.md/public/files/Convenia_CoE_ROM.pdf [accesat 2025-11-02].
7. Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, Budapesta, 23.11.2001. https://rm.coe.int/16802fa41f [accesat 2025-11-12].
8. Convenția europeană de asistență judiciară în materie penală (Strasbourg, 1959). https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/55711 [accesat 2025-11-04].
9. Convenția europeană de extrădare (Paris, 1957). https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/84566 [accesat 2025-10-14].
10. Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate (adoptată la New York în 15 noiembrie 2000). Ratificată prin Legea R.Moldova nr.15-XV din 17.02.2005. Publicată în ediţia oficială "Tratate internaţionale", 2006, volumul 35, pag.333. https://www.antitrafic.gov.md/public/files/Conventia_ONU_crima_transdroguri.pdf [accesat 2025-11-10].
11. Convenția ONU împotriva corupției (adoptată în 2003, semnată de RM în 2004 și ratificată prin Legea nr.158-XVI din 06.07.2007). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12297&lang=ro [accesat 2025-11-05].
12. Cuciurcă A. Metode şi practici privind prevenirea şi combaterea infracţiunii de violenţă în familie. În: Materialele Simpozion ştiinţific internaţional „Dezvoltarea durabilă a mediului rural – realizări şi perspective” dedicat aniversării a 85 ani de la fondarea UASM. Chișinău, Republica Moldova, UASM, 2018, p. 432-436, 0,5 c.a. ISBN 978-9975-64-295-2 Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/432-436_1.pdf [accesat 2025-11-10].
13. Cuciurcă A. Protecţia drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale persoanei în cadrul aplicării măsurilor de constrângere sub forma reţinerii. În: Materialele Conferinţei Ştiinţifico-Internaţionale on-line „Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации”, Ucraina, 2022, p. 21-28, 0,8 c.a. УДК 001+37(100), ББК 72.4+74(0), Т 33, Disponibil: http://confscientific.webnode.com.ua [accesat 2025-11-10].
14. Cuciurcă A. Zaharia V. Analysis of the impact of the european court of human rights' judgments on national systems. În: ConsGeoCad 2024 Scientific symposium with national and international, Vol. II, UTM, Chișinău, 2025, pp. 229-237, 1,0 c.a. ISBN 978-9975-64- 528-7, ISBN 978-9975-64-530-0. Disponibil: httpt://consgeocad.utm.md/wp-content/uploads/2025/03/Conferinta-CGCVol 2.pdf [accesat 2025-11-10].
15. Cuciurcă A., Zaharia V. Implementarea și impactul hotărârilor Curții Europene a drepturilor omului asupra sistemelor juridice ale Republicii Moldova: beneficii, provocări și perspective În: Materialele Conferinţei ştiinţifice Internaţionale, Ediția a 7-ea „Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene”, USEM, Chișinău, 2025, pp. 369-380, 1,0 c.a. ISBN 978-9975-3611-4-9. Disponibil: https://usem.md/uploads/files/News/Conferin%C8%9Be/2024/6-7%20decembrie%202024/Materiale%20conferintei%206-7%20decembrie%202024%20USEM.pdf [accesat 2025-11-08].
16. Direcția politici de prevenire și combatere a criminalității. https://mai.gov.md/ro/structura/directia-politici-de-prevenire-si-combatere-criminalitatii [accesat 2025-11-02].
17. Drăgulean Alexandru, Anghel Cristina. Rolul organizaţiilor internaţionale şi regionale în coordonarea activităţilor de prevenire şi combatere a criminalităţii transfrontaliere. Materialele conferinței ştiinţifico-practice internaţionale ”Criminalitatea transfrontalieră şi transnaţională: Tendinţe şi forme actuale de manifestare, probleme de prevenire şi combatere”, din 26 iunie 2018, pp.303-310, p.303. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/303-310_3.pdf#:~:text=Cooperarea%20interna%C5%A3ional%C4%83%20reprezint%C4%83%20un

%20proces,%C5%9Fi%20capacit%C4%83%C5%A3ilor%20institu%C5%A3iilor%20abilitate%20s%C4%83 [accesat 2025-10-20].
18. Hotărârea Guvernului al RM nr.227 din 04.05.2015 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru ratificarea Acordului privind cooperarea operaţională şi strategică dintre Republica Moldova şi Oficiul European de Poliţie, întocmit la Chişinău la 18 decembrie 2014. Publicat : 08-05-2015 în Monitorul Oficial Nr. 110-114 art. 256. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=66753&lang=ro [accesat 2025-11-10].
19. Hotărârea Guvernului RM nr.354 din 31.05.2017 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de ordine și securitate publică pentru 2017–2020 **și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia.** Publicat : 02-06-2017 în Monitorul Oficial Nr. 171-180 art. 430. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99918&lang=ro [accesat 2025-10-17].
20. Hotărârea Guvernului RM nr.480 din 30.06.2011 pentru aprobarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a crimei organizate 2011–2016. Publicat : 08-07-2011 în Monitorul Oficial Nr. 110-112 art. 546. Versiune în vigoare din 23.11.2012 în baza modificărilor prin HG868 din 19.11.12, MO242-244/23.11.12 art.938. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=21941&lang=ro [accesat 2025-10-15].
21. Joint Investigation Teams. https://www.eurojust.europa.eu/judicial-cooperation/instruments/joint-investigation-teams [accesat 2025-11-10].
22. Legea RM nr. 15 din 17.02.2005 **pentru ratificarea Convenţiei Naţiunilor Unite împotriva criminalităţii transnaţionale organizate.** Publicat : 04-03-2005 în Monitorul Oficial Nr. 36-38 art. 122. Versiune în vigoare din data 01.10.12 în baza modificărilor prin LP120 din 25.05.12, MO103/29.05.12 art.353. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=26556&lang=ro [accesat 2025-10-14].
23. Legea RM nr. 20 din 03.02.2009 privind prevenirea și combaterea criminalității informatice. Publicat : 26-01-2010 în Monitorul Oficial Nr. 11-12 art. 17. *Modificat LP156 din 09.06.22, MO194-200/01.07.22 art.358; în vigoare 01.07.22*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133274&lang=ro [accesat 2025-10-14].
24. Legea RM nr.120 din 21.09.2017 privind prevenirea și combaterea terorismului. Publicat : 20-10-2017 în Monitorul Oficial Nr. 364-370 art. 614. *Versiune in vigoare din 17.08.18 in baza modificărilor prin* LP245 din 15.11.18 ,MO462-466 /12.12.18 art.774. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110295&lang=ro [accesat 2025-11-10].
25. Lesnic Cristina. Cooperarea Polițienească internațională a Republicii Moldova cu Oficiul European al Poliției (EUROPOL). În: Științe juridice și de Drept Internațional. Seria 2, 2021, nr.2, p.204-205. https://sju.ulim.md/nr-2-2021/cooperarea-politieneasca-internationala-a-republicii-moldova-cu-oficiul-european-al-politiei-europol/#:~:text=comunitare,domenii%20diverse%20ale%20afacerilor%20interne [accesat 2025-10-14].
26. Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova și Integrării Europene. Acord Nr. AMAEIE76/2009 din 12.02.2007. Acord Strategic de Cooperare dintre Republica Moldova și Oficiul European de Poliție. Publicat : 01.01.2009 în Tratate Internationale Nr. 43 art. 76. Semnat la Haga, 12 februarie 2007. În vigoare din 12 august 2007. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=116991&lang=ro [accesat 2025-10-14].
27. Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova. Poliția Republicii Moldova. Operațiune comună în cadrul OTF ITER – coordonată de Europol. https://politia.md/ro/politia-actiune/operatiune-comuna-cadrul-otf-iter-coordonata-de-europol [accesat 2025-10-19].
28. Ministerul Afacerilor Interne al RM. Cooperarea internaţională a organelor de drept în prevenirea şi combaterea criminalităţii transnaţionale. https://mai.gov.md/ro/news/cooperarea-internationala-organelor-de-drept-prevenirea-si-combaterea-criminalitatii#:~:text=Problema%20criminalit%C4%83%C5%A3ii%20transna%C5%A3ionale%

20care%20s,state%2C%20inclusiv%20%C5%9Fi%20Republica%20Moldova [accesat 2025-11-03].

29. INTERPOL. Combating organized crime, terrorism and firearms trafficking in Moldova. October 2022 – February 2024. https://www.interpol.int/en/Crimes/Organized-crime/Projects/Operational-Assistance-in-Moldova-Initiative#:~:text=Project%20aims [accesat 2025-11-08].
30. Procuratura Generală a Republicii Moldova. Cooperare internațională. Creștere semnificativă a colaborării Republicii Moldova cu autoritățile judiciare a statelor membre ale Uniunii Europene și a țărilor partenere prin intermediul Agenției Uniunii Europene pentru Cooperare în Materie de Justiție Penală (Eurojust). https://www.procuratura.md/stiri-si-mass-media/anunturi/crestere-semnificativa-colaborarii-republicii-moldova-cu-autoritatile#:~:text=%C3%8En%20temeiul%20Acordului%20de%20cooperare,statele%20membre%20ale%20Uniunii%20Europene [accesat 2025-11-08].
31. Programul Național de prevenire și combatere a criminalității pentru anii 2026-2030. https://mai.gov.md/sites/default/files/transparenta/Programul%20de%20elaborare%20a%20actelor%20normative/Proiect%20PPCC.pdf [accesat 2025-10-14].
32. Republica Moldova – centură de securitate extinsă a Uniunii Europene, discutată cu reprezentanții Europol. https://maisigurinue.md/ro/republica-moldova-centura-de-securitate-extinsa-a-uniunii-europene-discutata-cu-reprezentantii-europol/#:~:text=Republica%20Moldova%20%E2%80%93%20centur%C4%83%20de,UE%20pentru%20Securitate%20Intern%C4%83 [accesat 2025-11-10].
33. Southeast European Law Enforcement Center. Regional partnership between SELEC and the Ministry of Internal Affairs of Republic of Moldova. https://www.selec.org/regional-partnership-between-selec-and-the-ministry-of-internal-affairs-of-republic-of-moldova/#:~:text=,of%20the%20Center%20since%201999 [accesat 2025-11-07].
34. Strategia de dezvoltare a domeniului afacerilor interne a RM pentru anii 2022-2030. https://mai.gov.md/sites/default/files/QR%20Code/subiect-12-nu-484-mai-2022.pdf [accesat 2025-10-19].
35. Vidaicu Mihaela, Dolea Igor. Combaterea traficului de fiinţe umane (drept material și drept procesual). Suport de curs. Cartea XXI. Chișinău, Ed.: Nova Prim, 2009, p.9. ISBN 978-9975-9792-4-5. https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Combating_Trafficking_-_Moldova.pdf#:~:text=,Conform [accesat 2025-10-21].

ACCESUL LA RESURSE DIGITALE ESENȚIALE: PROVOCĂRI DE REGLEMENTARE ÎNTRE PROPRIETATE INTELECTUALĂ ȘI CONCURENȚĂ

Elena SEDLEȚCHI
Școala doctorală științe juridice și relații internaționale
Universitatea de Studii Europene din Moldova
2/1 Ghenadie Iablocikin, mun. Chișinău
andries.elena@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-4840-1281
GIURGEA Lenuța
Tutore- Universitatea Internațională Danubius
Executor Judecătoresc- Uniunea Națională A Executorilor Judecătorești România
bej.giurgeaelena@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0003-4364-7317

Rezumat
Articolul analizează modul în care controlul excesiv asupra bazelor de date, codului sursă și know-how-ului poate genera forme sofisticate de abuz de poziție dominantă în economia digitală. Baze de date protejate prin dreptul sui generis, codul sursă acoperit de copyright și informațiile secrete (know-how) devin resurse esențiale pentru funcționarea ecosistemelor digitale și dezvoltarea produselor interoperabile. Lucrarea evidențiază situațiile în care accesul la aceste active devine critic, iar refuzul sau acordarea discriminatorie poate constitui o încălcare a normelor de concurență, având efecte precum fragmentarea datelor, limitarea nejustificată a interoperabilității și transformarea secretelor comerciale în obstacole structurale pe piață. Analiza se bazează pe cadrul juridic al UE și pe practica Comisiei Europene, ilustrând aplicarea concretă a DSA, DMA și a articolului 102 TFUE în investigații împotriva marilor platforme digitale. În final, articolul recomandă consolidarea aplicării coordonate a acestor instrumente normative și elaborarea unor ghiduri tehnico-juridice pentru interoperabilitate și acces la date protejate prin proprietate intelectuală, prevenind „captivitatea digitală” și stimulând concurența loială și inovarea.
Keywords: *acces, abuz de poziție dominant, baze de date, refuz*
Abstract
The article analyzes how excessive control over databases, source code, and know-how can generate sophisticated forms of abuse of dominant position in the digital economy. Databases protected under sui generis rights, copyrighted source code, and trade secrets (know-how) have become essential resources for the functioning of digital ecosystems and the development of interoperable products. The paper highlights situations in which access to these assets becomes critical, and refusal or discriminatory granting of access may constitute a violation of competition rules, resulting in effects such as data fragmentation, unjustified limitations on interoperability, and the transformation of trade secrets into structural market barriers. The analysis is based on the EU legal framework and the practice of the European Commission, illustrating the practical application of the DSA, DMA, and Article 102 TFEU in investigations of major digital platforms. Finally, the article recommends strengthening the coordinated application of these regulatory instruments and developing technical-legal guidelines for interoperability and access to data protected by intellectual property rights, preventing “digital captivity” and promoting fair competition and innovation.
Keywords: *access, abuse of dominant position, databases, refusal*

JEL: K21

INTRODUCERE

În dinamica accelerată a economiei digitale, accesul la baze de date, cod sursă și know-how reprezintă un element determinant pentru competitivitatea întreprinderilor și pentru funcționarea eficientă a ecosistemelor tehnologice. Aflate adesea sub controlul unui număr redus de entități dominante, aceste active se transformă în resurse informaționale strategice, a căror administrare exclusivă poate influența structura pieței digitale și capacitatea de inovare. Lucrarea de față examinează sistematic modul în care interacțiunea dintre dreptul sui generis asupra bazelor de date, copyright-ul asupra codului sursă și regimul secretelor comerciale poate genera situații de blocaj, limitând interoperabilitatea și accesul la infrastructurile digitale esențiale. Analiza este structurată în trei elemente: 1) studiile de caz privind aplicarea DSA/DMA/TFUE, 2) interacțiunea DSA/DMA/GDPR și IP și 3) echilibrul dintre inovație și concurență.

MATERIALELE ȘI METODELE

Analiza se sprijină pe un corpus amplu de materiale: legislația europeană relevantă recente ale politicii digitale, în special, Regulamentul (UE) 2022/1925 al Parlamentului European și al Consiliului din 14 septembrie 2022 privind piețe contestabile și echitabile în sectorul digital și de modificare a Directivelor (UE) 2019/1937 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind piețele digitale (DMA) și Regulamentul (UE) 2022/2065 al Parlamentului European și al Consiliului din 19 octombrie 2022 privind o piață unică pentru serviciile digitale și de modificare a Directivei 2000/31/CE (Regulamentul privind serviciile digitale (DSA), precum și practica Comisiei Europene.

Republica Moldova intenționează să transpună, până în octombrie 2026, Regulamentul (UE) 2022/1925 al Parlamentului European și al Consiliului din 14 septembrie 2022 privind piețele contestabile și echitabile în sectorul digital, precum și modificările aduse Directivelor (UE) 2019/1937 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind piețele digitale – DMA), printr-un proiect de lege de modificare a Legii concurenței nr. 183/2012. Tot până în aceeași perioadă, se preconizează transpunerea Regulamentului (UE) 2022/2065 al Parlamentului European și al Consiliului din 19 octombrie 2022 privind piața unică pentru serviciile digitale și modificarea Directivei 2000/31/CE (Regulamentul privind serviciile digitale – DSA) prin adoptarea unei noi legi privind serviciile digitale[72].

Metodologia utilizată combină analiza juridică doctrinară a Uniunii Europene și cu o abordare funcțională specifică studiilor de concurență, vizând înțelegerea modului în care controlul asupra acestor active poate produce efecte de excludere. Prin această abordare, capitolul contribuie la formularea unui cadru conceptual coerent pentru identificarea situațiilor în care exercitarea drepturilor de proprietate intelectuală depășește protecția legitimă și capătă relevanță anticoncurențială, o problemă tot mai discutată în forurile internaționale și deosebit de pertinentă pentru dezbaterile academice din cadrul conferințelor specializate.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

1.Studiile de caz privind aplicarea DSA, DMA și regimurile de proprietate intelectuală

Capitolul următor analizează șase studii de caz relevante pentru modul în care reglementările europene privind piețele digitale (DSA, DMA), dreptul concurenței și regimurile de proprietate intelectuală sunt aplicate în practică: X/Twitter, TikTok, Amazon Web Services/Microsoft Azure și Apple, Google etc. Aceste exemple evidențiază principalele modele specifice de risc în piețele digitale: lipsa transparenței și a accesului la date, protecția inadecvată a minorilor, limitarea interoperabilității în infrastructurile cloud și discriminarea tehnică în ecosisteme integrate.

Actul legislativ privind serviciile digitale și actul legislativ privind piețele digitale urmăresc să creeze un spațiu digital mai sigur, în care drepturile fundamentale ale utilizatorilor să fie protejate, și să stabilească condiții de concurență echitabile pentru întreprinderi.

Serviciile digitale includ o categorie largă de servicii online, de la site-uri web simple la servicii de infrastructură de internet și platforme online. Normele specificate în Regulamentul privind serviciile digitale (DSA) se referă în principal la intermediarii de platforme online și motoare de căutare. De exemplu, piețele online, rețelele sociale, platformele de partajare de conținut, magazinele de aplicații și platformele online de călătorie și cazare. Serviciile digitale au un impact asupra vieții noastre în multe moduri diferite. Le folosim pentru a comunica între ele, pentru a face cumpărături, pentru a comanda alimente, pentru a găsi informații, pentru a viziona filme, pentru a asculta muzică și multe altele. Serviciile digitale facilitează, de asemenea, comerțul transfrontalier și accesul întreprinderilor la noi piețe. Deși acestea sunt câteva exemple ale numeroaselor beneficii ale transformării digitale, există și probleme.

[72] Programul național de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană pentru anii 2025 – 2029 aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 306/2025.

Această dinamică demonstrează că transformările digitale nu produc doar beneficii, ci amplifică riscurile sistemice care justifică intervenția ex ante prin DSA. Serviciile online pot fi utilizate în mod abuziv de sisteme algoritmice manipulatoare pentru a amplifica răspândirea dezinformării și în alte scopuri dăunătoare.

Prin urmare, o piață digitală este un spațiu online în care cumpărătorii și vânzătorii interacționează pentru a tranzacționa bunuri și servicii. Aceste platforme funcționează ca intermediari care conectează cererea cu oferta, permițând consumatorilor să descopere, să compare și să achiziționeze produse, iar vânzătorilor să-și prezinte ofertele și să ajungă la noi segmente de clienți.

Spre deosebire de piețele tradiționale, platformele nu dețin lanțul de aprovizionare, dar oferă doar infrastructura tehnică și mecanismele de intermediere necesare desfășurării tranzacțiilor.

Fig. 1 Lanț de aprovizionare pe piețe tradiționale

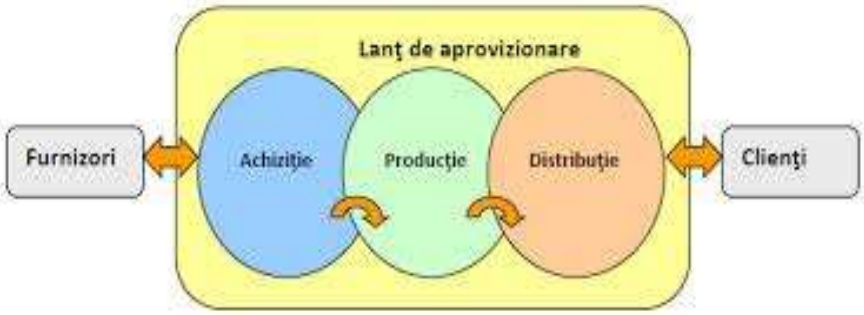

În mod caracteristic, piața digitală în cazul unei platforme online multifațetate implică două categorii de clienți:

1.Vânzătorii, care își listează produsele sau serviciile și plătesc platformei ca intermediar pentru a avea acces la consumatori;

2.Consumatorii, care nu plătesc pentru utilizarea platformei în sine, ci achită doar pentru produsele sau serviciile achiziționate de la vânzătorii prezenți pe platformă.

Regulamentul privind piețele digitale (DMA) urmărește să asigure piețe digitale contestabile și echitabile în sectorul digital și include reguli care guvernează platformele online de tip controlorii de acces (gatekeeper). Aceste reguli vor contribui la stabilirea unor condiții de concurență echitabile pentru a promova inovația, creșterea și competitivitatea, atât pe piața unică europeană, cât și la nivel global.

Controlorii de acces sunt platforme digitale mari ce furnizează un punct de acces important între întreprinderile utilizatoare și consumatori și care, prin poziția lor, pot constitui obstacole în economia digitală.

Platformele online și motoarele de căutare foarte mari sunt cele ai căror utilizatori medii ating sau depășesc 10% din populația UE. Aceasta este echivalentă cu a avea 45 de milioane de utilizatori sau mai mult.

Controlorii de acces trebuie să îndeplinească o serie de obligații, cum ar fi efectuarea de evaluări ale riscurilor, introducerea de măsuri de atenuare a riscurilor, furnizarea de versiuni ușor de citit și multilingve ale termenilor și condițiilor lor, implementarea unui mecanism de răspuns la crize, crearea unui depozit public pentru reclamele utilizate în cadrul serviciilor lor.

Printre acestea, se include dezinformarea sau manipularea alegerilor, violența cibernetică împotriva femeilor sau prejudiciile aduse minorilor online. Apoi, acestea trebuie să ia măsuri corespunzătoare de atenuare a riscurilor.

Până la 6 septembrie 2023, șase companii au fost desemnate de către Comisia Europeană drept controlori de acces: Alphabet, Amazon, Apple, ByteDance, Meta și Microsoft, care trebuiau să se conformeze pe deplin tuturor obligațiilor prevăzute în Regulamentul privind piețele digitale (DMA) până la 7 martie 2024. Alte desemnări ulterioare au vizat Booking ca controlor de acces pentru serviciul

său de intermediere online Booking.com[73] și Apple ca controlor de acces pentru două servicii esențiale de platformă, respectiv sistemele de operare iOS și iPadOS.

Controlorii de acces pentru serviciul său de intermediere online au la dispoziție șase luni pentru a asigura conformitatea platformelor/motoarelor de căutare online cu obligațiile relevante prevăzute în Regulamentul privind piețele digitale (DMA). Comisia monitorizează implementarea obligațiilor și poate impune amenzi a căror valoare poate fi de până la 10 % din cifra de afaceri totală la nivel mondial a companiei respective ori, în cazul unor încălcări repetate, de până la 20 % din cifra de afaceri respectivă. În cazul încălcărilor sistematice, Comisia poate, de asemenea, să adopte măsuri corective suplimentare, cum ar fi impunerea obligației ca un controlor de acces să își vândă o activitate comercială sau părți ale acesteia ori a interdicției ca un controlor de acces să achiziționeze servicii suplimentare legate de încălcarea sistematică.

De la desemnarea ca controlori de acces, Comisia Europeană a inițiat mai multe investigații asupra practicilor platformelor digitale majore.

La 25 martie 2024, Comisia a deschis investigații privind neconformitatea normelor Alphabet în Google Play și practicile de autofavorizare pe Google Search, normele Apple privind orientarea în App Store și ecranul de selecție pentru Safari, precum și modelul „pay or consent” al Meta.

În plus, Comisia a inițiat proceduri împotriva Alphabet pentru a verifica dacă afișarea rezultatelor în Google Search poate conduce la autopreferențierea serviciilor verticale ale companiei, precum Google Shopping, Google Flights sau Google Hotels, în detrimentul serviciilor concurente. Articolul 5 alin. (4) din Regulamentul privind piețele digitale (DMA) impune controlorilor să permită dezvoltatorilor de aplicații să direcționeze consumatorii către oferte în afara magazinelor de aplicații ale controlorilor, gratuit.

Pe 12 noiembrie 2025, a fost demarată o altă investigație pentru a verifica dacă Alphabet respectă obligația de a aplica condiții echitabile, rezonabile și nediscriminatorii de acces la site-urile editorilor, în temeiul Regulamentului privind piețele digitale (DMA). Monitorizarea Comisiei a relevat că Google, prin politica sa privind „abuzul reputației site-urilor web”, retrogradează anumite site-uri de știri și alte site-uri de editori în rezultatele căutării atunci când acestea includ conținut de la parteneri comerciali, cu scopul declarat de a preveni manipularea clasamentului[74].

Prin decizia din 19 martie 2025, Comisia a stabilit măsuri pe care Apple trebuie să le ia pentru a respecta anumite obligații privind interoperabilitatea, permițând o integrare mai fluidă a produselor terțe în ecosistemul său. Interoperabilitatea devine astfel esențială pentru ca părțile terțe să dezvolte produse și servicii inovatoare pe platformele Apple, oferind consumatorilor europeni o gamă mai largă de produse compatibile. Comisia Europeană a impus măsuri structurale ce vizează caracteristici de conectivitate iOS utilizate pentru dispozitive conectate, precum ceasuri inteligente, căști sau televizoare inteligente, asigurând afișarea notificărilor, accelerarea transferului de date și configurarea mai facilă a dispozitivelor. Aceste măsuri permit dispozitivelor tuturor mărcilor să funcționeze mai bine pe iPhone și oferă producătorilor și dezvoltatorilor oportunități de a introduce produse inovatoare, cu respectarea vieții private, securității utilizatorilor și integrității sistemelor Apple[75]. Apple a depus o contestație împotriva deciziei Comisiei Europeană care obligă compania să deschidă ecosistemul său către rivali precum Meta, Spotify și Garmin, susținând că cerințele sunt nerezonabile și afectează inovația.

În sectorul cloud, investigațiile Comisiei asupra Amazon Web Services și Microsoft Azure s-au concentrat pe interoperabilitate. Sectorul cloud ridică probleme structurale distincte față de platformele sociale, incluzând riscul de lock-in tehnologic și costuri ridicate de schimbare pentru

[73] Comisia desemnează întreprinderea Booking drept controlor de acces și deschide o investigație de piață cu privire la X, accesibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_24_2561

[74] Commission opens non-compliance investigations against Alphabet, Apple and Meta under the Digital Markets Act, accesibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_24_1689

[75] Comisia oferă orientări în temeiul Regulamentului privind piețele digitale pentru a facilita dezvoltarea de produse inovatoare pe platformele Apple, accesibil https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_25_81

utilizatori. Comisia a analizat practicile de autofavorizare a ecosistemelor proprii, licențele software complexe care descurajează folosirea furnizorilor alternativi și mecanismele contractuale care limitează portabilitatea sau accesul la datele generate de utilizatori. Regulamentul privind piețele digitale (DMA) permite Comisiei să desemneze furnizori ca controlori de acces chiar dacă aceștia nu îndeplinesc criteriile cantitative, dar au un impact semnificativ asupra pieței interne, evidențiind importanța interoperabilității și în infrastructurile digitale fundamentale, nu doar pe platformele sociale. Comisia poate desemna în mod individual dacă produce un efect semnificativ asupra pieței interne. Acest caz subliniază modul în care principiile interoperabilității devin relevante nu doar pentru platformele sociale, ci și pentru infrastructuri digitale fundamentale.

În ceea ce privește rețelele sociale, Regulamentul privind serviciile digitale (DSA) impune furnizorilor mari obligații stricte de evaluare și atenuare a riscurilor. În cazul X (fostul Twitter), Comisia a inițiat una dintre primele investigații oficiale privind transparența algoritmică și accesul la date pentru cercetători. S-au identificat probleme legate de reducerea accesului la interfața de programare a aplicațiilor (API) pentru cercetători și instituții academice, lipsa informațiilor suficiente privind publicitatea afișată și targetarea utilizatorilor, precum și mecanisme insuficiente de moderare a conținutului ilegal. În opinia Comisiei, platforma poate favoriza propriul conținut sau anumiți actori politici, ceea ce ar constitui un avantaj nedrept și o încălcare a legislației UE privind rețelele sociale.

De asemenea, s-a constatat lipsa informațiilor suficiente privind publicitatea afișată utilizatorilor și modul de targetare, ceea ce împiedică înțelegerea de către utilizatori a modului în care datele lor sunt folosite. Rețeaua de socializare nu oferă, totodată, mecanisme suficiente de moderare și reacție la conținut ilegal. În opinia Comisiei, platforma înclină algoritmul X în favoarea sa, cum ar fi prin creșterea conținutului său sau, potențial, oferind favorizantului său o platformă mai mare și retrogradând conținutul de la rivalii ei. Acest lucru ar fi considerat un avantaj nedrept și ar putea fi privit ca o încălcare a legislației UE privind rețelele sociale. În acest context, Comisia a utilizat competențele sale extinse pentru a solicita date detaliate, pentru a verifica măsurile de atenuare a riscurilor și, dacă este necesar, pentru a impune măsuri corective suplimentare.

Cazul TikTok evidențiază riscurile pentru protecția minorilor în ecosistemele digitale, inclusiv efectele recomandărilor algoritmice asupra sănătății mentale, colectarea și utilizarea datelor personale ale minorilor în scopuri publicitare, dificultăți în verificarea vârstei și prevenirea accesului la conținut inadecvat, precum și posibile practici manipulative care cresc timpul de utilizare. Comisia a concluzionat că, deși TikTok Ads atinge pragurile cantitative de desemnare conform Regulamentului privind piețele digitale (DMA), serviciul nu poate fi considerat un punct de acces important și nu a fost desemnat controlor de acces.

Prin decizia 05.09.2025[76], Comisia a stabilit dominanța Google pe două piețe distincte: servere publicitare pentru editori (DFP) și instrumente de cumpărare programatică de reclame Google Ads și DV360.

În special, Google: vinde publicitate pe propriile site-uri web și aplicații; și intermediază între agenții de publicitate care doresc să își plaseze anunțurile online și editorii (adică site-uri web și aplicații terțe) care pot furniza spațiul respectiv. Google oferă mai multe servicii adtech care intermediază între agenții de publicitate și editori pentru a afișa reclame pe site-uri web sau aplicații mobile. Aceasta operează două instrumente de cumpărare de reclame - Google Ads și DV 360, un server publicitar pentru editori, DoubleClick For Publishers sau DFP și o bursă de reclame, AdX.

Respectiv, Comisia a constatat că, cel puțin între 2014 și până la adoptarea deciziei, Google a abuzat de astfel de poziții dominante, încălcând articolul 102 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE) prin:

1) favorizarea propriei sale burse de anunțuri AdX în procesul de selecție a anunțurilor derulat de serverul său de anunțuri editor dominant, DFP, de exemplu, informând AdX în prealabil cu privire

[76]Commission fines Google €2.95 billion over abusive practices in online advertising technology https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_1992

la valoarea celei mai bune oferte de la concurenți pe care trebuia să o depășească pentru a câștiga licitația.

2) favorizarea bursei sale de anunțuri AdX în modul în care instrumentele sale de cumpărare de anunțuri Google Ads și DV360 plasează oferte pe bursele de anunțuri. De exemplu, Google Ads evita bursele de anunțuri concurente și plasa oferte în principal pe AdX, făcându-l astfel cea mai atractivă bursă de anunțuri.

Comisia a concluzionat că aceste comportamente au vizat în mod intenționat să ofere AdX un avantaj competitiv și ar fi putut bloca bursele de anunțuri concurente cu AdX. Acest lucru a consolidat rolul central al AdX în lanțul de aprovizionare adtech, precum și capacitatea Google de a percepe o taxă ridicată pentru serviciul său.

Comportamentul abuziv al Google a generat efecte anticoncurențiale, precum excluderea sau slăbirea poziției platformelor concurente, consolidarea rolului AdX ca intermediar dominant în lanțul adtech, posibilitatea Google de a aplica taxe mai ridicate și accentuarea dependenței editorilor și agenților de publicitate față de propriul său ecosistem.

Comisia a obligat Google să pună capăt acestor practici de auto-preferențiere și să implementeze măsuri pentru a înceta conflictele sale inerente de interese de-a lungul lanțului de aprovizionare cu tehnologie publicitară. Google are acum la dispoziție 60 de zile pentru a informa Comisia cu privire la modul în care intenționează să facă acest lucru.

Prin decizia Comisiei, Alphabet a fost amendată cu 2,95 miliarde de euro pentru încălcarea articolului 102 TFUE prin denaturarea concurenței în industria tehnologiei publicitare (adtech). Acest comportament este un model clasic de abuz prin auto-preferențiere și integrare verticală într-o infrastructură digitală indispensabilă.

Chiar dacă decizia este adoptată în temeiul articolul 102 TFUE, cazul conține indicii relevante privind comportamentele gatekeeper, în sensul Regulamentului privind piețele digitale (DMA) și Regulamentului privind serviciile digitale (DSA). Tipologii de comportamente vizate și de DMA:

1) auto-preferențierea propriilor servicii, interzisă expres de articolul 6 alin. (5) din Regulamentul privind piețele digitale (DMA).

2) limitarea interoperabilității între instrumentele adtech și bursele concurente, relevant pentru articolul 6 alin. (7) din Regulamentul privind piețele digitale (DMA).

3) conflicte de interese structurale într-un lanț vertical de intermediere.

Cazul arată că opacitatea lanțului adtech poate ascunde comportamente anticoncurențiale și controlul fluxului de licitație și al datelor acordă Google un avantaj neobservat de utilizatori sau de publisheri.

În timp ce articolul 102 TFUE sancționează abuzurile deja produse, DMA previne apariția lor prin obligații structurale și comportamentale impuse din timp controlorilor de acces.

În același timp, cazul dat devine astfel o premisă pentru viitoare obligații impuse în temeiul Regulamentului privind piețele digitale (DMA) aplicabile ecosistemului adtech și potențiala desemnare a Google ca gatekeeper pentru servicii adtech adiacente.

În partea ce vizează normelor Regulamentului privind serviciile digitale (DSA), decizia evidențiază că lipsa transparenței algoritmice în publicitatea online are efecte nu doar sociale, dar și de distorsionare a piețelor, justificând obligațiile impuse controlorilor de acces de transparență, audit și acces la date.

Prin urmare, acest studiu de caz evidențiază modul în care punerea în aplicare a Regulamentului privind serviciile digitale (DSA), Regulamentului privind piețele digitale (DMA) și articolul 102 din TFUE transformă transparența platformelor digitale dintr-o practică voluntară într-o obligație legală.

Pe baza analizelor de caz și a cadrului normativ aplicabil, se poate contura o tipologie coerentă a efectelor anticoncurențiale caracteristice piețelor digitale. Acestea includ: 1) auto-preferențierea, care distorsionează vizibilitatea și accesul la utilizatori; 2) închiderea tehnică (technical lock-in), generată prin restricții de interoperabilitate sau arhitecturi tehnice închise; 3) dependența informațională (data

dependency), prin care controlul asupra volumelor substanțiale de date conferă un avantaj disproporționat; 4) efectele de rețea consolidate, care ridică bariere semnificative la intrare; 5) asimetria algoritmică, ce permite ajustări unilaterale ale rezultatelor, prețurilor sau condițiilor de acces; și 6) discriminarea în accesul la resurse protejate de proprietate intelectuală, care poate limita inovarea și accesul furnizorilor terți. Această tipologie clarifică mecanismele prin care un actor dominant poate împiedica competiția efectivă în ecosistemele digitale și oferă un cadru analitic util pentru evaluarea comportamentelor dominante, facilitând înțelegerea modului în care reglementările sectoriale (DMA/DSA) și dreptul concurenței pot interveni complementar.

Analiza se plasează la intersecția normelor Regulamentului privind piețele digitale (DMA), a dreptului concurenței și a regimurilor de proprietate intelectuală (copyright asupra interfețelor de programare a aplicațiilor și secrete comerciale privind funcționarea internă a sistemului). Acest caz demonstrează cum o platformă poate utiliza controlul tehnic asupra codului sursă și asupra ecosistemului hardware pentru a consolida un avantaj competitiv și pentru a limita accesul rivalilor. Totodată, studiile de caz arată cum, cadrul normativ recent, Regulamentul privind serviciile digitale (DSA) și Regulamentul privind piețele digitale (DMA) transformă piețele digitale, prin obligații de transparență, interoperabilitate și acces echitabil pentru întreprinderi. Investigațiile întemeiate pe Regulamentul privind piețele digitale (DMA) asupra Alphabet, Apple, Meta și Amazon evidențiază modul în care Comisia Europeană poate identifica și corecta practici care limitează concurența sau favorizează platformele proprii. Cazurile demonstrează impactul reglementărilor asupra inovației, protecției consumatorilor și interoperabilității ecosistemelor digitale, precum și necesitatea monitorizării active a platformelor mari.

2.Interacțiunea dintre DSA, DMA, GDPR și regimurile de proprietate intelectuală

Reglementarea piețelor digitale în Uniunea Europeană se caracterizează printr-o interdependență structurală între trei instrumente normative majore: Regulamentul privind serviciile digitale (DSA), Regulamentul privind piețele digitale (DMA) și Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor (GDPR), la care se adaugă regimurile tradiționale de proprietate intelectuală. Fiecare dintre aceste cadre juridice urmărește un obiectiv distinct: Regulamentul privind serviciile digitale DSA urmărește responsabilizarea platformelor și protecția utilizatorilor, Regulamentul privind piețele digitale (DMA) - restabilirea contestabilității piețelor și echitatea în mediul digital, iar Regulamentul general privind protecția datelor (GDPR) protecția datelor cu caracter personal.

În practică însă, zonele lor de aplicare se suprapun, generând tensiuni, dar și complementarități, care necesită o interpretare coerentă și armonizată.

Aplicabilitatea Regulamentului privind serviciile digitale (DSA) și Regulamentului general privind protecția datelor (GDPR) se întâlnesc cel mai vizibil în domeniul publicității targetate și datelor sensibile. DSA și GDPR abordează în mod unitar utilizarea datelor personale pentru publicitate personalizată. GDPR stabilește limite stricte privind prelucrarea categoriilor speciale de date (origine etnică, opinii politice, convingeri religioase, date privind sănătatea etc.), iar DSA completează acest regim prin interzicerea utilizării acestor date pentru personalizarea reclamelor. În plus, DSA impune obligații de transparență cu privire la criteriile de targetare, obligând platformele foarte mari cu rol de gatekeeperi să ofere acces cercetătorilor la un catalog public al reclamelor și dezvăluirea criteriilor de targetare, astfel încât utilizatorii să poată înțelege modul în care sunt selectați pentru anumite campanii.

În privința algoritmilor, DSA obligă furnizorii foarte mari să explice parametrii generali ai sistemelor de recomandare, și să ofere o ptiune de afișare a conținutului care nu se bazează pe profolare. GDPR, prin drepturile legate de deciziile automatizate și transparența prelucrării datelor, consolidează aceste cerințe. Intersecția dintre cele două regimuri contribuie la crearea unui cadru robust de

responsabilizare a algoritmilor și de reducere a opacității sistemelor automate care influențează comportamentele consumatorilor și dinamica pieței digitale.

Regulamentul privind piețele digitale (DMA) intervine într-un domeniu în care, tradițional, drepturile de proprietate intelectuală au jucat un rol fundamental în protejarea inovației. Obligațiile impuse gatekeeperilor, interoperabilitate, acces la date, nediscriminare, se aplică însă în contexte în care proprietatea intelectuală este frecvent invocată pentru restricționarea accesului tehnic.

De asemenea, impune gatekeeperilor obligația de a permite accesul întreprinderilor utilizatoare la datele generate prin interacțiunea cu platforma. În unele cazuri, aceste date sau structuri pot fi protejate prin copyright sau prin drepturi specifice asupra bazelor de date. Regulamentul privind piețele digitale (DMA) clarifică însă că drepturile de de proprietate intelectuală nu pot fi folosite pentru a împiedica îndeplinirea obligațiilor impuse de regulament, cu condiția ca divulgarea să nu conducă la dezvăluirea codului sursă sau a elementelor expresive protejate.

Un aspect esențial îl reprezintă obligația de interoperabilitate. Gatekeeperii trebuie să asigure interconectarea serviciilor lor cu serviciile terților (mesagerie, sisteme de operare, marketplace-uri sau infrastructuri cloud). Aceasta presupune acces la interfețe tehnice (API-uri), protocoale sau documentații care, în mod obișnuit, sunt protejate prin secrete comerciale. Regulamentul privind piețele digitale (DMA) permite divulgarea informațiilor strict necesare pentru interoperabilitate, în timp ce protecția secretelor comerciale este menținută prin obligații de confidențialitate, utilizare limitată și măsuri de securitate.

3. Echilibrul dintre inovație, concurență și obligațiile de deschidere

Un principiu central al regulilor stabilite de Regulamentul privind piețele digitale (DMA) este că inovația nu poate justifica perpetuarea unor ecosisteme închise sau utilizarea poziției structurale pentru a împiedica concurența. Chiar dacă drepturile de proprietate intelectuală conferă titularilor un monopol temporar asupra creațiilor lor, aceste drepturi nu pot fi utilizate pentru a crea bariere artificiale la interoperabilitate, a bloca accesul la piețele adiacente, a împiedica dezvoltarea de produse și servicicii compatibile sau a menține un control disproporționat asupra ecosistemelor digitale prin efecte de rețea.

Regulamentul privind piețele digitale (DMA) redefinește limitele proprietății intelectuale într-un context în care tehnologia, datele și infrastructurile de intermediere generează dependență structurală pentru utilizatorii comerciali și consumatorii finali. Obligațiile de acces, interoperabilitate și nediscriminare urmăresc să asigure că inovația nu rămâne captivă în sisteme închise, ci poate circula liber între servicii și platforme.

Totodată, Regulamentul privind serviciile digitale (DSA) contribuie la același echilibru structural, dar dintr-o perspectivă diferită: transparența algoritmică, responsabilizarea sistemelor de recomandare și limitarea formelor de publicitate bazate pe profilare consolidează un mediu digital în care inovația nu se bazează pe exploatarea netransparentă a datelor, ci pe competiție loială și utilizarea responsabilă a tehnologiilor. Regulamentul privind serviciile digitale (DSA) nu vizează deschiderea infrastructurii tehnice, precum în cazul Regulamentului privind piețele digitale DMA, dar limitează posibilitatea platformelor de a utiliza avantajele informaționale pentru a distorsiona piața sau pentru a manipula comportamentul utilizatorilor.

Prin urmare, cele două regimuri acționează complementar: Regulamentul privind piețele digitale (DMA) deschide infrastructura pentru a preveni blocarea concurenței, iar Regulamentul privind serviciile digitale (DSA) deschide procesele decizionale algoritmice pentru a preveni exploatarea informațională. Împreună, ele creează un cadru în care inovația rămâne protejată, însă nu poate fi folosită ca instrument pentru excludere tehnică, discriminare comportamentală sau consolidarea unei puteri de piață în detrimentul competiției și al interesului consumatorilor.

CONCLUZII

Analiza arată că accesul la resurse digitale esențiale devine un element definitoriu al echității concurențiale în economia digitală. Abuzurile constatate de Comisia Europeană în temeiul articolului

102 TFUE, în special în lanțul adtech, demonstrează cum controlul tehnic, informațional și algoritmic poate distorsiona piețele. Aceste comportamente, deși sancționate formal ca practici de auto-preferențiere și excludere, se suprapun cu riscurile reglementate *ex ante* de Regulamentul privind piețele digitale (DMA) (interoperabilitate, nediscriminare, acces la date) și cu obligațiile de transparență algoritmică prevăzute de Regulamentul privind serviciile digitale (DSA). Interacțiunea acestor cadre normative arată că protecția proprietății intelectuale nu poate justifica blocarea accesului sau crearea de dependențe tehnologice care restricționează piața.

Recomandarea principală este consolidarea aplicării coordonate a celor trei regimuri, articolul 102 TFUE, DMA și DSA, pentru a corela intervențiile *ex post* cu obligațiile *ex ante* și a garanta accesul echitabil la resurse digitale esențiale, fără a prejudicia protecția inovației. De asemenea, sunt necesare ghiduri care să clarifice modul de combinare a aspectelor tehnice privind interoperabilitatea și accesul la date protejate prin drepturi de proprietate intelectuală, evitând astfel bariere artificiale și captivitatea digitală.

În contextul Republicii Moldova, planificarea transpunerii Regulamentului privind piețele digitale (DMA) și Regulamentului privind serviciile digitale (DSA) până în octombrie 2026 reprezintă o oportunitate de a înțelege cadrul european și de a-l adapta la realitățile naționale, consolidând protecția concurenței și accesul echitabil la resurse digitale esențiale.

Transpunerea DMA și DSA implică provocări instituționale semnificative, deoarece atribuțiile privind supravegherea piețelor digitale sunt dispersate între mai multe autorități, fără mecanisme clare de coordonare. Această fragmentare poate conduce la o aplicare inconsistentă și reactivă a noului cadru normativ.

O dificultate majoră este lipsa capacităților tehnice, în special în domeniul auditului algoritmic, necesar pentru evaluarea sistemelor de recomandare, transparenței publicității și interoperabilității platformelor. Fără expertiză specializată, implementarea riscă să rămână formală și dependentă de informațiile furnizate de platformele vizate.

Cooperarea cu DG COMP și DG CONNECT devine esențială pentru acces la metodologii, formare și asistență tehnică, permițând Moldovei să adopte un model de supraveghere aliniat practicilor europene.

Succesul integrării Moldovei în ecosistemul digital european depinde astfel de consolidarea instituțiilor, dezvoltarea capacităților tehnice și sprijinirea mediului antreprenorial local.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Regulamentul (UE) 2022/1925 al Parlamentului European și al Consiliului din 14 septembrie 2022 privind piețe contestabile și echitabile în sectorul digital și de modificare a Directivelor (UE) 2019/1937 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind piețele digitale (DMA);

2. Regulamentul (UE) 2022/2065 al Parlamentului European și al Consiliului din 19 octombrie 2022 privind o piață unică pentru serviciile digitale și de modificare a Directivei 2000/31/CE (Regulamentul privind serviciile digitale (DSA);

3. Hotărârea Guvernului nr. 306/2025 cu privire la aprobarea Programului național de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană pentru anii 2025-2029

4. Comisia desemnează întreprinderea Booking drept controlor de acces și deschide o investigație de piață cu privire la X, accesibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_24_2561

5. Commission opens non-compliance investigations against Alphabet, Apple and Meta under the Digital Markets Act, accesibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_24_1689

6. Comisia oferă orientări în temeiul Regulamentului privind piețele digitale pentru a facilita dezvoltarea de produse inovatoare pe platformele Apple, accesibil https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_25_81

7. Commission fines Google €2.95 billion over abusive practices in online advertising technology https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_1992

TIMPUL CA JUDECĂTOR AL DREPTULUI: REFLECȚII FILOSOFICO-JURIDICE ASUPRA UZUCAPIUNII ȘI ECHITĂȚII

Mariana-Alina ZISU
Consilier juridic drd., membru al Comisiei de Îndrumare Metodologică și Profesională a Asociației „Colegiul Consilierilor Juridici Suceava”, membru al Comisiei de Îndrumare Metodologică și Profesională a Federației „Ordinul Consilierilor Juridici din România”, e-mail: stefanoaia.mariana@yahoo.com
ORCID 0000-0003-2778-3749
Rodica-Raluca ȘTEFĂNOAIA
Consilier juridic la Biroul Individual Notarial „Lostun Răzvan Laurian”, membru al Asociației „Colegiul Consilierilor Juridici Suceava”, telefon 0751.376.610, e-mail: stefanoaia.raluca@yahoo.com
ORCID 0009-0007-3113-1715

Abstract: *There is a deeper relationship between time and law than it seems at first glance. In its essence, law is not born only from the norm, but also from duration, from the repetition of facts that, through stability and social recognition, become legitimate. Usucapion – this discreet institution of civil law – shows that time has its own normative force: it transforms long-standing possession into a right, and the everyday fact into an expression of equity.*

Starting from this idea, the research follows the way in which time acts as a “silent judge” of justice, providing balance between the abstract norm and the lived reality. The comparative analysis between Romanian and Moldovan civil law highlights not only the technical differences in regulation, but especially the unity of legal spirit that animates them: the protection of good faith, respect for legal stability and the valorization of equity as a fundamental moral principle.

From a philosophical perspective, usucapion can be understood as a reconciliation between law and life, between legal formalism and the natural moral order. It represents a recognition that justice is not achieved only through coercion, but also through time – through that duration that proves the good faith and legitimacy of possession. In this sense, time is not a destructive force, but a creative one: it does not erase the right, but perfects it.

Thus, usucapion becomes a privileged example of the way in which the law itself humanizes itself, rediscovering in the passage of time a silent but authentic form of justice.

Keywords: *time, usucapion, equity, justice, legal conscience*

Rezumat: *Între timp și drept există o relație mai profundă decât pare la prima vedere. În esența sa, dreptul nu se naște doar din normă, ci și din durată, din repetarea faptelor care, prin stabilitate și recunoaștere socială, devin legitime. Uzucapiunea – această instituție discretă a dreptului civil - arată că timpul are o forță normativă proprie: el transformă posesia îndelungată într-un drept, iar faptul cotidian într-o expresie a echității.*

Pornind de la această idee, cercetarea urmărește modul în care timpul acționează ca „judecător tăcut” al justiției, conferind echilibru între norma abstractă și realitatea trăită. Analiza comparativă dintre dreptul civil românesc și cel moldovenesc evidențiază nu doar diferențele tehnice de reglementare, ci mai ales unitatea de spirit juridic care le animă: protecția bunei-credințe, respectul față de stabilitatea juridică și valorizarea echității ca principiu moral fundamental.

Din perspectivă filosofică, uzucapiunea poate fi înțeleasă ca o reconciliere între lege și viață, între formalismul juridic și ordinea morală naturală. Ea reprezintă o recunoaștere a faptului că justiția nu se realizează doar prin constrângere, ci și prin timp – prin acea durată care probează buna-credință și legitimitatea posesiei. În acest sens, timpul nu este o forță distructivă, ci una creatoare: el nu șterge dreptul, ci îl desăvârșește.

Astfel, uzucapiunea devine un exemplu privilegiat al modului în care dreptul însuși se umanizează, redescoperind în trecerea timpului o formă tăcută, dar autentică, a justiției.

Cuvinte-cheie: *timp, uzucapiune, echitate, justiție, conștiință juridică*

INTRODUCERE

Timpul este poate cel mai tăcut și mai neiertător martor al vieții juridice. În trecerea sa, faptele se așază, intențiile se estompează, iar realitatea capătă o formă stabilă, aproape morală. Dreptul, ca expresie a ordinii sociale, nu poate ignora această acțiune discretă a timpului, care transformă o stare de fapt într-o stare de drept. În mod paradoxal, timpul, care erodează lucrurile și amintirile, devine în drept un constructor de legitimitate.

Uzucapiunea este exemplul cel mai clar al acestui paradox. Ea arată cum timpul, în loc să distrugă dreptul, îl creează. O posesie de lungă durată, lipsită de contestare și întemeiată pe bună-credință, se transformă, prin simpla perseverență a faptului, într-un drept recunoscut de lege. Astfel,

timpul se substituie judecătorului, confirmând ceea ce ordinea socială a acceptat deja: că o realitate constantă, trăită cu onestitate, trebuie să primească validare juridică.

Din perspectivă filosofică, această transformare are o semnificație profundă. Ea arată că justiția nu se realizează doar prin norme, ci și prin continuitate, prin acel ritm al existenței care oferă greutate morală faptelor. Timpul nu este doar o categorie fizică, ci și una etică: el pune la încercare intențiile și filtrează ceea ce este autentic. În acest sens, echitatea devine o formă de înțelepciune juridică, un corector al rigidității legii, iar uzucapiunea este una dintre manifestările sale cele mai subtile.

Compararea regimului juridic al uzucapiunii în dreptul civil românesc și cel moldovenesc evidențiază o convergență de principii și valori: protecția bunei-credințe, respectul față de stabilitatea raporturilor juridice și afirmarea echității ca valoare comună a culturii juridice europene. Chiar dacă detaliile tehnice diferă, spiritul legii rămâne același – acela de a recunoaște dreptate acolo unde viața a confirmat-o deja.

Prin urmare, reflecția asupra uzucapiunii nu este doar o analiză tehnică, ci și o meditație asupra sensului justiției. În tăcerea timpului se ascunde o formă de rațiune morală, iar legea, atunci când o ascultă, nu slăbește, ci se umanizează.

UZUCAPIUNEA ÎN DREPTUL CIVIL: ÎNTRE NORMĂ ȘI FAPT

În dreptul civil, instituția uzucapiunii exprimă una dintre cele mai subtile legături dintre normă și realitatea socială. Spre deosebire de alte mecanisme juridice care operează instantaneu, uzucapiunea presupune o durată, o răbdare și o tăcere a legii care, de fapt, are o semnificație profundă. Timpul nu este doar o condiție tehnică, ci un element de legitimitate. Prin simpla curgere a anilor, faptele se decantează, intențiile se clarifică, iar dreptatea se manifestă prin stabilitate.

La origini, uzucapiunea își are rădăcinile în dreptul roman, unde era considerată un mod de dobândire a proprietății prin posesie necontestată, exercitată cu *animus domini* - intenția de a se comporta ca proprietar[77]. Rațiunea acestei instituții era simplă: *vigilantibus non dormientibus iura succurrunt* - legea îi protejează pe cei care își exercită drepturile, nu pe cei care le neglijează. Timpul, în acest context, nu era un dușman al proprietarului, ci un instrument de selecție între cel care păstrează și cel care uită.

În dreptul civil românesc actual, această idee s-a păstrat, dar a fost rafinată prin exigențele moderne ale securității juridice. Codul civil din 2009 consacră uzucapiunea în articolele 930-939, definind-o ca un mod originar de dobândire a proprietății, independent de voința titularului formal[78]. Ea se întemeiază pe trei condiții fundamentale: posesia utilă, durata legală și buna-credință. Prin acestea, legea realizează un echilibru subtil între forma juridică și realitatea trăită: protejează proprietarul care își apără dreptul, dar și pe posesorul care, prin comportament constant și legitim, a făcut din fapt o stare de drept.

Posesia utilă presupune îndeplinirea cumulativă a unor cerințe de publicitate, continuitate și pașnicie[79]. În absența acestora, timpul nu poate produce efectul juridic al uzucapiunii. Ceea ce se cere, în fond, este o conduită socială vizibilă și constantă, care să exprime convingerea comunității că posesorul acționează ca un veritabil proprietar. Cu alte cuvinte, timpul nu operează în gol: el consfințește ceea ce societatea a validat deja moral.

A doua condiție este durata - dimensiunea temporală esențială. Termenele prevăzute de lege (10 ani în cazul uzucapiunii tabulare și 30 de ani în cea extratabulară) nu reprezintă simple cifre, ci expresia juridică a ideii de stabilitate[80]. Dreptul nu se grăbește să confere legitimitate unei stări de fapt;

[77] G. Longo, *Instituțiile dreptului roman*, Ed. ALL, București, 2021, p. 215.
[78] Codul civil al României, art. 930-939.
[79] C. Stătescu, C. Bîrsan, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 298.
[80] V. Stoica, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. C.H. Beck, București, 2021, p. 340.

el o acordă numai după ce faptele au trecut proba timpului. În acest sens, timpul devine o instanță morală: confirmă ceea ce este constant și respinge ceea ce este conjunctural.

În fine, buna-credință constituie elementul etic al instituției. Ea se prezumă, dar poate fi răsturnată prin dovadă contrară. În dreptul românesc, buna-credință nu înseamnă doar necunoașterea viciilor titlului, ci și convingerea sinceră că posesorul acționează în limitele dreptului[81]. Aici se vede clar dimensiunea morală a instituției: legea nu recompensează înșelăciunea, ci constanța onestă.

În dreptul civil al Republicii Moldova, uzucapiunea este reglementată în Cartea a III-a a Codului civil (articolele 315-323), cu o logică similară[82]. Și aici, condițiile generale privesc posesia continuă, pașnică, publică și de bună-credință, exercitată timp de 10 ani. Ceea ce diferă este accentul valoric: în tradiția juridică moldovenească, influențată de dreptul continental și de doctrina rusă, buna-credință are o dimensiune morală mai pronunțată, fiind interpretată nu doar ca absență a viciului, ci ca atitudine loială față de bun și față de comunitate[83].

De altfel, jurisprudența instanțelor din Republica Moldova arată o tendință constantă de a privilegia echitatea asupra formalismului. Într-o decizie a Curții Supreme de Justiție, s-a reținut că „uzucapiunea nu este o pedeapsă pentru neglijență, ci o recunoaștere a stabilității create prin posesie onestă și îndelungată”[84]. Această formulare, aparent simplă, are o semnificație filosofică: legea nu sancționează absența, ci răsplătește fidelitatea.

Prin comparație, practica instanțelor românești tinde să mențină un echilibru mai formal între interesul proprietarului și cel al posesorului, subliniind importanța înscrierii în cartea funciară și a respectării termenelor legale[85]. Totuși, chiar și aici, doctrina a recunoscut că „uzucapiunea exprimă triumful echității asupra rigidității dreptului de proprietate formal”[86]. Acolo unde dreptul scris nu mai reflectă justiția trăită, timpul intervine ca un corector tăcut.

Prin urmare, atât în România, cât și în Republica Moldova, uzucapiunea are o funcție dublă: **juridică și morală**. Ea servește securității circuitului civil, dar și restabilirii unei ordini etice a proprietății. Dreptul, în această ipostază, nu este doar un instrument de protecție, ci și o expresie a echității sociale. De aceea, instituția uzucapiunii trebuie privită ca o verigă între justiția legală și cea morală.

Un alt aspect important este că uzucapiunea acționează ca un **mecanism de pacificare socială**. În locul conflictului, ea aduce acceptarea; în locul contestării, recunoașterea[87]. Din acest motiv, doctrina modernă o consideră un exemplu de drept „restorativ”, adică o formă de reparare a dezechilibrelor juridice prin confirmarea stabilității de fapt[88]. Astfel, timpul, în loc să fie o cauză a pierderii, devine o formă de legitimitate.

În plan filosofic, se poate spune că uzucapiunea reprezintă modul prin care dreptul acceptă că justiția se naște și din tăcere. Ea arată că, uneori, a nu acționa este tot o formă de acțiune. Proprietarul care tace ani la rând devine complice la nașterea unui nou drept. Prin această tăcere activă, legea transformă pasivitatea în recunoaștere, iar timpul devine judecătorul care decide, fără cuvinte, cine este cu adevărat proprietar.

Această concepție nu slăbește legea, ci o umanizează. Uzucapiunea oferă dreptului o dimensiune care depășește logica sancțiunii: aceea a înțelegerii.

ECHITATEA ÎN FAȚA TIMPULUI: REFLECȚII FILOSOFICO-JURIDICE ASUPRA JUSTIȚIEI NATURALE

[81] I. Dogaru, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, p. 479.
[82] Codul civil al Republicii Moldova, Cartea a III-a „Drepturile reale”, art. 315-323.
[83] S. Cojocaru, *Drept civil. Drepturile reale*, Ed. Cartier Juridic, Chișinău, 2021, p. 233.
[84] Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova, Decizia nr. 2ra-1453/2020 din 11 noiembrie 2020.
[85] Înalta Curte de Casație și Justiție, Decizia nr. 1806/2017, Secția civilă.
[86] L. Pop, *Tratat de drept civil. Proprietatea și dezmembrămintele acesteia*, Ed. Universul Juridic, București, 2023, p. 564.
[87] Gh. Avornic, *Teoria generală a dreptului civil*, Ed. Cartier Juridic, Chișinău, 2022, p. 289.
[88] D. Chirică, *Tratat de drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. C.H. Beck, București, 2019, p. 301.

Echitatea reprezintă una dintre cele mai subtile expresii ale rațiunii juridice. Ea nu contrazice legea, ci o completează, acolo unde norma generală riscă să fie prea rigidă pentru realitatea concretă. În dreptul civil, echitatea nu este doar o virtute morală, ci și o forță normativă latentă, care permite dreptului să rămână uman. În interiorul instituției uzucapiunii, această dimensiune a echității se manifestă prin intermediul timpului: durata înlocuiește judecata, iar constanța faptelor devine argumentul suprem al dreptății.

Timpul, în acest context, nu este doar o măsură obiectivă, ci o instanță morală. Prin trecerea sa, faptele sunt testate, intențiile sunt decantate, iar ceea ce rămâne constant devine demn de recunoaștere. Uzucapiunea preia această înțelepciune a timpului și o transpune în drept: transformă o simplă posesie de fapt într-un drept de proprietate, legitim nu pentru că s-a declarat, ci pentru că s-a dovedit.

Aristotel definea echitatea (*epieikeia*) drept „dreptatea care corectează legea acolo unde aceasta, prin generalitatea sa, ar greși”[89]. Acest gând, vechi de peste două milenii, păstrează întreaga sa actualitate. Nicio lege nu poate prevedea infinitatea de situații umane, dar timpul le poate filtra. Prin durată, viața oferă un criteriu moral mai sigur decât intenția. Acolo unde legea tace, timpul vorbește.

În filosofia modernă, Immanuel Kant a văzut timpul ca formă pură a sensibilității, adică drept condiție a posibilității experienței umane[90]. Dacă extindem această idee la drept, putem afirma că justiția nu există în afara timpului, pentru că ea se formează prin experiență. O conduită de lungă durată devine, prin repetiție și stabilitate, un fapt moral și juridic. Uzucapiunea recunoaște tocmai această dimensiune etică a timpului: nu actul singular conferă dreptul, ci fidelitatea unei stări de fapt.

Hans Jonas, unul dintre marii eticieni ai secolului XX, spunea că responsabilitatea este esența moralității moderne[91]. Pentru el, timpul nu este o simplă succesiune, ci un spațiu al grijii: omul este chemat să-și asume consecințele faptelor sale în viitor. În logica uzucapiunii, dimensiunea temporală funcționează invers, dar complementar: timpul nu ne cere să anticipăm, ci să confirmăm. El nu proiectează moralitatea în viitor, ci o recunoaște în trecut. Posesia onestă și de lungă durată este o formă de responsabilitate tăcută, iar dreptul o transformă într-un titlu legitim.

Ronald Dworkin a arătat că „dreptul nu este o simplă colecție de reguli, ci o practică interpretativă guvernată de principii”[92]. În acest sens, echitatea este unul dintre principiile care dau coerență întregului edificiu juridic. Ea nu este o excepție a legii, ci o parte a rațiunii ei profunde. Uzucapiunea ilustrează perfect această teorie: atunci când legea generală tace, principiul echității intervine pentru a reda justiției proporția umană.

Emmanuel Levinas aduce un alt tip de profunzime acestei reflecții: el afirmă că etica precede legea[93]. Responsabilitatea față de Celălalt nu se naște dintr-o normă, ci dintr-o chemare morală anterioară oricărui text. Într-un mod discret, uzucapiunea reflectă această prioritate etică: ea recunoaște comportamentul celui care, de bună-credință, a acționat responsabil și constant, fără a dăuna altuia. Într-un anumit sens, posesorul uzucapant devine un „subiect moral” recunoscut de drept nu pentru intenția sa, ci pentru consecvența faptelor sale.

Echitatea, filtrată prin timp, face din drept o știință a înțelepciunii, nu doar a regulilor. Într-o lume juridică adesea obsedată de certitudini, uzucapiunea amintește că dreptatea nu se grăbește. Ea se construiește lent, prin fapte constante, prin acceptarea comunității și prin tăcerea care dă măsură lucrurilor. În acest sens, timpul devine un partener al justiției, nu un adversar al ei.

Într-o perspectivă fenomenologică, timpul din drept poate fi înțeles ca timp social – intervalul în care comunitatea își validează propriile valori. Edmund Husserl arăta că orice percepție presupune

[89] Aristotel, *Etica Nicomahică*, trad. C. Noica, Ed. Humanitas, București, 2023, p. 124.
[90] Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, trad. M. Flonta, Ed. Humanitas, București, 2021, pp. 69-72.
[91] Hans Jonas, *Imperativul responsabilității. Căutare pentru o etică a civilizației tehnologice*, trad. D. Stoica, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2020, pp. 38-42.
[92] Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, Cambridge, 2022 (ed. revizuită), pp. 27-31.
[93] Emmanuel Levinas, *Totalitate și infinit. Eseu despre exterioritate*, trad. M. Popa, Ed. Humanitas, București, 2019, p. 112-117.

intenționalitate: vedem ceea ce vrem să vedem[94]. În drept, societatea „vede” dreptatea acolo unde stabilitatea și buna-credință s-au impus. Astfel, prin durata posesiei utile, comunitatea însăși conferă o legitimitate morală faptului.

În epoca actuală, în care viteza tehnologică scurtează răbdarea, uzucapiunea este o lecție despre moralitatea lentă a dreptului. Ea ne reamintește că adevărul juridic are nevoie de timp, iar echitatea nu se impune prin forță, ci prin durată. Timpul nu pedepsește, ci confirmă. În tăcerea lui, dreptul își redescoperă vocația umană: aceea de a face dreptate, nu doar de a aplica norme.

ÎNTRE LEGE ȘI VIAȚĂ: DESPRE ÎNȚELEPCIUNEA TIMPULUI JURIDIC

Între lege și viață a existat dintotdeauna o tensiune tăcută. Legea caută generalitatea, viața aduce excepția; legea ordonează, viața se transformă. Din întâlnirea lor se naște justiția - nu ca o formulă matematică, ci ca un echilibru fragil între norma scrisă și realitatea trăită. În această ecuație, timpul are o funcție pe care doctrina modernă abia începe să o recunoască: aceea de **mediator între rigiditatea legii și dinamica faptului**.

În dreptul civil, timpul nu este un element exterior normei, ci o componentă structurală a acesteia. Termenele, prescripțiile, uzucapiunile, toate dau măsura înțelepciunii juridice a unei societăți. Timpul conferă stabilitate, dar și înțelepciune. El nu impune, ci formează. În uzucapiune, timpul devine un criteriu de legitimitate: acolo unde legea a tăcut și viața a persistat, el consfințește recunoașterea faptului împlinit.

Gh. Avornic subliniază că „timpul juridic nu este doar o dimensiune cronologică, ci o categorie axiologică”[95]. El nu doar măsoară, ci dă sens. Această perspectivă, de inspirație filosofică, explică de ce dreptul nu poate ignora efectele sociale ale duratei. Un fapt repetat și acceptat devine, în conștiința colectivă, normă implicită. Uzucapiunea traduce în termeni juridici această evoluție morală: prin stabilitatea faptului, timpul creează un nou echilibru între drept și realitate.

În plan comparativ, ambele sisteme juridice analizate - românesc și moldovenesc -reflectă aceeași filozofie a timpului juridic. România, prin Codul civil din 2009, a păstrat spiritul clasic al echității romane, dar i-a conferit o formă modernă, prin termene precise și criterii clare de bună-credință[96]. Republica Moldova, în reforma din 2019, a consolidat această tradiție, subliniind dimensiunea morală a posesiei utile și rolul social al stabilității[97]. În ambele sisteme, timpul a devenit o expresie a maturității legii.

Dreptul nu se poate desprinde de viață fără a-și pierde sensul. Așa cum observa profesorul Valeriu Stoica, „norma juridică este o construcție abstractă care își primește valoarea din raportarea la realitatea umană”[98]. Uzucapiunea este un exemplu viu al acestui principiu: ea dovedește că legea nu este o barieră între om și adevăr, ci o formă de recunoaștere a realității trăite. În timp, faptele își capătă propriul lor statut de justiție, independent de intențiile inițiale ale legiuitorului.

Această perspectivă ne apropie de o concepție hermeneutică a dreptului: legea nu este fixă, ci se interpretează în funcție de timp și de conștiința colectivă. Ronald Dworkin numea acest proces „lanțul interpretativ al dreptății”[99] - fiecare generație adaugă o verigă la înțelegerea dreptului, adaptându-l la spiritul epocii. În contextul uzucapiunii, timpul este însăși veriga interpretării: el confirmă, prin durată, valoarea morală a faptului.

---

[94] Edmund Husserl, *Idei directoare pentru o fenomenologie pură și o filosofie fenomenologică*, trad. A. Surdu, Ed. Humanitas, București, 2018, pp. 149-152.
[95] Gh. Avornic, *Teoria generală a dreptului civil*, Ed. Cartier Juridic, Chișinău, 2022, p. 294.
[96] Codul civil al României, art. 930-939.
[97] Codul civil al Republicii Moldova, art. 315-323.
[98] V. Stoica, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Humanitas Juridic, București, 2021, p. 352.
[99] Ronald Dworkin, *Law's Empire*, Harvard University Press, Cambridge, 2022, p. 265.

Hans-Georg Gadamer, în *Adevăr și metodă*, observa că înțelegerea nu este un act punctual, ci un dialog între prezent și tradiție[100]. Timpul, prin urmare, nu separă, ci unește. În drept, această idee capătă forță normativă: interpretarea juridică trebuie să țină cont nu doar de litera legii, ci și de experiența istorică a aplicării ei. Uzucapiunea, ca instituție, este o formă de dialog între trecutul juridic și prezentul social - o reconciliere între memoria normei și viața comunității.

Echitatea, în acest cadru, nu mai este o concesie făcută moralității, ci o formă de rațiune juridică superioară. Aristotel o descria drept virtutea care „nu rupe legea, ci o vindecă de orbirea generalității”[101]. În uzucapiune, legea se vindecă prin timp: rigiditatea ei devine flexibilitate morală, iar litera se transformă în spirit. Prin recunoașterea stabilității unei situații de fapt, dreptul dovedește că nu este un mecanism inert, ci un organism viu, capabil să-și corecteze propriile tăceri.

Această reconciliere dintre lege și viață este esența „înțelepciunii juridice”. Nu este vorba despre o simplă adaptare la context, ci despre o înțelegere profundă a sensului dreptății. Justiția nu înseamnă doar aplicarea unei reguli, ci capacitatea de a recunoaște ceea ce timpul a confirmat ca legitim. Uzucapiunea este expresia acestui tip de justiție tăcută - o justiție care nu are nevoie de tribunale pentru a se manifesta, ci doar de răbdarea faptelor.

În epoca actuală, dominată de instantaneitate și de algoritmi decizionali, ideea de „justiție a timpului” pare străină. Totuși, în spatele fiecărei reforme legislative persistă această nevoie de echilibru între celeritate și reflecție. Dreptul care nu ascultă timpul riscă să devină arbitrar. De aceea, instituții precum uzucapiunea au o funcție culturală profundă: ne reamintesc că legea este mai mult decât tehnică - este memorie, înțelepciune și echilibru.

În ultimă instanță, timpul juridic nu este doar o condiție a normei, ci o expresie a umanității dreptului. Acolo unde legea se întâlnește cu viața, iar timpul devine măsura înțelepciunii, se naște justiția autentică - nu cea perfectă, ci cea posibilă.

UZUCAPIUNEA CA EXPRESIE A JUSTIȚIEI NATURALE: ÎNTRE MORALITATE ȘI SECURITATE JURIDICĂ

Orice sistem de drept modern caută un echilibru între justiția formală și justiția naturală. În dreptul civil, acest echilibru se realizează prin mecanisme care permit legii să se adapteze realității, iar realității să devină parte a legii. Uzucapiunea este una dintre aceste punți. Ea reprezintă momentul în care dreptul renunță la rigiditatea abstractă pentru a recunoaște valoarea faptului trăit. În tăcerea sa, timpul lucrează în favoarea echității, iar echitatea, la rândul ei, conferă legitimitate juridică faptului.

De-a lungul istoriei, instituția uzucapiunii a avut un rol constant: acela de a proteja stabilitatea socială și de a recunoaște drepturile dobândite prin comportamente de lungă durată și bună-credință. În dreptul roman, *usucapio* însemna dobândirea proprietății printr-o posesie publică, neîntreruptă și pașnică, exercitată cu intenția de a fi proprietar[102]. Raționea sa morală era simplă: legea nu poate apăra pasivitatea, ci doar activitatea și fidelitatea față de realitate.

În tradiția europeană continentală, acest principiu s-a transmis neîntrerupt, fiind adaptat fiecărei epoci. Codul civil francez, la art. 2272, consacră uzucapiunea de 30 de ani, indiferent de titlu sau bună-credință[103]. Germania, în *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), menține regula de 10 ani pentru posesia de bună-credință, consolidând astfel ideea că durata și onestitatea sunt componente ale justiției[104]. Aceste soluții demonstrează că, dincolo de diferențele naționale, timpul este perceput ca un instrument universal al echității.

În contextul românesc și moldovenesc, uzucapiunea îndeplinește o dublă funcție: juridică și morală. Ea conferă stabilitate circuitului civil, dar și repară injustițiile născute din neglijență sau din

[100] Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, trad. C. Sălăvăstru, Ed. Polirom, Iași, 2021, p. 274.
[101] Aristotel, *Etica Nicomahică*, trad. C. Noica, Ed. Humanitas, București, 2023, p. 123.
[102] G. Longo, *Instituțiile dreptului roman*, Ed. ALL, București, 2021, p. 217.
[103] *Code Civil français*, art. 2272, ediția Dalloz 2023.
[104] *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), §937, ediția Beck 2023.

absența formală a proprietarului. Prin trecerea timpului, dreptul se aliniază realității, iar echitatea se transformă în normă. După cum observa profesorul Liviu Pop, „uzucapiunea nu este o derogare de la principiul protecției proprietății, ci o formă de echilibrare a acesteia cu principiul bunei-credințe și al stabilității juridice”[105].

Dimensiunea morală a uzucapiunii se vede cel mai clar în ideea de bună-credință. Aceasta nu este o simplă condiție procedurală, ci expresia unei valori etice fundamentale: onestitatea intenției. Dreptul protejează nu doar posesia, ci și mentalitatea care o însoțește. Un posesor care acționează cu bună-credință și cu respect față de ordinea juridică devine, în timp, purtătorul unei forme de justiție tăcute. În acest sens, timpul devine o instanță morală care „judecă” nu doar faptele, ci și intențiile.

De altfel, filozofia dreptului contemporan subliniază tot mai des rolul moral al timpului în legitimarea normelor. François Ost, într-o lucrare remarcabilă intitulată *Le temps du droit*, arată că „dreptul nu se realizează într-un moment, ci se construiește în timp, printr-o succesiune de echilibre fragile între stabilitate și schimbare”[106]. Această idee se aplică perfect uzucapiunii: ea este rezultatul unei evoluții lente, a unui proces social de recunoaștere care transformă faptele în norme.

Uzucapiunea nu este o instituție care sancționează neglijența proprietarului, ci una care răsplătește fidelitatea posesorului. Ea reflectă o concepție de justiție naturală, potrivit căreia stabilitatea și buna-credință sunt valori la fel de importante ca dreptul înscris într-un titlu. În această logică, dreptul pozitiv recunoaște moralitatea socială ca sursă de legitimare. Timpul, ca element neutru și imparțial, garantează că numai ceea ce a rezistat duratei poate deveni just.

De aici se desprinde o lecție pentru gândirea juridică modernă: dreptul nu trebuie să fie doar un sistem de reguli, ci și un mecanism de înțelepciune. Așa cum scria Hans-Georg Gadamer, „înțelepciunea este arta de a recunoaște momentul potrivit”[107]. Uzucapiunea întruchipează exact acest moment: clipa în care durata și echitatea se întâlnesc și conferă realității un statut juridic.

Într-o perspectivă etico-juridică, instituția uzucapiunii reconciliază două imperative: protecția proprietății și pacea socială. Ea oferă o soluție echilibrată între dreptul formal și cel trăit, între ceea ce este scris și ceea ce este simțit ca drept. Această capacitate de mediere este semnul maturității oricărui sistem juridic. Acolo unde legea învață să tacă, timpul vorbește.

În concluzie, uzucapiunea nu este doar o regulă de drept civil, ci un exemplu de justiție naturală aplicată. Ea demonstrează că dreptul, pentru a fi echitabil, trebuie să țină cont de viață, iar viața, pentru a fi legitimă, trebuie să se supună înțelepciunii timpului.

CONCLUZIE

Privită dincolo de granițele tehnice ale dreptului civil, uzucapiunea dezvăluie o semnificație mai profundă decât pare la prima vedere. În tăcerea timpului, această instituție juridică reușește să îmbine două realități aparent opuse: litera legii și spiritul echității. Ceea ce la început este o simplă posesie de fapt, prin durata sa, prin stabilitatea și buna-credință a celui care o exercită, se transformă într-o realitate juridică legitimă. Timpul, în acest sens, nu este doar un parametru exterior, ci un agent moral care validează faptele și le conferă o formă de dreptate naturală.

Această forță a timpului de a legitima reprezintă, în esență, o recunoaștere a faptului că dreptul nu poate fi redus la textul legii. El trăiește în conștiința celor care îl aplică și în modul în care societatea îl înțelege. Justiția nu se realizează doar prin interpretare, ci și prin acceptare, prin continuitate, prin confirmarea tăcută a ceea ce s-a dovedit în timp a fi just. Astfel, uzucapiunea nu este doar un mecanism juridic de dobândire a proprietății, ci și o lecție despre fidelitatea dreptului față de realitate.

În plan comparativ, regimurile juridice ale uzucapiunii din România și Republica Moldova demonstrează o convergență nu doar normativă, ci și de spirit. Ambele sisteme valorizează stabilitatea juridică, buna-credință și echitatea ca fundamente ale ordinii de drept. Diferențele de formulare

[105] L. Pop, *Tratat de drept civil. Proprietatea și dezmembrămintele acesteia*, Ed. Universul Juridic, București, 2023, p. 576.
[106] François Ost, *Le temps du droit*, Éditions Odile Jacob, Paris, 2022, p. 58.
[107] Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, trad. C. Sălăvăstru, Ed. Polirom, Iași, 2021, p. 412.

legislativă nu afectează fondul comun: credința că legea trebuie să reflecte viața, iar viața, la rândul ei, să confirme legea. În acest sens, uzucapiunea devine o punte între cele două culturi juridice, o expresie comună a înțelepciunii legislative de sorginte europeană.

Din perspectivă filosofică, instituția uzucapiunii reamintește că justiția nu este un rezultat mecanic al normei, ci o construcție lentă a timpului și a conștiinței umane. Dreptul se perfecționează atunci când învață să asculte ritmul firesc al vieții, iar echitatea apare ca forma prin care legea se împacă cu timpul. Într-o lume dominată de schimbări rapide și de tehnologii impersonale, ideea că timpul poate face dreptate pare aproape arhaică; totuși, tocmai această idee salvează dimensiunea umană a dreptului.

Prin urmare, uzucapiunea nu este doar o instituție juridică veche, ci o mărturie a maturității dreptului. Ea arată că legea, atunci când se unește cu viața și cu timpul, nu își pierde autoritatea, ci o consolidează. În tăcerea sa, timpul nu judecă oamenii, ci faptele; nu pedepsește, ci echilibrează; nu distruge, ci desăvârșește. Iar acolo unde legea recunoaște această tăcere a timpului, se naște o justiție mai profundă – o justiție umană, în care norma și moralitatea nu se exclud, ci se completează.

BIBLIOGRAFIE

1. Aristotel, *Etica Nicomahică*, trad. C. Noica, Ed. Humanitas, București, 2023.
2. *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), §937, ediția Beck 2023.
3. C. Stătescu, C. Bîrsan, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2017.
4. *Code Civil français*, art. 2272, ediția Dalloz 2023.
5. Codul civil al Republicii Moldova, Cartea a III-a „Drepturile reale”.
6. Codul civil al României.
7. Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova, Decizia nr. 2-1453/2020 din 11 noiembrie 2020.
8. D. Chirică, *Tratat de drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. C.H. Beck, București, 2019.
9. Edmund Husserl, *Idei directoare pentru o fenomenologie pură și o filosofie fenomenologică*, trad. A. Surdu, Ed. Humanitas, București, 2018.
10. Emmanuel Levinas, *Totalitate și infinit. Eseu despre exterioritate*, trad. M. Popa, Ed. Humanitas, București, 2019.
11. François Ost, *Le temps du droit*, Éditions Odile Jacob, Paris, 2022.
12. G. Longo, *Instituțiile dreptului roman*, Ed. ALL, București, 2021.
13. Gh. Gadamer,, *Teoria generală a dreptului civil*, Ed. Cartier Juridic, Chișinău, 2022.
14. Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, trad. C. Sălăvăstru, Ed. Polirom, Iași, 2021.
15. Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, trad. M. Flonta, Ed. Humanitas, București, 2021.
16. Ion Dogaru, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. C.H. Beck, București, 2014.
17. Înalta Curte de Casație și Justiție, Decizia nr. 1806/2017, Secția civilă.
18. L. Pop, *Tratat de drept civil. Proprietatea și dezmembrămintele acesteia*, Ed. Universul Juridic, București, 2023.
19. Ronald Dworkin, *Law's Empire*, Harvard University Press, Cambridge, 2022.
20. S. Cojocaru, *Drept civil. Drepturile reale*, Ed. Cartier Juridic, Chișinău, 2021, p. 233.
21. V. Stoica, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Humanitas Juridic, București, 2021.

REGLEMENTAREA SPRIJINULUI PENTRU ECONOMIA „VERDE” ȘI DIMENSIUNEA SA COMERCIAL INTERNAȚIONALĂ

MARINESCU Cristian-Mihai
Drd. Director Complex turistic ”Casianna-Păltiniș”, România
ORCID 0009-0009-7558-2053
ION Carmen
Asist. univ. drd
Universitatea Internațională Danubius Galați, Expert mediu de afaceri,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2649-9853

Abstract: *The article is devoted to analyzing the role of state "green" subsidies and corporate environmental strategies in ensuring sustainable development. It examines the legal and economic mechanisms for supporting renewable energy, its socio-economic and environmental benefits, and its impact on international trade and competitiveness. Special attention is paid to the integration of human rights into corporate environmental practices, international standards of sustainable development, and ESG corporate reporting. It is shown that the combination of state support and corporate responsibility creates conditions for the long-term sustainability of the economy, minimization of environmental risks, and strengthening of social capital.*

Keywords: *Environmental subsidies, renewable energy sources, corporate environmental responsibility, human rights, sustainable development, international standards, government support, innovative technologies, climate policy.*

Rezumat: *Articolul este dedicat analizei rolului subvențiilor „verzi” de stat și al strategiilor ecologice corporative în asigurarea dezvoltării durabile. Sunt examinate mecanismele juridice și economice de sprijinire a energiei regenerabile, avantajele sale socio-economice și ecologice, precum și impactul asupra comerțului internațional și competitivității. O atenție specială este acordată integrării drepturilor omului în practicile ecologice corporative, standardelor internaționale de dezvoltare durabilă și raportării corporative ESG. Se arată că combinația dintre sprijinul de stat și responsabilitatea corporativă creează condiții pentru sustenabilitatea pe termen lung a economiei, minimizarea riscurilor ecologice și consolidarea capitalului social.*

Cuvinte cheie: *Subvenții ecologice, surse regenerabile de energie, responsabilitate ecologică corporativă, drepturile omului, dezvoltare durabilă, standarde internaționale, sprijin guvernamental, tehnologii inovatoare, politică climatică.*

Introducere

Statele moderne se confruntă cu necesitatea de a combina dezvoltarea economică cu sustenabilitatea ecologică, ceea ce stimulează formarea de mecanisme de sprijinire a tehnologiilor „verzi”. Subvențiile de stat în acest domeniu nu numai că vizează atenuarea riscurilor ecologice, dar influențează și competitivitatea economiilor naționale și relațiile comerciale internaționale. Reglementarea lor juridică devine un instrument important pentru armonizarea obiectivelor ecologice cu principiile comerțului liber, prevenirea distorsiunilor pieței și stimularea inovării. În cadrul acestor procese, dezvoltarea surselor regenerabile de energie capătă o importanță deosebită, acestea fiind centrul transformării „verzi” și demonstrând punerea în practică a politicii de dezvoltare durabilă și de securitate climatică.

În contextul provocărilor ecologice, economice și energetice globale tot mai mari, trecerea la surse regenerabile de energie (SRE) a căpătat un caracter strategic pentru majoritatea statelor. Energia regenerabilă este considerată astăzi nu numai ca un instrument de atenuare a efectelor schimbărilor climatice, ci și ca o direcție cheie a transformării dezvoltării socio-economice. Răspândirea intensivă a energiei solare, eoliene, hidroenergetice, bioenergetice și geotermale indică formarea treptată a unei noi paradigme a aprovizionării mondiale cu energie, caracterizată prin durabilitate, descentralizare și reducerea impactului ecologic.

Sursele regenerabile de energie reprezintă resurse naturale — radiația solară, curenții de aer, precipitațiile, dinamica valurilor și a mareelor, biomasa și căldura geotermală — care sunt disponibile în aproape toate regiunile lumii și se reînnoiesc în mod natural. În comparație cu combustibilii fosili, care până în prezent asigură cea mai mare parte a consumului mondial de energie, sursele regenerabile

de energie se caracterizează prin emisii reduse de carbon, impact minim asupra stării aerului, apei și ecosistemelor terestre, precum și potențialul de a fi inepuizabile în cazul utilizării raționale.

Accelerarea dezvoltării energiilor regenerabile este determinată de o serie de factori interconectați: agravarea riscurilor climatice, volatilitatea piețelor combustibililor fosili, creșterea vulnerabilității energetice, precum și dorința statelor de a consolida stabilitatea economică.

Cu toate acestea, în ciuda avantajelor evidente, energia regenerabilă continuă să se confrunte cu bariere instituționale, economice și de infrastructură, inclusiv dependența structurală a economiei mondiale de sectorul subvenționat al hidrocarburilor. Ca urmare, în 2022, combustibilii fosili încă asigurau aproximativ 79% din consumul total de energie, însoțit de niveluri fără precedent de poluare a mediului [7].

Cercetările actuale subliniază că tranziția către energiile regenerabile oferă o gamă largă de avantaje socio-economice și ecologice: reducerea emisiilor, îmbunătățirea calității aerului, consolidarea securității energetice, dezvoltarea economiilor locale, crearea de locuri de muncă, reducerea sărăciei și extinderea participării cetățenilor la gestionarea energiei. În plus, potențialul energiilor regenerabile nu se limitează la atenuarea efectelor schimbărilor climatice — acestea sunt considerate din ce în ce mai des un instrument cheie de adaptare și de creștere a rezilienței infrastructurii la fenomene climatice extreme.

Formarea unei înțelegeri complexe a durabilității surselor regenerabile de energie și a potențialului lor de transformare constituie baza pentru elaborarea unei politici energetice eficiente și accelerarea tranziției către o economie cu emisii reduse de carbon [4, c. 460].

Dezvoltarea energiei regenerabile generează o serie de beneficii ecologice și socio-economice, care se manifestă prin reducerea impactului antropic asupra sistemului climatic, utilizarea rațională a resurselor naturale și reducerea poluării. Utilizarea energiilor regenerabile reduce emisiile de carbon atât prin absența arderii directe a combustibililor, cât și prin înlocuirea treptată a industriilor cu emisii ridicate de carbon, reduce epuizarea resurselor neregenerabile, iar tehnologiile solare, eoliene și geotermale nu necesită un consum semnificativ de apă. Acest lucru contribuie la reducerea poluării aerului cu dioxid de sulf, oxizi de azot și particule solide, reduce riscurile pentru ecosistemele acvatice, previne distrugerea habitatelor și fragmentarea peisajelor. Amplasarea instalațiilor de producere a energiei pe terenuri degradate și pe acoperișurile clădirilor reduce amenințările la adresa biodiversității, iar planificarea adecvată a parcurilor eoliene minimizează riscurile pentru păsări și lilieci.

Trecerea la energiile regenerabile consolidează securitatea energetică, reduce dependența de importul de combustibili fosili, formează lanțuri locale de aprovizionare și sporește suveranitatea economică. Energia regenerabilă stimulează dezvoltarea economiei circulare, a tehnologiilor ecologice, a soluțiilor eficiente din punct de vedere energetic și a noilor producții cu emisii reduse de carbon, creând locuri de muncă în sectoarele de înaltă tehnologie și reducând șomajul structural. Sistemele descentralizate sporesc reziliența la riscurile climatice și de infrastructură, contribuind la adaptarea teritoriilor și la refacerea terenurilor degradate. Introducerea tehnologiilor inovatoare de stocare a energiei îmbunătățește stabilitatea sistemelor energetice, iar reducerea emisiilor de SO_2 și NOx diminuează precipitațiile acide și poluarea chimică a solurilor, pădurilor și apelor. Instalațiile moderne funcționează practic fără zgomot, reducând poluarea acustică și diminuând volumul deșeurilor solide asociate cu prelucrarea combustibililor hidrocarburi. Energia regenerabilă stimulează, de asemenea, dezvoltarea științifică și tehnologică, cercetarea interdisciplinară și cooperarea internațională, asigurând îndeplinirea angajamentelor climatice.

Deși competitivitatea pe piață a energiilor regenerabile a crescut semnificativ în ultimii ani, iar multe proiecte nu mai necesită subvenții directe, cadrul juridic al UE — inclusiv Pactul verde european, REPowerEU și orientările actualizate privind sprijinul public — subliniază că schemele naționale rămân un instrument cheie pentru atingerea obiectivelor climatice pentru perioada 2030-2050 [5, c. 3]. Din punct de vedere juridic, acest sprijin trebuie să fie proporțional, necesar și să nu perturbe funcționarea pieței interne sau a obligațiilor comerciale internaționale. Nerespectarea acestor criterii poate duce la contestarea subvențiilor în cadrul mecanismelor de soluționare a litigiilor ale OMC, în

special dacă alte state consideră că acestea conțin elemente de discriminare comercială sau protecționism ascuns.

Tocmai de aceea, reglementarea juridică a subvențiilor „verzi” necesită un echilibru între obiectivele ecologice, eficiența economică și respectarea angajamentelor internaționale. Măsurile naționale trebuie să stimuleze extinderea capacităților de energie din surse regenerabile, fără a crea o povară excesivă pentru consumatori și întreprinderi și fără a denatura mediul concurențial.

Subvențiile ecologice reprezintă stimulente financiare acordate de stat pentru promovarea tehnologiilor, practicilor de producție și produselor ecologice [2]. Scopul lor principal este de a reduce impactul negativ al activității economice asupra mediului, de a stimula dezvoltarea durabilă și de a încuraja industriile să utilizeze alternative mai ecologice. Prin reducerea costurilor de implementare a inițiativelor ecologice, subvențiile verzi contribuie la tranziția economiei către dezvoltarea durabilă și la atenuarea unor probleme globale, precum schimbările climatice și epuizarea resurselor naturale. Subvențiile ecologice includ facilități fiscale, plăți directe, granturi și credite în condiții preferențiale, destinate stimulării tehnologiilor ecologice. Acestea sunt un instrument important de sprijinire a energiei regenerabile, inclusiv a instalațiilor solare și eoliene, făcându-le mai viabile din punct de vedere financiar. Promovarea tehnologiilor ecologice contribuie la crearea de locuri de muncă în noi sectoare durabile ale economiei și ajută țările să își îndeplinească angajamentele internaționale în materie de climă, inclusiv în cadrul Acordului de la Paris [6]. Dezavantajele subvențiilor prost concepute includ riscul de denaturare a pieței și favorizarea anumitor sectoare, ceea ce subliniază necesitatea unei politici bine gândite.

Sistemele de sprijin pentru energia electrică din surse regenerabile (SER) ocupă un loc central în reglementarea juridică a subvențiilor „verzi” în Uniunea Europeană. În conformitate cu articolul 4 din Directiva (UE) [10] privind sursele regenerabile de energie, statele membre sunt obligate să asigure distribuirea sprijinului pe baza principiilor de deschidere, transparență, competitivitate, nediscriminare și eficiență economică. Excepțiile stabilite se referă la instalațiile mici, proiectele demonstrative, precum și teritoriile periferice și insulare, unde condițiile de piață și structura diferită a costurilor necesită o abordare mai flexibilă. La baza acestui model se află orientarea către integrarea treptată a energiei electrice din surse regenerabile în piața comună a energiei electrice, ceea ce presupune trecerea de la tarife fixate administrativ la mecanisme de formare a prețurilor bazate pe piață.

Directiva impune, de asemenea, statelor membre să publice calendare pe termen lung pentru distribuirea sprijinului, inclusiv termene orientative, frecvența licitațiilor, volumele de capacitate preconizate, apartenența tehnologică a proiectelor și parametrii bugetari corespunzători. Această previzibilitate a ciclului de investiții este considerată o condiție necesară pentru minimizarea incertitudinii în materie de reglementare și menținerea încrederii investitorilor, ceea ce are o importanță directă și pentru comerțul internațional, deoarece creează condiții de acces egal al operatorilor economici la piețe și la mecanismele de sprijin public.

Unul dintre instrumentele cheie de distribuire a sprijinului public îl reprezintă licitațiile competitive (tenderele), care, începând cu mijlocul anilor 2010, au devenit modelul dominant de sprijin operațional pentru proiectele mari din domeniul energiei regenerabile în UE. În majoritatea țărilor, prin intermediul licitațiilor se distribuie cote de capacitate, prime sau contracte pentru diferență, ceea ce permite ajustarea nivelului de subvenționare în funcție de conjunctura pieței și de caracteristicile tehnologice ale proiectelor. Modelul licitației este un element important pentru prevenirea subvenționării excesive, care în comerțul internațional poate fi interpretată ca protecționism ascuns.

În 2024, Comisia Europeană a publicat Recomandarea (C/2024/2650) [11] și un document însoțitor (SWD/2024/300) [9], menite să îmbunătățească structurarea licitațiilor. Aceste documente îndrumă statele membre să includă criterii calitative obiective și neutre din punct de vedere tehnologic, care sporesc fezabilitatea proiectelor și previn întreruperile în aprovizionare. Apariția acestor recomandări a fost o continuare a inițiativei lansate în cadrul Planului de acțiune european pentru dezvoltarea energiei eoliene (2023) și reflectă necesitatea tot mai mare de a armoniza măsurile de

sprijin public cu principiile concurenței loiale, inclusiv angajamentele comerciale internaționale ale UE.

Studiile publicate de Comisie în 2022 au confirmat că procedurile de licitație, ca formă de ajutor de stat, accelerează în mod semnificativ introducerea energiilor regenerabile în cadrul unei tranziții energetice mai ample. În același timp, ele subliniază importanța menținerii unui echilibru între stimularea dezvoltării tehnologice și prevenirea denaturării concurenței atât în interiorul UE, cât și pe piețele externe, unde subvențiile pot face obiectul unor dispute în cadrul mecanismelor OMC.

Impactul subvențiilor „verzi” asupra comerțului global reprezintă o interacțiune complexă între factori economici, ecologici și politici, care creează atât oportunități, cât și riscuri pentru schimbul internațional de bunuri și servicii.

La nivel național, subvențiile reduc costurile de producție ale bunurilor și serviciilor „verzi”, sporind competitivitatea acestora în comparație cu produsele din sectorul tradițional, cu emisii ridicate de carbon. De exemplu, sprijinul statului pentru producția de panouri solare poate face ca acestea să fie mai accesibile pentru consumatori decât produsele similare importate, ceea ce stimulează cererea pentru produsele subvenționate. În mod similar, stimulentele pentru achiziționarea de vehicule electrice sau echipamente eficiente din punct de vedere energetic contribuie la reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră și la îmbunătățirea situației ecologice în interiorul țării.

Cu toate acestea, impactul acestor subvenții se extinde și asupra comerțului internațional. Creșterea competitivității producătorilor naționali poate modifica structura importurilor și exporturilor, exercitând presiuni asupra țărilor care nu acordă un sprijin similar. Acest lucru poate determina necesitatea introducerii propriilor subvenții sau măsuri de protecție, ceea ce duce la o dinamică complexă a politicii internaționale, în care obiectivele de sustenabilitate ecologică și concurență economică se intersectează. O atenție specială este acordată subvențiilor legate de cerințele privind conținutul local al produselor, care limitează accesul producătorilor străini și pot contravine regulilor Organizației Mondiale a Comerțului (OMC).

În special, Legea privind reducerea inflației (IRA) din SUA prevede subvenții guvernamentale importante și facilități fiscale pentru energia regenerabilă și tehnologiile „verzi”. Printre condițiile acordării subvențiilor se numără cerința ca asamblarea finală a vehiculelor electrice sau a componentelor bateriilor să se efectueze în America de Nord, precum și ca mineralele critice să fie extrase sau prelucrate în țările care au o zonă de liber schimb cu SUA. Aceste prevederi au fost criticate de Organizația Mondială a Comerțului (OMC) și de Comisia Europeană ca fiind măsuri care denaturează concurența internațională [1].

Pe termen lung, subvențiile „verzi” influențează inovarea globală, stimulând dezvoltarea științifică și tehnică, dezvoltarea surselor regenerabile de energie și a tehnologiilor ecologice. În același timp, subvențiile proiectate incorect pot provoca o „cursă a subvențiilor”, excedente globale de producție și dezechilibre pe piețele internaționale, ceea ce reduce eficacitatea politicii și duce la conflicte comerciale. În plus, diferențele în ceea ce privește capacitățile financiare și nivelul de dezvoltare tehnologică ale țărilor creează inegalități: statele dezvoltate sunt capabile să ofere un sprijin mai substanțial, ceea ce îngreunează participarea țărilor în curs de dezvoltare la tranziția verde globală și poate limita accesul acestora la noile tehnologii.

Un rol special în reglementarea subvențiilor „verzi” revine standardelor ecologice, care reprezintă un instrument de determinare a nivelurilor admisibile de impact asupra mediului și stabilesc orientări-cadru pentru dezvoltarea tehnologică. Standardele se apropie de nivelurile estimate de consum ecologic eficient și devin din ce în ce mai des parte a reglementării sectoriale, alături de indicatorii-țintă utilizați în alte domenii ale politicii publice. În contextul internațional, importanța lor crește din cauza impactului potențial asupra competitivității întreprinderilor, deoarece cerințele mai stricte pot crește costurile de producție și, astfel, pot modifica condițiile comerțului internațional. Problema adaptării standardelor ecologice la noile date științifice și tehnologiile inovatoare este complicată de deficitul de informații și asimetria dintre state și operatorii economici, ceea ce creează riscul întârzierii ajustărilor sau al excesului de rigiditate a acestora. Studiile empirice dedicate ajustării

dinamice a normelor de emisii de NOx și CO_2 în UE demonstrează complexitatea stabilirii unui echilibru optim între obiectivele ecologice și raționalitatea economică.

În acest context, standardele internaționale de sustenabilitate ecologică (inclusiv ISO 50001, ISO 14001, ISO 17298, ISO 14044, ISO 14040, ISO 14064-1, ISO 14067 etc.) [3] îndeplinesc funcția de unificare a cerințelor și asigură comparabilitatea abordărilor privind gestionarea impactului asupra mediului. Aplicarea acestora creează premisele pentru creșterea eficienței operaționale a întreprinderilor, consolidarea conformității normative și creșterea încrederii părților interesate. Includerea acestor standarde în politicile naționale și strategiile corporative formează o bază argumentativă suplimentară pentru legalitatea subvențiilor „verzi”, deoarece acestea leagă sprijinul financiar de efectele ecologice măsurabile în mod obiectiv.

Accelerarea „cursei subvențiilor ecologice” între SUA și UE suscită îngrijorări cu privire la posibilitatea țărilor în curs de dezvoltare și a celor cu economii în formare de a participa la aceste procese în condiții de egalitate. Țările în curs de dezvoltare generează peste două treimi din emisiile globale de gaze cu efect de seră și sunt cele mai vulnerabile la efectele schimbărilor climatice. Bugetele limitate, datoriile crescânde și reducerea finanțării internaționale creează un decalaj structural în ceea ce privește capacitatea de implementare a surselor regenerabile de energie. Pentru a depăși această prăpastie, se discută mecanisme alternative de finanțare, cum ar fi Inițiativa Bridgetown, propusă de Barbados, care vizează furnizarea de instrumente economiilor în curs de dezvoltare pentru adaptarea la schimbările climatice. Cu toate acestea, practica de subvenționare din SUA și UE, orientată spre sprijinirea propriilor producători, poate adânci dezechilibrul Nord-Sud în politica climatică, limitând accesul țărilor în curs de dezvoltare la tehnologii și proprietate intelectuală [8]. Pe de altă parte, este posibil să se producă un efect de „transfer de cunoștințe” și o creștere a cererii de produse în aceste regiuni, ceea ce poate contribui la dezvoltarea pe termen lung a capacităților de producție pe termen mediu, în special având în vedere costurile relativ scăzute ale forței de muncă și disponibilitatea personalului calificat.

În plus, IRA și Green Deal Investment Plan pun sub semnul întrebării respectarea normelor comerciale internaționale. OMC interzice măsurile care denaturează comerțul și oferă avantaje producătorilor naționali în detrimentul concurenților străini. Deși, formal, SUA au introdus pentru prima dată cerințe privind producția locală care încalcă regulile OMC, mecanismul de soluționare a litigiilor în cadrul OMC este de fapt blocat din 2019 din cauza lipsei de actualizare a organului de apel. Experții subliniază necesitatea unei abordări echilibrate a subvențiilor și a unor acțiuni multilaterale coordonate pentru a preveni intensificarea excesivă a tensiunilor comerciale și pentru a asigura participarea incluzivă a tuturor țărilor la tranziția verde globală.

În implementarea subvențiilor ecologice, statele se confruntă cu o serie de probleme: este necesar să se evite crearea de dezechilibre pe piață și să se asigure că subvențiile stimulează practicile ecologice durabile, fără a contribui la „camuflajul verde”. Bugetele limitate pot reduce amploarea și eficacitatea programelor, iar opinia publică și rezistența politică influențează, de asemenea, succesul implementării acestora. O comparație între eficacitatea subvențiilor ecologice și a taxelor pe carbon arată că subvențiile reduc în mod direct costurile de implementare a tehnologiilor regenerabile, contribuind la creșterea rapidă a producției de energie curată, în timp ce taxele pe carbon creează stimulente mai ample pentru reducerea emisiilor în toate sectoarele. Strategia optimă este considerată a fi utilizarea combinată a ambelor instrumente, care asigură o reducere semnificativă a emisiilor și susține o economie durabilă.

Eficiența măsurilor guvernamentale de sprijinire a tehnologiilor ecologice depinde în mod direct nu numai de implementarea lor economică și juridică, ci și de implicarea sectorului corporativ în dezvoltarea durabilă. În condițiile actuale, companiile devin participanți cheie la „tranziția verde”, deoarece tocmai deciziile lor de producție, investițiile și politicile interne pot influența în mod semnificativ indicatorii de mediu și respectarea angajamentelor climatice.

Activitatea economică și socială a organizațiilor este din ce în ce mai des privită prin prisma dezvoltării durabile și a responsabilității sociale. Unul dintre aspectele cheie ale acestei responsabilități

este politica ecologică corporativă, care vizează minimizarea impactului negativ asupra mediului și utilizarea eficientă a resurselor naturale. Actualitatea integrării drepturilor omului în practica ecologică corporativă este determinată de mai mulți factori interconectați.

În primul rând, riscurile ecologice influențează în mod direct realizarea drepturilor fundamentale ale omului, inclusiv dreptul la viață, sănătate, mediu sigur și acces la apă și aer curat. Încălcarea normelor ecologice de către companii poate crea o amenințare pentru sănătatea populației, poate reduce calitatea vieții și poate accentua inegalitatea socială, ceea ce face ca responsabilitatea ecologică corporativă să fie nu numai o cerință etică, ci și una legală.

În al doilea rând, standardele și inițiativele internaționale, cum ar fi Principiile directoare ale ONU privind afacerile și drepturile omului, Liniile directoare ale OCDE pentru întreprinderile multinaționale, precum și directivele UE în domeniul responsabilității sociale corporative, stabilesc cerințe clare pentru organizații în ceea ce privește luarea în considerare a impactului activităților lor asupra drepturilor omului și a indicatorilor de mediu. Companiile sunt obligate să implementeze proceduri de evaluare și gestionare a riscurilor ecologice, să asigure transparența informațiilor privind impactul asupra mediului și să interacționeze cu părțile interesate, ceea ce sporește încrederea consumatorilor, investitorilor și a societății.

În al treilea rând, combinarea drepturilor omului și a responsabilității ecologice are o importanță strategică pentru sustenabilitatea pe termen lung a afacerilor. Practicile ecologice durabile contribuie la reducerea riscurilor operaționale, la creșterea eficienței utilizării resurselor, la consolidarea reputației corporative și a competitivității pe piețele globale, unde cerințele de responsabilitate ecologică și socială devin obligatorii pentru participarea la comerțul internațional și la lanțurile de aprovizionare.

Dezvoltarea strategiilor „verzi” ale întreprinderii este determinată atât de provocările economice și ecologice globale, cât și de nevoile interne ale companiilor de a-și spori eficiența și competitivitatea. Responsabilitatea ecologică corporativă este considerată un instrument care permite integrarea principiilor dezvoltării durabile în activitatea de zi cu zi, minimizarea impactului negativ asupra mediului și, în același timp, crearea de avantaje economice și sociale.

Baza pentru implementarea strategiilor „verzi” este înțelegerea faptului că întreprinderile moderne funcționează în condițiile unei economii globalizate, în care standardele sociale și ecologice devin criterii cheie de evaluare a activității lor. O politică ecologică corporativă eficientă include planificarea utilizării durabile a resurselor, implementarea tehnologiilor ecologice, reducerea emisiilor și a deșeurilor, precum și formarea unei culturi a responsabilității în rândul angajaților și conducerii. Astfel de măsuri nu numai că contribuie la protejarea mediului, dar și sporesc încrederea consumatorilor, investitorilor și autorităților de reglementare.

Integrarea principiilor muncii decente și protecției drepturilor omului în strategia ecologică a companiei capătă o importanță deosebită. Activitatea întreprinderilor nu trebuie să se limiteze la îndeplinirea cerințelor normative: ea trebuie să asigure respectarea drepturilor lucrătorilor, participarea angajaților la luarea deciziilor și luarea în considerare a intereselor comunității locale. O astfel de abordare asigură o combinație armonioasă între eficiența economică, justiția socială și sustenabilitatea ecologică.

Implementarea politicii „verzi” este, de asemenea, legată de dezvoltarea potențialului inovator al organizațiilor. Introducerea de noi tehnologii ecologice stimulează dezvoltarea științifică și tehnică, îmbunătățește calitatea produselor și reduce costurile prin utilizarea rațională a resurselor. Strategiile corporative orientate către dezvoltarea durabilă creează condiții pentru competitivitate pe termen lung la nivel național și internațional, permițând organizațiilor să respecte cerințele acordurilor internaționale, standardele ecologice și principiile pieței libere.

Astăzi, dreptul ecologic a depășit cu mult limitele unui domeniu strict specializat și a devenit unul dintre instrumentele cheie ale securității globale și dezvoltării durabile. Pe fondul schimbărilor climatice, degradării ecosistemelor, reducerii biodiversității și creșterii riscurilor naturale, tocmai mecanismele juridice permit statelor și societăților să elaboreze standarde obligatorii de comportament, să reglementeze utilizarea resurselor naturale și să asigure responsabilitatea pentru daunele ecologice.

Dreptul ecologic contemporan este din ce în ce mai integrat în domenii conexe – comerț, energie, tehnologii digitale, securitate internațională, drept umanitar, ceea ce îl face un element strategic al politicilor naționale și internaționale.

Dreptul ecologic a căpătat o relevanță deosebită datorită creșterii conflictelor globale și a amenințărilor ecologice care apar în timpul acțiunilor armate. Instituțiile internaționale consolidează cadrul juridic pentru protecția mediului în timpul războaielor, promovează principiile prevenirii, minimizării și compensării daunelor ecologice și integrează standardele ecologice în programele de reconstrucție postbelică. În contextul tranziției accelerate către o economie verde, agenda ESG și transformarea energetică, dreptul de mediu devine nu numai un instrument de control, ci și o bază pentru inovare, afaceri durabile, investiții verzi și cooperare internațională.

Dreptul ecologic reprezintă o ramură specială a sistemului juridic, care acționează ca intermediar între societate și natură și reglementează interacțiunea omului cu mediul înconjurător. Acesta se formează în jurul unui ansamblu de norme juridice menite să protejeze resursele naturale, să apere drepturile ecologice ale cetățenilor și să asigure siguranța ecologică.

Obiectul dreptului ecologic îl constituie relațiile sociale legate de utilizarea resurselor naturale, refacerea naturii și prevenirea daunelor ecologice. În același timp, metoda de reglementare are un caracter predominant imperativ, care presupune restricții obligatorii, licențierea activităților și controlul ecologic.

Baza principială a dreptului ecologic se bazează pe principii fundamentale, precum dreptul la un mediu favorabil, responsabilitatea pentru daunele cauzate, participarea cetățenilor la reglementarea ecologică, precum și combinarea intereselor ecologice, economice și sociale. Aceste principii reflectă aspirația către o dezvoltare durabilă, în care normele de protecție a mediului devin o parte integrantă a administrației publice și de stat.

Concluzie

În contextul actual al provocărilor internaționale, dreptul ecologic capătă o importanță din ce în ce mai mare: normele sale interacționează cu mecanismele politicii ecologice globale, contribuie la realizarea drepturilor omului în domeniul ecologic și definesc responsabilitatea statelor și a persoanelor juridice față de generațiile viitoare. Înțelegerea științifică și practică a dreptului ecologic devine un element cheie al strategiilor de dezvoltare durabilă, deoarece tocmai reglementarea juridică creează cadrul instituțional pentru o interacțiune armonioasă între creșterea economică și protecția naturii.

Bibliografie

1. Fajeau M., Garnadt N., Grimm V. и др. The US Inflation Reduction Act: How the EU Is Affected and How It Should React / CEPR VoxEU. Oct 17, 2023. — URL https://cepr.org/voxeu/columns/us-inflation-reduction-act-how-eu-affected-and-how-it-should-react (Data accesării: 24.11.2025).
2. Fiveable. Green subsidies – International Economics / Edited by Becky Bahr. 2024. — URL: https://fiveable.me/key-terms/international-economics/green-subsidies (Data accesării: 24.11.2025).
3. ISO. International Organization for Standardization. Environmental sustainability — URL: https://www.iso.org/sectors/environment (Data accesării: 25.11.2025).
4. Kabeyi, Moses Jeremiah Barasa, and Oludolapo Akanni Olanrewaju. "Sustainable energy transition for renewable and low carbon grid electricity generation and supply." Frontiers in Energy research 9 (2022): 743114.
5. Marzouk, Osama A. "Chronologically-ordered quantitative global targets for the energy-emissions-climate nexus, from 2021 to 2050." 2022 International Conference on Environmental Science and Green Energy (ICESGE). IEEE, 2022.
6. Paris Agreement. 2015. — URL: https://web.archive.org/web/20201212192905/https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=_en (Data accesării: 24.11.2025).

7. REN21. Why Is Renewable Energy Important? / REN21. — URL: https://www.ren21.net/why-is-renewable-energy-important/ (Data accesării: 24.11.2025).
8. World Economic Forum. What Do “Green” Subsidies Mean for the Future of Climate and Trade? — URL: https://www.weforum.org/stories/2023/03/what-do-green-subsides-mean-for-the-future-of-climate-and-trade-099a016307/ (Data accesării: 24.11.2025).
9. EU. Accompanying document SWD(2024) 300 final / European Commission. — Brussels, 13 May 2024. — URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=SWD%3A2024%3A300 (Data accesării: 25.11.2025).
10. EU. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources. — URL https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0028 (Data accesării: 24.11.2025).
11. EU. Recommendation on auction design for renewable energy (C(2024) 2650 final) / European Commission. — Brussels, 13 May 2024. — URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=intcom%3AC%282024%29 2650 (Data accesării: 24.11.2025).

CLAUZA DE CONFIDENȚIALITATE ȘI LIMITELE SALE

BÎTCĂ Ion
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Centrul Cercetări Juridice
Cercetător științific superior
Subprogramul 01.05.01 – ”Securitatea națională a republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politice și sociologice”
ORCID: 0000-0001-8479-479X

MOSCALU Roman
Drd, Școala doctorală
”Științe juridice și relații internaționale”, USEM
ORCID 0009-0009-4860-1394

Rezumat: *Instituția confidențialității în dreptul civil și al muncii are un rol esențial în protecția informațiilor sensibile, tehnice, economice sau personale, accesibile părților în cadrul raporturilor contractuale. Clauza de confidențialitate reprezintă o manifestare concretă a principiului bunei-credințe și a libertății contractuale, recunoscute atât de Codul civil al Republicii Moldova, cât și de legislația română. În dreptul muncii, clauza este reglementată expres, iar nerespectarea acesteia atrage răspunderea civilă. Confidențialitatea se diferențiază de secretul profesional (imperativ și reglementat legal) și de secretul comercial (protejat ex lege ca avantaj competitiv al întreprinderii). În asistența juridică, obligația avocatului de a păstra confidențialitatea are o dublă natură: deontologică și juridică, fiind imperativă și absolută, protejând dreptul la apărare și independența profesiei. Clauza contractuală servește doar la concretizarea și consolidarea acestei obligații. Din perspectiva dreptului comparat, confidențialitatea este recunoscută în majoritatea sistemelor europene, cu particularități privind durata și natura juridică. În Franța și Italia, obligația are caracter absolut și nelimitat în timp, în timp ce în România și Republica Moldova durata poate fi determinată, sub rezerva principiului bunei-credințe. Limitele clauzei de confidențialitate sunt determinate de drepturile fundamentale, ordinea publică și interesul public. Aceasta nu poate fi folosită pentru a ascunde fapte ilicite sau pentru a restricționa accesul la informații de interes public. Durata legală în dreptul muncii este de până la doi ani post-contractuali, deși doctrina propune extinderea acesteia în cazul informațiilor strategice sau sensibile. În profesia de avocat, obligația este absolută și nu poate fi limitată de interesul personal. Încălcarea confidențialității atrage răspundere civilă (repararea prejudiciului și/sau clauză penală), disciplinară-profesională (sancțiuni prevăzute de Statutul profesiei de avocat) și, în anumite situații, penală (conform Codului Penal al RM). Astfel, clauza de confidențialitate constituie un instrument juridic și deontologic esențial, având rolul de a proteja interesele legitime ale părților, în special în raporturile de asistență juridică, asigurând echilibrul între libertatea contractuală, buna-credință și protecția interesului public.*

Cuvinte cheie: *Confidențialitate, clauză, buna credință, secret profesional secret comercial; răspundere civilă; asistență juridică; avocat, interes public.*

Abstract: *The institution of confidentiality in civil and labor law plays an essential role in protecting sensitive, technical, economic, or personal information accessible to parties within contractual relationships. The confidentiality clause is a concrete manifestation of the principle of good faith and contractual freedom, recognized both by the Civil Code of the Republic of Moldova and by Romanian legislation. In labor law, the clause is expressly regulated, and failure to comply with it entails civil liability. Confidentiality differs from professional secrecy (mandatory and regulated by law) and trade secrets (protected by law as a competitive advantage of the company). In legal assistance, the lawyer's obligation to maintain confidentiality is twofold: ethical and legal, being imperative and absolute, protecting the right to defense and the independence of the profession. The contractual clause serves only to concretize and consolidate this obligation. From a comparative law perspective, confidentiality is recognized in most European systems, with particularities regarding its duration and legal nature. In France and Italy, the obligation is absolute and unlimited in time, while in Romania and the Republic of Moldova, its duration may be determined, subject to the principle of good faith. The limits of the confidentiality clause are determined by fundamental rights, public order, and public interest. It cannot be used to conceal illegal acts or to restrict access to information of public interest. The legal duration in labor law is up to two years post-contractual, although doctrine proposes extending it in the case of strategic or sensitive information. In the legal profession, the obligation is absolute and cannot be limited by personal interest. Breach of confidentiality entails civil liability (damages and/or penalty clause), disciplinary-professional liability (sanctions provided for in the Statute of the Legal Profession) and, in certain situations, criminal liability (under the Criminal Code of the Republic of Moldova). Thus, the confidentiality clause is an essential legal and ethical tool, designed to protect the legitimate interests of the parties, particularly in legal assistance relationships, ensuring a balance between contractual freedom, good faith, and the protection of the public interest.*

Keywords: *Confidentiality, clause, good faith, professional secrecy, trade secret; civil liability; legal assistance; lawyer; public interest.*

Introducere

Instituția confidențialității în dreptul civil și al muncii ocupă un loc esențial în arhitectura juridică a raporturilor contractuale moderne, având rolul de a proteja informațiile sensibile sau cu valoare patrimonială, de natură tehnică, economică ori personală, la care părțile au acces în procesul executării contractului. Clauza de confidențialitate reprezintă o manifestare concretă a principiului bunei-credințe în negocieri și executarea obligațiilor contractuale, precum și a libertății de voință a părților, recunoscute în mod expres de legislația civilă și a muncii.

Potrivit art. 10 alin. (1) din Codul civil al Republicii Moldova[108], (în continuare C. civ.), „*Persoanele fizice şi juridice participante la raporturile juridice civile trebuie să îşi exercite drepturile şi să îşi execute obligaţiile cu bună-credinţă, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică şi cu bunele moravuri.*”. În mod similar, art. 14 alin. (1) din Codul civil român[109], (în continuare NCC) consacră buna-credință drept standard de conduită juridică în exercițiul drepturilor și îndeplinirea obligațiilor. În strânsă legătură cu acest principiu, art. 993 C. civ. și art. 1169 NCC consacră libertatea contractuală, recunoscând dreptul părților de a încheia contracte și de a stabili conținutul acestora, cu respectarea normelor imperative și a ordinii publice.

În sfera dreptului muncii, art. 51 lit. b și art. 53 din Codul muncii al Republicii Moldova[110] (În continuare C. mun.) consacră expres clauza de confidențialitate ca element specific al contractului individual de muncă. Textul legal prevede că părțile pot conveni ca, pe toată durata contractului și timp de cel mult doi ani după încetarea acestuia, să nu divulge date sau informații obținute în perioada executării raportului de muncă. Nerespectarea clauzei atrage răspunderea civilă pentru prejudiciul cauzat. Această reglementare constituie o expresie a protejării interesului legitim al angajatorului de a păstra secretul informațiilor economice, tehnice sau organizatorice, precum și a protecției datelor cu caracter confidențial obținute de salariat.

În doctrina de specialitate[111], confidențialitatea este definită ca: „*obligația juridică a unei părți de a nu dezvălui informațiile de care a luat cunoștință în cadrul unei relații juridice și de a nu le utiliza în detrimentul celuilalt cocontractant*”. În accepțiunea contemporană, confidențialitatea constituie o formă de protecție contractuală a patrimoniului informațional, fiind frecvent întâlnită în contractele de muncă, de franciză, de prestări servicii, de colaborare profesională, precum și în contractele de asistență juridică.

Necesitatea instituirii unei clauze de confidențialitate în contractele de asistență juridică derivă din particularitățile profesiei de avocat. În temeiul art. 55 din Legea nr. 1260/2002 privind avocatura[112], (în continuare legea avocaturii) avocatul este obligat să păstreze secretul profesional și să asigure confidențialitatea informațiilor furnizate de client. Această obligație are o dublă natură: deontologică și juridică, fiind un corolar al încrederii dintre avocat și client și o condiție indispensabilă exercitării libere a profesiei. Clauza de confidențialitate, inserată în contractul de asistență juridică, constituie un instrument contractual suplimentar de consolidare a acestei obligații, oferind o protecție mai amplă, inclusiv pentru informațiile ce nu intră strict sub incidența secretului profesional.

---

[108] Publicat în M. Of. nr. 82-86 din 22 iunie 2002, intrat în vigoare la 12 iunie 2003, republicat în M. Of. nr. 66-75 din 1 martie 2019

[109] Legea nr. 287/2009 a fost publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 511 din 24 iulie 2009, a fost modificată prin Legea nr. 71/2011 şi rectificată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 427 din 17 iunie 2011 şi în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 489 din 8 iulie 2011.

[110] Publicat în Monitorul Oficial nr. 159-162 în 29-07-2003 art. 648, modificat prin LP19 din 11.03.19, M. Of. nr. 94-99/15.03.19 art.156, în vigoare 15.03.19

[111] Alexandresco, D., **Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român**, vol. II, Iași, 1926, p. 435

[112] Publicat în Monitorul Oficial Nr. 159 din 04-09-2010, art. 582, Modificat prin LP66 din 07.04.11, M. Of. Nr. 110-112/08.07.11 art.299

Din perspectivă conceptuală, se impune delimitarea confidențialității de secretul profesional și secretul comercial[113].

Secretul profesional are un caracter obiectiv și imperativ, fiind reglementat de lege și aplicabil anumitor profesii (avocați, medici, notari etc.), fără posibilitatea derogării prin voința părților.

Confidențialitatea contractuală are un caracter convențional, rezultând din acordul părților și putând fi adaptată în funcție de natura raportului juridic.

Secretul comercial (art. 5 alin. (1) lit. f) din Legea concurenței nr. 183/2012[114], (în continuare Legea concurenței) și art. 2 lit. a) din Legea română nr. 11/1991 privind combaterea concurenței neloiale[115] vizează informațiile economice, tehnice sau de producție care conferă un avantaj competitiv și a căror divulgare ar putea prejudicia întreprinderea.

Sub aspect teoretic ar putea să existe interpretări divergente cu privire la limitele confidențialității. Am putea considera că obligația de confidențialitate nu poate supraviețui la nesfârșit încetării raportului contractual, fiind limitată de principiul proporționalității și de interesul public. Într-o altă opinie, am putea susține că durata obligației poate fi extinsă prin acordul expres al părților, dacă nu se aduce atingere ordinii publice sau drepturilor fundamentale, interpretare bazată pe art. 993 C. civ. și art. 1169 NCC.

1. Fundamentul normativ al clauzei de confidențialitate

În dreptul civil moldovenesc, clauza de confidențialitate își găsește fundamentul juridic în principiul general al libertății contractuale, consacrat de articolul 993 din Codul civil al Republicii Moldova. Astfel potrivit alin. 2: „*Părțile contractante pot încheia în mod liber, în limitele dispozițiilor legale imperative, contracte și pot stabili conținutul lor*”. În virtutea acestei dispoziții, confidențialitatea constituie o clauză specială, permisă de lege, prin care părțile pot institui obligații suplimentare menite să asigure protecția informațiilor sensibile obținute în cursul raportului juridic.

Doctrina civilă subliniază că libertatea contractuală nu este absolută[116], ci se exercită în limitele impuse de principiul bunei-credințe și de exigențele echității. În acest sens, includerea unei clauze de confidențialitate trebuie să respecte proporționalitatea dintre interesul legitim de protejare a informațiilor și libertatea celuilalt cocontractant. Prin urmare, clauza are un caracter licit și legitim, atâta timp cât nu restricționează nejustificat exercițiul altor drepturi fundamentale, precum libertatea de exprimare sau dreptul la informație.

O reglementare explicită a clauzei de confidențialitate se regăsește în articolul 53[117] din C. mun.

Această normă constituie o expresie concretă a protecției confidențialității în raporturile de muncă, dar principiile sale sunt aplicabile, *mutatis mutandis*, și în alte raporturi contractuale, inclusiv în cele de natură civilă.

Un alt pilon normativ relevant este Legea nr. 384 din 07.12.2023 privind protecția secretelor comerciale[118], (În continuare Legea privind secretul comercial) care, la articolul 2, stabilește conținutul secretului comercial. Astfel, potrivit acestei dispoziții, p*rin* secret comercial vom înțelege informația legată de activitatea întreprinderii, care are o valoare reală sau potențială, nu este, în mod normal,

---

[113] De asemenea se impune delimitarea ei de clauza de neconcurență, a se vedea: Bivol Sergiu, Bîtcă Ion, *Clauza de neconcurentă în raporturile de reprezentare comercială*, în Vector European, nr. 2, 2024, ISSN 2345-1106 E-ISSN 2587-358X, CZU 347.7 Cat. B,

[114] Publicat în Monitorul Oficial Nr. 193-197, din 14-09-2012 art. 667, Modificat, prin LP38 din 28.02.20, M. Of. Nr. 103/14.04.20 art.176; în vigoare 14.05.20

[115] Publicat în Monitorul Oficial nr. 24 din 30 ianuarie 1991

[116] A se vedea: Baieș S., coordonator, **Drept civil, Teoria generală a obligațiilor**, Ed. ”Tipografia Centrală”, Chișinău, 2015, pp. 69-70

[117] „(1) *Prin clauza de confidențialitate părțile convin ca, pe toată durata contractului individual de muncă și timp de cel mult 2 ani după încetarea acestuia, să nu divulge date sau informații de care au luat cunoștință în perioada executării contractului individual de muncă, în condițiile stabilite de regulamentul intern al unității, de contractul colectiv sau de cel individual de muncă*.

(2) *Nerespectarea clauzei de confidențialitate atrage obligarea părții vinovate la repararea prejudiciului cauzat*.”

[118] Publicat în Monitorul Oficial nr. 495-496: 22-12-2023 art. 874

cunoscută sau accesibilă persoanelor care utilizează astfel de informații în mod obișnuit și pentru care deținătorul legal a luat măsuri rezonabile de protecție.

Această dispoziție permite delimitarea conceptuală dintre confidențialitate și secretul comercial. În timp ce secretul comercial vizează informații cu valoare economică și este protejat *ex lege*, confidențialitatea are o sferă mai largă, incluzând informații de natură profesională, tehnică, juridică sau personală, protejate prin voința părților. Putem observa că aceste două instituții se pot suprapune parțial, însă temeiurile lor juridice diferă: secretul comercial derivă din protecția concurenței loiale, iar confidențialitatea din libertatea contractuală și buna-credință .

În materia asistenței juridice, regimul confidențialității este completat de prevederile Legii nr. 1260/2002 cu privire la avocatură[119] (în continuare Legea avocaturii). Conform articolului 55, avocatul este obligat să păstreze secretul profesional, care se extinde asupra tuturor aspectelor cauzei și asupra informațiilor confidențiale obținute în exercitarea profesiei. Această obligație este de natură imperativă și continuă, nefiind limitată temporal la durata contractului de asistență juridică. Secretul profesional are un caracter de ordine publică, iar încălcarea lui atrage sancțiuni disciplinare, civile și penale.

Prin urmare, în relația avocat - client, principiul confidențialității dobândește o valoare juridică dublă: contractuală (în temeiul acordului de asistență juridică) și deontologică (în virtutea obligației legale și profesionale a avocatului). Se admite că aceste două niveluri de protecție sunt complementare, iar clauza contractuală nu poate reduce întinderea obligației legale, ci doar o poate concretiza în privința modalităților de executare.

Se constată totuși o lacuna legislativă în privința reglementării confidențialității în contractele civile de prestări servicii profesionale (inclusiv asistență juridică), întrucât Codul civil nu conține o dispoziție expresă privind durata și limitele acestei obligații. În practică, aceste aspecte sunt lăsate la discreția părților, în temeiul art. 993 C. civ., ceea ce poate genera incertitudine juridică, mai ales în cazul divulgării informațiilor după încetarea raportului contractual.

În dreptul comparat, instituția clauzei de confidențialitate este recunoscută și reglementată în majoritatea sistemelor juridice europene, având un caracter transversal, aplicabil atât în dreptul muncii, cât și în dreptul civil și comercial. Analiza comparativă evidențiază convergențe de principiu între diferitele reglementări naționale, dar și particularități privind durata, natura juridică și efectele obligației de confidențialitate.

În dreptul român, clauza de confidențialitate este reglementată expres în articolul 17 alin. (7)[120] din Codul muncii (Legea nr. 53/2003).

Această dispoziție consacră posibilitatea negocierii și stipulării unei obligații postcontractuale, conferind clauzei de confidențialitate un caracter convențional și bilateral. Doctrina română[121] subliniază că această clauză are un dublu scop: de protecție a intereselor economice și comerciale ale angajatorului și de prevenire a concurenței neloiale.

De asemenea, în dreptul civil român, confidențialitatea este considerată o aplicație a principiului libertății contractuale consacrat de art. 1169 C. civ., care permite includerea oricăror clauze speciale, atâta timp cât nu contravin ordinii publice sau bunelor moravuri.

Un aspect specific dreptului românesc constă în posibilitatea încheierii unui acord de confidențialitate prealabil negocierilor sau angajării, în special în domeniul consultanței și al profesiilor juridice. Această practică derivă din principiul general al bunei-credințe (art. 14 C. civ.) și urmărește prevenirea utilizării abuzive a informațiilor confidențiale obținute în etapa precontractuală.

În dreptul francez, protecția confidențialității are o fundamentare mixtă, contractuală și penală.

[119] Publicat în Monitorul Oficial nr. 159: 04-09-2010, art. 582 Modificat LP13 din 21.01.22, MO26/25.01.22 art.19; în vigoare 25.01.22

[120] „Părțile pot negocia și cuprinde în contractul individual de muncă o clauză de confidențialitate, prin care se obligă să nu transmită date sau informații de care au luat cunoștință în timpul executării contractului, atât pe durata acestuia, cât și după încetarea sa, pentru o perioadă convenită de părți.”

[121] Popescu R.R., **Dreptul Muncii**, Ed. Universul Juridic, București 2025, p. 195.

Potrivit articolului 226 -13 din Codul penal francez: „*Revelarea unei informații cu caracter secret de către o persoană care este deținătoarea acesteia fie prin profesie, fie prin funcție, este pedepsită cu un an de închisoare și o amendă de 15.000 euro*.”

Această normă stabilește răspunderea penală pentru încălcarea obligației de confidențialitate, conferind protecției un caracter imperativ și general, aplicabil în special profesiilor reglementate (avocați, medici, notari, funcționari publici etc.).

În dreptul muncii francez, clauzele de confidențialitate (*clauses de confidentialité*) sunt consacrate de jurisprudență, fiind considerate legale atâta timp cât nu limitează excesiv libertatea angajatului și nu contravin principiului proporționalității. Curtea de Casație[122] a stabilit că o clauză de confidențialitate trebuie să fie justificată prin natura sarcinilor salariatului și proporțională cu scopul urmărit de angajator.

Durata obligației este, de regulă, limitată la perioada contractului, însă părțile pot stipula o durată rezonabilă postcontractuală[123].

În dreptul italian, clauza de confidențialitate derivă din articolul 2105[124] din Codul civil, care instituie o obligație legală a salariatului.

Textul consacră interdicția de divulgare a informațiilor legate de organizarea și metodele de producție ale întreprinderii, sub sancțiunea răspunderii disciplinare și patrimoniale. Spre deosebire de reglementarea română, obligația de confidențialitate este legală și implicită, nefiind necesară o clauză contractuală expresă. Cu toate acestea, părțile pot conveni extinderea duratei obligației și după încetarea raportului de muncă, sub rezerva proporționalității și a limitării temporale[125].

În sfera contractelor civile, jurisprudența italiană recunoaște validitatea pactelor de confidențialitate autonome (*patti di riservatezza*), frecvent utilizate în domeniile consultanței juridice și afacerilor comerciale. Acestea au un caracter consensual și sunt guvernate de principiul general al libertății contractuale prevăzut de art. 1322 Cod civil italian.

Din perspectiva contractelor de asistență juridică, toate sistemele menționate consacră o protecție consolidată a secretului profesional al avocatului, considerat o formă calificată de confidențialitate. În Franța și Italia, această obligație are caracter absolut și nelimitat în timp, în timp ce în dreptul român și moldovenesc durata este determinabilă, dar se subordonează principiului bunei-credințe.

2. Clauza de confidențialitate în contractele de asistență juridică

Regimul juridic al confidențialității în contractele de asistență juridică este consacrat printr-o serie de norme legale și deontologice care definesc atât obligația avocatului de a păstra secretul profesional, cât și limitele acesteia în raport cu alte interese juridice legitime.

Potrivit art. 55 din Legea avocaturii, avocatul este obligat să păstreze secretul profesional privind faptele, datele și informațiile care i-au fost încredințate de client sau de care a luat cunoștință în exercitarea profesiei. Textul legal consacră caracterul absolut al acestei obligații, extinzându-se asupra oricăror informații obținute în contextul activității profesionale, indiferent de forma contractului sau de stadiul raportului juridic dintre avocat și client.

De asemenea, art. 15 din aceeași lege interzice folosirea informațiilor confidențiale obținute în exercitarea profesiei în scopuri contrare intereselor clientului, consolidând astfel principiul loialității și al încrederii reciproce care stau la baza raportului contractual de asistență juridică.

[122] Cass. soc., 8 oct. 2014, nr. 13-15.208, [online]. Disponibil la: https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000029194325/, [Data accesării:12.11.25]

[123] Durata „rezonabilă” este stabilită de jurisprudență în funcție de interesul legitim al angajatorului, fiind de 1–2 ani în practica predominantă; informație interpretată din analiza hotărârilor Curții de Casație, 2010–2020

[124] „Il prestatore di lavoro non deve trattare affari, per conto proprio o di terzi, in concorrenza con l’imprenditore, né divulgare notizie attinenti all’organizzazione e ai metodi di produzione dell’impresa, o farne uso in modo da poterle recare pregiudizio.”

[125] Mengoni L., **Obbligazioni e contratti di lavoro subordinato**, Milano, 2015, p. 211

În completare, Statutul profesiei de avocat[126], (în continuare Statutul avocatului) adoptat de Uniunea Avocaților din Republica Moldova, dezvoltă aceste dispoziții. Conform art. 58, avocatul este obligat să respecte și să apere secretul profesional, fără limită de timp, indiferent dacă raportul de asistență juridică a încetat. Totodată, aceeași dispoziție prevede că avocatul nu poate fi obligat să dezvăluie informațiile confidențiale nici în fața autorităților publice, cu excepția cazurilor expres prevăzute de lege, ceea ce conferă principiului confidențialității o dimensiune de garantare a dreptului la apărare și a independenței profesiei.

Confidențialitatea relației avocat - client constituie o componentă esențială a dreptului la apărare, garantat de art. 26 din Constituția Republicii Moldova și de art. 6 par. 3 lit. c) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) a subliniat în repetate rânduri că protecția confidențialității comunicării dintre avocat și client este un element fundamental al unui proces echitabil[127].

Prin urmare, clauza de confidențialitate din contractul de asistență juridică nu are doar o valoare contractuală, ci și o valoare constituțională și convențională, fiind un instrument de protecție a încrederii și a securității juridice în cadrul raportului avocat - client.

O dimensiune complementară a obligației de confidențialitate este cea privind protecția datelor cu caracter personal. Conform Legii nr. 1195/2022 privind protecția datelor cu caracter personal[128], (în continuare Legea datelor cu caracter personal) avocatul, în calitate de operator de date, este obligat să asigure prelucrarea legală, echitabilă și sigură a datelor clienților săi. Această lege impune respectarea principiilor de proporționalitate și limitare a scopului, ceea ce presupune că informațiile colectate pot fi utilizate numai pentru realizarea asistenței juridice și nu pot fi transmise terților fără consimțământul clientului sau fără temei legal expres.

În doctrina de specialitate s-a subliniat că, deși obligația de confidențialitate și cea de protecție a datelor personale au obiecte parțial distincte, între acestea există o interdependență funcțională: prima vizează informațiile juridice și de fapt legate de apărare, iar cea de-a doua privește datele de identificare și personale ale clientului.

Deși cadrul normativ actual consacră o protecție robustă a confidențialității, există lacune în privința delimitării clare între secretul profesional și clauza contractuală de confidențialitate. Considerăm că, în lipsa unei reglementări explicite în Codul civil, această clauză este de natură convențională și nu poate extinde sfera obligațiilor legale impuse avocatului, ci doar particularizează modul de executare a acestora.

Totodată, nu există unanimitate doctrinară privind posibilitatea limitării contractuale a confidențialității prin acordul părților, în special în cazurile în care divulgarea este impusă de o autoritate publică. O parte a doctrinei susține caracterul absolut al obligației avocatului, în timp ce o altă parte admite excepții funcționale, în scopul prevenirii comiterii de infracțiuni sau al protejării interesului public major.

3. Natura juridică a obligației de confidențialitate

În cadrul contractului de asistență juridică, obligația de confidențialitate are o natură complexă, rezultând atât din lege, cât și din voința părților. Din punct de vedere normativ, această obligație derivă din art. 55 din Legea avocaturii, care instituie îndatorirea avocatului de a păstra secretul profesional și de a nu utiliza informațiile obținute în exercitarea profesiei în detrimentul clientului. Prin urmare, confidențialitatea are caracter imperativ, fiind o obligație legală, iar inserarea unei clauze de

[126] Publicat în Monitorul Oficial Nr. 54-57: 08-04-2011 art. 302, Modificat, MUARM220 din 24.02.12, MO38-41/24.02.12, pag.220

[127] A se vedea, Decizia Curții Constituționale, nr. 23 din 18 ianuarie 2017 referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. I pct. 14 [referitor la art. 35 alin. (1^1)] şi pct. 19 [referitor la art. 46 alin. (4^3)] din Legea privind modificarea şi completarea Legii nr. 51/1995 pentru organizarea şi exercitarea profesiei de avocat, [online]. Disponibil la: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/187953 , [Data accesării 12.11.25].

[128] Publicat în Monitorul Oficial nr. 367-369 23-08-2024, art. 574

confidențialitate în contractul de asistență juridică are rolul de precizare și consolidare convențională a acestei obligații legale.

În doctrină, natura juridică a obligației de confidențialitate a suscitat numeroase dezbateri. În general, aceasta este considerată o obligație de mijloace, întrucât avocatul nu garantează un rezultat concret (de exemplu, imposibilitatea absolută a divulgării), ci este ținut să manifeste diligența profesională maximă pentru a asigura păstrarea secretului informațiilor obținute. Această interpretare este conformă cu principiile generale ale răspunderii contractuale, prevăzute de art. 780 alin. (2) C. civ. al Republicii Moldova, potrivit cărora debitorul este ținut de un standard de conduită, nu de realizarea efectivă a unui rezultat, atunci când natura obligației o impune.

Totuși, există opinii care susțin că, în anumite situații, obligația de confidențialitate poate căpăta caracterul unei obligații de rezultat, de exemplu atunci când avocatul acceptă în mod expres să asigure protecția completă a informațiilor transmise, inclusiv prin mijloace tehnice și logistice Această abordare rămâne însă minoritară și nesusținută empiric prin jurisprudență.

Deși confidențialitate și loialitatea (fidelitatea) contractuală exprimă exigențe de conduită și bună-credință, acestea sunt noțiuni distincte. Potrivit art. 10 C. civ., părțile sunt obligate să acționeze cu bună-credință atât la negocierea, cât și la executarea contractului. Loialitatea contractuală derivă din acest principiu și are un caracter general, aplicabil tuturor raporturilor contractuale.

Prin contrast, confidențialitatea este o obligație specială, care vizează protecția informațiilor de natură privată, profesională sau economică, la care una dintre părți a avut acces în executarea contractului. Ea constituie o manifestare particulară a loialității, dar are un obiect precis și un regim sancționator specific, care poate include despăgubiri, rezilierea contractului sau răspunderea disciplinară a avocatului.

Doctrina românească[129] subliniază această distincție, arătând că „*loialitatea exprimă o conduită morală și profesională generală, pe când confidențialitatea are în vedere un anumit conținut informațional, protejat convențional și juridic*”.

Cu privire la natura autonomă a clauzei de confidențialitate două soluții pot fi învederate:

Prima, potrivit căreia aceasta are caracter de clauză de garanție, menită să protejeze interesele creditorului (clientul) prin instituirea unei obligații suplimentare de prudență și discreție, care consolidează încrederea și siguranța juridică în cadrul raportului de asistență. În această viziune, încălcarea clauzei atrage răspunderea contractuală integrală a avocatului, indiferent de existența unui prejudiciu material efectiv.

A doua s-ar putea susține că clauza de confidențialitate ar putea avea rolul unei clauze de limitare a răspunderii, prin care avocatul își delimitează sfera obligațiilor față de client, stabilind excepții justificate pentru divulgarea anumitor informații (de exemplu, în cazurile impuse de lege sau de organele judiciare). Această soluție, este discutabilă, întrucât ar contraveni caracterului imperativ al obligației de păstrare a secretului profesional consacrat de art. 55 din Legea avocaturii și de art. 27 din Statutul profesiei de avocat.

În ce privește lacunele, legislația Republicii Moldova nu oferă o definiție expresă a clauzei de confidențialitate în contextul contractului de asistență juridică, ceea ce lasă calificarea acesteia la latitudinea doctrinară și jurisprudențială. Această lacună conduce la dificultăți în stabilirea criteriilor obiective de apreciere a încălcării obligației și a gradului de diligență cerut avocatului.

În absența unor orientări jurisprudențiale clare, analiza naturii juridice a clauzei rămâne predominant doctrinară și interpretativă, bazată pe corelarea principiilor generale ale dreptului civil (buna-credință, libertatea contractuală și răspunderea contractuală) cu regimul special al profesiei de avocat.

4. Limitele clauzei de confidențialitate

Limite legale și de ordin public. Clauza de confidențialitate, deși reprezintă un instrument contractual legitim pentru protejarea intereselor private și profesionale ale părților, nu poate avea un

[129] A se vedea în acest sens: Popescu R.R., *op. cit.,* p. 186.

caracter absolut. Ea este supusă limitărilor de ordin constituțional și de ordine publică, care garantează echilibrul între interesele individuale și drepturile fundamentale ale persoanei.

În conformitate cu art. 32 din Constituția Republicii Moldova, cetățenii au libertatea gândirii, a opiniei și a exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil. Totodată, art. 34 alin. (1) consacră „*dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public*”. Din coroborarea acestor dispoziții rezultă că niciun acord de voință, inclusiv o clauză contractuală de confidențialitate, nu poate restrânge în mod nejustificat exercitarea acestor libertăți constituționale.

În doctrină s-a subliniat că principiul confidențialității trebuie interpretat ”*in concordia cum Constitutione*”, adică într-o manieră care să nu aducă atingere libertății de exprimare și dreptului la informare Astfel, o clauză de confidențialitate nu poate fi folosită pentru a ascunde fapte ilicite, pentru a împiedica sesizarea autorităților ori pentru a restricționa exprimarea unei opinii legitime de interes public.

Confidențialitatea contractuală cedează în fața obligațiilor impuse de lege, în special atunci când prevalează interesul general al justiției sau al ordinii publice.

a) *Obligația de comunicare a informațiilor către autoritățile publice.*

Potrivit art. 302 alin. (1) din Codul penal al Republicii Moldova, „*necomunicarea infracțiunilor despre care o persoană a luat cunoștință în legătură cu exercitarea atribuțiilor sale de serviciu*” constituie infracțiune. În virtutea acestei norme, părțile unui contract de confidențialitate nu pot invoca clauza pentru a justifica tăinuirea unor fapte penale. Această prevedere constituie o limită imperativă a principiului confidențialității, întrucât interesul public în combaterea criminalității prevalează asupra interesului privat de păstrare a secretului profesional sau comercial.

b) Divulgarea informațiilor în interes public

Deși legislația Republicii Moldova nu conține o reglementare expresă a „*divulgării în interes public*”, doctrina admite că, în situații excepționale, divulgarea unor informații protejate poate fi justificată atunci când servește un scop legitim de protecție a valorilor constituționale, cum ar fi sănătatea publică, siguranța națională sau integritatea sistemului de justiție. Această interpretare derivă din principiul proporționalității restrângerii drepturilor, consacrat de art. 54 din Constituție. Totuși, în lipsa unor criterii legale clare de aplicare, această excepție rămâne controversată doctrinar și se impune o delimitare strictă între „*interesul public autentic*” și „*interesul mediatic sau personal*”.

O categorie distinctă de excepție de la confidențialitate este consacrată prin Legea nr. 165/2023 privind avertizorii de integritate[130], (în continuare Legea privind avertizorii de integritate) care instituie protecția persoanelor ce semnalează încălcări ale legii în cadrul entităților publice sau private. Conform art. 3 alin. (1) din această lege, avertizarea de integritate reprezintă ”*dezvăluirea unor informații obținute în context profesional, referitoare la încălcări ale legii care amenință ori prejudiciază drepturile unei persoane sau interese ocrotite de lege, înregistrată în Registrul dezvăluirilor privind încălcări ale legii*”.

Din dispoziții legii reiese că interesul public prevalează asupra oricărei obligații de confidențialitate, iar avertizorul nu poate fi sancționat disciplinar sau civil pentru dezvăluirea unor informații efectuate cu bună-credință. Această reglementare reflectă un echilibru între necesitatea protejării integrității instituționale și dreptul la păstrarea secretului profesional, în măsura în care divulgarea are loc în limitele prevăzute de lege.

În contextul profesiei de avocat, această problemă ridică dificultăți de interpretare: dacă avocatul, ca persoană obligată la păstrarea secretului profesional, poate fi considerat avertizor de integritate. Două soluții pot fi învederate:

O primă soluție ar fi să considerăm că statutul avocatului exclude posibilitatea avertizării publice, întrucât ar contraveni art. 58 din Statutul profesiei de avocat, care impun confidențialitate absolută.

[130] Publicat în Monitorul Oficial nr. 267-270: 26-07-2023, art. 451

Într-o altă opinie, în mod speculativ, putem admite că în situații de corupție sistemică, avocatul ar putea fi protejat în temeiul Legii privind avertizorii de integritate, dacă avertizarea privește un interes public major.

Reglementarea actuală nu definește în mod unitar limitele obiective ale confidențialității în raport cu interesul public, iar absența unei norme generale privind „*divulgarea justificată*” creează incertitudine juridică. Nu este clar dacă excepțiile legale prevalează și în raporturile contractuale de natură civilă, cum sunt cele de asistență juridică.

Această lacună legislativă reclamă o armonizare normativă, eventual prin completarea Legii avocaturii cu dispoziții care să stabilească în mod expres cazurile în care avocatul este exonerat de răspundere pentru divulgarea informațiilor efectuate în interes public, în scopul protejării valorilor fundamentale ale statului de drept.

Limite temporale și materiale. În dreptul muncii din Republica Moldova, durata obligației de confidențialitate este reglementată de art. 53 alin. (1) din Codul muncii, care prevede că „*prin clauza de confidențialitate părțile convin ca, pe toată durata contractului individual de muncă și timp de cel mult 2 ani după încetarea acestuia, să nu divulge date sau informații de care au luat cunoștință în perioada executării contractului individual de muncă, în condițiile stabilite de regulamentul intern al unității, de contractul colectiv sau de cel individual de muncă*”.

Această prevedere stabilește o limită maximă legală de doi ani post-contractual pentru menținerea confidențialității, în scopul protejării informațiilor de natură profesională și comercială, fără a împiedica aplicarea acestei clauze pe durata întregului contract de muncă.

În doctrină s-a semnalat că termenul de doi ani este adesea considerat insuficient pentru protejarea informațiilor sensibile dobândite de angajați cu acces la date strategice sau secrete comerciale. În acest sens propunem extinderea duratei clauzei de confidențialitate la cinci ani post-contractuali. Această propunere se bazează pe analogia cu reglementările privind secretul de stat și clasificarea informațiilor de tip „*restricționat*” conform art. 11–13 din Legea nr. 245/2008 cu privire la secretul de stat[131].

În legislația menționată, informațiile secrete clasificate „*Restricționat*” trebuie protejate pentru o perioadă de cinci ani, ceea ce sugerează că termenul de doi ani prevăzut în Codul muncii poate fi reconsiderat atunci când informațiile implicate sunt de o natură strategică sau critică pentru activitatea economică și securitatea entității.

Durata obligației de confidențialitate trebuie să fie proporțională cu gradul de sensibilitate al informațiilor. În practică, informațiile de tip „*restricționat*” sau cele care pot afecta activitatea economică, strategică sau de securitate a unității justifică o extindere rezonabilă a termenului legal. Corelarea duratei cu natura informațiilor permite evitarea aplicării unui termen uniform, care ar putea să nu asigure protecția efectivă a intereselor legitime ale angajatorului sau beneficiarului serviciilor juridice.

Limite impuse de principiile eticii profesionale. În raport cu profesia de avocat, confidențialitatea reprezintă o obligație fundamentală a avocatului, care prevalează asupra interesului personal al acestuia, fiind esențială pentru menținerea încrederii în relația avocat - client și pentru exercitarea corectă a profesiei. Obligația de păstrare a secretului profesional este consacrată de art. 55 din Legea avocaturii, conform căruia avocatul are obligația de a păstra secretul profesional, inclusiv după încetarea exercitării profesiei sau a raporturilor contractuale cu clientul.

În completare, Statutul profesiei de avocat, adoptat de Uniunea Avocaților din Republica Moldova, prevede sancțiuni disciplinare pentru încălcarea obligației de confidențialitate. În mod expres, art. 49 din Statutul profesiei de avocat stabilește că nerespectarea secretului profesional poate atrage aplicarea sancțiunilor disciplinare, inclusiv avertisment, suspendarea temporară sau chiar excluderea din profesie, în funcție de gravitatea faptei și de prejudiciul creat.

[131] Publicat în Monitorul Oficial nr. 45-46 din 27-02-2009 art. 123, *Modificat* prin LP2 din 02.02.23, MO35-38/09.02.23 art.63; în vigoare 09.02.23

Astfel, limita impusă de etica profesională constă în faptul că avocatul nu poate invoca interesul personal pentru a divulga informații obținute în exercitarea profesiei, chiar dacă există un beneficiu propriu sau o situație de interes individual, confidențialitatea fiind absolută și imperativă.

În raport cu clientul, clauza de confidențialitate și principiile eticii profesionale instituie interdicția absolută de divulgare a informațiilor fără consimțământul expres al clientului, conform normelor art. 55 din Legea avocaturii și interpretărilor doctrinare[132] consacrate.

Această regulă se aplică inclusiv după încetarea contractului de asistență juridică, iar divulgarea informațiilor fără acordul clientului poate atrage răspunderea disciplinară și civilă a avocatului, precum și răspunderea penală în cazurile prevăzute de lege. Obiectul protecției îl constituie orice informație dobândită în cadrul exercitării profesiei, inclusiv documente, corespondență, strategii juridice sau date personale ale clientului.

5. Răspunderea juridică pentru încălcarea clauzei de confidențialitate

Răspunderea civilă. Încălcarea clauzei de confidențialitate în cadrul contractelor, inclusiv al contractelor de asistență juridică, atrage răspunderea civilă a părții vinovate, în temeiul principiului general al reparării integrale a prejudiciului, consacrat de art. 19 din Codul civil al Republicii Moldova, potrivit căreia persoana vinovată de prejudiciu este obligată să îl repare integral, dacă legea sau contractul nu prevăd altfel.

Evaluarea prejudiciului cauzat prin divulgarea informațiilor confidențiale se realizează prin criterii obiective și subiective, luându-se în considerare:

- natura informațiilor divulgate (tehnică, financiară, strategii juridice, date personale ale clientului);
- efectele dezvăluirii asupra intereselor economice și juridice ale părții vătămate;
- legătura de cauzalitate între divulgarea informațiilor și prejudiciul efectiv suferit;
- gradul de vinovăție al părții care a încălcat obligația de confidențialitate.

În practică, stabilirea prejudiciului poate fi dificil de realizat, în special atunci când informațiile divulgate nu au fost folosite imediat în scopul obținerii unui avantaj concret, ceea ce poate genera interpretări divergente în jurisprudență. Totuși, principiul reparării integrale presupune compensarea efectivă a pagubei, inclusiv a prejudiciului efectiv suportat și a profitului ratat.

Pentru consolidarea obligației de confidențialitate, părțile pot conveni în contractul individual de muncă sau în contractul de asistență juridică o clauză penală, în conformitate cu art. 947–953 C. civ. Potrivit acestor dispoziții, părțile pot stipula ca nerespectarea unei obligații să atragă plata unei sume prestabilite, în afara și fără a aduce atingere dreptului de a cere repararea prejudiciului efectiv. Dacă prejudiciul efectiv depășește cuantumul clauzei penale, creditorul poate solicita plata suplimentară a daunelor-interese, conform regulilor generale privind repararea prejudiciului.

Prin urmare, clauza penală servește drept instrument preventiv și de consolidare a obligației de confidențialitate, dar nu exclude posibilitatea solicitării reparării integrale a prejudiciului.

Răspunderea disciplinară și profesională. În profesia de avocat, păstrarea confidențialității informațiilor obținute în exercitarea profesiei reprezintă o obligație fundamentală și absolută, sancționată disciplinar și profesional. Obligațiile avocatului privind confidențialitatea sunt prevăzute în art. 58 din Statutul profesiei de avocat, adoptat de Uniunea Avocaților din Republica Moldova. Astfel această dispoziție prevede obligațiile generale ale avocatului, inclusiv respectarea secretului profesional în relațiile cu clientul și terții; De asemenea din dispozițiile art. 59 și 60 reiese că nerespectarea secretului profesional atrage aplicarea sancțiunilor disciplinare, care pot include avertismentul, mustrarea, amenda profesională, suspendarea temporară a dreptului de exercitare a profesiei sau, în cazuri grave, excluderea din profesie prin retragerea licenței.

[132] Untila N., *Clauza de confidențialitate Aspecte naționale și internaționale*, [online]. Disponibil la: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/297_300_Clauza%20de%20confidentialitate_aspecte%20nationale%20si%20international.pdf, [Data accesării: 12.10.25]

Aceste dispoziții reflectă principiul că interesul public și al clientului prevalează asupra interesului personal al avocatului. Confidențialitatea nu poate fi încălcată nici cu acordul tacit al clientului sau prin invocarea interesului propriu al avocatului.

Din perspectivă teoretică, răspunderea disciplinară a avocatului se corelează cu răspunderea civilă pentru prejudiciile cauzate prin divulgarea informațiilor confidențiale și, în cazuri excepționale, cu răspunderea penală, dacă divulgarea implică infracțiuni prevăzute de Codul Penal al Republicii Moldova

Răspunderea penală. Protecția confidențialității informațiilor în cadrul relațiilor juridice nu se limitează la dimensiunea civilă sau disciplinară, ci este consolidată și prin mijloace de drept penal. Legiuitorul Republicii Moldova a instituit sancțiuni penale pentru faptele de obținere, utilizare sau divulgare neautorizată a informațiilor ce constituie secret profesional, comercial ori bancar, reflectând astfel importanța socială și economică a acestor valori juridice.

Potrivit articolului 245[10] din Codul penal al Republicii Moldova, „*Obținerea ilegală și/sau divulgarea informațiilor ce constituie secret comercial sau bancar*” constituie infracțiune distinctă și se sancționează în funcție de gravitatea faptei și de urmările produse. Norma penală reglementează trei ipoteze:

Colectarea ilegală de informații confidențiale – atunci când sustragerea, utilizarea mijloacelor tehnice speciale, extorcarea sau amenințarea sunt mijloace prin care se obțin informații protejate. În acest caz, pedeapsa prevăzută este amenda între 1350 și 4350 unități convenționale sau închisoarea de la 1 la 6 ani, cu posibilitatea privării de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o activitate pe un termen de până la trei ani.

Divulgarea ilicită a informațiilor – atunci când persoana care, în virtutea atribuțiilor sale, a avut acces la informații confidențiale le divulgă sau le utilizează fără consimțământul titularului. Sancțiunea este amenda între 1350 și 3350 unități convenționale sau închisoarea de la 1 la 3 ani, cu sau fără interdicția menționată.

Cazurile agravante, când fapta cauzează daune în proporții deosebit de mari, determină aplicarea unei pedepse mai severe – amendă între 4350 și 5350 unități convenționale sau închisoare de la 2 la 5 ani, cu posibilitatea privării de dreptul de a ocupa funcții ori de a exercita o activitate pe termen de până la cinci ani.

Această normă are o importanță deosebită în materia protecției confidențialității contractuale, întrucât acoperă ipotezele în care divulgarea sau utilizarea neautorizată a informațiilor nu poate fi sancționată suficient prin mijloace civile sau disciplinare. Totuși, în doctrina penală și practica judiciară s-a constatat o lacună jurisprudențială semnificativă, neexistând, până în prezent, hotărâri publice relevante, ceea ce îngreunează interpretarea uniformă a art. 245 C. pen. în raport cu raporturile contractuale de confidențialitate.

De asemenea, se observă o necorelare legislativă între art. 245 C. pen. și art. 55 din Legea avocaturii, care instituie secretul profesional ca obligație absolută, dar fără o trimitere expresă la regimul penal aplicabil în caz de divulgare neautorizată. Această lipsă de armonizare creează incertitudini cu privire la aplicarea normei penale în situațiile în care informațiile confidențiale provin dintr-o relație de asistență juridică, nu dintr-un raport de natură comercială.

Prin urmare, recomandăm o clarificare normativă care să delimiteze explicit sfera de aplicare a art. 245[10] C. pen. în raport cu alte norme privind secretul profesional și cu regimul clauzelor de confidențialitate contractuală, în vederea asigurării unei protecții uniforme a intereselor legitime ale titularilor informațiilor.

Concluzii

Instituția confidențialității constituie un pilon fundamental al dreptului civil și al dreptului muncii, având scopul de a proteja informațiile sensibile și de a asigura încrederea reciprocă între părți. În contractele de asistență juridică, clauza de confidențialitate reprezintă o expresie concretă a principiului bunei-credințe și a libertății contractuale, completând obligațiile legale ale avocatului de păstrare a secretului Delimitarea confidențialității

Confidențialitatea contractuală trebuie diferențiată de secretul profesional și de secretul comercial. În timp ce secretul profesional are caracter absolut și imperativ, iar secretul comercial se referă la informații cu valoare economică protejate ex lege, confidențialitatea contractuală are un caracter convențional, rezultând din acordul părților și putând fi adaptată la specificul raportului juridic.

Confidențialitatea derivă din principiile libertății contractuale și bunei-credințe (art. 11 și art. 993 C. civ.), precum și din alte dispoziții legale, art. 51 lit. b și art. 53 Codul muncii. În practică, reglementarea clară a duratei și limitelor clauzei de confidențialitate rămâne insuficientă, ceea ce generează incertitudine juridică, în special în contractele civile de prestări servicii profesionale.

Confidențialitatea este supusă unor limite legale, de ordin public și etic:

- Obligațiile constituționale și dreptul la informație și libertatea de exprimare (art. 32 și 34 Constituția RM).

- Obligațiile legale de raportare a infracțiunilor (art. 302 Cod penal) și protecția interesului public, inclusiv prin mecanismele Legii nr. 122/2018 privind avertizorii de integritate.

- Limitele temporale stabilite de legislația muncii (maxim doi ani post-contractuali) și proporționalitatea cu natura informațiilor.

Obligațiile etice și profesionale ale avocatului (art. 55 Legea nr. 1260/2002, art. 58, Statutul profesiei de avocat), care impun confidențialitate absolută, inclusiv după încetarea raportului contractual.

Încălcarea clauzei de confidențialitate atrage răspundere civilă (art. 197 C. civ., clauze penale art. 987–988 C. civ.), disciplinară și profesională (Statutul profesiei de avocat, art. 58) și, în cazuri excepționale, penală (art. 315 Cod penal). Stabilirea prejudiciului și a gradului de vinovăție impune o evaluare riguroasă a naturii informațiilor și a consecințelor divulgării.

Printre propunerile pe care le înaintăm sunt:

- Clarificarea duratei obligației de confidențialitate. Se recomandă modificarea Codului muncii RM și completarea Legii nr. 1260/2002 pentru a permite stabilirea expresă a duratei obligației de confidențialitate în funcție de natura informațiilor, cu posibilitatea extinderii raționale a termenului postcontractual peste limita actuală de doi ani, în cazuri justificate de interes economic sau strategic.

- Reglementarea excepțiilor legale. Se impune introducerea unei norme explicite privind divulgarea justificată în interes public, inclusiv aplicabilitatea avertizorilor de integritate în cadrul profesiei de avocat, fără a afecta caracterul absolut al secretului profesional, dar armonizând obligațiile de confidențialitate cu interesul public major.

- Consolidarea cadrului sancționator. Se propune clarificarea corelației între răspunderea civilă, disciplinară și penală pentru încălcarea clauzei de confidențialitate, precum și stabilirea unor criterii obiective de evaluare a prejudiciului în cazul divulgării informațiilor confidențiale.

- Delimitarea conceptuală și doctrinară. Se recomandă includerea în doctrina oficială și în ghidurile profesionale a unei delimitări clare între confidențialitatea contractuală, secretul profesional și secretul comercial, pentru a preveni interpretările divergente și a consolida predictibilitatea juridică.

Bibliografie

1. Alexandresco, D., Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, vol. II, Iași, 1926,
2. Baieș S., coordonator, Drept civil, Teoria generală a obligațiilor, Ed. ”Tipografia Centrală”, Chișinău, 2015.
3. Bivol S., Bîtcă I., *Clauza de neconcurentă în raporturile de reprezentare comercială*, în Vector European, nr. 2, 2024, ISSN 2345-1106 E-ISSN 2587-358X, CZU 347.7 Cat. B,
4. Mengoni L., Obbligazioni e contratti di lavoro subordinato, Milano, 2015.
5. Popescu R.R., Dreptul Muncii, Ed. Universul Juridic, București 2025.
6. Untila N., *Clauza de confidențialitate Aspecte naționale și internaționale*, [online]. Disponibil la: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/297_300_Clauza%20de%20confidentialitate_aspecte%20nationale%20si%20international.pdf, [Data accesării: 12.10.25]

7. Cass. soc., 8 oct. 2014, nr. 13-15.208, [online]. Disponibil la: https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000029194325/, [Data accesării:12.11.25]
8. Codul civil moldovenesc publicat în M. Of. nr. 82-86 din 22 iunie 2002, intrat în vigoare la 12 iunie 2003, republicat în M. Of. nr. 66-75 din 1 martie 2019
9. Codul civil românesc aprobat prin Legea nr. 287/2009, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 511 din 24 iulie 2009, modificat prin Legea nr. 71/2011, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 427 din 17 iunie 2011, rectificată și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 489 din 8 iulie 2011.
10. Codul Muncii, Publicat în Monitorul Oficial nr. 159-162 în 29-07-2003 art. 648, modificat prin LP19 din 11.03.19, M. Of. nr. 94-99/15.03.19 art.156, în vigoare 15.03.19
11. Decizia Curții Constituționale, nr. 23 din 18 ianuarie 2017 referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. I pct. 14 din Legea privind modificarea şi completarea Legii nr. 51/1995 pentru organizarea şi exercitarea profesiei de avocat, https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/187953, accesat 12.11.2025. https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000029194325/, [Data accesării:12.11.25]
12. Legea concurenței nr. 183/2012, publicat în Monitorul Oficial nr. 193-197, din 14-09-2012 art. 667, modificat, prin LP38 din 28.02.20, M. Of. nr. 103/14.04.20 art.176; în vigoare 14.05.20
13. Legea nr. 11/1991 privind combaterea concurenței neloiale Publicat în Monitorul Oficial din România, nr. 24 din 30 ianuarie 1991
14. Legea nr. 1260/2002 privind avocatura, publicat în Monitorul Oficial nr. 159 din 04-09-2010, art. 582, Modificat prin LP66 din 07.04.11, M. Of. Nr. 110-112/08.07.11 art.299
15. Legea nr. 245/2008 cu privire la secretul de stat, publicat în Monitorul Oficial nr. 45-46 din 27-02-2009 art. 123, modificat prin LP2 din 02.02.23, MO35-38/09.02.23 art.63; în vigoare 09.02.23
16. Legea nr. 384 din 07.12.2023 privind protecția secretelor comerciale Publicat în Monitorul Oficial nr. 495-496: 22-12-2023 art. 874
17. Legii nr. 1195/2022 privind protecția datelor cu caracter personal, publicat în Monitorul Oficial nr. 267-270: 26-07-2023, art. 451
18. Statutul Profesiei de avocat, publicat în Monitorul Oficial Nr. 54-57: 08-04-2011 art. 302, modificat, MUARM 220 din 24.02.12, MO38-41/24.02.12, pag.2205

OPOZABILITATEA ANTECONTRACTELOR ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

BÎTCĂ Ion
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Centrul Cercetări Juridice
Cercetător științific superior
Subprogramul 01.05.01 – ”Securitatea națională a republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politice și sociologice”
ORCID: 0000-0001-8479-479X

Rezumat: *Articol științific analizează regimul opozabilității antecontractelor în dreptul civil al Republicii Moldova, cu accent pe mecanismele de publicitate și protecție împotriva terților. Studiul se concentrează asupra patru categorii principale de antecontracte: promisiunea unilaterală și sinalagmatică de a contracta, pactul de opțiune și pactul de preferință, evidențiind specificul opozabilității fiecărei forme, precum și instrumentele juridice care permit beneficiarul să-și protejeze drepturile precontractuale. Promisiunea unilaterală de a contracta conferă beneficiarului un drept de a solicita încheierea contractului de către promitent. Opozabilitatea față de terți se realizează în condițiile publicității și cunoașterii efective sau prezumate a existenței promisiunii, în conformitate cu art. 1002 C. civ. RM. În cazul promisiunii sinalagmatice, natura bilaterală a obligației permite o protecție mai complexă, incluzând posibilitatea notării în registrele oficiale, precum cartea funciară sau registrele specializate, și sancționarea terților de rea-credință. Aceasta asigură securitate juridică beneficiarului și previne transferul dreptului către terți contrar obligației asumate. În general, opozabilitatea antecontractelor în Republica Moldova depinde de mecanismele de publicitate și de remedii judiciare împotriva terților de rea-credință, consolidând principiul securității juridice în circuitul civil. Diferențele între formele de antecontract constau în natura dreptului conferit beneficiarului: drept potestativ (pactul de opțiune), prioritate la dobândire (pactul de preferință) sau obligație de contractare între părți (promisiunea unilaterală sau sinalagmatică).*

Publicitatea și instrumentele judiciare (notarea, radierea, rectificarea, acțiunea în efectuarea înregistrării) transformă drepturile precontractuale în drepturi opozabile și protejate eficient împotriva terților.

Cuvinte cheie: *Opozabilitate, antecontract, promisiune, opțiune, preferință, publicitate, notare, terți, buna credință, rea credință.*

Abstract: *This scientific article analyzes the regime of opposability of preliminary contracts in the civil law of the Republic of Moldova, with an emphasis on mechanisms of publicity and protection against third parties. The study focuses on four main categories of preliminary contracts: unilateral and bilateral promises to contract, option agreements, and preference agreements, highlighting the specific enforceability of each form, as well as the legal instruments that allow the beneficiary to protect their pre-contractual rights. The unilateral promise to contract gives the beneficiary the right to request the conclusion of the contract by the promisor. Opposability to third parties is achieved under the conditions of publicity and actual or presumed knowledge of the existence of the promise, in accordance with Article 1002 of the Civil Code of the Republic of Moldova. In the case of a synallagmatic promise, the bilateral nature of the obligation allows for more complex protection, including the possibility of registration in official registers, such as the land register or specialized registers, and the sanctioning of third parties acting in bad faith. This ensures legal certainty for the beneficiary and prevents the transfer of the right to third parties contrary to the obligation assumed. In general, the enforceability of preliminary contracts in the Republic of Moldova depends on publicity mechanisms and legal remedies against third parties acting in bad faith, thereby strengthening the principle of legal certainty in civil proceedings. The differences between the forms of preliminary contracts lie in the nature of the right conferred on the beneficiary: discretionary right (option agreement), priority to acquire (preference agreement) or obligation to contract between the parties (unilateral or bilateral promise).*

Publicity and judicial instruments (notation, deletion, rectification, action for registration) transform pre-contractual rights into enforceable rights that are effectively protected against third parties.

Keywords: *Enforceability, preliminary contract, promise, option, preference, publicity, notation, third parties, good faith, bad faith.*

Introducere

Instituția antecontractelor ocupă un loc distinct în arhitectura dreptului obligațional, întrucât reprezintă mecanisme juridice destinate să pregătească încheierea unui contract definitiv prin stabilirea unui angajament prealabil al părților. Codul civil al Republicii Moldova, în redactarea sa actuală, reglementează următoarele categorii de antecontracte: promisiunea unilaterală de a contracta, promisiunea sinalagmatică, pactul de opțiune și pactul de preferință.

În doctrina de specialitate[133], antecontractele sunt definite ca acorduri prin care una sau ambele părți se obligă să încheie în viitor un contract determinat, cu menținerea elementelor esențiale ale acestuia. Promisiunea unilaterală și promisiunea sinalagmatică prezintă caracter obligatoriu, întrucât creează o obligație de a face, aceea de a contracta în viitor, care poate fi executată silit în condițiile art. 1000 alin. 1, C. civ., inclusiv prin pronunțarea unei hotărâri judecătorești care ține loc de contract. Pactul de opțiune, reglementat la art. 1001 C. civ., conferă beneficiarului un drept potestativ[134], a cărui exercitare determină formarea contractului. În schimb, pactul de preferință, reglementat de art. 1143–1150 C. civ., asigură titularului un drept prioritar de a contracta dacă și în măsura în care persoana obligată decide să încheie un contract cu un terț.

Opozabilitatea[135] acestor acte juridice constituie o problematică de interes major, întrucât determină măsura în care efectele antecontractelor pot fi invocate împotriva terților care, deși nu participă la încheierea lor, pot fi afectați de eventualele obligații asumate[136]. Regimul juridic al opozabilității presupune, în materia acordurilor precontractuale, aplicarea unor mecanisme specifice, precum notificarea prealabilă a beneficiarului, respectarea termenelor stabilite și posibilitatea solicitării în instanță a constatării încheierii contractului, în condițiile prevăzute de art. 1146 alin. (5) C. civ. De asemenea, art. 1149 C. civ. consacră principiul inopozabilității clauzelor care urmăresc eludarea dreptului de preferință, asigurând astfel eficiența normelor privind dreptul de preemțiune.

Din perspectiva aplicării, opozabilitatea antecontractelor este strâns legată de principiile publicității și securității circuitului civil. Pentru bunurile imobile, înscrierea în registrul de publicitate imobiliară constituie un instrument esențial de protecție, deși legislația actuală nu prevede în mod expres o procedură autonomă de înscriere a antecontractelor, ceea ce poate produce inconsistențe față de practica unor sisteme europene comparate (cum ar fi cel francez).

În contextul economic și social[137], antecontractele reprezintă instrumente esențiale pentru organizarea tranzacțiilor imobiliare, pentru facilitarea investițiilor și pentru planificarea contractelor comerciale, întrucât permit fixarea unui cadru juridic predictibil încă din faza precontractuală. Pactul de opțiune este utilizat frecvent în tranzacțiile de afaceri, în timp ce pactul de preferință are relevanță crescândă în materia relațiilor de coproprietate și a tranzacțiilor.

În ce privește mecanismele de notare și publicitate a drepturilor reale născute din antecontracte sau acte juridice precontractuale, în dreptul civil al Republicii Moldova, notarea și publicitatea drepturilor reale constituie instrumente fundamentale pentru asigurarea opozabilității acestora față de terți și pentru protecția beneficiarilor antecontractelor sau altor acte juridice precontractuale. Aceste mecanisme reglementează modul în care drepturile dobândite prin antecontracte dobândesc efecte juridice în raport cu terții și previn conflictele de drepturi ce pot apărea ulterior dobândirii obiectului antecontractului.

---

[133] A se vdea, Cimil, D., *Antecontractul*, în ”Revista Națională de Drept”, nr. 9/2011, pp. 2-7 https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2-7_Antecontractul.pdf

[134] Cu privire la drepturile potestative, a se vedea: Reghini, I., *Considerații privind drepturile potestative*, în Pandectele Române, nr. 4/2003, pp. 236-241.

[135] Un studiu cu privire la opozabilitatea față de terți, a se vedea: Bîtcă I., Curăraru V., *Inopozabilitatea față de terți a situației juridice reale în cazul simulației*, Analele științifice USEM, pp. 14-26, ISSN 2435- https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/14_28_Inopopozabilitatea%20fata%20de%20terti%20a%20situatiei%20juridice%20reale%20in%20cazul%20simulatiei.pdf

[136] A se vedea cu privire la opozabilitatea antecontractelor, Chirică D., **Tratat de drept civil. Contractele speciale**, **Vânzarea și schimbul**, vol. 1. Ed. A 2-a, revizuită, Ed. Hamangiu, 2023, p. 468 și urm., 477,499,511,530,548., Baieș S., coordonator, **Drept civil. Teoria generală a obligațiilor**, Ed. ”Tipografia Centrală”, Chișinău, 2015, pp. 277-279, Sabău-Pop, I., Niță, G., *Antecontractul – studiu teoretic și practic. Corelațiile cu sistemul publicității imobiliare*, https://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_200712/recjurid071_28F.pdf

[137] Este vorba de caracterul de utilitate socială pe care îl reprezintă opozabilitatea, a se vedea: Pop, L., Popa I-F., Vidu, S. I., **Tratat elementar de drept civil. Obligațiile**, Ed. ”Universul juridic”, București, p. 186, Vasilescu, P., **Relativitatea actului juridic civil, Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat**, Ed. ”Rosetti”, București, 2003, p. 322 și urm.

Astfel art. 435 C. civ., stabilește regula generală potrivit căreia drepturile, actele sau faptele supuse notării devin opozabile terților exclusiv prin înscrierea în registru, cu excepția situațiilor în care se poate demonstra cunoașterea lor pe altă cale. În mod expres, textul legal include antecontractele ca fiind supuse notării, cu condiția ca promitentul să fie titularul dreptului înregistrat (art. 435 alin. 2 lit. 4). Această prevedere constituie fundamentul mecanismului de publicitate prin intermediul registrelor de publicitate, care conferă prioritate titularului antecontractului în fața tuturor terților.

Art. 436 C. civ., reglementează procedura de solicitare a notării. Conform alin. (1), notarea în raport cu un drept înregistrat se face la cererea sau cu consimțământul autentic al titularului său, ceea ce înseamnă că opozabilitatea nu poate fi invocată fără acordul promitentului. De asemenea, alin. (2) prevede posibilitatea ca notarea să fie cerută de orice parte a actului juridic autentic sau de succesorii lor, inclusiv în situațiile de refuz, prin hotărâre judecătorească care poate ține loc de consimțământ. Aceasta reprezintă un mecanism de protecție suplimentar pentru beneficiarul antecontractului, garantând eficacitatea opoziției față de terți chiar și în caz de obstacole procedurale.

Art. 437 C. civ., detaliază regimul de notare a antecontractelor. Alin. (1) prevede că antecontractul care are ca obiect un drept înregistrat poate fi notat doar dacă promitentul este înscris în registru ca titular al dreptului care face obiectul contractului definitiv, ceea ce conferă o legătură directă între titularul dreptului real și opozabilitate. Alin. (2) reglementează condițiile de radiare a antecontractului, cum ar fi expirarea termenului pentru exercitarea opțiunii sau adjudecarea dreptului în cadrul vânzării silite către terți care nu răspund de obligațiile promitentului, reflectând caracterul condiționat al opozabilității.

1. Opozabilitatea promisiunii unilaterale de contract

Opozabilitatea promisiunii unilaterale de a contracta[138] reflectă capacitatea acestui act juridic de a produce efecte nu doar între părțile contractante (*inter partes*), ci și față de terți, în condițiile determinate de lege[139]. În mod general, promisiunea unilaterală reprezintă un act juridic cu efect relativ, generând obligații exclusiv în sarcina promitentului și în beneficiul destinatarului promisiunii (beneficiarului), fără a angaja terții care nu au participat la încheierea sa.

Cu toate acestea, opozabilitatea față de terți devine relevantă în situațiile în care aceștia dobândesc un drept asupra bunului ce constituie obiectul promisiunii, în pofida existenței angajamentului anterior. În dreptul Republicii Moldova, conform art. 1002 alin. (1) C. civ., drepturile beneficiarului rezultate dintr-un antecontract, inclusiv promisiunea unilaterală, sunt opozabile terților fie prin îndeplinirea formalităților de publicitate prevăzute de lege, respectiv notarea în registru (art. 435–437 C. civ.)[140], fie dacă terțul cunoștea sau trebuia să cunoască existența promisiunii la momentul dobândirii bunului. Această distincție permite a delimita opozabilitatea de drept, determinată de publicitatea legală, de opozabilitatea de fapt, întemeiată pe cunoașterea efectivă sau prezumată a promisiunii de către terț.

În dreptul român, art. 1279 alin. (3) NCC prevede că promisiunea este inopozabilă terțului dobânditor de bună-credință dacă nu a fost supusă publicității legale, ceea ce reflectă aceeași logică juridică de protecție a așteptărilor legitime ale beneficiarului[141].

Prin urmare, opozabilitatea promisiunii unilaterale de a contracta față de terți este condiționată cumulativ de mecanismele de publicitate și de cunoașterea efectivă sau prezumată a existenței acesteia. Aceasta are un rol esențial în securizarea juridică a beneficiarului, prevenind eludarea obligațiilor

[138] Cu privire la condițiile opozabilității promisiunii, a se vedea: Tiță Nicolescu G., *Convențiile precontractuale*, Revista Universul Juridic, nr. 2/februarie 2017, pp. 39-42, https://www.universuljuridic.ro/wp-content/uploads/2017/03/02_Revista_Universul_Juridic_nr_02-2017_PAGINAT_BT_G_T_Nicolescu.pdf

[139] Art. 1002 alin. (1) C. civ.

[140] A se vedea: art. 435–437 C. civ., privind notarea antecontractelor și efectul opozabilității față de terți.

[141] A se vedea: Chirică D., *Promisiunea unilaterală de a vinde și de a cumpăra*, în Revista de Drept comercial, nr. 9/1999, p. 47

promitentului, în special atunci când bunul promis este înstrăinat către un terț înainte de exercitarea opțiunii, iar noul dobânditor încearcă să evite efectele angajamentului preexistent.

Deși, în principiu, efectele promisiunii sunt relative și produc consecințe exclusiv între părți (*inter partes*), apariția unor situații în care terți dobândesc ulterior drepturi asupra obiectului promisiunii impune instituirea unor mecanisme de notare și publicitate, pentru a asigura opozabilitatea și protecția juridică a beneficiarului (art. 1002 C. civ.,).

Astfel, art. 435 C. civ., enumeră în mod expres promisiunea unilaterală de contract sau antecontractul, inclusiv opțiunea aferentă, printre actele juridice supuse notării atunci când vizează un drept înregistrat (art. 435 alin. 2 lit. 4). În virtutea acestei norme, notarea constituie mecanismul principal prin care dreptul izvorât din promisiune devine opozabil terților, în special pentru bunurile imobile supuse registrului public.

Art. 436 C. civ., reglementează cererea și consimțământul pentru efectuarea notării. Notarea se realizează la cererea sau cu consimțământul autentic al titularului dreptului (alin. 1), iar în cazul refuzului, legea permite solicitarea unei hotărâri judecătorești care să țină loc de consimțământ (alin. 2). Această prevedere protejează beneficiarul promisiunii împotriva obstacolelor procedurale și garantează că opozabilitatea față de terți nu poate fi negat prin simplul refuz al promitentului.

Art. 437 C. civ., instituie reguli specifice pentru notarea antecontractelor și a promisiunilor unilaterale. Astfel, antecontractul care face obiectul unui drept înregistrat poate fi notat numai dacă promitentul este titularul dreptului înregistrat (alin. 1). În situațiile prevăzute la alin. 2, notarea poate fi radiată: de exemplu, dacă termenul pentru exercitarea dreptului din promisiune expiră fără ca beneficiarul să acționeze sau dacă dreptul înregistrat a fost dobândit definitiv de un terț care nu răspunde de obligațiile promitentului (alin. 2 lit. a–c).

Aceste dispoziții asigură eficiența publicității și opozabilității în raport cu terții, precum și posibilitatea rectificării registrului pentru a proteja beneficiarul promisiunii unilaterale.

Publicitatea drepturilor reale născute din promisiunea unilaterală de contract servește mai multe funcții esențiale:

- protecția beneficiarului — notarea conferă prioritate față de terți asupra bunului promis, prevenind înstrăinarea acestuia sau grevarea lui de către terți de rea-credință (art. 435 alin. 1; art. 1002 C. civ.,).

- transparența circuitului civil — mecanismul de notare permite identificarea rapidă a existenței unui drept precontractual, reducând riscul conflictelor de drepturi și al litigiilor ulterioare.

- remediu — art. 437 alin. (3) permite beneficiarului să solicite înscrierea propriului drept și radierea drepturilor terților care nu ar fi putut fi înregistrate dacă promisiunea era deja opozabilă. Aceasta constituie un remediu *ex post* pentru restabilirea ordinii juridice și protejarea dreptului real dobândit prin promisiune.

Considerăm că aceste mecanisme permit transformarea drepturilor relative ale promisiunii unilaterale în drepturi opozabile terților, fără a afecta principiul relativității efectelor actului juridic.

Opozabilitatea promisiunii unilaterale depinde de:

- notarea în registru — pentru bunurile imobile sau alte drepturi supuse registrului public, opozabilitatea intervine numai după înscriere (art. 435 alin. 1; art. 437 alin. 1);

- cunoașterea efectivă a dreptului — în lipsa publicității, opozabilitatea se poate realiza dacă terțul dobânditor avea cunoștință sau trebuia să aibă cunoștință despre promisiune, reflectând principiul bunei-credințe și sancționarea terților de rea-credință (art. 1002 alin. 1 lit. b C. civ.).

Aceste condiții creează un regim mixt de protecție, combinând publicitatea obiectivă cu evaluarea subiectivă a cunoașterii sau relei credințe a terților.

Se pune întrebarea, dacă promisiunea unilaterală de a contracta, având ca obiect un drept real supus înregistrării, nu a fost notată în registrul de publicitate, dar se dovedește că terțul dobânditor a cunoscut existența acestei promisiuni (terț de rea-credință), beneficiarul promisiunii va putea sau nu invoca beneficiul promisiunii?

Problematica opozabilității promisiunii unilaterale de a contracta în raport cu terții dobânditori ai unui bun supus formalităților de publicitate se situează la confluența dintre regimul antecontractelor, principiul bunei-credințe și funcțiile registrului de publicitate. Articolul 1002 C. civ. prevede expres că drepturile beneficiarului antecontractului devin opozabile terților fie prin îndeplinirea formalităților de publicitate, în cazurile în care legea le permite, fie prin dovedirea cunoașterii antecontractului de către terț atunci când publicitatea nu este posibilă[142]. Textul pare, la prima vedere, să instituie o distincție strictă între situațiile în care publicitatea este posibilă și cele în care este exclusă, ceea ce ridică întrebarea dacă reaua-credință a terțului poate fi opusă chiar și atunci când promisiunea putea fi notată, dar notarea nu a fost efectuată.

Pentru a găsi o soluție acestei probleme, este necesară interpretarea coroborată a art. 1002 cu regulile sistemice privind publicitatea drepturilor reale, în special art. 426–430 C. civ. Aceste dispoziții consacră principiul priorității înscrierii în favoarea terțului dobânditor de bună-credință, principiu care stă la temelia funcției de securitate a registrului de publicitate[143]. Totodată, art. 427 alin. (1) lit. c) C. civ. limitează această protecție, prevăzând că terțul nu poate invoca prioritatea registrului dacă a obținut înregistrarea cu „*cunoașterea caracterului fraudulos al situației juridice*”[144]. Norma introduce, astfel, un element subiectiv esențial: buna-credință a terțului nu este prezumată absolut, ci poate fi răsturnată prin proba cunoașterii existenței unui drept sau situații juridice anterioare, chiar nepublicate.

În acest context, caracterul notării antecontractului este decisiv. Codul civil al Republicii Moldova nu atribuie înscrierii promisiunii unilaterale un efect constitutiv, ci exclusiv declarativ. Dreptul beneficiarului există între părți independent de înscriere, iar notarea are rolul de a-l proteja față de terți prin înlăturarea prezumției bunei-credințe de care aceștia beneficiază, în mod obișnuit, în materia publicității imobiliare[145]. Din această perspectivă, funcția notării constă nu în crearea dreptului, ci în facilitarea opozabilității sale, fiind un instrument de prevenire a litigiilor și de consolidare a securității circuitului civil.

Problema apare în situația în care promisiunea, deși putând fi notată, nu a fost înscrisă în registru, iar terțul dobânditor a cunoscut existența acesteia. În absența notării, terțul este protejat numai dacă a fost de bună-credință, întrucât art. 426 C. civ. îi garantează un tratament preferențial doar în această ipoteză. Atunci când însă terțul cunoștea antecontractul, protecția registrului nu operează. Într-o asemenea situație, buna-credință - condiție fundamentală a priorității înscrierii - este înlăturată, iar terțul nu poate opune înscrierea sa împotriva beneficiarului promisiunii.

Soluția rezultă dintr-o interpretare sistematică: art. 1002 C. civ. reglementează mijloacele obișnuite de opozabilitate ale antecontractului, însă art. 426–430 C. civ. reglementează conflictul dintre dobânditori succesivi ai unui drept real supus publicității. Prin urmare, în caz de conflict între beneficiarul promisiunii și terț, se aplică regulile speciale privind buna-credință și prioritatea înscrierii. Dacă terțul este de rea-credință, nu mai poate beneficia de efectul registrului, astfel încât beneficiarul promisiunii poate solicita fie executarea în natură a promisiunii, fie radierea înscrierii terțului și înscrierea dreptului său în temeiul art. 430 C. civ[146].

Prin urmare, deși art. 1002 alin. (1) lit. b) se aplică strict în ipoteza în care publicitatea nu este posibilă, sistemul Codului civil permite concluzia că lipsa notării nu este fatală pentru beneficiarul

[142] Articolul 1002. Opozabilitatea drepturilor beneficiarului
(1) Drepturile beneficiarului de a dobândi dreptul de proprietate sau un alt drept real asupra unui bun în temeiul contractului definitiv sînt opozabile terților:
a) prin îndeplinirea formalităților de publicitate prevăzute de lege în privința antecontractului; sau
b) în cazul în care legea nu oferă posibilitatea de a îndeplini formalități de publicitate în privința antecontractului, dacă terțul cunoștea existența antecontractului în privința bunului.

[143] Art. 426 C. civ. instituie principiul priorității înscrierii în favoarea terțului dobânditor de bună-credință.

[144] Art. 427 alin. (1) lit. c) C. civ. reglementează excluderea protecției registrului atunci când înscrierea se bazează pe fraudă sau cunoașterea situației juridice reale.

[145] Caracterul declarativ al înscrierilor rezultă din art. 435 C. civ. și din interpretarea sistematică a regimului publicității imobiliare.

[146] Art. 430 C. civ. prevede posibilitatea obținerii în instanță a rectificării sau radierii înscrierii nevalabile ori frauduloase.

promisiunii în raport cu un terț de rea-credință. Caracterul declarativ al înscrierii și rolul central al bunei-credințe în materia publicității justifică poziția potrivit căreia terțul care a cunoscut existența antecontractului nu poate invoca lipsa acestuia din registru pentru a-și consolida dobândirea. Beneficiarul promisiunii păstrează un drept preferențial, opozabil terțului, în temeiul principiilor generale ale publicității și al normelor privitoare la protecția împotriva înscrierilor frauduloase.

Această interpretare asigură coerența sistemului de publicitate, păstrând echilibrul dintre siguranța circuitului civil și protecția contractanților onești, și evitând transformarea notării într-o condiție constitutivă, contrar intenției legiuitorului.

2. Opozabilitatea promisiunii sinalagmatice de contract

Opozabilitatea promisiunii sinalagmatice[147] de contract se referă la capacitatea acestui angajament bilateral, încheiat între două părți, de a produce consecințe juridice și în raport cu terțele persoane, în special în contextul transmiterii bunului promis sau al încheierii contractului promis cu o altă persoană.

În esență, opozabilitatea desemnează aptitudinea promisiunii de a fi invocată față de persoane care nu au participat la încheierea sa, pentru a li se limita efectele propriilor acte juridice, în măsura în care acestea contravin drepturilor născute din promisiune.

Deși, potrivit principiului relativității efectelor actului juridic (art. 993 C. civ.; art. 1280 C. civ. RO), obligațiile izvorâte din promisiune privesc exclusiv părțile, opozabilitatea permite extinderea efectelor acesteia față de terți, în anumite limite. Astfel, dacă promisiunea are ca obiect un bun determinat, opozabilitatea servește drept mijloc de protecție a beneficiarului, împiedicând transferul valabil al bunului către un terț de rea-credință sau permițând recurgerea la hotărârea judecătorească care ține loc de contract.

Opozabilitatea nu echivalează cu obligativitatea față de terți, ci cu efectul de inopozabilitate a actelor încheiate ulterior care afectează dreptul rezultat din promisiune. De aceea, opozabilitatea promisiunii este strâns legată de publicitate (în cazul imobilelor sau altor bunuri înregistrabile), precum și de buna-credință a terților. Astfel, noțiunea de opozabilitate reflectă interferența dintre principiul relativității și cerințele de securitate juridică în raporturile civile.

În acest context, articolele 435–437 C. civ. reglementează notarea antecontractelor și mecanismele de opozabilitate a acestora față de terți. Notarea promisiunii sinalagmatice într-un registru de publicitate – precum cartea funciară pentru bunurile imobile sau registrele speciale pentru anumite bunuri mobile – constituie un mijloc juridic fundamental pentru asigurarea opozabilității față de terți, conferind beneficiarului prioritate publicitară asupra drepturilor dobândite ulterior[4].

În dreptul Republicii Moldova, art. 1002 C. civ. este cel care reglementează regimul juridic a opozabilității promisiunii sinalagmatice de contract.

Astfel articolul 1002 C. civ., instituie un mecanism gradual de protecție a dreptului beneficiarului la dobândirea proprietății (sau a altui drept real) izvorât din promisiunea sinalagmatică, articulat pe principiul publicității și pe buna-credință a terților.

Alin. (1) a art. 1002, C. civ., stabilește regula generală potrivit căreia dreptul este opozabil terților prin înscrierea antecontractului în registrul de publicitate – cartea funciară ori alt registru constitutiv –, ceea ce conferă beneficiarului o “prioritate publicitară” asupra oricăror acte ulterioare privitoare la bunul promis - lit. a. Dacă legea nu obligă la o asemenea înscriere (de ex., pentru bunuri mobile nesupuse înregistrării), opozabilitatea se asigură, în mod subsidiar, atunci când terțul cunoștea existenta promisiunii, prin răsturnarea bunei credințe a terțului contractant - lit. b.

Alin. (2) a art. 1002, C. civ., consolidează efectul opozabilității. Potrivit acestei dispoziții, din momentul în care contractul definitiv este considerat încheiat (prin ridicarea opțiunii, prin hotărâre

[147] Cu privire la regimul juridic a promisiuni sinalagmatice de vânzare cumpărare, a se vedea: Chirică, D., *Promisiunea sinalagmatică de vânzare-cumpărare ca formă autonomă de contract*, în Studia Universitatis Babeș-Bolyai, nr. 2/2000, Cluj-Napoca, pp. 6-17.

judecătorească sau alt mecanism executor), beneficiarul poate opune dreptul său tuturor terților care au dobândit ulterior bunul, sau creditori ai promitentului. Norma conferă dreptului beneficiarului un efect retroactiv limitat la data la care antecontractul a devenit opozabil, consolidând securitatea circuitului civil printr-o ierarhie a priorităților bazată pe publicitate ori cunoștință efectivă prin dovada relei credințe a terțului.

Alin. (3) a art. 1002, C. civ., transformă opozabilitatea într-un remediu real. Astfel, dacă dreptul promis se dobândește prin înscriere, beneficiarul poate solicita rectificarea registrului, atât prin înregistrarea propriului drept – lit. a., cât şi prin radierea drepturilor terților înscrise ulterior şi care, dacă beneficiarul ar fi fost deja titular, nu s-ar fi putut înregistra fără consimțământul său – lit. b. Această facultate de rectificare plasează beneficiarul într-o poziție analogă unui titular de acțiune revocatorie, dar cu suport publicitar, permițând-i să restabilească situația tabulară în favoarea sa şi să îndepărteze dobândirile realizate cu nesocotirea efectului opozabilității realizate. Exigența registrului cu efect constitutiv, descrisă de doctrina moldavă privind art. 420 şi 424 C. civ., explică de ce rectificarea este condiționată de publicitatea inițială sau de rea-credința terțului.

Deci în aceste cazuri, beneficiarul poate solicita rectificarea registrului pentru înscrierea dreptului propriu și radierea drepturilor terților înscrise ulterior, dacă acestea nu ar fi putut fi înscrise fără consimțământul său. Această facultate, analogă acțiunii revocatorii, permite restabilirea situației tabulare și protecția efectivă a drepturilor rezultate din promisiune, subliniind rolul publicității în consolidarea opozabilității.

Prin urmare, înregistrarea promisiunii sinalagmatice nu constituie o condiție de valabilitate, ci un mecanism esențial de protecție a drepturilor născute din promisiune în raport cu terții, în special pentru bunurile supuse regimului de publicitate. Aceasta conferă promisiunii o dublă funcție: obligație între părți și drept opozabil în circuitul civil, protejând securitatea juridică a beneficiarului și integritatea raporturilor patrimoniale.

Aceeași soluție este consacrată și în dreptul român prin art. 1279 alin. (3) C. civ., care permite beneficiarului unei promisiuni bilaterale de contract să obțină o hotărâre judecătorească ce ține loc de contract, cu efect de la data înscrierii în cartea funciară, dacă obiectul promisiunii este un imobil.

Prin urmare, înregistrarea promisiunii sinalagmatice nu este o condiție de valabilitate, ci un mecanism esențial de protecție a drepturilor născute din promisiune, în raport cu terții, în special în cazul bunurilor supuse regimului de publicitate. Aceasta transformă simpla obligație de a contracta într-un drept opozabil și eficient în circuitul civil.

În ce privește mecanismele de notare și publicitate a drepturilor reale născute din promisiunea sinalagmatică de contract acestea vor fi similare promisiunii unilaterale de contract.

3. Opozabilitatea pactului de opțiune

Opozabilitatea pactului de opțiune desemnează posibilitatea ca efectele juridice ale acestuia să se extindă și asupra terților, în anumite condiții expres sau implicit prevăzute de lege ori rezultate din natura contractului. Deși pactul de opțiune este încheiat între două părți — promitentul și beneficiarul, în practică pot apărea situații în care interesele terților (precum dobânditori succesivi, creditori sau cocontractanți ulteriori ai promitentului) intră în coliziune cu dreptul de opțiune convenit anterior. Într-un asemenea context, se ridică problema dacă și în ce măsură acești terți pot fi ținuți să respecte dreptul de opțiune și să se conformeze eventualelor efecte ale exercitării acestuia[148]. Opozabilitatea pactului de opțiune este un aspect esențial al eficienței acestuia, mai ales în tranzacțiile care implică succesiunea de drepturi sau încheierea ulterioară de acte cu privire la obiectul vizat. Pentru asigurarea opozabilității, părțile pot recurge la mijloace precum publicitatea (în cazul bunurilor imobile), stipularea de clauze contractuale clare și, după caz, notificarea terților interesați.

[148] Cu privire la acest aspect a se vedea: Efrim O., *Contractul de opțiune în Codul civil al Republicii Moldova. Exemple de clauze de opțiune*, https://bizlaw.md/public/contractul-de-optiune-in-codul-civil-al-republicii-moldova-exemple-de-clauze-de-optiune

Potrivit art. 1002 C. civ., opozabilitatea drepturilor reale născute din pactul de opțiune se structurează în trei etape succesive, configurând un regim de protecție progresivă a beneficiarului față de terți.

Prima etapă (alin. 1) consacră o regulă de publicitate-prioritate: beneficiarul opune antecontractul terților fie prin îndeplinirea formalităților de publicitate admise (ex. notarea în cartea funciară pentru imobile, înscrierea în Registrul bunurilor mobile), fie – în domeniile unde publicitatea nu este posibilă – prin dovedirea relei-credințe a terțului, concretizată în cunoașterea existenței pactului. Această soluție transpune în materia pactului de opțiune principiul clasic *prior in tempore potior in iure*, temperat de cerința bunei-credințe.

Etapa a doua (alin. 2) activează efectul constitutiv al opțiunii: din momentul exercitării dreptului potestativ și al formării contractului definitiv, beneficiarul poate invoca dreptul său asupra bunului împotriva tuturor terților ulteriori datei opozabilității inițiale. Norma extinde protecția și față de creditorii personali ai acestor terți, evitând deturnarea bunului din patrimoniul beneficiarului prin acte de executare silită.

Etapa a treia (alin. 3) oferă un remediu: atunci când dobândirea dreptului real depinde de înregistrare, beneficiarul poate solicita concomitent înscrierea propriului drept și radierea drepturilor înscrise ale terților care n-ar fi putut fi înregistrate în prezența dreptului său. Dispoziția consolidează eficiența publicității cadastrale, permițând „curățarea” titlului și restabilirea ordinii cronologice justificate de exercitarea opțiunii.

Prin aceste mecanisme, art. 1002 instituie un sistem mixt de protecție: publicitate obligatorie acolo unde este disponibilă și protecție subiectivă prin sancționarea relei-credințe în cazurile reziduale. Regimul corespunde naturii speciale a pactului de opțiune – antecontract generator de drepturi potestative – și realizează un echilibru între libertatea de dispoziție a promitentului și securitatea juridică a beneficiarului în circuitul civil.

În ce privește mecanismele de notare și publicitate a drepturilor reale născute din pactul de opțiune sunt asemănătoare celor ce vizează promisiunea de a contracta. Pentru o acurateță a tratării juridice vom analiza aceste mecanisme și în ceia ce privește pactul de opțiune.

Respectiv, art. 435 C. civ. stabilește că drepturile, actele și faptele supuse notării devin opozabile terților exclusiv prin notare, dacă nu se dovedește că terțul le cunoștea pe altă cale (alin. 1). Opțiunea, este expres menționate ca supuse notării (alin. 2 lit. 4).

Art. 436 C. civ. reglementează faptul că notarea se realizează la cererea sau cu consimțământul autentic al titularului dreptului. În caz de refuz, titularul poate solicita instanței hotărârea care să înlocuiască consimțământul (alin. 2).

Art. 437 C. civ., consacră regimul notării antecontractelor. Notarea este permisă doar dacă promitentul este titular al dreptului înregistrat (alin. 1), iar radierea notării intervine în situații expres prevăzute de lege, de exemplu dacă termenul pentru exercitarea opțiunii expiră fără acțiune din partea beneficiarului (alin. 2 lit. c).

Aceste dispoziții instituie un cadru juridic clar pentru opozabilitatea față de terți, asigurând publicitatea, prioritatea și protecția efectelor juridice ale pactului de opțiune.

În legătură cu acest aspect se pune întrebarea dacă opozabilitatea asigurată prin notarea în registrul de publicitate a pactului de opțiune are caracter constitutiv sau declarativ?

Potrivit legislației Republicii Moldova, inclusiv art. 435–437 C. civ. și art. 1002 C. civ., publicitatea prin notare sau înscriere în registrul de publicitate a drepturilor reale născute din pacturi precontractuale (precum pactul de opțiune) nu are caracter constitutiv, ci funcțional-protectiv. Aceasta înseamnă că dreptul rămâne valabil între părți chiar dacă nu a fost notat, însă opozabilitatea față de terți se poate realiza prin cunoașterea efectivă a acestuia.

Astfel, dacă pactul de opțiune vizează un drept real supus înregistrării, iar terțul dobânditor a fost de rea-credință, adică cunoștea existența pactului la momentul dobândirii dreptului, beneficiarul opțiunii poate să invoce efectele pactului și să obțină protecția judiciară corespunzătoare. Aceasta corespunde principiilor *prior in tempore potior in iure* și securității juridice în raport cu terții de

rea-credință, consacrate de regimul juridic al publicității drepturilor în dreptul moldovenesc, prin art. 426–430 C. civ.

Prin urmare, cunoașterea efectivă a pactului de către terțul de rea-credință conferă opozabilitate, iar lipsa notării nu împiedică beneficiarul să își exercite drepturile împotriva acestuia, în concordanță cu normele privind rangul drepturilor și acțiunile în efectuarea înregistrării.

4. Opozabilitatea pactului de preferință

Deși pactul de preferință produce efecte obligatorii *inter partes* încă de la data încheierii, opozabilitatea sa față de terți depinde de respectarea cerințelor de publicitate prevăzute de lege. Potrivit art. 435 alin. (1) C. civ. RM, anumite „drepturi, acte, fapte sau raporturi juridice devin opozabile terților exclusiv prin notare”, iar alin. (2) pct. 5 enumeră expres „*dreptul de preemțiune născut din contract și având ca obiect un drept înregistrat*”. În materia pactului de preferință, aceasta înseamnă că, atunci când bunul vizat este un imobil înscris în Registrul bunurilor imobile, dreptul de preferință convențional nu poate fi opus dobânditorilor ulteriori decât dacă a fost notat în cartea funciară; simpla cunoaștere efectivă de către terț fiind irelevantă, în lipsa notării, dacă legea nu prevede altfel .

Publicitatea prin notare îndeplinește o dublă funcție: protectivă, deoarece îi permite terțului să verifice existența dreptului de preferință și să prevină eventuale conflicte juridice, și sancționatorie, întrucât nerespectarea obligației de notare limitează beneficiarul în a-și opune pactul terțului de bună-credință. În același timp, art. 435 detaliază mecanismul general de publicitate și stabilește că notarea conferă prioritate față de simpla cunoaștere a dreptului atunci când legea impune acest lucru.

Opozabilitatea pactului de preferință în raport cu drepturile reale înregistrate constituie un aspect esențial al securității juridice, întrucât garantează titularului beneficiul prioritar de a dobândi un drept asupra unui bun supus publicității legale. Pactul de preferință, ca acord prin care titularul unui drept real se obligă să ofere prioritate unei anumite persoane în cazul înstrăinării dreptului său, produce efecte nu numai între părți, ci și în raport cu terții, în măsura în care sunt îndeplinite condițiile legale de publicitate și cunoaștere.

În cazul drepturilor reale supuse înregistrării, mecanismul opozabilității se circumscrie regulilor de rang și priorității prevăzute de articolele 426–430 C. civ. Astfel, în situația în care mai multe persoane dobândesc drepturi asupra aceluiași bun de la același titular (autor comun), prioritatea se stabilește în funcție de data depunerii cererii de înregistrare, aplicându-se principiul *prior in tempore potior in iure* prevăzut de art. 426 alin. (1). Aceasta presupune că terțul care depune primul cererea de înregistrare va fi considerat titularul dreptului supus înregistrării, iar cererile ulterioare vor fi refuzate de registrator (art. 426 alin. (2)).

În contextul pactului de preferință, această regulă implică că beneficiarul pactului poate solicita instanței efectuarea înregistrării sau rectificarea registrului în cazul în care dreptul real este dobândit de un terț în mod contrar obligației de a respecta prioritatea prevăzută prin pact. Astfel, dispozițiile art. 427 C. civ. permit reclamantului să ceară radierea sau acordarea unui rang superior al dreptului său în situația dobânditorului de rea-credință, cu condiția îndeplinirii cumulativ a criteriilor stabilite: anterioritatea actului juridic (pactul de preferință), proveniența drepturilor de la autor comun și existenta violenței sau dolului.

De asemenea, articolele 428–430 consolidează securitatea juridică a beneficiarului prin limitarea posibilităților de dobândire a dreptului de către terți. Conform art. 428, drepturile supuse înregistrării pot fi dobândite numai de la titularul înregistrat sau de la persoana care și-a grevat dreptul, iar art. 430 C. civ., instituie acțiunea în efectuarea înregistrării, care conferă titularului beneficiarul pactului posibilitatea de a solicita instanței să dispună efectuarea înregistrării și opozabilitatea acesteia față de terți, inclusiv față de cei care dobândesc ulterior dreptul, chiar fără a fi parte în proces.

Prin urmare, opozabilitatea pactului de preferință față de terți se realizează în cadrul unui mecanism complex, în care prioritatea este determinată de data cererii de înregistrare, iar protecția beneficiarului este întărită prin posibilitatea radierei drepturilor dobândite cu încălcarea obligației de preferință și prin instituirea efectelor opozabile ale hotărârilor judecătorești privind înregistrarea (art.

430 alin. (4)–(5)). Acest regim combină principiile publicității legale, priorității în timp și bunei-credințe a terților, creând un cadru eficient de protecție a drepturilor reale născute din pactul de preferință.

Pentru a asigura opozabilitatea pactului de preferință în cazul bunurilor supuse înregistrării este obligatorie notarea în registrul cadastral?

Opozabilitatea pactului de preferință care are ca obiect un drept real supus înregistrării se realizează în principal prin mecanismele de notare și publicitate prevăzute de Codul civil al Republicii Moldova. Publicitatea are rolul de a proteja beneficiarul dreptului și de a informa terții cu privire la existența obligației de a respecta preemțiunea. Totodată, este esențial de subliniat că publicitatea pactului de preferință nu are caracter constitutiv, ci servește exclusiv ca mecanism de opozabilitate față de terți, în conformitate cu art. 435–437 C. civ. și art. 1002 C. civ. RM. Aceasta înseamnă că dreptul de preemțiune se naște între părți prin încheierea pactului, indiferent de înscriere, iar notarea sau alt mijloc de publicitate nu este o condiție de valabilitate a acestuia, ci doar de opozabilitate față de terți[149].

Conform art. 435 alin. (1) C. civ., drepturile supuse notării devin opozabile terților în urma publicității efectuate, cu excepția cazului în care se dovedește că terțul dobânditor avea cunoștință efectivă de dreptul respectiv. Această dispoziție creează o excepție importantă: în situația în care terțul dobânditor este de rea-credință și s-a dovedit că a cunoscut existența pactului de preferință, opozabilitatea pactului nu depinde de efectuarea notării în registrul de publicitate. În astfel de cazuri, beneficiarul poate opune dreptul său terțului, iar preemțiunea își păstrează eficiența juridică chiar în lipsa înscrierii formale.

Acest principiu reflectă corelarea dintre protectorul publicitar al registrului și regula relativității efectelor actului juridic. Astfel, în raport cu terții de bună-credință care nu aveau cunoștință de pact, dreptul de preemțiune nu poate fi invocat, iar prioritatea acestora se stabilește potrivit regulilor generale de rang (art. 426–430 C. civ.), respectiv primul care a efectuat cererea de înregistrare a dreptului dobândit va fi considerat titular. În schimb, terții de rea-credință sunt sancționați prin recunoașterea opozabilității pactului, consolidând securitatea juridică a beneficiarului și prevenind deturnarea efectelor dreptului de preemțiune.

Deci, mecanismul de publicitate are un rol pur opozabil, iar eficiența pactului de preferință față de terți poate fi realizată fie prin notare, fie prin dovedirea cunoașterii efective a dreptului de către terțul de rea-credință. Publicitatea, deși necesară pentru opozabilitate, nu constituie un element constitutiv al dreptului și nu afectează valabilitatea pactului între părți.

În cazul bunurilor nesupuse înregistrării, pactul de preferință este opozabil terților chiar și fără notare, însă doar în măsura în care se poate dovedi că terțul dobânditor cunoștea existența pactului sau era de rea-credință la momentul încheierii contractului[150]. Această soluție decurge implicit din art. 435 alin. (1) C. civ., care prevede că drepturile devin opozabile terților exclusiv prin notare doar „*în cazurile prevăzute de lege*”. Dacă bunul vizat de pact nu este supus notării, pactul de preferință va funcționa în temeiul regulii generale de bună-credință și efect relativ al convențiilor.

Așadar, în această ipoteză, aplicarea principiului opozabilității este guvernată de dreptul comun: beneficiarul pactului de preferință va putea cere daune-interese promitentului și, eventual, anularea actului încheiat cu terțul doar dacă dovedește frauda sau complicitatea terțului, inclusiv prin invocarea conexiunii contractuale sau a vicierii intenționate a obligației de preferință.

Totuși, în lipsa unei reglementări exprese privind publicitatea pentru bunurile mobile, poziția beneficiarului rămâne fragilă, iar protecția sa depinde în mare măsură de probele privind cunoașterea efectivă a pactului de către terț.

Astfel, de ex. dacă un vânzător promite unui beneficiar preferință pentru cumpărarea unui automobil, iar ulterior vinde automobilul unui terț fără a-i acorda preferință și fără ca pactul să fie

[149] A se vedea în acest sens: Chirică D, **Tratat** … *op. cit.,* p. 470, p. 195
[150] A se vedea: Chirică, D., **Tratat** … *op. cit.* p. 469, p. 195

public, beneficiarul va putea acționa împotriva promitentului pentru despăgubiri. Însă nu va putea revendica bunul de la terț decât dacă dovedește rea-credința acestuia.

Concluzii

Analiza regimului juridic a opozabilității antecontractelor în legislația Republicii Moldova permite formularea următoarelor concluzii, structurate pe principalele categorii de antecontracte: promisiunea unilaterală și sinalagmatică de a contracta, pactul de opțiune și pactul de preferință.

Promisiunea unilaterală de a contracta se caracterizează prin producerea efectelor juridice în principal între promitent și beneficiar, conform principiului relativității efectelor actului juridic (art. 993 C. civ.). Totuși, opozabilitatea față de terți este posibilă în condițiile prevăzute de art. 1002 C. civ., care reglementează mecanismele de publicitate și cunoaștere efectivă sau prezumată a existenței promisiunii.

Promisiunea sinalagmatică, datorită naturii sale bilaterale, beneficiază de un regim mai complex de protecție: opozabilitatea față de terți poate fi realizată prin notarea în registrele de publicitate (cartea funciară pentru bunurile imobile sau registre speciale pentru bunurile mobile), precum și prin dovedirea relei-credințe a terților (art. 1002 alin. 1-3 C. civ.). Prin aceste mecanisme, beneficiarul promisiunii sinalagmatice obține protecție juridică eficientă, putând să împiedice transferul dreptului promis către terți sau să solicite rectificarea registrului, dacă dreptul a fost dobândit de un terț contrar obligației promitentului.

Pactul de opțiune, ca act juridic care conferă beneficiarul un drept potestativ de a încheia un contract ulterior, se bucură de opozabilitate față de terți printr-un mecanism similar celui al antecontractelor sinalagmatice. Art. 1002 C. civ. reglementează expres modul în care drepturile născute din pactul de opțiune pot fi opozabile: prin publicitate în registrele speciale, prin exercitarea dreptului potestativ și formarea contractului definitiv, precum și prin remediul rectificării sau radierei drepturilor terților (art. 1002 alin. (1)–(3) C. civ.).

Prin aceste instrumente, se asigură securitatea juridică a beneficiarului, prevenind situațiile în care bunul sau dreptul supus opțiunii este dobândit de terți, inclusiv creditorii acestora, fără respectarea dreptului preexistent. Practica și doctrina subliniază că opozabilitatea pactului de opțiune implică atât publicitate obligatorie (acolo unde este posibilă), cât și protecția împotriva relei-credințe a terților.

Pactul de preferință conferă titularului beneficiar prioritatea de a dobândi un drept în cazul înstrăinării unui bun supus publicității legale. În cazul drepturilor reale înregistrate, opozabilitatea față de terți se realizează în cadrul mecanismelor stabilite de art. 426–430 C. civ., care reglementează prioritățile între terți dobânditori de la același autor, rangul drepturilor și acțiunile judiciare de protecție a titularului efectiv (radiere, rectificare, acordarea rangului superior).

Astfel, beneficiarul pactului de preferință poate invoca dreptul său împotriva terților dobânditori, inclusiv împotriva celor de bună-credință, în limita în care prioritatea sa rezultă din cererea de înregistrare sau din hotărârea judecătorească ce confirmă efectul pactului. Aceasta conferă o protecție eficientă și anticipativă, similară cu regimul opozabilității antecontractelor sinalagmatice și a pactului de opțiune, dar adaptată specificului dreptului de preferință.

Toate formele de antecontracte analizate se bucură de opozabilitate față de terți în măsura în care legea prevede mecanisme de publicitate și remedii împotriva terților de rea-credință, consolidând principiul securității juridice în circuitul civil.

Diferențele principale între antecontracte constau în: natura dreptului conferit beneficiarului: drept potestativ (pact de opțiune), prioritate la dobândire (pact de preferință), obligație de contractare între părți (promisiune unilaterală sau sinalagmatică).

Mecanismele de publicitate (notarea în registre, înscrierea în cartea funciară sau în registre speciale) și instrumentele judiciare (acțiunea în efectuarea înregistrării, radierea, rectificarea) sunt esențiale pentru transformarea unui drept subiectiv precontractual într-un drept opozabil și eficient în raport cu terții.

Bibliografie

1. Baieș S., coordonator, Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Ed. ”Tipografia Centrală”, Chișinău, 2015
2. Bîtcă I., Curăraru V., Inopozabilitatea față de terți a situației juridice reale în cazul simulației, Analele științifice USEM,
3. Chirică D., Tratat de drept civil. Contractele speciale, Vânzarea și schimbul, vol. 1. Ed. A 2-a, revizuită, Ed. Hamangiu, 2023
4. Chirică, D., Principiul libertății de a contracta și limitele sale în materie de vânzare-cumpărare, în Revista de Drept Comercial, nr. 6/1999
5. Chirică, D., Promisiunea sinalagmatică de vânzare-cumpărare ca formă autonomă de contract, în Studia Universitatis Babeș-Bolyai, nr. 2/2000, Cluj-Napoca
6. Cimil, D., Antecontractul, în ”Revista Națională de Drept”, nr. 9/2011
7. Efrim O., Contractul de opțiune în Codul civil al Republicii Moldova. Exemple de clauze de opțiune, https://bizlaw.md/public/contractul-de-optiune-in-codul-civil-al-republicii-moldova-exemple-de-clauze-de-optiune
8. Pop, L., Popa I-F., Vidu, S. I., Tratat elementar de drept civil. Obligațiile, Ed. ”Universul juridic”, București, 2012
9. Reghini, I., Considerații privind drepturile potestative, în Pandectele Române, nr. 4/2003
10. Sabău-Pop, I., Niță, G., Antecontractul – studiu teoretic și practic. Corelațiile cu sistemul publicității imobiliare,
11. Tiță Nicolescu G., Convențiile precontractuale, Revista Universul Juridic, nr. 2/februarie 2017,https://www.universuljuridic.ro/wpcontent/uploads/2017/03/02_Revista_Universul_Juridic_nr_02-2017_PAGINAT_BT_G_T_Nicolescu.pdf
12. Vasilescu, P., Relativitatea actului juridic civil, Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat, Ed. ”Rosetti”, București, 2003

CONTRIBUȚIA JURISPRUDENȚEI INTERNAȚIONALE LA DEFINIREA STATUTULUI JURIDIC AL INDIVIDULUI

Cristina GHEGHEȘ
Universitatea de Studii Europene din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
E-mail: cristinagheg@yahoo.com
ORCID ID:https://orcid.org/0009-0008-7192-6288

Abstract *The article analyzes the evolution of international jurisprudence on the legal status of the individual, from the first documents dedicated to fundamental rights to the modern protection mechanisms established at the universal and regional levels. The key moments of the crystallization of the institution of human rights, the role of international organizations and the contribution of the jurisprudence of the European Court of Human Rights in strengthening the protection of the individual are highlighted. The study emphasizes the transition from "citizen's rights" to "human rights" and reveals the importance of individual petition mechanisms and binding decisions of international courts. At the same time, the international criminal responsibility of the individual, established by the Nuremberg trials and the International Criminal Court, is analyzed as an expression of the maturation of the international legal order. The general conclusion is that the individual appears today in a double position: protected by international mechanisms and held accountable for the serious violation of fundamental norms, which reflects the strengthening of human dignity as a central value of the contemporary legal order.*

Keywords: *human rights, European Court of Human Rights (ECHR), legal status of the individual, international jurisprudence, international criminal liability*

Rezumat: *Articolul analizează evoluția jurisprudenței internaționale privind statutul juridic al individului, de la primele documente consacrate drepturilor fundamentale până la mecanismele moderne de protecție instituite la nivel universal și regional. Sunt evidențiate momentele-cheie ale cristalizării instituției drepturilor omului, rolul organizațiilor internaționale și contribuția jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în consolidarea protecției individului. Studiul subliniază trecerea de la „drepturile cetățeanului” la „drepturile omului” și relevă importanța mecanismelor de petiție individuală și a hotărârilor obligatorii ale instanțelor internaționale. Totodată, este analizată răspunderea penală internațională a individului, consacrată prin procesele de la Nürnberg și Curtea Penală Internațională, ca expresie a maturizării ordinii juridice internaționale. Concluzia generală este că individul apare astăzi într-o dublă ipostază: protejat de mecanismele internaționale și responsabilizat pentru încălcarea gravă a normelor fundamentale, ceea ce reflectă consolidarea demnității umane ca valoare centrală a ordinii juridice contemporane.*

Cuvinte cheie: *drepturile omului, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), statutul juridic al individului, jurisprudență internațională, răspunderea penală internațională*

JEL: Cod K33

1. Introducere

Statutul juridic al individului în dreptul internațional reprezintă una dintre cele mai importante teme ale dreptului contemporan, aflată la intersecția dintre evoluția istorică a ideii de drepturi naturale și construcția instituțională modernă a ordinii juridice internaționale. Problematica drepturilor omului nu s-a născut dintr-o dată, ci a cunoscut un proces îndelungat de cristalizare, în care tradițiile filosofice, experiențele istorice și transformările politice au contribuit la conturarea unei viziuni comune asupra demnității și valorii ființei umane.

De la primele documente medievale și moderne, precum Magna Charta Libertatum sau Declarația drepturilor omului și cetățeanului, până la consacrarea Declarației Universale a Drepturilor Omului și a pactelor internaționale adoptate sub egida Organizației Națiunilor Unite, se observă o trecere treptată de la protecția limitată a „drepturilor cetățeanului” la recunoașterea universală a „drepturilor omului”. Această reconfigurare conceptuală a permis includerea individului nu doar ca beneficiar pasiv al normelor juridice, ci ca actor direct al ordinii internaționale, capabil să invoce drepturi și să formuleze plângeri în fața unor instanțe internaționale.

Introducerea mecanismelor instituționale de protecție – comitete ONU, proceduri speciale, dar mai ales Curtea Europeană a Drepturilor Omului – a marcat un moment decisiv în consolidarea statutului juridic al individului. Jurisprudența acestor organisme demonstrează că drepturile fundamentale nu sunt simple declarații de principiu, ci garanții efective, aplicabile în situații

concrete, de la protecția vieții și interzicerea torturii până la respectarea vieții private și a identității personale.

Lucrarea de față își propune să analizeze principalele etape ale evoluției drepturilor omului, să evidențieze mecanismele internaționale și regionale de protecție și să prezinte jurisprudența relevantă care a contribuit la consolidarea statutului juridic al individului. Prin această abordare, se urmărește nu doar o prezentare descriptivă a documentelor și hotărârilor, ci și o înțelegere critică a modului în care ordinea juridică internațională a reușit să transforme idealurile filosofice în norme obligatorii, aplicabile în viața cotidiană a fiecărei fiinte umane.

1. Originile istorice şi doctrinare ale drepturilor omului

Idei referitoare la drepturi intrinseci naturii umane conform cărora toate fiinţele sunt egale în demnitate şi valoare şi orice fiinţă umană are drepturi eterne şi imuabile, precum şi obligaţii au apărut încă din antichitate, instituția drepturilor omului cunoscând un îndelungat proces de cristalizare și înfățișându-se în prezent ca o instituție deosebit de complexă, ce ține atât de ordinea juridică internă, cât și de cea internațională[151].

Evoluția istorică a instituției drepturilor omului a fost marcată de documente precum Magna Charta Libertatum (1215), Bill-ul drepturilor (Anglia, 1689), Declaraţia de independenţă a S.U.A. (din 4 iulie 1776), Declaraţia drepturilor omului şi cetăţeanului din 1789.

Crearea Societății Națiunilor a condus la o „instituționalizare pe plan internațional” a protecției drepturilor omului și a constituit primul pas spre universalizarea lor, dar, din păcate, această problematică nu a fost urmărită consecvent decât sub anumite aspecte.[152]Anterior, fuseseră adoptate prin Convenţiile de la Geneva (1864, 1906), prin Convențiile de la Haga (1899 şi 1907) reglementări ce aveau drept scop să asigure *protecţia anumitor categorii de persoane:* răniţi, bolnavi, prizonieri, populaţie civilă ş.a.

Cu toate acestea, abia după sfârșitul celui de-al doilea război mondial, putem spune că domeniul drepturilor omului a cunoscut o dezvoltare accentuată, problematica drepturilor omului a trecut dincolo de granițele statului naţional, iar cooperarea statelor în această sferă de preocupări s-a concretizat în adoptarea unor texte fundamentale.

Carta Naţiunilor Unite, adoptată în 1945, în urma Conferinţei de la San Francisco, proclamă, în preambulul său, „*credinţa în drepturile fundamentale ale omului, în demnitate şi în valoarea persoanei umane, în egalitatea de drept a bărbaţilor cu femeile, ca şi a naţiunilor, mari şi mic*i” și are marele merit de a fi introdus drepturile omului în ordinea internaţională.[153]

Articolul 1 aliniatul (3) al Cartei Naţiunilor Unite declară următorul scop fundamental al O.N.U.: realizarea cooperării internaţionale în soluţionarea problemelor internaţionale de natură economică, socială, culturală sau umanitară, dar și promovarea şi încurajarea respectării drepturilor omului şi libertăţilor fundamentale pentru toţi, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie. Pentru realizarea acestor ţeluri, statele membre ale O.N.U. se obligă să promoveze respectarea universală şi efectivă a drepturilor omului şi libertăţile fundamentale pentru toţi, fără deosebire de rasă, sex, limbă, religie, să coopereze cu organizaţia pentru promovarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului.

Dar, în rândul acestor texte se detașează Declarația Universală a Drepturilor Omului, document cu valoare emblematică, deși nu are valoare juridică (fiind o recomandare a O.N.U. și nu un tratat), ce propune un ideal comun spre care trebuie să tindă toate popoarele și toate națiunile. În cuprinsul ei se menționează o listă de drepturi civile, politice, economice și sociale recunoscute oricărei persoane, dar nu în calitate de resortisant al unui stat, ci în aceea de ființă umană: "*toate fiinţele umane se nasc libere şi egale în drepturi" (art.1), ”orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la securitatea*

[151] Duculescu,V. (1994). *Protecția juridică a drepturilor omului.* București: Lumina Lex, pp.18-19.
[2] Moroianu Zlătescu, I. (2007). *Drepturile omului: un sistem în evoluţie.* Bucureşti: Editura I.R.D.O, p.16.

[153] Selejan-Guțan, B., & Crăciunean, L.-M. (2008). *Drept internațional public.* București: Hamangiu, p.101.

persoanei sale” (art.3). Se poate spune că adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului a marcat trecerea de la „*drepturile cetăţeanului*” la „*drepturile omului*”[154], începutul constituirii unui ansamblu de instrumente internaţionale, regionale şi naţionale privitoare la drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului, a unui sistem de principii obligatorii pentru întreaga comunitate internațională.

În 1966, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat două pacte cu privire la drepturile omului: Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale ale omului și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, care au transformat prevederile Declarației Universale a Drepturilor Omului în obligații cu caracter juridic pentru statele care le acceptă. Putem spune fără să greșim sau să exagerăm că Declarația Universală a Drepturilor Omului a constituit în fapt sursa de inspirație a tuturor instrumentelor în materie, care alcătuiesc astăzi ansamblul normelor juridice în domeniul protecției drepturilor omului.

Legislația internațională în materia drepturilor omului s-a dezvoltat ulterior adoptării acestui document cu numeroase reglementări cuprinse în convenții, pacte, tratate adoptate sub egida unor organizații internaționale sau regionale: Națiunile Unite, Consiliul Europei, Uniunea Europeană etc. În cuprinsul acestora, individul este considerat destinatar și beneficiar al normelor de drept internaţional, este protejat fie în calitate de ființă umană individuală, fie ca membru al unui grup de persoane.

2. Poziția juridică a individului în dreptul internațional

În doctrină s-a refuzat considerarea calității de subiect de drept internațional a persoanei fizice, motivându-se că individul nu este destinatar direct al normei de drept internațional, el beneficiază de protecția normei de drept internațional, dar numai prin intermediul statului și numai dacă statul respectiv își va fi asumat angajamente prin tratate internaționale referitoare la statutul internațional al persoanei fizice.[155]

Curtea Permanentă de Justiție, de exemplu, dădea, la cererea Secretarului General al Societății Națiunilor, un aviz consultativ (3 martie 1928), care urma să contribuie decisiv la conturarea statutului persoanelor particulare în dreptul internațional. Această instanță a trebuit să statueze dacă o convenție conferă drepturi particularilor. Ne referim la speța „*Competența tribunalelor Danzig*”, în care este vorba despre tratatul încheiat la 22 octombrie 1921 între Polonia și orașul liber Dantzig, pentru reglementarea condițiilor de angajare a lucrătorilor din zonă la căile ferate poloneze[156]. Potrivit tezei poloneze, angajații căilor ferate Danzig nu obținuseră drepturi în temeiul tratatului, Curtea a infirmat această teză și a admis că o convenție poate genera drepturi pentru particulari, în virtutea cărora ei se puteau adresa tribunalelor naționale, în vederea obținerii reparării prejudiciilor cauzate de nerespectarea tratatului din 1921. Curtea a mai arătat că norma juridică internațională nu privește direct persoana particulară decât în măsura în care este edicată într-o formă în care poate fi invocată de către aceasta. [157]

În materia drepturilor omului, jurisdicțiile naționale au statuat superioritatea normelor internaționale față de cele de drept intern, norma internațională mai favorabilă putând exclude norma de drept intern, fie ea chiar cu caracter constituțional. Constituția României prevede, de exemplu, că în cazul unei eventuale neconcordanţe între pactele şi tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, şi legile interne, se aplică cu prioritate legile internaţionale. Dispoziţiile constituţionale privind drepturile şi libertăţile cetăţenilor vor fi interpretate şi aplicate în

[154] Moroianu Zlătescu, I. op.cit.,p 25.

[155] Scăunaș, S. (2007). *Drept internațional public, Ediția 2.* București: Ed. C.H.Beck, p.124.

[6]UN. (2012). *Summaries of Judgments, Advisory opinions and orders of the Permanent Court of international Justice*, de pe Office of Legal Affairs http://legal.un.org/PCIJsummaries/documents/english/PCIJ_FinalText.pdf, Accesat 19 noiembrie, 2025.

[156] UN. (2012). *Summaries of Judgments, Advisory opinions and orders of the Permanent Court of international Justice*, de pe Office of Legal Affairs http://legal.un.org/PCIJsummaries/documents/english/PCIJ_FinalText.pdf, Accesat 19 noiembrie, 2025

[157] Chilea, D. (2007). *Drept internaţional public.* Bucureşti: Editura Hamangiu, pp. 234-235.

concordanţă cu Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, cu pactele şi celelalte tratate la care România este parte (art. 11 și 20).

3.Mecanisme instituționale de protecție a drepturilor omului

Pentru a se asigura respectarea drepturilor omului au fost organizate mecanisme speciale, menite să garanteze aplicarea reglementărilor privind drepturile omului. Aceste organisme au fost create prin acte internaționale care constituie emanația acordului de voință al statelor.

Amintim, în acest sens, Protocolul facultativ la Pactul Internaţional privind drepturile civile şi politice, prin care se recunoaşte competenţa Comitetului pentru drepturile omului, înființat în baza dispozițiilor art. 28-45, partea a IV-a din Pact, de a primi și de a examina comunicări prezentate de persoane care țin de jurisdicția unui stat, care se pretind că sunt victime ale unei violări din partea acelui stat, referitor la drepturi enumerate în Pact și de a comunica constatările către statele părţi interesate.

De asemenea, Comitetul are competența de a studia rapoartele prezentate de statele părți asupra măsurilor adoptate în aplicarea dispozițiilor Pactului, de a întocmi rapoarte de ordin general și de a adresa sugestii statelor părți. Important de reținut este faptul că dreptul de petiţie al persoanelor individuale prevăzute în Protocolul facultativ ni se înfățișează ca un mecanism de protecție deosebit de relevant pentru tema cercetată.

În aceeași idee, a fost constituit Comitetul pentru eliminarea discriminării rasiale care are scopul de a supraveghea aplicarea Convenţiei adoptate de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluţia 2106 A(XX) din 21 decembrie 1965, intrată in vigoare la 4 ianuarie 1969, ce prevede un drept asemănător în art. 14, dar și Comitetul împotriva torturii, creat pentru aplicarea Convenţiei împotriva torturii şi altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante, adoptată de Adunarea Generală prin Rezoluţia 39/46 din 10 decembrie 1984 şi intrată in vigoare la 26 iunie 1987 (a se vedea art. 22).

Mai pot fi menționate rezoluțiile adoptate de O.N.U. și de U.N.E.S.C.O. prin care se conferă persoanelor sau grupurilor de persoane facultatea de a se adresa organelor O.N.U. Au fost create proceduri pentru examinarea anumitor situaţii sau probleme referitoare la drepturile omului din domeniile de competenţă ale U.N.E.S.C.O.

Eficiența acestor mecanisme instituționale se reflectă cel mai bine în practica judiciară, unde principiile consacrate devin realitate prin hotărârile instanțelor internaționale.

4. Rolul jurisprudenței CEDO în afirmarea individului ca subiect de drept internațional

Pentru a exemplifica în plan regional, amintim unul dintre documentele cele mai cunoscute, Convenţia Europeană a Drepturilor Omului, încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950 şi intrată in vigoare la 3 septembrie 1953. Ea reprezintă un tratat internaţional care instituie Curtea şi organizează funcţionarea sa. Convenţia conţine o listă de drepturi şi garanţii pe care statele se angajează să le respecte. Aceste drepturi sunt prevăzute în Convenţia însăşi, precum şi în protocoalele nr. 1, 4, 6, 7 şi 13. Subiectele care au dreptul de a sesiza Curtea Europeană a Drepturilor Omului sunt: orice persoană fizică, o organizaţie neguvernamentală sau un grup de particulari care se pretinde victimă a unei violări provenind de la un stat-parte. Curtea nu va putea examina decât cererile care sunt îndreptate împotriva unuia dintre statele care au ratificat Convenţia şi Protocoalele. Este necesar ca plângerile să privească actele unei autorităţi publice dintr-unul dintre aceste state, nefiind admise plângerile îndreptate împotriva unor persoane particulare sau a unor instituţii private. De asemenea, Curtea nu va examina decât plângerile care respectă regula potrivit căreia trebuie epuizate în prealabil căile de recurs interne. În cazul în care Curtea constată o încălcare a unuia sau a mai multor drepturi de către un stat membru, aceasta emite o hotărâre. Hotărârea este obligatorie, ţara în cauză fiind obligată să o execute. Convenţia Europeană a instituit un sistem de protecţie a drepturilor omului care s-a dovedit a fi de-a lungul timpului cel mai avansat şi eficient dintre sistemele elaborate până în prezent.

De exemplu, articolul 2, intitulat *Dreptul la viaţă*, din Conveția Europeană a Drepturilor Omului, are următorul conținut.

1. Dreptul la viaţă al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenţionat decât în executarea unei sentinţe capitale pronunţate de o instanţă în cazul în care infracţiunea este sancţionată cu această pedeapsă prin lege.

2. Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forţă:

a) pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenţei ilegale;

b) pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane deţinute în mod legal;

c) pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecţie.

Acest articol a fost invocat în multe dintre cauzele reclamate la Curtea Europeană a Drepturilor Omului de persone care au considerat că le-a fost încălcat acest drept. Utilizarea forţei letale a fost examinată pentru prima dată în detaliu în hotărârea Marii Camere *McCann şi alţii împotriva Regatului Unit* (cererea nr. 18984/91, hotărârea din 27.09.1995): art. 2 nu admite excepţii de la dreptul la viaţă, decât dacă folosirea forţei este „absolut necesară”, aceşti termeni indicând faptul că trebuie aplicat un criteriu al necesităţii mai strict şi imperios decât cel utilizat în mod normal pentru a stabili dacă intervenţia statului este „*necesară într-o societate democratic*ă” în sensul art. 8–11 §§ 2 din convenţie (pct. 149). Cauza se referea la decesul a trei membri IRA suspectaţi că transportau asupra lor un detonator pentru a declanşa o bombă la distanţă. Ei au fost împuşcaţi în stradă de soldaţii din Special Air Service (SAS), în Gibraltar. Curtea a concluzionat încălcarea art. 2, pe motiv că operaţiunea ar fi putut să fie organizată şi controlată astfel încât să nu fie necesar să îi împuşte pe suspecţi.[158]

În *Cauza Putinţeva împotriva Rusiei (nr. 33498/04),* un tânăr a fost ucis în timpul serviciului său militar obligatoriu de către un superior care a tras asupra lui în timp ce acesta încerca să dezerteze. Încălcarea art. 2: cadrul juridic care reglementează utilizarea forţei pentru a împiedica dezertarea unui soldat a fost deficitar, iar autorităţile nu au redus la minim recurgerea la forţa letală. Recurgerea la forţa letală de către poliţişti poate fi justificată în anumite circumstanţe în temeiul art. 2, dar această dispoziţie nu oferă libertate de acţiune şi operaţiunile poliţiei trebuie să fie autorizate şi suficient reglementate de dreptul intern. [159]

Cauza Eugenia Lazăr împotriva României (nr. 32146/05) - se referea la ancheta privind decesul unui tânăr, în spital. În motivarea hotărârii adoptate, Curtea reaminteşte că art. 2 prima teză, care se numără printre articolele primordiale ale convenţiei în sensul că acesta consacră una dintre valorile fundamentale ale societăţilor democratice care formează Consiliul Europei. Aceste principii se aplică şi în domeniul sănătăţii publice, în care obligaţiile pozitive enunţate mai sus implică instituirea, de către stat, a unui cadru de reglementare care impune spitalelor, publice sau private, adoptarea de măsuri care să asigure protecţia vieţii bolnavilor lor. Curtea a evidenţiat că reclamanta nu pretinde că fiul său a fost ucis intenţionat de medicii spitalului public care îl îngrijeau în noaptea în care a decedat. În schimb, din perspectiva aspectului material al art. 2 citat anterior, reclamanta susţine că medicii învinuiţi nu şi-au îndeplinit datoriile profesionale prin faptul că nu au luat măsurile urgente care se impuneau pentru salvarea fiului său atunci când acesta era în grija lor. În cauză Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 2 din convenţie din punct de vedere procedural, iar statul roman a fost obligat la plata către reclamantă, în termen de trei luni de la data la care hotărârea devine definitivă, în conformitate cu art. 44 § 2 din convenţie, 20 000 EUR (douăzeci mii euro), pentru prejudiciul moral.[160]

În *Cauza Panaitescu împotriva României (nr. 30909/06*)**-** 10.04.2012- Curtea a concluzionat încălcarea art. 2 pe motiv că autorităţile române nu şi-au îndeplinit obligaţia de a furniza gratuit reclamantului medicamentele specifice împotriva cancerului, de care acesta avea nevoie. Aceasta a

[158] ECHU. (1995, 09 27). *Document Collection COURT (GRAND CHAMBER).* Preluat pe 19.11.2025 de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22McCann%22],%22documentcollectionid2 Accesat 19 noiembrie, 2025.

[159] ECHU. (2012, 08 10). *Document colection. Court (First Section).* Preluat pe 19.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Putintseva%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-110814%22]} Accesat 19 noiembrie, 2025.

[160] https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-123214%22]} Accesat 20 noiembrie, 2025.

considerat că statul pârât trebuia să asigure în mod gratuit părţii în cauză medicamentele împotriva cancerului, de care avea nevoie,conform hotărârilor emise de instanţele române. Reclamantul s-a plâns că instituţiile statului, prin refuzul „cinic şi abuziv” de a executa hotărârile definitive ale instanţelor privind acordarea, în mod gratuit, a tratamentului medical corespunzător bolii sale aflate în fază terminală, i-au pus viaţa în pericol, ceea ce constituie totodată un tratament inuman, contrar art. 2 şi 3 din convenţie. Articolele pe care s-a întemeiat reclamantul, au fost art. 2 **(**„1. Dreptul la viaţă al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenţionat, decât în executarea unei sentinţe capitale pronunţate de un tribunal în cazul în care infracţiunea este sancţionată cu această pedeapsă prin lege. [...]”) și art. 3 („Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.”). Curtea a hotărât că, în circumstanţele speciale ale cauze, statul a omis să prevină ca viaţa reclamantului să fie supusă unui risc evitabil asigurându-i asistenţa medicală adecvată conform dispoziţiilor instanţelor naţionale, încălcându-şi obligaţiile procedurale prevăzute la art. 2 din convenţie. Ca urmare, a hotărât că statul pârât trebuie să plătească lui Alexandru Leonard Panaitescu, în termen de trei luni de la data rămânerii definitive a hotărârii, în conformitate cu art. 44 § 2 din convenţie, suma de 20 000 EUR.[161]

Cauza Renolde împotriva Franţei (nr. 5608/05) se referă la sinuciderea în timpul arestului preventiv comis de un bărbat care suferea de tulburări psihotice acute, fiind invocată încălcarea art. 2 al convenției. Curtea amintește în textul hotărârii pronunțate că vulnerabilitatea bolnavilor psihic impune o protecţie specială şi s-a declarat contrariată de faptul că, în pofida unei prime tentative de sinucidere a fratelui reclamantei şi a diagnosticului privind starea psihică a acestuia, oportunitatea internării într-o instituţie de psihiatrie nu pare să fi fost vreodată discutată. La trei zile după tentativa de sinucidere, comisia de disciplină a dispus izolarea persoanei în cauză timp de 45 de zile în celula disciplinară. De asemenea, Curtea a concluzionat încălcarea art. 2 în hotărârea din 19.07.2012 în cauza Ketreb împotriva Franţei (nr. 38447/09). Cauza se referea la sinuciderea în închisoare a unei persoane private de libertate toxicomane condamnate pentru fapte de violenţă comise cu uz de armă. Curtea a constatat că statul a nu şi-a îndeplinit obligaţia de vigilenţă specială care se impunea pentru a preveni sinuciderea unei persoane private de libertate vulnerabile (acesta fusese izolat într-o celulă disciplinară) [162]

Parte din hotărârile CEDO *privesc condiţiile de detenţie şi tratamentul persoanelor private de libertate*

Cauza Ilaşcu şi alţii împotriva Moldovei şi Rusiei (cererea nr. 48787/99) -8.7.2004 (Marea Cameră). Ilie Ilaşcu, la vremea respectivă opozant politic în Moldova, a fost ţinut în izolare foarte strictă timp de 8 ani în Transnistria, o regiune din Moldova, până la anularea *de facto* a condamnării sale şi a pedepsei capitale pentru anumite infracţiuni de terorism şi eliberarea sa în 2001. În aşteptarea executării pedepsei capitale, acesta nu a avut contact cu celelalte persoane private de libertate, nu a primit nicio veste din exterior deoarece nu îi era permis să primească ori să trimită corespondenţă, nu avea dreptul de a se întâlni cu avocatul său şi nici de a primi vizite periodice din partea familiei. Celula sa nu era încălzită, era privat de hrană pe motiv de pedeapsă şi nu putea face duş decât foarte rar. Din cauza acestor condiţii şi a neacordării asistenţei medicale, starea sa de sănătate s-a deteriorat. Curtea a hotărât că acele condiţii, cumulate, erau comparabile cu acte de tortură, contrare art.3 din Convenţia Europeană a Drepturilor Omului (interzicerea torturii şi a tratamentelor inumane sau degradante) şi erau imputabile Rusiei (Curtea a hotărât că Transnistria se afla la vremea respectivă sub autoritatea

[161] ECHU. (2012, 04 10). *Document collection.Court (Third Section)* . Preluat pe 04 20, 2019, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22RUM%22],%22appno%22:[%2230909/06%22],%22documentcollectionid2%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-123622%22]}

[162] ECHR. (2008, 10 16). *Document Collection. Court (Fifth Section).* Preluat pe 20.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Renolde%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-88972%22]}

efectivă sau măcar sub influenţa decisivă a Federaţiei Ruse).

În *Cauza Mircea Dumitrescu împotriva României* (cererea nr. 14609/10), cetățean român născut în 1952 și domiciliat în București, a reclamat condițiile detenției sale din perioada mai 2009-august 2011 în închisoarea Jilava, unde fusese deținut ca urmare a condamnării sale pentru mai multe infracțiunii de deturnări de fonduri și înșelăciune. M. D, care este paralizat din copilărie, a invocat articolul 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (interzicerea tratamentelor inumane sau degradante și a acuzat suprapopularea carcerală, condițiile rele de igienă și lipsa instalațiilor pentru persoanele cu handicap. El a afirmat că, neavând la dispoziție un scaun cu rotile personal sau un însoțitor, a depins exclusiv de colegii de celulă pentru cele mai elementare nevoi, de exemplu pentru a merge la toaletă, pentru a-și face duș sau pentru a se deplasa prin închisoare. Reclamantul a mai invocat și articolul 8 din Convenție (dreptul la respectarea vieții private și familiale), plângându-se, în acest sens, în principal de plasamentul fiului său într-un centru de asistență socială. CEDO a constatat că a fost încălcat a articolul 3 - cu privire la condițiile de detenție ale reclamantului, însă nu și articolul 8. Hotărârea CEDO a stabilit în sarcina statul român plata către M.D., cu titlu de satisfacție echitabilă-daune morale, suma de 5.500 euro.[163]

Obiectul *Cauzei Ananyev şi alţii împotriva Rusiei (cererile nr. 42525/07 şi 60800/08)* - 10.1.2012 (Cameră) - priveşte condiţiile de detenţie a reclamanţilor, trei resortisanţi ruşi, arestaţi preventiv în centre de detenţie în aşteptarea procesului penal al acestora, condiţii considerate inumane şi degradante de către aceştia. Curtea a constatat încălcarea art. 3 (interzicerea tratamentelor inumane sau degradante) şi a art. 13 (dreptul la un recurs efectiv). În cadrul art.46 (executarea hotărârilor Curţii), Curtea a hotărât că guvernul rus are următoarele obligaţii:

– îmbunătăţirea condiţiilor materiale de detenţie prin crearea unor spaţii separate pentru toaletele din celule, îndepărtarea plaselor dense de la ferestre şi creşterea frecvenţei duşurilor;

– modificarea cadrului legislativ existent, a practicilor şi comportamentelor;

– asigurarea faptului că se recurge la arestarea preventivă doar în caz de necesitate absolută;

– stabilirea unei capacităţi de primire maxime pentru fiecare centru de detenţie; şi

– asigurarea faptului că victimele unor condiţii de detenţie necorespunzătoare pot să formuleze plângeri efective împotriva acestora şi să obţină o despăgubire corespunzătoare.

În vederea punerii în aplicare a măsurilor sus-menţionate, autorităţile ruse trebuie să stabilească, în cooperare cu Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei, în termen de 6 luni de la data rămânerii definitive a acestei hotărâri, un calendar cu caracter obligatoriu pentru rezolvarea problemelor constatate. De asemenea, acestea trebuie să fie remediate, în special având în vedere soluţionarea accelerată a tuturor cauzelor introduse de victimele condiţiilor de detenţie inumane sau degradante din centrele de detenţie din Rusia, în termen de 12 luni de la data rămânerii definitive a hotărârii (în ceea ce priveşte cauzele comunicate) sau data comunicării (în ceea ce priveşte cauzele noi). [164]

Unele dintre cauzele supuse CEDO *privesc protecţia datelor personale*. Simpla înregistrare a datelor referitoare la viaţa privată a unui individ constituie o ingerinţă în sensul art. 8 (dreptul la respectarea vieţii private): „*înregistrarea de către o autoritate publică a datelor referitoare la viaţa privată a unei persoane constituie o ingerinţă în sensul art. 8. Utilizarea ulterioară a informaţiilor înregistrate contează mai puţin*.” (Leander împotriva Suediei 26.03.1987, Kopp împotriva Elveţiei 25.03.1998, Amann împotriva Elveţiei 16.02.2000). Amann împotriva Elveţiei: apel telefonic efectuat către reclamant de la sediul ambasadei sovietice, cum era denumită la data respectivă – pentru a i se comanda un aparat de epilare pe care acesta îl comercializa – interceptat de ministerul public, care a solicitat stabilirea unei fişe de urmărire a acestuia de către serviciile de informaţii. Încălcări ale

[163] IER. (2013, 07 30). *Hotărârea Dumitrescu-împotriva-României.CEDO.SECŢIA A TREIA.* Preluat pe 20. 11.2025, de pe Institutul European din România: http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Dumitrescu-%C3%AEmpotriva-Rom%C3%A2niei.pdf

[164] ECHU. (2012, 01 10). *Document Collection.* Preluat pe 18.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Ananyev%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-108465%22]}

dispoziţiilor art. 8 prin înregistrarea apelului telefonic, precum şi prin întocmirea fişei şi păstrarea acesteia, care nu erau „prevăzute de lege”, dreptul elveţian neincluzând dispoziţii clare în ceea ce priveşte puterea de apreciere a autorităţilor în acest domeniu. De asemenea, Curtea ţine seama de contextul specific în care informaţiile sunt culese şi păstrate, de natura datelor şi de modul de utilizare a acestora. A se vedea, de exemplu, Peck împotriva Regatului Unit 28.01.2003: încălcarea dispoziţiilor art. 8 prin dezvăluirea în mass-media a unei secvenţe înregistrate pe stradă de către o cameră de televiziune cu circuit închis (CTCI) aparţinând primăriei, înfăţişându-l pe reclamant pe punctul de a-şi tăia venele.

Curtea s-a pronunţat în multe rânduri cu privire la restricţionarea corespondenţei persoanelor supuse detenţiei. În numeroase cauze poloneze (în special Pisk-Piskowski împotriva Poloniei, Matwiejczuk împotriva Poloniei, Przyjemski împotriva Poloniei) Curtea a afirmat că, atâta timp cât autorităţile vor continua să utilizeze practica marcării corespondenţei persoanelor supuse detenţiei cu ştampila „*ocezurowano” („cenzurat”),* Curtea nu va avea altă alternativă decât să prezume că aceste scrisori au fost deschise şi conţinutul lor citit, cu încălcarea dispoziţiilor art. 8.

În *Cauza Bişta împotriva Poloniei***,** Curtea a stabilit, având în vedere evoluţiile înregistrate la nivel naţional în acest domeniu, că există în prezent un recurs efectiv astfel încât persoanele private de libertate din Polonia să se poată plânge împotriva cenzurării corespondenţei lor cu Curtea.[165]

În *Cauza Golder împotriva Regatului Unit*, s-a invocat încălcarea dispoziţiilor art. 8, pentru restricţionarea corespondenţei. Curtea nu a identificat în ce mod apărarea ordinii impunea împiedicarea reclamantului de a coresponda cu un avocat pentru a se disculpa de o acuzaţie ce îi fusese adusă.[166]

În *Cauza Silver şi alţii împotriva Regatului Unit*, s-a constatat încălcarea dispoziţiilor art. 8 pentru scrisorile reţinute pentru motivul afirmaţiilor injurioase pe care le conţineau şi neîncălcarea dispoziţiilor art. 8 pentru scrisorile care conţineau în mod clar ameninţări. [167]

În C*auza A.P., Garçon şi Nicot împotriva Franţei* (nr. 79885/12, 52471/13 și 52596/13)**,** reclamanții au invocat încălcarea art.8 din Convenție se plâng de faptul că cererile de rectificare a mențiunii privind sexul lor din certificatul de naștere au fost respinse, pe motiv că, pentru a justifica o asemenea cerere, solicitantul sau solicitanta trebuie să demonstreze caracterul real al sindromului de transsexualism de care suferă, precum și caracterul ireversibil al transformării înfățișării sale. Aceștia denunță faptul că această a doua condiție are ca efect forțarea persoanelor transgen, care, în mod similar, doresc să obțină o modificare a mențiunii privind sexul în actele de stare civilă, să sufere în prealabil o operație sau un tratament care are ca rezultat o infertilitate ireversibilă. Curtea consideră că, prin respingerea cererii primului reclamant de modificare a mențiunii privind sexul din certificatul său de naștere, pe motivul că acesta a refuzat, din principiu, să se supună expertizei medicale dispuse de instanța internă, aceasta, care, în temeiul articolului 11 din Codul de procedură civilă, avea dreptul să tragă orice concluzie ca urmare a acestui refuz, a menținut un echilibru just între interesele concurente aflate în discuție. Cu alte cuvinte, acest lucru nu constituie o neîndeplinire de către Franța a obligației sale pozitive de a garanta dreptul primului reclamant la respectarea vieții sale private. În această privință, nu a fost încălcat art. 8 din Convenție referitor la primul reclamant. Primul reclamant (cererea nr. 79885/12) se plânge de nerespectarea dreptului său la un proces echitabil (art. 6 § 1 din Convenție),

[165] ECHR. (2010, 01 12). *Document Collection. Court (Fourth Section).* Preluat pe 19.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Bi%C5%9Bta%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-96579%22]}

[166] ECHR. (1975, 02 21). *Document Collection. Court (Plenary)* . Preluat pe 20.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Golder%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57496%22]}

[167] ECHR. (1983 , 03 25). *Document Collection. Court (Chamber)* . Preluat pe 20.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Silver%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57577%22]}

care rezultă din faptul că instanțele interne ar fi săvârșit o eroare vădită de apreciere concluzionând că, având în vedere că acesta a refuzat să se supună unei expertize medicale, nu a făcut dovada unei transformări ireversibile a aspectului său, deși a prezentat un certificat medical prin care se stabilea că a suferit o operație de conversie sexuală ireversibilă. Cu toate că declară admisibil acest capăt de cerere, Curtea consideră că faptele denunțate de reclamant nu ridică, din perspectiva art. 6 § 1, nicio problemă distinctă de cele pe care le-a analizat deja în temeiul art. 8 din Convenție. Prin urmare, nu este necesar să se examineze acest aspect al cererii nr. 79885/12. Curtea a stabilit:

- încălcarea art. 8 din Convenție în privința celui de-al doilea și celui de-al treilea reclamant, din cauza condiției de a demonstra caracterul ireversibil al transformării aspectului fizic;

- neîncălcarea art. 8 din Convenție în privința celui de-al doilea reclamant, din cauza condiției de a demonstra caracterul real al sindromului de transsexualism;

- neîncălcarea art. 8 din Convenție în privința primului reclamant, din cauza obligației de a se supune unui examen medical.

- satisfacție echitabilă - 958,40 EUR (celui de-al doilea şi celui de-al treilea reclamant)- cu titlu de cheltuieli de judecată. [168]

În *Cauza Anamaria-Loredana Orășanu și alții împotriva României* (nr. 43629/13 și alte 74 de cereri)se invocă încălcarea: art.2 din Convenție, reclamanții plângându-se de lipsa unei anchete eficiente, imparțiale și aprofundate, efectuată într-un interval de timp rezonabil și care să permită identificarea și pedepsirea persoanelor responsabile pentru represiunea violentă a demonstrațiilor din decembrie 1989 din București, Timișoara, Brașov, Reșița și Craiova, în cadrul căreia aceștia au fost împușcați sau rudele apropiate ale acestora au fost ucise de focuri de armă. Curtea consideră că este oportun să dispună conexarea cererilor, în conformitate cu art. 42§1 din Regulamentul Curții. Curtea a constatat existența unor deficiențe procedurale ale anchetei principale, în special ca urmare a duratei excesive și a perioadelor lungi de inactivitate, precum și din cauza neimplicării în procedură a victimelor sau, respectiv, a rudelor acestora și a neinformării publicului cu privire la evoluția anchetei. Reclamanții au mai invocat încălcarea art. 6 § 1 și art. 13 din Convenție, plângându-se de durata procedurilor penale cu privire la evenimentele din decembrie 1989. De asemenea, ei s-au plâns că nu au avut la dispoziție o cale de atac eficientă în ceea ce privește stabilirea capetelor de cerere formulate de aceștia. Având în vedere constatarea privind art. 2, Curtea consideră că nu este necesar să se examineze admisibilitatea și fondul capetelor de cerere întemeiate pe art. 6 § 1 și/sau art. 13 din Convenție. Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 2 din Convenție sub aspect procedural și a stabilit satisfacție echitabilă – câte 15000 EUR (cu titlu de prejudiciu moral) pentru 52 de reclamanți.[169]

Prin hotărârile sale, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a consolidat statutul individului ca subiect de drept internațional, demonstrând că acesta poate invoca direct drepturile garantate de Convenție în fața unei instanțe internaționale.

Este important de menționat că fiecare dintre mecanisme are la bază recunoașterea dreptului indivizilor de a adresa plângeri organelor internaționale menționate, ca ființe umane și nu în relație cu calitatea de cetățean al unui stat, fapt ce poate constitui un argument în favoarea ideii că individul este un subiect al raporturilor internaţionale. Persoana fizică poate acționa, după cum am văzut, pentru

[168] CSM. (2018, 08 20). *Jurisprudenţa CEDO - Cauze.* Preluat pe 23.11.2025, de pe Consiliul Superior al Magistraturii: https://www.csm1909.ro/PageDetails.aspx?PageId=321&FolderId=5967&FolderTitle=CAUZA-A.P.,-GAR%C3%87ON-%C8%98I-NICOT-%C3%8EMPOTRIVA-FRAN%C8%9AEI-(nr.-79885-12,-52471-13-%C8%99i-52596-13)-%E2%80%93-Hot%C4%83r%C3%A2rea-din-6-aprilie-2017

[169] CSM. (2018, 08 20). *Jurisprudenţa CEDO - Cauze.* Preluat pe 05 5, 2019, de pe Consiliul Superior al Magistraturii: https://www.csm1909.ro/PageDetails.aspx?PageId=321&FolderId=5966&FolderTitle=Cauza-Anamaria-Loredana-Or%C4%83%C8%99anu-%C8%99i-al%C8%9Bii-%C3%AEmpotriva-Rom%C3%A2niei-(nr.-43629-13-%C8%99i-alte-74-de-cereri)-%E2%80%93-Hot%C4%83r%C3%A2rea-din-7-noiembrie-2

protecția drepturilor sale adresându-se unor organizaţii, instituţii şi instanțe judecătoreşti internaţionale independent de acordul statului, situându-se pe poziția de adversar al acestuia.[170]

5. Răspunderea penală internațională a individului

Răspunderea internațională, una dintre instituțiile fundamentale ale dreptului internațional public, include pe lângă răspunderea internațională a statelor și a organizațiilor internaționale și pe aceea a persoanelor fizice, în literatura de specialitate fiind deja consacrată instituția dreptului internațional penal.

Dacă jurisprudența CEDO a consolidat protecția individului în fața statului, dreptul internațional penal aduce în prim-plan o dimensiune complementară: răspunderea individului pentru încălcarea gravă a normelor internaționale.

Principiul răspunderii penale individuale și personale consacră răspunderea internațională penală ca atribut al omului, al persoanei fizice, deoarece statul, deși subiect al răspunderii internaționale, nu poate fi subiect al răspunderii penale. „*Ar fi injust să lovim fără deosebire torți cetățenii printr-o pedeapsă cum ar fi pierderea independenței”,* afirma Claude Lombois, considerând că aceasta ar fi echivalentă cu *„pedeapsa cu moartea a statelor.*” [171]Grigore Geamănu opinează, de asemenea, că „*răspunderea penală este un atribut al omului, al persoanei fizice și nu al unei colectivități*”.[172]

După al Doilea Război Mondial, prin tribunalele de la Nürnberg și Tokyo, s-a putut vorbi pentru prima dată de un veritabil drept penal internațional, în care individul *nu mai este doar beneficiar de protecție, ci și subiect direct al răspunderii pentru crimele internaționale*.

Concluzie

Statutul juridic al individului în dreptul internațional s-a consolidat treptat, prin recunoașterea drepturilor fundamentale, instituirea mecanismelor de protecție și dezvoltarea jurisprudenței internaționale, culminând cu consacrarea răspunderii penale pentru încălcarea gravă a normelor universale. Astfel, individul apare astăzi într-o dublă ipostază: beneficiar al garanțiilor internaționale și subiect direct al răspunderii juridice, ceea ce reflectă maturizarea ordinii juridice internaționale și afirmarea demnității umane ca valoare centrală.

Bibliografie:

1. Duculescu,V. (1994). *Protecția juridică a drepturilor omului.* București: Lumina Lex, pp.18-19
2. Chilea, D. (2007). *Drept internaţional public.* Bucureşti: Editura Hamangiu, pp. 234-235
3. Geamănu, G. (1983). *Drept internațional public, vol.II.* București: Editura Didactică și Pedagogică
4. Lombois, C. (1979). *Droit Pénal International, Deuxièmé edition.* Paris: Dalloz, p.99
5. Maftei, J., & Coman, V.-L. (2010). Considerations on the Legal Status of the Individual in Public International Law. *Acta Universitatis Danubius. Juridica, vol. 8, no.3 (2010)*, p.109
6. Moroianu Zlătescu, I. (2007). *Drepturile omului: un sistem în evoluție.* Bucureşti: Editura I.R.D.O, p.16
7. Scăunaș, S. (2007). *Drept internațional public, Ediția 2.* București: Ed. C.H.Beck, p.124
8. Selejan-Guțan, B., & Crăciunean, L.-M. (2008). *Drept internațional public.* București: Hamangiu, p.101
9. UN. (2012). *Summaries of Judgments, Advisory opinions and orders of the Permanent Court of international Justice*, de pe Office of Legal Affairs http://legal.un.org/PCIJsummaries/documents/english/PCIJ_FinalText.pdf, Aaccesat 19 noiembrie 2025
10. ECHU. (1995, 09 27). *Document Collection COURT (GRAND CHAMBER).* Preluat pe 19.11.2025 de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22McCann%22],%22documentcollectionid2

[170] Maftei, J., & Coman, V.-L. (2010). Considerations on the Legal Status of the Individual in Public International Law. *Acta Universitatis Danubius. Juridica, vol. 8, no.3 (2010)*, p.109.

[171] Lombois, C. (1979). *Droit Pénal International, Deuxièmé edition.* Paris: Dalloz, p.99.

[172] Geamănu, G. (1983). *Drept internațional public, vol.II.* București: Editura Didactică și Pedagogică, 536.

11. ECHU. (2012, 08 10). *Document colection. Court (First Section).* Preluat pe 19.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Putintseva%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-110814%22]}
12. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-123214%22]} Accesat 20.11.2025
13. ECHU. (2012, 04 10). *Document collection.Court (Third Section).* Preluat pe 20.11.2025 de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22RUM%22],%22appno%22:[%2230909/06%22],%22documentcollectionid2%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-123622%22]}
14. ECHR. (2008, 10 16). *Document Collection. Court (Fifth Section).* Preluat pe 20.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Renolde%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-88972%22]}
15. IER. (2013, 07 30). *Hotărârea Dumitrescu-împotriva-României.CEDO.SECŢIA A TREIA.* Preluat pe 20.11.2025, de pe Institutul European din România: http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Dumitrescu-%C3%AEmpotriva-Rom%C3%A2niei.pdf
16. ECHU. (2012, 01 10). *Document Collection.* Preluat pe 18.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Ananyev%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-108465%22]}
17. ECHR. (2010, 01 12). *Document Collection. Court (Fourth Section).* Preluat pe 19.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Bi%C5%9Bta%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-96579%22]}
18. ECHR. (1975, 02 21). *Document Collection. Court (Plenary).* Preluat pe 20.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Golder%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57496%22]}
19. ECHR. (1983 , 03 25). *Document Collection. Court (Chamber.* Preluat pe 20.11.2025, de pe European Court of Human Rights: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Silver%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57577%22]}
20. CSM. (2018, 08 20). *Jurisprudenţa CEDO - Cauze.* Preluat pe 23.11.2025, de pe Consiliul Superior al Magistraturii: https://www.csm1909.ro/PageDetails.aspx?PageId=321&FolderId=5967&FolderTitle=CAUZA-A.P.,-GAR%C3%87ON-%C8%98I-NICOT-%C3%8EMPOTRIVA-FRAN%C8%9AEI-(nr.-79885-12,-52471-13-%C8%99i-52596-13)-%E2%80%93-Hot%C4%83r%C3%A2rea-din-6-aprilie-2017
21. CSM. (2018, 08 20). *Jurisprudenţa CEDO - Cauze.* Consiliul Superior al Magistraturii: https://www.csm1909.ro/PageDetails.aspx?PageId=321&FolderId=5966&FolderTitle=Cauza-Anamaria-Loredana-Or%C4%83%C8%99anu-%C8%99i-al%C8%9Bii-%C3%AEmpotriva-Rom%C3%A2niei-(nr.-43629-13-%C8%99i-alte-74-de-cereri)-%E2%80%93-Hot%C4%83r%C3%A2rea-din-7-noiembrie-2 (Accesat 19 noiembrie, 2025.)

RESPECTAREA DREPTULUI OMULUI ÎN CONTEXTUL REFORMĂRII ONU ȘI AL MENȚINERII PĂCII ȘI SECURITĂȚII INTERNAȚIONALE

LIBONI Cristina
Studentă-doctorandă, Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Chisinau, Republica Moldova.
E-mail: liboni.kriss@gmail.com ; libonicristina8@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-4553-0482
COMAN Varvara Licuța
Universitatea Internațională Danubius,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3409-5146

Abstract: *Respect for human rights is one of the central dimensions of public international law and a fundamental pillar of the United Nations (UN) system. Since the UN Charter, Member States have undertaken to promote "respect for human rights and fundamental freedoms for all", in close connection with the objective of maintaining international peace and security. The current international context – marked by protracted armed conflicts, humanitarian crises, the erosion of democracy, "shrinking civic space", the rise of violent non-state actors and the impact of new technologies on security – puts additional pressure on the human rights protection system. The Secretary-General's report "Our Common Agenda" and subsequent initiatives, such as "A New Agenda for Peace" and the Future Summit with the adoption of the Pact for the Future, clearly show that reforming the UN is no longer an option, but a necessity for the organization to remain relevant and effective. In this context, the article analyzes the role of human rights in the UN architecture, its intrinsic connection with the maintenance of international peace and security, and the main directions of reform proposed in recent UN documents.*

Keywords: *UN, UN Charter, respect for human rights, maintenance of international peace and security.*

Rezumat:*Respectarea dreptului omului reprezintă una dintre dimensiunile centrale ale dreptului internațional public și un pilon fundamental al sistemului Națiunilor Unite (ONU). Încă din Carta ONU, statele membre și-au asumat angajamentul de a promova „respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale pentru toți”, în strânsă legătură cu obiectivul menținerii păcii și securității internaționale. Contextul internațional actual – marcat de conflicte armate prelungite, crize umanitare, erodarea democrației, „shrinking civic space”, ascensiunea actorilor nestatali violenți și impactul noilor tehnologii asupra securității – pune o presiune suplimentară asupra sistemului de protecție a drepturilor omului. Raportul Secretarului General „Our Common Agenda” și inițiativele subsecvente, precum* ***„A New Agenda for Peace”*** *și* ***Summitul Viitorului*** *cu adoptarea* ***Pactului pentru Viitor****, arată clar că reformarea ONU nu mai este o opțiune, ci o necesitate pentru ca organizația să rămână relevantă și eficientă. În acest context, articolul analizează rolul respectării dreptului omului în arhitectura ONU, legătura sa intrinsecă cu menținerea păcii și securității internaționale și principalele direcții de reformă propuse în documentele recente ale ONU.*

Cuvinte-cheie: *ONU, Carta ONU, respectarea dreptului omului, menținerea păcii și securității internaționale.*

JEL: Cod K33

Introducere.

Contextul internațional actual – marcat de conflicte armate prelungite, crize umanitare, erodarea democrației, „shrinking civic space”, ascensiunea actorilor nestatali violenți și impactul noilor tehnologii asupra securității – pune o presiune suplimentară asupra sistemului de protecție a drepturilor omului. Raportul Secretarului General „Our Common Agenda” și inițiativele subsecvente, precum **„A New Agenda for Peace” și Summitul Viitorului** cu adoptarea **Pactului pentru Viitor,** arată clar că reformarea ONU nu mai este o opțiune, ci o necesitate pentru ca organizația să rămână relevantă și eficientă.

1. Cadrul normativ internațional al dreptului omului în sistemul ONU

După 1945, sistemul ONU a construit treptat un adevărat „acquis” în materia drepturilor omului. Pe lângă Carta ONU, baza juridică este reprezentată de:

- Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948) – document programatic care consacră standarde minimale universale privind demnitatea umană;
- Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP) și

- Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (PIDESC) – care transformă principiile în obligații juridice pentru statele părți;
- alte convenții specializate (de ex. privind eliminarea discriminării rasiale, eliminarea discriminării împotriva femeilor, drepturile copilului, persoanele cu dizabilități, disparițiile forțate etc.)

Aceste instrumente sunt monitorizate de organele tratatelor – comitete de experți independenți care examinează rapoartele statelor, comunicările individuale și emit observații generale.

În paralel, în cadrul ONU s-au consolidat mecanismele „charter-based” – structuri create în temeiul Cartei ONU, precum:

- Consiliul Drepturilor Omului (CDO),
- procedurile speciale (raportori speciali, experți independenți, grupuri de lucru),
- mecanismul Universal Periodic Review (UPR),
- procedura de plângeri.

Aceste mecanisme funcționează în strânsă cooperare cu Oficiul Înaltului Comisar al ONU pentru Drepturile Omului (OHCHR), care asigură sprijin tehnic și secretariat pentru organele tratatelor și pentru Consiliul Drepturilor Omului

2. Instituțiile ONU cu rol în domeniul drepturilor omului

2.1. Consiliul Drepturilor Omului

Consiliul Drepturilor Omului este un organ interguvernamental compus din 47 de state, ales de Adunarea Generală, cu mandatul de a aborda situații de încălcare a drepturilor omului, de a răspunde la urgențe și de a formula recomandări privind implementarea standardelor internaționale.

Consiliul:

- organizează sesiuni ordinare și speciale dedicate unor crize acute;
- instituie **mecanisme** de anchetă și misiuni de „fact-finding”;
- funcționează ca un forum politic și normativ, unde statele, organizațiile internaționale și societatea civilă dezbat situații și standarde.

Exemple recente, precum decizia Consiliului de a institui un mecanism de monitorizare a încălcărilor drepturilor omului în Afganistan cu accent pe drepturile femeilor și fetelor, arată rolul său crescând în documentarea încălcărilor și sprijinirea justiției internaționale.

2.2. Oficiul Înaltului Comisar al ONU pentru Drepturile Omului (OHCHR) și organele tratatelor

OHCHR asigură suport tehnic pentru:

- organele tratatelor (comitetele PIDCP, PIDESC etc.);
- procedurile speciale;
- mecanismul UPR;
- asistența statelor în reforme legislative, politici de drepturile omului, consolidarea capacităților instituționale.

Rolul acestor structuri este esențial pentru a transforma obligațiile internaționale în realități naționale, prin recomandări concrete, dialog constructiv și presiune juridico-politică asupra statelor.

2.3. Consiliul de Securitate și dimensiunea drepturilor omului

Deși mandatul principal al Consiliului de Securitate este menținerea păcii și securității internaționale, în ultimii ani acesta a recunoscut explicit legătura dintre încălcările grave ale drepturilor omului, atrocitățile în masă și izbucnirea sau perpetuarea conflictelor. Declarații oficiale ale Înaltului Comisar subliniază faptul că promovarea și protejarea drepturilor omului constituie una dintre cele mai eficiente modalități prin care Consiliul își poate atinge mandatul de securitate.

În practică, situațiile de genocid, crime împotriva umanității, epurări etnice sau încălcări sistematice ale drepturilor omului au determinat impunerea de sancțiuni, instituirea de tribunaluri ad-hoc sau sesizarea Curții Penale Internaționale.

3. Respectarea dreptului omului – condiție pentru pace și securitate internațională

Experiența istorică a ONU demonstrează că încălcările grave și sistematice ale drepturilor omului constituie indicatori timpurii ai conflictelor armate și instabilității regionale: discriminare

structurală, excludere politică, represiune a societății civile, violență de gen, persecuții etnice sau religioase creează un climat de tensiune ce poate degenera în violență.

În același timp, pacea negativă (absența ostilităților armate) nu poate fi considerată durabilă în lipsa unei păci pozitive, bazate pe respectarea efectivă a drepturilor omului, stat de drept, acces la justiție și incluziune socială. Documentele recente ale ONU subliniază faptul că deteriorarea normelor privind drepturile omului, inclusiv „pushback”-ul împotriva drepturilor femeilor și fetelor, reprezintă un risc major pentru pace și securitate.

Prin urmare, respectarea drepturilor omului nu este doar o obligație juridică sau morală, ci un instrument de prevenire a conflictelor și de consolidare a păcii.

4. Reformarea ONU: „Our Common Agenda”, „New Agenda for Peace” și Summitul Viitorului

În 2021, Secretarul General al ONU a prezentat raportul **„Our Common Agenda”**, care propune o viziune pentru un multilateralism reînnoit, „incluziv, în rețea și eficient”, articulat în jurul dezvoltării durabile, drepturilor omului, păcii și securității, schimbărilor climatice și guvernanței globale.

În implementarea acestei viziuni, au fost dezvoltate mai multe inițiative, printre care:

- „A New Agenda for Peace” – un cadru politic lansat în 2023, care abordează peisajul actual de securitate marcat de conflicte hibride, violență persistentă, tehnologii emergente, inegalități și criza climatică. Documentul subliniază că atacurile asupra drepturilor omului și „pushback-ul” împotriva drepturilor femeilor reprezintă o provocare normativă majoră și insistă pe centralitatea prevenției și a abordării cauzelor profunde ale violenței.
- Summitul Viitorului (2024) – organizat de Adunarea Generală a ONU ca oportunitate „o dată la o generație” pentru a regândi sistemul multilateral și a-l adapta nevoilor generațiilor prezente și viitoare.
- Pactul pentru Viitor (Pact for the Future) – adoptat la Summitul Viitorului, documentul conține un set de acțiuni menite să revigoreze multilateralismul, să întărească respectarea dreptului internațional – inclusiv a drepturilor omului – și să adapteze instituțiile ONU la provocările actuale.

În toate aceste documente, drepturile omului sunt prezentate nu ca un capitol izolat, ci ca un fir roșu ce traversează temele de securitate, dezvoltare, climă, digitalizare și participare civică.

5. Limitele actuale ale sistemului ONU în protecția drepturilor omului

În pofida cadrului normativ avansat, sistemul ONU se confruntă cu limitări structurale și politice:

1. Politizarea deciziilor – interesele geopolitice pot bloca acțiunea colectivă, mai ales în Consiliul de Securitate, unde dreptul de veto împiedică uneori reacția la atrocități sau crize umanitare majore.

2. Lipsa unor mecanisme coercitive puternice – organele de drepturile omului emit recomandări, observații finale sau rapoarte, însă implementarea acestora depinde în final de voința statelor.

3. Resurse limitate – OHCHR și mecanismele sale funcționează cu bugete relativ reduse în comparație cu amploarea mandatelor și cu numărul de situații care necesită monitorizare.

4. „Shrinking civic space” – rapoartele ONU semnalează cu îngrijorare restricții crescânde asupra libertății de asociere, exprimare și întrunire, intimidarea apărătorilor drepturilor omului și slăbirea instituțiilor democratice, ceea ce afectează direct capacitatea sistemului de a obține informații și de a reacționa la timp.

5. Rezistența unor state față de mecanismele ONU – inclusiv prin retragerea sau limitarea cooperării cu Consiliul Drepturilor Omului sau cu procedurile speciale, ca reacție la criticile privind încălcările grave.

Toate acestea justifică discuțiile privind reformarea ONU pentru a întări capacitatea sa de prevenție, reacție și follow-up în materie de drepturile omului.

6. Direcții de reformă pentru integrarea drepturilor omului în arhitectura de pace și securitate

Pe baza documentelor recente și a practicii ONU, pot fi identificate câteva direcții principale de reformă:

6.1. Întărirea mecanismelor de prevenție

„A New Agenda for Peace” insistă asupra **prevenției** ca element central al securității colective, bazată pe identificarea timpurie a riscurilor și pe abordarea cauzelor structurale ale violenței – sărăcie, excludere, discriminare, încălcări ale drepturilor omului.

Integrarea sistematică a analizelor de drepturile omului în activitatea Consiliului de Securitate, a misiunilor de pace și a echipelor de țară ale ONU poate permite acțiuni preventive mai coerente.

6.2. Clarificarea rolului Consiliului de Securitate în raport cu atrocitățile în masă

O direcție discutată la nivel doctrinar și politic privește limitarea sau autoreglementarea dreptului de veto în situații de genocid, crime împotriva umanității sau crime de război, astfel încât Consiliul să nu fie paralizat atunci când sunt în joc încălcări masive ale drepturilor omului.

De asemenea, se propune o mai bună articulare între Consiliul de Securitate, Consiliul Drepturilor Omului și Curtea Penală Internațională, astfel încât documentarea încălcărilor să poată alimenta prompt mecanismele de tragere la răspundere.

6.3. Consolidarea rolului Consiliului Drepturilor Omului și al OHCHR

Reforma ar trebui să urmărească:

- asigurarea unui finanțări sustenabile pentru OHCHR și mecanismele sale;
- întărirea independenței experților și a procedurilor speciale;
- creșterea impactului Universal Periodic Review, inclusiv prin mecanisme mai structurate de follow-up și asistență tehnică pentru implementarea recomandărilor.

6.4. Abordarea noilor provocări: digitalizare, climă, securitate

Documentele rezultate din „Our Common Agenda” și Summitul Viitorului acordă o atenție sporită impactului tehnologiilor digitale, al inteligenței artificiale și al crizei climatice asupra drepturilor omului, păcii și securității.

În acest sens, reformarea ONU presupune:

- dezvoltarea unor standarde și mecanisme de protecție a drepturilor omului în mediul digital;
- integrarea dimensiunii drepturilor omului în politicile climatice și de securitate climatică;
- participarea sporită a tinerilor și a grupurilor vulnerabile în procesul decizional internațional.

7. Respectarea dreptului omului în misiunile de pace și operațiunile ONU pe teren

Misiunile de menținere a păcii și operațiunile politice speciale includ, din ce în ce mai frecvent, componente dedicate drepturilor omului, mandatate să monitorizeze situația de pe teren, să sprijine reformele instituționale și să furnizeze rapoarte către organele competente ale ONU.

Reforma ONU în această zonă poate include:

- profesionalizarea și extinderea componentelor de drepturile omului în misiuni;
- formarea personalului militar și civil în domeniul drepturilor omului și al protecției civililor;
- mecanisme clare de raportare și răspundere pentru eventualele abuzuri comise de personalul ONU.

Această abordare integrată contribuie la consolidarea încrederii populațiilor locale și la construirea unei păci durabile care să nu se bazeze doar pe acorduri politice, ci și pe repararea încălcărilor și pe recunoașterea drepturilor victimelor.

Concluzii

Respectarea dreptului omului se află în centrul proiectului ONU așa cum a fost formulat după 1945 și rămâne o condiție indispensabilă pentru menținerea păcii și securității internaționale în secolul XXI. Evoluțiile recente – de la raportul „Our Common Agenda” la „A New Agenda for Peace” și Summitul Viitorului cu adoptarea Pactului pentru Viitor – confirmă faptul că **reformarea ONU** nu poate fi concepută în absența unui cadru robust, credibil și eficient de protecție a drepturilor omului.

În fața noilor provocări – conflicte prelungite, crize umanitare, tehnologii emergente, regres democratic și erodarea spațiului civic – ONU este chemată să își consolideze mecanismele normative și instituționale, să întărească legătura dintre drepturile omului și securitatea colectivă și să promoveze un multilateralism reînnoit, capabil să răspundă atât nevoilor generației prezente, cât și celor viitoare.

Pentru teza ta de doctorat, această temă permite nu doar o analiză a cadrului existent, ci și formularea unor propuneri concrete de reformă – de la reconfigurarea rolului Consiliului de Securitate în cazurile de atrocități în masă, până la consolidarea Consiliului Drepturilor Omului, a OHCHR și a noilor agende ONU privind pacea, digitalizarea și sustenabilitatea.

Bibliografie:

1. Carta Națiunilor Unite (1945). [On-line:] https://www.un.org/en/about-us/un-charter Accesat la 22.11.2025.
2. Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948). [On-line:] https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights Accesat la 22.11.2025.
3. International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR (1966). Pactul privind Drepturile Civile și Politice. [On-line:] https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights Accesat la 22.11.2025.
4. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights – ICESCR (1966). Pactul privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale. [On-line:] https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights Accesat la 22.11.2025.
5. United Nations – Our Common Agenda (Raportul Secretarului General, 2021). Document strategic pentru reformarea ONU. [On-line:]: https://www.un.org/en/content/common-agenda-report/ Accesat la 22.11.2025.
6. United Nations – A New Agenda for Peace (Policy Brief, 2023). Cadrul strategic pentru pace și securitate în secolul XXI. [On-line:] https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/a-new-agenda-for-peace-en.pdf Accesat la 22.11.2025.
7. Summit of the Future – Pact for the Future (UN General Assembly, 2024). Rezoluția AG ONU 78/1, adoptată în septembrie 2024. [On-line:] https://www.un.org/en/summit-of-the-future/pact-for-the-future Accesat la 22.11.2025.
8. United Nations General Assembly Resolution 60/251 (2006). Rezoluția care a creat Consiliul Drepturilor Omului. [On-line:] https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n06/288/84/pdf/n0628884.pdf Accesat la 22.11.2025.
9. OHCHR – Annual Reports 2023–2024. Rapoarte oficiale privind situația drepturilor omului la nivel global. [On-line:] 2023: https://www.ohchr.org/en/documents/annual-reports/annual-report-un-high-commissioner-human-rights-2023 Accesat la 22.11.2025. 2024: https://www.ohchr.org/en/documents/annual-reports/annual-report-un-high-commissioner-human-rights-2024 Accesat la 22.11.2025.
10. UN Human Rights Council – Official Documents & Sessions. [On-line:] https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/home Accesat la 22.11.2025.
11. Universal Periodic Review (UPR) – OHCHR. Mecanism global de evaluare a statelor. [On-line:] https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr Accesat la 22.11.2025.
12. UN Security Council – Human Rights & Protection of Civilians. Documente, rezoluții și dezbateri tematice. [On-line:] https://www.un.org/securitycouncil/ Accesat la 22.11.2025.
13. UN Women – Global Reports on Gender Equality 2023–2024. [On-line:] https://www.unwomen.org/en Accesat la 22.11.2025.

14. OHCHR – The Shrinking Civic Space Reports. [On-line:] https://www.ohchr.org/en/topics/freedom-expression Accesat la 22.11.2025.

ÎNCADRAREA JURIDICĂ A DEZORDINILOR INTERNE ȘI A STĂRILOR DE TENSIONARE

Ion FRUNZE
doctor în drept, USEM
Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Centrul de Cercetări Juridice Politice. Cercetător științific
ifrunze@yahoo.com
https://orcid.org/0000-0003-4929-0689

Nelu NIȚĂ
Universitatea George Bacovia din Bacău, România
nita_nelu@yahoo.com

Elena MAXIM
Invest Capital Brok SRL
elenamaxim2025@gmail.com

Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice.

Abstract *Unlike interstate relations, within the scope of which the threat or use of force falls, which are prohibited by contemporary international law (paragraph 4 of article 2 of the UN Charter), "in interstate law, to the extent that the state prohibits the use of force against everyone except itself, a different situation prevails. In other words, the state ... enjoys the right to use its armed forces, police, etc. for the purpose of preventing or suppressing internal disorders" [1]. This prerogative clearly differentiates the applicable scope of interstate international law from internal law, the state having the right to use force to maintain legal order in its own territory.*
Keywords: *Convention, Treaty, state, tension, disorder, people, group.*
Rezumat *Spre deosebire de relațiile interstatale, în a căror sferă intră amenințarea cu forța sau aplicarea ei, ce sunt interzise de dreptul internațional contemporan (pct. 4 art. 2 Statutul ONU) „în dreptul interstatal în acea măsură, în care statul interzice aplicarea forței pentru toți, în afară de el însuși, predomină o altfel de situație. Cu alte cuvinte, statul ... se bucură de dreptul de a folosi trupele sale armate, poliția etc. în scopul de a preîntâmpina sau de a suprima dezordinile interne” [1]. Această prerogativă diferențiază clar domeniul aplicabil al dreptului internațional interstatal față de cel intern, statul având dreptul de a aplica forța pentru menținerea ordinii legale în propriul teritoriu.*
Cuvinte cheie: Convenție, Tratat, stat, tensiune, dezordine, popor, grupare.

JEL:

Introducere

Art. 3, comun Convențiilor de la Geneva din 1949, referitoare la protecția victimelor de război, în Protocolul II adițional se face distincție între conflictul armat non-internațional și dezordinea internă. Acest fapt și-a găsit reflectare în pct. 2 art. 1 din Protocolul II adițional potrivit căruia normele juridice ale documentului vizat nu se aplică „în cazurile de încălcare a ordinii interne și de apariție a suspendării încordării interne, precum dezordinile, actele de violență sporadică și izolată și alte acțiuni cu caracter similar, întrucât acestea nu sunt conflicte armate”.

Dând o apreciere juridică art. 3 comun Convențiilor de la Geneva și Protocolului II, caracterizarea încălcărilor ordinii interioare a fost făcută la prima sesiune a Conferinței experților oficiali privind confirmarea dezvoltării dreptului internațional umanitar aplicabil în conflictele armate, care a avut loc la Geneva de la 24 mai până la 12 iunie 1971 [2].

Rezultate

Conferința Diplomatică relativ la confirmarea și dezvoltarea dreptului internațional umanitar, aplicabil în conflictele armate (1974–1977), a exclus categoric din incidența Protocolului II situația de tensiune internă și încălcările ordinii interne, prezentând exemple de asemenea situații. În Comentariile Protocolului II, acestea sunt definite astfel: „dezordinile, precum sunt, bunăoară, demonstrațiile care

nu au un plan coordonat prealabil, actele de violență izolate sau sporadice distincte de ostilitățile forțelor armate sau ale grupelor înarmate, alte acte cu caracter similar, inclusiv, în special, arestările în masă ale persoanelor în legătură cu acțiunile sau convingerile lor”. Comentariile Protocolului repetă definițiile din 1971, precizând că ele constituie parte a doctrinei CICR și sunt făcute în scopul aplicării lor practice.

Determinarea tulburărilor în ordinea interioară are la bază definițiile din 1971 și exemplele citate în comentariile Protocolului II, luând în considerare concluziile CICR.

M. Bedjaui subliniază că „definind concepția conflictelor armate fără caracter internațional, Protocolul II este limitat în aplicarea sa în cazul conflictelor situațiilor vizate”. Autorul precizează că „specialiștii vorbesc de dezordini interne când, în condiții fără conflict armat, statul aplică forța pentru a păstra sau a restabili ordinea legală și legalitatea, iar de tensionări interioare, când în condiții fără dezordini în interior el recurge la aplicarea forței preventive pentru a salvgarda pacea și legalitatea” [3].

A. Eide definește prin „dezordinile interne și tensiuni - toate situațiile conflictuale, în interiorul unui sau altui stat, destul de serioase în planul produsului problemelor umanitare acute, îndeosebi capabile să ducă la aplicarea forței fizice și la reducerea libertății, indiferent dacă se recurge sau nu la folosirea forțelor armate” [4].

În literatura juridică se identifică două probleme esențiale:

1. Stabilirea momentului în care o situație devine conflict armat;
2. Determinarea autorității competente pentru constatarea acestui prag [5].

Lipsa unui mecanism obiectiv și unanim recunoscut complică această delimitare. Conform doctrinei, statul suveran determină „pragul” și are prerogativa menținerii ordinii de drept [6].

Marion Harrof-Tavel subliniază că „dezordinile interioare pot avea loc atunci când statul nu se amestecă în scopul de restabilire a ordinii. Tulburările ordinii uneori capătă forma de ciocniri între grupări, când statul nu participă direct în aceste tulburări ale ordinii” [7].

În prezent, o problemă esențială a multor state o constituie manifestațiile tineretului și studențimii. A. Eide examinează această problemă și atribuie cazurile vizate uneia dintre categoriile conflictului intern, precizând că: „Protestele tineretului, apărute din senzația de decepție și de stări disperate, precum și de nemulțumirile față de autorități, însă care nu se transformă nici în revoluții sociale, nici în ciocniri de rasă sau etnice” [8]. Aceste situații, deși problematice pentru stat, nu dobândesc caracter de conflict armat și necesită o abordare juridico-instituțională diferită față de conflictele armate propriu-zise.

Tulburările ordinii interne, anterior calificate ca: „ciocniri având, într-o oarecare măsură, un caracter semnificativ și de lungă durată” [9], pot fi de scurtă durată sau cronice și pot genera probleme umanitare cu caracter de lungă durată. Soluționarea acestei probleme trebuie atribuită competenței exclusive a statului pe al cărui teritoriu au loc situațiile discutate. Totuși, în anumite cazuri – mai ales când ele prezintă o amenințare reală a păcii și securității mondiale, afectând interesele statelor unei regiuni sau ale comunității internaționale – trebuie să existe posibilitatea atragerii unei părți terțe, precum ONU, o organizație regională sau un organ împuternicit în acest scop.

Astfel, dezordinile interioare se caracterizează printr-o tulburare serioasă a ordinii interne, ca rezultat al acțiunilor forțate, care însă nu capătă caracter de conflict armat. Exemple includ:

- dezordinile prin intermediul cărora anumite persoane își înaintează cerințele;
- lupta unor grupări separate între ele sau împotriva puterii existente.

În calificarea situațiilor ca „dezordini interioare și tensiuni” nu contează:

- dacă au loc represiuni din partea statului;
- durata evenimentelor (scurtă sau prelungită);
- consecințele pe termen lung;
- periodicitatea tulburărilor;
- dacă acestea afectează o parte sau întregul teritoriu al statului;
- cauzele (religioase, etnice, politice sau de alt caracter).

Această abordare subliniază rolul exclusiv al statului în gestionarea dezordinilor interne, menținând totodată posibilitatea intervenției internaționale atunci când situațiile depășesc capacitatea națională de gestionare.

Determinarea diferenței dintre dezordinile interne și conflictul armat neinternațional reprezintă o chestiune esențială în dreptul internațional contemporan. Această delimitare are consecințe directe asupra aplicării normelor dreptului internațional umanitar și ale dreptului internațional al drepturilor omului. În acest sens, pot fi identificate trei categorii principale de criterii juridice: criteriul intensității, criteriul organizării și criteriul comportamentului autorităților statului.

Criteriul intensității violenței: doctrina Tadić și aplicabilitatea sa generală. Jurisprudența Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie, în decizia *Prosecutor v. Dusko Tadić* (1995), a instituit două criterii de bază pentru identificarea unui conflict armat neinternațional:

1. Intensitatea violenței, evaluată prin:
    - durata și frecvența actelor de violență;
    - numărul victimelor;
    - tipul armelor utilizate;
    - distrugerile produse;
    - extinderea geografică a ostilităților.
2. Nivelul de organizare al grupurilor armate, analizat în funcție de:
    - existența unei structuri de comandă;
    - capacitatea de a planifica operațiuni;
    - disciplină și logistică;
    - control teritorial;
    - abilitatea de a negocia.

Aceste criterii sunt astăzi considerate standardul universal pentru definirea conflictelor armate neinternationale, fiind preluate în doctrină (Sivakumaran, Kleffner, Melzer) și în practica CICR.

Aplicarea acestor criterii arată că dezordinile interne, chiar dacă pot implica violență sau utilizarea armelor, nu depășesc nivelul de intensitate necesar pentru calificarea unui conflict armat.

Cadrul normativ internațional: analiza exactă a dispozițiilor relevante. Articolul 3 comun Convențiilor de la Geneva (1949), se aplică numai în cazul unui conflict armat, iar comentariile CICR subliniază că situațiile sub prag – precum revolte locale, acte sporadice de violență, proteste – sunt excluse. Protocolul II adițional (1977). Articolul 1 alin. (1) stabilește criteriul organizării („forțele armate disidente sau alte grupări armate organizate”), iar alin. (2) introduce explicit noțiunea juridică de dezordini interne: „acte izolate și sporadice de violență”, „tensiuni interne”, „alte acte similare”.

Carta ONU și obligațiile statului, art. 2 alin. (4) interzice utilizarea forței în raporturile interstatale, dar nu limitează statul în folosirea forței pe teritoriul propriu, atâta timp cât respectă dreptul internațional umanitar și dreptul intern.

Raportul dintre dreptul intern și cel internațional în calificarea dezordinilor interne. Dreptul intern al statelor conține adesea legislație privind ordinea publică, starea de urgență și utilizarea forței. Spre exemplu:

- Franța: Codul de securitate internă și legislația privind „état d'urgence”.
- Germania: Legea Fundamentală, art. 87a, reglementează utilizarea armatei în situații excepționale.
- România: Legea nr. 60/1991 privind organizarea adunărilor publice și OUG nr. 1/1999 privind regimul stării de asediu și al stării de urgență.
- Republica Moldova: Legea nr. 212/2004 privind regimul stării de urgență, de asediu și de război.

În toate cazurile, dreptul intern reglementează dezordinea internă și ordinea publică, însă aplicarea dreptului internațional umanitar intervine exclusiv atunci când se depășește pragul conflictului armat.

Convergențe și divergențe doctrinare. Doctrina internațională propune două mari perspective:

A. Școala restrictivă (CICR, Sandoz, Pictet)

– doar situațiile care îndeplinesc clar criteriile de intensitate și organizare;
– dezordinile interne trebuie categoric excluse din dreptul internațional umanitar.

B. Școala extensivă (Eide, Rodenhauser, Murray)

– în anumite cazuri grave de represiune, încălcări sistematice ale drepturilor omului sau violență persistentă, ar putea fi necesară recunoașterea aplicării unor norme DIU chiar sub nivelul formal.

Totuși, poziția oficială a CICR și practica statelor rămân în zona școlii restrictive.

În concluzie, delimitarea dezordinilor interne de conflictul armat neinternațional se face prin:

1. intensitatea violenței – criteriu central;
2. nivelul de organizare al actorilor non-statali;
3. evaluarea juridică a statului, completată eventual de organisme internaționale;
4. aplicarea jurisprudenței internaționale;
5. armonizarea cu dreptul intern privind ordinea publică.

Aceste elemente confirmă că dezordinile interne rămân, în majoritatea cazurilor, sub pragul DIU, chiar dacă pot genera probleme umanitare sau politice majore.

Concluzie

Din perspectiva dreptului internațional, dezordinile interne reprezintă perturbări grave ale ordinii publice, rezultând din acte de violență care, totuși, nu ating pragul necesar pentru calificarea ca conflict armat. Acestea pot include proteste violente, confruntări între grupări sau opoziția față de autorități, indiferent dacă statul recurge sau nu la măsuri represive. Durata, motivele, amploarea sau recurența tulburărilor nu sunt decisive pentru încadrare. Determinarea momentului în care dezordinea internă se transformă în conflict armat și identificarea autorității competente pentru această evaluare reprezintă probleme centrale ale doctrinelor contemporane și rămân teme deschise pentru evoluția dreptului internațional și a dreptului național.

Referințe bibliografice

1. Pictet Jean, *Une institution unique en son genre: Le Comité International de la Croix-Rouge*, Paris, 1985;
2. V. Pillet, *Le droit de la guerre*, Thème 1, Paris, 1892;
3. E. Prokosch, *Arguments en faveur de l’introduction de restriction concernant les armes à sous munitions: protection humanitaire contre „nécessité militaire”*, RICR;
4. A.P. Rogers, *Mines, pièges et autres dispositifs similaires*, RICR, 1990;
5. Y. Sandoz, *Nouveau développement du droit international: interdiction ou restriction d’utiliser certaines armes classiques*, RICR;
6. M. Sahovic, *La question de la libération des prisonniers de guerre entre l’Irak et l’Iran,* AFDI, 1989;
7. Scăunaş Stelian, *Răspunderea internaţională pentru violarea dreptului umanitar*, Ed. ALL BECK, Bucureşti;
8. Свинарски Кристоф, *Основные понятия и институты международного гуманитарного права как система защиты человека,* Международный Комитет Красного Креста, Москва, 1997;
9. Convenţia de la Haga (IV) din 29 iulie 1899 „Cu privire la gazele asfixiante”;
10. Akande, Dapo & Liefländer, E., *Clarifying the Scope of Application of IHL in NIAC*, International Review of the Red Cross.
11. Harroff-Tavel, Marion, *Internal disturbances and tensions*, ICRC Review.
12. ICRC, *Commentary on the First Geneva Convention* (2016).
13. Kleffner, Jann K., *The Legal Framework of Non-International Armed Conflicts*, Cambridge UP, 2013.
14. Melzer, Nils, *Interpretive Guidance on Direct Participation in Hostilities*, CICR, 2009.

15. Murray, Kristen, *Violence Beyond Armed Conflict: Thresholds for IHL Application*, Journal of Conflict & Security Law.
16. Rodenhauser, Tilman, *Human Rights Obligations of Non-State Armed Groups*, OUP, 2018.
17. Sivakumaran, Sandesh, *The Law of Non-International Armed Conflict*, OUP, 2012.
18. TPII: *Prosecutor v. Dusko Tadić*, Decision on Jurisdiction, 1995.
19. Legea nr. 60/1991 (România); OUG 1/1999; Legea nr. 212/2004 (Republica Moldova).
20. Carta ONU, 1945.
21. Convențiile de la Geneva, 1949; Protocolul II adițional, 1977.

INTERESUL COMUN ÎN CONTRACTUL DE FRANCIZĂ ȘI DISTRIBUȚIE

BIVOL Sergiu
Student doctorand, asistent universitar
Școala doctorală:”Științe juridice și relații internaționale”, USEM
ORCID: 0009-0005-2161-8867

TUDOSE Maricica
Asist. univ. drd
Universitatea Internațională Danubius Galați
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-7929-3692

Rezumat: *Contractele de franciză și distribuție reprezintă instrumente juridice esențiale pentru organizarea relațiilor comerciale durabile între profesioniști, bazate pe cooperare și interdependență economică. În cadrul acestor contracte, interesul comun constituie un principiu structural și funcțional, chiar dacă nu este reglementat expres. Acesta se manifestă prin obligațiile reciproce de cooperare, informare, menținere a standardelor și protejare a reputației rețelei, având rol esențial în succesul și stabilitatea activităților comerciale.*

Codul civil al Republicii Moldova prevede dispoziții generale și speciale care susțin interesul comun: obligația de cooperare (art. 1091 alin. (1) C. civ.), obligația de informare (art. 1690, 1729, 1733, 1738, 1740 C. civ.), respectarea standardelor și a caracteristicilor distinctive ale rețelei (art. 1734 C. civ. pentru franciză, art. 1740 C. civ. pentru distribuție). Aceste norme asigură protecția interesului comun și permit coordonarea eficientă a eforturilor părților, reducerea riscurilor și prevenirea conflictelor.

Doctrina și jurisprudența subliniază că nerespectarea interesului comun poate genera răspundere contractuală, inclusiv pentru prejudicii economice sau reputaționale (art. 934 C. civ.). Interesul comun funcționează astfel ca principiu funcțional, guvernând interpretarea și executarea contractelor, și ca fundament al restricțiilor rezonabile asupra libertății contractuale, cum ar fi distribuția selectivă sau menținerea standardelor rețelei, pentru protejarea stabilității economice și reputaționale.

Totodată, analiza evidențiază lacune legislative privind sancțiunile pentru nerespectarea obligațiilor interdependente, în special în cazurile de prejudicii greu cuantificabile, ceea ce impune interpretări flexibile și sistemice ale normelor.

În concluzie, interesul comun reprezintă un principiu juridic și economic central în contractele de franciză și distribuție, asigurând echilibrul între libertatea contractuală, protecția reputației, continuitatea activităților și responsabilitatea juridică a părților.

Cuvinte cheie: *franciza, distribuție, interes comun, cooperare, obligații, informare, loialitate, reputație marcă, know-how, buna credință.*

Abstract: *Franchise and distribution agreements are essential legal instruments for organizing sustainable commercial relationships between professionals, based on cooperation and economic interdependence. Within these agreements, mutual interest is a structural and functional principle, even if it is not expressly regulated. This is manifested through mutual obligations of cooperation, information, maintenance of standards, and protection of the network's reputation, playing an essential role in the success and stability of commercial activities.*

The Civil Code of the Republic of Moldova provides general and special provisions that support the common interest: the obligation of cooperation (Art. 1091 para. (1) Civil Code), the obligation to inform (Articles 1690, 1729, 1733, 1738, 1740 Civil Code), compliance with the standards and distinctive characteristics of the network (Article 1734 Civil Code for franchising, Article 1740 Civil Code for distribution). These rules ensure the protection of the common interest and allow for the effective coordination of the parties' efforts, risk reduction, and conflict prevention.

Doctrine and case law emphasize that failure to respect the common interest may give rise to contractual liability, including for economic or reputational damage (Art. 934 of the Civil Code). The common interest thus functions as a functional principle, governing the interpretation and enforcement of contracts, and as the basis for reasonable restrictions on contractual freedom, such as selective distribution or maintenance of network standards, in order to protect economic and reputational stability.

At the same time, the analysis highlights legislative gaps regarding sanctions for non-compliance with interdependent obligations, particularly in cases of damage that is difficult to quantify, which requires flexible and systemic interpretations of the rules.

In conclusion, the common interest is a central legal and economic principle in franchise and distribution agreements, ensuring a balance between contractual freedom, reputation protection, business continuity, and the legal responsibility of the parties.

Keywords: *franchise, distribution, common interest, cooperation, obligations, information, loyalty, brand reputation, know-how, good faith.*

Introducere

Contractele de franciză și de distribuție reprezintă, în contextul economic contemporan, instrumente juridice deosebit de relevante pentru organizarea relațiilor comerciale durabile între profesioniști.

Contractul de franciză, definit la art. 1723 Cod civil, presupune că o parte (francizor) conferă celeilalte (francizat) dreptul de a desfășura o activitate comercială în cadrul rețelei sale, cu utilizarea mărcii, know-how-ului, metodelor comerciale etc. Această structură juridică reflectă o relație contractuală complexă, cu obligații reciproce și coordonare continuă – nu simplă vânzare sau cesiune de bunuri.

Contractul de distribuție, reglementat de art. 1736 Cod civil, implică o obligație a furnizorului de a livra produse continuu şi obligația distribuitorului de a le cumpăra şi comercializa ulterior pe cont propriu. Această formă de contract evidențiază o colaborare pe termen mediu sau lung, între profesioniști, cu un grad de interdependență ce transcende raporturile comerciale ocazionale.

Analiza interesului comun[173] în astfel de contracte este justificată prin faptul că succesul, stabilitatea și continuitatea rețelelor de franciză sau distribuție depind de cooperarea efectivă a părților, de protecția know-how-ului și a mărcii, de menținerea reputației și de coordonarea eforturilor comerciale. Obligațiile impuse de normele speciale: utilizarea uniformă a metodelor comerciale, furnizarea continuă a produselor, informarea reciprocă, promovarea reţelei sau a produselor, reflectă un set de angajamente care nu pot fi explicate adecvat decât prin prisma unui **interes comun** structural.

Mai mult, doctrina specializată[174] evidențiază că franciza are ca temei un parteneriat economic între entități juridice autonome, care își asumă în mod coordonat riscurile și beneficiile, utilizând un model comun de afaceri. În asemenea condiții, abordarea juridică a contractelor doar ca raporturi comerciale simple nu mai este suficientă, este necesară recunoașterea interesului comun ca fundal normativ și economic al acestor relaţii.

În această realitate, tema “*interesul comun în contractul de franciză și distribuţie*” devine de actualitate pentru practica juridică și doctrinară, oferind posibilitatea unei înțelegeri mai profunde a funcțiilor juridice ale obligațiilor reciproce, a limitelor autonomiei de voință și a rolului protecției juridice a rețelelor comerciale.

Obiectivul analizei constă, astfel, în evidențierea modului în care reglementarea, doctrina și practica juridică conturează interesul comun ca element structural al contractelor de franciză și distribuție, precum și identificarea lacunelor sau a neclarităților existente.

---

[173] Un studiu cu privire la analiza interesului comun, privat, și public, a se vedea: Ollero, A., ***Interesul Comun: Justiție, politică și morală***, în ”Acta Universitatis Lucian Blaga, Jurisprudentia”, nr. 1/2011pp. 163-167; Pascaru N., ***Analiza teoretico-practică a conceptului de interes privat***, în ”Științe juridice și economice”, [online]. Disponibil la: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/289-292_21.pdf,, Saca, V., ***Impactul intereselor publice asupra procesului decizional: repere teoretico-practice***, [online]. Disponibil la: https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/ee77eb3a-3138-467b-a7d9-c8e58e046942/content [Data accesării:28.11.25]

[174] A se vedea: Popovici P.,, **Drept comercial,** [online]. Disponibil la: https://file.ucdc.ro/cursuri/8_3_do3534_Drept_comercial_Popovici_Paul.pdf?utm_source=chatgpt.com, p. 74, [Data accesării: 28.11.25]

Legislația civilă a Republicii Moldova consacră principiul bunei-credințe ca fundament al oricărui raport juridic civil. Astfel, în textul preliminar al codului, în cuprinsul principiilor generale ale legislației civile (art. 11 C. civ.,), se menționează protecția bunei-credințe ca valoare structurală.

Totodată, dispoziția generală se regăsește la nivelul raporturilor obligaționale: potrivit normei introductive, părțile trebuie să își exercite drepturile și să își execute obligațiile „*cu bună-credinţă, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică şi cu bunele moravuri*” – ceea ce impune un standard de conduită loial şi onest în orice fază a contractului, de la formare până la executare.

Din perspectivă teoretică, principiul bunei-credințe îndeplinește o funcție esențială: completează reglementările legale, în special acolo unde legea este lacunară sau contractul nu a prevăzut toate detaliile, guvernând interpretarea contractelor, exercitarea drepturilor și modul executării obligațiilor.

Prin urmare, principiul bunei-credințe se constituie într-un reper normativ general indispensabil pentru conceptualizarea şi interpretarea instituției „*interes comun*” în orice contract ce implică cooperare durabilă, precum franciza sau distribuția.

Un corolar direct al bunei-credințe în dreptul civil îl reprezintă obligația de cooperare între părțile contractuale. În Codul civil al Republicii Moldova însă nu toate contractele conțin explicit această obligație: normele speciale pentru contractele de franciză şi distribuție prevăd, cooperarea ca element esențial. De altfel, pentru contractele reglementate în secțiunea generală privind punerea pe piață a produselor altuia (1689 C. civ.,), normele prevăd cooperarea ca standard de conduită între părți.

„*Obligația de cooperare*” presupune că părțile trebuie să colaboreze activ şi loial și să își coordoneze eforturile în vederea realizării obiectivelor contractului.

Din perspectivă doctrinară[175], această cooperare este indispensabilă în contractele cu prestații succesive sau complexe, cu interdependență economică, caracteristice contractelor de franciză şi distribuție. Cooperarea asigură realizarea echilibrată a obligațiilor, transparență și protecția intereselor ambelor părți, ceea ce corespunde conceptului de interes comun.

Astfel, obligația de cooperare funcționează ca un mecanism normativ de realizare a bunei-credințe concrete, asigurând coordonarea și loialitatea indispensabile pentru funcționarea contractelor comerciale durabile.

Un alt element normativ fundamental relevant pentru stabilirea interesului comun este obligația de informare. În Codul civil al Republicii Moldova se prevede, la dispozițiile generale art. 777 C. civ., referitoare la executarea contractului, că părțile trebuie să furnizeze celeilalte părți informațiile de care dispun şi care sunt necesare pentru executarea obligațiilor contractuale.

Această obligație reflectă standardul de transparență și asumare de responsabilitate reciprocă, consolidând relația de cooperare între părți. Prin informare se realizează protecția intereselor comune, reducerea riscului de dezechilibru informațional și permiterea luării deciziilor contractuale sau operative în cunoștință de cauză.

În contextul subiectului propus spre analiză, dispozițiile Codului civil al Republicii Moldova, consacrate obligației de informare prin art. 1690, 1729, 1733, 1738 și 1740 C. civ., capătă o semnificație esențială. Aceste norme stabilesc că părțile contractuale au obligația de a furniza reciproc toate informațiile pe care le dețin și care sunt necesare pentru executarea corespunzătoare a obligațiilor asumate, astfel încât să fie protejate interesele comune ale participanților la raportul juridic.

În mod particular, art. 1690 C. civ. prevede caracterul general al obligației de informare, impunând părților să comunice informațiile relevante în timpul executării contractului, astfel încât să fie realizată în mod eficient prestația contractuală și să se prevină apariția dezechilibrelor sau a conflictelor. În cadrul contractului de franciză, art. 1729 și art. 1733 C. civ. stabilesc obligații detaliate ale francizorului și francizatului de a furniza informații privind condițiile pieței, rezultatele comerciale

[175] A se vedea: Efrim, O., Roșca V., ***Dreptul contractelor în republica Moldova – un cadru modern, deschis lumii afacerilor***, [online]. Disponibil la: https://www.bizlaw.md/dreptul-contractelor-in-republica-moldova-un-cadru-modern-deschis-lumii-afacerilor?utm_source=chatgpt.com [Data accesării: 28.11.25]

ale rețelei de franciză, caracteristicile produselor, precum și eventualele acțiuni sau amenințări de încălcare a drepturilor de proprietate intelectuală. În contractele de distribuție, art. 1738 și art. 1740 C. civ. consacră obligația furnizorului și distribuitorului de a se informa reciproc cu privire la caracteristicile produselor, condițiile de furnizare, prețurile recomandate și alte date esențiale pentru buna desfășurare a activității contractuale.

Prin urmare, aceste dispoziții asigură un mecanism normativ de protecție a interesului comun, întrucât transmiterea informațiilor relevante permite părților să acționeze în mod coordonat și loial, să prevină dezechilibrele informaționale și să mențină stabilitatea relației contractuale. În acest sens, obligația de informare nu constituie doar o cerință procedurală, ci un instrument esențial pentru realizarea interesului comun în contractele de franciză și distribuție, întrucât garantează că deciziile fiecărei părți se fundamentează pe cunoașterea deplină a circumstanțelor relevante și pe respectarea principiului bunei-credințe și a cooperării reciproce.

1. Fundamentul conceptual al interesului comun

În literatura de specialitate, interesul comun este conceput ca element definitoriu al contractelor de cooperare economică durabilă, inclusiv în cadrul contractelor de franciză și distribuție. Conceptul de „*interes comun*” reflectă necesitatea armonizării obiectivelor economice și juridice ale părților implicate, astfel încât fiecare parte să contribuie la succesul și stabilitatea rețelei sau lanțului comercial.

În doctrină de specialitate[176], s-a afirmat că într-un contract de cooperare economică, părțile nu acționează exclusiv în interes propriu, ci trebuie să urmărească un scop reciproc avantajos, protejând atât patrimoniul comun, cât și reputația rețelei sau brandului implicat. Această abordare este verificată și aplicată în literatura de drept al obligațiilor, unde se evidențiază că nerespectarea interesului comun poate genera răspundere contractuală, inclusiv pentru daune directe sau indirecte.

Conceptul se leagă direct de dispozițiile Codului civil al Republicii Moldova privind obligațiile părților: obligația de informare (art. 1690, 1729, 1733, 1738, 1740 Cod civil), obligația de cooperare (art. 1091 alin. (1) Cod civil) și respectarea standardelor și caracteristicilor distinctive ale rețelei (art. 1734 Cod civil pentru franciză; art. 1740 Cod civil pentru distribuție). În acest cadru, interesul comun funcționează ca element integrator, care determină corectitudinea și eficiența executării contractului.

Doctrina de specialitate[177] subliniază că interesul comun asigură coerența și stabilitatea economică a rețelei comerciale. În franciză, menținerea identității mărcii și a standardelor rețelei este vitală pentru reputația întregului lanț de franciză, iar francizatul trebuie să respecte metodele activității comerciale și instrucțiunile francizorului (art. 1734 Cod civil). În distribuție, conduita distribuitorului influențează direct reputația produselor și stabilitatea relației contractuale (art. 1740 Cod civil).

Respectarea interesului comun nu se limitează la performanța economică, ci implică și loialitatea contractuală, prin care părțile evită acțiuni care ar putea prejudicia obiectivele reciproce. Nerespectarea acestui principiu poate genera răspundere juridică pentru prejudiciile cauzate rețelei sau celorlalte părți, în conformitate cu art. 934 alin. 1, C. civ., care reglementează despăgubirile pentru nerespectarea obligațiilor contractuale.

Interesul comun, așa cum este analizat în doctrina modernă și reflectat în dispozițiile Codului civil al Republicii Moldova, constituie fundamentul conceptual al contractelor de franciză și distribuție, asigurând echilibrul între libertatea contractuală și necesitatea de protejare a intereselor reciproce, precum și menținerea identității mărcii, loialității și reputației comerciale.

În literatura juridică, interesul comun este recunoscut ca un element definitoriu al contractelor care implică cooperare economică durabilă, inclusiv în cadrul contractelor de franciză și distribuție.

[176] Fontaine, M. F. de Ly, **La coopération contractuelle dans les réseaux commerciaux**, Paris, 2017, p. 45-67

[177] A se vedea în acest sens: Șerban D., ***Interesul comun în contractele cadru de distribuție comercială***, ”Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Jurisprudentia”, nr. 2/2007 [online]. Disponibil la: https://arhiva-studia.law.ubbcluj.ro/articol/265, [Data accesării: 28.11.25]

Potrivit unor autori[178], cooperarea contractuală în cadrul rețelelor comerciale presupune că părțile nu acționează exclusiv în interes propriu, ci trebuie să urmărească un scop reciproc avantajos, protejând atât patrimoniul comun, cât și reputația rețelei sau brandului implicat.

În distribuție, conduita distribuitorului are impact direct asupra reputației produselor și asupra stabilității relației contractuale, conform art. 1740 Cod civil, care prevede obligația acestuia de a promova produsele, de a respecta instrucțiunile furnizorului și de a proteja reputația produselor.

Interesul comun contribuie astfel la protejarea loialității contractuale, prevenind acțiuni care ar putea prejudicia obiectivele reciproce și asigurând echilibrul între libertatea contractuală și necesitatea respectării standardelor convenite. Nerespectarea acestui principiu poate genera răspundere juridică, inclusiv obligația de despăgubire conform art. 934 Cod civil, pentru prejudiciile cauzate rețelei sau celorlalte părți contractante.

În baza celor relevate mai sus, vom defini interesul comun ca fiind principiul sau valoarea funcțională care guvernează relațiile contractuale complexe, reflectând necesitatea colaborării reciproce a părților pentru realizarea obiectivelor economice și comerciale comune. În esență, interesul comun este elementul structural și funcțional care asigură echilibrul între libertatea părților și necesitatea protejării intereselor reciproce, fiind criteriul de referință pentru interpretarea și executarea contractelor de franciză și distribuție.

2. Fundamentul juridic al interesului comun în contractele de franciză și distribuție

Interesul comun în cadrul contractelor de franciză și distribuție reprezintă un concept juridic ce reflectă necesitatea coordonării reciproce a părților pentru realizarea obiectivelor economice și comerciale ale raportului contractual. Acesta se sprijină pe dispoziții legale generale și speciale, care consacră obligații de cooperare, informare și loialitate între părți, asigurând un echilibru între drepturile și obligațiile contractuale.

În contractele de franciză și distribuție, interesul comun se realizează printr-o serie de obligații concrete, reglementate în Codul civil: cooperarea la implementarea strategiei rețelei de franciză (art. 1725, 1734 C. civ.), furnizarea și distribuirea corespunzătoare a produselor (art. 1728, 1737 C. civ.), precum și informarea reciprocă privind condițiile pieței și drepturile de proprietate intelectuală (art. 1729, 1733, 1738, 1740 C. civ.). Respectarea acestor obligații asigură realizarea obiectivului comun al contractului, protejând simultan interesele ambelor părți și menținând stabilitatea relației contractuale.

În cazul contractului de franciză, fundamentul juridic al interesului comun rezultă chiar din definiția dată contractului de franciză, ca fiind acel acord prin care o parte, francizorul, acordă celeilalte părți, francizatului, dreptul de a desfășura o activitate comercială în cadrul rețelei francizorului, utilizând un set integrat de drepturi de proprietate intelectuală și beneficiind de asistență continuă (art. 1723, 1731 alin. (1) Cod civil al Republicii Moldova).

Prin „*set integrat de drepturi de proprietate intelectuală*” se înțeleg drepturi asupra mărcilor, denumirilor comerciale, brevete, know-how și metode specifice de organizare și desfășurare a activității comerciale, care conferă francizatului posibilitatea de a opera în conformitate cu identitatea și standardele rețelei francizorului[179]. Asistența continuă se referă la sprijinul oferit francizatului în formă de instruire, consiliere și suport tehnic, necesar pentru atingerea obiectivelor comerciale ale rețelei (art. 1731 alin. (1) C. civ.).

De asemenea acest fundament rezultă și din conținutul obligațiilor pe care le presupune încheierea și executarea unui astfel de contract.

[178] A se vedea:Demian, E., Natura juridică a contractului de franchising, https://sju.ulim.md/wp-content/uploads/1-2-2021-Demian-Natura-juridica-a-contractului-de-franchising.pdf. Fontaine, M. F. de Ly, *op. cit.*, p. 45-67, [Data accesării: 28.11.25]

[179] A se vedea: Cojocari, E., Ctitor, E., ***Natura juridică a noțiunii de Know-how-lui***, în ”Studii juridice universitare, nr. 2020, nr. 3-4”, p. 85; Șerban D., ***Valențe ale know-how-ului ca bun incorporal***, în Revista Română de Drept Privat, Ed. Universul Juridic, nr. 3/2017, pp. 102-115

Francizorul are obligația legală de a furniza francizatului licența pentru exploatarea obiectelor de proprietate intelectuală, de a organiza instruiri și cursuri de formare și de a acorda asistență permanentă pe durata contractului, astfel încât francizatul să poată desfășura activitatea de franciză în conformitate cu standardele și metodele rețelei (art. 1726–1727, 1732 C. civ.).

Doctrina de specialitate subliniază că aceste obligații constituie expresia juridică a interesului comun: succesul rețelei depinde de executarea corectă și continuă a obligațiilor de către francizor, ceea ce asigură protecția reputației și a valorii comerciale a rețelei.

Francizatul, la rândul său, are obligația de a plăti comisioanele și redevențele convenite (art. 1732 alin. (1)–(2) C. civ.), de a respecta instrucțiunile și metodele de desfășurare a activității furnizate de francizor (art. 1734 C. civ.) și de a menține confidențialitatea informațiilor obținute în cursul executării contractului (art. 1733 C. civ.).

Îndeplinirea acestor obligații contribuie la realizarea interesului comun, întrucât menținerea standardelor și identității rețelei este esențială pentru succesul economic al ambelor părți. Nerespectarea acestor obligații de către francizat va fi considerată cauză de răspundere contractuală și prejudiciere a rețelei de franciză.

Art. 1734 C. civ. impune francizatului obligația de a menține caracteristicile distinctive ale rețelei, inclusiv marca, imaginea comercială și standardele de calitate ale produselor și serviciilor. Această obligație reflectă principiul interesului comun, deoarece succesul francizei depinde de coerența și reputația rețelei, iar încălcarea acesteia poate afecta negativ toate unitățile francizate.

Considerăm că menținerea identității rețelei este o manifestare concretă a bunei-credințe și a cooperării loiale, prevăzute la art. 11, 19 și 1091 C. civ.

De asemenea regimul juridic a efectelor încetării contractului de franciză sunt reglementate prin prisma protejării interesului comun. Astfel, art. 1735 C. civ. reglementează modalitățile de încetare a contractului și efectele acesteia, inclusiv drepturile de inspectare și obligațiile de compensare. Respectarea prevederilor privind încetarea protejează interesul comun, asigurând o tranziție ordonată și reducând riscul de prejudicii pentru ambele părți. De asemenea, dispozițiile art. 1692–1699 C. civ. privind încetarea contractelor pe termen determinat sau nedeterminat, dreptul de rezoluțiune și despăgubirile aferente se aplică în mod corespunzător și contractului de franciză.

Fundamentul juridic al interesului comun în contractele de distribuție constă în ansamblul drepturilor și obligațiilor reciproce stabilite prin art. 1736–1740 C. civ., în conformitate cu principiile bunei-credințe, cooperării și informării reciproce. Prin respectarea acestor obligații, părțile își asigură protecția intereselor economice comune, continuitatea comercializării produselor și menținerea reputației acestora, astfel încât interesul comun devine un criteriu de bază în interpretarea și executarea contractului.

Potrivit art. 1736 C. civ., furnizorul se obligă să furnizeze produse în mod continuu distribuitorului, iar distribuitorul se obligă să achiziționeze produsele și să le pună pe piață în numele și pe cont propriu. Această structură juridică instituie un mecanism de cooperare și interdependență între părți, scopul fiind asigurarea comercializării eficiente a produselor și menținerea reputației acestora.

Considerăm, că din această definiție, și din conținutul formelor contractului de distribuție (exclusivă, selectivă și exclusivă), se accentuează principiul interesului comun, întrucât succesul economic depinde de cooperarea reciprocă și de respectarea drepturilor și obligațiilor stabilite prin contract

De asemenea acest fundament rezultă și din conținutul obligațiilor pe care le presupune încheierea și executarea unui astfel de contract.

Astfel, furnizarea produselor și a materialelor publicitare, menținerea reputației – art. 1737 C. civ. obligă furnizorul să livreze produsele comandate în măsura posibilă și în condiții rezonabile, să pună la dispoziția distribuitorului materialele publicitare necesare pentru promovarea produselor la un preț rezonabil și să depună eforturi pentru a nu prejudicia reputația produselor.

Informarea privind caracteristicile produselor și condițiile comerciale – art. 1738 C. civ. prevede că furnizorul trebuie să comunice distribuitorului date privind caracteristicile produselor, prețurile și condițiile de furnizare, prețurile recomandate pentru refurnizare și campaniile de publicitate relevante, astfel încât distribuitorul să poată executa obligațiile contractuale eficient.

Avertizarea asupra scăderii capacității de furnizare – art. 1739 C. civ. impune furnizorului obligația de a avertiza în termen rezonabil distribuitorul dacă anticipează o reducere semnificativă a capacității de furnizare. Această prevedere protejează interesul comun prin reducerea riscului de întrerupere a activității comerciale și menținerea continuității livrărilor.

Aceste norme reflectă aplicarea principiului bunei-credințe și cooperării (art. 11, 19 și 1091 alin. (1) C. civ.), fiind fundamentul juridic al interesului comun între furnizor și distribuitor.

Distribuitorul are la rândul său are obligații complementare, prevăzute de art. 1740 C. civ., respectiv:

- să depună eforturi rezonabile pentru promovarea produselor și menținerea reputației acestora;
- să respecte indicațiile furnizorului referitoare la standardele de distribuție și caracteristicile produselor;
- să informeze furnizorul cu privire la acțiuni judiciare sau amenințări referitoare la drepturile de proprietate intelectuală ale furnizorului;
- să permită accesul furnizorului în spațiile de depozitare și registrele contabile pentru verificarea conformității cu standardele contractuale.

Prin aceste obligații, distribuitorul contribuie direct la realizarea interesului comun, asigurând continuitatea distribuției și protecția reputației produselor, elemente esențiale pentru succesul relației contractuale.

2. Interesul comun ca fundament funcțional al raporturilor contractuale

Interesul comun trebuie să fie recunoscut drept un principiu fundamental care structurează și reglează relațiile contractuale complexe, precum cele specifice contractelor de franciză și distribuție. Acesta se manifestă prin convergența obiectivelor părților, care, deși își păstrează autonomia juridică, își coordonează acțiunile pentru atingerea unor scopuri economice și comerciale comune.

Interesul comun nu reprezintă un drept subiectiv distinct, ci o valoare funcțională care guvernează modul de interpretare și executare a contractelor

Prin intermediul dispozițiilor prevăzute mai sus, interesul comun devine un instrument de organizare a raporturilor contractuale. În practică, aceasta presupune:

- coordonarea acțiunilor părților pentru atingerea obiectivelor comerciale;
- prevenirea riscurilor economice prin asigurarea continuității livrărilor și protecția reputației produselor;
- consolidarea stabilității relațiilor contractuale și reducerea conflictelor prin mecanisme de cooperare și informare reciproce.

Interesul comun nu reprezintă un drept subiectiv distinct, ci o valoare funcțională care guvernează modul de interpretare și executare a contractelor.

Din perspectiva interdependenței economice și juridice, interesul comun în contractele de franciză și distribuție se manifestă prin modul în care succesul sau continuitatea activităților comerciale ale unei părți este direct condiționat de conduita celeilalte părți, ceea ce generează o relație de responsabilitate mutuală și coordonare strictă între părți.

În contractele de franciză, interesul comun se concretizează prin obligativitatea francizatului de a respecta standardele stabilite de francizor pentru desfășurarea activității comerciale. Conform art. 1734 Cod civil al Republicii Moldova, francizatul este obligat să:

- depună eforturi rezonabile pentru a desfășura activitatea de franciză în conformitate cu metodele activității comerciale ale francizorului;
- urmeze indicațiile rezonabile ale francizorului privind metodele activității comerciale și menținerea reputației rețelei;

- manifeste prudență rezonabilă pentru a nu dăuna rețelei de franciză.

Aceste obligații nu constituie doar sarcini individuale ale francizatului, ci sunt expresia interesului comun, deoarece succesul economic al rețelei depinde de uniformitatea aplicării standardelor și de protejarea reputației acesteia. Astfel, nerespectarea standardelor de către francizat poate afecta direct valoarea economică și prestigiul rețelei, iar francizorul, la rândul său, are obligația de a furniza know-how-ul și asistența necesară pentru menținerea calității și reputației rețelei (art. 1726-1727 C. civ.).

În contractele de distribuție, interdependența juridică și economică se manifestă prin relația dintre furnizor și distribuitor. Conform art. 1740 Cod civil, distribuitorul are obligația de a:

- depune eforturi rezonabile pentru promovarea produselor;
- avertiza furnizorul în mod rezonabil cu privire la comenzile care se anticipează mai mici decât cele estimate;
- respecta indicațiile furnizorului privind distribuția și menținerea reputației produselor;
- permite accesul furnizorului la spațiile și registrele sale pentru verificarea conformității cu standardele convenite;
- depune eforturi rezonabile pentru a nu prejudicia reputația produselor.

Aceste obligații reflectă interdependența economică, întrucât stabilitatea rețelei de distribuție și imaginea produselor depind de comportamentul distribuitorului. Nerespectarea acestor obligații poate afecta negativ poziția economică a furnizorului și continuitatea livrărilor, consolidând astfel ideea că interesul comun este un instrument funcțional ce asigură cooperarea și eficiența economică.

Interdependența economică și juridică a părților constituie o expresie concretă a interesului comun în contractele de franciză și distribuție. În ambele tipuri de contracte, succesul economic și protecția reputației depind de cooperarea activă și de respectarea obligațiilor reciproce. Această interdependență conferă interesului comun valoare funcțională, transformându-l într-un principiu ghid pentru interpretarea și executarea contractelor, prevenind conflictele și asigurând continuitatea relațiilor economice.

Din perspectiva libertății contractuale, interesul comun, presupune anumite particularități. Libertatea contractului este un principiu consacrat în dreptul civil al Republicii Moldova, reglementat la art. 965 Cod civil, conform căruia părțile sunt libere să încheie contracte și să stabilească conținutul obligațiilor în limitele legii. Această libertate contractuală, însă, nu este absolută și poate fi limitată atunci când interesele generale sau interesele comune ale părților impun restricții funcționale asupra conduitei contractuale.

În contextul contractelor de franciză și distribuție, interesul comun servește drept justificare pentru anumite restricții impuse părților. De exemplu, în cazul distribuției selective, furnizorul poate impune criterii de selectare a distribuitorilor pe baza unor standarde obiective, cu scopul de a proteja reputația produselor și stabilitatea rețelei de distribuție, fără a încălca libertatea contractuală a distribuitorilor neimplicați. Conform art. 1736 alin. (3) Cod civil, contractul de distribuție selectivă presupune furnizarea produselor doar către distribuitori selectați, în virtutea unor criterii stabilite, ceea ce constituie o restricție justificată prin necesitatea protejării interesului comun al rețelei de distribuție.

Evidențiem că astfel de restricții nu sunt acte de ingerință arbitrară în libertatea contractuală, ci mecanisme funcționale menite să asigure coerența economică și reputațională a rețelei. Subliniem în acest sens că interesul comun presupune un echilibru între libertatea părților și necesitatea menținerii unui standard minim de calitate, protecția consumatorilor și continuitatea activităților economice.

Astfel, interesul comun funcționează ca un fundament normativ și economic care legitimează restricțiile impuse libertății contractuale în cadrul contractelor de franciză și distribuție. Astfel, limitările, precum distribuția selectivă sau respectarea standardelor de franciză, nu reprezintă o ingerință arbitrară, ci o necesitate funcțională pentru protejarea reputației, stabilității rețelei și eficienței economice. Totodată, interpretarea juridică trebuie să mențină echilibrul între interesul comun și libertatea contractuală, iar jurisprudența trebuie să aplice principiul proporționalității pentru a evita eventuale conflicte sau abuzuri.

Considerăm că, instanțele judecătorești trebuie să recunoască valabilitatea clauzelor de distribuție selectivă sau de respectare a standardelor de franciză, chiar dacă acestea limitează anumite practici comerciale ale beneficiarilor, cu condiția ca restricțiile să fie proporționale, transparente și să urmărească protejarea interesului comun. Aceasta reflectă aplicarea principiului bunei-credințe (art. 11 și 19 Cod civil) și a obligației de cooperare (art. 1091 alin. (1) Cod civil) în executarea contractului.

Așa cum am afirmat mai sus, relațiile contractuale în cadrul contractelor de franciză și distribuție sunt caracterizate printr-o interdependență economică și juridică pronunțată între părți. Interesul comun al părților constituie un principiu funcțional esențial care justifică responsabilitățile reciproce, iar nerespectarea obligațiilor care decurg din acest principiu poate atrage răspunderea juridică a părților.

Interesul comun funcționează nu doar ca principiu de orientare a comportamentului contractual, ci și ca fundament al răspunderii juridice. Obligativitatea respectării informației corecte, a cooperării și a loialității asigură protecția interesului comun și menținerea stabilității economice și reputaționale a rețelelor de franciză și distribuție. Aceasta evidențiază legătura directă dintre funcționalitatea interesului comun și responsabilitatea juridică a părților în cadrul executării contractului.

Din perspectiva Codului civil al Republicii Moldova, obligațiile de informare (art. 1690, 1729, 1733, 1738, 1740 Cod civil) impun părților să furnizeze informațiile de care dispun și care sunt necesare pentru executarea corectă a contractului. Nerespectarea acestor obligații poate genera prejudicii directe interesului comun, afectând coerența rețelei de franciză sau distribuție și stabilitatea economică a părților implicate.

De asemenea, obligația de cooperare, consacrată la art. 1689 Cod civil, presupune un comportament activ și rezonabil al părților în executarea contractului, astfel încât să fie protejat interesul comun. Cooperarea nu se limitează la acțiuni pasive, ci presupune inițiativa și comunicarea continuă între părți pentru prevenirea prejudiciilor.

În ceea ce privește franciza, art. 1734 Cod civil obligă francizatul să respecte metodele activității comerciale și să mențină caracteristicile distinctive ale rețelei, iar în distribuție, art. 1740 Cod civil impune distribuitorului să urmeze indicațiile furnizorului și să protejeze reputația produselor. Încălcarea acestor obligații constituie o formă de prejudiciere a interesului comun și poate genera răspundere contractuală, inclusiv pentru daune, conform art. 934 Cod civil, care reglementează despăgubirile pentru nerespectarea obligațiilor contractuale.

Se remarcă, totuși, că legislația nu reglementează exhaustiv toate aspectele sancțiunilor pentru nerespectarea interdependenței, lăsând spațiu interpretărilor judiciare și doctrinare, mai ales în cazurile în care prejudiciul adus reputației sau pierderea profitului sunt dificil de cuantificat.

Concluzii

Analiza realizată evidențiază faptul că interesul comun constituie un element structural, deși nereglementat expres, al contractelor de franciză și distribuție. Acesta se manifestă prin necesitatea coordonării reciproce a părților, prin protecția mărcii, a know-how-ului și a reputației rețelei, precum și prin menținerea continuității activităților economice. Conceptul de interes comun, așa cum este reliefat în doctrina de specialitate și în Codul civil al Republicii Moldova, asigură armonizarea obiectivelor economice și juridice ale părților, fiind indispensabil în cadrul relațiilor contractuale cu prestații succesive sau complexe (art. 1723–1740 C. civ).

Dispozițiile Codului civil consacră un sistem coerent de obligații care susțin interesul comun: obligația de informare (art. 1690, 1729, 1733, 1738, 1740 C. civ.), obligația de cooperare (art. 1091 alin. (1) C. civ.), menținerea standardelor și a reputației rețelei (art. 1734 C. civ. pentru franciză; art. 1740 C. civ. pentru distribuție). Aceste obligații nu doar că definesc responsabilitatea părților, dar funcționează și ca mecanisme normative pentru realizarea loialității și coordonării în executarea contractului.

Contractele de franciză și distribuție se caracterizează printr-o interdependență pronunțată între părți, care transformă interesul comun într-un principiu funcțional. Nerespectarea obligațiilor de

cooperare, informare sau menținere a standardelor poate afecta direct continuitatea activităților economice și reputația rețelei, generând răspundere juridică conform art. 934 C. civ. Această interdependență conferă interesului comun valoare normativă și funcțională, guvernând interpretarea și executarea contractelor.

Doctrina confirmă că succesul rețelelor de franciză și distribuție depinde de respectarea interesului comun, iar nerespectarea acestuia poate genera răspundere contractuală pentru prejudiciile cauzate rețelei sau părților contractante. Jurisprudența instanțelor supreme, inclusiv a Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, recunoaște importanța obligațiilor reciproce și a cooperării loiale, considerând încălcarea lor cauză de prejudiciere și responsabilitate juridică a părților.

Analiza evidențiază că, deși libertatea contractuală este un principiu fundamental (art. 965 C. civ.), interesul comun justifică impunerea unor restricții funcționale asupra conduitei părților, precum distribuția selectivă sau respectarea standardelor rețelei. Astfel, interesul comun legitimează măsuri proporționale și transparente, menite să protejeze reputația, stabilitatea și eficiența economică a rețelei, fără a constitui ingerințe arbitrare în libertatea contractuală.

Deși Codul civil stabilește principiile și obligațiile fundamentale, legislația nu reglementează exhaustiv toate aspectele sancțiunilor pentru nerespectarea interdependenței economice și juridice, lăsând spațiu interpretărilor judiciare și doctrinare, în special în cazul prejudiciilor greu cuantificabile, precum pierderea reputației sau profitul anticipat. Aceasta indică necesitatea unei interpretări sistemice și flexibile a normelor existente, astfel încât interesul comun să fie protejat în mod eficient.

Interesul comun reprezintă un principiu structural și funcțional central în contractele de franciză și distribuție, justificând obligațiile reciproce de cooperare, informare și loialitate. Protejarea acestuia asigură stabilitatea economică, menținerea reputației și continuitatea activităților contractuale, constituind fundamentul răspunderii juridice a părților și ghidul interpretativ al instanțelor și practicienilor în aplicarea contractelor comerciale durabile.

Bibliografie

1. Cojocari, E., Ctitor, E., Natura juridică a noțiunii de Know-how-lui, în ”Studii Juridice Universitare”, nr. 2020, nr. 3-4.
2. Demian E., Natura juridică a contractului de franchising, https://sju.ulim.md/wp-content/uploads/1-2-2021-Demian-Natura-juridica-a-contractului-de-franchising.pdf Demian E;
3. Efrim, O., Roșca V., Dreptul contractelor în Republica Moldova – un cadru modern, deschis lumii afacerilor, https://www.bizlaw.md/dreptul-contractelor-in-republica-moldova-un-cadru-modern-deschis-lumii-afacerilor?utm_source=chatgpt.com reprodus 28.11.2025
4. Fontaine, M. F. de Ly, La coopération contractuelle dans les réseaux commerciaux, Paris, 2017.
5. Ollero, A., Interesul Comun: Justiție, politică și morală, în ”Acta Universitatis Lucian Blaga, Jurisprudentia”, nr. 1/2011;
6. Pascaru N., Analiza teoretico-practică a conceptului de interes privat, în ”Științe juridice și economice”, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/289-292_21.pdf,,
7. Popovici Paul, Drept comercial, https://file.ucdc.ro/cursuri/8_3_do3534_Drept_comercial_Popovici_Paul.pdf?utm_source=chatgpt.com, p. 74
8. Saca, V., Impactul intereselor publice asupra procesului decizional: repere teoretico-practice, reprodus: https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/ee77eb3a-3138-467b-a7d9-c8e58e046942/content
9. Șerban D., Interesul comun în contractele cadru de distribuţie comercială, ”Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Jurisprudentia”, nr. 2/2007 https://arhiva-studia.law.ubbcluj.ro/articol/265
10. Șerban, D., Valenţe ale know-how-ului ca bun incorporal, în Revista Română de Drept Privat, ed. Universul juridic, nr. 3/2017.

INTERVENȚIA COMUNITARĂ ÎN SPRIJINUL PROBAȚIUNII: ANALIZA EFICACITĂȚII ÎN PROCESUL DE REINTEGRARE ȘI REDUCERE A RECIDIVEI

BĂNCILĂ Daniel
Dr. în drept
Registrator de carte funciară A.N.C.P.I. România, Brașov
ORCID: 0000-0001-5805-1773
Email: danielbancila.db@gmail.com

MOVILĂ Iurie
Student doctorand, asistent universitar,
Școala doctorală:”Științe juridice și relații internaționale”, USEM
Email: iurie_movila@mail.ru
ORCID: 0009-0002-3827-5993

Rezumat: *Obiectivul principal al serviciilor de probațiune transcende simpla supraveghere și punere în aplicare a obligațiilor legale, vizând în esență reintegrarea socială completă a infractorului. Această reintegrare reprezintă scopul final și rațiunea de a fi a probațiunii. Pentru a atinge acest deziderat, aplicarea măsurii necesită o metodologie riguroasă, care include elemente esențiale precum: implicarea activă a membrilor comunității în procesul de execuție; evaluarea riscului de recidivă, dezvoltarea de strategii eficiente de prevenire a reapariției infracțiunilor.*

Cuvinte-cheie*: Serviciul de probațiune, executarea obligațiilor, reintegrare socială, persoană sub probațiune, scopul probațiunii, mobilizarea comunității, risc de recidivă, prevenirea recidivei.*

Abstract: *The main objective of probation services transcends simple supervision and the enforcement of legal obligations, essentially aiming at the complete social reintegration of the offender. This reintegration represents the ultimate goal and the raison d'être of probation. To achieve this desideratum, the application of the measure requires a rigorous methodology that includes essential elements such as: Active involvement of community members in the execution process; assessment of recidivism risk; development of effective strategies for preventing the reappearance of offenses.*

Keywords: *Probation service, enforcement of obligations, social reintegration, person under probation, purpose of probation, community mobilization, recidivism risk, recidivism prevention.*

Contextul științific și relevanța tematicii.

Cercetările arată că delincventul este adesea o persoană cu o serie de experiențe traumatizante și un sentiment de insecuritate, care percepe lumea ca fiind ostilă. Stima de sine scăzută îl face indiferent la critică sau chiar la pedeapsa cu închisoarea. Lipsa unui statut social valoros pe care să-l apere diminuează motivația de a se conforma normelor.

Reintegrarea socială implică o „restructurare a profilului infractorului, permițându-i să funcționeze în societate fără a comite viitoare infracțiuni”[2]. Acest proces complex necesită intervenția conjugată a tuturor factorilor sociali și trebuie realizat pe multiple paliere:

- Reintegrarea individuală/psihosocială.
- Reintegrarea culturală (incluzând calificarea profesională).
- Asigurarea de oportunități pentru dezvoltarea pozitivă a inteligenței.

Din acest motiv, un proces de reintegrare eficientă nu poate fi atins fără implicarea directă a membrilor comunității sau chiar a întregii comunități în care locuiește persoana supusă probațiunii.

În ce privește metodologia și noutatea cercetării, cercetarea s-a bazat pe o analiză complexă și holistică a procesului de resocializare, având ca scop elaborarea de propuneri pentru perfecționarea cadrului teoretic și a acțiunilor practice de influențare. Caracterul inovator al rezultatelor derivă din identificarea de noi pârghii pentru aplicarea cunoștințelor științifice în vederea optimizării resocializării.

Rezultate și discuții. Implicarea societății civile în reintegrarea comunitară este susținută și la nivel internațional. Conform Regulilor Minime ale ONU privind Măsurile Neprivative de Libertate (Regulile de la Tokyo, 1990) (pp. 17.1, 17.2), participarea publicului trebuie încurajată ca o resursă

esențială pentru consolidarea relațiilor sociale dintre persoana sancționată, familia sa și comunitate. De asemenea, aceasta oferă membrilor comunității o șansă de a contribui la protecția mediului social.

Totuși, mobilizarea comunității nu este un proces simplu. Gradul de implicare depinde, în mare măsură, de acceptarea politicii statului în domeniul probațiunii. Aprobarea sancțiunii de către societate este crucială pentru atingerea scopului pedepsei, fiind chiar indispensabilă în cazul sancțiunilor comunitare.

Cea mai fidelă metodă de a măsura acceptarea publică este sondajul sociologic. Cu toate acestea, studiile de opinie pot fi înșelătoare, deoarece răspunsurile sunt puternic influențate de formularea întrebărilor, contextul și compoziția socio-economică a eșantionului.

Un sondaj realizat la nivelul Națiunilor Unite a indicat că atitudinea față de sancțiunile comunitare este legată de nivelul de dezvoltare socio-economică: cetățenii din țările dezvoltate acceptă probațiunea mai ușor decât cei din țările în tranziție sau în curs de dezvoltare. Finlanda reprezintă o excepție, raportând o tendință negativă crescută față de infractori.

În acest caz un studiu de caz este relevant: O investigație sociologică pe un eșantion de 100 de subiecți din Chișinău a relevat că:

- Populația este, în general, puțin familiarizată cu noțiunea de probațiune și manifestă scepticism.
- Circa 85% și-au confirmat disponibilitatea de a sprijini un fost infractor, dar majoritatea consideră că pot oferi doar ajutor moral sau spiritual.
- Doar 27% ar fi dispuși să ofere un ajutor concret (material/practic), restul considerând că acest tip de sprijin revine exclusiv organelor de stat.

În ceea ce privește prevenirea recidivei, aproximativ 78% susțin că intervenția statului este necesară (oferirea de locuri de muncă etc.).

Totuși, există o tendință de implicare: 34% dintre intervievați consideră necesară înființarea de ONG-uri specializate în reintegrarea comunitară.

Un alt aspect relevant este cel legat de muncă: 59% dintre respondenți au declarat că ar fi deranjați dacă un fost infractor le-ar deveni coleg de serviciu.

Concluzia parțială este că, în prezent, populația autohtonă nu este pregătită să participe activ la reintegrarea socială, în principal deoarece asociază infractorii cu forme grave de criminalitate (criminal, tâlhar) și din cauza unui nivel insuficient al conștiinței civice.

Modalitatea de sancționare și mediul social de executare a acesteia sunt interdependente. Procesul de sancționare este influențat de necesitatea ca societatea să aibă încredere în sistemul de justiție. Oamenii politici din multe țări au recunoscut rolul major al opiniei publice în politica penală. De exemplu, Lordul Chief Justice Bingham (1997) a afirmat că nu ar fi corect ca judecătorii să ignore opinia publică[5].

Cu toate acestea, statul poate adopta temporar o politică penală care nu se bucură de susținere imediată, în scopul de a modifica viziunea membrilor societății. Adesea, politicienii recurg la descrierea exagerată a fenomenului criminalității pentru a justifica și promova schimbări legislative dure (de exemplu, proiectul de sancționare a recidiviștilor argumentat prin creșterea "fără precedent" a criminalității[7]).

Influența opiniei publice asupra politicii penale rămâne, totuși, mai semnificativă. Un studiu indică faptul că doar o mică parte din creșterea populației carcerale a fost atribuită schimbărilor legislative directe, restul fiind rezultatul culturii juridice a judecătorilor, victimelor, organelor de urmărire penală și a întregii societăți[8].

Rolul comunității în resocializare este imens și omniprezent:

- Ea este mediul în care apare intenția, se săvârșește și se execută pedeapsa.
- Ea este victima infracțiunii (necesitatea de a construi o comunitate sigură).
- Ea este agentul de prevenire (resursele sale pot fi implicate în lupta anti-socială).
- Ea este locul pedepsirii (sancțiunile trebuie administrate mai mult în comunitate, nu în închisoare).

- Ea este beneficiarul pedepsei (este protejată, iar probațiunea oferă infractorului șansa de a repara răul făcut).

- Ea este mediul social al infractorului (îi permite să-și păstreze locul în societate, loc pe care încarcerarea l-ar distruge).

Conform teoriei aboliționiste, comunitatea este singura care poate rezolva problema infracțiunilor, acestea fiind tratate ca "conflicte" ce trebuie soluționate informal (de exemplu, prin justiție restaurativă).

Pentru a atinge scopul reabilitării, este vital să se apeleze la resursele comunității, însă fără a o utiliza pentru supraveghere coercitivă. Supravegherea revine ofițerului de probațiune. Comunitatea trebuie inclusă pentru a susține și a condiționa conformarea persoanei la normele morale și pentru a fi parte a unui proces de comunicare morală cu infractorul.

Intervenția ideală a comunității vizează determinarea infractorului să:

- Conștientizeze că fapta sa a fost greșită.
- Regrete cele comise.
- Accepte cenzura comunității.

Această implicare nu este un ideal, ci o necesitate practică, realizabilă prin mijloace diverse, cum ar fi: invitarea membrilor comunității (sau a victimei) la întâlnirile ofițerului de probațiune cu infractorul, sau delegarea unor activități minore de asistență și consiliere către comunitate.

Implicarea se poate realiza la diferite niveluri: prin asociații de persoane, familie și persoane individuale. Colaborarea cu organizațiile non-guvernamentale (ONG-uri) a apărut ca o metodă de eficientizare și de explorare a capacităților suplimentare în reintegrare.

Avertismente:

- În unele state, ONG-urile au fost privite ca o competiție a serviciilor de probațiune sau ca o lipsă de profesionalism.

Implicarea societății civile poate fi tratată greșit ca o început de „privatizare” a executării probațiunii (o afirmație nefondată, deoarece organul de execuție rămâne o instituție de stat).

Practica din Marea Britanie, unde 5-7% din bugetul local de probațiune era alocat ONG-urilor, a dus la pierderea legăturii dintre asociațiile comunitare și ceilalți membri ai societății, transformându-le *de facto* în componente ale structurilor de stat.

Totuși, în contextul Republicii Moldova, având în vedere bugetul limitat pentru justiție, se anticipează că se vor implica mai mult acele asociații care au finanțare extrabugetară.

O modalitate răspândită de participare este implicarea directă a cetățenilor în executarea probațiunii, prin voluntariat. Deși o mișcare de *"modernizare"* a dreptului penal a dus la profesionalizare și reducerea inițială a rolului voluntarilor, astăzi, pe fondul creșterii volumului de muncă și a evoluției sancțiunilor alternative, se observă o revenire la implicarea voluntarilor. Această tendință este amplificată de rolul sporit al probațiunii în sprijinirea victimelor, activitate desfășurată preponderent de voluntari.

Legiuitorul urmărește prin pedepsele penale asigurarea funcționării normale a societății, la care contribuie și prevenirea infracțiunilor. O pedeapsă trebuie să fie justă, deoarece una considerată nedreaptă nu poate contribui la reeducarea infractorului. De asemenea, nu trebuie să fie nici excesiv de blândă, pentru a nu-și pierde efectul intimidant și funcția reeducativă.

Sancțiunile penale acționează pe două paliere: prevenirea generală și prevenirea specială.

1. Prevenirea Generală

Scopul se realizează exclusiv prin acțiunea de intimidare. Pedeapsa aplicată unui individ are valoare demonstrativă pentru toți ceilalți, semnalând că amenințarea legislativă nu este simbolică, ci poate deveni o sancțiune efectivă și inevitabilă. Pentru ca funcția de intimidare să fie eficientă, sunt necesare două condiții:

Legislația penală și sancțiunile trebuie să fie cunoscute de un număr cât mai mare de persoane.

Intervenția organelor de resort trebuie să fie promptă, pentru a crea convingerea că pedeapsa nu poate fi evitată sau întârziată.

2. Prevenirea Specială

Scopul este atins prin reeducarea și intimidarea unui individ concret.

Reeducarea: Începe odată cu condamnarea și continuă pe parcursul executării. Prin impunerea de obligații (muncă, disciplină, instruire profesională), probațiunea urmărește să remodeleze pozitiv conștiința și deprinderile condamnatului, pregătindu-l pentru o reintegrare reușită și un mod de viață non-infracțional.

Intimidarea: Forța intimidantă acționează asupra individului determinat. Amenințarea cu suferința inerentă pedepsei se menține și după executare, acționând ca o forță inhibitoare împotriva noilor încălcări ale legii.

Raportul dintre funcții variază:

Reeducarea este preponderentă în cazul recidiviștilor și al infractorilor cu moralitate scăzută, care necesită un proces de transformare morală mai îndelungat.

Intimidarea este funcția principală, chiar unică, în cazul infractorilor ocazionali sau imprudenți, a căror structură morală nu necesită o reeducare substanțială.

Sancțiunea de probațiune se distinge prin faptul că, în procesul de consiliere, se acordă o atenție sporită identificării și neutralizării cauzelor și condițiilor concrete care au dus la infracțiune.

Din perspectiva diferitelor teorii criminologice, probațiunea are o influență directă și eficientă:

- Teoria alegerii raționale: Probațiunea mărește costul potențial al infracțiunii.
- Teoriile biologice: Permite tratamente specifice (de ex. anti-drog).

Teoriile sociologice și psihologice: Implică familia și comunitatea și vizează schimbarea atitudinilor.

- Astfel, probațiunea oferă o multitudine de modalități de lucru cu infractorii, sporindu-i eficacitatea în prevenirea criminalității.

Indiferent de aspectele de consiliere, probațiunea acționează și prin impunerea unei serii de condiții care să pună persoana în imposibilitatea de a comite noi infracțiuni. Aceste condiții, inclusiv cele speciale impuse de ofițerul de probațiune ("încălcări tehnice"), nu previn direct infracțiunea, ci controlează comportamentul în direcția respectării legii.

Exemplu: O obligație de a urma un tratament anti-drog vizează reducerea comportamentului riscant asociat activității infracționale.

Elementele cheie în acest proces sunt controlul și supravegherea. Supravegherea asigură contextul necesar pentru a "dirija" comportamentul pe parcursul termenului de probă și pentru a executa obligațiile instanței. Este esențial ca restricțiile impuse să vizeze neutralizarea comportamentului riscant (de ex., interzicerea consumului de droguri sau a posesiei de arme).

Supravegherea Intensivă în Probațiune (Intensive Supervised Probation - ISP): Deși inițial a arătat rezultate pozitive (reducerea activității criminale), cercetările ulterioare nu au confirmat diferențe majore în rata de re-arestare, deși grupul supus ISP a înregistrat o rată mai mare de încălcări tehnice.

Supravegherea Proactivă: Accentul se pune pe neutralizarea factorilor de risc și pe soluționarea problemelor. Această metodă implică întocmirea unui Plan de Prevenire a Infracțiunilor care include analiza situațiilor de risc, identificarea alternativelor și un program de măsuri de evitare. Esența acestui model este facilitarea autoestimării și autocontrolului comportamentului de către persoana sub probațiune.

Un element central în arhitectura supravegherii proactive este Planul de Prevenire a Comiterii Infracțiunilor (PPCI). Eficacitatea acestui instrument depinde de două atribute fundamentale: caracterul real și caracterul adecvat.

1. Caracterul Real și Fezabilitatea Planului

Realismul Planului impune ca măsurile incluse să fie posibile din punct de vedere practic (fezabile) și să nu contravină altor obligații legale sau sociale ale persoanei supuse probațiunii.

Astfel, nu poate fi instituită interdicția de a părăsi domiciliul pe timp de noapte (regim de *curfew*) dacă persoana lucrează legal în schimbul de noapte. O astfel de restricție ar submina eforturile de reintegrare profesională, care este o componentă vitală a prevenirii recidivei.

Prin urmare, stabilirea oricărei obligații trebuie să fie precedată de o evaluare socială și ocupațională detaliată a condamnatului, asigurând un echilibru între control și suport.

2. Caracterul Adecvat și Măsurile Țintite

Adecvarea Planului se referă la capacitatea măsurilor de a neutraliza în mod direct și eficient factorii de risc individuali identificați. Ofițerul de probațiune, în baza informațiilor culese și de comun acord cu persoana supusă probațiunii, trebuie să stabilească intervențiile cele mai pertinente.

Exemplu: Dacă se constată că o persoană sub probațiune este pasionată de jocurile de noroc (problema comportamentală) și săvârșește furturi pentru a-și susține acest viciu (infracțiunea conexă), interdicția de a frecventa cazinourile și sălile de jocuri va fi o măsură direct adecvată. Impunerea unei interdicții alternative (de exemplu, abținerea de la consumul de alcool) ar fi ineficientă în acest caz specific, deoarece nu adresează cauza principală a comportamentului infracțional.

Acest principiu subliniază necesitatea unei individualizări maxime a regimului de probațiune.

Un alt aspect esențial al eficacității Planului de Prevenire este implementarea riguroasă a măsurilor și toleranța zero față de abateri. Conform opiniei profesorului Faye Taxman, principiul de bază în procesul de realizare este: netolerarea încălcărilor.

Lipsa unei reacții prompte din partea ofițerului de probațiune poate fi interpretată de infractor ca o dovadă că Planul sau măsurile impuse sunt lipsite de importanță, subminând întreaga autoritate a sistemului de probațiune și crescând riscul de recidivă.

Încălcările condițiilor de probațiune se împart în două mari categorii, cu consecințe juridice distincte:

Încălcarea Propriu-zisă (Comiterea unei Noi Infracțiuni):

Aceasta reprezintă eșecul major al sancțiunii de probațiune de a corecta conduita persoanei. Consecința obligatorie este revocarea probațiunii și aplicarea unei sancțiuni penale mai drastice, de regulă închisoarea.

„Încălcările Tehnice” (Technical Violations):

Acestea nu constituie infracțiuni în sine, ci reprezintă nerespectarea obligațiilor impuse de instanța de judecată și/sau de consilierul de probațiune.

Literatura de specialitate identifică trei grupuri principale de obligații a căror nerespectare atrage încălcări tehnice:

Nr.	Categoria de Obligații	Exemple de Obligații
1.	Obligații Financiare/Comunitare	Plata amenzilor, efectuarea muncii în folosul comunității.
2.	Condiții Speciale de Tratament	Urmarea unui curs de tratament medical, psihologic, anti-dependență.
3.	Condiții Standard de Conduită	Restricții de deplasare (curfew), interdicția de a părăsi un teritoriu, restricția la dreptul de port-armă.

Consilierul de probațiune utilizează o gamă largă de metode pentru a monitoriza respectarea obligațiilor (sau nerespectarea acestora):

Verificări Medicale: Depistarea consumului de droguri sau alcool prin analize periodice (urine test, breathalyzer).

Contact Direct: Interviuri nemijlocite cu persoana, vizite la domiciliu, vizite la locul de muncă/tratament.

Verificări Colaterale: Contactarea telefonică sau scrisă a instituțiilor (angajatori, clinici medicale, școli).

Documente Dovadă: Solicitarea de adeverințe de salariu, chitanțe de plată a daunelor sau certificate de frecventare a cursurilor.

Ofițerii de probațiune dispun de un spectru de răspunsuri graduale la încălcările tehnice, un sistem cunoscut sub numele de sancțiuni intermediare (*intermediate sanctions*):

Non-reacționarea: Deși este contraindicată, în practică poate fi aplicată pentru abateri minore, nesemnificative, care nu afectează obiectivul de prevenire.

Avertismentul: Verbal sau scris, utilizat pentru primele încălcări sau pentru cele cu risc redus.

Revizuirea Condițiilor: Stabilirea de noi obligații sau ajustarea celor existente (de exemplu, impunerea unui *curfew* mai strict).

Înnăsprirea Supravegherii: Trecerea la un regim de supraveghere mai intensivă (vizite mai frecvente, mai multe verificări).

Referirea la Instanță: Remiterea materialelor judecătorului pentru examinarea posibilității de a înlocui probațiunea cu o pedeapsă mai aspră (de obicei, detenția pe termen scurt sau revocarea condiționată a probațiunii).

Evaluarea impactului probațiunii asupra criminalității generale este extrem de dificilă și, conform unor autori, imposibil de realizat cu exactitate, fiind necesar să ne limităm la formularea de ipoteze și teze.

Unii cercetători, precum MacKenzie *et al.* [1], susțin că probațiunea nu exercită o influență semnificativă asupra dinamicii criminalității la nivel macro. O metodă de verificare empirică constă în suprapunerea graficului dinamicii criminalității cu cel al numărului de sancțiuni de probațiune aplicate.

Analiză Empirică (Context Național): Analiza suprapunerii dinamicii criminalității cu numărul măsurilor de probațiune (sau al eliberărilor de răspundere/executare) relevă, de multe ori, lipsa unei legături directe între creșterea/scăderea criminalității și fluctuațiile numărului de sancțiuni de probațiune.

Spre deosebire de criminalitatea generală, impactul probațiunii asupra recidivei (infracțiunile comise de persoanele aflate deja sub supraveghere) a arătat o corelație diferită.

S-a evidențiat o legitate inversă: creșterea numărului de sancțiuni de probațiune (aplicate, cel mai probabil, infractorilor "nepericuloși" care ar fi primit anterior sentințe privative de libertate) implică o scădere a numărului de infracțiuni comise de recidiviști în anul următor. Acest lucru sugerează că, pentru o anumită categorie de infractori, măsura probațiunii este un instrument eficient de prevenire specială și de limitare a reapariției comportamentului infracțional.

Concluzii

1. Statutul Juridic al Probațiunii. Examinarea cadrului legislativ național arată că instanța de judecată dispune de posibilități relativ limitate de a aplica măsura probațiunii.

Propunere: Se impune includerea probațiunii în Codul Penal ca o pedeapsă penală de sine stătătoare (nu doar ca o măsură alternativă sau condiție). Această modificare ar fi în concordanță cu Recomandarea nr. 22 (2000) a Consiliului Europei și ar permite aplicarea probațiunii și în cazul unui concurs de infracțiuni ușoare și/sau mai puțin grave, sporind astfel flexibilitatea și eficiența justiției penale.

De asemenea, este necesară o coerență terminologică: termenul de *probațiune* ar trebui să definească strict activitatea organelor specializate în executarea sancțiunii. Indiferent de denumirea specifică (de exemplu, *libertate sub supraveghere* sau *limitarea libertății*), esențial rămâne conținutul reeducativ și de control al pedepsei.

2. Măsurile de Constrângere Educativă (Art. 54 Cod Penal) În cazul minorilor eliberați de răspundere penală conform Art. 54 CP, instanța aplică una sau mai multe măsuri de constrângere cu caracter educativ:

Avertismentul.

Încredințarea minorului pentru supraveghere părinților sau organelor specializate.

Obligarea minorului să repare daunele (ținând cont de starea materială).

Obligarea de a urma un curs de tratament medical/reabilitare psihologică.

Obligarea de a continua studiile sau munca.

Obligarea de a urma un tratament anti-dependență sau de a se abține de la consumul de substanțe.

Interdicția de a frecventa anumite locuri/localuri.

Obligația de a se prezenta la organul competent cu executarea măsurii.

3. *Aspecte penologice la femeile gravide și mamele cu copii mici .Propunere de extindere*: Având în vedere principiul protejării intereselor copilului, se propune ca instanța să poată aplica obligații specifice și femeilor gravide sau celor care au copii sub opt ani (categoriile cărora li se amână executarea pedepsei).

Se consideră că, în astfel de situații, trebuie preferat un regim mai blând de liberare de pedeapsă. În prezent, singura obligație prevăzută este, de obicei, continuarea educării copilului. Propunem ca cercul de obligații impuse acestor femei să fie mult mai restrâns, iar supravegherea să fie orientată prioritar spre binele superior al minorului.

4. *Durata amânării executării pedepsei*

Conform Art. 96 Cod Penal, termenul de amânare a executării pedepsei se poate extinde până la atingerea de către copil a vârstei de opt ani. Acest termen maxim (8 ani) este mai lung decât termenul standard de suspendare condiționată a executării pedepsei.

Analiza disproporției:

Termenul maxim de opt ani depășește chiar și termenele de prescripție a tragerii la răspundere penală și a executării sentinței pentru infracțiunile ușoare și mai puțin grave.

Această situație creează o inechitate penologică:

O femeie care nu execută pedeapsa pentru o infracțiune mai puțin gravă din motive obiective (de exemplu, din cauza prescripției) nu mai poate fi supusă niciunei măsuri juridico-penale după, să zicem, șase ani.

În schimb, o femeie căreia i s-a amânat executarea pedepsei poate fi supusă unei pedepse (chiar mai blânde) după opt ani (termenul maxim).

Mai mult, în tot acest interval de opt ani, persoana respectivă păstrează antecedente penale, iar termenul de menținere al acestora este mai mare decât cel aplicat în cazul executării reale a pedepsei cu închisoarea pentru o infracțiune ușoară.

Analiza aprofundată a rolului probațiunii în prevenirea recidivei și reintegrarea socială a infractorilor subliniază o serie de concluzii esențiale, care gravitează în jurul necesității de a transforma această măsură dintr-un simplu act de supraveghere într-un mecanism social și penal cu adevărat cuprinzător și eficient.

5. *Rolul indispensabil al comunității și necesitatea coeziunii sociale.* Se reconfirmă că reintegrarea socială reușită este un obiectiv care nu poate fi atins exclusiv de către structurile de stat. Comunitatea, în calitate de mediu în care infracțiunea ia naștere, se execută pedeapsa și în care infractorul trebuie să-și reia viața, este un actor central și imens de important.

Paradoxul acceptării publice: Deși la nivel internațional se încurajează implicarea, realitatea din teren (demonstrată prin studiul de caz din Republica Moldova) arată un scepticism public ridicat și o tendință de a asocia infractorii cu faptele grave. Majoritatea cetățenilor sunt dispuși să ofere doar suport moral, delegând responsabilitatea sprijinului concret (locuri de muncă, consiliere) către stat.

Reforma implicării: Pentru a depăși acest blocaj, este vital ca serviciile de probațiune să dezvolte mecanisme de colaborare cu ONG-urile și voluntarii care să evite capcana dependenței bugetare (cum s-a întâmplat în alte state). Parteneriatele trebuie să valorifice resursele unice ale comunității și să faciliteze comunicarea morală cu infractorul, determinându-l să conștientizeze și să regrete fapta, acceptând totodată normele sociale.

6. *Eficacitatea probațiunii în prevenirea specială* Probațiunea își demonstrează eficacitatea în special pe palierul prevenirii speciale, acționând prin reeducare și intimidare individuală. Metodologiile moderne, precum Supravegherea Proactivă, care se axează pe neutralizarea factorilor de risc specifici fiecărui individ, sunt cruciale.

Individualizare și adecvare: Succesul depinde de elaborarea unor planuri de prevenire a comiterii infracțiunilor (PPCI) care să fie reale (fezabile) și adecvate (țintind direct cauza infracțiunii, de exemplu, interdicția de a frecventa cazinourile pentru un infractor dependent de jocuri de noroc).

Răspunsul la abateri: Un sistem prompt și gradual de reacție la „încălcările tehnice” (utilizarea sancțiunilor intermediare: avertisment, înăsprirea supravegherii, revizuirea condițiilor) este indispensabil. Lipsa unei reacții ferme subminează autoritatea măsurii și crește riscul de recidivă.
Impactul statistic: Deși impactul asupra criminalității generale este greu de dovedit, datele sugerează o legitate inversă între creșterea sancțiunilor de probațiune (pentru infractorii nepericuloși) și scăderea recidivei, confirmând că măsura este un instrument eficient de descarcerare și de corecție non-privativă de libertate.

7. Necesitatea urgentă a reformei legislative și penologice. Cadrul normativ actual limitează potențialul maxim al probațiunii, impunând o serie de modificări esențiale pentru alinierea la standardele europene (Recomandarea nr. 22/2000).

Acordarea statutului de pedeapsă principală: Se impune includerea probațiunii ca pedeapsă penală de sine stătătoare în Codul Penal. Această schimbare ar extinde posibilitățile instanțelor de judecată și ar permite aplicarea ei inclusiv în caz de concurs de infracțiuni ușoare, reducând astfel supra-popularea penitenciarelor.

Regimuri speciale pentru femei: Este vitală crearea unui regim special și mult mai restrâns de obligații pentru femeile gravide și mamele cu copii sub opt ani (cărora li se amână executarea pedepsei), având ca prioritate absolută protejarea intereselor superioare ale copilului.

Corectarea inechității temporale: Termenul maxim de opt ani pentru amânarea executării pedepsei femeilor cu copii (Art. 96 CP) trebuie revisuit de urgență. Acest termen depășește durata prescripției pentru infracțiunile ușoare, generând o disproporție penologică flagrantă și menținând nejustificat de mult antecedentele penale ale persoanei. Se recomandă armonizarea acestui termen cu durata prescripției, pentru a asigura echitatea și celeritatea justiției.

În concluzie, probațiunea reprezintă o soluție modernă și eficientă de justiție penală, însă succesul ei depinde de o reformă legislativă curajoasă, care să-i confere statutul de pedeapsă principală, și de o mobilizare autentică a resurselor comunitare, transformând reintegrarea dintr-o sarcină birocratică într-un proiect colectiv de responsabilitate socială.

Bibliografie:

1. Ashworth A., Hough M., Sentencing and the climate of opinion // Criminal Law Review, vol. 11, 1996,
2. Daneş Ştefan, Drept penal, partea generală, Editura Sylvi, Bucureşti, 2001.
3. Dongoroz V ş.a., Explicaţii teoretice ale Codului penalromân, Bucureşti, 1969,
4. Daneș Ștefan, Rolul pedepsei în combaterea infracţiunilor // Dreptul, nr. 12, 2004,
5. Dongoroz V ş.a., Explicaţii teoretice ale Codului penalromân, Bucureşti, 1969,
6. Duff R.A., Penal communities // Punishment & Society, vol 1(1), 1999,
7. Garner Bryan A.(ed), A Handbook of Basic Law Terms, Minnesota, 2001,
8. Henham R., Anglo-American approaches to cumulative sentencing and the implication for UK sentencing policy // The Howard Journal of Criminal Justice, vol. 36, 1997,
9. Hough M., Roberts J., Sentencing trends in Britain. Public knowledge and public opinion // Punishment & Society vol. 1 (1), 1999,
10. Hough M., Roberts J., Sentencing trends in Britain. Public knowledge and public opinion // Punishment & Society vol. 1 (1), 1999,
11. MacKenzie D. L., Browning K., Scroban S., Smith A., The impact of probation on criminal activities of offenders // Journal of Research in Crime and Delinquency, vol. 36 no. 4, 1999,
12. Nelken D., Community involvement in crime control // Current Legal Problems, vol. 38, 1985,
13. Tănase Iuliana, Rolul factorilor de control social în integrarea postpenală a infractorilor, în Brezeanu Ortansa (coordonator), Integrarea socială postpenală a infractorilor între realitate şi perspectivă, Bucureşti, 1999,
14. Van Kalmthout, Reintegrarea socială şi supravegherea infractorilor în opt ţări europene, Craiova, 2004,

15. Ward D., Scott J., Lacey M., Probation. Working for Justice, second edition, Oxford University Press,
16. www.homeoffice.gov.uk/punishment.htm, vizitat la 09.04.2017
17. Zvekic Ugljesa, International trends in non-custodial sanctions in Promoting Probation Internationally, UNICRI, Rome-London, 1997,
18. Червоткин А.С., Уткин В.А., Развитие специально-предупредительных мер некарательного характера в уголовно-правовых институтах, не связанных с лишением свободы / / Правовые вопросы борьбы с преступностью, Томск, 1985.

CAPACITATEA JURIDICĂ A PERSOANELOR JURIDICE

Vera LUPAȘCO
Doctorand, Școala doctorală: ”Științe juridice și relații internaționale”, USEM
e-mail: veralupasco88@gmail.com
ORCID 0000-0002-3901-3760

Rezumat. *În contextul dezvoltării statului de drept, odată cu creșterea economiei de piață și funcționarea diferitelor instituții de proprietate, apar numeroase întrebări care afectează interesele persoanelor juridice ca subiecte ale raporturilor de drept civil și necesită o analiză și o soluționare cuprinzătoare. Economia și societatea modernă sunt de neconceput fără unirea oamenilor în grupuri de activitate și diverse tipuri de entități, fără punerea în comun a eforturilor și capitalurilor lor personale pentru atingerea scopurilor propuse. Apariția persoanei juridice, în forma sa cea mai generală, se datorează acelorași factori care au stat la baza apariției și evoluției dreptului: complexitatea crescândă a organizării sociale, dezvoltarea relațiilor economice și, în consecință a conștiinței publice.*
Cuvinte-cheie: *capacitate juridică, persoană juridică, societate comercială, entitate.*

Abstract. *In the context of the development of the rule of law, along with the growth of the market economy and the functioning of various property institutions, numerous questions arise that affect the interests of legal entities as subjects of civil law relations and require a comprehensive analysis and solution. Modern economy and society are inconceivable without the union of people in activity groups and various types of entities, without the pooling of their personal efforts and capital to achieve the proposed goals. The emergence of the legal entity, in its most general form, is due to the same factors that underlie the emergence and evolution of law: the increasing complexity of social organization, the development of economic relations and, consequently, public consciousness.*
Keywords: *legal capacity, legal entity, commercial company, entity.*

INTRODUCERE

Într-o anumită etapă de dezvoltare a societății, reglementarea juridică a relațiilor care implică doar persoanele fizice ca unici subiecți ai dreptului privat s-a dovedit insuficientă pentru sistemul economic în curs de dezvoltare. Astfel, literatura juridică a acordat o atenție considerabilă persoanelor juridice ca participanți la tranzacțiile civile. Persoanele juridice posedă capacitate juridică, ceea ce influențează semnificativ capacitățile organizațiilor ca participanți la activitatea economică. Cu toate acestea, această problemă rămâne relevantă în studiile de drept civil până în prezent. Problema capacității juridice a unei persoane juridice este principala problemă privind capacitatea sa de a funcționa.

Capacitatea juridică în sensul său universal nu poate fi întotdeauna aplicată persoanelor juridice, deoarece acestea sunt înzestrate cu capacitate juridică specială, adică aceste persoane sunt învestite cu drepturi și obligații care ar corespunde direct scopurile și obiectivele stabilite ale activităților lor. Prin urmare, conform acestora Este recomandabil să se stabilească o capacitate juridică specială, ale cărei limite vor fi determinate prin actul de înființare a unei anumite entități juridice.

Capacitatea juridică a societății comerciale include la fel ca și în cazul celorlalte persoane juridice: capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu, cu sublinierea faptului că acestea trebuie să fie privite prin prisma calității de profesioniști-comercianți.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Capacitatea juridică a unei persoane juridice poate fi realizată prin intermediul organelor pe care le creează, care trebuie să acționeze în interesele sale, în conformitate cu legea, alte acte juridice și documentele sale constitutive. Organele unei persoane juridice, în timpul activității acesteia îi exprimă voința, iar prin intermediul acestor organe și cu asistența lor persoana juridică dobândește drepturi și obligații.

Dat fiind faptului că capacitatea juridică a unei persoane juridice apare din momentul înregistrării de stat la autoritățile împuternicite să efectueze acțiunile de înregistrare, în acest context există un șir de cerințe specifice (condiții de fapt și de drept) care trebuie să fie îndeplinite la depunerea documentelor pentru înregistrare și încetarea activității unei persoane juridice, la fel are loc din

momentul înregistrarii de stat a încetării activității acestea, în baza unei decizii a proprietarului sau a unui organ autorizat de acesta sau în baza unei hotărâri judecătorești.

Capacitatea juridică a unei persoane juridice implică aptitudinea acesteia de a dobândi drepturi și de a-și asuma obligații. Acțiunile unei societăți comerciale pot fi considerate acțiunile în sine ale acesteia sau ale organelor sale administrative, dar care îi sunt încredințate de către fondatori sau de stat, la îndeplinirea cărora trebuie să se respecte principiile bunei-credințe și rezonabilității, fără a depăși competențele specificate în documentele constitutive.

Societățile comerciale sunt recunoscute ca entități juridice independente, adică intră în raporturi juridice în nume propriu.

Organizațiile non-profit create de stat operează în interesul statului. Acesta este motivul pentru care statul poate acționa prin intermediul unui sistem de entități juridice create de acesta, cărora le este delegată îndeplinirea anumitor sarcini definite legal.

Capacitatea juridică a persoanelor juridice, atât a societăților comerciale cât și a celor necomerciale este reglementată exclusiv prin acte normative, iar competența lor este, de asemenea, clar definită prin urmare, acestea trebuie să acționeze în limitele regulilor de desfășurare a activităților lor definite special pentru ele.

În cadrul Uniunii Europene sunt un șir de acte normative care reglementează activitatea persoanelor juridice atât la nivel statal cât și interstatal.

Principala directivă a UE care abordează aspectele legate de capacitatea juridică a societăților comerciale la momentul actual este Directiva (UE) 2017/11[1] privind anumite aspecte ale dreptului societăților comerciale (codificare). Aceasta reunește și coordonează o serie de directive anterioare în domeniu analizat. Astfel, aspectele de bază care sunt reglementate de Legislația UE cu privire la capacitatea juridică a societăților comerciale includ: -

1. personalitatea juridică: statele membre UE trebuie să se asigure că societățile cu răspundere limitată (de exemplu, societățile pe acțiuni și cele cu răspundere limitată) dobândesc personalitate juridică (sau statut juridic) în urma înregistrării lor într-un registru național;

2. publicitatea și registrele: Directiva impune cerințe stricte de publicitate, solicitând ca anumite informații esențiale despre societate, inclusiv actul constitutiv și statutul, să fie făcute publice prin intermediul registrelor naționale, care sunt interconectate la nivelul UE prin sistemul BRIS (Business Registers Interconnection System). Acest lucru asigură securitatea juridică și protecția terților;

3. protecția terților (Teoria Ultra Vires): Una dintre inovațiile majore ale primei directive (care a stat la baza actualei codificări) a fost limitarea posibilității de a invoca de către o societate, în fața terților de bună-credință, limitele capacității sale juridice care rezultă din actul constitutiv (așa-numita teorie *ultra vires*). Astfel, actele încheiate de organele societății sunt, în principiu, valabile față de terți, chiar dacă depășesc obiectul de activitate al societății, cu excepția cazului în care se dovedește că terțul cunoștea (sau ar fi trebuit să cunoască, în anumite circumstanțe) această depășire.

4. reprezentarea legală: normele UE coordonează dispozițiile referitoare la puterea de reprezentare a persoanelor care acționează în numele societății (administratori, directori). Limitările puterilor lor, care decurg din actul constitutiv sau dintr-o decizie a organelor societății, nu pot fi opuse terților, cu excepția cazului în care aceste limitări sunt publicate în mod corespunzător.

Această directivă stabilește un cadru minim de armonizare, permițând statelor membre să mențină sau să introducă norme naționale mai stricte pentru a proteja interesele acționarilor, asociaților și terților.

În dreptul civil, studiul capacității juridice începe în mod tradițional cu o analiză a două abordări academice opuse pentru înțelegerea acesteia: teoriile dinamice și cele statice. Teoria dinamică a fost propusă de M. Agarkov, care a susținut că este incorect să conceptualizăm capacitatea juridică static și să presupunem că o persoană poate deveni parte la orice raport juridic civil în orice moment. Capacitatea juridică depinde de relațiile individului cu ceilalți și indică posibilitatea de a avea drepturi și obligații specifice. Această posibilitate nu este abstractă, ci depinde de relațiile juridice la care ia parte individual [2]. Dar E.V. Ivanova, însă, apărând teoria statică, a pornit de la premisa că capacitatea

juridică este o categorie abstractă. Ea constituie doar posibilitatea de a fi subiectul acelor drepturi și obligații recunoscute de dreptul obiectiv[3]. Această abordare a permis înlocuirea drepturilor (obligațiilor) subiective în raporturi juridice specifice cu capacitatea juridică, care rămâne imuabilă.

Poziția acelor cercetători care consideră că capacitatea juridică se manifestă în activitățile specifice ale unui subiect merită, de asemenea, o abordare critică. În special, atunci când examinează organizații precum cele religioase, aceștia observă că, în ceea ce privește conținutul capacității lor juridice, conține capacitatea de a oficia slujbe religioase, ritualuri, ceremonii, de a înființa organizații editoriale și tipografice etc.[4]. Este dificil să fim de acord cu această abordare. La urma urmei, în abordarea dată, capacitatea juridică este dezvăluită prin abilitate comision anumit acțiuni (dirijare, terenuri Și etc.). Însă capacitatea de a dobândi și de a crea drepturi și obligații pentru sine prin acțiuni nu este altceva decât capacitate juridică, iar aceasta este deja o altă proprietate a subiectului.

Natura capacității juridice este, de asemenea, definită diferit în teoria dreptului civil. Unii cercetători consideră că capacitatea juridică este o proprietate „dăruită” și fixată de stat[5], alții pornesc de la ideea că este naturală. În condițiile relațiilor dirijate de economia de piață, aceste relații de capacitate juridică ar trebui înțelese ca o proprietate naturală[6]. În același timp, înțelegerea capacității juridice ca o proprietate naturală nu explică apariția acesteia în cadrul persoanelor juridice. Mai mult, în istoria dezvoltării dreptului, există cazuri în care nici măcar o persoană nu a fost recunoscută ca având capacitate juridică. De exemplu, în Roma antică, sclavii nu erau considerați deloc supuși, iar volumul Capacitatea juridică depindea de starea de libertate, cetățenie și statut familial al unei persoane. Adică, ordinea juridică, nu natura, era cea care determina capacitatea de a avea drepturi și obligații subiective. Prin urmare, poziția conform căreia capacitatea juridică depinde de stat și este stabilită de acesta - ea „nu este nimic fără stat” - este pe deplin justificată · Aceasta este o proprietate socio-juridică de natură artificială.

Înțelegerea naturii și a domeniului de aplicare al capacității juridice a evoluat dinamic. La început aceasta direct a fost determinată prin lege, din motivul că primele corporații au fost create în baza unui sistem bazat pe permise. Doctrina și legislația din epoca sovietică derivau din capacitatea juridică specială a persoanelor juridice, în special, articolul 26 din Codul Civil al RSFSR[7], prevedea că o persoană juridică poate avea drepturi și obligații în conformitate cu obiectivele activităților sale. Ordinea juridică modernă din Federația Rusă, alături de capacitatea juridică specială, a consacrat și capacitatea juridică generală (universală). Această abordare se explică prin faptul că capacitatea juridică specială, în sine, este inadecvată pentru activitatea antreprenorială în relațiile de piață moderne.

În ciuda recunoașterii legale a capacității juridice generale pentru persoanele juridice, nu există unanimitate în teoria dreptului civil cu privire la această chestiune. Se susține că aceasta poate fi doar specială. Alți cercetători, deși recunosc capacitatea juridică generală pentru persoanele juridice, observă că aceasta nu este caracteristică tuturor entităților. Unele organizații pot avea doar capacitate juridică specială [8]

Prezența capacității juridice speciale în unele persoane juridice este indicată și de o analiză a legislației ruse. Astfel, în conformitate cu Legea federală „Privind protecția concurenței”[9], instituțiile financiare (bănci, cooperative de credit, case de amanet, societăți de leasing, societăți fiduciare, companii de asigurări, instituții de economii pentru pensii, fonduri și societăți de investiții etc.) pot furniza, prin excepție, și alte servicii, dar legate de furnizarea de servicii financiare. Evident, că astfel de restricții determina și cercul aceste drepturi (obligații) pe care le pot dobândi persoanele juridice specificate. Legea Federației Ruse „Privind organizarea activității de asigurări în Federația Rusă”[10]prevede că activitatea de intermediere a brokerilor de asigurări și reasigurări în domeniul asigurărilor și reasigurărilor se desfășoară ca un tip exclusiv de activitate și poate include consultanță, servicii de informare de specialitate, lucrări legate de pregătirea, încheierea și executarea (suportul) contractelor de asigurare (reasigurare), inclusiv soluționarea pierderilor în termenii încasărilor. și transferul primelor de asigurare, al plăților de asigurare și al despăgubirilor de asigurare în baza unui acord cu deținătorul poliței sau, respectiv, reasiguratorul, precum și alte servicii de intermediere în

asigurări și reasigurări, conform listei stabilite de organismul autorizat. Adică, aceste entități au și capacitate juridică specială, nu generală.

Instituțiile bancare au, de asemenea, capacitate juridică specială[11]. În acest sens, „Banca comercială este persoană juridică, căreia i se acordă dreptul, în conformitate cu prezenta Lege și în baza autorizației eliberate de Banca Națională a Moldovei, de a mobiliza mijloace bănești de la persoane juridice și fizice și de a le amplasa în numele său în condiții de rambursabilitate, de dobândă la scadență și cu destinație specială, precum și de a efectua arte operațiuni bancare. Totodată, banca comercială devine persoană juridică dacă posedă capital propriu, are stabilite funcțiile, structura organizatorică, formele de conducere și administrare prin statut propriu și dacă este înscrisă în registrul (lista) Băncii Naționale a Moldovei.”

Legea Federației Ruse „Privind Bursa de Mărfuri”[12] prevede că o bursă de mărfuri nu se ocupă de intermediere comercială și nu urmărește obținerea de profit. Conform Legii Federale a Federației Ruse „Privind Piața Valorilor Mobiliare”[13] activitatea profesională care implică tranzacționarea valorilor mobiliare pe piața bursieră este o activitate exclusivă. Prin urmare, comercianții de valori mobiliare nu pot combina activitatea sa profesională cu alte tipuri de activități, altele decât cele prevăzute expres de lege.

Este evident că lista actelor legislative care instituie capacitate juridică specială persoanele juridice, ar putea continua, dar chiar și prevederile de mai sus sunt suficiente pentru a ilustra inconsecvența ordinii juridice interne în reglementarea capacității juridice a persoanelor juridice. Acest lucru, la rândul său, complică căutarea unui răspuns definitiv cu privire la domeniul său de aplicare.

Uneori, în literatura juridică există afirmații care, pe lângă capacitatea juridică generală și specială a persoanelor juridice, implică necesarul de a se face distincția celei exclusive. O analiză a cercetărilor moderne ne permite să afirmăm că identificarea capacității juridice exclusive este artificială, iar trăsăturile distincției acesteia de capacitatea juridică specială sunt oarecum exagerate. Afirmația că obiectul activității, și nu scopul acesteia, este decisiv pentru caracterizarea capacității juridice exclusive[14] este extrem de controversată. Capacitatea juridică exclusivă este un concept juridic care se referă la aptitudinea unică și individuală a unei persoane de a fi titulară de drepturi și obligații. Termenul „exclusivă” nu este unul tehnic, deoarece fiecare persoană fizică sau juridică are propria sa capacitate juridică, unică pentru ea, formată din două componente: capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu[15].

Într-un final, capacitatea juridică specială este capacitatea unei persoane de a fi purtătoare doar a anumitor drepturi și obligații. În același timp, drepturile și obligațiile subiective reprezintă limitele unui comportament posibil sau, în consecință, adecvat. Astfel, capacitatea juridică specială trebuie înțeleasă ca fiind capacitatea unei organizații de a acționa în anumite limite. Și astfel de limite de comportament pot fi determinate atât prin lege, cât și prin scopul creării unei persoane juridice. În scopul creației, un subiect este capabil să dobândească anumite drepturi și obligații și astfel să își dirijeze comportamentul (obiectul activității sale). Acest lucru ne permite să concluzionăm că capacitatea juridică în cadrul persoanelor juridice poate fi fie generală, fie specifică (specială).

În ceea ce privește conținutul capacității juridice în dreptul civil, se atrage atenția asupra faptului că sfera capacității juridice pentru o persoană juridică, ca entitate, diferă de cea a unei persoane fizice. Pe de o parte, aceasta este mai restrânsă pentru o organizație decât pentru o persoană fizică. În special, se observă că numai o persoană fizică poate fi titularul drepturilor asociate cu individualitatea sa. Pe de altă parte, se observă, că capacitatea juridică a unei persoane juridice este largă comparativ cu capacitatea juridică a unei persoane fizice, întrucât ea are drepturi care pot aparține doar unei entități publice. În același timp, a fost extinsă și sfera capacității juridice civile a organizațiilor. Acest lucru se datorează faptului că activitățile lor se pot manifesta în diverse sfere ale vieții și, prin urmare, devin participante la raporturi juridice patrimoniale, organizaționale și personale nepatrimoniale .

Cele de mai sus ne permit să convenim asupra faptului că, în cazul persoanelor juridice și al persoanelor fizice, conținutul capacității juridice poate diferi, deoarece persoanele fizice pot deține drepturi la beneficii care nu sunt inerente organizațiilor, cum ar fi dreptul la viață, căsătorie, paternitate

și așa mai departe. În același timp, dreptul de a se angaja, de exemplu, în activități bancare poate fi exercitat doar de persoanele juridice de un anumit tip. De asemenea, nu există nicio îndoială că o organizație poate participa la relații juridice patrimoniale (fie purtătoare de drepturi reale sau contractuale) și organizaționale. În ceea ce privește drepturile personale nepatrimoniale, deși Codul Civil al Federației Ruse consacră dreptul unei persoane juridice la inviolabilitatea reputației sale comerciale, secretul corespondenței, informațiilor și altor drepturi personale nepatrimoniale care îi aparțin, teoria juridică rămâne divizată în această privință. Astfel, E. Sukhanov neagă posibilitatea ca o organizație să aibă drepturi personale neproprietare. Cercetătorul își justifică poziția prin faptul că, din moment ce această entitate constituie proprietate personificată, nu are și nu poate avea niciun drept personal nepatrimonial[16]. În același timp, acest punct de vedere a fost criticat pe bună dreptate ca fiind contradictoriu. La urma urmei, considerând o entitate juridică ca o formațiune artificială, sub forma proprietății personificate, cercetătorul nu pune la îndoială capacitatea unei astfel de entități de a fi purtătoare de drepturi de proprietate. Mai mult, el susține că legea înzestrează proprietatea personificată cu calitățile unei persoane, recunoscând-o ca proprietar special, independent de bunuri, ceea ce îi permite să participe la raporturi juridice civile și să dobândească și să exercite drepturi și obligații civile în nume propriu. Dar dacă proprietatea personificată este recunoscută ca purtătoare a dreptului de proprietate, atunci nu există obstacole naturale pentru a fi considerat purtător de drepturi personale nepatrimoniale. Acest fapt este recunoscut nu numai de legislație, ci și de practica judiciară. Trebuie menționat că majoritatea studiilor științifice moderne pe această temă concluzionează, de asemenea, că persoanele juridice au proprietatea de a dispune de careva drepturi nepatrimoniale. Cu toate acestea, cercetătorii definesc conținutul acestor drepturi în mod diferit. În special, O.A. Ternovaia susține că o persoană juridică poate avea următoarele drepturi personale nepatrimoniale: la un nume, la o locație, la o reputație comercială, la informații, la un secret, la o individualitate, la concurență, la liberă activitate[17]. T. Karnaukh consideră că drepturile personale nepatrimoniale includ doar drepturile: la un nume, la o reputație comercială, la informații, la alegerea tipurilor de activitate și locație. Alte drepturi, nu constituie drepturi personale nepatrimoniale. Cercetătorul citează, de asemenea, o serie de alte drepturi. Acestea includ dreptul la un nume de domeniu, simboluri, confidențialitate, pentru a indica numele unei persoane juridice sau, la cerere, pentru o astfel de indicare în timpul oricărei utilizări a unui obiect creat la comandă sau în legătură cu executarea unui contract de muncă, pentru a asigura inviolabilitatea unui astfel de obiect, pe alegerea formelor organizatorice și juridice, libertatea de asociere, tutela și administrarea curatelei[18]. Se pot găsi și alte opinii cu privire la lista drepturilor pe care le poate avea o persoană juridică.

Dar, să analizăm și limitele capacității juridice a persoanelor juridice prin lege și voința fondatorilor.

Deși persoanelor juridice li se acordă capacitate juridică generală, nimic nu interzice fondatorilor unei persoane juridice să stabilească obiectul și obiectivele specifice ale activităților organizației pe care o creează. Cu toate acestea, în funcție de metoda de stabilire a capacității juridice speciale - regulamentară sau printr-o declarație constitutivă de intenție - legiuitorul poate defini în mod diferit consecințele juridice ale depășirii capacității juridice de către o persoană juridică. Cu toate acestea, astăzi, trebuie să recunoaștem incertitudinea generală cu privire la această problemă, cauzată de faptul că prevederile Codului Civil, din păcate, ignoră complet posibilitatea unor restricții legale privind obiectul și scopul activităților unei persoane juridice. Mai mult, determinarea consecințelor juridice ale depășirii capacității juridice speciale legale a devenit, de asemenea, obiectiv complicată.

Să reamintim că capacitatea juridică a instituțiilor ca tip separat de entitate juridică privată este limitată de lege. Specială este și capacitatea juridică a așa-numitelor instituții financiare, adică a persoanelor juridice cu forme organizatorice și juridice definite legal, pentru care furnizarea de servicii financiare este activitatea exclusivă. Această categorie de organizații includ, în special, bănci, cooperative de credit, case de amanet, societăți de leasing, societăți fiduciare, companii de asigurări, instituții de economii de investiție (fonduri de pensii). Capacitatea juridică a multor alte categorii de entități juridice este, de asemenea, specială - inclusiv a celor a căror sarcină principală este de a

îndeplini economic (antreprenorial) activități (de exemplu, întreprinderi de stat – în special publice – și municipale), precum și asociații de afaceri și entități de stat și municipale instituții. În același timp, capacitatea juridică specială a tuturor acestor entități juridice, definită direct prin lege, poate fi, de asemenea, limitată suplimentar de către fondatori sau organul superior de conducere sau de însuși faptul că aceasta nu deține o licență necesară pentru desfășurarea unui anumit tip de activitate sau a unui anumit tip al acesteia.

În baza celor expuse, legiuitorul trebuie să prevadă posibilitatea determinării fără echivoc a consecințelor juridice (sau a lipsei de importanță juridică) ale depășirii sferei capacității juridice a unei persoane juridice stabilite prin testamentul constitutiv și/sau legea și mijloacele eficiente de prevenire a încercărilor de utilizare a unor mijloace stabilite relativ incerte (față de cerc) prin norme juridice sau documente constitutive ale unei persoane juridice care limitează capacitatea sa juridică în detrimentul creditorilor de bună-credință ai organizației debitoare.

În ceea ce privește primul aspect menționat, legiuitorul a formulat o regulă generală privind invaliditatea unei tranzacții. Temeiurile de invalidare a unei tranzacții încheiate contrar restricțiilor legale privind capacitatea juridică a unei persoane juridice sunt prevederile din Capitolul 2 din actualul Cod Civil. În ceea ce privește al doilea aspect, lipsa posibilităților de invalidare a unei tranzacții legale ar implica, în mod efectiv, introducerea unei prezumții de invaliditate parțială a unei tranzacții formal legitime, consemnate într-un act constitutiv, dacă acesta stabilește restricții privind capacitatea juridică a unei persoane juridice care nu sunt prevăzute de lege. Cu toate acestea, această situație intră în conflict în mod evident cu principiile libertății contractuale și ale activității antreprenoriale neinterzise de lege, cu protecția judiciară a drepturilor și intereselor civile și cu principiile echității, bunei-credințe și rezonabilității.

Concluzie. În cursul cercetării temei abordate am ajuns la următoarele concluziile că capacitatea juridică a unei persoane juridice este aptitudinea acesteia de a fi titulară de drepturi și obligații civile. Capacitatea juridică a persoanelor juridice cuprinde atât drepturi de proprietate, cât și drepturi nepatrimoniale, permițând acestor entități să participe la raporturi juridice patrimoniale (verbale, contractuale), organizaționale și personale nepatrimoniale. Astfel de drepturi pot fi stabilite sau nu prin lege. Dacă nu contravin legii și fundamentelor morale ale societății. Întinderea capacității juridice civile a unei persoane juridice este determinată de însăși natura acesteia și, prin urmare, aceasta nu poate poseda drepturi care, prin natura lor, pot aparține doar oamenilor. Mai mult, spre deosebire de capacitatea juridică a persoanelor fizice, aceasta este aceeași pentru toți; organizațiile pot avea fie capacitate juridică generală, fie capacitate juridică specifică.

În ceea ce privește persoanele juridice, Codul Civil al Federației Ruse specifică doar posibilitatea limitării drepturilor (articolul 49, alineatul 2, din Codul Civil al Federației Ruse). Limitarea capacității juridice înseamnă incapacitatea de a dobândi drepturi și obligații. Capacitatea juridică a persoanelor juridice este limitată în cazurile în care este exclusă dobândirea drepturilor și îndeplinirea obligațiilor prin acțiunile lor.

O persoană juridică poate dobândi și exercita drepturi și obligații patrimoniale și personale nepatrimoniale în nume propriu.

Răspunderea independentă a proprietății se exprimă prin faptul că persoanele juridice, cu excepția instituțiilor finanțate de proprietar, sunt răspunzătoare pentru obligațiile lor cu toate bunurile care le aparțin.

BIBLIOGRAFIE:

1. 1.Directiva (UE) 2017/1132 privind anumite aspecte ale dreptului societăților comerciale (codificare)
2. https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=directivele+ue+privind+capacitatea+juridică+a+societății+comerciale&ie=UTF-8&oe=UTF-8&udm=50&fbs=AIIjpHxX5k-tONtMCu8aDeA7E5WMjtQh8VYt20_RGkCATV-JHOuAoHQ7IJLIN49_5PvCI0MC5qCCgkLUy5Fa31si9WYRxJKhLYvjQqOXlGeOB14pRt

k5e_lfAVxtJs7b5rVxLrYOBze0nvlUdIuy3QicgCCmBpw-ZiK_izy_35uTzSfEHp3uW1x75dr30H1i6cenxAyZ4l02TyKqUDEWeuZl2KA8qS7Llw&ved=2ahUKEwiokviZ2ZmRAxUE9AIHHb9HF4kQ0NsOegQIAxAB&aep=10&ntc=1&mstk=AUtExfC1bqXlPaqtkJLSmBYjYbcfQiQs0UggWpeuYHCA7jeE5zogm-DAsnOArlgKEo8UoqxJGH5q5_a40k43kZmQRHQnNzw3oEe_KTe6nP0R0aQnYCgAeFJRGV3ZiCKHrKDyCyes9YHNtrrB9JXt3lCABuvaSfLkJIy2ONDeWCqWlQiXmVJWMhK1AsxD4x5zBF48fSbyYGNalqGWPv-nHfvR5-I4Z5QRvg0Eq7oUXH0y7DobOtybWfrusnlIAnopnYscjpx1K2Ve9utZ0GvzUsyYFlC0tXMKylUlxSSZzrfk0PCmENfp5-LNznPSv5r4XmiCubxPcuEjKX0gJQ&csuir=1&mtid=0CAsafPfJNmmi-gPzs6UwQk

3. Гражданское право. Учебник. В 3 томах. Том 1 / Под ред. А.П. Сергеева – М.: Проспект, 2020. – С. 70-72.
4. Иванова Е.В. Гражданское право России. – М.: Книжный мир, 2017. – С. 65.
5. Долинская В.В., Моргунова Е.А., Шевченко О.М. Гражданское право. Объекты прав. Учебное пособие для бакалавров. – М.: Проспект, 2020. – С. 23.
6. Российское гражданское право: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. – 2-е изд., стереотип. – М.: Статут, 2017. – С. 87.
7. Саенко Л.В., Щербакова Л.Г. Актуальные проблемы гражданского права и процесса. – М.: Юрайт, 2019. – С. 51.
8. Гражданский кодекс РСФСР (утв. ВС РСФСР 11.06.1964) (ред. от 26.11.2001) (утратил силу) // Ведомости Верховного Совета РСФСР от 18 июня 1964 г., № 24, ст. 406.
9. Гражданское право: Учебник: В 3 т. Т. 1. 6-е изд.; перераб. и доп. / Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – М.: Проспект, 2016. – С. 129-130.
10. Федеральный закон от 26 июля 2006 г. № 135-ФЗ «О защите конкуренции» (ред. От 24.04.2020) // Собрание законодательства Российской Федерации от 31 июля 2006 г. № 31 (часть I) ст. 3434.
11. Закон РФ от 27 ноября 1992 г. № 4015-I «Об организации страхового дела в Российской Федерации» (ред. от 20.07.2020) // Ведомостях Съезда народных депутатов Российской
12. Федерации и Верховного Совета Российской Федерации от 14 января 1993 г. № 2 ст. 56.
13. Legea nr. 601 din 12. 06.1991 cu privire la bănci și activitatea bancară. Publicat: 12.06.1991, Monitorul Oficial nr. 11-12, art. 99. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=85874&lang=ro
14. Федеральный закон от 2 декабря 1990 г. № 395-I «О банках и банковской деятельн (ред. от 27.12.2019) // Ведомости съезда народных депутатов РСФСР от 6 декабря 1990 г. №27 ст. 357.
15. Федеральный закон от 22 апреля 1996 г. № 39-ФЗ «О рынке ценных бумаг» (ред. От 31.07.2020) // Собрание законодательства Российской Федерации от 22 апреля 1996 г. № 17ст. 1918.
16. Гражданское право России. Общая часть: Учебник для академического бакалавриата / А.П.Анисимов, А.Я. Рыженков, С.А. Чаркин. – М.: Юрайт, 2015. – С. 43.
17. https://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2008/RSJ3/03Cercel.pdf
18. 1Российское гражданское право: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. – 2-е изд., стереотип. –М.: Статут, 2017. – С. 176, 187.
19. Терновая О.А. Правосубъектность хозяйственных обществ и товариществ в России //Журнал российского права. – 2018. – №12. – С.29.
20. Егорова М.А. Установление контроля внутри группы на уровне высшего и коллегиальных органов управления юридическим лицом // Гражданское право. – 2014. – № 1. – С.55.

ANALIZA COMPARATIVĂ A NORMELOR DE CONCURENȚĂ ÎN PARTE CE ȚINE DE ÎNȚELEGERILE DE CARTEL CA ÎNCĂLCARE ANTICONCURENȚIALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA, REPUBLICA KÎRGHÂZĂ, ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ

Viorica CĂRARE
Dr. habilitat în Economie, Dr. în Drept, Profesor
Universitatea de Studii Europene din Moldova
Avocat, Președintele BAA „Cărare Viorica & Partners”
avocat.carare@gmail.com

Constanța TIUHTII
Dr. în Economie, Lector universitar
Universitatea de Studii Europene din Moldova
Avocat Stagiar, BAA „Cărare Viorica & Partners”
constanta.tiuhtii@gmail.com
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0007-0617-9135

Abstract
Lucrarea prezintă o analiză comparativă a cadrului normativ referitor la acordurile de tip cartel, concentrându-se exclusiv pe definirea acordurilor orizontale și verticale ca forme de înțelegere anticoncurențială în Republica Moldova, Republica Kîrgâză și Uniunea Europeană. Studiul examinează modul în care legislațiile celor trei jurisdicții conceptualizează și delimitează înțelegerile dintre întreprinderi aflate pe același nivel al lanțului de producție sau distribuție (acorduri orizontale) și cele dintre întreprinderi situate pe niveluri diferite ale lanțului economic (acorduri verticale). Analiza evidențiază convergențele de fond, precum și diferențele terminologice și de structurare normativă existente între cele trei sisteme juridice. Scopul cercetării constă în identificarea și compararea modului în care legislațiile naționale și cea europeană definesc și clasifică acordurile de cartel în funcție de caracterul lor orizontal sau vertical, în vederea evidențierii particularităților conceptuale și a gradului de armonizare internațională. Metodologia cercetării se bazează pe analiza comparativă a legislației primare și secundare relevante, examinarea doctrinei de specialitate și interpretarea cadrului conceptual utilizat în fiecare jurisdicție. Abordarea este predominant descriptivă și conceptual-analitică, orientată spre clarificarea și compararea definițiilor juridice. Originalitatea cercetării rezidă în focalizarea exclusivă pe delimitarea conceptuală a acordurilor orizontale și verticale în trei sisteme juridice diferite, oferind o imagine structurată și comparativă asupra modului în care este conturat nucleul definitoriu al cartelurilor în aceste jurisdicții. Lucrarea evidențiază similitudinile de principiu, dar și particularitățile terminologice și normative care influențează interpretarea și aplicarea regulilor de concurență.

Cuvinte-cheie: *acorduri anticoncurențiale, cartel, norma legală, clasificare.*

JEL: K2, K21, K4, K42

INTRODUCTION

Concurența reprezintă unul dintre pilonii fundamentali ai economiei de piață, garantând funcționarea eficientă a mecanismelor economice, stimularea inovației și protecția intereselor consumatorilor. În acest context, acordurile de tip cartel constituie una dintre cele mai grave forme de încălcare a regulilor concurențiale, întrucât urmăresc limitarea, restrângerea sau distorsionarea concurenței prin coordonarea comportamentului economic al întreprinderilor. Baza unui acord de cartel – fie el orizontal sau vertical – o constituie tocmai încălcările anticoncurențiale ce afectează procesul concurențial. Normele juridice aplicabile trebuie, prin urmare, să fie coerente cu criteriile privind impactul economic al acestor încălcări. În situațiile în care comportamentele coordonate nu produc niciun efect negativ semnificativ asupra concurenței sau, dimpotrivă, generează beneficii pentru consumatori, ele pot fi încadrate ca acorduri permise sau exceptate, cu aprobarea autorității de concurență.

Cartelurile sunt recunoscute la nivel internațional ca fiind cele mai periculoase și nocive forme de coordonare anticoncurențială, fiind sancționate sever atât pentru întreprinderile implicate, cât și pentru

persoanele cu funcții decizionale. Practicile de aplicare a legii în domeniul combaterii cartelurilor sunt astăzi bine dezvoltate la nivel mondial, iar în Europa ating un nivel superior de maturitate.
În definirea și clasificarea acestor acorduri, o distincție centrală este cea dintre **acordurile orizontale**, realizate între întreprinderi aflate pe același nivel al lanțului economic, și **acordurile verticale**, încheiate între operatori aflați pe niveluri diferite, precum producători, distribuitori sau comercianți. Deși ambele tipuri de acorduri pot afecta concurența, acordurile orizontale sunt considerate în mod tradițional cele mai nocive, întrucât vizează direct coordonarea comportamentului participanților activi pe aceeași piață. În schimb, acordurile verticale pot avea un efect dual: pot restrânge concurența, dar pot și genera eficiențe economice, motiv pentru care evaluarea lor juridică este mai complexă.
Republica Moldova, Republica Kîrgâză și Uniunea Europeană oferă trei modele în esență similare, dar în același timp cu divergențe de elemente esențiale de abordare juridică a acestor categorii de acorduri anticoncurențiale. UE dispune de un cadru normativ avansat, consolidat prin jurisprudență și reglementări detaliate. Republica Moldova se află într-un proces amplu de armonizare cu legislația europeană, adoptând treptat concepte și instituții similare. În contrast, Republica Kîrgâză combină elemente regionale cu particularități legislative proprii.
Analiza comparativă a acestor trei sisteme juridice este importantă pentru înțelegerea modului în care sunt definite și reglementate acordurile de cartel orizontale și verticale, pentru identificarea excepțiilor admise, precum și pentru examinarea procedurilor de investigație, a mecanismelor de supraveghere și a regimurilor sancționatorii. Abordarea propusă urmărește să evidențieze gradul de convergență și diferențiere între cele trei jurisdicții, oferind o imagine coerentă asupra modului în care regulile de concurență sunt concepute și aplicate în practică în domeniul celor mai grave încălcări anticoncurențiale.

ANALIZA COMPARATIVĂ A CADRULUI LEGAL PRIVIND DEFINIREA CARTELULUI

Conform legislației europene, cartelurile sunt strict interzise, fiind reglementate în principal prin articolul 101 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE)[180]. Art 101 alin (1) interzice orice acorduri între întreprinderi, orice decizii ale asocierilor de întreprinderi și orice practici concertate care pot afecta comerțul dintre statele membre și care au ca obiect sau efect împiedicarea, restrângerea sau denaturarea concurenței în cadrul pieței interne. Exemplele tipice de acțiuni interzise includ acordurile care stabilesc, direct sau indirect, prețuri de cumpărare sau de vânzare sau orice alte condiții de tranzacționare, limitează sau controlează producția, comercializarea, dezvoltarea tehnică sau investițiile, împart piețele sau sursele de aprovizionare, aplică, în raporturile cu partenerii comerciali, condiții discriminatorii.
Trebuie menționat că Legea concurenței nr. 183/2012 din Republica Moldova[181] (denumită în continuare Legea RM) definește cartelul aproape identic cu cel european. Acest lucru se datorează accentului pus pe standardele europene în timpul elaborării legislației naționale, și anume: „*acord sau practică concertată între doi sau mai mulți concurenți care urmărește coordonarea comportamentului concurențial al acestora pe piață sau influențarea parametrilor relevanți ai concurenței prin practici care includ fixarea sau coordonarea prețurilor de achiziție sau de vânzare ori a altor condiții comerciale, inclusiv în legătură cu drepturile de proprietate intelectuală, alocarea cotelor de producție sau de vânzare, împărțirea piețelor și a clienților, manipularea procedurilor de cerere de oferte, restricționări ale importurilor sau exporturilor sau acțiuni anticoncurențiale împotriva altor concurenți*.”

[180] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng
[181] Legea Concurenței Republicii Moldova, № 183 от 11-07-2012, publicat la: 15-09-2023 în Monitorul Oficial № 351-354 art № 620, modificat la 13.03.25, MO154-156/27.03.25 art.159; în vigoare din 27.03.25 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=147955&lang=ro#

Legea Republicii Kârgâze privind concurența din 22 iulie 2011, nr. 116[182](denumită în continuare Legea Republicii Kârgâze) definește cartelul drept o asociere între entități economice din aceeași industrie care stabilește condiții obligatorii pentru toți participanții în ceea ce privește volumul producției, prețurile, cota de piață și alte aspecte. Entitățile economice care încheie un acord de cartel își păstrează independența juridică și economică.”

De menționat că, însăși în definiția dată cartelurilor, termenul „asociere” restrânge inițial sfera de aplicare a legii, deoarece foarte des entitățile comerciale se limitează la acorduri verbale, linii de conduită comune (fără a ajunge la o strategie comună), iar efectul acestor acorduri este un mediu concurențial perturbat și o amenințare la adresa concurenților.

De asemenea, limitarea definiției posibilei coluziuni între entități comerciale la cele din „aceeași industrie” reduce considerabil aplicabilitatea normei; este preferabil să se definească ca o interdicție a coluziunii între entități comerciale care sunt concurente, deoarece există cazuri în care obiect al înțelegerii reprezintă o producție secundară a subiectului sau se află la intersecția industriilor, inclusiv alte situații, în care definiția obligatorie a afilierii „entități economice din aceeași industrie” poate complica investigația.[183]

Un alt detaliu important necesar de adăugat la definiția cartelului din Legea Republicii Kârgâze este „scopul” înțelegerii, adică acțiuni concertate îndreptate împotriva altor concurenți și care restricționează concurența. Altfel, nici măcar acțiunile concertate permise care vizează îmbunătățirea bunăstării consumatorului final nu pot face excepție.

De regulă normele definesc două tipuri de acorduri: acorduri orizontale și acorduri verticale. Acest aspect este prevăzut de toate normele supuse prezentei analize.

Un acord orizontal este un acord sau o acțiune concertată între companii concurente (adică companii care operează la același nivel al lanțului de aprovizionare) care vizează restricționarea concurenței. Conform legislației europene, astfel de acorduri sunt strict interzise și sunt reglementate de articolul 101 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE)[184]. De asemenea, acestea sunt interzise în Republica Moldova (Legea Republicii Moldova)[185].

Acordurile orizontale interzise atât în TFUE, cât și în Legea Republicii Moldova și în Legea Republicii Kârgâze prevăd o serie de practici interzise, care se suprapun: fixarea prețurilor (acorduri pentru stabilirea prețurilor pentru bunuri sau servicii); împărțirea pieței sau a clienților; limitarea producției sau a investițiilor (acorduri pentru reducerea volumelor de producție sau investiții pentru a menține prețuri ridicate); trucarea licitațiilor (complicitatea în participarea la licitații sau licitații); schimbul de informații strategice (schimbul de informații confidențiale privind prețurile, volumele de producție sau alte condiții comerciale).

Există excepții și justificări, dar aceste excepții sunt rareori aplicate în cazul acordurilor orizontale.

Acordurile pot fi permise dacă contribuie la îmbunătățirea producției, distribuției sau progresului tehnic, cu condiția ca și consumatorii să primească o parte echitabilă din beneficii (articolul 101 alineatul (3) din TFUE).

---

[182] Legea Republicii Kârgâze privind concurența nr. 116 din 22 iulie 2011 (în redacțiile din 5 апреля 2013 года № 47, 21 января 2015 года № 22, 13 августа 2015 года № 225, 15 июля 2016 года № 118, 28 июля 2017 года № 153, 8 июля 2019 года № 83, 22 июля 2019 года № 96, 20 января 2022 года № 8, 30 июня 2022 года № 52, 28 февраля 2023 года № 44, 7 августа 2024 года № 162) https://cbd.minjust.gov.kg/203356/edition/1236940/ru.

[183] Caraganciu, A., Cărare, V. Teoria și practica dezvoltării legislației concurențiale. Moscova, 2012

[184] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng

[185] Legea Concurenței Republicii Moldova, № 183 от 11-07-2012, publicat la: 15-09-2023 în Monitorul Oficial № 351-354 art № 620, modificat la 13.03.25, MO154-156/27.03.25 art.159; în vigoare din 27.03.25 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=147955&lang=ro#

De menționat în mod special că, conform art. 7 din Legea Republicii Kârgâze[186], „acordurile verticale încheiate sub orice formă, sunt interzise și recunoscute ca nevalide în totalitate sau parțial.... acest lucru se poate aplica și acordurilor dintre entități care fac parte din același grup de persoane”. Astfel, în accepțiunea acestei formulări, entitățile comerciale din același grup de persoane trebuie sau pot concura între ele. Interpretarea admisibilității în baza căreia entitățile economice ale unui grup de persoane trebuie sau pot concura între ele poate fi dublă. Aceasta poate, în absența unei descrieri suficient de clară în procedură a criteriilor și abordărilor de analiză, să acorde puteri nelimitate autorității de concurnță. Formularea „entități economice în cadrul unui singur grup de persoane” și analiza interacțiunilor acestora constituie un domeniu separat și complex al dreptului concurenței, cu multiple interacțiuni matriceale atât în cadrul, cât și în afara acestora. Legislația europeană conține o serie de reglementări (linii directoare)[187], iar dreptul concurenței din Republica Moldova include următoarele prevederi care reglementează această secțiune: „Regulamentul privind evaluarea acordurilor anticoncurențiale orizontale”[188] și „Regulamentul privind evaluarea acordurilor anticoncurențiale verticale”[189], care detaliază posibilitatea analizei și impactul acordurilor asupra întreprinderilor din cadrul unui singur grup de persoane. Trebuie menționat că, dacă legea permite o astfel de prevedere strictă, este oportună includerea prevederilor procedurale detaliate care să definească cadrul în care autoritatea de concurență ar putea efectua analiza sa.

Revenind la definiția acordurilor de cartel, Legea Republicii Kârgâze definește criteriul principal pentru un acord orizontal: „acordurile orizontale sunt acorduri între entități economice care vând mărfuri pe aceeași piață de produse sau între entități economice care achiziționează mărfuri pe aceeași piață de produse”. Comparând acest element cu prevederile normei UE, ajungem la concluzia necesității reconsideării acestui element definitoriu. Ar fi mai eficient să se determine prezența entităților economice la aceleași niveluri sau la niveluri identice ale pieței (sau la același nivel al lanțului de aprovizionare și producție, așa cum se întâmplă în practica EU și cea a RM).

SINTEZA ELEMENTELOR COMMUNE ȘI DIVIRGENȚELOR ÎN ABORDAREA CARTELULUI ÎN CADRUL LEGISLATIV

În cele ce urmează se prezintă o analiză comparativă a elementelor acordurilor orizontale din legislația concurențială a Republicii Moldova, Kârgâzstanului și Uniunii Europene (Tabelul 1).

Tabelul 1

[186] Legea Republicii Kârgâze privind concurența nr. 116 din 22 iulie 2011 (în redacțiile din 5 апреля 2013 года № 47, 21 января 2015 года № 22, 13 августа 2015 года № 225, 15 июля 2016 года № 118, 28 июля 2017 года № 153, 8 июля 2019 года № 83, 22 июля 2019 года № 96, 20 января 2022 года № 8, 30 июня 2022 года № 52, 28 февраля 2023 года № 44, 7 августа 2024 года № 162) https://cbd.minjust.gov.kg/203356/edition/1236940/ru

[187] Guidelines on the applicability of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to horizontal co-operation agreements (2023/C 259/01) chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)

[187] Guidelines on vertical restraints (2022/C 248/01) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022XC0630%2801%29

[187] COMMISSION REGULATION (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex:32010R0330

[188] Regulamentul privind evaluarea acordurilor orizontale anticoncurențiale modificat prin HCC03 din 07.08.24, MO402-403/20.09.24 art.737; în vigoare 20.09.24 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145128&lang=ro

[189] Regulamentul privind evaluarea acordurilor verticale anticoncurențiale. Modificat prin HCC04 din 07.08.24, MO402-403/20.09.24 art.738; în vigoare 20.09.24 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145132&lang=rohttps://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145128&lang=ru

Analiza comparativă a acordurilor orizontale în legislația concurențială din Republica Moldova, Republica Kârgâză și Uniunea Europeană

Elemente	Legea Concurenței RM (Legea 183/2012 în red. A. 2025)	Legea Concurenței Republicii Kârgâze (Legea 116/2011 redacția din 01.01.2025)	Uniunea Europeană (Regulament (EC) Nr. 330/2010)
Definiția cartelurilor	Un cartel este un acord sau acțiuni convenite între doi sau mai mulți concurenți, cu scopul de a armoniza comportamentul lor concurențial pe piață sau de a influența parametrii semnificativi ai concurenței prin acțiuni care includ stabilirea sau convenirea asupra prețurilor de cumpărare sau de vânzare sau a altor condiții comerciale, inclusiv în legătură cu drepturile de proprietate intelectuală, alocarea cotelor de producție sau de vânzare, împărțirea pieței și a clienților, manipularea procedurilor de licitație, restricții la import sau export sau acțiuni anticoncurențiale îndreptate împotriva altor concurenți.	Un cartel este o asociere a unor entități economice dintr-o singură industrie care stabilește condiții obligatorii pentru toți participanții în ceea ce privește volumul producției, prețurile, cota de piață și alți factori. Entitățile economice care încheie un acord de cartel își păstrează independența juridică și economică.	Un cartel este o înțelegere între companii concurente care vizează restrângerea concurenței, ceea ce contravine principiilor pieței libere.
Definiția acordurilor orizontale	Acorduri orizontale între concurenți care pot limita sau elimina concurența pe piață.	Acordurile orizontale sunt acorduri între entități economice care vând bunuri pe aceeași piață de mărfuri sau între entități care achiziționează bunuri pe aceeași piață de mărfuri	Acorduri între întreprinderi care restricționează sau pot restricționa concurența în cadrul pieței unice a UE
Forme de bază ale acordurilor orizontale	Înțelegere privind prețurile Alocarea pieței Coordonarea acțiunilor Schimb de informații etc.	Înțelegere privind prețurile Alocarea pieței Coordonarea acțiunilor etc.	Înțelegere privind prețurile Alocarea pieței Coordonare comportamentală Schimb de informații etc.
Acțiuni interzise	Acordurile care vizează restrângerea concurenței, cum ar fi fixarea prețurilor, coordonarea acțiunilor și împărțirea pieței, sunt interzise.	Sunt interzise acordurile care restricționează concurența, inclusiv fixarea prețurilor, împărțirea pieței etc.	Orice înțelegere secretă sau cartel care restricționează sau denaturează concurența pe piața UE este interzisă.
Excepții și admisibilitate	Acordurile pot fi justificate dacă au ca rezultat îmbunătățirea producției, distribuției sau comercializării bunurilor și serviciilor fără a restricționa substanțial concurența.	Se pot face excepții dacă acordul îmbunătățește producția, distribuția sau consumul de bunuri.	Sunt posibile excepții dacă acordul aduce beneficii clare consumatorilor, cum ar fi îmbunătățirea calității produsului sau prețuri mai mici.
Control și supraveghere	Controlul este exercitat de Consiliul Concurenței, care poate efectua investigații și aplica amenzi.	SAR subordonat Ministerului Dezvoltării Economice și Comerțului al Republicii Kârgâze, care monitorizează încălcările normelor antitrust.	Respectarea reglementărilor antitrust este monitorizată de Comisia Europeană și de autoritățile naționale antitrust.
Amenzi și penalități	Amenzile pot ajunge la 4% (8% din 2026) din cifra de afaceri anuală a unei companii pentru încălcarea reglementărilor antitrust.	Amenzile pentru participanții la cartel pot fi semnificative pentru persoanele juridice.	Amenzile pot ajunge la 10% din cifra de afaceri globală a grupului de companii, putând fi aplicate sancțiuni suplimentare.

Procedura de investigație	Consiliul Concurenței efectuează investigații, analizează acordurile și impactul acestora asupra pieței și ia decizii privind amenzile și măsurile de aplicare a legii.	Procedura SAR[190] în temeiul MEC KR[191] include investigații bazate pe plângeri și inspecții ale cartelurilor.	Comisia Europeană inițiază investigații, efectuează inspecții și poate impune amenzi după o analiză amănunțită.
Practică judiciară	Practica judiciară din Republica Moldova privind cazurile antitrust se dezvoltă de aproape 20 de ani, deși încă există multe dispute privind practica de aplicare a legii.	Jurisprudența în domeniul concurenței este în curs de dezvoltare, dar nu este la fel de extinsă ca în UE.	În UE, practica judiciară este dezvoltată, cu multe decizii legate de încălcări ale normelor antitrust și carteluri.

Din Tabelul 1 este evident că există o mare asemănare în esența definițiilor din legislația Republicii Moldova și a UE, deoarece acest lucru se datorează orientării către legislația europeană pe parcursul elaborării legislației naționale.
Toate cele trei jurisdicții recunosc acordurile orizontale ca fiind restrictive ale concurenței, inclusiv fixarea prețurilor, cartelurile, împărțirea pieței și coordonarea între concurenți.
Toate formele de carteluri care restricționează concurența sunt interzise, la fel ca și coluziunile care implică coordonarea prețurilor sau alte condiții de piață.
Toate cele trei sisteme prevăd excepții sau justificări în cazurile în care acordul aduce beneficii consumatorilor sau îmbunătățește condițiile pieței (de exemplu, prețuri mai mici sau calitate îmbunătățită a produselor).

În același timp, există diferențe:

- R. Moldova și R. Kârgâză au o legislație adaptată condițiilor pieței naționale, iar supravegherea este exercitată de organisme naționale, cum ar fi Consiliul Concurenței din R. Moldova și Serviciul de Reglementare Antimonopol (SAR) din cadrul Ministerului Dezvoltării Economice și Comerțului din R. Kârgâză. În UE, supravegherea se exercită atât la nivelul organismelor naționale, cât și al Comisiei Europene.
- Amenzi și sancțiuni: În UE, sunt posibile amenzi mai mari (până la 10% din cifra de afaceri globală a unui grup), semnificativ mai mari decât în R. Moldova (până la 8% din 2026) și R. Kârgâză, unde amenzile pot fi, de asemenea, semnificative, dar sunt în general mai mici.
- Jurisprudență: UE are o jurisprudență extinsă legată de încălcările legislației antitrust, cu numeroase precedente în cazuri de cartel. În R. Moldova și R. Kârgâză, jurisprudența este încă în curs de dezvoltare, deși aplicarea regulilor antitrust în aceste țări câștigă, de asemenea, amploare.

Acordurile verticale sunt definite în Legea Kârgâză[192] în același mod ca și în legislația europeană, ceea ce înseamnă că acordurile verticale sunt definite ca acorduri între companii aflate la diferite niveluri ale lanțului de aprovizionare (de exemplu, restricții privind revânzarea). Practicile interzise includ fixarea prețurilor, restricțiile teritoriale, acordurile de exclusivitate și restricțiile privind vânzările active și pasive.
Articolul 101 din TFUE[193] prevede că acordurile verticale intră sub incidența acestui articol dacă restricționează concurența.
Regulamentul privind restricțiile verticale [Regulamentul (UE) nr. 330/2010][194] stabilește o „zonă sigură” pentru acordurile verticale în cazul în care cota de piață a fiecărei părți nu depășește 30%.

[190] SAR – Serviciul de Reglementare Antimonopol
[191] MEC RK - Ministerul Economiei și Comerțului al Republicii Kârgâze
[192] Закон Кыргызской Республики о Конкуренции от 22 июля 2011 года № 116 https://cbd.minjust.gov.kg/203356/edition/1236940/ru
[193] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng
[194] Commission Regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2010/330/oj/eng

Acordurile verticale pot fi permise, în mod excepțional, dacă acestea contribuie la îmbunătățirea producției sau distribuției de bunuri sau la progresul tehnic, cu condiția ca utilizatorii să beneficieze de o parte echitabilă din beneficii (articolul 101 alineatul (3) din TFUE)[195].
Practicile inerent interzise, cum ar fi fixarea prețurilor de revânzare și restricțiile teritoriale absolute, sunt considerate atât de dăunătoare concurenței încât sunt per se ilegale.
Comisia Europeană poate impune amenzi de până la 10% din cifra de afaceri globală totală a unei companii pentru participarea la coluziune verticală.
La acest capitol, Legislația R. Moldova conține practic aceleași prevederi ca și legislația europeană.
Subliniem definiția acordurilor verticale; deși acestea diferă ușor, atât legislația europeană, cât și legislația R. Moldova oferă definiții destul de largi și cuprinzătoare. Definiția coluziunii/înțelegerii verticale din Legea R. Kârgâze are o tratare mai îngustă, or aceasta definește „un acord vertical este un acord între entități economice, dintre care una achiziționează bunuri sau este un potențial cumpărător al acestora, iar cealaltă furnizează bunuri sau este un potențial vânzător al acestora”. Considerăm necesară extinderea acestei definiții, dat fiind că, acordul la care se limitează norma este între vânzătorul și cumpărătorul de bunuri, și nu cuprinde alte posibile situații, cum ar fi furnizarea de servicii etc. Trebuie înțeles că aceste tipuri de activități nu sunt incluse în acordurile verticale. Prin definirea participanților la înțelegerea verticală ca entități situate la diferite niveluri (lanțuri) ale pieței, sfera de acțiune a normei concurențiale ar fi definită mai precis și, în acest sens ar produce efecte mai largi.

Tabelul 2

Analiză comparativă a acordurilor verticale în legislația concurențială din Republica Moldova, Republica Kârgâză și Uniunea Europeană

Elemente	Legea Concurenței RM (Legea 183/2012 în red. A. 2025)	Legea Concurenței Republicii Kârgâze (Legea 116/2011 redacția din 01.01.2025)	Uniunea Europeană (Regulament (EC) Nr. 330/2010)
Definiția acordurilor verticale	Acordurile verticale sunt acorduri între întreprinderi aflate la diferite niveluri de producție sau distribuție a bunurilor.	Acordurile verticale sunt acorduri între entități economice, dintre care una achiziționează bunuri sau este un potențial cumpărător al acestora, iar cealaltă furnizează bunuri sau este un potențial vânzător al acestora.	Acordurile verticale sunt acorduri între întreprinderi situate la diferite niveluri de producție sau distribuție a bunurilor.
Tipuri interzise de acorduri verticale	Acordurile care restricționează concurența, cum ar fi acordurile care pot duce la restricții artificiale pe piață sau restricții privind accesul la piață, sunt interzise.	Sunt interzise acordurile care restricționează concurența, încalcă interesele consumatorilor sau împiedică intrarea pe piață etc.	Acordurile care restricționează concurența, cum ar fi cartelurile, controlul prețurilor și restricțiile privind revânzarea, sunt interzise.
Pragurile cotei de piață pentru exceptarea de la interdicție	O excepție de la interdicție este posibilă dacă cota de piață a părților la acordul vertical nu depășește 30%.	Pentru acordurile verticale, exceptarea este posibilă dacă cota de piață a părților nu depășește 20%.	Praguri: cota de piață a participanților nu trebuie să depășească 30% pe piața relevantă.

[195] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng

Rolul autorităților antitrust	Consiliul Concurenței trebuie să evalueze potențiala restrângere a concurenței pe baza unei analize a acordurilor.	SAR în cadrul MEC al Republicii Kârgâze are dreptul de a evalua impactul acordurilor verticale asupra concurenței.	Comisia Europeană și autoritățile naționale efectuează analize bazate pe impactul acordurilor asupra concurenței.
Evaluarea impactului asupra concurenței	Sunt analizați factori precum cota de piață a părților și potențialele consecințe anticoncurențiale.	Nu este menționat clar și precis în Legea Republicii Kârgâze.	Se efectuează o evaluare a impactului anticoncurențial, inclusiv o analiză a cotei de piață și a potențialelor bariere în calea concurenței.

Generalizând, toate cele trei legi recunosc importanța acordurilor verticale, însă aplicarea lor depinde de cota de piață a participanților și de impactul lor potențial asupra concurenței. Criteriile generale de exceptare de la interdicție (20%-30%) sunt similare în toate cele trei jurisdicții.Un punct important este includerea excepțiilor pentru întreprinderile mici și mijlocii, ceea ce simplifică condițiile pentru participanții la piață cu resurse limitate.
Cu toate acestea, fiecare act juridic are propriile nuanțe în analiza impactului asupra concurenței, iar autoritățile locale (autoritățile anticorupție și antitrust) joacă un rol important în reglementarea acordurilor verticale.

CONCLUZII

Analiza arată că toate cele trei norme concurențiale mențin o distincție clară între acordurile orizontale, considerate în mod tradițional cele mai susceptibile de a restrânge concurența, și acordurile verticale, care sunt tratate diferit datorită naturii lor economice. Deși structura definitorie este similară, legislația UE oferă un cadru conceptual mai detaliat, care influențează atât legislația Republicii Moldova, norma Republicii Kîrgâze fiind mai specifică. În toate cele trei norme, elementul comun esențial rămâne existența unei coordonări între întreprinderi care afectează procesul concurențial, diferența majoră fiind gradul de detaliere și clasificare a acestor acorduri în funcție de nivelul de integrare pe lanțul economic.

REFERINȚE

1. Legea Concurenței Republicii Moldova, № 183 от 11-07-2012, publicat la: 15-09-2023 în Monitorul Oficial № 351-354 art № 620, modificat la 13.03.25, MO154-156/27.03.25 art.159; în vigoare din 27.03.25 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=147955&lang=ro#
2. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng
3. Legea Republicii Kârgâze privind concurența nr. 116 din 22 iulie 2011 (în redacțiile din 5 апреля 2013 года № 47, 21 января 2015 года № 22, 13 августа 2015 года № 225, 15 июля 2016 года № 118, 28 июля 2017 года № 153, 8 июля 2019 года № 83, 22 июля 2019 года № 96, 20 января 2022 года № 8, 30 июня 2022 года № 52, 28 февраля 2023 года № 44, 7 августа 2024 года № 162) https://cbd.minjust.gov.kg/203356/edition/1236940/ru.
4. Commission Regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2010/330/oj/eng
5. Guidelines on the applicability of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to horizontal co-operation agreements (2023/C 259/01) chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)

6. Guidelines on vertical restraints (2022/C 248/01) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022XC0630%2801%29
7. COMMISSION REGULATION (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex:32010R0330
8. Regulamentul privind evaluarea acordurilor orizontale anticoncurenţiale modificat prin HCC03 din 07.08.24, MO402-403/20.09.24 art.737; în vigoare 20.09.24 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145128&lang=ro
9. Regulamentul privind evaluarea acordurilor verticale anticoncurenţiale. Modificat prin HCC04 din 07.08.24, MO402-403/20.09.24 art.738; în vigoare 20.09.24 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145132&lang=ro
10. Caraganciu, A., Cărare, V. Teoria și practica dezvoltării legislației concurențiale. Moscova, 2012

ACTIVITATEA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI ÎN CONTEXTUL CONFLICTELOR ARMATE

CATAN Anastasia,
Doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene a Moldovei
Chișinău, Republica Moldova
E-mail: catananastasia@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4389-2259

Rezumat: *În ceea ce privește aspectele activității Curții în conflictele armate, în aplicarea Convenției și a dreptului internațional umanitar simultan, Curtea consideră conflictele armate ca fiind situații în care normele Convenției și a dreptului internațional umanitar se aplică în mod paralel.*

Aplicarea drepturilor omului poate fi restricționată numai prin rezervări oficiale făcute de state în conformitate cu procedurile legale. Curta Europeană evaluează cât de adecvate și proporționale sunt restricțiile drepturilor omului pe care statele le introduc, invocând amenințări la adresa securității naționale.

Deciziile Curții Europene a Drepturilor Omului au contribuit la dezvoltarea conceptelor teoretice legate de raportul dintre dreptul internațional umanitar și dreptul internațional al drepturilor omului, stabilind un vector către o aplicare mai largă a normelor privind drepturile omului în domeniul protecției dreptului la viață în conflictele armate. Aceste concepte analizează trei direcții principale ale acestei evoluții: în primul rând, înăsprirea verificării respectării de către state a obligațiilor lor negative de a respecta dreptul la viață; în al doilea rând, concretizarea obligațiilor de a lua măsuri de precauție pentru protejarea civililor și a obiectivelor civile în timpul atacurilor asupra obiectivelor militare; și, în al treilea rând, extinderea domeniului de aplicare a obligației de a investiga cazurile de decese în conflictele armate.

Cuvinte-cheie*: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Convenția Europeană a Drepturilor Omului, conflict armat, cerere, decizie, drept internațional al drepturilor omului, drept internațional umanitar, hotărâre, responsabilitate, Stat.*

Abstract: *As regards the aspects of the Court’s work in armed conflicts, in the application of the Convention and international humanitarian law simultaneously, the Court considers armed conflicts as situations in which the rules of the Convention and international humanitarian law apply in parallel.*

The application of human rights may be restricted only by formal reservations made by States in accordance with legal procedures. The European Court assesses how appropriate and proportionate are the restrictions on human rights that States introduce, invoking threats to national security.

The decisions of the European Court of Human Rights have contributed to the development of theoretical concepts related to the relationship between international humanitarian law and international human rights law, establishing a vector towards a broader application of human rights rules in the field of protection of the right to life in armed conflicts. These concepts analyse three main directions of this development: first, the tightening of the verification of compliance by States with their negative obligations to respect the right to life; secondly, the concretization of the obligations to take precautionary measures to protect civilians and civilian objects during attacks on military objectives; and, thirdly, the extension of the scope of the obligation to investigate cases of deaths in armed conflicts.

Key words: *European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, armed conflict, application, decision, international human rights law, international humanitarian law, judgment, responsibility, State.*

În contextul global actual, conflictele armate devin din ce în ce mai frecvente și complexe, generând numeroase provocări pentru sistemele juridice și pentru protecția drepturilor fundamentale ale persoanelor afectate. În această dinamică tumultoasă, instituțiile internaționale și regionale joacă un rol esențial în garantarea respectării drepturilor omului și în furnizarea unor mecanisme eficiente de remediere pentru victime. Un exemplu relevant în acest sens îl reprezintă Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), care, în ciuda limitărilor sale, continuă să fie un pilon fundamental în promovarea și protejarea drepturilor fundamentale în Europa. Acest articol urmărește să analizeze activitatea Curții în contextul conflictelor armate, evidențiind modul în care aceasta răspunde provocărilor specifice acestor situații și contribuie la menținerea statului de drept într-un mediu instabil și adesea periculos.

Activitatea Curții Europene a Drepturilor Omului în contextul conflictelor armate constă în interpretarea și aplicarea Convenției Europene a Drepturilor Omului împreună cu normele dreptului

internațional umanitar. Curtea recunoaște aplicarea simultană a ambelor sisteme juridice și afirmă că drepturile omului pot fi limitate numai prin rezerve oficiale ale statelor, iar obligațiile extrateritoriale există în cazurile în care statul exercită un control efectiv asupra teritoriului sau asupra cetățenilor străini.

În ceea ce privește aspectele activității Curții în conflictele armate, în aplicarea Convenției și a dreptului internațional umanitar simultan, Curtea consideră conflictele armate ca fiind situații în care normele Convenției și a dreptului internațional umanitar se aplică în mod paralel.

Drepturile omului, dar mai bine zis aplicarea acestora, poate fi restricționată numai prin rezervări oficiale făcute de state în conformitate cu procedurile legale. Curta Europeană evaluează cât de adecvate și proporționale sunt restricțiile drepturilor omului pe care statele le introduc, invocând amenințări la adresa securității naționale.

Curtea confirmă că statele sunt responsabile în cadrul Convenției pentru acțiunile comise în afara teritoriului lor, dacă exercită un control efectiv asupra teritoriului și cetățenilor. Deciziile Curții au contribuit la dezvoltarea unei teorii care susține aplicarea mai largă a normelor privind drepturile omului, în special în domeniul protecției dreptului la viață în timpul conflictelor armate.

Deciziile Curții Europene a Drepturilor Omului au contribuit și contribuie la dezvoltarea conceptelor teoretice legate de raportul dintre dreptul internațional umanitar și dreptul internațional al drepturilor omului, stabilind un vector către o aplicare mai largă a normelor privind drepturile omului în domeniul protecției dreptului la viață în conflictele armate. Aceste concepte analizează trei direcții principale ale acestei evoluții: în primul rând, înăsprirea verificării respectării de către state a obligațiilor lor negative de a respecta dreptul la viață; în al doilea rând, concretizarea obligațiilor de a lua măsuri de precauție pentru protejarea civililor și a obiectivelor civile în timpul atacurilor asupra obiectivelor militare; și, în al treilea rând, extinderea domeniului de aplicare a obligației de a investiga cazurile de decese în conflictele armate.

Una dintre principalele probleme ale protejării drepturilor omului în timpul conflictelor militare internaționale este lipsa unor mecanisme eficiente de protecție juridică, deoarece legile și acordurile internaționale destinate protejării drepturilor omului în timpul conflictelor militare nu sunt obligatorii și nu pot fi aplicate țărilor care nu sunt membre ale organizațiilor internaționale[196].

În timpul conflictelor armate, acțiunile care încalcă drepturile omului diferă semnificativ de încălcarea drepturilor în timp de pace. Ele diferă în primul rând prin responsabilitate, deoarece încălcarea drepturilor omului în timp de război este echivalentă cu o crimă de război. Această definiție include: distrugerea și exploatarea populației civile, tortura și genocidul asupra populației civile.

În afară de toate organizațiile internaționale active în protejarea drepturilor omului în conflictele internaționale, a avansat și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, și anume:

1) a aplicat criterii mai stricte pentru evaluarea legalității privării de anumite drepturi, în special a consacrat dispoziția conform căreia civilii nu pot fi obiectul unui atac, cu excepția perioadei în care participă direct la acțiuni militare. De asemenea, restricționarea anumitor drepturi ale omului este permisă în cazul respectării de către părțile conflictului a mijloacelor și metodelor de conducere a războiului care nu sunt interzise, stabilite în mod explicit în tratatele internaționale;

2) a clarificat sfera responsabilităților părților conflictului militar în ceea ce privește adoptarea de măsuri pentru reducerea încălcărilor drepturilor cetățenilor civili, iar CEDO a obligat părțile să reducă prin toate mijloacele posibile numărul victimelor în rândul populației civile, inclusiv prin evacuarea populației civile din zonele periculoase și limitarea desfășurării operațiunilor militare în zonele populate;

[196] Доклад Генерального секретаря. Защита гражданских лиц в вооруженном конфликте // UNHCR : Агентство ООН по делам беженцев. – Электрон. текстовые дан. – Режим доступа: https:// www.refworld.org.ru/pdfid/473c70b62.pdf

3) a extins anumite obligații legate de investigarea incidentelor de încălcare a drepturilor cetățenilor, precum și a cazurilor de deces ale populației civile[197]. În Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului, semnată în 1950, nu a fost introdusă o astfel de cerință privind investigarea încălcărilor drepturilor omului. Cu toate acestea, CEDO a introdus această obligație într-o dispoziție separată privind conducerea conflictelor internaționale[198].

Problema păstrării și reglementării drepturilor omului în perioada conflictelor armate este una globală și nu aparține doar unui singur subiect al dreptului internațional umanitar. Respectarea cerințelor stabilite pentru asigurarea drepturilor omului în perioada conflictelor armate este un proces destul de complex, deoarece acțiunile militare în sine nu pot avea loc în mod pașnic, iar în orice caz părțile implicate în conflict vor încălca regulile stabilite. Pentru a reduce la maximum numărul încălcărilor drepturilor cetățenilor, toate subiectele relațiilor internaționale trebuie să acționeze în interesul comun, să respecte cerințele prevăzute în convenții și declarații.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului are o jurisprudență vastă, adoptată inclusiv în cazuri de conflicte armate, recunoscând drepturile garantate de Convenție chiar și pe timp de război. Totodată, Curtea oferă o interpretarea restricționată unor anumite articole, de exemplu articolul 2 (dreptul la viață) sau articolul 3 (interzicerea torturii). Se analizează dacă măsurile adoptate de state sunt proporționale și necesare în situații specifice, în cazul dat – conflictul armat. Curtea judecă cazuri de execuții extrajudiciare, dispariții forțate, tortură și altele.

În prezent, Curtea Europeană are un mandat extrem de larg, în cadrul căruia problemele legate de conflictele armate reprezintă doar un aspect, dar unul extrem de important. Cazurile legate de conflictele armate din regiunea europeană pot fi clasificate în două subcategorii: cazurile interstatale și cele depuse la Curte sub formă de petiții individuale. Numărul cazurilor relevante ale Curții este imens.

Potrivit unei fișe informative elaborate de grefa Curții, până în ianuarie 2023 existau peste 290 de hotărâri care constatau încălcări ale CEDO în timpul războiului din Cecenia din 1999-2000 din Federația Rusă, șapte cauze interstatale între Armenia și Azerbaidjan privind numai conflictul armat din 2020 (de atunci, statele părți și-au comunicat intenția reciprocă de a retrage aceste cauze) și peste 8 500 de cereri individuale pendinte privind conflictul din estul Ucrainei, înainte de invazia rusă din 2022[199].

Din moment ce dreptul internațional public a început să se fragmenteze, aceasta a dus la dezvoltarea mai multor specializări, printre care corelația dintre dreptul internațional al drepturilor omului și dreptul internațional umanitar.

În același timp, evoluția rapidă a dreptului penal internațional (ICL) începând cu anii 1990 estompează și mai mult obiectivele, relația și eficacitatea diferitelor regimuri și mecanisme de aplicare referitoare la situațiile de conflict armat. Cu toate acestea, potrivit literaturii de specialitate, în timp ce dreptul internațional al drepturilor omului și dreptul internațional umanitar regimuri juridice separate care se pot suprapune în cazul aceluiași set de fapte, dreptul penal internațional este un domeniu al dreptului mai degrabă tehnic, ale cărui norme procedurale distincte nu intră în conflict cu dispozițiile privind drepturile omului. Dimpotrivă, dreptul internațional umanitar poate fi pus în aplicare cu mai multă claritate atunci când se bazează pe interpretarea garanțiilor procedurale ale drepturilor omului, precum cele prevăzute la articolele 6 (dreptul la un proces echitabil)și 7 (nicio pedeapsă fără lege) din Convenție.

La capitolul conflicte armate, Curtea Europeană a pronunțat mai multe hotărâri. În aceste cazuri Curtea a venit cu hotărâri diferite, inclusiv neadmiterea cererilor reclamanților.

1. Cauze referitoare la masacrul de la Katyń din timpul celui de-al doilea Război Mondial

[197] Convenția de la Geneva privind protecția victimelor de război
[198] Convenția Eurpeană a Drepturilor Omului
[199] https://strasbourgobservers.com/2025/08/01/armed-conflict-and-international-humanitarian-law-in-the-jurisprudence-of-the-european-court-of-human-rights/ ; Strasbourg Observers „Armed conflict and International Humanitarian Law in the jurisprudence of the European Court of Human Rights”

În 2007 și 2009, 15 cetățeni ai Poloniei au depus cereri la Curtea Europeană a Drepturilor Omului (nr. 55508/07 și 29520/09). Cauza privea plângerile introduse de rude ale victimelor masacrului de la Katyń din 1940 – uciderea a mii de prizonieri de război polonezi de către poliția secretă sovietică (NKVD) – potrivit cărora ancheta autorităților ruse privind masacrul nu fusese adecvată. Invocând în special art. 2 (dreptul la viață) și art. 3 (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, reclamanții se plângeau că autoritățile ruse nu au efectuat o anchetă efectivă asupra morții rudelor lor și au afișat o atitudine disprețuitoare față de toate cererile de informații despre soarta rudelor lor.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a hotărât că nu avea competența de a examina plângerile în temeiul art. 2 (dreptul la viață) și că nu a fost încălcat art. 3 (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) din Convenție. A constatat că nu avea competența să examineze caracterul adecvat al unei anchete cu privire la evenimente care avuseseră loc înainte de adoptarea Convenției din 1950. În plus, în momentul în care Convenția a intrat în vigoare în Rusia, moartea prizonierilor de război polonezi fusese stabilită ca un fapt istoric și nu mai exista nicio incertitudine despre soarta acestora – care să fi dat naștere unei încălcări a art. 3 în privința reclamanților. În continuare, Curtea a hotărât că Rusia nu își îndeplinise obligațiile care îi reveneau în temeiul art. 38 (obligația de a pune la dispoziție toate facilitățile necesare pentru examinarea cauzei) din Convenție. A subliniat că statele membre aveau obligația să se conformeze solicitărilor sale de probe și a constatat că Rusia, refuzând să transmită o decizie procedurală care să rămână clasificată, nu își îndeplinise această obligație. Instanțele ruse nu au realizat o analiză aprofundată a motivelor menținerii statutului „clasificat”[200].

2. Cauze referitoare la conflictul Turcia–Cipru

Curtea a fost sesizată la data de 30 august 1999 de către Guvernul Republicii Cipru (”Guvernul reclamant”) și la 11 septembrie 1999 de către Comisia Europeană a Drepturilor Omului (articolul 5 § 4 al Protocolului nr. 11 și fostele articole 47 și 48 ale Convenției). Printr-o hotărâre pronunțată la data de 10 mai 2001 (“hotărârea principală”), Curtea (Marea Cameră) a constatat numeroase încălcări ale Convenției de către Turcia, urmare a operațiunilor militare turcești din nordul Ciprului, din iulie și august 1974, continuei divizări a teritoriului Ciprului și a activităților Republicii Turce a Ciprului de Nord (”RTCN”) (Cipru c. Turciei [MC], nr. 25781/94, CEDO 2001-IV).

Această cauză privea situația existentă în partea de nord a Ciprului ulterior operațiunilor militare desfășurate acolo de Turcia în iulie și august 1974 și divizarea în continuare a teritoriului Ciprului. Ciprul pretindea că încălcările Convenției de către Turcia constituiau aspecte de practică administrativă. Ciprul susținea că Turcia era răspunzătoare pentru aceste pretinse încălcări, în ciuda proclamării „Republicii Turce a Ciprului de Nord” (RTCN) în noiembrie 1983, subliniind că înființarea RTCN fusese condamnată de comunitatea internațională. Turcia, pe de altă parte, susținea că RTCN era un stat independent și, prin urmare, nu putea fi considerată răspunzătoare în temeiul Convenției pentru actele sau omisiunile în cauză.

Curtea a hotărât că faptele reclamate în cerere se aflau sub jurisdicția Turciei. A constatat 14 încălcări ale Convenției, cu privire la:

- *persoane dispărute de origine cipriotă greacă și rudele acestora*: încălcarea continuă a art. 2 (dreptul la viață) din Convenție în ceea ce privește faptul că autoritățile statului turc nu au desfășurat o anchetă efectivă privind locul unde se aflau și soarta persoanelor dispărute de origine cipriotă greacă, care dispăruseră în circumstanțe care le puneau viața în pericol; încălcarea continuă a art. 5 (dreptul la libertate și la siguranță) în ceea ce privește faptul că autoritățile statului turc nu au desfășurat o anchetă efectivă privind locul unde se aflau și soarta persoanelor dispărute de origine cipriotă greacă, despre care se formulase o afirmație credibilă că erau ținute în detenție de către autoritățile turce în momentul dispariției lor; și încălcarea continuă a art. 3 (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) prin faptul că tăcerea autorităților turce în fața îngrijorării reale a rudelor a atins un nivel de gravitate care nu poate fi calificat decât drept tratament inuman;

[200] Cauza Janowiec și alții împotriva Rusiei (Cererile nr. 55508/07 și 29520/09) – Marea Cameră; https://surl.li/dcnydw

- *domiciliul și bunurile persoanelor strămutate*: încălcarea continuă a art. 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și corespondenței) în ceea ce privește refuzul de a permite revenirea persoanelor strămutate de origine cipriotă greacă la casele lor din nordul Ciprului; încălcarea continuă a art.1 (protecția proprietății) din Protocolul nr. 1 la Convenție în ceea ce privește faptul că cipriоților greci care aveau bunurile în nordul Ciprului le era interzis accesul și să controleze, să utilizeze și să se bucure de bunurile lor, precum și orice formă de despăgubire pentru ingerința în drepturile lor de proprietate; și încălcarea continuă a art.13 (dreptul la un recurs efectiv) în ceea ce privește faptul că cipriоții greci care nu locuiau în nordul Ciprului nu aveau la dispoziție nicio cale de atac prin care să conteste ingerința în drepturile lor în temeiul art. 8 și art. 1 din Protocolul nr. 1;
- *condițiile de viață ale cipriоților greci în regiunea Karpas din partea de nord a Ciprului*: încălcarea art. 9 (libertatea de gândire, de conștiință și de religie), în ceea ce privește efectele restrângerii libertății de circulație care limita accesul la locurile de cult și participarea la alte aspecte ale vieții religioase; încălcarea art. 10 (libertatea de exprimare) în măsura în care manualele școlare destinate utilizării în învățământul primar făcea obiectul unor măsuri excesive de cenzură; încălcarea art. 1 (protecția proprietății) din Protocolul nr. 1 prin faptul că dreptul acestora la respectarea bunurilor nu era asigurat în cazul plecării permanente din teritoriul respectiv și, în caz de deces, drepturile de moștenire ale rudelor care aveau domiciliul în sudul Ciprului nu era recunoscute; încălcarea art. 2 (dreptul la instruire) din Protocolul nr. 1 în măsura în care nu aveau la dispoziție facilități adecvate pentru învățământul secundar; încălcarea art. 3 prin faptul că cipriоții greci care locuiau în regiunea Karpas din nordul Ciprului erau supuși la discriminări care constituiau tratamente degradante; încălcarea art. 8 în ceea ce privește dreptul lor la respectarea vieții private și de familie și la respectarea domiciliului; și încălcarea art. 13 pentru că nu existau, în practică, căi de atac față de ingerințele autorităților în drepturile lor, în temeiul art. 3, 8, 9 și 10 din Convenție și art. 1 și 2 din Protocolul nr. 1;
- *drepturile cipriоților turci care locuiesc în partea de nord a Ciprului*: încălcarea art. 6 (dreptul la un proces echitabil), având în vedere practica legislativă de a autoriza judecarea civililor de către instanțe militare.

În plus, Curtea a hotărât că nu a fost încălcată Convenția în ceea ce privește o serie de plângeri, inclusiv cele ridicate în temeiul: art. 4 (interzicerea sclaviei și a muncii forțate), art. 11 (libertatea de întrunire și de asociere), art. 14 (interzicerea discriminării), art. 17 (interzicerea abuzului de drept) și art. 18 (limitarea folosirii restrângerilor drepturilor) coroborat cu toate dispozițiile citate anterior. În ceea ce privește o serie de alte acuzații, Curtea a hotărât că nu era necesar să examineze problemele ridicate[201].

3. Cauze referitoare la conflictul din Nagorno-Karabah

La originea cauzei se află cererea nr. 13216/12 îndreptată împotriva Republicii Armenia, prin care șase resortisanți ai acestui stat, au sesizat Curtea la 6 aprilie 2005, în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale („Convenția”). Al șaselea reclamant a decedat în iunie 2005. Fiul acestuia, domnul Sagatel Gabrayilov, continuă procedura în numele tatălui său.

Cauza avea plângerile introduse de șase refugiați din Azerbaidjan potrivit cărora nu se puteau întoarce la casele și bunurile lor din districtul Lachin, în Azerbaidjan, de unde fuseseră forțați să fugă în 1992 în timpul conflictului din Nagorno-Karabah. Reclamanții se plângeau în special de pierderea controlului asupra bunurilor, precum și de pierderea oricăror posibilități de a utiliza, vinde, lăsa moștenire, ipoteca, dezvolta și bucura de bunurile lor din Lachin. De asemenea, se plângeau că incapacitatea lor de a reveni în districtul Lachin constituia o încălcare continuă a dreptului lor la respectarea domiciliului și a vieții private și de familie. În continuare, se plângeau că nu au avut la dispoziție căi de atac efective în ceea ce privește plângerile lor.

[201] Cauza Cipru c. Turciei (Cererea nr. 25781/94) – Marea Cameră; https://surl.lt/zrndds

În cauza reclamanților, Curtea a confirmat că Armenia exercita un control efectiv în Nagorno-Karabah și în teritoriile învecinate și că avea, prin urmare, jurisdicție asupra districtului Lachin. În privința plângerilor acestora, a hotărât că a existat o încălcare continuă a art. 1 (protecția proprietății) din Protocolul nr. 1 la Convenție, o încălcare continuă a art. 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) din Convenție, și o încălcare continuă a art. 13 (dreptul la un recurs efectiv) din Convenție. Curtea a considerat în special că nu exista nicio justificare pentru a refuza accesul reclamanților la bunurile lor fără a le oferi o compensație. Faptul că negocierile de pace erau în curs de desfășurare nu exonerau guvernul armean de obligația de a lua alte măsuri. Curtea a observat, de asemenea, că ceea ce se impunea era instituirea unui mecanism ușor accesibil care să le permită reclamanților și altor persoane aflate în situația lor să-și restabilească drepturile de proprietate și să obțină despăgubiri[202].

4. Cauze referitoare la războiul din Bosnia și Herțegovina

Această cauză privea dispariția, în timpul războiului din Bosnia și Herțegovina, a unui comandant militar care comanda una din forțele locale la momentul respectiv. În iulie 1995, după ce s-a opus preluării controlului de către forțele locale (VRS, formate în cea mai mare parte din sârbi) asupra regiunii Žepa în Bosnia și Herțegovina, a mers să negocieze condițiile de capitulare a forțelor sale și a dispărut. Soția sa a încercat de numeroase ori să afle informații despre soarta sa din surse oficiale, însă fără succes. Aceasta se plângea că Bosnia și Herțegovina nu au anchetat în mod adecvat dispariția și decesul soțului său și, drept consecință, a suferit timp de mai mulți ani.

Curtea a hotărât că nu au fost încălcate art. 2 (dreptul la viață), art. 3 (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) sau art. 5 (dreptul la libertate și la siguranță) din Convenție. A constatat că cererea era admisibilă, întrucât dispariția soțului reclamantei nu fusese constatată până la 12 iulie 2002, data la care statul Bosnia și Herțegovina a ratificat Convenția. De asemenea, a observat că, în ciuda întârzierilor inițiale, ancheta a dus în cele din urmă la identificarea rămășițelor soțului reclamantei. Faptul a fost o mare realizare în sine, având în vedere că peste 30 000 de persoane dispăruseră în timpul războiului din Bosnia și Herțegovina. Autoritățile de urmărire penală au dat dovadă de independență, deși a existat o anumită îngrijorare ca unul dintre membrii comisiei de anchetă numite ad-hoc să nu influențeze derularea anchetei penale în curs. În plus, după un război de lungă durată și brutal, a trebuit ca Bosnia și Herțegovina să facă alegeri în materie de priorități și resurse[203].

5. Cauze referitoare la operațiunile NATO în fosta Iugoslavie

Cererea a fost introdusă de 6 persoane cu domiciliul în Belgrad, Serbia, împotriva a 17 statele membre ale NATO (Organizația Tratatului Atlanticului de Nord), care sunt și state părți la Convenție. Reclamanții se plângeau de bombardarea de către NATO, ca parte a campaniei sale de atacuri aeriene în timpul conflictului din Kosovo, a sediului radio-televiziunii sârbe din Belgrad care a condus la distrugerea clădirii și la producerea mai multor decese.

Curtea a declarat cererea inadmisibilă. A constatat că, deși dreptul internațional nu excludea exercitarea jurisdicției extrateritoriale a unui stat, această jurisdicție era, în general, bine definită și limitată de drepturile suverane teritoriale ale altor state relevante. Alte temeiuri de jurisdicție erau excepționale și impuneau o justificare specială în circumstanțele specifice ale fiecărui caz. Convenția reprezintă un tratat multilateral care funcționează, în esență, în context regional și în special în spațiul juridic din statele contractante. Republica Federală Iugoslavia care exista la momentul faptelor nu făcea parte în mod clar din spațiul juridic. Curtea nu a fost convinsă de existența vreunei legături jurisdicționale între victime și statele pârâte[204].

6. Cauze referitoare la conflictul din Cecenia

Până în prezent, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a pronunțat peste 250 de hotărâri prin care a constatat încălcări ale Convenției în legătură cu conflictul armat din Republica Cecenă de către

[202] Cauza Chiragov și alții împotriva Armeniei (Cererea nr. 13216/05); https://surl.li/ltksgi
[203] Cauza PALIĆ împotriva Bosniei și Herțegovinei (cererea nr. 4704/04); https://surl.li/kitulm
[204] Curtea Europeană a Drepturilor Omului; Fișă tematică- Conflicte armate, septembrie 2019

Federația Rusă. Aproximativ 60% din cereri privesc dispariții forțate[205]; alte cauze privesc uciderea și răni cauzate civililor, distrugeri de locuințe și bunuri, folosirea nediferențiată a forței, folosirea de mine terestre, detenție ilegală, tortură și condiții de detenție inumane.

Reclamanții au făcut trimitere, în general, la art. 2 (dreptul la viață), art. 3 (interzicerea torturii și a tratamentelor inumane ori degradante), art. 5 (dreptul la libertate și la siguranță), art. 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), art. 13 (dreptul la un recurs efectiv) și art. 14 (interzicerea discriminării) din Convenție și art. 1 (protecția proprietății) din protocolul nr.1 la Convenție.

Primele hotărâri au fost pronunțate de Curte în 2005 și priveau utilizarea disproporționată a forței în timpul campaniei militare din perioada 1999-2000 (Isayeva, Yusupova și Bazayeva împotriva Rusiei și Isayeva împotriva Rusiei[206], hotărâri din 24 februarie 2005). Într-o serie de cauze, soldați ai statului rus au fost găsiți vinovați de executarea extrajudiciară a rudelor reclamanților (Khashiyev și Akayeva împotriva Rusiei[207], hotărârea din 24 februarie 2005; Musayev și alții împotriva Rusiei[208], hotărârea din 26 iulie 2007; Estamirov și alții împotriva Rusiei[209], hotărârea din 12 octombrie 2006; Amuyeva și alții împotriva Rusiei[210], hotărârea din 25 noiembrie 2010). La 2 decembrie 2010, în hotărârea Abuyeva și alții împotriva Rusiei[211], Curtea a concluzionat că, în momentul în care ancheta cauza, Rusia nu a ținut în mod evident seama de concluziile specifice ale Curții din hotărârea anterioară cu caracter obligatoriu Isayeva împotriva Rusiei din 24 februarie 2005, în ceea ce privește ineficiența aceluiași set de proceduri penale. Curtea a subliniat că orice măsuri adoptate în cadrul procesului de executare a hotărârilor judecătorești trebuie să fie compatibile cu concluziile stabilite în hotărârea Curții. Curtea a solicitat Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei să abordeze această problemă, cu trimitere la art. 46 (forța obligatorie a hotărârilor) din Convenție[212].

7. Cauze referitoare la operațiunile internaționale militare din Irak

Al-Saadoon și Mufdhi (reclamanții) - doi musulmani sunniți din sudul Irakului și foști înalți funcționari ai partidului Ba’ath, care au fost acuzați de implicare în asasinarea a doi soldați britanici, la scurt timp după invazia Irakului în 2003. Aceștia se plângeau că autoritățile britanice i-au predat autorităților irakiene la 31 decembrie 2008 și că erau expuși unui risc real de a fi supuși unui proces inechitabil, urmat de executarea prin spânzurare.

În decizia privind admisibilitatea din 30 iunie 2009, Curtea a considerat că autoritățile din Regatul Unit au avut control exclusiv și total, pe de o parte, prin exercitarea forței militare și, ulterior, prin lege asupra centrelor de detenție în care erau reținuți reclamanții. Curtea a constatat că reclamanții s-au aflat sub jurisdicția Regatului Unit și au rămas astfel până au fost predați fizic autorităților irakiene

[205] Prezentare generală a hotărârilor Curții privind dispariții forțate în Caucazul de Nord, memorandum întocmit de Serviciul pentru Executarea Hotărârilor și Deciziilor Curții Europene a Drepturilor Omului, 25 mai 2016

[206] Cauza Isayeva, Yusupova și Bazayeva împotriva Rusiei (Applications nos. 57947/00, 57948/00 and 57949/00); https://surl.li/nebnqq

[207] Cauza Khashiyev și Akayeva împotriva Rusiei (Cererile nr. 57942/00 și 57945/00); https://surl.li/incwtf

[208] Musayev și alții împotriva Rusiei (Cererile nr.57941/00, 58699/00 și 60403/00); https://surl.li/kjptla

[209] Estamirov și alții împotriva Rusiei (cererea 60272/00); https://surl.li/oiquyl

[210] Amuyeva și alții împotriva Rusiei (cererea 17321/06); https://surl.li/kryyki

[211] Abuyeva și alții împotriva Rusiei (cererea 27065/05); https://surl.li/uwkxza

[212] În temeiul art. 46 din Convenție, Comitetul de Miniștri (CM), componenta executivă a Consiliului Europei, supraveghează executarea hotărârilor Curții. Informații suplimentare despre procesul de executare și stadiul executării în cauzele pendinte sub supraveghere de către CM pot fi găsite pe site-ul Internet al Serviciului pentru executarea hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului. 4 În sistemul sovietic de administrație teritorială, Nagorno-Karabah era o provincie autonomă în cadrul Republicii Socialiste Sovietice Azerbaidjan. Populația sa era de aproximativ 75% de etnie armeană și 25% de etnie azeră. Conflictul armat a început în 1988, odată cu cererea armeană de a încorpora provincia în Armenia. Azerbaidjanul a devenit independent în 1991. În septembrie 1991, sovietul Nagorno-Karabah a anunțat înființarea „Republicii Nagorno-Karabah“ („RNK”) și, în ianuarie 1992, parlamentul „RNK” și-a declarat independența față de Azerbaidjan. Conflictul a devenit treptat un veritabil război înainte ca acordul de încetare a focului să fie încheiat în 1994. În ciuda negocierilor pentru o soluție pașnică sub auspiciile Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) și a Grupului Minsk, nu s-a ajuns la o soluționare politică a conflictului. Independența autoproclamată a „RNK” nu a fost recunoscută de niciun stat sau organizație internațională.

la 31 decembrie 2008. În hotărârea din 2 martie 2010, Curtea a constatat o încălcare a art. 3 (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) din Convenție, concluzionând că transferul reclamanților către autoritățile irakiene i-a supus la tratamente inumane. În special, a observat că autoritățile irakiene nu oferiseră nicio asigurare obligatorie că nu îi vor executa pe reclamanți. Curtea a mai constatat o încălcare a art. 13 (dreptul la un recurs efectiv) și a art. 34 (dreptul la o cerere individuală) din Convenție, hotărând că guvernul britanic nu a luat măsurile necesare pentru a respecta indicațiile Curții de a nu-i transfera pe reclamanți către autoritățile irakiene. În sfârșit, în temeiul art. 46 (forța obligatorie și executarea hotărârilor) din Convenție[213], Curtea a solicitat guvernului Regatului Unit să ia toate măsurile posibile pentru a obține asigurări din partea autorităților irakiene că reclamanții nu vor primi pedeapsa cu moartea[214].

Acestea și multe alte cauze au fost examinate sau sunt pendinte la Curtea Europeană în ceea ce privește conflictele armate. În toate situațiile Curtea a ținut cont de condițiile de fond, formă și reglementările naționale, inclusiv, în procesul de pronunțare a hotărârilor sale. S-a încercat să se țină cont de relația dintre drepturile omului și dreptul internațional umanitar.

Totodată, se menționează că, chiar și în situații de conflicte armate internaționale, garanțiile Curții continuă să se aplice, dar sunt interpretate în temeiul dispozițiilor de drept internațional umanitar, cum ar fi de exemplu în cazul Hassan împotriva Regatului Unit[215].

În ceea ce privește obligațiile procedurale privind dreptul la viață în contextul unui conflict armat, Curtea reține că obligația procedurală prevăzută la art. 2 (dreptul la viață) continuă să se aplice în condiții de securitate dificile, inclusiv în contextul unui conflict armat. Obligația prevăzută la art. 2 implică faptul că, chiar și în condiții dificile de securitate, trebuie luate toate măsurile rezonabile pentru a se asigura realizarea unei anchete efective și independente asupra presupuselor încălcări ale dreptului la viață (Hanan împotriva Germaniei[216]; Georgia împotriva Rusiei (II))[217].

În același timp, în contextul anchetării deceselor care au avut loc într-un conflict armat, obligația procedurală care revine în temeiul art. 2 trebuie aplicată în mod realist (cauza Georgia împotriva Rusiei (II), pct. 327). Astfel, atunci când provocările/constrângerile exercitate asupra autorităților de anchetă (de la faptul că decesele au survenit în ostilități active într-un conflict armat extrateritorial) se referă la anchetă în ansamblu și continuă să influențeze fezabilitatea măsurilor investigative care ar putea fi luate pe parcursul anchetei (inclusiv măsurile investigative întreprinse de autoritățile civile pe teritoriul statului membru respectiv), Curtea a considerat că standardele aplicate anchetelor efectuate de autoritățile civile de urmărire penală din statul membru respectiv au fost ghidate de cele stabilite în ceea ce privește anchetarea deceselor survenite în contextul unui conflict armat extrateritorial (cauza Hanan împotriva Germaniei (MC), pct. 200)[218].

În caz de conflict armat, Curtea subliniază că răspunderea statului prin prisma Convenției poate apărea în legătură cu acțiunile/inacțiunile tuturor organelor sale, ale agenților şi ale funcționarilor săi publici. În conformitate cu interpretarea dată în dreptul internațional, rangul sau poziția acestora într-o entitate subordonată guvernului nu este relevantă, deoarece acțiunile comise de către agenții unui stat vor fi imputabile acelui stat în toate circumstanțele. De aici rezultă că obligațiile care reies din Convenție ar putea fi violate de către orice persoană care este învestită într-o funcție oficială[219].

Circumstanțele de conflict armat în care Convenția Europeană a Drepturilor Omului este aplicată extrateritorial, reprezintă cea mai extinsă categorie de spețe. Cu atât mai mult că, conflictele

[213] A se vedea supra, nota de subsol 17
[214] Cauza Al-Saadoon și Mufdhi c. Marii Britanii- (cererea 61498/08); https://surl.lt/egvxhe
[215] Cauza Hassan împotriva Regatului Unit (cererea 29750/09); https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-146501%22]}
[216] Cauza Hanan împotriva Germaniei (cererea 4871/16); punct 204 – Marea Cameră; https://surl.li/fjcmsg
[217] Cauza Georgia împotriva Rusiei (II) (cererea 13255/07); punct 326 - Marea Cameră; https://surl.li/fpcpfn
[218] Curtea Europeană a Drepturilor Omului „Ghid privind art. 2 din Convenția europeană a drepturilor omului”, dreptul la viață. Actualizat la 28 februarie 2025
[219] Cauza Wille împotriva Liechtenstein, (cererea 28396/95); punct 46; https://surl.li/cinbxs

armate atrag riscuri serioase de violare a drepturilor, ceea ce reprezintă nucleul articolelor 2,3, 4 și 7 din Convenție. Principala problemă în aceste cazuri este identificarea jurisdicției statului pârât.

Ca urmare a celor relatate supra, se ajunge la concluzia că Curtea Europeană joacă un rol important și decisiv în judecarea cauzelor cu tentă de conflict armat. Este menționat faptul că instanța supremă ține cont de reglementările dreptului internațional al drepturilor omului și dreptul internațional umanitar.

Curtea Europeană, aplicând Convenția, stabilește standarde privind respectarea drepturilor omului în cazuri de conflict armat și hotărârile acesteia stabilesc responsabilitatea statelor atunci când sunt încălcate drepturile. Prin condamnări, Curtea descurajează astfel de comportamente pe viitor și oferă o cale de atac sigură victimelor încălcărilor pe timp de război.

În concluzie, activitatea Curții Europene a Drepturilor Omului în contextul conflictelor armate reprezintă un pilon esențial în promovarea și protejarea drepturilor fundamentale, dar întâmpină provocări semnificative legate de respectarea hotărârilor și de adaptarea la complexitatea situațiilor de conflict. Continuitatea și consolidarea mecanismelor de monitorizare și implementare sunt esențiale pentru ca această activitate să rămână eficientă și relevantă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Доклад Генерального секретаря. Защита гражданских лиц в вооруженном конфликте // UNHCR : Агентство ООН по делам беженцев. – Электрон. текстовые дан. – Режим доступа: https:// www.refworld.org.ru/pdfid/473c70b62.pdf. (vizitat 15.10.2025).
2. Convenția de la Geneva privind protecția victimelor de război, 12 august 1949.
3. Convenția Europeană a Drepturilor Omului, tratat internațional semnat în 1950 de Consiliul Europei.
4. Strasbourg Observers „Armed conflict and International Humanitarian Law in the jurisprudence of the European Court of Human Rights”; https://strasbourgobservers.com/2025/08/01/armed-conflict-and-international-humanitarian-law-in-the-jurisprudence-of-the-european-court-of-human-rights/.(vizitat 22.10.2025).
5. Cauza Janowiec și alții împotriva Rusiei (Cererile nr. 55508/07 și 29520/09) – Marea Cameră; https://surl.li/dcnydw . (vizitat 25.10.2025).
6. Cauza Cipru c. Turciei (Cererea nr. 25781/94) – Marea Cameră; https://surl.lt/zrndds . (vizitat 25.10.2025).
7. Cauza Chiragov şi alţii împotriva Armeniei (Cererea nr. 13216/05); https://surl.li/ltksgi . (vizitat 19.10.2025).
8. Cauza PALIĆ împotriva Bosniei și Herțegovinei (cererea nr. 4704/04); https://surl.li/kitulm . (vizitat 19.10.2025).
9. Curtea Europeană a Drepturilor Omului; Fișă tematică- Conflicte armate, septembrie 2019.
10. Prezentare generală a hotărârilor Curții privind dispariții forțate în Caucazul de Nord, memorandum întocmit de Serviciul pentru Executarea Hotărârilor și Deciziilor Curții Europene a Drepturilor Omului, 25 mai 2016.
11. Cauza Isayeva, Yusupova și Bazayeva împotriva Rusiei (Applications nos. 57947/00, 57948/00 and 57949/00); https://surl.li/nebnqq . (vizitat 15.10.2025).
12. Cauza Khashiyev și Akayeva împotriva Rusiei (Cererile nr. 57942/00 și 57945/00); https://surl.li/incwtf .
13. Musayev și alții împotriva Rusiei (Cererile nr.57941/00, 58699/00 și 60403/00); https://surl.li/kjptla . (vizitat 17.10.2025).
14. Estamirov și alții împotriva Rusiei (cererea 60272/00); https://surl.li/oiquyl . (vizitat 18.10.2025).
15. Amuyeva și alții împotriva Rusiei (cererea 17321/06); https://surl.li/kryyki . (vizitat 22.10.2025).

16. Abuyeva și alții împotriva Rusiei (cererea 27065/05); https://surl.li/uwkxza . (vizitat 24.10.2025).

17. În temeiul art. 46 din Convenție, Comitetul de Miniștri (CM), componenta executivă a Consiliului Europei, supraveghează executarea hotărârilor Curții. Informații suplimentare despre procesul de executare și stadiul executării în cauzele pendinte sub supraveghere de către CM pot fi găsite pe site-ul Internet al Serviciului pentru executarea hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului. 4 În sistemul sovietic de administrație teritorială, Nagorno-Karabah era o provincie autonomă în cadrul Republicii Socialiste Sovietice Azerbaidjan. Populația sa era de aproximativ 75% de etnie armeană și 25% de etnie azeră. Conflictul armat a început în 1988, odată cu cererea armeană de a încorpora provincia în Armenia. Azerbaidjanul a devenit independent în 1991. În septembrie 1991, sovietul Nagorno-Karabah a anunțat înființarea „Republicii Nagorno-Karabah“ („RNK”) și, în ianuarie 1992, parlamentul „RNK” și-a declarat independența față de Azerbaidjan. Conflictul a devenit treptat un veritabil război înainte ca acordul de încetare a focului să fie încheiat în 1994. În ciuda negocierilor pentru o soluție pașnică sub auspiciile Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) și a Grupului Minsk, nu s-a ajuns la o soluționare politică a conflictului. Independența autoproclamată a „RNK” nu a fost recunoscută de niciun stat sau organizație internațională.

18. A se vedea *supra*, nota de subsol 17.

19. Cauza Al-Saadoon și Mufdhi c. Marii Britanii- (cererea 61498/08); https://surl.lt/egvxhe . (vizitat 19.10.2025).

20. Cauza Hassan împotriva Regatului Unit (cererea 29750/09); https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-146501%22]} . (vizitat 25.10.2025).

21. Cauza Hanan împotriva Germaniei (cererea 4871/16); punct 204 – Marea Cameră; https://surl.li/fjcmsg .

22. Cauza Georgia împotriva Rusiei (II) (cererea 13255/07); punct 326 - Marea Cameră; https://surl.li/fpcpfn . (vizitat 22.10.2025).

23. Curtea Europeană a Drepturilor Omului „Ghid privind art. 2 din Convenția europeană a drepturilor omului”, dreptul la viață. Actualizat la 28 februarie 2025.

24. Cauza Wille împotriva Liechtenstein, (cererea 28396/95); punct 46; https://surl.li/cinbxs . (vizitat 23.10.2025).

FORȚA OBLIGATORIE A CONVENȚIEI DE ARBITRAJ INTERNAȚIONAL

Aurel BĂIEȘU
doctor habilitat în drept, profesor universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova;
Vice președinte, arbitru la Curtea de Arbitraj Comercial Internaţional
de pe lângă Camera de Comerţ şi Industrie a Republicii Moldova
e-mail: aurel.baiesu@usem.md
ORCID: 0000-0002-0218-446X

Rezumat
Principiul forţei obligatorii a contractului - pacta sunt servanda – este consacrat, într-o formă sau alta, atât în toate sistemele de drept naţionale, cât şi în instrumentele de drept uniform. Prezentul studiu este dedicat aplicării respectivului principiu în raport cu convenţia de arbitraj, care este un contract specific, ce stă la baza procedurii arbitrale ca metodă alternativă de soluționare a litigiilor ce izvorăsc din contractele cmerciașe internaționale. Sunt examinate așa aspecte ca obligaţia părţilor convenţiei de arbitraj de a supune soluţionarea litigiilor arbitrajului, fondarea competenţei tribunalului arbitral, incompetenţa jurisdicţiilor statale de a soluţiona litigiile vizate de o convenţie de arbitraj valabilă şi operantă.

Cuvinte-cheie: *forță obligatorie, contract, arbitraj, tribunal arbitral, procedura arbitrală, cale alternativă de soluționare a litigiilor.*

Abstract
The principle of the binding force of the contract - pacta sunt servanda - is enshrined in all national legal systems, as well as in uniform law instruments. The present study is devoted to the application of that principle in relation to the arbitration agreement, which is a specific contract, standing at the foundation of the arbitration procedure as an alternative method of resolving disputes arising from international commercial contracts. Such aspects as the obligation of the parties to the arbitration agreement to submit the settlement of disputes to arbitration, the foundation of the jurisdiction of the arbitral tribunal, the incompetence of state jurisdictions to resolve disputes covered by a valid and operative arbitration agreement are examined.

Keywords: *binding force, contract, arbitration, arbitral tribunal, arbitration procedure, alternative dispute resolution.*

În raporturile de drept privat, principiul forţei obligatorii a convenției (contractului), exprimat prin adagiul latin *pacta sunt servanda*, şi-a găsit formula clasică în Codul civil francez (art.1134): „Convenţiile legal formate ţin locul legii pentru cei care le-au încheiat” [1]. Acest principiu este unul universal; el nu este propriu numai dreptului privat francez, ci este consacrat, într-o formă sau alta, atât în toate sistemele de drept naţionale, cât și în instrumentele de drept uniform e. g. art. 1.3 al Principiilor UNIDROIT referitoare la contractele de comerț internațional [2]. Este important de reţinut că forţa obligatorie a contractului se impune nu numai părţilor contractante, dar şi instanţei judecătoreşti sau de arbitraj.

De rând cu alte convenții (contracte) de drept privat, principiul forței obligatorii ghidează și convenția de arbitraj internațional, care potrivit Legii-tip a Comisiei Naţiunilor Unite pentru Dreptul Comerţului Internaţional (UNCITRAL) asupra Arbitrajului Comercial Internaţional din 21 iunie 1985 este „un acord al părţilor să supună arbitrajului toate sau unele litigii care apar sau care vor apărea între ele în legătură cu relaţiile lor comerciale. Convenţia de arbitraj poate fi exprimată în forma unei clauze în contract sau în forma unui acord separat” [3].

Forța obligatorie a convenției de arbitraj internațional comportă următoarele efecte: obligaţia părţilor de a supune arbitrilor soluţionarea litigiilor (A), fondarea competenţei tribunalului arbitral (B), incompetenţa jurisdicţiilor statale de a soluţiona litigiile vizate de convenţia de arbitraj (C).

A. *Obligaţia părţilor de a supune arbitrilor soluţionarea litigiilor* În Convenţia de la New-York din 1958 acest principiu și-a găsit reflectarea în art. II paragraful 1: „fiecare din Statele contractante recunoaşte convenţia scrisă, prin care părţile se obligă să supună unui arbitraj toate diferendele sau anumite diferende care s-au ivit sau ar putea să se ivească între ele privind un raport de drept determinat, contractual sau necontractual, referitor la o problemă susceptibilă de a fi reglementată pe calea arbitrajului” [4]. La fel, Convenţia de la Geneva din 1961, fără a enunţa direct obligaţia de a supune

arbitrajului litigiile vizate de clauza compromisorie sau compromis, o consacră implicit, reglementând minuţios modalităţile de desemnare a arbitrilor şi alte chestiuni de procedură. Aceste dispoziţii indică clar că părţile sunt obligate să supună litigiul arbitrajului [5].

Majoritatea sistemelor juridice naţionale prevăd mijloace destinate să asigure executarea în natură a obligaţiei în cauză. În acest scop sunt stabilite diferite mecanisme de constrângere pentru partea convenţiei de arbitraj care, după ce a acceptat-o, se eschivează s-o execute. Într-o atare ipoteză, arbitrajul poate totuşi să se desfăşoare chiar dacă această parte se abţine să participe la anumite acte de procedură, să desemneze un arbitru, să contribuie la desemnarea preşedintelui tribunalului arbitral, să se înfăţişeze la şedinţe etc. Practic toate legislaţiile privind arbitrajul prevăd măsuri contra unor asemenea acţiuni ce împiedică derularea arbitrajului. De exemplu, unele legislaţii din sistemul *common law* permit arbitrului desemnat de către reclamant să statueze ca arbitru unic. În sistemele de drept continental mijlocul contra refuzului de a desemna arbitrul constă în prevederea unei autorităţi de numire care va proceda la desemnarea arbitrului în locul părţii sau arbitrilor care nu fac acest lucru.

În acest sens Legea 24/2008 (art.11 alin.3) prevede: dacă o parte nu desemnează arbitrul în termen de 30 de zile de la primirea solicitării celeilalte părţi de a-l numi sau dacă cei doi arbitri desemnaţi nu vor putea numi în termen de 30 de zile din data numirii lor un al treilea arbitru, acesta este numit, la cererea oricărei părţi, de Prerşedintele instituției permanente de arbitraj în decursul a 15 zile din data primirii cererii. La fel, în cazul constituirii unui tribunal arbitral dintr-un singur arbitru, dacă părţile nu au reuşit să convină asupra arbitrului, acesta va fi numit, la cererea oricărei părţi, de Prerşedintele instituției permanente de arbitraj în decursul a 15 zile din data primirii cererii [6].

Prevederi similare referitor la posibilitatea desemnării arbitrului sau preşedintelui completului de arbitri se conţin în Regulamentul Curţii de Arbitraj Comercial Internaţional de pe lîngă CCI al Republicii Moldova (art. 10). În afară de aceasta Regulamentul sus-numit prevede posibilitatea soluționării cauzei în fond în cazul lipsei repetate, fără temei, a uneia din părţi sau reprezentantului ei, deşi a fost citată în modul corespunzător (art.24) [7].

B. Un alt efect a convenţiei de arbitraj este ***fondarea competenţei tribunalului arbitral*** de a tranşa litigiile vizate de convenţia de arbitraj.

Una din principalele probleme, care a suscitat numeroase controverse atât în doctrină cât şi în practică, este cea care ţine de dreptul şi obligaţia tribunalului arbitral de a-şi verifica propria competenţă. Principiul care recunoaşte arbitrilor competenţa de a statua asupra propriei lor competenţe, numit în literatura de specialitate „*competenţa competenţei*”, este recunoscut de principalele convenţii internaţionale, majoritatea legislaţiilor moderne cu privire la arbitraj, precum şi majoritatea regulamentelor instituțiilor permanente de arbitraj. Astfel, Legea-tip UNCITRAL precizează în art. 16 par. 3 (respectiv, aceleași prevederi se regăsesc în Legea 24/2008) că tribunalul arbitral poate statua asupra competenţei sale. Dispoziții similare găsim în art.5 par. 3 din Convenţia de la Geneva din 1961.

Problema care se pune în legătură cu realizarea acestui principiu este, dacă arbitrii ajung la concluzia că sunt competenţi, în timp ce pârâtul contestă competenţa lor apelând la o jurisdicţie statală, trebuie oare ei să suspende procedura arbitrală, aşteptînd ca instanţa de drept comun să hotărască în această privinţă, ori pot contina tranşarea litigiului? Cu alte cuvinte, pot oare arbitrii să se pronunţe primii asupra propriei competenţe, astfel încât controlul jurisdicţiei statale a acestei competenţe să intervină la momentul contenciosului în anulare sau executării sentinţei arbitrale. Principalele convenţii internaţionale prevăd soluţii diferite în această privinţă. Astfel, Convenţia de la New-York permite instanţelor de drept comun să statuieze în fond, îndată ce vor constata că convenţia de arbitraj este „caducă, inoperantă sau nu este susceptibilă de a fi executată”. O altă soluţie este consacrată în Convenţia de la Geneva din 1961 (art. 5 par. 3), care prevede că, *„sub rezerva controlului judiciar ulterior prevăzut prin legea forului, arbitrul a cărui competenţă este contestată nu trebuie să se desesizeze de proces: el are dreptul de a hotărî asupra propriei sale competenţe şi asupra existenţei sau valabilităţii convenţiei de abitraj sau a contractului din care această convenţie face parte”*. Totodată, Convenția vizată interzice tribunalelor statale, sesizate cu o cerere în constatarea inexistentei, a nulității sau a caducității convenţiei de arbitraj, de a se pronunţa asupra asupra acestei cereri, atunci

când există deja o procedură de arbitraj, până la pronunţarea sentinţei arbitrale, cu excepţia cazurilor când există „motive grave” (art. 6 par. 3).

Legea-tip UNCITRAL în art. 16 par. 3 prevede că tribunalul arbitral poate statua asupra competenţei sale, tratând această problemă ca o chestiune prealabilă sau în sentinţa de fond. Dacă o parte a litigiului invocă excepția de incompetentă a tribunalului arbitral în fața instanței de judecată, în așteptarea deciziei instanței asupra acestei excepții, tribunalul arbitral este liber să continuie procedura arbitrală şi să pronunţe sentinţa.

De asemenea, majoritatea legislaţiilor naţionale acceptă regula, conform căreia o contestare a existenţei sau validităţii convenţiei de arbitraj nu împiedică tribunalul arbitral să continuie procedura, să se pronunţe asupra competenţei sale şi, în cazul afirmării competenţei sale, să se pronunţe asupra fondului litigiului fără a aştepta soarta unei eventuale acţiuni în anulare în faţa jurisdicţiilor statale competente.

C. ***Principiul incompetenţei jurisdicţiilor statale de a soluţiona litigiile vizate de o convenţie de arbitraj*** este consacrat atât în principalele convenţii internaţionale, cât şi în reglementările naţionale în materie de arbitraj.

Convenţia de la New-York din 1958 a formulat această regulă în articolul II paragraful 3: „tribunalul unui Stat contractrant, sesizat cu un litigiu privind problema asupra căreia părţile au încheiat o convenţie în sensul prezentului articol, va îndruma părţile la arbitraj, la cererea uneia din ele, dacă nu constată că zisa convenţie este caducă, inoperantă sau nesusceptibilă de a fi aplicată”.

La fel, Convenţia de la Geneva din 1961 recunoaşte indirect principiul incompetenţei jurisdicţiilor statale în prezenţa unei convenţii de arbitraj. Ea dispune în articolul VI paragraful 3 : „când înaintea oricărui recurs la o instanţă judecătorească a fost introdusă o procedură de arbitraj, instanţele judecătoreşti ale Statelor contractante, sesizate ulterior cu o cerere referitoare la acelaşi litigiu, între aceleaşi părţi, sau cu o cerere în constatarea inexistenţei, a nulităţii sau a caducităţii convenţiei de arbitraj, vor suspenda, afară de cazul când există motive grave, judecata asupra competenţei arbitrului pînă la pronunţarea sentinţei arbitrale”.

Legea-tip UNCITRAL formulează acest principiu în articolul 8, întitulat „Convenţia de arbitraj şi acţiuni intentate în fond în faţa unui tribunal”, care dispune că tribunalul statal sesizat cu un diferend asupra unei chestiuni, făcând obiectul unei convenţii de arbitraj, va îndrepta părţile către arbitraj, dacă una din ele va cere acest lucru cel tîrziu în momentul prezentării primelor concluzii referitoare la fondul diferendului, dacă nu constată că zisa convenţie este caducă, inoperantă sau nesusceptibilă de a fi aplicată”. Prevederi în acest sens se regăsesc și în legislația Republicii Moldova. (art.8 alin.3 din Legea 24/2008). În această ordine de idei, se impun unele precizări pentru a clarifica sensul formulei ”caducă, inoperantă sau nesusceptibilă de a fi aplicată” (în engleză: „null and void, inoperative or incapable of being performed”; Legea 24/2008 consacră formula: „nulă, nevalabilă sau nesusceptibilă de executare”). De notat că nu există o interpretare oficială a acestor texte, însă semnificaţia acestor termeni a fost tratată în jurisprudenţă şi în doctrină [8].

Prin convenţie arbitrală „caducă”, în contextul prevederilor citate, se înţelege convenţia care este nevalabilă chiar din momentul încheierii ei, din cauza că nu sunt întrunite condiţiile necesare pentru validitatea unui act juridic (capacitatea de a încheia actul în cauză, consimţământul liber exprimat, forma cerută de lege etc.).

Prin termenul „inoperantă”, în sensul textelor menţionate, se are în vedere ipoteza în care o convenţie de arbitraj care a fost valabil încheiată, a încetat să mai producă efecte, Această excepție include, de obicei, cazurile de renunțare, revocare, denunțare sau încetare a convenției arbitrale. O convenție arbitrală este de asemenea considerată ca fiind inoperantă în cazul în care același litigiu dintre aceleași părți a fost deja soluționat în fața unei instanțe naționale sau a unui tribunal arbitral (rej judicata sau non bis in idem), sau, de exemplu, atunci când părţile s-au înţeles în acest sens sau demonstrează prin acţiuni concludente că acceptă soluţionarea litigiului pe cale judiciară. Astfel, instanţa de judecată va examina în fond acţiunea în litigiul ce constituie obiectul unei convenţii de

arbitraj, dacă pârâtul nu a ridicat obiecţii împotriva soluţionării litigiului în judecată (art.8 din Legea 24/2008, art.267 lit.e) din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova - CPC [9]).

Convenţia de arbitraj este „nesusceptibilă de a fi aplicată”; această excepție include cazurile în care nu se poate recurge la arbitraj din cauza unor impedimente fizice sau juridice [10].

Impedimentele fizice de a recurge la arbitraj pot apărea în cazuri foarte rare, cum ar fi decesul unui arbitru numit prin convenția arbitrală sau în cazul refuzului unui arbitru de a accepta numirea sa, atunci când părțile au exclus în mod expres înlocuirea acestuia. În conformitate cu dispozițiile specifice prevăzute de legea aplicabilă, aceste cazuri pot conduce la imposibilitatea aplicării convenției arbitrale. În cele mai multe cazuri, clauzele arbitrale sunt atât de defectuos redactate încât împiedică ,din punct de vedere legal, începerea procedurii arbitrale. Aceste clauze sunt adesea numite „clauze patologice”. *Stricto sensu*, astfel de convenții arbitrale sunt caduce și adesea acest motiv este invocat în fața instanțelor judecătorești. Aceste clauze ar trebui interpretate potrivit aceleași legi care se aplică condițiilor de fond și de formă ale convenției arbitrale. atunci când tribunalul arbitral constată că procedura arbitrală nu poate avea loc efectiv. Este, de exemplu, cazul *clauzelor arbitrale patologice*.

Concluzii

În virtutea principiului dreptului tratatelor internaționale, *Pacta sunt servanda*, statele membre ale Convenției de la New York s-au obligat să respecte convențiile prin care părțile unui raport de drept privat convin să supună unui arbitraj toate diferendele sau anumite diferende care s-au ivit sau ar putea să se ivească între ele, cu condiția ca diferendele în cauză să fie arbitrabile în virtutea dreptului național aplicabil. Conformându-se angajamentelor internaționale asumate, statele au consacrat conceptul convenției de arbitraj în dreptul lor intern, majoritatea legislațiilor moderne cuprinzând reglementări, mai mult sau mai puțin detaliate, privind convenția în cauză. Pe de o parte, aceste convenții au forță obligatorie pentru părțile care le-au încheiat-o, acestea fiind ținute să se adreseze în arbitraj și nu în instanțele de drept comun. Iar pe de altă parte, convențiile de arbitraj sunt obligatorii pentru instanțele de drept comun, care sunt ținute să respecte voința părților de a recurge la arbitraj, preferând celeritatea și flexibilitatea acestei căi private de soluționare a litigiilor.

REFERINȚE:

1. Code civil français. Disponibil: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ [Accesat: 06.01.2025].
2. Principiile UNIDROIT referitoare la contractele de comerţ internaţional, Disponibil: https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016 [Accesat: 06.01.2025].
3. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. *United Nations Document A/40/17.* Disponibil: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf [Accesat: 06.01.2025]
4. Convenţia pentru recunoaşterea şi executarea sentinţelor arbitrale străine adoptată la New-York la 10 iunie 1958. [Accesat: 23.06.2024]. Disponibil: https://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/original/1/5/15464.pdf
5. Convenţia Europeană privind Arbitrajul Comercial Internaţional adoptată la Geneva la 21 aprilie 1961. [Accesat: 23.06.2024]. Disponibil: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/26821
6. Legea nr. 24 din 22-02-2008 cu privire la arbitrajul comercial internațional. *Monitorul Oficial nr. 88-89, art. 316, din 20.05.2008*
7. Regulamentul Curţii de Arbitraj Comercial Internaţional de pe lîngă CCI al Republicii Moldova Disponibil: https://arbitraj.chamber.md/arbitraj-international/regulament/. [Accesat: 06.01.2025].
8. Комаров А.С. *Некоторые актуальные вопросы международного международного коммерческого арбитража в Российской Федерации*, Международный коммерческий арбитраж, №1, 2004, p. 11-13.
9. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. *Publicat : 03-08-2018 în Monitorul Oficial Nr. 285-294 art. 436.*

10. Ghidul ICCA pentru interpretarea Convenției de la New York din 1958. Disponibil: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/icca_guide_nyc_romanian.pdf [Accesat: 23.06.2024]

LOBBY-UL CA INSTRUMENT AL GUVERNANȚEI DEMOCRATICE: ABORDĂRI CONCEPTUALE ȘI RELEVANȚA PENTRU DEMOCRAȚIILE DE TRANZIȚIE

COJOCARI Vadim
Universitatea de Studii Europene din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
vcojocar@gmail.com
ORCID ID: 0009-0006-1050-3156
TATAR Olga
Universitatea de Stat din Comrat, Comrat, Republica Moldova,
olgatatar94g@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2158-006X

Abstract
Lobbying has become an integral component of contemporary democratic governance, structuring interactions between public authorities and organized societal actors in the policy-making process. In consolidated democracies, particularly within the European Union and OECD frameworks, lobbying is recognized as a legitimate form of interest representation, provided it operates under clear normative principles of transparency, accountability, and integrity. This article offers a conceptual and normative analysis of lobbying, examining its theoretical foundations in democratic pluralism and distinguishing it from related practices such as advocacy, public consultation, and illicit influence. The study draws on doctrinal analysis and comparative examination of international standards promoted by the OECD and the European Union to identify the core criteria that define legitimate and responsible lobbying activities. It argues that lobbying regulation should not be regarded as a merely technical legislative exercise, but rather as a substantive indicator of institutional maturity and genuine political commitment to open and predictable governance. In the context of transitional democracies, the establishment of a coherent regulatory framework for lobbying is presented as a critical step toward democratic consolidation and the reduction of opaque and informal influence over public decision-making.
Keywords: *democratic governance, lobbying, policy influence, transparency and accountability, transitional democracies.*
Rezumat
Activitatea de lobby reprezintă un element esențial al guvernanței democratice contemporane, facilitând interacțiunea structurată dintre autoritățile publice și actorii organizați ai societății în procesul de elaborare a politicilor publice. În democrațiile consolidate, în special în cadrul Uniunii Europene și al statelor membre OECD, lobby-ul este recunoscut ca o formă legitimă de reprezentare a intereselor, cu condiția respectării principiilor de transparență, responsabilitate și integritate. Prezentul articol propune o analiză conceptuală și normativă a lobby-ului, evidențiind fundamentele sale teoretice în pluralismul democratic și delimitarea clară față de alte forme de influență, precum advocacy-ul, consultarea publică sau traficul de influență. Cercetarea se bazează pe analiza doctrinară și comparativă a standardelor internaționale relevante, cu accent pe instrumentele promovate de OECD și Uniunea Europeană. Argumentul central susține că reglementarea lobby-ului constituie un indicator al maturității instituționale și al voinței politice reale de a construi un proces decizional deschis, previzibil și responsabil, în special în democrațiile de tranziție.
Cuvinte-cheie: *democrații de tranziție, guvernanță democratică, influență politică, lobby, transparență și responsabilitate.*

Introducere

În ultimele două decenii, activitatea de lobby a fost din ce în ce mai mult recunoscută la nivel internațional drept un instrument legitim de participare la guvernanța democratică, condiționat însă de respectarea unor principii esențiale de transparență, responsabilitate și integritate. Atât **Uniunea Europeană**, cât și **Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD)**, au elaborat regimuri de reglementare sau de recomandare care vizează instituționalizarea interacțiunii dintre decidenții publici și reprezentanții intereselor private, cu scopul de a preveni corupția, conflictele de interese și influențele nejustificate asupra procesului decizional. [220] *Lobby-ul este ansamblul activităților prin care un actor non-public încearcă să influențeze deciziile adoptate de autorități prin mijloace directe, transparente și instituționalizate, în baza unor reglementări juridice și etice recunoscute.* Pentru a înțelege diferențele dintre abordările instituționale, putem sintetiza în mod comparativ principalele trăsături ale regimurilor UE și OECD în tabelul de mai jos:

[220] OECD. *Recommendation on Transparency and Integrity in Lobbying and Influence Activities*. Paris: OECD Publishing, 2024.

Tabel Nr1

Criteriu	***Uniunea Europeană***	**OECD**
Tip de reglementare	Registru voluntar comun (CE & PE)	Recomandare de politici publice (soft law)
Instrument principal	Transparency Register	Recommendation on Lobbying and Influence (2024)
Elemente obligatorii	Identitatea, obiectivele, clienții	Transparență, integritate, responsabilitate
Monitorizare și conformitate	Secretariat tehnic (Joint Transparency Secretariat)	Supraveghere delegată statelor membre
Sancțiuni	Simbolice (excludere din registru)	Neimpuse direct; orientate pe conformitate voluntară

Într-un climat democratic funcțional, procesul decizional trebuie să fie **deschis, predictibil și supus controlului public**. Activitatea de lobby, atunci când este reglementată adecvat, oferă nu doar un canal instituțional de comunicare între stat și societate, ci și un mecanism de **reducere a asimetriilor de informație**, **prevenire a favoritismului** și **promovare a responsabilității decidenților**. Experiențele internaționale arată că **deficitul de transparență în interacțiunile dintre funcționari și actori privați** creează un teren fertil pentru corupție, trafic de influență și manipulare decizională. În acest sens, **reglementarea lobby-ului nu este o simplă formalitate tehnică, ci o condiție de bază pentru buna guvernare.** În special în democrațiile emergente sau de tranziție, activitatea de lobby este frecvent confundată cu: **advocacy-ul civic**; **consultarea publică formală**; sau chiar cu **forme ilicite de trafic de influență. Verbul „to lobby” a fost atestat, pentru prima dată în 1850, iar cuvântul „lobbyst” în 1863**.[221]

Această confuzie este alimentată de: absența unui cadru juridic clar; slaba educație juridico-politică a decidenților; lipsa distincțiilor doctrinare în legislație și spațiul public. Consecința directă este **stigmatizarea activității de lobby** și **preferința pentru influența informală**, care eludează obligațiile de transparență și supraveghere democratică. Scopul acestui articol este de a propune o **abordare conceptuală și normativă a lobby-ului** ca instrument al guvernanței democratice, cu accent pe: delimitarea sa doctrinară față de formele înrudite; analiza criteriilor internaționale de reglementare; și evaluarea relevanței acestor concepte pentru **democrațiile de tranziție**.

Prezentul studiu adoptă o abordare calitativă conceptual-normativă, fundamentată pe analiza teoretică a conceptului de lobby ca instrument al guvernanței democratice. Cercetarea urmărește clarificarea poziției teoretice a lobby-ului în arhitectura participativă a procesului decizional, delimitarea acestuia față de alte forme de influență (advocacy, consultare publică, trafic de influență), precum și analiza criteriilor normative internaționale care definesc legitimitatea influenței instituționalizate. Metoda principală utilizată este analiza conceptuală, specifică cercetărilor din științele politice și juridice, care urmărește definirea, sistematizarea și delimitarea terminologică a noțiunilor centrale. Aceasta este completată de o analiză doctrinară comparativă, în care literatura de specialitate este corelată cu regimuri normative existente, promovate de organizații internaționale (OECD, Uniunea Europeană) și democrații consolidate (SUA, Germania, Irlanda). Prin combinarea acestor metode, se conturează un model teoretic integrat, capabil să ofere o bază de interpretare aplicabilă în evaluarea regimurilor de influență din democrațiile de tranziție. Potrivit lui Troșin (2011), în absența unei clarificări a modelului de reglementare: “atîta timp cît nu ştim încă modelul de reglementare, implicaţiile acestuia, este foarte greu să estimăm costurile exacte care pot apărea şi, impactul fiscal real asupra bugetului. Ori, regula de aur de care trebuie să ţinem cont în acest context,

[221] DEX – *Dicţionarul explicativ al limbii române* (ediţia a II-a). Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1998.

spune că elaborarea unui cadrul legislativ, nu trebuie să implice cheltuieli mai mari decît veniturile pe care le poate genera acesta”.[222]

Abordarea conceptuală a fost aleasă datorită caracterului normativ și exploratoriu al studiului. În lipsa unor date oficiale sau a unui cadru legal standardizat în multe state de tranziție, analiza empirică ar fi prematură sau incompletă. Prin urmare, o cercetare teoretică permite formularea unui cadru interpretativ valid, care poate sta la baza unor viitoare analize aplicate sau politici publice. Totodată, această metodă sprijină clarificarea doctrinară necesară pentru a diferenția între influența legitimă și influența ilicită în cadrul procesului decizional. Studiul nu implică o dimensiune empirică. Nu au fost realizate interviuri calitative, sondaje, observații de teren sau analize de rețea instituțională. Această alegere reflectă scopul exclusiv teoretic al cercetării, care vizează fundamentele conceptuale ale reglementării activității de lobby, fără a evalua implementări concrete la nivel național. Se recunoaște însă necesitatea extinderii viitoare a cercetării prin metode mixte, care să includă analize calitative și cantitative aplicate unor cazuri specifice.

În literatura clasică privind democrația și guvernanța politică, lobby-ul este asociat cu paradigma pluralistă, care consideră procesul decizional drept rezultatul competiției între interese divergente. Robert Dahl (1961), în lucrarea sa *Who Governs?*, a argumentat că într-o democrație autentică, puterea nu este concentrată, ci dispersată între multiple grupuri de interese, fiecare având posibilitatea să influențeze politicile publice prin mijloace legale. Lobby-ul, în acest context, este privit ca un mecanism natural și necesar pentru articularea intereselor legitime, facilitând participarea cetățenească indirectă și contrabalansarea influenței instituționale.[223] Theodore Lowi (1969), în *The End of Liberalism*, a adus o nuanțare critică acestei perspective . Deși nu neagă rolul intereselor organizate în sistemul democratic, el avertizează că pluralismul excesiv și dependența instituțiilor de grupurile de presiune pot duce la o formă de clientelism birocratic. Astfel, chiar dacă lobby-ul este recunoscut ca un fenomen democratic, el necesită forme de reglementare pentru a nu deveni un substitut informal al procesului politic deliberativ.[224] Prin urmare, perspectiva pluralistă a legitimat conceptual activitatea de lobby în democrație, dar a și semnalat necesitatea instituționalizării sale pentru a evita dezechilibre structurale în reprezentarea intereselor. Cercetările contemporane au rafinat cadrul teoretic al lobby-ului, dezvoltând o viziune mai precisă asupra funcțiilor sale normative și instituționale. Chari, Hogan și Murphy (2010) oferă una dintre cele mai riguroase clasificări comparative ale regimurilor de reglementare a lobby-ului la nivel global.[225] Potrivit acestora, lobby-ul reprezintă „un proces prin care indivizii sau grupurile încearcă să influențeze direct deciziile publice, în mod transparent și responsabil, prin interacțiuni formale cu factorii decizionali”. Autorii subliniază că activitatea de lobby este legitimă doar în măsura în care este reglementată și supusă supravegherii instituționale.

Instituțiile internaționale au contribuit la consolidarea conceptuală a lobby-ului prin elaborarea unor definiții operaționale, utilizate în politicile publice și în legislația comparată. **Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD)** definește lobby-ul, în *Recommendation on Transparency and Integrity in Lobbying and Influence* (2024), drept „orice activitate desfășurată pentru a influența formularea, dezvoltarea sau implementarea politicilor publice, legislației sau deciziilor administrative, de către o parte externă interesată, în cadrul unor interacțiuni directe cu funcționari publici”.[226] Această definiție este centrată pe interacțiunea formală, pe scopul de influență și pe

[222] Troșin, Pavel. *Perspectiva reglementării activității de lobby în Republica Moldova*. Politici Publice, nr. 3. p.33, Chișinău: IDIS „Viitorul”, 2011.
[223] Dahl, Robert A. *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. p.278, New Haven: Yale University Press, 1961.
[224] Lowi, Theodore J. *The End of Liberalism: The Second Republic of the United States*. New York: W. W. Norton & Company, 1969.
[225] Chari, Raj; Hogan, John; Murphy, Gary. *Regulating Lobbying: A Global Comparison*. Manchester: Manchester University Press, 2010.
[226] OECD. *Recommendation on Transparency and Integrity in Lobbying and Influence Activities*. Paris: OECD Publishing, 2024.

principiile de transparență și integritate. ***Uniunea Europeană,*** prin *Transparency Register*, definește lobby-ul drept „toate activitățile desfășurate pentru a influența procesul decizional al instituțiilor europene, fie direct, fie indirect, prin comunicare profesională, reprezentare a intereselor sau furnizare de expertiză”. Registrul UE include reguli privind înregistrarea entităților, raportarea bugetelor, scopurilor și clienților, precum și aderarea la un cod de conduită comun.[227] Aceste definiții instituționale pun accentul pe: interacțiunea directă cu autoritățile publice; obiectivul de influențare și obligațiile de transparență, raportare și conduită etică.[228]

Pe fondul acestor perspective, se conturează o interpretare dominantă în literatura contemporană: **lobby-ul reprezintă un canal legitim de comunicare între societate și stat**, într-un sistem democratic pluralist. Prin această prismă, lobby-ul permite participarea indirectă a cetățenilor și a organizațiilor în formularea politicilor publice, oferind o punte între interesele sectoriale și decizia administrativă. Mai mult, activitatea de lobby contribuie la: articularea nevoilor specializate (ex: industrii reglementate, profesii, ONG-uri); transmiterea de informații tehnice către decidenți; crearea unui cadru deliberativ mai larg, în care se evită centralizarea deciziei. Această funcție de **mediere instituțională** este cu atât mai importantă în democrațiile moderne, unde complexitatea tehnică a politicilor publice face imposibilă adoptarea unor decizii bine fundamentate fără aportul experților sau reprezentanților de interese legitime. În lipsa acestui canal, riscul este ca deciziile să fie deconectate de realitatea socială sau să fie dominate de grupuri informale de influență.[229]

Cu toate acestea, literatura de specialitate și recomandările internaționale subliniază faptul că **lobby-ul practicat în afara unui cadru de reglementare adecvat** poate genera riscuri sistemice. În special, lipsa de transparență creează următoarele vulnerabilități: ***Captura instituțională*** – situația în care deciziile publice reflectă interesele unui grup restrâns și nu binele public; ***Conflicte de interese*** – care nu sunt declarate sau gestionate corespunzător; ***Influență opacă*** – realizată prin intermediul unor rețele informale, neînregistrate și neverificabile; ***Erodarea încrederii publice*** – deoarece cetățenii percep procesul decizional ca fiind coruptibil, inaccesibil sau manipulat. Aceste riscuri sunt mai accentuate în **democrațiile de tranziție**, unde slăbiciunile instituționale, lipsa cadrului juridic și nivelul scăzut de alfabetizare civică determină o confuzie generalizată între lobby-ul legitim și influența nelegitimă. În astfel de contexte, nereglementarea lobby-ului nu înseamnă absența influenței, ci **existența unei influențe informale, invizibile și nereponsabilizate**. Literatura de specialitate identifică o serie de funcții esențiale pe care activitatea de lobby le îndeplinește într-o democrație consolidată, contribuind la funcționarea eficientă și echilibrată a sistemului de guvernanță. Funcția de agregare a intereselor: Lobby-ul oferă o platformă de exprimare și organizare pentru actori sociali difuzi, care, în absența unor mecanisme instituționale, ar rămâne marginalizați. Astfel, interesele disparate ale mediului de afaceri, sindicatelor, ONG-urilor sau grupurilor minoritare pot fi coagulate și articulate coerent în fața autorităților. Funcția informativă: Procesul decizional este din ce în ce mai tehnicizat, necesitând expertiză detaliată și date actualizate. Lobby-ul devine, astfel, o sursă crucială de cunoștințe specializate, permițând instituțiilor să formuleze politici mai bine fundamentate. Funcția participativă: Chiar dacă majoritatea cetățenilor nu sunt implicați direct în guvernare, prin intermediul organizațiilor care desfășoară activități de lobby ei pot accesa indirect procesul decizional. Această funcție permite democratizarea influenței, extinzând sfera participării dincolo de alegeri și consultări formale. Funcția de echilibrare a influenței: Lobby-ul contribuie la prevenirea monopolizării puterii decizionale de către actori instituționali sau economici dominanți. Într-un sistem pluralist, existența mai multor surse de presiune și influență asigură o competiție echilibrată și împiedică alunecarea spre oligarhizare sau autocrație decizională. Funcția de responsabilizare și transparență: În regimurile care

[227] European Commission; European Parliament; Council of the European Union. *Interinstitutional Agreement on a Mandatory Transparency Register – Code of Conduct*. Brussels, 2021.
[228] Transparency International. *Lobbying in Europe: Hidden Influence, Privileged Access*. Berlin: Transparency International, 2023.
[229] Baumgartner, Frank R.; Berry, Jeffrey M.; Hojnacki, Marie; Kimball, David C.; Leech, Beth L. *Lobbying and Policy Change: Who Wins, Who Loses, and Why*. p.6-9, Chicago: University of Chicago Press, 2009.

impun înregistrarea lobbyștilor, raportarea activităților și coduri de conduită, lobby-ul poate deveni un instrument de consolidare a integrității procesului decizional. Actorii politici devin mai conștienți de obligațiile lor etice, iar cetățenii pot monitoriza mai ușor sursele de influență asupra politicilor publice.[230]

Prin urmare, departe de a reprezenta o amenințare intrinsecă la adresa democrației, activitatea de lobby – reglementată și transparentă – poate întări capacitatea deliberativă a instituțiilor și legitimitatea deciziilor adoptate. Prin urmare, delimitarea teoretică și definirea clară a lobby-ului reprezintă un pas esențial în construcția unei guvernanțe democratice solide, care să poată diferenția între participare legitimă și interferență abuzivă.

Din această perspectivă, clarificarea conceptuală devine nu doar un exercițiu doctrinar, ci o condiție funcțională pentru consolidarea transparenței, responsabilității publice și încrederii cetățenilor în procesul decizional.

Tabel Nr2: Delimitări conceptuale între lobby, advocacy, consultare publică și trafic de influență

Concept	Caracteristici principale	Tip de influență	Cadru de reglementare	Exemplu tipic
Lobby	Interacțiune directă cu decidenți politici; frecventă, profesionalizată și transparentă	Directă, formală	Reglementat (OECD, UE etc.)	Întâlnire oficială cu parlamentari pentru a susține o propunere de lege
Advocacy	Presiune socială, mobilizare publică, campanii de conștientizare	Indirectă, societală	Nereglementat formal	ONG care organizează o campanie media împotriva defrișărilor ilegale
Consultare publică	Mecanism participativ inițiat de stat pentru a colecta opinii	Formal-instituțională	Reglementat prin proceduri legale	Dezbatere publică privind o propunere de modificare legislativă
Trafic de influență	Intervenție ascunsă, neoficială, contra unui avantaj personal	Ilicită, opacă	Infracțiune (Cod penal)	Promisiune făcută unui funcționar de a „aranja” o decizie în schimbul unei sume de bani

Acest tabel sintetizează distincțiile fundamentale dintre cele patru practici, subliniind importanța unei reglementări clare pentru prevenirea confuziilor și consolidarea încrederii publice în procesul decizional. Într-o guvernanță democratică autentică, lobby-ul nu este doar tolerat, ci reglementat prin principii de transparență, responsabilitate și integritate. Cadrul normativ internațional oferit de OECD și Uniunea Europeană furnizează standarde clare pentru legitimarea acestui tip de influență asupra politicilor publice. Recomandarea OECD din 2024 propune un set coerent de principii, sintetizate în așa-numita triadă normativă: **transparență**, **responsabilitate** și **integritate**. Acestea impun obligații reciproce: actorii care influențează politicile trebuie să fie vizibili și trasabili, iar instituțiile publice trebuie să asigure tratament egal și nediscriminatoriu tuturor actorilor interesați. Transparența include: obligativitatea registrului public al lobbyiștilor, publicarea rapoartelor de activitate, identificarea clientului, domeniul influenței. Exemplu concret: în Germania, orice întâlnire cu oficiali de rang înalt trebuie raportată public și justificată. Problemă în Moldova: lipsa oricărui sistem de înregistrare face imposibilă urmărirea influenței asupra deciziilor-cheie. Responsabilitatea include: sancțiuni pentru lobbyiștii care furnizează informații false sau omit înregistrarea, dar și pentru oficialii care nu declară interacțiunile. Exemplu: în Irlanda, Comisia pentru Reglementarea Lobby-ului poate emite amenzi și rapoarte publice. În Moldova: nu există nicio autoritate competentă în acest sens, iar conflictele de interese rămân rareori investigate. Integritatea se referă la codurile de conduită pentru ambele părți: și pentru lobbyiști, și pentru funcționarii publici. Exemplu: în UE, lobbyiștii trebuie să adere la un cod care interzice oferirea de beneficii necuvenite sau manipularea informației. În Moldova: lipsesc mecanisme de etică aplicabile interacțiunii cu grupuri de interese. Conform OECD, transparența

[230] Bentley, Arthur F. *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. p.196-201, Chicago: University of Chicago Press, 1994.

presupune înregistrarea activităților de lobby și raportarea interacțiunilor, responsabilitatea implică sancțiuni clare în caz de abuz, iar integritatea reclamă coduri de conduită și mecanisme de autocontrol instituțional.

Tabel Nr3: Cadrul normativ OECD–UE comparativ cu practici din Moldova

Principiu	**OECD/UE**	**Moldova**	**Implicații**
Transparență	Registru public al lobbyiștilor, raportarea periodică a activităților, acces public la interacțiunile cu decidenții	Lipsa unui cadru normativ dedicat privind lobby-ul; absența unui registru public și a obligațiilor de raportare	Imposibilitatea monitorizării influenței asupra procesului decizional; favorizarea interacțiunilor opace și a capturii instituționale
Responsabilitate	Sancțiuni, organisme de control (ex: High Commissioner, lobby commissioner)	Absența unei autorități specializate cu competențe explicit în monitorizarea activităților de lobby	Lipsa răspunderii pentru influența abuzivă; tolerarea practicilor informale și erodarea încrederii publice
Integritate	Coduri de conduită aplicabile lobbyiștilor și funcționarilor publici, reguli de etică instituționalizate	Coduri deontologice generale, fără reguli specifice privind interacțiunea cu grupurile de interese	Confuzie persistentă între lobby legitim și trafic de influență; normalizarea influenței informale în procesul decizional

Uniunea Europeană, prin **Transparency Register** și codurile de conduită pentru instituțiile europene (în special Comisia și Parlamentul), a consolidat aceste principii, oferind un model de referință pentru statele membre și cele aspirante. Registrul include nu doar firme de lobby, ci și ONG-uri, think-tankuri și case de avocatură implicate în influențarea politicilor europene Modele comparative precum **SUA (Lobbying Disclosure Act)**, **Germania (Lobbyregistergesetz, 2021)**[231] și **Irlanda (Regulation of Lobbying Act, 2015)**[232] oferă exemple de arhitecturi instituționale funcționale, cu registre publice, rapoarte obligatorii și autorități de supraveghere independente. În toate aceste cazuri, reglementarea lobby-ului contribuie direct la combaterea corupției, la reducerea capturii instituționale și la creșterea încrederii în procesul decizional. În democrațiile de tranziție, însă, situația este mult mai complexă. Conform modelului „partial reform equilibrium” formulat de Hellman (1998), elitele beneficiare ale tranziției pot bloca reformele care ar institui controale eficiente asupra influenței politice. Această **economie politică a nereglementării** generează o ambiguitate normativă convenabilă, care permite menținerea rețelelor informale de putere și evitarea obligațiilor de transparență.[233] În Moldova, spre exemplu, lipsa unei legi privind lobby-ul, coroborată cu slăbiciunea instituțiilor de control și cu nivelul scăzut de încredere publică, favorizează apariția unor forme opace de influențare – adesea în zona gri dintre lobby legitim și trafic de influență. Acest vid normativ alimentează riscuri structurale: **captura instituțională**, **influența ocultă** a intereselor externe și **vulnerabilitatea decizională** în raport cu actori netransparenți. Întârzierea reglementării nu reflectă doar ineficiență administrativă, ci adesea o voință politică absentă sau chiar opoziție deliberată din partea actorilor influenți. Astfel, criteriile internaționale devin nu doar repere tehnice, ci și **teste ale maturității democratice**. Reglementarea lobby-ului devine un barometru pentru disponibilitatea reală a elitelor de a renunța la privilegiile informale și de a accepta o guvernanță transparentă, participativă și predictibilă. Exemple regionale: Georgia, Armenia, Ucraina, Moldova. Aceste patru state pot fi privite ca tipologii diferite ale

[231] German Bundestag. *Lobbying Register Act (LobbyRG), Consolidated Version*. Berlin, 2024. https://www.bundestag.de/resource/blob/991942/Konsolidierte-Fassung-LobbyRG-2024_EN.pdf

[232] Government of Ireland. *Regulation of Lobbying – Official Information Portal*. Dublin, 2024.https://www.gov.ie/en/state-laboratory/organisation-information/regulation-of-lobbying/

[233] Hellman, Joel S. “Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions.” *World Politics*, vol. 50, no. 2, 1998, pp. 203–234.

interacțiunii dintre moștenirea sovietică și aspirațiile europene.[234] Georgia a adoptat reforme structurale rapide, dar fără o reglementare detaliată a lobby-ului. Ucraina a introdus transparența parțială în procesul legislativ, însă fără un cadru complet pentru activitatea de lobby. Armenia a recunoscut importanța reglementării în strategiile anticorupție, dar fără implementare efectivă. Moldova rămâne într-o fază pre-legislativă, unde lobby-ul este vehiculat mai degrabă ca acuzație politică decât ca activitate legitimă. În toate cazurile, lipsește instituționalizarea durabilă a accesului structurat la procesul decizional. Experiența comparativă arată că reglementarea lobby-ului este o etapă necesară în tranziția de la democrații electorale la democrații consolidate.[235] Instituționalizarea accesului – prin registre publice, coduri de conduită și sancțiuni – transformă influența dintr-o practică opacă într-un canal legitim de comunicare între stat și societate.

CONCLUZII

Analiza realizată în cadrul acestui studiu evidențiază faptul că activitatea de lobby, înțeleasă în sens normativ și instituționalizat, nu reprezintă doar o practică profesională, ci un indicator relevant al nivelului de maturitate democratică al unui stat. Atunci când este reglementat transparent și integrat coerent în arhitectura procesului decizional, lobby-ul contribuie la deschiderea instituțională, la responsabilizarea autorităților publice și la creșterea calității politicilor publice, fără a afecta legitimitatea democratică. O concluzie centrală a cercetării vizează importanța clarității conceptuale ca premisă a unei reglementări eficiente. Delimitarea riguroasă dintre lobby, advocacy, consultare publică și trafic de influență este esențială pentru evitarea ambiguităților normative și a suprarreglementării, care ar putea descuraja interacțiunile legitime dintre autorități și actorii societății. Confuzia conceptuală persistă ca un factor de blocaj instituțional, generând reticență în rândul decidenților și perpetuând mecanisme informale de influență. Studiul relevă, de asemenea, existența unei rupturi structurale între standardele internaționale promovate de OECD, GRECO și Uniunea Europeană și realitățile instituționale ale democrațiilor de tranziție. Această discrepanță nu are doar o natură tehnică, ci reflectă diferențe profunde între arhitectura normativă formală și practicile administrative, cultura organizațională și stimulentele politice dominante. În cazul Republicii Moldova, lipsa unui cadru normativ coerent privind reglementarea activității de lobby a favorizat menținerea unor forme opace de influențare a deciziilor publice, în pofida includerii principiilor transparenței și participării în documente strategice oficiale. Absența unor mecanisme instituționale funcționale de monitorizare și responsabilizare afectează încrederea publică și vulnerabilizează procesul decizional în fața capturii informale. În concluzie, rezultatele cercetării susțin teza potrivit căreia reglementarea lobby-ului trebuie abordată ca o reformă strategică de guvernanță, și nu ca un exercițiu legislativ secundar. Pentru democrațiile de tranziție, instituționalizarea unor practici de lobby transparente, responsabile și predictibile constituie un pas necesar în procesul de consolidare democratică, de reducere a influențelor informale și de construire a unui proces decizional public deschis și inclusiv.

BIBLIOGRAFIE

1. OECD. *Recommendation on Transparency and Integrity in Lobbying and Influence Activities*. Paris: OECD Publishing, 2024.

2. DEX – *Dicţionarul explicativ al limbii române* (ediţia a II-a). Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1998.

3. Troşin, Pavel. *Perspectiva reglementării activităţii de lobby în Republica Moldova*. Politici Publice, nr. 3. p.33, Chișinău: IDIS „Viitorul”, 2011.

4. Dahl, Robert A. *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. p.278, New Haven: Yale University Press, 1961.

[234] GRECO (Council of Europe). *Fourth and Fifth Evaluation Round Reports: Corruption Prevention in respect of Members of Parliament, Judges and Prosecutors*. Strasbourg, 2016–2024.

[235] Horja, A.; Mihăileanu, L. *Reglementarea activităţii de lobby. În anticamera influenţei*. Bucureşti: C.H. Beck, 2009.

5. Lowi, Theodore J. *The End of Liberalism: The Second Republic of the United States*. New York: W. W. Norton & Company, 1969.

6. Chari, Raj; Hogan, John; Murphy, Gary. *Regulating Lobbying: A Global Comparison*. Manchester: Manchester University Press, 2010.

7. European Commission; European Parliament; Council of the European Union. *Interinstitutional Agreement on a Mandatory Transparency Register – Code of Conduct*. Brussels, 2021.

8. Transparency International. *Lobbying in Europe: Hidden Influence, Privileged Access*. Berlin: Transparency International, 2023.

9. Baumgartner, Frank R.; Berry, Jeffrey M.; Hojnacki, Marie; Kimball, David C.; Leech, Beth L. *Lobbying and Policy Change: Who Wins, Who Loses, and Why*. p.6-9, Chicago: University of Chicago Press, 2009.

10. Bentley, Arthur F. *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. p.196-201, Chicago: University of Chicago Press, 1994.

11. German Bundestag. *Lobbying Register Act (LobbyRG), Consolidated Version*. Berlin, 2024. https://www.bundestag.de/resource/blob/991942/Konsolidierte-Fassung-LobbyRG-2024_EN.pdf

12. Government of Ireland. *Regulation of Lobbying – Official Information Portal*. Dublin, 2024.https://www.gov.ie/en/state-laboratory/organisation-information/regulation-of-lobbying/

13. Hellman, Joel S. “Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions.” *World Politics*, vol. 50, no. 2, 1998, pp. 203–234.

14. GRECO (Council of Europe). *Fourth and Fifth Evaluation Round Reports: Corruption Prevention in respect of Members of Parliament, Judges and Prosecutors*. Strasbourg, 2016–2024.

15. Horja, A.; Mihăileanu, L. *Reglementarea activităţii de lobby. În anticamera influenţei*. Bucureşti: C.H. Beck, 2009.

Secțiune Științe economice

PLANT PROCESSING ENTERPRISES IN UKRAINE: WAR AND EUROPEAN INTEGRATION

Olena BOKIY
PhD, Economics, Senior Researcher, Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
e-mail: olenabokiy@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9916-1856

Kateryna DANYLOVA
Engineering, Senior Researcher, Scientific Secretary, Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
e-mail: dankoek77@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6204-9975

Rezumat. *Scopul articolului este de a analiza activitățile și de a determina perspectivele de dezvoltare a întreprinderilor din lanțurile de procesare a culturilor agricole din Ucraina, în contextul agresiunii militare a Federației Ruse, al reconstrucției postbelice și al proceselor de integrare europeană. Autorii au identificat provocările și limitările cu care se confruntă întreprinderile. Activitățile întreprinderilor se caracterizează în prezent printr-o reducere a suprafețelor însămânțate și a capacităților de procesare, o lipsă de personal, o creștere a costurilor energiei și necesitatea schimbării rutelor logistice. Acest lucru a dus la modificări ale gamei de produse și ale structurii exporturilor, la scăderea profitabilității. Integrarea europeană a avut un impact pozitiv asupra sectorului agricol, contribuind la armonizarea legislației interne, în special în ceea ce privește procesele de mediu, calitatea produselor și standardele de siguranță. Ratele ridicate de conformitate cu Acordul de Asociere cu UE (de exemplu, 91% în vamă, 83% în domeniul protecției mediului) permit creșterea producției și diversificarea exporturilor de produse cu valoare adăugată. Creșterea este limitată de lipsa resurselor financiare, de logistica perturbată și de restricțiile comerciale. Printre domeniile promițătoare se numără concentrarea pe producția de produse cu valoare adăugată ridicată, bunuri organice și procesarea profundă a cerealelor. Dezvoltarea eficientă a industriei agricole necesită implementarea unor soluții inovatoare, inclusiv inteligența artificială, tehnologiile digitale și tehnologia blockchain, adaptate nevoilor consumatorilor.*
Cuvinte cheie*: Întreprinderi de procesare a plantelor, lanțuri agricole, integrare europeană, război, produse cu valoare adăugată*
Abstract. *The purpose of the article is to analyze the activities and determine the development prospects of enterprises within the agricultural plant processing chains in Ukraine under the conditions of the military aggression of the russian federation, post-war reconstruction, and European integration processes. The authors identified the challenges and constraints faced by enterprises. Enterprise operations are currently characterized by a reduction in cultivated areas and processing capacities, personnel shortages, increased energy costs, and the need to changing logistics routes. This has led to changes in the product mix and the structure of exports, reduction of profitability. European integration has positively impacted the agricultural sector by facilitating the harmonization of domestic legislation, particularly regarding environmental processes, product quality, and safety standards. High complianace rates with the EU Association Agreement (e.g., 91% in customs, 83% in environmental protection) allow for increased production and diversification of value-added product exports. Growth is constrained by a deficit of financial resources, disrupted logistics, and trade restrictions. Promising directions include focusing on the production of high value-added products, organic goods, and the deep processing of grains. The effective development of the plant industry requires the implementation of innovative solutions, including AI, digital technologies, and blockchain, tailored to consumer needs.*

Keywords: *Plant processing enterprises, agricultural chains, European integration, war, value-added products*

JEL CLASSIFICATION: Q13; F15; Q18; F51

INTRODUCTION

The issue of sustainable food supply and effective interaction between all participants in production and distribution chains is urgent at every stage of economic and social development in countries around the world. After all, food is a necessary prerequisite for human existence and active

life, a source of energy necessary for the vital functions of the human body. Over the past decade, Ukraine has been a guarantor of global food security owing to its fertile soil, favorable geographical location, and available labor and material resources. The country is a world leader in the export of crop products—cereals, primarily corn and wheat, as well as processed products—sunflower oil. It is Ukraine's agricultural sector that plays a decisive role in ensuring the country's economic stability and provides more than half of its export earnings and a significant share of the gross national product and employment. All participants in the food system, including enterprises, logistics and infrastructure units, investors, government agencies, investment companies, etc, must ensure the effective operation of the agricultural sector. At the same time, it is the main link – raw material and processing enterprises, their synergy and interaction – that primarily determines the level of food security and food supply for the population. In the 2020s, Ukraine's economy and its food sector faced the extraordinary challenges of the century – the COVID-19 pandemic and full-scale aggression by the Russian Federation, which caused an economic and humanitarian crisis and threatened food security not only in Ukraine but also worldwide due to disruptions in food supply chains. At the same time, systemic changes in the economy, driven by modern global and national innovations, environmental considerations, the development of technological agreements, and industrial revolutions, have significantly changed the approaches to organizing the activities of participants in the food system. Plant products is the mainstay of the Ukrainians' nutritional and European countries. Agricultural processing enterprises are the main drivers of value creation and are crucial for the stable supply of basic foodstuffs. In the current environment, at the crossroads of challenges and opportunities, an assessment of the activities of plant processing enterprises participating in the chain is timely and relevant.

The problems of the functioning and development of the agricultural sector, the food industry within it, food value chains, and producers of plant processing products have been studied in the works of Ukrainian and foreign scientists. In particular, V. Yanovska and V. Gurochkina have identified the prospects for food exports and the importance of institutional support and state policy in the field of food chains [12]. O. Kovalenko and A. Kirichenko analyzed global food logistics chains in Ukraine in the context of war and identified the importance of well-established customs procedures and special customs regimes for trade facilitation [5]. O. Kuts and co-authors [4] assessed the principles of economic policy and food industry activities aimed at strengthening food chains. O. Kovalenko and co-authors identified the cyclical nature of food value chains. The researchers emphasized the importance of the principles of the circular economy and waste management [3]. N. Jurkenaite & R. Melnikiene proposed ways to increase the added value of the pea production and processing chain, including animal feed and dried products, with a focus on exports [2]. R.S. Maluf and co-authors studied trends in the functioning of the soybean value chain using Brazil as an example in the context of climate change and sustainable development and proved the effectiveness of national food systems and the need to monitor the state of the environment [7]. T. Trojanowski emphasized the importance of avoiding environmental degradation through the activities of food enterprises [11]. V. Loyanich examined the problems and prospects of Ukraine's European integration in the context of food security. The author noted the increase in opportunities for exporting agricultural products and the relevance of quality standards harmonized with European requirements to improve the nutrition of Ukrainians and increase export potential [6]. At the same time, the problems of the development of plant production enterprises, especially in the context of macroeconomic opportunities (European integration) and the challenges of war and post-war recovery, require more in-depth research.

The materials and methods used in the study are based on general scientific and dialectical approaches and methods of scientific knowledge. The scientific generalization method was used to assess the challenges facing the food sector, enterprises, and crop production industries. Index and integral methods were used to assess the sustainability of enterprises; the comparison method was used to assess the progress of implementation of the provisions of Ukraine's Association Agreement with the European Union. The method of systematic generalization and the dialectical method were also used to determine the development prospects of enterprises. The information base for the research is

provided by data from the State Statistics Service, Trade Map, FAO, and industry associations. Given the martial law, the data from the State Statistics Service is limited.

RESULTS AND DISCUSSION

Plant production is the mainstay of Ukraine's agricultural sector, accounting for up to 80% of the country's agriculture and providing up to 70% of the daily calorie intake. The main products with high potential for export and further processing are cereals and legumes – wheat, oats, corn, and rapeseed. This is in contrast to neighboring countries that are members of the European Union, in particular Poland and Germany, as well as Moldova, where high-margin crops such as vegetables and fruits prevail [1].

Ukraine's agricultural sector and its plant production industry in the pre-war period, until 2022, recovered after the pandemic and developed rapidly. In 2021 alone, exports of plant products increased by more than 30%, and the area sown with cereals increased by 4% (since 2015, when the Association Agreement with the European Union was signed, by 8.5%); sunflower seeds – by 2.5% (since 2015, by 29.7%, respectively, given Ukraine's high export orientation and global leadership in the export of sunflower oil); sugar beets – by 3.2% per year. Thanks to new technologies and increased grain crop yields, in 2021 alone, grain production increased by 33%, sugar beet and sunflower production by 19% and 25%, respectively [9]. Positive developments were also observed in the processing sector of the agricultural sector, but production growth was slower. In 2021, the highest production index was for sugar – 31.9%, although the production of this product is cyclical in nature. The production of non-alcoholic beverages increased by 8.5%.

The full-scale aggression of the Russian Federation in Ukraine since 2022 has led to a reduction in the area sown for crop production, production volumes, and the number of enterprises, as well as a decrease in production profitability, especially during the first year of the war.

At the same time, after the signing of the Association Agreement with the European Union in 2014 and its entry into force in full on September 1, 2017, Ukraine's agricultural sector and its enterprises have come a long way in harmonizing norms, conditions, and standards with the requirements of the European Union.

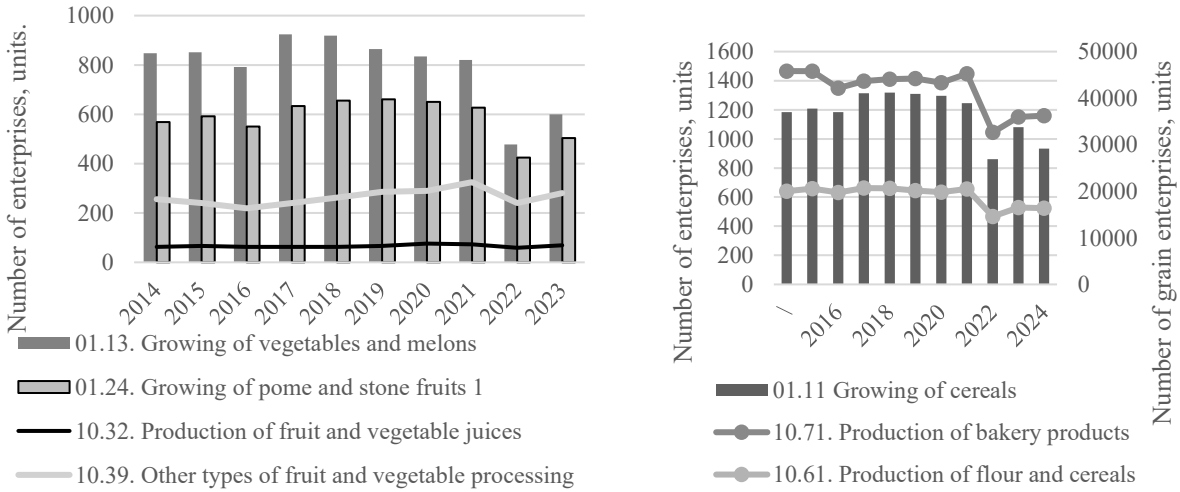

Fig.1 Dynamics of the number of enterprises by specific types of plant production
Source: compiled based on data from the State Statistics Service of Ukraine

An analysis of the activities of enterprises in crop processing chains (using the example of grain and fruit processing chains) in Ukraine shows that the largest number of vegetable and melon producers was in 2017 – 924 units, during 2021-2022 their number decreased from 820 to 478 units, pome and stone fruits – from 627 to 424 units, by 72 and 48%, respectively, primarily due to small enterprises. In the grain processing chain in 2022, the number of grain producers decreased by almost 31%, primarily in the south and east of the country, by 29% for flour and cereals, and by 27% for bakery and

flour products. The number of grain producers declined at a faster rate (Fig. 1) [9].An important indicator of the performance of enterprises in plant processing chains is profitability. In processing chains, as of 2024, the profitability of agricultural crops exceeded the profitability of processed products (Table 1). However, it should be noted that agricultural producers usually receive income from sales at the end of the marketing period.

If we comparing the ratio of profitability levels in the raw materials and processing sectors, it will be highest between grain and flour (20.6 percentage points), between grain and bread – 18.3 percentage points, and between grain and oil – 18.3 percentage points. The difference between vegetable crops and sugar reaches 12.8 percentage points, and between fruits and their processed products – 16.6 percentage points. The smallest difference was between sugar and sugar confectionery products – 1.5 percentage points [1, 9].

Table 1. Profitability of plant processing chains

Processing chains	Products	Profitability in 2024, %
Chains: “Grain-flour-bread” “Sunflower seeds – oil”	*Agricultural raw materials:* Cereals, legumes, and oilseeds	20,8
	Processed products: Flour and cereals	0,2
	Short-term storage bakery and confectionery products	2,5
	Oil	5,9
Fruit and vegetable processing chains	*Agricultural raw materials:* Vegetables and root vegetables	14,0
	Pome and stone fruits	21,7
	Processed products: Sugar	1,2
	Sugar confectionery products	12,5
	Processed vegetables and fruits	5,1

Source: compiled based on data from the State Statistics Service of Ukraine

It is also important to compare the dynamics of the number of loss-making enterprises in order to assess the efficiency of food chains, since their activities at the processing stages must be coordinated. For example, in 2010-2015, the largest share of unprofitable enterprises was among manufacturers of the final product – bakery and flour products (at the level of 38-40%). In 2013-2016 and 2021, intermediate producers—flour and cereals—surpassed other participants in the production and distribution chain in terms of the share of loss-making enterprises. The share of grain producers that incurred losses was 11-14%, fig. 2.

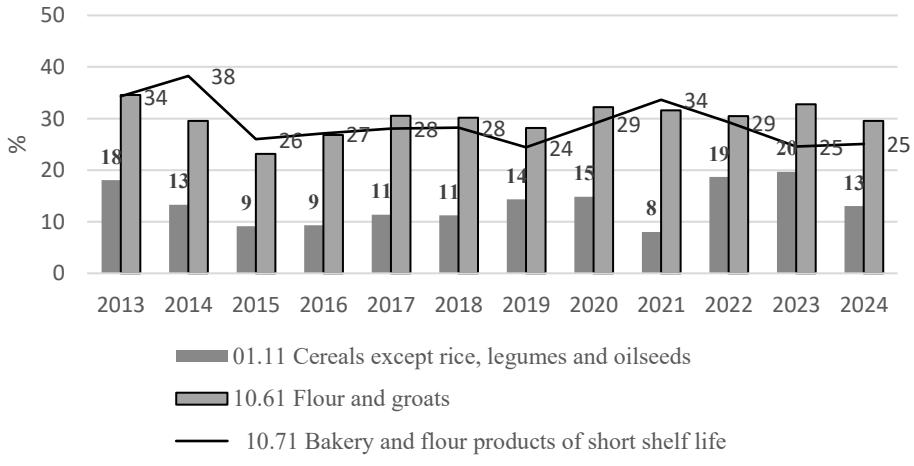

Figure 2. Dynamics of the share of unprofitable enterprises in the grain-flour-bread chain

Source: compiled based on data from the State Statistics Service of Ukraine

On the example of the “grain-flour-bread” chain, it is possible to assess the resilience of enterprises to negative changes caused by the war in Ukraine. The changes in the relevant indicators in 2023 compared to 2021 are methodically assessed, and an integral indicator is calculated as the geometric mean of three indices: the number of enterprises, the price per unit of production, and the added value. The unit price is taken as the price in the “Grain-Flour-Bread” chain – grade 3 wheat, grade 1 flour (EXW) and the retail price of wheat bread made from grade 1 flour (Table 2). The best indicator was achieved for activity type 10.71 – short-term storage bakery and confectionery products.

Table 2. Integral indicators of resistance to changes in the “grain-flour-bread” chain

Indicator	Calendar period	01.11. Cereal plants	10.61. Flour and cereals	10.71. Short-term storage bakery and confectionery products
Number of enterprises, units	2023	33796	529	621
	% to 2021	86,8	80,8	78,3
Unit price, UAH	2023	5,2	10,2	36
	% до 2021	59,8	85,7	137
Added value, billion UAH	2023	183	5,35	11,2
	% до 2021	39,4	91,3	109
Integral indicator	2021-2023	**58,9**	**85,8**	**105,4**

Source: compiled based on data from the State Statistics Service of Ukraine

In terms of product profitability, bakery product manufacturers were the most stable, increasing their profitability by 3.7 percentage points during 2021-2023, while grain producers decreased theirs by 35.7 percentage points and flour and cereal producers by 4.3 percentage points.

An analysis of export activity showed that the war changed the structure of exports by product type and by country importing Ukrainian products. For example, while grains (wheat and meslin) were mainly supplied to Egypt, Indonesia, and Turkey, in 2022-2023, Spain took a significant share of the Ukrainian wheat export market, which grew from 8.5% in 2022 to 26.2% in 2024 (Fig. 3; the figure shows the countries that took the largest share of Ukrainian wheat exports in 2022). increased from 8.5% in 2022 to 26.2% in 2024, Fig. 3 (the figure shows countries that purchase at least 4% of global exports of Ukrainian wheat) [10].

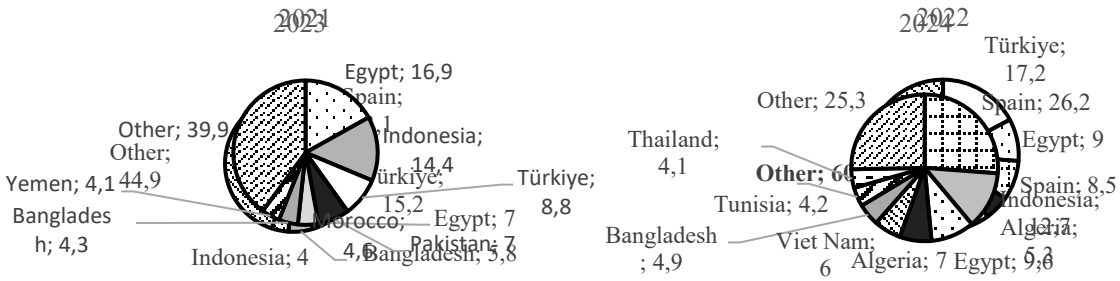

Figure 3. Structure of wheat and meslin exports in 2021-2024, %
Source: compiled by the authors based on [10]

The structure of agricultural exports and the share of plant production in it have changed slightly (Table 2). In particular, the share of grains decreased from 44.5% to 38.2%, and the share of plant production (excluding oil) decreased by 1.3 percentage points. The share of oil seeds and fruits increased from 8.8% to 13.7%, while the share of animal or plant fats and oils remained almost unchanged. The growth in the share of value-added products—finished food industry products—is positive. During the war, the share of agricultural exports in the country's total exports increased significantly, indicating an increase in the role of the agricultural component in the country's economy.

Table 2. Comparison of the structure of Ukraine's agricultural exports in the pre-war and war periods

Products	2021		2024		*2024 in % to 2021*
	thsd.USD	*% of the total volume*	*thsd.USD*	*% of the total volume*	
Agricultural exports total	**27 708 932,3**	**100,0**	**24 683 337,8**	**100,0**	**89,1**
I. Live animals and livestock products	1345194,8	4,9	1 643 523,7	6,7	122,2
II. Plant products	15538028,4	56,1	13 527 636,3	54,8	87,1
08 eatable fruits and nuts	368197,5	1,3	361449,6	1,5	98,2
10 cereals	12343846,1	44,5	*9 418 272,5*	38,2	76,3
11 flour-grinding products	148284,1	0,5	*133 663,0*	0,5	90,1
12 oil seeds and fruits	2435156,5	8,8	*3 393 750,5*	13,7	139,4
III.15 Animal or plant fats and oils	7037234,2	25,4	5 756 448,9	23,3	81,8
IV. Finished food industry products	3788474,9	13,7	3 755 728,9	15,2	99,1
Share of agricultural exports in total, %	40,7		59,1		18,4

Source: compiled by the authors based on data from the State Statistics Service of Ukraine

The main challenges for enterprises in the plant production and processing sectors during the war in Ukraine can be identified as follows: in the raw materials sector:

– reduction in the area under cultivation, especially in the southern and eastern regions of Ukraine;

– contamination and mining of agricultural land, rendering it unsuitable for direct use for its intended purpose and requiring costly demining over a long period of time;

– disruption of agricultural production infrastructure, including warehouses, storage facilities, elevators, roads, etc.;

– inability to export grain products by sea, leading to higher prices and logistical complications;

– rising prices for fuel, fertilizers, and crop insurance, leading to higher product prices.

Plant product processing enterprises, in particular bakeries, sugar factories, and oil extraction facilities, have also faced extraordinary challenges, the most significant of which are the destruction of production facilities and staff shortages, significant complications in logistics and food exports, a reduction in consumer market capacity, a shortage of working capital, a significant increase in the cost of energy and other cost components, etc.

At the same time, agricultural enterprises and food industry capacities proved to be more resilient to the challenges of war than the country's industry as a whole, as evidenced by a smaller decline and,

in some sectors, even an increase in production rates and volumes. In 2022, the annual food production index was 78.4% compared to 63.3% for industry as a whole, and in 2024 alone, it showed 107.6% growth compared to 104.6% for industry. The production index for flour, cereals, and starches was 109.1%, for bakery and flour products – 105.1, and for sugar – 108.6% [9]. Therefore, despite significant losses caused by the war and thanks to the unity of the population, producers, businesses, and authorities, the plant processing industry is developing and showing good results.

Despite the extraordinary challenges of war and its negative consequences, Ukraine continues to follow the path of European integration. In particular, in the field of agriculture, progress in implementing the Agreement reached 74% as of 2025 (it is necessary to agree and harmonize plant trade standards and quality policy); in the field of consumer protection, as well as social policy and labor relations, on the basis of which entrepreneurs' wages are formed, progress is 80% (for example, in the field of ensuring the functioning of state market surveillance information systems), etc. Customs issues are important for export potential, with progress in implementing the Agreement in this area at 91%. The least progress in implementing the Association Agreement has been achieved in the areas of financial cooperation and combating fraud (24%), as well as transport and transport infrastructure (58%). An important area for enterprises in the plant growing sector is energy efficiency, where progress stands at 83%, as well as entrepreneurship (91%) [8].

The main advantages of European integration for the industry and enterprises processing plant products lie primarily in the harmonization of the regulatory and legislative framework, which will promote the production of safe and diverse products, increase opportunities for innovative modernization of production, expand product markets, and facilitate the exchange of best practices. European integration processes will contribute to increased production and diversification of exports of value-added products. At the same time, there are challenges to the development of the agricultural sector in the context of European integration, caused by the protection of agricultural markets by neighboring countries, logistical difficulties, trade restrictions, a shortage of financial resources, etc.

On the path to Ukraine's development and European integration, an important task set out in the National Economic Strategy of Ukraine until 2030, the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas of Ukraine for the period until 2030, the Food Security Strategy for the period up to 2027, and other legislative documents is to increase the volume and share of processing of agricultural raw materials, production, and export of products with high added value.

In-depth processing of agricultural raw materials, processing and utilization of production waste based on the circular economy involves the modernization of production facilities and the construction of in-depth processing capacities based on primary production. Examples include bioethanol production units based on sugar and grain enterprises, pectin from apple juice production waste, in-depth processing of wheat into gluten, etc. However, when organizing such production, it is necessary to take into account the volume and payback of investments, the possibilities for expanding product markets, and the added value that can be obtained as a result of deep processing of products. For example, the possibilities for deep processing of corn are truly limitless and include cereals, flour, gluten, bioethanol, popcorn, chips, etc. In particular, the Institute of Food Resources of the National Academy of Agrarian Sciences has developed alternative options for deep processing of corn (Fig. 4).

The first option for processing a ton of corn includes gluten, citric acid, and germ, while the second option includes green energy products such as bioethanol, liquefied carbon dioxide, and distiller's grains. A comparison of the economic results of product processing shows that the income from the sale of gluten, citric acid, and other processed products is 1.8 times higher than the income from fuel and other products.

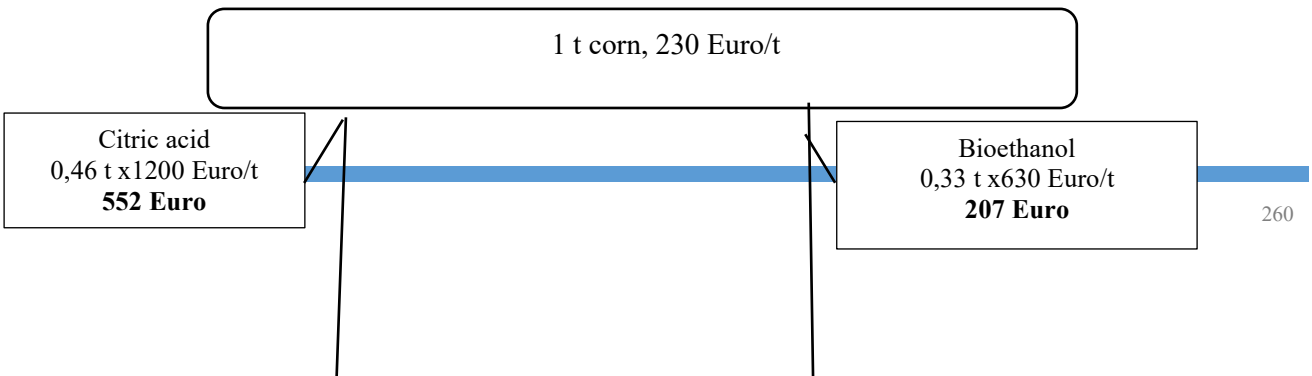

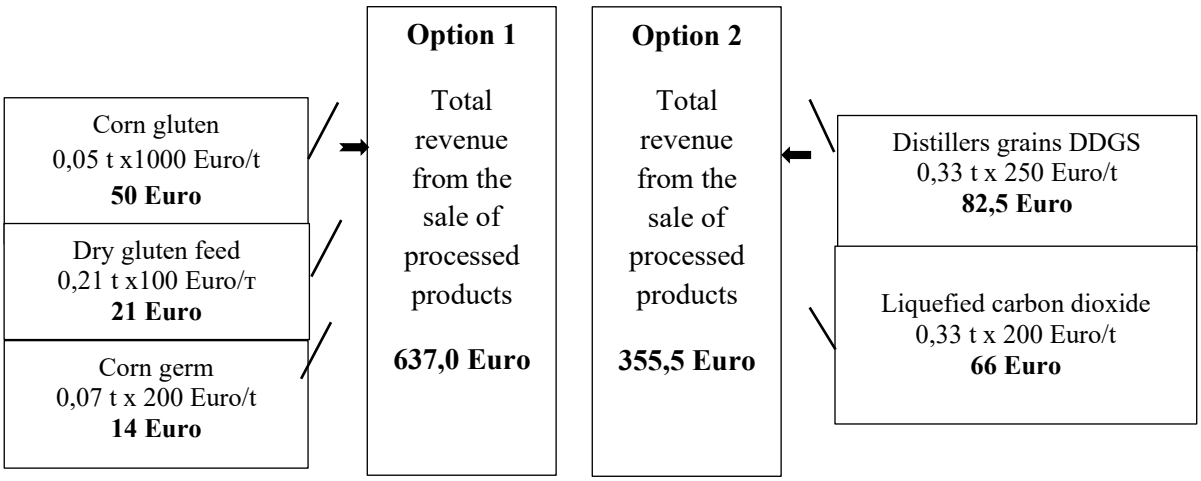

Fig. 4. Options for creating added value through deep processing of corn[1)]

[1)]export prices at the end of 2021

Source: compiled based on scientific research by the Institute of Food Resources of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

The organization of auxiliary units for deep processing of products, in particular bioethanol production facilities based on sugar and grain enterprises, will contribute to the growth of added value in plant production chains and the profitability of enterprises, increase employment, and reduce production waste.

CONCLUSIONS

The Ukrainian agricultural sector and plant processing enterprises within it are developing in difficult conditions caused by the full-scale aggression of the Russian Federation and the opportunities offered by European integration processes and innovative structural reforms. To overcome the problems in the plant production value chain, it is necessary to use state and market regulation mechanisms aimed at supporting enterprises and the population, as well as reviving and modernizing production. In the agricultural sector, it is necessary to promote the cleaning and demining of territories, the effective sowing of agricultural land taking into account plant rotation, to implement the concept of Precision Agriculture and innovations in the field of data sensing and analysis, greening and traceability of products at all stages of the processing chain. Processing enterprises primarily need to revive and modernize their production capacities, taking into account innovative solutions, alternative energy sources and logistics routes, digitalization, and environmental solutions for alternative energy.

REFERENCES

1. Bokiy O. Vplyv vyrobnycho-tsinovoi kon’iunktury na adaptyvnist’ lantsiuhiv dodanoi vartosti roslynnyts’koi produktsii v umovakh viiny v Ukraini [The impact of systemic changes in the economy of Ukraine on the formation of food chains of value creation. *Prodovol’chi resursy*. Kyiv, 2024. 12(22). P. 207–218. https://doi.org/10.31073/foodresources2024-22-21.

2. Jurkenaite N., & Melnikiene R. The use of local raw materials for the development of higher value-added chains: the lithuanian case of peas. *Scientific papers-series management economic engineering in agriculture and rural development*. 2022. *22*(3). P. 337–342. https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000886426500035.

3. Kovalenko O., Bokiy O., Yashchenko L. Kontseptualni zasady formuvannia tsyklichnykh lantsiuhiv stvorennia vartosti v paradyhmi tsyrkuliarnoi ekonomiky [Conceptual foundations of the formation of cyclic value chains in the circular economy paradigm]. *Prodovolchi resursy*. Kyiv, 2023. 11 (21). P. 223–237. https://doi.org/10.31073/foodresources2023-21-22.

4. Kovalenko O. V., Kuts O. I., Bokiy O. V. Kontseptualni zasady formuvannia ekonomichnoi polityky ta mekhanizmiv rozvytku kharchovoi promyslovosti [Conceptual foundations of economic policy formation and mechanisms of food industry development]. Instytut prodovolchykh resursiv NAAN [Institute of Food Recources of NAAS]. Kyiv, 2020. 51 p. https://iprkyiv.com/index.php/nashi-vydannya/monohrafiyi.html.

5. Kovalenko O.V., Kyrychenko A.V. Transformatsii hlobalnykh lohistychnykh prodovolchykh lantsiuhiv v umovakh viiny v Ukraini [Transformations of global logistics food chains in the conditions of war in Ukraine]. Prodovolchi resursy [Food Resources]. Kyiv, 2023. 11 (20). P. 211-220. https://doi.org/10.31073/foodresources2023-20-20.

6. Loianich V. O. Formuvannia prodovol’choi bezpeky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Formation of food security inUkraine in the context of European integration]
Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual’ni pytannia nauky i praktyky. 2023. 2. P. 90–104. https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-2-6.

7. Maluf R. S., Burlandy L., Cintrao R. P., Jomalinis E., Santarelli M., & Tribaldos T. Global value chains, food and just transition: a multi-scale approach to Brazilian soy value chains. *Journal of Peasant Studies*. 2023. *50*(7). P. 2642–2665. https://doi.org/10.1080/03066150.2022.2105781.

8. Pulse of the Association. 2025. https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/agriculture.

9. State Statistics Service of Ukraine. 2025. https://www.ukrstat.gov.ua/.

10. Trade Map. 2025. https://www.trademap.org/Index.aspx.

11. Trojanowski T. The Attitudes of Managers Towards the Concept of Sustainable Development in Polish Food Industry Enterprises. *Rocznik Ochrona Srodowiska*. 2020. *22*(2). P. 622–634. https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000593378000016.

12. Yanovska V. P., & Hurochkina V. V. Ukraina u hlobal’nykh lantsiuhakh stvorennia vartosti: vyklyky ta perspektyvy ekonomichnoho rozvytku [Ukraine in global value chains:Challenges and prospects for economic development] *Ekonomika ta suspil’stvo*. 2024. 65. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-108.

UKRAINE IN THE GLOBAL MEAT MARKET

Olha KOVALENKO
D-r of Economics, Senior Researcher
Head of the Department of Economic Research
Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
okovalenko0960@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8364-3316

Hanna LYSENKO
Researcher of the Department of Economic Research
Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
lysenko_h@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2006-4111

Rezumat. *În studiu sunt analizate tendințele actuale de dezvoltare a pieței mondiale a cărnii și a produselor din carne. Autorii au examinat particularitățile producției mondiale de carne, structura acesteia și au analizat diferențele și asemănările cu piața ucraineană. Au fost identificate factorii care generează un decalaj semnificativ în nivelul consumului de carne între diferite țări în condițiile actuale. În țările dezvoltate există o cerere stabilă pentru tipuri mai scumpe de produse alimentare, în țările în curs de dezvoltare – o cerere în creștere activă, iar în cele mai puțin dezvoltate – o cerere redusă din cauza capacității extrem de scăzute de a-și asigura necesarul de alimente. Odată cu creșterea veniturilor populației, crește și cererea de carne. A fost determinată poziția Ucrainei în exportul mondial de carne de pasăre. Studiul identifică principalele tendințe și particularități ale dezvoltării pieței mondiale a cărnii, care influențează direct și indirect piețele locale ale cărnii, inclusiv pe cea ucraineană.*

Cuvinte cheie*: piața mondială a cărnii, piața cărnii din Ucraina, producția de carne, exportul de carne, consumul de carne.*

Abstract. *The study analyzes current trends in the development of the global meat and meat products market. The authors examined the characteristics of global meat production, its structure, and analyzed the differences and similarities with the Ukrainian market. The factors causing a significant gap in meat consumption levels among different countries under current conditions were identified. In developed countries, there is a stable demand for more expensive types of food; in developing countries, demand is growing rapidly; and in the least developed countries, demand remains low due to an extremely limited ability to meet their food needs. As citizens' incomes increase, the demand for meat rises. The position of Ukraine in the global poultry meat export market has been determined. The study identifies the main trends and features of the development of the global meat market that directly and indirectly influence local meat markets, including the Ukrainian one.*

Keywords: *global meat market, Ukrainian meat market, meat production, meat export, meat consumption.*

JEL CLASSIFICATION: Q17, Q13

INTRODUCTION

Meat is one of the main types of food, its consumption is traditional and indispensable in most countries of the world. The global meat market is heterogeneous and complex in its structure. The supply of meat and meat products to the world food market is one of the key elements in ensuring food security. Therefore, studying the trends of the global meat market, their impact on Ukraine, and Ukraine's position in the world market is extremely relevant for the effective development of the Ukrainian meat market and is of significant importance for scientific research.

RESULTS AND DISCUSSION

In 2024, 378.1 million tons of meat were produced worldwide. The FAO forecasts that this amount will increase to 383.5 million tons in 2025 due to growth in poultry meat production. In the structure of global meat production in 2024, poultry meat predominated, accounting for 40% of the total. In total meat production, pork accounted for 33%, bovine meat – 21%, ovine meat – 5%, and other types of meat – 1% (Fig. 1). It is expected that poultry meat production will increase in 2025. This is due to relatively lower feed costs and stable consumer demand, driven by the lower prices of

poultry meat compared to other types of meat. An increase in pork production is also expected; however, beef production is projected to decline due to a reduction in the cattle population. [1].

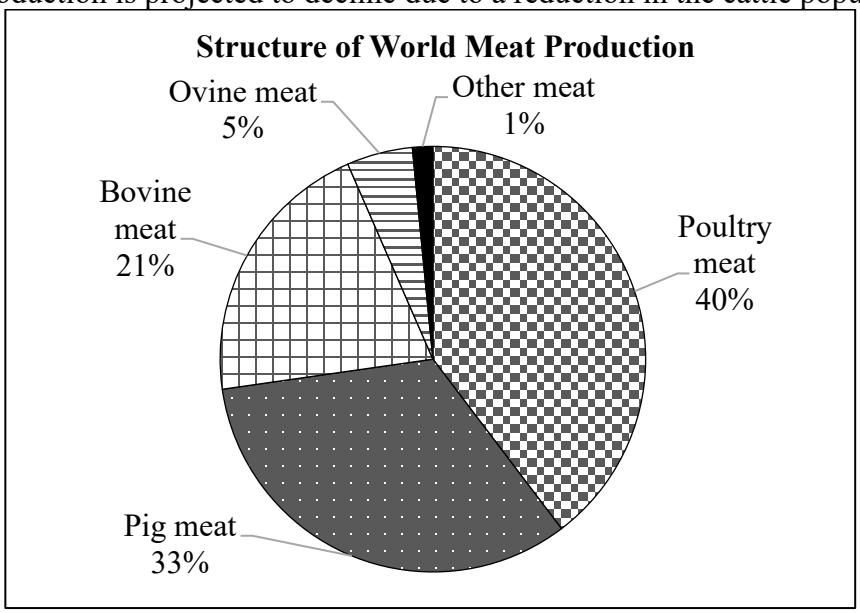

Figure 1. Structure of World Meat Production by Meat Type in 2024
Source: formed by the authors based on [1]

In 2024, out of 2.4 million tons of meat produced in Ukraine, poultry accounted for 60%, pork – 29%, and beef – 10% (Fig. 2). Just ten years ago, the structure of meat production was different. In 2015, out of 2.32 million tons of produced meat, beef accounted for 17%, pork – 33%, and poultry – 49%. In the structure of produced meat, poultry has replaced beef and pork, which corresponds to global trends. Poultry meat is economically more attractive to consumers.

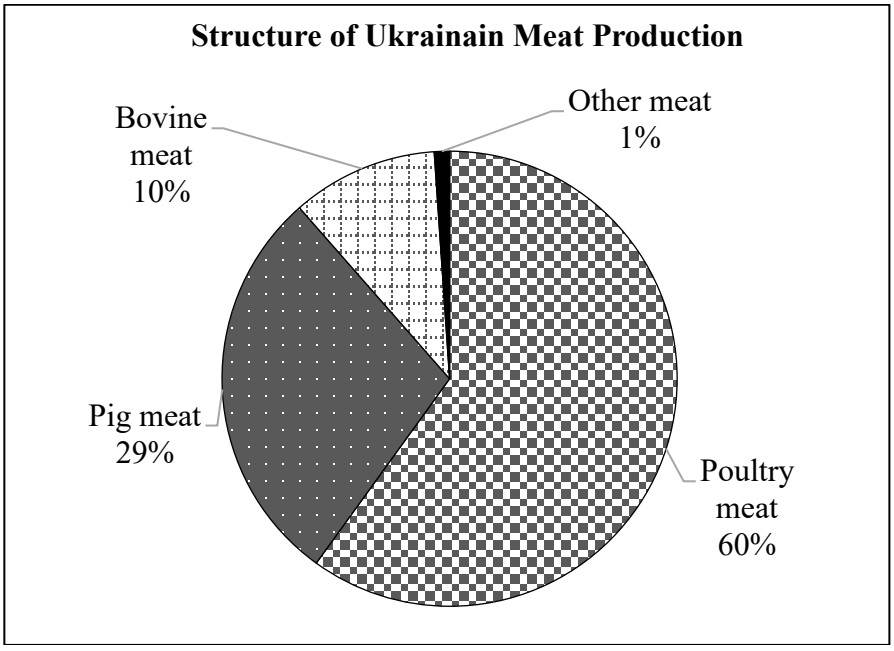

Figure 2. Structure of Ukrainian Meat Production by Meat Type in 2024
Source: formed by the authors based on [2]

From 2010 to 2024, global meat production increased by 29%, or 85.1 million tons. While it amounted to 293 million tons in 2010, it grew to 378.1 million tons in 2024. Global meat production

increased annually by an average of 1.8% (Fig. 3). In Ukraine, the growth rate of meat production was less stable. Although meat production in 2024 had increased by 14% compared to 2010, during this period production volumes fluctuated, ranging from an 8.1% increase in 2013 compared to 2012 to a sharp decline of 19.5% in 2022 compared to 2021. Despite the general downward trends, such a significant decrease in 2022 was atypical for the Ukrainian market. It was associated with losses and damages to the industry following the onset of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation.

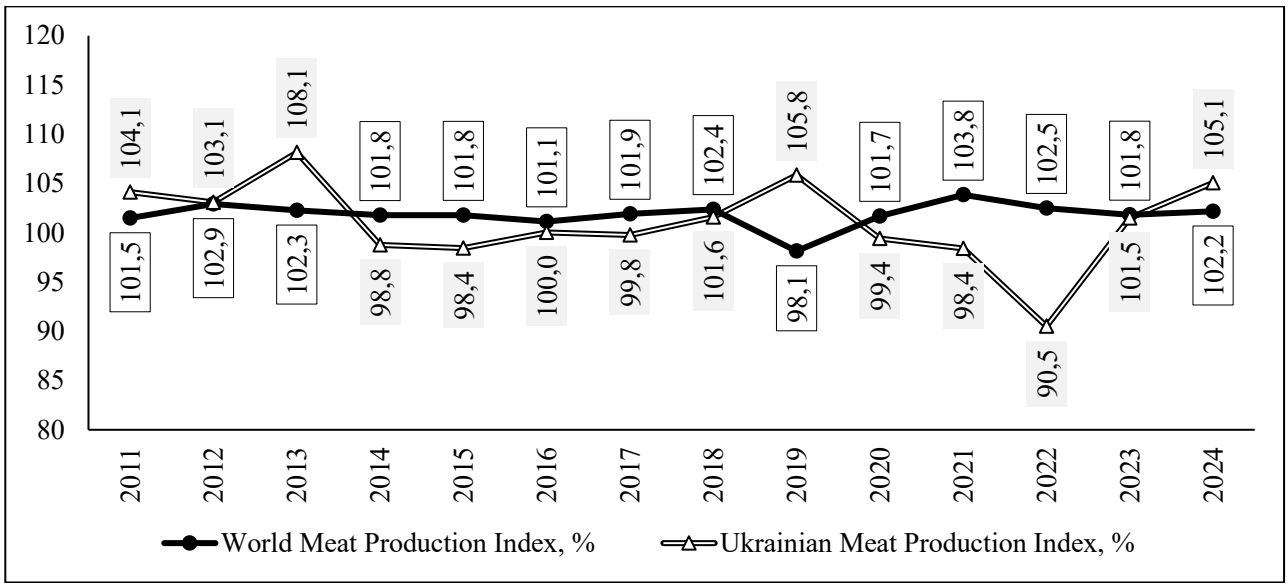

Figure 3. Meat Production Indices (to previous year)
Source: calculated by the authors based on [2], [3]

According to the FAO, per capita meat consumption worldwide in 2023 was 45.3 kg, which is 1.6% higher than the previous year (Fig. 4). From 2010 to 2023, global per capita meat consumption increased by 9.5%, with an average annual growth rate of 0.7%. In the consumption structure of the 45.3 kg, poultry accounted for 38%, pork – 34%, and beef – 21%.

Per capita meat consumption in Ukraine is higher than the world meat consumption by 9.2%. In 2023, it amounted to 49.5 kg per person, which is 6.6% higher than in 2022. During 2010-2023, the lowest level of meat consumption in Ukraine was recorded in 2022, due to difficulties caused by the onset of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine. In 2023, the average Ukrainian consumed 51% poultry, 35% pork, and 12% beef of the total meat consumption.

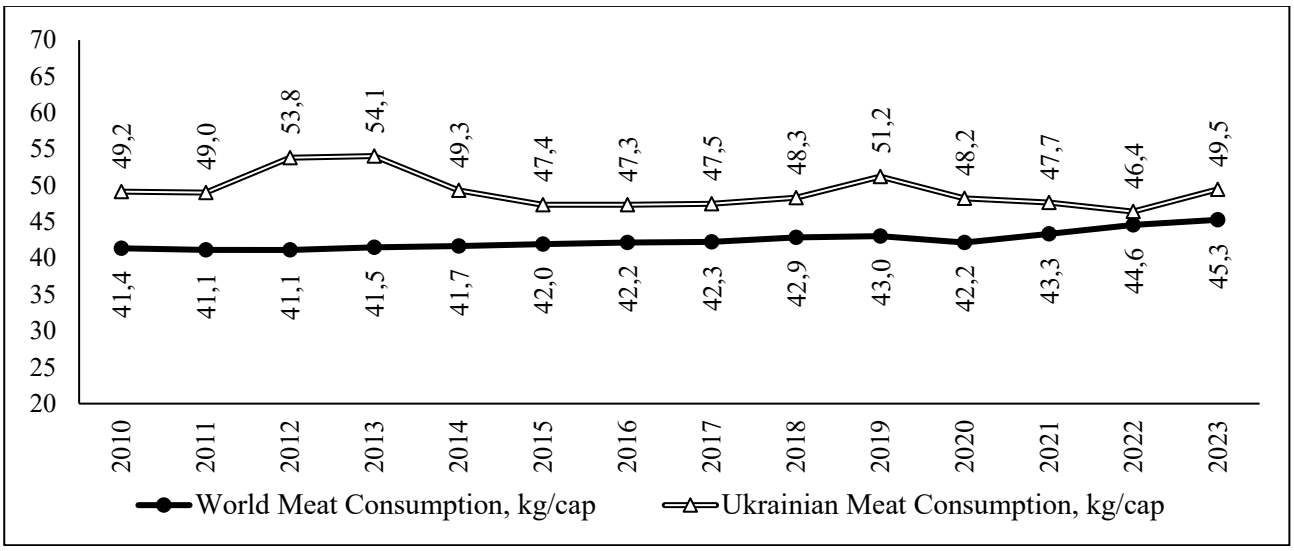

Figure 4. Meat Consumption

Note: The indicator consumption is the sum of the FAO categories: bovine meat, mutton and goat meat, pigmeat, poultry meat, and other meat.

Source: calculated by the authors based on [3]

The following trends currently characterize the global meat market in terms of consumption and demand formation. In countries with a higher socio-economic level of development, meat and meat products are more accessible due to higher incomes. Thus, as incomes increase, meat consumption also rises. However, it should be noted that this dependence of meat consumption on income exacerbates the global imbalance. On the one hand, developed countries maintain a stable high demand for meat, and economic growth rapidly increases demand for meat products in developing countries. On the other hand, meat shortages are intensified in the least developed countries, creating a need to allocate food to those with weaker development potential who cannot ensure their own food security, resulting in hunger.

Although increasing incomes worldwide lead to higher demand for healthier and more expensive types of food, and trends toward healthy lifestyles, vegetarianism, and veganism are spreading, demand for meat continues to grow. This is primarily driven by rising incomes in developing countries and the increase in the global population. While trends related to environmental protection, animal welfare, and health concerns do not significantly stimulate global meat consumption, they partially influence another important trend in the global meat market – the replacement of beef and mutton in the consumption structure with poultry meat. This is because poultry meat is cheaper and, therefore, more accessible to the majority of the population; its production is considered less harmful to the environment (compared to cattle farming), and it is leaner and healthier than beef [4].

In 2024-2025, global meat prices increased dynamically. The overall FAO Food Price Index for meat reached 117.3 in 2024, compared to 114.1 in 2023. On a monthly basis in 2024, this index fluctuated from its lowest value of 108.9 in January to its highest value of 119.9 in September (Fig. 5). In 2025, price growth accelerated, ranging from 116.7 in January to 127.5 in September.

The consumer meat price index in Ukraine in 2024 increased at a slower pace but also indicated rising prices. The annual meat price index in Ukraine for 2024 was 100.3, compared to 100.1 in 2023. In 2025, the index fluctuated from a minimum of 100.6 to 105.4.

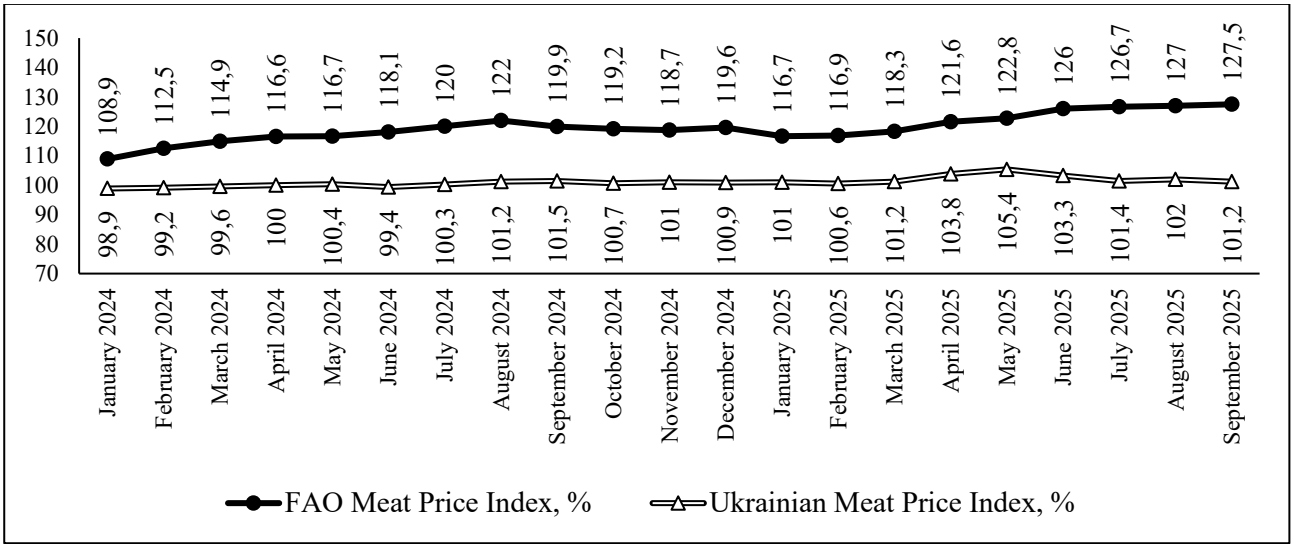

Figure 5. Meat Price Indices in the World and in Ukraine in 2024-2025
Source: formed by the authors based on [2], [5]

The largest meat producer in 2024 was China, accounting for 26.3% of global production (Fig. 6). Of the 99.4 million tons of meat produced, 59% was pork and 27% was poultry. In 2024, the USA produced 13% of the world's meat, the EU – 11.3%, and Brazil – 8.6%. In the structure of meat production, poultry predominated in the USA, accounting for 47%, while in the EU, pork was dominant, comprising 50% of total meat production. Ukraine's share of produced meat amounted to 0.6% of global production.

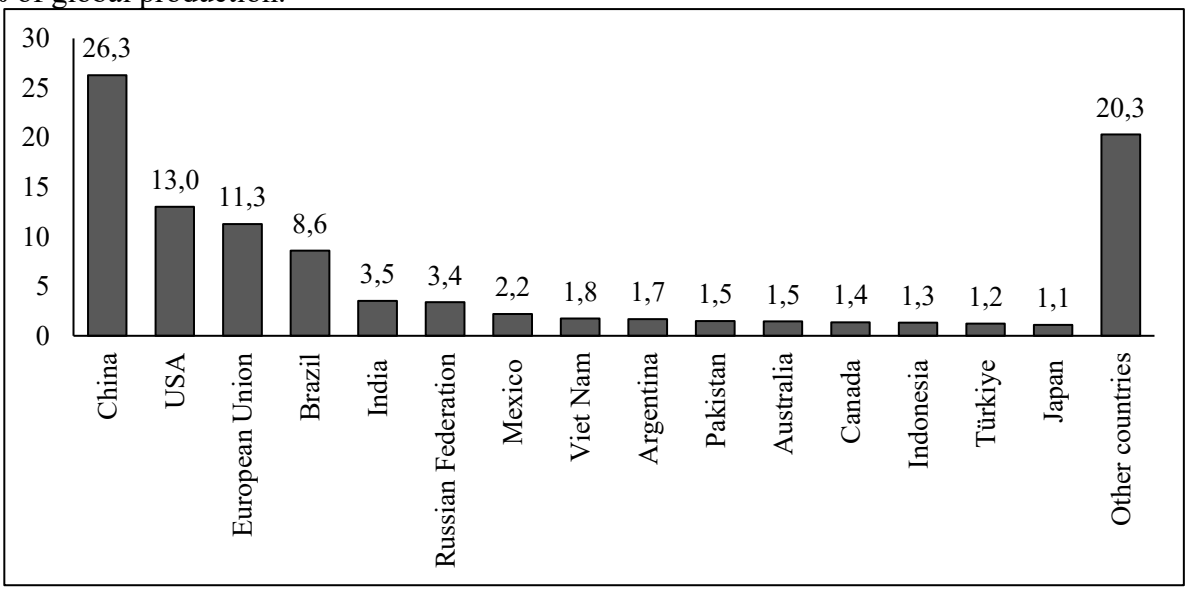

Figure 6. Structure of World Meat Production by Country in 2024, %
Source: formed by the authors based on [1]

In 2024, Brazil was the leading meat exporter, accounting for 24.6% of global exports (Fig. 7). The USA accounted for 18.7% and the EU for 14.4%. Together, they provided 58% of total global meat exports. In 2024, China exported only 3.1% of global meat exports, which amounted to just 1.3% of its meat production. Ukraine ranked 15th in the meat export in 2024, with a 1.2% share of global exports. It exported 21% of its total meat production.

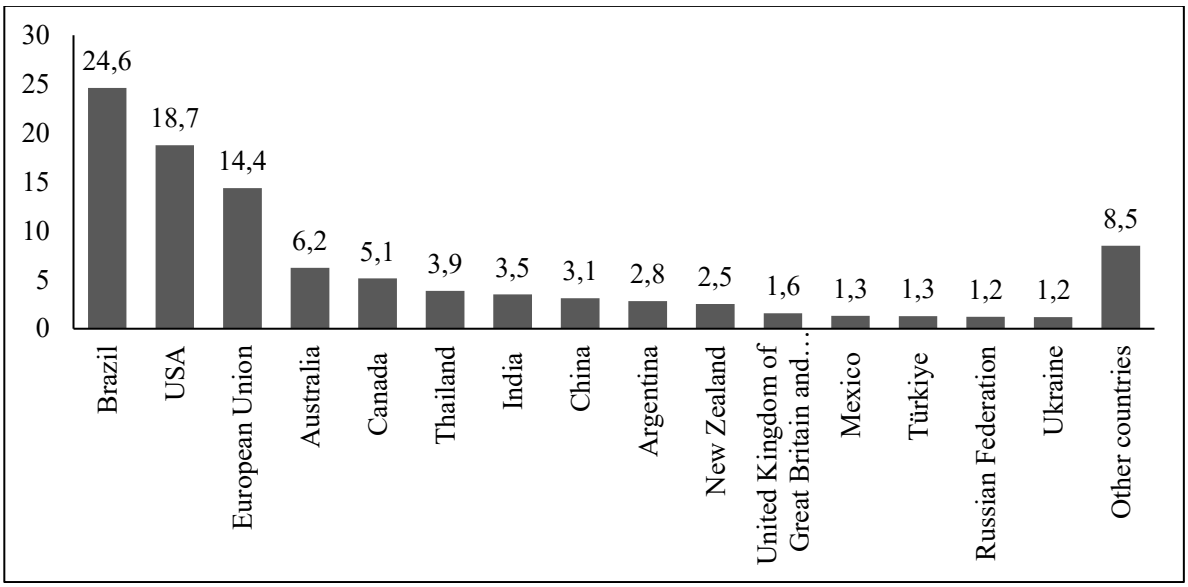

Figure 7. Structure of World Meat Exports by Country in 2024, %
Source: formed by the authors based on [1]

Poultry meat is the leading type of meat in both production and consumption. The largest producers of poultry meat in the world are China (18.3% of global production), the USA (16%), Brazil (10.1%), and the EU (9.4%). Ukraine produces 0.9% of the world's poultry meat. The main exporters of poultry meat are Brazil (31.1%), the USA (21.4%), the EU (12.7%), Thailand (9%), and China (6.7%) (Fig. 8). Ukraine ranks 7th in the world in terms of poultry meat exports, with a 2.9% share of global exports. It exports 34% of its total poultry meat production.

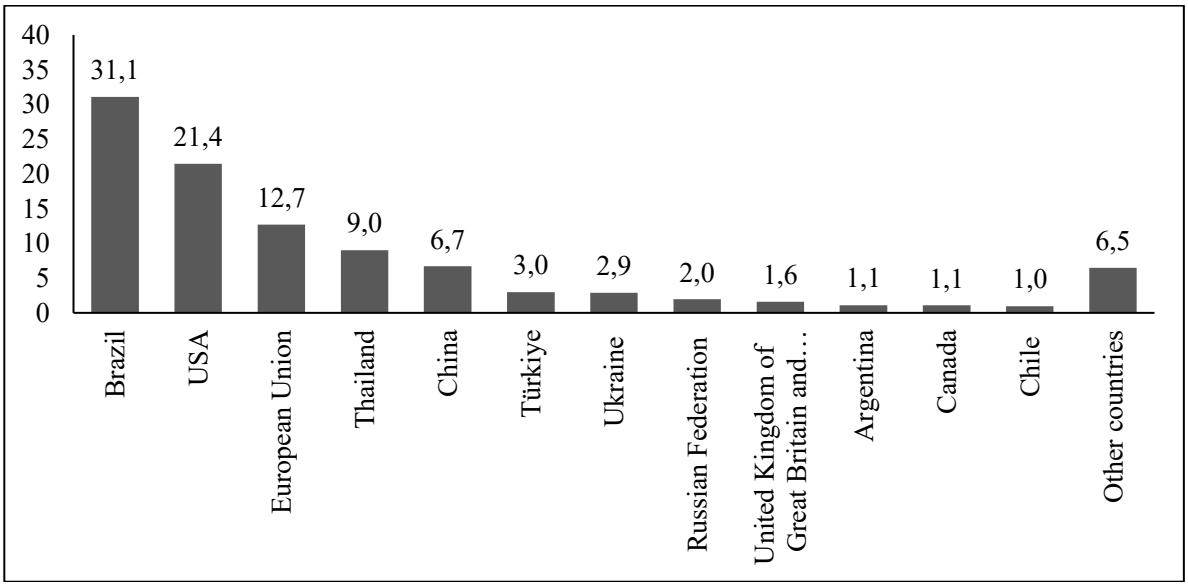

Figure 8. Structure of World Poultry Meat Exports by Country in 2024, %
Source: formed by the authors based on [1]

CONCLUSIONS

Thus, the Ukrainian meat market is closely linked to the global market and develops within its trends and characteristics, in particular:

- the process of meat production (especially beef) requires significant resources (land, water, and feed) and generates substantial greenhouse gas emissions, which have a highly negative impact on the environment and are one of the causes of climate change;

- there is a significant dependence of the meat products market on consumers income levels and purchasing power. In developed countries, there is a stable demand for more expensive types of food; in developing countries, demand is rapidly increasing; while in the least developed countries, demand is low due to extremely limited capacity to secure food, resulting in hunger. Such imbalances and the inability to effectively distribute food represent a major challenge to food security in the least developed countries;

- changes in the consumption structure (namely, the replacement of beef and pork with poultry meat) disrupt the established pattern of meat consumption, leading to underconsumption of beef and violations of recommended intake levels of different types of meat, which may negatively affect human health;

- outbreaks of diseases, from which the livestock and meat industries regularly suffer significant economic consequences, occur despite advances in health care and veterinary services. Such outbreaks can emerge rapidly, yet their elimination may take years;

- there is a direct relationship between population growth and meat demand, which, in connection with the projected increase in population, will contribute to the development and expansion of the global meat market;

- with the spread of globalization processes, social and cultural exchange worldwide, meat demand has increased in countries where high demand for meat products was previously uncommon. These new dietary habits have become established over the past decades, and therefore, meat demand is expected to continue rising in the future;

- the development of modern technologies for livestock breeding and meat production, as well as the exchange of information and technologies, contributes to increased production efficiency, reduced environmental impact, minimized waste, lower production costs, and other positive effects;

- the rapid development of innovative technologies allows the artificial creation of cheaper alternatives to expensive types of products (such as cultured meat, alternative protein sources, etc.); this will make it possible in the future to supply the market with food that is currently lacking due to objective resource constraints and to address the ethical issue of animal welfare.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES

1. FAO. (2025). Meat market review: Emerging trends and outlook in 2025. Rome, Italy. https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/cd7597en.

2. State Statistics Service of Ukraine. (2025). Official website of the State Statistics Service of Ukraine. http://www.ukrstat.gov.ua.

3. FAO. (n.d.). Food balances (2010-). FAOSTAT. https://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS

4. Lysenko, H. (2022). Challenges and prospects for the meat products market in countries with different levels of socio-economic development. Food Resources, 10(19), 210–220. https://doi.org/10.31073/foodresources2022-19-24.

5. FAO. (2025, November 7). FAO Food Price Index. https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/.

PERFORMANȚA ÎMM-URILOR ÎN INDUSTRIA PRELUCRĂTOARE. CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

Alexandra NOVAC
Institutul Național de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice din Moldova, str. Ion Creanga 45, Chisinau
novac.alexandra@ase.md
ID ORCID: 0000-0002-4158-4917

Abstract
The article aims to analyze the performance of small and medium-sized enterprises (SMEs) in the manufacturing industry in the Republic of Moldova, focusing on one of the financial indicators, such as return on assets (ROA). In the research, data from the financial reports of enterprises provided by the National Bureau of Statistics were used. The results reveal that manufacturing industry maintains its dominant position in industrial production, contributing about 84% of the total output. The analysis reveals that the SMEs sector faces significant challenges in maintaining financial performance, with approximately 38% of manufacturing SMEs reporting losses in 2023, compared to only 14.6% of large enterprises, pointing to the greater vulnerability of smaller enterprises. SMEs were found to exhibit suboptimal return on assets, with an overall average of 4.4%, reflecting an inefficient use of available resources. However, there are major disparities between sub-sectors, with areas such as clothing manufacturing (10.7%), wood processing (11.2%) and other industrial activities performing better, while sectors such as food manufacturing, beverage manufacturing and textile manufacturing are underperforming. These findings provide a useful basis for discussions on competitiveness and policy priorities within the manufacturing sector.

Keywords: *productivity, return on assets, Republic of Moldova, small and medium-sized enterprises, manufacturing.*
JEL: L25, L26, L6

INTRODUCERE

Numeroase studii au evaluat performanța companiilor, evidențiind complexitatea factorilor care o influențează. Performanța unei întreprinderi este determinată de o varietate de factori, atât interni, cât și externi. Printre factorii esențiali care influențează performanța unei firme se numără calitățile de management, competențele, obiectivele strategice, structura organizațională, activitățile de cercetare și dezvoltare, inovația, practicile de lucru de înaltă performanță și strategiile de marketing eficiente[236].

În contextul parcursului de integrare europeană al Republicii Moldova, înțelegerea acestor determinanți capătă o relevanță suplimentară, deoarece competitivitatea întreprinderilor - în special a IMM-urilor - reprezintă un element central în procesul de aliniere la standardele și cerințele economice ale Uniunii Europene. Înțelegerea nuanțelor performanței unei firme este esențială pentru dezvoltarea de strategii eficiente și îmbunătățirea rezultatelor generale. Cercetările recente sugerează că structura industriei, luată în considerare singură, este insuficientă pentru a explica variațiile în performanța firmelor, ceea ce poate explica discrepanțele observate între companiile care operează în aceeași industrie[237]. În studiul lor, Taffler și Agarwal (2007) au identificat patru dimensiuni fundamentale care conturează profilul financiar al unei firme: rentabilitatea, modificările în capitalul de lucru, riscul financiar și lichiditatea[238][239].

În analiza performanței financiare a unei companii, se pot utiliza o serie de indicatori pentru a oferi o evaluare cuprinzătoare a activității acesteia. Acești indicatori includ marjele de profit, valoarea adăugată, rata de solvabilitate, rata de lichiditate, costul pe angajat, productivitatea, activele totale, fluxul de numerar, precum și rentabilitatea activelor, rentabilitatea capitalului propriu. În contextul

[236] Bosworth, D. L. (2005). *Determinants of enterprise performance*. Manchester University Press
[237] Spanos, Y. E., Zaralis, G., & Lioukas, S. (2004). Strategy and industry effects on profitability: Evidence from Greece. *Strategic Management Journal, 25*(2), 139–165. https://doi.org/10.1002/smj.369
[238] Ignat, G., Șargu, L, Bivol, T.*Performanță prin management și comunicare financiară*, Chișinău, 2020, 219 p.
[239]Agarwal, V., & Taffler, R. J. (2007). Twenty-five years of the z-score in the UK: Do they really work? *Accounting and Business Research, 37*(4), 285–300. https://doi.org/10.1080/00014788.2007.9663313

apropierii cadrului național de politicile europene orientate spre eficiență și sustenabilitate, acești indicatori devin instrumente esențiale pentru evaluarea gradului de pregătire al firmelor pentru integrarea pe piața europeană.

Mai mulți cercetători recunosc rentabilitatea activelor (return on assets, ROA) ca un indicator valoros al performanței, măsurând eficiența cu care o companie utilizează activele sale pentru a genera profit[240][241]. Rentabilitatea activelor funcționează ca un indicator esențial al performanței pentru firme, în timp ce rentabilitatea capitalului propriu este deosebit de relevant pentru investitori și acționari în evaluarea performanței. În cadrul cercetării noastre, ne-am concentrat în mod special pe măsurarea performanței întreprinderilor prin prisma rentabilității activelor, având în vedere importanța acestui indicator pentru evaluarea competitivității IMM-urilor într-un context economic influențat de aspirațiile de integrare europeană.

SURSE DE DATE ȘI METODE

Acest studiu se bazează pe datele Biroului Național de Statistică (BNS) al Republicii Moldova, utilizând în special baza sa de date privind activitatea întreprinderilor. Setul de date constă în rapoartele financiare prezentate de entitățile economice către BNS, permițând o analiză detaliată a performanței întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM-uri) din sectorul manufacturier.

Principala sursă de date o constituie indicatorii structurali anuali referitori la activitatea întreprinderilor, care sunt categorisiți după dimensiunea întreprinderii. Indicatorii cheie analizați în această cercetare includ: numărul de întreprinderi, cifra de afaceri, numărul de angajați, venitul din vânzări pe angajat. În această cercetare, ne-am concentrat asupra unuia dintre indicatorii cheie de performanță financiară și anume rentabilitatea activelor.

ROA măsoară eficiența utilizării activelor unei companii pentru a genera profit și este calculată astfel:

ROA = Profit net ÷ Active totale * 100%

Pentru a facilita interpretarea rezultatelor, s-au utilizat instrumente vizuale, precum tabele și grafice în vederea comparării indicatorilor între subsectoarele industriei prelucrătoare și pe clase de mărime a întreprinderilor. Este important de menționat că analiza are la bază date financiare agregate, iar acuratețea rezultatelor poate fi afectată de disponibilitatea și calitatea datelor furnizate de întreprinderi.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Pe parcursul ultimilor cinci ani, industria prelucrătoare și-a păstrat poziția dominantă în cadrul producției industriale a Republicii Moldova, contribuind cu circa 84% la volumul total al producției industriale.

Tabelul 1. Valoarea producției industriale pe sectoare economice, 2019-2023, mii lei

	2019	2020	2021	2022	2023
Industrie-total	59,333,121.4	59,659,606.3	70,561,767	85,501,302.7	87,596,523.4
	100	*100*	*100*	*100*	*100*
Industria extractivă	976,366.4	1,040,996	1,096,690.7	1,272,680.9	1,285,732
Pondere, %	*1.6*	*1.7*	*1.6*	*1.5*	*1.5*
Industria prelucrătoare	49,862,251.5	50,034,868	59,282,971.1	73,705,839.1	73,543,642.1
Pondere, %	*84.0*	*83.9*	*84.0*	*86.2*	*84.0*

[240] Albertini, E. (2013). Does environmental management improve financial performance? A meta-analytical review. *Organization & Environment, 26*(4), 431–457. https://doi.org/10.1177/1086026613510301;
Kang, H.-H., & Liu, S.-B. (2014). Corporate social responsibility and corporate performance: A quantile regression approach. *Quality & Quantity, 48*(6), 3311–3325. https://doi.org/10.1007/s11135-013-9958-6;
Dixon-Fowler, H. R., Slater, D. J., Johnson, J. L., Ellstrand, A. E., & Romi, A. M. (2013). Beyond “Does it pay to be green?” A meta-analysis of moderators of the CEP–CFP relationship. *Journal of Business Ethics, 112*(2), 353–366. https://doi.org/10.1007/s10551-012-1268-8

[241] Burbulea, R, Moroi, E, Șargu, L. Poziția investițională internațională a Republicii Moldova. În: Economica, revista științifico-didactica, An. XXVIII, nr.1 (111), martie, 2020, ASEM, pag 67-82, 0,8 c.a., ISSN 1810-9136, categoria B. Disponibil: https://ase.md/files/publicatii/economica/2020/ec_2020_1_v2.pdf

Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apa caldă și aer conditionat	5,840,227.4	5,778,579.5	6,705,137	8,754,424.4	10,862,811.8
Pondere, %	*9.8*	*9.7*	*9.5*	*10.2*	*12.4*
Distributia apei; salubritate, gestionarea deseurilor, activitati de decontaminare	2,654,276.2	2,805,162.7	3,476,968.2	1,768,358.3	1,904,337.4
Pondere, %	*4.5*	*4.7*	*4.9*	*2.1*	*2.2*

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică[242]

Conform sectorului de activitate a ÎMM-urilor, în industia prelucrătoare ca număr de întreprinderi domină întreprinderile din industria alimentară (19%), fabricarea articolelor de îmbrăcăminte (8.5%), industria construcțiilor metalice și a produselor din metal (9.3%), fabricarea de mobilă (11%), fabricarea produselor din cauciuc și mase plastice și fabricarea altor produse din minerale nemetalice (7.1%) (Figura 1).

În industria prelucrătoare activează circa 18% (96.9 mii) din salariații angajați în total economie care raportează la Biroul Național de Statistică. Conform statisticilor oficiale, numărul total de salariați din industrie a scăzut de la 110.9 mii în 2019 la 96.9 mii în anul 2023 (o diminuare cumulativă de aproximativ 13% sau o descreștere anuală medie de cca 3%). În sectorul ÎMM din industria prelucrătoare activează cca 50% din salariații din sector (2023), dintre care 45% revine întreprinderilor mijlocii, 35.7% întreprinderilor mici, și 19.3% din salariați revine micro întreprinderilor. În sectorul ÎMM și întreprinderile mari activează aproximativ același număr de salariați. Totodată, se constată o tendință de micșorare a numărului de angajați în sectorul întreprinderilor mari cu un ritm mai mare decât în sectorul ÎMM în ultimii 3 ani (4.3% față de 2.1%) (Tabelul 2).

Tabelul 2. Evoluția și structura salariaților în industria prelucrătoare, 2021-2023

Indicator	**2021**	**2023**	**Indice, %2023 față de 2021**
Număr total salariați în industria prelucrătoare, pers.	100217	96964	*96.8*
Pondere salariați în industria prelucrătoare din economie, %	*18.8*	*18.0*	
Număr salariați în industria prelucrătoare, mari	50754	48554	*95.7*
Număr salariați în industria prelucrătoare, ÎMM	49463	48410	*97.9*
Pondere salariați ÎMM în industria prelucrătoare, %	*49.4*	*49.9*	
Pondere microîntreprinderi	*17.6*	*19.3*	
Pondere întreprinderi mici	*35.1*	*35.7*	
Pondere întreprinderi mijlocii	*47.3*	*45.0*	

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică[243]

Mai mult de jumătate din numărul de salariați sunt concentrați în următoarele ramuri economice: industria alimentară (20.8%), fabricarea băuturilor (8.6%), fabricarea articolelor de îmbrăcăminte (14.7%), fabricarea altor produse de minerale nemetalice (7%), fabricarea de mobilă (7.6%).

[242] Biroul Național de Statistică. (2024b). Valoarea productiei industriale fabricate, pe tipuri de activitati, 2014-2023. https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica, accesat la 01.05.2024

[243] Biroul Național de Statistică. (2024a). *Activitatea și poziția financiară a agenților economici după mărime și activități economice, 2021–2023*. https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica, accesat la 01.03.2025

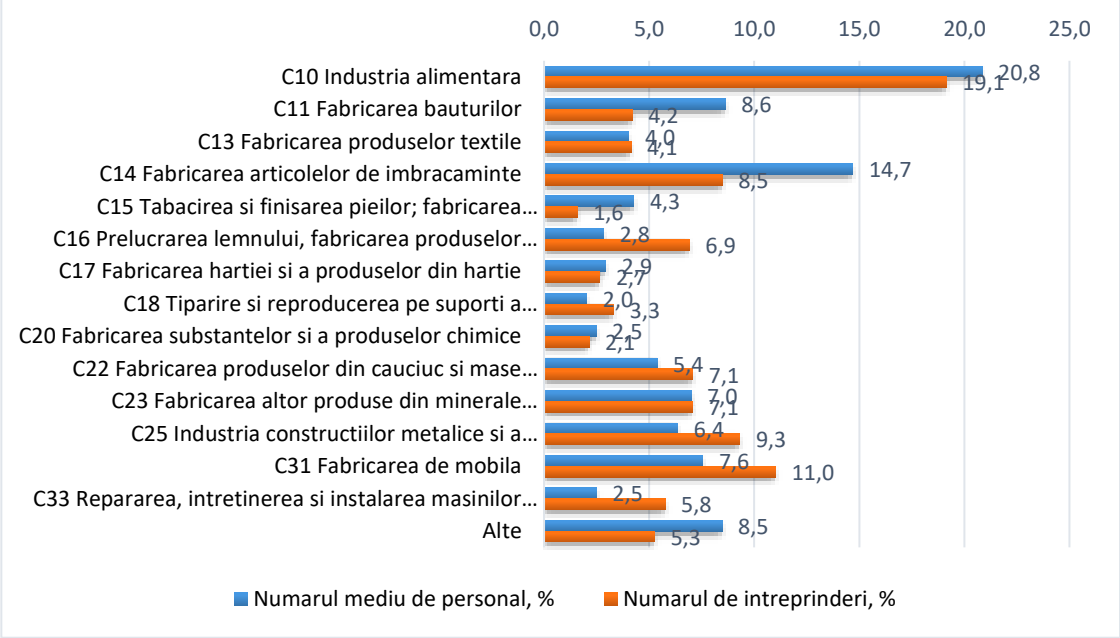

Figura 1. Structura ÎMM-urilor pe sectoare ale industriei prelucrătoare, anul 2023%

Sursa: elaborată de autor în baza Biroului Național de Statistică[244]

De asemenea, ÎMM-urile din sectorul prelucrător întâmpină provocări considerabile în menținerea profitabilității. În 2023, aproximativ 38% dintre ÎMM-urile din acest sector au raportat pierderi, un indicator care subliniază vulnerabilitatea lor comparativ cu întreprinderile mari, unde doar 14.6% au înregistrat pierderi. Această diferență poate fi explicată, în parte, de accesul limitat la capital și de competitivitatea redusă pe pieţele externe, unde doar 24% din producția industriei alimentare, de exemplu, este exportată, principalul impediment fiind competitivitatea scăzută a produselor moldovenești cauzată de utilaje de producție și standarde de calitate depășite[245].

Cu cât mai mic este ÎMM-ul, cu atât mai rar acesta înregistrează un profit. ÎMM-urile de tip micro înregistrează de circa 1.7 ori mai des pierderi decât întreprinderile mici și mijlocii. Fiecare a doua întreprindere de tip micro din sectorul industriei prelucrătoare raportează pierderi.

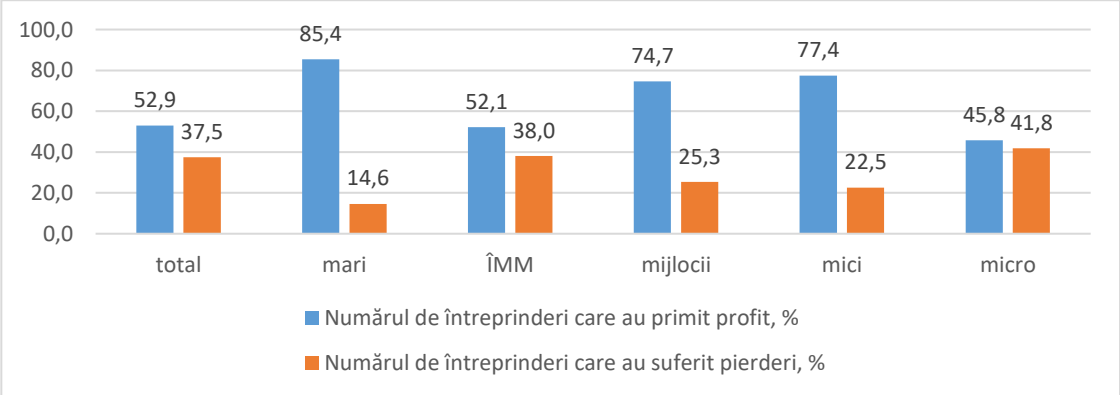

Figura 2. Structura întreprinderilor care au primit profit sau au suferit pierderi, 2023, %

Sursa: elaborată de autor în baza Biroului Național de Statistică[246]

[244] Ibidem

[245] Guvernul Republicii Moldova. (2023). *Programul Național de dezvoltare industrială pentru anii 2024–2028 (proiect)*. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/mded_nu-71.pdf, accesat la 01.03.2025

[246] Biroul Național de Statistică. (2024a). *Activitatea și poziția financiară a agenților economici după mărime și activități economice, 2021–2023*. https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica, accesat la 01.03.2025

Fiind cel mai important factor de sporire a volumului producției, reducere a costurilor de producție și de creștere a rentabilității și competitivității produselor, productivitatea muncii în sectorul ÎMM a industriei prelucrătoare a fost în creștere constantă pe parcursul ultimilor 3 ani (2021-2023) - de la 491mii lei/salariat în anul 2021 până la 594 mii lei în anul 2023 (cu cca 21%). Totuși, ritmul de creștere a fost mai lent decât în întreprinderile mari, care au înregistrat o creștere de 37%. Această diferență are relevanță și în contextul alinierii la standardele europene privind competitivitatea industrială, unde nivelurile de productivitate reprezintă un criteriu imposrtant al capacității de integrare în piața unică.
Această diferență în productivitate este evidentă în structura întreprinderilor. Un ÎMM din industria prelucrătoare înregistrează vânzări de cca 2 ori mai mici raportat la angajat decât o întreprindere mare. Întreprinderile mici, de exemplu, au înregistrat o productivitate de 704 mii lei/salariat în 2023, depășind media sectorului ÎMM. În contrast, microîntreprinderile au avut cea mai mică productivitate, de 445 mii lei/salariat, sugerând că dimensiunea firmei joacă un rol important în performanța economică (Tabelul 3).
Potrivit datelor pentru anul 2023, cea mai înaltă productivitate în cadrul industriei prelucrătoare din sectorul ÎMM se atestă în industria metalurgică, fabricarea produselor farmaceutice de bază, în sectorul de fabricare a altor produse din minerale nemetalice, fabricarea produselor de tutun, în timp ce în sectoare precum fabricarea autovehicolelor, fabricarea articolelor de îmbracăminte, tabăcirea și finisarea pieilor, etc. productivitatea este cea mai redusă. Aceste variații ar putea indica asupra unor niveluri inegale de pregătire pentru adoptarea standardelor europene privind modernizarea tehnologică și eficiența utilizării resurselor.

Tabelul 3. Productivitatea muncii în industria prelucrătoare (2021–2023)

	Numărul mediu de personal		**Venituri din vânzari, milioane lei**		**Productivitatea, mii lei per salariat**		**Indice, % 2023/2021**
	2021	**2023**	**2021**	**2023**	**2021**	**2023**	
Mari	50754	48554	42783.8	56175.8	843.0	1157.0	137.3
ÎMM	49463	48410	24308.7	28777.8	491.5	594.5	121.0
Mijlocii	23404	21763	11684.8	12423.9	499.3	570.9	114.3
Mici	17376	17288	9587.27	12184.6	551.8	704.8	127.7
Micro	8683	9359	3036.68	4169.27	349.7	445.5	127.4

Sursa: elaborat de autor în baza Biroului Național de Statistică[247]

Rentabilitatea activelor (ROA). Rentabilitatea activelor este o măsură a succesului afacerii. Acest indicator mai este numit marjă de profit. Valoarea coeficientului depinde foarte mult de industria în care întreprinderea își desfășoară activitatea. Afacerile care au nevoie de active fixe costisitoare de regulă înregistrează un coeficient de rentabilitate a activelor nu prea mare, dacă însă acest coeficient este mic, o idee ar fi închirierea unui activ, decât menținerea unuia care nu își îndreptățește existența economică.

Tabelul 4. Rentabilitatea activelor pe sectoare ale industriei prelucrătoare și clase de mărime a întreprinderilor, %

	ROA mediu pe 3 ani (2021-2023), % , *ROA optim > 10%*				
	ÎMM	**mijlocii**	**mici**	**micro**	**Mari**
C00 INDUSTRIA PRELUCRĂTOARE	4.4	4.4	5.1	3.3	6.1
C10 Industria alimentară	4.9	5.4	5.9	2.2	5.1
C11 Fabricarea băuturilor	0.2	0.9	0.2	-2.3	7.3

[247] Ibidem

C12 Fabricarea produselor din tutun	-5.2	-3.8	...	13.7	...
C13 Fabricarea produselor textile	0.6	2.7	-1.2	1.1	2.7
C14 Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte	9.2	10.6	10.7	3.0	8.2
C15 Tăbăcirea și finisarea pieilor; etc.	1.8	1.0	9.0	1.8	14.2
C16 Prelucrarea lemnului, fabricarea produselor din lemn si pluta, cu exceptia mobilei; etc.	10.0	...	11.2	7.2	...
C17 Fabricarea hârtiei și a produselor din hârtie	7.9	8.3	8.0	7.1	20.2
C18 Tipărire și reproducerea pe suporți a înregistrărilor	7.7	2.3	11.3	14.4	...
C19 Fabricarea produselor de cocserie și a produselor obținute din prelucrarea țiteiului	-13.0	...	...	-2.3	...
C20 Fabricarea substanțelor și a produselor chimice	1.3	0.5	1.8	1.7	2.2
C21 Fabricarea produselor farmaceutice de bază și a preparatelor farmaceutice	9.9	20.3	2.3	-1.9	4.6
C22 Fabricarea produselor din cauciuc și mase plastice	5.7	4.0	8.3	4.9	7.0
C23 Fabricarea altor produse din minerale nemetalice	5.3	5.2	5.6	5.1	10.3
C24 Industria metalurgică	8.0	...	11.0	-3.3	5.4
C25 Industria construcțiilor metalice și a produselor din metal, exclusiv masini, utilaje si instalatii	6.7	3.5	8.2	6.8	15.9
C26 Fabricarea calculatoarelor și a produselor electronice și optice	7.6	3.6	9.5	21.3	1.1
C27 Fabricarea echipamentelor electrice	12.3	14.2	6.4	4.0	2.2
C28 Fabricarea de mașini, utilaje și echipamente n.c.a.	2.2	4.0	2.8	2.1	-8.8
C29 Fabricarea autovehiculelor, a remorcilor și semiremorcilor	0.7	...	-0.4	12.5	5.9
C30 Fabricarea altor mijloace de transport	-10.0	...	...	-10.0	...
C31 Fabricarea de mobilă	6.8	9.4	6.3	2.9	8.0
C32 Alte activități industriale n.c.a.	13.7	15.8	11.0	14.8	10.6
C33 Repararea, întreținerea și instalarea mașinilor și echipamentelor	5.8	8.1	11.3	3.7	...

Sursa: elaborat de autor în baza Biroului Național de Statistică[248]

Analiza ROA pe sectorul ÎMM din industria prelucrătoare relevă unele tendințe și concluzii importante, care pot fi analizate în contextul subsectoarelor și al dimensiunilor întreprinderilor. Doar în câteva domenii, ÎMM-urile din industria prelucrătoate au atins nivelul optim și satisfăcător al ROA, precum*: C14 Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte (9.2%), C16 Prelucrarea lemnului, fabricarea produselor din lemn și pluta, cu excepția mobilei (10%); C17 Fabricarea hârtiei și a produselor din hârtie (7.9%), C18 Tipărire și reproducerea pe suporți a înregistrărilor (7.7%), C21 Fabricarea produselor farmaceutice de bază și a preparatelor farmaceutice (9.9%), C25 Industria construcțiilor metalice și a produselor din metal, exclusiv mașini, utilaje și instalatii (6.7%), C26 Fabricarea calculatoarelor și a produselor electronice și optice (7.6%), C27 Fabricarea echipamentelor electrice (12.3%), C31 Fabricarea de mobilă (6.8%), C32 Alte activități industriale (13.7%).*

Următoarele domenii au înregistrat un nivel nesatisfăcător al ROA în cadrul sectorului ÎMM, inclusiv o valoare negativă: *C10 Industria alimentară (4.9%), C11 Fabricarea băuturilor (0.2%), C12 Fabricarea produselor din tutun (-5.2%), C13 Fabricarea produselor textile (0.6%), C15 Tabacirea și finisarea pieilor (1.8%), C19 Fabricarea produselor de cocserie și a produselor obținute din prelucrarea țițeiului (-13%), C20 Fabricarea substanțelor și a produselor chimice (1.3%), C23 Fabricarea altor produse din minerale nemetalice (5.3%), C28 Fabricarea de mașini, utilaje și echipamente (2.2%), C29 Fabricarea autovehiculelor, a remorcilor și semiremorcilor (0.7%), C30 Fabricarea altor mijloace de transport (-10%).* Aceste valori indică asupra unei capacități scăzute de valorificare eficientă a activelor, indicând subsectoare vulnerabile la presiunile concurențiale din spațiul UE.

[248] Ibidem

Media totală a ROA pentru ÎMM în industria prelucrătoare este de 4.4%, sub pragul optim de 10% considerat eficient pentru utilizarea activelor. Totodată, există o variabilitate în funcție de dimensiunea întreprinderilor sectorului ÎMM, unde întreprinderile mijlocii tind să aibă valori de ROA mai scăzute în mai multe subsectoare ale industriei prelucrătoare comparativ cu întreprinderile mici și micro.
Se constată, disparități majore între subsectoare, unde unele subsectoare prezintă performanțe foarte variabile, indicând o volatilitate semnificativă în utilizarea activelor. De exemplu:

- Fabricarea băuturilor (C11) are un ROA extrem de scăzut pentru sectorul ÎMM, în special pentru întreprinderile micro (-2.3%), dar întreprinderile mari înregistrează o eficiență mult mai bună (7.3%).
- Industria tutunului (C12) și fabricarea produselor de cocserie și a produselor din prelucrarea țițeiului (C19) înregistrează valori negative semnificative, reflectând probleme majore în utilizarea activelor.

Unele subsectoare înregistrează o rentabilitate mai satisfăcătoare:

- Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte (C14): întrerinderile mici și mijlocii au un ROA de 10.7% și 10.6%, ceea ce indică o bună utilizare a activelor.
- Prelucrarea lemnului și fabricarea articolelor din paie (C16): ROA optim pentru întreprinderile mici 11.2%.
- Alte activități industriale n.c.a. (C32): O industrie în care toate categoriile de întreprinderi performează foarte bine, cu ROA peste 10%.

CONCLUZIE

Analiza efectuată demonstrează că industria prelucrătoare își menține poziția dominantă în cadrul producției industriale, contribuind cu aproximativ 84% la producția totală. În contextul integrării europene, această pondere ridicată accentuează importanța consolidării performanței sectorului pentru a susține competitivitatea economică națională.
Unul dintre aspectele preocupante identificate este nivelul ridicat al întreprinderilor care raportează pierderi. Aproximativ 38% dintre ÎMM-urile din sectorul prelucrător au înregistrat pierderi în 2023, comparativ cu doar 14.6% în cazul întreprinderilor mari. Această disparitate subliniază vulnerabilitatea particulară a întreprinderilor de dimensiuni reduse, evidențiind necesitatea unor politici de sprijin orientate spre îmbunătățirea rezilienței economice, în concordanță cu principiile europene privind dezvoltarea durabilă a întreprinderilor mici și mijlocii.
Performanța ÎMM-urilor din industria prelucrătoare a Republicii Moldova este variabilă, cu diferențe semnificative între subsectoare și dimensiuni de întreprindere. Analiza ROA arată că unele industrii performează bine, în timp ce altele se confruntă cu dificultăți. Datele relevă că întreprinderile mari au, în general, o utilizare mai eficientă a activelor. Cu o medie de 4.4% pentru ÎMM-urile din industria prelucrătoare, ROA indică o utilizare ineficientă a activelor disponibile. Totuși, există subsectoare care demonstrează performanțe remarcabile, cum ar fi fabricarea articolelor de îmbrăcăminte (10.7% pentru întreprinderile mici), prelucrarea lemnului (11.2% pentru întreprinderile mici), fabricarea mobilei (9.4% pentru întreprinderile mijlocii), fabricarea echipamentelor electrice (14.2% pentru întreprinderile mijlocii), demonstrând potențial de aliniere la standardele de performanță ale UE.
Diferențele de productivitate între ÎMM-uri și întreprinderile mari sunt, de asemenea, semnificative. Deși productivitatea în sectorul ÎMM a crescut cu 21% între 2021 și 2023, ajungând la 594 mii lei per salariat, ritmul de creștere a rămas mai lent decât cel al întreprinderilor mari, care au înregistrat o îmbunătățire de 37%. Această discrepanță între productivitatea sectorului ÎMM și întreprinderile mari indică asupra existenței unor bariere structurale care limitează capacitatea ÎMM-urilor de a-și maximiza potențialul productiv și de a-și consolida competitivitatea - aspecte importante în procesul de integrare europeană.

DECLARAȚIE DE INTERES

Cercetarea a fost realizată în cadrul Subprogramului 030101 „Fortificarea rezilienței, competitivității și durabilității economiei Republicii Moldova în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană” (2024-2027), finanțare instituțională

BIBLIOGRAFIE

1. Agarwal, V., & Taffler, R. J. (2007). Twenty-five years of the z-score in the UK: Do they really work? *Accounting and Business Research, 37*(4), 285–300. https://doi.org/10.1080/00014788.2007.9663313
2. Albertini, E. (2013). Does environmental management improve financial performance? A meta-analytical review. *Organization & Environment, 26*(4), 431–457. https://doi.org/10.1177/1086026613510301
3. Biroul Național de Statistică. (2024a). *Activitatea și poziția financiară a agenților economici după mărime și activități economice, 2021–2023*. https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica, accesat la 01.03.2025
4. Biroul Național de Statistică. (2024b). Valoarea productiei industriale fabricate, pe tipuri de activitati, 2014-2023. https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica, accesat la 01.05.2024
5. Bosworth, D. L. (2005). *Determinants of enterprise performance*. Manchester University Press.
6. Burbulea, R, Moroi, E, Șargu, L. Poziția investițională internațională a Republicii Moldova. În: Economica, revista științifico-didactica, An. XXVIII, nr.1 (111), martie, 2020, ASEM, pag 67-82, 0,8 c.a., ISSN 1810-9136, categoria B. Disponibil: https://ase.md/files/publicatii/economica/2020/ec_2020_1_v2.pdf
7. Ignat, G., Șargu, L, Bivol, T.*Performanță prin management și comunicare financiară*, Chișinău, 2020, 219 p
8. Dixon-Fowler, H. R., Slater, D. J., Johnson, J. L., Ellstrand, A. E., & Romi, A. M. (2013). Beyond “Does it pay to be green?” A meta-analysis of moderators of the CEP–CFP relationship. *Journal of Business Ethics, 112*(2), 353–366. https://doi.org/10.1007/s10551-012-1268-8
9. Guvernul Republicii Moldova. (2023). *Programul Național de dezvoltare industrială pentru anii 2024–2028 (proiect)*. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/mded_nu-71.pdf, accesat la 01.03.2025
10. Kang, H.-H., & Liu, S.-B. (2014). Corporate social responsibility and corporate performance: A quantile regression approach. *Quality & Quantity, 48*(6), 3311–3325. https://doi.org/10.1007/s11135-013-9958-6
11. Spanos, Y. E., Zaralis, G., & Lioukas, S. (2004). Strategy and industry effects on profitability: Evidence from Greece. *Strategic Management Journal, 25*(2), 139–165. https://doi.org/10.1002/smj.369

AGEING WORKFORCE AND THE VULNERABILITY OF CRITICAL SECTORS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC TRANSFORMATIONS

Olga SÂRBU
Moldova State University, 60 Alexe Mateevici, Chisinau, Republic of Moldova
olga.sarbu@usm.md
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-6333-0101

Abstract: *The study examines how workforce ageing influences the vulnerability of economic sectors, with a focus on health, education, and agriculture, in the context of contemporary demographic transformations. The research is based on a descriptive-comparative analysis of official statistical series on population and labour market dynamics for the period 2016–2025, complemented by indicators extracted from Eurostat reports. The findings highlight a significant decline in the working-age population, particularly pronounced in rural areas and in regions affected by chronic depopulation, as well as a steady increase in the share of older workers in essential sectors. The shortage of young personnel, the slow pace of generational renewal, and the growing dependence on senior workers directly affect operational capacity, technological adaptation, and the quality of services provided in these fields. The original contribution of the study lies in the development of a demographic vulnerability assessment framework based on structural and functional indicators, with direct applicability in designing public policies aimed at strengthening the resilience of critical sectors. The results offer an empirical foundation for understanding the socio-economic implications of an ageing workforce and for developing adaptive strategies in the context of accelerated demographic transition.*

Keywords: *ageing workforce, demographic vulnerability, critical sectors, labour shortages, workforce sustainability.*

JEL: J11, J14, J21, Q10

INTRODUCTION

Accelerated demographic transformations of the twenty-first century, driven primarily by population ageing, represent one of the most profound structural challenges faced by contemporary economies. Although the phenomenon is global, its intensity and pace vary significantly across regions, with Europe standing at the epicentre of an advanced demographic transition[249]. Declining fertility rates, increased life expectancy, and shifting family behaviour patterns have led to a rapid rise in the proportion of people aged over 60, and these changes inevitably affect the functioning of critical sectors of the economy, such as health care, education, and agriculture. Given the high dependence of these sectors on human resources, demographic dynamics become a determining factor shaping their operational capacity and resilience[250].

Over the past two decades, the scholarly literature has moved beyond a purely quantitative approach to population ageing and has increasingly focused on analysing the quality of older adults' economic participation. Numerous indicators currently used by the WHO, OECD, and the European Commission - including functional capacity, transferable skills, professional autonomy, and adaptability to change - demonstrate that chronological age does not necessarily reflect an individual's real potential for economic engagement[251][252]. Consequently, the ageing workforce must be examined

[249] Bloom, D. E., Canning, D., & Fink, G. (2011). *Implications of Population Ageing for Economic Growth*. Oxford Review of Economic Policy, 26(4), 583–612.
[250] Șargu, L. *Empirical Study on the Conceptual Approach of Worldwide Economic Resilienc***.** În: acta universitatis danubius Vol 20, No 1,2024 pp.252-250, Online ISSN: 2067 – 340X. Disponibil: https://dj.univ-danubius.ro/index.php/AUDOE/article/view/2758/2780
[251] Kendig, H., Browning, C. J., Thomas, S. A., & Wells, Y. (2014). *Health, Lifestyle, and Gender Influences on Aging Well: An Australian Longitudinal Analysis to Guide Health Promotion*. Frontiers in Public Health, 2, 70.
[252] Belostecinic, G., Șargu L.. *Managing Human Resources Involved in Solving Atypical Situations: A Motivational Model.* În: Proceedings of the "New Silk Road: Business Cooperation and Prospective of Economic Development" (NSRBCPED 2019), The proceedings series Advances in Economics, Business and Management Research, Volume 131, 30 March 2020, DOI: 10.2991/aebmr.k.200324.061. Disponibil: https://www.atlantis-press.com/proceedings/nsrbcped-19/125937881

not merely as an inevitable demographic process but as a complex phenomenon with significant social, economic, and institutional implications, particularly in the sectors essential to the functioning of the economy[253].

The Republic of Moldova is one of the most illustrative regional examples of an accelerated demographic transition. The continuous decline of the population, persistent youth migration, and the shrinking recruitment base on the labour market have created a context in which the proportion of workers aged 55 and over increases each year. This shift in the age structure disproportionately affects critical sectors. In health care, the ageing of medical staff limits the system's ability to meet the growing demand for services and slows the adoption of modern technologies. In education, the extension of teachers' working lives coincides with a chronic shortage of young professionals, exacerbated by the low attractiveness of the profession and migration. In agriculture, the predominance of older workers affects the pace of modernization, reduces adaptability to advanced agricultural technologies, and heightens risks related to productivity and food security[254].

These developments indicate that workforce ageing does not impact the economy uniformly; rather, it generates sector-specific vulnerabilities with far-reaching consequences. In Moldovan agriculture in particular, where the share of older workers often exceeds 50 percent, the capacity for generational renewal is severely undermined. In education, the steady increase in the average age of teachers creates challenges for modernizing the teaching process and integrating new educational technologies. In the health sector, heavy reliance on older medical staff exerts additional pressure on institutions, especially amid the professional out-migration of younger specialists.

In this context, the necessity of an integrated analytical approach becomes evident. Examining demographic dynamics in isolation is no longer sufficient to understand the full magnitude of the risks generated by population ageing. The interdependence between demographic processes, institutional structures, and the performance of critical sectors requires a comprehensive analytical framework that captures both the structural causes of the phenomenon and its implications for economic functioning and the sustainability of public systems[255][256].

The present study aims to examine the extent to which workforce ageing influences the vulnerability of the Republic of Moldova's critical sectors, beginning with an analysis of demographic dynamics and continuing with an evaluation of the labour force structure, age distribution, and the professional capacities of older workers. The research seeks to highlight emerging risks, structural differences between urban and rural areas and across regions, as well as the impact of these changes on the continuity of essential services.

At the same time, the study contributes to the national body of literature, where the relationship between workforce ageing and the vulnerability of critical sectors remains insufficiently explored. While general demographic analysis is relatively well documented, a sector-integrated approach is still fragmented. In this context, the article brings both methodological and empirical contributions by proposing a comparative assessment of three strategic domains: agriculture, education, and health care.

Therefore, the research proceeds from the premise that workforce ageing is not merely a consequence of demographic change but also a determining factor shaping economic and institutional performance. Identifying the resulting vulnerabilities and systemic implications is essential for the

[253] Volkov, A. (2020). *Demographic Change and Regional Labour Markets in Eastern Europe*. Journal of Population Economics, 33(4), 1125–1148

[254] Sârbu, O. (2025). *Sustainable Human Resource Management in the Context of Contemporary Organizational Transformations*. In: Dezvoltarea sustenabilă a cooperativelor și bunăstare pentru toți, DEC3, 1st Edition, 19–20 June 2025, Chișinău. pp. 110–120. ISBN (PDF) 978-9975-81-155-2

[255] Sârbu, O., & Corețchi, B. (2024). *Human Resource Management and Workforce Ageing in the Republic of Moldova*. In: Promotion of Social and Economic Values in the Context of European Integration, 7th Edition. Chișinău: Pulsul Pieței, pp. 110–125. ISBN 978-9975-3611-4-9

[256] Burbulea, R, Moroi, E, Șargu, L. (2020), Poziția investițională internațională a Republicii Moldova. În: Economica, revista științifico-didactica, An. XXVIII, nr.1 (111), martie, ASEM, pag 67-82, Disponibil: https://ase.md/files/publicatii/economica/2020/ec_2020_1_v2.pdf

development of public policies aimed at resilience, adaptation, and sustainable development. In this sense, the article provides an analytical framework necessary for understanding current and future challenges in a context in which demographic pressures are expected to intensify over the coming decade.

MATERIALS AND METHODS

The analysis of workforce ageing and the associated sectoral vulnerabilities was carried out through a mixed methodological approach that combines quantitative and descriptive instruments, grounded in official statistical data and analytical methods validated in the scholarly literature. The empirical foundation of the study is based on data series provided by the National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova for the period 2016 - 2025, complemented by demographic and socio-economic indicators from Eurostat reports. These sources offer a robust framework for assessing demographic trends and the structure of the labour market, enabling a comparative analysis across sectors and regions.

The principal method employed is demographic dynamics analysis, which examines the evolution of the total population, changes in the age structure, and the distribution of the working-age population by residence area and region. This assessment was supplemented by evaluating the share of workers aged 55 and over in agriculture, education, and health, using standard national economic classifications. By processing the statistical series, both absolute and relative variations were calculated to highlight the pace of change and the magnitude of the phenomenon throughout the analysed interval.

To examine the distribution of the labour force by professional status - employed persons, unemployed individuals, and inactive population - a socio-occupational structural approach was applied, allowing for an understanding of how the elderly population engages with economic activity. The analysis included the calculation of sectoral shares, graphical representation of distributions, and their comparison over time, in order to capture structural shifts and the specificities of each economic branch.

The territorial dimension of workforce ageing was addressed by analysing differences between rural and urban areas and among the three major historical regions of the Republic of Moldova: North, Centre, and South. This component examined variations in demographic dependency ratios, the share of the elderly population, and the structure of employment. By using regional indicators, the methodology enables the identification of areas with heightened vulnerability and the territorial patterns of demographic transformations.

At the analytical level, the study employed descriptive, interpretative, and comparative methods. Descriptive methods were used to present demographic and institutional phenomena; comparative methods facilitated the identification of differences between sectors and regions; and interpretative methods generated explanations for the causes and consequences of the observed trends. The graphs and tables included in the research were designed to support the understanding of numerical evolutions and to highlight demographic discontinuities.

By combining these methods, the study provides an integrated perspective on the ways in which demographic ageing influences the functioning of critical sectors and shapes structural risks at the economic and social levels. The chosen methodological approach allows for an in-depth analysis of trends and the formulation of well-grounded conclusions relevant to public policy development in the fields of labour, employment, and human capital enhancement.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Workforce ageing has become one of the most significant challenges facing contemporary economies, as global demographic dynamics are increasingly shaped by declining fertility rates, rising life expectancy, and greater population mobility. These processes are driving a profound transformation in the structure of the active population and exert substantial pressure on economic sectors that rely heavily on human resources. Workforce ageing is advancing rapidly in countries affected by depopulation and high levels of migration, such as the Republic of Moldova, where the balance

between generations is visibly shifting, and the growing share of older workers directly influences economic performance and the quality of essential services[257].

These vulnerabilities are further amplified by differences between urban and rural areas and by regional disparities, which directly affect the distribution and quality of the labour force. In rural regions, ageing is significantly more pronounced, and youth out-migration drastically reduces the recruitment base, while urban areas face overburdened public infrastructure and increased fluctuations among highly qualified professionals. In this context, critical sectors become barometers of socio-economic stability and indicators of the country's capacity to respond to the demographic challenges of the coming decade.

The data presented in Figure 1 highlight a continuous and accelerated process of depopulation in the Republic of Moldova over the period 2016 - 2025. The total population declines from 2.83 million persons in 2016 to 2.38 million in 2025, representing an absolute decrease of approximately 450 thousand people. When related to the initial population, this loss corresponds to a relative decline of around 16%, confirming the profoundly structural nature of the demographic downturn. This dynamic has major implications for the labour market, the economic structure, and the functioning of public services.

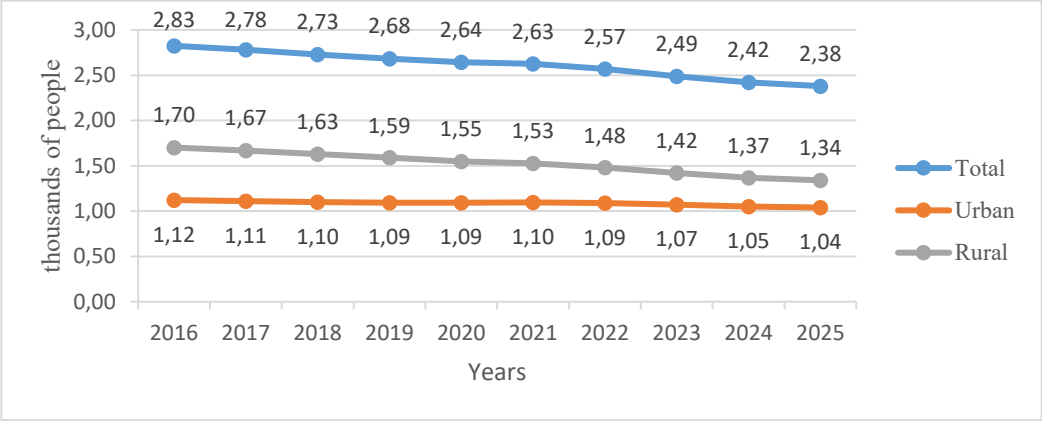

Figure 1. Number of populations with usual residence by area, at the beginning of 2016-2025
Source: elaborated by the author based on NBS data[258]

From the perspective of residential environments, the trends differ, although both show downward trajectories. The urban population decreases from 1.12 million to 1.04 million people, an absolute reduction of 80 thousand individuals and a relative decrease of approximately 7%. The slower pace of the urban decline suggests a certain degree of stability in larger localities, explained by the presence of better economic opportunities, improved access to services, and more intense internal migration from rural areas. However, the urban trend remains negative, confirming that cities are also unable to counterbalance the losses generated by external migration and natural population decline.

In sharp contrast, the rural population experiences a much more pronounced decrease, falling from 1.70 million people in 2016 to 1.34 million in 2025. The absolute drop amounts to approximately 360 thousand individuals, while the relative decline exceeds 21%, confirming that rural areas are the most severely affected by depopulation. The divergence from the urban environment is attributable to the intensity of youth out-migration, higher mortality rates, low fertility, and limited access to infrastructure and employment opportunities. Rural depopulation is the primary driver of the overall

[257] Sârbu, O., Coșer, C. (2022). *Trends and Peculiarities of Rural Depopulation in the Republic of Moldova*. In: Competitiveness and Sustainable Development, 4th Edition, 3–4 November 2022. Chișinău: Tehnica-UTM, pp. 145–150. ISBN (PDF) 978-9975-45-872-6

[258] National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (NBS). (2016–2025). *Population and Labour Force Statistical Series*. Chișinău: NBS

demographic decline, accounting for more than 80% of the total population loss recorded during the analysed period.

The narrowing gap between the rural and urban populations represents another revealing indicator. While in 2016 the absolute difference was 580 thousand persons, by 2025 it decreases to 300 thousand, a reduction of almost 280 thousand people, equivalent to a relative change of over 48%. This narrowing does not reflect increased attractiveness of urban areas but rather the accelerated demographic collapse of rural regions. Socially and economically, this points to a growing concentration of the population in cities and increasing fragility of small localities, where demographic decline affects the functioning of schools, medical centres, and agricultural entities.

The depopulation of the Republic of Moldova is driven by a combination of interdependent processes: persistent external migration, declining birth rates, periods of elevated mortality, and accelerated population ageing. The consequences of these dynamics are profound: a shrinking labour force, increased pressure on the health and education systems, reduced agricultural productivity, and widening regional disparities. Moldova is thus undergoing a critical demographic transition, characterised by substantial population losses, particularly in rural areas. This evolution underscores the need for public policies aimed at revitalising localities, creating economic opportunities, and reducing emigration, alongside measures to adapt to the inevitable demographic changes, especially within the economy’s critical sectors[259].

The analysis of the age structure of the population of the Republic of Moldova is based on the distribution of the population across the country’s main regions and its classification into three essential demographic groups. This structuring provides the necessary framework for examining regional differences and for understanding how the population is segmented by age categories.

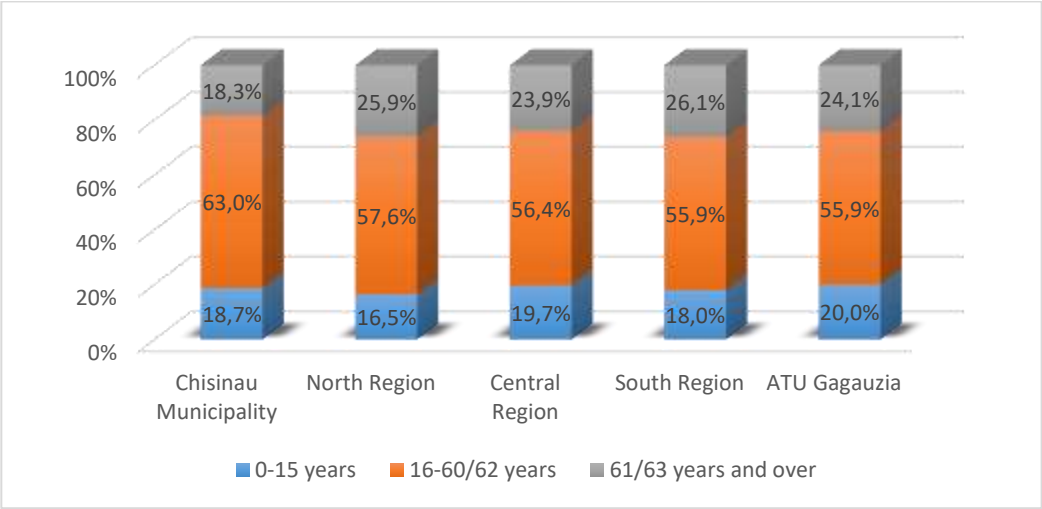

Figure 2. Distribution of the population by selected age groups and by regions, at the beginning of 2025

Source: elaborated by the author based on NBS data[260]

The age structure of the population of the Republic of Moldova in 2025 (Figure 2) highlights important differences among the country’s main regions, reflecting distinct demographic developments and varying patterns of ageing. In the municipality of Chișinău, the share of the young population is among the highest, suggesting a stronger capacity for demographic renewal, supported by internal migration

[259] Nirean, E., & Corețchi, B. (2020). *Impactul migrației și îmbătrânirii demografice asupra dezvoltării socio-economice a Republicii Moldova*. In: Conferință științifică internațională „Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere”. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Iași, pp. 353–361. ISBN 978-606-685-742-0.

[260] National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (NBS). (2016–2025). *Population and Labour Force Statistical Series*. Chișinău: NBS

and the attraction of young families to urban centres. The North, Central, South regions and ATU Gagauzia display similar levels of population aged 0-15, although the lower values recorded in the North and South indicate a diminished potential for demographic regeneration. The adult population, aged 16-60/62, remains the dominant segment across all regions, with the highest concentration observed in Chișinău, reflecting the economic attractiveness and availability of employment opportunities in the capital. In rural regions, the share of adults is lower, signalling a continued loss of working-age population through both external and internal migration.

The most pronounced process, however, is evident in the older population, where proportions exceed 18% in all regions and reach over one-quarter of the population in the North and South. These levels reflect the intensification of demographic ageing, driven by declining birth rates, youth migration, and increasing life expectancy. Rural regions, especially the South, are facing accelerated ageing, generating significant pressures on the labour market, social systems, and service infrastructure. In contrast, Chișinău displays a relatively lower share of older persons, due to higher mobility and demographic renewal through internal migration.

This uneven distribution of age groups shows that the Republic of Moldova is entering an advanced stage of demographic transition, characterised by a declining share of young people, a shrinking active labour force, and a steady increase in the elderly population. Regional differences amplify economic and social vulnerabilities, particularly in rural areas, where population ageing has direct consequences for the sustainability of public services and the ability to maintain an adequate labour supply. Overall, the 2025 age structure signals the need for public policies aimed at reducing demographic imbalances and strengthening the capacity of regions to cope with the structural changes generated by population ageing.

The study of the distribution of older persons by their labour market status is of particular interest, as this categorisation helps delineate the ways in which individuals aged 60 and above engage with economic activity. Classifying this segment into inactive persons, employed persons, and unemployed individuals provides the necessary framework for analysing their economic participation.

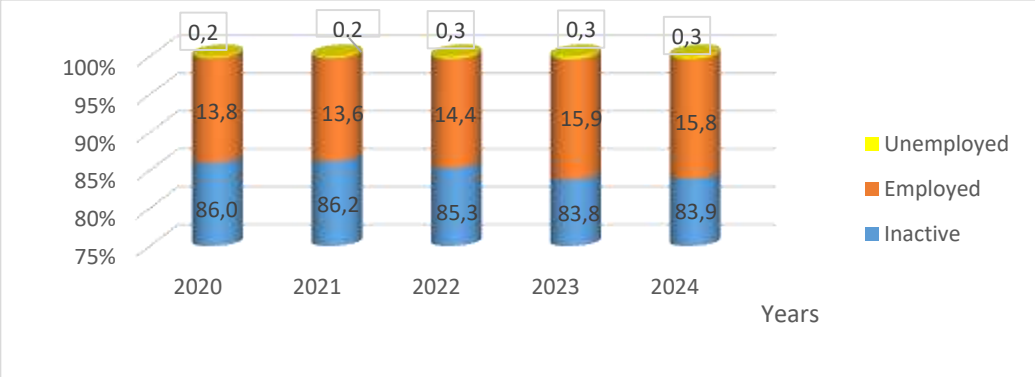

Figure 3. Persons aged 60 and over by participation in economic activity
Source: elaborated by the author based on NBS data[261]

The distribution of the population aged 60 and over by labour market status highlights the predominance of inactive persons, who consistently represent more than 83 percent of the total elderly population analysed. This high proportion reflects the natural transition toward withdrawal from economic activity, as well as the limitations of the labour market in integrating older individuals. Although slightly variable, the level of inactivity remains stable, ranging from 86 percent in 2020 to 83.9 percent in 2024, indicating a limited change in the economic participation behaviour of this demographic segment.

[261] National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (NBS). (2016–2025). *Population and Labour Force Statistical Series*. Chișinău: NBS

The category of employed older persons shows a slightly increasing trend over the analysed period. While in 2020 elderly workers accounted for 13.8 percent, their share rose to 15.9 percent in 2023 and remained at a similar level of 15.8 percent in 2024. This evolution may be associated with the extension of active working life, the need for supplementary income at advanced ages, or continued engagement in agricultural, commercial, or self-employed activities. The increase in employment suggests a gradual adaptation of the labour market to the presence of older workers, although the overall level remains relatively modest.

Regarding unemployment, the share of elderly persons actively seeking employment is very low, remaining consistently between 0.2 percent and 0.3 percent throughout the period. This low unemployment rate among older individuals may be interpreted in two directions: on the one hand, most people over 60 choose inactivity rather than continuing to look for work; on the other hand, many of those who remain active retain their jobs or engage in independent activities.

Overall, the structure presented indicates that individuals aged 60 and over remain predominantly outside the labour market, although a moderate increase in their economic participation is observed, reflected in the rising share of those employed. This evolution aligns with the extension of active life expectancy and with demographic changes that encourage a slow yet steady shift toward maintaining professional participation at older ages. At the same time, the very low unemployment rate among the elderly is more the result of withdrawal from economic activity than of favourable access to the labour market, underscoring the challenges related to reintegrating this segment in the context of population ageing.

It is useful to examine the distribution of persons aged 60 and over across economic activity sectors, as this structure reveals the ways in which the older segment of the population continues to be professionally engaged. The distribution across branches such as agriculture, education, health care, trade, or industry provides the necessary framework for analysing the economic role of older individuals and the specific nature of their employment.

The structure of employed persons aged 60 and over in 2024 (Figure 4) reveals a diversified distribution across the main branches of the economy, reflecting the different ways in which the older population remains integrated into professional activities. Agriculture and forestry stand out with the highest share, accounting for 21.7%, which underscores the essential role of this sector in maintaining the economic engagement of older individuals, especially in rural areas. The persistence of activity in agriculture can be explained by the nature of family-based farms, the seasonal and flexible character of agricultural work, and the prevalence of informal employment, all of which facilitate continued participation even after reaching retirement age.

At the same time, agriculture is the sector where the ageing of the workforce reaches critical levels, with the share of workers aged 55-60 and above often exceeding half of the total labour force involved in agricultural activities.

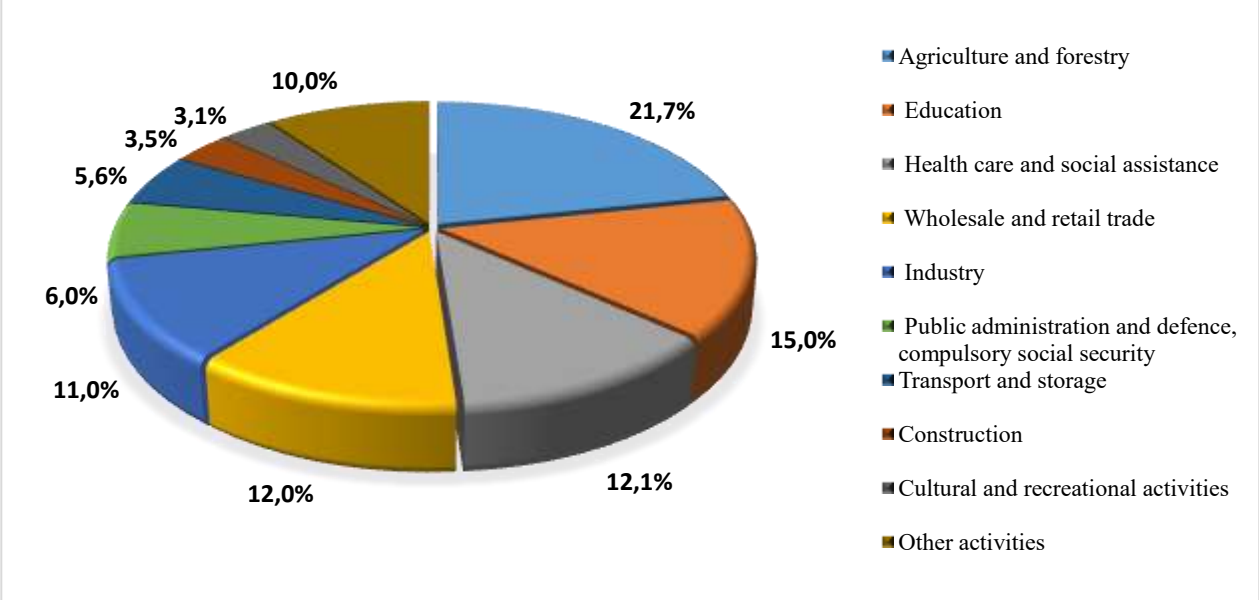

Figure 4. Employed persons aged 60 and over by economic activity, 2024
Source: elaborated by the author based on NBS data[262]

This unbalanced demographic structure reflects the near-complete withdrawal of younger generations from the sector, a process fuelled by declining fertility, high levels of labour migration, and the limited professional opportunities available in rural areas. Consequently, agriculture is becoming a sector with an increasingly reduced capacity for generational renewal, while agricultural activities are carried out predominantly by older workers who ensure production continuity but face evident limitations in adapting to the rapid pace of technological change.

At the same time, agriculture is the sector where the ageing of the workforce reaches critical levels, with the share of workers aged 55-60 and above often exceeding half of the total labour force involved in agricultural activities. This unbalanced demographic structure reflects the near-complete withdrawal of younger generations from the sector, a process fuelled by declining fertility, high levels of labour migration, and the limited professional opportunities available in rural areas. Consequently, agriculture is becoming a sector with an increasingly reduced capacity for generational renewal, while agricultural activities are carried out predominantly by older workers who ensure production continuity but face evident limitations in adapting to the rapid pace of technological change.

Recent trends confirm an intensification of rural depopulation, accompanied by the continuation of agricultural activities primarily by older cohorts. For many of these workers, involvement in agriculture represents both a continuation of traditional practices and an economic necessity, given insufficient pension incomes and the scarcity of alternative professional pathways. Conversely, young people increasingly prefer external mobility or employment in better-paid sectors, creating a growing shortage of young and skilled labour in agriculture. This demographic and professional reconfiguration directly affects the sector’s ability to adopt modern technologies on a wide scale, reducing production efficiency and undermining the competitiveness of small and medium-sized farms.

The causes of the accelerated ageing of the agricultural workforce are complex and manifest across multiple dimensions. The underdeveloped economic and social infrastructure in rural areas limits job creation and discourages the establishment of young farmers, while income volatility, dependence on climatic conditions, and the low degree of mechanisation amplify the perception of instability associated with agricultural work. The ongoing migration of the working-age population to urban

[262] National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (NBS). (2016–2025). *Population and Labour Force Statistical Series*. Chișinău: NBS

centres or abroad intensifies demographic imbalances, leaving rural communities predominantly composed of older individuals with a limited capacity to adapt to emerging technologies.
Projections for the coming years suggest a worsening of these imbalances in the absence of targeted measures designed to attract young people to agriculture and support the professionalisation of the rural labour force. If current trends persist, agriculture may face a significant decline in productivity, with direct consequences for the competitiveness of agricultural enterprises and for national food security. Demographic scenarios indicate a continued increase in the share of older workers and a decline in the young labour force, which will intensify pressure on sectoral modernisation and on the ability of farms to meet the increasingly complex demands of the agri-food market.
Overall, the ageing of the agricultural labour force represents one of the most challenging issues for contemporary rural development. Without public policies aimed at revitalising rural areas, supporting young farmers, digitalising agricultural processes, and diversifying employment opportunities, the agricultural sector risks becoming increasingly less adaptable and competitive. Strengthening the human capital base in agriculture is therefore essential for ensuring the sustainability of rural economies and the resilience of the sector in the context of rapid demographic transformations.
In 2024, the education sector is characterized by a considerable involvement of individuals aged 60 and over, who represent approximately 15% of all employees in the field. This high proportion reflects the specific nature of the sector, where retirement from professional activity is often postponed and the experience accumulated over decades plays a crucial role in ensuring the continuity of the educational process. Limited mobility, the stability of teaching positions, and the importance of pedagogical expertise contribute to maintaining a significant number of older individuals within the education system, particularly in rural areas, where teacher turnover is minimal and the shortage of qualified staff remains persistent.
Education is also one of the sectors in which workforce ageing manifests with increasing intensity, a phenomenon illustrated both by the high share of older teachers and by the declining interest of young people in pursuing a teaching career. In many schools, teaching staff aged 55-60 and above constitute a substantial proportion of total personnel, indicating a structurally imbalanced professional composition in which the generations nearing the end of their active careers ensure the system’s stability. This dependence on older staff is exacerbated by the decreasing number of graduates choosing pedagogical specialisations, the migration of young individuals with higher education, and the low salary attractiveness of the profession. Against this backdrop, the education system faces major challenges in ensuring generational renewal, especially in STEM subjects and in rural schools, where the shortage of young teachers is most severe.
Demographic trends in recent years confirm the deepening of this imbalance, as older personnel continue to remain active both out of vocational commitment and financial necessity. Many teachers beyond retirement age choose to extend their professional activity, since complete withdrawal would create significant operational difficulties for educational institutions, especially in those where the active teaching workforce is insufficient. In contrast, young graduates more frequently choose migration or reorientation toward better-paid sectors, contributing to the persistent shortage of teaching staff. This structural shift reduces the system’s capacity to adapt to new educational requirements, as an ageing teaching body faces greater challenges in integrating modern educational technologies, implementing interactive teaching methods, and sustaining pedagogical innovation.
The causes of the accelerated ageing of the education workforce are multifaceted and manifest at both economic and institutional levels. Low salaries, the absence of attractive incentive programs for young teachers, excessive bureaucratic burdens, and the public perception of the profession undermine the attractiveness of a teaching career. At the same time, insufficient mentoring programs, deteriorating school infrastructure, and the lack of a predictable framework for career development further discourage young professionals from entering the system. The migration of pedagogy graduates completes this picture, resulting in a continuous loss of human capital essential for generational renewal.

Projections for the next decade indicate increasing pressure on the education system unless effective measures are implemented to attract and retain new teaching staff. Without well-coordinated interventions, the proportion of older teachers is likely to rise, further complicating efforts related to curricular modernization, the integration of digital technologies, and the maintenance of educational quality. Demographic scenarios suggest that, in the absence of clear policies to revitalise the teaching profession, rural schools will face increasingly acute staff shortages, and disparities between urban and rural areas will deepen.

Overall, the ageing of the education workforce stands out as one of the most pressing challenges facing the national educational system. Without strategies aimed at encouraging young people to enter the profession, modernizing school infrastructure, and strengthening continuous professional development, the risks associated with this phenomenon will negatively affect the long-term quality of education and the system’s capacity to meet the demands of contemporary society. Strengthening human capital in education thus becomes an essential condition for sustainable development and for ensuring the competitiveness of the educational system in the context of profound demographic change.

The structure of employed persons aged 60 and over in 2024 also highlights a significant presence of older workers in the health sector, where approximately 13% of employees belong to older cohorts. This elevated proportion reflects a structural phenomenon shaped by the extended professional longevity of medical personnel, the continuous demand for healthcare services, and the difficulty of generational replacement in a field that requires long-term training, consolidated experience, and specialised competencies. In many communities-particularly in rural areas-older medical staff constitute the functional core of healthcare institutions, ensuring service stability amid a systemic shortage of young professionals.

Ageing of the workforce is particularly pronounced in the health sector, where many physicians, nurses, and other specialists continue their professional activity beyond the statutory retirement age. This extension of working life is driven by several factors: the chronic shortage of qualified personnel, the insufficient number of young graduates willing to work in certain regions, and the desire of experienced professionals to ensure continuity of medical care under conditions of demographic and institutional pressure. In some hospitals and medical centres, the share of staff aged over 55 significantly exceeds the national average, indicating a professional structure highly vulnerable to demographic change and to the risk of simultaneous retirement of a large number of specialists.

Trends observed over the past decade show a deepening shortage of young medical personnel, despite institutional efforts devoted to training and recruitment. Many graduates in medical specialties choose to migrate, attracted by higher salaries, modern working conditions, and extensive professional opportunities abroad. At the same time, the number of medical staff who extend their activity beyond retirement continues to rise, since their withdrawal would create gaps that are difficult to fill. This dependence on older staff generates additional pressure on healthcare institutions, limiting their capacity to integrate technological innovations, adopt new medical protocols, and ensure an optimal pace of professional renewal.

The causes of the accelerated ageing of human resources in the health sector are complex and multidimensional. Economically, relatively low wages in certain professional categories, the lack of incentives for work in rural areas, and unstable working conditions create barriers for attracting young specialists. Organisationally, the high workload, increased responsibilities, and constant pressure placed on medical personnel contribute to professional burnout, encouraging both internal and external migration of younger staff. Furthermore, the healthcare system faces an unequal territorial distribution of human resources, which intensifies dependence on older personnel in disadvantaged regions.

Projections for the coming years suggest a worsening of these challenges in the absence of well-directed interventions. Should current trends persist, the proportion of older medical staff will continue to grow, while the shortage of young specialists will deepen, undermining the system’s capacity to provide accessible and high-quality healthcare services. Demographic scenarios indicate an increasing need for qualified medical personnel, as life expectancy rises and the prevalence of chronic diseases

grows-factors that will further amplify pressure on a system already affected by the ageing of its workforce.

Overall, workforce ageing in the health sector constitutes one of the most sensitive issues confronting the medical system. To prevent the intensification of structural vulnerabilities, it is essential to implement policies aimed at attracting young specialists, improving working conditions, modernising equipment, reducing administrative burdens, and strengthening continuous professional development. Enhancing the medical human capital thus becomes a fundamental prerequisite for the sustainability and resilience of the healthcare system in the context of rapid demographic change.

A cross-sectoral analysis of the distribution of employed persons aged 60 and over in agriculture, education, and health reveals significant differences in the way each sector experiences the impact of demographic ageing. Although the degree of vulnerability varies, these sectors share a heightened dependence on older human resources and face substantial challenges related to generational replacement-factors that generate structural vulnerabilities with direct consequences for the functioning of the national economy.

Agriculture experiences the most pronounced ageing of the workforce. In many rural communities, the proportion of workers aged over 55-60 exceeds half of those engaged in agricultural activities, signalling a severely limited capacity for generational renewal. Rural depopulation, youth migration, and the low attractiveness of agricultural work lead to a declining potential for modernisation, affecting productivity, the ability to adapt to climate change, and the competitiveness of small and medium-sized farms. Without a structured intervention, risks to national food security and the functioning of agro-food supply chains become increasingly evident.

In the education sector, the ageing of human resources manifests through a high share of older teaching staff, particularly in rural areas and in disciplines such as mathematics, physics, and informatics. The system relies heavily on teachers who extend their professional activity beyond the statutory retirement age, which limits the pace of pedagogical renewal and the integration of modern technologies into the educational process. The shortage of young graduates interested in pursuing a teaching career further intensifies the vulnerabilities of this sector, which plays a fundamental role in the formation of human capital-the cornerstone of long-term competitiveness and economic innovation.

The health sector is likewise experiencing increasing pressure from the ageing workforce, against the backdrop of a chronic shortage of young medical personnel and rising demand for healthcare services. The share of employees aged over 60 is significant, and the dependence of medical institutions on experienced staff raises concerns regarding system sustainability, adaptation to modern medical technologies, and resilience in crisis situations. Professional migration and the unequal territorial distribution of human resources exacerbate these challenges, with direct effects on the quality and accessibility of healthcare services.

Taken together, agriculture, education, and health represent three essential pillars of the national economy, and the ageing of the workforce within these sectors constitutes a strategic challenge for the country’s development. Agriculture ensures food security and forms the basis of agro-food exports; education develops the human capital required for future competitiveness; and health safeguards the functioning and productivity of the entire active population. Vulnerabilities in the human resources of these sectors can generate cumulative effects: declining economic productivity, deepening regional disparities, reduced investment attractiveness, and limitations on the state’s capacity to implement development policies.

The importance of these three domains for the future of the Republic of Moldova is particularly high. Without a coherent framework that stimulates youth entry, encourages continuous training, improves infrastructure, and modernises work processes, the risks associated with the ageing of human resources will increasingly undermine the country’s ability to respond to demographic, economic, and social challenges. Therefore, investment in human capital across agriculture, education, and health represents not only an operational necessity but also a fundamental condition for national resilience and sustainable development amid accelerated demographic transformations.

A cross-sectoral analysis of the distribution of employed persons aged 60 and over in agriculture, education, and health reveals significant differences in how each domain experiences the impact of demographic ageing. Although these sectors are affected to varying degrees, they share a marked dependence on older human resources and face substantial challenges in generational replacement-factors that generate structural vulnerabilities with direct implications for the functioning of the national economy.

Agriculture faces the most pronounced ageing of its workforce. In many rural communities, the proportion of workers aged over 55-60 exceeds half of all those engaged in agricultural activities, indicating a severely limited capacity for generational renewal. Rural depopulation, youth migration, and the low attractiveness of agricultural work significantly reduce the potential for modernisation, affecting productivity, adaptation to climate change, and the competitiveness of small and medium-sized farms. Without a structured intervention, risks to national food security and to the stability of agro-food supply chains become increasingly evident.

In the education sector, the ageing of human resources is reflected in the high proportion of older teachers, especially in rural areas and in technical and scientific disciplines. The system’s dependence on teachers who continue their activity beyond retirement age restricts pedagogical innovation and delays the adoption of modern teaching technologies. The insufficient number of young graduates willing to enter the profession amplifies the sector’s vulnerabilities, despite its strategic importance for human capital development.

The health sector also faces considerable strain due to the ageing workforce, driven by a chronic shortage of young medical professionals and rising healthcare needs. The significant share of staff aged over 60 and the heavy reliance on experienced medical personnel create structural challenges for system sustainability, innovation, and crisis response capacities. Professional migration and uneven territorial distribution of health workers further exacerbate these issues, affecting the quality and accessibility of services.

Overall, the ageing of the workforce in agriculture, education, and health constitutes a strategic issue for the Republic of Moldova, with long-term implications for national development. Strengthening human capital in these key sectors-through targeted policies, improved working conditions, professional incentives, modernised infrastructure, and continuous training-is essential for ensuring resilience and sustainable development in the face of rapid demographic transformations.

CONCLUSIONS

1. *The integrated analysis of demographic dynamics, age distribution and labour market transformations demonstrates that population ageing generates structural vulnerabilities which affect simultaneously the productive capacity of the economy, the formation of human capital and the stability of social systems***.** The interdependence between agriculture, education and health confirms that demographic pressure does not act in isolation, but produces cumulative effects that influence the functioning of the national economy, particularly in a context marked by depopulation and the shrinking base of young workers.

2. *The disparities between rural and urban areas, as well as between regions, accentuate demographic and economic imbalances and shape differentiated levels of vulnerability across sectors***.** Rural areas face the most severe demographic decline, characterised by the rapid ageing of communities, the depletion of the young population and the heavy reliance on elderly workers, especially in agriculture. Urban areas, although less affected by ageing, confront challenges related to the migration of highly qualified professionals, pressure on public services and shortages in strategic occupations. At regional level, the South and North display the highest degrees of depopulation and ageing, while the Centre and Chișinău maintain greater concentrations of active population but face sector-specific pressures.

3. *The agriculture, education and health sectors are directly impacted by the demographic transition, and their growing dependence on older workers threatens their operational resilience and*

national development prospects. Agriculture increasingly relies on elderly workers due to rural depopulation; education is affected by insufficient generational renewal and a shortage of young teachers; and health faces critical workforce deficits, amplified by professional migration. In the absence of targeted public policies-focusing on human capital development, improved working conditions, digitalisation, professional mobility and the revitalisation of rural areas-these vulnerabilities risk undermining economic performance, the quality of essential public services and the country's long-term development sustainability.

REFERENCES

4. Bloom, D. E., Canning, D., & Fink, G. (2011). *Implications of Population Ageing for Economic Growth*. Oxford Review of Economic Policy, 26(4), 583–612. Available online: https://doi.org/10.1093/oxrep/grq038 (accessed on 11 August 2025).
5. Burbulea, R, Moroi, E, Șargu, L. (2020), Poziția investițională internațională a Republicii Moldova. În: Economica, revista științifico-didactica, An. XXVIII, nr.1 (111), martie, ASEM, pag 67-82, Disponibil: https://ase.md/files/publicatii/economica/2020/ec_2020_1_v2.pdf
6. Belostecinic, G., Șargu L.(2020) Managing Human Resources Involved in Solving Atypical Situations: A Motivational Model. În: Proceedings of the "New Silk Road: Business Cooperation and Prospective of Economic Development" (NSRBCPED 2019), The proceedings series Advances in Economics, Business and Management Research, Volume 131, 30 March 2020, DOI: 10.2991/aebmr.k.200324.061. Disponibil: https://www.atlantis-press.com/proceedings/nsrbcped-19/125937881
7. Kendig, H., Browning, C. J., Thomas, S. A., & Wells, Y. (2014). *Health, Lifestyle, and Gender Influences on Aging Well: An Australian Longitudinal Analysis to Guide Health Promotion*. Frontiers in Public Health, 2, 70. Available online: https://doi.org/10.3389/fpubh.2014.00070 (accessed on 24 September 2025).
8. Volkov, A. (2020). *Demographic Change and Regional Labour Markets in Eastern Europe*. Journal of Population Economics, 33(4), 1125–1148. Available online: https://doi.org/10.1007/s00148-020-00774-1 (accessed on 20 October 2025).
9. Sârbu, O. (2025). *Sustainable Human Resource Management in the Context of Contemporary Organizational Transformations*. In: Dezvoltarea sustenabilă a cooperativelor și bunăstare pentru toți, DEC3, 1st Edition, 19–20 June 2025, Chișinău. pp. 110–120. ISBN (PDF) 978-9975-81-155-2.
10. Sârbu, O., & Corețchi, B. (2024). *Human Resource Management and Workforce Ageing in the Republic of Moldova*. In: Promotion of Social and Economic Values in the Context of European Integration, 7th Edition. Chișinău: Pulsul Pieței, pp. 110–125. ISBN 978-9975-3611-4-9. Available online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/110-125_2.pdf (accessed on 30 September 2025).
11. Sârbu, O., Coșer, C. (2022). *Trends and Peculiarities of Rural Depopulation in the Republic of Moldova*. In: Competitiveness and Sustainable Development, 4th Edition, 3–4 November 2022. Chișinău: Tehnica-UTM, pp. 145–150. ISBN (PDF) 978-9975-45-872-6.
12. National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova (NBS). (2016–2025). *Population and Labour Force Statistical Series*. Chișinău: NBS. Available online: https://statistica.gov.md (accessed on 2 October 2025).
13. Nirean, E., & Corețchi, B. (2020). *Impactul migrației și îmbătrânirii demografice asupra dezvoltării socio-economice a Republicii Moldova*. In: Conferință științifică internațională „Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere”. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Iași, pp. 353–361. ISBN 978-606-685-742-0.

14. Șargu, L. (2024) Empirical Study on the Conceptual Approach of Worldwide Economic Resilienc. În: acta universitatis danubius Vol 20, No 1, 2024 pp.252-250, Online ISSN: 2067 – 340X. Disponibil: https://dj.univ-danubius.ro/index.php/AUDOE/article/view/2758/2780

RECONFIGURATION OF HUMAN CAPITAL IN DIGITAL AGRICULTURE: COMPETENCIES, ADAPTABILITY, AND PERFORMANCE

BALAZS Petra Violeta
PhD. “Ion Ionescu de la Brad” Iasi University of Life Sciences (IULS), Romania
petra.gligan@iuls.ro
ORCID ID: 0000-0002-3819-3704

Abstract *The digital transformation of agriculture represents a complex process, involving not only technological innovation but also profound organizational restructuring that fundamentally changes the management of human resources. The study aims to analyze how digitalization and European funding instruments support the modernization of Romanian agriculture and the development of digital human capital, with a specific focus on Cluj County.*
Purpose of the study: The research explores the impact of digital transformation on human resource management in agriculture and its connection to European investment strategies that enhance economic sustainability. The study combines a theoretical approach with a regional analysis, using qualitative and comparative methods. It examines relevant EU strategic frameworks, such as the Green Deal, Farm to Fork, and the Common Agricultural Policy (CAP), and integrates regional data to assess the role of European funds in promoting digital skills, organizational agility, and resilience in agricultural enterprises. Findings indicate that smart agriculture, through technologies such as IoT, artificial

Keywords: digital transformation, human capital, smart agriculture, organizational agility, economic resilience.
JEL:

INTRODUCTION

The digital transformation of agriculture represents one of the most profound structural changes experienced by the agri-food sector in recent decades. Digital technologies—ranging from Internet of Things (IoT) systems, sensors, drones, and GIS platforms to artificial intelligence, big data analytics, and blockchain—are reshaping how farms operate, how decisions are made, and how human capital contributes to organizational performance. This transition requires more than the adoption of new tools; it demands a reconfiguration of the competencies, roles, and adaptive capabilities of agricultural workers. Human capital becomes the central pillar of digital agriculture, influencing the pace of innovation adoption, the efficiency of farm management, and the resilience of agricultural systems under increasing economic and climatic pressures.

Within this context, the concept of digital human capital emerges as a strategic determinant of competitiveness, sustainability, and long-term productivity in agriculture. European policies—such as the Green Deal, the Farm to Fork Strategy, and the Common Agricultural Policy (CAP)—emphasize the need to integrate digital competencies into rural development, promote continuous training, and improve organizational adaptability. Romania, and particularly regions such as the North-East, face structural constraints including land fragmentation, limited access to training, aging rural populations, and underdeveloped digital infrastructure. These challenges intensify the need for a coherent framework that links digital skills, adaptability, and agricultural performance.

The present study examines the reconfiguration of human capital in digital agriculture by investigating the competencies required in smart farming, the determinants of adaptability to technological change, and the extent to which digital skills contribute to improved organizational and economic performance. Through a combination of quantitative analysis, qualitative insights, and an econometric PLS-SEM model, this research provides empirical evidence on how digital transformation reshapes the agricultural workforce. The study contributes to the growing body of literature by proposing an integrated framework for human capital development aligned with the digital transition, supporting both policy design and regional development strategies.

MATERIALS AND METHODS

A mixed-method research design was employed to investigate the relationship between digital competencies, adaptability, and performance in the context of digital agriculture. This approach

integrates quantitative, qualitative, and econometric techniques to ensure a comprehensive and multidimensional analysis of human capital transformation.

The quantitative component consisted of a structured survey conducted with 312 agricultural stakeholders from Romania’s North-East Region, including farmers, farm managers, agronomists, and agricultural consultants. The questionnaire captured information regarding digital competencies (ICT use, IoT familiarity, GIS applications), adaptability to technological change, organizational practices, and indicators of farm performance. Respondents were selected through stratified sampling, ensuring representation across farm sizes, age groups, and technological access levels. Data reliability and construct validity were assessed using Cronbach’s alpha and composite reliability indice

RESULTS AND DISCUSSIONS

Based on the Balanced Scorecard (BSC) model introduced by Kaplan and Norton (2007) and its subsequent application in the field of human resources, a new managerial instrument the Human Resources Scorecard was developed to support the measurement and strategic management of human capital. Becker, Huselid, and Ulrich (2001), who outlined the Human Resources Scorecard framework, emphasized that it performs two essential functions:

- it enables the management of human resources as a strategic asset, and
- it demonstrates the contribution of human capital to the financial success of the organization.

Ulrich and Brockbank (2005) further noted that the strategic contribution of human resources accounts for nearly half of their total influence on organizational performance. Norton (2009) highlighted a key distinction between the scorecard and other business performance measurement frameworks: “Many people build a list of non-financial indicators and assume they have a balanced scorecard. However, in our view, the scorecard must tell the story of the company’s strategy. The biggest mistake organizations make is believing that the scorecard is only about measurement.” Belostecinic and Șargu (2020) address the issue of managing human resources involved in atypical situations, proposing a motivational model applicable in contexts of change, uncertainty and profound transformation. In digital agriculture, where the adoption of smart technologies generates new processes and unpredictable challenges, this model provides a solid basis for understanding the mechanisms of adaptation and development of human capital. Effective management of employee motivation, involvement and flexibility becomes a central element of the reconfiguration of human capital, directly influencing the level of digital skills, the degree of adaptability and overall performance in the digitalized agricultural sector. Ignat, Șargu and Prigoreanu (2023) highlight the importance of effectively assessing farm performance in the context of sustainability, using methods such as DEA and the Malmquist index. These tools allow for the analysis of technological progress and the efficiency of production factors — essential elements also in the transformation of digital agriculture. Starting from this perspective, the reconfiguration of human capital becomes a necessary process for capitalizing on digital technologies, as adaptability, digital skills and the ability to use data are determinants for increasing efficiency and performance in agriculture. Burbulea and Memeț (2024) emphasize that artificial intelligence fundamentally transforms business strategies, generating new organizational models, automated decision-making processes and high demands on employees' digital skills. In digital agriculture, these transformations are amplified by the introduction of autonomous technologies, predictive analysis algorithms and intelligent agricultural management systems. Thus, AI becomes an essential factor in the reconfiguration of human capital, requiring adaptability, advanced digital skills and continuous learning, which, in turn, determine the performance and sustainability of modern farms.

Huselid, Becker, and Beatty (2005) also confirmed that the Human Resources Scorecard is designed to guide the strategic management of the HR function. A central component of the scorecard is the strategy map, described by Kaplan and Norton (1996) as a visual representation of the firm’s value chain. These strategy maps illustrate how human capital activities create value, linking competencies, adaptability, and performance outcomes within the organization.

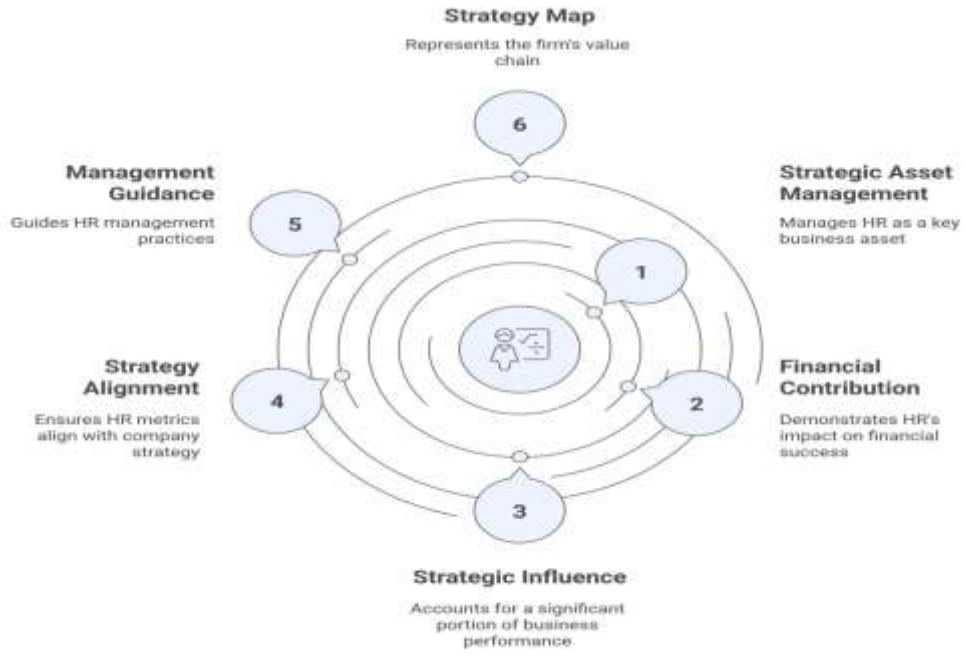

Figure 1. Component of human resources

The acceleration of innovation—ranging from precision farming, IoT-based monitoring systems, GIS technologies, AI-assisted decision-making, and automated machinery—requires a transformative shift in the competencies, adaptability, and behavioral profile of agricultural actors. Literature consistently argues that digitalization does not only introduce new tools but restructures the cognitive, technical, and adaptive architecture of human capital (Klerkx et al., 2019; OECD, 2021; Rose & Chilvers, 2018). lul 1. Framework conceptual al competențelor digitale în agricultură

Table 1 Digital competence framework

Competence dimension	**Measurable indicators**	**Description**	**Sources from the specialized literature**
Technical skills (TC)	Use of sensors, drones, GPS; operation of digital platforms	Skills in using precision farming equipment and software	Klerkx et al. (2019); FAO (2020)
Information skills (IC)	Collection, processing and interpretation of data	Ability to transform digital data into practical decisions	OECD (2021)
Cognitive skills (CC)	Analysis, problem solving, critical thinking	Analytical intelligence applied to digital agriculture	Rose & Chilvers (2018)
Adaptive skills (AC)	Flexibility, continuous learning, acceptance of innovation	Ability to adopt new technologies under conditions of uncertainty	CEDEFOP (2022)
Managerial skills (CM)	Planning, team coordination, evaluation of results	Integrating digital technologies into farm management	Popescu et al. (2023)

In Eastern European agricultural systems, particularly in Romania's North-East Region, the adoption of digital technologies is significantly hindered by long-standing structural constraints. These include severe land fragmentation, which limits economies of scale; an aging rural population with low digital literacy; insufficient advisory and extension services; limited broadband and IoT infrastructure in rural areas; and reduced investment capacity among small and medium-sized farms (World Bank, 2022; CEDEFOP, 2022). Such challenges delay the transition toward smart agriculture and generate substantial disparities compared to Western European regions where digital agriculture is already embedded in production systems. As a result, human capital emerges as the most critical strategic lever for accelerating digital adoption, improving competitiveness, strengthening climate resilience, and ensuring long-term sustainability. This study examines the reconfiguration of human capital in digital agriculture by exploring three interconnected dimensions:.

This study analyzes the reconfiguration of human capital in digital agriculture by examining:
(1) the structure of digital competencies required in modern farming;
(2) the determinants of adaptability to innovation;
(3) the relationship between competencies and farm performance.

The research contributes by developing an integrated analytical model linking digital competence, adaptability, and economic performance under the pressures of climate change, market volatility, and the European Green Deal. The research advances the existing literature by developing an integrated analytical model linking digital competencies, adaptability, and economic performance in a context marked by climate change, market volatility, labor shortages, and increasing pressure to meet the objectives of the European Green Deal. By combining quantitative, qualitative, and econometric approaches, the study provides a comprehensive understanding of how human capital must be reconfigured to meet the demands of digital transformation and sustainable agricultural development.

Table 2. Profile of digital competencies and adaptability among farmers in the North-East region of Romania

Farmer category	Digital Competence Level (1–5)	Digital Competence Level (1–5)	Digital Competence Level (1–5)	Digital Competence Level (1–5)
Young farmers (<40 years)	4.2	4.5	62%	74%
Medium farmers (40–60 years)	2.8	3.1	38%	41%
Senior farmers (>60 years)	1.7	2.0	14%	9%
Small farms (<20 ha)	2.3	2.9	22%	31%
Medium farms (20–100 ha)	3.3	3.7	49%	57%
Large farms (>100 ha)	4.1	4.4	71%	82%

The results in Table 2 reveal clear generational and structural disparities in both digital competencies and adaptability among farmers in the North-East Region of Romania. Young farmers (<40 years) show the highest levels of digital competence (4.2) and adaptability (4.5), supported by strong engagement in recent training programs (74%) and relatively high adoption of digital technologies (62%). This confirms the strong correlation between age, openness to innovation, and participation in continuous learning.

Farmers aged 40–60 years occupy an intermediate position, with moderate competency scores (2.8–3.1) and limited technology use (38%). Although this group demonstrates some adaptability, insufficient training participation (41%) suggests barriers related to time, resources, or perceived usefulness of digital tools.

Senior farmers (>60 years) exhibit the lowest digital readiness, with minimal technology adoption (14%) and very low training involvement (9%). These patterns indicate a high risk of digital exclusion among older farmers, especially in the absence of targeted support measures.

Differences between farm sizes are equally substantial. Large farms (>100 ha) display the strongest digital capability and adaptability, driven by superior investment capacity and greater exposure to modern technologies. Medium-sized farms show moderate integration of digital tools, while small farms remain significantly constrained, with limited access to digital infrastructure, training, and financial resources.

Overall, the data underline a dual challenge: generational gaps in digital literacy and structural barriers linked to farm size. These findings emphasize the need for differentiated policy interventions aimed at promoting training, advisory support, and digital inclusion, particularly for small farms and older farmers.

Table 3 PLS-SEM Model: relationship between digital competencies, adaptability, and agricultural performance

Variable	Indicators	Coeficient (β)	p-value	Interpretation
DCI → AI (Digital Skills → Adaptability)	ICT, IoT, GIS, digital platforms	0.42	<0.01	Competencies significantly increase adaptability
AI → PI (Adaptability → Performance)	Resilience, openness, flexibility	0.31	<0.05	Adaptability contributes to improved performance
DCI → PI (Digital Skills → Performance)	Efficiency, costs, production stability	0.53	<0.01	Competencies have a strong direct impact
Indirect effect (DCI → AI → PI)	Mediation	0.13	<0.05	Adaptability partially mediates the relationship

Table 3 presents the results of the PLS-SEM model and illustrates the structural relationships between digital competencies (DCI), adaptability (AI), and agricultural performance (PI). The path coefficient from DCI to AI ($\beta = 0.42$, $p < 0.01$) shows that higher levels of digital skills significantly enhance the capacity of farmers to adapt to technological change. This confirms that digital competencies are not merely technical abilities but function as enablers of behavioral and organizational flexibility. The relationship between adaptability and performance (AI → PI) is also statistically significant ($\beta = 0.31$, $p < 0.05$), indicating that more adaptable farmers achieve better outcomes in terms of resource management, decision quality, and resilience to environmental variability. Adaptability thus acts as a performance-enhancing mechanism that strengthens the effectiveness of technological integration. The strongest effect in the model is observed between digital competencies and performance ($\beta = 0.53$, $p < 0.01$), demonstrating a direct and substantial influence of digital skills on farm productivity, operational efficiency, and production stability. This result highlights the central role of digital human capital as a driver of competitiveness in modern agriculture.

Finally, the indirect effect ($\beta = 0.13$, $p < 0.05$) confirms partial mediation, showing that adaptability explains an additional part of the relationship between digital competencies and performance. In practical terms, this means that digital skills improve performance both directly, through better use of technology, and indirectly, by fostering adaptive behaviors that support innovation adoption.

Overall, the PLS-SEM results validate the theoretical assumption that digital competence and adaptability operate together as complementary pillars of human capital in digital agriculture, jointly shaping the trajectory of farm performance and resilience.

CONCLUSIONS

The findings of this study demonstrate that the reconfiguration of human capital represents a central pillar in the digital transformation of agriculture. Digital competencies—ranging from the use of ICT tools and IoT systems to data interpretation, GIS applications, and decision-support technologies significantly influence both the adaptability of agricultural actors and the overall performance of farms. The empirical model confirms that digital competence exerts a direct positive effect on agricultural performance, while adaptability partially mediates this relationship, reinforcing the importance of continuous learning, flexibility, and innovation-oriented behavior.

The results highlight major disparities across age groups and farm sizes: younger farmers and larger farms exhibit higher levels of digital skills, greater openness to innovation, and stronger integration of digital tools. By contrast, small and aging farms remain vulnerable due to limited technological access, insufficient training, and structural constraints. These differences underline the need for targeted public policies and tailored support instruments.

Moreover, the analysis shows that digital transformation produces measurable improvements in efficiency, resource management, and resilience to climate variability. However, without consistent investments in digital education, advisory systems, and infrastructure, the benefits of smart agriculture risk remaining unevenly distributed. In conclusion, the transition towards digital agriculture requires an integrated strategy focused on strengthening human capital, expanding training programs, improving regional digital infrastructure, and enhancing the capacity of agricultural stakeholders to adopt and utilize advanced technologies. Strengthening digital competencies and adaptability is essential for increasing competitiveness, ensuring sustainability, and enabling the long-term transformation of agriculture in the North-East Region of Romania and beyond.

REFERENCES

1. Becker, B.; Huselid, M.; Ulrich, D. **(**2001). *The HR Scorecard: Linking People, Strategy, and Performance*. Harvard Business School Press.
2. Burbulea, Ra, Memeţ, D. *Impactul inteligenței artificiale asupra strategiilor de business. In: Marketingul şi logistica în era digitală*, 18 octombrie 2024, Chişinău. Chişinău: Tehnica-UTM,, 2024, pp. 46-51.
3. Belostecinic, G, Șargu L. *Managing Human Resources Involved in Solving Atypical Situations: A Motivational Model.* În: Proceedings of the “New Silk Road: Business Cooperation and Prospective of Economic Development” (NSRBCPED 2019), The proceedings series Advances in Economics, Business and Management Research, Volume 131, 30 March 2020, ISSN 2352-5428, ISBN 978-94-6252-941-0, DOI: 10.2991/aebmr.k.200324.061. Disponibil: https://www.atlantis-press.com/proceedings/nsrbcped-19/125937881
4. Ignat G., Șargu L., Prigoreanu I., *Study on the sustainable performance of farms in the northeast region of Romania using data envelopment analysis and Malmquist Index*, în collective monographie, Prospects for sustainable development and ensuring the security of economic systems in the new geostrategic realities. Scientific monograph. – Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2023, pp. 185-198
5. Ignat G., Prigoreanu I., Șargu L., Șargu N., *Estimating the economic value of agricultural land on the financial sustainability of agricultural holdings in the North-East Region of Romania*, VII. International Applied Social Sciences Congress - (C-IASOS – 2023) Valletta –Malta, 13-15 November 2023, pp. 577-590, ISBN: 978-625-94328-1-6

6. CEDEFOP. (2022). *Digital Skills in Agriculture: Trends and Training Needs in the EU*. Publications Office of the European Union. Available online: https://www.cedefop.europa.eu (accessed on 15 November 2025).
7. Eastwood, C. (2021). Digital Agriculture Adoption: Pathways, Barriers, and Opportunities. *Journal of Rural Studies*, 87, 45–58. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.07.014
8. Kaplan, R.; Norton, D. (1996). *The Strategy-Focused Organization: Strategy Maps and the Value Chain*. Harvard Business School Publishing.
9. Kaplan, R.; Norton, D. (2007). *Balanced Scorecard: Transforming Strategy into Action*. Harvard Business School Press.
10. Klerkx, L.; Jakku, E.; Labarthe, P. (2019). *A Review of Digitalization in Agriculture: Strategizing Innovation Ecosystems*. *Agricultural Systems*, 173, 1–9. https://doi.org/10.1016/j.agsy.2019.01.014
11. Melnic, V, Șargu, L. *New aspects of the approach to the analysis and quality control process: a case study*. În: Collecting scientific papers 4th International Conference "Promotion of Social and Economic Values in the Context of European Integration", December 3-4, Chişinău ,2021, Vol. 1, pag. 75-85, ISBN 978-9975-3527-1-0
12. OECD. (2021). *OECD Skills Outlook 2021: Learning for Life*. OECD Publishing, Paris. Available online: https://www.oecd.org/education/oecd-skills-outlook-2021 (accessed on 20 November 2025).
13. Rose, D.; Chilvers, J. (2018). *Agriculture 4.0: Broadening Responsible Innovation in an Era of Digital Transformation*. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 31, 519–535. https://doi.org/10.1007/s10806-018-9742-4
14. Șargu L., Prigoreanu I., Șargu N., Ignat G. *Perspectives of agriculture 4.0 development regarding the sustainability of farming system in Romania*. În OSEEC 2023 International Conferinse, Ongoing Social, Economic and Environmental Challenges 1 st Edition, Arad, Romînia, pp.189-204, ISSN 3008-6914
15. Ulrich, D.; Brockbank, W. (2005). *The HR Value Proposition*. Harvard Business School Press.
16. Ungureanu, G. (2024). *Digital Transformation and Human Capital Development in Romanian Agriculture: Strategic Directions*. Iasi University of Life Sciences Press.
17. World Bank. (2022). *Agricultural Digitalization in Eastern Europe and Central Asia: Challenges and Solutions*. Washington, DC. Available online: https://www.worldbank.org (accessed on 2 December 2025).

CONTROLUL FINANCIAR ÎN ACTIVITATEA BANCARĂ: PERSPECTIVE TEORETICE ȘI APLICATIVE

GRÎU Maia
University of European Studies of Moldova, Gh. Iablocikin 2/1, Chisinau, Republic of Moldova
e- mail: maiagriu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0688-6087
Mariana Rodica ȚÎRLEA
Conferențiar universitar, doctor
Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Bucureşti, România
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0665-5839
rodicatirlea10@yahoo.com

Abstract. *Financial control is an essential component of bank management, ensuring the compliant and efficient functioning of credit institutions in an increasingly complex and dynamic economic environment. Its evolution from traditional verification methods to modern audit systems reflects the need to adapt monitoring tools to new risks and financial market transformations. Financial control in banks incorporates evaluation, preventive, documentation, recovery, and educational functions, contributing both to sector stability and to the protection of depositors and shareholders.*

The specialized literature highlights the strong connection between control and managerial responsibility, emphasizing the importance of prudential supervision in maintaining macroeconomic balance. In the Republic of Moldova, financial control and banking supervision gain increased relevance due to sector vulnerabilities and the need to strengthen regulatory mechanisms.

Keywords: *banking risks, banking supervision, financial control, financial management, financial stability.*

Rezumat. *Controlul financiar reprezintă un element esențial al managementului bancar, având rolul de a asigura funcționarea conformă și eficientă a instituțiilor de credit într-un mediu economic complex și în continuă schimbare. Evoluția acestuia, de la forme tradiționale de verificare la sisteme moderne de audit, reflectă necesitatea adaptării instrumentelor de monitorizare la noile riscuri și transformări ale pieței financiare. Controlul financiar în bănci înglobează funcții de evaluare, prevenire, documentare, recuperare și educare, contribuind atât la stabilitatea sectorului, cât și la protecția deponenților și acționarilor. Literatura de specialitate evidențiază legătura strânsă dintre control și responsabilitate managerială, subliniind importanța supravegherii prudențiale în menținerea echilibrului macroeconomic. În Republica Moldova, controlul financiar și supravegherea bancară capătă o relevanță sporită datorită vulnerabilităților sectorului și necesității consolidării mecanismelor de reglementare.*

Cuvinte cheie*: control financiar, management financiar, riscuri bancare, supraveghere bancară, stabilitate financiară.*

JEL: G 21, G 32, M 42

INTRODUCERE

Dezvoltarea sectorului bancar al Republicii Moldova, este condiționată de eficiența gestiunii provocărilor activității bancare clasice, provocări ce țin de activitatea bancară alternativă și de evoluția galopantă a instrumentelor FinTech. Toate aceste tendințe, cu siguranță își vor lăsa amprenta asupra activității sectorului bancar autohton, iar pentru obținerea unor rezultate apreciabile este neapărat necesară existența unui sistem de control financiar bine capitalizat, care să facă față evoluțiilor date și să poată susține o dezvoltare durabilă prin instrumente și practici moderne care și-au demonstrat eficiența în cadrul țărilor dezvoltate.

Importanța controlului financiar este evidentă, deoarece anume prin intermediul exercitării controlului financiar și a supravegherii bancare are loc examinarea situației fiecărei bănci în parte, ceea ce permite, pe de o parte, organului de supraveghere să joace un rol important în asigurarea unui sector bancar stabil și sigur, iar, pe de altă parte, acționarilor și deponenților să dețină un confort suficient în vederea protecției resurselor financiare.

Acest studiu este determinat de problematica dezvoltării sistemului de control financiar al băncilor din Republica Moldova, prin instrumente eficiente de control financiar a activității sectorului bancar și impactul sistemului de control financiar asupra performanței activității bancare.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

În condițiile economiei dezvoltate, activitatea bancară evoluează în permanență pentru a putea răspunde nevoilor în continuă schimbare de management cât mai eficient al fluxurilor economice, de atragere de capitaluri și de plasare a acestora, iar controlul financiar al acestor activități are menirea să asigure suficiența măsurilor întreprinse de bancă în vederea evaluării riscurilor la care este expusă banca, să ofere credibilitate rezultatelor obținute și protecție deponenților și acționariatului băncii.

Controlul financiar, în cazul activității băncilor, presupune analiza și monitorizarea activităților băncii utilizând diverse instrumente specifice acestuia, având ca scop asigurarea desfășurării activităților în conformitate cu normele legale, cele trasate de management și de a corecta deviațiile nedorite de la aceste prevederi, ceea ce va conduce la realizarea sarcinii de prevenire a angajării de resurse fără justificare și de obținere rezultatului optim prin mobilizarea minimă a resurselor.[6]

În acest context, procesul de îmbunătățire a sistemului de control financiar al băncilor, nu se limitează doar la problemele de reglementare, ci implică dezvoltarea unei baze metodologice, îmbunătățirea permanentă a instrumentelor de verificare prin introducerea celor mai bune practici la nivel național și internațional din domeniu, precum și formarea conceptului de interacțiune la toate nivelurile de control financiar.

Una dintre garanțiile de asigurare a legalității activității băncilor la etapa actuală este instituirea controlului și supravegherii financiare. [10] În Constituția Republicii Moldova este fixată exercitarea unui control efectiv asupra utilizării resurselor financiare, dându-se orientare spre reducerea cheltuielilor și folosirea eficientă a bunurilor materiale.

Datorită ariei largi de activitate a băncilor (care influențează întreaga societate contemporană, ale cărei mecanisme sunt tot mai complexe), precum și numărul semnificativ al litigiilor ce apar în paralel cu schimbările din societate (aprofundarea conceptului de proprietate privată, a relațiilor de piață, a contractelor cu autoritățile statului și cu persoane particulare etc.), în ultimele două decenii a apărut necesitatea dezvoltării și implementării unei alte forme de control financiar în sfera bancară, și anume auditul financiar.

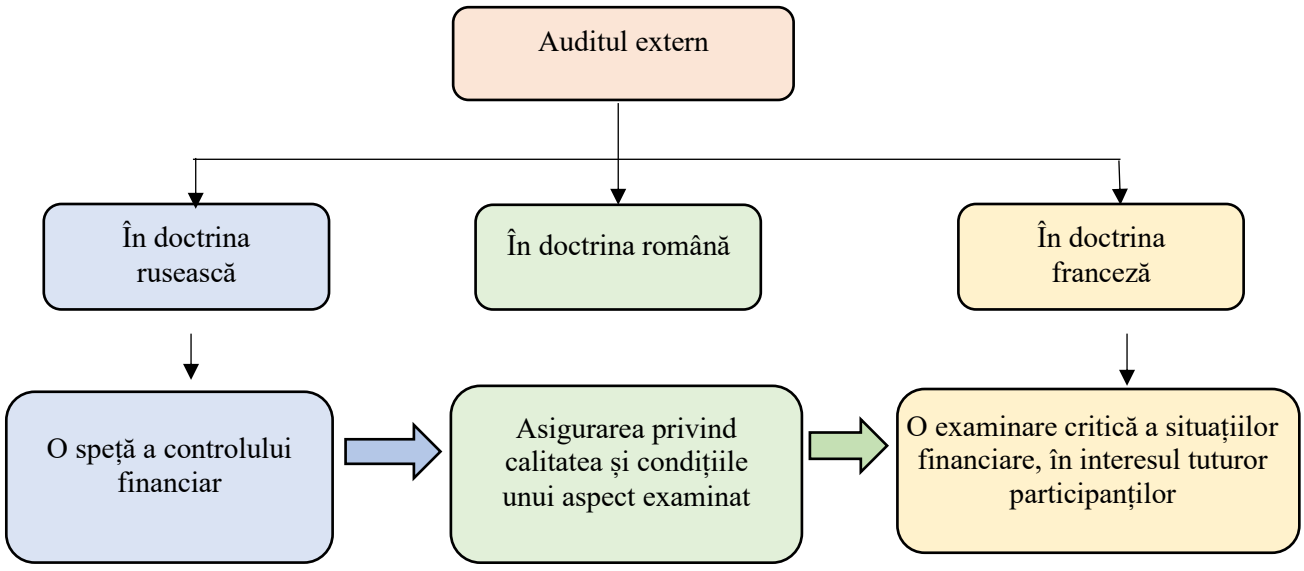

Figura 1. Definirea controlului financiar
Sursa: elaborat de autor în baza sursei [3]

Așa după cum e prezentat în figura 1, în doctrina școlii ruse auditul este identificat ca și o componentă a controlului financiar, iar în cea românească –un proces prin care un utilizator de

informații este asigurat de un expert în partea ce ține de calitatea, condițiile și statutul unui fapt care aceasta l-a examinat. Totodată, în doctrina franceză auditul este identificat drept o analiză critică în vederea formulării unei opinii asupra unui set al situațiilor financiare în interesul participanților. Auditul este determinat de confirmarea validității informațiilor cu privire la rezultatele constatate și situația financiară, raportată de entitate.

Auditul financiar este o formă mult mai evoluată a controlului financiar anume datorită faptului că, pentru a emite o opinie asupra situațiilor financiare, auditorul este nevoit să analizeze atât situațiile financiare, care includ informații financiare și nefinanciare, care chiar dacă, la prima vedere, nu au un impact asupra situațiilor financiare, pot fi purtătoare de riscuri semnificative, ce pot influența negativ situațiile financiare, reputația băncii sau siguranța deponenților.

În scopul optimizării propriilor procese financiare și îmbunătățirii serviciilor, băncile sunt într-un proces permanent de dezvoltare a sistemul de control intern, care, fiind unul din elementele importante ale gestiunii riscurilor, cuprinde întreaga structură organizațională, mai exact de la nivelurile superioare la subdiviziunile operaționale.

În funcție de momentul exercitării, controlul financiar al activității băncilor poate fi: control preventiv, control concomitent, control posterior.[7]

a) *Controlul preventiv* are loc înaintea realizării operațiunilor economice și are drept scop prestabilit prevenirea încălcărilor disciplinei financiare, a angajării unor resurse neargumentate,vizând concomitent legalitatea, necesitatea și economicitatea resurselor. Controlul preventiv se realizează prin analiza documentelor de dispoziție prin care se contactează drepturi și obligații de natură patrimonială sau prin analiza necesității angajării unor cheltuieli. De obicei, este efectuat de o subdiviziune a băncii, mai rar și de către BNM.

b) *Controlul concomitent.* În bănci, asemenea controale sunt efectuate practic la fiecare treaptă a structurii organizatorice, de la consiliul băncii până la personalul antrenat în procesul operațional, astfel realizându-se controlul ierarhizat combinat cu cel operațional.

c) *Controlul posterior* este controlul financiar exercitat post-eveniment și are în calitate de suport informațiile din documentele primare, de execuție și registre centralizatoare, practicat atât de subiecții interni ai băncii (AGA, consiliu executiv, comitetele permanente și personalul de nivel operativ), cât și de subiecții externi (BNM, CNPF, SFS). Controlul posterior cade în sarcina unor autorități specializate și are ca scop analiza rezultatelor obținute, identificarea eventualelor deficiențe, a factorilor, a vinovaților de producerea acestora și identificarea măsurilor în vederea lichidării și preîntâmpinării în viitor.

Indiferent de momentul exercitării, controlul financiar (anterior, concomitent sau posterior), efectuat cu competență și simț de răspundere, contribuie în egală măsură la evitarea neregulilor și la consolidarea integrității patrimoniului băncii. De altfel, între aceste forme de control nu există limite exacte, atât controlul concomitent, cât și cel posteriorpot îndeplini o funcție preventivă, în sensul că stopează la timp fenomenele negative și împiedică creșterea unor prejudicii sau pagube anume prin funcția de educare a angajaților.

Sistemul de control financiar în cadrul sectorului bancar, fiind compus din sistemul de control extern și sistemul de control intern, își poate demonstra eficiența doar în situația în care toți subiecții controlului financiar sunt motivați în vederea exercitării atribuțiilor lor. Orice abatere de la acest principiu creează premise semnificative în vederea apariției unei crize financiare, adică are un impact direct asupraperformanței activității bancare, din cauza angajării neeficiente a resurselor creditare, a suportării unor cheltuieli nejustificate etc. Rezultatul unor asemenea abateri se regăsește în erodarea patrimoniului băncii și, respectiv, a capitalului reglementat.

Anume sistemul de control extern, venind cu pârghiile și instrumentele sale de autorizare, reglementare,control și certificare a situațiilor financiare, stabilește limitele admisibile în activitatea băncilor,care, în cele mai dese cazuri, servesc ca un sistem de protecție împotriva riscurilor potențiale la care este expusă banca.

În contextul auditului extern, auditorul este obligat să emită o scrisoare către conducere, în care urmează să fie menționate riscurile semnificative și neajunsurile identificate ca urmare a analizei proceselor din activitatea băncii, care urmează a fi îmbunătățite. Deși acest raport are o arie mare, de obicei se rezumă doar la acele problematici care își lasă amprenta asupra situațiilor financiare auditare.

Sistemul de control intern, care cuprinde totalitatea nivelurilor și formelor de control intern în cadrul unei bănci, începând cu AGA și CA până la formele de control la nivelul proceselor operaționale, este anume instrumentul care conferă atât acționarilor, cât și deponenților siguranță în buna funcționare a băncii și în continuitatea activității acesteia.

Orișice criză într-o bancă, fie de natură financiară sau nu, și, cu atât mai mult, falimentul acesteia sunt rezultatul unui sistem de control intern ineficient, ca urmare a faptului că acesta din urmă nu a reușit prevenirea crizei într-un interval rezonabil de timp.

CONCLUZII

Pentru a asigura un sector bancar stabil și eficient, una dintrecondițiile esențiale, este dezvoltarea unui sistem de control financiar transparent, indiferent de subiectul ce urmează să-l exercite.

Crizele ce au afectat sectoarele bancare ale mai multor țări, inclusiv sectorul bancar autohton, au demonstrat faptul că nici o metodologie de reglementare și supraveghere ca și parte componentă a sistemului de control financiar al activității bancare, nu exclude în totalitate acestrisc, deoarece acestea nu au reușit preîntâmpinarea lor, iar una din cauze este că, dezvoltarea sistemului de control financiar și a metodologiilor sau instrumentelor dezvoltate în cadrul acestei activități, „rămâne în urma” dezvoltării activității bancare.

Totodată instrumentele și practicile utilizate de subiecții sistemului de control financiar trebuie permanent îmbunătățite pentru a corespunde tendințelor de dezvoltare a activității bancare și de a conferi credibilitate băncilor și protecție deponenților.

BIBLIOGRAFIE

1. Banca Națională a Moldovei. Raport anual privind stabilitatea financiară. Chișinău, 2024. https://www.bnm.md (vizitat 20.11.2025).
2. Banca Națională a Moldovei. Prioritățile în supravegherea bancară pentru 2024-2025. https://www.bnm.md/ro/content/psb (vizitat 20.11.2025).
3. Bostan I., Controlul financiar al afacerilor. București: Universul Juridic, 2010. 280 p.
4. Burbulea, R, Moroi, E, Șargu, L. Poziția investițională internațională a Republicii Moldova. În: Economica, revista științifico-didactica, An. XXVIII, nr.1 (111), martie, 2020, ASEM, pag 67-82, Disponibil: https://ase.md/files/publicatii/economica/2020/ec_2020_1_v2.pdf
5. Ignat, G., Șargu, L., Manoli, M., ș.a. Introducere în audit de la concept la misiune, Varșovia, 2021, 582 pag., ISBN 978-83-66216-43-3
6. Legea nr. 160 din 22.06.2023 cu privire la garantarea depozitelor în bănci. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2023, nr. 235-236, art. 418.
7. Manta A., Riscul și performanța în activitatea bancară. Craiova: Edit. Universitaria, 2009, 256 p.
8. Mărgărint E., Supravegherea bancară și impactul acesteia asupra profitabilității băncilor comerciale. Conferința Științifică Internațională cu genericul „Rolul investițiilor în dezvoltarea economiei digitale în contextul globalizării financiare”. ASEM, Chișinău, 2017.
9. Mihăescu S., Controlul financiar-bancar. Ediția a IV-a, revăzută și adăugită. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015, 274 p.
10. Predescu I. Activitatea bancară între performanță și risc. București: Editura Expert, 2005. 208 p.
11. Regulamentul cu privire la auditul extern al băncilor, aprobat prin HCE al BNM, nr.118 din 24 mai 2018. Publicat la 08.06.2018 în Monitorul Oficial nr. 183-194 art. 908

12. Raiețchi E., Controlul financiar – garanția sistemului financiar-bancar național, Ediția a XII-a a conferinței științifice internaționale „Paradigme moderne ale economiei și antreprenorialului inovativ” din 03 – 04 noiembrie 2017, Chișinău: CEP USM, 2017, pag. 182 – 185, 0.35 c.a..

TRANSFORMATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA'S LOGISTICS SUPPLY CHAINS UNDER THE IMPACT OF THE MILITARY CRISIS IN UKRAINE

BOGDANOVA Svetlana
Technical University of Moldova, 168, Stefan cel Mare bd., Chisinau, Republic of Moldova
svetlana.bogdanova@tem.utm.md
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-3588-8658

MEMET Diana
Technical University of Moldova, 168, Stefan cel Mare bd., Chisinau, Republic of Moldova
diana.memet@tem.utm.md
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0005-4007-5757

Abstract

The article examines the transformation of the Republic of Moldova's logistics supply chains resulting from the military crisis in Ukraine. It analyzes how disrupted transport routes and the closure of traditional trade corridors (such as the Port of Odesa) have affected road, rail, river, and other modes of transportation. The study highlights key geographical and sectoral shifts: a notable increase in pressure on Moldova's transport infrastructure-especially in the southern region (the Giurgiulești port) and at border crossings with Romania; the redirection of foreign trade flows from eastern to western routes; and business adaptation through the diversification of suppliers and markets. The article concludes that the conflict in Ukraine has accelerated Moldova's integration into European logistics corridors, revealing both vulnerabilities and new opportunities, and offers forecasts and recommendations in light of Ukraine's reconstruction and the need to strengthen Moldova's transport and logistics resilience.

Keywords: *logistics, supply, chains, crisis, transport, infrastructure, freight, routes, integration, resilience, trade.*

JEL: Cod R41

INTRODUCTION

The military crisis that has been unfolding in Ukraine since 2022 has had a significant impact on the economic situation in neighboring countries. The Republic of Moldova, which borders the combat zone, has experienced a series of external shocks, ranging from an influx of refugees and an energy crisis to disruptions in established logistics supply chains. Traditional import and export routes were disrupted, forcing a transformation of the country's entire transport and logistics system. Before the 2022, the Moldovan economy relied heavily on transit through neighboring countries: a significant portion of Moldovan exports passed through Ukrainian and Romanian ports, while the country's internal infrastructure remained underdeveloped. The full-scale invasion and blockade of Ukrainian Black Sea ports radically changed this situation, causing congestion on Moldovan roads, railways and the only river port on the Danube.[263] This manifested itself in a sharp increase in transport costs and the emergence of leaks in logistics.

This study focuses on an economic and geographical analysis of the changes that have taken place in Moldova's transport and logistics chains as a result of the war in Ukraine. In line with the theme of international logistics and transport infrastructure, the paper examines key modes of transport in sequence. Particular attention is paid to the impact on specific sectors of Moldova's economy – agriculture and food exports, the petroleum products market, the construction industry, and the industrial cooperation sector – through the prism of changes in supply chains.

[263] German Economic Team. ***Air Transport in Moldova: Trends and Policy Recommendations***. *Policy Paper 01/2023*. Berlin, 2023.

MATERIALS AND METHODS

The military crisis in Ukraine forced the Republic of Moldova to quickly rebuild the geography of its foreign trade relations and cargo delivery routes. Even before the conflict, the Moldovan economy was closely integrated with its neighbors: Ukraine, Russia and Belarus accounted for about a quarter of Moldova's total imports and up to 15% of its exports. However, since 2022, these trade flows have declined sharply due to hostilities and sanctions. Experts predicted a 4–5% decline in Moldova's exports and a simultaneous increase in the cost of imports (1–2% growth), as it was inevitable that supplies from traditional eastern destinations would be replaced by more expensive goods from other countries.[264]

In the context of the crisis, Moldovan businesses were forced to reorient themselves: there was an accelerated shift towards European Union markets, where Moldova gained easier access for its goods and carriers. This is confirmed by statistics: by 2024, Moldova's exports by road to EU countries had grown by 57% in real terms (and 41% in value terms) compared to pre-pandemic 2021. The EU's share in foreign trade has reached record levels, while trade relations with Russia and Belarus are effectively stagnating or declining.[265] At the same time, Ukraine transformed from a partner into a transit country and even a consumer of Moldovan services: a significant portion of Ukrainian exports and imports began to transit through Moldovan territory, and Moldovan companies began supplying the neighbouring country with critical resources (fuel, food, etc.).

In addition to purely geographical rerouting, the structure of cargo flows itself has changed. In the first months of the war, the Moldovan economy experienced a supply shock: certain goods became scarce due to the disruption of supplies from Ukraine and Russia (e.g., imported construction materials). Prices for construction materials in Moldova rose by about 37% in a short period of time[266], as the Ukrainian market stopped receiving products from Russia and Belarus and began purchasing them from regional partners, including Moldova, which diverted resources from the domestic market. On the other hand, Moldovan agricultural exporters were presented with a window of opportunity: the global grain shortage caused by the Ukrainian crisis allowed Moldova to sell its 2021 harvest at high prices.[267] As a result, in 2022, Moldova's total exports in value terms did not decline but, on the contrary, increased by almost 38% – partly due to the rise in prices of agricultural products, but half of this increase was due to the growth in re-exports. [5] Re-exports refer to the transit of foreign goods through Moldova: officially registered re-exports in 2022 increased by 92% year-on-year, with petroleum products supplied to Ukraine accounting for the bulk of this increase. In essence, Moldova has become an important link in supplying fuel to its neighbour – Moldovan companies imported fuel (for example, from Romania) and then sent it to war-torn Ukraine. Similarly, imports of certain Ukrainian exports to Moldova have increased – grain, oilseeds, vegetable oil – with subsequent re-export to third countries. [5] These facts testify to the considerable adaptability of Moldovan logistics chains, which have managed to readjust to the new conditions and partially compensate for the gaps in regional trade.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Let us consider separately how different modes of transport in Moldova were affected by the Ukrainian crisis and what transformations took place in 2022–2023.

➢ Road transport is a key component of Moldovan logistics thanks to the country's compact territory and developed road network. Until 2022, a significant part of freight traffic went eastward (to Ukraine and Russia) or transited through Ukraine to the Black Sea ports. With the outbreak of war, these routes became either impossible or extremely risky. In February 2022, Moldova temporarily

[264] Newsmaker.md. *What the War in Ukraine Means for Moldovan Business: Live Online Conference.*
[265] EU Neighbours East. ***EU and Moldova extend road transport agreement.***
[266] European Council on Foreign Relations. *Laying the right foundations: Why Ukraine’s reconstruction plan should include investments in Moldova*.
[267] German Economic Team. *Moldova’s economy continues to struggle amid war in Ukraine*.

closed part of its border with Ukraine for security reasons, but soon the flows turned westward, towards the Romanian border. In cooperation with the European Union, transport restrictions were lifted: an agreement was concluded between the EU and Moldova on the liberalisation of road freight transport (in June 2022), thanks to which Moldovan carriers obtained the right to unhindered transit and bilateral cooperation with the EU. [3] This decision had a tangible effect – as noted above, export and import road transport between Moldova and the EU grew by tens of percent. According to the EU Delegation, the volume of road exports from Moldova to the EU increased by 57% in weight in 2024 compared to 2021, while imports from the EU increased by 36%.[3] Such rates indicate a redirection of trade flows to the European market and an increased role of road transit through Romania.

However, such a sharp increase in traffic has caused infrastructure problems. The shortest route from Ukraine to Romania runs through southern Moldova (the Palanca corridor); in the first months of the war, there was a massive flow of trucks and evacuees. Moldovan border and customs services were forced to urgently increase the capacity of checkpoints and introduce joint control with the Romanian side to reduce processing times. Nevertheless, there were queues at the checkpoints on the Moldovan-Romanian border, especially on the busiest chekpoint Leuseni-Albita. To eliminate leaks, international partners provided assistance: in 2023, infrastructure modernisation began at several checkpoints, additional scanning equipment was purchased, etc.

- The military crisis in Ukraine has had a profound effect on the railway transport system of the Republic of Moldova, reshaping both its infrastructure usage and freight logistics. Prior to 2022, Moldovan railways were closely integrated with the Ukrainian network: a large share of cargo transit—particularly bulk goods such as grain, metals, and petroleum—passed through Ukrainian territory toward Black Sea ports. The outbreak of the conflict disrupted these established corridors, leading to the closure or severe limitation of cross-border railway routes.

As a result, Moldova’s railway sector experienced both challenges and structural transformations. Key railway junctions, especially in the northern and eastern regions bordering Ukraine, faced operational uncertainty as several lines were rendered inactive. Simultaneously, demand for alternative connections increased sharply. Moldova began redirecting its rail flows toward Romania, where interoperability with EU rail systems became strategically important.

The crisis also stimulated temporary surges in freight volumes on certain Moldovan routes. Ukrainian exporters, seeking alternative corridors due to the blockade of Black Sea ports, increasingly relied on Moldovan railways to reach the Danube port of Giurgiulești or to connect with Romanian terminals. This created issues in Moldova’s rail network, which had long suffered from underinvestment, outdated rolling stock, and limited capacity.

In response, both Moldova and its international partners launched modernization efforts: rehabilitation of key lines, improvement of border-crossing procedures, and investments in multimodal rail-to-road and rail-to-river hubs. Cooperation between Moldova, Romania, and the EU intensified, with a growing emphasis on integrating Moldova into the Trans-European Transport Network (TEN-T).

Overall, the war in Ukraine exposed systemic vulnerabilities of Moldova’s railway sector but also opened new opportunities for infrastructural development and deeper integration with European logistics corridors.

- The military crisis in Ukraine has significantly increased the strategic importance of the Giurgiulești International Free Port and strengthened Moldova’s role within the broader Danube logistics corridor. Before 2022, the port handled a relatively modest share of Moldova’s foreign trade, functioning primarily as a supplementary gateway alongside major Ukrainian Black Sea ports such as Odesa and Chornomorsk. However, the blockade and restricted operation of Ukrainian seaports fundamentally reshaped regional transport dynamics, pushing Moldova’s only Danube outlet to the forefront of international logistics.

Since the start of the conflict, cargo volumes passing through Giurgiulești have risen sharply. Ukrainian exporters and importers, deprived of access to their traditional maritime routes, increasingly

relied on the Moldovan port as an alternative transshipment point for grain, petroleum products, construction materials, and containerized cargo. According to Danube Logistics, cargo transshipment through the port of Giurgiulești reached 1.83 million tonnes in 2022, which is almost 30% more than the previous year. By the end of 2023, transshipment had grown by another 18.6%, reaching 2.17 million tonnes. For comparison, in 2021, the port handled about 1.4 million tonnes of cargo[268] – thus, during two years of crisis, cargo turnover increased more than 1.5 times. This surge created unprecedented operational pressure: terminal storage capacities were quickly filled, vessel queues at the Danube increased, and road and rail approaches to the port experienced chronic congestion.

At the same time, the port’s role expanded beyond serving Moldovan trade. Giurgiulești effectively became part of an emergency regional logistics corridor supporting Ukraine's economy. Moldovan companies facilitated the export of Ukrainian grain and the import of essential goods, including fuel and humanitarian supplies. The port’s tanker terminal, grain terminal, and general cargo facilities operated at near-maximal capacity, prompting accelerated investments in dredging, berthing infrastructure, and multimodal handling equipment.

The Danube corridor, which includes Giurgiulești, Romanian ports (Galați, Brăila, Constanța), and inland transport networks, has become a crucial alternative route for ensuring the continuity of regional trade. Its strategic importance was recognized by the European Union, which prioritized infrastructure upgrades and cross-border coordination to increase throughput and reduce issues on the lower Danube.

Overall, the war in Ukraine has transformed the Giurgiulești port from a minor regional hub into a key logistical node. The crisis exposed limitations in Moldova’s existing river and multimodal infrastructure but also opened new opportunities for deeper integration into European transport corridors and long-term modernization of the country’s Danube logistics capabilities.

➢ The difficult situation in Ukraine has also significantly affected Moldovan aviation, impacting both passenger flights and air cargo transportation. Immediately after the start of hostilities in February 2022, Moldova closed its airspace for security reasons, following the example of Ukraine, which had imposed similar restrictions. This led to the temporary suspension of all regular flights to and from Chisinau International Airport (KIV), causing a sharp decline in passenger traffic and disrupting the operations of national and international carriers.

Although airspace was partially reopened shortly thereafter, the regional security environment remained highly unstable. Key eastern flight routes that previously connected Moldova with Ukraine, Russia, and other CIS countries were suspended indefinitely. As a result, Moldovan airlines and foreign carriers were forced to reorient their services toward EU destinations, contributing to a noticeable restructuring of flight networks and an overall reduction in available routes.

Cargo aviation was also affected. Prior to the conflict, Moldova’s air freight operations—though limited in volume—relied on established transit corridors passing over Ukrainian airspace. The closure of these air routes led to longer flight times, increased operational costs, and, in some cases, the suspension of cargo services. Certain categories of high-value or time-sensitive goods had to be rerouted through airports in Romania, especially Iași and Bucharest, which temporarily assumed the role of logistical substitutes for Moldovan air transport.

Additionally, the crisis heightened the strategic significance of Moldova’s civil aviation infrastructure. Ensuring the security of Chisinau Airport, as well as improving technical resilience against regional risks, became priorities for the Moldovan authorities. Cooperation with the European Union intensified: EU partners supported air traffic management, security compliance, and integration into the European Common Aviation Area (ECAA).

Overall, the war in Ukraine disrupted Moldova’s traditional air transport connections, reduced passenger mobility, and increased operational vulnerabilities. At the same time, it accelerated

[268] InfoMarket. *Transport sector update*.

Moldova’s reorientation toward European aviation markets and strengthened cooperation with EU aviation institutions, laying the groundwork for long-term modernization and regulatory alignment.

The impact of logistics restructuring on various sectors of Moldova's economy has been mixed. Some industries have suffered from the disruption of traditional supply chains, while others have benefited from the emergence of new markets or roles in the regional economy.

CONCLUSIONS

1. The military crisis in Ukraine has fundamentally reshaped the transport and logistics landscape of the Republic of Moldova. The disruption of traditional eastern trade routes, the closure of Ukrainian Black Sea ports, and the broader instability in the region forced Moldova to rapidly reconfigure its logistics networks and diversify its external economic relations. As a result, the country has undergone a profound shift toward European markets and transport corridors.

2. Across all modes of transport, the effects have been significant. Road transport experienced a sharp redirection of cargo flows toward Romania, amplified by the liberalization of transport relations with the European Union. Moldova’s railways, once closely integrated with the Ukrainian system, were compelled to adapt to rerouted flows and increased transit demands, exposing long-standing infrastructural weaknesses. The Giurgiulești Port on the Danube emerged as a critical regional logistics node, absorbing a substantial portion of Ukraine’s diverted cargo and integrating Moldova more deeply into the Danube corridor. Air transport, meanwhile, faced airspace closures, reduced connectivity, and a necessary reorientation toward EU destinations.

3. Despite the challenges—capacity issues, increased transport costs, and infrastructural limitations—Moldova demonstrated considerable adaptability. Businesses diversified suppliers and markets, re-exports grew sharply, and Moldova assumed an increasingly important role in facilitating Ukraine’s trade and supply of essential goods. The crisis also accelerated Moldova’s integration into European logistical, infrastructural, and regulatory frameworks, including deeper alignment with EU transport corridors such as TEN-T.

Overall, the war in Ukraine acted as both a stress test and a catalyst for transformation. It exposed the vulnerabilities of Moldova’s logistics system while simultaneously creating new opportunities for modernization, regional cooperation, and long-term integration into European transport networks. Moldova’s ability to leverage these opportunities will be central to strengthening its resilience and positioning itself within the post-war reconstruction of the region.

REFERENCES

1. German Economic Team. **Air Transport in Moldova: Trends and Policy Recommendations.** Policy Paper 01/2023. Berlin, 2023. Available online: https://www.german-economic-team.com/wp-content/uploads/2023/10/GET_MDA_PP_01_2023_en-1.pdf (accessed on 18 November 2025).
2. Newsmaker.md. What the War in Ukraine Means for Moldovan Business: Live Online Conference (2022, June). Available online: https://www.maib.md/ru/presa/newsmaker.md:-chto-oznachaet-vojna-v-ukraine-dlya-moldavskogo-biznesa-pryamaya-translyaciya-onlajn-konferencii (accessed on 22 November 2025).
3. EU Neighbours East. EU and Moldova extend road transport agreement. (2025, September). Available online: https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/eu-and-moldova-extend-road-transport-agreement/ (accessed on 22 November 2025).
4. European Council on Foreign Relations. *Laying the right foundations: Why Ukraine’s reconstruction plan should include investments in Moldova*. (2025, November). Available online: https://ecfr.eu/article/laying-the-right-foundations-why-ukraines-reconstruction-plan-should-include-investments-in-moldova/ (accessed on 20 November 2025).
5. German Economic Team. **Moldova’s economy continues to struggle amid war in Ukraine.** (2023, November). Available online: https://www.german-economic-team.com/en/newsletter/moldovas-economy-continues-to-struggle-admid-war-in-ukaine/ (accessed on 20 November 2025).
6. InfoMarket. *Transport sector update.* The port of Giurgiulesti set a new record for cargo transshipment, having handled about 1.4 million tons of cargo in 2021. (2022, January). Available online: https://infomarket.md/en/transport/278164 (accessed on 21 November 2025).
7. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Available online: https://statistica.gov.md/ro
8. World Bank Group. Available online: https://www.worldbank.org/ext/en/home

ANALYSIS OF THE IMPACT OF FOREIGN INVESTMENTS ON THE ECONOMIC GROWTH OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Elena MOROI
Moldova State University, 60, Alexei Mateevici, Chișinău, Republic of Moldova
elena.moroi@usm.md
ORCID iD: 0000-0002-8385-9210

Rodica BURBULEA
Technical University of Moldova, 168, Stefan cel Mare bd, Chisinau, Republic of Moldova, MD-2004
rodica.burbulea@tem.utm.md
ORCID iD: 0000-0003-4462-6534

Abstract: *Foreign direct investment (FDI) plays a key role in stimulating economic growth in the Republic of Moldova, contributing to infrastructure development, job creation, and increased economic competitiveness. It facilitates the transfer of modern technologies and managerial know-how, boosting the productivity and efficiency of local businesses. At the same time, FDI contributes to the expansion of exports by integrating Moldova into international value chains. However, the positive effect of foreign investment depends on political stability, an attractive legislative framework, and transparency in the business environment. In recent years, Moldova has seen moderate growth in investment flows, but these remain concentrated in sectors such as food, energy, and services. Regional disparities and excessive bureaucracy continue to limit the attraction of foreign capital. By improving economic policies and the investment climate, FDI can become a key driver of sustainable development. Overall, foreign investment contributes to the modernization of the economy and GDP growth, strengthening Moldova's position in the regional economy. The importance of studying this topic lies in understanding how foreign capital influences the country's economic development. Analysis of this phenomenon allows for the identification of economic sectors with the greatest potential for attracting investment and the evaluation of the effectiveness of government policies in this area. The research also provides valuable information for the formulation of sustainable development strategies and the creation of a favorable investment climate. The study helps to highlight the relationship between foreign investment, productivity, and employment, as well as to understand the risks associated with dependence on foreign capital. In the context of regional and global economic integration, the topic is particularly relevant for setting the economic policy priorities of the Republic of Moldova.*

Key words: *foreign direct investment, foreign direct investment stocks, foreign direct investment flows, gross domestic product, gross value added, economic growth*

JEL: F21, O47, E22, F3, G3.

INTRODUCTION

Foreign direct investment (FDI) is a fundamental driver of sustainable economic development due to its capacity to generate new jobs, improve resource efficiency, facilitate technology transfer, and intensify trade [1]. For the Republic of Moldova, strengthening a competitive business environment means promoting economic freedom and a tax system that is favorable to entrepreneurs, including foreign investors. Thus, creating an attractive framework for foreign capital involves ensuring fair, equitable, and non-discriminatory treatment, guaranteeing protection against unjustified expropriation, providing access to international dispute settlement mechanisms, and developing a tax policy that stimulates investment.

In the context of intensifying global competition to attract FDI, numerous international experiences show that improving the investment climate is a prerequisite for mobilizing foreign capital. Foreign direct investment is an essential pillar for the functioning of the market economy and a determining factor in the modernization of economies, especially in transition countries [2]. Through FDI, these economies benefit from advanced technologies, managerial and technical know-how, high-performance equipment, and modern quality standards, which favors the transition to a superior model of economic growth and facilitates their integration into the international economic system.

MATERIALS AND METHODS

To conduct the study on the impact of foreign investment on economic growth in the Republic of Moldova, an extensive set of official statistical data was used, taken from reliable national

institutional sources. The empirical basis for the analysis was provided by information from the National Bank of Moldova (NBM), the International Accounts of the Republic of Moldova, and the National Bureau of Statistics (NBS). The period analyzed covers the years 2014–2023, which allows for the capture of recent developments and the identification of medium-term structural trends.

The research methodology included the application of quantitative and comparative methods. Descriptive statistical analysis was used to highlight the dynamics of foreign direct investment (FDI) and the main related macroeconomic indicators. Correlating FDI developments with sectoral changes in the economy made it possible to identify areas characterized by a marked dependence on foreign capital. Data processing and interpretation were performed using standard statistical analysis tools and graphical techniques designed to represent quantitative variations.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The effectiveness of FDI depends on its quality and the sectors in which it is attracted. FDI is at the heart of economic growth and the radical modernization of economies through the use of new technologies and the most modern business management methods, in order to reduce the enormous competitiveness gap [3].

Measures to stimulate investment in innovative sectors, together with fiscal relaxation measures, will be strong arguments in the coming period, both in terms of Moldova's ability to attract foreign direct investment and in terms of convincing foreign investors to develop a profitable business in Moldova rather than in their country of residence. The EU is the most important global player in the field of FDI. By 2008, external FDI flows amounted to EUR 3,3 trillion, while internal EU flows amounted to EUR 2,4 trillion.

The degree of integration of foreign capital into the national economy can be assessed suggestively by the level of foreign direct investment (FDI) stock relative to the population. Analysis of empirical data on FDI per capita reveals major differences between the reference countries, with the Republic of Moldova ranking among the economies with the lowest level of this indicator, recording only USD 1610 per capita in 2023. Of the countries analyzed, only Ukraine has a lower level, at USD 1477 per capita. For the Republic of Moldova to reach the average level of Eastern European economies, FDI per capita would need to increase by approximately 2,7 times.

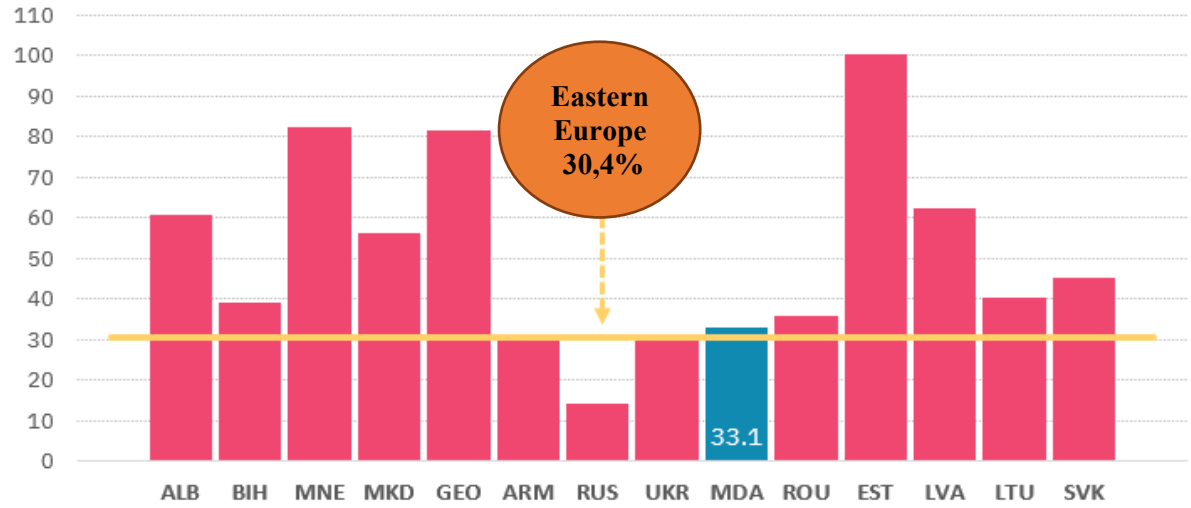

Figure 1. Share of foreign direct investment in GDP in the Republic of Moldova compared to reference economies in 2023, %

Source: UNCTADSTAT

A more favorable outlook on the positioning of foreign investment results from examining the share of FDI stock in GDP (figure 1). In 2023, FDI stock expressed in US dollars accounted for around 33,1% of GDP, thus exceeding the average for Eastern European countries. This situation suggests a

relatively high dependence of the economy on foreign capital relative to its economic size, even though the value of FDI per capita remains modest. The assessment of the level of foreign direct investment (FDI) in the Republic of Moldova, regardless of the methodology applied, reveals a relatively low volume compared to that of the countries used as benchmarks. In this context, strengthening the policy framework and institutional mechanisms aimed at attracting FDI becomes an indispensable condition for increasing the competitiveness of the national economy in relation to other competing countries. The implementation of such measures is essential for intensifying investment flows, stimulating structural modernization, and, implicitly, promoting sustainable economic development [4].

At the same time, an analysis of the structure of GDP generated by foreign-owned enterprises reveals major differences from the overall structure of the Moldovan economy. These entities contribute mainly to industrial and technological activities, characterized by high productivity and superior added value. In contrast, the national economy remains marked by a pronounced dependence on traditional sectors such as agriculture, construction, and real estate transactions. This structural differentiation underscores the strategic role of foreign investment in diversifying and modernizing the country's economic base.

A comparative analysis of the contribution of foreign direct investment (FDI) enterprises to GDP formation, relative to the overall structure of the economy, reveals a heterogeneous distribution of their impact across different economic sectors [5]. This variation highlights significant differences in the role and share of foreign capital depending on the branch of activity. Data for 2022 reflect a predominant orientation of FDI towards sectors with a high degree of capitalisation and added value, such as manufacturing, trade, IT&C and financial services.

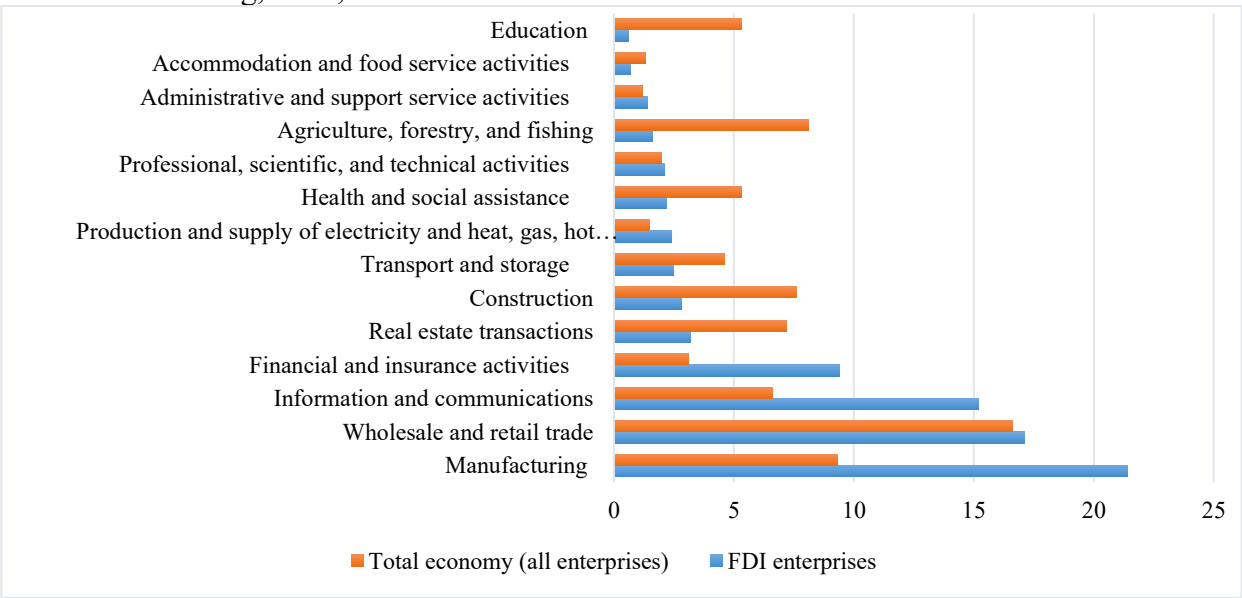

Figure 2. Comparison of GDP structure by type of activity: companies with FDI vs. total economy in 2022 in the Republic of Moldova, %

Source: based on data from the National Bureau of Statistics

The manufacturing industry is the sector with the highest contribution of FDI companies to GDP (21,4%), significantly exceeding the average for the entire economy (9,3%). This trend indicates:

- foreign investors' preference for industrial sectors with export potential, including areas such as equipment manufacturing, textiles, and agri-food;
- the integration of the Republic of Moldova into international value chains, in particular by attracting producers oriented towards foreign markets;
- the need for coherent industrial policies that stimulate the reinvestment of profits and the development of technological infrastructure to support this sector.

Wholesale and retail trade accounts for a significant share of FDI companies' contribution to GDP (17,1%), which is comparable to the total value of the sector in the economy (16,6%). This

suggests that foreign investment plays a key role in modernizing and expanding trade chains, facilitating access to international products and services.

In the IT&C sector, the difference between FDI companies and the national average is also remarkable (15,2% vs. 6,6%).

The structure of GDP by sector of activity reveals a major role for FDI in manufacturing, trade, IT, and financial services, demonstrating the importance of these investments for economic growth and Moldova's integration into international value chains [6]. However, significant differences between sectors highlight the need to develop policies aimed at stimulating foreign direct investment in underdeveloped areas in order to promote balanced and sustainable economic growth.

The structure of foreign direct investment in the Republic of Moldova shows a marked concentration in certain economic sectors, a phenomenon that can generate structural vulnerabilities and long-term economic risks. To ensure balanced and sustainable development, it is essential to:

- Diversify investment flows towards strategic sectors, such as agriculture and infrastructure, by creating support schemes for foreign investors;
- Promote policies to attract foreign capital in health, education, and infrastructure services, areas with a major impact on quality of life;
- Strengthening the investment climate and reducing bureaucratic barriers to increase the attractiveness of the Republic of Moldova as a destination for FDI.

The contribution of foreign direct investment (FDI) to the formation of gross domestic product (GDP) is a fundamental indicator for assessing the impact of foreign capital on the economy of the Republic of Moldova. According to data provided by the National Bank of Moldova (NBM), the share of FDI flows in GDP fluctuated considerably between 2014 and 2023. During this period, the maximum level was recorded in 2019, reaching 4,4%, while the lowest value, 1,1%, was reported in 2016. For 2023, the indicator stood at 2,2% (figure 3).

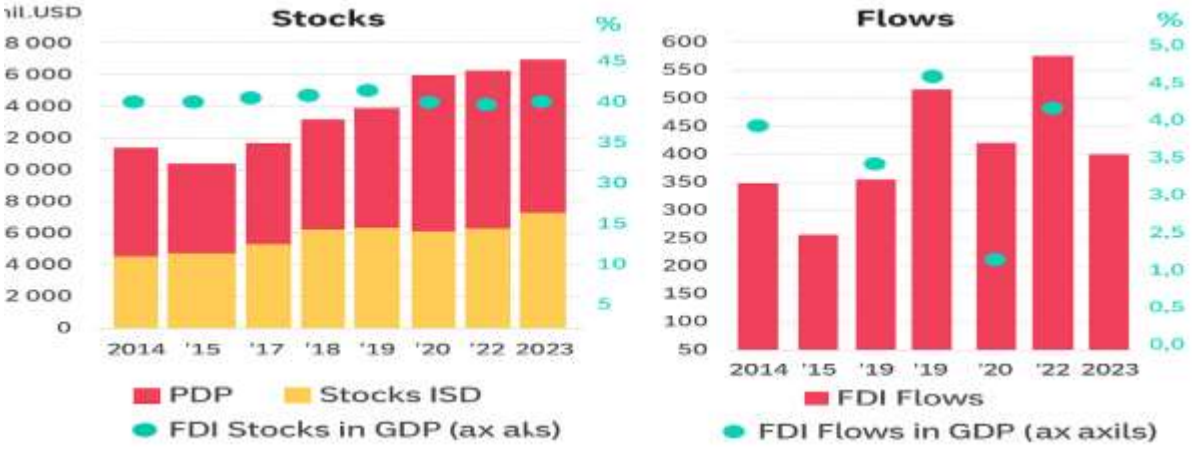

Figure 3. Share of FDI stocks and flows in GDP, 2014-2023

Source: based on data from the National Bank of Moldova, International Accounts of the Republic of Moldova

In 2020, against the backdrop of the economic recession caused by the global pandemic, foreign direct investment (FDI) stocks reached their highest level relative to GDP, at 41,2%. In the following years, this share declined, reaching 33,1% in 2023. Compared to other economies with similar structures, the level of FDI stocks in GDP remains moderate, indicating substantial potential for attracting new foreign investment flows to the Republic of Moldova.

In 2022, the contribution of foreign-owned enterprises to GDP was 53,3 billion lei, equivalent to 19,4% of total gross domestic product. An analysis of developments between 2018 and 2022 reveals steady annual increases in GDP generated by these companies, with the exception of 2021, when there was a moderate decline of 0,4% compared to the previous year. This dynamic reflects the significant

role of foreign capital in the economic structure and in strengthening the performance of the national economy.

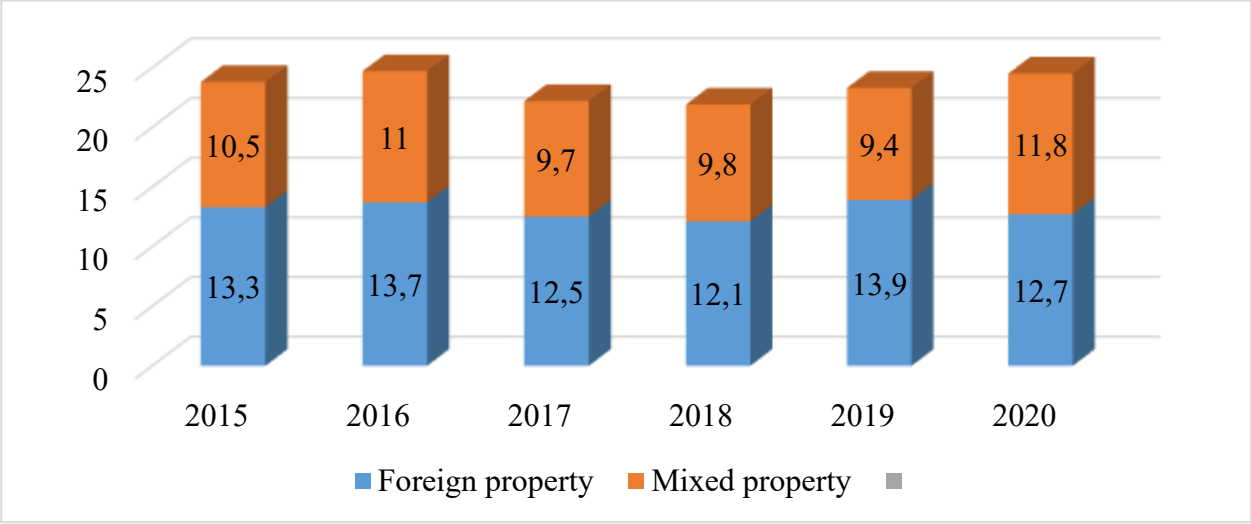

Figure 4. Contribution of foreign-owned enterprises to GDP formation in the Republic of Moldova, %

Source: based on data from the National Bank of Moldova, International Accounts of the Republic of Moldova

Analyzing the structural contribution of foreign direct investment (FDI) to the gross domestic product (GDP) of the Republic of Moldova over the last two years, we note a slight decrease in the share of foreign-owned enterprises. This development can be explained mainly by the faster growth rate of the domestic private sector's contribution to the national GDP. According to statistical data, in 2021, the GDP generated by local privately owned companies increased by 22,8% compared to the previous year, and in 2022 there was an increase of 14,7%. In contrast, the growth in the contribution of FDI companies was more modest, standing at 6,8% in 2022. This difference indicates a more pronounced dynamism of the domestic private sector compared to foreign capital in the national economic structure.

This divergence between the dynamics of local companies and those of foreign-owned firms reflects the gradual consolidation of the domestic private sector, which is becoming an increasingly influential player in the structure of the national economy. Among the factors that have favored this development are the increased adaptability of local enterprises to the regional economic context, the growth of entrepreneurship, and the support provided to indigenous business initiatives.

In terms of the contribution of foreign direct investment enterprises to the gross value added (GVA) of the economy, official data indicate that they account for a total share of 18,7%. Of this proportion, wholly foreign-owned enterprises contribute 11,4%, and mixed-capital enterprises (with both foreign and domestic participation) add another 7,3%. This contribution is significant, especially in economic sectors characterized by high technological intensity and superior productivity, where the presence of foreign capital plays an essential role in modernizing processes and increasing competitiveness.

Thus, although in relative terms the share of FDI companies in GDP has declined slightly, they continue to play a crucial role in structuring the national economy through their contribution to GVA, exports, employment, and the promotion of good corporate governance practices.

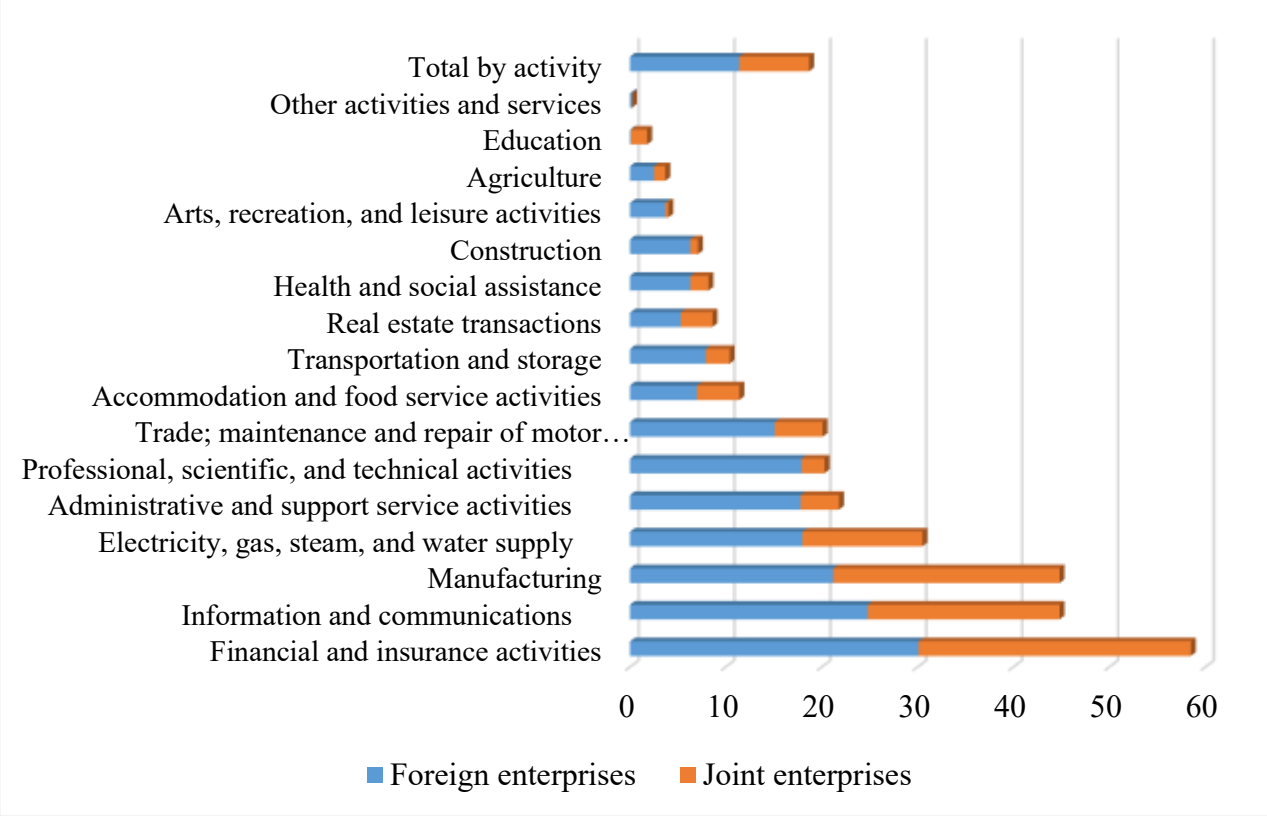

Figure 5. Share of enterprises with FDI by economic sector according to gross value added in 2022, %

Source: based on data from the National Bureau of Statistics

The distribution of gross value added (GVA) generated by enterprises benefiting from foreign direct investment (FDI), regardless of whether they operate on the basis of wholly foreign capital or mixed capital, reveals a pronounced concentration in certain economic sectors of strategic importance for the Republic of Moldova.

Analysis of the data indicates that the highest level of FDI companies' contribution to GVA formation is found in the "Financial and insurance activities" sector. In this sector, foreign-owned enterprises generate approximately 58,5% of total value added, highlighting both their dominant position and their advanced degree of integration into the national financial architecture.

In the information and communications sector, as well as in the manufacturing industry, FDI enterprises each generate 44,8% of the added value of these areas, reflecting both the transfer of technology and know-how and Moldova's positioning as an attractive destination for investments focused on digitalization and high value-added industrial activities.

In the field of electricity and heat production and distribution, as well as gas and water supply, companies benefiting from foreign direct investment account for 30,5% of gross value added. This proportion reveals a substantial level of foreign capital participation in the energy sector, considered an essential pillar of national economic stability and security.

At the same time, in the sphere of administrative services and support activities, foreign direct investment generates 21,8% of the sector's value added. This involvement highlights the catalytic role of foreign capital in the development of auxiliary services, including outsourcing, logistics, and operational support, which contribute to the modernization and efficiency of economic processes.

Compared to most economic sectors, agriculture ranks in the bottom third in terms of its ability to attract foreign direct investment, reflecting a clear preference among investors for areas characterized by high productivity, low risk, and stable returns [7]. In 2022, the share of joint ventures in agriculture (1,2%) represents almost half of that of wholly foreign-owned enterprises (2.5%),

signaling difficulties in combining local and foreign capital, caused by poor governance, low transparency, and uncertainties regarding the protection of property rights. This situation points to structural, technological, and institutional constraints and highlights the need for policies that stimulate the modernization of the sector and the inflow of foreign capital.

These data highlight the central role of FDI in the structural dynamics of the national economy, not only through their quantitative contribution to GVA, but also through their multiplier effects on productivity, innovation, and competitiveness in key sectors. The involvement of foreign capital in these areas contributes to the modernization of economic infrastructure and the consolidation of Moldova's potential for sustainable growth.

The structure of gross domestic product generated by foreign-owned companies is characterized by a sectoral distribution that differs from that of the national economy [8]. Data on value added show that the activity of these companies is particularly concentrated in a few strategic economic sectors. The most important contribution comes from the manufacturing industry, which generates 21,4% of the GDP associated with foreign capital. This is followed by wholesale and retail trade, with a contribution of 17,1%, and the information and communications technology sector, which accounts for 15,2%. Financial and insurance activities complete this structure, accounting for 9,4%.

Together, these four areas account for approximately 63% of the gross domestic product created by companies with foreign capital involvement. This distribution highlights their orientation towards sectors with high potential for economic efficiency, international competitiveness, and innovation capacity. Therefore, foreign direct investment contributes significantly to the restructuring and modernization of the Moldovan economy, promoting its integration into global value chains.

The structure of gross value added at the national economy level reflects significant sectoral diversification, highlighting the essential contribution of several economic sectors to GDP formation. Trade, with a share of 16,6%, is the main driver of the economy, benefiting from a high volume of transactions and integration into regional distribution networks. Manufacturing (9,3%) is a strategic segment, supporting economic competitiveness through the value added generated in production and export processes. Agriculture, although contributing 8,1%, continues to play an important role in the national economy, both by ensuring food security and by integrating into agri-food supply chains. The construction sector (7,6%) reflects the dynamics of infrastructure investment and real estate development, having a direct impact on labor absorption and the multiplication of economic effects. Real estate transactions (7,2%) indicate an expanding sector, influenced by increased demand for real estate and urbanization policies.

Together, these sectors contribute 49% to GDP, highlighting an economy with a moderate degree of diversification. This structure suggests both opportunities for growth by stimulating high value-added sectors and the need for sustainable economic policies to balance and strengthen the long-term competitiveness of the national economy.

This discrepancy highlights the fact that foreign-owned companies are strongly oriented towards industrial and technological fields, while the national economy continues to rely heavily on traditional sectors such as agriculture, construction, and real estate.

Over the last decade, the share of enterprises benefiting from foreign direct investment in the total number of companies active in the Republic of Moldova has decreased significantly: from 8.3% in 2014 to 6.0% in 2023. The main trigger for this downward trend is the substantial reduction in the number of mixed-capital enterprises, a category that suffered the most pronounced contraction during the period under review.

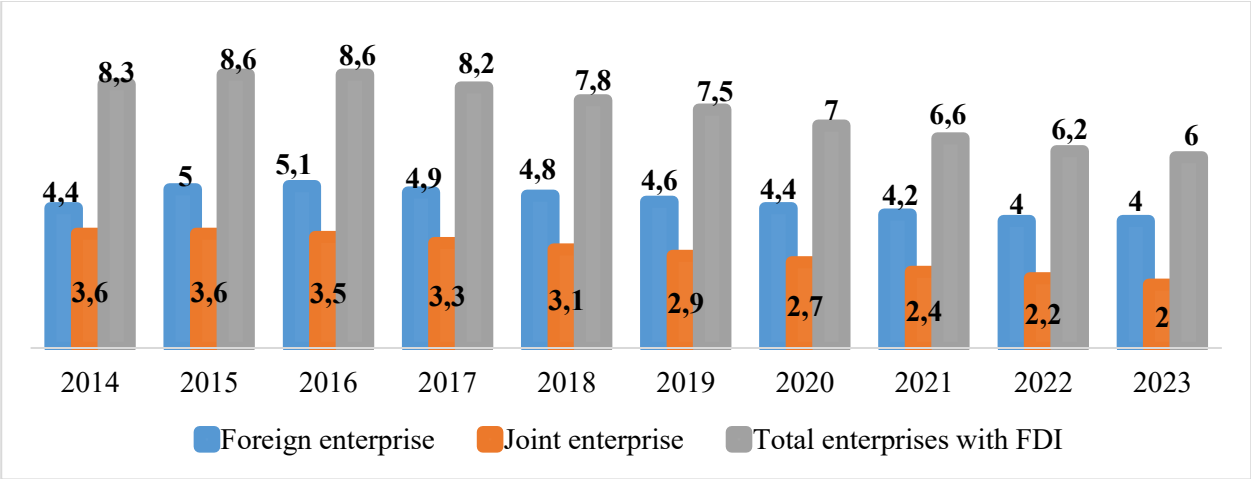

Figure 6. Dynamics of the share of enterprises with foreign direct investment in the total structure of enterprises in the Republic of Moldova, 2014–2023, %

Source: based on data from the National Bureau of Statistics

These changes indicate an ongoing process of restructuring and realignment of the segment of enterprises attracted by foreign direct investment (FDI), a phenomenon particularly visible among mixed-capital entities. At the same time, they reflect the cumulative effects of economic volatility in recent years on the investment environment's ability to retain and generate new projects with foreign participation. While in 2014 there were 1,938 mixed-capital companies operating in the Republic of Moldova, by 2023 their number had fallen considerably, reaching 1,264. As a result, their share in the total number of enterprises decreased from 3.6% to only 2.0%.

In contrast to this downward trend, the number of enterprises established on the basis of wholly foreign capital remained relatively constant during the same period. At the end of 2023, there were approximately 2,530 such entities. The peak was reached in 2018, when there were around 2,700 enterprises of this type, followed by a moderate adjustment in the years marked by the pandemic crisis and the post-pandemic economic context, after which the trend stabilized. In 2023, the share of wholly foreign-owned companies represented about 4% of all domestic enterprises.

In the labor market, the FDI sector showed a slight upward trend. The rate of employees working in foreign direct investment enterprises increased from 14.4% in 2014 to 14.6% in 2023. This modest increase is due exclusively to the expansion of staff in wholly foreign-owned companies, while joint ventures recorded a decline in their workforce. Overall, the data suggest that FDI's share of employment remained stable, despite the reduction in the number of active joint ventures.

Table 1. Evolution of the share of enterprises with FDI in total employees in the Republic of Moldova in 2014-2023, %

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Foreign enterprise	8,2	8,8	9,5	10,6	11,0	11,4	11,1	11,0	11,1	10,6
Joint enterprise	6,2	6,1	6,1	5,7	5,4	4,8	4,7	4,4	4,3	4,0
Total enterprises with FDI	**14,4**	**14,9**	**15,6**	**16,3**	**16,4**	**16,3**	**15,9**	**15,4**	**15,4**	**14,6**

Source: based on data from the National Bureau of Statistics

The evolution of the workforce employed in wholly foreign-owned and mixed-ownership enterprises during 2014–2023 reveals significant differences, reflecting structural changes in the foreign direct investment (FDI) segment. In enterprises financed exclusively from foreign capital, the

number of employees has grown steadily, from approximately 42600 in 2014 to nearly 57200 in 2023, reaching a peak in 2019, when approximately 63000 people were employed. In contrast, mixed-capital companies recorded a sharp decline in their workforce, from 32100 employees in 2014 to 21600 in 2023, representing a reduction of over 10000 people.

In terms of average company size, data for 2014 indicate that both wholly foreign-owned and mixed companies had approximately 17 employees per entity. By 2023, this structure had changed: wholly foreign-owned enterprises had reached an average of 23 employees, confirming their expansion and consolidation process, while mixed enterprises had retained the same average size. This picture suggests that wholly foreign-owned firms have expanded their activities and diversified their operations, while the joint venture segment has seen both a reduction in the number of employees and a decline in its importance in the overall structure of FDI.

In terms of tax contribution, enterprises benefiting from foreign direct investment play an essential role in generating state budget revenues, particularly through income tax on entrepreneurial activity [9]. Between 2014 and 2023, the share of this tax paid by FDI enterprises in total income tax revenue varied significantly, from a low of 24,2% in 2021 to a high of 34,2% in 2015. This volatility reflects both changes in the economic performance of foreign-owned companies and the influence of the macroeconomic context on their profitability and, implicitly, on their ability to contribute to the public budget.

Table 2. Share of enterprises with FDI in total income tax expenditures in 2014-2023, %

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Foreign enterprise	15,1	20,6	18,3	15,3	17,8	19,9	18,1	15,3	15,2	16,2
Joint enterprise	16,5	13,5	13,6	17,3	10,7	9,5	9,6	8,9	9,9	9,1
Total enterprises with FDI	**31,7**	**34,2**	**31,9**	**32,5**	**28,4**	**29,4**	**27,7**	**24,2**	**25,1**	**25,3**

Source: based on data from the National Bureau of Statistics

In recent years, we have seen a moderate decline in the share of foreign direct investment (FDI) companies in total income tax revenues to the state budget. This development is mainly explained by the increase in contributions from domestic companies and those with other forms of ownership. Even in this context, FDI enterprises generated approximately 25.3% of total income tax collected by the public budget in 2023, confirming their status as a major fiscal player in the national economy. This remarkable share reflects not only the scale of the economic activity carried out by these companies, but also their high level of fiscal discipline, which consolidates their role as a stable and predictable source of revenue for the state.

In terms of labor remuneration, the contribution of FDI enterprises to the total wage bill of the economy increased slightly, from 15.2% in 2014 to 15.8% in 2023. This trend indicates the expansion of the productive activities of foreign-owned companies and their influence on the dynamics of the labor market in the Republic of Moldova.

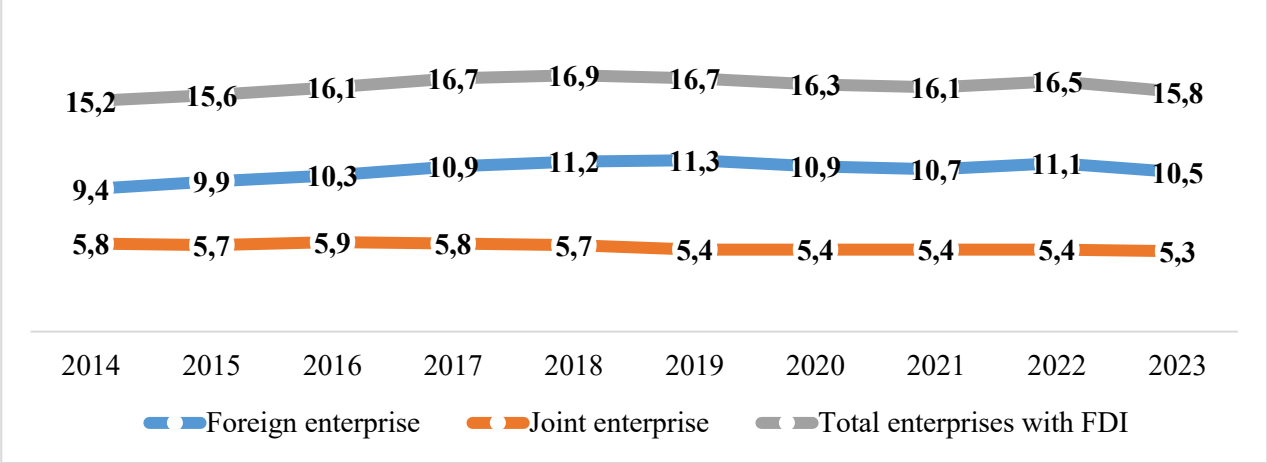

Figure 7. Dynamics of the contribution of foreign direct investment enterprises to the total wage bill in the Republic of Moldova, 2014–2023, %

Source: based on data from the National Bureau of Statistics

The data analyzed in figure 7 indicate that foreign direct investment (FDI) enterprises occupy a strategic position in the Moldovan economy, significantly influencing both budget revenues and labor market dynamics. These companies contribute to the creation of more favorable working conditions, offering higher wages and adopting more effective organizational policies, which differentiates them from other categories of enterprises and strengthens the competitiveness of the private sector.

Foreign-owned enterprises also play an important role in the formation and use of fixed assets, which are key elements for long-term economic development. In 2023, they held 21.9% of the total fixed assets in the economy, including both industrial assets and investments in social infrastructure, thus highlighting their contribution to the modernization and structural support of the national economy.

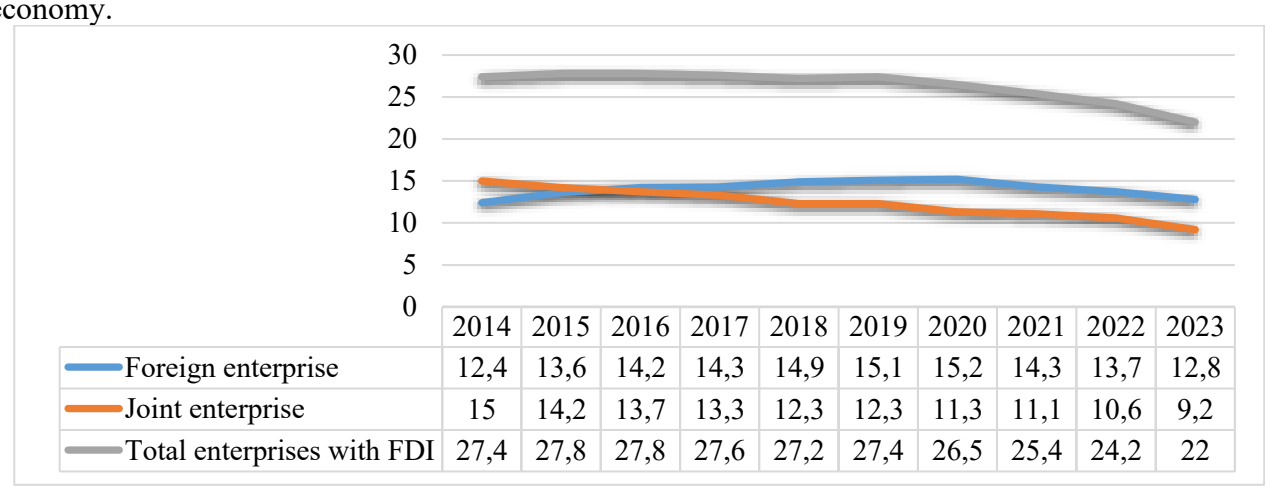

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Foreign enterprise	12,4	13,6	14,2	14,3	14,9	15,1	15,2	14,3	13,7	12,8
Joint enterprise	15	14,2	13,7	13,3	12,3	12,3	11,3	11,1	10,6	9,2
Total enterprises with FDI	27,4	27,8	27,8	27,6	27,2	27,4	26,5	25,4	24,2	22

Figure 8. Dynamics of the share of enterprises with FDI in the total volume of fixed assets in the Republic of Moldova in 2014-2023, %

Source: based on data from the National Bureau of Statistics

Even though the share of fixed assets held by foreign direct investment (FDI) enterprises in the total structure of fixed assets at the national level has shown a slight downward trend over the last decade, their absolute value has increased significantly, by approximately 28.5%. At the same time, local private enterprises have almost doubled the value of their fixed assets, highlighting an intensification of domestic investment in infrastructure and productive capacity. This development reflects the dynamics of the structural reconfiguration of ownership in the economy, but also highlights the importance of maintaining and strengthening FDI flows, which continue to be an essential factor for economic modernization and sustainable development.

In conclusion, wholly foreign-owned and joint ventures play an essential role in the economic and social dynamics of the Republic of Moldova, constituting an important pillar of the economic integration process and attracting foreign investment. Although they represent a relatively small segment in the overall structure of enterprises operating in the country, these entities are notable for their superior operational efficiency, generating significant added value and contributing to the competitiveness of the Moldovan economy.

The systemic importance of these enterprises derives from the multiple positive effects they generate on the business environment and the national economy. They facilitate the transfer of technology and managerial know-how, stimulate innovation and modernization of industrial processes, contribute to the creation of high-productivity jobs, and enhance the integration of the Republic of Moldova into international value chains. Moreover, through expanded access to foreign markets and the efficient allocation of resources, FDI enterprises ensure sustainable and diversified economic growth, reducing the vulnerability of the national economy to global macroeconomic fluctuations.

Thus, through their multidimensional impact, these enterprises are not only a vector of economic progress, but also a key factor in shaping effective economic policies aimed at supporting sustainable development and strengthening Moldova's position in the international investment landscape.

Foreign direct investment (FDI) enterprises have a significant impact on employment and productivity growth in the Republic of Moldova. Although they represent only 6% of all active companies in the country, they employ 14.6% of the total workforce and generate 25.5% of total sales revenue in 2023. These figures indicate labor productivity above the national average, being approximately 83% higher than that of local private enterprises. This performance reflects the efficient use of human and material resources by foreign-owned companies and highlights their essential contribution to stimulating economic growth. In contrast, local enterprises, both private and state-owned, require significant investment in modernization and optimization of operational processes to strengthen their long-term competitiveness.

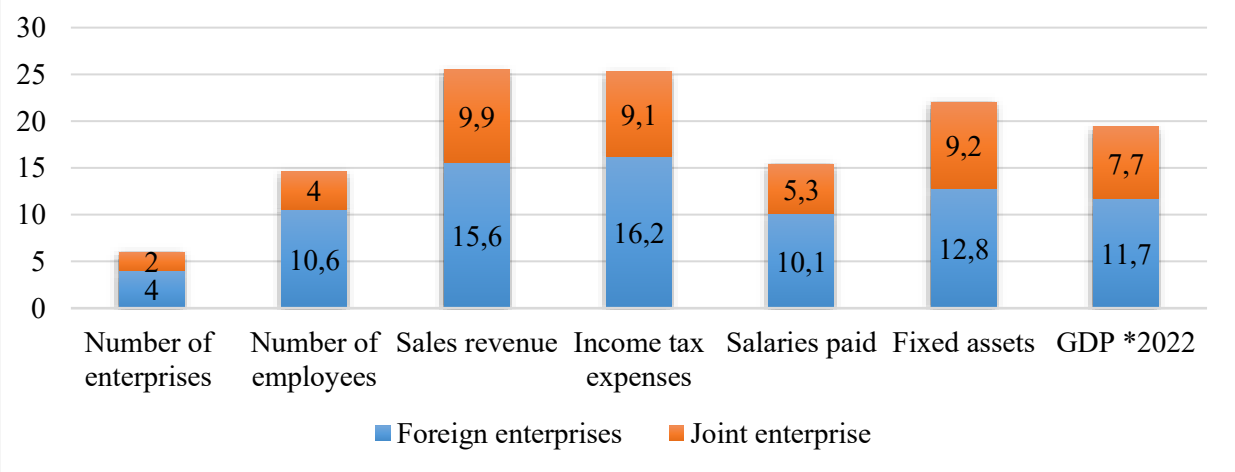

Figure 9. Contribution of foreign direct investment enterprises to the economy of the Republic of Moldova in 2023, %

Source: based on data from the National Bureau of Statistics

In 2023, foreign direct investment (FDI) companies contributed to the state social insurance budget by paying mandatory social insurance contributions for employees in the amount of MDL 3.3 billion, representing 14.8% of total contributions collected nationwide. On average, each employee of a FDI company generated contributions of approximately MDL 41,200, while in the case of private enterprises this figure was MDL 19,500 per employee, highlighting a higher level of remuneration in the foreign-owned sector. These data underscore the significant role of FDI in supporting the social protection system.

Analysis of the international investment environment indicates that it will remain challenging in 2024. Moderate economic prospects, fragmented supply chains, trade and geopolitical tensions, and

emerging industrial policies are prompting multinational companies to adopt a cautious strategy regarding international expansion.

In this context, the level of foreign direct investment in the Republic of Moldova remains relatively low compared to other Eastern European countries, limiting both economic growth and the country's integration into global value chains. Although existing FDI companies play an essential role in the development of the private sector, job creation, and the modernization of economic infrastructure, insufficient investment flows underscore the need for systemic reforms and the strengthening of the investment climate.

In order to enhance Moldova's competitiveness and attract more foreign direct investment, continuous and substantial improvement of public policies and practices related to the investment environment is necessary, creating favorable conditions for sustainable private sector development and stronger integration into the global economy. This requires the creation of a more investor-friendly legislative and institutional framework, the reduction of administrative barriers and legal uncertainty, the provision of modern business infrastructure, and the adoption of competitive fiscal policies. In addition, macroeconomic stability, transparency in decision-making, and the guarantee of investor rights are critical factors in enhancing Moldova's attractiveness as an investment destination.

It is also essential to promote economic strategies focused on developing sectors with high growth potential, such as information technology, high value-added manufacturing, renewable energy, and sustainable agriculture. Creating special economic zones, attracting strategic partnerships with international investors, and stimulating innovation and applied research are measures that could have long-term positive effects on FDI flows.

CONCLUSIONS

Foreign direct investment (FDI) is an essential pillar of Moldova's sustainable economic development, contributing to job creation, productivity growth, technology transfer, and integration into international value chains. Despite the significant contribution of foreign-owned companies in high value-added sectors such as manufacturing, IT&C, trade, and financial services, total FDI flows remain relatively modest, and the national economy continues to depend to a considerable extent on traditional sectors.

The efficiency and impact of FDI depend on the quality of investments and their sectoral distribution. Wholly foreign-owned enterprises have shown steady expansion, contributing to value added, employment, and budget revenues, while the mixed segment has contracted, highlighting the need to strengthen partnerships between local and foreign capital.

To increase the attractiveness of foreign investment, the Republic of Moldova needs to adopt coherent economic and fiscal policies, ensure macroeconomic stability, protect investors' rights and transparency in decision-making, and promote innovative and sustainable sectors. By diversifying FDI flows and stimulating the modernization of infrastructure and economic processes, foreign capital can play a decisive role in increasing national competitiveness and strengthening a sustainable economy that is integrated regionally and internationally.

REFERENCES

1. OBERȘT A. Macroeconomie. Note de curs. UTM/ FIEB/DEM. Chișinău: Tehnica-UTM, 2021. 98 p. ISBN 978-9975-45-697-5. https://repository.utm.md/handle/5014/16558?show=full.
2. DROB, Cătălin. Rolul investițiilor internaționale în dezvoltarea economică. În: Management intercultural, volumul II, nr. 3, Chișinău, 2000, pp. 32-35. ISSN 1454-9980. Disponibil: https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020.
3. MOROI, E. Efectele companiilor transnaţionale şi a investiţiilor străine directe asupra dezvoltării economice a Republicii Moldova. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale „Creșterea Economică în Condițiile Internaționalizării”, Institutul de Economie, Finanțe și Statistică, Chișinău, 21-22 octombrie 2011, c.a. 0,43. ISBN 978-9975-4176-7-9.

4. BURBULEA R. Investițiile străine şi rolul lor în stabilizarea şi creșterea economiei naționale. În: Revista științifică Studii Economice, ULIM, 2012, an.6, nr.1-2, iunie, p. 118 – 122, 0,42c.a. ISSN 1857-226X;
5. MOROI, Elena. Dezvoltarea economică şi competitivă a Republicii Moldova. In: *Revista de studii interdisciplinare „C. Stere”*, 2018, nr. 3-4(19-20), pp. 90-97. ISSN 2457-5550. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.3360615
6. BURBULEA, Rodica, MOROI, Elena, ŞARGU, Lilia. Poziţia investiţională internaţională a Republicii Moldova. In: *Economica*, 2020, nr. 1(111), pp. 67-81. ISSN 1810-9136.
7. BURBULEA, Rodica, GANGAN, Svetlana. Directions and measures for the promotion of agrifood products from the Republic of Moldova on the European Union market. In: *Competitiveness and sustainable development* , Ed. 5, 2-3 noiembrie 2023, Chişinău. Chișinău: „Tehnica-UTM”, 2023, Ediția 5, pp. 208-212. ISBN (pdf) 978-9975-64-364-1 (PDF).
8. COREŢCHI, Boris, SÂRBU, Olga, MOROI, Elena. Competitiveness analysis of the Republic of Moldova by means of efficiency indicators of foreign trade with agricultural food products. In: *Scientific papers. Series “Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development”*, 2014, vol. 14, pp. 89-98. ISSN 2284-7995.
9. GANEA V., ȘARGU L. Estimating the real and prospective situation of the investment climate in the Republic of Moldova according to the level of manifestation of the determining factors în collective monograph: Financial challenges and perspectives in the administration of economic entities in the Republic of Moldova, Warsaw, Poland, 2019, 175-203 pag. 2,5 c.a., ISBN 978-83-66216-20-4

SUSTAINABILITY OF COMPANIES' INVESTMENTS FOLLOWING THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN NON-REIMBURSABLE FUNDS

Gabriela IGNAT
PhD, Professor, University of Life Sciences “Ion Ionescu de la Brad”, Iasi, Romania
ORCID: 0000-0003-1184-4172
Ioan PRIGOREANU
PhD, student, University of Life Sciences “Ion Ionescu de la Brad”, Iasi, Romania
email: ioanprig@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-1106-9359

Rezumat *Studiul se concentrează pe evaluarea sustenabilității financiare a patru companii din regiunea Sud-Muntenia și regiunea Centru, care au beneficiat de finanțare nerambursabilă în perioada 2021-2022. Analiza se axează pe trei niveluri ale companiilor: exploatare, financiar și rentabilitate, urmărind aspecte precum accesul la capital, rentabilitatea și raportarea financiară. Obiectivele de sustenabilitate financiară includ accesul la capital, rentabilitatea și planificarea. Rentabilitatea este crucială, echilibrul fiind esențial pentru a evita efectele negative ale rentabilității prea scăzute sau prea ridicate, de asemenea, o raportare financiară solidă și planificarea adecvată sunt vitale pentru menținerea sustenabilității. Analiza a relevat indicatori precum rata activelor imobilizate, rata activelor circulante și rentabilitatea economică și financiară. Companiile analizate provin din domenii variate, precum coafură, restaurante sau întreținerea vehiculelor. Cele mai sustenabile companii sunt identificate pe baza eficienței și profitabilității activității lor. Sustenabilitatea financiară este esențială pentru stabilitatea pe termen lung a unei companii. Rentabilitatea și accesul la capital sunt condiții necesare pentru supraviețuirea pe piață, dar și pentru crearea unui impact social. Analiza detaliată a companiilor a relevat importanța unei gestionări eficiente a resurselor și a planificării financiare pentru asigurarea succesului și a continuității afacerii.*

Keywords: *cost-effectiveness, investment, sustainability, efficiency*

JEL CLASSIFICATION: M11, M21, M41, Q12, Q14

INTRODUCTION

In an economy based on knowledge and innovation, a company becomes sustainable and competitive only by using certain innovative management methods to ensure a better future. In the European Union, when it comes to start-up companies, their sustainability and the achievement of the objectives necessary for real and efficient sustainable development are important [9].

A competitive economy is in fact based on the triad: research, development and innovation, which triggered the notion of the knowledge society, extensively discussed in the works of P. Drucker, B. Goudin, M. Stefan, P. David, D. Foray, Anghel, N. Barbosa, A. Faria, M. Drăgănescu, A. Maxwell, A. Onett and others [2,7,8]. Some authors, such as David and Foray, have outlined the four indicators that triggered the emergence of the knowledge society, namely: the rapidly growing body of knowledge, intangible capital that is acquiring new dimensions, innovation that is conquering new economic territories, and new methods of using knowledge [9,11,14].

The knowledge-based economy is triggering the emergence of the innovative economy, in which the emphasis is increasingly on sustainable business and, in particular, on the financial sustainability of investments from European funds [1].

The concept of financial sustainability of investments emerged about 30 years ago in the economic thinking of Western European specialists. This idea emerged as a response to the view of most business people that only profit matters. One of the first specialists who tried to find a solution to this destructive attitude was the English economist John Elkington, who tried to find a way for business to grow sustainably and for corporations to be more responsible to people and the planet in general [4]. He proposed a concept called the 'triple bottom line', whereby business people had to approach their business from a triple bottom line perspective, namely profit risks, social risks to people and environmental risks related to the impact on the planet.

The financial sustainability of investments is an economic component, which Romanian entrepreneurs are increasingly taking into account [11]. The reason for this is mainly the European Union, which points out that this idea is paramount in business development. This is a prerequisite for obtaining funding from this body.

Financial sustainability of investments is a way to ensure sustainable development of business in the community where they operate [6]. Its main purpose is a "public relations" activity that shows concern for nature, but it should be more than that, by using innovative elements that help all three parties involved in the economic activity [5].

Another advantage of replacing 'profit' with 'prosperity' is that it draws attention to the fact that profit is a legitimate goal. Of course, profit is needed to keep companies alive [14]. But it is always a means, not an end in itself.

Financial sustainability of investments does not have an exact definition, but rather consists of a series of recommendations and actions that aim at more than immediate profit and leave a legacy to future generations of a sustainable economic environment and a cleaner planet. The sustainability of a business plan aims to develop a long-term strategy [13]. Even though sustainable actions may seem like unnecessary expenditure, protecting them from economic problems and crises in the future makes them worthwhile.

RESEARCH METHODOLOGY

The study presents the sustainability of 4 companies with different fields of activity, located in the South-Muntenia region and the Centre region, which have received non-reimbursable funding in the period 2021-2022. This study reveals the analysis of the economic and financial sustainability of 4 companies that have accessed non-reimbursable European funds. The analysis aimed to determine the sustainability indicators on the 3 levels within the companies, namely: the operating level, the financial level and the profitability level of the activity.

Thus, the financial sustainability objectives pursued in this study take into account:

- Access to capital - making money requires money, so the company will need initial start-up capital to get started, working capital to maintain day-to-day operations and investment capital to grow the business and activities.

- Profitability - when it comes to profitability, balance matters. If profitability is too low, it can negatively impact cash flow and increase stress throughout the organization. Low profitability leaves no room for fluctuations in income or expenses and limits the ability to reinvest, which can ultimately compromise financial sustainability. On the other hand, if profitability is too high, it can lead to destructive price wars in the market and could contribute to overall financial instability.

- Financial reporting - creating a regular financial review plan allows you to adjust over time to reverse a negative trend or take advantage of a unique positive opportunity. Whatever the method of capital secured, robust financial reporting will be required to ensure increased levels of capital support.

Planning - "If you don't know where you're going, you'll end up somewhere else." - Yogi Berra, in other words, it can be surprisingly easy for a company to stray from its established path to sustainable growth if it doesn't have a business plan of its own to stay the course. Financial planning should be flexible enough to allow for market changes and unexpected opportunities, but strong enough to keep the company from heading into dangerous and unsustainable territory.

RESULTS AND DISCUSSION

The 4 companies analysed belong to different fields of activity, covering most of the sectors of activity in the national economy and are presented in Table 1.

Table 1 Company centralisation

Company name	CAEN Code	Field of activity
The Secret Glow S.R.L.	9602	Hairdressing and other beauty treatments

Rustic Katering S.R.L.	5610	Restaurants
Automotobike S.R.L.	4520	Vehicle maintenance and repair
Kunafa Kataif Arabic Sweets S.R.L.	1071	Manufacture of bread; manufacture of fresh pastry goods and cakes

According to the 3 levels within the companies analysed, the following indicators were determined:

- at operational level: fixed assets ratio, current assets ratio, inventory ratio, receivables ratio, cash ratio,
- at the financial level: financial stability ratio, current financing ratio, global financial autonomy, global autonomy index, term financial autonomy, global debt ratio, global debt index,
- at the profitability level: economic profitability, financial profitability, expenditure profitability and income profitability.

Following the analysis of the 3 levels, the most sustainable companies are: S.C. The Secret Glow S.R.L., S.C. Automotobike S.R.L, S.C. Rustic Katering S.R.L and S.C. Kunafa Kataif Arabic Sweets SRL due to the degree of efficiency and profitability of their activity. In terms of the comprehensive analysis of the company's performance seen through the prism of the 3 levels, i.e. operating level, financial level and overall level from this perspective, we define financial sustainability as the ability to start, grow and maintain the business with financial stability in the short and long term (figure 1).

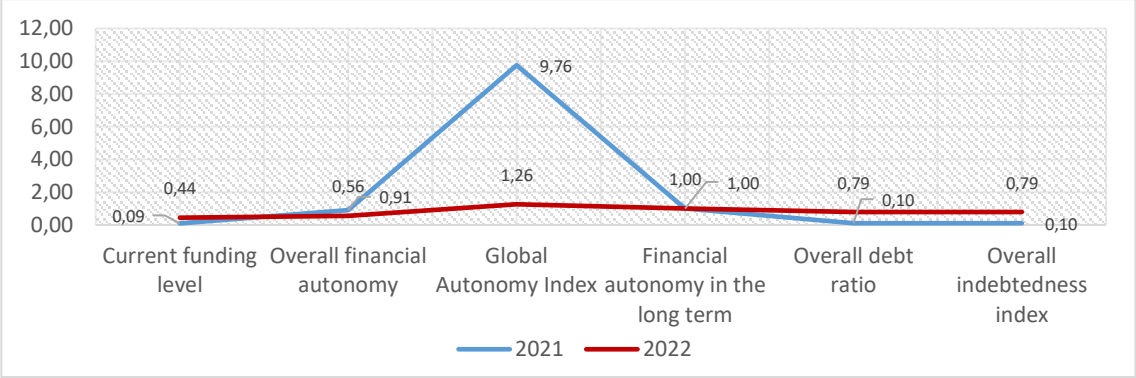

Figure 1 - Financial indicators of S.C. The Secret Glow S.R.L.

As can be seen at the financial level, S.C. The Secret Glow S.R.L., has a current financing degree of up to 44% in 2022, has a financial autonomy of 55% in 2022, and the overall indebtedness rate is increasing due to the increase of the activity carried out and implicitly its financial needs.

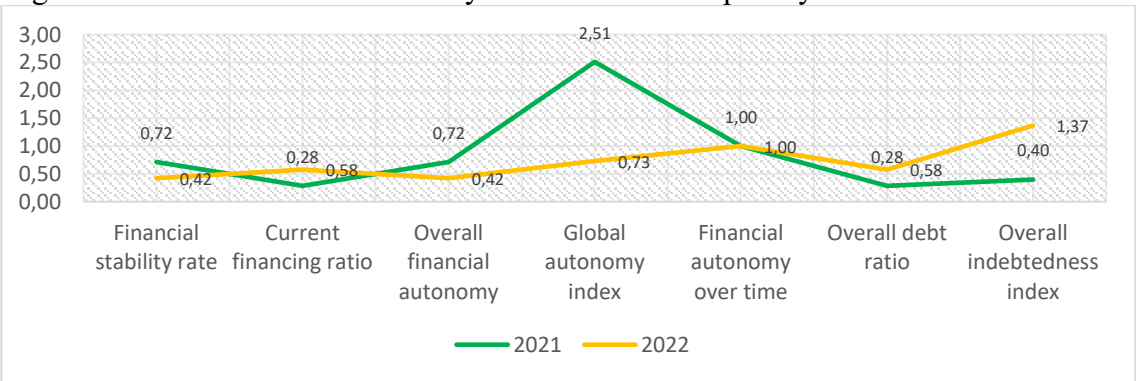

Figure 2 - Financial indicators of S.C. Automotobike S.R.L

S.C. Automotorbike S.R.L. has a financial stability ratio of 42%, an increasing current financing ratio, reaching 57% in 2022, and an overall debt ratio of 57% (figure 2).

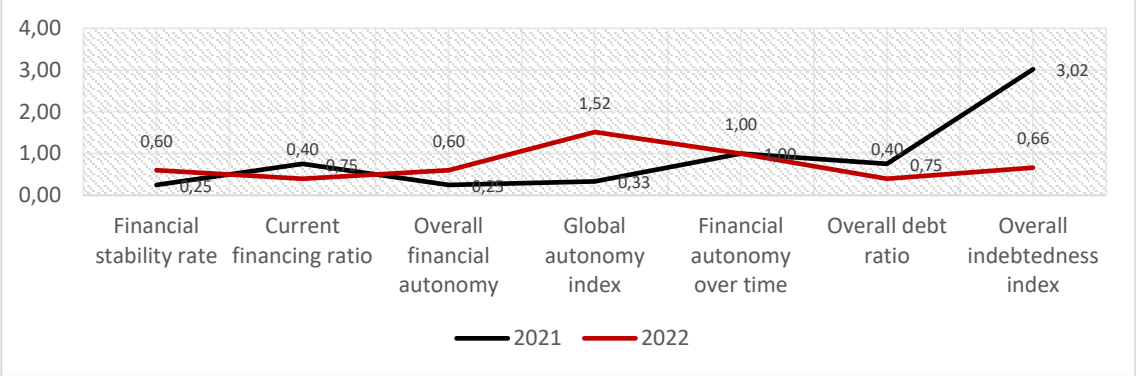

Figure 3 – Financial indicators of S.C. Rustic Katering S.R.L.

The restaurant company S.C. Rustic Katering S.R.L. has a stability rate in 2021 of 24% and in 2022 of 60%, a current financing ratio of 60% in the last analysed year and an overall debt ratio decreasing from 75% in 2021 to 39% in 2022.

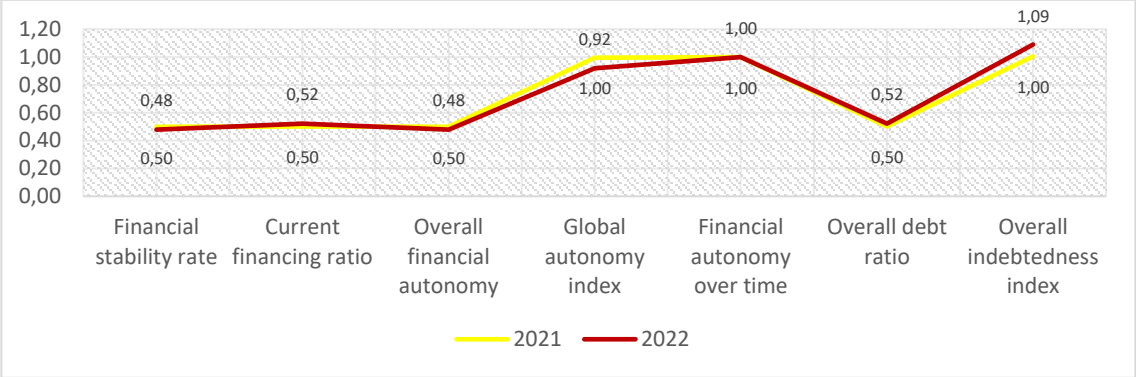

Figure 4 – Financial indicators of S.C. Kunafa Kataif Arabic Sweets S.R.L.

S.C. Kunafa Kataif Arabic Sweets S.R.L. SRL has the most sustainable financial stability rate from one year to the next, maintaining below 50% in the 2 years analyzed. The current financial ratio increases by 2% in 2022 reaching 52% and the overall financial autonomy remains below 50%, 49389% in 2021 and 47.86% in 2022. The overall debt ratio remains the same as the current financing ratio.

In terms of profitability, the companies analysed are as follows: the company S.C. The Secret Glow S.R.L., has an economic rate of return of 100% in 2021 and 33.32% in 2022, this decrease being due to the decrease in revenue received. As can be seen in 2022 the company fails to maintain its high level of sustainability achieved in 2021 (figure 5).

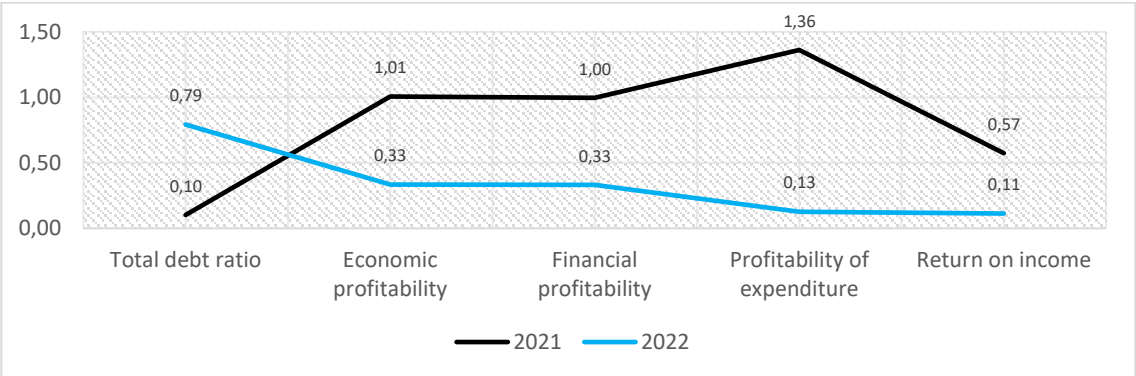

Figure 5 – Indicators of S.C. The Secret Glow S.R.L. at profitability level

As regards the financial level, S.C. Automotobike S.R.L. achieves a positive result in 2021 due to the receipt of subsidies and the low level of interest expenses.

At the global level, the analysis of the indicators at this level reveals a financial imbalance in 2022, a weak self-financing capacity due to the fact that the company records a loss of 19.26% in 2022 compared to the income obtained in 2021.

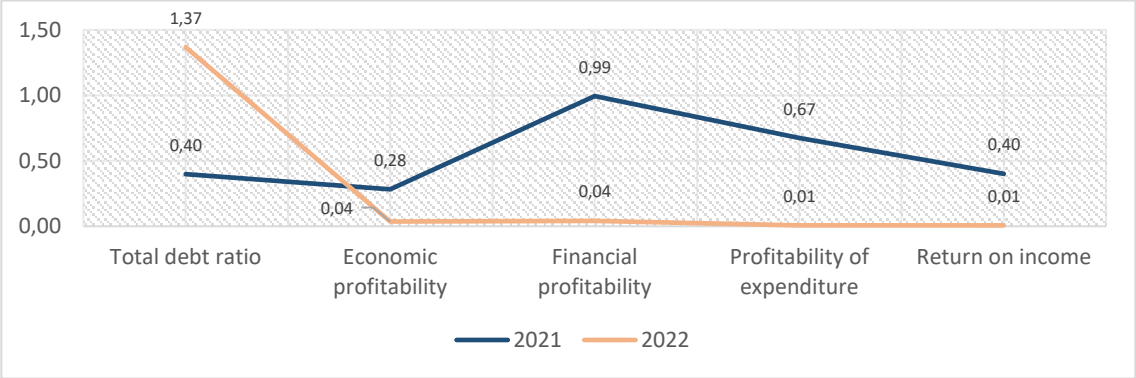

Figure 6 – Indicators of S.C. Automotobike S.R.L. at profitability level

In order to be sustainable, the company should have managed its profits in 2021 and 2022, but due to the fact that it has made a loss and poor management of resources, we can only indicate that the company will have great financial difficulties in the long term if it is unable to effectively coordinate its resources, productivity and effectiveness of the activity carried out.

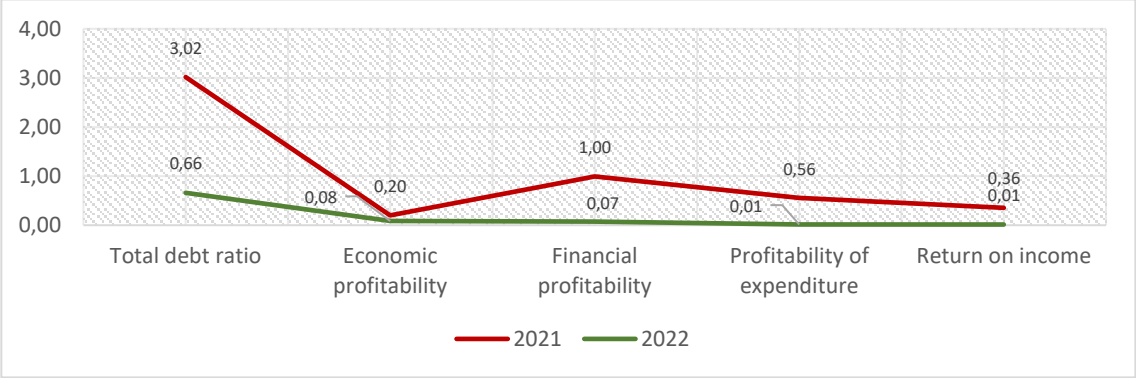

Figure 7 – Indicators of S.C. Rustic Katering S.R.L. at profitability level

As regards the analysis at company level of the performance ratios to determine its financial sustainability, as in the case of the analysis of the other indicators we can accompany that: at the level of 2021 companies achieve outstanding results due to the good management of production, the profit obtained and the financial results obtained which is reflected in the performance ratios thus obtained: gross profit rate is 55.63%, economic profitability rate is 20.08%, revenue rate is 35.60%, but due to negative equity capital, very high expenses for obtaining and selling products, equity and permanent capital rates are negative.

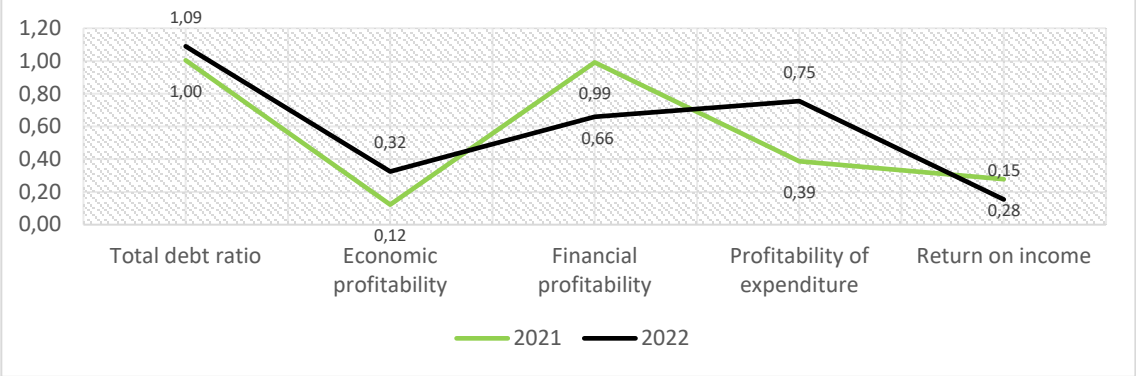

Figure 8 – Indicators of S.C. Kunafa Kataif Arabic Sweets S.R.L. at profitability level

The dynamic analysis reveals the favourable situation in terms of profitability of S.C. Kunafa Kataif Arabic Sweets S.R.L., the company is able to manage its results in 2021 and 2022 in a sustainable way, and the financial sustainability of the company can be achieved in 2021 and 2022 due to: increasing equity capital, operating expenses remain constant compared to the turnover achieved, the company is profitable, profitability on the three levels (operating, financial and overall) can be achieved, we can speak of a profitable activity, the company has increasing equity capital, the performance of the company's activity exists because the turnover follows an upward trend and operating expenses remain constant.

Financial viability is an important aspect, because without financing the company will not be able to produce the desired result. In other words, profitability is not the company's goal, but a necessary condition for its sustainability in the market, so the company should pursue both goals: a better financial result and greater social impact. As the company is not a charitable organisation, it should do its best to meet its needs and cover its operational costs by producing and selling goods and services. Obviously, this will jeopardise the long-term financial stability of the company. Therefore, the success of the company depends to a large extent on the resourcefulness of management to find funding and ensure that the company will be able to continue to operate and create the impact for which it was created.

Analysing the 4 companies, at the operating level, being at the beginning of the activity, the share of fixed assets and current assets does not vary much, from the point of view of the level of sustainability of the operation, these indicators are irrelevant. The comprehensive sustainability analysis focused on the other levels of financing and profitability.

CONCLUSIONS

The analysis of the sustainability of the companies regarding the investments of non-reimbursable European funds highlighted the strengths, the efficient and profitable areas of activity in the different sectors of the national economy, as it can be seen, according to the analysis of the 4 companies, only 4 areas of activity (hairdressing and other beauty treatments, restaurants, maintenance and repair of vehicles, bread making; manufacture of cakes and fresh pastries), where the companies have maintained or had an upward trend both in the profit obtained and in the efficiency of the activity carried out were sustainable in the 2 years analysed:

- 2021, the year of implementation of the European funding project,
- the year 2022, the year after the access and implementation of the project.

Innovation must have a double aspect, on the one hand innovation for the needs of the company, but also innovation for the market taking into account its future perspective. Innovation is therefore essential for sustainable (long-term) economic development. Therefore, at the level of the enterprise, a

manager should decide whether to maximise return on investment and increase leverage or to avoid risks and maintain solvency and liquidity.

Regarding the company-level analysis of performance ratios to determine its financial sustainability, as with the analysis of other indicators we can say that:

- at the level of 2022 companies achieve outstanding results due to good management of production, profit achieved and financial results obtained, which is reflected in the performance rates obtained as follows: gross profit rate is 16.21%, economic profitability rate is 4.43%, expense rate is 6.04%, but due to negative equity, very high expenses for obtaining and selling products, equity and permanent capital rates are negative.
- as far as the financial level is concerned, the company achieves a positive result in 2022 due to the collection of subsidies and the low level of interest expenses
- at the overall level, the dynamic analysis of the indicators at this level reveals a financial imbalance in 2021, a weak self-financing capacity due to the fact that the company records a loss of 79.26% in 2021 compared to the revenues obtained in 2022.

In order to be sustainable, the company should have managed its profits in 2022 and 2021, but due to the fact that it had losses and poor management of resources we can only show that the company will have great financial difficulties in the long term if it fails to effectively manage its resources, productivity and efficiency of the work carried out.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES

1. Benedek, J. Spatial differentiation and core-periphery structures in Romania. Eastern Journal of European Studies, 2015, 6(1), 49–63.
2. Burbulea, Ra, Memeţ, D. Impactul inteligenței artificiale asupra strategiilor de business. In: Marketingul şi logistica în era digitală, 18 octombrie 2024, Chişinău. Chişinău: Tehnica-UTM,, 2024, pp. 46-51.
3. Burbulea, R, Moroi, E, Șargu, L. Poziția investițională internațională a Republicii Moldova. În: Economica, revista științifico-didactica, An. XXVIII, nr.1 (111), martie, 2020, ASEM, pag 67-82, Disponibil: https://ase.md/files/publicatii/economica/2020/ec_2020_1_v2.pdf
4. Coman, R. How have EU “fire-fighters” sought to douse the flames of the Eurozone’s fast- and slow-burning crises? The 2013 structural funds reform. The British Journal of Politics and International Relations, 2018, 20(3), 540–554.
5. Corina G., Bâtcă D., Sahlia D.N., Contabilitate managerială, Editura CECCAR, București, 2017, ISBN 978-606-580-062-5
6. Corina-Graziella Bâtcă-Dumitru, Contabilitate și raportare financiară, Editura CECCAR București, 2017, ISBN 978-606-580-066-3
7. Corina-Graziella Bâtcă-Dumitru, Daniela-Nicoleta Sahlian, Cleopatra Șendroiu, Managementul performanței, Editura CECCAR București, 2019, ISBN 978-606-580-097-7
8. Crescenzi R., Giua M. The EU Cohesion policy in context: Does a bottom-up approach work in all regions? Environment and Planning A: Economy and Space, 2016., 48(11), 2340–2357.
9. Dall’Erba S., Fang F. Meta-analysis of the impact of European Union Structural funds on regional growth. Regional Studies, 2017, 51(6), 822–832.
10. Dobre A.S. The impact of EU funds on Romanian economy. Journal of Financial and Monetary Economics, 2014, 1(1), 38–48.
11. Dumbravă P., Bercean R.V. Abordări doctrinare privind tratamentul contabil prescris de IAS 41 „Agricultura”, Revista Finanțe Publice și Contabilitate, nr. 1., 2018.
12. Hagemann, C. How politics matters for EU funds’ absorption problems – A fuzzy-set analysis. Journal of European Public Policy, 2017. 26, 188–206.
13. Ignat G., Considerations on paradigms performance of entities AGRI-FOOD, The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity Identity And Dialogue In The Era Of Globalization, 2021.

14. Ignat G., Costuleanu C.L. Contabilitate și analiză economico financiară, Caiet de lucrări practice, Ed StudIs, 2017.
15. Ignat G., Sargu N. Accounting management decision tool in business, Ed University of Security Management in Kosice, Slovakia, 2022.
16. Ignat G., Șargu L., Bivol T. Performanță prin management și comunicare financiară, Editura Lira, (Tipogr. "Adrilang") Chișinău, 2020
17. MEMEŢ, Diana, BURBULEA, Rodica, GANGAN, Svetlana. Digital marketing in the light of promoting and strengthening the image on the market. In: Competitiveness and sustainable development , Ed. 5, 2-3 noiembrie 2023, Chişinău. Chișinău: „Tehnica-UTM”, 2023, Ediția 5, pp. 224-228. ISBN (pdf) 978-9975-64-364-1 (PDF). DOI: https://doi.org/10.52326/csd2023.35
18. MELNIC, Viorel, ȘARGU, Lilia. New aspects of the approach to the analysis and quality control process: a case study. În: Collecting scientific papers 4th International Conference "Promotion of Social and Economic Values in the Context of European Integration", December 3-4, Chişinău ,2021, Vol. 1, pag. 75-85, ISBN 978-9975-3527-1-0
19.

EVALUAREA EXTERNĂ A CALITĂȚII PROGRAMELOR DE STUDII SUPERIOARE DE LICENȚĂ ȘI MASTER DIN DOMENIUL GENERAL DE STUDIU 041 ȘTIINȚE ECONOMICE. STUDIU DE CAZ: UNIVERSITATEA DE STUDII EUROPENE DIN MOLDOVA.

Alina ȚURCANU
Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare
mun. Chișinău, Republica Moldova
ORCID: 0000-0002-4655-2228

Abstract
The external evaluation of the educational process in higher education is carried out by ANACEC or other quality assessment agencies registered in the European Register for Quality Assurance. This article describes the results of the external evaluation of bachelor's and master's degree programs in the general field of study 041 Economic Sciences, in the reference period 2017-2025, from the University of European Studies of Moldova and includes proposals to improve the quality of university education on the evaluated dimension. The University of European Studies of Moldova, through the evaluation of study programs, demonstrates its degree and institutional capacity to achieve national and European quality standards, learning outcomes and competencies it forms in students of bachelor's and master's degree programs in the general field of study 041 Economic Sciences.

Keywords: *Quality Assurance, educational process, higher education, evaluation, study programs.*

Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (ANACEC) este autoritatea publică responsabilă de asigurarea calității în domeniul educației și cercetării la nivel național. În baza atribuțiilor pe care le deține și în corespundere cu prevederile cadrului normativ, ANACEC organizează procesul de evaluare externă a calității programelor de studii și a instituțiilor de învățământ care își desfășoară activitatea pe teritoriul Republicii Moldova cu scopul de a atesta, pe baza standardelor de evaluare, nivelul de realizare a standardelor de acreditare, precum și capacitatea instituțiilor de învățământ de a satisface așteptările beneficiarilor și a contribui la dezvoltarea unei culturi instituționale a calității. Potrivit Hotărârii Guvernului nr. 616/2016 din 18.05.2016, cu modificările ulterioare, orice persoană juridică publică sau privată, interesată în oferirea de programe de studii superioare se supune obligatoriu periodic (cel puțin o dată la 5 ani) procesului de evaluare externă. Evaluarea externă a procesului educațional în învățământul superior se efectuează de către ANACEC sau alte agenții de evaluare a calității înscrise în Registrul European pentru Asigurarea Calității la solicitarea instituției de învățământ/consorțiu/ parteneriat/sucursală/ sau a fondatorului/ministerului de resort [5].

Conform Nomenclatorului domeniilor de studii și al specialităților în învățământul superior, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 412 din 12.06.2024, domeniului general de studii 041 Științe economice, care se încadrează în domeniul fundamental 04 Business, Administrare și Drept, îi corespund 6 domenii de formare profesională: 0410 Economie, 0411 Contabilitate, 0412 Finanțe, bănci și asigurări, 0413 Business și administrare, 0414 Marketing și publicitate și 0416 Comerț cu ridicata și cu amănuntul [6]. Prezentul articol descrie rezultatele sintetizate ale evaluării externe a programelor de studii superioare de licență și master din domeniul general de studiu 041 Științe economice, în perioada de referință 2017-2025, din cadrul Universității de Studii Europene din Moldova și include propuneri de îmbunătățire a calității învățământului universitar pe dimensiunea evaluată. Concluziile sunt formulate în baza datelor colectate din rapoartele de autoevaluare prezentate de instituția de învățământ superior, fișele vizitelor și rapoartele de evaluare externă completate/elaborate de către comisiile de evaluare externă.

În perioada 2017-2025, au fost primite solicitări, domeniul general de studiu 041 Științe economice, de la douăsprezece instituții de învățământ superior: Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Tehnică a Moldovei, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, Universitatea Cooperatist Comercială din Moldova,

Universitatea Slavonă, Academia de Studii Economice din Moldova, Universitatea de Stat din Comrat, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Universitatea de Studii Politice Economice Europene „Constantin Stere”, Institutul Internațional de Management „IMI – NOVA” și Universitatea de Studii Europene din Moldova.

Activitățile de evaluare externă s-au realizat în conformitate cu prevederile Metodologiei de evaluare externă a calității în învățământul superior, profesional tehnic și formarea profesională a adulților, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 616/2016, cu modificările și completările ulterioare, Ghidului de evaluare externă a programelor de studii superioare de licență (ciclul I) și studii superioare integrate și Ghidului de evaluare externă a programelor de studii superioare de master (ciclul II) [3,4,5]. În conformitate cu prevederile acestora, Rapoartele de autoevaluare pentru programele de studii superioare de nivelul respectiv au fost elaborate atât per program de studii, cât și per grup de programe de studii. Potrivit cadrului normativ, studiile superioare de licență și master se organizează la formele de învățământ cu frecvență, frecvență redusă sau la distanță, în limba română și/sau, în limitele posibilităților, în una dintre limbile de circulație internațională [1].

Programele de studii superioare de licență și master din acest domeniu, solicitate a fi evaluate de către ANACIP/ANACEC, în perioada de referință 2017-2025, de la Universitatea de Studii Europene din Moldova sunt prezentate în Tabelul 1.

Tabel 1. Solicitări de evaluare externă a programelor de studii, pe ani de studii, Universitatea de Studii Europene din Moldova

Anul	Denumirea programului de studii superioare de licență	Denumirea programului de studii superioare de master
2017	361.1 Contabilitate	
	364.1 Finanțe și bănci	
2018	0413.1 Business și administrare	
2020		Economie și administrarea afacerilor (MP)
		Economie și administrarea afacerilor (MȘ)
2024	0411.1 Contabilitate	
	0412.1 Finanțe și bănci	

În vederea realizării obiective a procesului de evaluare externă, la identificarea și cooptarea în comisiile de evaluare externă a experților evaluatori s-a ținut cont de următoarele aspecte:

- implicarea tuturor categoriilor de experți: reprezentanți ai mediului academic universitar, reprezentanți din câmpul muncii, reprezentanți ai studenților, experți internaționali și reprezentanți ai diasporei,
- nivelul de profesionalism în domeniul evaluat,
- experiența în domeniul asigurării calității și/sau managerială în învățământul superior,
- nivelul de corectitudine și integritate a persoanelor selectate.

Astfel, în componența celor 4 comisii de evaluare externă au fost cooptate următoarele categorii de evaluatori:

- experți internaționali/diaspora - 1;
- cadre didactice cu titluri științifice și științifico-didactice - 18;
- reprezentanți ai angajatorilor - 4;
- reprezentanți ai studenților – 4 .

Pe parcursul anului 2017, ANACIP a organizat procesul de evaluare externă în vederea acreditării a 53 programe de studii superioare de licență din domeniul general de studii 36 Științe economice. Evaluarea externă a fost efectuată la programele de studii oferite de 14 Instituții de învățământ superior, Universitatea de Studii Europene din Moldova – 2 (1 – la forma de învățământ cu

frecvență, 2 – la formele de învățământ cu frecvență și cu frecvență redusă), datele prezentate în Tabelul 2;

Au fost supuse evaluării programele de studii superioare de licență, după cum urmează:

- 361.1 Contabilitate (ASEM, UASM, US Cahul, UTM, USM, UCCM, USPEE, USARB, USEM, IMI-NOVA, ULIM, US Comrat);
- 362.1 Marketing și logistică (ASEM, UASM, UTM, USM, UCCM, IMI-NOVA, ULIM);
- 363.1 Business și administrare (ASEM, UASM, US Cahul, UTM, UCCM, USM, USPEE, USARB, IMI-NOVA, ULIM, US Comrat, USlavonă);
- 363.2 Achiziții (ASEM);
- 363.5 Managementul resurselor umane (ASEM);
- 364.1 Finanțe și bănci (ASEM, UASM, US Cahul, UCCM, USARB, IMI-NOVA, ULIM, USPEE, USEM, US Comrat);
- 365.1 Economie mondială și relații economice internaționale (ASEM, IMI-NOVA, ULIM, IRIM);
- 366.1 Economie generală (ASEM, UASM);
- 367.1 Statistica și previziune economică (ASEM);
- 368.1 Cibernetică și informatica economică (ASEM, USM);
- 369.1 Merceologie și comerț (ASEM, UCCM) [11].

Tabelul 2. Rezultatele evaluării externe în vederea acreditării programelor de studii superioare de licență din domeniul 36. Științe economice pe instituții de învățământ superior

Nr. crt.	Denumirea instituției de învățământ superior	Acreditare pentru o perioadă de 5 ani	Acreditare condiționată pentru o perioadă de 3 ani	Suspendarea procesului	Neacreditare	În proces de evaluare	Total
1	Academia de Studii Economice din Moldova	11	-	-	-	-	**11**
2	Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova	5	-	-	-	-	**5**
3	Universitatea Liberă Internațională din Moldova	5	-	-	-	-	**5**
4	Universitatea Agrară de Stat din Moldova	3	2	-	-	-	**5**
5	Universitatea de Stat din Moldova	3	1	-	-	-	**4**
6	Universitatea Tehnică a Moldovei	3	-	-	-	-	**3**
7	Universitatea de Stat ”Alecu Russo” din Bălți	-	3	-	-	-	**3**
8	Universitatea de Stat din Comrat	-	3	-	-	-	**3**
9	Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”	-	2	-	-	-	**2**
10	Universitatea de Studii Europene din Moldova	-	2	-	-	-	**2**
11	Institutul de Relații Internaționale din Moldova	-	1	-	-	-	**1**

12	Universitatea de Stat ”Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul	-	1	2	-	-	**3**
13	Institutul Internațional de Management IMI-NOVA	-	1	3	1	-	**5**
14	Universitatea Slavonă					1	**1**
	Total	**30**	**16**	**5**	**1**	**1**	**53**

În perioada stării de urgență și a stării de urgență în sănătate publică pe întreg teritoriului Republicii Moldova, ANACEC a sistat procesul de recepționare și examinare a solicitărilor de evaluare externă a programelor de studii din partea instituțiilor de învățământ superior. Procesul de evaluare externă pentru 14 programe de studii superioare de master, inițiat în baza deciziei Consiliului de conducere al ANACEC din februarie 2020, a fost stopat, iar instituțiile de învățământ superior și-au retras dosarele de evaluare externă, activitățile de evaluare externă în învățământul superior au fost reluate către septembrie 2020 [12].

Urmare a analizei intențiilor declarate de către instituțiile de învățământ superior, ținând cont de solicitarea MECC de a evalua prioritar programele de studii superioare de master, a fost emis Ordinul ANACEC nr. 22 din 01.10.2020 Cu privire la organizarea și desfășurarea evaluării externe a programelor de studii [7]. În mod prioritar, au fost evaluate extern în vederea acreditării programele/grupurile de programe de studii superioare de master din domeniile Științe ale educației, Științe economice, Științe sociale și comportamentale, Tehnologii de fabricare și prelucrare și Arhitectură și construcții. În anul 2021, după validarea rezultatelor de către Comisia de profil în învățământul superior, Consiliul de conducere al ANACEC a discutat și aprobat rezultatele activităților de evaluare externă în vederea acreditării pentru 32 programe de studii superioare de master [13], după cum urmează:

Tabelul 3. Rezultatele evaluării externe în vederea acreditării programelor de studii superioare de master, pe domenii generale de studiu și instituții de învățământ superior

Nr. crt	Denumirea instituției de învățământ superior	Programe de studii superioare de master
1.	Academia de Studii Economice din Moldova	10
2.	Universitatea Liberă Internațională din Moldova	3
3.	Universitatea de Stat din Tiraspol	4
4.	Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău	6
5.	Universitatea de Stat din Moldova	7
6.	Universitatea de Studii Europene din Moldova	2
	Total	**32**

Dintre cele mai frecvente observații/recomandări formulate de către comisiile de evaluare externă, pentru programele de studii superioare de master, prestate de Universitatea de Studii Europene din Moldova menționăm:

- Ajustarea denumirii programelor de studii superioare de master la domeniul general de studiu;
- Elaborarea de către instituțiile de învățământ superior a noilor Planuri de învățământ în conformitate cu cerințele Planului Cadru pentru programele de studii superioare de licență, studii superioare integrate și studii superioare de master.

În anul 2024, au fost organizate două sesiuni de depunere a dosarelor pentru programele de studii superioare de licență și master din domeniul general de studiu 041 Științe economice, conform Planului de acțiuni pentru anul 2024 a Direcției Evaluare în învățământul superior [9]. Universitatea de Studii Europene din Moldova a depus dosarele de evaluare externă în semestrul II, în vederea reacreditării programelor de studii superioare de licență 0411.1 Contabilitate și 0412.1 Finanțe și bănci. În baza

atribuțiilor legale pe care le deține, Consiliul de conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare a examinat Rapoartele de evaluare externă și, în temeiul pct. 62 din Metodologia de evaluare externă a calității în vederea autorizării de funcționare provizorie și acreditării programelor de studii și a instituțiilor de învățământ profesional tehnic, superior și de formare continuă (aprobată prin HG nr. 616/2016, cu modificările ulterioare), a decis de a propune acreditarea pentru o perioada de 5 ani a programelor de studii superioare de licență 0411.1 Contabilitate, domeniul general de studiu 041 Științe economice, domeniul de formare profesională 0411 Contabilitate, 180 credite ECTS, formele de învățământ: cu frecvență și cu frecvență redusă, limba de instruire: română și 0412.1 Finanțe și bănci, domeniul general de studiu 041 Științe economice, domeniul de formare profesională 0412 Finanțe, bănci și asigurări, 180 credite ECTS, formele de învățământ: cu frecvență și cu frecvență redusă, limba de instruire: română.

În rezultatul evaluării externe s-a constatat că programele de studii superioare de licență și master din domeniul 041 Științe economice, din cadrul Universității de Studii Europene din Moldova sunt organizate preponderent la forma de învățământ cu frecvență, în limba română. Rapoartele de autoevaluare, fișele vizitei și rapoartele de evaluare externă perfectate de către comisiile de evaluare externă constituie/reprezintă o sursă valoroasă de informații și date care permit realizarea unei proiecții asupra tendințelor de evoluție calității învățământului superior. Din analiza rapoartelor de evaluare externă perfectate de experții evaluatori pentru programele de studii superioare de licență și master din domeniul general de studiu 041 Științe economice, din oferta educațională a Universității de Studii Europene din Moldova se desprind următoarele **concluzii**:

Standardul 1. Universitatea de Studii Europene din Moldova (USEM) funcționează în baza cadrului juridic al sistemului național de învățământ, inclusiv Codul Educației, Codul cu privire la știință și inovare, legislația națională și acordurile internaționale. USEM a fost fondată în urma reorganizării prin transformarea SRL „Academia de Drept din Moldova”, înregistrată la 7 octombrie 1992, dobândind statutul de instituție de învățământ superior privat, cu personalitate juridică și regim nonprofit. Funcționarea acesteia este reglementată prin Statutul USEM din 20.05.2005 și prin cadrul juridic național aplicabil învățământului superior. USEM dispune de autonomie universitară și funcționează în baza principiilor de autogestiune și responsabilitate publică pentru calitatea activităților educaționale și de cercetare. Universitatea include cinci facultăți, dintre care Facultatea de Științe Economice. Sistemul Instituțional de Management al Calității, aplicat la nivelul facultății, prevede monitorizarea continuă și evaluarea periodică a eficacității programelor de studii superioare de licență 0411.1 Contabilitate, 0412.1 Finanțe și bănci și master Economie și administrarea afacerilor, având ca scop principal adaptarea procesului educațional la cerințele contemporane și asigurarea unei pregătiri profesionale solide a absolvenților. Internaționalizarea programelor de studii de licență și master, este dezvoltată prin semnarea Acordurilor de colaborare internațională cu universități din România, Slovacia, Polonia, Ucraina și alte state. Mobilitatea academică a studenților se efectuează prin programe precum ERASMUS+. USEM are semnate acorduri de mobilitate academică în cadrul ERASMUS+ cu Universitatea Internațională Danubius din Galați, România, și Universitatea de Economie din Bratislava, Slovacia.

Standardul 2. Programele de studii superioare de licență și master conțin toate elementele aferente proiectării programelor de studii inclusiv planul de învățământ, calendarul universitar, matricea corelării rezultatelor învățării etc. publicat pe pagina web a USEM. Programele de studii superioare de licență evaluate sunt racordate la Cadrul Național al Calificărilor (HG nr. 330/2023, cu modificările ulterioare) și Cadrul European al Calificărilor și este în concordanță cu prevederile prevăzute pentru elaborarea programelor de studii superioare în ceea ce privește competențele specifice definite de program, durata studiilor și numărul de credite ECTS, rezultatele învățării, formarea profesională și continuarea studiilor universitare, etc. În rezultatul finalizării studiilor pe parcursul a 3 ani de învățământ cu frecvență (180 credite ECTS), și 4 ani învățământ cu frecvență redusă (180 ECTS), programele de studii sunt racordate la Standardul de calificare, studii superioare de licență, nivelul 6 CNC (învățământ superior, ciclul I) RM, aprobat de MEC la data de 17.02.2023.

Competențele transversale, generale și profesionale, rezultatele învățării și ocupațiile descrise în Standardul de calificare se regăsesc în planurile de învățământ.

Standardul 3. USEM promovează o abordare educațională centrată pe student, utilizând metode interactive de predare, învățare și evaluare, adaptate cerințelor individuale. În urma evaluării și vizitelor de evaluare, s-a constatat că cadrele didactice utilizează instrumentele TIC tradiționale - pachetul MS Office, unele instrumente precum Kahoot. În perioada COVID, USEM a realizat activitățile didactice prin intermediul Google Classroom, care se folosește și în prezent pentru realizarea anumitor activități legate de procesul educațional. Studenții sunt delegați la practică prin ordin și sunt instruiți referitor la obiectivele, scopul, sarcinile, desfășurarea, procesul de realizare a sarcinilor, modalitatea finalizării stagiului, documentele necesare pentru demonstrarea realizării stagiului și procedura de susținere a stagiului de practică. Pe parcursul stagiului de practică de inițiere și de producție are loc completarea caietului de practică, practica de licență vine ca suport pentru realizarea capitolului III al tezei de licență. Rezultatele stagiului de practică se discută în ședințele catedrei, ședințele Consiliului Facultății și ședințele Senatului USEM. De asemenea, raportul catedrei pe rezultatele stagiului de practică al studenților sunt prezentate în ședințele Comisiei de calitate din cadrul Facultății. USEM are în jur de 40 contracte cu diverși agenți economici, conform cărora s-ar asigura anual 70 de locuri de practică, ceea ce acoperă necesitățile programului de studii. Pentru a evita fraudele academice se comunică studenților urmările acestora. Pentru examenul complex final se folosește metoda testului codificat. Tezele de licență sunt verificate la gradul de plagiat de către cadrele didactice conducători a tezelor de licență/master, de asemenea studenții semnează declarația pe proprie răspundere că lucrarea este originală și reprezintă rezultatul cercetărilor proprii.

Standardul 4. USEM a organizat caravane ale admiterii cu extinderea în mass-media a programelor de studii evaluate. La fel, au fost organizate „Zilele ușilor deschise”, atât la nivel municipal, cât și la nivel național. Responsabili de elaborarea standurilor și foilor informaționale este conducerea USEM, Centrul de Ghidare și Consiliere în Carieră, precum și coordonatorii programelor de studii de licență și master care realizează activități de promovare pe larg, respectând termenele de desfășurare a admiterii, condițiile de admitere și înscrierea candidaților în registru cu afișarea listelor candidaților înmatriculați pe panoul de admitere a universității. În cadrul USEM există Liceul Teoretic, care furnizează abiturienți. Analizând datele din Raportul de autoevaluare, Tabelul 4.1, Admiterea studenților la programul de studii 0411.1 Contabilitate, învățământ cu frecvență pentru 2024-2025 s-a înregistrat un număr de 6 studenți. Totodată, numărul mediu al studenților pentru perioada evaluată la programul de studii 0411.1 Contabilitate constituie 5 persoane. Admiterea studenților la programul 0411.1 Contabilitate, învățământ cu frecvență redusă pentru 2024-2025 este de 30 studenți. Numărul mediu al studenților pentru perioada evaluată la programul de studii 0411.1 Contabilitate constituie 23 persoane. Admiterea studenților la programul de studii 0412.1 Finanțe și bănci, învățământ cu frecvență pentru 2024-2025 s-a înregistrat un număr de 7 studenți. Numărul mediu al studenților pentru perioada evaluată la programul de studii 0.412.1 Finanțe și bănci constituie 9 persoane. Admiterea studenților la programul 0412.1 Finanțe și bănci, învățământ cu frecvență redusă pentru 2024-2025 este de 41 studenți. Numărul mediu al studenților pentru perioada evaluată la programul de studii 0.412.1 Finanțe și bănci constituie 35 persoane. Rata medie de promovare pe perioada de referință la programele de studii licență constituie peste 80 %. În perioada supusă reacreditării programelor de studii superioare de licență sunt studenți care au beneficiat de rezultate bune la învățătură, beneficiind de scutiri în mărime de 50% din taxa de studii conform datelor exemplificate: Anul de studii 2019 -2020, 2 studenți scutiți de taxă; Anul de studii 2020 -2021, 1 student scutit de taxă; Anul de studii 2021 -2022, 5 studenți scutiți de taxă; Anul de studii 2022 -2023, 1 student scutit de taxă; Anul de studii 2023 -2024, 10 studenți scutiți de taxă; Anul de studii 2024 -2025, 1 student scutit de taxă.

Standardul 5. USEM deține Strategia personalului [16], structurată pe 4 direcții strategice, în cadrul cărora se individualizează obiective de dezvoltare, care au permis formularea unor acțiuni specifice, orientate spre optimizarea activității instituției. Direcțiile strategice prevăd: atragerea și recrutarea personalului de înaltă calitate, evaluarea personalului, motivarea personalului,

managementul performanței personalului. Strategia nu prevede termene de realizare a acțiunilor, responsabili și indicatori-țintă, creând, în acest fel, dificultăți pentru implementare și monitorizarea implementării acesteia. Planificarea, recrutarea și administrarea personalului academic se realizează în baza Regulamentului privind organizarea, desfășurarea concursului și ocuparea funcțiilor didactice și ştiinţifico-didactice în cadrul Universității de Studii Europene din Moldova [15]. Procesele respective sunt gestionate de secția Resurse umane. În cadrul vizitei de evaluare s-a constatat, că secția Resurse umane se ocupă de aspectele de documentare a angajărilor, perfectează acte, administrează dosare. Structurarea pe categorii de vârste a personalului academic denotă prezența unui angajat cu vârsta de până la 35 ani, 23 și 22 corespunzător formelor de învățământ cu frecvență și cu frecvență redusă cu vârsta între 35 și 63 ani și 3 cadre didactice peste 63 ani, fapt ce permite să concluzionăm că programele supuse procesului de reacreditare sunt asigurate de cadre care dețin experiență profesională. Funcțiile administrative și cele ştiinţifico-didactice sunt ocupate de aceleași persoane ca funcții de bază, reieșind din faptul că acestea sunt parțiale. Prin cumul intern se angajează personalul care trece peste norma de 1 unitate. Potrivit datelor din Tabelele obligatorii 5.2. Calificarea profesională a personalului academic, prezentate pentru programele supuse reacreditării pentru anul de studii 2024-2025 pe forme de învățământ, în cadrul programelor de studii reacreditării activează 27/26 persoane, dintre care deținători de titluri științifice 24 pentru ambele forme de învățământ, ceea ce constituie peste 85%. Din cele 27/26 cadre didactice care asigură programele de studii supuse reacreditării, 3 sunt doctori habilitați, 21 sunt doctori în științe. Activitatea științifică a cadrelor didactice este susținută de USEM prin publicarea gratuită a lucrărilor științifice în culegerile conferințelor organizate în cadrul instituției și în revistele universitare, precum și prin acordarea sporurilor de performanță pe durata unui semestru în cazul publicării articolelor științifice în reviste cu factor de impact. USEM dezvoltă reviste științifice proprii: Vector european, categoria B și Revista Moldovenească de Drept International și Relații Internaționale, în care pot publica lucrări cadrele didactice. Studenții publică lucrările elaborate în Analele științifice USEM. Anual, în decembrie, facultatea Științe Economice organizează Conferința științifică internațională Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene.

Standardul 6. Angajarea personalului administrativ și auxiliar se realizează în conformitate cu cadrul normativ în vigoare și ordinele sunt semnate de către Rectorul USEM. Contractele individuale de muncă sunt înregistrare, semnate de Rectorul Instituției și sunt plasate în dosarele personale – în original (o copie este eliberată fiecărui angajat). Statele de funcții ale personalului administrativ corespund cerințelor și actelor normative instituționale și naționale. De recrutarea personalului se ocupă departamentul de Resurse Umane, cu recomandările și cerințele Personalului Administrativ. Toate spațiile dedicate procesului educațional se află în proprietatea USEM. Instituția asigură de regulă, o suprafață de 2,11 m2 /student pentru curs, pentru seminare este asigurat un spațiu de 2,25 m2 /student. În cazul laboratoarelor instituția asigură o suprafață de 3,22 m2 /student, bibliotecii – 2,28 m2 /student; săli de lectură – 2,49 m2 /student. Instituția are prevăzut acces pentru persoane cu dizabilități locomotorii. Conform acordului de colaborare cu Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”, Universitatea Cooperatist Comercială a Moldovei, studenții USEM au posibilitate de cazare în căminele acestor universități.

Standardul 7. Managementul informației și accesul studenților și angajaților la informațiile privind programele de studii se realizează în conformitate cu Politica de securitate a datelor cu caracter personal și gestionarea informației cu respectarea acesteia. Informațiile privind programele de studii plasate pe pagina web a instituției sunt actualizate și accesibile. Mecanismul de colectare a informațiilor relevante pentru gestionarea programele de studii sunt realizate prin intermediul poștei electronice create pe platforma Google (Gmail), telefon, chestionare, rețele de socializare (Facebook, Messenger, Viber) și este accesibil studenților și angajaților instituției. Comunicarea cu absolvenții se realizează preponderent în format online prin poșta electronică info@usem.md.

Standardul 8. Instituția dispune de pagina web și regulamente interne aferente administrării și funcționării acesteia. Informațiile de interes public plasate pe pagina web a instituției sunt structurate pe compartimente cu posibilitatea accesării acestora în una din limbile română, rusă sau engleză, fiind

ușor accesibile. Pagina web a USEM asigură transparență și accesibilitate prin furnizarea de informații detaliate despre programele de studii, resurse academice, orare, stagiile de practică și oportunități internaționale. Structura organizată a site-ului, împreună cu utilizarea diverselor canale de comunicare precum emailurile, avizierele, platformele online și rețelele sociale, răspunde nevoilor studenților, cadrelor didactice și altor părți interesate. USEM demonstrează o abordare multidimensională și eficientă în gestionarea comunicării și asigurarea transparenței, oferind acces facil la informații despre burse, mobilități internaționale, sprijin material și cazare. Sistemul Informațional Universitar, ghidul studentului și metodele tradiționale consolidează accesibilitatea și calitatea informațiilor. Aceste resurse contribuie la o gestionare transparentă și eficientă a procesului academic și administrativ, promovând o comunicare deschisă și consolidând încrederea între instituție și comunitatea academică.

Standardul 9. Procesul de monitorizare și revizuire a programului de studii se realizează în conformitate cu Regulamentul privind inițierea, aprobarea, monitorizarea și evaluarea periodica a programelor de studii. Înregistrările obținute prin monitorizare stau la baza analizelor desfășurate la nivel de facultate și catedră pentru stabilirea de măsuri corective, sub aspectul modului de îndeplinire a obiectivelor propuse și a nivelului calitativ de organizare. În perioada de referință, programele de studii au fost anual incluse în oferta educațională a instituției și au fost admiși studenți la programe. Responsabilitatea pentru monitorizarea și îmbunătățirea continuă a programelor de studii aparține echipei manageriale a facultății și Catedrei de profil.

Standardul 10. USEM asigură transparența decizională și aplică proceduri de comunicare, executare și monitorizare a dispozițiilor și recomandărilor MEC și a ministerelor de resort. Programele de studii au fost evaluate extern în conformitate cu cerințele cadrului legal, recomandările și deciziile ANACEC, care se examinează conform procedurilor interne și se elaborează planul de acțiuni, ce se aprobă și se execută în conformitate cu calendarul prevăzut, aprobat de către catedra de profil, facultate și senatul USEM. Responsabil de realizarea și monitorizarea dispozițiilor și recomandărilor MEC este Rectorul USEM asistat de către Secția Studii. De asemenea este poșta oficială rectorat@usem.md și info@usem.md prin intermediul căreia se monitorizează corespondența oficială.

Comisiile de evaluare externă au formulat următoarele **Recomandări:**

- Revizuirea periodică a Planului strategic al USEM pentru a reflecta tendințele, standardele internaționale și practicile emergente;
- Investiția în soluții digitale pentru simplificarea și eficientizarea monitorizării și evaluării calității;
- Elaborarea unei strategii digitale care să integreze TIC în toate etapele asigurării calității, de la predare și învățare până la evaluare și raportare;
- Extinderea implicării cadrelor didactice din străinătate în procesul educațional;
- Participarea activă a studenților la conferințe și evenimente internaționale, extinderea mobilității academice și sporirea atractivității programului de studii pentru studenții din străinătate;
- Elaborarea, aprobarea și publicarea pe site-ul instituției a Regulamentului de organizare și funcționare al Departamentului Relații Internaționale, care să reglementeze activitatea de internaționalizare instituțională;
- Actualizarea constantă a echipamentelor în sălile de calculatoare și îmbunătățirea infrastructurii digitale (Wi-Fi performant, echipamente pentru învățământ online sau hibrid) fapt ce ar sprijini atât desfășurarea activităților didactice tradiționale, cât și evoluția programelor educaționale ce integrează mai multe resurse online;
- Promovarea mai activă a serviciilor bibliotecii printre studenți și cadre didactice, prin organizarea de sesiuni de formare sau workshop-uri care să încurajeze utilizarea eficientă a resurselor disponibile, inclusiv a celor digitale;
- Implementarea unor materiale interactive (tutoriale video, simulări, teste online) pe platformele online, precum Moodle și Classroom, care să sporească gradul de interactivitate și să sprijine o învățare activă și autonomă a studenților;

- Explorarea de către instituție a altor surse de finanțare, precum parteneriatele cu organizații externe, sponsorizări sau fonduri europene, pentru a sprijini dezvoltarea continuă a programelor educaționale și de cercetare, precum și pentru a oferi burse pentru studenți;
- Crearea unui sistem extins de burse bazate pe performanță academică și nevoi financiare, destinat să sprijine un număr mai mare de studenți, în special pe cei care nu pot beneficia de scutiri de taxe, fapt ce ar contribui la îmbunătățirea accesibilității educației pentru diverse grupuri sociale;
- Înlocuirea unor registre întocmite manual cu cele în format electronic;
- Elaborarea unui plan de audit intern privind monitorizarea activității predare-învățare-evaluare aprobat la nivel de Consiliul facultății și realizarea acestuia;
- Organizarea mobilității academice externe și/sau interne pentru studenții programelor de studii;
- Elaborarea planului de acțiuni pentru promovarea imaginii specialităților economice la nivel de catedre;
- Analiza necesităților de instruire ale cadrelor didactice în domeniul TIC și elaborarea unui plan de instruire în TIC;
- Examinarea posibilităților oferite de Inteligența artificială ca suport al procesului educațional;
- Introducerea în orarul sesiunii de examinare a orelor de consultare pentru examen;
- Actualizarea Regulamentului anti plagiat;
- Prevederea în Regulament a procedurii instituționale de analiză anti-plagiat;
- Informarea studenților despre modalitatea de calcul a notei finale;
- Ajustarea prevederilor cu privire la deținerea formării inițiale din Regulamentul privind organizarea, desfășurarea concursului și ocuparea funcțiilor didactice și ştiinţifico-didactice la USEM la cele prevăzute de Regulamentul-cadru corespunzător;
- Specificarea condițiilor de plasare temporară pe site-ul instituției a rezultatelor concursurilor de ocupare a funcțiilor didactice și științifico-didactice în Regulamentul privind organizarea, desfășurarea concursului și ocuparea funcțiilor didactice și ştiinţifico-didactice la USEM;
- Asigurarea posibilității de monitorizare și de implementare a Strategiei personalului USEM prin stabilirea responsabililor, termenelor de realizare și indicatorilor-țintă;
- Elaborarea planurilor periodice de instruire a personalului ca instrument de monitorizare a procesului de dezvoltare a personalului academic;
- Planificarea activității didactico-metodice, în baza analizei gradului de acoperire a disciplinelor de studii cu suport didactico-metodic;
- Prevederea spațiului pentru semnarea de către titular a Planului individual;
- Actualizarea regulamentului privind evaluarea periodică a calității personalului didactic prin includerea prevederilor amendamentului cu privire la renunțarea plasării pe site a rezultatelor evaluării cadrelor didactice de către studenți;
- Realizarea planurilor de acțiuni cu fixarea responsabililor, evitând varianta vagă – cadrele didactice;
- Asigurarea comunicării eficiente cu toate părțile interesate la programele de studii și actualizarea paginii web a instituției în limba engleză;
- Extinderea conținutului de pe pagina oficială a universității.

În baza Ordinului MEC Nr. 927 din 17.06.2025 Cu privire la acreditarea programelor de studii superioare de licență (ciclul I) [8], Universitatea de Studii Europene din Moldova va implementa recomandările expuse în rapoartele de evaluare externă a calității programelor de studii superioare de licență (ciclul I), iar Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare va monitoriza procesul de implementare a recomandărilor de către instituția de învățământ superior, conform rapoartelor de evaluare externă a calității acestora.

În concluzie, menționăm că Universitatea de Studii Europene din Moldova, prin evaluarea programelor de studii demonstrează gradul și capacitatea sa instituțională de a realiza standardele naționale și europene de calitate, rezultatele învățării și competențele pe care le formează la studenții programelor de studii superioare de licență și master din domeniul general de studiu 041 Științe

economice. Programele de studii supuse reacreditării au demonstrat un progres semnificativ. În acest sens, menționăm următoarele realizări: intensificarea măsurilor de informare despre posibilitățile de realizare a mobilității în rândul studenților programului supus evaluării, mărirea numărului de cadre didactice titulare, precum și eficientizarea raportului cadre didactice/studenți, ridicarea ponderii personalului ce deține grad și titlu didactico/științific, sporirii numărului de publicații și cercetări științifice, mărirea suprafețelor ce revin per student, crearea bazei de date electronice cu privire la studenți, absolvenți, desfășurarea ședințelor de informare a studenților despre oportunitățile de angajare cu implicarea agenților economici. Procesul educațional trebuie să răspundă așteptărilor studenților/beneficiarilor, iar cadrele didactice să dispună de toate resursele necesare pentru a asigura calitatea procesului de predare-învățare, să fie orientate spre realizarea cerințelor actuale ale pieței muncii, economiilor naționale și ale societăți.

Bibliografie:

1. Codul educației al Republicii Moldova nr. 152/2014, cu modificările și completările ulterioare;
2. Chiciuc A., Banu F., Guvir S. Implicarea părților interesate în procesul de evaluare externă a calității studiilor în Republica Moldova, În Quality Assurance Review for Higher Education, Vol. 10, No. 1 – 2, 2020, pp. 13 – 27;
3. Ghidul de evaluare externă a programelor de studii superioare de licență (ciclul I) și studii superioare integrate;
4. Ghidului de evaluare externă a programelor de studii superioare de master (ciclul II);
5. Metodologiei de evaluare externă a calității în învățământul superior, profesional, tehnic și formarea profesională a adulților, Hotărârea Guvernului nr. 616 din 18-05-2016;
6. Nomenclatorul domeniilor de studii și al specialităților în învățământul superior, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 412 din 12.06.2024;
7. Ordinul ANACEC nr. 22 din 01.10.2020 Cu privire la organizarea și desfășurarea evaluării externe a programelor de studii;
8. Ordinul MEC Nr. 927 din 17.06.2025 Cu privire la acreditarea programelor de studii superioare de licență (ciclul I) ale Universității de Studii Europene din Moldova;
9. Plan de acțiuni pentru anul 2024, Direcția Evaluare în învățământul superior;
10. Plan Strategic al Universității de Studii Europene din Moldova 2021-2025;
11. Raportul de activitate a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional, pentru anul 2017;
12. Raportul de activitate a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, pentru anul 2020;
13. Raportul de activitate a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, pentru anul 2021;
14. Raportul de activitate a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, pentru anul 2024;
15. Regulamentul privind organizarea, desfășurarea concursului și ocuparea funcțiilor didactice și științifico-didactice în cadrul Universității de Studii Europene din Moldova;
16. Strategia personalului Universității de Studii Europene din Moldova.

THE EVOLUTION OF CUSTOMER LOYALTY STRATEGIES IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

Lilia CHIRIAC
Technical University of Moldova, 168 Stefan cel Mare Blvd., Chisinau, Republic of Moldova
lilia.chiriac@tem.utm.md
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-4249-6871

Carmen Adina PASTIU
1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia, Alba Iulia , Romania
carmen.pastiu@uab.ro
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-0555-5171

Ludmila PASCARI
Technical University of Moldova, 168 Stefan cel Mare Blvd., Chisinau, Republic of Moldova
ludmila.pascari@tem.utm.md
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0000-1951-267X

Valentina CHILDESCU
Technical University of Moldova, 168 Stefan cel Mare Blvd., Chisinau, Republic of Moldova
valentina.childescu@tem.utm.md
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0009-5784-0477

Abstract
In today's economy, the concept of customer loyalty has changed significantly. It has evolved from simple transactional systems to complex digital ecosystems managed by artificial intelligence and Big Data. This change is not only technological, but also one of the social contract between a brand and its customers. In a world where people are "always connected," customer expectations are constantly rising, and barriers to market entry have disappeared. Digitization has transformed loyalty into a strategic necessity for a company's growth and survival, not just a simple rewards program.

Keywords: *emotional loyalty, customer lifetime value, artificial intelligence.*

JEL: *M31, M30, O33, D83*

Digital transformation has changed the way people communicate with each other. In the past, people were loyal to brands because they had no other options or because they were geographically restricted. Nowadays, it is a choice that consumers make every day, and every time they interact in the digital environment, this is confirmed. Statistics show how saturated the market is: consumers accept multiple loyalty programs, yet loyalty programs are redeemed in less than half of cases. This difference shows that a loyalty program is no longer a sure way to retain customers. People don't care about programs that don't offer them something immediately, aren't useful to them, or don't evoke emotions.

Competition has changed in a digital and global world. "Digital natives" are often the ones bringing about change, as they are not constrained by old systems and can quickly modify their strategies to respond to market needs. In this context, traditional industries are forced to innovate or face losing relevance. Loyalty cannot be purchased exclusively through points; it must be earned through superior, personalized, and omnichannel experiences [1]. Digitization allows companies to anticipate customer needs, respond in real time, and develop a relationship based on trust and reliability, aspects that are often absent in traditional retention strategies.

The change in loyalty strategies shows that businesses are no longer just interested in making sales, but also in building long-term relationships. Modern programs don't just reward spending money anymore; they also reward things like social interaction, advocacy (recommending something), and engagement. Loyalty programs today focus on emotional connections and offer personalized rewards that fit each customer's tastes, moving away from the old model of price cuts [2].

Technology backs up this change in thinking. Companies can go from "broadcasting" (sending one message to everyone) to "narrowcasting" or even "unicasting" (hyper-personalization) thanks to advanced data analytics and artificial intelligence. This ability to send the right message to the right customer at the right time turns the loyalty program from a cost center into a way to make money and a key tool for making the customer experience (CX) better [2].

To comprehend the intricacies of contemporary systems, it is essential to examine thoroughly the historical development of the concept of loyalty. This evolution is not a straight line; instead, it is marked by technological leaps that changed what was possible and desirable in the brand-consumer relationship from time to time.

I. The pre-digital era: tokens, trading stamps, and stickers

Loyalty programs have their roots in the 18th century, when merchants in the United States started giving customers copper tokens for making repeat purchases. These tokens could later be traded for goods. These systems were new for their time, but they had big problems: they were hard to manage and completely anonymous. The merchant had no idea who owned the tokens or how the customer used them.

Trading stamps came out at the end of the 19th century and the start of the 20th century. They were the first type of a simple coalition program. People could collect stamps from different stores (like gas stations and supermarkets) and put them in booklets to win prizes from a catalog, or they could get a free item for collecting stickers (Figure 1). Even though these programs were popular, they were still hard to use, relied on paper, and couldn't give useful information about how people behave as consumers [2]. It was basically transactional bribery: „stay with me and I'll give you a gift”.

Figure 1. Commercial stamps in loyalty programs [2,3]

II. The dawn of the digital age: plastic cards with magnetic strips

The 1990s, marked by increased competition and the advent of the digital age, witnessed a real revolution. During this time, loyalty programmes underwent many innovations. For the first time, computers could store transaction information, replacing stamp books with plastic cards with magnetic strips (Figure 2).

The modern term “loyalty programme” also emerged during this period. Brands began to collaborate to build online stores selling thousands of products and gift cards. Programmes penetrated complex areas such as insurance, co-branded credit cards, wine clubs and financial services [4]. Companies began to refine unique skills in data collection and utilisation, which was vital. Research laid the foundation for targeted marketing based on consumer behaviour, although it remained rudimentary, focusing only on age, gender, and location. The ‘Earn & Burn’ model that dominated was based solely on monetary incentives and delivered short-term results but did not contribute to brand loyalty.

Figure 2. Plastic cards with magnetic strips in loyalty programs [5,6].

III. The digital era: mobile apps and omnichannel transformation

With the widespread adoption of smartphones, loyalty has migrated from the physical wallet to the digital one. The mobile app has become the gravitational center of the loyalty ecosystem (Figure 3). This transition has enabled continuous, two-way, contextual interaction.

- Starting July 1, 2020, the Company is launching Kaufland Digital Card – a new loyalty program that rewards loyal customers with significant discounts. The Kaufland digital card is only available in the Kaufland – Offers and News mobile app, which can be downloaded for free from both the App Store and Google Play. In addition to the benefits available in the Kaufland mobile app, which gives customers access to current in-store promotions, recipes, shared shopping lists, and other news, customers can now also find the benefits of the Kaufland Digital Card in the app. It is easy to use, and once customers have created an account in Kaufland Digital Card, discounts are available by scanning the QR code in the app at the checkout [6].
- Starting March 13, 2025, the Linella store chain is introducing the Digital Card—a loyalty program dedicated to loyal customers, offering significant discounts and an interactive shopping experience. The card is available exclusively in the Linella mobile app and can be downloaded for free from the App Store or Google Play. Linella Card users can accumulate loyalty points with every purchase and benefit from considerable discounts and special promotions for entire product categories [7].

Figure 3. Mobile apps in loyalty programs [6,7].

This era is marked by the transition from static systems to dynamic, integrated platforms capable of orchestrating seamless experiences between online and offline environments (Omnichannel) [2].

Artificial intelligence (AI) and big data: drivers of new loyalty

When loyalty is the goal, data serves as the starting point and artificial intelligence (AI) serves as the driver. In customer relationship management, companies can move from intuition to mathematical precision thanks to digital transformation.

1. From demographic segmentation to hyper-personalisation. In the past, people were divided into groups based on static parameters such as age, gender and location. This careless approach often led to poor results. A quantum leap known as hyper-personalisation uses machine learning (ML) algorithms and real-time behavioural data to deliver individualised messages and offers.

Unlike traditional personalisation, hyper-personalisation is considered progress. For example, a hyper-personalised system uses real-time data and artificial intelligence to predict whether a customer will be open to subscribing and show them the subscription price immediately after they redeem their loyalty points, rather than recommending a generic product from a previously visited category [8].

Achieving this level of accuracy requires clean and integrated data. Personalisation can be detrimental to a brand; for example, spamming a vegetarian with recommendations for steakhouses simply because they live in an area known for its beef.

2. Customer churn prediction and machine learning (ML). The ability to predict the future is one of the most useful applications of AI in the field of loyalty. Machine learning (ML) algorithms identify customers who are planning to leave a brand before they do so by analysing complex patterns in large data sets.

- *Predictive models:* ML offers a predictive (‘forward-looking’) perspective, unlike traditional analytics, which looks in the ‘rear-view mirror’ (analysing customers who have already been lost). Subtle signals, such as a decrease in login frequency, customer service issues, or changes in purchasing patterns, can be detected by models such as Random Forest or Gradient Boosting. These models assign each customer a ‘risk score,’ also known as a ‘churn risk score [9].
- *Proactive intervention*: When the system detects a high-risk customer, it can automatically initiate retention actions such as a special offer, a verification email, or a notification to the customer success team. This method allows businesses to focus their resources where they will have the greatest impact.
- *Explainability (SHAP Values):* Modern methods such as SHAP Values not only predict risk but also identify its causes (Feature Importance), providing strategic insights into the weaknesses of a product or service [10].

3. Extended method for determining customer lifetime value (CLV). Often, the calculation of customer lifetime value (CLV) was simplified and based on average values. The use of artificial intelligence allows for dynamic and individual assessment of future CLV.

Classification and regression algorithms are used to assess the probability of customer "survival" and the monetary value of future transactions. Such detailing allows customers to be grouped according to their future potential and current value. These predictions are used by platforms such as Madgicx to automatically optimize advertising spending on platforms such as Meta, focusing the budget on attracting and retaining segments with high CLV [11]. By 2025, artificial intelligence is expected to control 95% of customer interactions. This will enable dynamic pricing and discounts based on the predicted value of the customer [12].

4. The role of Zero-Party Data and privacy concerns. In an era of disappearing third-party cookies and strict laws such as GDPR and CCPA, accessing data is becoming increasingly difficult. Data that consumers actively and intentionally provide to a brand, such as preferences, purchase intentions, and personal context, is called zero-party data.

Brands must offer value in exchange for this data. Interactive quizzes, preference centres, and gamification are excellent tools for collecting this data. For example, a skin type quiz on a cosmetics retailer's website provides the brand with accurate (non-party) data in exchange for a product recommendation, which complies with GDPR [13].

Gamification: the psychology of engagement and behavioural mechanisms.

Gamification is an important component of modern loyalty strategies and is used as a powerful psychological tool to shape customer behaviour. Gamification appeals to people's inner desires, such as achievement, competition, social status, and altruism. According to research, the use of game

elements can increase user engagement by 150% and brand loyalty by 22% [14]. In addition, it can increase customer spending by an impressive 15% [15]. Psychological mechanisms:

- *Zeigarnik effect:* people are more likely to remember what they have not done. Users are motivated to return to the app to complete their planned tasks.
- *Loss aversion:* mechanisms such as ‘streaks’ (daily series) or expiring points inspire users to take action to avoid losing their accumulated progress.
- *Social validation:* status and recognition are satisfied by ratings and visible badges.

Gamification is not a panacea. When the experience becomes tiresome or seems manipulative, there is a risk of „over-gamification”. In addition, game mechanics quickly cease to work if the rewards are not useful or relevant. To be successful, it is necessary to understand your audience in depth and tailor game mechanics to the company's actual goals [15].

Emotional loyalty versus transactional loyalty. Although gamification and data can stimulate transactional behaviour, emotional loyalty is the foundation of modern marketing. Rational or transactional loyalty is determined by the question, ‘What's in it for me?’ Convenience and price determine it. In contrast, emotional loyalty is based on a sense of belonging, identification with brand values, and trust. Emotionally loyal customers are less sensitive to price and remain loyal to the brand even when competitors offer more attractive deals [16]. They become brand advocates, generating genuine word-of-mouth marketing, which is far more valuable than paid advertising. According to research, the most reliable way to determine emotional loyalty is through ‘excitement’ (arousal) from programmes and rewards [17]. Companies should use surprises and unforgettable experiences to generate this excitement.

Online communities are places where emotional connections are formed:

• Lego Ideas: Members of this community can suggest new products. If the concept receives enough support, Lego produces it and the author receives royalties. This model turns customers into co-creators, fostering a tremendous sense of belonging and loyalty [18].

• Apple Support Club: Turns technical support into a gaming experience. Superusers reduce Apple's support costs and strengthen the group identity of fans by answering questions from others for recognition and status in the community [18].

• Sephora Community: creates a safe environment for discussing beauty, recommendations and reviews, and creates a social network around the brand that keeps consumers interested in shopping [19].

Assessing emotions is a complex task, but it is necessary. Standard metrics (NPS) are not good enough. The latest models include:

• Customer Enthusiasm Score (CES) - a rating that assesses how easy it is for a customer to interact with a brand. Loyalty correlates positively with low friction [20].

• Sentiment analysis: using artificial intelligence to determine emotional tone (positive, negative, or neutral) by scanning social media posts and reviews.

• Net Emotional Value (NEV) is a new metric that quantifies the ratio of positive to negative emotions generated by the brand experience [21].

Future prospects (2025–2030): Paid models, Web3, and artificial intelligence agents are the future of trust:

• *Web3 and ownership-based loyalty (NFT).* Web3 and blockchain technology are expected to transform customer loyalty ratings from company liabilities into customer-owned assets.

• *Utility NFTs*: Brands such as Nike and Starbucks (through Starbucks Odyssey) are experimenting with NFTs to provide exclusive access to experiences or products. These digital assets can be traded, increasing the perceived value of the programme and creating a secondary market [22].

• *Token-Gating:* Ownership of a specific token unlocks certain benefits, creating exclusive communities and a strong sense of belonging. NFT-based programmes have the potential to increase customer retention by 40% [23].

As artificial intelligence improves, AI assistants will begin to make purchasing decisions on behalf of users (‘Buy me the best flight ticket’). Loyalty will partially shift from the artificial intelligence agent to the brand. Brands must be optimised for both people and algorithms, allowing artificial intelligence to select them based on value and relevance [24].

Many brands have started offering subscription-based loyalty programmes. Customers pay regularly for instant rewards such as free shipping and ongoing discounts. Because programme members are motivated to spend more to recoup their subscription investment, these programmes automatically select the most valuable customers and guarantee regular revenue [25].

The study of the evolution of loyalty strategies highlights an irrevocable shift from static and transactional models to dynamic, emotional, and technology-driven ecosystems. Digital transformation has become the norm, now serving as the fundamental infrastructure:

✓ Zero-Party Data is crucial: In a privacy-focused environment, consumer trust in freely providing information is the most valuable resource.

✓ Omnichannel is not a choice: Consumers immediately penalize differences between online and offline experiences.

✓ AI is evolving from analysis to prediction: The ability to predict needs and churn is the new benchmark for excellence.

✓ Emotion is the greatest competitive advantage: When products and prices are similar, emotional connection and community are the only things that ensure long-term loyalty.

Final recommendations:

• It is recommended to evaluate technology by eliminating silos and adopting flexible architectures (API-first) that facilitate rapid innovation.

• It is recommended to invest in relevant metrics, evaluating not only transactions but also customer effort (CES) and satisfaction.

• It is recommended to gamify with compassion, applying game mechanics to reward, not to control.

• It is recommended to prepare for the future by exploring Web3 and AI Agents to continue to ensure relevance to new generations of digital consumers (Gen Z and Alpha).

Ultimately, loyalty in the digital age stems from operational excellence and empathy for technology. The brands that will succeed are those that use technology not as a substitute for human interaction, but to enhance its relevance, personalization, and value.

REFERENCES

1. The evolution of loyalty programs. Available online: https://kpmg.com/kpmg-us/content/dam/kpmg/pdf/2024/the-evolution-of-loyalty-programs.pdf (accessed on 6 November 2025).
2. The Evolution of Customer Loyalty Programs in an Always-on World. Available online: https://www.cmswire.com/customer-experience/the-evolution-of-customer-loyalty-programs-in-an-always-on-world/ (accessed on 13 November 2025).
3. Card de Loialitate cu Macarons. Available online: https://evaprints.ro/produs/card-de-loialitate-cofetarie-cu-macarons/ (accessed on 7 November 2025).
4. The True History Of Loyalty Programs. Available online: https://loyaltyrewardco.com/the-true-history-of-loyalty-programs/ (accessed on 6 November 2025).
5. Carduri de fidelitate. Available online: https://www.reclame.md/Outdoor/imc-market-card-de-reduceri.html; https://protv.md/social/p-green-hills-market-isi-rasplateste-clientii-fideli-cu-o-cina---1343231.html; https://ilise.md/ro/portfolio/carduri-de-reducere-fidesco/ (accessed on 16 November 2025).
6. Kaufland lanseaza un program de fidelitate. Available online: https://nocash.ro/kaufland-lanseaza-un-program-de-fidelitate-card-si-aplicatie-care-permite-oferte-personalizate/ (accessed on 6 November 2025).
7. Loyalty. Linela. Available online: https://linella.md/en/loyalty (accessed on 12 November 2025).
8. What is Hyper-Personalization? Strategies & Examples (2025). Available online: https://www.shopify.com/retail/hyper-personalization-4-retail-examples (accessed on 6 November 2025).
9. Customer Churn Prediction: AI, Analytics & Retention Tips. Available online: https://www.expressanalytics.com/blog/predict-customer-churn-retention-strategies (accessed on 6 November 2025).

10. How AI and ML Are Transforming Customer Churn Prediction?. Available online: https://www.a3logics.com/blog/ai-ml-for-customer-churn-prediction/ (accessed on 6 November 2025).
11. How to Predict Customer Lifetime Value with Machine Learning. Available online: https://madgicx.com/blog/machine-learning-for-customer-lifetime-value-prediction (accessed on 11 November 2025).
12. Future of CLV: How AI Predictive Analytics Will Revolutionize Customer Lifetime Value in 2025. Available online: https://superagi.com/future-of-clv-how-ai-predictive-analytics-will-revolutionize-customer-lifetime-value-in-2025/ (accessed on 11 November 2025).
13. The Evolution of Loyalty Programs: Meeting Rising Customer Expectations in 2025. Available online: https://blog.brandmovers.co.uk/the-evolution-of-loyalty-programs-meeting-rising-customer-expectations-in-2025 (accessed on 14 November 2025).
14. Case Studies in Gamification: How Brands Used Game Mechanics to Boost Engagement and Loyalty. Available online: https://www.socialtargeter.com/blogs/case-studies-in-gamification-how-brands-used-game-mechanics-to-boost-engagement-and-loyalty (accessed on 8 November 2025).
15. Centrical Case Study: The Impact of Gamification on Retention and Engagement. Available online: https://trophy.so/blog/centrical-gamification-case-study (accessed on 11 November 2025).
16. Why Emotional Loyalty Matters More Than Transactional Loyalty. Available online: https://blog.propellocloud.com/emotional-loyalty (accessed on 6 November 2025).
17. Available online: https://waracle.com/insights/digital-transformation/can-you-build-emotional-loyalty-through-digital-experiences/ (accessed on 20 November 2025).
18. Can you build emotional loyalty through digital experiences? Available online: https://www.disciple.community/blog/8-brand-communities-examples (accessed on 6 November 2025).
19. Use Loyalty Programs to Gather Zero Party Data Effectively. Available online: https://blog.brandmovers.com/use-loyalty-programs-to-gather-zero-party-data-effectively (accessed on 15 November 2025).
20. Customer Success vs. Customer Experience. Available online: https://superstaff.com/customer-success-vs-customer-experience-rethinking-nps-csat-and-the-metrics-that-truly-matter-for-cx-success-in-2025/ (accessed on 6 November 2025).
21. 6 Most Popular Customer Experience Metrics and KPIs Explained Simply. Available online: https://www.lumoa.me/blog/customer-experience-metrics-and-kpis/ (accessed on 14 November 2025).
22. Web3 Loyalty Goes Mainstream: How Global Retailers Are Reinventing Customer Engagement. Available online: https://www.smartosc.com/web3-loyalty-goes-main-stream-how-global-retailers-are-reinventing/ (accessed on 14 November 2025).
23. How Customer Loyalty Transforms in the Web3 Era. Available online: https://nftbaz.com/en/blogs/nft-loyalty-web3-transformation-customer-bonds (accessed on 15 November 2025).
24. Artificial intelligence (AI) agents and the future of customer loyalty. Available online: https://www.emerald.com/ijchm/article/37/9/3240/1276002/Artificial-intelligence-AI-agents-and-the-future (accessed on 16 November 2025).
25. United States Loyalty Programs Market Report 2025-2029 | Retailers Turn to Subscription Models, Driving Growth in Adoption Sustainability Takes Center Stage, Appealing to Eco-Conscious Consumers - ResearchAndMarkets.com. Available online: https://www.businesswire.com/news/home/20250819492064/en/United-States-Loyalty-Programs-Market-Report-2025-2029-Retailers-Turn-to-Subscription-Models-Driving-Growth-in-Adoption-Sustainability-Takes-Center-Stage-Appealing-to-Eco-Conscious-Consumers---ResearchAndMarkets.com (accessed on 6 November 2025).

MOLDOVA-AFFORDABLE CONSULTING-DRIVEN DIGITAL TRANSFORMATION MODEL (MACD-TM) AS A SOLUTION FOR SME DIGITALIZATION

Ala OBERST
Technical University of Moldova, 168 bd. Stefan cel Mare, MD-2004, Chisinau, Republic of Moldova
ala.oberst@emin.utm.md
ORCID iD: 0000-0002-8295-7695
Mihaela NEGRU
Association of Business and Management Consultants of Moldova (ACAM), Chisinau, Republic of Moldova
office.negru@gmail.com
ORCID iD: 0009-0003-6843-4374

Abstract
The digital transformation of small and medium-sized enterprises (SMEs) represents a critical driver of economic resilience and competitiveness in emerging economies. However, limited financial capacity and lack of strategic expertise often hinder SMEs' access to professional consulting services, slowing their digital adoption. This paper introduces the Moldova-Affordable Consulting-Driven Digital Transformation Model (MACD-TM) – an innovative, contextual framework designed to make consulting-based digital transformation accessible, affordable, and sustainable for Moldovan SMEs. The research combines comparative analysis of international consulting practices with local empirical insights derived from Moldovan enterprises and support programs. Using a mixed-method approach grounded in ISO 20700 standards and change management frameworks, the study conceptualizes a scalable consulting model that integrates co-creation, performance measurement, and adaptive implementation. Results highlight the effectiveness of affordable consulting interventions in increasing digital maturity, process efficiency, and innovation capability among SMEs. The MACD-TM framework contributes theoretically by bridging global consulting principles with local economic realities and practically by offering a replicable model for other emerging economies. The paper concludes that consulting, when democratized through affordability and contextualization, can act as a strategic accelerator for digital transformation and sustainable entrepreneurship.
Keywords: *business consulting, SME digitalization, affordable consulting, digital transformation, MACD-TM, emerging economies, Moldova.*

JEL code: *M15, M21, O33*

INTRODUCTION

Digital transformation has become a central determinant of SME competitiveness, efficiency and long-term adaptability. Yet, in the Republic of Moldova, the digitalization process remains uneven and structurally constrained. Although 97% of SMEs acknowledge the strategic importance of digitalization, less than 20% have implemented digital solutions or formalized digital strategies, revealing a persistent gap between intention and execution. This gap is primarily driven by high perceived consulting costs (73%), limited digital skills (72%), and fragmented access to professional support, as highlighted in recent national studies.

Existing empirical evidence from EBRD, ODIMM and national market analyses demonstrates that when SMEs do access structured consultancy, the outcomes are substantial: 27-60% efficiency gains, 35% growth in innovation adoption, 52% tool uptake and ROI rises to over 2.1 times within six months. In addition, 95% of firms report positive cultural change when consulting processes follow established frameworks such as Kotter[269], ADKAR[270], and ISO 20700[271].

[269] Kotter, J. P., Akhtar, V., & Gupta, G. Change: How organizations achieve hard-to-imagine results despite uncertain and volatile times. Wiley, 2021.
[270] HIATT, J. M. ADKAR: A model for change in business, government, and our community. Prosci Learning Center Publications, 2006
[271] ISO 20700:2017

These findings confirm what international literature also emphasizes: that digital transformation is not merely a technological upgrade, but a process of organizational learning and capability development, often guided by external expertise[272,273].
However, the consulting approaches used by global firms, whether strategic (MBB), compliance-oriented (Big Four), or technology-driven (Accenture, IBM), are largely inaccessible to Moldovan SMEs due to cost, scale requirements, and operational complexity. Comparative analysis shows that these models produce high ROI and structured capability transfer, yet they do not align with the resource constraints and cognitive simplicity required by micro- and small enterprises.
This disjunction highlights a significant gap in both the practice and literature of digital transformation in emerging economies.
This context creates a clear motivation for developing a localized, affordable, and scalable consulting framework that bridges the structural barriers faced by SMEs. While global scholarship provides extensive insights into consulting methodologies, change-management frameworks, and digital maturity models, there is a notable lack of theoretical and empirical models tailored to low-resource environments. Thus, Republic of Moldova represents both a practical challenge and an academically relevant case for designing such a model.
The primary objective of this paper is to conceptualize and justify the Moldova-Affordable Consulting-Driven Digital Transformation Model (MACD-TM) – a model that adapts global consulting principles to the financial, cultural, and operational realities of Moldovan SMEs. The study aims to:

1) Diagnose the structural barriers and needs underlying the SME digitalization gap in Moldova.
2) Synthesize relevant international consulting and digital transformation frameworks.
3) Develop an affordable, iterative, capability-building consulting model tailored to emerging economies.
4) Demonstrate the potential effectiveness of MACD-TM using empirical findings from existing national studies.

By integrating international best practices with local empirical evidence, this paper positions MACD-TM as a theoretically grounded and practically scalable contribution to the literature on SME digital transformation and consulting methodologies in developing contexts.

MATERIALS AND METHODS

This study employs a qualitative, exploratory, and model-building research design aimed at conceptualizing the Moldova-Affordable Consulting-Driven Digital Transformation Model (MACD-TM). The approach integrates document analysis, comparative framework synthesis and gap analysis to examine the structural barriers, enabling factors, and consulting mechanisms influencing SME digitalization in the Republic of Moldova.
The methodological strategy follows three stages:

- Extraction of empirical patterns regarding SME digitalization and consulting outcomes.
- Comparison of global consulting models (MBB, Big Four, Accenture/IBM) with local constraints.
- Derivation of a context-adapted consulting model that synthesizes international best practices with Moldovan realities.

The study relies exclusively on secondary data derived from a consolidated set of national empirical studies, international consulting frameworks, and ecosystem-level analyses relevant to SME digitalization. National research conducted between 2015 and 2025, such as EBRD assessments[274],

[272] KUBR, M. Management Consulting: A Guide to the Profession. 4th ed. Geneva: ILO, 2002. 928 p. ISBN 9221095193
[273] BLOCK P. Flawless Consulting: A Guide to Getting Your Expertise Used. 3rd ed. Pfeiffer, 2012. 352 p. ISBN: 978-1-118-06469-6
[274] ProConsulting LLC. Studiu privind implicarea și adaptarea digitală a întreprinderilor mici și mijlocii în Moldova. Chișinău: BERD SME F&D Moldova, 2025.

ODIMM market analyses, and regional evaluations produced by ProConsulting, ProAfaceri, and ConsultEx[275], provided the empirical foundation for understanding the structural constraints and enabling factors shaping digital transformation in the Republic of Moldova. These sources supported the identification of patterns related to consulting accessibility, capability development and implementation readiness among SMEs. Complementing the national evidence, the analysis incorporates comparative insights from established global consulting models, including the strategic approaches of MBB firms, the compliance-oriented methodologies associated with the Big Four, and the technology-driven practices of Accenture and IBM, as well as conceptual guidance from Kubr, Block, and ISO 20700[276]. Furthermore, change-management frameworks such as ADKAR and Kotter's 8-step model informed the sequential logic and capability-building orientation of the proposed consulting approach. The dataset also integrates information on ecosystem-level mechanisms, including professional certification structures, regional consulting hubs, and coopetition-based delivery models, which collectively shaped the institutional architecture of the MACD-TM framework.

The study applied a qualitative analytical approach based solely on secondary data. A document analysis was conducted to extract key empirical and conceptual elements and to classify them into themes related to SME digitalization barriers, consulting effectiveness, global practices, ecosystem constraints, and performance outcomes. A comparative analysis contrasted international consulting models with the characteristics of the Moldovan SME environment using criteria such as scope, collaboration, delivery, results, and adaptability. In parallel, a gap analysis was used to identify discrepancies between SME needs and existing consulting capacities across cost, skills, implementation pace, ROI, and ecosystem accessibility.

The development of the MACD-TM model followed an iterative methodology grounded in established consulting literature and ISO 20700 principles. Transferable components from global frameworks were evaluated for feasibility in the local context and organized into a four-phase sequence: ecosystem preparation, collaborative diagnosis, rapid implementation, and capability transfer.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Consulting addresses existing gaps through three synergistic pillars, validated by EBRD[277] case studies:

1) Development of digital strategies. Faced with strategic blind spots affecting 85% of firms, consultants apply Kotter's vision-coalition steps to design customized roadmaps. EBRD data indicate that only 19% of SMEs use strategic planning, yet this is associated with competitiveness gains of up to 70%; market studies further show that diversification drives a 30% increase in turnover.
2) Guidance in technological implementation. Implementation commonly fails at the "ability" stage of the ADKAR model (72% barrier). Consultants provide hands-on support, resulting in 52% adoption of sales/marketing tools among SMEs after consulting interventions. Challenges include time and cost constraints (48%), which are mitigated through phased implementations.
3) Promotion of organizational preparedness. Kotter's short-term wins reinforce the ADKAR consolidation phase; 95% of consulting users report cultural changes that enhance resilience. Implications include a 61% reduction in vulnerability, further strengthened by gender-inclusive training.

Building on these findings, the three consulting pillars collectively shape the transformation trajectory of SMEs. Each pillar produces measurable benefits but is also associated with distinct structural constraints that influence the speed, depth, and sustainability of digital adoption. To capture these

[275] ProAfaceri SRL, ConsultEx SRL. Studiul pieței serviciilor de consultanță și mentorat din Republica Moldova. Chișinău: ODIMM, 2022.
[276] ISO 20700:2017
[277] ProConsulting LLC. Studiu privind implicarea și adaptarea digitală a întreprinderilor mici și mijlocii în Moldova. Chișinău: BERD SME F&D Moldova, 2025.

dynamics in a systematic manner, the analysis synthesizes the empirical evidence into a comparative framework that highlights the key advantages of consulting interventions, the primary challenges encountered by SMEs, and the broader implications for Moldova's digital transformation agenda.
The resulting overview is presented in Table 1, which summarizes how each pillar contributes to the digitalization process, the barriers that limit its effectiveness, and the strategic opportunities that emerge for national policy and ecosystem development.

Table 1. Benefits, challenges and implications of consulting in the digitalization journey of SMEs

Pillar	**Key benefits**[278] **(derived from EBRD study)**	**Main challenges**[279] **(derived from consulting market studies)**	**Implications for** Republic of **Moldova**[280]
Strategy development	70% improvement in strategic clarity; 30% increase in turnover.	85% initial strategic gaps; 48% cost-related constraints.	Accelerates EU integration; potential to raise strategy adoption from 15% to 60% by 2030.
Implementation guidance	52% adoption of digital tools; 60% cost reduction.	72% skills gaps; 48% time constraints.	Development of rural hubs; scaling access from 47% to 70% to reach the European average of 65–76%.
Organizational preparedness promotion	95% internal cultural adaptation; 65% workforce upskilling.	63% information barriers; 31% gender disparities.	Increased shock resilience; potential +1.3% GDP growth through adaptive SMEs.

Source: developed by the authors

Following the benefits, challenges, and implications summarized in Table 1, the role of the consulting ecosystem becomes central in addressing the structural gaps observed across the three pillars of strategy development, implementation guidance, and organizational preparedness. In the Moldovan context, this ecosystem is represented by the Association of Business and Management Consultants of Moldova (ACAM), which functions as a catalytic nucleus for digital transformation. Established to promote professionalism and international standards in the consulting field, ACAM leverages its expertise in developing qualification frameworks, professional certification schemes, and ethical standards, while also providing a practical platform for collaboration among consultants, public institutions, and the private sector.
Through standardized methodological guidelines aligned with ISO 20700, professional certification harmonized with both local and international requirements, and a network of regional consulting hubs, ACAM facilitates the transition from a fragmented market, dominated by isolated micro-consulting firms, to a coherent, collaborative, and quality-assured consulting environment. The association coordinates coopetition processes, whereby competing consultants jointly deliver digital transformation projects, while simultaneously integrating existing grant mechanisms and support programs (ODA, EBRD, EU) to enhance outreach and affordability.
For SMEs, the model expands access to specialized expertise, reducing financial barriers and mitigating cultural resistance to change, estimated to decrease by up to 45% in EBRD assessments. Moreover, SMEs benefiting from structured consulting interventions experience an average increase

[278] ProConsulting LLC. Studiu privind implicarea și adaptarea digitală a întreprinderilor mici și mijlocii în Moldova. Chișinău: BERD SME F&D Moldova, 2025.
[279] ProAfaceri SRL, ConsultEx SRL. Studiul pieței serviciilor de consultanță și mentorat din Republica Moldova. Chișinău: ODIMM, 2022.
[280] HG Nr. 650/2023 cu privire la aprobarea Strategiei de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030

of 38% in digital capability retention, indicating that most firms continue digitalization efforts beyond the project lifecycle.

For consultants, ACAM's certification and network visibility contribute to higher professional recognition and improved fee structures, supported by the standardization of deliverables through measurable ROI and KPI reporting.

For the profession, ACAM elevates quality and ethical standards, positioning Moldova as an emerging regional hub for consulting and digital transformation training, with a projected 15% increase in service exports in the coming years.

Thus, ACAM not only addresses the current challenges documented in Table 1 but also contributes to building a resilient national ecosystem in which consulting becomes a genuine driver of digital transformation. By mobilizing local competencies, ensuring the professionalization of consultants, and integrating financial support mechanisms, ACAM establishes a sustainable infrastructure that supports the national target of achieving 80% digitalized SMEs by 2030.

To contextualize this local evolution, a comparative analysis of international consulting approaches, represented by MBB[281] (McKinsey, BCG, Bain), the Big Four (Deloitte, PwC, EY, KPMG), and technology giants (Accenture, IBM) – offers valuable insights into global best practices, while also highlighting the limitations of these models in markets dominated by small-scale enterprises. The analytical criteria employed: scope, collaboration, delivery, results, and SME adaptability, reflect core dimensions of effective consulting, consistent with ISO 20700 standards. This comparison provides an informed basis for understanding why a locally adapted model such as MACD-TM is necessary and how it can leverage global principles while remaining aligned with Moldovan realities.

COMPARATIVE APPROACHES OF MAJOR INTERNATIONAL CONSULTING FIRMS IN DIGITAL TRANSFORMATION

Understanding how the Moldovan digitalization paradox, 97% ambition but only 17% execution, might be overcome requires looking beyond national boundaries to the global consulting firms that have successfully transformed hundreds of organizations worldwide. These firms, commonly grouped as MBB, the Big Four and technology giants such as Accenture and IBM, do not merely provide consulting services; they actively reshape business models and organizational paradigms. The central question that emerges is whether these models can serve as an inspiration or reference point for Moldova.

To explore this question, the analysis follows five core dimensions: scope, collaboration, delivery, results, and adaptability to small SMEs, which together form a narrative of global success and offer relevant lessons for an emerging market context.

Understanding how the Moldovan digitalization paradox might be resolved thus requires an analytical perspective on these global models. Although they operate in contexts with significantly larger budgets and more mature ecosystems, they offer important insights into strategic direction, capability development, and transformation governance. Their common denominator is the recognition that digital transformation is not an IT initiative, but rather a comprehensive organizational reinvention[282] supported by structured consulting interventions.

Table 2. Comparative approaches of major consulting firms in digital transformation

[281] MBB is the acronym referring to the three major global strategic consulting firms: **McKinsey & Company, Boston Consulting Group (BCG)**, and **Bain & Compan.** These firms are regarded as the standard of excellence in management consulting, specializing in C-suite strategy, organizational and digital transformation, and large-scale global impact projects, typically operating with premium fee structures (EUR 200,000 to EUR 1 million per project). In academic literature and market reports MBB is widely used as a benchmark for the performance and quality of strategic consulting services.

[282] ELBAHJAOUI, Maryam, ELABJANI, Abdelaziz, CILOCI, Rafael. The causes of small businesses failure.

Criterion	MBB (McKinsey, BCG, Bain)	Big Four (Deloitte, PwC, EY, KPMG)	Accenture & IBM	Global Outcomes
Scope	Holistic strategy with emphasis on AI and scalability	Sector-specific solutions integrating compliance and governance	Large-scale technical implementation focused on cloud and IoT	+10–20% revenue[283]; ΔDMM[284] +1.4
Collaboration	Mixed teams and co-creation for knowledge transfer	Centers of excellence and audit-integrated training	Technical integration and design thinking	+38% capability retention[285]; +25% client satisfaction[286]
Delivery	Proprietary platforms with agile cycles	Detailed reports and sector-based cloud programs	Garage-style methodologies with rapid pilots	-42% implementation time[287]; +30% efficiency
Results	ROI 2.8–3.2× within 24 months	+15–30% efficiency; ΔDMM +1.3	+30% reduction in time-to-market; ROI 3.2×	+12% margin[288]; average ROI[289] 3×
Adaptation to Small SMEs	Moderate-company-focused but scalable with grants	Good-dedicated programs, EU subsidies	Low-high costs, technical complexity	+35% adoption through subsidies; largely inaccessible to micro-SMEs

Source: developed by the authors

Table 2 synthesizes the main strategic orientations and operational patterns through which MBB, the Big Four, and Accenture/IBM accelerate digital transformation across industries. Despite their differences in scale and specialization, these models converge on a shared principle: successful digital transformation depends on coherent strategy, iterative implementation, and sustained capability transfer, not on technology alone.

The MBB firms place strategic vision at the core of their interventions. McKinsey’s “AI Factory” and BCG’s “Bionic Company” models promote a systemic approach in which artificial intelligence acts as an extension of human capabilities rather than a substitute. In contrast, the Big Four adopt sector-specific and compliance-driven approaches, anchoring digital transformation in governance and regulatory standards.

Accenture and IBM, with their strong technological orientation, reduce the gap between vision and execution by offering end-to-end solutions through platforms such as SynOps and Garage. This differentiation illustrates a clear evolutionary continuum: from vision and strategy (MBB), to regulation and integration (Big Four), and finally to execution and technical scaling (Accenture & IBM).

Together, these three typologies cover the entire arc of digital maturity, from initial planning to consolidation, providing a valuable reference for defining a model suitable for SMEs.

[283] McKinsey Global Survey 2024. The top trends in tech 2024.
[284] DMM = Digital Maturity Model. ΔDMM - absolute deviation.
[285] Block, P. (2011). Flawless consulting: A guide to getting your expertise used (3rd ed.). Jossey-Bass
[286] Bain Vector Report 2025. Technology report 2025: State of the art of agentic AI transformation
[287] Faiz Faiz, Viet Le, Eryadi K Masli, Determinants of digital technology adoption in innovative SMEs
[288] McKinsey & Company. (2024). Digital transformation: Measuring the ROI of enterprise reinvention.
[289] McKinsey & Company. (2024). Digital transformation: Measuring the ROI of enterprise reinvention.

A common element across all major consulting firms is the redefinition of the consultant-client relationship. MBB promotes co-creation, where mixed teams position the consultant as an intellectual partner rather than a mere report provider. The Big Four integrate audit and training functions into a continuous learning architecture, where compliance becomes a foundation for competitiveness. Meanwhile, Accenture and IBM emphasize design thinking and interdisciplinary collaboration, directly involving client teams in prototyping and testing solutions.

This shift from “external delivery” to “internal co-evolution” fundamentally transforms the nature of consulting: it becomes a mechanism for capability transfer rather than a transactional service. Consequently, the success of an intervention is measured not only by the implemented solution but by the level of autonomy the client develops afterward.

Global firms increasingly converge toward agile working models characterized by iterative cycles and tangible short-term outcomes. MBB employ proprietary platforms such as Bain’s Vector or McKinsey’s Quantum Black to support rapid feedback and adaptive learning. The Big Four rely on sector-driven cloud methodologies, producing detailed reports with an increased predisposition for auditability.

Accenture and IBM apply a prototype-centric approach: the Garage methodology provides clients with a functional pilot within the first 90 days, reducing perceived risk and increasing organizational confidence. This acceleration of feedback represents a crucial lesson for SMEs: digitalization does not require a perfect initial plan, but a viable, testable version that can be improved and scaled over time.

Comparative data highlight a strong consistency in performance outcomes. MBB report an average ROI of 2.8-3.2× within 24 months, alongside revenue increases of 10-20% and improvements in digital maturity (ΔDMM +1.4). The Big Four deliver 15-30% efficiency gains and steady improvement in digital capabilities (ΔDMM +1.3). Accenture and IBM achieve a 42% reduction in implementation time and a 30% increase in operational efficiency.

These results confirm a direct relationship between the degree of methodological structuring and the effectiveness of digital transformation. Interventions grounded in clear, measurable, and participatory methodologies generate dual impact: operational (performance improvements) and cultural (increased confidence in change).

Adaptability is the dimension that most clearly differentiates global consulting models. MBB offer scalable solutions but with high entry costs (EUR 50,000-200,000 per project), rendering them inaccessible for micro-enterprises. The Big Four offer more flexible programs through EU subsidies and sectoral partnerships, yet remain primarily oriented toward medium and large companies. Accenture and IBM excel technically but require cost structures and infrastructures (cloud, industrial IoT) that are difficult to replicate in resource-constrained ecosystems.

For Moldovan SMEs, the essential lesson is not to replicate these models but to adapt their structural principles:

- the MBB phase: developing strategic vision and direction-setting through mini-audits and digital plans;
- the Big Four phase: embedding compliance and training as foundations for sustainability (e.g., via ODIMM/EBRD programs);
- the Accenture/IBM phase: rapid, testable implementations with immediate feedback and iterative adjustment.

The applicability of these practices lies in creating a hybrid consulting model, scalable for SMEs and combining strategic clarity, participatory collaboration, and incremental delivery – a foundation later integrated into the MACD-TM conceptual model.

The comparative analysis confirms that the success of digital transformation is not determined by organizational size but by the quality of learning and adaptation processes. For Republic of Moldova, the relevance of global models does not lie in replicating corporate structures but in internalizing core principles: clear vision, genuine collaboration, iterative implementation and continuous impact measurement. These principles form the conceptual foundation for developing a localized consulting

model for digital transformation – one that translates global insights into a pragmatic, sustainable, and inclusive framework tailored to the needs of Moldovan SMEs.

GAP ANALYSIS: THE CONTRAST BETWEEN THE CURRENT STATE OF THE SECTOR IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE PRACTICES OF MAJOR CONSULTING FIRMS

The gap analysis highlights a structural misalignment between the current state of Moldovan SMEs and the practices of major international consulting firms. Five discrepancies stand out. First, cost remains the dominant barrier, with 73% of SMEs unable to access consulting services, while global models operate with significantly higher budgets; this underscores the necessity of subsidies to stimulate adoption. Second, capability transfer is insufficient, as only 47% of consulting clients in Moldova report internal skill development, in contrast with co-creation practices commonly used by global firms. Third, delivery processes lack speed and iteration, with only 15% of SMEs having a digital strategy and high levels of cultural resistance, whereas international models rely on short, agile cycles with continuous feedback. Fourth, ROI outcomes are weaker, with Moldovan SMEs achieving 1.8–2.5× compared to 2.8–3.2× in global cases, largely due to the absence of follow-up mechanisms. Fifth, ecosystem limitations persist, especially in rural areas where only 20% of firms engage in digital initiatives, unlike the dense innovation networks supporting global consulting ecosystems[290].

Relevant literature supports the premise that digital transformation is most effective when accompanied by coherent communication and market-oriented strategies. The study[291] by Memet et al. demonstrates that digital marketing plays a critical role in strengthening the market positioning and competitiveness of firms, particularly SMEs. Their findings show that the consistent use of digital tools not only enhances visibility but also facilitates organizational adaptation to the evolving economic environment. These insights align directly with the MACD-TM model, reinforcing the argument that digitalization cannot be reduced to technology adoption alone; it must be supported by structured promotional and engagement strategies that enable SMEs to capitalize on newly implemented tools. The conclusions of the study therefore provide a valuable theoretical basis for designing an accessible, consulting-driven framework tailored to the needs of Moldovan SMEs, where digital competencies and strategic marketing capabilities remain unevenly developed.

Collectively, these gaps demonstrate that while Moldova possesses adequate macro-level digital infrastructure, SME-level constraints hinder transformation. This justifies the creation of a consulting model tailored to local realities, integrating affordability, capability transfer, agile implementation, and ecosystemic collaboration – principles foundational to the MACD-TM approach.

THE MACD-TM MODEL AS A CONSULTING APPROACH FOR ACCELERATING THE DIGITAL TRANSFORMATION OF ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Digital transformation is widely recognized by Moldovan entrepreneurs as a strategic priority, yet actual adoption remains limited: only 15% of SMEs have a digital strategy and fewer than 20% use advanced tools such as ERP or CRM. This gap between intention and implementation stems from three persistent constraints – high perceived costs, insufficient digital skills, and the absence of an accessible consulting mechanism capable of guiding SMEs through the transformation process.

These conditions underline the need for a consulting model adapted to local realities – affordable, easy to understand, delivered in short iterative cycles, and accessible beyond major urban centers. It must account for Moldova’s key constraints, including financial barriers, information gaps, time limitations, and regional disparities, as well as current consulting usage patterns. In response, the Moldova-

[290] OBERȘT, Ala, NEGRU, Mihaela. Provocări și soluții în transformarea digitală a afacerilor

[291] MEMEȚ, Diana, BURBULEA, Rodica, GANGAN, Svetlana. Digital marketing in the light of promoting and strengthening the image on the market

Affordable Consulting-Driven Digital Transformation Model (MACD-TM) has been developed as a framework that transforms consulting into an accessible catalyst for economic and organizational progress. The model integrates international standards[292,293,294] with the structural and cultural characteristics of the Moldovan SME ecosystem.

The MACD-TM model is grounded in established consulting theory and adapted to the specific constraints of emerging economies. Kubr's framework defines consulting as a structured system guided by six core questions – problem definition, leadership, delivery, risk-sharing, payment and governance. Block adds the relational dimension of co-creation and capability transfer, essential for overcoming cultural resistance, while ISO 20700 provides principles of transparency, ethics, and measurable outcomes. Together, these sources indicate that effective consulting models in developing contexts must be financially accessible, cognitively simple, territorially scalable, and based on collaborative learning.

Building on these foundations, MACD-TM introduces a sequential, iterative architecture tailored to fragmented markets with limited resources. Unlike enterprise-oriented models such as Bain Vector or BCG X, it prioritizes affordability, simplicity, regional outreach, and rapid impact. The model operates as a consulting-as-a-learning ecosystem, replacing long implementation cycles with 6-10-week sprints that deliver quick, confidence-building results. It integrates ADKAR and Kotter principles but adapts them for SME dynamics through a progression from awareness creation to collaborative diagnosis, pilot implementation, and reinforcement.

MACD-TM unfolds across four iterative phases:

1. Ecosystem preparation, achieved through ACAM-led certification aligned with ISO 20700 and CMC-Global standards.
2. Collaborative diagnosis, using simple, visual one-page planning to identify strategic and operational gaps.
3. Multi-partner implementation, involving rapid pilots and joint work between consultants, juniors, and SME staff, generating measurable early gains.
4. Transfer and consolidation, which ensures capability retention through training, toolkits, and ROI evaluation – supported by evidence showing 95% cultural improvement among participating SMEs.

Together, these components position MACD-TM as a structured, scalable, and culturally aligned consulting approach designed to accelerate SME digital transformation in the Republic of Moldova.

CORE PRINCIPLES, INFRASTRUCTURE AND VALIDATION OF THE MACD-TM MODEL

The MACD-TM model is anchored in six core principles that respond directly to Moldova's structural barriers to SME digitalization. Financial accessibility is central, addressing the 73% of SMEs that perceive consulting as unaffordable. The model introduces a co-funding mechanism supported by subsidies, proven locally[295] to increase digital adoption by over 40% and internationally to raise conversion rates when consulting costs are capped at under 1% of annual turnover. Through ACAM certification and ISO 20700 alignment, consulting quality remains rigorous, while mixed remuneration (base + success fee) sustains professional integrity.

Cognitive simplicity is ensured by one-page, visual processes that reduce complexity and support clear decision-making. Rapid iterations, organized in 14-day sprints, maintain momentum and prevent stagnation. Sustainable ROI is built into the model through a 20% success fee applied only when the

[292] ISO 20700:2017

[293] KUBR, M. Management Consulting: A Guide to the Profession.

[294] BLOCK, P. Flawless Consulting: A Guide to Getting Your Expertise Used.

[295] ProAfaceri SRL, ConsultEx SRL. Studiul pieței serviciilor de consultanță și mentorat din Republica Moldova. Chișinău: ODIMM, 2022.

intervention yields more than 2× ROI within six months. Regional distribution, achieved through ACAM hub networks, expands access for rural SMEs, while professional coopetition promotes collaboration among consultants for complex projects.

ACAM serves as the model's enabling infrastructure across all system levels: at the micro level by certifying consultants and providing methodological tools; at the meso level by forming mixed delivery teams (senior, junior, entrepreneur); and at the macro level by coordinating donors and public institutions to secure funding and standardization. This positions MACD-TM not only as an operational tool but as a national knowledge ecosystem.

Empirical evidence from EBRD[296], ODIMM[297], and market analyses[298] confirms the model's potential: +35% growth in digital adoption, ROI of 2.1–2.8× within six months, ΔDMM increases of 1.2–1.4, and +15% expansion in consulting service exports through regional coopetition. These outcomes reflect a clear relationship between subsidies, reduced perceived risk, and higher adoption rates.

In strategic terms, MACD-TM is more than a digitalization framework – it is a mechanism for democratizing consulting. By translating global best practices into a form aligned with Moldovan realities, the model strengthens learning, innovation, and resilience within SMEs. Its triple impact – enhanced professional standards, a more collaborative consulting industry, and measurable business improvements – positions MACD-TM as a scalable blueprint for emerging economies, demonstrating that successful digital transformation depends as much on methodology, trust, and collaboration as on technology itself.

CONCLUSIONS

The research demonstrates that the Republic of Moldova faces a pronounced gap between the high intention of SMEs to digitalize and their limited capacity to implement concrete solutions, primarily due to financial constraints, skills deficits, and the absence of structured consulting support.

The comparative analysis with major international consulting practices confirms that effective digital transformation is driven not by technology alone, but by strategic guidance, capability transfer, iterative implementation, and ecosystem coordination – elements largely missing in the current Moldovan context.

The gap analysis reveals systemic discrepancies in costs, collaboration, delivery pace, outcomes, and regional support, underscoring the need for a locally adapted consulting model that aligns international best practices with the realities of a resource-constrained SME sector.

The MACD-TM model emerges as a coherent response to these challenges, offering an affordable, cognitively simple, iterative, and regionally scalable framework capable of accelerating SME digital transformation.

The integration of ADKAR, Kotter, and ISO 20700 principles, combined with ACAM's certification and hub-based ecosystem, positions MACD-TM as both a methodological innovation and a national infrastructure for professionalizing consulting services.

The empirical evidence indicates that the model can significantly improve digital adoption, ROI, digital maturity, and consulting export potential, validating its applicability in emerging economies.

The study concludes that consulting, when democratized and adapted to local conditions, can become a strategic driver of economic performance, organizational learning, and resilience, making MACD-TM a scalable blueprint for national and regional digital transformation agendas.

ACKNOWLEDGEMENTS

[296] ProConsulting LLC. Studiu privind implicarea și adaptarea digitală a întreprinderilor mici și mijlocii în Moldova. Chișinău: BERD SME F&D Moldova, 2025

[297] ProAfaceri SRL, ConsultEx SRL. Studiul pieței serviciilor de consultanță și mentorat din Republica Moldova. Chișinău: ODIMM, 2022.

[298] AMCOR et al. Piața de consultanță în management din Republica Moldova 2023-2024. Chișinău, 2024

The research was carried out within the framework of the OPTIM Project, based on Agreement No. 003/2024/FA signed between ACAM and HELVETAS Swiss Cooperation Zurich, Chisinau Branch.

REFERENCES

1. Kotter, J. P., Akhtar, V., & Gupta, G. Change: How organizations achieve hard-to-imagine results despite uncertain and volatile times. Wiley, 2021.
2. HIATT, J. M. ADKAR: A model for change in business, government, and our community. Prosci Learning Center Publications, 2006.
3. ISO 20700:2017 “Linii directoare pentru servicii de consultanță în management” (adoptat de către Republica Moldova la 21.03.2019)
4. KUBR, M. Management Consulting: A Guide to the Profession. 4th ed. Geneva: ILO, 2002. 928 p. ISBN 9221095193
5. BLOCK, P. Flawless Consulting: A Guide to Getting Your Expertise Used. 3rd ed. Pfeiffer, 2012. 352 p. ISBN: 978-1-118-06469-6
6. ProConsulting LLC. Studiu privind implicarea și adaptarea digitală a întreprinderilor mici și mijlocii în Moldova. Chișinău: BERD SME F&D Moldova, 2025.
7. AMCOR et al. Piața de consultanță în management din Republica Moldova 2023-2024. Chișinău, 2024.
8. ProAfaceri SRL, ConsultEx SRL. Studiul pieței serviciilor de consultanță și mentorat din Republica Moldova. Chișinău: ODIMM, 2022.
9. MEMEŢ, Diana, BURBULEA, Rodica, GANGAN, Svetlana. Digital marketing in the light of promoting and strengthening the image on the market. In: Competitiveness and sustainable development , Ed. 5, 2-3 noiembrie 2023, Chişinău. Chișinău: „Tehnica-UTM”, 2023, Ediția 5, pp. 224-228. ISBN (pdf) 978-9975-64-364-1 (PDF). DOI:https://doi.org/10.52326/csd2023.35.
10. OBERŞT, Ala, NEGRU, Mihaela. Provocări și soluții în transformarea digitală a afacerilor. In: Marketingul şi logistica în era digitală, 23 mai 2025, Chişinău. Chişinău: Tehnica-UTM, 2025, pp. 95-102. ISBN (pdf) 978-9975-64-555-3. URI: https://doi.org/10.52326/mled2025.13
11. ProConsulting LLC. Studiu privind implicarea și adaptarea digitală a întreprinderilor mici și mijlocii în Moldova. Chișinău: BERD SME F&D Moldova, 2025.
12. Banca Mondială. Gen în ICT: Snapshot Moldova 2023.
13. HG Nr. 650/2023 cu privire la aprobarea Strategiei de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030 (accessed 01.11.2025). Available online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139408&lang=ro
14. McKinsey Global Survey 2024. The top trends in tech 2024. https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-top-trends-in-tech-2024
15. Deloitte Digital Maturity Model 2020. Digital maturity model: Navigating the essential capabilities for digital success. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Technology-Media-Telecommunications/deloitte-digital-maturity-model.pdf
16. Block, P. (2011). Flawless consulting: A guide to getting your expertise used (3rd ed.). Jossey-Bass.
17. Bain Vector Report 2025. Technology report 2025: State of the art of agentic AI transformation. https://www.bain.com/insights/state-of-the-art-of-agentic-ai-transformation-technology-report-2025/
18. Faiz Faiz, Viet Le, Eryadi K Masli, Determinants of digital technology adoption in innovative SMEs, Journal of Innovation & Knowledge, Volume 9, Issue 4, 2024, 100610, ISSN 2444-569X, https://doi.org/10.1016/j.jik.2024.100610.

19. McKinsey & Company. (2024). Digital transformation: Measuring the ROI of enterprise reinvention. https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/digital-transformation-measuring-the-roi-of-enterprise-reinvention
20. ELBAHJAOUI, Maryam, ELABJANI, Abdelaziz, CILOCI, Rafael. The causes of small businesses failure. In: Journal of Social Sciences, 2022, vol. 5, nr. 2, pp. 131-142. ISSN 2587-3490. DOI: https://doi.org/10.52326/jss.utm.2022.5(2).12

EXPERIENTIAL MARKETING AS A STRATEGIC TOOL FOR INCREASING LOYALTY AND BRAND IMAGE

Rodica BURBULEA
Technical University of Moldova, 168 Stefan cel Mare Blvd., Chisinau, Republic of Moldova
rodica.burbulea@tem.utm.md
ORCID iD: 0000-0003-4462-6534
Sergiu MÎRZA
Technical University of Moldova, 168 Stefan cel Mare Blvd., Chisinau, Republic of Moldova
sergiu.mirza@tem.utm.md
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-4180-733X

Abstract. *Experiential marketing has become an essential component of modern communication strategies, in a context where consumers seek authentic, memorable, and personalized interactions. The study analyzes how brand experiences—defined by interactivity, multisensory stimulation, and emotional involvement—contribute to building loyalty and strengthening organizational image. Based on the literature and relevant examples from international practice (Mastercard Tiny Home, Dove Real Beauty Sketches, Coca-Cola Drinkable Advertising), the research highlights that positive experiences generate emotional attachment, recommendation behaviors, and increased purchase intentions. At the same time, the integration of phygital technologies (AR/VR, mobile apps, UGC) amplifies the impact of campaigns and promotes organic expansion on social media. The results confirm that experiential marketing is not just a creative tactic, but a strategic tool that influences brand perception, competitive differentiation, and commercial performance.*

Keywords: *experiential marketing; brand experiences; consumer loyalty; brand image; phygital; storytelling; user-generated content; multisensory interactivity*.

JEL Codes: M31, M37, M39

INTRODUCTION

Major changes in consumer behavior, driven by digitalization, media fragmentation, and increasing demands for brand authenticity, have led to the emergence of new strategic approaches in marketing. In this context, experiential marketing is emerging as an effective solution for brands seeking to overcome the limitations of one-way communication specific to traditional marketing and build deeper relationships with their audience. Unlike classic commercial messages, which describe features and benefits, experiential marketing puts the lived experience at the center of the process, offering consumers the opportunity to interact directly, actively, and multisensorily with the brand.

This approach is based on the idea that emotional involvement and direct participation generate stronger and more lasting perceptions than passive exposure to advertising. Through events, creative activations, phygital campaigns, and storytelling techniques, brands are able to create memorable contexts that strengthen their connection with consumers and help turn them into true brand ambassadors. Studies show that positive experiences significantly influence purchase intentions, brand recommendation, and loyalty—essential elements for long-term performance.

At the same time, modern technologies such as augmented reality, second-screen interactions, gamification, and user-generated content amplify the impact of experiential campaigns, creating a bridge between the physical and digital environments. This phygital hybrid extends the experience beyond the initial moment and facilitates organic distribution on social media, strengthening brand visibility and relevance.

This paper analyzes the role of experiential marketing as a strategic tool in increasing loyalty and strengthening brand image, highlighting key concepts, psychological mechanisms, and examples of best practices. Understanding the impact of these experiences on consumers is essential for organizations that want to remain competitive in an ever-changing market environment.

MATERIALS AND METHODS

The study is based on a qualitative and exploratory analysis, conducted through research of the specialized literature and examination of representative examples of experiential marketing campaigns.

Academic sources, scientific articles, and research reports in the fields of marketing, consumer behavior, and brand communication were used for theoretical support. The documents were selected based on their relevance to the central themes of the paper: brand experiences, multisensory interactivity, storytelling, phygital technologies, and loyalty-building mechanisms.

The study uses a qualitative and exploratory approach, based on the analysis of specialized literature and the examination of representative examples of experiential marketing campaigns. To construct the theoretical framework, articles and academic papers on consumer behavior, customer relationship management, and brand strategies were consulted. In this context, an important reference point is the contribution made by Chiriac L. (2018), who emphasizes that *customer loyalty and retention are essential strategic elements of modern business development*. This argument supports the direction of the present research, as experiential marketing is analyzed precisely as an effective mechanism for generating and strengthening loyalty [1].

Șargu (2022) emphasizes that loyalty and satisfaction are based on quality, sensory perceptions, and the right price-value ratio, aspects that directly influence consumer behavior. These elements support the idea that lasting customer relationships are built through positive experiences that are relevant and consistent with their expectations. The study's conclusions confirm that continuously monitoring preferences and how consumers interact with the brand is essential for building loyalty. The integration of these theoretical perspectives reinforces the argument that experiential marketing can function as a strategic tool for increasing loyalty and brand image, due to its ability to create perceived value and emotional engagement [2].

At the same time, internationally recognized case studies (Mastercard Tiny Home, Dove Real Beauty Sketches, Coca-Cola Drinkable Advertising, and Heineken Fantenders) were analyzed. These examples were chosen for their diversity in terms of context, campaign objectives, and tools used. The case study analysis focused on four criteria: the type of experience created, the level of emotional and participatory involvement, the role of technology in extending impact, and the effects on consumer perception and brand performance.

Secondary data was collected from open sources (articles, consulting reports, media publications, marketing platforms) and analyzed using content analysis techniques to identify patterns, recurring concepts, and causal relationships between the experiences offered by brands and the results obtained in terms of loyalty and image.

The qualitative method was chosen because it allows capturing the emotional and behavioral dimension of consumers, which is impossible to quantify strictly numerically. By triangulating information from the literature and case studies, the research provides a coherent picture of how experiential marketing works as a strategic tool in building lasting relationships between the brand and the public.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Experiential marketing is a modern approach to promotion, focused on creating memorable experiences and establishing an emotional connection between the brand and the consumer. Unlike traditional advertising, which communicates a one-sided message, experiential marketing actively involves the consumer, inviting them to participate directly in the brand's story. The following is an overview of this concept, from its definition and essential characteristics to its benefits, strategies, and examples of successful campaigns, highlighting its impact on brand loyalty and image.

Experiential marketing is defined as a marketing technique based on creating direct and relevant connections between brands and consumers [3]. Specifically, instead of simply promoting the features or benefits of a product, experiential marketing focuses on the consumer's entire experience with the product or service. The consumer is invited to try and experience for themselves what the brand has to offer, not just *hear* about it [4]. These experiences are usually interactive and multisensory, designed to bring the brand "to life" in a meaningful and memorable way for the audience.

A basic concept related to experiential marketing is the transformation of brands into "lovemarks" – that is, brands that are adored by consumers because of the strong emotional connection created through positive experiences. Memorable and personal experiences can turn an ordinary brand into one that consumers fall in love with, going beyond the level of mere functional satisfaction. The ultimate goal of experiential marketing is therefore to engage the audience both rationally and emotionally, creating a pleasant memory associated with the brand that will favorably influence future purchasing behavior [4].

The main feature of experiential marketing is interactivity: the consumer becomes an active participant, even the main character, in a "story" staged by the brand, unlike traditional marketing where the brand itself was the center of attention. Thus, while classic advertising conveys a message *to* the consumer, experiential marketing creates a dialogue *with* the consumer. The audience is no longer a passive receiver, but contributes directly to the experience—for example, by testing the product, interacting at events, or creating their own brand-related content.

Another defining feature is the involvement of multiple senses and emotions. Experiential campaigns seek to stimulate sight, hearing, touch, taste, and smell simultaneously, providing a complete multisensory experience. For example, a company promoting coffee will not limit itself to highlighting the taste, but will also integrate the aroma, appearance of the drink, or the pleasant atmosphere of enjoying coffee in the company of others. In this way, the consumer actually *experiences* what the brand promises. In contrast, traditional marketing often focuses on technical features and abstract benefits without giving the consumer the opportunity to experience them directly.

Personalization and relevance are also key elements. Experiential marketing allows the message and interaction to be tailored to the specific needs and desires of the target audience, which is difficult to achieve in traditional mass communication. By using consumer insights and appealing to the emotional side, brands can create an authentic and deep connection with their audience—a level of connection *that traditional advertising cannot generate*. In short, experiential marketing differs from classic marketing in that it emphasizes direct involvement, emotion, and memorability, while traditional marketing relies on broad exposure, one-way communication, and message repetition.

Experiential marketing brings a number of benefits to both companies and consumers, outperforming many forms of conventional promotion. Here are some key advantages:

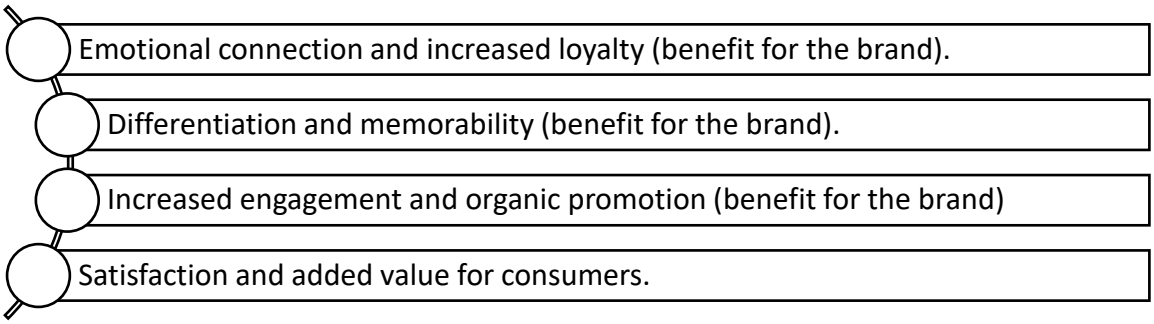

Figure 1. Advantages and benefits for brands and consumers

Source: developed by the author

Emotional connection and increased loyalty (benefit for the brand). By offering enjoyable and authentic moments, the brand manages to *connect emotionally* with its audience. Consumers who have positive experiences often become loyal customers—they will return to the brand and recommend it to others. If an experiential campaign is successful, consumers who respond positively end up being loyal to the company, which translates into stable revenue for the business, as well as word-of-mouth promotion (recommendations) to other potential customers [4]. In addition, studies indicate that *85% of consumers are more likely to buy from a brand* after participating in an event or experience branded by that brand – a clear indicator of the impact on sales [5].

Differentiation and memorability (benefit for the brand). In a market crowded with advertising messages, a unique experience offered by a brand can immediately differentiate it from the

competition. *Memorable* experiences remain etched in consumers' minds long after ordinary advertisements have been forgotten. Brands that offer such "wow" moments earn a privileged place in the memory and hearts of the public, which has a positive impact on the brand's image in the long term [9]. Also, the younger audience (Gen Z) shows a clear preference for brands that invest in authentic and engaging interactions, considering experiential marketing much more credible and appealing than traditional advertising [6].

Increased engagement and organic promotion (benefit for the brand). People involved in a brand experience tend to become voluntary ambassadors for it. In the social media era, consumers share photos, videos, and impressions from events or brand activations, generating valuable *organic promotion*. For example, almost all participants in live events (98%) said they post content about brand experiences on social media. This type of *user-generated content* extends the reach of the campaign at no additional cost to the company and reinforces the credibility of the message, as recommendations from friends or other consumers carry more weight than paid advertisements.

Satisfaction and added value for consumers. From the audience's perspective, experiential marketing transforms interaction with brands into an enjoyable and useful experience, not just an act of purchasing. Consumers enjoy entertainment, the opportunity to test products for free (sampling), or learn something new in an interactive way. They feel they *are receiving value*—whether in the form of a moment of fun, a shared emotion, or a solution to a problem—rather than simply being sold something. This meets modern expectations: people are looking for quality interactions with brands, not just classic advertising. "Consumers want meaningful interactions, not just ordinary advertising," as experts explain, which is why brands need to create emotion and engagement to remain relevant. A consumer who leaves a brand event with a pleasant memory or a tangible benefit (prize, free sample, new knowledge) is a satisfied consumer, more likely to view the brand favorably.

Overall, experiential marketing offers a *win-win scenario*: brands gain loyalty, promotion, and sales, while consumers gain relevant, personalized experiences and the satisfaction of direct involvement.

Common strategies and tactics used in experiential marketing campaigns

There are numerous strategies and tactics that companies can use to implement experiential marketing. The choice depends on the target audience, the nature of the product, and the campaign objectives, but here are some of the most common and effective approaches:

1. *Participating in festivals, fairs, or organizing your own events* provides the ideal context for *experiential marketing*. Brands can set up interactive spaces on site (creative stands, themed relaxation areas, mini-shows) to attract visitors. For example, major festivals in recent years (such as Untold, Electric Castle, etc.) have become true hubs of experiential marketing, where companies come up with unique activations to surprise the audience. Sampling (free tasting or testing of products) is often offered at these events so that consumers can experience the product directly in a festive atmosphere.

2. A current trend is *to combine real-world elements with digital components to create an integrated experience*. This can take the form of hybrid events, where physical participants also interact with AR/VR content or dedicated mobile applications. For example, a physical *pop-up store* can also have an augmented reality component—by scanning a QR code, visitors can access additional interactive content related to the products on display on their phones. Such *mixed* experiences not only increase engagement, but also allow for data collection and extend interaction beyond the physical space. Technology (QR codes, NFC, AR filters, live broadcasts) becomes a tool for connecting the offline and online environments, ensuring the continuity of the brand story across multiple channels.

3. Many experiential campaigns *incorporate elements of play and interactivity* that encourage consumers to actively participate. Artistic or technical installations can be created for the public to interact with (e.g., *Instagram-ready* photo panels, smart mirrors, VR simulators). A popular example is the use of themed *escape* rooms or interactive trails related to the brand universe, where participants must complete a game or challenge to "discover" the marketing message. Gamification—the application of game principles (challenges, scores, rewards)—makes the experience more fun and

encourages competition or collaboration among consumers, keeping their attention. In this way, the brand conveys its message in an implicit, non-invasive way, while the audience focuses on *solving the game* or achieving a fun goal.

4. At the heart of many experiential marketing campaigns is *a well-constructed story in which the consumer is invited to play a role*. *Immersive storytelling* techniques can include scenarios in which participants are "protagonists" and make decisions (e.g., experiential tours with narration, interactive brand theaters, product-related role-play experiences). Personalization plays an important role: using data about consumer preferences, brands can offer each participant a *unique* or tailored version of the experience. For example, in an automotive campaign, test drive visitors can receive personalized routes and different scenarios based on their previous responses. The idea is for each consumer to feel that the experience is about them, not a generic template.

5. A common tactic is *to co-opt relevant influencers or micro-influencers* to participate in the experience alongside consumers or even host events. Their presence can increase the appeal of the activation and also ensure increased exposure on social media (influencers distributing content to their own followers). At the same time, brands can encourage the co-creation of content by the public (*user-generated content*): photo/video contests during the event, dedicated hashtags on Instagram/TikTok, messages displayed live on screens, etc. This community-first approach, in which the audience has the chance to express themselves and contribute, increases the sense of belonging and authenticity of the campaign [6]. In essence, consumers become part of the brand story, not just spectators.

6. Sometimes, the most impressive *brand experiences are the unexpected ones* that *surprise* consumers in their everyday environment. Experiential marketing also includes unconventional actions such as flash mobs, street performances, interactive graffiti, and unique temporary areas (e.g., bus stops transformed into movie-themed sets, or park benches that offer an experience—such as the *KitKat No WiFi Zone* campaign, where a "quiet zone" without internet was created in a public place, inviting people to disconnect). These *ambient media* executions usually generate a lot of buzz due to their surprise factor and creativity, and are then picked up by the mass media and online. Although they are ephemeral, their effect on brand image can be disproportionately large if they manage to capture the public's imagination.

In practice, effective experiential marketing campaigns often combine several of the above tactics. For example, a brand event can include gamification elements, be amplified digitally through live streaming (phygital), and benefit from the presence of influencers. The important thing is that the experience makes sense in the context of the brand and offers something valuable and memorable to the public, not just a simple *gimmick* of the moment.

Mastercard Tiny Home @ Electric Castle (2018) – A remarkable local example of experiential marketing was the Mastercard – Tiny Home campaign, held at the Electric Castle festival in Romania in 2018. Mastercard identified a real problem for participants (the difficulty of finding accommodation during the festival) and turned the solution into a *priceless* brand experience. Together with the McCann agency, Mastercard built a fully equipped mini-house right in the middle of the festival, offering a lucky couple the chance to live there during the 5 days of the event [7]. Under the concept *"Live the priceless side of music*," this Tiny Home was furnished with all the amenities (bedroom, bathroom, terrace with panoramic view of the main stage, etc.), becoming a focal point of the festival experience. The two winners of the Facebook contest that secured their accommodation enjoyed premium surprises every day: a private bartender who prepared cocktails on the terrace, a romantic dinner offered by the brand, private parties with DJs for them and their friends, relaxation sessions (yoga and massage) at height, as well as visits from dozens of influencers and other curious festival-goers [7]. The entire adventure was heavily publicized on social media by the invited influencers, amplifying the brand's exposure. The result: dozens of unique moments, thousands of impressed spectators on site, and a brand image strengthened by its association with a unique and memorable experience, perfectly suited to the spirit of the festival.

Dove – Real Beauty Sketches (2013): A viral campaign in the form of a short social experiment film, part of Dove's platform for promoting real beauty. In this experiment, several women were asked to describe themselves physically to a forensic artist, who drew their portrait without seeing them, based solely on their description. Then the same women were described by strangers, and the artist created a second portrait based on their observations – resulting in two very different sketches [3]. The difference highlighted how critical women are of their own image, compared to the more positive way others see them. The clip sparked strong emotions among the public and became an online phenomenon – it reached over 15 million views in the first week after its release, spreading rapidly around the world [8]. The campaign won numerous awards and reinforced Dove's image as a brand that supports self-confidence and natural beauty, demonstrating the power of an authentic emotional experience on consumer perception.

Coca-Cola – Drinkable Advertising (2015): An innovative campaign that combined classic advertising with digital interactivity, offering consumers *"drinkable ads."* Coca-Cola installed special billboards and collaborated with the Shazam app to create a *second-screen* experience: viewers were invited to use their smartphones while watching the Coca-Cola Zero ad. Through Shazam, their phone displayed a virtual glass that began to fill with Coca-Cola Zero, apparently *poured* from the ad on the TV screen or billboard. Once the virtual glass was "filled" to the brim, users received a coupon to claim a free bottle of Coke Zero from participating stores. This approach combined fun with the actual tasting of the product, managing to capture attention in a unique way and lead to thousands of samples being distributed. This approach combined fun with actually tasting the product, managing to capture attention in a unique way and leading to thousands of samples being distributed. The *Drinkable Advertising* campaign was praised for its creativity and for the way it broke down the barrier between advertising and product, offering consumers a concrete experience (actually "drinking" from an advertisement) and encouraging them to try the product.

Heineken – *Fantenders* (2025): A recent example of experiential marketing aimed at meeting a need of fans. In China, UEFA Champions League matches were broadcast late at night, forcing bars to close early and leaving fans with nowhere to socialize. Heineken came up with the solution of inviting volunteer fans to become bartenders (*fan-tenders*) during night games so that bars could stay open without additional staffing costs. This simple idea, based on fan passion, created a unique experience for both fans and bar patrons, turning consumers into an active part of the service. The impact was huge: the campaign generated ~890 million impressions online and over 14 million engagements, and beer sales in participating bars increased by an average of 250% compared to normal periods. *Fantenders* demonstrates the power of experiential marketing to bring the community and the brand together in a creative way, with mutual benefits – fans experienced the joy of the matches together, and Heineken associated its name with an ingenious solution that enhanced the football experience.

These examples highlight the diversity of possible approaches in experiential marketing – from exciting social experiments and the integration of mobile technology to activations at music or sporting events. However, they all have in common a consumer focus and the creation of memorable moments that transcend the simple promotion of a product.

Impact on consumer loyalty and brand image

Experiential marketing has a profound and lasting effect on **consumer loyalty** and brand image. The main reason is that positive experiences create a strong *emotional connection* between the consumer and the brand, a connection that translates into concrete behaviors: preference, repeat purchases, and recommendations to others. In the digital age, where consumer attention is increasingly fragmented, brands that manage to establish such deep connections stand out and gain a significant competitive advantage.

Studies in the field confirm the benefits for loyalty. For example, almost three-quarters (74%) of consumers say they have improved their opinion of a brand or product after attending a live event organized by it. In other words, direct experiences can change brand perception for the better, rectifying

any negative opinions or reinforcing existing positive feelings. What's more, *experiences generate action*: an impressive 98% of consumers say they are more likely to purchase a product after participating in a corresponding brand activation. This indicates that experiential marketing not only creates goodwill, but also effectively stimulates sales by increasing trust in the brand and the desire to use its products.

In the long term, consumers who have been won over by such experiences become brand ambassadors and show increased loyalty. They are the ones who will choose their favorite brand even in the face of perhaps cheaper or more accessible alternatives, thanks to the emotional attachment they have formed. The concept of *lovemark* described above suggests exactly that: a brand that has entered the hearts of the public will benefit from loyalty that goes beyond the rational. In fact, memorable experiences also contribute to increasing positive awareness: satisfied consumers tell their friends and on social media about how brand X gave them a great experience, thus strengthening the brand's reputation in the community.

In terms of brand image, experiential marketing can significantly reposition or nuance how a company is perceived. A brand that organizes creative, useful, and entertain al events will be perceived as *innovative, close to people, and attentive to their needs*. For example, 93% of consumers say that live events influence them more than traditional TV commercials in forming opinions about a brand. This statistic highlights the fact that people give greater credibility and value to lived experiences than to one-sided commercial messages. The images and emotions associated with a successful brand event (such as the joy of a sponsored concert, the adrenaline rush of an interactive competition, or the sense of community at a fair) remain attached to the organizing brand, creating a positive aura around it.

Last but not least, experiential marketing—when implemented strategically—allows brands to better *measure* and understand their relationship with the public. Through direct feedback from events, monitoring online mentions and user-generated content, companies can assess the impact on consumer sentiment and make adjustments for the future. Thus, experiences become an integral part of omnichannel strategies, being correlated with business objectives. The result, as experts point out, is that experiential marketing is no longer just "something nice," but a tool that builds loyalty, memorability, and a real impact on consumers. Brands that invest wisely in such innovative activations cultivate a long-term relationship with their audience, based on mutual trust and enthusiasm.

CONCLUSIONS

Experiential marketing has proven to be more than just a passing trend—it is a natural evolution in how brands communicate, tailored to a generation of consumers who value interaction, authenticity, and emotion. By defining creative strategies centered on experiences, companies can transform their marketing communication from passive messages into active memories, thus generating both increased *loyalty* and a strong, positive *brand image* in the minds of consumers. And ultimately, a consumer who has had an unforgettable experience with a brand is the most valuable marketing "asset" that brand can have.

REFERENCES

1. CHIRIAC, Lilia. Fidelizarea şi loializarea clienţilor – componentă strategică de dezvoltare a afacerii. In: *Revista de studii interdisciplinare „C. Stere”*, 2018, nr. 3-4(19-20), pp. 80-85. ISSN 2457-5550. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.3360607.
2. ȘARGU, Lilia Marketing sustenabil prin fidelizarea clienților. **.** În: *Revistă ştiinţifico-practică VECTOR EUROPEAN*, USEM, 2022, nr. 1, ISSN 2345-1106. E-ISSN 2587-358X. https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-1.12.
3. Marketingul Experiențial: Cum Ajung Consumatorii să se Îndrăgostească de Branduri? - MKOR Research & Consulting. https://mkor.ro/blog/marketingul-experiential-storyscaping/.
4. Ce este marketingul experiential - Maria Calinescu - E-business | WebDevelopment | SEO. https://mariacalinescu.eu/ce-este-marketingul-experiential/.

5. 11 Must-See Experiential Marketing Examples. https://filestage.io/blog/experiential-marketing-examples/.
6. Puterea marketingului și BTL-ului experiențial | Revista Biz - Prima revista de business din România. https://www.revistabiz.ro/puterea-marketingului-si-btl-ului-experiential/.
7. Mastercard Tiny Home @ Electric Castle. Să locuiești într-o căsuță în mijlocul festivalului Electric Castle: #denepretuit. https://www.iqads.ro/articol/43528/mastercard-tiny-home-electric-castle-sa-locuiesti-intr-o-casuta-in-mijlocul.
8. Dove Real Beauty Sketches – Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Dove_Real_Beauty_Sketches.

EVALUATION OF THE LINK BETWEEN TALENT AND POTENTIAL OF HUMAN RESOURCES

COCA Carmen Elena
Conf. univ.dr., Universitatea Tomis din Constanța
Bulevardul Tomis 101, Constanța 900178, România
zelesneacarmen@yahoo.com
ORCID:0000-0002-2223-476X
BOCANETE Oana
Universitatea Tomis din Constanța
Bulevardul Tomis 101, Constanța 900178, România
ORCID 0009-0006-1291-5066

Abstract: *The term „talent "attributed to the special employees has certainly been the leitmotif of the past years. Nowdays, organizations need performance and that is why they turn their attention to the tools that help them discover and explore the potential in people. In a context where the crisis directly affects the labour market and the employees fear more and more the possibility of losing their jobs, uncertainty and insecurity manifest themselves more often. In such periods, the need for continuous feedback, especially in connection with the decisions made by the management, the company`s results, the adopted strategy and the way it is reflected in the employee`s activity is felt by all employees, regardless of their role or position. In this article is presented the personal profile of the successful manager and the execution stages with related conclusions in a program of evaluation of the potential of human resources in a sales company.*
Keywords: human resources, potential analysis, leadership,feedback, performance evaluation.

1. Introducere

The current economic and pandemic context has led to a significant decrease in open positions on the labor market, in parallel with the restructuring that many organizations have had to carry out. The consequences have not stopped appearing in the sense that, at present, there are many experienced candidates, who have occupied managerial positions and who are looking for jobs. Some organizations have frozen hiring, and those that still have open positions for recruitment are focusing on skills, multiple competencies and proven expertise in a certain field. Several authors have substantiated theories of leader and manager development, and some of them can develop our research and provide a platform for it. The concept of value creation, individual behavior in the organization, satisfaction–performance, motivation and expectations can be integrated to explain the manifestation of talent depending on the organizational context[299]. Principles regarding the perception of value, the psychology of decision, the role of innovation – all can inform how organizations create the environment necessary for the development of human potential[300]. Deming explains that 94% of results depend on the system, not the individual – essential idea for your study: talent does not manifest without appropriate systemic conditions[301]. The relationship between talent and human potential is strongly influenced by the way organizations manage employees in situations characterized by uncertainty, pressure, or rapid change. In this regard, the motivational model proposed by Belostecinic and Șargu (2020) offers an important theoretical and applied foundation for understanding how human resources respond when confronted with atypical or unpredictable contexts. The authors emphasize that talent does not manifest in isolation but requires a supportive environment where motivation, adaptability, and psychological readiness interact to unlock individual potential[302]. The study by

[299] Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management* (15th ed.). Pearson
[300] Kotler, P. (1997). *Kotler on Marketing: How to Create, Win, and Dominate Markets*. Free Press.
[301] Deming, W. Edwards (1993). *The New Economics for Industry, Government, Education*. MIT Press
[302] Belostecinic, G, Șargu L. Managing Human Resources Involved in Solving Atypical Situations: A Motivational Model. În: Proceedings of the “New Silk Road: Business Cooperation and Prospective of Economic Development” (NSRBCPED 2019), The proceedings series Advances in Economics, Business and Management Research, Volume 131,

Bularca et al. (2022) provides valuable insights into how organizations communicate values of sustainability, resilience, and adaptability during periods of crisis dimensions directly relevant to understanding how talent and human potential evolve under changing environmental conditions. The authors show that, during the COVID-19 pandemic, European universities used strategic communication to reinforce messages that sustain engagement, motivation, and a sense of belonging among stakeholders. From the perspective of human resource development, this highlights the pivotal role of organizational communication in activating and maintaining human potential, particularly in uncertain contexts. When institutions communicate clearly, transparently, and sustainably, individuals with high talent demonstrate a greater capacity to remain engaged, adaptive, and performance-oriented. Thus, the findings of Bularca et al. (2022) support the argument that the link between talent and potential is not solely intrinsic but is significantly shaped by the organizational climate and the communication practices that foster psychological safety, cohesion, and long-term commitment.[303] The analysis conducted by Valeeva et al. (2022) on the digital transformation of postgraduate education offers important implications for understanding how talent and human potential are cultivated in modern organizations. The authors highlight that digitalization reshapes learning environments, enabling flexible, personalized, and competence-based training processes that are essential for developing high-potential human resources. In the context of evaluating the link between talent and potential, this research demonstrates that digitalized educational ecosystems not only identify and nurture talent more efficiently but also create the necessary conditions for transforming that talent into measurable performance. Consequently, digital learning environments emerge as strategic tools for unlocking human potential in contemporary institutions.[304]

In the job market, this means that those candidates with proven skills and expertise are the most sought after. As far as we are concerned, what we have done in the past, are doing and will probably do in the future, is to study the behavior of people who are successful, but also that of people who have not yet achieved it. An important element in such a research process is highlighting the actions taken, the path taken by employees with successful results. Such information can be a landmark in guiding less performing employees towards success. Potential can be viewed as follows: it starts from the premise that every person has potential[305]. However, over the course of a person's life, some manage to develop it, others do not.

If a person is classified as having potential, a company can easily see if it is necessary and, above all, useful, to invest in them. Having this information about an employee, an organization knows to which position it can promote them, how it can help them develop and what is the peak they can reach. Moving from "potential" to "talent", we would like to make a few clarifications regarding this term. There are people like athletes or artists, who have certain developed abilities and can perform in a field, about whom we say they have talent. Personally, we do not believe that we are all "talents". That is why we do not believe in the meaning of the expression the war for talent. We rather believe that large, self-respecting companies need efficient, well-trained managers and qualified specialists.

Continuing this idea, we will also make a clarification regarding the behavior of employees considered talents. There are companies, known on the market as competitive, that form a core of ambitious employees within them. Those who want to work in such organizations are guided by the desire to

30 March 2020, ISSN 2352-5428, ISBN 978-94-6252-941-0, DOI: 10.2991/aebmr.k.200324.061. Disponibil: https://www.atlantis-press.com/proceedings/nsrbcped-19/125937881

[303] BULARCA, Maria Cristina, FLORIN, Nechita, SARGU, Lilia, MOTOI Gabriela, OTOVESCU, Adrian, COMAN, Claudiu, Looking for the Sustainability Messages of European Universities' Social Media Communication during the COVID-19 Pandemic, Sustainability (Switzerland)this link is disabled, 2022, 14(3), 1554, 2,1 c.a., DOI: https://doi.org/10.3390/su14031554

[304] Valeeva, Y.S., Sargu Lilia, S., Nikolaevna, V.S., Yokub Suvonovich, E. Main Trends in the Organization of the Postgraduate Research and Education Process in the Context of Digitalization of Higher Education, 2022 8th International Conference on Energy Efficiency and Agricultural Engineering, EE and AE 2022 - Proceedings, 2022

[305] Harrison, R. (2019), Learning and Development, Editura CIPD, Fifth Edition, Edinburgh

build a successful career, a social status or to earn more money. This type of employee displays in some cases a special, celebrity behavior, and makes the work of many managers difficult. However, it is not their attitude that confirms their performance, but the fact that those employees are competitive and well-trained. If an employee wants to be successful in what he does, he must know that this objective cannot be achieved only based on what he does in the company. It also requires the effort of those with whom he comes into contact, project management skills and the ability to motivate those around him. However, there is also a trap that high-performing employees can fall into when they brag about their achievements. On the other hand, there is no rule that the most ambitious employees also have the highest level of potential.

2. *Manager's personal profile*

The function of the human resources department within a company generally tends to balance between two very common extremes, namely: operational role and strategic role. However, the financial crisis that is currently taking place worldwide and is also manifesting itself in Romania, makes this a propitious moment for the role of human resources departments to increase, becoming a strategic partner in solving problems related to the crisis and in planning objectives at the organizational level. The least invoked concept in local human resources management, internal communication, is actually one of the most important and defines all the means and channels of communication used within a company. Although many consider it unidirectional, internal communication actually presents two types of orientations: vertically, between top management and the mass of employees and horizontally between departments or entities in collaborative relationships, not subordination.

In this context, of developing internal communication within a company to stimulate the development of human resources potential, in accordance with Rosemary Harrison (2019) we propose the development of programs for employees and their families that emphasize encouraging "open door" policies, constant feedback, at any level of the organization, in order to create effective communication channels that lead to a more relaxed atmosphere at the workplace. The year 2023 will be the year in which employee performance management will be progressive, and performance-based compensation mechanisms have strategic importance. Based on them, the organizational structure will be remodeled to best align business needs. Thus, the compensation scheme and financial results, which are closely related to the manager's personal profile, will form the basis of employee performance analyses, being the key indicator for the further development of human resources within the company.

The manager's personal profile is understood as a complex of theoretical-professional training and education and practical training and education previously carried out by him in his pre-managerial life.[306]. Theoretical training and educational formation include four general areas of action, namely: educational-social training, general-cultural training, specialized professional training and additional professional training.

Very important in the formation of the final profile of the manager is not only theoretical but also practical-applicative training. That social environment from the beginning of the managerial activity and the professional practice carried out by the manager, completes his personality as a leader. This fulfillment of the professional profile of the manager through practical-applicative training can be achieved through: the companies where the manager has worked over time, the projects prepared by the manager, monitoring the execution of the works designed personally or by others and the various experiences of manager-chief (project director, head of work, office, service, etc.).

A good senior manager can only be a professional-specialist with acquired or innate managerial knowledge, as can be seen from Figure 1. The two sides must coexist and as the company develops or the manager's position increases on the managerial ladder, the use of professional knowledge gives way to managerial knowledge.

[306] Dăneci-Pătrău, Daniel, (2019), Comportament organizational, Editura Sitech, Craiova

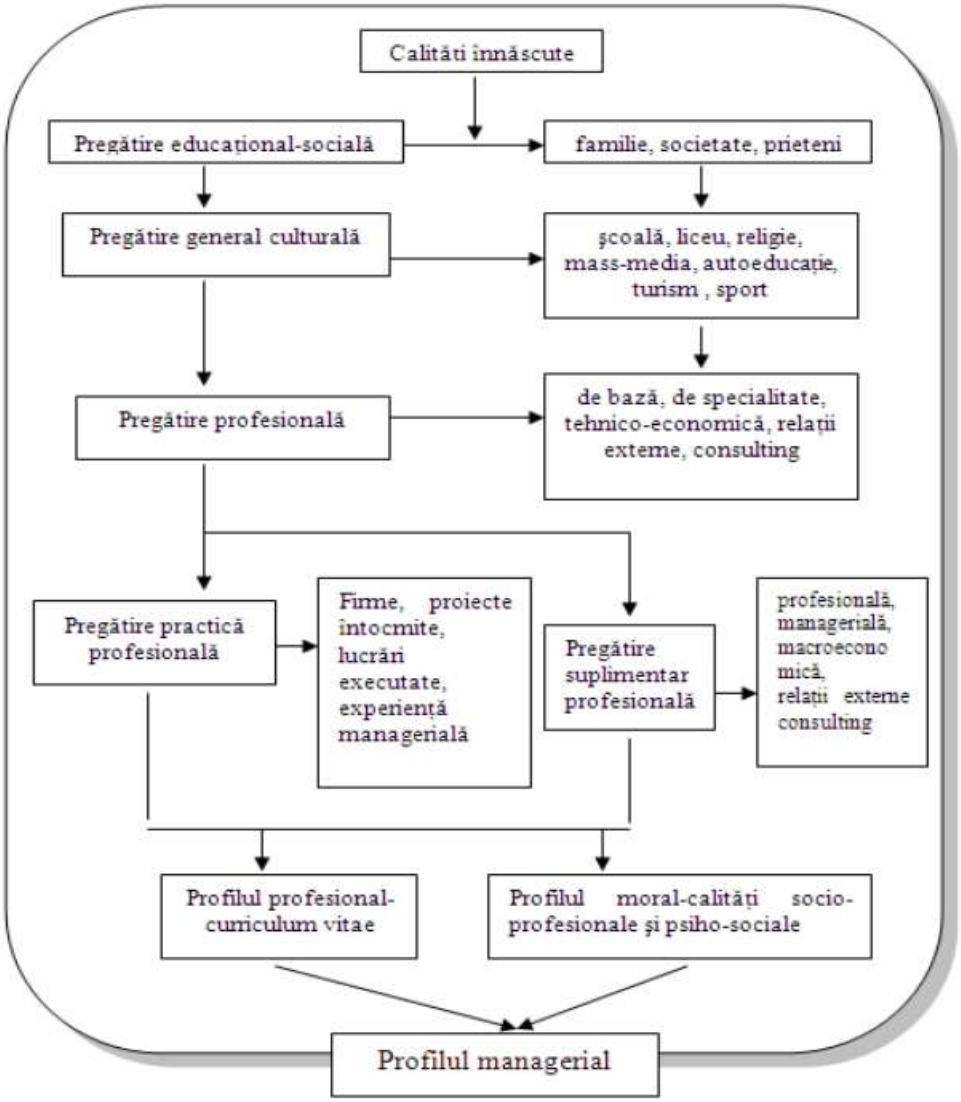

Figure 1. The professional profile of the manager
Source: N. Postăvaru, C. Andrei (2016), Human Resources Management, Ed. Matrix Rom, Bucharest, p. 60

The professional profile of a manager is a complex notion resulting from the symbiosis of professional and practical training with his moral-psychological characteristics (which stem, largely, from the education received in the family, school, society, friends, mass-media factors), as well as the self-training and innate qualities of the individual.[307]. It follows from this that the successful manager has a certain profile that, in order to be known, must be studied very well, and in order to be trained, must be polished on all sides, which are numerous and about which, it is difficult to say when they have become sufficiently clean and polished.

In general, managerial training cannot be said when it ends, but only when it begins, namely at the most receptive age – childhood – because then all the information is new. For this, the manager, throughout his training and affirmation, must prove that he has a certain "backbone", that is, he can deal with the problems that may arise both within the company and in life. These are the ideal managers, which any field of activity needs, who can create or organize stable, solid, viable companies over long periods of time, companies that must have as their goal quality, efficiency and profit. These objectives

[307] www.mindmaster.ro, accesat la 28.02.2024

can only be achieved by managers who are well-trained theoretically and practically, with professional experience, and superior moral and psychological qualities.
So, the professional profile of the manager must be viewed from all aspects, because he is not only a good professional, but also a very good organizer, leader, economist anchored in the socio-economic realities of current economic life.

3. *Stages of execution of the human resources potential assessment program*

A first condition in evaluating an employee's potential is that he/she successfully completes his/her task. On the other hand, it is also important how he/she completes the task, namely: relaxed, without a high level of stress, exceeding objectives over longer periods of time. Evaluating human resources potential is an important stage in performance management, which must represent a priority for any successful organization.
Implementing a performance management system with constant support from top management must include several stages, namely: setting objectives - where we want to get to and what tools are useful; verifying the implications of such a system on the processes carried out in the company, but also on the employees; establishing a plan for communication and acceptance of the new concept by those on whom the impact is direct; effective implementation[308]. The main objective of developing a performance evaluation system is to obtain a unitary system through which the performance and achievements of each employee are periodically evaluated.
In the following, we will present a sustainable sales consulting project that we participated in and recently implemented. The innovative concept proposed consisted of three overlapping basic elements: potential estimation with online questionnaires, individual coaching and training. The client for whom we developed this program was a sales company in Germany. The proposed solution was based on an ethical concept of sustainable sales consulting, namely: a long-term relationship with the client, with win-win opportunities for both parties. The project took place over a period of three months between October and December 2022. First, the company's directors selected groups of sales employees, based on professional knowledge (newly hired sales agents and experienced sales agents); 12 in each group. Subsequently, a potential analysis was carried out with PC PEP support from the IMDE company, from Switzerland. PC PEP is a software program for assessing human resources potential produced by the Swiss company IMDE. The software for assessing potential (PEP) is a tool that helped us differentiate between effective and less effective employees. One of the program managers held individual discussions and held coaching sessions with each of the selected employees. The group evaluation took place and the results were discussed with the sales managers and company leaders. Based on the profiles drawn up (strengths and weaknesses), a sales training was designed and subsequently executed with specialists from a specialized company in Stuttgart (4-5 days with each group). The next step was the neutral and anonymous survey of the participants about the quality of the coaching and training. After collecting the data, the following were revealed: 80% of the participants agreed with the coaching; 90% began to have different attitudes in their relationships with customers; The quality of the training was positively evaluated by 95% of the participants.
In order to measure the ability to attract, develop and retain exceptional professionals within the company, in order to orient it towards results, with strong brands and motivated employees, the next stage of the program was implemented, namely an opinion survey aimed at assessing the extent to which employees are satisfied with the different dimensions that underlie the organizational culture: communication, job & career, manager quality, work environment, remuneration and the benefits system. Each dimension corresponded to a set of questions and each employee received a copy to complete – with the possibility of remaining anonymous, precisely to encourage the provision of feedback uninfluenced by any kind of pressure or external factors.

[308] Marchington M., Wilkinson A, (2019), Human Resource Management at Work, Editura CIPD, Edinburgh

The results were collected from all employees, and based on them an analysis was made of all aspects related to the organizational culture, from the perspective of the employees. The general analysis allowed the provision of detailed reports, either broken down by departments or by the type of position held within the organization. The feedback compiled at the end of the survey was shared with employees, who were invited to participate in free discussions within the focus groups, through which they were once again given the opportunity to express their opinion on the actions that the company will have to take in order to increase competitiveness and productivity in conjunction with increasing the level of employee satisfaction regarding the dimensions assessed by the survey.
With the help of employees and following these discussions within the focus groups, action plans were drawn up that mainly targeted the aspects with a lower level of satisfaction. The plans were subsequently communicated to the entire organization, with the organization periodically using all available communication channels to present the status of their implementation.

4. Conclusions

After a period of three months, the success factors were measured again through the potential analysis with PC PEP support (the human potential assessment software, which helped us differentiate between efficient and less efficient employees).
Among the changes observed within the company at the end of last year and the beginning of this year, were: significant improvement of values in all main dimensions (resilience, motivation, work organization, customer behavior, leading the sales discussion, training), on average by two points on a six-point basic scale.
Compared to the result of the first potential analysis, when 10 employees were "Low performers" and two were top sales consultants, the result of the second potential analysis, carried out at the end of last year, after the sales agents received individual coaching and training, was: one "Low performer" and 11 top sellers.
As for the participants' sales figures, they increased in the first half of 2023 by approximately 5% compared to the average of other sales agents in similar companies.
In the future, a real battle is expected on the corporate battlefield. The stakes will be to attract and retain the new generation. For large companies, it is becoming increasingly challenging to keep up with the needs and expectations of the generation of potential employees born after 1978, Generation Y or "Millenials". That is why organizational culture must be seen as a component of business success, its effective management being able to rapidly propel business results. In the current context and in accordance with the scenario imposed by those who are going to become employees in the near future, the human resources department within companies must become more flexible in addressing the diverse needs of a multi-generational workforce.

BIBLIOGRAPHY

1. Belostecinic, G, Șargu L. Managing Human Resources Involved in Solving Atypical Situations: A Motivational Model. În: Proceedings of the “New Silk Road: Business Cooperation and Prospective of Economic Development” (NSRBCPED 2019), The proceedings series Advances in Economics, Business and Management Research, Volume 131, 30 March 2020, ISSN 2352-5428, ISBN 978-94-6252-941-0, DOI: 10.2991/aebmr.k.200324.061. Disponibil: https://www.atlantis-press.com/proceedings/nsrbcped-19/125937881
2. BULARCA, Maria Cristina, FLORIN, Nechita, SARGU, Lilia, MOTOI Gabriela, OTOVESCU, Adrian, COMAN, Claudiu, Looking for the Sustainability Messages of European Universities’ Social Media Communication during the COVID-19 Pandemic, Sustainability (Switzerland)this link is disabled, 2022, 14(3), 1554, 2,1 c.a., DOI: https://doi.org/10.3390/su14031554
3. Dăneci-Pătrău, Daniel, (2019), Comportament organizational, Editura Sitech, Craiova.

4. Deming, W. Edwards (1993). The New Economics for Industry, Government, Education. MIT Press
5. Effron, M., Gandossy, R., Goldsmith M. (2019), Human Resources in the 21-st Century, Editura Wiley, New York.
6. Harrison, R. (2019), Learning and Development, Editura CIPD, Fifth Edition, Edinburgh.
7. Harrison, R. (2019), Learning and Development, Editura CIPD, Fifth Edition, Edinburgh
8. Jeffrey, A.M. (2018), Strategic Human Resources Management, Editura South-Western, College Pub, Boston.
9. Kotler, P. (1997). Kotler on Marketing: How to Create, Win, and Dominate Markets. Free Press.
10. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). Marketing Management (15th ed.). Pearson
11. Marchington M., Wilkinson A, (2019), Human Resource Management at Work, Editura CIPD, Edinburgh
12. Postăvaru, N., Andrei C. (2016), Managementul resurselor umane, Editura Matrix Rom, Bucuresti
13. Valeeva, Y.S., Sargu Lilia, S., Nikolaevna, V.S., Yokub Suvonovich, E. Main Trends in the Organization of the Postgraduate Research and Education Process in the Context of Digitalization of Higher Education, 2022 8th International Conference on Energy Efficiency and Agricultural Engineering, EE and AE 2022 - Proceedings, 2022
14. www.mindmaster.ro, accesat la 28.02.2024
15. Șargu L, Timuș A, Recovery of enterprises in the republic of Moldova and their resilience directions, Cogito, Multidisciplinary research journal, Vol. XVII, no. 1/March, 2025, pp. 94-106, https://cogito.ucdc.ro/COGITO%20no.1__2025_BT.pdf
16. Șargu L, Timuș A, Shaping the profile of the contemporary manager based on the perception of educational beneficiaries, Euromentor Journal Studies About Education, Volume XVI, No. 1/March 2025, ISSN 2068-780X, pp 35-50, https://euromentor.ucdc.ro/Euromentor%20_MARCH_BT_.pdf

FUNCTIONS AND IMPORTANCE OF ORGANIZATIONAL CULTURE IN RAILWAY COMPANIES

DĂNECI PĂTRĂU Daniel
Doctor, lector univ
Universitatea Maritimă Constanța
Strada Mircea cel Bătrân 104, Constanța 900663, România
ORCID 0000-0002-9765-2624

MOSNEANU Cristian
Universitatea Tomis din Constanța
Bulevardul Tomis 101, Constanța 900178, România
ORCID 0009-0006-1441-3692

Summary
Within the organizational culture, the managerial culture has a primordial role, directing the promotion of certain values, behaviors, which serve the company's objectives and this is done through human resources management tools. In railway transport, the concept of organizational culture is very complex, partially invisible and therefore very difficult to measure. Thus, the intervention on culture begins with a diagnosis of it, being helpful in obtaining information about how the analyzed organization works. This is also the purpose of this article, which analyzed the ancestry of theoretical preoccupations and pragmatic approaches regarding the organizational culture in the state railway companies, being then reflected the new vision on human resources in the modern company and of the new type of management involved.

Keywords: *organizational culture, rail transport, leadership*

Rezumat
În cadrul culturii organizaţionale, cultura managerială are un rol primordial, direcţionând promovarea anumitor valori, comportamente, care servesc obiectivelor companiei şi aceasta se face prin instrumente de management al resurselor umane. În transporturile feroviare, conceptul de cultură organizaţională este foarte complex, parţial invizibil şi de aceea, foarte greu de măsurat. Astfel, intervenţia asupra culturii începe cu un diagnostic al acesteia, fiind de ajutor în obţinerea informaţiilor despre modul cum funcţionează organizaţia analizată. Acesta este şi scopul acestui articol, prin care s-a analizat ascendenţa preocupărilor teoretice şi abordărilor pragmatice privitoare la cultura organizaţională în companiile feroviare de stat, fiind apoi reflectată noua viziune asupra resurselor umane în firma modernă şi a noului tip de management implicat.

Cuvinte cheie: *cultură organizaţională, transport feroviar, leadership*

1. Introducere

Within international companies, national culture, through its dimensions, strongly influences the success of the various managerial models used. In one country, employees are motivated by teamwork, and in another country, by working on their own; in this case, culture acts on the motivation system. In Romania, the study of organizational culture is in its infancy. The results of research at the level of companies in our country are characteristic of the state of transition, which has left its mark on mentalities, values, attitudes, but they are important in terms of their alignment with theories from the international specialized literature, in that culture profiles are drawn based on the real, concrete situation of Romanian organizations, profiles to which the appropriate leadership types are associated. A traditional definition separates organizational culture into an objective culture and a subjective culture[309]. The first refers to the material aspects, products and facts created by an organization to affirm its personality or identity, and the second, fundamental, includes the belief systems and fundamental assumptions that, being shared by all members of an organization, allow them to function together. Organizational culture, through its scope and implications, goes beyond the strict scope of the organization's management. Practically, all processes in the organization regardless of their nature,

[309] Radu, E. (coord.), (2013), Managementul resurselor umane, Editura ASE, Bucureşti

managerial, economic, technical, legal are sensitively influenced in terms of content and modalities of development by the national culture. A recent study has shown that Romania has similar values to other Balkan countries, namely: high distance from authority, collectivism, low individualism, high uncertainty avoidance and short-term orientation[310][311] .
There is a great diversity of opinions in describing the elements that make up the culture of the organization. The vast majority of authors recognize that it includes several types of components that are not all at the same level of visibility, influence and understanding. In the approach of a French specialist, the culture of the enterprise is appreciated as being made up of the following elements: the founders and the circumstances in which it was founded; history; occupation; values; signs, beliefs and symbols[312][313] .

2.The influence of organizational culture on human resource management activities

Organizational culture has allowed the identification and description of numerous real elements of a human nature in the life of the organization, with great implications for the development and results of the incorporated activities, which were not taken into account by classical managerial approaches; at the same time, by its nature, it implies a very concrete human-managerial approach, which takes into account all employees of the organization. Therefore, knowledge of the functions of organizational culture constitutes the basis for noticing and capitalizing on the major importance it has for each organization, regardless of profile, size, economic potential or belonging to a certain national culture.
At the organizational level, intervention on culture is carried out through the main elements of human resources management: forecasting personnel needs, recruitment, selection and integration of human resources, promotion and career management, principles and systems of human resources management.
Staffing forecasting is of strategic importance and is indispensable even when it comes to internal promotion, because employees remain loyal to a company in which they know they have chances of promotion. The forecast of human resource needs is carried out in relation to strategic and cultural needs, but also depending on the potential and professional performance of existing staff. The influence of organizational culture on recruitment and selection activities manifests itself in the form of the advantage obtained by the organization from internal recruitment, the people selected from within the organization being familiar with the culture of their own company, becoming motivated when they know that they will advance in their career.
By selecting human resources appropriate to its own culture, the organization lays the foundations for its future, in this area it is difficult to go back on mistakes already made. The choice does not only take into account technical skills, but also the state of mind and character of the person, so that he or she views the culture and mentality of the enterprise with openness and realism. Regarding the integration of personnel, the first experiences in a company mark any new employee. The reception in the organization is carried out both informally - the values, reactions and behaviors that they observe, and formally, by presenting the group with which they will collaborate.
The influence of organizational culture on personnel promotion and career management is major when employees want to leave the organization due to the lack of opportunities for improvement or career promotion[314]. Changes that occur during the activity, namely: project management, job rotation, delegation of additional responsibilities, broadening of skills or improvements abroad, constitute

[310] State, O., Popescu, D., (2018), Leadership and Social Responsibility, în revista “Amfiteatru Economic”, Academia de Studii Economice, București, Anul X ,Nr. 23/ 2018
[311] Culipei, Laura- Catalina, Abordări teoretice ale conceptului de leadership, În Revistă științifico-practică Vector european, Nr. 2/2022, pag 42-46. ISSN 2345-1106, E-ISSN 2587-358X
[312] Thevenet, M., (2016), La culture d'entrepris, 5e édition, Editura Presses Universitaires de France, PUF, Paris
[313] Paula, Lemos, Silveira. (2022). Strategic Management. Available from: 10.31219/osf.io/vauxf
[314] Salvati, E. (2016). Matteo Renzi: A new leadership style for the Italian Democratic Party and Italian politics. Modern Italy, 21(1), 7–18. https://doi.org/10.1017/mit.2015.2

opportunities for continuous training, this being carried out according to the strategy and culture of the organization[315].

Theories of employee motivation and the practices applied to motivate human resources are related to the individualism-collectivism dimension. The dominant theme of American culture in the last twenty years is that employees are fundamentally motivated by the desire to achieve and therefore, they are challenged by managers, and their work will be diversified, if this does not determine a greater involvement in the activities carried out.

One of the HRM activities most susceptible to cultural influence is performance appraisal, and employee resentment is likely to arise if this influence is ignored. The study of organizational culture has gained increasing importance as transnational corporations have developed, moving from general management to international management and then to global management. With the continued expansion of global organizations, the demand for experienced international executives has increased, and the proper hiring of foreign managers and potential managers has become an important function of human resource management.

3.Practical considerations on organizational culture in the field of railway transport

- In the railway companies in Romania, also considering the fact that a significant percentage of the jobs require special technical training, the cultures have some specific features (1):
- - values are directed towards maximizing the degree of satisfaction of the customer's needs, whether it is freight or passenger transport;
- - the behavior of the commercial railway worker is in accordance with his position as a contact person with the customer, especially during the journey;
- - direct control of employees by managers at the level of basic subunits – railway stations, traffic regulators, wagon inspections – by observing standards, rules and procedures aimed at the safety of train traffic and the security of goods and passengers;
- - departments are organized in such a way as to allow easy, fast and efficient communication between them;
- - salaries are low, so it is necessary to activate other motivational factors: the working atmosphere, the working conditions offered, prizes and highlights for stimulation.

The history of the railway companies in Romania is not particularly linked to its founder or leaders as it happens in large international companies; the history is not correlated with the management of the company, but rather with its results - what category of passengers it has attracted, what infrastructure it has, the travel conditions[316]. The directors of the three public railway companies, freight, passenger and infrastructure, as well as the regional directors are appointed to positions mainly on political criteria, which makes the personalization of each company, which was ensured by the staff and especially by the management, to be continuously fragmented.[317] This aspect is also confirmed by the migration of experienced railway personnel, who know the cultural values of the organization, to private railway transport operators or to companies created by outsourcing some services. Strong cultures often have a certain degree of rigidity and inflexibility and are threatened by the loss of

[315] Valeeva, Y.S., Sargu Lilia, S., Nikolaevna, V.S., Yokub Suvonovich, E. Main Trends in the Organization of the Postgraduate Research and Education Process in the Context of Digitalization of Higher Education, 2022 8th International Conference on Energy Efficiency and Agricultural Engineering, EE and AE 2022 - Proceedings, 2022

[316] CULIPEI, Laura - Cătălina, Sustainability of Generation of Youth Leaders, În: Economy Transdisciplinarity Cognition, Vol. 25 Issue 2/2022, pag 80 – 85, ISSN 2067 - 5046 - print edition; 2068 - 7389 - online edition, indexed in: Index Copernicus; Cabell’s; ProQuest; EBSCO; SCIPIO; Cite Factor (Academic Scientific Journals), https://drive.google.com/file/d/1kzdgbFOICt9OckUyOoxMTZUzuDfHi2dp/view

[317] Jones, M. K. McBeth, & E. A. Shanahan (Eds.), Narratives and the policy process: Applications of the narrative policy framework (pp. 90–112). Montana State University Library. https://doi.org/10.15788/npf4

sensitivity to internal or external changes, which constitutes a danger for the smooth running of the organization.
However, changing a bureaucratic Romanian railway company, protected and isolated from its customers, into a flexible and available enterprise requires time, trust and perseverance. No change program solves anything if it is not accompanied by structural changes. Most often, a lot of courage is needed to impose drastic personal and organizational measures related to change. Sometimes, a management close to the company's human resources is beneficial, creating cultural cells at lower hierarchical levels that can boost the desired change. The entire process of intervention on culture is supported by a behavior consistent with the desired culture and rewarding those who act in accordance with it, although it is true that many leaders in railway subunits fail to manipulate symbolic actions and indirect means. It is also indispensable to periodically redefine the position, to note the changes made and to possibly give new impulses. Since it is impossible for a manager to objectively analyze the culture of their own organization, it is preferable for this to be done by specialists outside of it.
The culture of the railway organization becomes a support for the orientation of decision-makers when new changes in organizational strategies are foreseen, such as the restructuring and reorganization measures in railway transport, initiated in 1998 and continued until today. The cultural context but also the post-pandemic one, essential for management and employees during the normal course of activity, becomes unstable and creates a feeling of insecurity during periods when decisions on personnel layoffs are made. As in most organizations, the effects of organizational culture in railway companies are not directly quantifiable, but they create a framework that allows for improved productivity.

4. New types of leadership that apply in railway companies

In the specialized literature, there are some authors who consider that leadership styles coincide with managerial styles, but there are also other authors who specify that leadership styles are naturally organically linked to managerial styles with which they overlap to a considerable extent, but with respect to which, at the same time, they also present certain specific elements. Professor Ovidiu Nicolescu also belongs to this last category, who created a typology of new leadership styles based on several criteria[318].

- A first classification delimits, depending on the managerial and psychological characteristics involved, three leadership styles:
- - autocratic, characterized by strict supervision of subordinates by the boss, information flows directed predominantly from top to bottom, fear acting as a means of control;
- - liberal, through which, within general directions of action established by senior management, very great freedom of action is given to subordinates, control being almost nil;
- - democratic, whose main dimensions are sociability, flexibility, cooperation, good upward, downward and horizontal communications, the spirit of openness and the friendly atmosphere in the organization.

Being consistent with the characteristics of leadership and managerial style presented and adopting the conclusions of the latest studies in the field, then of the three styles, only the last, the democratic one, we consider to represent both a managerial and a leadership style.
A characteristic of railway companies is the fact that, between employees, the collaboration relations on the service line are administrative hierarchy relations and operative subordination relations. Within the administrative hierarchy relations, each employee is directly subordinate to a single hierarchical boss, through whom the transmission of any order is carried out. The other managers located on higher levels in the hierarchy can also transmit orders directly, but in this case, the one who received the order is obliged to inform his direct manager.

[318] Nicolescu O., Verboncu, I., (2018), Fundamentele managementului organizaţiei, Editura Universitară, Bucureşti

Regarding the type of manager and the leadership style existing within the group of railway organizations, based on the results obtained in the research on the analysis of labor relations and social climate, undertaken on two distinct and representative groups of employees of the "CFR" Constanţa Branch, the following types were identified[319]:

- - in three of the nine railway stations, the existence of an autocratic management style was identified, which imposed a structured climate, characterized by severe control of the direct manager; station managers demand punctuality, order and superior efficiency; employees perceive a cold, distant, unapproachable station manager; as such they fear their superior;
- - in the other six stations of the traffic department, the existence of a permissive climate was identified, characterized by a management style that offers freedom of action; the senior manager of the unit, respectively the station manager, does not intervene directly in the operation of the railway infrastructure, rarely controls and imposes restrictions only sometimes;
- - within the group in the central management structure of the branch, the style identified was a democratic one, through which the manager allows subordinates to express their opinion regarding the activities of the office or service; everyone is involved, the manager is a leader and at the same time a member of the group; This creates a team spirit.

Establishing such a climate is the goal of most modern managers. A democratic climate is one in which employees want to achieve what the manager wants to be done. Due to the specifics of the railway transport activity, employees in railway companies directly compete for the safety of train traffic, so they are obliged to demonstrate high discipline, based on the need to fulfill their job duties. In the railway transport system, discipline implies a subordination of each person employed to hierarchical leaders and requires strict compliance and execution of the orders of the direct hierarchical superior, of the specific norms established by railway instructions and regulations.

Considering the leadership style practiced in the railway transport activity, we consider the perpetuation of the permissive climate as a threat to future activity, this liberal climate becoming dangerous, especially for new employees without experience, who need discipline. From the questionnaire-based survey and direct observation used in the research conducted, we found that railway personnel in railway stations do not use their working time efficiently and are less motivated to perform the tasks specific to the job description, when a leader is missing.

Among the new leadership typologies, interpersonal leadership was identified as frequently practiced in the analyzed railway branch, characterized by direct daily relationships between the manager and subordinates, especially in the railway subunits in the territory, and in the central management apparatus, charismatic leadership, practiced by the regional director, who, being young and with eight years of experience in the position, based his success on the use of unconventional solutions to solve problems.

In the railway transport system, union leaders and railway company managers are increasingly faced with problems that require effective and efficient solutions, but which also generate significant adverse reactions[320]. Massive staff reductions, restructuring of the activity by giving up some traditional operations and developing new ones, which require other skills and abilities, have proven to be unpopular, generating union movements or adverse reactions from their own staff[321]. In response to these situations, the management of railway transport companies is oriented towards adopting new leadership styles that will lead to an increase in the degree of employee involvement in solving major problems. The implementation of these new measures, however, requires a certain period of accommodation and the existence of a high potential for assumption on the part of railway managers.

[319] Ipate, D., Dăneci-Pătrău, Daniel, Pârvu, I.,(2009), Negative aspects regarding work relationships in the rail transport, în “Proceedings of the First International Safety Training and E-Learning – ISTELS”, Bucureşti

[320] www.cfr.ro, accesat la 22.02.2024

[321] www.cfrcalatori.ro, accesat la 26.03.2024

5Conclusions

Organizational culture is an intrinsic part of modern approaches to human resource management. In fact, the rise of theoretical concerns and pragmatic approaches to organizational culture reflects the new vision of human resources in the modern company and the new type of management involved. However, the understanding of the content of high performance varies from one culture to another. These contrasts between societies, in the functions of human resource management, prevent the development of a consistent approach to the use of human resources in a global organization.
Knowledge of the functions of organizational culture is the basis for noticing and capitalizing on the major importance that it has for an organization. The importance of railway culture for a railway transport company, in the context of promoting professional human resource management, is also given by the approach to organizational culture in all its complexity. This specific approach facilitates the identification and combating of illicit organizational conduct, unfortunately, with a relatively high spread in railway companies, due to the specifics of the activity;
Organizational culture tends to be included more and more often in the study of rail transport companies and to become a new variable in their management. In order to succeed in the future, we consider it necessary for organizations in this field to use direct methods, especially strategies and structures adapted to the market, but also indirect methods, which influence behaviors, especially the systematic enhancement of railway culture.

Bibliographic references

1. Culipei, Laura - Cătălina, Sustainability of Generation of Youth Leaders, În: Economy Transdisciplinarity Cognition, Vol. 25 Issue 2/2022, pag 80 – 85, ISSN 2067 - 5046 - print edition; 2068 - 7389 - online edition, indexed in: Index Copernicus; Cabell’s; ProQuest; EBSCO; SCIPIO; Cite Factor (Academic Scientific Journals), https://drive.google.com/file/d/1kzdgbFOICt9OckUyOoxMTZUzuDfHi2dp/view
2. Culipei, Laura- Catalina, Abordări teoretice ale conceptului de leadership, În Revistă științifico-practică Vector european, Nr. 2/2022, pag 42-46. ISSN 2345-1106, E-ISSN 2587-358X
3. Dăneci-Pătrău, D., (2019), Comportament organizational, Editura Sitech, Craiova.
4. Ipate, D., Dăneci-Pătrău, Daniel, Pârvu, I.,(2009), Negative aspects regarding work relationships in the rail transport, în “Proceedings of the First International Safety Training and E-Learning – ISTELS”, Bucureşti.
5. Jones, M. K. McBeth, & E. A. Shanahan (Eds.), Narratives and the policy process: Applications of the narrative policy framework (pp. 90–112). Montana State University Library. https://doi.org/10.15788/npf4
6. Little, G. (1988). Strong leadership. Oxford University Press.
7. Lybecker, D. L., McBeth, M. K., & Kusko, E. (2013). Trash or treasure: Recycling narratives and reducing political polarisation. Environmental Politics, 22(2), 312–332.
8. Lybecker, D. L., McBeth, M. K., & Sargent, J. S. (2022). Agreement and trust: In narratives or narrators? In M. D.
9. Nicolescu O., Verboncu, I., (2018), Fundamentele managementului organizaţiei, Editura Universitară, Bucureşti..
10. Paula, Lemos, Silveira. (2022). Strategic Management. Available from: 10.31219/osf.io/vauxf
11. Radu, E. (coord.), (2013), Managementul resurselor umane, Editura ASE, Bucureşti.
12. Salvati, E. (2016). Matteo Renzi: A new leadership style for the Italian Democratic Party and Italian politics. Modern Italy, 21(1), 7–18. https://doi.org/10.1017/mit.2015.2
13. Șargu L, Timuș A, Shaping the profile of the contemporary manager based on the perception of educational beneficiaries, Euromentor Journal Studies About Education, Volume XVI, No. 1/March 2025, ISSN 2068-780X, pp 35-50, https://euromentor.ucdc.ro/Euromentor%20_MARCH_BT_.pdf

14. State, O., Popescu, D., (2018), Leadership and Social Responsibility, în revista “Amfiteatru Economic”, Academia de Studii Economice, Bucureşti, Anul X ,Nr. 23/ 2018
15. Thevenet, M., (2016), La culture d'entrepris, 5e édition, Editura Presses Universitaires de France, PUF, Paris.
16. Valeeva, Y.S., Sargu Lilia, S., Nikolaevna, V.S., Yokub Suvonovich, E. Main Trends in the Organization of the Postgraduate Research and Education Process in the Context of Digitalization of Higher Education, 2022 8th International Conference on Energy Efficiency and Agricultural Engineering, EE and AE 2022 - Proceedings, 2022
17. www.cfr.ro, accesat la 22.02.2024
18. www.cfrcalatori.ro, accesat la 26.03.2024

SOLUȚII INOVATOARE PENTRU PROMOVAREA EFICIENȚEI ECONOMICE ȘI GESTIONAREA RESPONSABILĂ A RESURSELOR

Daniela Simona NENCIU
Universitatea TOMIS din Constanța
Bulevardul Tomis 101, Constanța 900178, România
nenciu75@yahoo.com
https://orcid.org/0009-0007-3860-7720

Carmen Elena COCA
Conf. univ.dr., Universitatea Tomis din Constanța
Bulevardul Tomis 101, Constanța 900178, România
zelesneacarmen@yahoo.com
ORCID:0000-0002-2223-476X

Abstract *Această lucrare prezintă importanța abordării integrate și multidisciplinare în promovarea eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor. Documentul evidențiază diverse soluții inovatoare, cum ar fi utilizarea tehnologiilor avansate, adoptarea economiei circulare și promovarea eficienței energetice, care pot contribui la optimizarea proceselor și reducerea impactului asupra mediului. Colaborarea între sectorul public, privat și societatea civilă, precum și educația și conștientizarea, sunt esențiale în această direcție. Documentul menționează câteva exemple de companii care au implementat soluții inovatoare, precum Patagonia, Tesla, Unilever și Google, și evidențiază măsurile suplimentare pe care acestea le-au luat pentru promovarea eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor. Implementarea acestor soluții poate aduce beneficii semnificative pentru companii, precum reducerea costurilor operaționale.*
Cuvinte cheie*:Gestionare responsabilă a resurselor, tehnologii avansate, economie circulară, sustenabilitate, responsabilitate socială.*

Promovarea eficienței economice și gestionarea responsabilă a resurselor necesită o abordare integrată și multidisciplinară, care abordeaza implicarea tuturor părților interesate și adoptarea unor politici și practici sustenabile.

Există o serie de soluții inovatoare care pot fi implementate pentru a promova eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor. Tehnologia joacă un rol crucial în îmbunătățirea eficienței economice și gestionării resurselor. Aplicarea tehnologiilor avansate, cum ar fi Internetul lucrurilor (IoT), analiza datelor și inteligența artificială, poate oferi informații și insight-uri valoroase pentru a optimiza procesele și a reduce risipa de resurse. Adoptarea conceptului de economie circulară poate contribui la eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor. Aceasta implică reducerea, reutilizarea, reciclarea și regenerarea resurselor într-un ciclu continuu. Prin proiectarea produselor pentru a fi durabile și ușor de reutilizat sau reciclat, se poate reduce dependența de resurse noi și se poate minimiza impactul asupra mediului.Promovarea eficienței energetice în toate sectoarele economiei poate duce la economii semnificative și la reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră. Utilizarea surselor regenerabile de energie, precum energia solară și cea eoliană, poate contribui la reducerea dependenței de sursele de energie fosile și la promovarea unui mediu mai curat și durabil. Cooperarea între sectorul public, sectorul privat și societatea civilă este esențială în promovarea eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor. Parteneriatele public-privat pot stimula inovația, pot facilita schimbul de cunoștințe și resurse și pot crea condiții favorabile pentru dezvoltarea unor soluții sustenabile. Educația și conștientizarea sunt instrumente puternice în promovarea schimbării de comportament și a unui mediu economic mai responsabil. Informarea și educarea oamenilor despre importanța eficienței economice și a gestionării responsabile a resurselor pot contribui la adoptarea practicilor sustenabile atât la nivel individual, cât și la nivelul întreprinderilor și organizațiilor.

Există numeroase companii care au implementat soluții inovatoare pentru a promova eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor.

Patagonia, o companie de îmbrăcăminte outdoor, a adoptat o abordare inovatoare pentru a promova sustenabilitatea. Ei au dezvoltat programe de reciclare a hainelor, prin care încurajează clienții să returneze produsele uzate pentru a fi reparate sau reciclate. De asemenea, compania a investit în tehnologii de producție durabile și a promovat utilizarea materialelor organice și reciclate în produsele lor.

Tesla, un producător de mașini electrice, a revoluționat industria auto prin promovarea utilizării vehiculelor electrice. Mașinile lor sunt alimentate de energie electrică, reducând astfel emisiile de gaze cu efect de seră. De asemenea, Tesla a dezvoltat tehnologii de stocare a energiei, precum bateriile Powerwall, care facilitează utilizarea surselor regenerabile de energie.

Unilever, o companie globală de bunuri de larg consum, a implementat o serie de măsuri pentru a promova sustenabilitatea. Ei au stabilit obiective ambițioase de reducere a emisiilor de carbon și a deșeurilor, au promovat utilizarea materialelor reciclate în ambalaje și au dezvoltat produse cu impact redus asupra mediului. De asemenea, Unilever a colaborat cu organizații locale și guverne pentru a dezvolta programe de gestionare a resurselor și a educa consumatorii cu privire la obiceiurile de consum responsabil.

Google a adoptat o abordare inovatoare pentru a promova eficiența energetică și utilizarea surselor regenerabile. Compania a investit masiv în energie solară și eoliană și a implementat tehnologii eficiente din punct de vedere energetic în centrele lor de date. De asemenea, Google a dezvoltat instrumente și programe pentru a ajuta utilizatorii să reducă consumul de energie și să urmărească impactul lor asupra mediului.

Acestea sunt doar câteva exemple de companii care au demonstrat angajamentul pentru eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor. Există multe alte companii, atât mari cât și mici, care au implementat soluții inovatoare în aceste domenii, în concordanță cu valorile lor de sustenabilitate și responsabilitate socială. Aceste companii au luat și alte măsuri pentru a promova eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor.

Companiile au introdus politici și programe pentru a asigura că lanțurile lor de aprovizionare respectă standardele de sustenabilitate. Aceasta poate include monitorizarea și evaluarea furnizorilor, promovarea practicilor agricole durabile, protejarea drepturilor muncitorilor și reducerea impactului asupra ecosistemelor fragile.

Au implementat tehnologii și practici pentru a reduce consumul de apă în procesele lor de producție. Aceasta poate include utilizarea sistemelor de reciclare a apei, optimizarea proceselor de curățare și utilizarea metodelor de irigare eficiente în agricultură.

Companiile au alocat resurse semnificative pentru cercetare și dezvoltare, în vederea identificării și implementării de tehnologii mai eficiente din punct de vedere energetic, materiale durabile și soluții inovatoare pentru gestionarea resurselor. Aceste investiții au condus la îmbunătățiri semnificative în performanța energetică și reducerea impactului asupra mediului.Totodată au îmbunătățit transparența și raportarea lor privind impactul asupra mediului și progresele realizate în ceea ce privește sustenabilitatea. Acest lucru implică publicarea rapoartelor de sustenabilitate care evidențiază obiectivele, performanțele și inițiativele lor în domenii precum eficiența energetică, emisiile de carbon, gestionarea deșeurilor și utilizarea resurselor naturale.

Companiile au dezvoltat programe și inițiative pentru a se implica în comunități și pentru a îmbunătăți calitatea vieții oamenilor. Aceasta poate include investiții în proiecte de dezvoltare comunitară, sprijinirea educației și formării profesionale, promovarea diversității și incluziunii și sprijinirea organizațiilor non-guvernamentale care abordează probleme sociale și de mediu.

Aceste măsuri adiționale demonstrează angajamentul companiilor în privința promovării eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor. Prin adoptarea unui abordări holistice și prin integrarea durabilității în toate aspectele operaționale, aceste companii au reușit să obțină rezultate semnificative în direcția unei economii mai eficiente și a unei utilizări responsabile a resurselor.

Implementarea acestor măsuri pentru promovarea eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor poate aduce o serie de beneficii suplimentare pentru companii. *Reducerea costurilor operaționale*

Adoptarea practicilor și tehnologiilor eficiente din punct de vedere energetic și gestionarea responsabilă a resurselor poate duce la reducerea costurilor operaționale. De exemplu, utilizarea energiei regenerabile poate reduce dependența de sursele de energie costisitoare, iar optimizarea proceselor poate reduce utilizarea de materii prime și de apă, ceea ce se traduce în economii semnificative.

Companiile care adoptă soluții inovatoare pentru eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor pot câștiga o poziție competitivă mai puternică pe piață. Aceste companii sunt adesea percepute ca fiind mai sustenabile și mai responsabile social, ceea ce poate atrage consumatori loiali și sprijin din partea investitorilor. În plus, abordarea inovatoare poate stimula dezvoltarea de produse și servicii noi, deschizând noi oportunități de afaceri.

Companiile angajate în promovarea sustenabilității și responsabilității sociale câștigă adesea o reputație mai bună în ochii consumatorilor, angajaților și comunității. Această reputație pozitivă poate consolida brandul și loialitatea clienților, atrăgând noi oportunități de afaceri și talent.

Multe țări și regiuni au introdus reglementări și cerințe legale în ceea ce privește sustenabilitatea și responsabilitatea mediului. Companiile care implementează măsuri pentru eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor se conformează acestor reglementări și evită riscul de sancțiuni sau penalități.

Prin adoptarea unor practici sustenabile, companiile pot reduce riscurile asociate cu fluctuațiile prețurilor resurselor, schimbările climatice, instabilitatea piețelor și alte amenințări. De asemenea, o mai bună gestionare a resurselor și a lanțurilor de aprovizionare poate crește reziliența în fața perturbărilor și crizelor.

Aceste beneficii suplimentare evidențiază faptul că promovarea eficienței economice și gestionarea responsabilă a resurselor nu aduce doar avantaje ecologice, ci și economice și strategice pentru companii.

Există o serie de soluții digitale utilizate pentru optimizarea proceselor de producție. Aceste tehnologii digitale pot ajuta companiile să îmbunătățească eficiența, calitatea și sustenabilitatea operațiunilor lor.

IIoT implică conectarea și monitorizarea echipamentelor și dispozitivelor într-o fabrică sau într-o linie de producție prin intermediul senzorilor și a rețelelor de comunicații. Aceasta permite colectarea datelor în timp real și analiza acestora pentru a identifica ineficiențe, a optimiza fluxurile de producție și a reduce timpul de nefuncționare a echipamentelor.

Colectarea și analiza datelor generate în cadrul proceselor de producție pot oferi informații valoroase pentru identificarea tendințelor, a modelelor și a ineficiențelor. Utilizarea analizei datelor și a tehnologiilor Big Data poate ajuta la optimizarea producției, la anticiparea și prevenirea defecțiunilor echipamentelor și la luarea deciziilor bazate pe date în timp real.

Utilizarea software-urilor de simulare și modelare permite companiilor să testeze și să optimizeze procesele de producție într-un mediu virtual. Aceasta poate include simularea fluxurilor de producție, a configurării liniei de asamblare sau a optimizării stocurilor. Prin evaluarea diferitelor scenarii și a combinațiilor de variabile, companiile pot identifica soluțiile optime înainte de a le implementa în practică.RPA implică utilizarea de software-uri și roboți software pentru a automatiza sarcinile repetitive și cu un grad ridicat de manualitate în procesele de producție. Aceasta poate include activități precum prelucrarea datelor, generarea de rapoarte sau manipularea materialelor.

RPA poate reduce erorile umane, poate îmbunătăți eficiența și poate elibera resursele umane pentru activități mai valoroase și creative.

Tehnologia blockchain poate fi utilizată pentru a crea transparență și încredere în lanțurile de aprovizionare. Prin înregistrarea și urmărirea tranzacțiilor și a informațiilor cheie pe o rețea distribuită,

companiile pot verifica autenticitatea, proveniența și durabilitatea materiilor prime și produselor, contribuind astfel la o gestionare mai responsabilă și sustenabilă a lanțurilor de aprovizionare.

Companiile ar trebui să-și asume responsabilitatea socială și să contribuie la bunăstarea comunităților în care activează. Aceasta poate include implicarea în proiecte comunitare, sprijinirea educației și sănătății, susținerea diversității și incluziunii și promovarea condițiilor de muncă sigure și echitabile.

Companiile ar trebui să adere la practica raportării de sustenabilitate pentru a-și comunica performanțele și progresele în domeniul eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor. Rapoartele de sustenabilitate transparente și verificabile oferă o imagine clară asupra angajamentului unei companii față de sustenabilitate și pot stimula responsabilitatea și concurența sănătoasă în această direcție.

Companiile ar trebui să investească în inovație și dezvoltare pentru a identifica și implementa soluții noi și mai eficiente în domeniul eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor. Aceasta poate include dezvoltarea de tehnologii mai avansate, procese mai eficiente și materiale sustenabile.

Promovarea eficienței economice și gestionarea responsabilă a resurselor nu este doar responsabilitatea companiilor, ci și a consumatorilor. Educația și conștientizarea consumatorilor cu privire la impactul deciziilor lor de consum pot stimula schimbări pozitive și adoptarea practicilor sustenabile. Companiile trebuie să facă eforturi pentru a informa și educa consumatorii cu privire la produsele și serviciile lor sustenabile și să ofere opțiuni responsabile.

Aceste aspecte adiționale subliniază importanța unei abordări cuprinzătoare în promovarea eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor, implicând nu doar companiile, ci și comunitățile și consumatorii.

Aceste exemple de soluții digitale sunt doar câteva dintre multele tehnologii disponibile pentru optimizarea proceselor de producție. Fiecare companie trebuie să analizeze specificul și nevoile sale pentru a identifica soluțiile potrivite care să îmbunătățească eficiența și sustenabilitatea operațiunilor lor. Implementarea unor astfel de soluții aduce beneficii suplimentare pentru companii, inclusiv reducerea costurilor operaționale prin adoptarea practicilor și tehnologiilor eficiente din punct de vedere energetic și gestionarea responsabilă a resurselor.

În final, prin integrarea durabilității în toate aspectele operaționale și adoptarea unei abordări holistice, companiile pot contribui la construirea unei economii mai eficiente, mai sustenabile și mai responsabile din punct de vedere al resurselor.

Materialul realizat evidențiază importanța adoptării unor soluții inovatoare în abordarea eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor. Prin implementarea acestor soluții, companiile pot obține beneficii semnificative, precum reducerea costurilor operaționale și îmbunătățirea performanței energetice.

Utilizarea tehnologiilor avansate, cum ar fi Internetul lucrurilor (IoT), analiza datelor și inteligența artificială, poate oferi informații valoroase pentru optimizarea proceselor și reducerea risipei de resurse. Adoptarea conceptului de economie circulară, prin reducerea, reutilizarea, reciclarea și regenerarea resurselor într-un ciclu continuu, poate contribui la eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor.

Promovarea eficienței energetice și utilizarea surselor regenerabile de energie, precum energia solară și cea eoliană, sunt aspecte cheie în direcția unei economii mai curate și durabile. Cooperarea între sectorul public, privat și societatea civilă este esențială în promovarea eficienței economice și gestionării responsabile a resurselor, în timp ce educația și conștientizarea joacă un rol important în schimbarea de comportament și adoptarea practicilor sustenabile.

Exemplele de companii prezentate în document, precum Patagonia, Tesla, Unilever și Google, demonstrează angajamentul pentru eficiența economică și gestionarea responsabilă a resurselor prin implementarea de soluții inovatoare și măsuri suplimentare, cum ar fi reducerea emisiilor de carbon,

promovarea utilizării materialelor organice și reciclate, colaborarea cu organizații locale și guverne, și investiții în energie regenerabilă.

În concluzie, promovarea eficienței economice și gestionarea responsabilă a resurselor necesită o abordare holistică și implicarea tuturor părților interesate. Prin adoptarea soluțiilor inovatoare și angajamentul pentru sustenabilitate, companiile pot contribui la crearea unui mediu economic mai responsabil și la gestionarea eficientă a resurselor pentru generațiile viitoare.

BIBLIOGRAFIE:

1. BOSNEAGU, Romeo, SARGU, Lilia, COCA, Carmen, Elena, LUPU, Sergiu, PATRAU Daniel, Damian. *The Republic of Moldova from a danube riparian state to a black sea’s coastal state.* În: Collecting scientific papers 4th International Conference "Promotion of Social and Economic Values in the Context of European Integration", December 3-4, Chișinău, 2021, Vol. 1, pag 7-16
2. Europa.eu Utilizarea eficientă a resurselor și economia circulară |
3. Ignat, G., Shargu, L., & Prigoreanu, I. (2024). Modern paradigms in agricultural development: Innovation, sustainability, and digital transformation. În Modern paradigms in the development of the national and world economy (pp. 17b). Chișinău: Moldova State University. ISBN 978-9975-62-770-2.
4. K. A. Demir, G. Döven and B. Sezen, "Industry 5.0 and human–robot co-working", *Proc. Comput. Sci.*, vol. 158, pp. 688-695, Jan. 2019
5. Prigoreanu I., Șargu L., Ignat G., (2024). European funds for rural development: a sustainable vision for Romania "Economic growth in the face of global challenges. Consolidation of national economies and reduction of social inequalities", international scientific-practical conference (18th Edition, October 2024; Chisinau). International Scientific-Practical Conference "Economic growth in the face of global challenges. Consolidation of national economies and reduction of social inequalities", Volume I, 18th Edition, October 10-11, 2024, (INCE al ASEM), ISBN 978-9975-167-77-2. pp. 267-278, https://conferinte.stiu.md/sites/default/files/evenimente/I_Vol_INCE_%202024.pdf
6. ȘARGU, Lilia, IGNAT, Gabriela, Idriceanu Catalin. *Managementul resurselor forestiere în contextul sustenabilității economice*, Chișinău, - 2024, Print-caro, 300 pp
7. Sharafutdinova N., Shargu L., Valeeva Y., CUSTOMER-ORIENTED APPROACH IN RETAIL NETWORKS MANAGEMENT, Innovation Management, Enterpreneurship and Corporate Sustainability, Published by Vysokáškolaekonomická v Praze, NakladatelstvíOeconomica – Praha 2016, 648-660, 0,5 a.c. http://imecs.vse.cz/conference-proceedings/
8. Y. Tong and J. Liu, "Review of research and development of supernumerary robotic limbs", *IEEE/CAA J. Autom. Sinica*, vol. 8, no. 5, pp. 929-952, May 2021.
9. Yulia Valeeva, Marina Kalinina, Lilia Sargu, Anastasia Kulachinskaya, Svetlana Ilyashenko *Energy Sector Enterprises in Digitalization Program: Its Implication for Open Innovation*, Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, 2022, 8(2), 81

INVESTIȚIILE ÎN INFRASTRUCTURA RURALĂ CA MOTOR AL CREȘTERII ECONOMICE

Ștefan NICA
SC EURO BUILDING SRL, Șoseaua Buzăului, 13A, Brăila, România
nica_stefan2004@yahoo.com
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0005-0243-5440

Grigore DUHLICHER
Universitatea de Studii Europene din Moldova, Ghenadie Iablocikin 2/1, Chișinău, Republica Moldova
grigoredu@yahoo.com
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-1159-0830

Rezumat *Dezvoltarea infrastructurii rurale reprezintă una dintre condițiile fundamentale pentru dinamizarea economiilor naționale, mai ales în statele în tranziție sau în economiile emergente. În contextul global actual, caracterizat de instabilitatea piețelor, schimbări demografice și presiuni asupra resurselor naturale, zonele rurale rămân adesea în urma mediului urban în ceea ce privește accesul la servicii publice, conectivitate și oportunități economice. Prezentul studiu examinează rolul investițiilor în infrastructura rurală ca motor al creșterii economice inclusive în regiunile din România, utilizând ca studiu de caz implementarea sistemului integrat de alimentare cu apă și canalizare-epurare în județul Suceava. Prin combinarea reviziei critice a literaturii de specialitate cu o analiză a proiectului regional, lucrarea identifică și cuantifică efectele directe și indirecte generate de implementarea acestuia. Contribuția originală rezidă în evidențierea empirică a interdependenței dintre diferitele tipuri de infrastructură rurală și în demonstrarea faptului că absența unuia dintre elemente, în speță rețeaua de apă-canal, ar fi anulat cea mai mare parte a beneficiilor economice și sociale generate de celelalte investiții.*

Cuvinte-cheie: *creștere economică rurală, efect multiplicator, infrastructură de apă și canalizare, interdependență investițională.*

Abstract *The development of rural infrastructure is one of the fundamental conditions for boosting national economies, especially in transition countries or emerging economies. In the current global context, characterized by market instability, demographic changes, and pressure on natural resources, rural areas often lag behind urban areas in terms of access to public services, connectivity, and economic opportunities. This study examines the role of investment in rural infrastructure as an engine of inclusive economic growth in regions of Romania, using as a case study the implementation of an integrated water supply and sanitation system in Suceava County. By combining a critical review of the literature with an analysis of the regional project, the paper identifies and quantifies the direct and indirect effects generated by its implementation. The original contribution lies in empirically highlighting the interdependence between different types of rural infrastructure and demonstrating that the absence of one of the elements, in this case the water and sewerage network, would have negated most of the economic and social benefits generated by the other investments.*

Keywords: *rural economic growth, multiplier effect, water and sewerage infrastructure, investment interdependence.*

JEL: Cod O18

INTRODUCERE

În ultimele decenii, literatura de specialitate a acordat o atenție crescândă rolului infrastructurii rurale în procesul de dezvoltare economică, în special în țările emergente și în curs de dezvoltare. Dacă în perioada ulterioară celui de al doilea război mondial atenția era concentrată pe procesul de industrializare urbană, pe proiectele complexe de infrastructură națională, prezentă prin rețele de transport sofisticate, amenajări portuare, centrale energetice, experiența acumulată după anii 1990 a demonstrat că absența unei rețele minimale de infrastructură în zonele rurale reprezintă unul dintre principalii factori care mențin sărăcia și decalajele de dezvoltare regionale.

Prezenta investigație și-a propus să scoată în evidență a modalității în care investițiile direcționate către modernizarea infrastructurii regionale din interiorul sistemelor economice naționale impulsionează creșterea economică sustenabilă în aceste zone.

Resursele financiare orientate spre înlocuirea sau înființarea elementelor de infrastructură sunt capabile să reducă semnificativ disparitățile dezvoltării regionale, contribuind astfel la sporirea

randamentului eforturilor economice și a gradului de atractivitate investițională a zonelor preponderent rurale.

În condițiile prezenței în cadrul Uniunii Europene, România înregistrează în continuare unul dintre cele mai semnificative decalaje rural–urban din zona comunitară, cu un PIB pe cap de locuitor în regiunile rurale care alcătuiește, conform eurostat, doar 46 % din media națională. PIB-ul pe cap de locuitor al României pentru anul 2023 este de 29700 EUR, fiind situat mai jos de media Uniunii Europene de 38100 EUR [1].

MATERIALE ȘI METODE

Partea metodologică a studiului a fost structurată astfel încât să permită o evaluare riguroasă a efectelor investițiilor în infrastructura de apă și canalizare din județul Suceava asupra dinamismului economic rural. Analiza se bazează pe o abordare mixtă, combinând metode cantitative cu instrumente calitative pentru a surprinde atât impacturile măsurabile, cât și mecanismele mai subtile care influențează dezvoltarea locală.

Din punct de vedere cantitativ, au fost utilizate serii de date statistice disponibile la nivelul Institutului Național de Statistică, Eurostat și al autorităților județene, vizând indicatori precum evoluția veniturilor gospodăriilor, rata de ocupare, structura activităților economice și nivelul investițiilor locale înainte și după implementarea proiectului.

Pe dimensiunea calitativă, cercetarea a inclus analiza documentară a rapoartelor tehnice și administrative, precum și discuții exploratorii cu reprezentanți ai unităților administrativ-teritoriale și ai operatorului regional.

Corelarea celor două perspective a permis configurarea unei imagini coerente asupra modului în care infrastructura de apă-canal influențează competitivitatea economică și calitatea vieții în mediul rural, facilitând totodată identificarea unor relații de tip cauză–efect care nu ar fi putut fi surprinse printr-o singură metodă de analiză.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Situația privind decalajele dezvoltării rural-urbane reflectă nu doar moștenirea istorică a subinvestiției cronice în zonele rurale, ci și o fragmentare persistentă a eforturilor de politici publice. Programele operaționale succesive au alocat resurse considerabile, însă efectele lor au fost adesea limitate de lipsa de coordonare între domenii – drumuri, apă-canalizare, energie, conectivitate digitală – și de capacitatea administrativă redusă la nivel local.

În acest cadru, proiectele de anvergură regională, precum cel derulat în județul Suceava pentru dezvoltarea infrastructurii de apă și apă uzată, valoare totală eligibilă de peste 1,3 miliarde lei, oferă o oportunitate valoroasă de a observa în timp real modul în care investițiile integrate pot genera efecte economice și sociale de amploare, depășind simpla conformare la directivele europene și constituind un veritabil catalizator al convergenței teritoriale.

Tabelul 1 Structura financiară a proiectului „Dezvoltarea infrastructurii de apă și apă uzată în Județul Suceava”

Categorie	Valoare (lei, fără TVA)
Valoare totală eligibilă a proiectului	1316922589,00
Etapa I – POIM 2014–2020	
Fondul de Coeziune al UE	56584839,19
Bugetul de Stat	8654151,87
Bugetele autorităților locale	1331407,99
Fonduri proprii ACET S.A.	4249174,41
Total eligibil Etapa I	70819573,46

Etapa II – PDD 2021–2027	
Fondul European de Dezvoltare Regională	995636309,43
Bugetul de Stat	152273788,50
Bugetele autorităților locale	23426736,68
Fonduri proprii ACET S.A.	74766180,93
Total eligibil Etapa II	1246103015,54

Sursa: elaborat în baza informațiilor ACET SA SUCEAVA https://frex.ro/Lfjca

Proiectul „Dezvoltarea infrastructurii de apă și apă uzată în Județul Suceava în perioada 2014–2020”, implementat de ACET S.A. Suceava, reprezintă una dintre cele mai ample investiții regionale în domeniul utilităților publice derulate în nord-estul României în ultimele două decenii. În contextul obligațiilor asumate de România prin Tratatul de Aderare la Uniunea Europeană și al cerințelor impuse de directivele comunitare privind calitatea apei potabile și colectarea-epurarea apelor uzate, proiectul urmărește modernizarea și extinderea rețelelor de alimentare cu apă și canalizare în principalele localități ale județului. Intervențiile prevăzute sunt menite să asigure atât conformarea la standardele europene, cât și creșterea calității serviciilor oferite populației și mediului de afaceri.

Proiectul a fost inițial demarat în anul 2019, în cadrul Programului Operațional Infrastructura Mare (POIM) 2014–2020, însă complexitatea lucrărilor și amploarea investițiilor au impus etapizarea acestuia. Întrucât termenul limită de eligibilitate al programării financiare 2014–2020 a fost 31 decembrie 2023, implementarea investițiilor rămase a fost continuată prin Programul Dezvoltare Durabilă (PDD) 2021–2027. Finalizarea procedurii de etapizare a avut loc odată cu semnarea, la data de 26 aprilie 2024, a contractului de finanțare aferent celei de-a doua etape, între ACET S.A. Suceava și Ministerul Investițiilor și Proiectelor Europene. Acest moment a marcat asigurarea resurselor necesare continuării proiectului până la atingerea obiectivelor propuse.

Obiectivul general al proiectului îl constituie modernizarea și extinderea infrastructurii de alimentare cu apă și de canalizare-epurare în localitățile incluse în aria de intervenție: municipiile Suceava, Fălticeni, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuți și Vatra Dornei, orașele Dolhasca, Salcea, Siret și Vicovu de Sus, precum și comunele Marginea, Mitocu Dragomirnei, Putna, Sucevița și Șcheia. Acoperirea unui teritoriu atât de extins reflectă necesitatea unei abordări integrate, menită să reducă disparitățile infrastructurale existente între centrele urbane și zonele rurale periferice.

Intervențiile prevăzute în proiect includ, în funcție de specificul fiecărei localități, lucrări de extindere a rețelelor de distribuție a apei potabile, modernizarea stațiilor de tratare, reabilitarea sau construcția de noi rețele de canalizare și execuția instalațiilor de epurare a apelor uzate.

Prin aceste măsuri, proiectul contribuie la îmbunătățirea calității apei furnizate, la reducerea pierderilor în rețea, la creșterea siguranței operaționale și, totodată, la protejarea mediului înconjurător prin diminuarea riscurilor de poluare. Un element central îl reprezintă conformarea cu exigențele Directivelor 98/83/CE și 91/271/CEE, care reglementează standardele pentru apa potabilă, respectiv pentru colectarea și epurarea apelor uzate.

Termenul de finalizare a celei de-a doua etape este stabilit pentru 31 decembrie 2029, ceea ce asigură un interval suficient pentru realizarea integrală a lucrărilor și pentru adaptarea planificării operaționale la posibilele evoluții tehnice sau administrative. Faptul că investițiile sunt programate pe o perioadă extinsă reflectă atât amploarea intervențiilor, cât și necesitatea coordonării unui număr mare de contracte de execuție și achiziții publice, specifice proiectelor regionale de mare complexitate.

Prin caracterul său strategic, proiectul implementat de ACET S.A. Suceava se înscrie în logica mai largă a politicilor europene privind dezvoltarea durabilă, protecția resurselor naturale și creșterea coeziunii teritoriale. Cofinanțarea prin Fondul de Coeziune și Fondul European de Dezvoltare

Regională evidențiază importanța investițiilor în infrastructura de utilități ca element esențial pentru reducerea disparităților regionale și pentru respectarea angajamentelor asumate de România la nivel european.

În ansamblu, proiectul reprezintă nu doar un demers tehnic, ci și un exemplu de guvernanță multilevel eficientă, în care cooperarea între instituțiile europene, autoritățile naționale, administrațiile locale și operatorul regional converg către atingerea unor obiective de interes public major.

În continuare efectuăm evaluarea impactului generat de investițiile în infrastructura de apă și canalizare, deoarece numai printr-o investigație statistică riguroasă pot fi identificate modificările structurale care au avut loc în economia locală. În acest sens, în procesul cercetării a fost utilizat un set amplu de date statistice furnizate de Institutul Național de Statistică (INS), bazele de date Eurostat și rapoartele publice elaborate de autoritățile județene.

Selectarea acestor surse nu a fost întâmplătoare; ele reprezintă cele mai solide și metodologic coerente instrumente de măsurare a fenomenelor socio-economice la nivel regional și local, fiind totodată compatibile cu standardele utilizate în literatura internațională.

Primul grup de indicatori analizat a vizat evoluția câștigurilor salariale din județul Suceava.

Tabelul 2. Câștigul salarial nominal mediu brut lunar pe activități la nivel de județ Suceava, lei / salariat

Indicatori	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
TOTAL JUDEŢ	2594	3485	3957	4297	4429	4904	5669
Agricultură, silvicultură şi pescuit	3318	4199	3953	4200	5066	6096	6633
Industrie	2367	3111	3463	3808	4043	4503	5066
Producerea, furnizarea energiei electrice, termice, gaze ,apă caldă, aer condiţionat	4073	5489	6093	6734	7509	8318	10211
Distribuţia apei, salubritate, gestionarea deşeurilor, activitatea de decontaminare	2446	3351	3755	4136	4300	4633	5560
Construcţii	1866	2518	3340	3471	3725	3965	4815
Intermedieri financiare şi asigurări	3940	4906	5334	5827	6197	6828	7780
Administraţia publică şi apărare; asigurări sociale din sistemul public	4704	6403	7419	7590	7610	8066	9213

Sursa: Anuarul Statistic al Județului Suceava 2024, https://frex.ro/A0Bpl

Evoluția câștigurilor salariale din județul Suceava reflectă atât transformările interne ale economiei locale, cât și capacitatea teritoriului de a valorifica investițiile publice majore derulate în

ultimul deceniu. Datele statistice arată o creștere constantă a câștigului salarial nominal mediu brut lunar, de la 2594 lei în anul 2017 la 5669 lei în 2023, o dublare a veniturilor în numai șase ani.

Totuși, nivelul rămâne inferior mediei naționale, câștigul salarial mediu brut la nivelul României situându-se în anul 2023 la 7042 lei[4], ceea ce indică persistența unor decalaje structurale între Suceava și zonele mai dezvoltate ale țării.

Această dinamică salarială trebuie analizată în raport cu efortul investițional major realizat în județ în aceeași perioadă, în special prin proiectul regional de dezvoltare a infrastructurii de apă și apă uzată. Conform datelor sintetizate în Tabelul 1, valoarea totală eligibilă a proiectului se ridică la 1316 miliarde lei, structurată pe două etape de finanțare: Etapa I (POIM 2014–2020), cu o valoare eligibilă de 70,8 milioane lei, și Etapa a II-a (PDD 2021–2027), cu o valoare de 1,246 miliarde lei.

Preponderența fondurilor europene — Fondul de Coeziune în prima etapă și Fondul European de Dezvoltare Regională în cea de-a doua — confirmă orientarea strategică a intervenției și rolul esențial al finanțării externe în susținerea dezvoltării infrastructurale din zonele rurale și periurbane ale județului.

Relația dintre aceste investiții și dinamica veniturilor este una indirectă, dar semnificativă. Sectarele economice care au înregistrat cele mai ridicate creșteri salariale — precum producerea și furnizarea energiei electrice, termice și gaze (10211 lei în 2023), domeniile legate de utilități publice sau intermedierile financiare — sunt și cele care beneficiază cel mai rapid de modernizarea infrastructurii.

În mod particular, ramurile conexe serviciilor publice de apă și canalizare au înregistrat o creștere salarială de la 2446 lei în 2017 la 5560 lei în 2023, evoluție care poate fi pusă în legătură cu profesionalizarea accelerată a sectorului și cu necesitatea atragerii de personal tehnic calificat pentru implementarea contractelor din proiectul regional.

Prin amploarea financiară și distribuția multilevel a contribuțiilor — de la fonduri europene la bugetul de stat, autorități locale și resurse proprii ale operatorului ACET S.A. — proiectul generează efecte multiplicatoare în economie. Pe termen scurt, acestea se manifestă prin majorarea cererii locale de lucrări, servicii și forță de muncă, influențând pozitiv salariile din construcții, industrie și utilități.

Pe termen mediu și lung, modernizarea infrastructurii de apă-canal reduce costurile operaționale pentru întreprinderi, crește atractivitatea localităților pentru investiții private și contribuie la creșterea productivității — factori esențiali care pot accelera convergența salarială față de media națională.

În acest sens, dinamica veniturilor salariale din județul Suceava nu poate fi interpretată în mod izolat, ci în contextul unui model de dezvoltare regională în care investițiile în infrastructura de bază reprezintă un precondiționant pentru creșterea economică.

Faptul că etapa a doua a proiectului are o valoare de aproape 18 ori mai mare decât etapa inițială demonstrează atât complexitatea intervențiilor necesare, cât și potențialul de transformare structurală pe care aceste investiții îl pot genera.

În acest cadru, evoluția câștigurilor salariale devine un indicator sensibil al schimbărilor economice, semnalând nu doar tendințele pieței muncii, ci și eficiența politicilor publice orientate către reducerea decalajelor teritoriale și consolidarea coeziunii regionale.

Un al doilea indicator important, utilizat în analiza impactului investițiilor îl reprezintă rata de ocupare a forței de muncă.

Tabelul 3. Numărul șomerilor înregistrați și rata șomajului la nivel de județ Suceava

Indicatori	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Numărul şomerilor înregistraţi, din care:	12379	11867	11031	11804	10401	10819	11059

Beneficiari de indemnizaţie de şomaj	3686	3382	3360	4929	3169	2916	2987
Şomeri neîndemnizaţ	8693	8485	7671	6875	7232	7903	8072
Rata şomajului (%)	5,4	5,1	4,8	5,1	5,4	5,5	5,6

Sursa: Anuarul Statistic al Județului Suceava 2024, https://frex.ro/A0Bpl

Evaluarea impactului investițiilor publice asupra dinamicii pieței muncii din județul Suceava permite surprinderea unor mecanisme economice care nu sunt întotdeauna evidente în analiza descriptivă a indicatorilor statistici.

În mod particular, investițiile de mare anvergură în infrastructura de apă și apă uzată – precum proiectul regional implementat de ACET S.A. – reprezintă intervenții structurale cu efecte atât directe, cât și indirecte asupra ocupării forței de muncă. În măsura în care aceste investiții se extind în teritoriu, implică procese complexe de achiziții publice, lucrări de construcții, activități de operare și mentenanță, ele generează o cerere suplimentară de muncă în sectoarele conexe și contribuie la recalibrarea structurii ocupării.

Datele sintetizate în Tabelul 3 indică o evoluție relativ moderată a șomajului în Suceava în intervalul 2017–2023, cu un număr al șomerilor care variază între 10401 (minimul din 2021) și 12379 (maximul din 2017). Rata șomajului s-a menținut în proximitatea valorilor 5–5,6%, ceea ce sugerează un grad de reziliență al pieței muncii locale, chiar și în contextul pandemiei și al fluctuațiilor economice din anii următori.

Totuși, comparată cu media națională a anului 2023 (2,9%)[4], rata șomajului din Suceava rămâne sensibil mai ridicată, reflectând particularitățile structurale ale economiei județene, mai puțin diversificată și cu o pondere semnificativă a ocupării în sectoarele tradiționale.

Pentru a înțelege modul în care investițiile în infrastructura de apă-canal influențează aceste evoluții, este necesară o interpretare în cheia teoriei multiplicatorului investițional și a efectelor de spillover sectoriale. În perioada analizată, proiectul derulat de ACET S.A. a generat un volum financiar considerabil – peste 1,3 miliarde lei – canalizat preponderent către lucrări de modernizare, extindere și conformare tehnică.

Aceste intervenții au un impact direct asupra ocupării prin angajarea personalului în construcții, rețele edilitare, servicii de inginerie, consultanță și supraveghere tehnică. Întrucât o parte semnificativă a contractelor sunt executate de firme locale sau regionale, cererea de forță de muncă este transmisă către piața locală, contribuind la menținerea unei rate a șomajului relativ stabile în pofida contextului economic instabil.

Pe lângă efectul direct, există și efecte intermediare care influențează dinamica ocupării. Modernizarea infrastructurii reduce incertitudinile investiționale pentru întreprinderi și îmbunătățește condițiile de funcționare pentru firmele din industrie, turism sau sectorul agroalimentar – ramuri cu importanță ridicată în județ. În acest fel, investiția în utilități devine un factor de atracție pentru capitalul privat, iar extinderea capacităților productive contribuie la menținerea unui nivel stabil al ocupării.

Totodată, scăderea ponderii șomerilor indemnizați în 2022 și 2023 (în jur de 2900 persoane) față de 2020 (aproape 5000 persoane) poate fi pusă în relație cu redeschiderea și relansarea activităților economice, dar și cu absorbția treptată a forței de muncă în proiectele publice aflate în implementare. Deși aceste corelații nu pot fi interpretate ca relații cauzale directe, constanța relativă a numărului total de șomeri într-o perioadă marcată de investiții masive sugerează că acestea au contribuit la absorbția presiunilor asupra pieței muncii.

Mai mult, un aspect structural semnificativ este distribuția șomerilor între categoriile indemnizați și neindemnizați. Suceava se caracterizează printr-o pondere ridicată a șomerilor neindemnizați, indicând un profil socio-economic marcat de niveluri reduse de calificare. Or, proiectele de infrastructură de amploare tind să stimuleze și cererea de forță de muncă slab calificată, oferind

oportunități temporare de reinserție pentru persoane din mediul rural sau din zone marginalizate. Prin urmare, o parte a stabilității șomajului se explică prin absorbția acestui tip de forță de muncă în activități asociate investițiilor.

Pe termen mediu și lung însă, efectele investițiilor în infrastructura de apă și canalizare se manifestă mai ales asupra componentei calitative a ocupării. Modernizarea utilităților contribuie la profesionalizarea operatorului regional, la creșterea cererii de competențe tehnice avansate și la consolidarea unui segment de muncă stabil și bine remunerat în sectorul serviciilor publice. Din perspectiva pieței muncii, această schimbare reduce presiunea asupra ocupării precare și creează oportunități pentru calificare și reconversie profesională.

În ansamblu, deși rata șomajului din județ nu a înregistrat scăderi spectaculoase, investițiile masive în infrastructura de apă-canal au avut un rol amortizor important, prevenind creșterea șomajului într-un context economic dificil și susținând menținerea unei dinamici relativ stabile a ocupării.

Impactul lor cel mai important se manifestă însă prin efecte structurale: îmbunătățirea condițiilor de dezvoltare economică, profesionalizarea pieței muncii și creșterea atractivității regiunii pentru investiții private. Astfel, investițiile analizate reprezintă mai degrabă un factor de consolidare și stabilizare a pieței muncii decât unul de reducere rapidă a șomajului, contribuind în mod esențial la fundamentarea unei traiectorii de dezvoltare sustenabilă pentru județul Suceava.

CONCLUZII

Concluziile care se desprind din analiza integrată a impactului investițiilor în infrastructura de apă și apă uzată asupra dinamicii socio-economice din județul Suceava confirmă faptul că astfel de intervenții reprezintă mai mult decât simple proiecte tehnice de modernizare. Ele configurează, în esență, un cadru structural nou pentru dezvoltare, în care economia locală, piața muncii și coeziunea teritorială sunt influențate simultan, pe multiple paliere. Chiar dacă efectele imediate asupra șomajului nu sunt spectaculoase, ele indică stabilitate într-un context macroeconomic volatil, sugerând o capacitate sporită de absorbție a șocurilor, în special într-un județ caracterizat printr-o structură economică relativ tradițională și o pondere ridicată a zonelor rurale.

Investițiile de peste 1,3 miliarde lei direcționate către infrastructura de apă-canal au generat, pe termen scurt, efecte multiplicatoare evidente: creșterea cererii pentru servicii în construcții și lucrări edilitare, stimularea firmelor locale implicate în executarea contractelor și atragerea de forță de muncă, inclusiv slab calificată, din mediile vulnerabile. Acest mecanism a contribuit la menținerea unui nivel relativ constant al șomajului, în pofida presiunilor economice generate de pandemia COVID-19 și de oscilațiile ulterioare ale pieței muncii. Astfel, proiectul a funcționat ca un amortizor economic, limitând efectele negative ale fluctuațiilor conjuncturale.

Totuși, influențele structurale sunt cele care conferă proiectului semnificație strategică. Modernizarea rețelelor de apă și canalizare a îmbunătățit funcționarea serviciilor publice, a redus incertitudinile investiționale pentru întreprinderile locale și a creat premise pentru activități economice cu valoare adăugată mai ridicată. Într-un județ în care competitivitatea este adesea afectată de infrastructura deficitară, calitatea serviciilor de utilități devine un criteriu esențial atât pentru investitorii privați, cât și pentru menținerea populației active. Prin urmare, modernizarea utilităților contribuie indirect la atragerea de capital, la extinderea activităților economice și, implicit, la generarea de locuri de muncă stabile și mai bine plătite.

Un alt efect important îl constituie profesionalizarea sectorului public de utilități. Implementarea proiectului a presupus adoptarea unor standarde tehnice europene, formarea personalului și diversificarea competențelor necesare operării infrastructurii modernizate. În timp, aceasta se traduce prin consolidarea unui segment de muncă stabil, calificat și mai bine remunerat, contribuind la reducerea presiunii asupra ocupării informale și precare, caracteristică pentru anumite zone ale județului.

Nu în ultimul rând, investițiile contribuie la reducerea decalajelor rural-urban, întrucât mare parte dintre localitățile beneficiare sunt comune sau orașe mici. Extinderea accesului la servicii de

utilități reprezintă un factor decisiv pentru îmbunătățirea calității vieții, pentru creșterea atractivității rezidențiale și, implicit, pentru limitarea migrației, una dintre principalele vulnerabilități ale regiunii.

În ansamblu, investițiile în infrastructura de apă și canalizare reprezintă o componentă centrală a unui proces amplu de restructurare economică. Ele consolidează reziliența pieței muncii, stimulează competitivitatea teritorială, reduc decalajele intra-județene și creează premisele dezvoltării sustenabile pe termen lung. Astfel, proiectul implementat în județul Suceava poate fi caracterizat drept o investiție strategică, cu efecte socio-economice profunde și durabile.

BILIOGRAFIE

1. Eurostat, https://frex.ro/KQA9T
2. ACET S.A. Suceava, https://frex.ro/Lfjca
3. Anuarul Statistic al Județului Suceava 2024, https://frex.ro/A0Bpl
4. Anuarul Statistic al României 2024, https://frex.ro/r89AS

REPERE TEORETICE PRIVIND INCIDENȚA PRESIUNII FISCALE ASUPRA RENTABILITĂȚII ACTIVITĂȚII ANTREPRENORIALE

Daniela DASCALIUC
PhD in Economics, Associate Professor
University of European Studies of Moldova
E-mail: danieladascaliuc@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-6056-4743

Rezumat: *Actualmente, în condițiile de dezvoltare instabilă și digitalizare acerbă principalii factori care influențează performanța întreprinderilor și durabilitatea economiei sunt reprezentați de regimul fiscal. Presiunea fiscală, influențează direct comportamentul antreprenorial, rentabilitatea companiilor și volumul de mijloace transferat la bugetul de stat. Anume fiscalitatea, își lasă amprenta cea mai pronunțată asupra realizării obiectivelor politicii statului și funcționalității sistemului antreprenorial. Prin prisma acestei abordări, în studiul ce urmează, vom încerca să determinăm complexitatea incidenței presiunii fiscale asupra rentabilității activității entităților economice.*
Cuvinte cheie: *presiune fiscală, rentabilitate, viabilitate, antreprenoriat*
Abstract: *Currently, under conditions of unstable development and rapid digitalization, the main factors influencing business performance and the sustainability of the economy are represented by the fiscal regime. Tax pressure directly affects entrepreneurial behavior, company profitability, and the volume of funds transferred to the state budget. Taxation is precisely the factor that leaves the most significant imprint on the achievement of state policy objectives and on the functionality of the entrepreneurial system. From this perspective, the following study seeks to determine the complexity of the impact of tax pressure on the profitability of economic entities.*
Keywords: *fiscal pressure / tax pressure, profitability, viability, entrepreneurship.*

JEL CLASSIFICATION: *C00, D21, M51, O44, H87*

INTRODUCERE

În era digitalizării și dezvoltării, unul dintre principalii factori ce determină performanța entităților economice și sustenabilitatea economiei țării, rămâne a fi incidența regimului fiscal. Presiunea fiscală, influențează în mod direct comportamentul antreprenorilor, nivelul de rentabilitate al firmei și mărimea prelevărilor în bugetul de stat. În literatura de specialitate, există un consens privind impactul presiunii fiscale asupra dezvoltării activității de antreprenoriat, deciziilor investiționale, asupra costului capitalului și asupra capacității firmelor de a genera profit sustenabil.

Pe de o parte, impozitarea moderată și predictibilă poate stimula conformarea voluntară și poate stimula dezvoltarea stabilă a mediului de afaceri. Pe de altă parte, presiunea fiscală excesivă poate reduce substanțial volumul mijloacelor financiare destinate reinvestirii, iar ca rezultat atrage după sine scăderea rentabilității întreprinderilor și competitivității produselor și serviciilor. În această ordine de idei, relația dintre presiunea fiscală și rentabilitate devine una complexă, cu efecte diverse, în funcție de politica fiscală, sectorul de activitate, dimensiunea întreprinderii și gradul de eficiență managerială. Studiul presiunii fiscale a prezentat un interes deosebit pentru numeroși cercetători consacrați, însă impactul acesteia asupra rentabilității entităților economice, rămâne a fi unul neexploatat pe deplin, fapt ce confirmă actualitatea temei cercetate și necesitatea aprofundării studiului.

MATERIALE ȘI METODE

Cercetarea materializată în prezentul studiu a fost realizată prin aplicarea metodelor de cercetare empirică, istorică, sistemică, analitică, economică și alte metode pentru studierea incidenței presiunii fiscale asupra activității antreprenoriale.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

În teoria economică, relația dintre fiscalitate și performanța economică a firmelor a constituit dintotdeauna un subiect de analiză și dezbatere. Conceptul de ***presiune fiscală*** ca subiect aparte de cercetare în știința economică a apărut în prima jumătate a secolului XX, fiind utilizat pentru a descrie intensitatea cu care sistemul fiscal afectează rezultatele activității economice.

În literatura de specialitate termenul de presiune fiscală este echivalat cu termenii: coeficient fiscal, tensiune fiscală, povară fiscală, sarcină fiscală. Indiferent de conceptualizarea acestui termen, presiunea fiscală este redată de gradul în care contribuabilii (persoanele fizice și juridice) suportă impozitele și taxele concepute de stat pentru a fi prelevate în mod nevoit și obligatoriu.

Potrivit dicționarului ”Cambridge Dictionary”, *presiunea fiscală* sau *povara fiscală* reprezintă valoarea totală a impozitului plătit de un anumit grup de persoane fizice, industrie etc., în special în comparație cu ceea ce plătesc alte grupuri, industrii” [5]

Pentru elucidarea mai concretă a acestei definiții, în continuare vom încerca să transpunem unele opinii prezentate de economiștii din România.

Conform opiniei lui Petre Brezeanu, *presiunea fiscală totală* reflectă intensitatea cu care sunt prelevate venituri de la persoanele fizice și juridice ori la nivelul întregii societăți cu ajutorul impozitării. Aceasta arată cât de apăsătoare sunt impozitele sau, astfel spus, cât de mare este povara fiscală ce apasă pe umerii contribuabililor. [2]

La rândul său, Tulai Constantin, susține că ”*presiunea fiscală* arată povara impozitelor sau, altfel spus, cât de mare este nivelul presiunii fiscale ce apasă pe umerii contribuabililor”. Sectorul antreprenorial nu este suficient de dezvoltat pentru a determina creșterea masei impozabile și a veniturilor fiscale, veniturile modeste ale populației fiind cele care asigură creșterea nivelului de impozitare.[12]

Autorii Anghel Gabriela și Poenaru Cristina-Elena consideră că presiunea fiscală, reprezintă nivelul de taxe și impozite percepute de un guvern în raport cu economia unei țări, adesea exprimat ca procent din produsul intern brut (PIB). [1]

Conform opiniei autorilor Tatiana Moșteanu și Anca Georoceanu, ”*presiunea fiscală* reprezintă gradul de fiscalitate, adică gradul în care contribuabilii în ansamblu, societatea, economia, suportă pe seama rezultatelor obținute din activitatea lor, impozitele și taxele, ca prelevări obligatorii instituite și percepute prin constrângere de către stat. Ea reprezintă proporțiile din venituri la care, în mod nevoit și obligatoriu, contribuabilii – persoane fizice și juridice – renunță în favoarea statului, sub forma impozitelor, vărsându-le în cadrul exigibilităților, la bugetul de stat, bugetul asigurărilor sociale de stat, bugetele locale, bugetele fondurilor speciale”. [6]

În Republica Moldova, povara fiscală a fost abordată în lucrările economoștilor Rodica Perciun, Veronica Vragaleva, Dorel Noroc, Corina Bulgac și alți ceretători.

Potrivit Rodicăi Perciun, presiunea fiscală influiențează asupra comportamentului persoanelor fizice și juridice, care activează în cadrul sectorului economic al statului și prezintă un instrument de intervențioe a statului în viața economică și socială a țării.[9]

Corina Bulgac, consideră că „presiunea fiscală” la nivel micro - reprezintă cota prelevărilor unei părți din veniturile entității în bugetul public național sub forma impozitelor și taxelor, precum și a altor tipuri de cheltuieli de natură fiscală”. [4]

Potrivit Programului de conformare a contribuabililor 2025 din Republica Moldova, *povara fiscală,* exprimă gradul cu care contribuabilii suportă, pe seama rezultatelor obținute din activitatea lor, impozitele și taxele, instituite și percepute de către stat. [10]

În studiile de specialitate internaționale a fost analizat modul de construire a indicatorului presiune fiscală în sens larg, fiind elaborați și indicatori derivați, printre care enumerăm: presiunea fiscală consolidată calculată prin eliminarea, pe de-o parte a impozitelor și cotizațiilor sociale plătite de administrația publică și, pe de altă parte, a prelevărilor obligatorii ale activităților autofinanțate; presiunea fiscală netă calculată prin eliminarea din prelevările obligatorii partea redistribuită direct contribuabililor prin subvenții, prestații sociale. Prin luarea în considerare și a altor surse de finanțare ale cheltuielilor publice decât prelevările obligatorii se poate construi un alt indicator, respectiv presiunea fiscală lărgită.[8]

Potrivit părerilor unor economiști cu viziuni liberale, presiunea fiscală de valori mari, descurajează contribuabilii (atât persoane fizice, cât și juridice). Ei vor avea rețineri, atât în dorința de a investi, a economisi, cât și în aceea de a munci, pentru a produce mai mult. Nivelul diferit al presiunii fiscale are

efecte economice și sociale, formând și modificând comportamentul contribuabililor. Efectele economice apar atât la nivel global, creșterea presiunii fiscale conducând la reducerea cererii globale prin preluarea unei părți mai mari din venitul nominal la dispoziția statului, scăderea cererii pentru consumul privat fiind compensată prin creșterea consumului public, cât și la nivelul individual, scăderea presiunii fiscale ducând la creșterea veniturilor nete ale contribuabililor mărindu-se cererea privată. Rezultă că pentru relansarea economică a unui stat este necesară reducerea presiunii fiscale iar pentru stoparea fenomenelor inflaționiste presiunea fiscală trebuie sporită.

În literatura de specialitate este bine-cunoscută teoria prestigiosului economist Arthur Laffer potrivit căreia micșorarea ratelor de impozitare păstrează veniturile din impozite constante sau chiar conduce la majorarea acestora. Deși pragul suportabil al fiscalității a fost înălțat în timp de către teoreticieni, iar practica l-a depășit de fiecare dată, este dificil de determinat științific un prag maxim pentru presiunea fiscală.

Presiunea fiscală ce cade în sarcina agenților economici este împovărătoare și aceștia se confruntă cu o situație grea, întrucât ea poate conduce la stoparea procesului investițional și nu stimulează interesul întreprinzătorilor. Astfel, ansamblul obligațiilor fiscale datorate, reprezintă pentru agentul economic o adevărată povară fiscală, interesul său aflându-se într-o permanentă opoziție cu interesul statului. Presiunea fiscală, care prezintă situația în care agentul economic înregistrează o situație economico-financiară stabilă și dispune de un volum de disponibilități bănești optime, reprezintă practic nivelul firesc al acesteia.

În contextul celor relatate anterior observăm, că presiunea fiscală are impact direct asupra activității agenților economici, însă o metodologie unică de determinare a acesteia nu există la nivel național, precum și internațional. Factorii determinanți implicați în calculul presiunii fiscale, deviază de la o țară la alta, de la unii evaluatori la alții, fiind: dimensiunile, îndatorarea, ponderea imobilizărilor în totalul activului, rentabilitatea, lichiditatea, ritmul de creștere, sectorul de activitate, oportunitățile de investiții, raportul dintre valoarea de piață și valoarea contabilă, structura acționariatului, inclusiv prezența statului printre acționari, nivelul gestiunii rezultatelor, caracterul de multinațională al firmei, cheltuielile de cercetare dezvoltare, imobilizările corporale, imobilizările necorporale cheltuielile cu publicitatea, veniturile și cheltuielile extraordinare etc.

Într-o accepțiune mai extinsă, presiunea fiscală poate fi măsurată ținând cont de coraportul dintre total venituri din impozite și contribuții sociale și produsul intern brut. (PIB). La nivelul UE, ponderea impozitelor în PIB a variat semnificativ în anul 2024, cele mai mari ponderi fiind înregistrate de Danemarca (45,8%), Franța (45,3%) și Belgia (45,1%), iar cele mai scăzute rate fiind înregistrate în Irlanda (22,4 %), România (28,8 %), Malta (29,3 %) și Bulgaria (30,5 %), precum și Elveția (27,8 %). Totodată, comparativ cu anul 2023, ponderea impozitelor în PIB a crescut în 22 de țări ale UE, precum și în Islanda și Elveția, cele mai mari creșteri fiind observate în Malta (de la 26,7 % în 2023 la 29,3 % în 2024), Letonia (de la 33,0 % în 2023 la 35,5 % în 2024), Slovenia (de la 36,8 % în 2023 la 38,8 % în 2024) și Croația (de la 36,9 % în 2023 la 38,6 % în 2024). Creșterea ponderii impozitelor în PIB se datorează creșterii mai rapide a veniturilor din impozite și contribuții sociale în comparație cu creșterea PIB-ului. [11] Pentru anul 2024, în Republica Moldova, nivelul presiunii fiscale a constituit 34%.

Potrivit clasamentului elaborat de organizația neguvernamentală Fondul 1841 în baza de date a FMI și Băncii Mondiale, ratingul Tax Hell Index 2024 ”Iadul Fiscal” Republica Moldova a intrat în top 15 a celor mai neprietenoase regimuri fiscale din lume, ocupând locul 11. Acest clasament a implicat pe lângă prelevările din buget a impozitelor și taxelor și nivelul calității guvernării, nivelul corupției etc. [7]

În contextul celor relatate, observăm că la nivel microeconomic, presiunea fiscală are impact direct asupra agenților economici și respectiv asupra rentabilității activității.

Conceptul de ***rentabilitate a firmei*** s-a cristalizat ca indicator central al performanței organizaționale, încă din teoriile economiei clasice și neoclasice, conform cărora profitul este privit drept „recompensă a capitalului”, iar în teoria modernă a firmei rentabilitatea este abordată multidimensional, incluzând atât randamentul capitalului investit, cât și capacitatea întreprinderii de a

genera valoare adăugată sustenabilă. Astfel, rentabilitatea nu mai este analizată exclusiv prin prisma profitului contabil, ci și ca rezultat al strategiilor de adaptare la mediul extern, al eficienței utilizării resurselor și al politicilor de fiscalitate aplicabile. În mod evident, povara fiscală are efect direct asupra rentabilității activității antreprenoriale, fiind măsurată prin prisma prelevărilor de impozite și taxe, inclusiv și a contribuțiilor obligatorii la bugetul public de stat, care cel mai mult afectează capacitatea de autofinanțare a întreprinderilor.

Evoluția conceptuală a celor două noțiuni a condus la o recunoaștere tot mai clară a interdependenței dintre ele, care conturează minimizarea distorsiunilor economice la un nivel echilibrat al impozitelor și susține competitivitatea firmelor, ceea ce se reflectă direct asupra rentabilității acestora. Astfel, din punct de vedere teoretic, ***presiunea fiscală și rentabilitatea firmei*** se află într-o relație dialectică: în timp ce statul urmărește maximizarea veniturilor bugetare prin impozitare, firmele tind să minimizeze costurile fiscale pentru a-și conserva competitivitatea și profitabilitatea. Dinamica acestei relații a condus la dezvoltarea unor paradigme economice și financiare care explică modul în care fiscalitatea poate stimula sau, dimpotrivă, frâna rentabilitatea. În prezent, literatura de specialitate pune accent pe echilibrul necesar între interesele statului și cele ale mediului de afaceri, sugerând că un nivel rezonabil al presiunii fiscale este o condiție obligatorie pentru dezvoltarea durabilă a firmelor și a economiei în ansamblu.

Cercetătorii au urmărit constant identificarea unui indicator universal al presiunii fiscale, care să permită compararea nivelului de impozitare în diverse sectoare ale economiei. Cu toate acestea, dificultățile majore sunt generate de modificările frecvente ale legislației fiscale și de diferențele evidente privind metodologia de determinare a presiunii fiscale.

În cele din urmă, calculul indicelui presiunii fiscale asupra întreprinderii trebuie realizat prin aplicarea unei metodologii complexe de analiză fiscală. Astfel, metoda de calcul utilizată ar trebui să ofere o imagine cât mai completă asupra presiunii fiscale exercitate asupra entităților economice.

Pentru a determina nivelul presiunii fiscale pot fi utilizate mai multe metode, printre care:

1. Compararea cotelor fiscale stabilite de legislație pentru anumite ramuri economice, la anumite perioade de timp;
2. Determinarea presiunii fiscale prin raportarea impozitelor plătite către valoarea totală a firmei;
3. Determinarea presiunii fiscale prin raportarea sumei impozitelor și taxelor achitate de firmă către vânzările nete.
4. Determinarea sarcinii fiscale în funcție de cota valorii adăugate, create de întreprindere și achitate statului. [Bulgac. p. 32-34]

Din cele menționate, se putem deduce că indiferent de metoda de calcul utilizată, oricum există o legătură directă între presiunea fiscală și rentabilitatea activității entităților economice, indiferent de ramură sau domeniu. Prin urmare, determinarea indicelui presiunii fiscale nu poate fi limitată la o singură formulă de calcul. Pentru fiecare sector economic este necesară identificarea unui „prag critic” al presiunii fiscale. Stabilirea acestui prag optim poate contribui la elaborarea unor norme, care ar trebui să prevadă atât limite minime, cât și maxime.

Respectiv, pentru asigurarea comparabilității indicatorilor presiunii fiscale, este esențială nu doar existența unei baze universale și integrate în raport cu care să fie evaluată intensitatea presiunii fiscale, ci și aplicarea unor metode unitare la nivel național sau internațional de recunoaștere și calculare a factorilor fiscali de către contribuabili. Această dimensiune metodologică influențează direct mărimea bazei impozabile aferente anumitor categorii de impozite, precum și armonizarea regimurilor de impozitare — un obiectiv dificil de atins în condițiile concrete ale activității economice, chiar și în interiorul unui singur sector.

Actualmente, în Republica Moldova, presiunea fiscală asupra activității entităților economice poate fi diminuată prin:

- direcționarea corectă a disponibilităților bănești,
- evitarea greșelilor care ulterior sunt penalizate: întârzieri în depunerea declarațiilor, plata impozitelor, erori în raportare,

- optimizarea procesului de activitate prin alegerea corectă a formei juridice, alegerea regimului fiscal: impozit general de 12% pentru antreprenorii care nu sunt înregistrați ca plătitori de TVA sau 4 % din venitul din încasări pentru antreprenorii mici, care au o cifră de afaceri de până la 1,2 milioane de lei, care potrivit proiectului Legii bugetului pentru anul 2026 se va majora până la 1,5 milioane de lei, iar pentru companiile IT înregistrate în IT Park-ul virtual din Moldova – impozit unic de 7% din cifra de afaceri);
- utilizarea facilităților fiscale: vacanțe fiscale pentru start-up-uri, scutiri de plata TVA pentru neplătitorii de TVA, utilizarea metodelor accelerate de amortizare, subvenții pentru locurile de muncă și instruire, deduceri pentru investiții în digitalizare și renovare;
- reinvestirea profitului, selectarea politicii de contabilitate și a politicii de preț.

CONCLUZII.

Abordările teoretice și empirice analizate confirmă faptul că presiunea fiscală produce efecte atât macroeconomice, cât și microeconomice, care se manifestă prin modificarea consumului, distorsionarea deciziilor investiționale și afectarea capacității de autofinanțare a entităților economice. În acest sens, un nivel excesiv de ridicat al impozitării poate conduce la reducerea profitabilității firmelor și descurajarea inițiativelor antreprenoriale, pe când un nivel echilibrat al presiunii fiscale poate deveni un factor de stimulare a dezvoltării economice. Analiza relației dintre presiunea fiscală și rentabilitatea entităților economice evidențiază faptul că fiscalitatea reprezintă un determinant esențial al performanței financiare și al sustenabilității mediului antreprenorial. Presiunea fiscală, exprimată prin prelevările obligatorii din veniturile contribuabililor, influențează semnificativ comportamentul de conformare fiscală, volumul investițiilor, capacitatea entităților economice de a genera profit și competitivitatea pe piață.

În contextul Republicii Moldova, rezultatele analizate relevă o intensificare a presiunii fiscale resimțite de mediul de afaceri, fapt confirmat inclusiv de clasamentele internaționale. Această situație impune necesitatea implementării unor măsuri de ajustare fiscală, orientate spre stimularea rentabilității și consolidarea mediului antreprenorial, precum optimizarea sistemului de facilități fiscale, promovarea conformării voluntare și modernizarea mecanismelor de administrare fiscală.

În concluzie, menționăm că relația dintre presiunea fiscală și rentabilitatea firmelor trebuie analizată în mod integrat, ținând cont de specificul sectoarelor economice și de dinamica mediului fiscal. Stabilirea unui cadru de impozitare rațional, predictibil și echitabil constituie o premisă indispensabilă pentru dezvoltarea durabilă a economiei și pentru menținerea unui climat investițional atractiv.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Anghel G., Poenaru C. Relația dintre presiunea fiscală și criminalitatea economică. În: CECCAR BUSINESS REVIEW, Nr. 12/2023.
2. Brezeanu P., Damian R. Analiza presiunii fiscale din statele membre ale UE. În: Expertiza și auditul afacerilor, Nr.40. 24-30 octombrie 2017, disponibil: https://www.ceccarbusinessmagazine.ro/analiza-presiunii-fiscale-din-statele-membre-ale-uniunii-europene-i/a/VFpXmZF31wYIqpkviO5n
3. Bulgac C. Metodologii de determinare a presiunii fiscale pentru subiecții economici: sinteze și reflecții. USM 2017, seria ”Științe exacte și economice”, nr. 7 (107)., p.16.
4. Bulgac C., Efectele economice ale presiunii fiscal în sectorul vitivinicol. Teză de doctor. Chișinău 2019. p.27. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/55069/corina_bulgac_thesis.pdf
5. Cambridge Dictionary 2020. Disponibil: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/pressure
6. Georoceanu A. Presiunea fiscală asupra agenților economici. Ed. ECONOMICĂ, București 2017. p. 91.

7. Iadul Fiscal. Disponibil: https://logos-pres.md/articol/iadul-fiscal-a-facut-ca-toata-lumea-sa-realizeze-situatia/

8. Paraschivu G. Presiunea fiscală asupra contribuabililor din România în condițiile aderării la Uniunea Europeană. Târgu-Jiu 2020. P. 442

9. Perciun R. Impactul presiunii fiscal asupra economiei Republicii Moldova. În: Analele Institutului de Economie, Finanțe și Statistică. Chișinău 2012. P. 133. Disponibil: https://rses.ince.md/server/api/core/bitstreams/e206a27e-b78a-43e4-ad25-83f804d1d56d/content

10. Programul de conformare a contribuabililor 2025, disponibil: https://sfs.md/uploads/files/Docs/planuri-programe/programe-conformare/Programul%20de%20conformare%20al%20contribuabililor%202025.pdf

11. Statistici privind veniturile fiscal în UE. Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tax_revenue_statistics&action=statexp-seat&lang=ro

12. Tulai C. Finanțele publice și fiscalitatea. Editura Casa Cărții de Știință. Cluj – Napoca 2003. p. 287.

Secțiunea Relații internaționale

METAMORFOZELE SOCIETĂȚII: DE LA SOCIALISMUL SOVIETIC LA INTEGRAREA ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ: REPUBLICA MOLDOVA ȘI UCRAINA DUPĂ 1991

Ștefan PURICI
Prof. univ. dr.
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (România)
stefanp@atlas.usv.ro
https://orcid.org/0000-0003-1217-4027

REZUMAT. *Republica Moldova și Ucraina s-au desprins din Uniunea Sovietică în vara anului 1991, în cele trei decenii urmând o cale sinuoasă în ceea ce privește abandonarea modelului centralizat de organizare a societății și economiei și afirmarea celui întemeiat pe statul de drept și economia de piață. Durata și complexitatea tranziției s-au datorat atât unor factori interni, cât și contextului internațional, în special politicii Rusiei în spațiul post sovietic. Raportarea fie la Est, fie la Vest în diverse intervale ale acestei perioade a făcut ca schimbarea să fie una dureroasă și, în același timp, nesigură și prea puțin sustenabilă. Totodată, parcursul celor două țări învecinate a fost în mare parte diferit, mai ales în ceea ce privește factorii care au determinat modernizarea sau care au urmărit conservarea statu-quo-ului. La mijlocul deceniului al III-lea al secolului XXI există toate motivele pentru a cataloga aceste țări drept „pre-europene”, opțiunea de aderare la Uniunea Europeană fiind una care se bucură de susținerea populației la nivelul celor două state.*
Cuvinte cheie*: socialism, integrare, Uniunea Europeană, Republica Moldova, Ucraina, România, Rusia.*

ABSTRACT. *The Republic of Moldova and Ukraine broke away from the Soviet Union in the summer of 1991. Over the following three decades, they followed a winding path, abandoning the centralised model of social and economic organisation and establishing one based on the rule of law and a market economy. The duration and complexity of the transition were due to both internal factors and the international context, in particular, Russia's policy in the post-Soviet space. The orientation towards either the East or the West at various intervals during this period made the change painful, uncertain, and unsustainable. At the same time, the paths taken by the two neighbouring countries were markedly different, particularly with respect to the factors that drove modernisation and those that sought to preserve the status quo. In the middle of the third decade of the 21st century, there is every reason to classify these countries as “pre-European,” with the option of joining the European Union and enjoying broad public support in both states.*
Keywords: *socialism, integration, European Union, Republic of Moldova, Ukraine, Romania, Russia.*

Introducere

Criza sistemului sovietic, prăbușirea regimurilor comuniste în Europa răsăriteană, afirmarea unor mișcări naționale ale popoarelor din cadrul URSS în perioada administrației lui Mihail Gorbaciov au creat contextul favorabil pentru materializarea dorinței de independență a republicilor care anterior fuseseră înglobate în cadrul Uniunii Sovietice. Metamorfozele profunde prin care au trecut Republica Moldova și Ucraina, două state care au pornit din același punct (colapsul URSS în 1991), au avut anumite particularități din cauza faptului că, în ultimii 30 de ani, traiectoriile celor două țări s-au împletit și despărțit în moduri dramatice, până la convergența actuală către Uniunea Europeană. Transformarea a fost nu doar una politică și economică, ci și una a mentalului colectiv. A avut loc o trecere dureroasă (dar oare ireversibilă!?) de la *Homo Sovieticus* la sentimentul de cetățean european (chiar dacă formal acest statut încă nu a fost obținut), liberalizarea sistemului de vize realizată de UE fiind un element forte în această ecuație.

Rezultate și discuții

I. Anii '90: șocul independenței și „zona gri”

Imediat după 1991, după explozia de entuziasm în urma obținerii independenței, recunoașterii internaționale a acesteia și consacrării statutului de state membre ale ONU, ambele societăți s-au trezit într-un vid ideologic și economic. „Metamorfoza” inițială a fost una de supraviețuire. Cetățenii

Republicii Moldova și cei ai Ucrainei au avut de făcut față unor crize identitare. În primul caz, locuitorii s-au confruntat cu dilema fundamentală: „suntem români sau moldoveni?” [8]. Războiul de pe Nistru (1992) a blocat aspirațiile de unire cu România și a creat o „piatră” geopolitică permanentă (Transnistria). Comunitatea etnică găgăuză, chiar dacă numeric nu are o greutate semnificativă, în planul vieții politice interne și al orientării externe a Republicii Moldova, se transformă adeseori într-o altă „piatră” geopolitică. În ceea ce privește Ucraina, deși cetățenii au votat masiv pentru independență, societatea era divizată între Vestul naționalist/pro-european și Estul/Sudul rusofon și industrializat, nostalgic după URSS. Fracturile erau vizibile atât în plan cultural și lingvistic, cât și în plan politic și religios.

Sub aspect economic, evoluția celor două societăți a fost similară, ambele suferind o dezindustrializare brutală. Capitalismul sălbatic a condus la apariția clasei oligarhilor, alcătuită din foști directori comuniști sau oportuniști care au preluat activele statului. Pentru cetățeanul de rând, anii ’90 ai secolului XX au însemnat hiperinflație, sărăcie lucie (mai ales în Ucraina) și migrație masivă.

Din perspectiva statutului internațional, chiar dacă au evoluat ca state independente și au încercat se depășească rolul de simple țări membre ale Comunității Statelor Independente, Republica Moldova și Ucraina au rămas ombilical legate de Rusia. Aceasta din urmă nu a avut capacitatea se diminueze gradul de suveranitate a celor două state, dar a folosit diverse mijloace pentru a împiedica orientarea lor către structurile europene.

II. Anii 2000-2014: divergența și revoluțiile

În această perioadă, societățile au început să reacționeze în moduri diferite la stagnare. Ucraina a ales calea revoltei, în timp ce Moldova a oscilat politic. Ucraina a trecut prin două „operațiuni” împotriva autoritarismului rusesc, care au definitivat ruptura mentală de Moscova:

- Revoluția Portocalie (2004), prima mare victorie a străzii împotriva fraudării alegerilor.
- Euromaidan (2013-2014), refuzul președintelui Ianukovici de a semna Acordul de Asociere cu UE a scos milioane de oameni în stradă.

Desprinderea de Rusia și orientarea fermă a ucrainenilor către UE au determinat Kremlinul să pedepsească Ucraina prin anexarea Crimeii și declanșarea războiului din Donbass [7]. Însă societatea ucraineană a decis: *viitorul este în Vest*.

Republica Moldova a avut o traiectorie mai sinuoasă. După o lungă guvernare comunistă (sub președinția lui Vladimir Voronin), revolta din aprilie 2009 („Revoluția Twitter”) a adus la putere forțe care își declaraseră orientarea pro-europeană. Totuși, entuziasmul relaxării regimului politic a fost temperat de scandaluri masive de corupție, între care cel mai cunoscut a fost „Furtul Miliardului”, care au menținut statul captiv intereselor oligarhice în „era Plahotniuc” [9].

Ruperea de dependența de piața rusă și de influența economică a Moscovei a fost, pentru ambele state, un proces necesar, dar dureros. Deși traiectoriile au fost diferite, rezultatul procesului în ambele state este același: reorientarea istorică spre Vest, spre Uniunea Europeană.

În cazul Republicii Moldova, decuplarea treptată s-a produs în urma aplicării politicii de embargouri practicată de Rusia. Timp de două decenii, Moscova a folosit economia și pârghiile fiscal-administrative drept arme politice. Paradoxal, pentru Chișinău, tocmai aceste sancțiuni au forțat producătorii moldoveni să se modernizeze și să caute piețe noi, salvând economia Republicii Moldova pe termen lung. Trebuie subliniat faptul că până în anul 2006, peste 80% din vinurile moldovenești erau exportate în Rusia. Embargoul din 2006 și cel ulterior, din anul 2013, au dus la falimentul multor vinării care produceau pentru piața rusă vin ieftin și de calitate îndoielnică. Drept urmare, supraviețuitorii au fost obligați să investească în tehnologie și calitate. Astăzi, vinul moldovenesc practic nu se mai vinde „la vrac” în Rusia, ci este premiat internațional și se livrează la prețuri competitive în UE, China, SUA și multe alte regiuni ale lumii [2].

La fel, constatăm că, în anul 2005, Rusia absorbea circa 32% din exporturile Republicii Moldova (fără a include în acest calcul volumul exporturilor din raioanele din stânga Nistrului), în timp ce ponderea importurilor din Rusia a fost de aproape 12%. În anul 2024, Rusia a ajuns la o cotă marginală de doar 3,3% din totalul exporturilor Republicii Moldova, în timp ce importurile rusești au reprezentat

doar 2,3%. Prin contrast, Uniunea Europeană absoarbe astăzi (cele mai noi date sunt pentru 2024) peste 67% din exporturile moldovenești [3]. Până în anul 2021, Moldova era 100% dependentă de gazul rusesc, achizițiile fiind contractate cu Gazprom. Șantajul energetic din iernile recente și dificultățile de aprovizionare generate de războiul ruso-ucrainean au forțat o decuplare istorică de Rusia. Pentru prima dată, Moldova a început să cumpere gaze de pe piața europeană și să stocheze rezerve în România și Ucraina, însă această situație a generat o inflație majoră care a lovit populația și a determinat guvernanții să identifice soluții de susținere financiară a categoriilor vulnerabile.

Dacă pentru Republica Moldova ruptura de Rusia a fost întâi de toate comercială, pentru Ucraina aceasta a fost structurală și fizică. Economia ucraineană, în special cea din partea răsăriteană a țării, era integrată aproape total cu cea rusă încă din vremea URSS (industria militară, aerospațială, metalurgică). O relativă diversificare a relațiilor comerciale a avut loc în perioada mandatului prezidențial al lui Viktor Yushchenko (2005-2010), însă instalarea regimului lui Viktor Yanukovych (2010-2014) a temporizat și, în anul 2013, a sistat asocierea Ucrainei la sistemul economic și fiscal al Uniunii Europene. Înlăturarea lui Viktor Yanukovych, urmată de ocuparea Crimeii și declanșarea ostilităților militare în regiunile estice ale Ucrainei, a condus la perturbarea fluxurilor economice și comerciale dintre Ucraina și Rusia. Evenimentele respective au distrus definitiv conceptul de „politică multivectorială” (strategia de politică externă a Ucrainei, promovată în perioada administrației lui Leonid Kuchma, 1994-2004, care presupunea menținerea unui echilibru între Est /Rusia/ și Vest /UE, NATO, SUA/ pentru protejarea intereselor elitei conducătoare a statului ucrainean. Leonid Kuchma a dorit să evite izolarea și să beneficieze de cooperarea cu toate părțile, dar aceasta a dus la pierderea unui curs clar, la dependența de sursele de energie și la o integrare insuficientă).

III. 2022 - prezent: războiul ca accelerator istoric

Invazia pe scară largă a Rusiei în Ucraina (februarie 2022) a condus la ruperea legăturilor dintre cele două țări, afectată fiind și Republica Moldova, atât din punct de vedere economic, cât și geopolitic. În cazul Ucrainei, războiul a distrus coloana vertebrală a economiei vechi. Combinatele din Mariupol (Azovstal) și Donbas, care exportau masiv produse metalurgice (multe integrate în lanțurile rusești de producție și distribuție), au fost rase de pe fața pământului sau au fost ocupate. Producția de oțel a scăzut cu 70,7% în 2022, în comparație cu cea din anul anterior [11]. Situația creată a forțat o schimbare de profil a țării: din exportator de metal, Ucraina a devenit și mai dependentă de agricultură și sectorul IT.

Blocada porturilor ucrainene la Marea Neagră a tăiat artera vitală a comerțului exterior, Rusia urmărind să sufoce economic Ucraina, oprind exportul de cereale. Drept urmare, separarea de Rusia a devenit totală, producându-se o reorientare forțată a exporturilor ucrainene spre rutele terestre și fluviale (transportul pe Dunăre, prin portul Constanța din România sau pe căile ferate poloneze). Deși mai scumpă, această logistică a integrat infrastructura ucraineană în cea europeană mult mai repede decât s-ar fi întâmplat în timp de pace.

Astfel, dacă în anul 2013, la nivelul relațiilor bilaterale cu țările lumii, ca partener, Rusia se plasa pe primul loc, după invazia din anul 2022, comerțul oficial s-a redus practic la zero. Ucraina a impus embargo total asupra bunurilor rusești, o mișcare de o radicalitate extremă pentru două economii care au fost siameze timp de secole.

În plan politic, consemnăm o unificare a națiunii ucrainene într-un mod imposibil de anticipat în vremurile de pace. În pofida exceselor unor oficiali ucraineni sau ale unor lideri de opinie, diferențele lingvistice s-au estompat în fața inamicului comun. Societatea civilă a devenit coloana vertebrală a rezistenței, atât prin înrolarea în rândurile armatei ucrainene, cât și prin dezvoltarea unei ample rețele de voluntari.

Războiul ruso-ucrainean are un impact major asupra Republicii Moldova, o țară pe care, deseori, experții o descriu drept „vecinul cel mai afectat” al Ucrainei [12]. Deși nu este un combatant direct, Moldova s-a confruntat cu o serie de crize suprapuse (umanitară, economică și de securitate), care i-au modificat fundamental traiectoria națională. Raportat la numărul total al populației Republicii Moldova, această țară a găzduit cel mai mare număr de refugiați ucraineni din Europa. Din momentul

invaziei rusești în Ucraina, peste 1,4 milioane de persoane au trecut granița în Moldova. La sfârșitul anului 2025, aproximativ 130 000-140 000 de refugiați erau înregistrați în țară, reprezentând aproximativ 5% din populația totală a Republicii Moldova. Acest aflux a exercitat o presiune imensă asupra sistemului de sănătate, școlilor și serviciilor sociale. Cu toate acestea, criza a declanșat și un val de solidaritate internă și o ajutor financiar internațional semnificativ din partea UE și ONU [10].

Șocul energetic a fost altă provocare dureroasă cu care s-a confruntat populația Republicii Moldova. Înainte de război, țara era dependentă aproape total de gazul rusesc și de energia electrică ucraineană/transnistreană. În anul 2022, Gazprom a redus drastic aprovizionarea cu gaz și a majorat prețurile de patru ori, provocând o rată a inflației de 34%, una dintre cele mai ridicate din Europa [1]. După expirarea contractului de tranzit al gazelor între Rusia și Ucraina la 1 ianuarie 2025, guvernul de la Chișinău s-a confruntat cu o criză de o amploare nemaiîntâlnită. Drept urmare, fiind lipsită de accesul la gazul rusesc, Republica Moldova importă gaz prin „Coridorul Vertical”, din Grecia și România, deși regiunea separatistă Transnistria persistă în menținerea sursei tradiționale de aprovizionare cu combustibil.

Războiul ruso-ucrainean a întrerupt rutele comerciale tradiționale și logistica. Închiderea portului Odessa a privat Republica Moldova de principala poartă de acces către piețele mondiale, forțând o schimbare costisitoare a fluxurilor către porturile românești, în special Constanța [12]. Având în vedere faptul că producătorii basarabeni au pierdut piețele importante din Rusia și Ucraina pentru exporturile lor agricole (în special, mere și vin), ca răspuns, UE a mărit cotele pentru produsele moldovenești, ceea ce a dus la o schimbare istorică: peste 2/3 din exporturile Republicii Moldova se îndreaptă acum către piața unică a UE.

Statutul de țară neutră al Republicii Moldovei, consacrat în Constituția sa, nu a protejat-o de consecințele fizice și digitale ale războiului. Astfel, mai multe rachete și drone rusești, care vizau Ucraina, au încălcat spațiul aerian moldovean, resturile căzând în sate preponderent din nordul țării. Rusia a intensificat tacticile „hibride”, inclusiv campanii masive de dezinformare, atacuri cibernetice asupra site-urilor guvernamentale, a organizat sau sprijinit presupuse scheme de cumpărare de voturi (în special legate de oligarhul fugar Ilan Șor) menite să destabilizeze guvernul pro-occidental al țării.

Probabil, cel mai durabil impact al războiului și al imixtiunilor externe constă în accelerarea procesului de aderare a Moldovei la Uniunea Europeană. Ca răspuns direct la invazie, Republica Moldova a depus cererea de aderare la UE în martie 2022 și a obținut statutul de țară candidată în iunie 2022 [6]. În prezent (din iunie 2024), sunt în curs negocieri oficiale, guvernul urmărind aderarea deplină până în 2030. Totodată, în urma unui referendum istoric, cu un rezultat extrem de strâns, desfășurat în octombrie 2024, Republica Moldova a consacrat integrarea în UE ca obiectiv strategic în Constituția sa. Societatea însă rămâne vulnerabilă la războiul hibrid, iar faptul că referendumul din octombrie 2024 pentru UE a trecut la limită (50,35% DA) [4], arată că, deși direcția este vestică, o jumătate de țară este încă pradă dezinformării sau nostalgiei.

Concluzii

Desprinderea de piața rusă a însemnat transformarea economiilor din Republica Moldova și Ucraina din „anexe post-sovietice” (societăți dependente de resurse ieftine și de piețe nepretențioase) în economii de frontieră europeană. Prețul plătit pentru deconectarea de la o piață tradițională, în cadrul căreia au funcționat de decenii sau secole, a fost sărăcirea temporară a populației și distrugerea unor industrii întregi, dar câștigul este suveranitatea economică. Perioada de tranziție de la sistemul sovietic la cel democratic a fost caracterizată de o inflație galopantă, în special în ceea ce privește prețurile la energie și alimente, și de scăderea puterii de cumpărare a populației. În schimb, în mare măsură, s-au introdus prețuri reale, de piață, care elimină vulnerabilitatea la șantajul politic („gaz ieftin contra suveranitate”). Totodată, pierderea piețelor tradiționale a creat șocuri la nivelul celor două societăți, generând șomaj în anumite sectoare. În același timp, acest fenomen a înlesnit dobândirea unei independențe economice reale, astfel că Moscova nu mai poate prăbuși economia acestor state printr-o simplă decizie politică. Astăzi, Rusia mai poate provoca daune (prin rachete sau dezinformare), dar nu mai poate dicta politica economică de la Chișinău sau Kiev prin robinetul de gaz sau interdicția la

exporturi. Mutațiile la nivel geopolitic au facilitat falimentul companiilor necompetitive care nu puteau produce decât pentru o piață puțin exigentă. Confruntați cu normele și cerințele de calitate existente în statele dezvoltate, producătorii basarabeni și ucraineni s-au văzut obligați să adopte standardele sanitare, tehnice și de protecție a mediului ale UE, ceea ce a făcut ca produsele lor să devină competitive global, nu doar regional.

La mijlocul deceniului al treilea al secolului XXI, termenul de spațiu post-sovietic devine tot mai irelevant pentru a descrie în mod obiectiv Republica Moldova și Ucraina. Putem afirma că cele două țări s-au schimbat atât de profund încât putem plasa evoluția lor în faza de state pre-europene. În ambele cazuri analizate, metamorfoza nu este completă: pentru Ucraina, provocarea decisivă este supraviețuirea fizică a statului; pentru Republica Moldova, provocarea majoră este dictată de capacitatea de reziliență în fața războiului hibrid. Însă, pentru prima dată în istorie, Chișinăul și Kievul nu mai privesc spre Moscova pentru validare, ci și-au propus să devină parte a unei familii de state întemeiată pe valori, principii și norme. Această schimbare de paradigmă este, poate, cea mai mare victorie a celor două societăți după 1990.

Bibliografie

1. Anghel Liliana, “The impact of the geopolitical crisis on the development of the Republic of Moldova”, in *Research and Science Today*, 1(29)/2025, pp. 134–138.
2. Balamatiuc Elena, „19 ani de la embargoul rusesc la vinuri. Cum a transformat Moldova criza în oportunitate”, în https://agrobiznes.md/19-ani-de-la-embargoul-rusesc-la-vinuri-cum-a-transformat-moldova-criza-in-oportunitate.html
3. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Banca de date statistice* (*https://statbank.statistica.md/*)
4. Comisia Electorală Centrală a Republicii Moldova, *Rezultatele referendumului republican constituțional*, in https://a.cec.md/ro/rezultatele-referendumului-republican-constitutional-17041.html
5. Consiliul Uniunii Europene, *Concluziile președinției privind extinderea*, Bruxelles, 16 decembrie 2025, in *https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16933-2025-INIT/ro/pdf*
6. Deen Bob, Zweers Wouter, *Walking the tightrope towards the EU. Moldova’s vulnerabilities amid war in Ukraine*. Clingendael Report. September 2022, in *https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-10/walking-the-tightrope-towards-the-eu.pdf*
7. Dumitru Ilie Răsvan, „Ucraina între starea de pace și cea de război cu Rusia”*, Buletinul Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”,* Vol. 9, 2021, nr. 2, pp. 100-112.
8. Eremia Ion, „Moldovenismul actual: «realizări» şi «perspective»” (I), *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Ştiinţe Umanistice*, 2018, nr. 4, pp. 141-150.
9. Konończuk Wojciech, Cenușă Denis, Kakachia Kornely, „Oligarchs as Key Obstacles to Reform”, in Emerson Michael, Cenușă Denis, Kovziridze Tamara, Movchan Veronika (Eds.), *The Struggle for Good Governance in Eastern Europe*, Brussels – London, Rowman & Littlefield International, 2018, pp. 56-87.
10. *WFP welcomes €1.5 million from the European Union to support Ukrainian refugees and strengthen Moldova's national social protection system*, in *https://www.wfp.org/news/wfp-welcomes-eu15-million-european-union-support-ukrainian-refugees-and-strengthen-moldovas*
11. Yermolenko Halina, „Ukraine fell to 25th place in the global rating of steel production in 2022”, in https://gmk.center/en/news/ukraine-fell-to-25th-place-in-the-global-rating-of-steel-production-in-2022/
12. Zaharov Igor, Bogatiuc Carolina, „From Crisis to Catalyst: The Impact of Russia’s War on Moldova’s Domestic and Foreign Policies”, in *PONARS Eurasia Policy Memo*, No. 893, May

2024, *https://bunny-wp-pullzone-a7uhvox9dj.b-cdn.net/wp-content/uploads/2024/04/F_PEPM_Zaharov_Bogatiuc_April2024.pdf*

THE NECESSITY OF AMENDING THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA REGARDING AI-GENERATED CRIMES

Grigore PÎRȚAC
University of European Studies
2/1 Ghenadie Iablocikin, Chișinău, Republica Moldova
grigorepirtac@yahoo.com
https://orcid.org/0000-003-3281-3711

Abstract. *In this article, the author analyzes the phenomenon of Artificial Intelligence (AI), the advantages and risks of using AI, as well as the necessity of its legal regulation within the legislation of our country. The author mentions that alongside the benefits of AI, there has also been an observed increase in the number of crimes that use or are facilitated by these technologies. While AI brings major benefits to the economy, medicine, and education, it increasingly becomes a tool in the hands of digital criminals. The criminal legislation of the Republic of Moldova currently does not contain articles explicitly mentioning “artificial intelligence” or “deepfakes” as separate crimes. Instead, a series of existing provisions can be applied when AI technology is used to commit criminal acts: fraud, blackmail, defamation, non-consensual pornography, unauthorized access to systems, or illegal disclosure of personal data. The current framework allows for accountability in many situations where AI facilitates crimes, but legislative gaps remain evident, particularly the lack of a legal definition of deepfakes, clear rules regarding the responsibility of developers/platforms, and technical procedures for evidence related to automatically generated content. In conclusion, the author provides several recommendations aimed at aligning national legislation with European standards regarding the regulation of AI-generated crimes.*
Keywords: *Artificial Intelligence (AI), legislation, rule of law, European Union, digital crimes, digital platforms, deepfake, automated phishing, ChatGPT, hacking.*

Artificial Intelligence (AI) represents the capabilities of a machine to perform human functions, such as learning, planning, reasoning, moments of creation. According to the Cambridge Dictionary, Artificial Intelligence is the use or study of computer systems or machines that possess qualities of the human brain, such as the ability to interpret and produce language in a way that seems human, to recognize or create images, to solve problems, and to learn from the data provided to them [1]. Today, AI is present almost everywhere: from search engines and automatic translation systems to medicine, education, and security. The most well-known types of AI are the so-called large language models (LLM), such as ChatGPT, as well as generative applications that can create images or false clips, called deepfakes [2].

Certainly, the evolution of Artificial Intelligence has brought numerous benefits, such as process automation, increased efficiency, and improved public services. Of course, alongside these advantages, serious risks also arise, such as the spread of disinformation, manipulation of public opinion, algorithmic discrimination, and the creation of new forms of digital crimes. This is because, according to the latest estimates, over 120 million people use ChatGPT's search function monthly.

In this context, the European Union, OECD, and UNESCO have emphasized the necessity of clear rules for the use of AI. Thus, in June 2024, the EU adopted the Artificial Intelligence Act, becoming applicable 24 months after its entry into force, which obliges large platforms to minimize the risks associated with their services and ensures the fundamental rights of users in using AI, being aimed at creating a safer digital space. These regulations impose transparency, accountability, and assessment of societal impact. However, regulators have not yet established how ChatGPT should be classified under this law. Moreover, on November 19, 2025, the European Union announced a series of measures to reduce AI regulations, as a consequence of appeals from American tech giants (for example, the American group OpenAI, which owns ChatGPT) and European agents (for example, Airbus, Mistral, Lufthansa, Mercedes-Benz, which insist that European AI legislation creates barriers for the development of European models compared to Chinese competition). It was decided to give the sector time until the end of 2027 to comply with AI obligations related to sensitive areas such as security, health, data subjects' rights under GDPR, and personal data protection.

It should be emphasized that, alongside the advantages of Artificial Intelligence (AI), there has also been an observed increase in the number of crimes that use or are facilitated by these technologies.

While AI brings major benefits to the economy, medicine, or education, it increasingly becomes a tool in the hands of digital criminals. Europol and other international institutions have highlighted that, in addition to the obvious advantages, artificial intelligence has created a new type of crimes, much harder to control [3].

One of the most frequent crimes is that of “deepfakes,” namely images, video clips, or audio recordings created with the help of AI that imitate real people. These are frequently used in fraud and blackmail, but also for manipulating public opinion. Thus, in 2025, Europol reported an alarming increase in cases where criminals use voice cloning to imitate family members or company directors, requesting sums of money on their behalf [4]. Another frequent crime is “automated phishing,” in which AI generates personalized messages for each victim. By analyzing public data, algorithms can create very convincing emails or conversations, using the tone, vocabulary, and even writing style of a known person. In this way, victims are more easily manipulated into providing personal information, passwords, or access to bank accounts. Increasingly common are also “AI-based financial scams,” such as fake cryptocurrency investments or advertising campaigns featuring artificially generated faces and voices, presenting nonexistent products or services. In some cases, AI is used to falsify official documents, diplomas, certificates, reports, or identity papers, making the detection of such fraud extremely difficult.

It is evident that today we are increasingly confronted with a new phenomenon, namely the appearance of false intimate images and videos, generated without the consent of real people. These are subsequently used for blackmail or online harassment, a phenomenon known as “non-consensual deepfake.” Numerous human rights organizations consider this type of abuse a modern form of digital violence, requiring urgent legal measures. In the field of cybersecurity, AI is increasingly used for the “automation of cyberattacks.” Algorithms can identify vulnerabilities in systems, generate malicious programs (malware), and launch complex attacks on public institutions or private companies. Experts warn that, in the future, these attacks will become increasingly difficult to detect, as AI can learn to adapt and hide more efficiently [5].

With reference to the criminal legislation of the Republic of Moldova, it currently does not contain articles explicitly mentioning “artificial intelligence” or “deepfakes” as separate crimes. Instead, a series of existing provisions can be applied when AI technology is used to commit criminal acts: fraud, blackmail, defamation, non-consensual pornography, unauthorized access to systems, or illegal disclosure of personal data. These crimes are found in the Penal Code (articles regarding theft, deception, blackmail, violation of privacy), so many AI-generated cases can be prosecuted under the general provisions of the Penal Code [6]. In addition to the Penal Code, authorities have updated the legal framework in other relevant areas. In 2023, the Cybersecurity Law was adopted, which strengthens the obligations of infrastructure operators, defines incident response measures, and establishes institutional cooperation in case of significant cyberattacks when AI is used for hacking or automated attacks (malware, DDoS) [7]. On the data protection side, the new Law on Personal Data Protection (adopted in 2024) strengthens individuals’ rights, access, rectification, objection, and imposes responsibilities for data processing. It provides a useful civil/administrative framework to sanction illegal processing of data used in fraud or to create deepfakes with personal data [8]. The Parliament recently amended the Audiovisual Media Services Code and introduced tools to combat disinformation in the media, in response to coordinated campaigns (including those with an AI component) that may target electoral processes and information security. Moreover, OSCE/ODIHR reports and independent organizations have reported numerous incidents of disinformation and digital attacks in Moldova, requesting legislative clarifications and specific measures.

The current framework allows for accountability in many situations where AI facilitates crimes, but legislative gaps remain evident, particularly the lack of a legal definition of deepfakes, clear rules regarding the responsibility of developers/platforms, and technical procedures for evidence of automatically generated content. To be effective, the legal regulation of crimes related to the use of AI

must include criminal adjustments, data protection rules, cybersecurity regulations, and administrative mechanisms to combat disinformation, manipulation, and other forms of hybrid warfare.

In conclusion, we provide some recommendations:

1. To introduce clear provisions in the criminal legislation regarding the responsibility of digital platforms for the dissemination of disinformation, fake news, hate messages, etc.
2. To exclude the possibility of adopting normative acts that would provide immunity to platforms that fail to fulfill their obligations due to circumstances beyond their control, for example, content reposted by users.
3. To introduce clear provisions in the legislation regarding the liability of platforms for automatically generated content, as well as the introduction of a legal definition of deepfakes.
4. To oblige digital platforms to have reporting systems in accordance with European legislation, to ensure transparent political advertising, and to label AI-generated content according to European legislation (e.g., hate speech).

BIBLIOGRAPHY

1. artificial intelligence, aviable on-line https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/artificial-intelligence
2. Europol, EUROPEAN UNION SERIOUS AND ORGANISED CRIME THREAT ASSESSMENT, 2025, European Union Serious and Organised Crime Organised Threat Assessment The changing DNA of serious and organised crime 2025, The changing DNA of serious and organized crime, aviable on-line https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/EU-SOCTA-2025.pdf
3. https://www.reuters.com/world/europe/europol-warns-ai-driven-crime-threats-2025-03-18/
4. Reuters, Europol warns of AI-driven crime threats, aviable on-line https://cetas.turing.ac.uk/publications/ai-and-serious-online-crime
5. Penal Code of the Republic of Moldova (Code no. 985-XV of 18 April 2002). Available: Legis.md / consolidated versions. https://www.legis.md (Penal Code page).
6. Law no. 48 of 16 March 2023 on Cybersecurity (Republic of Moldova). Official text. https://www.legis.md/documents/136732 (LP48/2023).
7. Law no. 195/2024 on Personal Data Protection (new law adopted in 2024; subsequent applicability). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144681&lang=ro

ASIGURAREA SECURITĂȚII UMANE CA PREOCUPARE PRIORITARĂ ÎN EPOCA PROVOCĂRILOR GEOPOLITICE

Serghei SPRINCEAN
Universitatea de Studii Europene din Moldova, 2/1 Ghenadie Iablocikin, Chișinău, Republica Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
sprinceans@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7411-9958

Inga GRIGORIU
Școala Doctorală Științe Sociale a Universității de Stat din Moldova, 60 Alexei Mateevici, Chișinău, Republica Moldova
umdc.inga@gmail.com
ORCID: 0009-0006-7289-8624

Marco LISI
doctor in political sciences,
Universidade Nova de Lisboa, Portugal
mlisi@fcsh.unl.pt
ORCID: 0000-0001-9833-0347

Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice

Rezumat. *Scopul cercetării este de a analiza modul în care securitatea umană poate oferi un cadru conceptual mai adecvat pentru înțelegerea vulnerabilităților generate de conflictele actuale, iar obiectivele lucrării constau în examinarea bazei teoretice a dihotomiei securitate centrată pe persoană vs securitate statală, evaluarea provocărilor geopolitice moderne și analiza impactului tehnologiilor emergente, în special UAV-urile, asupra populațiilor civile. Rezultatele studiului arată că insecuritatea generată de migrația forțată, destabilizarea infrastructurilor critice, manipularea informațională, degradarea mediului afectează direct indivizii și comunitățile, depășind astfel capacitatea exclusiv militară a statelor de a răspunde acestor riscuri. Studiul de caz confirmă rolul transformator al tehnologiilor autonome în conflictele moderne și relevă nevoia unor norme internaționale adecvate. Concluzia generală este că securitatea umană reprezintă un instrument analitic și normativ esențial pentru dezvoltarea politicilor de securitate într-un mediu global marcat de provocări interdependente.*
***Cuvinte cheie**: securitate umană, amenințări hibride, tehnologii emergente, UAV-uri, vulnerabilități civile, politici de securitate*
Abstract. *The aim of this research is to examine how human security can provide a more suitable conceptual framework for understanding the vulnerabilities generated by current conflicts. The study's objectives consist in examining the theoretical foundations of the dichotomy between people-centered security and state security, assessing modern geopolitical challenges, and evaluating the impact of emerging technologies, particularly UAVs, on civilian populations. The research findings reveal that insecurity driven by forced migration, the destabilization of critical infrastructure, informational manipulation, and environmental degradation directly affects individuals and communities, surpassing the capacity of states to respond solely through military means. The case study confirms the transformative role of autonomous technologies in modern warfare and highlights the need for appropriate international norms. The overall conclusion is that human security represents an essential analytical and normative instrument for developing security policies in a global environment marked by interdependent challenges.*
***Keywords:** human security, hybrid threats, emerging technologies, UAVs, civilian vulnerabilities, security policies*

Introducere

Agresiunea militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei, declanșată în februarie 2022, a accelerat transformările conceptuale din domeniul securității internaționale și a reconfigurat în mod semnificativ înțelegerea contemporană a războiului hibrid [1, p.898]. Dacă în literatura de specialitate acest tip de conflict era definit preponderent ca o combinație între mijloace convenționale și operațiuni informaționale, actuala confruntare a introdus o nouă dimensiune: utilizarea pe scară largă a

tehnologiilor emergente, ca instrumente tactice și strategice, în special a dronelor (vehicule aeriene fără pilot) dotate cu inteligență artificială. Acestea au început ca dispozitive rudimentare utilizate în principal pentru monitorizarea mișcărilor inamice și colectarea de date fără a pune în pericol vieți omenești. În timp însă, progresele tehnologice le-au îmbunătățit semnificativ capacitățile, au fost rapid adaptate pentru atacuri cu impact direct și disproporționat asupra populației statelor, a comunităților locale și a infrastructurii critice, transformându-se într-un simbol al noii generații de război asimetric [1, p. 898-899].

Astfel, pe lângă efectele imediate ale conflictului, numărul fără precedent al persoanelor strămutate forțat din Ucraina, destabilizarea energetică regională, presiunile socio-politice, economice, cât și accentuarea vulnerabilităților climatice, războiul a forțat reconsiderarea profundă a agendelor de securitate la nivel european și global [2, pp. 20-22]. Uniunea Europeană și statele din vecinătatea sa au revenit la paradigme tradiționale centrate pe securitatea teritorială, au adoptat noi strategii de apărare și reziliență, prin intermediul ”*Busolei Strategice*” [2, p. 19]. Totuși, după aproape patru ani de conflict ruso-ucrainean, provocările, riscurile și amenințările geopolitice nu doar că persistă, ci se amplifică.

În acest cadru tensionat, escaladarea conflictelor din Orientul Mijlociu, un spațiu marcat istoric de dinamici geopolitice complexe, completează tabloul global al insecurității. Extinderea utilizării dronelor armate și a tehnologiilor autonome în Orientul Mijlociu (demonstrată de atacurile din Yemen, Siria și Gaza) relevă convergența periculoasă dintre tehnologie, actori non-statali și rivalități regionale, întăresc argumentul unei transformări structurale a mediului global de securitate [1, p. 897].

În noile realități marcate simultan de conflicte convenționale, războaie hibride și utilizarea tehnologiilor disruptive, asigurarea securității umane devine un imperativ, la fel ca și în perioada sfârșitului Războiului Rece[3, p.202]. Populațiile sunt primele afectate de violență, insecuritate economică, degradarea serviciilor publice și destabilizarea ordinii sociale. Astfel, securitatea umană reprezintă un instrument indispensabil pentru înțelegerea vulnerabilităților individuale și comunitare într-o epocă dominată de provocări geopolitice interconectate [3].

Întrebarea de cercetare: De ce securitatea statală este insuficientă în fața riscurilor moderne: conflicte hibride, război informațional, crize socio-politice, economice și climatice?

Scopul cercetării este de a analiza modul în care securitatea umană ar putea oferi un cadru conceptual și operațional mai adecvat decât paradigma securității statale pentru înțelegerea și gestionarea riscurilor generate de conflictele hibride, noile tehnologii militare și provocările geopolitice contemporane, cu accent pe impactul acestora asupra indivizilor și comunităților afectate.

Obiectivele studiului sunt: Examinarea cadrului conceptual al securității umane în raport cu securitatea statală, prin analiza convergențelor, divergențelor și dezbaterilor teoretice din literatura de specialitate; Identificarea principalelor provocări geopolitice contemporane - conflicte hibride, migrație forțată, crize energetice, schimbări climatice și evaluarea impactului lor asupra securității umane; Analiza modului în care tehnologiile emergente, în special UAV-urile dotate cu inteligență artificială, influențează securitatea umană în contextul conflictului din Ucraina, din perspectiva efectelor directe și indirecte asupra populației civile.

Metodologia aplicată

Cercetarea aplică ***analiza de conținut*** asupra literaturii academice de specialitate, ce include lucrările autorilor consacrați în domeniu (Amartya Sen, Commission on Human Security, Mary Kaldor, Roland Paris, Sabina Alkire, Newman Edward, Serghei Sprincean ș.a.) și urmărește evidențierea convergențelor și divergențelor teoretice dintre paradigma securității umane și cea a securității statale. Această *metodă calitativă* este adecvată unui studiu teoretico-analitic privind securitatea umană în contextul provocărilor geopolitice contemporane. De asemenea, este aplicată ***analiza documentară*** asupra surselor instituționale relevante, cum ar fi rapoarte ale ONU, UNDP, UNHCR, UE, OSCE, NATO, precum și documente de politici publice și strategii naționale și internaționale. ***Metoda studiului de caz*** este aplicată asupra unor situații relevante, precum conflictul din Ucraina și utilizarea tehnologiilor emergente, exprimată prin ansamblul de cercetări în cadrul lucrării ”*Drone Warfare in*

the Russia-Ukraine War”.

Limitele metodologice: Cercetarea prezintă câteva limite inerente abordării calitative și analitice utilizate. În primul rând, analiza documentară și analiza de conținut depind de disponibilitatea și acuratețea surselor instituționale și academice, care pot reflecta perspective parțiale sau pot fi influențate de interese politice. În al doilea rând, studiul de caz nu acoperă întreaga varietate a contextelor geopolitice contemporane, ceea ce limitează generalizarea concluziilor. În al treilea rând, natura descriptiv-analitică a investigației nu permite măsurarea empirică directă a securității umane, ci oferă mai degrabă o interpretare contextualizată decât o evaluare cuantificabilă. Aceste limite nu reduc însă valoarea analitică a studiului, ci indică direcții pentru cercetări viitoare bazate pe date empirice extinse.

Rezultatele cercetării

1. Cadrul conceptual privind securitatea umană vs. securitatea statală

La originea conceptului de securitate umană se află contribuțiile autorilor marcanți și experți de referință din mediul academic, cât și din rândul practicienilor și actorilor politici, care au modelat treptat paradigma securității centrată pe individ [4, pp. 83–105]. Un rol esențial în formularea acestei perspective l-a avut economistul și omul politic pakistanez Mahbub ul-Haq, promotor și principalul arhitect al *Indicelui Dezvoltării Umane* (IDU) [5]. Prin integrarea unor indicatori precum speranța de viață, nivelul educației și venitul național brut pe cap de locuitor, IDU oferă o abordare multidimensională pentru evaluarea dezvoltării umane și, astfel, a creat un cadru conceptual extensibil către analiza vulnerabilităților și riscurilor care afectează indivizii [6, p. 4]. Definită în mod oficial de *Raportul PNUD* din 1994, securitatea umană se structurează în jurul a trei piloni centrali: *libertatea față de frică* (protejarea persoanelor de violență, insecuritate personală, politică sau comunitară), *libertatea față de lipsuri* (asigurarea bunăstării materiale și accesului la resurse esențiale) și *viața în demnitate* (respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, egalitate și acces la oportunități) [7].

Conceptul este articulat prin câteva principii de bază: *universalitatea*, dată de abordarea holistică și multidimensională; *centrarea pe persoană*, care mută accentul de la protecția statului la protecția indivizilor și comunităților; *interdependența* domeniilor vieții sociale, economice și politice; și *prevenția*, care subliniază reducerea riscurilor înainte ca acestea să se transforme în crize. Dimensiunea orientată spre individ se operaționalizează prin cele șapte componente consacrate ale securității umane: securitatea economică, alimentară, sanitară, de mediu, personală, comunitară și politică. Astfel, baza conceptuală a securității umane oferă un cadru comprehensiv care permite analiza vulnerabilităților contemporane într-un context caracterizat de crize geopolitice, tehnologice și socio-economice tot mai interdependente.

Elementele de diferențiere, dar și de asemănare dintre securitatea umană și securitatea statului sunt examinate în lucrarea cercetătoarei Sabina Alkire, ce cuprinde un șir de definiții răspândite în literatura de specialitate, care susțin că, ambele fenomene sunt complexe, interconectate și interdependente, deși au roluri distincte[13, pp. 31-34]. Într-o altă lucrare, ”*Securitatea concept multidimensional”*[8], autorul subliniază că funcționarea normală a statului reprezintă un obiectiv fundamental al oricărei societăți moderne, întrucât acesta este cadrul instituțional care asigură ordinea și organizarea socială.

Prin urmare, statului îi revine responsabilitatea de a respecta și implementa normele democratice și obligațiile internaționale în domeniul drepturilor omului și, în această calitate, în mod firesc, el ar trebui să se poziționeze în opoziție față de actorii violenți (statali sau non-statali), persoane, grupuri sau organizații, care contestă ordinea publică sau recurg la terorism. Din această perspectivă, securitatea statului se intersectează cu dimensiunile securității umane, întrucât protejarea instituțiilor și menținerea stabilității devin condiții pentru protejarea indivizilor [8, p.38]. Așa dar, dacă paradigma clasică de securitate punea accentul exclusiv pe apărarea statului și pe caracterul său militar, abordarea contemporană mută centrul de greutate spre individ, statul fiind conceput drept principal garant al siguranței umane.

În altă accepțiune, statul deține monopolul legitim al forței, atribuție ce îi conferă responsabilitatea

fundamentală de a proteja cetățenii și de a menține ordinea publică. Totuși, acest rol comportă și un potențial de risc: în condițiile degradării normelor democratice sau ale concentrării arbitrare a puterii, statul însuși poate deveni sursa principalelor amenințări la adresa persoanelor, comunităților sau a securității internaționale. Statul este actorul care poate declanșa agresiuni militare împotriva altor state și, tot el, poate instrumentaliza progresul tehnologic în scopuri coercitive sau letale. Astfel de acțiuni generează consecințe grave, cu impact direct asupra populațiilor afectate - de la strămutări forțate de amploare până la forme extreme de violență, inclusiv genocid.

În acest context, devine legitimă întrebarea: cine protejează indivizii atunci când regimurile autoritare capturează instituțiile statului, controlează teritoriul național și își amplifică forța militară? Organizațiile internaționale, cât și diverse structuri regionale au un rol crucial în astfel de situații, suplinind limitele securității statale în fața riscurilor contemporane, consideră Sabina Alkire [13, pp. 19-20]. Cu toate acestea, nici ele nu pot garanta realizarea unei păci perpetue în sens kantian, ci doar pot contribui la gestionarea, diminuarea și prevenirea amenințărilor la adresa securității umane.

Criticile aduse conceptului de securitate umană sunt variate și provin din mai multe școli de gândire, însă cele mai consistente obiecții sunt formulate de adepții paradigmei realist-statocentrice („realpolitik”). Aceștia consideră că extinderea securității dincolo de apărarea teritorială și militară diluează conceptul până la pierderea utilității sale analitice. În viziunea lor, securitatea trebuie să rămână ancorată în capacitatea statului de a-și proteja suveranitatea și integritatea, iar focalizarea pe individ ar submina logica tradițională a ordinii internaționale bazate pe state suverane. Totodată, alți critici, inclusiv autori din tradiția liberal-instituționalistă sau cercetători preocupați de eficiența politicilor publice, semnalează riscul ca securitatea umană să fie utilizată selectiv sau politic, în special pentru justificarea intervențiilor umanitare, sau să devină prea vagă pentru a fi aplicată coerent în practică.

Printre aceștia menționăm autori cum ar fi Roland Paris, care exprimă că securitatea umană reprezintă un concept vag și excesiv de larg, ce riscă să devină inutil din punct de vedere analitic. El afirmă că includerea unor amenințări diverse (de la sărăcie la terorism) sub umbrela securității umane, diluează capacitatea de a formula politici coerente. Un citat relevant din lucrare concluzionează că „ *if human security means almost anything, then it effectively means nothing*” [9, p. 93].

Un alt cercetător, Edward Newman, avertizează că securitatea umană poate fi instrumentalizată politic, în special de state sau organizații internaționale care o folosesc pentru a justifica intervenții. El subliniază riscul că accentul pe individ subminează suveranitatea statală, mai ales în contextul intervențiilor umanitare, deși recunoaște valoarea normativă a conceptului, dar cere o delimitare mai clară între securitatea umană și alte forme de securitate [10].

Printre contraargumente și apărarea conceptului o putem menționa pe Mary Kaldor, care susține că securitatea umană este esențială în contextul conflictelor contemporane, unde actorii non-statali și diverse forme de violență afectează direct populațiile civile. Ea propune o abordare *bottom-up*, în care securitatea este definită de nevoile reale ale oamenilor, nu de interesele statului. Citat relevant: „*Human security is about the security of individuals and communities, not states*” [11]. De asemenea, Shahrbanou Tadjbakhsh și Anuradha Chenoy, în lucrarea ”*Human Security: Concepts and Implications”*, pledează pentru o versiune „narrow” a securității umane, concentrată pe amenințări directe la viață (violență, foamete, decese). Ei resping ideea că securitatea umană ar fi vagă, arătând că poate fi operaționalizată în politici publice și intervenții internaționale[12]. Sabina Alkire propune o metodologie riguroasă pentru măsurarea securității umane, bazată pe indicatori concreți (acces la hrană, sănătate, protecție). Ea demonstrează că securitatea umană poate fi evaluată empiric, ceea ce contrazice critica vagului conceptual. Astfel, Alkire transformă conceptul într-un instrument de politici publice, cu aplicabilitate în dezvoltare, guvernanță și prevenirea conflictelor [14].

Aspect	Critici	Contraargumente
Claritate conceptuală	Prea vag, greu de definit	Poate fi delimitat și măsurat

Aspect	Critici	Contraargumente
Utilitate analitică	Diluează analiza strategică	Reflectă realități post-statale
Aplicabilitate politică	Risc de instrumentalizare	Fundament pentru politici centrate pe indivizi și comunități
Suveranitate vs. individ	Amenință suveranitatea	Reechilibrează raportul stat–cetățean

Tabel 1. Sinteza privind securitatea umană vs statală. Sursa: elaborat de autori

2. Provocările geopolitice contemporane și impactul asupra securității umane

Frank G. Hoffman, cercetător la National Defense University, este unul dintre autorii care au conceptualizat definiția de ”*război hibrid*”. În lucrarea sa "*Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*", el definește conflictele hibride ca: “*Hybrid wars incorporate a range of different modes of warfare, including conventional capabilities, irregular tactics, terrorist acts, and criminal behavior, conducted simultaneously by both state and non-state actors to achieve political objectives*.” [15, p.14]. Această definiție este larg citată în literatura de securitate și studii strategice. Prin urmare, conflictele hibride contemporane, conform delimitărilor conceptuale, sunt o combinație între război convențional, atacuri cibernetice, manipulare informațională și alte forme de presiune indirectă. Impactul direct asupra securității umane reprezintă insecuritatea psihologică, polarizare socială, degradarea încrederii în instituții, cât și alte efecte cuantificabile.

O provocare contemporană, resimțită profund, inclusiv și de Republica Moldova, este afluxul continuu de persoane strămutate din Ucraina, fapt ce a generat o criză de refugiați care afectează nu doar țara noastră, ci și statele membre ale UE. Conform Inspectoratului General pentru Migrație a RM, „*la 31 decembrie 2024, 1.837.411 cetățeni ucraineni au intrat pe teritoriul Republicii Moldova de la începutul conflictului. În acel moment, 135.861 de ucraineni încă se aflau pe teritoriul țării, iar numărul acestora va continua să crească pe parcursul anului 2025*”[16]. IGP constată că, pe parcursul anilor de conflict se înregistrează o creștere constantă a numărului de persoane strămutate. Menționăm în acest context că, în baza datelor furnizate de Recensământul Populației și Locuințelor pentru anii 2024, populația Republici Moldova este de circa 2,4 mln. locuitori. În ceea ce privește Uniunea Europeană, la 31 martie 2025, aproximativ 4,26 milioane de cetățeni non-UE, majoritatea din Ucraina, aveau statut de protecție temporară [17].

Efectele cauzate de migrația sporită exercită o presiune constantă asupra statelor de frontieră, iar, sub aspectul securității umane, acestea amplifică vulnerabilitățile familiilor, afectează accesul la servicii sociale, la locuire adecvată, educație și asistență medicală [18]. De asemenea, integrarea comunităților refugiate presupune eforturi instituționale suplimentare [19], atât în ceea ce privește gestionarea resurselor și capacităților administrative, cât și menținerea coeziunii sociale în comunitățile-gazdă [20]. În acest context, Republica Moldova, în calitatea sa de stat aflat la frontiera externă a UE, se confruntă cu o dublă provocare și anume protejarea persoanelor strămutate și, simultan, menținerea rezilienței interne în fața unor presiuni umanitare, economice și de securitate aflate în continuă evoluție [21].

Atacurile armate generează efecte în lanț asupra mediului, afectează schimbările climatice și securitatea alimentară și conduce spre deteriorarea sănătății populației la modul general. Cercetătorii Barbora Šedova și Andrew Haines evidențiază interdependența dintre schimbările climatice, conflictele armate și impactul acestora asupra sănătății umane, oferă o analiză a acestor conexiuni [22]. Conform celor doi autori, în perioada 1995–2015 peste 10 milioane de decese ale copiilor au fost atribuite conflictelor, în timp ce femeile aflate la vârsta reproductivă din zonele cu intensitate ridicată a violenței au prezentat rate ale mortalității de trei ori mai mari comparativ cu regiunile pașnice [23, p. 60]. La nivel european, efectele climatice au amplificat vulnerabilitățile existente, întrucât în 32 de state ale Europei, valurile de căldură extreme din verile anilor 2022 și 2024 au provocat peste 60.000 de decese asociate temperaturilor ridicate [24, p. 198]. Dincolo de pierderile imediate de vieți omenești,

autorii consideră că interacțiunea dintre schimbările climatice și conflictele armate afectează profund sănătatea publică prin distrugerea infrastructurii medicale, perturbarea lanțurilor de aprovizionare, expunerea personalului sanitar la riscuri sporite și limitarea accesului comunităților la hrană, apă potabilă și servicii esențiale [25, p. 131]. În astfel de contexte, crește incidența malnutriției, iar condițiile de instabilitate facilitează apariția și răspândirea bolilor infecțioase, în special în rândul populațiilor deja vulnerabile [26, p. 83].

3. Studiu de caz: impactul tehnologiilor contemporane asupra securității umane în conflictul din Ucraina

Conform cercetătorului Mukta Sarojini TOPPO [1], războiul cu drone a devenit o caracteristică centrală a conflictului armat dintre Rusia și Ucraina, deoarece această agresiune militară schimbă modul în care sunt purtate războaiele contemporane. Ambele părți utilizează vehicule aeriene fără pilot (UAV) pentru supraveghere, colectare de informații, lovituri de precizie și război electronic [27, p. 108]. Dronele (UAV), echipate cu inteligență artificială (AI), oferă informații în timp real și reduc riscurile pentru soldați, cât și permit desfășurarea unor operațiuni mai eficiente și mai bine direcționate [1, p. 897]. Autorul menționează că, astfel, are loc o evoluție semnificativă în strategiile militare, reconfigurează relațiile internaționale și percepțiile despre conflict [28, p. 32]. În paralel cu utilizarea lor militară, dronele contribuie la documentarea impactului uman al conflictului [29, p. 512]. Atât grupurile civile, cât și organizațiile media folosesc UAV-uri pentru a surprinde imagini ale distrugerilor, strămutării populației și altor crize umanitare care se desfășoară la sol [30, p. 523]. Această dublă utilizare a tehnologiei evidențiază impactul transformator al războiului cu drone, deoarece aceleași sisteme care oferă avantaje tactice pe câmpul de luptă, furnizează și informații cruciale despre experiențele populației civile. Prin urmare, imaginile și datele colectate prin intermediul acestor platforme contribuie la înțelegerea mai amplă a dimensiunilor sociale și umanitare ale conflictului [31, p. 361].

De asemenea, autorul consideră că acest conflict a devenit un teren de testare pentru noi doctrine și practici care ar putea modela modul de desfășurare a operațiunilor militare pentru deceniile următoare, întrucât, utilizarea UAV-urilor în războiul ruso-ucrainean, reprezintă unul dintre cele mai semnificative elemente de transformare a conflictelor contemporane [32, p. 54]. Pe fundalul acestei evoluții, conflictul relevă tendințe majore precum extinderea rolului armelor cu funcții autonome, ce va conduce, în opinia autorului, spre necesitatea stabilirii unor norme internaționale privind utilizarea dronelor și schimbarea echilibrului dintre războiul convențional și cel asistat tehnologic [1, pp. 899-900].

În acest context este menționat utilizarea UAV-urilor de tip Shahed-136 și alte modele achiziționate sau dezvoltate intern pentru a viza infrastructura critică a Ucrainei [33, p. 94]. Atacurile repetate asupra centralelor electrice, stațiilor de tratare a apei și clădirilor rezidențiale au produs distrugeri pe scară largă, au provocat pene de curent extinse, lipsa apei potabile și întreruperea serviciilor esențiale [34, p. 534]. Efectele au fost dramatice, mai ales în timpul iernilor, când milioane de persoane au rămas fără încălzire în condițiile unor temperaturi scăzute. Scopul acestor lovituri a depășit sfera strict militară, au vizat anume subminarea moralului populației civile și perturbarea capacității de apărare a Ucrainei [35, p. 546].

Un alt aspect definitoriu al acestui tip de conflict, descris de autor, îl constituie dimensiunea cibernetică a operațiunilor cu drone [36, p. 118]. Pe măsură ce ambele părți au început să depindă masiv de UAV-uri pentru recunoaștere și atac, au crescut exponențial riscurile legate de hacking, interferențe electromagnetice, GPS spoofing și alte forme de manipulare digitală [37, p. 38]. În același timp, rețelele sociale, mass-media și jurnalismul cetățenesc au transformat dronele într-un instrument de documentare vizuală în timp real a distrugerilor și a consecințelor umanitare [38, p. 598]. Imagini nefiltrate ale bombardamentelor, filmate atât de UAV-uri specializate, cât și de drone comerciale accesibile civililor, au circulat rapid la nivel global și au influențat percepțiile publice, ce, într-un final, au generat presiune internațională pentru responsabilizarea actorilor implicați. Prin urmare, acest flux

informațional necontrolat a contestat narativele oficiale ale statelor beligerante, au sporit transparența conflictului și au consolidat rolul tehnologiei în demistificarea războiului [1, p. 911].

Discuții

Astfel, constatăm că utilizarea dronelor în războiul ruso-ucrainean depășește cu mult dimensiunea strict militară și aduce o transformare profundă în modul contemporan de apărare a teritoriului național [39, p. 607]. Deși statul ucrainean are un rol central în organizarea și coordonarea capacităților de apărare, un aport decisiv îl au și membrii societății civile cum ar fi voluntari, comunități locale, colective tehnologice, ONG-uri, mass-media și diverse inițiative civice [40, p. 75]. Tot acest ansamblu nu aparține strict unui teritoriu fizic, dar se propagă și acționează la nivel global, fără nicio legătură cu anumite frontiere [41, p. 124]. După cum am putut observa, această mobilizare civică, a reușit să influențeze semnificativ percepția internațională asupra conflictului, a modelat agenda globală și discursurile publice despre agresiune, rezistență și securitate umană [42, p. 198]. Rețelele de socializare sau, așa-numita lume virtuală, reprezintă o platformă supranațională, greu de gestionat de autoritățile unui stat [43, p. 42]. Cu toate riscurile pe care le comportă, rețelele sociale sunt atât o sursă rapidă de informare, cât și de influențare a opiniilor [44, p. 162]. În plan social și politic, dronele au început să capete o puternică încărcătură simbolică, fiind asociate cu rezistența poporului ucrainean, creativitatea comunităților și capacitatea societății de a se adapta rapid în fața unei amenințări majore [45, p. 99]. În același timp, în discursul internațional, aceste tehnologii sunt prezentate frecvent ca și instrumente care ridică dileme juridice, etice și de responsabilitate, de la respectarea dreptului internațional umanitar, la protecția civililor și la reglementarea utilizării tehnologiilor emergente [46, p. 233]. În ansamblu, studiul de caz al războiului ruso-ucrainean arată că dronele au devenit un element cu implicații multiple: strategice, umanitare, juridice, cibernetice, sociale și simbolice [47, p. 159]. Ele ilustrează atât evoluția războiului modern, cât și rolul tot mai vizibil al societății civile în apărarea națională și în configurarea percepției globale asupra conflictelor contemporane [48, p. 311].

Concluzii

1. Studiul și-a propus drept scop să evalueze modul în care paradigma securității statale, deși indispensabilă pentru protejarea instituțiilor, a frontierelor și a ordinii politice, este insuficientă în fața riscurilor complexe și multifațetate ale secolului XXI. Conflictele hibride, manipularea informațională, crizele climatice, migrația forțată produc insecuritate direct asupra indivizilor și comunităților, iar aceste aspecte nu pot fi explicate doar prin prisma apărării teritoriale sau militare.
2. În acest context, conceptul de securitate umană oferă o perspectivă complementară și necesară, deoarece abordează vulnerabilitățile reale ale populațiilor: siguranța personală, accesul la resurse, sănătatea, mediul, stabilitatea socio-economică, drepturile fundamentale. În contextul războiului ruso-ucrainean, impactul asupra civililor - strămutare, lipsa utilităților, insecuritate alimentară, traumă psihologică, vulnerabilizarea familiilor - confirmă relevanța acestei paradigme.
3. Provocările geopolitice contemporane amplifică interdependența dintre securitatea statală și securitatea umană. Migrația masivă, presiunile asupra infrastructurilor publice, degradarea mediului și efectele schimbărilor climatice demonstrează că protecția indivizilor devine o condiție esențială pentru reziliența statelor. Într-un final, gestionarea acestor fenomene necesită politici publice integrate, cooperare internațională și consolidarea mecanismelor de protecție și incluziune socială.
4. Studiul de caz privind utilizarea dronelor și tehnologiilor emergente în Ucraina evidențiază caracterul transformator al războiului modern. Dronele cu AI nu doar cresc capacitățile tactice, dar generează riscuri suplimentare pentru populația civilă și pentru securitatea informațională. Documentarea vizuală în timp real a distrugerilor confirmă atât vulnerabilitatea indivizilor, cât și rolul tehnologiei în transparență și responsabilizare.
5. În lumina acestor efecte, securitatea umană devine un element normativ și analitic indispensabil pentru formularea strategiilor naționale și internaționale de securitate. Integrarea principiilor sale

în politicile publice, în mecanismele de prevenire a conflictelor și în reglementarea tehnologiilor emergente reprezintă o oportunitate de a consolida reziliența statelor și bunăstarea populațiilor într-o epocă dominată de provocări geopolitice interconectate.

BIBLIOGRAFIE:

1. TOPPO, Mukta Sarojini. Drone Warfare in the Russia-Ukraine War. In: International Journal of Humanities Social Science and Management (IJHSSM), vol. 5, nr. 2, mart. –apr. 2025, p. 897–916.
2. CEBOTARI, Svetlana. Impactul războiului din Ucraina asupra politicii de securitate și apărare comună a Uniunii Europene. In: Moldoscopie, nr. 2(99), 2023, p. 16–25.
3. SPRINCEAN, Serghei. Provocări contemporane la adresa securității umane și siguranței persoanei. In: State, security and human rights: in digital era, 8-9 decembrie 2022, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universităţii de Stat din Moldova, 2023, Vol.1, pp. 202-209.
4. SPRINCEAN, Serghei. Securitatea umană și bioetica. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017. 304 p.
5. HAQ, Mahbub ul. New Imperatives of Human Security. In: World Affairs: The Journal of International Issues, vol. 4, nr. 1, 1995, p. 68–73.
6. UNDP. The 2023/2024 Human Development Report: Breaking the gridlock. New York, 2024. 324 p. ISBN 9789213588703. Disponibil la: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf (Accesat 10.11.2025)
7. UNDP. Human Development Report: New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994. 136 p. ISBN 0-19-509170-1. Disponibil: https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf (Accesat 10.11.2025)
8. ISTRATE, Mihaela. Securitatea – concept multidimensional. In: Revista IRDO, nr. 2, 2013. Disponibil la: https://revista.irdo.ro/pdf/2013/revista_2_2013/05_Istrate.pdf (Accesat 19.11. 2025).
9. PARIS, Roland. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? In: International Security, vol. 26, no. 2, 2001, pp. 87–102.
10. NEWMAN, Edward. Human Security: Reconciling Critical Aspirations with Political ‘Realities’. In: The British Journal of Criminology, Volume 56, Issue 6, 2016, Pages 1165–1183, https://doi.org/10.1093/bjc/azw016
11. KALDOR, Mary. New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era. 3rd ed. Stanford: Stanford University Press, 2012, p. 203. ISBN 978-0804770663.
12. TADJBAKHSH, Shahrbanou, CHENOY, Anuradha. Human Security: Concepts and Implications. In: Les Etudes du CERI – no. 117-118, 2005. Disponibil: https://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr.ceri/files/etude117_118.pdf
13. ALKIRE, Sabina. A Conceptual Framework for Human Security. In: Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity CRISE (Department of International Development), University of Oxford, 2003, 53 p.
14. ALKIRE, Sabina. Valuing Freedoms: Sen’s Capability Approach and Poverty Reduction. Oxford University Press, 2002, 356 p.
15. HOFFMAN, Frank G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. In: Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. Disponibil: https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (accesat 20.11.2025)
16. INSPECTORATUL GENERAL PENTRU MIGRAȚIE. Protecția Temporară: prioritate pentru Inspectoratul General pentru Migrație în anul 2025. Chișinău: IGM, 2025. Disponibil: https://igm.gov.md/ru/protectia-temporara-prioritate-pentru-inspectoratul-general-pentru-migratie-in-anul-2025/ (accesat 20.11.2025)
17. EUROSTAT. 4.26 million under temporary protection in March. Luxembourg: Eurostat, 12 May 2025. Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250512-1

(accesat la 20.11.2025)
18. GRIGORIU, Inga. Imperativul coeziunii sociale între comunitățile gazdă și grupurile de persoane strămutate: provocări și soluții pentru Republica Moldova. In: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională, Chișinău, 2025, pp. 344–358.
19. GUIGOV, Alexandru. Challenges of integrating beneficiaries of temporary protection into the economic, social, cultural, and political spheres. In: Current Challenges in Border Security and International Protection, Chisinau, 2025, pp. 320–336.
20. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I.; GUIGOV, A. *Protecția refugiaților în Republica Moldova: reglementare, instituții naționale și organizații locale*. În: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională: Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, 10 aprilie 2025, Chișinău / coordonator: Svetlana Slusarenco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 197-215.
21. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I.; GUIGOV, A. *Reglementări și mecanisme internaționale ale protecției refugiaților în Republica Moldova.* În: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională: Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, 10 aprilie 2025, Chișinău / coordonator: Svetlana Slusarenco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 359-374.
22. ŠEDOVÁ, Barbora; HAINES, Andrew. Tackling the complex links between climate change, conflict, and health. The British Medical Journal, 2025, vol. 391, r1578. https://doi.org/10.1136/bmj.r1578 (accesat 20.11.2025)
23. SPRINCEAN, Serghei; PÎRȚAC, Grigore. *Security identity in support of sustainable human development*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chișinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 58-62.
24. SPRINCEAN S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societăţii în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. şt. V. Juc. Chişinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice (F.E.-P. “Tipografia Centrală”). Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
25. SPRINCEAN, Serghei, LISNIC, Victoria. Evaluarea impactului programelor-cadru și monitorizarea domeniului de cercetare și inovare. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2025, nr. 3(183), p. 128-136.
26. SPRINCEAN, Serghei. Consecințe securitare ale recunoașterii independenței Transnistriei în contextul „Crizei energetice” de la începutul anului 2025. În: *State, security and human rights: in digital era*, 12-13 decembrie 2024, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universităţii de Stat din Moldova, 2025, pp. 79-90.
27. BUZAN, Barry. Popoarele, Statele şi Frica. O agendă pentru studii de securitate internaţională în epoca de după Războiul Rece. Săndulescu, Vivia (trad.). Chişinău: Cartier, 2000. 385 p. ISBN 978-997579727-6.
28. SPRINCEAN, S. *The importance of the inter-correlation between industrial symbiosis and security symbiosis for ensuring the macro-social sustainability*. In: Industrial Symbiosis from a business perspective: challenges and opportunities. Proceedings Book. WG2 Workshop & Conference. Izmir, May 21 2025. Yecla, Spain: Technological Centre of Furniture and Wood of the Region of Murcia (CETEM). COST Action CA22110 - LIAISE. 2025, p. 31-35.
29. SPRINCEAN, Serghei; SÎTARI, Daniela. *Politici educaționale universitare europene ca imperative ale dezvoltării durabile și securității umane.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediția a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 507-520.
30. SPRINCEAN, Serghei; TOCARJEVSCHI, Alexandru. *Exercitarea controlului asupra sectorului de securitate de către instituțiile politice.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-

economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene", Ediţia a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 521-530.

31. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I.; GUIGOV, A. *Reglementări şi mecanisme internaţionale ale protecţiei refugiaţilor în Republica Moldova.* În: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională: Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, 10 aprilie 2025, Chişinău / coordonator: Svetlana Slusarenco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 359-374.
32. SPRINCEAN, Serghei. *Researching security issues in the context of methodological and conceptual adjustment needs to new geopolitical realities*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chişinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 53-58.
33. SPRINCEAN, S. *Perspective filosofice asupra fenomenelor şi proceselor securitare.* În: Filosofia şi perspectiva umană: culegere de articole de la conferinţa ştiinţifică consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei. 21 noiembrie 2024. Ediţia 21. Chişinău / coordonatori ştiinţifici: Ana Pascaru, Andrei Perciun. Chişinău: Artpoligraf. 2025, p. 86-102.
34. SPRINCEAN, Serghei; GRIGORIU, Inga. *Perspective civilizaționale în procesul de asigurare a securității umane.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediţia a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 531-541.
35. SPRINCEAN, Serghei. *Evoluția metodologiei de cercetare în studiile de securitate în contextul noilor provocări geopolitice*. În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediţia a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 542-553.
36. SPRINCEAN, Serghei. *Development of conceptual apparatus of the contemporary security studies for better analysis of securing good governance and democracy*. In: Election Integrity and the Quality of Democracy: Challenges and Pathways to Good Governance. The work of the materials of the international scientific conference. / editors: Natalia Putină, Mariana Iaţco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 110-123.
37. SPRINCEAN, S. *Simbioza securităţii şi interesele Republcii Moldova în perspectiva extinderii UE.* Republica Moldova în contextul noii arhitecturi de securitate regională. Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale, 24 mai 2024 / coord.: I. Coropcean; colegiul de redacţie: C. Manolache [et al.]. Chişinău: AMFA, 2025, p. 32-44.
38. SPRINCEAN, Serghei. *Valenţe geostrategice şi securitare ale crizei energetice din regiunea transnistreană a Republicii Moldova*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 597-603.
39. SPRINCEAN, Serghei. *Incursiuni securitare de soluționare a conflictului transnistrean în contextul crizei energetice*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 604-610.

40. SPRINCEAN, S. *Perspective de fortificare a securității regionale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 73-86.
41. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană şi unitatea națională: tangențe și perspective.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 118-133.
42. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană ca obiectiv de modernizare a Uniunii Europene.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 189-202.
43. SPRINCEAN, S. Perspective de ajustare a principiilor securității umane în condițiile unui nou context geopolitic. In: *Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*, Ed. Volumul X, 7 iunie 2023. Cahul: Tipografia „CentroGrafic” SRL, 2023, Vol.10, Partea I, pp. 40-44.
44. SPRINCEAN, Serghei. Importanța respectării intereselor și siguranței persoanei în contextul depășirii clivajelor macrosociale. In: *Educația și cercetarea în învățământul superior: realități și perspective*, Ed. 1, 1-2 iulie 2022, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene "Constantin Stere", 2022, 1, pp. 160-165.
45. SPRINCEAN, S. *Asigurarea securității umane prin fortificarea siguranței persoanei.* În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale, USMF, Ediţia a 5-a, 7-8 octombrie 2022 / redactor responsabil și coordonator: Vitalie Ojovanu. Chișinău: Print-Caro, 2022, p. 97-103. ISBN 978-9975-165-12-9.
46. SPRINCEAN, S. Dezvoltarea umană și siguranța persoanei în contextul preocupărilor pentru securitatea umană. In: *Studii şi cercetări juridice*, Ed. 7-8. Chişinău: CEP USM, 2024, Partea 7-8, p. 231-239.
47. SPRINCEAN, S. *Corelații ale problematicii siguranței persoanei și securității umane cu domeniul drepturilor omului.* În: *Studii și cercetări juridice* / Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice; colegiul de redacție: Valeriu Cușnir (coordonator științific) [et al.]. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). Partea a 6-a. Subcap. 7.1. 2023, p. 157-170.
48. SPRINCEAN, S. *Prioritățile de securitate națională prin prisma obiectivelor de securitate umană în contextul perspectivei de extindere a UE.* În: Conferința Internațională Jean Monnet “Mecanisme și modele de adoptare a deciziilor la nivel local/regional/central”,19-20 aprilie 2024, Chișinău / Coord. L. Roșca. Chișinău: Print-Caro, 2024, p. 309-318.

DEMOCRATIZAREA SOCIALĂ PRIN POLITICI PUBLICE EDUCAȚIONALE ÎN CONTEXTUL NECESITĂȚII ASIGURĂRII PROGRESULUI ȘI SECURITĂȚII UMANE

Serghei SPRINCEAN
Universitatea de Studii Europene din Moldova, 2/1 Ghenadie Iablocikin, Chișinău, Republica Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
sprinceans@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7411-9958
Daniela SÎTARI
Universitatea de Studii Europene din Moldova, 2/1 Ghenadie Iablocikin, Chișinău, Republica Moldova
Școala Doctorală Științe Sociale a Universității de Stat din Moldova, doctorandă
Daniela.sitari@usem.md
ORCID: 0009-0008-4179-9812
Andrius PUKSAS
doctor in legal sciences, University "Vytautas Magnus"
Lithuania, Kaunas
andrius.puksas@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1678-4634

Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice

Rezumat. *Democratizarea societăţii umane determină necesitatea elaborării unui nou model de abordare faţă de fenomenul securitar. Securitatea educațională, sprijinită de concepţia securităţii umane, pune accent pe dimensiunile non-militare ale securităţii, şi presupune, de asemenea, promovarea protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului. Se va reinterpreta natura fenomenului securitar, pentru a vedea conexiunea sistemică şi funcţională directă a acestuia cu domeniul evoluţiei democratice, concepţia securităţii umane vine cu o abordare inedită. Politicile publice educaționale se regăsesc într-o interdependență directă și organică cu prioritățile dezvoltării sustenabile și cu cele ale securității umane. Aceste politici publice educaționale devin imperative și deziderate ale dezvoltării durabile prin asigurarea securității umane și siguranței persoanei. Implementarea politicilor publice educaționale au ca scop de a asigura o dezvoltare sustenabilă pentru viitoarea generație.*
Cuvinte-cheie: *democratizare socială, dezvoltare durabilă, politică publică educațională, securitate umană, siguranța persoanei*

Abstract. *The democratization of human society is directly linked to the need to develop and impose a new model of approach to the security phenomenon. Educational security, supported by the concept of human security, emphasizes the non-military dimensions of security, and also involves promoting the protection of fundamental human rights and freedoms. The nature of the security phenomenon will be reinterpreted, in order to see its direct systemic and functional connection with the field of democratic evolution, the concept of human security comes with a unique approach. Public educational policies are found in a direct and organic interdependence with the priorities of sustainable development and those of human security. These public educational policies become imperatives and desiderata of sustainable development by ensuring human security and personal safety. The implementation of public educational policies aims to ensure sustainable development for the next generation.*
Keywords*: social democratization, sustainable development, educational public policy, human security, personal safety*

Într-o perspectivă holistă, democratizarea societăţii umane este direct legată de necesitatea elaborării şi impunerii unui nou model de abordare faţă de fenomenul securitar [1, p. 109]. Această nouă abordare face parte integrantă din cultura și educația securitară [2, p. 130]. Societatea umană, dar şi persoana individuală, posedă un set de valori şi modele cu privire la contracararea pericolelor şi riscurilor de securitate care formează cultura securitară, printre care siguranţa persoanei ocupă un loc primordial [3, p. 32]. În contextul procesului de globalizare, considerăm că este necesar să fie amplificată cultura securităţii și securitatea educațională, mai ales că societatea contemporană este una a riscurilor [4, p. 87]. Cultura securitară și securitatea educațională, sprijinită de concepţia securităţii umane, care pune accent pe dimensiunile non-militare ale securităţii, presupune, de asemenea, şi promovarea

protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului [5, p. 92]. Cultura securitară și securitatea educațională presupune şi instituirea unor mecanisme de fortificare a educaţiei securitate şi a abilităţilor cetăţenilor de a se proteja contra diversităţii de riscuri securitare [6, p. 23].

În condiţiile căutării unor soluţii viabile la situaţia creată, la costurile crescânde pentru asigurarea securităţii într-o epocă a Războiului Rece caracterizată prin goana înarmărilor, dar şi la îngrijorările crescânde ale societăţii umane contemporane referitor la pericolele tot mai mari cu privire la securitate, care în acele condiţii nu doar că nu se diminuau, dar creşteau exponenţial odată cu creşterea investiţiilor în securitate, asigurată exclusiv prin arme convenţionale şi putere militară, a fost elaborată şi promovată tot mai mult concepţia securităţii umane, bazată pe o abordare non-militară a fenomenului securitar [7 p. 82].

Din punct de vedere doctrinar, rădăcinile teoriei dezvoltării durabile se găsesc în economia bunăstării şi în economia socială de piaţă [8, p. 534]. Economia bunăstării are la bază distincţia între costurile private şi costurile sociale sau între productivitatea marginală privată şi productivitatea marginală socială [9, p. 548]. Diferenţa ţine de impactul pe care o activitate economică îl produce asupra mediului (în sens larg), respectiv efectul unui act de consum sau de producţie asupra unui agent din afara tranzacţiei, exterior pieţei respective [10, p. 78]. Efectul este numit externalitate (efect extern) şi poate fi pozitiv sau negativ, după cum produce utilitate sau dezutilitate [11, p. 361]. Externalităţile depind de natura activităţilor şi de mediul (economic, social, cultural, ecologic) în care acestea se desfăşoară [12, p. 122]. Teoria distinge între externalităţi individualizabile (neoclasice), atunci când se poate stabili asupra căror terţi se transmit efectele externe, şi externalităţi colective, atunci când efectele sunt transmise asupra mediului [13, p. 210]. Conform teoriei, ori de câte ori se produc asemenea efecte, ele trebuiesc internalizate, pentru a apropia costul privat de costul social [14, p. 374].

Un alt concept cheie, folosit atât în economia bunăstării, cât şi în economia socială de piaţă, este cel de optim paretian [15, p. 28]. El este definit ca acea stare de echilibru în care bunăstarea unuia nu poate fi crescută decât prin diminuarea bunăstării altuia [16, p. 509]. Intervine aici o anume doctrină politică şi o anume paradigmă despre organizarea societăţilor umane, sintetizată prin definirea ca obiectiv al organizării sociale a maximizării bunăstării tuturor consumatorilor [17, p. 534]. Cum bunăstarea socială totală (determinată de societate pe criterii politice) nu este o simplă sumă de bunăstări individuale (determinate şi optimizate prin pieţele libere), problema este de a afla în ce măsură alocarea factorilor de producţie prin mecanismele concurenţei asigură sau nu atingerea optimului paretian [18, p. 556]. Dacă luăm în calcul externalităţile, imperfecţiunile pieţei, efectele non-economice ale pieţelor libere, rezultă că nu este suficient să creezi o structură maxim eficientă a producţiei pentru a optimiza bunăstarea socială [19, p. 183]. Politica economică are rolul, prin urmare, de a îmbina eficienţa sistemului economiei de piaţă cu obiective non-economice (solidaritate, coeziune, echitate) – ca valori specifice progresului social [20, p. 79].

Modelul de producţie şi de consum ce caracterizează societatea contemporană este apreciat ca non-durabil, pornind tocmai de la considerentele de mai sus [21, p. 114]. Determinat de principiul eficienţei şi axat pe valori materiale, cantitativiste, modelul a promovat un comportament pe termen scurt, având drept rezultate primare utilizarea excesivă a resurselor naturale, accentuarea disparităţilor sociale şi creşterea decalajelor de dezvoltare între naţiuni [22, p. 34]. Externalităţile negative (epuizarea resurselor, reducerea biodiversităţii, poluarea, sărăcia, alienarea socială, inechitatea, decalajele de dezvoltare) au mărit în permanenţă costurile sociale, atât pe plan intern, cât şi pe plan internaţional. În plus, impactul asupra bunăstării sociale nu trebuie privit doar la timpul prezent ci şi în raport cu bunăstarea socială a generaţiilor de mâine, menţinerea tendinţelor actuale în producţie şi consum riscând să compromită şansele generaţiilor viitoare de a-şi satisface nevoile [23, p. 599].

Pentru a reinterpreta natura fenomenului securitar, pentru a vedea conexiunea sistemică şi funcţională directă a acestuia cu domeniul evoluţiei democratice, concepţia securităţii umane vine cu o abordare inedită [24, p. 607]. Astfel, starea de „securitate” presupune ca fiind la adăpost de orice pericol, un sen- timent de încredere şi de linişte pe care îl dă cuiva absenţa oricărui pericol, dar poate fi tratat şi ca protecţie, apărare în faţa ameninţărilor de securitate, ceea ce denotă o dată în plus dublul

aspect (subiectiv-obiectiv) al fenomenului securitar [25, p. 314]. Acest aspect cu dublu sens subiectiv-obiectiv al fenomenului securitar se pliază cel mai natural pe concepţia constructivistă de la sfârşitul sec. XX, care menţionează că securitatea nu mai poate continua să fie percepută exclusiv în contextul intereselor naţionale ale statului, ci trebuie să fie extinsă la nivelul individului uman, la cel al comunităţii umane, implicit, asupra proceselor sociale de formare şi organizare socială [26, p. 76].

Astfel, pe parcursul evoluţiei conştiinţei social-umane noţiunea de securitate a constituit mereu un subiect controversat şi larg dezbătut atât în cercurile de specialişti cât şi de către opinia publică preocupată de satisfacerea eficientă a celor mai fundamentale necesităţi ale sociumului şi persoanei umane, precum nevoia de siguranţă şi adăpost [27, p. 124].

În contextul contemporan al amplificării exponenţiale a riscurilor securitare pentru cetăţean, fenomenul democratizării vieţii sociale şi politice poate aduce un plus de siguranţă şi poate genera unele soluţii [28, p. 192]. Se prefigurează că democratizarea societăţii umane este direct legată de necesitatea elaborării şi impunerii unui nou model de abordare faţă de fenomenul securitar [29, p. 54]. Această nouă abordare face parte integrantă din cultura securitară. În condiţii extreme societatea elaborează şi cizelează mecanisme, instituţii şi sisteme de apărare şi soluţionare a ameninţărilor [30, p. 59]. Aflată actualmente într-un astfel de moment de cotitură în evoluţia sa, caracterizat prin înarmarea excesivă a omenirii cu arme letale, cu cunoştinţe ştiinţifice care pot deveni periculoase în mâinile unor indivizi sau regimuri poli- tice autoritare şi războinice, societatea umană contemporană vine să regândească viitorul său printr- o prismă nouă a dezvoltării, bazată pe asigurarea securităţii umane [31, p. 92].

Tradiţional şi firesc, societatea umană, dar şi individul uman, posedă un set de valori şi modele proprii cu privire la contracararea pericolelor şi riscurilor de securitate [32, p. 80]. Aceste elemente, la fel, formează cultura securitară, iar printre aceste priorităţi şi valori siguranţa persoanei ocupă un loc central, deoarece numai bunăstarea persoanei poate genera bunăstarea comunităţii [33, p. 99].

Încercările de implementare a concepției securității umane trebuie susținute și stimulate, fiind un motiv suplimentar de dialog dintre com- unitatea științifică și clasa politică spre binele comun [34, p. 234].

Problematica securității culturale și securității educației, ca un aspect de o importanţă crucială pentru securitatea umană, pentru democratizarea şi viitorul societăţii umane, devine tot mai importantă ca obiect de cercetare pentru mai multe discipline contemporane, cum ar fi culturologia, studiile de securitate, filosofia socială, sociologia culturi etc. Prin urmare, securitatea culturală este un element component al asigu- rării identităţii personale a cetăţeanului, iar securitatea spirituală face inter-conexiunea dintre spaţiul public şi cel personal al individului uman [35, p. 331].

Tot mai insistent concepția cu privire la securitatea umană se manifestă și se impune în mediul comunitar, profesional, securitar și politico-juridic mai mult decât un set de norme, ci mai degrabă un cenz moral, juridic și imperativ al acţiunilor şi manifestărilor publice, promovat de obiectivele şi priorităţile civilizaţionale ce stau în faţa omenirii, care se integrează plenar, în mod treptat, în comportamentul social atât al maselor, cât și al guvernanților [36, p. 464].

Interesele individului uman, precum și cele sociale nu pot fi apărate în alt mod decât prin implicarea statului, ceea ce reprezintă o opinie combătută prin concepția securității umane asigurare nu doar la nivel instituțiilor statului, ci și prin diverse mecanisme locale și comunitare, care sunt monitorizate și la nivel internațional de organisme specializate. Se analizează abordarea structurală și sinergetică asupra fenomenului securității ca un element capabil să genereze stabilitate ordinii sociale cu condiția amplificării deviației în cadrul acestui fenomen. Însă, securitatea devine un sistem social compus din relații sociale, oameni, instituții etc., iar deviația, din perspectivă sinergetică, conferă o plasticitate acestui sistem și o adaptabilitate mai mare la necesitățile sociumului. Este cercetată problematica securității informaționale din perspectiva naturii sale sociale, în care se menționează că principalele riscuri pentru om în era tehnologiilor înalte se conțin în posibilitățile extinse de manipulare informațională a individului prin intermediul rețelelor de socializare sau exploatând necesitatea permanentă a naturii umane în noi informații și date.

Securitatea umană în epoca tehnologiilor comunicaționale de vârf poate și trebuie să țină cont de aceste pericole și vulnerabilități sporite, totodată, trebuie luate în calcul și avantajele și oportunitățile deosebite ce apar în acest context, legate mai ales de transparentizarea și democratizarea spațiului public prin accesul facil la utilizarea tehnologiilor moderne.

BIBLIOGRAFIE

1. SPRINCEAN, S. *Securitatea umană și bioetica*. Chișinău: F.E.P. ”Tipografia Centrală”. 2017, 304 p.
2. SPRINCEAN, Serghei, LISNIC, Victoria. Evaluarea impactului programelor-cadru și monitorizarea domeniului de cercetare și inovare. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2025, nr. 3(183), p. 128-136.
3. SPRINCEAN, S. *The importance of the inter-correlation between industrial symbiosis and security symbiosis for ensuring the macro-social sustainability*. In: Industrial Symbiosis from a business perspective: challenges and opportunities. Proceedings Book. WG2 Workshop & Conference. Izmir, May 21 2025. Yecla, Spain: Technological Centre of Furniture and Wood of the Region of Murcia (CETEM). COST Action CA22110 - LIAISE. 2025, p. 31-35.
4. SPRINCEAN, S. *Conceptual, methodological and bioethical perspectives of strengthening human security in Republic of Moldova.* În: Cross Border Journal for International Studies / Universitatea „Dunărea de Jos” Galați. Vol. 2, nr. 4, 2017, p. 81-94.
5. SPRINCEAN, S. *Democratizarea și securitatea umană în condițiile agravării problemelor globale*. În: Statul, securitatea şi drepturile omului în condiţiile societăţii informaţionale. Conferinţă ştiinţifico-practică internaţională. 12-13 decembrie 2019, Chişinău. Chişinău: Tipografia "Artpoligraf", 2020, p. 89-100.
6. SPRINCEAN, Serghei. *Deepening human security and industrial symbiosis in the context of the EU enlargement*. In: Industrial Symbiosis from a technical perspective: challenges and opportunities. Proceedings Book. WG1 worskhop & conference, Bruxelles, September 10, 2024. Editors: Aleksandar Erceg, Josip Juraj Strossmayer, Pawel Krzeminski. Yecla, Spain: Technological Centre of Furniture and Wood of the Region of Murcia (CETEM). COST Action CA22110 Cooperation, development and cross-border transfer of Industrial Symbiosis among industry and stakeholders (LIAISE). 2024, p. 21-27.
7. SPRINCEAN, Serghei. Consecințe securitare ale recunoașterii independenței Transnistriei în contextul „Crizei energetice” de la începutul anului 2025. În: *State, security and human rights: in digital era*, 12-13 decembrie 2024, Chişinău. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universităţii de Stat din Moldova, 2025, pp. 79-90.
8. SPRINCEAN, Serghei; GRIGORIU, Inga. *Perspective civilizaționale în procesul de asigurare a securității umane.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediţia a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 531-541.
9. SPRINCEAN, Serghei. *Evoluția metodologiei de cercetare în studiile de securitate în contextul noilor provocări geopolitice*. În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediţia a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 542-553.
10. SPRINCEAN, S. *Actul guvernării și securitatea umană în contextul pandemiei COVID-19*. În: Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate versus realități: Materialele conferinței

științifice cu participare internațională din 19 noiembrie 2020. / coordonator: Victor Juc. Chișinău: Tipografia Centrală. 2021, p. 65-91.
11. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I.; GUIGOV, A. *Reglementări şi mecanisme internaţionale ale protecţiei refugiaţilor în Republica Moldova.* În: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională: Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, 10 aprilie 2025, Chişinău / coordonator: Svetlana Slusarenco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 359-374.
12. SPRINCEAN, S. *Politica securității umane în condițiile pandemiei Covid-19.* În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale, Ediţia a 3-a, 06-07 noiembrie 2020 / colegiul de redacție: Vitalie Ojovanu (redactor responsabil și coordonator). Chișinău: Print-Caro, 2020, p. 119-125. ISBN 978-9975-56-805-0.
13. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I.; GUIGOV, A. *Protecţia refugiaţilor în Republica Moldova: reglementare, instituţii naţionale şi organizaţii locale*. În: Provocări actuale în securitatea frontierei şi protecţia internaţională: Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională, 10 aprilie 2025, Chişinău / coordonator: Svetlana Slusarenco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 197-215.
14. SPRINCEAN, S. *Noi riscuri şi ameninţări la adresa siguranţei persoanei în epoca intensificării biopericolelor globale*. În: Ştiinţa în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective. Conferința științifică națională cu participare internațională**.** Ediția a 4-a, 26-27 iunie 2020 / colegiul redacţional: Valeriu CAPCELEA (coor donator) [et al.]. Bălţi: Tipogr. „Indi gou Color”, 2020, p. 372-378.
15. SPRINCEAN, S. Aspecte securitare ale procesului de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. In: *Securitatea umană și socială în statul democratic*, 27 octombrie 2023, Chișinău. Chișinău: Tipografia "Print-Caro", 2023, p. 25-32.
16. SPRINCEAN, Serghei; SÎTARI, Daniela. *Politici educaționale universitare europene ca imperative ale dezvoltării durabile și securității umane.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediția a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 507-520.
17. SPRINCEAN, Serghei; TOCARJEVSCHI, Alexandru. *Exercitarea controlului asupra sectorului de securitate de către instituțiile politice.* În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene", Ediția a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 521-530.
18. SPRINCEAN, Serghei; COSTA, Bruno Daniel Ferreira. *Theoretical-methodological perspectives in researching person's safety in the context of the necessity of security redimensioning*. În: Culegere de lucrări. Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Conferința Științifică Internațională "Promovarea valorilor socialeconomice în contextul integrării europene", Ediția a 7-a din 6-7 decembrie 2024, Chișinău. / coordonatorul ediției: Șargu Lilia; comitetul științific: Sedlețchi Iurie (preşedinte). Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 554-563.
19. SPRINCEAN S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societăţii în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. şt. V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice (F.E.-P. “Tipografia Centrală”). Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
20. TUDORICĂ, Roxana. *Managementul educației în context european*. București: Editura Meronia, 2007. 338 p.

21. SPRINCEAN, Serghei. *Development of conceptual apparatus of the contemporary security studies for better analysis of securing good governance and democracy*. In: Election Integrity and the Quality of Democracy: Challenges and Pathways to Good Governance. The work of the materials of the international scientific conference. / editors: Natalia Putină, Mariana Iaţco. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 110-123.
22. SPRINCEAN, S. *Simbioza securităţii şi interesele Republcii Moldova în perspectiva extinderii UE.* Republica Moldova în contextul noii arhitecturi de securitate regională. Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale, 24 mai 2024 / coord.: I. Coropcean; colegiul de redacţie: C. Manolache [et al.]. Chişinău: AMFA, 2025, p. 32-44.
23. SPRINCEAN, Serghei. *Valenţe geostrategice şi securitare ale crizei energetice din regiunea transnistreană a Republicii Moldova*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 597-603.
24. SPRINCEAN, Serghei. *Incursiuni securitare de soluţionare a conflictului transnistrean în contextul crizei energetice*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 604-610.
25. SPRINCEAN, S. *Prioritățile de securitate națională prin prisma obiectivelor de securitate umană în contextul perspectivei de extindere a UE.* În: Conferința Internațională Jean Monnet “Mecanisme și modele de adoptare a deciziilor la nivel local/regional/central”,19-20 aprilie 2024, Chișinău / Coord. L. Roșca. Chișinău: Print-Caro, 2024, p. 309-318.
26. SPRINCEAN, S. *Perspective de fortificare a securității regionale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 73-86.
27. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană și unitatea națională: tangențe și perspective.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 118-133.
28. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană ca obiectiv de modernizare a Uniunii Europene.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: “Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale”. 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 189-202.
29. SPRINCEAN, Serghei. *Researching security issues in the context of methodological and conceptual adjustment needs to new geopolitical realities*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chişinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 53-58.
30. SPRINCEAN, Serghei; PÎRȚAC, Grigore. *Security identity in support of sustainable human development*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chişinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 58-62.
31. SPRINCEAN, S. *Perspective filosofice asupra fenomenelor și proceselor securitare.* În: Filosofia şi perspectiva umană: culegere de articole de la conferinţa ştiinţifică consacrată Zilei

Mondiale a Filosofiei. 21 noiembrie 2024. Ediţia 21. Chişinău / coordonatori ştiinţifici: Ana Pascaru, Andrei Perciun. Chişinău: Artpoligraf. 2025, p. 86-102.

32. SPRINCEAN, Serghei. *Security of development into a knowledge-based society: Eastern european case*. In: “Challenges, Processes and Policies for Circular Economy that works for Consumers”. COST Action CA22124 - ECO4ALL mid-term International Conference, 9-10 May 2025. Book of Abstracts. Iași: „Alexandru Ioan Cuza” University Publishing House. 2025, p. 80.
33. SPRINCEAN, S. *Asigurarea securității umane prin fortificarea siguranței persoanei.* În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale, USMF, Ediţia a 5-a, 7-8 octombrie 2022 / redactor responsabil și coordonator: Vitalie Ojovanu. Chișinău: Print-Caro, 2022, p. 97-103. ISBN 978-9975-165-12-9.
34. SPRINCEAN, Serghei. Dezvoltarea umană și siguranța persoanei în contextul preocupărilor pentru securitatea umană. In: *Studii şi cercetări juridice* / Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM; colegiul de redacție: Valeriu Cușnir (coordonator ştiinţific) [et al.]. Chişinău: CEP USM, Partea 7-8. Subcap. 7.1. 2024, pp. 231-239.
35. SPRINCEAN, S. *Rolul securității umane în consolidarea sistemului național de securitate*. În: Interconexiunile integrării sociale și consolidarea sistemului național de securitate: Monografie colectivă. / Academia de Administrare Publică din Moldova; colegiul de redacție: Ludmila Roșca [et al.]. Chișinău: Print-Caro. Cap. 11. 2022, p. 329-359.
36. SPRINCEAN, S. *Importanța securității umane în optimizarea politică și bioetică a managementului crizelor globale*. În: Political Science, International Relations and Security Studies. International Conference Proceedings. The Xth Edition. [Sibiu], 27-29 May 2016, p. 461-470.

ARGUMENTAREA CA FORMĂ DE COMUNICARE INSTRUMENTALĂ

Vasile GUȚU
Universitatea de Studii Europene din Moldova, 2/1 Ghenadie Iablocikin, Chișinău, Republica Moldova
ORCID 0000-0002-6094-1625
Claudiu COMAN
Universitatea Transilvania din Brașov, România
claudiu.coman@unitbv.ro
ORCID 0000-0001-6272-7414

Rezumat. *În acest articol autorul subliniază că argumentarea este mijlocul prin care ne fundamentăm opiniile și încercăm să influențăm convingerile altora. Studiile moderne consideră argumentarea drept o formă de comunicare instrumentală, un instrument asemănător limbajului sau matematicii, folosit pentru a obține cunoaștere și pentru a rezolva dezacorduri în mod rațional. Autorul menționează că suntem zilnic expuși argumentelor,respectiv în familie, la muncă, în politică,concomitent noi înșine le folosim atât în dialogul cu ceilalți, cât și în propriul dialog interior. Argumentarea se deosebește de persuasiune prin faptul că pune accent pe raționamente și dovezi, în timp ce persuasiunea include și elemente afective și psihologice.*
Cuvinte-cheie: *argumentare, comunicare instrumentală, persuasiune, surse, receptor, auto persuasiune, convingere*.
Abstract. *In this article, the author emphasizes that argumentation is the means through which we ground our opinions and attempt to influence the beliefs of others. Modern studies regard it as a form of instrumental communication, a tool similar to language or mathematics, used to gain knowledge and resolve disagreements in a rational manner. The author mentions that we are exposed to arguments daily — in the family, at work, in politics — and that we ourselves use them both in dialogue with others and in our own internal dialogue. Argumentation differs from persuasion in that it focuses on reasoning and evidence, while persuasion also includes affective and psychological elements.* **Keywords:** *argumentation, instrumental communication, persuasion, source, receiver, self-persuasion, belief.*

În mod tradițional argumentarea a fost considerată totalitatea mijloacelor pe care le folosim pentru a fundamenta opiniile și pentru a le împărtăși altora. Astăzi suntem martori a unei revigorări a interesului privitor la felul în care oameniise pot folosi de argumente. Savanții occidentali și mai ales cei europeni explorează modelul în care utilizăm argumentarea în activitățile științifice și cotidiene. Esențial au contribuit la aprofundarea cunoștințelor despre comunicare ca argumentare savanții din Franța, Germania, Belgia, Italia, Olanda, România, dar și cercetătorii din Statele Unite ale Americii și Canada. Savanții europeni definesc argumentarea drept o manieră de rezolvare constructivă, prin colaborare, a dezacordurilor, prin interacțiuniverbale menite să pună capăt unui conflict de opinii. Paralel cu perspectiva tradițională de utilizare a argumentării pentru a fundamenta diverse opinii, savanții încep să privească argumentarea ca formă de comunicare instrumental drept mijloc folosit de diferiți indivizi, fie ei cetățeni sau oameni de știință, pentru a accede la cunoaștere. Ca să devenim conștienți de prezența argumentării e necesar să identificăm încercările care se fac zilnic pentru a ni se influența convingerile și comportamentul. Încercările acestea pot fi de diferită natura și pot avea diferite scopuri. Unele pot avea ca obiectiv afectele, prejudecățile, superstițiile noastre. Altele însă vor utiliza date, argumente și raționamente pentru a ne influența. Cei mai mulți dintre oameni cu care noi contactăm - membri ai familiei, colegi de lucru, profesori, șefi, politicieni, diplomați - ne „prezintă argumente ambalate în demersuri persuasive”.

Scopul lor e să ne facă să gândim la fel ca și ei sau să ne comportăm după dorința lor. De la chestiuni aparent banale la decizia vitală privitoare la ce profesiune să ne alegem în viață suntem expuși în mod constant argumentării celorlalți. Permanent fiecare din noi produce zeci de mesaje scrise sau orale ce să dea un anumit curs vieții acestora. Dacă, de exemplu ați rugat un profesor să vă primească lucrarea la o săptămână după termenul de predare sau v-ați documentat și ați prezentat forului interior un raport asupra avantajelor ori dezavantajelor în participarea la o conferință internațională pentru a avea numărul de publicații necesare pentru susținerea tezei v-ați angajat într-o argumentare. Dacă nu ar exista argumentarea, nu am avea atât de multe de auzit sau de spus, de citit sau de scris. Care e corelația dintre argumentare și comunicarea instrumentală? Argumentarea reprezintă o formă de comunicare instrumentală, care se bazează pe raționamente și dovezi pentru a influența convingerile și

comportamentul cuiva prin folosirea de mesaje orale sau scrise. Orice definiție poate fi privită ca pe un instrument. De exemplu, un instrument muzical, un instrument chirurgical sau panoul de bord al unui avion. Toate acestea reprezintă unelte de care ne folosim pentru a face ceva sau pentru a înțelege cum funcționează un anumit agregat. De aici putem considera conceptul de instrument ca pe un set de noțiuni sau de idei care ne permit să realizăm, să materializăm ceva. Limba sau limbajul specializat, simbolic este un instrument care ne ajută să comunicăm cu semenii noștri și, matematica este un instrument care ne permite să numărăm, să măsurăm, să cântărim, telescopul este un instrument ce ne dă posibilitatea să pătrundem în adâncurile Universului. Prin analogie conchidem că argumentarea, este deasemenea un instrument pentru a-i influența pe alții. Argumentarea este un ansamblu de noțiuni sau idei, ce ne dau posibilitatea să înțelegem cum gândim și cum transmitem inferențele, raționamentele noastre semenilor noștri pentru a-i influența. Exact ca și în cazul instrumentului numit limbă, apelăm la argumentarea pentru a comunica cu alții. Comunicarea umană are multe fațete și poate însemna foarte multe lucruri, de la două persoane care stau de vorbă până la campaniile electorale ale candidaților ce se înfruntă pentru funcția de președinte. Apelăm la comunicare pentru a ne exprima sentimentele, pentru a da glas afectelor care ne anima și pentru a recunoaște prezența celorlalți. Comunicarea o utilizăm și pentru a cere informații și pentru a solicita clarificări, dar nu fiecare situație de comunicare neimpune să utilizăm deprinderile de argumentare. Argumentarea și alte tipuri de comunicare instrumentală, cum ar fi dialogul, polemica înseamnă mai mult decât să reacționăm și să răspundem clar din jurul nostru. Argumentarea ne cere să ne adunăm gândurile, să ne structurăm ideile și să evidențiem cauzele ce ne fac, pentru a fi examinate în comun. Este important de a analiza corelația dintre două noțiuni: argumentare și persuasiune. Ca și argumentarea, persuasiunea este formă de comunicare instrumental. Ceea ce diferențiază argumentarea de persuasiune e că persuasiunea este o categorie mai cuprinzătoare, cu un volum mai mare a comunicării instrumentale și că totodată persuasiunea operează atât la nivel afectiv, cât și la nivel rational, dar într-o proporție mai mare la nivel afectiv. Persuasiunea include studierea încărcăturii afective a mesajelor, precum și a rolului pe care îl joacă compoziția psihologică a unui auditoriu, pentru a stabili măsura în care acesta se va lăsa sau nu influențat. Argumentarea însă pune în evidență felul în care putem folosi dovezile și raționamentele pentru a face apel la partea rațională a ființei umane.Persuasiunea este un process modificator de atitudini, credințe, păreri sau comportamente. Persuasiunea se produce numai dacă există cooperarea între sursă și receptor. Persuasiunea este crearea împreună a unei stări de identificare între sursă și receptor, ca urmare a utilizării simbolurilor [1, 26]. În această definiție persuasiunea nu e focalizată pe sursă, mesaj sau receptor, ci pe toate acestea în mod egal. Ele cooperează pentru a crea împreună un process persuasive. Ideea de a crea împreuăn procesul persuasiv înseamnă că ceea ce se petrece în mintea receptorului este la fel de important ca și intenția sursei. Noțiunile „cooperare” și „autopersuasiune” reprezintă concept-cheie, deoarece orice persuadare presupune autopersuadare. Persuasiunea rezultă întotdeauna din eforturile combinate ale sursei și receptorului. Chiar și în cazul atacurilor teroriste și luării de ostatici, câțiva dintre aceștea simpatizează cu agresorii, se identifică cu ei, le îmbrățișează cauza. De aici și în situații bizarre, persuasiunea, în special autopersuasiunea, funcționează. Deoarece receptorul reprezintă un element important în procesul persuasiv, este necesar de aprofundat studiul procesului de persuasiune. E necesar de analizat felul în care suntem persuadați și să încercăm să înțelegem cum și de ce are loc procesul de persuadare. Aceste cunoștințe ne vor permite să fim mai critici și totodată mai eficienți în respingerea mesajelor persuasive, atunci când este cazul și să le acceptăm atunci când considerăm de cuviință.

Ce înseamnă a fi un receptor critic? A fi un receptor critic presupune să fim pregătiți pentru patru factori:„a) este necesar să fim cu ochii în patru la motivele sursei, indifferent dacă sunt explicite sau mascate; b) trebuie să acordăm atenția cuvenită mesajului , sensului simbolic al acestuia; c) nu putem neglija canalul ori mijlocul prin care acesta a fost transmis; d) este necesar de conștientizat propriul rol pe care îl avem în procesul persuasiv – cu ce anume contribuim? ” [2, 31]. De menționat că agenții persuasivi sunt persoane care doresc atingerea anumitor obiective. Aceste obiective sunt realizate de una sau mai multe strategii și sunt materializate nemijlocit grație unor tactici caracteristice.

Comunicarea are multe funții. Atunci când argumentăm o facem pentru a obține aderarea celorlalți la o idee pe care, de cele mai multe ori, o dorim transformată într-o acțiune a celor cărora o împărtășim. A realiza aceasta înseamnă însă a lua o decizie, iar rolul argumentării este de a convinge pe ceilalți să aleagă o anumită acțiune. Convingerile sunt cele care declanșează și stimulează actele noastre, având un rol deciziv în inițierea și realizarea proiectelor umane, în înfrângerea obstacolelor și dificultăților care se ivesc în calea acțiunii sociale. Deci, putem admite următoarea secvență: teză -> argumente -> convingere -> acțiune. [3, 53].

Noi întotdeauna dorim să ne impunem părerile, așa că argumentarea este permanent orientată spre acea categorie de persoane pe care o numim auditoriul. În cazul în care ne referim la argumentare, auditoriul este acea categorie de oameni formată din una sau mai multe personae care au puterea sau capacitatea de a asigura influența ulterioară, dorită de către vorbitor, a unei anumite convingeri sau a unui tip anumit de comportamentare. De aici rezultă că atunci când vine vorba de argumentare, există două tipuri de auditoriu. Primul tip este reprezentat de orice persoană care recurge la argumentare când dorește să afle cunoștințe noi ori soluții la o anumită chestiune ce pot fi obținute prin analizarea argumentelor. Al doilea tip de audiență este reprezentat de un arbitru, o a treia parte, partea terță, dezinteresată, obiectivă, ce stabilesște care dintre oratori a prezentat un caz mai convingător. Există și un al treilea tip de autidoriu. Cu toate că în acest caz nu vorbim de un auditoriu în sensul propriu-zis al cuvântului. Deseori drept auditoriu pentru un argument poate să ne servească forul nostru interior. În procesul luării propriilor decizii ne angajăm frecvent într-un dialog interior, analizând motivele pro sau contra, plusurile sau minusurile, avantajele sau dezavantajele pe care le avem pentru a accepta o anumită convingere sau pentru a urma un anumit curs de acțiune.

Fie că auditoriul este forul nostru interior sau un auditoriu în sensul propriu-zis al cuvântului sau o terță parte, argumentarea ne furnizează un cadru de referință prin care autăm auditoriul respective să decidă dacă este mai rezonabil să-și modifice convingerea sau comportamentul sau e necesar să și le mențină ca la început. Care sunt avantajele pragmatice, nu filosofice ale argumentării, ci practice?

În primul rând argumentarea este o metodă credibilă pentru a ajunge la adevărul probabil al unei chestiuni aflate în discuție. Comportamentul și convingerile adoptate prin argumentare rezultă în urma unei examinări atente a faptelor și părerilor experților și nu sunt generate de reacții colorate de efecte și prejudecăți. S-a stabilit că comportamentele și convingerile care izvorăsc din afecte, prejudecăți rezistă probei timpului doar din întâmplare. În cazul când ajungem la o decizie prin argumentare, există mult mai multe șanse să fim mulțumiți de ea, deoarece ea rezistă analizei noastre și criticii celorlalți. De exemplu, o mașină o procurăm după culoare sau supă consumul la după de kilometri?

În al doilea rând, utilizarea argumentării mărește gradul de flexibilitate personală. În cazul când ne întemeem o convingere sau un comportament pe percepțiile impuse de o persoană care deține puterea sau pe cele oferite de o tradiție, un obicei sau o prejudecată este posibil să nu ne mai putem adapta schimbărilor din jurul nostru care contestă convingerea sau comportamentul respectiv. Convingerile sau comportamentele pe care le adoptăm prin intermediul argumentării sunt mai puțin predispuse la rigiditate. Persuasiunea care folosește argumentarea cercetează și concepe modele noi pentru a-și forma convingeri și comportamente pe măsură ce apar situații și probleme noi, în loc să se bazeze pe modelele tradiționale. Utilizarea deprinderilor de argumentare reprezintă o pârgie sigură de adaptare la un viitor în care noi cunoștințe și idei pot face ca vechile adevăruri să se năruiască.

Un al treilea motiv pragmatic pentru utilizarea argumentării se regăsește în libertatea ascultătorilor sau cititorilor de a-și modifica convingerile sau comportamentele datorită rolului pe care și-l asumă în procesul argumentării. În cazul în care decidem să ne schimbăm punctul de vedere, ca consecință a unui argument pe care l-am citit, acționăm din proprie voință, nu pentru că autorul argumentului și-a impus voința asupra noastră.

De aici studiul argumentației ca comunicare instrumentală se bazează pe propria infrastructură științifică. Au fost create și editate o serie de reviste, au avut loc conferințe internaționale, au fost

formate „Societatea internațională de studiere a argumentației”, "Asociația logicii informale și a gândirii critice", "Asociația juridică americană" și altele.

Bibliografie:

1. Larson, Charles U. Persuasiunea. Receptare și responsabilitate. Iași, Polirom 2003.
2. Larson, Charles U. Persuasiunea. Receptare și responsabilitate. Iași, Polirom 2003.
3. Năstășel Eugen, Ioana Ursu. Argumentul sau despre cuvântul bine gândit. Editura științifică și enciclopedică, 1980

ROLUL COMUNICĂRII ÎN PROCESUL NEGOCIERILOR DIPLOMATICE

Elena HODENCO
asistent universitar
Universitatea de Studii Europene din Moldova

Rahman NURKOVIC
University Sarajevo School of Science and Technology
Sarajevo, Bosnia & Herzegovina
ORCID 0000-0001-6369-6285

Rezumat: *Comunicarea constituie pilonul fundamental al negocierilor diplomatice, deoarece printr-un schimb riguros, bine structurat și strategic al informațiilor, diplomații pot clarifica interesele naționale, pot delimita zonele de convergență și pot preveni distorsiunile percepțiilor care, în lipsa unui dialog autentic, pot conduce la tensiuni sau impas. Un proces de comunicare eficient, bazat pe transparență, acuratețe și profesionalism, facilitează construirea unui climat de încredere între actorii statali, fundament indispensabil pentru cooperare, dialog sustenabil și stabilitate regională sau globală. În același timp, aplicarea tehnicilor avansate de comunicare de la ascultarea activă și negocierea persuasivă, până la gestionarea diferențelor culturale și adaptarea discursului la sensibilitățile interlocutorilor permite diplomaților să gestioneze situații complexe și să transforme potențiale crize în oportunități de reconciliere și progres. Astfel, comunicarea nu reprezintă doar un instrument auxiliar, ci esența însăși a diplomației contemporane, influențând decisiv calitatea acordurilor internaționale și durabilitatea păcii dintre state.*
Cuvinte-cheie: *diplomație, comunicare, negocieri, trasparență, interese naționale.*

Summary: *Communication represents the fundamental pillar of diplomatic negotiations, as a rigorous, well-structured, and strategically managed exchange of information enables diplomats to clarify national interests, identify areas of convergence, and prevent misinterpretations that could otherwise generate tensions or deadlock. An effective communication process, grounded in transparency, accuracy, and professionalism, helps build a climate of trust among state actors, which is indispensable for sustainable dialogue, cooperation, and regional or global stability. At the same time, the use of advanced communication techniques from active listening and persuasive negotiation to managing cultural differences and adapting discourse to the sensitivities of interlocutors allows diplomats to navigate complex situations and transform potential crises into opportunities for reconciliation and progress. Thus, communication is not merely an auxiliary tool, but the very essence of contemporary diplomacy, decisively shaping the quality of international agreements and the durability of peace among states.*
Kaywords: *diplomacy, communication, negotiations, transparency, national interests*

În arhitectura relațiilor internaționale contemporane, comunicarea ocupă un loc central în dinamica și eficiența proceselor de negociere diplomatică. Într-o lume marcată de interdependențe politice, economice și de securitate, diplomația nu mai reprezintă doar un mecanism de gestionare a divergențelor, ci și un instrument complex de construcție a consensului și cooperării între state. În acest context, comunicarea devine atât vehiculul prin care actorii își exprimă interesele, cât și modalitatea prin care se creează cadrul necesar construirii încrederii și prevenirii conflictelor.

Procesul negocierii diplomatice presupune, în mod intrinsec, schimbul structurat de informații, formularea pozițiilor, interpretarea mesajelor, dar și gestionarea subtilităților culturale și simbolice. Astfel, comunicarea nu se limitează la transmiterea de conținut, ci implică dimensiuni strategice, psihologice și pragmatice, care pot influența decisiv evoluția și rezultatul unui dialog diplomatic. Capacitatea negociatorilor de a utiliza limbajul adecvat, de a adapta tonul și tehnicile comunicative la specificul interlocutorilor și de a decodifica intențiile ascunse constituie competențe indispensabile în orice demers diplomatic reușit.

În același timp, transformările din mediul internațional intensificarea fluxurilor informaționale, digitalizarea comunicării și multiplicarea actorilor non-statali au amplificat complexitatea procesului de negociere. În aceste condiții, o comunicare eficientă devine nu doar un avantaj strategic, ci o necesitate fundamentală pentru menținerea stabilității și dezvoltarea cooperării internaționale. Analiza rolului comunicării în negocierile diplomatice permite înțelegerea mecanismelor profunde care stau la

baza procesului decizional global și evidențiază modul în care dialogul bine gestionat poate transforma competiția în colaborare și tensiunea în oportunitate.

Prin urmare, studiul de față își propune să evidențieze dimensiunile, funcțiile și impactul comunicării în cadrul negocierilor diplomatice, subliniind importanța acesteia în configurarea relațiilor internaționale și în asigurarea unei diplomații eficiente și orientate către rezultate durabile.

Comunicarea reprezintă fundamentul oricărui proces de negociere diplomatică, definind atât cadrul de interacțiune, cât și mecanismele prin care actorii internaționali își exprimă interesele, își clarifică pozițiile și încearcă să ajungă la acorduri. În plan teoretico-conceptual, comunicarea în diplomație poate fi analizată la intersecția mai multor discipline — studii ale comunicării, relații internaționale, psihologie socială, teoria negocierii — ceea ce conferă fenomenului o complexitate aparte.

1. Conceptul de comunicare în context diplomatic

În sens general, comunicarea este procesul prin care informațiile, ideile și intențiile sunt transmise de la un actor la altul. În diplomație, însă, comunicarea capătă o dimensiune strategică: mesajele nu sunt doar transmise, ci sunt construite deliberat pentru a influența percepții, comportamente și decizii. Comunicarea diplomatică implică atât dimensiunea formală — note verbale, declarații oficiale, tratative — cât și dimensiunea informală — discuții neoficiale, întâlniri exploratorii, semnale simbolice.

2. Dimensiunile comunicării în negocierile diplomatic

a) Dimensiunea informațională

Se referă la transmiterea de date, argumente și poziții oficiale. Calitatea informației și acuratețea traducerii mesajului influențează direct eficiența procesului de negociere.

b) Dimensiunea relațională

Negocierea nu se desfășoară în vid, ci în cadrul unei relații între două sau mai multe părți. Comunicarea contribuie la construirea încrederii, la gestionarea tensiunilor și la consolidarea cooperării pe termen lung.

c) Dimensiunea persuasivă

Diplomația este, în esență, un proces de influențare. Comunicatorii diplomatici folosesc argumente logice, apeluri la valori comune, limbaj simbolic și strategii retorice pentru a determina concesii sau schimbări de poziție.d) Dimensiunea simbolică și culturală

Mesajele diplomatice sunt adesea încărcate de simboluri culturale, istorice sau politice. Interpretarea corectă a acestor simboluri este crucială pentru evitarea neînțelegerilor.

3. Modele teoretice aplicabile comunicării diplomatice

Modelul linear al comunicării (Shannon-Weaver)

Evidențiază transmiterea mesajului de la emițător la receptor. În context diplomatic, accentuează probleme precum filtrarea informațiilor, distorsiunile și zgomotul comunicational (ex.: diferențe lingvistice, prejudecăți culturale).

Modelul interactiv

Pune accent pe feedback. În negocieri, feedbackul constant permite ajustarea strategiilor și clarificarea pozițiilor.

Modelul tranzacțional

Consideră comunicarea un proces dinamic, în care participanții influențează reciproc forma și conținutul mesajelor. Acest model reflectă cel mai fidel realitatea negocierilor diplomatice.

4. Comunicarea verbală și nonverbală în negocieri

Diplomații operează simultan în registrul verbal (cuvinte, argumente, formulări juridice) și nonverbal (tono-alitate, expresii faciale, proxemica, gesturi, protocol). Uneori, comunicarea nonverbală transmite semnificații mai puternice decât discursul formal — de exemplu, tăcerea, evitarea contactului vizual sau poziționarea la masa negocierii pot semnala concesii, reticențe sau intenții ascunse.

5. Comunicarea interculturală

Negocierile diplomatice presupun adesea interacțiunea dintre actori proveniți din culturi diferite. Diferențele culturale pot influența:

- ✓ stilul de comunicare (direct vs. indirect),
- ✓ percepția timpului,
- ✓ importanța acordată ritualurilor,
- ✓ ierarhia și formalismul.

Stăpânirea competențelor interculturale devine astfel o condiție esențială pentru diplomați.

6. Funcțiile comunicării diplomatice în negocieri

1. Funcția informativă– clarifică faptele și pozițiile.
2. Funcția interpretativă– explică intențiile, semnalele și contextul.
3. Funcția strategică – permite formularea de tactici și concesii.
4. Funcția de legitimare– consolidează credibilitatea actorilor și a procesului de negociere.
5. Funcția de management al conflictului – reduce tensiunile și facilitează compromisul.

7. Comunicarea ca instrument de putere soft

În teoria relațiilor internaționale, comunicarea diplomatică este asociată cu „soft power” capacitatea unui stat de a influența fără constrângere, prin persuasiune, imagine, valori și credibilitate. Negociatorii eficienți folosesc comunicarea pentru a modela percepțiile, a crea narațiuni și a construi legitimitate internațională.

Formele de comunicare în negocierile diplomatice

Negocierile diplomatice reprezintă un proces complex de interacțiune între actori statali și nestatali, în care comunicarea constituie atât mijlocul, cât și condiția esențială pentru obținerea consensului. Diplomația modernă se bazează pe un ansamblu divers de forme de comunicare, fiecare având roluri specifice în formularea, transmiterea și interpretarea mesajelor care configurează arhitectura finală a unui acord. Analiza acestor forme dintr-o perspectivă teoretico-practică este indispensabilă pentru înțelegerea mecanismelor subtile ce guvernează negocierile la nivel bilateral și multilateral.

1. Comunicarea verbală în negocierea diplomatică

a) Comunicarea orală

Comunicarea orală constituie forma primordială și cea mai dinamică de interacțiune diplomatică. Ea se manifestă în cadrul întrevederilor oficiale, consultărilor bilaterale, sesiunilor plenare sau negocierilor tehnice. Avantajul fundamental al acestei forme este posibilitatea adaptării imediate a discursului în funcție de reacțiile interlocutorului, facilitând clarificarea rapidă a neînțelegerilor și gestionarea tensiunilor. În același timp, comunicarea orală creează cadrul afectiv și psihologic necesar construirii încrederii reciproce — element crucial în diplomație.

b) Comunicarea scrisă

Comunicarea scrisă oferă precizie, stabilitate și valoare juridică mesajelor. Ea include note verbale, rapoarte, telegrame diplomatice, memorii explicative, proiecte de tratate și documente de poziție. În logica negocierilor diplomatice, comunicarea scrisă are rolul de a formaliza compromisul și de a asigura consecvența instituțională a angajamentelor asumate. Spre deosebire de comunicarea orală, mesajele scrise sunt deliberat construite și atent calibrate, reflectând strategii și interese pe termen lung.

2. Comunicarea nonverbală — limbajul subtil al diplomației

Comunicarea nonverbală, deși adesea ignorată în analiza formală, este omniprezentă în interacțiunile diplomatice. Aceasta influențează semnificativ percepția asupra disponibilității la dialog, credibilității sau fermității unei delegații.

Printre elementele cu impact major se regăsesc:

- ✓ limbajul corpului (posturi, gesturi, poziționarea în spațiu),
- ✓ expresiile faciale,
- ✓ contactul vizual,

- ✓ tonul și timbrul vocii,
- ✓ tăcerea deliberată,
- ✓ eticheta și protocolul (vestimentația, ordinea intrării, gesturile simbolice).

În context diplomatic, comunicarea nonverbală poate constitui un mesaj în sine, uneori mai puternic decât declarațiile oficiale. O anumită distribuire a locurilor la masa negocierii sau un gest protocolar aparent minor poate transmite semnale de cooperare, distanțare sau chiar dezaprobare.

3. Comunicarea paraverbală — dimensiunea afectivă a discursului

Comunicarea paraverbală cuprinde elementele vocale care nu țin de conținutul propozițiilor, ci de modul în care acestea sunt rostite.

Ea include:

- ✓ ritmul vorbirii,
- ✓ pauzele,
- ✓ intensitatea și inflexiunile vocii,
- ✓ accentul,
- ✓ rezonanța emoțională.În negocieri, paraverbalul influențează modul în care este perceput un argument — ca fiind ferm, conciliator, defensiv sau provocator. O idee moderată poate părea agresivă prin ton, iar o poziție dificilă poate fi acceptată mai ușor dacă este comunicată într-un registru calm și echilibrat.

4. Comunicarea formală — expresia instituțională a diplomației

Comunicarea formală este guvernată de reguli protocolare, cutume diplomatice și norme juridice. Ea se manifestă în situațiile în care statele comunică oficial, în numele instituțiilor pe care le reprezintă.

Exemple relevante:

- ✓ declarațiile oficiale,
- ✓ comunicatele comune,
- ✓ procesele-verbale,
- ✓ acordurile semnate,
- ✓ discursurile în organizații internaționale.

Această formă de comunicare conferă legitimitate și caracter obligatoriu mesajelor și reprezintă fundamentul juridic al înțelegerilor diplomatice.

5. Comunicarea informală — „canalul nevăzut” al negocierilor

În culisele diplomației, comunicarea informală joacă un rol adesea decisiv.

Ea se desfășoară în contexte mai puțin rigide:

- ✓ discuții neoficiale între negociatori,
- ✓ conversații în pauzele conferințelor,
- ✓ contacte interpersonale consolidate în timp,
- ✓ întrevederi discrete.

Comunicarea informală permite testarea unor idei ce nu pot fi încă formulate oficial, explorarea flexibilității părților și detensionarea situațiilor delicate. Adesea, soluțiile inovatoare apar în acest cadru mai liber decât în formatul oficial.

6. Comunicarea directă și indirectă

a) Comunicarea directă

Presupune interacțiunea nemijlocită între părți — bilaterală sau multilaterală.

Este preferată în situațiile care necesită confidențialitate, negociere fină sau intervenții rapide.

b) Comunicarea indirectă

Este mediată de terți:

- ✓ state prietene,
- ✓ organizații internaționale,
- ✓ reprezentanți speciali,
- ✓ mediatori profesioniști,

- ✓ mesaje transmise prin mass-media.

Această formă este crucială atunci când contactul direct este imposibil, sensibil sau politicmente riscant. Comunicarea indirectă permite transmiterea de „semnale” fără asumarea explicită a unei poziții.

7. Comunicarea publică și comunicarea confidențială

a) Comunicarea publică

Include declarațiile către mass-media, conferințele de presă și mesajele destinate opiniei publice. Ea are rolul de:

- ✓ a modela percepția publică,
- ✓ a legitima procesul de negociere,
- ✓ a transmite semnale partenerilor internaționali.

b) Comunicarea confidențială

Are loc în structuri închise, în cadrul canalelor paralele („back channels”) sau în negocieri sensibile. Importanța ei este majoră în gestionarea crizelor, întrucât permite dialogul fără presiunea publicului și fără riscuri politice imediate.

8. Comunicarea interculturală — cheia interpretării corecte a mesajelor

În negocierile diplomatice, actorii provin din culturi diferite, cu norme distincte privind comunicarea. Adaptarea mesajului la:

- ✓ stilul cultural al interlocutorului,
- ✓ codurile de politețe,
- ✓ raporturile de autoritate,
- ✓ simbolurile istorice relevante,

este esențială pentru prevenirea interpretărilor eronate. Diplomația interculturală transformă diversitatea culturală din obstacol în resursă strategică.

9. Comunicarea simbolică — limbajul gesturilor diplomatice

Diplomația folosește intens simboluri pentru a transmite mesaje politice subtile:

- ✓ alegerea locului întâlnirii,
- ✓ ordinea interlocutorilor la fotografia oficială,
- ✓ oferirea unui cadou cu valoare culturală,
- ✓ vizitele efectuate la date semnificative,
- ✓ semnarea unui acord într-un spațiu cu încărcătură istorică.

Astfel de gesturi pot semnala reconciliere, consolidarea unor alianțe sau intenția de a schimba natura relației bilaterale.

Formele de comunicare în negocierile diplomatice nu reprezintă simple canale de transmitere a mesajelor, ci instrumente strategice cu implicații profunde asupra procesului decizional și asupra rezultatului final al negocierii. Un diplomat eficient trebuie să stăpânească simultan limbajul verbal, nonverbal, simbolic și intercultural, ajustându-și constant comportamentul comunicativ în funcție de context, interlocutor și obiective.

În ansamblu, comunicarea în toate formele ei constituie fundamentul funcționării diplomației și premisa indispensabilă pentru obținerea unor acorduri durabile și legitime.

Trăsăturile și influența comunicării

Cu toate că negocierile domestice şi cele internaţionale au multe în comun, factorul care este aproape întotdeauna prezent în cele internaţionale şi absent în cele domestice este diferenţa dintre culturile negociatorilor. În relaţiile internaţionale negocierile traversează nu doar frontiere, ci şi graniţe invizibile, culturale. Cultura influenţează în mod profund felul în care oamenii gîndesc, comunică şi acţionează, precum şi tipul deciziilor pe care le iau şi felul în care ajung la acestea. Diferenţele culturale dintre indivizii de la masa de negocieri pot crea bariere care îngreunează sau chiar blochează procesul de negociere. Definiţiile culturii sunt numeroase şi deseori vagi sau contradictorii. Spre exemplu, unii

cercetători limitează conceptul de cultură la sfera ideilor, gîndurilor şi emoţiilor, definind-o ca fiind „un set comun şi durabil în timp de înţelesuri, valori şi credinţe care caracterizează un grup naţional, etnic sau de alt tip şi care direcţionează comportamentul membrilor”. Alţii, precum Hoebel susţin că „cultura este un sistem integrat de paternuri comportamentale învăţate, caracteristice membrilor unei comunităţi şi care nu sunt rezultatul moştenirii biologice”. Cu toate ca esenţa culturii se află în minţile noastre, trebuie avut în vedere faptul că învăţăm cultura proprie şi a celorlalţi în primul rînd prin observarea comportamentului şi a instituţiilor specifice unui anumit grup. Hall spunea că pe lînga limba vorbită oamenii mai trebuie să cunoască şi un limbaj mut –cultura – dacă vor să comunice cu adevărat eficient şi să înţeleagă în acelaşi fel o anumită informaţie. Cele patru elemente ale culturii menţionate mai sus – comportamentul, atitudinile, normele şi valorile – sunt în relaţie de interdependenţă, fiind cunoscute în literatura de specialitate ca reprezentînd straturile unei cepe, aşa cum este ilustrat în figura următoare.

În înţelegerea culturii partenerului de negociere primele lucruri care sunt observate sunt acţiunile şi cuvintele, adică stratul exterior, cel comportamental.

Al doilea nivel este acela al atitudinilor unei persoane faţă de elementele specifice precum ora potrivită pentru începerea discuţiilor sau forma de realizare a prezentărilor; acest aspect poate deveni evident abia după o serie de discuţii. În continuare urmează normele, adică reguli care sunt urmate în situaţii specifice în acest caz unul dintre părţi poate înţelege că insistenţa celeilalte de a întrerupe discuţiile la o anumită oră nu e o simplă preferinţă ci e motivată de ceva mai profund (spre exemplu rugăciunile musulmanilor care se fac la momente specifice din zi). Normele cu privire la alegerea persoanei care conduce negocierile sau la modalităţile de recompensare sunt bazate pe valorile considerate importante într-o cultură, valori ce formează cel mai profund şi complex strat. De cele mai multe ori diferenţele dintre valorile celor de la masa negocierilor sunt elementul cel mai greu de detectat şi de înţeles. Au existat numeroase cazuri în care aceste diferenţe au fost sesizate abia după semnarea contractului, cînd părţile au început să lucreze împreună, moment care poate duce la conflicte serioase sau chiar întreruperea colaborării. Diferenţele de cultură dintre negociatori pot obstrucţiona în multe moduri negocierile. În primul rînd, ele pot crea neînţelegeri în comunicare. Dacă un negociator american îi răspunde propunerii unui alt american cu sintagma „e dificil de realizat”, o sintagmă care, trecută prin filtrul culturii şi practicii de negociere americană, probabil înseamnă că există încă posibilitatea pentru viitoare discuţii în acea problemă, cu condiţia ca cealaltă să-ţi îmbunătăţească oferta. În alte culturi, de exemplu în Asia, persoanele pot fi reticente în a spune un „nu” direct, chiar dacă asta le este intenţia. Astfel, cînd un negociator japonez, ca răspuns la o propunere, foloseşte „e dificil” el indică clar că propunerea e inacceptabilă. „E dificil” înseamnă „nu” pentru japonezi, în timp ce pentru americani implică „poate”. În al doilea rînd, diferenţele culturale creează dificultăţi nu doar în înţelegerea cuvintelor, ci şi în interpretarea unor acţiuni. De exemplu, mulţi occidentali se aşteaptă la un răspuns prompt atunci cînd fac o afirmaţie sau pun o întrebare, în timp ce japonezii tind să răspundă mai greu. Ca o consecinţă, negocierile cu japonezii sunt uneori presărate cu momente de tăcere ce sunt extrem de inconfortabile pentru americani. Pentru japonezi, perioada de tăcere e considerată normală, un timp potrivit pentru a reflecta asupra celor ce s-au spus. Faptul că s-ar putea ca ei să nu vorbească nici în limba lor nativă nu face decît să prelungească şi mai mult perioada necesară pentru un răspuns. Din perspectiva lor culturală, americanii interpretează tăcerea japonezilor ca un semn de nepoliteţe, o lipsă de înţelegere a celor spuse sau o tactică vicleană de a încerca să le afle adevăratele intenţii. Decât să aştepte un răspuns, tendinţa americanilor este de a umple golul din discuţie cu cuvinte, punând întrebări, oferind alte explicaţii sau pur şi simplu repetând ceea ce au mai spus deja.

Acest tip de răspuns la tăcere poate produce o confuzie japonezilor, care sunt făcuţi să creadă că sunt bombardaţi cu întrebări şi propuneri fără a li se acorda timpul adecvat pentru a le putea răspunde.[4] Pe de altă parte, latino-americanii, care pun mare preţ pe agilitatea verbală. Au tendinţa de a răspunde repede. Într-adevăr, ei pot răspunde unei chestiuni odată ce au înţeles-o, chiar dacă interlocutorul nu a apucat să termine de vorbit. În timp ce negociatorii americani neexperimentaţi pot uneori fi induşi în confuzie de răspunsurile întârziate ale japonezilor, ei ajung la fel de stresaţi

atunci cînd se află în negocieri cu brazilienii datorită întreruperilor constante. În ultimul rînd, cultura poate influenţa „stilul de negociere”, felul în care persoanele din diferite culturi se comportă în timpul sesiunilor de negociere. Cercetările indică destul de clar că practicile de negociere diferă de la o cultură la alta, cultura purtând influenţa felul în care persoanele percep însăşi natura şi funcţia negocierii. Există în prezent două direcţii majore de studiu al stilurilor de negociere: pe de o parte analitico-descriptive care se concentrează pe stilul unui anumit grup (în această categorie intră numeroasele cărţi de tipul *Negociind cu arabii/ indienii/ japonezii*) iar pe de altă parte cele care optează pentru o abordare comparativă şi interculturală. Datorită marii diversităţi de culturi şi a complexităţii lor, nici un negociator nu poate cunoaşte şi înţelege pe deplin toate culturile cu care interacţionează.

În funcţie de metodele alese pentru comunicare şi de caracterul lor, culturile pot fi împărţite în culturi care preferă comunicarea directă şi culturi care o preferă pe cea indirectă. Spre exemplu, conform studiului realizat de Hall în 1990, germanii şi americanii intră în prima categorie, pe cînd japonezii şi francezii par să prefere metodele mai subtile. De multe ori diferenţele la acest nivel au creat puternice tensiuni deoarece stilul direct este interpretat ca fiind agresiv de către cei care-l preferă pe cel indirect, iar invers, acesta este văzut ca dovadă de nesinceritate. Studiul întreprins de Hofstede în anii 1980 la IBM demonstrează că unele culturi sunt mai predispuse să-şi asume riscuri decît altele. La nivelul negocierilor acest lucru se poate traduce prin disponibilitatea părţilor de a oferi informaţii, de a apela la metode sau argumente noi, netestate şi la toleranţa pe care o au faţă de evenimentele incerte. Printre exemplele oferite de autorul olandez merită menţionat cazul culturii japoneze care datorită stilului de comunicare ce necesită multe informaţii şi a procesului complicat de luare a deciziilor demonstrează o puternică aversiune faţă de risc. La polul opus se situează americanii şi indienii care conform studiului sunt cei mai dispuşi să rişte. Datorită importanţei pe care o au diferenţele culturale în negocierile internaţionale, negociatorii trebuie să înveţe să se adapteze la ele. Dintre regulile de bază trebuie amintite:

1: *Învaţă despre cultura celuilalt*. Pentru un negociator e important să înveţe ceva despre cultura celuilalt partener. De exemplu, negocierea unei simple înţelegeri necesită mai puţină informaţie culturală decât o negociere a unei alianţe pe termen lung, care cere ca părţile să-şi „auditeze” fiecare culturile celorlalţi.

2: *Nu generaliza, nu stereo-tipiza.* Dacă regula numărul 1 în negocierea internaţională este „să cunoşti cultura celuilalt”, regula numărul 2 este „evită să te bazezi prea mult pe acele cunoştinţe culturale”. Cum sondajul indică, nu toţi japonezii evită să dea răspunsuri negative directe. La fel cum nu toţi germanii îi vor spune interlocutorului lor exact ceea ce gîndesc ei despre propunerea prezentată. Pe scurt, negociatorul care pătrunde într-o cultură străină trebuie să aibă grijă să nu lase stereotipurile culturale să-i determine relaţiile cu oamenii. Pe lângă faptul că pot provoca ofensă, stereotipurile culturale pot fi şi înşelătoare. De multe ori, cealaltă parte nu negociază în stilul şi forma pe care articolele, cărţile şi consultanţii o sugerează. Motivul e că, pe lângă cultură mai există şi alţi factori care pot influenţa comportamentul de negociere al unei persoane. Mai exact, aceşti factori pot include personalitatea negociatorului, organizaţia pe care el o reprezintă şi contextul negocierii aflate în discuţie.

3: *Găseşte modalităţi de a crea o punte între diferenţele culturale.* La nivel operaţional, diferenţele interculturale rareori sunt văzute în mod pozitiv. Pus în faţa unei culturi pe care o percepe ca fiind o armă, on parteneri al unei negocieri poate deveni defensiv şi îşi poate folosi propria cultură ca o fortăreaţă pentru a se proteja de ceea ce el vede ca fiind o agresiune culturală. Adeseori, japonezi au adoptat această abordare cînd s-au confruntat cu cererile americane de a-şi deschide pieţele economice. Efortul Franţei de a limita folosirea limbii engleze în publicitate e un răspuns defensiv la ce ei consideră ca fiind arma culturii „anglo-saxone”. Negociatorii internaţionali eficienţi ar trebui să încerce să găsească moduri de a crea o punte peste golul produs de diferenţele culturale. Un mod de a crea această punte este prin folosirea culturii însăşi. Dacă, într-adevăr, cultura este principalul element de coeziune ce leagă un grup de oameni, folosirea inteligentă a ei între persoane de diferite culturi e o

modalitate adesea utilizată pentru a-i alege pe cei aflaţi în părţi opuse ale spectrului cultural. Practic, sunt patru moduri de construire a punţii culturale care pot fi considerate de cineva care se confruntă cu un gol cultural într-o negociere.

4. *Folosirea culturii celuilalt pentru a crea o punte de legătură.* O tehnică pentru a realiza acest lucru este ca un negociator să-şi asume toate sau o parte din valorile culturale ale persoanelor străine cu care el sau ea negociază. De exemplu, cînd preşedintele Egiptului, Sadat, a negociat cu oficialii sudanezi, acesta a avut grijă să menţioneze mereu că mama sa s- a născut în Sudan. Astfel, el a folosit un element cultural comun pentru a construi o relaţie cu partenerii săi.

5. *Folosirea propriei culturi pentru a crea o punte de legătură.* Această tehnică presupune de a convinge cealaltă parte să adopte elementele culturii tale.

6. Folosirea unei combinaţii de culturi pentru a crea o punte de legătură. Presupune a folosi elemente din culturile ambelor ţări. Provocarea apărută în această abordare este d a identifica cele mai importante elemente ale fiecărei culturi şi de a găsi modalităţi de a le combina într-un tot armonios şi consistent, care să ofere un climat în care negocierile să se realizeze într-un mod eficient.

7. Folosirea unei a treia culturi pentru a crea o punte de legătură. Se bazează pe o a treia cultură care nu aparţine nici cărei părţi. Astfel, ca exemplu, într-o negociere dificilă dintre un negociator american si unul chinez, ambii au descoperit că împarte o apreciere pentru cultura franceză, ambii studiind în tinereţe în Franţa. Ei au folosit o a treia cultură pentru a crea o punte de legătură între diferenţele culturale existente între ei.

Concluzie

În ansamblu, comunicarea se constituie ca element central și indispensabil al negocierilor diplomatice, determinând în mod direct eficiența, coerența și rezultatele procesului negocierii. Prin intermediul comunicării, actorii diplomatici își formulează și transmit obiectivele, își interpretează reciproc pozițiile și evaluează posibilitățile reale de convergență. În același timp, comunicarea facilitează gestionarea percepțiilor, reducerea ambiguităților și prevenirea escaladării tensiunilor, contribuind la crearea unui mediu favorabil dialogului constructiv.

Mai mult, capacitatea de a utiliza strategii comunicative adecvate – de la ascultarea activă și formularea argumentelor până la adaptarea discursului la contextul cultural și politico-diplomatic – devine un indicator esențial al profesionalismului diplomatic. Astfel, rolul comunicării transcende funcția sa strict informativă și capătă valențe strategice, influențând dinamica puterii, gestionarea conflictelor și consolidarea relațiilor internaționale.

Prin urmare, comunicarea nu poate fi privită ca o simplă componentă auxiliară a negocierilor diplomatice, ci ca un factor determinant al reușitei acestora, constituind fundamentul pe care se clădesc cooperarea, înțelegerea reciprocă și stabilitatea în sistemul internațional contemporan.

BIBLIOGRAFIE

1. Bădescu, I. Tratat de relații internaționale*. Editura Mica Valahie, București, 2014.
2. Chelcea, S. Comunicare nonverbală. Gesturile și postura*. Editura Tritonic, București, 2018.
3. Daniliuc A., Șargu L., Diplomație economică și negocierea de afaceri, Chișinău, USEM, editura Adrilang, 2016, 148 p. ISBN 978-9975-3116-4-9
4. Duțu, P.Diplomația: concepte, instituții, practici*. Editura UNAp, București, 2013.
5. Habermas, J. Teoria acțiunii comunicative*. Editura All, București, 2000
6. http://alfalu.3x.ro/web/formedecomunicare.htm
7. http://flogabriel.wordpress.com/negocieri/
8. http://www.mfa.gov.md
9. http://www.moscovici.org/portfolio/Institutionalizare_Comunicare_MD.pdf
10. http://www.scritube.com /NEGOCIEREA ABORDARE- CONCEPTUALA22211.php
11. http://www.scritube.com/economie.php
12. http://www.unibuc.ro/eBooks/StiintePOL/anghel/6.htm - articol Petre Anghel Institutii Europene si tehnici de negociere in procesul integrarii.

13. Nicolae, I.Negocierea diplomatică*. Editura Tritonic, București, 2005.
14. Oroian, T.Arta negocierii. Teorie și practică*. Editura C.H. Beck, București, 2016.
15. Samovar, L., Porter, R., McDaniel, E. Comunicare între culturi*. Editura Polirom, Iași, 2011
16. Șargu L. Rolul negocierilor asupra dezvoltării economice a Republicii Moldova, În: Materialele Conferinței naționale cu participare internațională Un deceniu de realizări și experiență a parteneriatului și cooperării republicii Moldova cu comunitățile europene și Statele lor membre, Chișinău, USEM, 2015, p. 34-37, ISBN 978-9975-3041-2-2
17. Şargu L., Importanţa negocierilor comerciale în contextual integrării europene, În: Vector european, Chișinău 2014, nr 1/2014, p. 68-73, ISSN 2345-1106, http://www.usem.md/uploads/files/Activitate_%C8%98tiin%C8%9Bific%C4%83_USEM/Vector_European_1_2014.pdf
18. Şargu L., Negotiated procedure with clients based on the internațional standard, În: Revista Moldovenească de Drept Internaţional şi Relaţii Internaţionale, Chișinău, 2015, Nr 2, p. 130-136, ISSN 1857-1999, http://rmdiri.md/wp-content/uploads/2015/01/RMDIRI-2015-Nr.-24.pdf
19. Șargu, Lilia, Coman, Claudiu. Negocierile între metodă și proces în condiții atipice. Monografie, Varșovia, Polonia, 2020, 120 pag., ISBN 978-83-66216-23-5
20. Şargu, Lilia., Managementul negocierilor, Chişinău, editura INCE, 2016, 169 p. ISBN 978-9975-4422-9-9

CONOTAȚIILE ȘI FUNCȚIILE METAFOREI CONCEPTUALE ÎN DISCURSUL POLITIC

Ana PLEȘCA,
Universitatea de Studii Europene din Moldova, 2/1 Ghenadie Iablocikin, Chișinău, Republica Moldova
anny.plesca85@gmail.com
ORCID https//orcid.org/0000-0001-8753-1856

Anastas DZUROVSKI
University St Kliment Ohridski Bitola, Bitola, North Macedonia
anastas.dzurovski@uklo.edu.mk
ORCID 0000-0002-2105-744X

Rezumat. *În acest articol autorul analizează conotațiile și funcțiile metaforei conceptuale în discursul politic, subliniind rolul acesteia în intensificarea expresivității și persuasiunii. Metafora este prezentată ca un mecanism fundamental al gândirii umane, bazat pe transferul de sens și pe analogii, care facilitează înțelegerea conceptelor abstracte prin raportare la elemente familiar. Autorul menționează că discursul politic folosește intensiv metafore deoarece acestea pot: disimula concepte neplăcute, suplini lipsurile lexicului și reprezenta o modalitate naturală de gândire analogică. Metaforele apar atât în mesajele politice informative, cât și în cele persuasive, contribuind la conturarea identității politice și la influențarea percepției publicului. Prin forța lor de a structura realitatea și de a orienta interpretarea evenimentelor, metaforele devin un instrument expresiv central în retorica politică. Totuși, eficacitatea lor depinde de echilibrul dintre originalitatea imaginii și evitarea clișeelor.*
Cuvinte cheie: *metaforă conceptuală, discurs politic, conotație naturală / contextuală, transfer de sens, analogie, persuasiune, limbaj expresiv în politică.*
Abstract. *In this article, the author analyzes the connotations and functions of the conceptual metaphor in political discourse, highlighting its role in enhancing expressiveness and persuasion. The metaphor is presented as a fundamental mechanism of human thought, based on the transfer of meaning and on analogies, which facilitates the understanding of abstract concepts by relating them to familiar elements. The author notes that political discourse makes intensive use of metaphors because they can disguise unpleasant concepts, compensate for lexical gaps, and represent a natural mode of analogical thinking. Metaphors appear both in informative political messages and in persuasive ones, contributing to the shaping of political identity and to influencing the audience’s perception. Through their power to structure reality and to guide the interpretation of events, metaphors become a central expressive tool in political rhetoric. However, their effectiveness depends on maintaining a balance between originality and avoiding clichés.*
Keywords: *conceptual metaphor, political discourse, natural/contextual connotation, transfer of meaning, analogy, persuasion, expressive political language*

În fața unui auditoriu sau electorat oamenii politici recurg la limbajul cel mai eficace în aducerea în prim-plan a „pachetului” lor de teze și soluții, pentru a trezi interes și a convinge. Într-un discurs politic corelației dintre limbaj și ideile emise este foarte importantă. Ideile pot îmbrăca forme extrem de variate, dar numai unele dintr-acestea creează impresii vii și profunde. Aceste forme privilegiate ale gândirii și expunerii sunt figurile de stil sau tropii care, prin efectul lor mai mult sau mai puțin izbutit, ne îndepărtează de ceea ce ar fi exprimarea simplă și banală a ideilor. A da elementului verbal, în orice tip de comunicare (oratorică, poetică, politică, chiar în cea de toate zilele), o altă semnificație decât cea uzuală e un procedeu natural și spontan al spiritului uman.

La mărirea expresivității contribuie multiple procedee de gândire, de gramatică, de sintactică, de modificare de sens a cuvintelor, de expresie a imaginației sau a emotivității. Una dintre cele mai plastice modalități de creare a imaginilor este **metafora** tropul care ține de domeniul lexicului și face parte din categoria figurilor de transfer, căci reprezintă înlocuirea unui cuvânt prin altul pe baza unor analogii, juxtapuneri, asocieri, adică pe baza unui transfer de sens. Acest transfer duce la crearea imaginilor artistice. Prin urmare metafora face parte din procesul fundamental de gândire umană, deoarece gândirea este în esența ei metaforică. Diverse domenii, precum epistemologia, logica, psihologia, poetica, retorica, sociologia, politologia califică şi descriu unele concepte logico-lingvistice prin intermediul altora cu scopul de a asimila ce este necunoscut prin intermediul a ceea ce este cunoscut prin tranzacţiile de identificare, comparaţie şi juxtapunere, o modalitatea de a înţelege

un context sau un concept prin intermediul altuia, de a structura o experienţă în termenii unei alteia. Este vorba despre trecerea dinspre particular, cunoscut, vizibil apropiat, analizabil, investigabil către general, misterios, îndepărtat, inaccesibil, aşa cum menţionează Ştefan Avădanei [1, p. 11]. Deci, metafora este un concept polivalent.

În limbajele specializate, metafora îndeplineşte funcţii distincte. În primul rând, la nivel lexical are o funcţie denominativă, fiind astfel elementul de bază al creaţiei terminologice. La nivelul textului, metafora este, mai ales, designativă, neavând o valoare stabilă, convenţionalizată. În cadrul textului aceasta joacă, din cauza transgresiunilor domeniului, un rol euristic, dublat de forţa argumentativă. Prin apropieri de tip analogic, permite o mai bună comprehensiune a unui concept teoretic. În primul caz, metafora este chemată să completeze spaţiile albe din lista terminologică denominativă, iar în cel de-al doilea, se transformă în unul dintre parametrii care condiţionează interpretarea textuală. Parcursul interpretativ necesită funcţionarea unui mecanism complex, implicând diferite operaţiuni, precum identificarea disparităţii dintre domeniile angajate în transferul metaforic, recurenţa izotopiilor la diferite niveluri, atribuirea semelor aferente cu ajutorul indicaţiilor contextuale. Toate aceste operaţiuni constituie o parte integrantă din competenţa integrativă, capabilă să producă informaţia disponibilă pentru punerea în valoare a datelor referenţiale.

Metafora în ştiinţă este o metaforă „magistrală” [2, p. 66], a cărei menire este de a informa (didactic), de a explica (traducând codul printr-o imagine familiară) şi de a convinge. În acest tip de discurs, metaforele au un caracter general şi convenţional, subordonat caracterului denotativ al limbajului, spre deosebire de caracterul original, individual şi marcat conotativ al discursului poetic.

Cercetătoarea Doina Butiurcă susţine că mecanismul de conceptualizare a termenilor fundamentali ai existenţei, care sunt, de cele mai multe ori, complecşi, abstracţi, insuficient clarificaţi, se face, de obicei, prin echivalarea lor cu elemente ale universului familiar, de regulă, concrete. Modelele cognitive la care se ajunge se sprijină pe experienţe umane fundamentale [3, p. 516]. Ca fenomen lingvistic, metafora a fost studiată tradiţional în cadrul semanticii lexicale, avându-se în vedere caracterul biplan al acesteia – denominativ şi conotativ. La etapa actuală cercetările lingviştilor sunt orientate spre utilizarea metaforei conceptuale *vs* metafora cognitivă. Implicaţiile figurate în procesul comunicării vizează o problematică destul de complexă şi variată, unul dintre aspectele cele mai importante fiind structurarea limbajului metaforic.

Analizând ipotezele lui Searle [4, p. 83-111] în legătură cu mecanismul de procesare a creierului a unei propoziții cu metafore pentru a-i descifra sensul, conchidem că filosoful american determină trei etape ale acestuia: mai întâi, creierul construiește o interpretare *literală* a propoziției; apoi, dacă interpretarea literală are sens, se declară mulțumit; iar, dacă interpretarea literală nu are sens sau este neadevărată, creierul caută o interpretare metaforică.

Pentru a lămuri structura metaforică a expresiei, se recurge la categoria conotației. Conceptul *conotației* a fost explicat pe larg de Elena Slave în monografia sa, în capitolul „Metafora ca unitate” [5, p. 8-26; 42-46]. Ceea ce trebuie să reținem e că există o *conotație naturală* a termenilor și o *conotație contextuală*. Anume aceasta din urmă, când termenii sunt deplasați din contextul lor natural într-un altul, dă naștere, de cele mai multe ori, metaforei. Totodată, ținem să menționăm că „Metafora este, prin natura sa, un procedeu bazat pe efecte naturale: *sete* „dorință arzătoare”, trezește, pe lângă ideea generală, și imaginea concretă, fără să fie necesară o anumită organizare a contextului” [5, p. 44].

Dar totuși, de cele mai multe ori, anume contextul determină apariția metaforei, prin relația de contrast care se stabilește între metafora marcată de imagine și restul nemetaforic al enunțului. Un rol important din acest punct de vedere îi revine conotației referențiale a metaforei, care e determinată de domeniul semantic din care face parte termenul-axă al metaforei. Astfel, în cadrul metaforei politice putem vorbi despre metafore din domeniul militar („*armata* de susținători ai PD-ului sunt foarte activi pe piața media” [6], „a izbucnit un *război* total pe scena politică” [7] „guvernanții... aspiră să mențină stabilitatea politică și să evite temporar *conflagrații* majore” [8]), metafore din domeniul sportiv („RM este la *startul* unui nou sezon politic” [9] „Asistăm la un *meci* dintre PLDM și PD, pe care-l arbitrează

PL” [10], „acum *mingea* e pe terenul fracțiunilor parlamentare” [11]) metafore din domeniul fiziologic/ a corpului uman („în funcția mea de *cap* al acestei țări…” [12], „*Fețe* noi pe scena politică moldoveană” [13], „ e nevoie de o *mână* de fier la conducerea capitalei” [14]) etc.

O analiză sistematică a imaginilor metaforice folosite de un om politic dezvăluie o rețea semnificativă de teme, motive, asociații stabile etc. Pornind de la constatarea faptului că discursul politic abundă în metafore, retorica clasică propune trei explicații posibile ale fenomenului:

a) Imaginile servesc la „a deghiza conceptele negative, ideile agresive, dezagreabile, triste sau care contravin modestiei”, deci, sunt folosite pentru disimularea propriilor concepții politice.

b) Metafora poate suplini lipsurile lexicului, dacă limbile nu au destule cuvinte pentru a exprima bogăția ideilor, conceptelor, sentimentelor etc. Imaginile reprezintă deci o necesitate a comunicării și o sursă a creativității lexicale.

c) Dintr-o anumită perspectivă, retorica este considerată un element esențial al limbajului și al gândirii. Metaforele ar reprezenta deci, o manieră de a gândi analogic, un mijloc de cunoaștere pe care îl utilizăm constant și care face apel atât la imaginație cât și la rațiune (interpretare echivalentă cu considerarea metaforei epistemologice în discursul științific).

Se știe că, în funcție de intenția politică asumată, distingem două tipuri de mesaje politice: *mesaje de informare*, prin care agenții comunicării politice își proclamă identitatea proprie, ceea ce îi diferențiază față de ceilalți, subliniind poziția în mediul politic, valorile împărtășite, obiectivele vizate, interesele promovate etc.; și *mesaje vădit persuasive*, altfel spus, mesajele care sunt folosite ca arme (legitime) ale luptei politice, pentru a câștiga şi păstra noi membri de partid, noi segmente de electorat, respectiv pentru a submina pozițiile deținute de adversarii politici în cadrul societății. Metaforele sunt valorificate în ambele tipuri de mesaje politice, deși în general utilizarea acestora în comunicarea politică este expresia unui limbaj care își propune intenționat mai degrabă să convingă decât să descrie o realitate.

Devenind parte a vieții noastre, metafora are deseori puterea de a modifica percepţia asupra unor evenimente sau personaje publice, de a o orienta pe aceasta în direcţia dorită, de a oferi cheia de interpretare a realităţii. Astfel, metafora joacă un rol important în construcția realității sociale şi politice. Aceasta se dovedeşte a fi un cod expresiv aparte, pitoresc şi vital în registrul stilistic al discursului politic.

În folosirea metaforelor în discursul politic, dificultatea e de a găsi punctul de echilibru între extravaganța asocierilor și clișeul cel mai plat.

BIBLIOGRAFIE:

1. Avădanei Ștefan, *La început a fost metafora*, Iași, 1994.
2. Rovenţa-Frumuşani, Daniela. *Semiotica discursului ştiinţific*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1995.
3. Butiurcă, Doina. *Metafora „mâinii” în expresiile idiomatice*. http://www.upm.ro/facultati_ departamente/stiinte_litere/ conferinte /situl_integrare_ europeana/engllist4.html.
4. Searle J. R. *Metaphor*. In Metaphor and Thought, Cambridge University Press, Cambridge, Ed. Ortony A., 1993.
5. Slave, Elena. *Metafora în limba română*, Ed. Științifică, București, 1991.
6. https://moldova.europalibera.org/a/blocul-acum-sau-cu-cine-s%C4%83-faci-schimbarea-/30085274.html
7. https://evz.ro/razboi-total-in-politica-liberalii-blocaj-in-calea-celor-care-se-leapada-de-psd.html
8. https://b1.ro/stiri/conflagratii-majore-pot-perecicla
9. http://tribuna.md/2019/09/01/top-10-evenimente-care-ar-putea-marca-noul-sezon-politic/
10. http://protv.md/politic/acuzatiile-de-ieri-un-joc-politic-petruti-asistam-la-un-meci-dintre-1---108019.html
11. http://tribuna.md/2019/04/21/top-10-evenimente-care-au-marcat-politica-din-rm-in-perioada-post-electorala/

12. http://www.prezident.md/rom/comunicate-de-presa/presedintele-tarii-a-depus-flori-la-complexul-memorial-eternitate
13. https://moldova.europalibera.org/a/1435973.html
14. http://jurnal.md/ro/news/d2add529c4d7b861/alexandru-slusari-e-nevoie-de-o-mana-de-fier-la-conducerea-primariei-capitalei.html

ROLUL INSTITUȚIILOR FINANCIARE INTERNAȚIONALE ÎN SUSȚINEREA ECONOMIEI ECOLOGICE

Andrei BĂȚ
Școala Doctorală ”Științe juridice și Relații Internaționale”
Universitatea de Studii Europene din Moldova
E-mail:bat.andrei.doctorat@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-5906-6477

Elena-Ana DUDA
doctor în drept, lector universitar
Universitatea ”Andrei Șaguma”, Constanța, România
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-5202-94567

Abstract: *Prezenta cercetare examinează rolul instituțiilor financiare internaționale în accelerarea tranziției către o economie ecologică, punând un deosebit accent pe mecanismele prin care acestea influențează politicile publice, normele juridice și dinamica investițiilor verzi. Analiza stabilește de la premisa că economia ecologică nu poate evolua fără un cadru financiar global capabil să mobilizeze un capital eficient, să reducă riscurile investiționale și să promoveze standarde juridice uniforme în domeniul protecției mediului. Cercetarea investighează instrumentele financiare utilizate de Banca Mondială, FMI și BIRD, condițiile juridice atașate programelor de finanțare, precum și impactul acestora asupra reformelor legislative din statele în tranziție. Totodată, sunt evidențiate modalitățile în care analiza tehnică, analiza riscurilor climatice și mecanismele de cooperare internațională contribuie la consolidarea guvernanței ecologice. În final, studiile stabilite în urma cercetării urmăresc să clarifice în ce măsură instituțiile financiare internaționale reușesc să transforme economia ecologică într-un instrument efectiv de dezvoltare durabilă și de armonizare a standardelor juridice la nivel național și global.*
Cuvinte-cheie: *cooperare internațională, dezvoltare durabilă, economie ecologică, instituții financiare internaționale, investiții verzi.*
Abstract: *This research examines the role of international financial institutions in accelerating the transition to a green economy, with a particular focus on the mechanisms through which they influence public policy, legal norms, and the dynamics of green investment. The analysis starts from the premise that the green economy cannot evolve without a global financial framework capable of mobilizing capital efficiently, reducing investment risks, and promoting uniform legal standards in the field of environmental protection. The research investigates the financial instruments used by the World Bank, the IMF, and the IBRD, the legal conditions attached to financing programs, and their impact on legislative reforms in transition countries. At the same time, it highlights the ways in which technical analysis, climate risk analysis, and international cooperation mechanisms contribute to strengthening green governance. Finally, the conclusions drawn from the research aim to clarify the extent to which international financial institutions are succeeding in transforming the green economy into an effective tool for sustainable development and the harmonization of legal standards at the national and global levels.*
Keywords: *international cooperation, sustainable development, green economy, international financial institutions, green investments.*
JEL CLASIFICATION: K33

INTRODUCERE

Tranziția către o economie ecologică reprezintă una dintre prioritățile fundamentale ale comunității internaționale contemporane, fiind considerată un răspuns necesar la provocările generate de schimbările climatice și de degradarea accelerată a ecosistemelor. Obiectivele globale, precum atingerea nivelului de emisii nete zero de gaze cu efect de seră (GES) până în 2050, se regăsesc tot mai frecvent în strategiile naționale ale statelor, iar Republica Moldova nu face excepție. Conform evaluărilor Programului ONU pentru Mediu (UNEP), tranziția la o economie verde presupune reforme ample, atât în plan economic, cât și în plan instituțional, fiind dependentă de existența unor mecanisme financiare adecvate și sustenabile [1].

Angajamentul Republicii Moldova reprezintă analiza și implementa politici orientate spre neutralitate climatică, ce implică responsabilități majore pentru guvern, mediul de afaceri și sectorul financiar. Iar, acest context Guvernul are sarcina de a elabora politici coerente de economie verde, capabile să răspundă nevoilor imediate, dar și să modeleze criteriile de dezvoltare pe termen lung. În

contextul dat este esențială identificarea unui echilibru normativ între instrumentele de piață și instrumentele de reglementare, astfel încât politicile să fie eficiente, aplicabile și compatibile cu standardele internaționale în domeniu. Din altă perspectivă practică, întreprinderile sunt chemate să adopte tehnologii curate, să investească în resurse umane competente și să producă bunuri și servicii cu impact minim asupra mediului, în vedere responsabilizării amplificate cu necesitatea menținerii competitivității economice într-un context global în continuă schimbare.

Totuși, tranziția către o economie ecologică nu poate fi realizată exclusiv prin eforturi naționale, iar conform studiilor Băncii Mondiale, investițiile necesare pentru modernizarea infrastructurii energetice, pentru reducerea vulnerabilităților climatice și pentru adoptarea tehnologiilor verzi depășesc cu mult capacitățile bugetare ale statelor în tranziție. Din această perspectivă, instituțiile financiare internaționale devin actori indispensabili în dezvoltarea globală de susținere a economiei ecologice, ca instrumente fiind: împrumuturile preferențiale, granturi, garanții financiare, asistență tehnică și condiționalități de guvernanță, având ca scop stimularea modernizării economiilor, reducerea riscurilor investiționale și facilitarea convergenței cu standardele juridice și economice internaționale. În contextul celor expuse, studiul de față își propune să analizeze în profunzime rolul acestor instituții în contextul Republicii Moldova, evaluând modul în care instrumentele financiare și mecanismele de cooperare internațională contribuie la consolidarea economiei ecologice.

MATERIALE ȘI METODE

Prezenta cercetare se bazează pe analiza amplă a materialelor doctrinare și normative a instrumentelor juridice și economice specifice pentru tranziția către o economie ecologică prosperă în Republica Moldova. În contextul dat sunt utilizate materiale naționale și internaționale în domeniul economiei ecologice, reglementările, strategiile și rapoartele instituțiilor financiare internaționale precum, Banca Mondială, FMI și BIRD, inclusiv legislația și rapoartele naționale aplicabile.

Metodologia de cercetare se axează pe următoarele: analiza doctrinar-normativă, metoda sistematică, analiza comparativă, analiza de conținut, care presupun următoarele scopuri de: identificare a principiilor, conceptelor, aspectelor juridice și economice privind economia ecologică, examinarea interdependenței dintre politicile naționale, angajamentele internaționale și instrumente financiare externe, corelarea standardelor internaționale și cele naționale și studierea strategiilor, rapoartelor și conceptelor evaluării al organizațiilor internaționale.

Astfel, prin combinarea acestor metode prezenta cercetare reflectă cele mai importante criterii și fundamente a instituțiilor financiare internaționale și rolul acestora în susținerea economiei ecologice, prin care se conturează mecanismele și perspectivele de finanțare și cooperare internațională având o importantă deosebită pentru dezvoltarea unei economii verzi în Republica Moldova.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Analiza regimului financiar internațional orientat spre tranziția la economia ecologică denotă o evoluție progresivă a instrumentelor globale de finanțare și supraveghere, în cadrul cărora instituțiile financiare internaționale au devenit actori indispensabili în restructurarea economiilor emergente. Datele examinate evidențiază faptul că Republica Moldova se aliniază unui model de cooperare financiară complex, în care mecanismele instituționale ale Fondului Monetar Internațional, ale Grupului Băncii Mondiale, inclusiv Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD) și Asociația Internațională pentru Dezvoltare (IDA), precum și recomandările comunității academice, configurează cadrul de acțiune necesar pentru atingerea obiectivelor de dezvoltare durabilă și reducerea vulnerabilității climatice. Documentele de politici și rapoartele tematice analizate confirmă faptul că investițiile necesare tranziției la economia verde depășesc substanțial capacitatea bugetară internă, ceea ce justifică extinderea cooperării multilaterale ca instrument operațional esențial pentru implementarea reformelor structurale [2].

Un punct centralizat îl constituie interdependența dintre reformele macroeconomice și tranziția ecologică, iar în conformitate cu studiile economice analizate, mobilizarea resurselor în domeniul energiei regenerabile, eficienței energetice, digitalizării sectorului industrial și reducerii pierderilor

materiale necesită o stabilitate fiscală și monetară care poate fi garantată doar printr-un cadru coerent de supraveghere financiară internațională.

În acest sens, FMI exercită un rol esențial prin supravegherea politicilor macroeconomice prin furnizarea de consiliere tehnică în materie de guvernanță financiară, consolidare bugetară și evaluare a riscurilor sistemice, aspect reflectat și în analiza instituțională a evoluțiilor financiare globale [2]. Pentru statele aflate în tranziție structurală, precum Republica Moldova, condiționalitățile formulate de FMI contribuie la crearea unui mediu de stabilitate necesar atragerii investițiilor verzi, chiar dacă, fiind pe termen scurt, ajustările bugetare pot genera rezistență politică și costuri sociale.

În paralel, Grupul Băncii Mondiale prin BIRD și IDA rămâne principalul vector instituțional pentru finanțarea proiectelor ecologice la nivelul economiilor în curs de dezvoltare. Astfel, documentele și rapoartele analizate ilustrează faptul că BIRD nu se limitează la oferirea de împrumuturi preferențiale, ci dezvoltă programe integrate de politici publice, care combină instrumentele de finanțare cu expertiză tehnică, însoțite de evaluări sectoriale privind infrastructura, schimbările climatice și reziliența ecosistemelor [3]. Totodată, acestea evidențiază o creștere a influenței BIRD asupra direcționării strategiilor naționale către obiective precum neutralitatea climatică, liberalizarea piețelor energetice și eficientizarea sectorului construcțiilor, aspect esențial pentru economia Republicii Moldova.

Un rezultat important al instituțiilor financiare îl constituie faptul că politicile interne privind economia ecologică nu pot fi înțelese în afara contextului global al investițiilor străine directe, iar raportul privind impactul investițiilor asupra economiei naționale demonstrează că investițiile cu componentă tehnologică avansată reprezintă principalul catalizator al modernizării structurale, însă atragerea acestora depinde de predictibilitatea cadrului normativ, de transparența proceselor administrative și de existența infrastructurii financiare care să reducă riscurile investiționale [4]. În consecință, rezultatele indică faptul că instituțiile financiare internaționale nu doar finanțează proiecte verzi, ci exercită un efect multiplicator prin consolidarea guvernanței, prin reducerea asimetriilor de informație și prin promovarea standardelor internaționale de transparență și responsabilitate.

Iar în acest context, Republica Moldova a beneficiat de un volum semnificativ de asistența financiară externă, în vederea promovării strategiilor sale de dezvoltare pe termen mediu. Printre donatorii esențiali se numără Uniunea Europeană, Statele Unite, banca multilaterală BERD și Grupul Băncii Mondiale, cu toate acestea, doar o parte foarte redusă sub 5% din aceste resurse a fost direcționată către protecția mediului.

Modelul multilateral, sub forma fondurilor fiduciare cu donatori multipli, oferă un cadru flexibil, prioritățile Guvernului Republicii Moldova, care pot fi armonizate cu cele ale partenerilor de dezvoltare. Intervențiile prin astfel de fonduri, inclusiv proiecte specifice, susțin direct strategii și programe naționale, iar în acest context, două instrumente majore de finanțare sprijină realizarea obiectivelor strategice ale Republicii Moldova, precum:

- Fondul fiduciar multilateral administrat de Banca Mondială pentru reforma administrației publice centrale;
- Facilitatea de Investiții pentru Vecinătate (FIV), care combină granturile UE cu împrumuturi acordate de bănci europene de dezvoltare (precum BEI, BERD) și cu contribuții ale unor state partenere, iar prin FIV se finanțează atât proiecte de infrastructură (transport, energie, social, mediu), cât și inițiative ale sectorului privat, în special IMM-uri, în zona de apropiere a UE[5].

Mai mult, parteneri ai dezvoltării precum Departamentul pentru Dezvoltare Internațională DFID (Regatul Unit), Olanda și Suedia au apelat la Banca Mondială pentru a administra un fond fiduciar destinat reformei administrației centrale și întăririi instituției supreme de audit. Acești donatori au alocat 5,5 milioane USD la un proiect de management al finanțelor publice, care beneficiază și de un credit IDA de 8,5 milioane USD.

Pe de altă parte, Global Environment Facility (GEF), creată în 1991 ca program pilot al Băncii Mondiale, oferă sprijin global pentru protecția mediului și dezvoltare durabilă. Prin GEF, 183 de state, împreună cu instituții internaționale, societatea civilă și sectorul privat, colaborează pentru a aborda

provocările globale de mediu. În cazul Moldovei, Fondul Global de Mediu (GEF) împreună cu Banca Mondială și instituții precum PNUD a finanțat proiecte cu impact semnificativ pentru biodiversitate, gestionarea terenurilor degradate, schimbări climatice și ape [6].

Pe plan doctrinar și normativ , un alt element central este contribuția instituțiilor internaționale în modelarea cadrului juridic intern ce arată că transformările legislative privind economia ecologică în Republica Moldova care sa produs într-un ritm accelerat prin preluarea recomandărilor internaționale și prin ajustarea strategiilor naționale la standardele de reglementare promovate extern [7]. În special, reformele referitoare la managementul deșeurilor, responsabilitatea extinsă a producătorului, standardele de eficiență energetică și regimul juridic al investițiilor verzi au fost influențate de indicatorii de dezvoltare și de metodologiile utilizate de Banca Mondială conform evaluărilor sale periodice.

Alte aspecte esențiale privesc relația dintre finanțarea ecologică și eficiența administrativă internă, care denotă faptul că, deși Republica Moldova beneficiază de sprijin internațional substanțial, eficiența utilizării fondurilor depinde în mod direct de capacitatea instituțiilor publice de a implementa proiecte conform cerințelor tehnice și financiare internaționale. Această corelare impune o profesionalizare continuă a administrației, adoptarea unor metodologii de audit intern și extern compatibile cu standardele internaționale, precum și extinderea mecanismelor de responsabilitate managerială. În acest sens, FMI și Banca Mondială exercită un rol semnificativ prin monitorizarea performanțelor și formularea de recomandări specifice, fapt care consolidează condiționalitatea reformelor și le conferă un caracter durabil și ireversibil.

Iar, integrarea instrumentelor financiare internaționale în economia Republicii Moldova generează efecte structurale benefice, precum creșterea competitivității, reducerea vulnerabilităților legate de securitatea energetică și diversificarea surselor de producție. În același timp, studiile de politici publice subliniază că aceste procese nu pot avea efecte optime în lipsa unui cadru normativ care să stabilească responsabilități precise pentru instituțiile naționale, precum și obligații clare pentru sectorul privat în materie de protecție a mediului și eficiență tehnologică [8].

În ansamblu, discuțiile evidențiază faptul că economia ecologică reprezintă o paradigmă complexă, supusă unui proces continuu de reformare, în care instituțiile financiare internaționale joacă un rol determinant și contribuie la stabilitatea macroeconomică, facilitează infrastructura financiară și tehnică necesară tranziției, iar investițiile străine directe completează cadrul operațional prin introducerea tehnologiilor cu impact redus asupra mediului. Acest model de cooperare constituie un element indispensabil pentru modernizarea Republicii Moldova, iar analiza relevă că integrarea într-un sistem global de finanțare ecologică reprezintă nu doar o opțiune, ci o necesitate strategică pentru reziliența economică pe termen lung.

CONCLUZII

Tranziția Republicii Moldova către o economie ecologică se conturează de un proces dependent de cooperarea financiară internațională, întrucât resursele interne sunt insuficiente pentru a susține modernizarea infrastructurii, adaptarea la schimbările climatice și dezvoltarea tehnologiilor verzi.

Cercetarea realizată demonstrează că instituțiile financiare internaționale nu oferă doar suport financiar, ci modelează direct cadrul normativ, guvernanța publică și direcțiile strategice naționale, contribuind la stabilitatea macroeconomică și la creșterea capacității instituționale. Totodată eficiența utilizării fondurilor externe este determinată în mod decisiv de profesionalizarea administrației, de transparența proceselor decizionale și de coerența legislației interne, în lipsa acestor elemente, impactul instrumentelor financiare externe rămâne diminuat, iar reformele ecologice riscă să fie fragmentare. În ansamblu, concluzia subliniază că integrarea într-un sistem global de finanțare ecologică nu reprezintă o alternativă, dar o necesitate strategică pentru dezvoltarea sustenabilă a Republicii Moldova în vederea reducerii vulnerabilităților naționale.

BIBLIOGRAFIE

1. UNEP Green Economy Report, 2023, Disponibil la: https://www.unep.org/resources/annual-report-2023 (accesat online la 15.11.2025).

2. Iuliana Marina Malanca, Suport de curs, Instituții financiar-bancare internaționale. Universitatea „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Economice, 2022. Disponibil la: https://www.upa.ro/wp-content/uploads/2022/03/Institutii-financiar-bancare-internationale.pdf (accesat la 15.11.2025).
3. Confederația Națională a Patronatului din Republica Moldova (CNPM). Economia verde în Republica Moldova: Perspective, provocări și politici publice. Policy Paper, Chișinău, 2023. Disponibil la https://www.cnpm.md/wp-content/uploads/2023/12/policy-paper-green-economy.pdf (accesat la 20.11.2025).
4. Foreign Investors Association (FIA Moldova). Impactul investițiilor străine directe asupra economiei Republicii Moldova. Raport de cercetare, Chișinău, 2021. Disponibil la: https://fia.md/wp-content/uploads/2021/09/FIA-Raport_Impactul-ISD-asupra-Economiei-RM.pdf (accesat la 20.11.2025).
5. https://files.acquia.undp.org/public/migration/md/8747_md_analiza_pietei_in.pdf (accesat la) (accesat la 22.11.2025).
6. https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Moldova-Snapshot.pdf (accesat la 22.11.2025).
7. Stupachev Sergey., Instituțiile Financiare Internaționale și rolul lor în dezvoltarea sistemului economic al Republicii Moldova, Teză de doctor în economie, Universitatea de Stat din Moldova / Comisia Națională de Acreditare și Atestare (CNAA). Chișinău, 2023. Disponibil la: http://www.cnaa.md/thesis/59141/ (accesat la 25.11.2025).
8. Ministerul Mediului al Republicii Moldova. Raportul național privind economia verde și implementarea politicilor de mediu. Disponibil la: https://mded.gov.md/domenii/mediul-de-afaceri/economia-verde/ (accesat la 25.11.2025).

THE THEORETICAL SOURCES OF POLITICAL REALISM: THE VIEWS OF THUCYDIDES, NICCOLÒ MACHIAVELLI, THOMAS HOBBES, AND CARL VON CLAUSEWITZ

Valentin BENIUC
University of European Studies of Moldova, 2/1 Ghenadie Iablocikin, Chișinău, Republica Moldova
valentin.beniuc@usem.md
ORCID ID: 0000-0002-8980-7120

Abstract. *This article examines the intellectual foundations of political realism in international relations by reconstructing the continuum that links the reflections of Thucydides, Machiavelli, Hobbes, and Clausewitz. It employs a historical-philosophical and textual analysis of their major works, complemented by a critical reading of contemporary realist scholarship. The study shows that realism rests on several recurring assumptions: the egoistic character of human nature, the anarchical structure of the international system, the centrality of power and war, and the primacy of national interest and security in state behaviour. At the same time, it reveals the limits and simplifications of later realist theory, especially the insufficient conceptualisation of war and the neglect of ethical responsibility. The article's original contribution lies in offering a more nuanced genealogy of realism that highlights its internal tensions and clarifies the relevance of classical authors for understanding present-day international politics.*
Keywords: *anarchy, balance of power, human nature, international relations theory, political realism.*

JEL: Cod F50, F51, N40.

INTRODUCTION.

The theory of political realism in international relations is traditionally grounded in the concepts of power, the balance of power, state security and national interest. After the Second World War, realism became one of the dominant theoretical paradigms and, at the same time, an influential doctrine guiding the foreign policy of great powers and other key state actors in the international system. For several decades, realist ideas have remained at the centre of interest for policymakers and scholars alike, structuring debates about anarchy, egoism, the primacy of national interest and the inevitability of conflict in world politics.

Despite this central position, the intellectual genealogy of realism is often presented in a simplified and linear manner, reduced to a set of basic postulates and formulaic references to a few “canonical” authors. Classical thinkers such as Thucydides, Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes and Carl von Clausewitz are frequently invoked as precursors of realism, yet their ideas are selectively appropriated, instrumentalised and sometimes distorted. In particular, later realist theory tends to under-theorise war as a complex political and social phenomenon and to marginalise questions of moral responsibility, focusing instead on structural constraints and rational calculations of power. This creates a gap between the richness of the classical texts and the way in which realism is commonly represented in contemporary international relations theory.

The present paper addresses this gap by reconstructing the classical realist tradition through a comparative and historically informed reading of Thucydides, Machiavelli, Hobbes and Clausewitz. It asks how their reflections on human nature, anarchy, political authority, war and peace have been translated into the basic assumptions of modern realism, and to what extent this translation has involved losses of meaning, internal tensions or normative blind spots. The study argues that these authors do not simply provide a homogeneous realist canon, but articulate a series of partially convergent, partially divergent perspectives on power politics, in which issues of morality,

responsibility and the limits of violence play a more important role than many realist accounts acknowledge.

From this perspective, the article has a twofold objective. First, it offers a more nuanced genealogy of political realism, highlighting both the continuity and the transformations that link the classical authors to twentieth-century and contemporary realist theory. Second, it clarifies the implications of this genealogy for understanding current international politics, in which war, systemic rivalry and security dilemmas again occupy a central place in world affairs. By re-examining the classical foundations of realism, the paper seeks to refine the conceptual tools available to scholars and practitioners when analysing the dynamics of power, conflict and order in the contemporary international system.

MATERIALS AND METHODS

The article is based on a qualitative, interpretative research design specific to political theory and the history of ideas. The primary empirical material consists of classical texts by Thucydides (History of the Peloponnesian War), Niccolò Machiavelli (The Prince, Discourses), Thomas Hobbes (Leviathan), and Carl von Clausewitz (On War), which are analysed in their historical context and in relation to the later realist canon. These primary sources are complemented by key works in twentieth- and twenty-first-century realist and neorealist theory (E.H. Carr, H. Morgenthau, K. Waltz, R. Gilpin, J. Mearsheimer, R. Aron, J. Donnelly and others), as well as by specialist commentaries on war, anarchy, power politics and the balance of power in international relations.

Methodologically, the study employs a combination of close textual analysis, comparative historical interpretation and conceptual reconstruction. First, it undertakes a systematic reading of the selected classical authors, identifying recurring notions (human nature, anarchy, national interest, power, war, security) and reconstructing the internal logic of their arguments. Second, it applies a comparative approach to trace convergences and divergences between Thucydides, Machiavelli, Hobbes and Clausewitz, and to relate these to the core assumptions of modern political realism and neorealism. Third, it uses a genealogical and critical-analytical procedure to examine how classical ideas have been selectively appropriated, simplified or transformed in contemporary realist theory, with particular attention to the under-theorisation of war and the marginalisation of ethical responsibility. The research does not focus on a specific geographical area or statistical dataset; rather, it covers the longue durée of European and Euro-Atlantic political thought, from classical antiquity to the post-Second World War international system.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The theory of political realism in international relations is founded on the concepts of power, the balance of power, state security, and national interest. It is no exaggeration to state that, following the Second World War, political realism became one of the fundamental theoretical paradigms and, implicitly, the dominant doctrine in the foreign policy of great powers and recognized national actors participating in the international political process. For approximately eight decades, the ideas of realism have been the object of particular attention from policymakers and have remained at the centre of attention for scholars concerned with the theory of international relations. Many realists, notes Jack Donnelly[322], are philosophically nominalists and empiricists. To be more convincing, Donnelly expresses his own "sentiments" regarding classical realism in an unusually candid manner: "To be clear, I am not a realist; normatively, I reject the world described in realist theory and I reject realism as a theory. Analytically, however, I am no more an anti-realist than I am a realist; realism is a limited, yet powerful and important approach, representing a set of perspectives on international relations"[323].

[322]Donnelli, Jack (2000). Realism and International Relations. Available online: https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Donnelly-2000-Realism-and-International-Relations.pdf (accessed on 20 October 2025)
[323] Ibidem.

If an adherent of the liberal doctrine acknowledges, despite ideological preferences, that realism is a "powerful and important" approach, it is difficult to imagine a more objective and higher appraisal of this theoretical school.

Although definitions of realism differ in certain details, they are distinguished by a clear "family resemblance," by a "quite distinctive and recognizable flavour," as J.C. Garnett noted in his work "Commonsense and the Theory of International Politics"[324]. Realists emphasize the impact on foreign policy conditioned by human nature, human egoism, and the anarchic environment of international relations - specifically, the absence of a universal international governance capable of restraining "anarchy" in interstate relations and national "egoism." The lack of a supranational government, R.G. Gilpin noted, imposes the priority of power, national interest, and security in international political life, as ensured by state actors[325]. In this sense, the national interest and, implicitly, state-centrism are identified as essential markers and characteristics in defining realism. If we consider states as what Robert Gilpin calls "conflict groups," or what Kenneth Waltz terms "units," then the conception of state-centrism is accepted by a considerable number of theories in the field of international relations. The conjunction of "anarchy" and "egoism," along with the imperatives of power politics resulting from this interaction, constitutes, in fact, the core of political realism.

The emblematic figures representing 20th-century realism - Edward Hallett Carr, George Kennan, Hans Morgenthau, Reinhold Niebuhr, Kenneth Waltz, John Mearsheimer—consider that political realism refers solely to foreign policy and international relations. A much smaller number of theorists, including the famous Niebuhr and the contemporary researcher Ashley J. Tellis, author of the reference publication Reconstructing Political Realism: The Long March to Scientific Theory, adopt realism as a general theory of politics. This perspective shifts the focus from human nature to political structure. Within states, "egoism" is usually substantially constrained by the political-administrative hierarchy and enacted laws; in international relations, "anarchy" permits, and even encourages, the manifestation of the most negative aspects of human nature. In other words, human nature remains the same, even when placed in different conditions - whether of "civilization" or "barbarism." In this regard, many realists, particularly in recent decades, place an almost exclusive emphasis on anarchy and the absence of hierarchical political rule. For example, John Herz argues that anarchy ensures the centrality of the struggle for power "even in the absence of aggressiveness or similar factors"[326]. Stated differently, it is not only anarchy in international relations that provokes conflict and war - phenomena which have deep roots in human nature - but also a people's moral principles, national pride, aspirations toward an image of glory, and, not least, fear, which can cause a "war of all against all."

The tradition of political realism (the classical tradition) possesses the longest history among all schools and directions of socio-political thought and is associated with the names of thinkers such as Thucydides (approx. 460 - 400 BC), N. Machiavelli (1469 - 1527), T. Hobbes (1588 - 1679), C. von Clausewitz (1780 - 1831), and others.

Thucydides' Views. In practically all contemporary works dedicated to the research of international relations, and implicitly to political realism, authors make reference to Thucydides' History, structured into eight books, which describes the renowned Peloponnesian War between the two military alliances led by Athens and Sparta, respectively[327]. This work, often titled “The History of the Peloponnesian War”, represents an illustrious example of “reflective history” or the “political

[324] Garnett, J. (1984) Commonsense and the Theory of International Politics. London. ISBN 0 333 3531 2

[325] Gilpin, R. G. (1984) The Richness of the Tradition of Political Realism. *International Organization*, Vol. 38, No. 2 Spring. 287-304. Available online: http://www.jstor.org/stable/2706441?origin=JSTOR-pdf (accessed on 20 October 2025)

[326] Herz, J. H. (1976) The Nation-State and the Crisis of World Politics: Essays on International Politics in the Twentieth Century. New York. Available online: https://archive.org/details/nationstate00herz (accessed on 21 October 2025)

[327] Фукидид. История (1986). Пер. Ф.Г. Мищенко. В 2-х тт. Москва. 1887-1888. Переиздание: Санкт-Петербург: Наука, 1999. Available online: http://az.lib.ru/f/fukidid/text_1915_istoria.shtml (accessed on 21 October 2025)

history” of a war that lasted 27 years (from 431 to 404 BC), being also considered a primary source of political realism. In this regard, the Italian professor Dario Battistella (cited by Pavel Țâgancov) noted: “Just as all subsequent philosophy represents a continuous dialogue with Plato, to the same extent, international relations theory represents an endless dialogue with Thucydides”.[328] Practically all the fundamental ideas to which political realism appeals (human nature, anarchy, the state-actor, the struggle for power, egoism, the balance of power, political interest, state security) constitute the conceptual basis of the texts of this great ancient historian and thinker. In this sense, the future principles upon which political realism focuses are expounded predominantly in Book I of the History..., which reflects the speech delivered at Sparta immediately prior to the commencement of the war, as well as in the celebrated Melian Dialogue between the envoys of Athens and the inhabitants of the island of Melos. (The Dialogue refers to the events of the year 416 BC, when Athens, having become a proto-empire comprising approximately one hundred city-states, subjugated the island of Melos, which, while neutral, was collaborating closely with Sparta).

To explain the essence of the conflict, Thucydides employs the "dialogue" method to expose and explain the positions of the parties about to enter into war. The Melians, emphasizing their status of neutrality, warned that its violation by the Athenians would have a negative impact on their image before other neutral countries - most of which, truth be told, had by that moment passed under Athenian dominion. Being more poorly equipped militarily compared to the Athenians, the Melians presented their arguments by appealing to justice, honesty, and honour, accusing the Athenians of betrayal and deceit. They hoped for an agreement through which they could preserve the neutrality that had ensured their freedom for 700 years[329]. The Melians were convinced that their allies - the Lacedaemonians - would come to their aid. This, however, did not happen; the city was besieged and conquered; all men were killed, and the women and children were sold into slavery.

Later scientific interpretations qualify the position of the Melians as a form of manifestation of liberal views: the conviction that nations (communities) have the right to political independence, that states are obliged to respect treaties, and that aggressive wars are unjust. In this sense, future realists arrive at the conclusion that it is inadmissible to believe in morality, justice, and the promises of allies when the enemy is ready to besiege one's citadel.

Referencing the “laws of nature,” according to which the strong rule the weak, the Athenians called the Melians to reason, advising them to end discussions regarding morality, to acknowledge their military incapacity, and to meditate upon the consequences that would intervene following an eventual confrontation on the battlefield[330]. Later political science interpretations of the “Dialogue” would seem to highlight the realist logic based on rationales of political interest, security, and force. However, considering that the Melian people did not present a centre of power comparable, for instance, to Sparta, and did not create a security dilemma in relation to Athens, we note that realist interpretations suffer from the lack of a nuanced vision. Realists have not taken into consideration Thucydides' idea of demonstrating, among other things, that power unlimited by a sense of responsibility and justice leads to irrational actions of imperial expansion and, respectively, the creation of premises for its implosion. In this sense, it is appropriate to presume that Thucydides supported neither the naive idealism of the Melians nor the realist cynicism of the Athenians. From this point of view, Thucydides cannot be considered the direct precursor of the adherents of political realism.

The texts of the History suggest to us: Thucydides' thinking was complex, but also contradictory. On one hand, attention is drawn to the thinker's reasoning regarding morality, justice, legitimacy,

[328] Цыганков П.А. (2010). Исторический реализм Фукидида о проблеме войны. Вклад Фукидида в теорию международных отношений. *Обозреватель-Observer*. No. 8. 101-112. Available online: https://i-sng.ru/observer/observer/N8_2010/101_112.pdf (accessed on 23 October 2025)

[329] Фукидид. История (1986). Пер. Ф.Г. Мищенко. В 2-х тт. Москва. 1887-1888. Переиздание: Санкт-Петербург: Наука, 1999. Available online: http://az.lib.ru/f/fukidid/text_1915_istoria.shtml (accessed on 21 October 2025)

[330] Ibidem.

respect for norms of good neighbourliness, the importance of rhetoric, institutions, negotiations, and respect for treaties—notions that constitute the basic terminology of liberal thought; on the other hand, the great historian's generalizations regarding the struggle of city-states for power and the status of regional hegemon were expounded based on his imaginings regarding human nature, which in his opinion remains an egoistic one. In this sense, historical events will repeat with regularity, a law-like pattern that constitutes the essence of "classical realism." We remark, however: neorealism does not support the idea that human nature explains the conflictual essence of international relations. The principal difference between these two paradigms lies in the fact that neorealism pays particular attention to the structure of the international system and the distribution of power within the system, a fact that directly influences state actions. The anarchic system forms powerful and "hungry" states, noted Mearsheimer in his work “The Tragedy of Great Power Politics”.[331] Each of them will attempt to assert themselves as regional and global hegemons.

Returning to Thucydides' views—the law of historical development results from human nature, determined by man's inclination to dominate his peers. In war, he noted, human nature, despite norms (laws), manifests itself fully, entering into conflict with the strongest. "Since the world began, the weak are dominated by the strong, and you (the Melians) think the same. Now, being preoccupied with your own interest, you make reference to justice. Considerations of justice, however, have never yet stopped anyone from seizing the chance to extend their power through the use of force".[332] Thus, conflict is part of human nature, and from these results the importance of self-interest. In this sense, the Athenians were convinced of the primordiality of their own interest over morality. These rationales—the expression of a negativist but also pessimistic approach to human nature—were adopted by 20th-century researchers and directly implemented in the conception of political realism. In this regard, Hans Morgenthau, the founder of the theory of classical realism,[333] brings certain clarifications: since human nature is centred on three fundamental passions—interest, pride, and fear - people will always tend to increase their wealth and power up to the limit permitted by other people who possess the same natural qualities. In the scholar's vision, man is characterized by egoism and animus dominandi (Latin for "the lust for power").

From the perspective of classical realism and that of neorealism, the anarchism of the international system represents the basic feature of international relations. The lack of a global decision-making center imposes the necessity for each individual state to be responsible for its own survival, the assurance of national security, and the determination of its own interests. Thus, anarchy creates a situation in which power plays the principal role in determining the character of interstate relations. As the Athenian envoys mentioned, in the absence of a general authority (a center of power) capable of determining order in the world, independent states can preserve their sovereignty only when they are strong.[334]

In this sense, the problem of security becomes the principal preoccupation of the state, and for its resolution, the state undertakes possible measures to fortify its power and to participate in the formation of a balance of power with the aim of ensuring the deterrence of a potential aggressor. Wars are waged to prevent rival states from excessively increasing their military power. In other words, Thucydides clearly emphasized the preventive, but also indispensable, character of wars.

Thucydides distinguishes clearly between the pretext and the deep causes of the Peloponnesian War. Considering that the events preceding the outbreak of the conflict could serve as pretexts for its

[331]Mearsheimer, John. (2001) The Tragedy of Great Power Politics. NY: Norton. Available online: https://bxscience.edu/ourpages/auto/2015/12/17/46553148/Mearsheimer%20-%20Tragedy%20of%20Great%20Power%20Politics.pdf (accessed on 24 October 2025)

[332] Фукидид. История (1986). Пер. Ф.Г. Мищенко. В 2-х тт. Москва. 1887-1888. Переиздание: Санкт-Петербург: Наука, 1999. Available online: http://az.lib.ru/f/fukidid/text_1915_istoria.shtml (accessed on 21 October 2025)

[333] Morgenthau, Hans. (2007) Politica între naţiuni, Iaşi, Editura Polirom. 735 p. ISBN 9734605488

[334] Фукидид. История (1986). Пер. Ф.Г. Мищенко. В 2-х тт. Москва. 1887-1888. Переиздание: Санкт-Петербург: Наука, 1999. Available online: http://az.lib.ru/f/fukidid/text_1915_istoria.shtml (accessed on 21 October 2025)

initiation, he identified the main cause of the war, which consisted of the change in the balance of power between the two blocs of Greek city-states: the Delian League, led by Athens, and the Peloponnesian League, led by Sparta. The growth of Athenian power determined Sparta to fear for its own security, which impelled them to start the war.

Among the numerous lessons offered by Thucydides in “The History of the Peloponnesian War”, the following may also be mentioned: that which triggers a war does not necessarily represent its cause - a view shared also by contemporary realists. In this regard, the well-known American political scientist Robert Kaplan notes that “The Peloponnesian War broke out in the 5th century BC due to disputes regarding the islands of Corcyra, situated in northwestern Greece, and Potidaea, in the northeast. In themselves, these territories did not have significant strategic value. However, to consider that wars are waged exclusively for such territories means to misinterpret Thucydides' work. The Peloponnesian War began on these islands, but not because of them. The real cause, about which Thucydides writes in the first book of his monumental eight-volume work, was the growth of Athens' naval supremacy and the anxiety this aroused among Sparta and its allies.”[335]

Summarizing Thucydides' views and the "eternal laws" of international politics expounded through the mouth of the Athenians in the "Melian Dialogue," we note: the tendency toward power is rooted in human nature. This is the "natural order of things - the strong dominate where it suits them"; power in international relations is based on military force. Nevertheless, force is not an end in itself, but a means of ensuring security; force and the balance of power are the main regulators of international relations. "The strong do what they are capable of, and the weak—what is permitted to them by the strong"; cooperation between states is relative, and alliances are relevant only as long as they correspond to interests; morality is relative, and the highest manifestation of morality consists in moderating the use of force. Law "functions only when the forces of the parties are equal"; the motivations for state actions are interest, pride, and the fear of losing independence. These conceptual "cores" have often been interpreted in a simplified formula, being taken as such and transposed directly into the contemporary approaches of classical realists. We note, however, that Thucydides possessed a profoundly philosophical mindset: basing himself on the rationalist ideas of Anaxagoras and on the philosophy of the Sophist school, Thucydides developed the concept of gradual development, clarified the significance of causal relations, and made a clear distinction between the cause and the pretext of wars.

Hobbes' Views. One of the hypotheses regarding the interpretation of Thucydides' views also refers to Thomas Hobbes and his translation of the *History of the Peloponnesian War*. In this regard, some researchers consider that Hobbes is responsible for simplifying and even distorting Thucydides' ideas, which encouraged later scholars to advance even further in this direction. As is well known, Hobbes constructed his approach based on the ideas of conflict as the norm—the war of all against all (*bellum omnium contra omnes*).

An emblematic event in the history of international relations in Europe during the first half of the 17th century was the Thirty Years' War. Reflections on its origins and lessons opened broad perspectives for political-theoretical generalizations. On the one hand, the war demonstrated the constant aggressiveness of human nature, the inevitability of permanent rivalry between states on the world stage, as well as the ideological and political conditioning of military conflicts both within state formations and between different states.

The experience of the pan-European religious wars of the period 1618–1648, as well as the English Civil War of the 17th century, determined the English thinker to consider three sources of military conflict as universal and permanent: 1) the struggle for resources; 2) the desire for glory (the tendency toward obtaining a high social status); and 3) fear and mistrust of the adversary, and the tendency to ensure one's own security. On the other hand, the results of the war, enshrined in the

[335]Алексеева Т.А. (2015) Перечитывая «класиков»: Фукидид и политический реализми. Available online: http://dx.doi.org/10.18611/2221-3279-2015-6-3(20)-7-20) (accessed on 21 October 2025)

multilateral agreements of Münster and Osnabrück, demonstrated the capacity of human reason to conceive and apply universal instruments and rules for maintaining a relatively stable peace. The peace treaties concluded at the end of the Thirty Years' War established fundamental rules for good relations between European states and peoples, including: the principle of respecting state borders established by international treaties, as well as respect for the sovereign equality of states and non-interference in their internal competencies (especially on the part of Rome, as a powerful and authoritarian actor in European politics).

The consequences of the Thirty Years' War led several European thinkers of the Enlightenment period, including T. Hobbes and I. Kant, to consider them as a manifestation of the nature of international relations. Thus, the turning points in the history of international relations prefigured changes in the political discourse of European philosophers, transforming Hobbes and Kant into founders of international relations theory. Being established thinkers and researchers, and analyzing the revolutionary processes in England (T. Hobbes) and France (I. Kant), they contributed essentially to the founding of political theory. The conceptualization of the mentioned events/processes based on their own experiences allowed them to correlate the internal and external dynamics of politics, transforming it into a generalized theoretical discourse.

T. Hobbes was one of the first European thinkers to mention the dialectical connection between the internal and external policies of the state. Internal peace and prosperity allow for the accumulation of resources necessary for foreign policy actions, not only due to the centralization of power but also due to the political objective unanimously accepted by society. Foreign policy resources depend directly on the solidarity between the governors and the governed.

The philosophers who developed this conception intended to understand the nature of international relations through the category of "natural law." The importance of this theory lay in its ideational consistency, on the basis of which two opposing paradigms in international studies were created: "*realism*" and "*idealism*."

The theoretical legacy of T. Hobbes dedicated to the issue of international relations is reduced in volume, yet he is the first author of the theory of "*natural law*" in international relations and world politics. We remark in this sense that this paradigm is not expounded directly and specifically; rather, it is glimpsed through the fog of multiple thoughts and philosophical reflections regarding human existence and the survival mechanisms of states.

Hobbes' “*Leviathan”* is not the most accessible (easy to understand) philosophical work of the Enlightenment period, especially if one attempts to read it as an ordinary book. Not only is a large part of the exposed material dedicated to methodological, metaphysical, and epistemological problems, but Hobbes' opinions on subjects such as the nature of language, and sensory and ideational perception might appear strange, if not downright absurd, to a 21st-century reader. Nevertheless, Jack Donnelly noted in this regard that once one gets used to the prose of the 17th century, Chapter 13 of Hobbes' work represents a remarkable exposition of a veritable realism, offering a balanced analysis of structure and motivation. "When I teach this text, I suggest to my students, only half-jokingly, that 90% of what is interesting in realism can be found in these few pages".[336]

The basic notions of Hobbesian theory result from the "*natural*" categories - "*natural liberty*" and "*natural law*" - which must be viewed as derivatives of the fundamental category: "*natural right.*" From the perspective of its origin, the idea of natural right is associated with the Christian intuition about man, the essential meaning of which was best expressed by the Apostle Paul: "*All things are lawful unto me, but all things are not expedient*".[337] In this sense, natural laws, Hobbes noted, need no

[336]Donnelli, Jack (2000). Realism and International Relations. Available online: https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Donnelly-2000-Realism-and-International-Relations.pdf (accessed on 20 October 2025)

[337]Apostolul Pavel. *Epistola întâia către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel*. Available online: https://www.bibliaortodoxa.ro/carte.php?id=12 (accessed on 20 October 2025)

publication or proclamation, because they are comprised in a universally recognized principle: "Do not do to another what you would consider unreasonable if done to yourself".[338]

The Hobbesian definition of natural right enshrines "the liberty each man hath to use his own power as he will himself for the preservation of his own nature; that is to say, of his own life; and consequently, of doing anything which, in his own judgment and reason, he shall conceive to be the aptest means thereunto." Furthermore, in Hobbes' opinion, "every man has a right to everything, even to one another's body".[339] This state of "*pure liberty*" is equivalent to the situation in which no one has rights, but neither is anyone deprived of them: my "right" does not oblige anyone to act or to abstain from anything. In this natural state, there can be no obligation, because obligation is a condition of inequality, of differentiated rights and duties. In such a state of nature, devoid of both obligations and a superior power, "every man may and has the right, legitimately, to rely on his own strength and art for caution against all others".[340]

In this sense, the conception of the "*state of nature*," in the thinker's opinion, does not represent a genetic construction explaining the emergence of the "social contract." It is, rather, a normative construction particularly applicable to international relations, allowing for the explanation of the laws and realities of their development. Hobbes wrote: "Kings and persons of sovereign authority... are in continual jealousies, and in the state and posture of gladiators... which is a posture of war".[341] On the other hand, the reference to the state of nature highlights the specific nature of international relations as being in a free interaction of sovereigns (independent state subjects possessing equal rights and possibilities regarding one another), that is, a state characteristic of their natural right.

A systemic determinant of the "*state of nature*" in international relations is also the limit/limitation of resources. International relations require a permanent struggle for the redistribution of resources, these being an essential condition of state security. In these circumstances, war appears as a typical form of international interaction, and peace as a short pause between wars and conflicts, that is, a state of the absence of rivalry, or non-war. Hobbes wrote: "...just as among men who recognize no authority there is a continuous war of every man against his neighbor, so it takes place between independent states, each having the absolute liberty to do what it considers most appropriate for its own good. For this reason, they live in a state of continuous war and permanent preparation for battle, a fact demonstrated by fortified borders and cannons pointed against neighbors".[342]

According to the postulate above, natural law imposes upon man the requirement to abstain from the continuous, and largely inefficient, use of the means at his disposal against another individual. Thus, if the arsenal of possibilities possessed by man (the state) does not cause prejudice to another, natural law opposes the unlimited use of means at his disposal. In Hobbes' acceptation, "Right consists in liberty to do, or to forbear; whereas Law determines and binds to one of them".[343]

Anarchy in international relations excludes the possibility of an "*eternal peace pact*," for the attainment of universal peace and security in Hobbes' political theory is impossible without the creation of a world government. This fact, however, does not exclude the realization of a relatively

[338] Гоббс Т. (1988). Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. *Сочинения*: в 2 т. М.: Мысль. Т. 2. Available online: https://www.civisbook.ru/files/File/Gobbs_Leviafan.pdf (accessed on 28 October 2025)

[339] Гоббс Т. (1988). Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Сочинения: в 2 т. М.: Мысль. Т. 2. Available online: https://www.civisbook.ru/files/File/Gobbs_Leviafan.pdf (accessed on 28 October 2025)

[340] Donnelli, Jack (2000). Realism and International Relations. Available online: https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Donnelly-2000-Realism-and-International-Relations.pdf (accessed on 20 October 2025)

[341] Гоббс Т. (1989). О гражданине. Сочинения: в 2 т. М.: Мысль. Т. 1. 627 с. Available online: https://www.philosophy.ru/upload/iblock/518/518bd85392bdfe4b3daf7a27883ba678.pdf (accessed on 28 October 2025)

[342] Гоббс Т. (1988). Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Сочинения: в 2 т. М.: Мысль. Т. 2. Available online: https://www.civisbook.ru/files/File/Gobbs_Leviafan.pdf (accessed on 28 October 2025)

[343] Ibidem.

durable stability and a balance of power between adversaries. The philosopher explains the origins of "*relative peace*" through the same determinant of the limit of human and material resources.

We remark that Hobbes develops an idea very similar to the contemporary conception regarding "*rational defensive sufficiency*." In this sense, the state must maintain its military capacity at a level sufficient to inflict a devastating blow upon a potential adversary. The efficiency of military power is determined by the ratio of forces between the belligerent parties, in which one of the states is capable of realizing "a zero-sum game."

Hobbes, as we have observed, assumes not only the existence of anarchy and actors motivated by mistrust and the desire to survive but also actors who are equal from a physical (military) and mental point of view. Inequality can be a powerful source of authority, obligation, and hierarchical order, as is observed in relations between states. In this sense, the inequality of power represents an indubitable reality of international relations. Consequently, realism may appear as a particular type of realism that emphasizes juridical formalism and sovereignty to the detriment of international anarchism. The Hobbesian assumption of "*natural*" equality thus seems a less promising starting point for international relations theory and classical realism.[344]

Only in relations between great powers, Donnelly emphasizes, can we assume an approximate equality of power. To the (significant) extent that realism builds its theories on this assumption of equality, they do not represent general theories of international politics, but rather theories of great power politics.[345]

Hobbes himself emphasized that the state of "*war of all against all*" contravenes the requirements of reason and natural law. He wrote: "...whosoever creates/decides to remain in that state in which all things are lawful for all men, contradicts himself. For every man by natural necessity desires his own good, to which this estate [of war] is contrary".[346]

In this context, the thinker emphasizes the fact that the requirements of reason retain their validity even under conditions of irrational and unreasonable human behavior. "*True reason*," that is, reason inspired by the Creator, has a universal character and represents the source of inevitable punishment for ignoring or violating it. As a norm of behavior, "*true reason*" does not have a universal character, but a conventional one, requiring certain conditions to be applied.

The inevitability of punishment for violating natural law is found in Hobbes' thesis that in the war of all against all, there are no victors. In this war, all lose equally, because no one can avoid death or misfortunes comparable to it; any victory in this context is ephemeral and fleeting. Precisely for this reason, Hobbes mentioned that the realization of peace is the preliminary condition for respecting "*natural law*."

Highlighting the inevitability of punishment for violating natural law, the author resorts to postulating the equality of people as participants in a certain interaction, in a certain conflict. In this sense, people are equal in their capacity to inflict severe harm upon one another, regardless of their physical strength, for the structure of the human body is fragile, and its destruction causes "*all strength, power, and wisdom*" to disappear. Because all are equal in the state of nature, Hobbes argues in *Leviathan* that "*every man has a right to everything*" and "everyone is governed by his own reason." We mention once more that, in Donnelly's interpretation, this state of pure liberty is equivalent to the situation in which no one has a right to anything: my "*right*" does not oblige anyone to act or to abstain from anything. In this natural state, there can be no obligation, because obligation is a condition of inequality, of differentiated rights and duties. In such a state, devoid of both obligations and a superior

[344] Donnelli, Jack (2000). Realism and International Relations. Available online: https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Donnelly-2000-Realism-and-International-Relations.pdf (accessed on 20 October 2025)
[345] Ibidem.
[346] Гоббс Т. (1989). О гражданине. Сочинения: в 2 т. М.: Мысль. Т. 1. 627 с. Available online: https://www.philosophy.ru/upload/iblock/518/518bd85392bdfe4b3daf7a27883ba678.pdf (accessed on 20 October 2025)

power, "every man may and has the right, legitimately, to rely on his own strength and art for caution against all others".[347]

Hobbes is not rectilinear in his thinking, as he is sometimes presented by some representatives of classical realism in approaching the phrase "*the struggle of all against all*." For him, the existence of an absolute sovereign (who would be above any eventual social contract) is a matter of logic. Any reserved natural rights would maintain individuals in a (limited) state of war. In this sense, it is logical to admit that governance requires a social contract through which every man agrees to renounce the right "*to all things*." Furthermore, they must renounce all their rights, entirely and irrevocably, thus authorizing all the actions of the sovereign, who is not a party to the social contract nor bound by it.

Following what has been mentioned, we are confronted with a complex and at the same time dichotomous approach: absolute liberty or complete subordination; the anarchic war of all against all or hierarchical sovereignty; the absence of authority or absolute authority. Natural right, according to Hobbes, serves both as a foundation of peace and as a justification for war; the state of nature described by Hobbes highlights, on the one hand, the equality of humans in their capacity to inflict harm, and on the other, the fact that the social contract becomes necessary to avoid anarchy and legitimize sovereign authority.

Niccolò Machiavelli's Views. Machiavelli is the author of remarkable political (political science) and historical works, among which are *On the Method of Dealing with the Rebellious Peoples of Valdichiana* (1503), *The Prince* (1513), *Discourses on the First Decade of Titus Livius* (1513–1517), *The Art of War* (1521), and others.

His principal and celebrated work, *The Prince*, is recognized worldwide as a classic theoretical source, being the most cited work in the field of political science. *The Prince* was published posthumously, following the ban imposed by the Roman Catholic Church on these works. Machiavelli argued, from a theoretical standpoint, that the political sphere possesses its own identity, delimiting it from morality and ethics. He proceeded from a pessimistic approach to human nature, characterizing it through the prism of numerous vices, including greed, egoism, avidity, perfidy, and others. In Machiavelli's view, politics is to be based, primarily, on considerations of opportunity (expediency), which consist in the consolidation of state powers.

The aforementioned works played an important role in the formation of the realist tradition in political science and in the theoretical approach to international relations. Even though the object of Machiavelli's attention was the problem of state administration, he draws a series of conclusions regarding the essence of international politics and the principles of promoting a successful foreign policy. To understand the conclusions elaborated by Machiavelli, it is essential to take into consideration the historical context: the political fragmentation of Italy and the vulnerability of Florence in the face of the expansionist policies of the great powers of the epoch—the Habsburg Empire and France. Thus, Machiavelli's work was not only a guide for the conduct of political activity but also an appeal for the unity of Italy.

Although Niccolò Machiavelli's main goal consisted of elaborating certain recommendations for internal policy, he also formulated some fundamental rationales regarding the foreign policy of states. According to Machiavelli, conflict is a natural attribute of international politics; therefore, the ruler of a state must always be prepared for military actions, because, in his view, "war cannot be avoided, but only postponed to the advantage of others".[348]

According to Machiavelli, international collaboration is possible only on the basis of temporary interests. International treaties and commitments are violated from the moment national interests change, especially when state security is at stake. In his opinion, an expansionist policy is justified, for it represents an efficient means of ensuring maximum state security. In this sense, Machiavelli

[347] Donnelli, Jack (2000). Realism and International Relations. Available online: https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Donnelly-2000-Realism-and-International-Relations.pdf (accessed on 20 October 2025)
[348] Machiavelli, Niccolò. (2008) Principele. București: Editura Humanitas. 296 p. ISBN: 978-973-50-8273-4

started from the premise that a ruler should not be guided in his actions by the principles of Christian morality suitable for daily life, for his primary responsibility is to the state. A rational ruler, the thinker noted, "cannot and must not keep faith when such observance would be to his disadvantage and when the reasons that caused him to give his promise have disappeared".[349]

Niccolò Machiavelli is considered one of the first thinkers to formulate the significance of an essential category for realists - "*national interest*" - the expression of a rational foreign policy. According to Machiavelli, the consolidation of the state's political-military influence in a conflictual and unpredictable international environment best answers national interests, because this allows for the assurance of state security.

The ruler's main goal in foreign policy must be the consolidation and extension of power, which, being attributed politically to the state, is based on military force. In the realist tradition, power—conceived inclusive of military force—represents one of the central concepts of political realism. Asking himself if a political leader must resort to force, he answers: "All armed prophets have conquered, and the unarmed ones have been destroyed".[350]

The most important figure of German idealism and one of the founders of Western philosophy, Georg Hegel, considered that *The Prince* and other works by Niccolò Machiavelli must be read under the direct impression of the historical events that preceded Machiavelli's era, also taking into account the historical context in which the great thinker lived and worked.[351] The illustrious philosopher knew Machiavelli's vision in this regard all too well: "Happy is he who adapts his conduct to the characteristics of the time, and equally unhappy is he whose actions are in discord with it".[352] In other words, to understand the conclusions formulated by Machiavelli, it is essential to consider the historical context and Florence's vulnerability before the great powers. In this sense, Machiavelli's work represents not only a guide for the exercise of political power but also an appeal for Italy's unity.

The Nobel Laureate, British philosopher, and founder of English neorealism Bertrand Russell, speaking of Niccolò Machiavelli's realism, noted that he understood that the lust for power or glory was the only force capable of pushing a ruler to liberate Italy from foreign domination. Machiavelli was willing to leave Italy in the hands of such a leader, but without taking into consideration the political consequences. Therefore, it is not necessary to try to justify Machiavelli or to seek a humanist meaning in some of his reflections.

Niccolò Machiavelli analyzed the nation-state at the most dramatic stage of its formation, being deeply concerned with the problem of Italy's unification and its liberation from "foreign dependence, humiliation, and slavery," as he himself stated. In recognizing the supreme value status of the state, Machiavelli continued the ancient Aristotelian tradition, which insisted that a tyrant, to consolidate his power, should organize his activity so as not to appear a tyrant, but rather a king, presenting himself as a man "not completely devoid of virtue, but only half-devoid of it".[353]

Unlike Aristotle, Machiavelli did not consider that the good of the state and the good of the individual are identical. He determined the state to be a collective entity, governed by its own logic, different from that of individual logic. The good of the state does not represent a simple expression of the good of individuals. These are two practically opposing approaches. The state is supreme, and when the salvation of the homeland and its liberty are at stake, Machiavelli considered that any reasoning related to justice, mercy, and, in general, any other moral concerns must be abandoned. Considering this perspective, the American historian Alexandr Gorfunkel, a specialist in the research of the history and philosophy of the Italian Renaissance, considered that Niccolò Machiavelli

[349] Ibidem.
[350] Ibidem.
[351] Гегель Г.В.Ф. (1978) Политические произведения. М.: Наука. Available online: https://www.philosophy.ru/library/politicheskie-proizvedeniya/ (accessed on 28 October 2025)
[352] Machiavelli, Niccolò. (2008) Principele. București: Editura Humanitas. 296 p. ISBN: 978-973-50-8273-4
[353] Аристотель (1983). Политика. *Аристотель. Сочинения*: В 4 т. М.: «Мысль», 1983. Т. 4. 376–644. Available online: https://pstgu.ru/download/1180512155.aristotel.pdf (accessed on 29 October 2025)

subordinated all political activity to "state interest," and thus to the national interest of the entire people.

Machiavellian political realism implies cynical actions devoid of morality in relation to neighbors. Asserting that "a Prince ought to have no other aim or thought, nor select anything else for his study, than war",[354] Machiavelli insisted: "there is no other sure way of holding these [city-states] than by destroying them".[355] In this sense, the political leader was to acquire certain qualities taken from nature, thus approaching the natural state (Hobbes) characteristic of relations between different entities and peoples. Thus, Machiavelli stated: "Since a prince is compelled of necessity to know well how to use the beast, he should choose among the beasts the fox and the lion; for the lion cannot defend himself from traps, and the fox cannot defend himself from wolves. It is necessary to be a fox to discover the traps, and a lion to terrify the wolves. A rational ruler cannot and must not be faithful to his given word when the observance of the promise becomes harmful to him and when the reasons that induced him to make that promise no longer exist. However, it is essential to know how to disguise this foxlike nature well and to be a great pretender and hypocrite".[356]

Proceeding from the rationales expounded in Machiavelli's works, and taking into account the historical period and the mores of medieval leaders, while simultaneously applying a serious dose of critical analysis, we mention that these actions (qualified by some philosophers as "immoral," and by political scientists as "post-truth") are part of the indispensable arsenal of state policy means. Furthermore, the principled refusal to resort to them, as well as the inability to utilize them consciously, leads, in the thinker's opinion, to disastrous consequences for the political act. Thus, Machiavelli outlines a clear political vision, in which the efficiency and success of a leader, including on the external plane, are conditioned by his capacity to manipulate, to adapt, and to subordinate moral considerations to the imperatives of power. According to Machiavelli, conflict is an indispensable characteristic of relations between diverse political entities, and a political leader must be permanently prepared for war. He emphasizes the fact that war cannot be avoided, but only postponed, to the detriment of one's own strategic position. In this sense, military power represents the foundation of an efficient foreign policy. The political leader must be prepared to use force to protect the interests and security of the state. From the perspective of political realism, Machiavelli's thinking continues to be topical, offering a certain theoretical framework for the analysis of international relations and the behavior of political leaders in situations of crisis and geostrategic competition. The work of the Florentine thinker represents a fundamental benchmark for political realism, illustrating a pragmatic vision devoid of illusions regarding internal and international politics.

The Views of Carl von Clausewitz. A century ago, A.A. Svechin (a researcher in the field of military art theory) noted: "The new direction that European military thought adopts with Carl von Clausewitz is much closer to the great thinker of the Renaissance, Niccolò Machiavelli, than to Immanuel Kant, whose teachings were part of the curriculum of the military academy from which Clausewitz graduated. Machiavelli is a great teacher of political realism and lucid practical thinking, and Clausewitz fully assimilated this realism, integrating it into his profound analysis of the nature of war and international relations."[357]

The Prussian general and military theoretician Carl von Clausewitz (1780–1831) entered the history of political thought as the author of the classic formula asserting the primacy of politics over war: "War is nothing but the continuation of state policy by other means." This statement emphasizes the interdependence between politics and war, subordinating military strategies to the political

[354] Machiavelli, Niccolò. (2008) Principele. București: Editura Humanitas. 296 p. ISBN: 978-973-50-8273-4
[355] Ibidem.
[356] Ibidem.
[357] Свечин А.А. Эволюция военного искусства с древнейших времен до наших дней. Том II. М.- Л., 1928. Available online: https://runivers.ru/lib/book3181/10131/ (accessed on 29 October 2025)

objectives of the state and highlighting the instrumental character of war in the realization of national interests.[358]

In his analysis, the German thinker reaches the conclusion that war always possesses a political character, because "war between nations, and especially between civilized nations — derives inevitably from political reasoning and is triggered exclusively by political motives."[359]

According to Clausewitz, war is "not merely a political act, but also an authentic instrument of politics, a continuation of political relations by other means. The specificity of war resides exclusively in the nature of the means it utilizes."[360] Therefore, war must be analyzed "not as an independent phenomenon, but as an instrument of politics. Only this approach allows for the avoidance of contradictions with the entirety of military history and offers a coherent understanding of the relationship between politics and war."[361]

Emphasizing the importance of this idea, Clausewitz returns to it at the end of the treatise, summarizing as follows: "War is an instrument of politics; it must inevitably bear its character and be analyzed through the prism of political criteria. Thus, the essential features of a war represent policy itself, which has replaced the pen with the sword, without ceasing, however, to act according to its own laws"—political laws.[362]

Discussing war and underscoring its subordination to the political process, Clausewitz highlights the absurdity of approaching war without taking politics into account as a social phenomenon. In his opinion, war can in no way be separated from political relations, and if this were to happen, the logic of causality regarding war would disappear, resulting in a meaningless phenomenon.

According to Clausewitz, politics and war will always be in a correlation of "ends" and "*means*," and never otherwise: "The attempt to subordinate the political perspective to the military one is absurd because politics gave birth to war. Politics is the intelligence, and war is merely an instrument, not the other way around. Therefore, the only possible option remains the subordination of the military perspective to the political one."[363] In this context, the thinker mentioned that "political intention represents the goal, while war is merely the means; the means without the goal cannot be conceived." Developing this reasoning, Clausewitz arrives at his classic formula regarding the relationship between war and politics: "War is merely a continuation of politics by other means."[364]

Politics, according to Clausewitz, determines not only the state's objectives but also the choice of means by which these are achieved. One of these means is violence, the application of force, and the other is diplomacy, the peaceful path. Clausewitz argues that violence is resorted to when diplomats fail to achieve the expected political objectives. However, war does not nullify diplomacy but complements it with various means and procedures of a political nature. Precisely in this sense, "war is nothing but the continuation of political relations through the application of means specific to military relations, until the conclusion of peace."[365]

Clausewitz identifies the following reasons that contribute to the cessation of war.

The first of these is the exorbitant price of victory from the perspective of human losses. In the conduct of wars, Clausewitz reminds us, the political goal predominates, the price of which is determined by the magnitude of the sacrifices "we are willing to endure."[366] This refers to both the scale of the sacrifices and the duration over which the human losses occur. Thus, as soon as the

[358] Clausewitz, Carl von. (1989) On War. Edited and Translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 751 p. ISBN: 0-691-05657-9. Available online: https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2019/04/on-war.pdf (accessed on 30 October 2025)
[359] Ibidem.
[360] Ibidem.
[361] Ibidem.
[362] Ibidem.
[363] Ibidem.
[364] Ibidem.
[365]Ibidem.
[366]Ibidem.

necessary effort exceeds the value of the political goal, the latter is abandoned; consequently, peace is concluded.

The second cause, that determines the politician to return to a state of peaceful coexistence is the principal impossibility of obtaining victory over the adversary, due to the balance of forces, an approximate equality of the military capabilities of the two parties in conflict. In wars where "neither of the belligerent parties is capable of definitively depriving the adversary of the capacity for resistance, the motives for concluding peace increase or decrease for both parties, depending on the evaluation of potential successes on the battlefield and the efforts necessary to achieve them."[367]

The third cause, is the disappearance of the grounds for applying violence to obtain the expected victory: not in every war situation is the physical extermination of the enemy necessary. Finally, the main cause, with which both politicians and military personnel must always be concerned, is the following: peace is not only a means, but also a goal of politics, a goal of war (however paradoxical this may be). In some sections of his illustrious work "On War," Clausewitz offers a profoundly dialectical analysis of war, which can be conceived through the prism of the following reasoning: a war mandatorily begins with its declaration and ends with the conclusion of peace. In this sense, war is also a means to acquire peace, this being the starting point and the final goal of politics.

Clausewitz considers that war inclines the belligerent parties toward peace, through its very catastrophic nature: "it relies on the play of possibilities and probabilities, of good luck and bad luck, by virtue of which the continuity and order of things disappear, logic becoming not the most efficient instrument for the human brain."[368] In this sense, the German thinker attempts to analyze war, including through indicators reflecting its intensity, noting that it "can be to a greater or lesser degree": to a greater degree (for example), when in the Napoleonic era, war acquires an "*absolute character*," a fact that presupposed the extermination of the adversary and the unleashing of military actions in the direction of processes spiraling out of control and unforeseeable consequences.

Noting the radical transformations in the nature of war, Clausewitz reaches the conclusion that these reside in the politics originating from the "depths" of the French Revolution. This politics brought to the forefront new forces and new means, which transformed war into an action of energy incommensurable with that of the past. In this sense, Clausewitz is convinced that military theory, aside from approaching the nature of war as an "*act of violence*" and politics as an expression of "*raison d'état*," must also take into account another side—the "*irrational*" one which determines the "*face*" of war, into which masses of people (nations) are drawn with their passions, hatred, and enmity. These three profile aspects of war are characteristic of the three actors participating in war: the people (nations), the commanders of the armies, and the government. Thus, the general profile of war, according to Clausewitz, is determined by the "*unleashed passions*" of the people, the "*courage and talent*" of the military personnel, and the "*reason*" of the governments, to whom belongs the principal role in determining political goals and the means of achieving them.

The theoretical views of Carl von Clausewitz, as a concept and theory regarding politics, war, and peace, were adopted by the representatives of the realist paradigm in international relations, without these being further developed from the perspective of the two world wars and the regional conflicts that followed. Despite the fact that the notions of "war" or "politics" were part of the titles of fundamental works of realists, the phenomena as such were not analyzed, being perceived as something that exists *par excellence*. As examples, one can mention the works of Hans Morgenthau, "*Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*"; Kenneth Waltz, "Man, the State, and War" and "*Theory of International Politics*"; Robert Gilpin, "*War and Change in World Politics*"; John Mearsheimer, "*The Tragedy of Great Power Politics*," and others.

In these works, the authors avoid approaches and definitions intended for war as a political phenomenon. Based on the content of the mentioned works, the phenomenon of war is analyzed

[367]Ibidem.
[368]Ibidem.

tangentially, only in a certain context and only to explain other phenomena and processes that actually constitute the object of research in these works. Thus, in Morgenthau's work, the notion of "*war*," which is analyzed superficially and viewed as a common phenomenon, long-existing, understood, and clear to all, is reviewed through expressions such as "*war and nationalism*" or "*war and the balance of power*." In Gilpin's work, war merits a distinct approach, yet the nearly two pages intended for the analysis of this phenomenon contain only mentions of "war between great powers" and "the destructiveness of war" in the context of references to Thucydides' "History." such an attitude of realists toward the phenomenon of war, which represents the essence of the manifestation of relations between states and the expression of the fundamental law of international relations—"*the war of all against all*" (Hobbes)—is curious considering that one of the main concerns of realists is the determination of causes and the prevention of wars.

It should be mentioned that the arrows of criticism can also be directed at the military theory of Carl von Clausewitz, who, while analyzing the essence of war and its interaction with politics, does not analyze just as profoundly the causes of international conflicts and the struggle for power on the international level. In contrast, adherents of the realist paradigm analyze, in our opinion, sufficiently seriously the premises and causes of war as a socio-political phenomenon. In this sense, classical realism, represented principally by Edward Carr, Hans Morgenthau, Reinhold Niebuhr, and Raymond Aron, maintains that political conflicts, essentially conflicts for power, have causes that cannot be reduced to economic, juridical, or other factors of this nature. The foundation of these conflicts resides in the nature of man - an expression of his struggle for power, influence, and security. This trait of human nature cannot be eliminated by education, nor by material well-being, nor by a rational and supranational legal system.

In this context, the representative of neorealism Kenneth Waltz bypasses the explanations of classical realists based on the knowledge of human nature and shifts the emphasis to certain deficiencies characteristic of international systems and structures, which the author identifies as the main sources of conflicts and wars. His essential conclusions are nevertheless in accordance with classical realism: war remains a mandatory attribute of international relations. States, lacking trust in international structures that do not always manifest the capacity and persistence necessary to solve problems of national interest, are forced to involve themselves to resolve their problems, including through the application of military force or the establishment of a balance of power in the conflict zone.

We mention that in the specialized literature, definitions of war are rarely encountered, and their diversity is truly in crisis, a fact that hinders a clearer determination of the object of research and its semantic boundaries. In the acceptations of Hedley Bull, Bronisław Malinowski, Quincy Wright, Stuart Bremer, and others, war is conceived as a form of organized violence, exercised by "*political groups*."[369] A similar definition is presented in Brian Orend's work, "*War and Political Theory*": "War is an actual, intentional and widespread armed conflict between political communities."[370]

A notable exception among Western realists is Raymond Aron. Analyzing war as a socio-political phenomenon in international relations, he cites the illustrious Clausewitz directly: "War is an act of violence intended to compel our opponent to fulfill our will."[371] The fact that one of the great founders of the theory of international relations and a researcher of political realism does not appeal to his own definition of war demonstrates to us that Clausewitz's definition focuses on serious historical-philosophical investigations and profound theoretical reflections. Moreover, this definition effectively intervenes to understand much more clearly that "*war is nothing but the continuation of state policy by other means*."

[369] Kucherenko S.A (2020) The Concept of War in Political Realism. In: Russian Journal of Philosophical Sciences, Filosofskie nauki. Vol. 63, no. 11, 104–127. DOI: 10.30727/0235-1188-2020-63-11-104-127
[370] Orend, Brian (2019). War and Political Theory. Medford: Polity. Available online: https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/707220 (accessed on 29 October 2025)
[371] Aron, Raymond (1976). Penser la guerre, Clausewitz . Paris: Gallimard. 376 p. ISBN: 2072026075

The conclusion we shall expose is a complex one and entails the following reasoning: the renowned military theoretician Carl von Clausewitz (1780–1831) entered the history of political thought as the author of the classic formula asserting the primacy of politics over war: "War is nothing but the continuation of state policy by other means." This statement emphasizes the interdependence between politics and war, subordinating military strategies to the political objectives of the state. According to Clausewitz, war is not only a political act but also an authentic instrument of politics, a continuation of political relations by other means; war follows to be analyzed not as an independent phenomenon, but as an instrument of politics. In the thinker's vision, politics and war will always be in a correlation of "ends" and "means"; the attempt to subordinate the political perspective to the military one is absurd because politics gave birth to war; politics is the intelligence, and war is merely an instrument, and not the reverse; thus, the only possible variant remains the subordination of the military perspective to the political one. Clausewitz considers that war inclines the belligerent parties toward peace, through its very catastrophic nature. In this sense, the researcher identifies the following motives contributing to the cessation of war: 1) the exorbitant price of victory from the perspective of human losses; 2) the principal impossibility of obtaining victory over the adversary, due to the balance of forces, an approximate equality of the military capabilities of the two parties in conflict; 3) the loss of the grounds for applying violence to obtain the expected victory: not in every war situation is the physical extermination of the enemy necessary; 4) peace is not only a means but also a goal of politics, a goal of war (however paradoxical this may be). The theoretical views of Carl von Clausewitz, as a concept and theory regarding politics, war, and peace, were adopted by the representatives of the realist paradigm in international relations, without being developed further, including from the perspective of the two world wars and the regional conflicts that followed; in the specialized literature, definitions of war are rarely encountered, and their diversity is truly in crisis, a fact that hinders a clearer determination of the object of research and its semantic boundaries; representatives of realism perceive war as a phenomenon that is *par excellence* a component part, an indispensable factor of the realist paradigm, without this phenomenon being studied further.

Conclusion. The realist tradition in international relations theory was constituted through a line of intellectual continuity uniting the reflections of Thucydides, Machiavelli, Hobbes, and Clausewitz. Each author, in different historical contexts, contributes to the articulation of a common paradigm: international politics, in its essence, is the struggle for power, determined by fear, national interest, and the need for security. At a dialectical level, Thucydides posits the empirical premise — relations between political communities are structured on the basis of power relations, not morality; Machiavelli transforms this observation into a theory of action: the survival of the state imposes *raison d'état* and the autonomy of political leaders from morality; Hobbes universalizes the perspective through its anthropological grounding — the natural state of conflict becomes the explanatory model of international anarchy; Clausewitz, finally, asserts that war, as the extreme expression of politics, is the instrument of the affirmation of national interest. This succession represents not only a chronological evolution but also a dialectical continuity of political realism: from the observation of fact (Thucydides) to the rationalization of necessity (Machiavelli), then to the theoretical founding of order (Hobbes) and to the philosophical analysis of war (Clausewitz). Taken together, they construct a coherent model of thought in which conflict is not a deviation, but the normal form of manifestation of international relations.

REFERENCES

1. Apostolul Pavel. *Epistola întâia către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel*. Available online: https://www.bibliaortodoxa.ro/carte.php?id=12 (accessed on 20 October 2025)
2. Aron, Raymond (1976). Penser la guerre, Clausewitz . Paris: Gallimard. 376 p. ISBN: 2072026075

3. Алексеева Т.А. (2015) Перечитывая «класиков»: Фукидид и политический реализми. Available online: http://dx.doi.org/10.18611/2221-3279-2015-6-3(20)-7-20) (accessed on 21 October 2025)
4. Clausewitz, Carl von. (1989) On War. Edited and Translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 751 p. ISBN: 0-691-05657-9. Available online: https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2019/04/on-war.pdf (accessed on 30 October 2025)
5. Donnelli, Jack (2000). Realism and International Relations. Available online: https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Donnelly-2000-Realism-and-International-Relations.pdf (accessed on 20 October 2025)
6. Garnett, J. (1984) Commonsense and the Theory of International Politics. London. ISBN 0 333 3531 2
7. Gilpin, R. G. (1984) The Richness of the Tradition of Political Realism. *International Organization*, Vol. 38, No. 2 Spring. 287-304. Available online: http://www.jstor.org/stable/2706441?origin=JSTOR-pdf (accessed on 20 October 2025)
8. Herz, J. H. (1976) The Nation-State and the Crisis of World Politics: Essays on International Politics in the Twentieth Century. New York. Available online: https://archive.org/details/nationstate00herz (accessed on 21 October 2025)
9. Kucherenko S.A (2020) The Concept of War in Political Realism. In: Russian Journal of Philosophical Sciences, Filosofskie nauki. Vol. 63, no. 11, 104–127. DOI: 10.30727/0235-1188-2020-63-11-104-127
10. Machiavelli, Niccolò. (2008) Principele. București: Editura Humanitas. 296 p. ISBN: 978-973-50-8273-4
11. Mearsheimer, John. (2001) The Tragedy of Great Power Politics. NY: Norton. Available online: https://bxscience.edu/ourpages/auto/2015/12/17/46553148/Mearsheimer%20-%20Tragedy%20of%20Great%20Power%20Politics.pdf (accessed on 24 October 2025)
12. Morgenthau, Hans. (2007) Politica între naţiuni, Iaşi, Editura Polirom. 735 p. ISBN 9734605488
13. Orend, Brian (2019). War and Political Theory. Medford: Polity. Available online: https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/707220 (accessed on 29 October 2025)
14. Аристотель (1983). Политика. *Аристотель. Сочинения*: В 4 т. М.: «Мысль», 1983. Т. 4. 376–644. Available online: https://pstgu.ru/download/1180512155.aristotel.pdf (accessed on 29 October 2025)
15. Гегель Г.В.Ф. (1978) Политические произведения. М.: Наука. Available online: https://www.philosophy.ru/library/politicheskie-proizvedeniya/ (accessed on 28 October 2025)
16. Гоббс Т. (1988). Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. *Сочинения*: в 2 т. М.: Мысль. Т. 2. Available online: https://www.civisbook.ru/files/File/Gobbs_Leviafan.pdf (accessed on 28 October 2025)
17. Гоббс Т. (1989). О гражданине. Сочинения: в 2 т. М.: Мысль. Т. 1. 627 с. Available online: https://www.philosophy.ru/upload/iblock/518/518bd85392bdfe4b3daf7a27883ba678.pdf (accessed on 28 October 2025)
18. Свечин А.А. Эволюция военного искусства с древнейших времен до наших дней. Том II. М.- Л., 1928. Available online: https://runivers.ru/lib/book3181/10131/ (accessed on 29 October 2025)
19. Фукидид. История (1986). Пер. Ф.Г. Мищенко. В 2-х тт. Москва. 1887-1888. Переиздание: Санкт-Петербург: Наука, 1999. Available online: http://az.lib.ru/f/fukidid/text_1915_istoria.shtml (accessed on 21 October 2025)
20. Цыганков П.А. (2010). Исторический реализм Фукидида о проблеме войны. Вклад Фукидида в теорию международных отношений. *Обозреватель-Observer*. No. 8. 101-112. Available online: https://i-sng.ru/observer/observer/N8_2010/101_112.pdf (accessed on 23 October 2025)

EUROPEAN UNION STRATEGIES IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION

Vasile ANDRIEȘ
Doctor, Lector Universitar, USEM
andriesvasile@yahoo.fr
ORCID: 0000-0002-8312-8741

Daniela SÎTARI
Lector Universitar, USEM
daniela.sitari@usem.md
ORCID: 0009000841799812

Dr Sumesh SASIDHARAN
Université D'Aix Marseille, Marseille, France
sumesh4sai@gmail.com

Abstract: *On the European continent, the first universities were established in the 11th-12th centuries: the University of Bologna, Oxford (England), Paris (Sorbonne), Cambridge, Salamanca. In June 1999, the Bologna process was launched to create a European Higher Education Area based on international cooperation and academic exchange to facilitate the mobility of students, teachers and researchers. Other initiatives, programs and projects followed. Thus, the purpose of the article is to analyze the strategies promoted by the European Union in the field of higher education at the current stage.*
Keywords: *Higher Education, Europeanization of universities, European Education Area*

INTRODUCERE

Uniunea Europeană deține competențe excusive într-o serie de domenii, precum: agricultură, pescuit, politica socială, monetară, de mediu, regională. Alte domenii sunt partajate cu statele membre: concurența, tineretul, cercetarea, educația, etc. Prin urmare, chiar dacă sfera educației nu reprezintă o atribuție exclusivă a UE, Comunitatea a elaborat, promovat și finanțat mai multe strategii și programe. Educația este fundamentul dezvoltării personale, al capacității de inserție profesională și al cetățeniei active și responsabile. Este esențială pentru vitalitatea societății și a economiei europene. Accesul, pe tot parcursul vieții, la programe de educație, formare și învățare favorabile incluziunii și de calitate este un drept al tuturor cetățenilor, consacrat de Pilonul european al drepturilor sociale.

Reieșind din considerentul că obiectivul cerecetări îl reprezintă studiile universitare, menționăm faptul că UE se poate baza pe un sector al învățământului superior divers și prosper, adânc înrădăcinat în cultura europeană. Europa găzduiește aproape 5000 de instituții de învățământ superior 21,75 milioane de studenți; 1,35 milioane de cadre didactice și 1,17 milioane de cercetători. Europa sărbătorește în prezent 35 de ani de experiențe care au schimbat viața a peste 10 milioane de tineri cursanți prin intermediul programului său emblematic Erasmus+ [1].

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Panedima COVID-19, a demonstrat necesitatea eliminării barierelor structurale din calea învățării și a dezvoltării competențelor pentru ca perspectivele de angajare ale cetățenilor și participarea lor în societate să nu fie afectate. Ideea creării unui Spațiu european al educației a fost aprobată pentru prima dată de liderii europeni la Summitul social din 2017 de la Göteborg (Suedia). Primele pachete de măsuri au fost adoptate în 2018 și 2019 [7]. Astfel a fost elaborat conceptul de Spațiu European al Educației.

În septembrie 2020, Comisia și-a prezentat viziunea reînnoită asupra Spațiului european al educației și acțiunile concrete pentru realizarea acestuia. Consiliul a adoptat la 26 februarie 2021 o **rezoluție privind un cadru strategic pentru cooperarea europeană în domeniul educației și**

formării pentru perioada 2021-2030. UE și statele sale membre au elaborat inițiative pentru concretizarea Spațiului european al educației până în 2025*.

Prevederile în domeniu Învățământului superior

Sectorul învățământului superior din Europa se confruntă cu provocări specifice, dar și cu necesitatea de a consolida colaborarea dintre instituțiile de învățământ superior. În afară de valoarea adăugată demonstrată a mobilității în scopul învățării și a parteneriatelor strategice ale UE din cadrul Erasmus+, au fost inițiate și alte strategiii:

- dezvoltarea unei rețele de universități europene
- învățarea multilingvă
- recunoașterea calificărilor
- elaborarea de programe și proiecte comune în domeniul educației și al cercetării
- încurajarea învățării pe tot parcursul vieții
- îmbunătățirea mobilității în scopul învățării prin propunerea unei legitimații europene de student.

Uniunea Europeană în domeniul învățământului superior a lansat următoarele proiecte:

Micro-certificatele - sunt calificări obținute prin cursuri sau module de scurtă durată și evaluate în mod transparent.

Inițiativa privind legitimația europeană de student le va permite studenților să se identifice și să se înregistreze electronic cu ușurință și în deplină siguranță la instituțiile europene de învățământ superior.

Un învățământ superior pertinent și de înaltă calitate îi poate ajuta pe studenți să obțină cunoștințele și competențele de bază transversale necesare pentru a reuși după absolvire să se integreze în sfera profesională. În acest sens, Comisia Europeană promovează dezvoltarea unor programe de învățământ superior în domeniile STIM și TIC mai bine adaptate, printr-o abordare a educației bazată pe disciplinele (știință, tehnologie, inginerie, arte și matematică), iar STIAM desemnează un set de abordări multidisciplinare în materie de educație, care elimină barierele tradiționale dintre materii și discipline

Un învățământ superior incluziv și conectat

Învățământul superior trebuie să fie incluziv, fiind necesară crearea condițiilor propice pentru ca studenții provenind din medii diferite să reușească. Acestea nu se limitează numai la acordarea de sprijin financiar pentru grupurile dezavantajate. Învățământul superior trebuie să contribuie la abordarea problemelor de natură socială și a provocărilor cu care se confruntă democrația din Europa. De aceea trebuie de asigurat că învățământul superior este favorabil incluziunii și că instituțiile de învățământ superior sunt bine conectate la comunitățile locale

Inovarea în educație pentru a pregăti și adapta studenții la o lume complexă și interconectată, cu schimbări rapide la nivel tehnologic, cultural, economic și demografic.

Inițiativa privind universitățile europene

Inițiativa privind universitățile europene a fost lansată în 2018 ca inițiativă emblematică a Spațiului european al educației. Universitățile europene sunt alianțe transnaționale ambițioase ale instituțiilor de învățământ superior, care dezvoltă o cooperare pe termen lung structurală și strategică. Alianțele trebuie să reunească cel puțin trei instituții de învățământ superior din trei țări ale UE sau din alte țări participante la programul Erasmus.

La moment, există 73 de alianțe ale universităților europene cu aproape 650 de instituții de învățământ superior de toate tipurile, acoperind 35 de țări, inclusiv toate statele membre ale UE,

* A fost specificiată publicarea unui Raport până la finele anului 2025, dar la data elaborării articolului nu există informație.

precum și Albania, Bosnia și Herțegovina, Islanda, Muntenegru, Republica Macedonia de Nord, Norvegia, Serbia și Turcia. La fel, există și parteneri asociați[*].

În luna iunie 2019, Comisia Europeană a anunțat selecția primului val de 17 alianțe de Universități Europene, cuprinzând peste 100 de instituții de învățământ superior din toată Europa. Prin dezvoltarea unei cooperări structurale, strategice și durabile pe termen lung între instituțiile de învățământ superior din alianțele universităților europene, inițiativa urmărește:

îmbunătățirea competitivității internaționale a instituțiilor de învățământ superior din Europa

promovarea valorilor și identității europene.

Împreună, acestea construiesc campusuri interuniversitare europene, unde studenții beneficiază de oportunități fără precedent de a studia la nivel transfrontalier, beneficiind de cele mai bune oportunități pe care universitățile trebuie să le ofere împreună. Ei se pot înscrie în programe de studiu comune și se speră că vor primi ***diplome europene*** în viitorul apropiat.

Încă în martie 2023, Comisia Europeană a prezentat trei inițiative care vizează promovarea cooperării transnaționale între instituțiile de învățământ superior, cu scopul final de a crea o diplomă europeană. Potrivit Comisiei, o diplomă europeană voluntară ar fi benefică atât pentru studenți, cât și pentru sectorul învățământului superior, deoarece ar încuraja mobilitatea în scop educațional în cadrul Uniunii Europene și ar consolida competențele transferabile ale studenților. Aceasta ar contribui la satisfacerea cerințelor pieței muncii și ar face absolvenții mai atractivi pentru viitorii angajatori, atrăgând în același timp studenți din întreaga lume și stimulând competitivitatea europeană [4].

O astfel de diplomă europeană ar contribui la reducerea formalităților administrative, permițând instituțiilor de învățământ superior din diferite țări să-și intensifice cooperarea transfrontalieră, implementând programe comune.

Ținând cont de diversitatea sistemelor de învățământ superior din Europa, Comisia a propus o abordare etapizată a viitoarei diplome europene pentru statele membre:

O „Eticheta pregătitoare europeană” și care vizează crearea unui brand puternic pentru programele europene de studii comune, recunoscând excelența acestora și facilitând mobilitatea. Aceasta este un precursor al „Diplomei Europene”, care va fi acordată diplomelor comune de la instituțiile europene de învățământ superior. Alte etichete existente includ Eticheta Europeană a Limbilor (ELL), care recompensează inovația în domeniul limbilor străine; Eticheta de calitate eTwinning pentru proiecte școlare; și eticheta „Doctorat European” pentru teze cu o dimensiune transnațională.

O diplomă europeană: acest nou tip de calificare s-ar baza pe criterii comune și ar fi consacrat în legislația națională. Ar fi acordată fie în comun de mai multe universități din diferite țări, fie, eventual, de o entitate juridică europeană creată de aceste universități: studenții ar primi o „diplomă europeană”.

Studenții pot obține o diplomă de nivel înalt prin combinarea studiilor în mai multe țări europene, contribuind astfel la atractivitatea și competitivitatea internațională a învățământului superior european. Aceste alianțe aduc, de asemenea, inovare în regiunile Europei, permițând studenților să lucreze împreună cu cadre universitare, cercetători, întreprinderi, orașe, autorități și organizații ale societății civile [3].

De altfel, există chiar conceptul/expresia ***europenizarea universităților***. În ceea ce privește Comisia Europeană, se lucrează la elaborarea unui statut juridic pentru cele 73 de Alianțe Universitare Europene, care reunesc 15% din instituțiile cu statut Erasmus, reprezentând cele mai mari entități din punct de vedere al numărului de studenți; dezvoltarea de programe comune, recunoscute printr-o etichetă europeană și, în cele din urmă, o diplomă europeană [2].

[*] În România circa zece universități au aderat la diferite alianțe. În Republica Moldova, în anul 2023, cicni universități au fost acreditate de ARACIS, obținând astfel certificare europeană și internațională. Acest fapt i-a permis Universității Tehnice să adere în 20204 la Alianța europeană EELISA – European Engineering Learning Innovation and Science Alliance, una dintre cele mai importante alianțe universitare europene în domeniul ingineriei, științei și inovării.

Referindu-ne la domeniul finanțării, menționăm planul/programul ***NextGenerationEU***, în calitate de instrument de redresare integrat în buget pe termen lung al UE (2021-2027). Este cel mai mare plan de redresare finanțat vreodată din bugetul UE și sprijină politicile și prioritățile cheie ale UE care vizează consolidarea redresării după pandemie și ieșirea mai puternică din această situație. Cadrul financiar multianual pentru *NextGenerationE*U 2021-2027 este stabilit într-un nou context politic și pentru a fi finanțat, UE împrumută fonduri de pe piețele de capital. Totuși, programele europene pentru învățământul superior, cercetare și inovare pentru perioada 2021-2027 oferă un nivel fără precedent de integrare și complementaritate, poziționând universitățile în calitate de actori cheie în acest sistem.

Obiective programului constau în:

• Repararea daunelor economice și sociale imediate cauzate de pandemia de coronavirus și pregătirea UE pentru viitor;

• Construirea unei UE post-COVID-19 care să fie mai verde, mai digitală, mai rezilientă și mai bine adaptată provocărilor actuale și viitoare:

• Promovarea autonomiei strategice deschise prin ghidarea dezvoltării tehnologiilor, sectoarelor și lanțurilor valorice digitale, mainstream și emergente cheie;

• Restaurarea ecosistemelor și a biodiversității în Europa și gestionarea durabilă a resurselor naturale;

• Transformarea Europei în prima economie circulară, neutră din punct de vedere climatic și sustenabilă, bazată pe tehnologii digitale;

• Crearea unei societăți europene mai rezistente, incluzive și democratice.

În ceea ce privește programele/instrumentele de finanțare, menționăm:

I. Erasmus+: programul-cadru pentru educație, formare, tineret și sport

Obiectivul general al Programului Erasmus+ este de a sprijini, prin învățarea și formarea pe tot parcursul vieții, dezvoltarea personală și profesională a indivizilor. În acest sens, acesta contribuie, de asemenea, la creșterea durabilă, locuri de muncă de calitate, coeziunea socială, stimularea inovării și consolidarea identității europene și a cetățeniei active. Pentru perioada 2021-2027, bugetul Erasmus+ a crescut cu 80%, ajungând la 26,2 miliarde EUR (față de 14,7 miliarde EUR în perioada anterioară). Astfel, Tabelul 1, demonstrează că sectoarele cel mai bine finanțate sunt învățământul superior (8,64 miliarde EUR) și educația și formarea profesională (5,23 miliarde EUR), două sectoare cheie pentru universități[*].

Erasmus+ contribuie la realizarea obiectivelor UE prin facilitarea cooperării politice dintre statele membre și alte țări implicate în Procesul Bologna, prin sprijinirea alianțelor dintre instituțiile de învățământ superior, cum ar fi inițiativa Universităților Europene, sau prin parteneriate pentru implementarea obiectivelor de asigurare a calității și de recunoaștere.

II. Orizont Europa: programul-cadru pentru cercetare și inovare

În cadrul bugetului de 95,5 miliarde de euro, 5,4 miliarde de euro sunt alocate prin programul NextGenerationEU, pentru a aborda daunele economice și sociale cauzate de pandemia de COVID-19. Orizont Europa se aliniază noilor priorități ale Uniunii Europene: tranziția verde și digitală, precum și redresarea socio-economică. Acesta consolidează fundamentele științifice și tehnologice ale Uniunii în domeniile cercetării și inovării.

Acest Program este un element-cheie în dezvoltarea socială și economică a Europei, fiind bazat pe direcțiile de dezvoltare strategică a Uniunii Europene și având un conținut orientat în mod decisiv spre atingerea obiectivelor de atenuare și adaptare la riscurile emergente (schimbările climatice, epidemii, etc) și de asigurare a nivelului înalt al calității vieții pentru cetățeni datorită creșterii competitivității economice.

Orizont Europa se bazează pe trei piloni complementari și interconectați. Primul pilon **excelența științifică**/„Știință deschisă” va sprijini excelența științifică în cercetarea fundamentală. Al doilea

[*] Anexa 1. Tabel Bugetul Erasmus+

pilon **provocări globale și competitivitatea industrială europeană** va sprijini cercetarea care abordează provocări societale și tehnologii industriale în domenii precum sănătatea, securitatea, tehnologiile digitale și tehnologiile generice esențiale, clima, energia și mobilitatea, aprovizionarea cu alimente și resursele naturale. Al treilea pilon **Europa inovatoare/**„Inovare deschisă” se va axa pe intensificarea inovării prin instituirea Consiliului european pentru inovare. Cei trei piloni vor fi susținuți de activități pentru a consolida Spațiul European al Cercetării, și anume: partajarea excelenței pentru a exploata pe deplin potențialul în țările mai puțin performante în domeniul cercetării și inovării, astfel încât acestea să atingă standardele de excelență ridicate ale Uniunii Europene și reformarea, consolidarea sistemului european de cercetare și inovare [6].

III. Politica de coeziune și fondurile structurale

Noua perioadă de programare 2021-2027 pentru politica de coeziune contribuie la reducerea inegalităților regionale, în cadrul tranzițiilor verzi și digitale, în conjuncție cu alte politici europene. Cercetarea și inovarea sunt parte integrantă a domeniilor sprijinite în cadrul acestei politici. Politica de coeziune a UE pentru perioada 2021-2027 este structurată în jurul a cinci obiective de politică, în loc de cele 11 obiective din perioada de programare anterioară (2014-2020):

• o Europă mai competitivă și mai inteligentă;

• o tranziție mai verde, mai rezilientă și cu emisii reduse de carbon către o economie fără emisii de carbon;

• o Europă mai conectată;

• o Europă mai socială și mai incluzivă;

• o Europă mai aproape de cetățenii săi [5].

CONCLUZII

Integrarea Republicii Moldova în spațiul educațional european este un proces complex, axat pe alinierea standardelor, mobilitatea studenților și modernizarea curriculară, având ca scop o recunoașterea diplomelor și creșterea calității învățământului, un pas recent marcând conformitatea cu 10 criterii cheie stabilite de UE, esențială pentru o Europă a Cunoașterii. Țara noastră a aderat în 2005 la Procesul de la Bologna, chiar dacă aceasta a provocat numeroase critici.

La fel, începând cu anul 2015, beneficiază de proiecte de mobilitate în cadrul Programului Erasmul +. Până în prezent, grație suportului Programului Erasmus+ în Republica Moldova au fost implementate: 83 de proiecte Tempus, 35 de proiecte de consolidare a capacităților în învățământul superior, 37 proiecte Jean Monnet, 10 proiecte de cosdolidare a capacităților în domeniul VET, 6 proiecte de consolidare a capacităților în domeniul tineretului, 3 proiecte de schimburi virtuale în sectorul învățământului superior și al tineretului, etc.

Țara noastră a aderat și la Programul-cadru „Orizont Europa”2021-2027. Potrivit unor date Republica Moldova a semnat 51 de granturi în cadrul Programului, cu o valoare totală de 5,63 mil euro oferiți de UE. În 2024 a avut loc lansarea oficială a Proiectului ERASMUS-EDU-2024-POL-NTWK-IBA – „Euroguidance, Europass and EQF – National Centres”. Proiectul își propune să consolideze capacitățile educaționale naționale în implementarea instrumentelor europene și armonizarea ofertelor educaționale cu standardele europene, inclusiv prin inițierea unor noi programe educaționale.

Cea mai recentă realizarea a fost alienierea în 2025 a Cadrului Național al Calificărilor (CNC) la standardele europene.

BIBLIOGRAFIE:

1. Comunicare a Comisiei către parlamentul european, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor Privind o strategie europeană pentru universități, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=CELEX:52022DC0016
2. Européanisation des universités: pourquoi et comment intégrer l’Europe dans les stratégies de communication? https://www.lacomeuropeenne.fr/2025/06/09/europeanisation-des-universites-pourquoi-et-comment-integrer-leurope-dans-les-strategies-de-communication/

3. https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/european-universities-initiative/about?etrans=ro
4. La Commission européenne propose de créer un diplôme européen, https://www.centre-inffo.fr/site-europe-international-formation/actualites-europe/la-commission-europeenne-propose-de-creer-un-diplome-europeen
5. Mémento des programmes 2021-2027 de l’Union européenne pour l’enseignement supérieur, la recherche et l’innovation, https://franceuniversites.fr/wp-content/uploads/2022/02/Memento-des-programmes-UE.pdf
6. Programele cadru ale UE pentru cercetare și inovare, https://mecc.gov.md/ro/content/programele-cadru-ale-ue-pentru-cercetare-si-inovare
7. Spațiul european al educației, https://education.ec.europa.eu/ro/about-eea/the-eea-explained

ANEXA

Tabel 1. Repartizarea bugetară a Programului Erasmus+

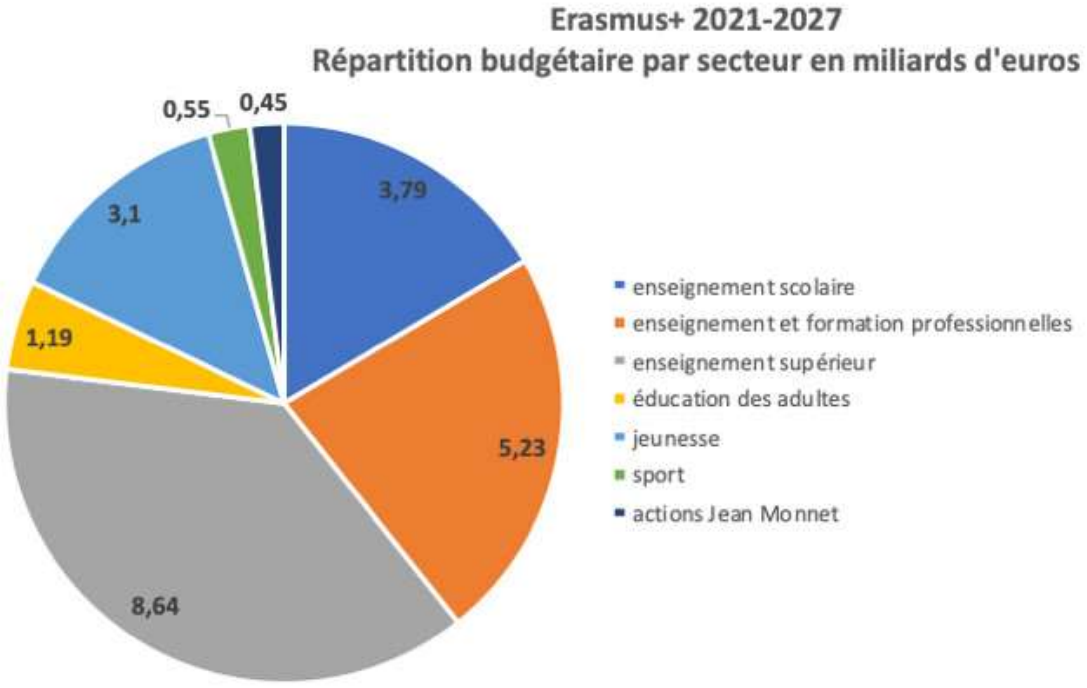

DE LA APĂRAREA TRADIȚIONALĂ LA SECURITATEA NAȚIONALĂ: EVOLUȚIA PERCEPȚIILOR PRIVIND AMENINȚĂRILE

Diana HÎRBU
Universitatea de Stat din Moldova, 60 Alexei Mateevici, Chișinău, Republica Moldova
https://orcid.org/0000-0002-7867-1731

Ayse DELIKTAS DEMIRCI
Akdeniz University, Antalya, Türkiye
aysedeliktas@akdeniz.edu.tr
ORCID 0000-0002-8749-2276

Articolul este realizat în cadrul subprogramului de cercetare Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice (2024-2027), codul subprogram 01.05.01

Rezumat. *În perioada Războiului Rece, conceptul de securitate națională era în mare parte centrat pe apărarea teritorială, unde suveranitatea statului, controlul frontierelor și puterea militară erau văzute ca indicatori esențiali ai forței. Strategiile erau ghidate de doctrine precum descurajarea, echilibrul puterii și alianțele defensive, într-un context bipolar în care amenințările erau relativ ușor de anticipat și observat. Totuși, schimbările rapide din peisajul internațional din ultimele decenii au făcut ca această viziune să devină insuficientă. Într-o lume hiperconectată, riscurile transnaționale trec cu ușurință granițele, iar amenințările apar din ce în ce mai des în domenii non-militare – cum ar fi economia, informația, societatea, clima sau tehnologia. Această transformare a dus la dezvoltarea conceptului de securitate cuprinzătoare, care îmbină dimensiuni militare, politice, economice, sociale și ecologice. În esență, se evidențiază o trecere de la o viziune centrată pe militarizare a securității la o abordare holistică și multidimensională, adaptată unui mediu global complex, interdependent și plin de riscuri emergente.*
Cuvinte-cheie: *securitate națională; securitate comprehensivă; riscuri transnaționale; reziliență; securitate cibernetică; amenințări non-militare.*
Abstract. *During the Cold War, the idea of national security was mostly viewed through the lens of protecting territory. It was all about state sovereignty, controlling borders, and showcasing military strength as the key signs of power. Strategic thinking revolved around concepts like deterrence, balance of power, and forming defensive alliances, all within a bipolar world where threats were pretty predictable and clear-cut. But now, with the rapid changes in today's international landscape, that old way of thinking just doesn't cut it anymore. In our hyperconnected world, risks can easily slip across borders, and we're seeing threats pop up more often from non-military areas—think economic, informational, social, climate, or tech-related issues. This shift has given rise to the idea of comprehensive security, which brings together military, political, economic, social, and ecological aspects. Essentially, it highlights the move from a military-focused view of security to a more holistic and multifaceted approach, one that's much better suited to navigate the complex, interdependent global scene filled with new risks.*
Keywords: *national security; comprehensive security; transnational risks; resilience; cybersecurity; non-military threats.*

În perioada Războiului Rece, securitatea națională era conceptualizată prin prisma apărării teritoriale și a potențialului militar, unde suveranitatea statului, integritatea frontierelor și capacitatea de descurajare a forțelor armate defineau gândirea strategică. În perioada Războiului Rece, securitatea națională a fost echivalată cu apărarea teritorială, iar capacitatea militară reprezenta principalul indicator al puterii unui stat. Descurajarea, echilibrul de putere și alianțele defensive au dominat elementele de planificare strategică, reflectând un mediu bipolar în care riscurile erau clar definite, iar inamicii erau vizibili [12].

Astăzi, în contextul transformărilor accelerate ale mediului internațional, această paradigmă devine insuficientă pentru a descrie multitudinea riscurilor actuale. Într-o lume hiperconectată, frontierele nu mai reprezintă linii de protecție împotriva riscurilor transnaționale. Amenințările nu mai provin exclusiv din logica conflictelor interstatale, ci din spații non-militare: economia globalizată, mediul informațional, clima, migrațiile, fragmentarea societală sau terorismul transnațional. Această transformare a dus la apariția conceptului de **securitate comprehensivă**, ce integrează perspective militare, politice, economice, sociale și ecologice [1, p. 10].

Unul dintre reperele cheie ale transformării strategice în domeniul securității comprehensive este dezvoltarea unor instrumente analitice capabile să abordeze varietatea amenințărilor moderne.

Cercetătorii Xu şi Shi propun un model comprehensiv de evaluare a riscurilor de securitate naţională, care acoperă multiple dimensiuni — politică, militară, economică, tehnologică şi socială — punând în lumină modul în care gândirea strategică se extinde dincolo de paradigma pur militară [15, p. 14]. Securitatea nu mai este evaluată doar prin forţa armelor sau alianţelor militare, ci printr-un sistem de indicatori care monitorizează vulnerabilităţi, ameninţări externe şi interese naţionale într-un mod integrat. Analizând conceptul de securitate adoptat de China, care include 20 de domenii, de la spaţiu maritim, inteligenţă artificială, date, până la securitate alimentară şi politică, savanții subliniază că securitatea modernă este **profund comprehensivă**. Astfel, gândirea strategică trebuie să evolueze de la reacţie pur militară la **planificare sistemică**, anticipativă, în care riscurile sunt cuantificabile, interconectate şi gestionate prin politici ce transcend sectorul apărării.

Trecerea de la apărarea militară la securitatea comprehensivă nu reprezintă doar o evoluție teoretică, ci o condiție fundamentală pentru supraviețuirea politică în secolul XXI. Conceptul de securitate comprehensivă accentuează că apărarea militară nu poate funcționa fără o societate rezilientă, instituții robuste și infrastructuri protejate. Securitatea se extinde asupra dimensiunilor informaționale, economice, sanitare, energetice și de mediu, toate interdependente. Protejarea coeziunii sociale, gestionarea amenințărilor la adresa identității colective și combaterea manipulării narative sunt astăzi la fel de importante precum modernizarea forțelor armate [7].

Transformarea gândirii strategice în domeniul securității nu se manifestă doar în extinderea instrumentelor și sectoarelor implicate, ci și în redefinirea modului în care statele percep amenințările într-un sistem internațional marcat de rivalități între mari puteri.

În noua ecuație strategică, puterea militară este necesară, dar nu suficientă. Astfel, un domeniu care relevă clar evoluția gândirii strategice de la paradigma militară tradițională către securitatea comprehensivă este competiția pentru **securitate normativă**. În prezent, confruntarea dintre marile puteri nu mai vizează exclusiv controlul teritorial sau supremația militară, ci **modelarea valorilor și a ordinii internaționale**. Un element esențial în evoluția gândirii strategice privind securitatea îl reprezintă modul în care statele încearcă astăzi să gestioneze competiția geopolitică prin instrumente narative, nu doar prin puterea militară. Securitatea a devenit și o bătălie a interpretărilor despre ordinea internațională, menite să mobilizeze sprijinul public în fața amenințărilor emergente [4]. Răspunsul la amenințările globale depinde tot mai mult de capacitatea statelor de a elabora narațiuni convingătoare care să explice de ce sacrificiile pentru securitate sunt necesare în prezentul context geopolitic

Rivalitățile geopolitice contemporane se desfășoară adesea în **zone gri**, unde adversarii preferă instrumente hibride pentru a evita escaladarea deschisă: atacuri cibernetice, perturbări ale lanțurilor de aprovizionare, dezinformare, șantaj energetic sau coruperea actorilor politici [9]. Statele folosesc **instrumente economice, tehnologice și ideologice** ca mijloc de proiectare a puterii și de subminare a adversarului. Astfel, pe de o parte securitatea devine și o luptă pentru **influență ideologică**, pentru capacitatea de a convinge alte state să se alinieze unui set de norme și principii politice. Pe de altă parte, conceptul de securitate se extinde asupra **fluxurilor comerciale, lanțurilor globale de aprovizionare, investițiilor, inteligenței artificiale și controlului infrastructurilor digitale** [11, p. 290]. La rândul său, transformările digitale creează o interdependență structural, unde infrastructurile critice – energetice, de telecomunicații, financiare – nu mai pot fi protejate exclusiv prin metode militare clasice [5, p. 121]. Astăzi statele ostile și actorii non-statali au dezvoltat strategii hibride care exploatează vulnerabilități în zone neverificate de doctrinelor clasice — de la atacuri cibernetice care paralizează infrastructuri critice, până la campanii de influență menite să erodeze încrederea în instituțiile democratice.

Totodată, digitalizarea accelerată a creat noi suprafețe de atac: infrastructurile critice au devenit principalele ținte pentru presiune politică sau economică, iar spațiul informațional este exploatat pentru a amplifica polarizarea internă [5, p. 123]. Asimetriile tehnologice, dependențele energetice și vulnerabilitățile lanțurilor de aprovizionare sunt tot mai des instrumentalizate în scopuri geopolitice.

Spre exemplu, Statele Unite și China folosesc strategii de ***framing strategic*** — adică construiesc narațiuni competitive despre ceea ce reprezintă stabilitatea, democrația, dezvoltarea sau ordinea

globală. În acest cadru, securitatea este reinterpretată în termeni de **legitimitate politică**: cine reușește să creeze alianțe normative și să modeleze percepțiile altor state despre bine și rău, despre lege și drept, dobândește un avantaj decisiv, chiar în absența superiorității militare [6, p. 199].

Această evoluție are implicații teoretice majore: securitatea devine **un proces social**, dependent de **alinierea credințelor** dintre actorii internaționali, nu doar un calcul tehnic al echilibrului de putere. Concurența pentru influență normativă devine astfel parte integrantă a strategiei geopolitice. Dacă în paradigma clasică securitatea se reducea la protecția granițelor, astăzi conceptul se extinde la protecția **identității politice** și a **valorilor care fundamentează ordinea internă** a statelor. Securitatea modernă este **comprehensivă, ideologică și relațională**. Ea nu se mai bazează doar pe cine este mai puternic militar, ci pe **cine convinge mai eficient**, cine reușește să construiască alianțe normative stabile și să gestioneze competiția globală prin instrumente non-militare. *Această perspectivă este esențială pentru înțelegerea modului în care se structurează astăzi ordinea internațională și pentru argumentarea trecerii de la paradigma militară la cea comprehensivă*.

Analizând gândirea strategică a statelor, observăm că acestea recunosc necesitatea unei abordări multidimensionale, însă **logica militară-convențională continuă să influențeze** definirea securității. Literatura de specialitate denotă o diferență notabilă între dinamica academică — unde securitatea este interpretată larg, incluzând dimensiuni economice, sociale sau de mediu — și **practica instituțională** a securității internaționale, unde prioritățile rămân ancorate în riscuri cu potențial militar direct [10].

Asigurarea securității comprehensive este un proces în care vechile și noile amenințări coexistă în mod tensionat. În timp ce discursul internațional recunoaște transformarea naturii riscurilor, acceptarea lor ca elemente centrale ale agendei de securitate depinde încă de percepția lor ca posibile **surse de conflict militar**. Această situație arată că tranziția către securitatea comprehensivă nu înseamnă renunțarea la paradigma militară, ci **integrarea acesteia într-un cadru strategic mult mai complex**, unde un rol important îl are **cultură strategică multidimensională.**

Paradigma noii culturi strategice prezumă că securitatea modernă a depășit de mult câmpul de luptă convențional și s-a mutat în **rețele, piețe, circuite industriale și spațiul cognitiv**, confirmând fundamentul securității comprehensiv multidimensionale [11]. Astfel, aceasta prezumă necesitatea statelor să-și dezvolte **o cultură strategică multidimensională**, integrând apărarea, economia, societatea și tehnologia, pentru a fi capabile să gestioneze complexitatea mediului internațional contemporan, demonstrând că securitatea devine, înainte de toate, o problemă a stabilității statului.

Un concept important în analiza culturii strategice, este *secretizarea securității*, care prezumă că dacă odinioară statul era principalul actor care decidea în condiții de secret absolut direcția strategică, cercetările recente arată că modul în care este construit discursul despre securitate s-a diversificat semnificativ și presupune: **justificări complexe ale intervenției**, adaptate naturii emergente a amenințărilor; **guvernanță multi-actor**, care depășește logica strict militară; **echilibrarea rezilienței democratice** cu protejarea informațiilor sensibile [3, p. 220]. Securitatea modernă nu mai poate fi fundamentată exclusiv pe forța armată sau pe capacitatea organelor de securitate de a gestiona secretul, ci trebuie fundamentată ca **politică publică integrată**, în care statul, societatea și tehnologia devin împreună pilonii apărării naționale. Totodată, combinația dintre descurajare și reziliență determină capacitatea statului de a rezista la presiuni interne și externe [11, p. 292].

În opinia lui Heide și Villeneuve, justificarea secretului în domeniul securității naționale este structurată prin **trei cadre conceptuale distincte**. Primul este **„threat frame”**, care se bazează pe logica urgenței și a amenințării iminente. Aici, securitatea este prezentată ca o reacție la crize ce pot destabiliza statul și societatea. Acest cadru justifică **intervenții preventive** împotriva unor amenințări de natură economică, informațională sau societală, demonstrând necesitatea unei **securități comprehensiv extinse**. Al doilea cadru este **„effectiveness frame”**, conform căruia secretul devine necesar pentru eficiența guvernării. Deoarece amenințările moderne sunt fluide și în schimbare rapidă — de la atacuri cibernetice la dezinformare sau crize energetice — autoritățile trebuie să dispună de **flexibilitate operațională mult dincolo de instrumentele tradiționale ale armatei**. Astfel, strategia este repoziționată ca **proces de management al riscurilor**, în care componenta civilă și tehnologică

devine esențială pentru securitate. Cel de-al treilea cadru, **„elite governance frame”** reprezintă dimensiunea moștenită a paradigmei militare, unde secretul servește drept instrument al puterii centralizate, legitimat de expertiză și ierarhie. Într-o paradigmă comprehensivă, această abordare creează **tensiuni democratice**: securitatea nu mai poate fi gestionată doar de un grup restrâns de decidenți, ci necesită **co-participarea societății**, transparență selectivă și comunicare strategică pentru menținerea încrederii publice [3].

În noua paradigmă strategică, **puterea militară nu mai este singurul determinant al securității**. Controlul resurselor tehnologice cheie — cum ar fi semiconductori, inteligență artificială sau rețele 5G — este interpretat ca o condiție fundamentală a supraviețuirii geostrategice. În acest sens, măsurile de securitate capătă forme subtile: restricționarea exporturilor, filtrarea investițiilor străine, sancțiuni economice sau urbanizarea politicilor industriale devin **arme de securitate națională** [11].

Trecerea de la paradigma tradițională la una comprehensivă a securității nu este lipsită de riscuri. Extinderea excesivă a noțiunii de securitate poate conduce la **securitizarea abuzivă a oricărei politici publice** și la disoluția principiilor cooperării economice internaționale. Slawotsky avertizează asupra fragilizării ordinii comerciale globale — dacă fiecare stat poate invoca securitatea pentru a justifica orice restricție economică, cadrul juridic internațional devine vulnerabil la instrumentalizare politică.

Totuși, într-o lume în care amenințările apar în domenii unde armata nu poate interveni, gândirea strategică se transformă într-un efort **multidimensional de protejare a rezilienței naționale**. Securitatea economică, infrastructurală și tehnologică devine la fel de importantă ca apărarea militară, iar competiția dintre marile puteri demonstrează în mod direct că **forța unui stat depinde astăzi de capacitatea sa de a domina ecosistemele tehnologice și normative ale secolului XXI**.

Transformarea gândirii strategice privind securitatea nu este doar o evoluție teoretică, ci poate fi observată și în discursurile instituțiilor internaționale. Începând cu anii 1990, Consiliul de Securitate al ONU a început să adopte o perspectivă mai largă asupra conceptului de „amenințare la pace”. Analiza sa asupra discursurilor oficiale ale membrilor Consiliului între 1990-2019 confirmă faptul că securitatea globală nu mai este definită exclusiv prin prisma conflictelor militare clasice, ci include tot mai multe riscuri non-militare. Totuși, extinderea discursului nu înseamnă dispariția paradigmei tradiționale, pentru că **două categorii de amenințări rămân centrale și dominante** în retorica Consiliului de Securitate al ONU: terorismul și proliferarea armelor de distrugere în masa [10]. Acest lucru indică faptul că, deși sistemul internațional recunoaște o paletă tot mai amplă de riscuri — de la crize umanitare, migrație, schimbări climatice până la cyber-amenințări — doar o parte dintre acestea sunt tratate drept priorități absolute în securitatea globală.

Cert este că amenințările hibride au devenit o prioritate pentru arhitectura instituțională a securității. Cooperative governance în cadrul unor structuri multilaterale, precum NATO și Uniunea Europeană devine crucială pentru consolidarea rezilienței strategice, prin integrarea componentelor civile și militare, partajarea informațiilor și dezvoltarea de standarde comune de protecție [8, p. 692].

O nouă abordare, care schimbă radical paradigmele tradiţionale care vedeau securitatea în termeni de dominare şi apărare este cea a *securitizării*, care nu trebuie înţeleasă exclusiv ca manifestare a puterii statale, ci ca expresie a **vulnerabilităţii**, adică statul care acţionează în numele securităţii, recunoaşte propria sa slăbiciune. Adesea investigaţiile empirice din studiile de securitate „ignoră faptul că securitizările sunt condiţionate de vulnerabilitate” — că fiecare act de securitate implică asumarea că un obiect de referinţă este în pericol, că există o deschidere între „noi” (statul, societatea) şi un potenţial „rău” care poate profita de slăbiciune [6, p. 122]. Securitizarea în practica discursului şi guvernării, este un „act de vulnerabilizare”, statul declară vulnerabilitatea pentru a mobiliza resurse, a legitima intervenţii, a construi coeziune internă sau alianţe externe. În paradigma militară tradiţională, vulnerabilitatea era admisă rar, astăzi, însă, vulnerabilitatea informaţională, cibernetică, climatică sau socială devine element central al strategiei de securitate. Astfel, securitatea capătă valenţe preventive, adaptative, multidimensionale.

Securitatea comprehensivă implică nu doar protecţia fizică, ci şi protejarea **ecosistemelor digitale**, **identităţii informaţionale** şi **încrederii publice**. Într-o lume interconectată, dimensiunea informaţională poate deveni la fel de vulnerabilă ca şi cea militară, iar actorii care gândesc securitatea trebuie să redea importanţă acestui câmp emergent [13].

Din cele relatate mai sus concluzionăm că gândirea strategică contemporană s-a structurat în jurul **rezilienţei**, **interdependenţei** şi **vulnerabilităţii gestsionate**, nu doar a superiorităţii militare. Astfel, doar statele care adoptă strategii integrate de securitate, care îmbină puterea militară cu instituții solide și coeziunea societală, vor fi pregătite să facă față provocărilor de securitate ale secolului XXI.

BIBLIOGRAFIE

1. Buzan, Barry, and Lene Hansen. 2009. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Heide, Marius, și Jennifer Villeneuve. 2021. “Framing National Security Secrecy: A Conceptual Review.” *International Journal* 76 (2): 216–234. https://doi.org/10.1177/00207020211016475
3. Heide, Marius, și Jennifer Villeneuve. 2021. “Framing National Security Secrecy: A Conceptual Review.” *International Journal* 76 (2): 216–234. https://doi.org/10.1177/00207020211016475
4. Landrum, Jerry E., Chase Metcalf, și Michael M. Posey. 2025. *Strategic Narratives to Counter Global Threats*. *Parameters* 55 (2). doi:10.55540/0031-1723.3344
5. Lewis, James A. 2022. “Critical Infrastructure and Security in the Digital Age.” *International Security Review* 45 (2): 115–132.
6. Markiewicz, Tadek. 2023. “The Vulnerability of Securitisation: The Missing Link of Critical Security Studies.” *Contemporary Politics* 30 (2): 199-220. https://doi.org/10.1080/13569775.2023.2267371
7. Nye, Joseph S. 2021. *Do Morals Matter? Presidents and Foreign Policy*. New York: Oxford University Press.
8. Renda, Andrea. 2020. “Artificial Intelligence and Security Governance in Europe.” *Journal of Strategic Studies* 43 (5): 689–708.
9. Rid, Thomas. 2020. *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
10. Sakamoto, Takuto. 2023. “Threat Conceptions in Global Security Discourse: Analyzing the Speech Records of the United Nations Security Council, 1990–2019.” *International Studies Quarterly* 67 (3): sqad067. https://doi.org/10.1093/isq/sqad067
11. Slawotsky, Joel. 2024. “Conceptualizing National Security in an Era of Great Power Rivalry: Implications for International Economic Law.” *East Asia* 42 (3): 279–307. https://doi.org/10.1007/s12140-024-09434-y
12. Sloan, Stanley. 2010. *Permanent Alliance? NATO and the Transatlantic Bargain from Truman to Obama*. New York: Continuum.
13. Tran, H. D., şi P. P. U. Diep. 2025. “National Security versus Freedom of Speech: How media exposure, personal values, and media framing influence non-users’ support for a national ban on TikTok.” *New Media & Society*. https://doi.org/10.1177/14614448251349427
14. Wæver, Ole. 1993. “Societal Security: The Concept.” In *Identity, Migration and the First World*, edited by Ole Wæver et al., 17–40. London: Pinter.
15. Xu, Zonghuang, şi Jin Shi. 2025. “Research on the national security risk assessment model: a case study of political security in China.” *Humanities and Social Sciences Communications* 12 (1): 1–13. https://doi.org/10.1057/s41599-025-05278-w

THE IMPACT OF INNOVATIVE APPROACHES AND TECHNOLOGICAL SOLUTIONS ON INCREASING THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC INFORMATION DURING CRISIS SITUATIONS

Antonín KORAUŠ,
Academy of the Police Force in Bratislava, Sklabinská 1, 83517 Bratislava, Slovakia
antonin.koraus@akademiapz.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-2384-9106

Peter IHNATIŠIN,
Academy of the Police Force in Bratislava, Sklabinská 1, 83517 Bratislava, Slovakia
peter.ihnatisin@akademiapz.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0007-4355-2576

Ľuboš LITTERA,
Economic Institute of the Slovak Academy of Sciences, Šancová 56, 81105 Bratislava, Slovakia
lubos.littera@minv.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0000-3239-2270

Abstract
The growing frequency of natural and anthropogenic crises places extraordinary demands on the public information system. In order to minimize damage and casualties, it is essential to deliver warning and crisis information quickly, accurately, and in a targeted manner. This article examines how innovative approaches and modern technological solutions influence the effectiveness of communication with the public in crisis situations. Based on an analysis of current scientific studies from the period 2021–2025 and official strategies, we identify global trends in the areas of multi-hazard early warning systems, the integration of artificial intelligence, the use of social media, as well as the challenges associated with infodemics and declining trust. The discussion highlights demonstrable benefits of innovations – from faster dissemination of warnings to better personalization of messages – while at the same time emphasizing the need for human-oriented solutions, trust building, and inclusive strategies. The results contribute to a deeper understanding of how to combine technological progress with proven communication practices in order to increase the resilience of society and improve the preparedness of the public to face crises.

Keywords: *crisis communication, early warning systems, artificial intelligence, social media, trust*
JEL: H12

INTRODUCTION

Crisis situations of various kinds – from extreme weather events to pandemics and industrial accidents – have increased in both frequency and intensity in recent years. Climate change accelerates the onset of natural disasters, and a globalized world brings new threats, including cyber-attacks and an infodemic of disinformation. Effective public communication is among the key instruments of crisis management, because timely warnings and correct instructions can save lives and reduce chaos. Traditional warning methods – sirens, radio, television – nevertheless face limitations in today’s digital and mobile society. Therefore, innovative approaches and technological solutions that promise to make communication with the population during crises more efficient are coming to the forefront.

Globally, the concept of Multi-Hazard Early Warning Systems (MHEWS) is gaining ground, integrating advanced technologies for predicting and distributing timely warnings for different types of threats. For example, the United Nations initiative “Early Warnings for All” aims to ensure that by 2027 every person in the world is protected by an early warning system[372]. Recent reports by the United

[372] UNDRR & WMO (2022). Global status of multi-hazard early warning systems – Target G: report 2022. Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction – World Meteorological Organization

Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR) and the World Meteorological Organization reveal that although the share of countries with an existing warning system has risen to 60%, coverage is uneven, with small island states and least-developed countries significantly lagging behind[373]. At the same time, it has been proven that comprehensive warning systems save lives – countries with robust MHEWS exhibit nearly six-times lower disaster mortality compared with countries with limited warning capacities[2]. This underscores the need for investments in modern technologies that enable rapid prediction, mass notification of the population, and effective coordination of response operations.

Alongside the strengthening of warning systems, we also observe the rise of digital communication platforms and artificial intelligence (AI) tools in crisis communication. Social media have become a central channel where the public seeks up-to-date information and calls for help during crises[374]. Crisis messages spread “virally” across the internet, which allows rapid dissemination of information to affected populations, but simultaneously creates space for the spread of false information. The surge in disinformation during crises has reached the scale of an “infodemic”, undermining public trust in official institutions[375]. The 2021 Edelman global trust survey revealed an “epidemic of disinformation” and record-low trust in both media and governments, with only 35% of the population trusting social media and 53% trusting traditional media (with a declining trend)[4]. This crisis of trust severely complicates communication – if citizens do not believe the information sources, they will not follow them even in situations of danger.

The aim of this article is to analyze how new approaches and technologies influence the effectiveness of informing the public during crisis situations. This entails an assessment of the benefits of implementing innovative solutions (such as mobile warning systems, artificial intelligence for decision-support, or social media platforms) and identification of the challenges associated with their use (e.g., technological limitations, infodemic, digital divide, and ethical considerations). Based on a synthesis of current scientific knowledge and official documents, we outline recommendations on how to combine technological progress with established principles of crisis communication in order to strengthen the preparedness and resilience of society. The structure of the article reflects this objective: the following chapter describes the methodology and sources, after which we present key findings within the main thematic areas (warning systems, AI and data, social media, trust, etc.), and finally formulate conclusions and implications for further research and practice.

MATERIALS AND METHODS

This study has the character of a literature review and comparative analysis. The primary sources of knowledge were scientific articles published in the years 2021–2025 that address topics of crisis communication, early warning, the use of artificial intelligence, and social media in crisis management. We focused exclusively on peer-reviewed studies and official reports of international organizations in order to ensure a high professional standard and the credibility of information. The analysis included, for example, joint reports of UNDRR and WMO assessing the state of warning systems[1], articles from high-impact journals (e.g., *International Journal of Information Management, Frontiers in Communication, Nature Communications*) mapping the use of AI in crisis

[373] UNDRR & WMO (2025). Global status of multi-hazard early warning systems 2025. Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction – World Meteorological Organization.
[374] Song, X., Anik, A. S., Frias-Martinez, V., & Hong, L. (2025). Dynamic Fusion of Large Language Models for Crisis Communication. Proceedings of the 22nd ISCRAM Conference, Halifax, Canada, May 2025, pp. 224–231.
[375] Edelman (2021). 2021 Edelman Trust Barometer: Communications and trust in the pandemic. New York: Edelman.

communication[376,377], as well as systematic reviews on the impacts of disinformation[378]. We also used relevant strategic documents of the Ministry of the Interior of the Slovak Republic concerning crisis management and civil protection[379].

We proceeded according to the principles of the descriptive-analytical method. First, we identified the main thematic areas (innovations in warning, AI and autonomous systems, digital platforms, the question of trust) and assigned sources to them. Subsequently, we extracted the key findings from individual studies and compared them with the aim of identifying common trends, benefits, and persistent gaps. The results are synthesized in narrative form, with claims supported by citation references to source documents in the form of footnotes (according to the conference citation template). Since this is a review article, we do not work with primary empirical data, but rely on secondary analysis of published research. This approach makes it possible to combine findings from different countries and contexts and to draw more general conclusions about the impact of innovative approaches on the effectiveness of communication with the public during crises.

A limitation of the chosen method is the potential incompleteness—although we sought to cover representative studies from recent years, the rapid development of technologies may continuously produce new insights. Despite this, we believe that the included sources sufficiently cover the state of knowledge as of 2025 and provide a solid basis for discussion. Within these constraints, we focus on crisis communication in the context of warning and public safety; we do not deal in detail with related areas (e.g., purely internal crisis communication within organizations or technical aspects of telecommunications infrastructure), so that the scope of the study remains adequate.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Advances in warning systems and mass notification

Modern technologies bring fundamental improvements to traditional public warning systems. Classical sirens and mass broadcasting are being complemented by sophisticated multi-channel platforms capable of reaching a broad audience in real time. An important milestone was the European regulation from 2018, which required EU Member States to introduce a mobile network–based warning system by June 2022.[380] In practice, this means the use of Cell Broadcast technologies or location-based mass SMS messages, which can deliver a warning directly to the phone display of all people in the endangered area without the need to install a special application. In its methodological document already in 2019, EENA (the European Emergency Number Association) emphasized that a properly configured public warning system must deliver “the right information to the right audience at the right time”, since every delay or inaccuracy can determine whether a crisis situation ends safely or catastrophically.[9] The speed of communication is critical – the time from the occurrence of the event to the receipt of the warning message by citizens (the so-called event alert notification time) must be as short as possible. Mobile warning dramatically reduces this latency compared to traditional media. From a global perspective, however, significant differences in population coverage by warning mechanisms still persist. The UNDRR and WMO report on the status of multi-hazard early warning systems for 2022 stated that approximately 100 countries do not report any full coverage by an early

[376] Hermans, T. D. G., Šakić Trogrlić, R., van den Homberg, M. J. C., Bailon, H., & others (2022). Exploring the integration of local and scientific knowledge in early warning systems for disaster risk reduction: a review. Natural Hazards, 114(2), 1125–1152.
[377] Mazák, D., & Wacławik, M. (2025). Artificial intelligence as a member of crisis management leadership – benefits, limitations, and the psychological implications of hybrid decision-making. Łódzkie Studia Humanistyczne, 2025(2), 1–23.
[378] Shahbazi, M., & Bunker, D. (2024). Social media trust: Fighting misinformation in the time of crisis. International Journal of Information Management, 77, 102780.
[379] Ministerstvo vnútra SR (2025). Koncepčná reforma krízového riadenia a civilnej ochrany na obdobie do roku 2030. Bratislava: MV SR
[380] EENA (2019). Public Warning Systems. Brussels: European Emergency Number Association.

warning system at all.[1] Particularly vulnerable are small island states and the poorest countries – up to two thirds of them do not have a functional warning system available.[2] The CREWS (Climate Risk and Early Warning Systems) initiative points out that, for example, in Africa 6 out of 10 inhabitants have no access to early warning, and in countries such as Haiti or Mali coverage is critically insufficient. In response to these findings, the UN Secretary-General has announced an ambitious goal of achieving global coverage by 2027, which will require accelerated investments and international cooperation. These investments will undoubtedly pay off – warning systems in states that have invested in them (for example, the tsunami warning system built after 2004) have already saved countless lives during later events. It holds that not only the existence of a system, but also its complexity determines its effectiveness. A complex warning system comprises four pillars: risk knowledge, monitoring and forecasting, dissemination of warnings, and preparedness to respond. If any pillar fails, effectiveness decreases. Globally, since 2015 the so-called EWS complexity index has improved by 45%, yet the weakest part remains precisely the work with risk information and the understanding of local threats. [2] The principle of “people-centered” warning is coming to the forefront – systems must be designed so that they are accessible and comprehensible to everyone, including the most vulnerable groups.[5] This includes overcoming linguistic, cultural, and technological barriers.

In addition to the technical warning infrastructure, the credibility and reach of crisis messages are also crucial. In today’s digital age, it is no longer sufficient to rely on a single channel; the best results are achieved by hybrid approaches combining various media. For example, in some countries, in addition to SMS warnings, automatic call forwarding to an emergency line with a warning message is used, as well as push notifications via mobile applications, and platforms of social networks and instant messaging. Experience also shows the importance of redundancy – in the event of a power outage or mobile network failure, backup mechanisms must be available (e.g. satellite broadcasting, local battery-powered loudspeakers, personal delivery of warnings in communities). Corporate surveys in the field of business continuity record a growing interest of organisations in backup means of communication: in the years 2022–2023, the number of firms considering the deployment of satellite phones and regular crisis communication drills increased.[381] The BCI Emergency Communications Report 2023 points out that fast and effective contacting of employees remains a priority, but expectations have expanded – modern communication platforms should be able to automatically track the location of people in the field, enable team collaboration even in the event of network outages, and provide interactive dashboards for response coordination. Practitioners prefer devices they always have with them – smartphones are gradually displacing desk phones and tablets as the main tool of crisis management. At the same time, the BCI report states that many failures of communication plans do not have a technical cause but a human one: the absence of staff training, outdated contact databases, or insufficient drills mean that even a good system is not fully utilized in a crisis. This reminds us that investment is needed not only in technology, but also in the regular training and maintenance of communication procedures.

Artificial intelligence and data analysis for communication support

Advancing digitalization has brought an explosion of available data, which can be valuable in crisis situations – from meteorological data and satellite images to millions of social media posts bearing witness to the course of events. For human analysts, it is impossible to process such volumes in real time. This is where artificial intelligence (AI) and machine learning come in, capable of extracting useful information for decision-making from big data. Karagiannis (2024) presents a prototype decision-support system that integrates data from the Internet of Things (IoT), edge computing, and large language models (LLMs) with the aim of automatically answering crisis

[381] BCI (2023). Emergency & Crisis Communications Report 2023. London: The Business Continuity Institute.

managers' questions in real time.[382] The system can, with low latency, process diverse inputs (sensor data, text reports) and generate relevant responses – the authors successfully tested it on pandemic and natural disaster scenarios. This illustrates a broader trend: AI is deployed not only for predictive modelling of crises (e.g. predicting the spread of a fire or a flood wave), but also for operational communication during a crisis. Song et al. (2025) examined the use of large language models (such as ChatGPT) for automated responses to citizens calling for help on social networks. They proposed several approaches, such as supplementing LLM with a retrieval module to search in databases (so-called retrieval-augmented generation) or dynamic fusion of outputs from multiple models. Comparative experiments showed that the best results are achieved by the combined approach – AI-generated responses were evaluated as the most professional, useful, empathetic, and relevant when the system used several models and knowledge sources in parallel. Although this is still research, one can imagine deploying such chatbots as the first line of communication centers of emergency services, which would relieve human operators and speed up the provision of verified information to the public.

Artificial intelligence has also proven itself in monitoring the information space and fighting disinformation. Cheng et al. (2025) published a systematic review of 177 studies on the use of AI in crisis communication, from which it emerged that the most common applications include analysis of social media posts, prediction of crisis development, and detection of false information.[5] AI algorithms can automatically search a data stream for key words, identify emotionally charged or panic-inducing posts, and also debunk hoaxes – for example, by labelling a post with false information and offering a verified source. In times of enormous growth of content (the so-called infodemic overflow), such automated filtering is indispensable. An interesting finding of Cheng's team, however, is that most research attention is devoted to the population active on the internet, while communication with people outside the online space remains neglected. This signals the risk of a digital divide – if we rely primarily on AI processing data from social networks, we may overlook groups (e.g. older people, poor communities) without access to these technologies. Therefore, the deployment of AI must be complemented by traditional methods; otherwise, there is a risk that communication will be improved only for part of the population.

Autonomous systems also bring the issue of shared responsibility between humans and machines for decisions. Mazák & Wacławik (2025) analyzed the benefits and risks of involving AI directly in crisis staffs as a "team member". On the one hand, AI significantly accelerates data processing and relieves the cognitive load of commanders – the study reports that countries using machine learning reduced the median decision-making time by up to 30%, and optimization algorithms improved response times of emergency services by 10–18%, etc. On the other hand, there is a risk of excessive reliance on the algorithm (the so-called automation bias), when people critically evaluate AI outputs and adopt them uncritically. Especially if it is a "black box" – complex models whose inner workings are not understood by ordinary users – there is a problem of transparency and trust. Mazák and Wacławik point to the phenomenon of a "responsibility gap": if AI recommends a particular intervention and the crisis staff approves it, who bears responsibility if it turns out to be wrong? Responsibility must not dissolve between "the machine" and "the person at the machine". The authors therefore stress the need to maintain the human-in-the-loop principle, i.e. to keep a human as the final decision-maker who understands how AI arrived at its recommendations. They also propose implementing explainable AI (XAI), which can justify its outputs in human language, thereby strengthening the team's trust. No less important is managing psychological aspects – AI must not weaken team communication or the sense of responsibility among people. European legislation (e.g. the forthcoming AI Act) plans to introduce strict requirements for safety, ethics, and oversight for critical deployments of AI, among which crisis management certainly belongs. Summed up, the benefits of AI in crisis communication

[382] Ignjatović, D., Karagiannis, V., Chettakattu, A., Havlik, D., & Neubauer, G. (2024). Crisis Management in the Era of the IoT, Edge Computing, and LLMs. In Proc. 11th International Conference on IoT: Systems, Management and Security (IoTSMS 2024), pp. 224–231.

are undeniable, but they must go hand in hand with organizational measures, training, and ethical standards so that technology remains a servant, not an uncontrolled master.

The role of social media and digital participation

Social media have changed the paradigm of two-way communication during crises. Whereas in the past citizens were predominantly passive recipients of warnings, today millions of people are actively involved in creating and disseminating crisis information. Platforms such as Twitter (X), Facebook, or WhatsApp are used for rapid information exchange between the public, rescue services, and authorities. This democratization of information brings several positives – local residents often provide the first reports and photos from the scene even before professional responders arrive, communities advise and help each other (the so-called digital volunteering), and authorities gain a channel through which they can disseminate warnings not in the form of dry official announcements, but as dialogue. However, Shahbazi & Bunker (2024) point out that the use of social media in a crisis is a double-edged sword. On the one hand, it significantly helps build shared situational awareness – people exchange information online about what is happening and better understand the scope of the problem. On the other hand, social platforms are fertile ground for rumors and hoaxes, which undermine public trust in any information. Shahbazi and Bunker found that digital strategies without a well-thought-out approach can even reduce audience trust. If, for example, authorities start responding end masse via chatbots, they may come across as impersonal or unempathetic, which people under stress perceive very sensitively. They also note that posts from official officials or organizations are often received skeptically on social media – users trust their personal contacts more than “brands” or authorities. Therefore, agencies must appear authentic on social media, provide verified information, and at the same time listen to people’s concerns and respond to them with understanding. One of the recommended tactics is to involve trustworthy messengers – for example local leaders, experts, or public figures whom the public naturally trusts. These then convey official messages in a way closer to ordinary people, increasing the likelihood that calls for evacuation or other measures will be respected.

Case studies from specific countries illustrate how social media are changing crisis communication practice. Wibowo et al. (2025) conducted an in-depth study in the Indonesian coastal region of Pangandaran, which faces frequent natural disasters. They found that platforms such as WhatsApp there became the central channel for disseminating warnings among residents – for example volunteer firefighters and community leaders immediately forward official SMS warnings into group chats with hundreds of members. Facebook groups are used to share more detailed information and organize assistance. Digital media thus connected formal structures with informal networks. However, the research also revealed problems: unverified messages (e.g. false tsunami predictions) are widely shared, weak internet connectivity in more remote areas means some people do not receive the warning in time, and despite the efforts of authorities, many residents do not know which Facebook page is run by the crisis staff. At the same time, traditional forms of warning have been neglected – local sirens and warning signs have fallen into technical disrepair because people relied on mobile phones. This represents a risk in the event of network failure. Wibowo and colleagues stress that sustainable crisis communication must integrate modern platforms with proven community practices. In Pangandaran, involving schools proved effective – regular disaster preparedness lessons increased the so-called information literacy of youth, who then help older family members to process digital messages. The key recommendation from this study is to build bridges between formal and informal communication: official institutions should strengthen their presence on social platforms and use local authorities as intermediaries so that messages reach also non-digital segments of the population. At the same time, it is necessary to invest in media literacy – to teach people how to verify information, recognize hoaxes, and not share panic. Where a relationship of trust between the community and authorities has been successfully built (e.g. through participatory planning and community drills), crisis information spreads significantly more effectively and residents follow it.

Social media have thus brought a revolution – they have transformed one-way communication into a multi-directional real-time dialogue. But this revolution works only if its side effects are handled: the infodemic and erosion of trust. The COVID-19 pandemic delivered a lesson that there is no vaccine against the virus of disinformation, only systematic efforts toward truthful communication and cooperation with the public. Bhattacharya & Singh (2025), in their review of the infodemic during the pandemic, emphasize that stopping the spread of harmful rumors cannot rely on a single measure. It is necessary to layer several approaches: reactive (rigorous fact-checking, content moderation), proactive (increasing digital literacy, awareness about manipulative techniques), and systemic (pressure on platforms regarding algorithms and greater transparency of the media). The crucial point is that the fight against disinformation is not purely a technical matter – at its core, it is a struggle for trust. If people come to believe that governments or media systematically lie to them, they turn to alternative, often dubious sources. The Edelman Trust Barometer 2021 highlighted that more than half of respondents believe that governmental and corporate leaders deliberately mislead the public with falsehoods. With trust so undermined, it is extremely difficult to persuade the population to cooperate during a crisis – as seen in vaccination campaigns, quarantines, etc. Therefore, alongside deploying new communication technologies, it is equally important to work on restoring the credibility of institutions and their messages. This includes the maximum possible transparency (open sharing of data about the crisis), consistency (non-contradictory messages), empathy in interactions with the public, and admitting mistakes when they occur. Only then will innovations truly be effective – if they are deployed in an environment where the audience trusts them.

The human factor: participation and inclusion as conditions of effectiveness

From the above findings it follows that purely technological improvements will not guarantee success if the social context is not taken into account. Innovations must be human-oriented (*people-centered*), otherwise they will miss their mark. In their review of approaches to integrating scientific knowledge with local knowledge in early warning systems, Hermans et al. (2022) state that there are two extreme starting points: a technocratic vs. a community-based approach. Many projects initially favored technological solutions and only later discovered that, without involving the local community in planning and disseminating warnings, their effect diminishes. The ideal model integrates the best of both worlds – modern technology and local knowledge. Participatory methods (workshops, joint risk mapping, simulations) increase the acceptance of warning systems among the population. For example, Indigenous communities have their own ways of perceiving natural signs (changes in animal behavior before earthquakes, etc.), and if these are incorporated into official protocols, people have a stronger sense of co-ownership of the warning system. Hermans and colleagues also warn that knowledge integration is not only a technical process but also a question of power and trust. Critical reflection is often neglected – for instance, whether local people trust the central government enough to believe its warnings, or whether scientific teams are willing to take seriously non-traditional methods of gaining information. The solution is to build partnerships and communication bridges before a crisis, in the preparedness phase. Only then will messages flow smoothly during a crisis.

Current strategic documents in the field of civil protection place extraordinary emphasis on participation and trust. The *Concept of Reform of Crisis Management and Civil Protection of the Slovak Republic for 2025–2030* states trust as a core value – between the state and citizens, between the components of the system among themselves, and between the different levels of governance. The new system is to operate on the principles of solidarity (mutual help), foresight (proactive preparedness), and respect for human dignity – that is, no one is to be left to their fate in a crisis; the state must act not only quickly and professionally, but also empathetically. Such a value base is not just rhetoric but a practical guideline: in drafting laws and procedures, active consultation with experts, municipalities, and communities is required Only if citizens see that reforms are created in a participatory way and prioritize their safety will they be willing to trust and follow recommendations. Digitalization and new technologies form an important pillar of the reform (a central database platform covering the entire crisis management cycle is being prepared), but equally important are staff training

and practical field exercises with public participation. In short, modern crisis management must combine high-tech tools with a high-touch approach – reaching people at the level of their needs, concerns, and local conditions.

Not all crises are the same and there are no universal recipes. Therefore, the key to effective communication is adaptability. This means using a wide spectrum of channels and tools – from sirens and SMS to TikTok – depending on where the target group is. At the same time, it is necessary to maintain content consistency to avoid chaos. In an information-saturated age, less is sometimes more: one clear instruction (e.g. “immediately leave the area and move to higher ground”) repeated across all platforms is preferable to a large amount of detail in which people get lost. Today’s technologies also enable personalization – geolocated warnings, multi-language alerts for minorities, communication apps for the hearing-impaired, etc. Effective crisis communication will thus increasingly be “tailor-made” to the situation and population groups.

Finally, an important element of the future is the shift from reactive to proactive communication. Innovative approaches aim to ensure that the public is not only a recipient of warnings but also a partner in crisis prevention. This includes advance warning (e.g. campaigns highlighting increased flood risk based on seasonal forecasts), educational programs that strengthen community resilience, and the creation of dedicated channels through which citizens can report hazards (e.g. mobile apps for reporting fires). The objective is for society to move from the model “the state warns – the citizen listens” to a model of a “shared ecosystem of information exchange”, where everyone knows what to do and contributes along the way to improving the information of others. Technologies such as AI can serve as a quiet background, processing all these inputs and helping to get the right message to the right people at the right time.

CONCLUSIONS

Innovative approaches and technological advances are undoubtedly changing the face of crisis communication. The results of our analysis show that appropriately deployed technologies can significantly increase the speed, reach, and targeting of public information in crisis situations. Multi-hazard early warning systems integrating modern information channels reduce loss of life and property by ensuring that warnings arrive in time and reach those people who need them most.[2] Artificial intelligence brings new possibilities – from predicting the development of crises, through decision support, to the automated provision of information to citizens – which relieves human actors and makes it possible to manage even large-scale crises with huge volumes of data.[3] Social media and digital platforms have brought citizens themselves into the communication process, creating a more dynamic, two-way flow of information that can lead to higher levels of awareness and community engagement.[8] These benefits are reflected in concrete metrics: faster evacuations, better compliance with instructions, and more effective coordination of rescue operations.

On the other hand, our discussion has also highlighted new and persisting challenges. The infodemic of disinformation and the general crisis of trust in institutions represent a serious threat to effective communication – even the best messages are useless if people do not believe them.[7] Therefore, technological solutions must be complemented by well-designed communication strategies aimed at building and maintaining credibility (transparency, consistency, the use of trusted messengers). Furthermore, the digital divide means that not all residents have equal access to new channels – innovations must not exclude vulnerable groups, but on the contrary provide them with adequate warning mechanisms (multilingual messages, involvement of local volunteers, etc.).[5] The automation of decision-making brings ethical dilemmas and the need to clearly define the roles of humans and AI so that responsibility is not weakened and recommendations are not misunderstood.[6]

The overall conclusion is that technologies are a necessary, but not sufficient, precondition for successful crisis communication. We will achieve maximum effectiveness if we combine technological progress with a humanistic approach. This means developing systems not only according to what is technically possible, but above all according to what is socially needed and acceptable. Reforms of crisis management (as outlined, for example, by the Ministry of the Interior of the Slovak

Republic[8]) should go hand in hand with innovations: modernizing infrastructure while at the same time investing in cooperation with the academic community, local governments, and communities. Citizens' trust is the fundamental capital on which effective warning rests – it therefore needs to be built systematically over the long term, not only in times of crisis.

For further research, it would be beneficial to examine in more depth specific methods of increasing public trust in the digital environment, for example the impact of using local influencers or communication campaigns in the periods between crises. It would also be worthwhile to quantify the benefits of individual technologies on the basis of data from recent crises (e.g. comparing evacuation rates in areas covered by cell broadcast versus sirens only). Interdisciplinary cooperation is also indispensable – crisis managers, IT specialists, social psychologists, and media experts should jointly design systems that are technically reliable and at the same time communicatively effective.

From a practical perspective, crisis managers and policy-makers can take away the following recommendations from this study:

1. Invest in next-generation warning systems that combine multiple channels and have backup options in case the main networks fail.
2. Implement AI prudently – where it accelerates and refines the provision of information, but always with human oversight and with an emphasis on explainability and user training.
3. Build communication bridges with the public in advance – involve citizens in planning, use social media for continuous outreach and to listen to their concerns so that, at the time of crisis, a basis of trust already exists.
4. Ensure inclusiveness – tailor communication procedures to different languages, cultures, age and social groups; no group should remain “offline” in a world of online warnings.
5. Practice and educate regularly – even the best tools fail if their operators lack skills; training, simulations, and public drills (e.g. civil protection days, siren tests with evacuation practice) are irreplaceable.

Innovations place powerful tools in our hands. As always in history, their true benefit depends on how wisely and humanely we can use them. The crisis communication of the future will likely be a hybrid – high-tech, drawing on artificial intelligence and global networks, yet highly interactive, engaging local communities and empathy. Such an approach will enable us not only to respond to crises, but to prevent many of them. A public that is informed effectively, in a timely manner, and in a trustworthy way is more resilient and far better able to withstand panic and chaos.

REFERENCES

15. UNDRR & WMO (2022). Global status of multi-hazard early warning systems – Target G: report 2022. Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction – World Meteorological Organization.
16. UNDRR & WMO (2025). Global status of multi-hazard early warning systems 2025. Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction – World Meteorological Organization.
17. Song, X., Anik, A. S., Frias-Martinez, V., & Hong, L. (2025). Dynamic Fusion of Large Language Models for Crisis Communication. Proceedings of the 22nd ISCRAM Conference, Halifax, Canada, May 2025, pp. 224–231.
18. Edelman (2021). 2021 Edelman Trust Barometer: Communications and trust in the pandemic. New York: Edelman.
19. Hermans, T. D. G., Šakić Trogrlić, R., van den Homberg, M. J. C., Bailon, H., & others (2022). Exploring the integration of local and scientific knowledge in early warning systems for disaster risk reduction: a review. Natural Hazards, 114(2), 1125–1152.
20. Mazák, D., & Wacławik, M. (2025). Artificial intelligence as a member of crisis management leadership – benefits, limitations, and the psychological implications of hybrid decision-making. Łódzkie Studia Humanistyczne, 2025(2), 1–23.

21. Shahbazi, M., & Bunker, D. (2024). Social media trust: Fighting misinformation in the time of crisis. International Journal of Information Management, 77, 102780.
22. Ministerstvo vnútra SR (2025). Koncepčná reforma krízového riadenia a civilnej ochrany na obdobie do roku 2030. Bratislava: MV SR.
23. EENA (2019). Public Warning Systems. Brussels: European Emergency Number Association.
24. CREWS (2021). Annual Report 2021 – Delivering on Early Warning Systems in Fragile and Conflict Contexts. Climate Risk & Early Warning Systems Initiative.
25. BCI (2023). Emergency & Crisis Communications Report 2023. London: The Business Continuity Institute.
26. Ignjatović, D., Karagiannis, V., Chettakattu, A., Havlik, D., & Neubauer, G. (2024). Crisis Management in the Era of the IoT, Edge Computing, and LLMs. In Proc. 11th International Conference on IoT: Systems, Management and Security (IoTSMS 2024), pp. 224–231.
27. Budimir, M., Šakić Trogrlić, R., Almeida, C., & others (2025). Opportunities and challenges for people-centered multi-hazard early warning systems: Perspectives from the Global South. iScience, 28(5), 112353.
28. Bhattacharya, S., & Singh, A. (2025). Unravelling the infodemic: a systematic review of misinformation dynamics during the COVID-19 pandemic. Frontiers in Communication, 10, 1560936.
29. Aljedani, N., Alotaibi, R., & Cherif, A. (2025). AI–Social Media Integration for Crisis Management: A Systematic Review of Data and Learning Aspects. Applied Sciences, 15(22), 12283.
30. Kolić Stanić, M., Pejić Bach, M., & Dabo, K. (2024). Crisis Communication and Artificial Intelligence – Symbiosis of the New Digital Age. Notitia, 10(1), 27–36.

REGIONAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION REVENUES AND EXPENDITURES IN THE SLOVAK REPUBLIC

Antonín KORAUŠ,
Academy of the Police Force in Bratislava, Sklabinská 1, 83517 Bratislava, Slovakia
antonin.koraus@akademiapz.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-2384-9106

Ľuboš LITTERA,
Economic Institute of the Slovak Academy of Sciences, Šancová 56, 81105 Bratislava, Slovakia
lubos.littera@minv.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0000-3239-2270

Patrik KRAUSPE,
Academy of the Police Force in Bratislava, Sklabinská 1, 83517 Bratislava, Slovakia
patrik.krauspe@akademiapz.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0007-1070-6946

Abstract. *The study analyzes the development of revenues and expenditures of the Slovak Republic's public administration at the national and regional levels. The aim is to identify long-term trends in public finances, assess the existence and persistence of regional disparities, and discuss the implications for economic, fiscal, and regional policy. Methodologically, we rely on descriptive statistics and visualization of time series of revenues, expenditures, and public finance balances. The results confirm the long-term growth of both sides of the budget, with expenditures exceeding revenues in several years, resulting in a deficit. At the regional level, there is a stable hierarchy of regions according to the volume of revenues and expenditures, reflecting differences in economic performance, urbanization, and demographic structure. The analysis of the balance points to the cyclical sensitivity of Slovakia's fiscal position and the importance of the redistributive function of public finances. The study emphasizes the need for fiscal consolidation based on expenditure efficiency and targeted support for regional convergence.*
Keywords: *public finance, fiscal policy, regional development, budget balance, regional level.*
JEL:

INTRODUCTION

Public finances play a key role in providing public goods, stabilizing the economic cycle, and mitigating social and regional inequalities. In the context of the Slovak Republic, it is important to monitor not only aggregate public administration budget indicators but also their spatial distribution, as economic activity, demographic trends, and the availability of public services vary significantly between regions.

This study aims to analyze the development of public administration revenues and expenditures at the national and regional levels, identify the main trends and differences between regions, and formulate implications for Slovakia's economic and regional policy. The analysis is based on existing data from publicly available sources, which provide time series of public revenues and expenditures broken down by region and for the Slovak Republic as a whole.

In the first part of the study, we present the theoretical and methodological framework and the data set used. This is followed by sections focusing on national trends in revenue and expenditure, the regional distribution of revenue and expenditure, and the development of the public finance balance. The discussion addresses the implications of the findings for fiscal and regional policy, and the main findings are summarized in the conclusion.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK

National institutional frameworks and political traditions are key factors determining the development of policy approaches and structures for the effective use of EU funds[383]. Development policies in the

[383] Blom-Hansen, 2005; Allen, 2008; Hooghe, 1996; Jones & Keating, 1995

1950s were based on economic theories of growth and development that focused largely on sectoral approaches targeting specific industrial or economic sectors rather than on a territorial dimension targeting specific regions or geographical areas[384]. In certain sectors, public investment can have immediate positive effects, while other types of investment can only have a significant impact in the long term[385]. If states do not have sufficiently developed institutions or lack the skills and resources to build them effectively at the regional and local levels, centrally planned interventions can be ineffective and fail to deliver the desired economic returns[386].

The analysis of public finances is based on the classic framework of fiscal functions of the state – allocation, redistribution, and stabilization. Fiscal policy influences demand in the economy through the level and structure of public expenditure and the tax burden, while also playing an important role in balancing income differences between individuals and regions. In decentralized public finance systems, regional aspects of fiscal flows and fiscal equivalence mechanisms take on particular importance.

The empirical part of the study is based on publicly available data and time series of revenues and expenditures of the Slovak Republic's public administration, broken down by region at the NUTS 3[387] level and NUTS[388] 2 level. The data are expressed in millions of euros and are available at the national level (total revenues and expenditures for the entire Slovak Republic) and at the level of the eight regional self-governing territories of Slovakia. In our analysis, we focus on the total volume of revenues and expenditures without a detailed breakdown into individual budget items.

Methodologically, we use descriptive statistics and time series visualization. For individual time series, we monitor the level, dynamics, and difference between revenues and expenditures (balance). At the regional level, we compare the course of revenues and expenditures between individual regional local governments and identify relative "contributors" and "recipients" within the fiscal system. We interpret the results in the context of the basic principles of fiscal policy, regional development, and the role of public finances in stabilizing the economy.

From a macroeconomic perspective, long-term growth in both public administration revenues and expenditures can be observed during the period under review. This trend is naturally linked to growth in nominal gross domestic product, wages, and prices, as well as to the expansion of the scope and quality of public services.

A characteristic feature of this development is the fact that public administration expenditure has exceeded revenue in several years, leading to a public finance deficit. The difference between the two curves represents the budget balance, with a larger gap in favor of expenditure meaning a higher deficit. In periods of robust economic growth, governments tend to reduce deficits or move towards a balanced budget, while during crises there is an increase in expenditure and a simultaneous slowdown in revenue, which is reflected in a deepening of the deficit and an increase in debt.

The analysis thus confirms the cyclical sensitivity of both public revenue and expenditure, with countercyclical fiscal policy manifesting itself in increased spending during recessions and consolidation efforts during economic upturns. From the perspective of the long-term sustainability of

[384] Barca, McCann & Rodríguez-Pose, 2012

[385] Scandizzo, 2020

[386] Streeck, 1991; Bolton, 1992; Rodríguez-Pose and Storper, 2006; Tabellini, 2010

[387] NUTS 3 is the third, lowest main level of the classification of territorial units for statistical purposes in the European Union, representing smaller regions (e.g. regions/counties) used for the collection of regional statistics, as well as for the planning and evaluation of regional policy. In the conditions of the Slovak Republic, the NUTS 3 level corresponds to eight self-governing regions: Bratislava (BA), Trnava (TT), Trenčín (TN), Nitra (NR), Žilina (ZA), Banská Bystrica (BB), Prešov (PO) and Košice (KE) Region.

[388] NUTS 2 is the second (intermediate) level of the classification of territorial units for statistical purposes in the European Union, representing larger regions than NUTS 3. It is used in particular in the EU’s cohesion policy, in the drawing of EU structural funds, and in the assessment of regional disparities. In the context of the Slovak Republic, the NUTS 2 level corresponds to four regions: Bratislava Region (BA), Western Slovakia (ZS), Central Slovakia (SS) and Eastern Slovakia (VS).

public finances, it is therefore crucial to what extent periods of economic growth are used to reduce deficits and debt.

REGIONAL DISTRIBUTION OF PUBLIC ADMINISTRATION REVENUES

The regional distribution of public administration revenues in the Slovak Republic is determined mainly by the economic performance of individual regions, the income level of the population, the structure of the economy, and demographic characteristics. Regional local governments with higher employment, higher average wages, and a greater concentration of economically active entities generate higher public revenues through taxes, levies, and other sources of income.

Empirical results confirm the dominance of economically stronger and more urbanized regions, where industry, services, the financial sector, and the headquarters of key companies and institutions are concentrated. Conversely, peripheral regions with higher unemployment rates, lower population density, and weaker infrastructure show lower public administration revenues (Graph 1 identifies a stable hierarchy of regions according to revenue volume, which changes only partially over time).

Graph 1: Development of public administration revenues by NUTS 3 and NUTS 2 regions

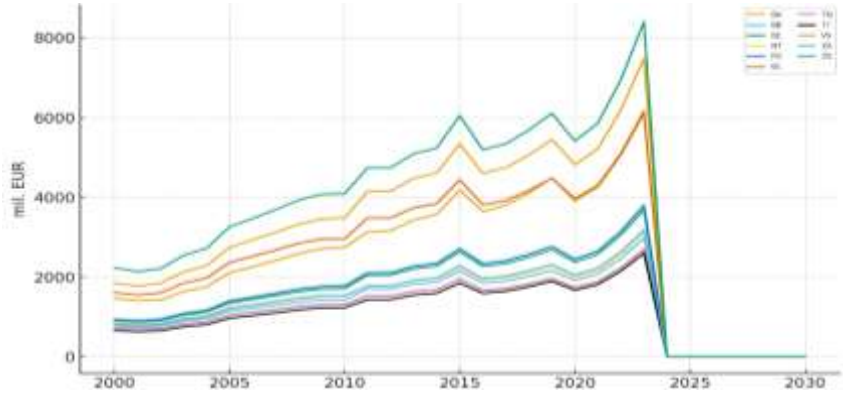

Source: Eurostat, own processing.

The fact that the relative ranking of regions has not changed significantly during the period under review indicates the long-term nature of regional disparities in economic performance. Without targeted and coordinated support from economic and regional policy, the convergence of less developed regions towards economically stronger centers is limited.

REGIONAL DISTRIBUTION OF PUBLIC ADMINISTRATION EXPENDITURE

Public administration expenditure in the Slovak Republic, broken down by region, reflects a combination of several factors: the size and age structure of the population, the density of the public service network, the concentration of public administration institutions and state organizations, the presence of universities and specialized healthcare facilities, and the implementation of large infrastructure projects. In some regions, per capita expenditure is higher due to specific socio-economic or geographical conditions. A comparison of regional expenditure shows that a significant proportion of public resources is absorbed by administrative and economic centers, where state administration and the provision of supra-regional services are concentrated. At the same time, however, less developed regions may be the target of above-average expenditure if the policy objective is to alleviate social tensions and promote territorial cohesion (Graph 2 illustrates the differences in the volume and dynamics of expenditure between regions).

Graph 2: Public administration expenditure by NUTS 3 and NUTS 2 regions in the Slovak Republic

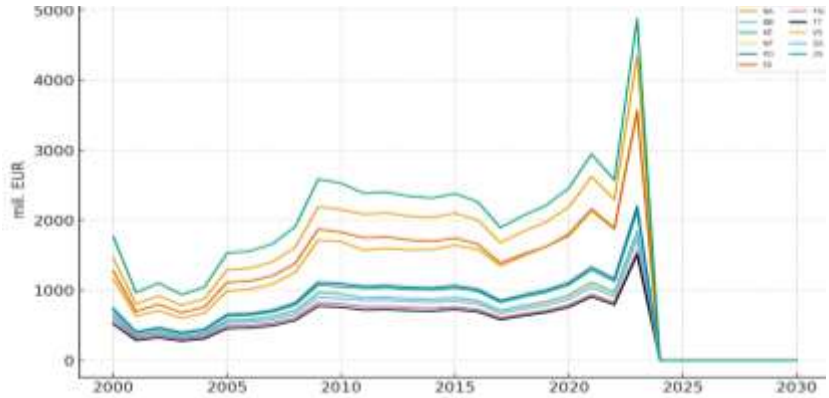

Source: Eurostat, own processing.

By comparing the curves of revenues and expenditures at the level of individual counties, it is possible to identify regions that contribute more to the public finance system than they draw from it, as well as regions that are net recipients of transfers. This mechanism is a typical manifestation of fiscal redistribution and forms the basis of fiscal solidarity between the economically stronger and weaker parts of the country.

DEVELOPMENT OF THE PUBLIC FINANCE BALANCE

The public finance balance, defined as the difference between public administration revenues and expenditures, is a key indicator of the state's fiscal position. In Slovakia, empirical analysis confirms the prevalence of deficit spending, with the size of the deficit varying significantly over the period under review. Periods of more significant deficits are usually associated with economically challenging years, during which the government responds with expansionary fiscal policy in order to mitigate the negative effects of economic shocks on households and businesses. Conversely, in more favorable years, fiscal policy should aim at gradual consolidation and deficit reduction to ensure the long-term sustainability of public debt and to provide sufficient room for maneuver in future crises (Graph 3 shows the development of the public finance balance at the national level and confirms the cyclical nature of the Slovak Republic's fiscal position).

Graph 3: Development of the public finance balance at the level of the Slovak Republic

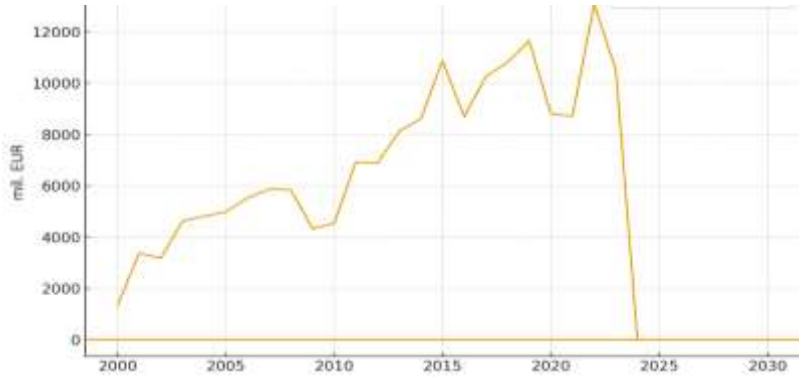

Source: Eurostat, own processing.

The alternation between periods of fiscal expansion and consolidation is influenced not only by internal economic developments, but also by external shocks and the rules of the European Union's fiscal framework, which set limits on member states' deficits and debt.

RESULTS AND DISCUSSION: IMPLICATIONS FOR ECONOMIC AND REGIONAL POLICY

The results obtained have significant implications for the formulation of Slovakia's economic, fiscal, and regional policies. Long-term growth in expenditure and recurring budget deficits indicate the need for systematic consolidation of public finances. However, this should not be based on across-the-board spending cuts, which would disproportionately affect the most vulnerable groups of the population and the least developed regions of Slovakia.

A more appropriate approach is to increase the efficiency of public spending, better target social transfers, and eliminate ineffective subsidy schemes. From a regional policy perspective, it is important to assess whether public investment is directed towards areas with the highest development potential and at the same time contributes to reducing regional disparities. This requires a combination of investments in transport and digital infrastructure, security, support for innovation, improving the quality of education, and ensuring the availability of health services throughout Slovakia. The differences between regional revenues and expenditures highlight the importance of setting up mechanisms for the budgetary allocation of taxes and subsidies to municipalities and regional authorities. Regular evaluation of these mechanisms in terms of their impact on the motivation of local governments to develop their own tax base and actively attract investment is a prerequisite for sustainable regional convergence.

Fiscal policy should also reflect demographic developments, in particular population ageing and migration between regions. Regions with long-term population outflows may face a combination of a declining tax base and rising costs of maintaining infrastructure and public services, which increases pressure on fiscal solidarity and the efficient use of public resources.

CONCLUSIONS

An analysis of public administration revenues and expenditures by region confirmed several key findings. First, Slovakia's public finances have long been characterized by growth in both revenues and expenditures, with expenditures exceeding revenues in several years, resulting in a deficit. Second, regional differences in the volume of revenues and expenditures are significant and reflect differences in economic performance, demographic structure, and historical development between individual regions of Slovakia.

Thirdly, the regional structure of expenditure confirms that public finances have a significant redistributive function in addition to their stabilizing function – economically stronger regions contribute significantly to the financing of public services in less developed areas. Fourthly, from the point of view of long-term sustainability, it is essential that fiscal consolidation goes hand in hand with support for economic growth and regional convergence, rather than simply restricting expenditure.

Future fiscal and regional policy should therefore be strategically focused, data-driven, and coordinated across multiple departments and levels of government. Only under these conditions is it possible to achieve a combination of fiscal responsibility, dynamic economic growth, and a reduction in regional disparities, which are key prerequisites for the long-term sustainable development of the Slovak Republic.

REFERENCES

1. Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science, 52*(1), 134–152.
2. Blom-Hansen, Jens (2005). Principals, agents, and the implementation of EU cohesion policy. *Journal of European Public Policy, 12*(4), 624–648.
3. Bolton, M. (1992). Building the European Union: A long-term vision of regional development. *Regional Studies, 26*(5), 423–435.
4. European Commission. *Vade Mecum on the Stability and Growth Pact.* Brussels: European Commission.

5. Hooghe, Liesbet (1996). *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-level Governance.* Oxford: Oxford University Press.
6. Jones, Barry, & Keating, Michael (Eds.) (1995). *The European Union and the Regions.* Oxford: Clarendon Press.
7. Ministry of Finance of the Slovak Republic. Data source – revenues and expenditures of general government by region.
8. Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy.* New York: McGraw-Hill.
9. Rodríguez-Pose, A., & Storper, M. (2006). Better rules or better places? On the impact of institutional change on regional development in the European Union. *Economic Geography, 82*(1), 1–25.
10. Scandizzo, P. L. (2020). The evaluation of place-based policies: An application to EU cohesion policy. *Regional Science Policy & Practice, 12*(5), 833–851.
11. Streeck, W. (1991). On the institutional conditions of diversified quality production. In *Beyond Keynesianism: The Socio-Economics of Production and Employment* (pp. 30–58). Edited by S. M. K. Lindström. Oxford: Blackwell.
12. Tabellini, G. (2010). Culture and institutions: Economic development in the regions of Europe. *Journal of the European Economic Association, 8*(4), 677–716.
13. Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy, 64*(5), 416–424.

CRISIS MANAGEMENT AS PART OF THE STATE SECURITY SYSTEM

Antonín KORAUŠ,
Academy of the Police Force in Bratislava, Sklabinská 1, 83517 Bratislava, Slovakia
antonin.koraus@akademiapz.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-2384-9106

Patrik KRAUSPE,
Academy of the Police Force in Bratislava, Sklabinská 1, 83517 Bratislava, Slovakia
patrik.krauspe@akademiapz.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0007-1070-6946

Peter IHNATIŠIN,
Academy of the Police Force in Bratislava, Sklabinská 1, 83517 Bratislava, Slovakia
peter.ihnatisin@akademiapz.sk
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0007-4355-2576

Abstract *The rapidly changing security environment and the increasing complexity of civilizational, technological, and climatic threats fundamentally influence the system of crisis management and civil protection in the Slovak Republic. The aim of this article is to analyse current challenges, weaknesses, and the need for transformation of the crisis management system (CM) and to present a proposal for strategic direction that reflects contemporary trends, new types of risks, and requirements for modern crisis governance. The study identifies the need to create a hybrid management model, strengthen analytical and preventive processes, integrate data and digitalisation, and significantly increase investment in prevention at the expense of reactive measures. The analysis also includes implementation barriers, such as limitations in personnel and financial capacities. The results indicate that effective crisis management can be achieved only by combining organisational transformation, technological modernisation, and long-term political support.*

Introduction

The Slovak Republic is entering a period in which the conditions affecting the security of the population, infrastructure, and the environment are dynamically changing. The impacts of climate change, digitalisation, globalisation of risks, growing technological dependencies, and increasing geopolitical instability create new threats that transcend traditional frameworks of security planning. While the previous development of crisis management in Slovakia was marked by a relatively low occurrence of serious crisis events, current trends indicate the need for a fundamental shift in approach.

The Government Manifesto of the Slovak Republic (2024) emphasises the need to assess the preparedness of the crisis management system, modernise it, and build a functional concept that covers the entire risk management cycle—from prevention through preparedness and response to recovery. Growing demands from the public, municipalities, European institutions, and international security partners highlight the need to create a modern, coordinated, and data-driven system.

The aim of this article is therefore to present the strategic direction of the transformation of crisis management in Slovakia, identify key drivers of change, describe the proposed hybrid management model, and discuss the potential benefits and barriers to its implementation.

1. Context of Change and New Spectrum of Threats

The risk profile of the Slovak Republic is dynamically changing as a result of several trends:

a) **Climate Change and Environmental Risks.** The increasing frequency of extreme weather events, floods, flash rains, and droughts significantly burdens rescue services and municipalities. Changes in water regimes and rising health risks are key factors that will affect prevention planning and response capacities in the coming decades.

b) **Technological and Cyber Threats**. The rapid expansion of technologies, the Internet of Things (IoT), and the digitalisation of public services bring

unprecedented levels of vulnerability. Cyber-attacks, including ransomware and state-sponsored attacks, represent a growing risk to critical infrastructure.

c) **Biological and Pandemic Threats.** Experiences from the COVID-19 pandemic revealed the limits of traditional procedures and the need for flexible, multidisciplinary response mechanisms.
d) **Geopolitical Instability and Social Risks.** Mass migration, resource shortages, disinformation, and social unrest form new layers of complex security that require integrated approaches and active engagement at all levels of governance.

2. Current State and Limitations of the Crisis Management System in Slovakia

The historical development of the CM system in Slovakia was shaped primarily by the low incidence of large-scale crises. Although existing structures managed most situations without major consequences, the system has gradually fallen behind in terms of investment, expertise, and modernisation. Identified limitations include:

a) decentralised and fragmented management leading to inconsistent procedures and varying levels of preparedness,
b) formalistic approaches to risk analysis and prevention, hindering effective planning,
c) insufficient digitalisation and low level of data integration,
d) investment backlog in civil protection infrastructure,
e) weakened personnel capacities caused by a lack of qualified experts.

These factors collectively demonstrate the necessity of systemic transformation.

3. Strategic Direction and Principles

The proposed future model of crisis management is based on the need to create a comprehensive system covering the entire crisis management lifecycle – from risk identification and prevention to response and post-crisis recovery. The new concept emphasizes environmental analysis, adaptability to emerging threats, disciplined prevention, and systematic education and public awareness.

The main objective is to strengthen the preparedness and resilience of the Slovak Republic to emergencies and crises through several key measures. First and foremost, this involves improving analytical processes by incorporating modern data sources, using map layers and geographic information systems (GIS), and fully digitalizing crisis-management processes. At the same time, the proposal envisages increased investment in prevention and preparedness, strengthened cooperation among all system actors, and the standardization of procedures for eliminating the consequences of crisis events.

Another goal of the concept is to build institutional and technological capacities enabling effective communication, information sharing, and coordination among state authorities, local governments, emergency services, critical infrastructure, and the public. Such a system is intended to provide the basis for the Slovak Republic to respond flexibly to the rapidly evolving threats of the 21st century—whether climate-related, technological, health-related, or societal.

4. Organisational Model and Competences

The foundation of the proposed model is a new organisational structure for crisis management aimed at eliminating existing fragmentation of competences and strengthening central-level governance. The concept envisages the establishment of specialised units focused on three main areas:

a) territorial and threat analysis,
b) prevention and preparedness,
c) civil protection planning and operations.

These units are meant to operate not only at the central level within the Ministry of the Interior of the Slovak Republic, but also at the regional level, specifically at district offices in the seats of self-governing regions. The goal is to ensure a balanced coverage of the Slovak Republic’s territory with expert capacities and to enhance coordination between the central and regional levels.

A key element of the new concept is the establishment of the Office for Civil Protection and Crisis Management (COKR Office) as the central professional and methodological authority subordinated to the Ministry of the Interior. This office will be responsible for managing the entire crisis-management system, providing methodological guidance, ensuring quality control of processes, and offering direct professional support to regional structures. The creation of the COKR Office will enable unified execution of activities, resource sharing, improved professional management, and the development of attractive career opportunities in the civil service.

The proposed model creates the conditions for more effective coordination, higher professional capacity, and improved state preparedness for managing crisis situations. Combined with process digitalization, modern analytical tools, and strengthened cooperation at all levels of governance, it represents a significant step towards a modern and resilient crisis-management system in the Slovak Republic.

5. Information and Communication Technology (ICT) Support

Currently, there is no unified information system for crisis management in the Slovak Republic that would cover the entire lifecycle. This results in fragmented data, manual consolidation, weak analytics, and low interoperability. It is necessary to develop a unified central information system that improves coordination across governance levels, supports prevention, response, and recovery, and increases transparency and speed of data exchange.

The new information system should include a crisis-management portal, a map portal, and a mobile application as front-end components; threat and supply registers, planning and monitoring modules, a response-management module (including notifications and warning), recovery management, reporting and analytics, a communication platform, and an integration layer for connection to public-administration systems and partners.

Table 1: Overview of Key Modules and Benefits

Module	Brief Description	Main Benefit
Threat Register	Centralised record of threats and risks, including map layers	Unified basis for analysis and planning
Supply Register	Overview of material stock in logistics centres	Fast resource allocation and replenishment forecasting
Planning and Procedures	Creation of plans, standard procedures, and exercises	Standardisation and preparedness
Monitoring	Collection and processing of data from external sources and sensors	Early warning and reduced response time
Response Management	Coordination of measures and responsibilities, ongoing reporting	Clear command and accountability
Notifications/Warning	Automated informing of actors and the public	Fast and targeted communication
Recovery Management	Support for damage mitigation and recovery prioritisation	Faster return to functionality
Reporting/Analytics	Dashboards, KPIs, map outputs	Better decision-making and performance evaluation
Integrations	Connection to eGovernment and sectoral systems	Interoperability and up-to-date data

Source: own

6. Proposed Transformation Vision and Hybrid Management Model

The proposed transformation vision and hybrid management model focuses on the following most important attributes:

a) **Establishment of the Office for Civil Protection and Crisis Management.** A key proposal of the reform is the creation of a central authority with clearly defined competencies that will ensure:

- centralised strategic crisis management,
- methodological guidance for regional and local structures,
- coordination with international partners (EU, NATO),
- integrated execution of risk analysis, prevention, response, and recovery.

The hybrid model would combine central coordination with regionally adapted capacities, improving the state’s ability to respond to specific local risks.

b) **Digitalisation and Data Integration.** A modern crisis management information system must:
- integrate warning systems, meteorological data, health and security information,
- support communication among all stakeholders, including municipalities, emergency services, ministries, and operators of critical infrastructure,
- enable predictive modelling and data-driven decision-making.

Digitalisation also creates opportunities to automate early warning systems and improve public access to information.

c) **Strengthening Prevention and Analytical Processes.** The current orientation toward response must be redirected toward:
- systematic and professionally executed risk analyses,
- active enforcement of preventive measures,
- integrated planning at national, regional, and municipal levels.

Prevention is also key to reducing economic losses, which are many times higher during crises than the costs of preventive actions.

d) **Education, Public Information, and Training.** The success of the CM system depends on:
- regular training of professionals,
- exercises for municipalities,
- modern public communication,
- building a culture of safety and preparedness.

e) **Financial Resources and Investment Priorities.** The success of the transformation depends on:
- long-term funding for prevention,
- one-time investments in digitalisation and modernisation,
- development of shelters and civil protection infrastructure,
- strengthening the material capacities of rescue services.

Discussions with the European Commission regarding funding for preventive measures after extreme floods represent a significant opportunity to secure additional resources.

7. Barriers to Strategy Implementation

Barriers to successful strategy implementation include poor communication, lack of employee understanding, disconnected incentives/budgets, misalignment of structure/culture, unclear goals/accountability, insufficient resources, weak leadership, resistance to change, and an inability to adapt, often stemming from leaders focusing too much on formulation and not enough on execution. These issues lead to confusion, lack of focus, and failure to achieve strategic objectives, despite a good initial plan.

In this case, the focus was on the following aspects that could influence the success of strategic implementation:

a) **Financial Limitations.** In a period of fiscal consolidation, it may be difficult to justify multi-year investments in prevention.
b) **Lack of Experts.** The labour market lacks qualified professionals in CM, ICT, and analytics.
c) **Institutional Inertia.** Transformation requires long-term political stability, inter-ministerial coordination, and support from municipalities.
d) **Public Awareness.** Without active communication, the transformation may be perceived as a short-term reorganisation rather than a structural reform.

Conclusion

The Slovak Republic is facing a strategic decision to modernise its crisis management system to ensure it can respond to the complex risks of the 21st century. The proposed transformation measures—the establishment of a central authority, digitalisation, a shift toward prevention, strengthening education, and long-term funding—are essential prerequisites for building a resilient state. However, the success of the implementation will depend on political will, professional management, and the ability to integrate new knowledge into everyday practice. Investment in prevention and modernisation of crisis management is not a cost but an indispensable condition for protecting the lives, property, and strategic interests of the Slovak Republic.

References

1. Ministry of Interior of the Slovak Republic. Government Manifesto of the Slovak Republic 2024–2028.
2. Act No. 42/1994 Coll. on Civil Protection of the Population.
3. Act No. 387/2002 Coll. on the Governance of the State in Crisis Situations.
4. Alexander, D. (2013). *Principles of Emergency Planning and Management*. Dunedin Academic Press.
5. Boin, A., McConnell, A., & ’t Hart, P. (2008). *Governing After Crisis*. Cambridge University Press.
6. OECD (2023). *Building Resilient Societies: Risk Governance and Crisis Management*.
7. European Commission (2024). *EU Civil Protection Mechanism – Annual Report*.
8. UNDRR (2019). *Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction*.
9. Slovak Hydrometeorological Institute (2023). *Climate Change in Slovakia – Assessment Report*.
10. ENISA (2023). *Cybersecurity Threat Landscape*.

Secțiunea psihologie

SECURITATEA PSIHOLOGICĂ A ANGAJAȚILOR ÎN CONTEXTUL NOILOR STANDARDE EUROPENE PRIVIND BUNĂSTAREA LA LOCUL DE MUNCĂ

COJOCARU Aurelia
Dr.în psihologie, conf.univ.,
decan Facultatea Psihologie și Asistență Socială
Universitatea de Studii Europene din Moldova
E-mail:psiholog.abc@gmail.com
ORCID iD: https://orchid.org/0000-0002-7001-1907
DIȚA Maria
Dr. în psihologie,conf. univ.
Universitatea de Studii Europene din Moldova
E-mail: ditamarcela83@gmail.com
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-8951-4133
GROZA Angela,
Dr.în psihologie
”Angela V.Groza - Cabinet Individual de Psihologie”,
Cluj-Napoca, România
E-mail: angelagroza.cip@gmail.com
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-7110-5561

Abstract. *În contextul intensificării proceselor de integrare europeană și al accentului tot mai puternic pus pe calitatea vieții profesionale, securitatea psihologică a angajaților devine o dimensiune esențială a managementului resurselor umane. Articolul analizează conceptul de securitate psihologică din perspectiva psihologiei organizaționale moderne, evidențiind legătura dintre un climat bazat pe încredere, respect și sprijin emoțional și performanța individuală și colectivă. Sunt examinate standardele și politicile europene recente privind sănătatea mintală și bunăstarea la locul de muncă, precum și rolul acestora în prevenirea fenomenelor de hărțuire, stres ocupațional și epuizare profesională (burnout). Lucrarea propune un model conceptual integrativ care îmbină abordările psihologice și cele socio-organizaționale,dar și juridice orientat spre consolidarea securității emoționale, incluziunii și culturii respectului în mediul profesional. Concluziile subliniază importanța dezvoltării programelor instituționale de prevenire a riscurilor psihosociale și necesitatea alinierii practicilor organizaționale din Republica Moldova la standardele europene de bunăstare ocupațională.*
Cuvinte-cheie: *securitate psihologică, bunăstare la locul de muncă, burnout, turnover, hărțuire, stres ocupațional, politici europene, sănătate mintală organizațională.*

Securitatea psihologică la locul de muncă este o idee ușor de înțeles, dar foarte dificil de definit cu precizie. Aceasta se referă la gama de emoții pozitive și negative în schimbare pe care toți angajații le pot experimenta zilnic. Securitatea/bunăstarea psihologică este puternic influențată de factori structurali, cum ar fi ergonomia mediului de lucru, modul în care este organizată munca și normele comportamentale de la locul de muncă. Atunci când bunăstarea psihologică este diminuată pentru perioade lungi de timp, *angajații sunt predispuși la forme de stres* care pot avea un impact negativ asupra sănătății lor mintale și le pot afecta capacitatea de a-și îndeplini întregul potențial. În multe sectoare a existat o tendință de a se concentra pe preocupările fiziologice imediate, factorii psihologici fiind adesea considerați fie preocupări separate, fie plasați mult mai jos pe lista priorităților de sănătate ocupațională. Cu toate acestea, există un număr extins de dovezi care demonstrează că sănătatea mintală este un factor major în reducerea productivității și creșterea costurilor în cadrul organizațiilor. În mod esențial, sănătatea mintală poate fi considerată un bun indice al climatului general de siguranță al unei organizații și al modului în care acesta este perceput de angajați. [9]

Sănătatea mintală se referă la *bunăstarea emoțională, psihologică și socială a unei persoane*; este combinația și funcționarea dintre „a te simți bine” și capacitatea de a-și desfășura viața de zi cu zi în mod eficient

Securitatea psihologică nu înseamnă că oamenii trebuie să fie bine în fiecare clipă, ci că pot vorbi deschis chiar și atunci când nu sunt. [8]

Indivizii sunt obligați să experimenteze o serie de emoții atât pozitive, cât și negative, ca parte a vieții de zi cu zi. Într-adevăr, bunăstarea psihologică pe termen lung se bazează, în schimb, pe faptul că li se permite să gestioneze și să proceseze eficient aceste emoții. Atunci când există caracteristici structurale atât în viața profesională, cât și în cea personală, care împiedică această gestionare a emoțiilor, este probabil ca o sănătate mintală precară să urmeze ca o consecință.

În 2017, se estima că aproximativ 792 de milioane de oameni din întreaga lume trăiau cu cel puțin o formă de afecțiune mintală; aceasta reprezintă puțin peste 10,7% din populația globală. Problemele de sănătate psihologică sunt considerate una dintre principalele cauze ale poverii generale a bolilor la nivel mondial. Depresia majoră este, de asemenea, considerată un factor semnificativ care contribuie la suicid și cardiopatie ischemică în întreaga lume. Puține țări din întreaga lume dispun de resurse adecvate pentru a face față problemelor de sănătate mintală pentru populația generală. Disponibilitatea serviciilor specializate de sănătate mintală tinde să reflecte inegalitățile mai ample existente între țări și în interiorul acestora. De exemplu, zonele urbane tind să ofere un acces mai bun la servicii decât zonele mai sărace și rurale. Chiar și acolo unde accesul este posibil, aproape două treimi dintre persoanele cu o problemă de sănătate mintală cunoscută ar putea să nu solicite niciodată asistență profesională.[9]

În ultimii zece ani, pe fondul schimbărilor rapide ale pieței muncii, al crizelor de sănătate, al accelerării *digitalizării* și al dinamicii *socio-economice europene*, organizațiile au fost nevoite să regândească fundamental modul în care își asumă *responsabilitatea față de resursele umane.*

În acest mediu în continuă evoluție, *securitatea psihologică* a ajuns în centrul atenției. A devenit un concept esențial studiat de *psihologia organizațională* și un pilon al politicilor publice europene privind ***bunăstarea la locul de muncă***.

Astfel, securitatea psihologică nu mai este considerată un simplu detaliu sau un beneficiu suplimentar, ci o *premisă absolut indispensabilă* pentru ca organizațiile moderne să funcționeze eficient, etic și sustenabil.

Pentru România și Republica Moldova, țări care trec prin procese interne de modernizare, profesionalizare și integrare europeană, subiectul securității psihologice capătă o relevanță strategică.

Securitatea psihologică la locul de muncă este definită ca fiind percepția angajaților conform căreia mediul organizațional le permite exprimarea liberă a ideilor, preocupărilor, întrebărilor și vulnerabilităților, fără a se teme de ridiculizare, sancțiune, mobbing, discriminare sau concediere. Aceasta funcționează ca un „pilon invizibil” al climatului organizațional, având o influență majoră asupra tuturor aspectelor funcționării profesionale: *cooperarea în echipă*, *inovația și învățarea*, *motivația și satisfacția în muncă*, *sănătatea mintală.*

Cercetările clasice realizate de cercetători precum A. Edmondson au stabilit că eficiența și creativitatea sunt maxime doar într-un mediu în care angajații se simt *în siguranță să fie autentici.* Securitatea psihologică a echipei ar trebui să faciliteze comportamentul de învățare în echipele de lucru, deoarece atenuează îngrijorarea excesivă cu privire la reacțiile celorlalți la acțiuni care au potențialul de a crea jenă sau amenințare, pe care comportamentele de învățare le au adesea.[2]

Studiile europene recente confirmă această direcție, arătând o corelație directă între securitatea psihologică și: productivitate, retenția personalului și prevenirea fenomenului de burnout.

Din acest motiv, instituțiile europene au inclus conceptul în strategiile actuale de **sănătate și securitate în muncă**. Statele membre și partenerii de tranziție (cum ar fi Republica Moldova) sunt încurajate să dezvolte **programe naționale** care să vizeze:

- Prevenirea riscurilor psihosociale.
- Managementul sănătății mintale.

- Îmbunătățirea climatului emoțional al organizațiilor.

Hărțuirea psihologică (mobbingul) și stresul ocupațional subminează extrem de mult securitatea psihologică a angajaților. Aceasta include comportamente repetate de intimidare, umilire sau excludere, care pot provoca suferință emoțională și scăderea performanței. Studiile europene (EU-OSHA, 2024) arată că peste 14% dintre angajații din Uniunea Europeană declară că au fost victime ale formelor de hărțuire psihologică, iar 25% se confruntă cu niveluri ridicate de stres ocupațional.

Relația dintre securitatea psihologică și stres este una invers proporțională: cu cât climatul de încredere și sprijin este mai puternic, cu atât scade probabilitatea apariției disconfortului emoțional și a tulburărilor de adaptare profesională. În organizațiile unde comunicarea este deschisă și constructivă, angajații se simt valorizați, ascultați și mai puțin expuși conflictelor interpersonale.

Cunoaștem că în contextul integrării europene, **bunăstarea la locul de muncă** a devenit o prioritate strategică. Documente precum *EU Strategic Framework on Health and Safety at Work 2021–2027* promovează o abordare holistică a sănătății ocupaționale, care include dimensiunile fizice, mentale și sociale ale vieții profesionale. Conform acestui cadru, statele membre sunt încurajate să dezvolte politici instituționale orientate spre: prevenirea stresului și a hărțuirii, susținerea echilibrului viață profesională–personală, promovarea participării angajaților la luarea deciziilor, consolidarea leadershipului etic și empatic.[12]

În același sens, Comisia Europeană (2023) și Organizația Mondială a Sănătății (2022) subliniază că sănătatea mintală în mediul profesional trebuie tratată ca o componentă a siguranței ocupaționale, la fel de importantă ca protecția fizică a angajaților.[7]

Legătura dintre securitatea psihologică și performanța organizațională este una foarte solidă. O serie de studii empirice au demonstrat că echipele care beneficiază de un climat psihologic sigur sunt mai inovatoare, mai reziliente și manifestă o productivitate crescută. În mediile academice, securitatea psihologică stimulează creativitatea, cooperarea interdisciplinară și motivația intrinsecă pentru excelență.

Organizațiile care adoptă politici orientate spre **respect, echitate și empatie** reușesc să reducă fluctuația de personal și absenteismul, crescând totodată gradul de satisfacție profesională. În acest context, rolul managementului devine esențial: liderii empatici, care cultivă dialogul și încrederea, contribuie decisiv la formarea unei culturi organizaționale pozitive.[1]

În lucrarea sa de doctorat, L. Zubco face o analiză amplă a aspectelor psihologice privind cadrul legislativ național dar și european în abordarea riscurilor psihosociale la locul de muncă. Legislația Republicii Moldova abordează indirect aspecte importante care au menirea de a preveni supunerea angajaților la majoritatea riscurilor psihosociale elucidate anterior de către organizațiile internaționale în domeniul sănătății și securității în muncă. Riscurile profesionale sunt divizate pe clase, pentru a identifica factorii de risc fizici și cei psihosociali specificați în legislație. Cadrul normativ al Republicii Moldova privind securitatea și sănătatea în muncă, ancorat în Constituție și detaliat în Codul Muncii și în Legea Nr. 186 din 10.07.2008 privind securitatea și sănătatea în muncă, abordează în mod cuprinzător protecția angajaților împotriva riscurilor profesionale și într-un mod tangențial pe cele psihosociale. Prin elucidarea efectelor negative asupra angajaților și obligațiile angajatorilor de a asigura condiții de muncă sigure și sănătoase, ar trebui subliniată importanța gestionării eficiente a riscurilor psihosociale. În contextul dezvoltării economice și sociale, asigurarea unui mediu de muncă sănătos și sigur devine esențială pentru prosperitatea organizațiilor și a societății în ansamblu. Comparând cadrul normativ național al Rep. Moldova cu standardele internaționale, în scopul evaluării gradului de aliniere a legislației privind gestionarea riscurilor psihosociale la locul de muncă, ne vom referi la două cadre de referință internaționale importante – Organizația Internațională a Muncii (OIM) și Uniunea Europeană (UE), care au stabilit linii directoare clare pentru protecția angajaților împotriva riscurilor psihosociale. [5]

Autoarea susține că este de remarcat faptul că legislația europeană este fundamentată pe mai multe criterii în procesul său de elaborare și anume: *responsabilizarea angajatorului* – angajatorii din UE au o obligație de a evalua riscurile psihosociale, de a implementa măsuri preventive, de a asigura

un mediu de lucru sigur și sănătos, inclusiv din punct de vedere mintal și emoțional. Responsabilitatea lor nu este doar enunțată, ci și monitorizată prin organisme naționale și europene. *Protecția sănătății mintale* – sănătatea mintală este explicit integrată în politicile de sănătate și securitate în muncă iar stresul ocupațional, hărțuirea morală, violența la locul de muncă sunt recunoscute ca factori majori care afectează sănătatea lucrătorilor, iar politicile europene impun luarea de măsuri specifice pentru combaterea lor. *Claritatea sancțiunilor* – în legislațiile naționale adaptate din directivele UE, sancțiunile pentru neasigurarea protecției sănătății mintale sunt clare și aplicabile și include amenzi administrative, răspundere civilă și penală, obligația de a repara prejudiciul moral suferit de angajat. *Accesul la justiție pentru victime* – angajații afectați au acces clar și eficient la justiție, aceștia pot sesiza organisme naționale de control, înainta plângeri la instanțe și beneficia de protecție împotriva represaliilor după sesizare. Urmând aceste criterii, Uniunea Europeană a dezvoltat un cadru legislativ larg privind sănătatea și securitatea în muncă. Pot fi menționate doar câteva din aceste acte care-și propun și reglementarea riscurilor psihosociale. *Evaluarea completă a riscurilor* – este reglementată prin Directiva 89/391/CEE impune angajatorilor obligația de a evalua toate riscurile profesionale, inclusiv pe cele psihosociale, și de a lua măsuri corespunzătoare pentru a preveni stresul și alte forme de deteriorare a sănătății mintale. *Prevenirea stresului legat de muncă* – prevăzut de acordul-cadru european privind stresul la locul de muncă (2004) a fost semnat de partenerii sociali europeni, recunoscând stresul legat de muncă ca o problemă colectivă care trebuie abordată prin strategii organizaționale și intervenții la nivel de locuri de muncă. *Combaterea hărțuirii și violenței* – a căror gestionare se impune prin acordul-cadru european din 2007 privind hărțuirea și violența la locul de muncă stabilește măsuri pentru prevenirea și gestionarea acestor riscuri, având drept scop protejarea angajaților de comportamente abuzive care pot afecta sănătatea lor mintală și fizică. Constatăm că legislația națională a Republicii Moldova abordează parțial aceste aspecte prin includerea unor termeni legați de „demnitatea în muncă” și de „hărțuirea sexuală” în Codul Muncii, totuși nu dezvoltă măsuri de prevenție clare sau mecanisme de evaluare și monitorizare a riscurilor psihosociale, așa cum se cere în directivele UE. Lipsa unor reglementări detaliate privind stresul ocupațional sau prevenirea violenței psihosociale lasă un gol legislativ care trebuie acoperit pentru a fi în concordanță cu cerințele europene. [10]

În cercetarea sa Zubco L. constată că legislația națională a Republicii Moldova abordează parțial aceste aspecte prin includerea unor termeni legați de „demnitatea în muncă” și de „hărțuirea sexuală” în Codul Muncii, totuși nu dezvoltă măsuri de prevenție clare sau mecanisme de evaluare și monitorizare a riscurilor psihosociale, așa cum se cere în directivele UE. Lipsa unor reglementări detaliate privind stresul ocupațional sau prevenirea violenței psihosociale lasă un gol legislativ care trebuie acoperit pentru a fi în concordanță cu cerințele europene. Este esențial ca în legislația Republicii Moldova să fie incluși termeni precum hărțuirea morală, violența psihologică și stresul ocupațional deoarece aceștia reflectă realitățile complexe ale riscurilor psihosociale moderne și permit recunoașterea și abordarea juridică a acestora

Totodată se atestă faptul că introducerea măsurilor de protecție a victimelor, inclusiv protecția împotriva represaliilor, este crucială *pentru a asigura un climat de încredere și siguranță* în care angajații se pot exprima liber cu privire la abuzuri. Fără aceste garanții, riscul tăcerii și al resemnării crește, perpetuând disfuncționalități organizaționale și afectând sănătatea mintală a lucrătorilor. **Din punct de vedere psihologic,** efectele expunerii la riscuri psihosociale neadresate pot fi severe: anxietate cronică, depresie, sindrom de burnout, tulburări de somn și scăderea motivației profesionale. Neimplicarea în luarea deciziilor, de exemplu, duce la o *diminuare a sentimentului de autoeficacitate și control,* ceea ce amplifică stresul perceput.

În lipsa unor mecanisme legale de apărare, angajații interiorizează traumele profesionale, ceea ce afectează atât sănătatea lor mintală, cât și dinamica colectivă a muncii. Astfel, armonizarea legislației naționale cu standardele europene și internaționale ar contribui nu doar la respectarea drepturilor fundamentale ale muncii, ci și la crearea unui mediu de lucru sănătos, echitabil și productiv, reducând costurile sociale și economice asociate acestor riscuri. [10]

În România și Republica Moldova, însă, securitatea psihologică întâmpină provocări specifice regiunii. Cultura organizațională tradițională, bazată pe ierarhizare strictă, autoritarism, conformism și teamă de greșeală, creează deseori un climat defensiv, în care angajații evită exprimarea sinceră sau asumarea inițiativei. În administrația publică, predomină încă modelul „executiv” în care angajatul nu contestă deciziile superiorilor. În educație, profesorii manifestă adesea reticență față de raportarea conflictelor sau a situațiilor de supraîncărcare emoțională, de teamă să nu fie evaluați negativ. În sistemul medical, fenomenul de burnout este deja endemic, iar cultura disciplinară rigidă reduce posibilitatea exprimării vulnerabilității. Sectorul privat este mai flexibil și mai deschis inovației, însă presiunea competițională, ritmul accelerat, evaluările continue și cultura performanței pot genera stres cronic și fenomenul „always-on”. Domeniul IT, de exemplu, are niveluri ridicate de autonomie, dar și riscuri crescute de epuizare emoțională. Organizațiile nonprofit și cele din educație sunt printre primele care încep să introducă modele participative, dialogice și programe de sprijin psihologic.

Leadershipul constituie centrul de greutate al securității psihologice. Studiile internaționale arată constant că peste jumătate dintre variațiile percepției de siguranță din organizații sunt determinate direct de comportamentul liderului — modul în care comunică, evaluează, oferă feedback, gestionează greșelile și abordează conflictul. Modelele moderne de leadership (transformațional, democratic, empatic, suportiv) promovează un climat de încredere, recunoaștere și cooperare. În schimb, leadershipul coercitiv, bazat pe control excesiv, critică publică, favoritism sau sarcasm, este unul dintre principalii predictori ai nesiguranței psihologice. În organizațiile publice din Moldova și România, există încă lideri care folosesc ton ridicat, presiune constantă, delegare ambiguă sau comunicare pasiv-agresivă, ceea ce blochează creativitatea, scade încrederea și favorizează cultura tăcerii defensive. Acolo unde există lideri formați în management modern, comunicare nonviolentă sau în abordări psihologice integrative, nivelul securității psihologice crește vizibil, iar organizația funcționează mai armonios.

Pentru a analiza situația reală în teren, a fost realizat un mini-studiu teoretico-aplicativ pe un eșantion de **50 de angajați din Republica Moldova și România**, selectați din sectorul public (25) și cel privat (25). Studiul, coordonat de echipa formată din trei cercetări, atât din domeniul public cât și privat a utilizat o versiune adaptată a testului psihologic de securitate după Edmondson, (Psychological Safety Scale Edmondson), un interviu semi-structurat, fișe de autoevaluare emoțională și observații organizaționale. *Scopul cercetării* a fost de a identifica *nivelul securității psihologice percepute, principalele riscuri psihosociale și modul în care leadershipul influențează bunăstarea angajaților*. [11]

Rezultatele evidențiază diferențe semnificative între sectoare. În sectorul public, doar 32% dintre angajați declară că pot exprima opinii critice fără teamă de repercusiuni, iar 48% au experimentat cel puțin o formă de micro-hărțuire (comentarii ironice, presiune pasiv-agresivă, marginalizare). Stresul ocupațional este ridicat (60% resimt simptome precum insomnie, tensiune musculară, anxietate), iar cultura instituțională descurajează raportarea problemelor. Doar 28% au acces la suport psihologic instituțional, iar 76% evită să discute greșelile cu superiorii. Multe dintre răspunsuri indică o cultură defensivă, în care angajații preferă să nu atragă atenția asupra lor pentru a nu fi interpretați drept „problematici”, „nemulțumiți” sau „insubordonați”. În administrația publică au fost raportate și situații de favoritism, presiune emoțională sau comunicare disfuncțională, confirmând literatura de specialitate despre climatul organizațional din regiune.

În sectorul privat, nivelul securității psihologice este mai ridicat, 56% dintre angajați considerând că pot vorbi deschis, însă riscurile psihosociale nu sunt absente. 52% au descris suprasolicitare constantă, deadline-uri nerealiste și multitasking intens. 24% au menționat episoade de microagresiune, iar 41% au declarat că se tem de evaluările anuale. Totuși, 63% percep un climat colaborativ și orientat spre rezultate, iar în companiile IT și corporate se remarcă politici moderne de well-being, flexibilitate, programe de consiliere psihologică și traininguri de leadership empatic.

În unele companii din Cluj și Chișinău managerii au introdus ritualuri organizaționale precum „ședința fără critică”, „discuții de învățare după greșeli” sau „feedback în trei pași”, ceea ce a condus

la creșterea motivației, asumării și implicării angajaților. Analiza comparativă arată că sectorul public este dominat de ierarhii rigide, interpretări subiective ale evaluărilor și „tăcere defensivă”, în timp ce sectorul privat — deși mai deschis — generează stres ocupațional crescut și risc de burnout. Un element comun ambelor sectoare este lipsa educației emoționale și a deprinderilor de comunicare asertivă. Psihoterapeutul din echipa de cercetare confirmă că majoritatea cazurilor clinice anxios-depresive provin din medii cu securitate psihologică scăzută. Exemplele calitative sunt grăitoare: un cadru didactic din Republica Moldova a afirmat că „erorile sunt tratate ca dovezi de incompetență”, iar o asistentă medicală a mărturisit că „nimeni nu întreabă cum ne simțim cu adevărat după nopțile de gardă”. Aceste afirmații, alături de teama de a raporta hărțuirea („este periculos să te pui cu cine are putere”), reflectă persistența culturii fricii. Analiza rezultatelor indică faptul că **securitatea psihologică la locul de muncă nu depinde doar de personalitatea liderilor, ci și de structurile instituționale, politici interne, valori culturale și nivelul de educație emoțională.** Intervențiile eficiente necesită o combinație între formare managerială, politici clare anti-hărțuire, mecanisme de raportare sigure, programe de suport psihologic și promovarea unei culturi centrate pe oameni (prin traininguri de comunicare nonviolentă, mentorat și coaching).

Studiile europene arată că securitatea psihologică crește semnificativ în organizațiile care adoptă astfel de practici. La nivel macro, standardele europene solicită statelor să dezvolte infrastructura națională de sănătate mintală ocupațională. Pentru România și Republica Moldova, alinierea la normele europene implică modernizarea legislației muncii, introducerea auditului psihosocial obligatoriu în instituțiile publice, formarea managerilor în leadership empatic și evaluarea anuală a climatului emoțional organizațional.

Concluziile studiului confirmă *importanța securității psihologice ca factor-cheie al bunăstării, performanței și dezvoltării organizaționale.* Organizațiile în care angajații se simt în siguranță emoțional devin mai eficiente, mai inovative și mai stabile, în timp ce cele dominate de frică și presiune sunt predispuse la conflicte, burnout și *turnover* crescut. Pentru Moldova și România, ***securitatea psihologică este o necesitate practică și un indicator de modernizare instituțională, iar profesioniștii care conduc procese instituționale trebuie să promoveze o cultură organizațională bazată pe respect, empatie, încredere, integrare în grupul profesional și responsabilitate.***

Bibliografie

1. Carmeli A., J.Gittel High-quality relationships, psychological safety, and learning from failures in work organizations, 2009, https://www.researchgate.net/publication/229509485_High-quality_relationships_psychological_safety_and_learning_from_failures_in_work_organizations
2. Edmondson, A. Psychological Safety and Learning Behaviour in Work Teams. In: Administrative Science Quarterly, Vol. 44, No. 2. Published by: Sage Publications, Inc. on behalf of the Johnson Graduate School of Management, Cornell University, 1999, 35 p. https://content.lesaffaires.com/LAF/lacom/psychological_safety.pdf
3. European Commission. *EU Strategic Framework on Health and Safety at Work 2021–2027*., 2021
4. Kahn, W. Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. *Academy of Management Journal*, 1990
5. Knight, C., Patterson, M., Dawson, J. Building a Psychologically Safe Workplace. *Journal of Organizational Behavior*, 40(5), 587–607., 2019
6. Maslach, C., Leiter, M. *Burnout: A Social Psychological Perspective*. Psychology Press, 2016
7. OECD. *Mental Health and Work: European Approaches to Wellbeing*, 2023
8. Buzărnescu, M. *Psihologia organizațională și a sănătății ocupaționale*. Polirom, 2021

9. Steven D. Brown, David Dahill, Emrah Karakilic, Daniel King, Preethi Misha, Silvia Pirrioni, Helen Shipton, Priyanka Vedi *Psychological Wellbeing and Safety in a Global Context A Rapid Evidence Assessment*, Nottingham Trent University, 2020
10. Zubco L. Riscuri psihosociale și disfuncționalități în mediul organizațional: constatări, soluții și intervenții, teză de doctorat, Chișinău, 2025, https://www.anacec.md/files/Zubco-teza.pdf
11. https://changers.com/wp-content/uploads/2024/06/Psychological-Safety-Survey.pdf?utm_source
12. https://osha.europa.eu/en/safety-and-health-legislation/eu-strategic-framework-health-and-safety-work-2021-2027

CONTRIBUȚIA ACTIVITĂȚILOR DE ERGOTERAPIE LA INCLUZIUNEA ȘCOLARĂ ȘI AUTONOMIA COPIILOR CU CERINȚE EDUCAȚIONALE SPECIALE

Viorica CERNEAVSCHI,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”,
strada Ion Creangă 1, Chișinău, Republica Moldova
vioricacerneavschi@gmail.com
ORCID ID:0000-0003-3322-1953

Rezumat. *Acest articol abordează rolul ergoterapiei în dezvoltarea abilităților funcționale, cognitive și sociale ale copiilor cu cerințe educaționale speciale și/sau dizabilități. Ergoterapia sprijină dobândirea competențelor pentru viața cotidiană, creșterea autonomiei și participarea activă în mediul școlar și comunitar, prin adaptarea intervențiilor la nevoile individuale ale fiecărui copil. Rezultatele programelor de ergoterapie evidențiază îmbunătățirea motricității, a funcțiilor cognitive și sociale, precum și consolidarea încrederii în sine și a independenței, subliniind importanța acestei metode pentru integrarea și incluziunea copiilor în societate.*
Cuvinte cheie: *ergoterapia, copii cu cerințe educaționale speciale, copii cu dizabilități mintale, munca.*
Abstract. *This article addresses the role of occupational therapy in the development of functional, cognitive, and social skills in children with special educational needs and/or disabilities. Occupational therapy supports the acquisition of everyday life competencies, enhances autonomy, and promotes active participation in school and community settings by adapting interventions to the individual needs of each child. The outcomes of occupational therapy programs highlight improvements in motor, cognitive, and social functions, as well as the strengthening of self-confidence and independence, emphasizing the importance of this approach for the integration and inclusion of children in society.*
Keywords: *occupational therapy, children with special educational needs, children with intellectual disabilities, work.*

INTRODUCERE

Ergoterapia reprezintă o intervenție terapeutică complexă și modernă, orientată spre dezvoltarea abilităților funcționale, sociale și cognitive, esențiale pentru îmbunătățirea calității vieții copiilor. Aceasta se desfășoară sub forma unei instruiri practice, axată pe învățarea și consolidarea activităților de muncă, cu accent pe dezvoltarea abilităților practice. Domeniul ergoterapiei include, de asemenea, intervenții specifice pentru toate manifestările de insuficiență motrică și gestuală, până la formele severe de incapacitate motrică întâlnite la persoanele cu dizabilități mintale [9, p.243].

Conform lui L. Pierquin, programul de ergoterapie nu trebuie limitat la activități de producție a bunurilor materiale, ci trebuie extins pentru a include activități recreative, culturale și artistice. Ergoterapia reprezintă astfel o metodă terapeutică aplicată de specialiști, la recomandarea medicilor, care utilizează munca sau alte forme de ocupație în scopul corectării și compensării tulburărilor funcționale, atât fizice, cât și mentale [apud 6, p.74].

Recuperarea prin ocupație și muncă constituie un domeniu complex, având ca scop restabilirea activităților funcționale pierdute ca urmare a bolilor sau traumelor, precum și dezvoltarea mecanismelor compensatorii care să permită individului să muncească sau să se autoservească, asigurându-i astfel o viață activă, cu independență sau semiindependență economică și socială. În acest context, ergoterapia se dovedește a fi un instrument eficient de intervenție [9, p.17].

Ergoterapia are ca obiectiv dezvoltarea sentimentului de utilitate socială și autovalorizare, stimularea încrederii în sine și facilitarea stabilirii relațiilor sociale, prin participarea la activități organizate în cadrul atelierelor terapeutice [11].

MATERIALE ȘI METODE

Potrivit lui Dr. Alexandru Popescu, „scopul imediat al ergoterapiei este medical și nu economic, urmărindu-se efectul terapeutic prin muncă și activitate”, în timp ce T. Sbenghe subliniază că „principalul obiectiv constă în refacerea mobilității în toate dimensiunile sale: amplitudine articulară, forță și rezistență musculară, coordonare și abilități motrice”.

Prin ocupație și muncă se pot desfășura activități cu diverse grade de utilitate și multiple modalități de realizare, iar selectarea atentă a acestora permite atingerea obiectivelor terapeutice. În ergoterapie, nu există limite stricte privind numărul sau varietatea tehnicilor aplicate. Pentru recuperarea funcțiilor gestuale, această metodă se transformă într-o formă de gimnastică utilă, care,

aplicată metodic și progresiv, conduce la organizarea muncii, de la activități simple la cele mai complexe [apud 9, p.21-22].

Având în vedere domeniile extinse de aplicabilitate ale ergoterapiei – patologia locomotorie și neuro-motorie, afecțiuni psihice și neurologice, boli pulmonare, reumatologice, cardiace, geriatrice și pediatrice, precum și deficiențe mintale și senzoriale – obiectivele intrinseci vizează:

- eliminarea tulburărilor tranzitorii, simple sau multiple, și reeducarea gestuală, prin restabilirea funcțiilor motorii afectate;
- reeducarea mijloacelor de exprimare, inclusiv a limbajului, și optimizarea comportamentului;
- restabilirea independenței psihomotrice a subiectului, promovând autonomia în activitățile zilnice.

Obiectivele extrinseci ale ergoterapiei includ:

- restabilirea totală sau parțială a capacității de muncă a persoanelor cu dizabilități;
- facilitarea integrării profesionale și sociale a acestora;
- stimularea procesului de maturizare a funcțiilor și proceselor psihice [7, p. 164-165].

Ergoterapia constituie un domeniu terapeutic de mare valoare, contribuind la îmbunătățirea calității activităților zilnice, dezvoltarea abilităților cognitive și motorii, precum și la recuperarea funcțiilor pierdute. Aceasta prezintă beneficii multiple pe plan fizic, psihic, psihosocial și economic. Conform lui Steindler, din perspectiva fiziologică, ergoterapia crește forța musculară, rezistența la oboseală, coordonarea motorie și viteza mișcărilor; din punct de vedere intelectual, exercită un efect normalizator asupra comportamentului, reduce emotivitatea și dezvoltă atenția și încrederea în sine; pe plan social, stimulează responsabilitatea individuală și cooperarea în grup, favorizând contactele sociale; iar din perspectiva economică, facilitează descoperirea și valorificarea vocațiilor personale [1, p.20-21].

Ea nu doar contribuie la dezvoltarea abilităților cognitive și motorii, ci reprezintă și o intervenție terapeutică esențială pentru copiii cu dizabilități, inclusiv pentru cei cu dizabilități mintale, facilitând recuperarea funcțională și integrarea socială.

Prin urmare, ergoterapia joacă un rol esențial în dezvoltarea și îmbunătățirea calității vieții copiilor cu dizabilități mintale, concentrându-se pe stimularea abilităților motorii, cognitive, sociale și emoționale. Aceasta sprijină copiii în dobândirea unui grad mai mare de independență în activitățile zilnice, contribuind totodată la controlul și coordonarea mișcărilor, domeniu în care copiii cu dizabilități intelectuale întâmpină adesea dificultăți.

Conform autorului Florin Emil Verza, scopul ergoterapiei constă în facilitarea integrării și socializării copiilor cu dizabilități mintale. Pentru atingerea acestui obiectiv, activitățile terapeutice trebuie inițiate încă din grădiniță, pornind de la primele experiențe ale copiilor, pentru ca ulterior, în școală, să fie introduse noi cunoștințe și sarcini cu un grad de dificultate progresiv, adaptat capacităților fiecărui copil, fără a le depăși limitele individuale [12, p.33].

Ergoterapia joacă un rol esențial nu doar în dezvoltarea abilităților motrice, ci și în susținerea proceselor psihice, emoționale și sociale, contribuind semnificativ la creșterea autonomiei copiilor cu dizabilități mintale. Aceasta facilitează antrenarea și consolidarea funcțiilor cognitive, precum atenția, concentrarea și memoria. Prin activități structurate și repetitive, copiii își dezvoltă capacitatea de a înțelege și procesa informațiile, ceea ce le permite adaptarea mai eficientă la viața de zi cu zi.

Copiii cu dizabilități mintale întâmpină frecvent dificultăți în coordonarea motricității fine și grosiere; astfel, ergoterapia se dovedește a fi o formă de intervenție extrem de benefică. Activități specifice, precum modelarea cu plastilină, decuparea sau asamblarea puzzle-urilor, contribuie la îmbunătățirea coordonării ochi–mână și a preciziei mișcărilor. Totodată, exercițiile senzorio-motorii sprijină creșterea autonomiei personale și dezvoltarea unei imagini de sine pozitive.

Conform lui A. Brown, ergoterapia nu numai că îmbunătățește competențele individuale ale copilului, dar favorizează și integrarea acestuia în comunitate prin dezvoltarea unor strategii adaptative eficiente [11].

Activitățile de ergoterapie exercită un impact semnificativ asupra dezvoltării competențelor sociale și autonomiei personale la copiii cu dizabilități mintale. Intervențiile terapeutice în grup facilitează cooperarea, comunicarea eficientă și dezvoltarea empatiei, precum și conștientizarea emoțiilor proprii și ale celorlalți. Prin exercitarea activităților practice, cum ar fi autoîngrijirea, gestionarea timpului și desfășurarea sarcinilor cotidiene, copiii își consolidează independența, favorizând integrarea în mediul social și școlar. În același timp, ergoterapia contribuie la pregătirea pentru integrarea profesională, prin dezvoltarea abilităților necesare muncii, interacțiunii sociale și adaptării la diverse contexte, sprijinind astfel reintegrarea socială și profesională a copiilor [16].

Activitățile de ergoterapie facilitează integrarea și adaptarea copiilor cu dizabilități mintale în mediul școlar, având în vedere dificultățile pe care aceștia le întâmpină în procesul de integrare școlară. Copiii beneficiază de sprijin constant pentru adaptarea la cerințele școlare, iar programele de ergoterapie oferă instrumentele și metodele necesare pentru depășirea acestor dificultăți. Astfel, ergoterapia sprijină participarea activă la activitățile școlare, contribuind la dezvoltarea abilităților de scris și desen, la învățarea regulilor de comportament în clasă și la dezvoltarea competențelor sociale, inclusiv empatia și respectul față de colegi și cadre didactice. Conform autorului Gherguț A., incluziunea presupune nu doar prezența fizică a copilului în școală, ci și participarea activă și eficientă la procesul educațional [4, p.112].

Deci, ergoterapia contribuie semnificativ la incluziunea educațională a copiilor cu dizabilități mintale, întrucât aceasta presupune crearea unui mediu școlar accesibil tuturor, indiferent de particularitățile individuale. Prin programele sale, ergoterapia sprijină dezvoltarea funcțiilor cognitive, motorii și sociale, precum și capacitățile adaptative ale copiilor, facilitând astfel participarea activă și integrarea lor eficientă în procesul educațional.

Dizabilitatea mintală reprezintă o condiție funcțională specifică care se manifestă în copilărie, caracterizată printr-un coeficient de inteligență (IQ) redus și limitarea funcțiilor adaptative. Aceasta reflectă interacțiunea dintre cerințele mediului și capacitățile individuale ale copilului [5].

Copiii cu dizabilități mintale întâmpină dificultăți și se confruntă cu provocări școlare întrucât ei prezintă întârzieri cognitive (Ciumăgeanu D. (1990); Predescu M. (1994), Шиф Ж.И. (1980), Петрова В.Г.(1968), Лубовский В.И. (1978), Слепович Е.С., Полякова А.М. (2012)), dificultăți de învățare și de relaționale.

Cercetările lui Onofrei G., Munteanu C., Lungu-Nicolae S., Druțu I., Гозова А.П., ș.a. evidențiază particularități ale percepției elevilor cu dizabilități mintale, precum lentoarea, limitarea și lipsa diferențierii. Aceste caracteristici afectează orientarea în activitatea de muncă și executarea corectă a acțiunilor, deoarece elevii nu reușesc să analizeze adecvat relațiile spațiale și succesiunea operațiilor.

Dezvoltarea fizică, evidențiată prin indici fiziometrici reduși, oboseală rapidă și orientare limitată în spațiu și timp (Bucun N., Fărcaș V., Vâtcă R.), reprezintă un factor esențial care diminuează eficiența activităților practice.

Eficiența activității depinde în mare măsură de capacitatea de muncă, iar studiile lui Bucun N., Sima I., Preda V., Olărescu V., Вайнруб Е.М. și Плешкановская Г.М. arată că elevii cu dizabilități mintale au rezistență redusă, productivitatea lor fiind de două-trei ori mai scăzută decât a elevilor tipici.

Cercetările lui Badâr C. arată că capacitatea de muncă a elevilor cu dizabilități mintale este instabilă, caracterizată prin rezistență redusă la efort fizic (Cernic E.S.), motricitate insuficient dezvoltată (Robănescu A., Sirian V.) și manifestări de surmenaj și extenuare rapidă în timpul activităților (Турчинская К.М.) [2, p. 39-40].

Acești copii se confruntă și cu dificultăți semnificative în formarea deprinderilor de muncă, atât în perioada școlarizării, cât și ulterior, care se manifestă în organizarea activității proprii, în ritmul și viteza de execuție, precum și în calitatea și cantitatea produsului realizat. Scăderea eficienței muncii, atât cantitativ cât și calitativ, generează obstacole suplimentare în procesul de integrare socio-profesională [14, p. 61].

Autorii Mușu și Taflan evidențiază faptul că copilul cu dizabilitate mintală necesită o abordare diferențiată, adaptată nivelului său de dezvoltare și particularităților psihoindividuale. În acest context, ergoterapia propune intervenții structurate care facilitează implicarea activă a copilului în activitățile școlare, prin ajustarea mediului educațional pentru a răspunde nevoilor sale specifice [10, p.63].

Adaptările curriculare, împreună cu suportul oferit de specialiști, precum ergoterapeuții, reprezintă elemente esențiale pentru facilitarea participării și funcționării școlare a elevilor cu nevoi speciale, asigurând un mediu educațional accesibil și adaptat particularităților fiecărui copil [13, p.78].

Ergoterapia educațională sprijină dezvoltarea competențelor necesare participării active a copilului în activitățile din sala de clasă, facilitând astfel incluziunea educațională reală și eficientă [8, p.142].

Prin intermediul tehnicilor și metodelor specifice, ergoterapia sprijină dezvoltarea abilităților copiilor cu dizabilități mintale, facilitând participarea activă atât la activitățile zilnice, cât și la viața socială. Pentru desfășurarea eficientă a activităților ergoterapeutice, trebuie respectate următoarele principii: intervenția cât mai precoce; adaptarea activităților la posibilitățile copilului, pentru a preveni oboseala și a respecta ritmul individual; comunicarea adecvată vârstei și capacității de înțelegere a copilului, cu stimularea și încurajarea acestuia; aprecierea fiecărui progres spre independență; monitorizarea continuă a progresului și ajustarea intervențiilor; organizarea unui spațiu de lucru lipsit de distrageri și adaptat nevoilor copilului; menținerea unei colaborări constante între terapeut și familie [9, p.35-36]

În organizarea educării psiho-motricității, terapeutul trebuie să urmărească câteva obiective generale fundamentale în cadrul intervențiilor recuperatorii: îmbogățirea cunoașterii realității prin contactul activ și direct cu diverse materiale, unelte și obiecte; stimularea întregii personalități prin activități gradual structurate pentru maturizarea psihică și motrică; realizarea terapiei motrice și cognitive în funcție de particularitățile individuale ale fiecărui copil; dezvoltarea abilităților manuale și generale, precum și a capacităților organismului, în vederea consolidării viitoarelor competențe profesionale [15].

La fel de important în activitățile de ergoterapie este ca ergoterapeutul să dețină competențe privind înțelegerea psihicului subiectului, stabilirea relațiilor terapeutice eficiente și ghidarea comportamentului individual sau de grup. Este necesar să posede simț estetic, abilități creative și tehnice, să adapteze durata și intensitatea ședințelor în funcție de rezistența, motivația și tipul deficienței, respectând alternanța între activitate și odihnă. Supravegherea continuă a participanților asigură recuperarea multidimensională – psihică, socială și profesională – și facilitează integrarea în comunitate [6, p.92-93].

Un element esențial în susținerea procesului ergoterapeutic îl reprezintă predarea educației tehnologice în școli. Participarea copiilor cu dizabilități mintale la activități tehnologice permite învățarea prin experiență, contribuind la dezvoltarea autocontrolului, a încrederii în sine și a capacității de adaptare la cerințele mediului înconjurător. Educația tehnologică ocupă un loc prioritar în cadrul sistemului instructiv-educativ, susținând dezvoltarea fizică, cognitivă și morală a copilului, și oferind un potențial semnificativ în corectarea deficiențelor. Implicarea copiilor cu dizabilități mintale în activități practice de muncă este recunoscută ca o condiție importantă pentru dezvoltarea generală și pregătirea lor pentru o viață independentă.

Educația tehnologică are un rol esențial în corectarea, compensarea și recuperarea copiilor cu cerințe educaționale speciale și /sau cu dizabilități mintale, contribuind direct la dezvoltarea intelectuală și fizică a acestora. Munca, în forme simple, constituie activitatea cea mai accesibilă pentru acești copii, ceea ce conferă Educației tehnologice o funcție formativă centrală. Aceasta urmărește dezvoltarea unei atitudini pozitive față de activitatea practică, precum și formarea competențelor necesare realizării oricărei activități și dobândirii unui nivel elementar de pregătire profesională [3, p. 32].

Dezvoltarea copiilor cu dizabilități mintale prin intermediul educației tehnologice este analizată în numeroase studii, printre care cele ale lui Bucun N., Badâr C., Druțu I., Stratan V., Șinkarenko V.A.

ș.a. Autorii evidențiază rolul formativ al muncii, care contribuie atât la dezvoltarea deprinderilor motrice și operaționale, cât și la structurarea acțiunilor mintale. Aceste acțiuni se manifestă prin capacitatea elevilor de a înțelege scopul sarcinilor de lucru, de a utiliza instrucțiuni, de a planifica și respecta etapele activității, de a măsura, calcula și controla procesul tehnologic, precum și de a identifica relații cauzale și de a prezenta rezultatele activității [2, p. 33-34].

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Ținând cont de cele expuse mai sus, a fost realizată o cercetare cu participarea a 20 cadre didactice care activează cu copii cu dizabilități mintale severe. Scopul studiului a constat în analiza specificului activităților de ergoterapie desfășurate cu copiii cu dizabilități mintale, precum și identificarea și evidențierea unor măsuri care ar putea contribui la optimizarea incluziunii școlare a acestora.

Primul item a vizat identificarea percepțiilor cadrelor didactice referitoare la efectele intervențiilor ergoterapeutice asupra copiilor cu dizabilități mintale. Datele obținute sunt sintetizate în figura 1.

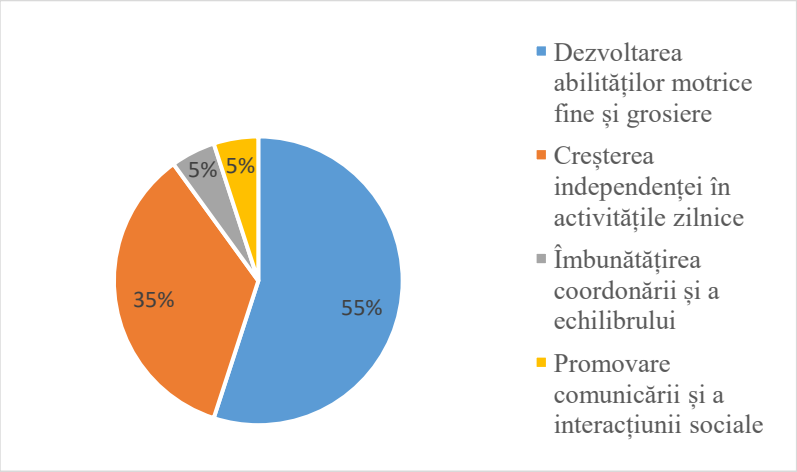

Figura 1. Efectele activităților de ergoterapie la copiii cu dizabilități mintale

Rezultatele obținute evidențiază faptul că majoritatea respondenților (54%) consideră dezvoltarea abilităților motrice fine și grosiere drept principalul beneficiu al ergoterapiei pentru copiii cu dizabilități mintale. De asemenea, 35% dintre cadrele didactice au menționat creșterea independenței în realizarea activităților zilnice, iar un procent redus a asociat ergoterapia cu îmbunătățirea coordonării și a echilibrului (5%) sau cu facilitarea comunicării și a interacțiunii sociale (6%). Aceste constatări sugerează că intervențiile ergoterapeutice sunt percepute ca având un impact predominant asupra dimensiunilor fizice și funcționale ale dezvoltării copilului.

Distribuția răspunsurilor formulate de cadrele didactice privind tipurile de activități utilizate cu frecvență ridicată în cadrul intervențiilor ergoterapeutice este prezentată în figura 2.

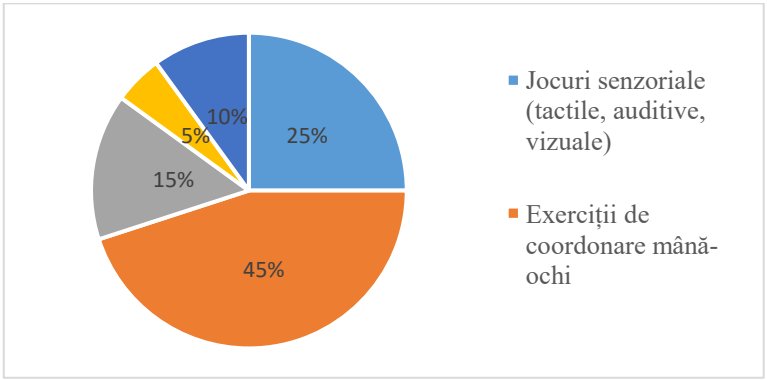

Figura 2. Tipuri de activități utilizate în ergoterapie

Datele obținute arată că majoritatea respondenților (45%) consideră că exercițiile de coordonare mână-ochi sunt cel mai frecvent utilizate în cadrul activităților de ergoterapie, urmate de jocurile senzoriale (25%). Activitățile de autoîngrijire sunt menționate de 15% dintre participanți, exercițiile de integrare senzorială de 5%, iar activitățile creative în proporție de 10%. Rezultatele evidențiază o orientare predominant funcțională a intervențiilor ergoterapeutice, axată în special pe dezvoltarea coordonării și a procesării senzoriale.

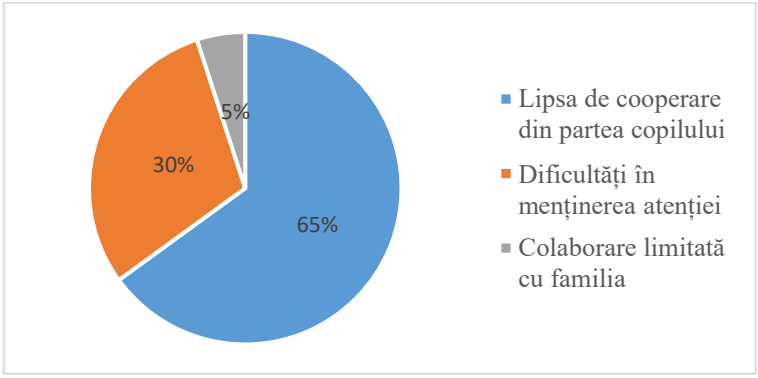

Figura 3. Dificultățile întâmpinate în desfășurarea activităților de ergoterapie

Analiza datelor prezentate în figura 3 evidențiază că principala dificultate întâlnită în cadrul activităților de ergoterapie este lipsa de cooperare din partea copilului, aspect semnalat de 65% dintre cadrele didactice. Acest rezultat sugerează o provocare majoră în rândul copiilor care participă la intervenții ergoterapeutice. De asemenea, 30% dintre respondenți indică dificultăți în menținerea atenției pe parcursul activităților, iar 5% menționează o colaborare limitată cu familia. Aceste constatări subliniază existența unor bariere semnificative în implementarea eficientă a programelor de ergoterapie, în special în ceea ce privește implicarea activă a copilului și nivelul de sprijin oferit de familie.

Rezultatele obținute arată că 65% dintre cadrele didactice apreciază că activitățile de ergoterapie contribuie semnificativ la îmbunătățirea calității vieții copiilor, iar 35% consideră că impactul acestora este extrem de mare. Aceste rezultate reflectă nivelul ridicat de încredere al profesioniștilor în eficiența și relevanța intervențiilor ergoterapeutice pentru copiii cu dizabilități mintale.

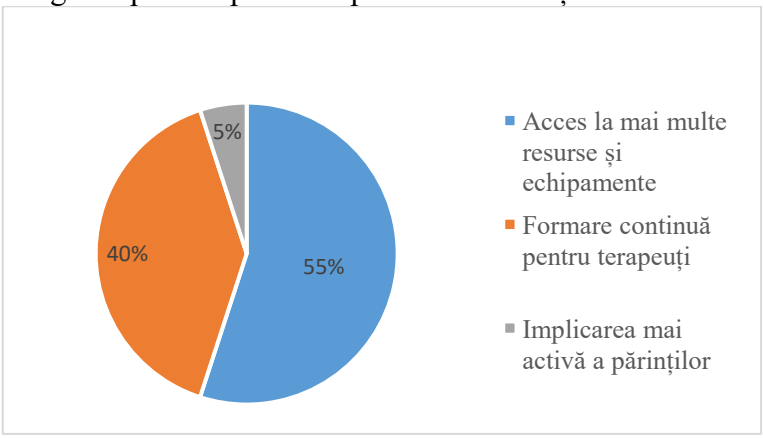

Figura 4. Îmbunătățiri necesare pentru programele de ergoterapie

Analiza datelor prezentate în figura 4 evidențiază că majoritatea răspunsurilor (55%) se referă la necesitatea unui acces sporit la resurse și echipamente, 40% dintre cadrele didactice subliniind importanța formării continue a terapeuților, iar doar 5% menționând implicarea activă a părinților. Aceste rezultate indică priorități clare pentru optimizarea și îmbunătățirea programelor terapeutice în cadrul activităților de ergoterapie.

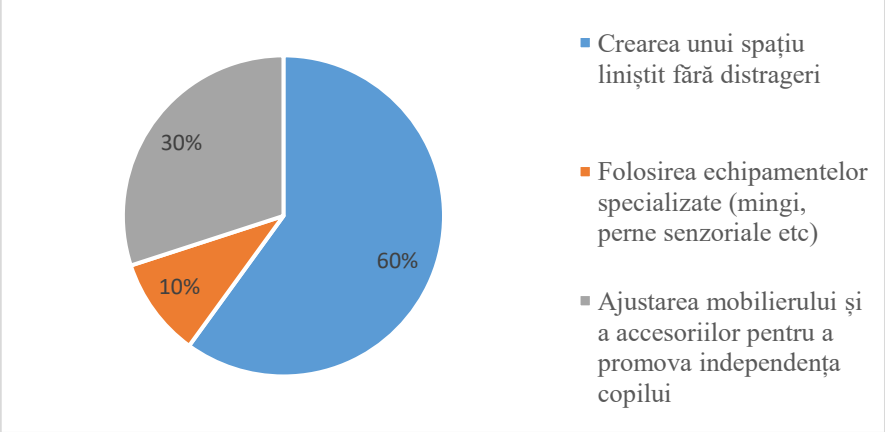

Figura 5. Tipuri de adaptări ale mediului necesare pentru a sprijini activitățile de ergoterapie

Datele indică faptul că 60% dintre cadrele didactice consideră esențială amenajarea unui spațiu liniștit, lipsit de stimuli perturbatori, 30% subliniază importanța adaptării mobilierului și a accesoriilor, iar 10% menționează utilizarea echipamentelor specializate. Aceste rezultate evidențiază necesitatea creării unui mediu adecvat, care să faciliteze desfășurarea eficientă a activităților ergoterapeutice.

75% dintre cadrele didactice apreciază că activitățile de ergoterapie contribuie semnificativ la incluziunea școlară a copiilor cu dizabilități mintale, în timp ce 25% consideră că impactul este unul foarte mare. Aceste rezultate reflectă o percepție pozitivă a eficienței ergoterapiei în facilitarea integrării educaționale a acestor copii.

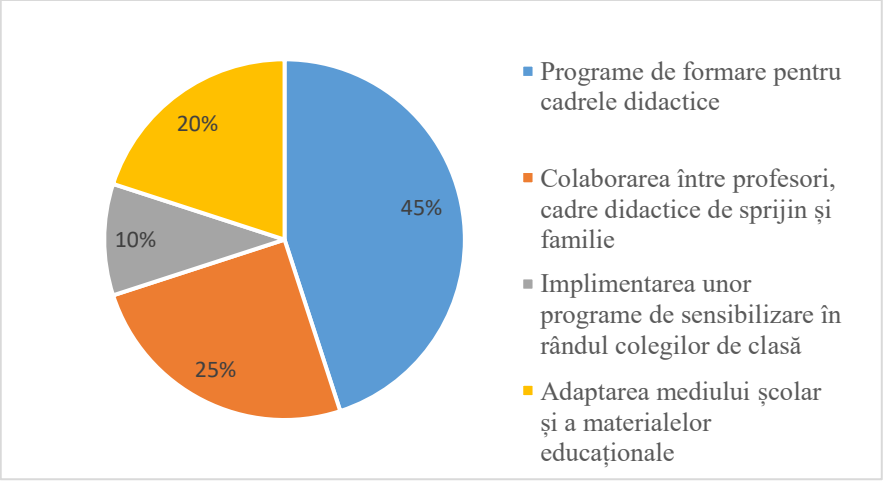

Figura 6. Măsuri ce pot îmbunătăți incluziunea școlară a copiilor cu dizabilități

Datele prezentate indică faptul că 45% dintre cadrele didactice consideră esențială colaborarea între profesori, cadrele de sprijin și familii, în timp ce 25% susțin necesitatea implementării unor programe de sensibilizare pentru colegii de clasă. Totodată, 10% apreciază adaptarea mediului școlar, iar 20% evidențiază ajustarea materialelor educaționale. Aceste rezultate evidențiază o abordare complexă și integrată asupra procesului de incluziune școlară a copiilor cu dizabilități mintale.

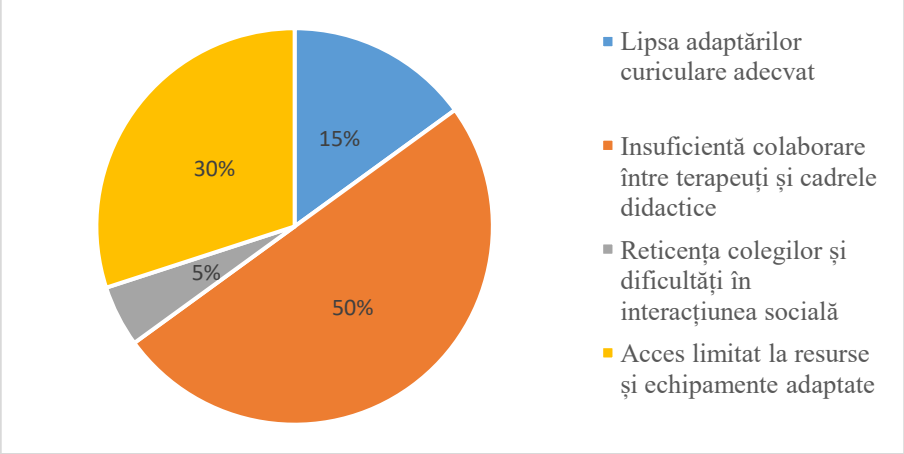

Figura 7. Provocările întâmpinate în procesul de incluziune a copiilor cu dizabilități care beneficiază de ergoterapie

Cele mai frecvente dificultăți semnalate de cadrele didactice în procesul de incluziune școlară sunt colaborarea insuficientă între terapeuți și cadrele didactice (50%) și accesul limitat la resurse și echipamente adaptate (30%). Alte aspecte identificate includ lipsa adaptărilor curriculare adecvate și reticența colegilor (15%), precum și dificultățile în interacțiunea socială (5%). Aceste rezultate subliniază existența unor bariere multiple care pot reduce eficiența intervențiilor educaționale pentru copiii cu dizabilități mintale.

În concluzie, ergoterapia are un impact semnificativ asupra dezvoltării funcționale, motrice, cognitive și sociale a copiilor cu dizabilități mintale, consolidând autonomia și abilitățile necesare activităților zilnice. Activitățile desfășurate, structurate și individualizate, sprijină incluziunea școlară și adaptarea la cerințele educaționale, deși principalele dificultăți rămân cooperarea limitată a copiilor și accesul redus la resurse adecvate. Optimizarea programelor necesită diversificarea activităților, adaptarea mediului, formarea continuă a personalului și colaborarea între cadre didactice, terapeuți și familii.

REFERINȚE

1. Bălteanu, V. Metode kinetologice. Terapia ocupațională și ergoterapia. Iași: Ed. Cermi, 2004.
2. Cerneavschi, V. Formarea culturii muncii la elevii cu dizabilități mintale. Teză de doctor în științe pedagogice. Chișinău, 2018.
3. Danii A., Racu A., Postolachi E. ș.a. Educația tehnologică în școala auxiliară. Concepție și programe de instruire. Chișinău: Epigraf, 2002. 168 p.
4. Gherguț, A. Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale. Strategii diferențiate și incluziune în educație. Iași: Polirom, 2001.
5. Pavlenco L. Particularitățile psihologice de dezvoltare ale competenței sociale în ontogeneză. Teză de doctor în psihologie. Chișinău, 2015.
6. Popovici, D. V., Terapie ocupațională pentru persoane cu deficiențe. Constanța: Ed. Muntenia, 2005.
7. Prițcan, V., Boderscova, L., Chihai, J. Terapie ocupațională și reabilitare psihosocială. Suport de curs. Bălți, 2008.
8. Racu, A., Popovici, D.V., Danii, A., Crețu, V. Intervenția recuperativ terapeutică pentru copiii cu dizabilități multiple. Chișinău: Ruxanda, 2009.
9. Stratan, V., Plămădeală, V. Terapii ocupaţionale. Ergoterapia. Curs universitar. Chișinău: CEP UPSC, 2023. ISBN: 978-9975-46-828-2.
10. Mușu, I., Taflan, A. Terapie educațională integrată. București: Ed. PRO-Humanitate, 1997.
11. Brown, A. Adaptative Strategies În: Pediatric Occupational Therapy Springer 2018.

12. Verza, F.E. Ergoterapie și artterapie. Suport de curs. Disponibil: https://ro.scribd.com/document/469712555/Florin-Emil-Verza-Ergoterapie-si-Artterapie-suport-de-curs
13. Vrășamaș, T. Învățământul integrat și/sau incluziv pentru copii cu cerințe speciale. București: Aramis, 2001.
14. Букун Н.И., Даний А.И. и др. Совершенствование процессов социально-трудовой адаптации учащихся и выпускников вспомогательных школ. Кишинев: Штиинца, 1990. 170 с.
15. https://ru.scribd.com/document/49590983/ERGOTERAPIE-LUCRARE.
16. https://med.ro/recuperare/ergoterapie/

SHAME AND PSYCHOLOGICAL SAFETY: AN INTEGRATIVE MODEL OF VULNERABILITY AND EMOTIONAL REGULATION

Maria POPESCU,
PhD, Associate professor,
University of European Studies of Moldova, 60 Alexe Mateevici, Chisinau, Republic of Moldova
popescumar22@.yahoo.com
ORCID 0000-0002-5383-2121

Abstract. *Psychological safety is the essential premise for the optimal functioning of individuals and groups, facilitating trust, openness and the ability to learn from experiences. At the heart of this concept are emotions, both as internal processes that shape the perception of safety, and as communication elements that influence the dynamics of interpersonal relationships. In this article I will talk about how the recognition, regulation and appropriate expression of emotions contribute to the development of psychological safety, highlighting the role of empathy, emotional validation and a climate of trust in strengthening it.*

Another important aspect is shame experienced as a strong social emotion and its connection to psychological security. In an environment with high psychological security, shame is diminished by acceptance, emotional validation, and the possibility of making mistakes without fear of humiliation. Thus, the way shame is managed in relationships and groups is an essential indicator of the level of psychological security.

Keywords: *shame, fundamental emotions, psychological security integrative therapy, emotional regulation*.

INTRODUCERE

Securitatea psihologică reprezintă premisa esențială pentru funcționarea optimă a indivizilor și a grupurilor, facilitând încrederea, deschiderea și capacitatea de a învăța din propriile experiențe. În centrul acestui concept se află emoțiile, atât ca procese interne care modelează percepția siguranței, cât și ca elemente de comunicare ce influențează dinamica relațiilor interpersonale. Analiza acestui concept subliniază faptul că emoțiile nu sunt doar reacții subiective, ci resurse fundamentale pentru construirea unui mediu în care indivizii se simt respectați, protejați și liberi să contribuie fără teamă de judecată sau sancțiune [5].

Emoțiile de bază sunt reacții rapide și universale care ne ajută să evaluăm mediul și să răspundem adaptativ contextului situațional. Spre exemplu, furia sau mânia – indică o încălcare a limitelor sau o nedreptate. Astfel, când oamenii nu se simt în siguranță, mânia apare ca reacție defensivă; în medii sigure, ea poate fi exprimată constructiv și folosită pentru clarificarea limitelor. Tristețea – semnalează pierdere sau nevoie de sprijin. Când persoana se află în siguranță psihologică ea poate exprima emoțiile dificile fără teamă de judecată, facilitând sprijinul și coeziunea în grup. Bucuria – marchează reușita sau conexiunea. Iar securitatea psihologică consolidează încrederea, colaborarea și disponibilitatea de a contribui în relațiile interpersonale. Dezgustul – protejează de lucruri percepute ca dăunătoare. Atunci când este activat față de comportamente din grup, poate crea excludere; un climat sigur îl reduce și promovează acceptarea celuilalt. Surpriza – reacție la ceva neașteptat. Într-un mediu sigur, surprizele sunt procesate flexibil; în unul nesigur - ele pot declanșa frică, anxietate. Frica – semnalează un pericol. Într-un mediu nesigur, frica inhibă exprimarea ideilor, asumarea riscurilor și vulnerabilitatea. Pe lângă aceste emoții de bază sau primare: frica, furia, tristețea, dezgustul și bucuria care apar ca răspuns la evenimente exterioare, exista emoțiile secundare care reprezintă reacții la reacțiile individului.

Condiția preliminară pentru a experimenta emoțiile secundare este ca persoana în cauză să fie conștientă de ea, deci să fie capabilă să își dezvolte conceptul de sine. Astfel, fiind conștientă de ea, este în măsură să evalueze și să se evalueze, să facă o distincție între ceea ce este permis și ceea ce nu este permis și să înțeleagă care sunt condițiile și consecințele pentru a avea succes, respectiv eșec în viață.

În ontogeneză, conștiința de sine intră în scenă treptat, gradual începând cu vârsta fragedă, fiind un proces complex legat de maturizarea cognitivă și interacțiunile sociale. Dezvoltarea conștiinței de sine se manifestă cel mai vizibil în perioada dintre 1 an și 3 ani, atingând o formă de bază a

recunoașterii propriului corp. Punctul culminant al dezvoltării timpurii este marcat de testul oglinzii: copilului i se aplică o pată de culoare roșie pe nas sau pe frunte, fără ca acesta să știe. Reacția copilului și reprezintă semnul de conștiință de sine: un copil care și-a dezvoltat conștiința de sine nu va încerca să atingă pata de pe imaginea din oglindă, ci va atinge direct pata de pe propriul său nas. Acest lucru indică faptul că: înțelege că imaginea din oglindă este o reprezentare a sa; are o schemă mentală a felului în care ar trebui să arate și observă o discrepanță (pata roșie). După recunoașterea fizică, urmează recunoașterea socială și emoțională: copilul începe să folosească pronumele la persoana I-a: ”Eu” și ”al meu” în loc de numele său. Acest lucru arată o înțelegere a identității sale ca entitate separată. Ulterior apare conștiința emoțiilor legate de sine, cum ar fi rușinea, vinovăția și mândria, care necesită o evaluare a propriului comportament în raport cu normele sociale. Tendința de a spune ”nu” frecvent este adesea o încercare de a-și afirma autonomia și voința separată față de părinți. Conștiința de sine este baza pe care se construiește ulterior înțelegerea că ceilalți au gânduri și sentimente diferite de ale sale. Fără conștiință de sine, nu există rușine – doar emoții de bază (frică, furie, tristețe etc.).

DEFINIREA ȘI COMPONENTELE RUȘINII

Rușinea derivă din emoțiile fundamentale, în principal din frica de respingere, excludere sau pierdere a statutului social. Așadar, rușinea apare când simțim că am încălcat o normă și ne temem că acest lucru ne va face să fim respinși sau mai puțin valoroși pentru ceilalți. Ea este o emoție secundară alături de vinovăție și mândrie [4].

Etimologic „rușine” din limba latină roseus - reprezintă starea care te face să te „înroșești”, asociată cu expunerea socială sau jenarea. Sentiment penibil de sfială, de jenă provocat de un insucces sau de o greșeală (DEX).

Gershen Kaufman descrie ruşinea ca fiind sursa multor complexe, perturbarea stărilor interioare (depresie, auto-îndoială, izolare, singurătate, tulburări compulsive, perfecţionism, un puternic sentiment de inferioritate) [apud 2].

Ken Evans afirmă ca atunci când este experimentată rușinea, „trecutul” sfidează granițele temporale, iar întregul tablou al rușinii pe care l-ai creat în timp, se activează în „aici și acum”. Apare de asemenea, confuzia, sentimentul de a fi pierdut în interiorul experienței rușinii, pentru că “ne vedem prea mici pentru a ne gândi la scăparea din groapă” [3].

Karl Gregory descrie rușinea ca fiind: “un sentiment existenţial care poate deveni toxic şi care poate bloca dezvoltarea – schimbând structura cerebrală” [apud 2].

English & English văd rușinea ca o „atitudine emoţională stimulată de realizare a neajunsurilor şi indecenţei, de a fi acţionat într-o manieră nemeritorie, sau în special, de a fi expus în mod necorespunzător corpul” [apud 2].

Cu toții am trăit această emoție la diferite vârste, în diferite contexte sociale, cert este faptul că această emoție este una extrem de familiară și atunci când am experimentat-o am avut o singură dorință: să mă fac invizibil..

Rușinea este o emoție socială puternică, trăită atunci când persoana simte că a încălcat o normă, că este inadecvată sau expusă evaluării negative a celorlalți. Ea determină adesea retragere, ascundere sau auto-critică intensă. Spre deosebire de vinovăție – orientată spre o acțiune greșită – rușinea este orientată spre sine („eu sunt defect”), ceea ce o face mai invalidantă. Într-un mediu cu securitate psihologică ridicată, rușinea este diminuată prin acceptare, validare emoțională și posibilitatea de a greși fără teama de umilire. Când oamenii se simt în siguranță, ei pot exprima vulnerabilități și pot vorbi despre situațiile care le declanșează rușinea, fără a se teme de critică sau respingere. În schimb, în contexte unde lipsesc încrederea și sprijinul, rușinea devine mai intensă și poate bloca învățarea, comunicarea sinceră și participarea activă. Astfel, modul în care este gestionată rușinea în relații și în grupuri este un indicator esențial al nivelului de securitate psihologică. Ruşinea este un construct emoțional complex, diferit de emoțiile de bază prin faptul că implică procese psihice avansate (auto-reflecție, evaluare socială etc.) și reacții corporale puternice. Ea implică mai multe componete:

- ✓ Componenta afectivă (emoțională)

Aceasta este „culoarea interioară” a rușinii – trăirea propriu-zis și include:

- sentimentul de expunere: percepția că ești „văzut” într-un mod negativ;
- autodevalorizare: trăirea că „ceva este în neregulă cu mine”;
- frica de excludere: rușinea activează teama de respingere, pierdere a statutului sau a apartenenței;
- vulnerabilitate accentuată: apare senzația de micșorare, dorința de a dispărea sau de a evita contactul.

Afectiv, rușinea este o emoție dureroasă pentru că lovește direct în imaginea de sine și în nevoia umană fundamentală de apartenență.

✓ Componenta senzorio-motoare și somatică (corporală)

Corpul reacționează imediat și global la rușine. Semnele sunt aproape universale:

- roșeața feței (vasodilatație accentuată);
- privirea în jos, evitarea contactului vizual;
- postură închisă (umeri căzuți, cap aplecat);
- micșorarea corporală, tendința de retragere sau îngheț;
- căldură, agitație sau tensiune musculară;
- activare simpatică: bătăi accelerate ale inimii, nod în gât, disconfort abdominal etc.

Aceste reacții au rol evolutiv: transmit semnalul de supunere sau de împăcare, limitând conflictul și comunicând grupului că persoana recunoaște o normă încălcată.

✓ Componenta cognitivă

Rușinea nu există fără interpretarea mentală a situației. Este o emoție profund dependentă de evaluările interne:

- autoevaluare negativă: „Sunt rău”, „Nu sunt suficient”, spre deosebire de vină („Am făcut ceva rău”);
- convingeri legate de normele sociale: percepția că ai încălcat un standard important pentru grup;
- mentalizare și perspectivare socială: imaginația reacției celorlalți, anticiparea judecății sau a respingerii;
- narațiuni identitare: rușinea se activează pe fondul unor credințe despre propria valoare („nu merit”, „nu sunt demn”);
- ruminație - reluarea mentală a situației, amplificând emoția.

Cognitiv, rușinea are o dublă funcție:

1.poate regla comportamentul, orientând spre reparare sau ajustare;
2.dar poate și eroda stima de sine, ducând la evitare, izolare sau auto-sabotaj.

Rușinea nu este doar o emoție, ci **o interacțiune simultană între ce simțim, ce percepem în corp și cum interpretăm situația.**

După cum am menționat ea apare de timpuriu și depinde mult de modul în care adulții răspund la greșelile copilului.

Reacții care favorizează rușinea toxică sau excesivă:

- critică globală („Ești rău!”, „Mă faci de rușine!”);
- ridiculizare, ironizare, rușinare publică;
- priviri dezaprobatoare sau respingătoare;
- pedepse care transmit mesajul „ceva e în neregulă cu tine”.

Acestea produc copilului mesajul: „Eu sunt problema, nu comportamentul meu.”

Reacții care previn rușinea toxică și sprijină dezvoltarea sănătoasă:

- limite ferme, dar fără dezaprobarea valorii personale;
- validarea emoției („Ai greșit, dar ești în regulă. Hai să reparăm.”);
- corectarea comportamentului, nu a identității;
- empatie și reglare emoțională.

Acestea transmit mesajul: „Comportamentul poate fi greșit, dar tu rămâi valoros.”

Dar rușinea este un mecanism de reglare socială. În acest caz vorbim despre o rușine constructivă. După 3–4 ani, copilul înțelege mai bine regulile și începe să simtă rușine atunci când:

- nu îndeplinește așteptările;
- primește feedback negativ în public;
- simte că ceilalți îl compară;
- intră într-o situație socială pe care o percepe ca amenințătoare.

Rușinea devine astfel un semnal interior care îl ajută pe copil să navigheze lumea socială, atâta timp cât nu este excesivă. La fel, ea este strâns legată de teama de a pierde conexiunea cu persoanele semnificative/figurile parentale [1].

Copiii cu atașament sigur tind să:

- simtă rușine mai rar;
- se recupereze repede;
- nu internalizeze rușinea ca identitate.

Copiii cu atașament nesigur pot:

- dezvolta rușine cronică;
- simți că „nu sunt suficienți”;
- evita exprimarea emoțiilor sau inițiativa din teamă de critică.

Securitatea psihologică contribuie la reglarea intensitatea și exprimarea emoțiilor de bază. Când oamenii se simt în siguranță, emoțiile devin informații utile, nu amenințări; când lipsesc siguranța și încrederea, emoțiile de bază se amplifică și conduc la evitarea comunicării, conformism sau conflict distructiv.

În psihoterapia integrativă abordarea este holistică în lucrul cu rușinea și aceasta contribuie la consolidarea stării de securitate psihologică. Se lucrează cu toate trei componente descrise mai sus: afectiv - lucrul cu durerea și vulnerabilitatea clientului; somatic – lucrul cu manifestările corporale; cognitiv – lucrul cu evaluarea de sine și normele sociale introiectate. De aceea, lucrul terapeutic cu rușinea cere o abordare integrată: emoțională, corporală și cognitivă.

STRATEGII DE LUCRU DIN PERSPECTIVA PSIHOTERPIEI INTEGRATIVE

În continuare voi descrie o sinteză clară și practică a strategiilor de lucru cu rușinea, pe care o putem folosi individual sau într-un proces terapeutic.

1. Strategii emoționale (reglarea trăirii de rușine)

1.1. Normalizarea emoției

- Conștientizarea faptului că rușinea este o emoție universală și umană.
- Denumirea ei reduce intensitatea: „Simt rușine acum.” Etichetarea emoției activează cortexul prefrontal și scade reacția defensivă.

1.2. Validarea emoției

- Acceptarea faptului că rușinea are un mesaj („mi-e teamă că voi fi respins”).
- Validarea nu înseamnă că rușinea are dreptate, ci că este explicabilă.

1.3. Cultivarea auto-compasiunii

- Ton interior blând, similar celui pe care l-ai folosi cu un copil sau un prieten.
- Întrebări-ancore: „Ce aș spune unei persoane dragi dacă ar trece prin asta?” „Cum mă pot sprijini acum?”

Auto-compasiunea este una dintre cele mai eficiente căi de transformare a rușinii.

2. Strategii corporale (lucrul cu somatizarea rușinii)

Ruşinea activează reflexul de a te micșora, apleca, ascunde. Lucrul cu corpul schimbă mesajul emoției.

2.1. Îndreptarea posturii – contrareacție directă

- Ridicarea ușoară a pieptului.
- Relaxarea umerilor.
- Contact vizual progresiv.

Postura deschisă trimite creierului semnalul că nu ești în pericol social.

2.2. Respirație lentă și abdominală

- Inspirăm timp de 4 secunde, expirăm timp de 6 secunde (un expiro de ușurare). Reduce hiperactivarea sistemului simpatic declanșată de rușine.

2.3. Grounding (ancorare în prezent)

- Observarea senzațiilor din picioare, contactul cu solul.
- Descrierea cu voce interioară a ceea ce simți: presiune, căldură, tensiune.

Ancorarea reduce tendința rușinii de „îngheț” și retragere.

3. Strategii cognitive (reevaluarea mesajului rușinii)

3.1. Clarificarea mesajului interior

Adesea mesajul rușinii este : „Nu sunt suficient.” În acest caz întreabă-te:

- Care e mesajul implicit?
- Este o evaluare a comportamentului sau a identității?
- Ce anume încerc să evit (respingere, judecată, ridicol)?

3.2. Separarea identității de comportament

- Comportament: „Am greșit.”
- Identitate: „Eu sunt greșit.”

Lucrul cu rușinea înseamnă mutarea spre prima variantă. Astfel, ”eu nu mă identific cu rușinea”. Descriem comportamentul doar și avem grijă ca identitatea să nu fie afectată.

3.3. Reanaliza standardelor interioare

- De unde vin așteptările?
- Sunt ele realiste?
- Cui încerc să-i „fi dovedit” ceva?

O mare parte a rușinii vine din norme internalizate nesănătoase, disfuncționale.

4. Strategii relaționale (vindecarea rușinii în contact)

Ruşinea se formează în relații și tot în relații se vindecă.

4.1. Expunerea blândă la vulnerabilitate

A vorbi cu cineva de încredere despre ceea ce te rușinează scade intensitatea rușinii prin co-reglare.

4.2. Experiența de acceptare

Când ești acceptat în momentele în care te simți „nevrednic”, se rescrie tiparul interior.

4.3. Setarea de limite

Rușinea apare des în contexte în care limitele nu sunt respectate. Dezvoltarea abilității de a spune „nu” reduce expunerea la situațiile care o reactivează.

5. Strategii identitare și narative (reconstruirea sensului personal)

5.1. Rescrierea poveștii personale

Întrebări utile:

- Ce poveste îmi spun despre mine când simt rușine?
- Ce dovezi am pentru această poveste?
- Cum ar suna o versiune mai realistă și mai blândă?

5.2. Identificarea surselor timpurii ale rușinii

Ruşinea toxică provine adesea din:

- critică dură în copilărie;
- rușinare publică;
- neglijare emoțională;
- comparații constante.

Conștientizarea originii ajută la decuplarea emoției de prezent, conștientizarea, acceptarea și integrarea ei non-critic.

5.3. Revalidarea valorii personale

Exerciții:

- enumerarea calităților reale (pot fi scrise în Jurnalul personal);
- recunoașterea succeselor;
- ritualuri mici de autoafirmare (în scris, verbal, mental).

6. Strategii comportamentale (acțiuni mici împotriva evitării)

Ruşinea ne face să ne ascundem. Micile acte de expunere controlată reconstruiesc curajul.

Exemple: a cere ajutor; a recunoaște o greșeală fără auto-depreciere; a menține contactul vizual în conversație; a vorbi când apare teama de judecată; a încerca ceva nou în public etc.

Prin mici acte de curaj se diluează și sentimentul de „defect interior”. Soția președintelui american, activista pentru drepturile omului, Eleanora Roosevelt spunea „Fă în fiecare zi un lucru de care îți este frică.”

CONCLUZII

În concluzie, câmpul psihologic individual sau spațiul vieții, face referire la totalitatea evenimentelor și influențelor relevante la un moment dat. Este un spațiu subiectiv, diferit de la o persoană la alta, modelat de experiențele personale, percepții sau interpretări ale realității. În acest spațiu al vieții sunt și forțe, care acționează și care influențează comportamentul. Ele pot fi pozitive sau negative și pot crea tensiuni care determină modul de acțiune al individului, prin urmare, rezultatul echilibrului dintre aceste forțe antitetice este comportamentul învățat. Rușinea apare în copilărie odată cu dezvoltarea sinelui și a relațiilor sociale. Pe de o parte, este un mecanism adaptativ care ajută copilul să navigheze regulile și relațiile sociale, astfel ajutându-l să se integreze în societate. Pe de altă parte, modul în care adulții reacționează la greșeli poate transforma rușinea dintr-o emoție sănătoasă, constructivă în una dureroasă, toxică, care afectează stima de sine și inițiativa.

Lucrul cu rușinea necesită o abordare integrată – emoțională, corporală, cognitivă și relațională. Eu consider că rușinea nu poate fi „vindecată” cu forță și critică, ci prin blândețe, expunere treptată și redefinea imaginii de sine în relații sigure. Pe această cale vom crea un spațiu vindecător, vom reanima securitatea psihologică, de care avem nevoie cu toții pentru buna noastă relaționare cu sine și ceilalți, pentru integrarea și manifestarea noastră în societate și pentru buna noastră funcționare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Bowlby, J. (1973). Separare: anxietate și furie. Volumul II de Atașare și pierdere. New York: Cărți de bază.
2. Chiriac , G. (2023). Rușinea – emoție ascunsă. Suport de curs. București: ARPI.
3. Evans,K., Gilbert, M.(2010), Introducere în psihoterapia integrativă. Un model relaţional integrativ al psihoterapiei., Editura LIBER MUNDI, Craiova.
4. Gilbert, P., (1998), “What is shame? Some core issues and controversies,” in Shame: Interpersonal Behavior, Psychopathology, and Culture, eds Gilbert P., Andrews B. (New York, NY: Oxford University Press.
5. Sanduleac, S., Bodiu, L. (2022). Securitatea psihologică a copiilor abuzați fizic și neglijați. Monografie. Chișinău: S. n., (CEP UPSC), ISBN 978-9975-46-675-2

ПСИХОЛОГИЯ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННЫХ НАУК

Ольга ТАТАР
Комратский государственный университет
улица Галацана 17, Комрат
Республика Молдова
e-mail: oleatatar@mail.ru
g-mail: olgatatar94@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2158-006X

Аннотация *Статья посвящена историческому развитию психологии как науки и изменению её предмета на различных этапах становления. Особое внимание уделяется переходу от мифологического и философского осмысления психики к формированию научного подхода, основанного на экспериментальных методах исследования. Рассматриваются ключевые идеи, повлиявшие на понимание психической деятельности, начиная с представлений о душе в древних культурах и античной философии. Анализируется эволюция предмета психологии — от науки о душе к науке о сознании, а затем о поведении и психике. Показано, что смена парадигм была связана с научно-техническим прогрессом, а также методологическими потребностями науки. Отдельное место отводится интроспективной психологии и её кризису, который стимулировал возникновение бихевиоризма как объективного направления, ориентированного на наблюдаемое поведение. Завершающий фрагмент статьи объясняет, каким образом открытия философов и психологов разных эпох отразились на современной психологической науке. Подчеркивается, что интеграция идеалистических, материалистических и экспериментальных подходов способствовала формированию комплексного взгляда на психику человека.*
Ключевые слова: *история психологии; психология как наука; душа; сознание; поведение; психика; интроспекция; бихевиоризм; материализм; идеализм; философские основы психологии.*
Abstract *This article examines the historical development of psychology as a science and the changes in its subject matter at various stages of its development. Particular attention is paid to the transition from mythological and philosophical understandings of the psyche to the development of a scientific approach based on experimental research methods. Key ideas that influenced the understanding of mental activity are examined, beginning with concepts of the soul in ancient cultures and classical philosophy. The evolution of psychology's subject matter is analyzed—from the science of the soul to the science of consciousness, and then to behavior and the psyche. It is shown that this paradigm shift was linked to scientific and technological progress, as well as the methodological needs of science. Special attention is given to introspective psychology and its crisis, which spurred the emergence of behaviorism as an objective approach focused on observable behavior. The article concludes by explaining how the discoveries of philosophers and psychologists from different eras have impacted modern psychological science. It is emphasized that the integration of idealistic, materialistic, and experimental approaches contributed to the development of a comprehensive view of the human psyche.*
Keywords: *history of psychology; psychology as a science; soul; consciousness; behavior; psyche; introspection; behaviorism; materialism; idealism; philosophical foundations of psychology.*

ВВЕДЕНИЕ:

Как и любая другая наука, психология прошла долгий путь становления. Известный психолог XIX–XX вв. Г. Эббингауз метко заметил, что у психологии «огромная предыстория и очень короткая история». Под историей здесь понимается период, когда изучение психики вышло за рамки философии, сблизилось с естественными науками и обрело собственные экспериментальные методы — а это произошло лишь во второй половине XIX века. Однако корни психологии уходят в глубокую древность.

Наша цель — проследить, как менялись представления человека о психике на протяжении веков и как вместе с этим трансформировался предмет психологии как науки. Условно можно выделить четыре основных этапа её развития: *Психология как наука о душе, Психология как наука о сознании, Психология как наука о поведении, Психология как наука о психике.* Психические явления сопровождали человека с момента осознания им себя как личности. Однако долгое время они оставались загадкой. Например, представление о душе как отдельной от тела субстанции возникло из-за страха смерти и попыток объяснить, что происходит с человеком после неё. Первобытные люди замечали, что во сне человек видит нереальные образы, и предположили: душа временно покидает тело и путешествует. Так жизнь и смерть объяснялись единством или разъединением души и тела. Хотя с тех пор прошли

тысячелетия, многие психические процессы до сих пор не разгаданы. Например, механизмы взаимодействия психики и организма остаются одной из нерешённых загадок. Тем не менее, знания о психике постепенно накапливались — сначала на житейском уровне, а затем оформились в научную дисциплину.

До появления научной психологии люди опирались на бытовые наблюдения, полученные из личного и общественного опыта. Эти знания помогали понимать окружающих, предугадывать их поступки и выстраивать взаимодействие. Однако такие представления были фрагментарными, несистемными и не имели доказательной базы. Вероятно, именно стремление человека познать себя и окружающих привело к зарождению философии — одной из древнейших наук. В её рамках впервые был поставлен вопрос о природе души. Неслучайно ключевые проблемы философии связаны с происхождением человека и его сознания: Что первично — дух (идеальное) или материя (тело)? Возможно ли познать окружающий мир и самого себя? Эти вопросы легли в основу не только философских дискуссий, но и дальнейшего развития психологии как самостоятельной науки [2, p. 272].

Ответы философов на ключевые вопросы о природе души и сознания позволили разделить их учения на два основных направления: *идеализм и материализм. Идеалисты* считали, что первичен дух (сознание, идеальное), а материя — вторична. *Материалисты,* напротив, утверждали, что материя первична, а сознание — её производное. (Стоит отметить, что такое деление характерно для современного подхода. В древности философские школы классифицировались иначе — например, пифагорейская, милетская, стоиков и др.)

Само слово *«психология»* означает *«наука о душе»*, поэтому первые психологические представления были тесно связаны с религией и мифологией. Идеалистический подход особенно ярко проявился в древних верованиях. Например, в древнеегипетском трактате *«Памятник мемфисской теологии»* (IV тыс. до н. э.) бог Птах описывается как создатель всего сущего, управляющий мыслями и речами людей. Однако уже тогда существовало понимание связи психики с телом: органы чувств (зрение, слух, дыхание) передают информацию сердцу, которое считалось центром сознания. Так, наряду с идеалистическими воззрениями, в древности зарождались и *материалистические* идеи, которые особенно развились в античной Греции [9, p. 32].

Идеалисты рассматривали душу как *нематериальную, вечную сущность*, независимую от тела. Первоначально её представляли как тонкое «второе тело», обитающее в разных органах, но позже она стала восприниматься как *бессмертный дух*, связанный с потусторонним миром. На этой основе сформировались философские системы, утверждавшие, что сознание, идеи и дух первичны, а материя — вторична. Ярким примером служит *пифагорейская школа,* которая: верила в переселение душ, считала, что душа заключена в теле как в темнице, рассматривала мир через призму чисел и гармонии. В отличие от идеалистов, материалисты видели в психике *проявление материи*. Однако их взгляды были наивными с точки зрения современной науки.

- *Гераклит* (530–470 гг. до н. э.) считал, что душа (*психея*) состоит из огня и связана с общими космическими процессами. Чем «суше» (т.е. разумнее) душа, тем она совершеннее.
- *Демокрит* (460–370 гг. до н. э.) объяснял душу как скопление особых огненных атомов. Все психические явления, включая ощущения, он сводил к механическому движению этих частиц. Особое место в истории психологии занимает *Аристотель* (384–322 гг. до н. э.), чей трактат *«О душе»* заложил основы психологии как науки. Его ключевые идеи: душа неотделима от тела — она является его *формой и способом организации.* По его мнению, существует *три типа души: растительная* (питание, рост), *животная* (ощущения, движение), *разумная* (мышление, присущая только человеку). Он также разработал учение о пяти органах чувств и исследовал механизмы памяти и мышления. Следовательно, уже в античности сформировались два принципиально разных подхода к пониманию психики, которые повлияли на всё дальнейшее развитие психологии.

Трактат Аристотеля *«О душе»* стал первым в истории специализированным трудом по психологии, за что Аристотеля по праву считают *основателем этой науки*. В его основе ключевые положения учения, касающиеся души: 1. *душа — не вещество, но и не отделима от тела*. В отличие от идеалистов, Аристотель не рассматривал душу как независимую субстанцию. В то же время он отвергал представление о ней как о материальном объекте. 2. *Душа как «энтелехия»***.** Для объяснения природы души Аристотель ввёл философскую категорию *«энтелехия»* — сущность, которая придаёт телу жизненную форму и цель. По его словам, *«Душа есть сущность тела в смысле его формы»*. Простой пример: если бы глаз был живым существом, его душой было бы *зрение*, так как это его основная функция. 3. *Душа — основа биологического существования.* Душа, по Аристотелю, обеспечивает жизнедеятельность организма, его целенаправленное развитие.

Со временем представление о душе сместилось от биологических аспектов к *идеальным, этическим и метафизическим* вопросам[5].

Начнем с истоков этического подхода: 1. *Древняя Индия* (Веды, II тыс. до н. э.). Душа рассматривалась в контексте нравственного совершенствования. Блаженство достигалось через правильное поведение и духовное развитие. 2. *Джайнизм и буддизм* (VI в. до н. э.). Акцент на этических нормах и освобождении души от земных страданий. В отличае от предшественников ученик Сократа, *Платон (427–347 гг. до н. э.),* развил идеалистический взгляд на душу: 1. *Душа — самостоятельная, вечная субстанция.* Существует независимо от тела. Имеет божественное происхождение и призвана *управлять телесными желаниями*. 2. *Конфликт души и тела*. Тело, подверженное страстям, может подчинить себе душу. Задача человека — заботиться о душе, подавляя низменные телесные порывы. 3. *Посмертная судьба души*. После смерти душа освобождается от тела. Её дальнейшая участь зависит от земной жизни: грешная душа остаётся близ земли, отягощённая земными привязанностями, а праведная душа возносится в идеальный мир вечных истин [6, p. 33].

Таким образом, если *Аристотель* видел в душе организующее начало жизни, то Платон сделал акцент на её нравственно-философском значении, заложив основы идеалистического подхода в психологии. Однако, насколько справедливы идеи Платона о существовании особого мира идей? Как отмечает профессор *Ю. Б. Гиппенрейтер*, в определённом смысле Платон прав — такой мир действительно существует, но не в физической, а в *культурно-духовной* форме: это *мир человеческой культуры*, запечатлённый в языке, науке, литературе и искусстве, это *мир абстрактных понятий*, отражающих сущность вещей, это, наконец, *мир ценностей, морали и идеалов*, определяющих духовную жизнь человека. Следовательно, *идеалистические взгляды Сократа и Платона* раскрыли *морально-этическую* сторону психики, что оказало огромное влияние на современную психологию. Без их учений психология вряд ли смогла бы развить такие ключевые направления, как: изучение *зрелости личности*, психологическое *здоровье, личностный рост* [13, p. 22].

Следующий важный этап в развитии психологии связан с именем *Рене Декарта (1596–1650)* — основоположника рационалистической философии. Ключевыми идеями Декарта являлись: 1. метод радикального сомнения. Декарт предложил подвергать сомнению всё, включая данные органов чувств. Единственное, в чём нельзя усомниться — это *само мышление.* Отсюда его знаменитый тезис: *«Мыслю, следовательно, существую»* (*Cogito, ergo sum*). *2.* сознание как основа психики. Декарт определял мышление как *всё, что происходит в нас осознанно.* Это утверждение легло в основу психологии XIX века, где главным предметом изучения стало *сознание*. *3.* дуализм**:** разрыв между душой и телом. Декарт разделил мир на *две независимые субстанции:* материя (тело) — функционирует по механическим законам и **дух** (сознание) — нематериален и не зависит от тела [14].

Поведение человека, по Декарту, регулируется *рефлекторными механизмами* (нервные «трубки», «животные духи»), а *сознание не влияет на эти процессы*. Учение Декарта породило *дуализм* в психологии — представление о том, что *психическое и физическое*

существуют параллельно, но независимо друг от друга. Психика (сознание) — субъективный мир, познаваемый только через самонаблюдение (*интроспекцию*), а физиологические процессы (мозг, тело) — подчиняются объективным законам природы. Этот подход поддерживали многие психологи XIX века, включая: *В. Вундта* (основателя экспериментальной психологии), *Г. Эббингауза* (исследователя памяти), *У. Джеймса* (представителя функционализма). Благодаря Декарту и его последователям *предмет психологии изменился*: на смену *психологии души* пришла *психология сознания*. Однако сознание долгое время рассматривалось *изолированно* от других процессов, как нечто *субъективное и недоступное* для объективного анализа. Таким образом, *идеалистические и дуалистические концепции* заложили основы для дальнейшего развития психологии, хотя и породили спорные вопросы о связи психики и тела, которые остаются актуальными и сегодня.

Хотелось бы акцентировать отдельное внимание на интроспекции (самонаблюдении) которая не просто главный, а единственный метод психологии, основыванный на двух ключевых утверждениях: 1. сознание недоступно внешнему наблюдению – его процессы может изучать только сам субъект. 2. сознание открыто самому человеку – он способен осознавать и анализировать свои мысли, чувства и переживания. Согласно интроспективной психологии, изучать сознание другого человека невозможно – только собственное.

Так, философ Джон Локк (1632–1704) развил идеи Декарта о непосредственном познании мыслей и сформулировал теорию двух источников знания: 1. внешний мир – познаётся через органы чувств (ощущения, восприятие) и 2. внутренний опыт *(рефлексия)* – наблюдение за работой собственного ума (мышление, сомнение, желания).

Локк считал, что *рефлексия* – это особый навык, требующий *зрелости и тренировки*. Дети, например, почти не способны к ней, так как сосредоточены на познании внешнего мира. Даже у взрослых рефлексия развивается только при *целенаправленном самоанализе*.

Локк выделял *два уровня психических процессов*: первый уровень – базовые процессы (восприятие, мысли, желания) и второй уровень – наблюдение за этими процессами (созерцание, анализ). Это подразумевало, что *психика может как бы "раздваиваться":* одна её часть переживает, а другая – наблюдает за переживаниями [10].

Поскольку сознание доступно только самому человеку, *научное исследование психики* (по Локку) возможно *только через самонаблюдение*. Однако этот метод требует длительной тренировки и не гарантирует объективности. Локк придерживался принципов *английского материализма XVII века*, который опирался на достижения механики и физики (в частности, на идеи Ньютона), где основными положениями выступали: принцип сенсуализма – единственный источник познания *чувственный опыт* и принцип автоматизма – сложные психические явления можно разложить на простые элементы и объяснить через их связи. Это направление получило название *сенсуалистического материализма* и оказало большое влияние на развитие психологии.

Параллельно с учением Локка развивалась *ассоциативная психология*, основанная на тех же принципах, но с акцентом на *механизмы связи психических явлений*. Так, Дэвид Юм исследовал, как идеи связываются в сознании, а Дэвид Гартли (1705–1757) предложил *материалистическую теорию ассоциаций*, объясняя психику через *физиологические процессы*. Гартли, хоть и противопоставлял себя материалистам, в отличае от предшественников фактически создал *материалистическую модель психики*: *психические процессы* – результат *вибраций* в мозге и нервах и *нервная система* подчиняется *физическим законам*, а её работа (от восприятия до поведения) – часть единой причинно-следственной цепи. Следовательно, Гартли попытался *объяснить психику через механические процессы*, заложив основы *нейрофизиологического подхода* в психологии [16].

Таким образом, английский врач Дэвид Гартли, формально не причисляя себя к материалистам, тем не менее создал теорию, ставшую фундаментом материалистического понимания психики. Он объяснял психические явления через физические вибрации в нервной

системе и мозге. Согласно его концепции: нервная система функционирует по физическим законам, все психические процессы представляют собой цепь причинно-следственных связей, где цепь включает: восприятие внешних вибраций (через эфир), нервные импульсы, мышечные реакции. Эта теория вибраций получила развитие в работах Дэвида Юма и стала основой *ассоциативной психологии.* Дэвид Юм сделал ассоциацию центральным принципом своей психологической теории: рассматривал ассоциацию как механическое связывание представлений, считал, что даже сложные психические образования (включая сознание "Я") - это просто "пучки представлений", связанных ассоциациями, критиковал локковскую рефлексию, утверждая, что при самонаблюдении мы обнаруживаем лишь поток перцепций, а не субстанцию или причинность. Единственным источником знаний считал опыт, разделяя его на: непосредственные впечатления (ощущения, эмоции), "идеи" - копии этих впечатлений [11, p. 26].

Работы Юма подготовили почву для экспериментальных методов в психологии. К середине XIX века ассоциативная психология стала доминирующим направлением, а интроспекция - основным методом исследования. Её популярность основывалась на убеждениях, что она: позволяет непосредственно наблюдать причинно-следственные связи в психике, даёт информацию в "чистом виде", без искажений. Однако со временем выявились серьёзные проблемы: психика сводилась только к сознанию, наблюдался разрыв между психикой и реальностью, полученные знания не находили практического применения, интерес к психологии со стороны общества снизился. Несмотря на кризис, этот период дал психологии важные теории: Теория элементов сознания (В. Вундт, Э. Титченер), Психология актов сознания (Ф. Брентано),Теория потока сознания (У. Джемс),Теория феноменальных полей. Кризис "психологии сознания" привёл к появлению в начале XX века бихевиоризма, который: сменил предмет психологии с сознания на поведение, рассматривал поведение как совокупность наблюдаемых реакций и стал третьим этапом развития психологии (после психологии души и сознания). Таким образом, если раньше интроспекция считалась единственным методом, то сейчас она занимает скромное место в арсенале психологических методик

Бихевиоризм как наука о поведении

Джон Уотсон, основатель бихевиоризма, коренным образом изменил подход к психологии, предложив изучать не сознание, а поведение как адаптацию организма к окружающей среде. Это направление быстро завоевало популярность благодаря: *практической направленности* - решению актуальных социально-экономических задач и *объективности методов* - использованию строгих научных подходов.

Бихевиоризм ввёл в психологию *новый предмет изучения* - внешне наблюдаемое поведение, что принципиально отличало его от интроспективной психологии. Причинами популярности бихевиоризма явились: практическая значимость: поведение человека важнее для общества, чем его внутренние переживания и внешние действия - конечное проявление психической индивидуальности; стремление к объективности: психология должна стать естественной наукой, необходимость экспериментальных методов вместо интроспекции. Однако Уотсон допустил крайность, полностью отрицая изучение сознания, что вызвало критику. Так, основными концепциями бихевиоризма стали: 1. поведение как система реакций: любое действие - ответ на внешний стимул, нет действий без внешней причины; 2. формула S→R (стимул-реакция): стала основной единицей анализа поведения и позволяет предсказывать и контролировать поведение; 3. задачи психологии: выявление и классификация типов реакций, изучение законов формирования реакций, прогнозирование поведения по стимулам, определение стимулов по наблюдаемым реакциям [7].

. Несмотря на ограниченность подхода (игнорирование сознания), бихевиоризм: сделал психологию более научной и объективной, разработал эффективные методы изучения

поведения, заложил основы поведенческой терапии, стимулировал развитие экспериментальной психологии [17, p, 44].

Уотсон разработал классификацию поведенческих реакций, выделив: *врождённые реакции* (безусловные рефлексы): чихание, сосание, плач, двигательные реакции у младенцев и *приобретённые реакции* (условные рефлексы), формирующиеся в процессе жизненного опыта. Для объяснения механизма формирования приобретённых реакций Уотсон опирался на работы: И.П. Павлова (теория условных рефлексов) и В.М. Бехтерева (учение о сочетательных рефлексах). Хотя теория Уотсона выглядела логичной, она не могла объяснить: сложные формы поведения (например, катание медведя на велосипеде), поведенческие акты, не имеющие врождённой основы, творческую и осознанную деятельность человека.

Бихевиористы активно использовали экспериментальные методы для подтверждения своих теорий. Наиболее известны опыты Уотсона по изучению страха: первоначально дети не проявляли страха перед кроликом, резкий звук (удар молотком по металлу) вызывал безусловную реакцию страха, при многократном сочетании демонстрации кролика с резким звуком, в результате один только вид кролика начинал вызывать страх. Эти эксперименты демонстрировали возможность формирования эмоциональных реакций по принципу классического обусловливания. Несмотря на ограниченность подхода, исследования бихевиористов: разработали строгие экспериментальные методики, доказали возможность научного изучения поведения, заложили основы поведенческой терапии, стимулировали развитие объективных методов в психологии. Однако игнорирование сознательных процессов и сложных форм поведения стало основной причиной последующей критики и трансформации бихевиоризма.

Первоначальная бихевиористская формула "стимул-реакция" (S-R) вскоре показала свою ограниченность в объяснении человеческого поведения. Эдвард Толмен, представитель необихевиоризма, существенно модифицировал эту схему, добавив промежуточное звено - "промежуточные переменные" (V), что привело к появлению новой формулы: S-V-R [8, p. 34].

Ключевыми аспектами необихевиоризма Толмена явились: промежуточные переменные включают внутренние психические процессы такие как: цели и намерения, познавательные карты (ментальные образы ситуаций), гипотезы и ожидания. Несмотря на признание этих внутренних факторов, они рассматривались лишь как "конструкты", выводимые из наблюдаемого поведения

Важным этапом развития бихевиоризма стало изучение особого типа научения - инструментального или оперантного обусловливания, где основными принципами выступали: поведение закрепляется через систему подкреплений (поощрений или наказаний), пример: животное повторяет действие, которое регулярно подкрепляется пищей, этот механизм рассматривался как универсальный для животных и людей.

К 1960-м годам даже в США - родине бихевиоризма - произошёл возврат к изучению сознания как высшей формы психического отражения. Однако достижения бихевиоризма остаются важной частью современной психологии, особенно в прикладных областях и поведенческой терапии.

Взаимосвязь психологии и современных дисциплин

История психологии представляет собой важную главу в развитии мировой психологической мысли. Формирование отечественной психологической науки происходило в несколько ключевых этапов: Ранний период (XVIII век) - М.В. Ломоносов заложил материалистические основы русской психологии. В работах по риторике и физике развивал теорию познавательных процессов. Разделял умственные процессы и качества личности. Считал страсти производными от действий и переживаний человека. К концу XVIII века психологическая мысль находилась под значительным влиянием французских материалистов и просветителей. Это влияние особенно ярко проявилось в работах: Я.П. Козельского - одного из первых русских мыслителей, разрабатывавших психологические вопросы в

материалистическом ключе и А.Н. Радищева, который в своих трудах: развивал материалистическое понимание психики, особое внимание уделял роли речи в психическом развитии, рассматривал язык как важнейший инструмент формирования сознания и подчеркивал социальную природу человеческой психики.

XIX век характеризуется постепенным освобождением психологии от религиозных представлений и формированием научного подхода: 1. А.И. Герцен разрабатывал концепцию деятельностного подхода, подчеркивая роль практической деятельности в духовном развитии и рассматривая человека как активного субъекта познания. 2. И.М. Сеченов - основоположник отечественной научной психологии. В фундаментальном труде "Рефлексы головного мозга" (1863) заложил основы рефлекторной теории психики, разработал естественнонаучный подход к изучению психических явлений, создал теоретические основы психофизиологии и нейропсихологии, оказал решающее влияние на последующие поколения психологов, включая В.М. Бехтерева и И.П. Павлова [14, p. 44].

Конец XIX - начало XX века распознается как расцвет экспериментальной психологии. В этот период происходит институционализация психологии как самостоятельной научной дисциплины. Отметим значительный вклад в становление психологии следующих ученых: 1. Г.И. Челпанов - основатель первого Института экспериментальной психологии (1912), автор фундаментальных работ по методологии психологии, развил концепцию психофизического параллелизма, критиковал попытки механического переноса марксизма в психологию. 2. Н.Н. Ланге – создатель одной из первых экспериментальных лабораторий в Одессе. проводивший новаторские исследования ощущений, восприятия и внимания, разработчик моторной теории внимания. 3. А.Ф. Лазурский - создатель оригинальной теории личности, разработчик метода естественного эксперимента, проводивший систематические исследования. Среди современных учёных особого внимания заслуживает Е.Н. Соколов, чьи работы в области психофизиологии получили мировое признание. Вместе с коллегами он разработал современную теорию цветового зрения, дав научное объяснение восприятия формы предметов, а также разработал нейрофизиологическую теорию памяти.

Психология как наука прошла сложный многовековой путь развития: Первые психологические представления возникли одновременно с появлением человечества. На протяжении всей истории параллельно развивались: *материалистическое направление* (способствовало становлению экспериментальных методов) и *идеалистическое направление* (внесло вклад в изучение этических аспектов психики) [17, p. 56].

Исторически психология формировалась в рамках философии, обретя самостоятельность лишь в XIX веке. Однако тесная связь между этими науками сохраняется до сих пор, где общими проблемами выступают: личностный смысл и цель жизни, формирование мировоззрения, моральные ценности и нравственные ориентиры, проблемы сознания и мышления, взаимодействие личности и общества. Философия помогает решать вопросы, недоступные экспериментальным методам. Материалистическая философия способствовала изучению деятельности и высших психических функций, а идеалистическая философия обогатила психологию пониманием духовности, совести, ответственности [14, p. 45].

Психология активно взаимодействует с различными научными дисциплинами, изучающими человека: естественные науки: биология (изучение биологических основ психики), физиология (исследование нервных механизмов) и медицина (клиническая психология, нейропсихология); социальные науки: социология (изучение социального поведения), педагогика (психология обучения и развития) и антропология (культурные аспекты психики); когнитивные науки: лингвистика (психолингвистика), искусственный интеллект (моделирование психических процессов), нейронауки (изучение мозговых механизмов).

Современная психология характеризуется интеграцией различных подходов (материалистического и идеалистического), развитием междисциплинарных исследований, созданием комплексных теорий, учитывающих биосоциальную природу человека, разработкой

новых методов изучения психики (включая нейротехнологии). Примером успешного междисциплинарного подхода служат работы Жана Пиаже и его Международного эпистемологического центра, позволившие по-новому понять природу человеческого интеллекта и его развитие [18, p. 23]. Среди значимых теоретических направлений особое место занимают психолого-философские концепции, к которым относятся: неофрейдистские теории: развивают идеи З. Фрейда в новых социально-философских контекстах. Работы Э. Фромма активно используются в современной социологии и философии, а также исследуют взаимосвязь между индивидуальной психикой и социальными структурами. Глубокое взаимодействие этих дисциплин обусловлено несколькими факторами: *методологическая основа*: психология заимствует мировоззренческие концепции из философии, философские системы (Аристотеля, Декарта, Локка, Юма) легли в основу психологических школ, а также *влияние доминирующих парадигм*.

Основные отрасли психологии

Современная психология представляет собой обширную науку, включающую множество ответвлений. Эти направления развиваются относительно самостоятельно, занимаясь исследованиями в рамках своих специализаций. При этом благодаря активному прогрессу в психологической науке каждые 4–5 лет возникают новые области изучения. Формирование отраслей психологии связано с двумя ключевыми факторами: активным проникновением психологии в различные сферы научной и практической деятельности и постоянным накоплением новых психологических знаний. Различия между отраслями определяются прежде всего кругом проблем и задач, которые они решают. Условно все направления психологии можно разделить на фундаментальные (общие) и прикладные (специальные) [15, p. 29]. Фундаментальные (или базовые) отрасли психологии имеют универсальное значение для понимания психических явлений и поведения людей, независимо от их деятельности. Эти знания составляют основу психологической науки, объединяя все её направления и обеспечивая их развитие. Именно поэтому фундаментальную психологию часто называют общей психологией. Прикладные отрасли психологии ориентированы на практическое применение научных достижений. Как правило, они решают узкоспециализированные задачи, однако некоторые открытия в этих областях могут приобретать фундаментальное значение, влияя на развитие всей науки. Важно отметить, что прикладные направления редко существуют изолированно — они часто заимствуют методы и знания из других областей психологии. Например, космическая психология, изучающая особенности человеческой деятельности в космосе, включает элементы инженерной, медицинской и педагогической психологии. Таким образом, прикладные отрасли можно условно разделить на: синтетические (объединяющие знания нескольких направлений, например, медицинская психология, которая включает клиническую психологию, патопсихологию, психокоррекцию и др.) и первичные (более узкие и специализированные, такие как эргономика или психология труда в рамках инженерной психологии).

Общая психология — это фундаментальная отрасль, объединяющая основные психологические знания и исследующая человека как представителя вида *Homo sapiens*. Она включает: теоретические и экспериментальные исследования, направленные на выявление общих психологических закономерностей, разработку методологии, понятийного аппарата и категорий психологии [11, p. 29]. Основными понятиями общей психологии являются: психические процессы (познавательные, волевые, эмоциональные), психические свойства (темперамент, характер, способности, направленность личности) и психические состояния (отражающие временные особенности психики) [3, p. 63]. Общая психология как самостоятельная фундаментальная отрасль оформилась благодаря трудам С. Л. Рубинштейна, который систематизировал психологические знания и разработал методологическую базу для изучения психических явлений. На основе ключевых понятий общей психологии формируется понятийный аппарат других психологических дисциплин. Одной из наиболее значимых среди

них является педагогическая психология — область, изучающая психологические аспекты обучения и воспитания. Основными задачами педагогической психологии являются: исследование способов целенаправленного формирования познавательных процессов и социально значимых качеств личности, анализ условий, обеспечивающих эффективное усвоение знаний, учет индивидуальных особенностей учащихся при организации учебного процесса, изучение динамики взаимоотношений между педагогом и учеником, а также внутри учебного коллектива. Как самостоятельная наука педагогическая психология сформировалась во *второй половине XIX века* под влиянием идей развития в психологии. В *конце XIX века* на нее значительное влияние оказала *интроспективная психология*. Позднее развитие определялось бихевиоризмом, который предлагал воспитывать через жесткую коррекцию поведения.

Современная педагогическая психология основывается на идее *усвоения общественно-исторического опыта* через активную деятельность и общение. Структура педагогической психологии включает: *в зависимости от возраста и сферы применения*: психологию дошкольного воспитания, психологию обучения в школьном возрасте (младший, средний, старший), психологию профессионального обучения, психологию высшей школы. Возрастная психология тесно связана с педагогической психологией. Эта отрасль исследует закономерности психического развития личности на протяжении всего жизненного цикла — от рождения до старости. Сформировалась как самостоятельная наука *в конце XIX века*, первоначально как детская психология, но постепенно расширила сферу изучения на все возрастные этапы. Основными ее разделами являются: психология детства, психология юности, психология зрелого возраста, геронтопсихология (психология старости). Изучает не только возрастные изменения психики, но и влияние на них: культурно-исторических факторов, этнических особенностей, социально-экономических условий. Часто использует методы дифференциальной психологии для анализа индивидуальных различий (половозрастных, типологических) [11, p. 30]. Дифференциальная психология — отрасль, изучающая различия между индивидами и группами, а также их причины и последствия. Возникла благодаря внедрению в психологию: экспериментальных методов, генетических подходов, математического анализа данных. Ее основоположником является Ф. Гальтон, разработавший первые методы изучения индивидуальных различий.

Социальная психология находится в тесной связи с перечисленными отраслями, так как все они работают с понятием "группа". Социальная психология изучает: закономерности поведения людей в группах и психологические характеристики самих групп. Долгое время развивалась в рамках философии. Официальное признание как самостоятельной науки *в 1908 год* (работы У. Макдугалла и Э. Росса). Эти три отрасли психологии — *возрастная, дифференциальная и социальная* — взаимосвязаны и дополняют друг друга в изучении человеческой психики и поведения.

МЕТОДЫ И МЕТОДОЛОГИЯ

В статье используются следующие научные методы: ***Историко-хронологический метод*** — прослеживание последовательного развития психологической мысли от древности до современности. ***Аналитический метод*** — анализ философских и научных концепций (Сократ, Платон, Аристотель, Декарт и др.). ***Сравнительный метод*** — сопоставление идеалистических и материалистических подходов к пониманию психики. ***Теоретико-обобщающий метод*** — систематизация ключевых этапов развития психологии и вывод общих закономерностей. **Метод концептуального анализа источников** — работа с философскими трактатами и трудами психологов для выделения их вклада в науку.

Рассмотрим основные направления профессиональной деятельности. *1. Школьный психолог* - участвует в организации учебного процесса, разрабатывает рекомендации по оптимизации обучения и воспитания, повышает психологическую грамотность педагогов, работает с детьми индивидуально, выявляя эмоциональные и учебные трудности, отслеживает

динамику развития учащихся, особое внимание уделяет "трудным" детям и их семьям. *Должен обладать необходимыми качествами*: глубокие знания в педагогической, возрастной и социальной психологии, способность к эмпатии и пониманию детских проблем, терпение и готовность помогать в любой ситуации. *2. Медицинский психолог* - участвует в диагностике и лечении: психических расстройств, наркотической зависимости, семейных конфликтов, работает с пациентами, требующими особого подхода, оценивает адекватность поведения больных. В качестве обязательных требований к специалисту признают: профессиональные знания в области клинической психологии, навыки психодиагностики и психокоррекции, сострадание и терпение, умение находить подход к пациентам. *3. Корпоративный психолог* - занимается подбором и оценкой персонала, организует психологическое сопровождение сотрудников, выступает связующим звеном между руководством и коллективом, участвует в создании благоприятного психологического климата. В число его необходимых компетенций входит: знания в области психологии труда и менеджмента, навыки профессионального отбора, коммуникабельность и стрессоустойчивость, широкий кругозор и аналитическое мышление [4, p. 37]. В качестве смежных специализаций признаются: политическая психология - изучает психологические аспекты политической деятельности и психология искусства - исследует процессы создания и восприятия художественных ценностей [1, p. 74].

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

В любой психологической специализации, помимо профессиональных знаний, крайне важны личные качества. Многие эксперты считают, что психология — это не просто профессия, а особое мировоззрение и состояние души. Поэтому будущим психологам необходимо не только осваивать теоретические знания, но и развивать в себе эмпатию, терпение и готовность помогать людям. Современная психология предлагает широкий спектр профессиональных возможностей — от работы с детьми до управления персоналом крупных компаний. Главное — выбрать направление, которое соответствует вашим интересам и личностным особенностям. Показано, что трансформация представлений о психике обусловлена развитием философской мысли, достижениями естественных наук, формированием экспериментальных методов. Установлено, что метод интроспекции стал отправной точкой научной психологии, но ограниченность субъективного анализа привела к переходу к объективным методам. Подтверждено, что достижение бихевиоризма — превращение психологии в практическую и экспериментальную науку.

ВЫВОДЫ

Психология прошла путь от **мифологических и религиозных** объяснений психики к **научному анализу**, опирающемуся на проверяемые методы. **Философия** сыграла ключевую роль в формировании категорий сознания, души, поведения и в создании теоретических основ психологии. **Кризисы** внутри дисциплины (кризис психологии сознания) стимулировали её дальнейшее развитие, расширяя предмет и методы исследования. Современное понимание психики объединяет: внутренние процессы сознания, внешнее поведение, физиологические механизмы, личностные и культурные факторы.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Rusnac, S. Psihologie juridica. Suport de curs. Chișinău: Print-Caro. 2021.
2. Toma Roxana Andreea, Sava Florin Alin. Fundamenteel psihologiei juridice. București: Polirom. 2025.
3. Voicu Adela. Psihologie juridică, București: Editura Universitară. 2011.
4. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 2000.
5. Аристотель. Трактат о Душе. Дата посещения 15.11.2025. Доступно: https://psylib.org.ua/books/arist01/txt04.htm.
6. Асмус В.Ф. Трактат о душе; вводная ст. к книге ≪Аристотель≫. Москва: Изд-во МГУ. 1999.

7. Бихевиоризм в психологии. Дата посещения 12.11.2025. Доступно: https://nadpo.ru/academy/blog/biheviorizm-chto-eto-v-psihologii-kratko-teoriya-podhod-osnovateli/.
8. Гальперина П.Я., Ждан А.И. История психологии. Москва. 2021.
9. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики. Введение в психологию активности. Москва: Политиздат. 2009.
10. Джон Локк. Дата посещения 11.11.2025. Доступно: https://philosophiya.ru/John-Locke.
11. Маклаков А.Г. Общая психология. Санкт-Петербург: Питер. 2001.
12. Мухина Т.Г. Психология и педагогика: учебное пособие для студентов. Н.Новгород. 2015.
13. Рене Декарт. Дата посещения 11.11.2025. Доступно: https://philosophiya.ru/Rene-Decartes.
14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург.: Питер, 1999.
15. Смирнов А.А. Избранные психологические труды. Москва. 2007.
16. Теория Д. Гартли. Дата посещения 11.11.2025. Доступно: https://studfile.net/preview/2438599/page:15/.
17. Татар Ольга. Психология и право: введение в междисциплинарное знание. Комрат. 2025.
18. Фресс П., Пиаже Ж. Экспериментальная психология. Москва: Прогресс, 2008.

Bun de tipar 30.10.2025.
Format A4
Tirajul 100 ex.

Centrul editorial USEM
www.usem.md

Tipografia
Tipografia” Pulsul Pieței”,
Chișinău, str. Gh. Iablocikin, 5